

CORPVS
CHRISTIANORVM

SERIES LATINA

XI

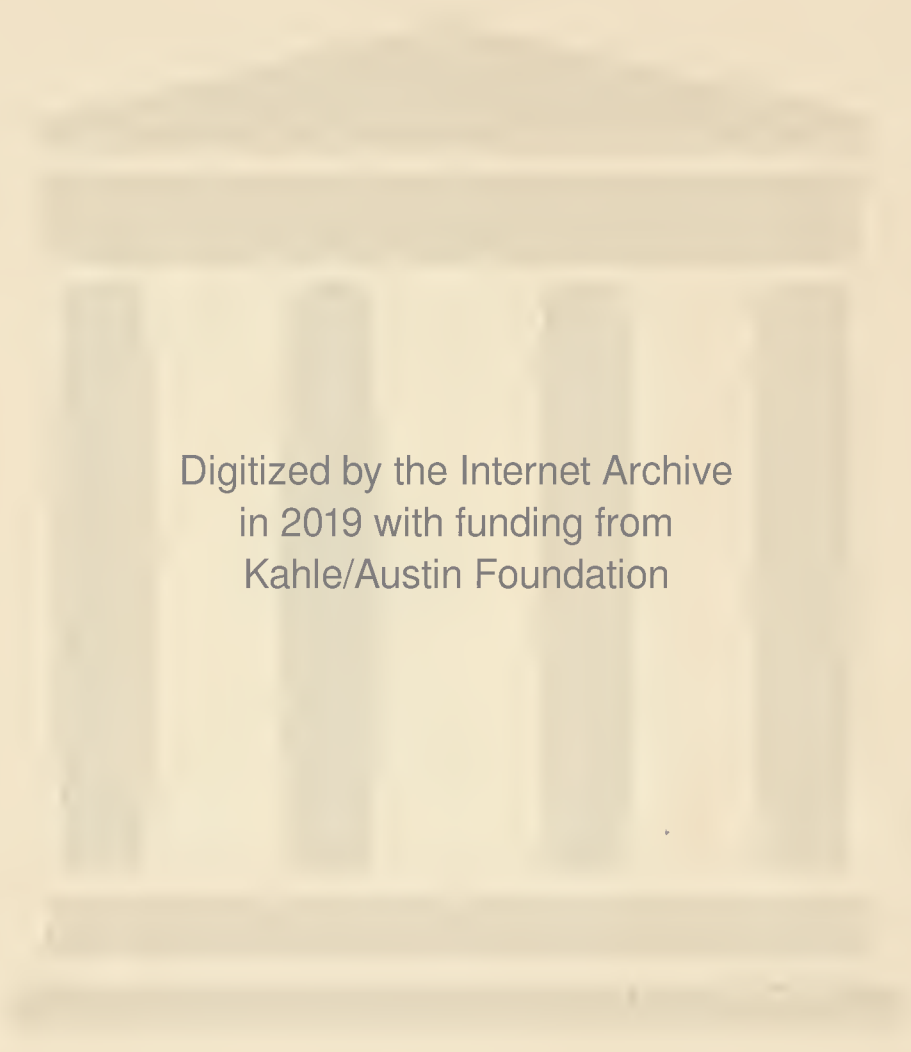
TYPOGRAPHI BREFOLS

TURNHOLTI

TRENT UNIVERSITY

LIBRARY
OF RELIGION

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

XL

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

XL

AVRELI AVGVSTINI
OPERA

PARS X, 3

TVRNHOLTI

TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII

MCMLVI

SANCTI
AVRELII AVGVSTINI

ENARRATIONES

IN PSALMOS

CI - CL

TVRNHOLTI
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII
M C M L V I

LR

BR 60. CAS v 40

POST MAVRINOS

TEXTVM EDENDVM CVRAVERVNT

D. ELIGIVS DEKKERS O. S. B. ET IOHANNES FRAIPONT

NOTAE CODICVM ET EDITIONVM (*)

- A* Autun, Bibl. mun 107 (S. 129) + Paris, Bibl. nat., nouv. acq. 1629, saec. VI-VII (ps. 141-149).
- b* Vatic. Latin. 5757, saec. VII (ps. 119-140).
- Becc.* Beccensis abbatiae Mss., saec. X (edit. Maur.).
- Bell.* Bellouacensis ecclesiae antiquissimus codex (ps. 101-150) (edit. Maur.).
- Christ.* Vatic. Regin. 30, saec. XII ex. (ps. 34-50); 102, saec. XII (ps. 119-150) (edit. Maur.).
- Claramont.* Clermont-Ferrand, Bibl. mun. 26-27, saec. XIV (ps. 5-79) (edit. Maur.).
- Colb.* Colbertini codices optimaenotae (edit. Maur.).
- Corb.* Paris, Bibl. nat. 12171-12183, saec. IX (edit. Maur.).
- Cult.* Le Mans, Bibl. mun. 228, saec. XII (ps. 1-50) (edit. Maur.).
- Diuion.* S. Benigni Diuionensis Mss. (edit. Maur.).
- Ferr.* Ferrariensis abbatiae codex (ps. 63-98) (edit. Maur.).
- Flor.* Orléans, Bibl. mun. 45-47 (42-44), saec. IX ex. (edit. Maur.).
- Fol.* Paris, Bibl. Mazarine 598, saec. XIII (ps. 35-50); 602, saec. XII (ps. 101-118) (edit. Maur.).
- Foss.* Paris, Bibl. nat. 12189, saec. X-XI (ps. 119-133) (edit. Maur.).
- G* Genève, Bibl. de la Ville, m. l. 16 (97), saec. VIII (ps. 36).
- Gem.* Gemmeticensis abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 13).
- Germ.* S. Germani abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 14).
- Laudun.* Ecclesiae Cathedralis Laudunensis Ms., saec. IX (ps. 141-150) (edit. Maur.).
- Lyr.* Lyrensis abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VIII, adn. 1).
- Mich.* Avranches, Bibl. mun. 76-78, saec. XI-XII (edit. Maur.).
- Nou.* Nouiomensis ecclesiae Mss., saec. XI (edit. Maur.).
- O* Orléans, Bibl. mun. 192 (169), saec. V-VI (ps. 5).
- P* Paris, Bibl. nat. 9533, saec. VI (ps. 29-36).
- Prat.* Pratellensis abbatiae Mss., saec. XI (edit. Maur.).
- R* Vatic. Ottob. 319 + Roma, Bibl. Vallic. B. 38^{II}, fol. 41-56, saec. VIII (ps. 81-90).
- R¹* Roma, Bibl. Vallicell. B. 38^{II}, fol. 1-34, saec. VII (ps. 60-70).
- R²* Roma, Bibl. Vallicell. B. 38^{II}, fol. 113, saec. VI-VII (ps. 68).
- Reg.* Paris, Bibl. nat. 1989, saec. XII (edit. Maur.).
- Rem.* Reims, Bibl. mun. 90-91, saec. XII cx. (ps. 51-100; 119-136) (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VIII, adn. 4).
- Rot.* Rouen, Bibl. mun. 457, saec. XI; 462, saec. XII (ps. 101-150) (edit. Maur.).
- S* Boulogne, Bibl. mun. 27 (32) + Saint-Omer, Bibl. mun. 150, saec. VI-VII (ps. 102-103).

(*) Cfr t. XXXVIII, p. VI sqq.

- Theod.* Reims, Bibl. mun. 86, saec. XI ex. (ps. 1-50); 85, saec. IX (ps. 119-133).
Tur. Ecclesiae S. Gatiani Turonensis Ms. optimaе notae (ps. 1-100) (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 12).
V Vatic. Latin. 5758, saec. VI-VII (ps. 49, 63, 83, 148).
v Vatic. Latin. 4938, saec. VIII (ps. 61-70).
Vat. Vaticanae Bibliothecae Ms. (ps. 1-49) (edit. Maur.).
Vind. Vendôme, Bibl. mun. 39, saec. XI (ps. 1-50) (edit. Maur.).

Ad Enarrationum titulos tantum :

- Luxembourg, Bibl. nat. 68, saec. VIII-IX.
 Milano, Bibl. Ambros. D 547 inf., saec. X.
 Monte Casino 57, saec. XI.
 Neapoli, Bibl. Naz. *Rest.* 13, saec. XII.
 Paris, Bibl. nat. 1978, saec. XI; 1982, saec. IX; 1983, saec. XI; nouv. acq. 1441, saec. X ex.; nouv. acq. 2440, saec. XII (= *Bell.*).
 Wien, Nationalbibl. 659, saec. XII.
- Am.* editio Ioh. Amerbach, Basileae, 1489.
Er. editio Des. Erasmi, t. VIII, Basileae, 1529.
Latinius coniecturae Latini Latinii, *Bibliotheca sacra et profana*, Romae, 1677, p. 22-24.
Lou. editio theologorum Louaniensium, t. VIII, Antuerpiae, 1577.
Lugd. editio Lugdunensis, t. VIII, 1563.
μ editio monachorum S. Mauri, t. IV, Parisiis, 1681.
Par. editio Parisiensis Enarrationum in Psalmos Graduales, Parisiis, 1649.
PL editio J. P. Migne, *Patrologia Latina*, t. 36-37, Parissis, 1841.
Ven. editio Veneta, t. VIII, 1584.
edd. editiones ueteres praeter *μ*.
- α* Verona, Cap. I (1), saec. VI-VII (Psalterium Veronense, iuxta editionem Roberti Weber).
β Sankt-Gallen 912, saec. VI (Psalterium Sangallense, iuxta editionem Albani Dold); (ps. 1, 3-48, 12; 65, 15-76, 10; 101, 17-102, 20; 118, 1-20, 84-91).
 Sinai, S. Catharina, codex Slauonicus 5, saec. IX-X (?); (ps. 9, 3-82, 11; 101, 12-105, 38).
LXX Septuaginta, t. X: Psalmi cum Odis, edid. A. RAHLFS, Göttingen, 1931 (cuius et notis codicum usi sumus).
- Caes.* Caesarii Arelatensis sermones, edid. G. MORIN (*Corp. Christ.*, t. 103-104).
Eug. Excerpta Eugippii, edid. P. KNÖLL (*Corp. Script. Eccl. Lat.*, IX, 1).
Prosp. Prosperi Aquitani expositio psalmorum, edid. J. B. LE BRUN DE MARETTE et D. MANGEANT (*Patrol. Lat.*, 51, col. 277-426).

IN PSALMVM CI

ENARRATIO.

SERMO I.

Vers. 1.

1. Ecce unus pauper orat, et non orat in silentio. Licet ergo audire eum et uidere quisnam sit, ne forte ille sit, de quo dicit apostolus : *Qui propter uos pauper factus est, cum diues esset, ut illius paupertate uos ditaremini.* Si ergo ipse est, quomodo
 5 pauper ? Nam quomodo diues, quis non uidet ? Vnde enim homines sunt diuites ? Puto auro, argento, familia, terra ; sed *omnia per ipsum facta sunt.* Quid ergo illo ditius, per quem factae sunt diuitiae, etiam illae quae non sunt uerae diuitiae ? Per illum enim et illae diuitiae, ingenium, memoria, mores,
 10 uita, ipsius corporis sanitas, sensus, conformatioque membrorum ; etenim cum haec salua sunt, et pauperes diuites sunt. Per illum et illae maiores diuitiae, fides, pietas, iustitia, caritas, castitas, mores boni : nemo enim et has habet, nisi per eum qui iustificat impium. Ecce quam diues. Quis enim diues,
 15 qui habet quod uult alio faciente, an qui facit quod uult et alio habente ? Puto quia ditior ille qui fecit quod habes, quia quod ille habet, tu non habes. Ecce quam diues. In hoc tam diuite unde agniture sumus haec uerba : *Cinerem sicut panem manducaui, et potum meum cum fletu miscebam ?* Hucne illae tantae diuitiae peruenerunt ? Multum illud excelsum, multum hoc abiectum. Quid faciemus ? quemadmodum ista ima illis summis contemperabimus ? Nimis ab inuicem longe sunt. Nondum agnosco istum pauperem ; alius est fortasse, sed adhuc quaeramus. Vnde enim nobis non uidetur ipse, mirum si interrogas et
 25 non expauescis diuitias : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Qui ista dixit, cum diceret, diues erat ; quanto magis ille de quo dicebat : *In principio erat Verbum,* et non quaecumque
 30 Verbum, sed *Verbum Deus ;* et non ubicumque, sed *apud Deum ;* et non uacans, sed *omnia per ipsum facta sunt ?* Cinerem sicut panem manducauit, et potum suum cum fletu commiscuit ? Metuendum est ne tantis diuitiis nostra paupertas faciat iniuriam. Quaere adhuc tamen ne ipse sit pauper iste ; quoniam *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Respice et illam uocem : *Ego seruus tuus et filius ancillae tuae.* Adtende ancillam illam castam, et uirginem et matrem ; ibi enim accepit paupertatem nostram, ubi serui forma indutus est, semet-

CI, I, 3 II Cor. 8, 9.
 25 sqq. Ioh. I, 1.2.3.14.

7 Ioh. I, 2.
 36 Ps. 115, 16.

13 cfr Rom. 4, 5.

18 Ps. 101, 10.

CI, I, 9 memoria] *om. plures codd. Am.* mores] *om. alii codd.* 10 confor-

ipsum exinaniens, ne diuitias eius expauesceres, et ad eum
 40 accedere cum tua mendicitate non auderes. Ibi accepit, in-
 quam, formam serui, ibi nostra indutus est paupertate; ibi se
 pauperauit, ibi nos ditauit. Iam ergo propinquamus de illo
 haec intellegere; uerumtamen adhuc non est temere pronun-
 tiandum. Partus uirginis est lapis sine manibus de monte prae-
 45 cisus, ubi nullus hominum operatus est, nulla transfusa concu-
 piscencia, sed sola fides accensa, et Verbi caro concepta.
 Deinde processit ex utero; locuti sunt caeli, angeli pastoribus
 nuntiauerunt, stella ad adorandum regem magos traxit, Si-
 meon impletus Spiritu infantem Deum in matris manibus
 50 agnouit. Accessit aetas, non diuinitati, sed carni. Horrent
 miranturque sapientiam pueri duodennis imperiti senes. Aut
 etiamsi periti senes, quid illorum peritia ad Verbum Dei? quid
 illorum peritia ad Sapientiam Dei? Nonne et periti, nisi illo
 subueniente, utique perituri? Crescit adhuc aetate corporis:
 55 uenit ad fluuium baptizandus; baptizator Deum agnoscit, in-
 dignum se soluendae calceamenti corrigiae confitetur. Iam
 inde caeci illuminantur, surdis aperitur auditus, loquuntur
 muti, mundantur leprosi, stringuntur paralytici, conua-
 lescunt languidi, resurgunt mortui.

2. Iam quidem in Verbi illius per quod facta sunt omnia
 comparatione, diuitiarum agnosco paupertatem; sed quam
 longe adhuc a cinere et fletu cum potu? Adhuc timeo dicere: PL
 Ipse est; et tamen uolo. Sunt hic enim quae me cogant uelle, 1295
 5 et rursus quaedam quae me cogant timere. Ipse est, et non
 est ipse. Iam in forma serui est, iam mortalem fragilemque
 carnem portat, iam moriturus aduenit, et tamen nondum in-
 tellegitur in hac egestate. *Cinerem sicut panem manducaui, et*
potum meum cum fletu miscebam. Addat ergo paupertatem
 10 paupertati, et transfiguret in se corpus humilitatis nostrae;
 sit caput nostrum, simus membra eius, sint duo in carne una.
 Iam enim ut primitus pauper esset, formam serui accipiens,
 dimisit Patrem; quod autem de uirgine natus est, dimittat et
 matrem, et adhaereat uxori suae, et sint duo in carne una. Ita
 15 enim erunt duo et in uoce una, et in illa una uoce iam non
 mirabimur nostram uocem: *Cinerem sicut panem manducaui,*
et potum meum cum fletu miscebam. Dignatus est enim habere
 nos membra. Sunt et paenitentes in membris eius. Non enim
 exclusi, et separati sunt ab ecclesia eius; nec omnino sibi ad-
 20 iungeret coniugem, nisi illa uoce: *Agite [paenitentiam, adpro-* μ 1093

44 cfr Dan. 2, 34. 47 cfr Luc. 2, 7-14. 48 cfr Matth. 2, 1.2. 48 sqq.
 cfr Luc. 2, 25-47. 55 cfr Marc. 1, 7-11. 56 cfr Matth. 11, 5. 2, 8 Ps.
 101, 10. 10 cfr Phil. 3, 21. 12 cfr Phil. 2, 7. 13 cfr Eph. 5, 31.32. 20
 Matth. 3, 2.

matioque] *Fol.*, confirmatioque *edd.* 51 pueri] *pauci codd.*, dei *praem. cet. codd. edd.*

pinquauit enim regnum caelorum. Iam ergo audiamus quid oret caput et corpus, sponsus et sponsa, Christus et ecclesia utrumque unus : sed Verbum et caro non utrumque unum ; Pater et Verbum utrumque unum ; Christus et ecclesia utrumque unus, unus quidam uir perfectus in forma plenitudinis suae : *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, in agnitionem Filii Dei, in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Sed donec occurramus, agitur hic paupertas nostra, agitur hic adhuc labor et gemitus. Gratias misericordiae ipsius. Vnde illi labor, unde gemitus Verbo, per quod facta sunt omnia ? Si dignatus est habere mortem nostram, non nobis dabit uitam suam ? In magnam spem erexit, cum magna spe gemimus. Gemitus habet tristitiam ; sed est gemitus qui habet et gaudium. Ego puto Saram sterilem laetam gemuisse, cum pareret ; et nos a timore tuo concepimus et parturiuimus spiritum salutis. Audiamus ergo Christum pauperem in nobis et nobiscum, et propter nos. Titulus enim ipse indicat pauperem. Postremo putate me suspicatum quisnam sit iste pauper ; orationem audiamus, et personam agnoscamus ; necubi erres, quando audieris aliquid quod coaptari capiti illius non possit, ideo praelocutus sum, ut quod tale audieris, ex infirmitate corporis aduertas sonare, et uocem membrorum agnoscas in capite. *Oratio inopis*, hoc habet titulus, *cum angeretur, et in conspectu Domini effudit precem suam.* Ipse ille pauper est, qui alibi dicit : *A finibus terrae ad te clamaui, cum angeretur cor meum.* Iste ipse pauper est, quia idem ipse Christus est, qui se apud prophetam, et sponsum dixit, et sponsam : *Sicut sponso alligauit mihi mitram ; et sicut sponsam induit me ornamento.* Se dixit sponsum, se dixit sponsam ; unde hoc, nisi quia sponsum propter caput, sponsam propter corpus ? Vox ergo una, quia caro una. Audiamus, et potius in his uocibus nos quoque agnoscamus ; et si nos extra esse uiderimus, ibi esse laboremus.

PL
1296

2.3. **3.** *Exaudi, Domine, orationem meam, et clamor meus ad te perueniat.* Hoc est : *Exaudi, Domine, orationem meam*, quod est : *clamor meus ad te perueniat* : in geminatione affectus petentis est. *Ne auertas faciem tuam a me.* Quando Deus a Filio ? quando Pater a Christo ? Sed propter membrorum paupertatem : *Ne auertas faciem tuam a me. In quacumque die tribulor, inclina aurem tuam ad me.* Tribulor enim deorsum ; tu autem es sursum ; si me extollo, longe fis ; si me humilo, incli-

21 cfr Eph. 4, 15. 22 cfr Ioh. 3, 29. 26 Eph. 4, 13. 35 cfr Isai. 26, 18.
46 Ps. 60, 3. 48 Isai. 61, 10.

2, 25 quidem *edd.* 35 gemuisse] *codd. Am., genuisse Er. Lou.* 44 angere-
tur] *Prosp.*, tedium pateretur a 45 effundit *Prosp.* 3, 8 ad me aurem

10 nas aurem tuam ad me. Sed quid est : *In quacumque die tribulor* ? Nunc enim non tribulatur ? aut ista diceret, nisi tribularetur ? Sufficeret ergo : *Inclina aurem tuam ad me, quoniam tribulor. In quacumque die tribulor, inclina aurem tuam ad me*, tamquam unitas corporis ; si patitur
 15 unum membrum, compatiuntur omnia membra. Tribularis tu hodie, ego tribulor ; tribulatur alius crastino, ego tribulor ; post istam generationem alii posterius, qui succedunt posteris, tribulantur, ego tribulor ; usque in finem saeculi, quicumque in meo corpore tribulantur, ego tribulor. *In quacumque ergo die tribulor, inclina aurem tuam ad me. In qua-* μ 1094
 20 *cumque die inuocauero te, cito exaudi me.* Hoc idem est. Iam nunc inuoco ; sed, *In quacumque die inuocauero te, cito exaudi me.* Orauit Petrus, oraui Paulus, orauerunt ceteri apostoli ; orauerunt fideles temporibus illis,
 25 orauerunt fideles consequentibus temporibus, orauerunt fideles martyrum temporibus, orant fideles nostris temporibus, orabunt fideles posterorum temporibus : *In quacumque die inuocauero te, cito exaudi me. Cito exaudi* : iam enim hoc rogo quod dare uis. Non terrena quasi terrenus, sed
 30 ex prima captiuitate iam redemptus, regnum caelorum desidero ; *Cito exaudi me* ; non enim nisi tali desiderio dixisti : *Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum. In quacumque die inuocauero te, cito exaudi me.* Vnde inuocas ? de qua tribulatione ? de qua egestate ? O pauper ante ianuam
 35 diuitis Dei, quo desiderio mendicis ? qua inopia requiris ? qua egestate pulsas, ut aperiatur tibi ? Dic, audiamus ipsam egestatem ; in illa et nos ipsos inueniamus, et tecum rogemus. Audi, et agnosce, si potes.

4. *4. Quia defecerunt sicut fumus dies mei.* O dies ! si dies : ubi enim dies auditur, lux intellegitur. Sed *defecerunt sicut fumus dies mei. Dies mei*, tempora mea ; unde *sicut fumus*, nisi propter elationem superbiae ? Tales
 5 dies dignus fuit accipere superbus Adam, unde carnem Christus accepit. Ergo in Adam Christus, et Adam in Christo. Liberauit profecto et a diebus fumi, qui dignatus est habere uocem dierum fumi. *Quia defecerunt sicut fumus dies mei.* Videte fumum superbiae similem, adscendentem, tumescentem, uanescentem ; merito ergo deficientem, non utique
 10 permanentem. *Quia defecerunt sicut fumus dies mei, et ossa mea sicut in frictorio confrixata sunt.* Et ipsa PL 1297
 ossa mea, et ipsa fortitudo mea, non sine tribulatione, non sine ustione. Ossa corporis Christi, fortitudo corporis Christi,

3, 14 cfr I Cor. 12, 26. 32 Isai. 58, 9.

tuam *Prosp. cum Vulg.* 11 diceret] non *praem. Corb.* 21 uelociter *Prosp. cum Vulg.* 4, 12 frictoriolo *Prosp.*

15 ubi maior quam in sanctis apostolis? Et tamen uide ossa
 frigi: *Quis scandalizatur, et non ego uxor?* Fortes sunt, fideles,
 boni intellectores et praedicatores uerbi, uiuentes ut loquun-
 tur, loquentes ut audiunt; fortes plane sunt, sed omnes qui
 scandala patiuntur, frixorium ipsorum sunt. Est enim ibi ca-
 20 ritas, et magis in ossibus. Interiora sunt ossa omnibus carni-
 bus, et portant omnes carnes. Verum si quisquam patiat
 aliquod scandalum, et in anima periclitetur; tantum os frigi-
 tur, quantum amat. Desit amor, nemo frigitur; adsit caritas,
 et si membrum compatitur, patiente uno membro; quomodo
 25 friguntur qui portant uniuersa membra? *Ossa mea sicut
 in frixorio confrixa sunt.*

5. 5. *Percussum est sicut fenum, et aruit cor meum.*
 Respice ad Adam, unde genus humanum. Vnde enim nisi ab
 illo propagata miseria est? Vnde enim nisi ab illo hereditaria
 ista paupertas? Dicat ergo cum spe iam in corpore Christi
 5 positus, ille aliquando in suo corpore desperatus: *Percus-
 sum est sicut fenum, et aruit cor meum.* Merito, quia
 omnis caro fenum. Sed tamen unde tibi hoc contigit? *Quo-
 niam oblitus sum manducare panem meum.* Dederat
 enim Deus panem praecepti. Nam panis animae quid, nisi uer-
 10 bum Dei? Suggestente serpente, praeuaricante muliere, tetigit
 uetitum, oblitus est praeceptum: merito percussum est sicut ^{μ 1095}
 fenum, et aruit cor eius, quoniam oblitus est manducare panem
 suum. Oblitus manducare panem, bibit uenenum; percussum
 est cor eius, et aruit sicut fenum. Ipse est ille percussus in
 15 Isaia, de quo dicitur, et cui dicitur: *Non in aeternum tempus
 irascar uobis: spiritus enim a me procedit, et omnem flatum ego
 feci. Propter peccatum modicum quid contristavi illum, et per-
 cussi illum, et auerti faciem meam ab illo.* Merito hic: *Ne
 auertas faciem tuam a me,* hoc est, a percusso, de quo
 20 dixisti: *Percussi illum;* de quo dixisti: *Vias eius uidi, et sana-
 ui eum. Percussum est sicut fenum, et aruit cor meum,
 quoniam oblitus sum manducare panem meum.* Modo
 manduca quem oblitus eras. Sed uenit et ipse panis, in cuius
 corpore tibi licet recordari uocem obliuionis tuae, et clamare
 25 ex paupertate, ut sumas diuitias. Modo manduca; in eius
 enim corpore es, qui ait: *Ego sum panis uiuus, qui de caelo
 descendi.* Oblitus eras manducare panem tuum; sed iam illo
 crucifixo, commemorabuntur et conuertentur ad Dominum
 uniuersi fines terrae. Post obliuionem ueniat commemoratio,
 30 manducetur panis de caelo, ut uiuatur, non manna, sicut illi

4, 16 II Cor. 11, 29. 5, 6 cfr Isai. 40, 6. 10 cfr Gen. 3, 6. 15 cfr Isai.
 57, 16-18. 26 Ioh. 6, 41. 28 cfr Ps. 21, 28. 30 cfr Ioh. 6, 49.

5, 10 praeuaricata mulier uel muliere alii codd. 23 quem] quod codd. (edat. pa-
 nem quem fuerat oblitus Prosp.)

manducauerunt et mortui sunt : panis de quo dicitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam.*

6. **6.** *A uoce gemitus mei adhaeserunt ossa mea carni meae.* A uoce quam intellego, a uoce quam noui : *A uoce gemitus mei*, non a uoce gemitus illorum quibus compatio. Multi enim gemunt, gemo et ego ; et hoc gemo, quia male
 5 gemunt. Amisit nummum, gemit ; amisit fidem, non gemit : ego appendo nummum et fidem, et inuenio maiorem gemitum de male gemente, aut non gemente. Facit fraudem, et gaudet. Quo lucro ? quo damno ? Adquisiuit pecuniam, perdidit iustitiam. Gemit hinc qui gemere nouit ; qui capiti propinquat, qui
 10 recte haeret corpori Christi, gemit inde. Carnales autem non inde gemunt, et gemendos se faciunt, quia non inde gemunt, nec eos possumus, uel non gementes, uel male gementes contemnere. Volumus enim eos corrigere, uolumus emendare, uolumus reparare ; et quando non possumus, gemimus ; et cum
 15 gemimus, non ab ipsis separamur. *A uoce enim gemitus mei adhaeserunt ossa mea carni meae* : adhaeserunt fortes inualidis, adhaeserunt firmi infirmis. Vnde adhaeserunt ? A uoce gemitus sui, non a uoce gemitus illorum. Qua lege adhaeserunt, nisi qua dictum est : *Debemus enim nos firmi infirmitatem infirmorum portare ? Adhaeserunt ossa mea carni meae.*

- 7.8. **7.** *Similis factus sum pellicano qui habitat in solitudine ; factus sum sicut nycticorax in parietinis. Vigilauit, et factus sum sicut passer singularis in tecto.* Ecce tres aues, et tria loca ; quid sibi uelint, donet Dominus ut dicamus, et ut audiatis utiliter quod dicitur salubriter. Quid sibi uolunt tres aues, et tria loca ? Quae tres aues ? Pellicanus, nycticorax, et passer, et tria loca, solitudo, parietinae, et tectum. Pellicanus in solitudine, nycticorax in parietinis, passer in tecto. Primo quid sit pellicanus, dicendum
 10 est. In ea quippe regione nascitur, ut nobis ignota haec auis sit. Nascitur in solitudinibus, maxime Nili fluminis, in Aegypto. Quaelibet sit auis haec, quod de illa psalmus dicere uoluit, hoc intueamur. *Habitat, inquit, in solitudine.* Quid
 15 quaeris formam eius, membra eius, uocem eius, mores eius ? Quantum tibi psalmus dicit, auis est habitans in solitudine. Nycticorax, auis est amans noctem. Parietinae dicuntur, quas uulgo dicimus ruinas, ubi parietes stant sine tecto, sine habitantibus : ibi habitat nycticorax. Iam uero passer et tectum

31 Matth. 5, 6. 6, 19 Rom. 15, 1.

6, 2 noui] *praecipui codd.*, probabiliter *add. edd.* 10 recte] *stricte dub. μ* 14
 separare *plures codd.* 7, 1 pellicani *Corb. (et sic semper pellicanis pro pellicanus),*
 pellicano a, *corr. alt. m. in pellicani* 1/2 qui habitat in solitudine] *solitudinis*
Prosp. cum Vulg. 2 nocticorax a 15 dicit] *dedit omnes codd. Am.*

quid sit, nostis. Inuenio ergo aliquem de corpore Christi, prae-
 20 dicatorem uerbi, compatiens infirmis, quaerentem lucra
 Christi, reminiscens Domini sui uenturi, ne dicat : *Serue
 nequam et piger, dares pecuniam meam nummulariis*. Ex huius
 dispensatoris officio uideamus haec tria. Venerit inter aliquos
 25 ubi christiani non sunt ; pelicanus est in solitudine ; uenerit
 ad eos qui fuerunt et ceciderunt, nycticorax est in parietinis ;
 non enim deserit et tenebras eorum qui habitant in nocte, et PL
 ipsos lucrari uult ; uenerit ad eos qui christiani sunt quidem 1299
 habitantes in domo, non quasi qui non crediderint, aut quod
 crediderant dimiserint, sed in eo quod credunt tepide ambu-
 30 lantes ; clamat ad eos passer, non in solitudine, quia christiani
 sunt ; nec in parietinis, quia non ceciderunt ; sed tamen in
 tecto sunt ; sub tecto potius, quia sub carne sunt. Ille super
 carnem clamat passer, praecepta Dei non tacet, nec fit car-
 nalis, ut subiciatur tecto. *Qui enim in tecto est, non descendat*
 35 *tollere aliquid de domo* ; et : *Quod in aure auditis, praedicate*
super tecta. Istaes tres aues et tria loca ; et unus homo potest
 habere personam trium auium, et tres homines possunt ha-
 bere personam trium auium ; et tria genera locorum, tria ge-
 nera sunt hominum ; tamen solitudo, parietinae et tectum
 40 nonnisi tria genera hominum sunt.

8. Sed quid de his plurimum ? Ipsum Dominum uideamus,
 ne forte ipse sit, et melius ipse agnoscatur, et pelicanus in soli-
 tudine, et nycticorax in parietinis, et passer singularis in tecto.
 Dicat nobis pauper iste, caput nostrum : pauper uoluntate,
 5 loquatur pauperibus in necessitate. Quod enim dicitur, uel
 etiam legitur de hac aue, id est pelicano, non taceamus ; non
 aliquid affirmantes temere, sed tamen non tacentes quod qui
 scripserunt, et legi et dici uoluerunt. Vos sic audite, ut si
 uerum est, congruat ; si falsum est, non teneat. Dicuntur hae
 10 aues tamquam colaphis rostrorum occidere paruulos suos, eos-
 demque in nido occisos a se lugere per triduum ; postremo
 dicunt matrem seipsam grauius uulnerare et sanguinem suum
 super filios fundere, quo illi superfusi reuiuiscunt. Fortasse hoc
 uerum, fortasse falsum sit ; tamen si uerum est, quemadmo-
 15 dum illi congruat, qui nos uiuificauit sanguine suo, uidete.
 Congruit illi quod matris caro uiuificat sanguine suo filios
 suos : satis congruit. Nam et ipse gallinam se dicit super pul-
 los suos : *Ierusalem, Ierusalem, quoties uolui congregare filios*
tuos, tamquam gallina pullos suos sub alas suas, et noluisti ?
 20 Habet enim paternam auctoritatem, maternum affectum ;
 sicut et Paulus et pater est et mater est ; non per seipsum, sed

7, 21 Matth. 25, 26.27. 34 Matth. 24, 17. 35 Matth. 10, 27. 8, 18
 Matth. 23, 37.

38/39 locorum tria genera sunt] *om. aliquot codd.* 8, 13 superfuso *codd.*

per euangelium : pater ubi dicit : *Etsi habeatis multos paedagogos in Christo, sed non multos patres ; in Christo enim Iesu per euangelium ego uos genui ; mater autem ubi ait : Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis.*
 25 Habet ergo haec auis, si uere ita est, magnam similitudinem μ 1097
 carnis Christi, cuius sanguine uiuificati sumus. Sed quomodo congruat Christo, quod ipsa occidit filios suos ? An et illi non congruit : *Ego occidam, et ego uiuificabo ; ego percutiam, et ego*
 30 *sanabo ?* An uero Saulus persecutor moreretur, nisi de caelo percuteretur, aut praedicator excitaretur, nisi illius sanguine uiuificaretur ? Sed hoc uiderint qui scripserunt ; non in incerto intellectum nostrum constituere nos debemus. Hanc PL
 1300
 auem potius in solitudine agnoscamus ; hoc enim inde psalmus uoluit ponere : *Pelicanus in solitudine.* Puto ego
 35 hic intellegi Christum natum de uirgine. Solus enim sic, ideo solitudo : in solitudine natus, quia solus ita natus. Post natiuitatem uentum est ad passionem ; a quibus crucifigebatur ? numquid ab stantibus ? numquid a lugentibus ? Ergo tam-
 40 quam in nocte ignorantiae ipsorum, et tanquam in parietinis ruinae ipsorum. Ecce nycticorax et in parietinis, amat et noctem. Nam nisi amaret, unde diceret : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt ?* Deinde natus in solitudine, quia solus ita natus ; passus in tenebris Iudaeorum tamquam in
 45 nocte, in praeuaricatione tamquam in ruinis ; quid postea ? *Vigilauit.* Ergo dormieras in parietinis, et dixeras : *Ego dormiui.* Quid est : *Ego dormiui ?* Quia uolui, dormiui ; noctem amando dormiui ; sed ibi sequitur : *Et exsurrexi.* Ergo hic, *Vigilauit.* Sed posteaquam uigilauit, quid egit ? Adscendit in caelum, factus est *sicut passer uolando, id est adscendendo, singularis in tecto, id est in caelo.* Ergo pelicanus nascendo, nycticorax moriendo, passer resurgendo : ibi in solitudine, uelut solus ; hic in parietinis, uelut ab eis occisus, qui stare non potuerunt in aedificio ; hic uero iam uigilans et
 50 uolans singularis in tecto, ibi interpellat pro nobis. Caput enim nostrum passer est, corpus illius turtur. *Etenim passer inuenit sibi domum.* Quam domum ? In caelo est, interpellat pro nobis. *Et turtur nidum sibi, ecclesia Dei nidum de lignis crucis ipsius, ubi ponat pullos suos, paruulos suos. Vigilauit, et*
 60 *factus sum sicut passer singularis in tecto.*

9. 9. *Tota die exprobrabant mihi inimici mei, et qui laudabant me, aduersus me iurabant.* Ore laudabant, cor-

22 I Cor. 4, 15.

24 Gal. 4, 19.

29 Deut. 32, 39.

30 cfr Act. 9, 4.

42 Luc. 23, 34.

46/48 Ps. 3, 6.

55 cfr Rom. 8, 34.

56 Ps. 83, 4.

39 a ludentibus *unus cod.*, ab intelligentibus *dub.* μ
 9, 2 aduersum *Prosp.*

42 in nocte *aliquot codd.*

de insidias praeparabant. Audi laudem ipsorum. *Magister, scimus quia uiam Dei in ueritate doces, et personam non accipis : licet tributum dare Caesari ?* Quem laudas, supplantas. Quare nisi quia *qui laudabant me, aduersus me iurabant ?* Vnde autem hoc opprobrium, nisi quia ueni facere membra mea peccatores, ut agendo paenitentiam sint in corpore meo ? Inde totum opprobrium, inde persecutio : *Quare magister uester cum peccatoribus et publicanis manducat ? Non est opus sanis medicus, sed aegrotantibus.* Vtinam uos aegrotare nossetis, ut medicum quaereretis, non occideretis, et per superbam dementiam falsa sanitate periretis.

10. **10.** *Mihi autem unde tota die exprobrabant inimici mei ? unde qui laudabant me, aduersus me iurabant ? Quoniam cinerem sicut panem manducaui, et potum meum cum fletu miscebam.* Quia haec genera hominum habere in suis membris sananda uoluit et liberanda, inde opprobrium. Hodieque paganorum opprobrium quale in nos est ? quid putatis, fratres, quid eos putatis dicere nobis ? Vos corrumpitis disciplinam, moresque generis humani peruertitis. Quid inueheris ? dic quamobrem ; quid fecimus ?
- 10 Dando, inquit, hominibus paenitentiae locum, promittendo impunitatem omnium delictorum : ideo homines mala faciunt, securi quod eis, cum conuersi fuerint, omnia dimittuntur. Hinc ergo opprobrium : *Quoniam cinerem sicut panem manducaui, et potum meum cum fletu miscebam.* O qui
- 15 insultas, inuito te ad istum panem. Non enim audes te dicere non esse peccatorem. Discute conscientiam tuam, adscende tribunal mentis tuae, noli tibi parcere, examina te, loquatur tibi medulla cordis ; uide utrum audeas innocentiam profiteri. Hic plane si se respexerit, conturbabitur ; si se non palpauerit,
- 20 confitebitur. Et quid agis miser, si non erit portus impunitatis ? Si sola fuit peccandi licentia, et nulla peccatorum est indulgentia, ubi eris ? quo ibis ? Certe et pro te factum est, ut pauper iste cinerem sicut panem manducaret, et potum suum cum fletu misceret. Non te iam delectat tale conuiuium ? Sed
- 25 tamen, inquit, augent homines peccata spe ueniae. Immo auferent peccata desperatione ueniae. Nonne adtendis quam licentiosa crudelitate uiuant gladiatores ? Vnde hoc, nisi iam tamquam ad ferrum et uictimam destinati, explere uolunt libidinem, antequam fundant sanguinem ? Nonne et tu hoc
- 30 tibi diceres : Iam peccator sum, iam iniquus, iam damnandus, nulla ueniae spes est ; cur iam non faciam quidquid libet, etsi non licet ? Cur non impleam, quantum possum, quaecumque desideria, si post haec non restant nisi sola tormenta ? Nonne

9, 3 Matth. 22, 16.17. 9 Matth. 9, 11.12.

10, 3 manducabam *Prosp. cum Vulg.* 4 fletu] lacrimis *Prosp.*

hoc tibi diceret, et desperatione ipsa peior fieres? Potius ergo
 35 te corrigit qui indulgentiam promittit, et dicit: *Redite, praeu-
 ricatores, ad cor. Nolo mortem impii; quantum ut reuertatur,
 et uiuat.* Hoc procul dubio portu proposito, deponis uela ini-
 quitatis, conuertis proram, uelificas ad iustitiam, et sperans
 uitam, non neglegis medicinam. Nec in hoc tibi displiceat Deus,
 40 tamquam per istam indulgentiae promissionem securos fecerit
 peccatores. Etenim ne desperatione homines peius uiuerent,
 promisit indulgentiae portum, rursus, ne spe ueniae peius ui-
 uerent, fecit diem mortis incertum, prouidentissime utrumque
 constituens, et reuertentes quo recipiantur, et differentes unde
 45 terreantur. Manduca cinerem uelut panem, et fletum tuum
 cum potu misce; per hoc conuiuium uenies ad mensam Dei.
 Noli desperare; promissa est indulgentia tibi. Deo gratias,
 inquit, quia promissa est; teneo promissum Dei. Ergo iam
 bene uiue. Cras, inquit, bene uiuam. Indulgentiam tibi Deus
 50 promisit; crastinum diem tibi nemo promisit. Si male uixisti,
 bene uiue iam hodie. *Stulte, hac nocte auferetur a te anima tua.*
 Non dico: *Quae praeparasti, cuius erunt,* sed: Secundum quod
 uixisti, ubi eris? Corrige ergo te, ut possis in corpore Christi
 habere uocem istam, quam, nisi fallor, libenter agnoscis: *Quo-
 55 niam cinerem sicut panem manducaui, et potum
 meum cum fletu miscebam.*

11. **11.** *A facie irae tuae et indignationis tuae, quo-* PL
niam leuasti, elisisti me. Ipsa est illa ira tua, Domine, 1302
 in Adam; ira cum qua omnes nati sumus, cui nascendo co-
 haesimus; ira de propagine iniquitatis, ira de massa peccati,
 5 secundum quam dicit apostolus: *Fuimus et nos aliquando
 natura filii irae, sicut et ceteri;* et unde dicit Dominus: *Ira
 Dei manet super eum, quia non credidit in unigenitum Filium* μ 1099
Dei. Non enim ait: *Ira Dei ueniet super eum;* sed: *manet
 super eum,* quia non tollitur in qua natus est. Quare ergo, et
 10 quid sibi uult uox ista: *Quoniam leuasti, elisisti me:*
 Non enim ait: *Quoniam leuasti, et elisisti me,* sed: *Quoniam
 leuasti, elisisti me.* Ideo elisisti, quia leuasti. Vnde hoc?
 Homo in honore positus, factus est ad imaginem Dei; leuatus
 15 in hunc honorem, erectus a puluere, erectus a terra, accepit
 animam rationalem, praepositus est rationis ipsius uiuacitate
 omnibus bestiis, pecoribus, uolatilibus, piscibus. Quid enim
 horum habet intellegentiae rationem? Quia nullum horum
 factum est ad imaginem Dei. Quomodo nullum horum habet
 hunc honorem, sic nullum horum habet hanc miseriam. Quod

10, 35 Isai. 46, 8. 36 Ezech. 33, 11. 51 Luc. 12, 20. 11, 5 Eph. 2, 3.
 6 Ioh. 3, 36. 13 cfr Gen. 1, 26.

36 tantum edd. 11, 1 pr. tuae] codd. cum a LXX Prosp., om. edd. 2 leuasti]
 eleuans a Prosp. allisisti Prosp. cum Vulg.

- 20 enim pecus plangit de peccato ? quae auis timet gehennam
ignis aeterni ? Quia nulla ei participatio beatae uitae, nulli
stimuli miseriarum. Homo autem, quia factus est qui sit in
beata uita, si bene uixerit ; ideo erit in misera uita, quia male
uixit. Ergo : *Quia leuasti, elisisti me* ; ideo sequitur me
25 poena, quia dedisti mihi liberum arbitrium. Si enim mihi non
dedisses liberum arbitrium, et per hanc rationem pecoribus
me non faceres meliorem, non me sequeretur damnatio iusta
peccantem. Ergo per arbitrium liberum leuasti me, et per
iustitiae iudicium elisisti me.
12. **12.** *Dies mei sicut umbra declinauerunt.* Potuerunt
enim esse dies tui non declinantes, si tu a die uero non declinasses :
declinasti, et accepisti dies declinantes. Quid mirum si dies tui
facti sunt similes tui ? Ipsi sunt enim dies declinantes,
5 quia deuiasti, qui sunt dies fumi, quia tumuisti. Supra enim
dixerat : *Defecerunt sicut fumus dies mei*, et nunc dicit :
Dies mei sicut umbra declinauerunt. In hac umbra agnoscendus est
dies, in hac umbra uidenda est lux, ne postea sera et infructuosa
paenitentia dicatur : *Quid nobis profuit*
10 *superbia ? et diuitiarum iactantia quid contulit nobis ? Transierunt
omnia tamquam umbra.* Modo dic : Transibunt omnia tamquam
umbra, et tu non transeas tamquam umbra. *Dies mei sicut umbra
declinauerunt ; et ego uelut fenum arui.* Quia et supra dixerat :
Percussum est sicut fenum, et aruit cor
15 *meum.* Sed reuirescet fenum irrigatum sanguine Saluatoris.
Ego sicut fenum arui : ego homo, post illam praeuari-
cationem ; hoc ego iusto iudicio tuo : tu autem quid ?
13. **13.** *Tu uero, Domine, in aeternum manes.* Mei dies
sicut umbra declinauerunt, et tu in aeternum manes : temporalem
saluet aeternus. Non enim quia ego cecidi, et tu senuisti ; nam
uiges ad me liberandum, qui uiguisti ad me humiliandum. *Tu uero,
5 Domine, in aeternum manes ; et memoriale tuum in generationem et
generationem.* *Memoriale tuum*, quia non obliuisceris ; *in generationem*,
non unam, sed *generationem et generationem* : promissionem quippe
habemus uitae praesentis et futurae.
14. **14.** *Tu exsurgens misereberis Sion, quoniam tempus ut
misereris eius.* Quod tempus ? *Cum autem uenit plenitudo
temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub
lege.* Et ubi Sion ? *Vt eos qui sub lege erant*
5 *redimeret.* Primitus ergo Iudaei ; inde enim apostoli, inde illi

12, 6 Ps. 101, 4. 9 Sap. 5, 8.9. 14 Ps. 101, 4. 13, 9 cfr 1 Tim. 4, 8.
14, 2 Gal. 4, 5. 5 cfr 1 Cor. 15, 6.

12, 13 et ego] *adest* κ uelut] α κ, sicut *Prosp.* (cfr l. 16) 13, 1 uero] α,
autem κ *Prosp.* permanens κ *Prosp.* 6 memorialem κ generatione et
generatione α κ, generatione et generationem *Prosp.* 14, 1 exsurgens] domine
add. κ quia *Prosp.* 1/2 tempus] *Aug. cum LXX et Prosp.*, uenit *praem.* α κ

plus quam quingenti fratres, inde illa deinceps multitudo, cui erat anima una et cor unum in Deum. Ergo, *Tu exurgens misereberis Sion, quoniam tempus ut miserearis eius, quoniam uenit tempus.* Quod tempus? *Ecce nunc* μ 1100
 10 *tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Quis hoc dicit? Seruus Dei aedificator, qui dicebat: *Dei aedificium estis*; qui dicebat: *Sicut sapiens architectus fundamentum posui*; et: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeterquam quod positum est, quod est Christus Iesus.*

15. **15.** Ergo et hic quid dicit? *Quoniam beneplacitum habuerunt serui tui in lapides eius.* In lapides cuius? In lapides Sion. Sed sunt ibi et non lapides. Cuius non lapides? Ergo quid sequitur? *Et pulueris eius miserebuntur.* Agnoscamus lapides in Sion, agnoscamus puluerem in Sion. Non enim dicit: *Lapidum eius miserebuntur*; sed quid ait? *Quoniam beneplacitum habuerunt serui tui in lapides eius, et pulueris eius miserebuntur.* Beneplacitum habuerunt in lapides eius; pulueris autem miserebuntur. Intellego lapides Sion, omnes prophetas: ibi praemissa est uox praedicationis, inde assumptum euangelicum officium, per illud praeconium cognitus Christus. Ergo serui tui beneplacitum habuerunt in lapides Sion. Sed illi praeuaricatores, recedentes a Domino, malisque factis suis offendentes Creato-
 15 rem, in terram unde sumti sunt, redierunt. Puluis facti sunt, impii facti sunt; de quibus dicitur: *Non sic impii, non sic; sed tamquam puluis quem proicit uentus a facie terrae.* Sed exspecta, Domine; sustine, Domine; patiens esto, Domine: non irruat uentus, et auferat hunc puluerem a facie terrae. Veniant,
 20 ueniant serui tui, agnoscant in lapidibus eloquia tua, misereantur pulueris Sion, formetur homo ad imaginem tuam; dicat puluis ne pereat: *Memento quia puluis sumus. Et pulueris eius miserebuntur.* Hoc de Sion. Numquid non erat puluis, qui Dominum crucifixit? Quod peius est, puluis de parietinis ruinarum. Puluis erat prorsus; uerumtamen non frustra de puluere dictum erat: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* De ipso puluere uenit paries tot milium credentium, et pretia rerum suarum ad pedes apostolorum ponentium. Ergo exstitit de illo puluere humanitas et formata et formosa. PL
 30 Quis enim de gentibus sic? Quam paucos miramur hoc fecisse ad illorum tot milia? Subito primo tria, postea quinque milia; omnes in unitate uiuentes, omnes uenditarum rerum suarum pretia ad pedes apostolorum ponentes, ut distribue- 1304

6 cfr Act 4, 32 9 II Cor. 6, 2. 11 I Cor. 3, 9-11. 15, 16 Ps. 1, 4. 22 Ps. 102, 14. 26 Luc. 23, 34. 31 cfr Act. 2, 41; 4, 4-32. etc.

9 quoniam uenit tempus] *om. Prosp. cum Rom. Moz. al.* 15, 2 in] *om. Prosp.*
 4 pulueres κ 5 agnoscimus (*pr. loc.*) Lou.

retur unicuique sicut cuique opus erat, quibus erat anima una
 35 et cor unum in Deum. Quis hoc fecit etiam de isto puluere, nisi
 qui et ipsum Adam fecit ex puluere? Hoc ergo de Sion, sed
 non tantum in Sion.

16. **16.** Quid igitur sequitur? *Et timebunt gentes nomen
 tuum, Domine, et omnes reges terrae gloriam tuam.*
 Iam quoniam misertus es Sion, iam quoniam serui tui bene-
 placitum habuerunt in lapides eius, cognoscendo fundamen-
 5 tum apostolorum et prophetarum; iam, quoniam miserti sunt
 pulueris eius, ut formaretur, uel potius reformaretur homo
 uiuus ex puluere, hinc praedicatio creuit in gentibus: timeant
 nomen tuum gentes, et omnes reges terrae gloriam tuam;
 ueniat et alius paries de gentibus, agnoscatur lapis angularis,
 10 ibi haereant duo de diuerso uenientes, sed iam non aduersa
 sentientes.

17. **17.** *Quoniam aedificabit Dominus Sion.* Hoc agitur μ 1101
 nunc. Eia lapides uiui in structuram currite, non in ruinam.
 Aedificatur Sion; caete parietinas: aedificatur turris, aedi-
 ficatur arca; obseruate diluuium. Hoc agitur nunc: *Quoniam*
 5 *aedificabit Dominus Sion.* Sed aedificata Sion, quid
 fiet? *Et uidebitur in gloria sua.* Vt aedificaret Sion, ut
 esset fundamentum in Sion, uisus est a Sion, sed non in gloria
 sua: *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* At
 uero cum uenerit iudicare cum angelis suis, quando congrega-
 10 buntur ante eum omnes gentes, quando oues ad dexteram,
 haedi ad sinistram separabuntur, nonne tunc uidebunt in
 quem pupugerunt? Et confundentur sero, qui prima paeni-
 tentia et salubri confundi noluerunt. *Aedificabit Dominus*
Sion, et uidebitur in gloria sua, qui in illa primo uisus
 15 est in infirmitate sua.

18. **18.** *Respexit in orationem humilium, et non despe-
 xit precem eorum.* In aedificatione Sion hoc agitur modo;
 aedificantes Sion orant, gemunt: ille unus pauper, quod pau-
 peres multi, quia milia in tot gentibus unus, quia unitas pacis
 5 ecclesiae. Ipse unus, ipse multi: unus, propter caritatem;
 multi, propter latitudinem. Ergo nunc oratur, nunc curritur;
 nunc, si quis aliter erat, et aliter se habebat, manducet cine-
 rem sicut panem, et potum suum cum fletu commisceat. Nunc
 tempus est, cum aedificatur Sion; nunc intrant lapides in
 10 structuram: perfecto aedificio et dedicata domo, quid curris,

16, 9 cfr Eph. 2, 20.
 Zach. 12, 10.

17, 8 Isai. 53, 2.

9 cfr Matth. 25, 31-33.

11 cfr

17, 1 quoniam] adest β aedificabit] nonnulli codd. cum β κ LXX Vulg., aedifica-
 uit plures codd. cum α Prosp., fort. recte, cfr comment., l. 5/6 6 in maiestate sua β ,
 in gloriam suam κ 18, 1 orationem] α LXX Prosp., orationes β κ pau-
 perum β humilium dominus Prosp. non] om. κ 1/2 spreuit β 2 pre-
 ces β κ

sero quaesiturus, inaniter petiturus, frustra pulsaturus, foris remansurus cum quinque uirginibus fatuis? Nunc ergo curre: *Respexit enim in orationem humilium, et non despexit precem eorum.*

19.20.

19. *Scribantur haec in generationem alteram.* Quando scribebantur haec, non ita proderant eis inter quos scribebantur; scribebantur enim ad prophetandum Nouum PL
Testamentum, inter homines qui uiuebant ex Vetere Testa- 1305
5 mento. Sed et illud Vetus Testamentum Deus dederat, et in illa terra promissionis populum suum collocauerat. Sed quoniam *memoriale tuum in generationem et generationem*, non iniquorum est, sed iustorum: in una generatione pertinet ad Vetus Testamentum; in alia autem generatione pertinet ad
10 Nouum Testamentum. Et quia hoc quod prophetatum est, Nouum Testamentum praenuntiat, *Scribantur haec in generationem alteram; et populus qui creabitur, laudabit Dominum.* Non populus qui creatus est, sed *populus qui creabitur*. Quid euidentius, fratres mei? Hic
15 praedicta est illa creatura de qua dicit apostolus: *Si qua igitur in Christo noua creatura, uetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua; omnia autem ex Deo.* Quid est: *omnia autem ex Deo?* Et uetera et noua, quia memoriale tuum in generationem et generationem: *Et populus qui creabitur, lauda-*
20 *bit Dominum. Quoniam prospexit ex alto sancto suo.* Prospexit ex alto, ut ueniret ad humiles; ex alto factus est humilis, ut humiles exaltaret.

SERMO II.

1. Hesterno die audiuius cuiusdam pauperis gemitum in oratione, eumque esse cognouimus, qui propter nos pauper factus est, cum diues esset, eique membra cohaerentia et per μ 1102
5 suum caput loquentia. Vidimus enim ibi et nos ipsos; si tamen per eius gratiam aliquid et nos. Finita autem iam erant uerba gemituum, et coeperant consolationum; sed ea finiri hesterno die tractando minime potuerunt; in iis quae restant, audiamus hodie non iam gementem pauperem, sed gaudentem; ideo gaudentem, quia sperantem; ideo sperantem, quia non de se
10 praesumentem. Praenuntiauit felicitatem rerum humanarum in scriptis Dei, et adiecit: *Scribantur haec in generatio-*

18, 11 cfr Matth. 25, 12. 19, 15 II Cor. 5, 17 et 18.

CI, sermo 2, 1, 2/3 cfr II Cor. 8, 9.

19, 1 haec] *om.* κ generatione altera β κ *Prosp.* 13 laudauit α 20 respexit β (ut uidetur) ex alto] α *Prosp.*, de caelo β, de exalto κ

CI, sermo 2, 1, 3 esset] ut illius paupertate nos ditaremur *add. Er. Ven. Lou.*
4 loquentia uidimus. Vidimus *iidem edd., fort. recte*

nem alteram; et populus qui creabitur, laudabit Dominum. Quoniam prospexit ex alto sancto suo. Huc usque sermo hesternus perductus est; uidete quae se-

15 quantur.

20-22.

2. Dominus de caelo in terram prospexit, ut audiret gemitum compeditorum, ut soluat filios mortificatorum. Inuenimus in alio psalmo dictum: *Intret in conspectum tuum gemitus compeditorum*; et in eo loco dictum, ubi
 5 uox martyrum intellegebatur. Vnde martyres compediti? Nonne catenati potiusquam compediti? Ductos enim sanctos Dei martyres post iudices, per prouincias circumeuntes, in catenas nouimus missos; in compedes autem non nouimus. Agnoscuntur et compedes disciplinae Dei et timoris eius, de
 10 quo dictum est: *Initium sapientiae timor Domini*. Per hunc enim timorem non timuerunt serui Dei eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere; quia eum timebant qui habet potestatem et corpus et animam occidere in
 gehennam ignis. Nisi enim compedibus timoris huius ligati
 15 essent martyres, quando illa omnia dura et molesta sustinerent a persecutoribus suis, cum eis liberum fuerit facere quod cogebantur, et euadere quod patiebantur? Sed alligauerat eos Deus istis compedibus, duris quidem et molestis ad tempus, sed tolerandis propter promissa eius, cui dicitur: *Propter*
 20 *uerba labiorum tuorum, ego custodiui uias duras*. Gemendum quidem est in his compedibus ad impetrandam misericordiam Dei; unde uox martyrum est in alio psalmo: *Intret in conspectum tuum gemitus compeditorum*; non tamen euitandae sunt tales compedes, ut appetatur pernicioza libertas, et temporalis uitae breuisque dulcedo, quam sequatur amaritudo
 25 perpetua. Proinde scriptura, ne recusemus esse compediti sapientiae, sic nos alloquitur: *Audi, fili, et excipe sententiam meam, et ne abicias consilium meum; et infer pedem tuum in compedes illius, et in torquem eius collum tuum: subice humerum tuum et porta illam, et ne oderis uincula illius. In omni anima tua accede ad illam, et in omni uirtute tua serua uias eius: inuestiga et quaere, et innotescet tibi; et continens factus, ne derelinquas eam. In nouissimis enim inuenies requiem eius, et conuertetur tibi in laetitiam, et erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, et torques illius in stolam gloriae. Decus enim aureum est in illa, et uincula illius fila hyacinthina: stolam gloriae indues eam, et coronam exsultationis superpones*

PL
1306

2, 3 Ps. 78, 11. 10 Eccli. 1, 16. 12 cfr Matth. 10, 28. 19 Ps. 16, 4.
27 Eccli. 6, 24-32.

2, 1 terra β κ 1/2 uideret *Prosp.* 2 gemitus κ *Prosp.* et saluos faceret κ, ut solueret *Prosp.* 2/3 morte punitorum β 5 intellegatur tres *codd.* 7/8 prouinciam ... catenam *plures codd.*

tibi. Clament ergo compediti, quamdiu sunt in uinculis disciplinae Dei, in qua sunt exercitati martyres; soluentur compedes, et uolabunt, et eadem ipsae in ornamentum postea conuertentur. Factum est hoc de martyribus. Quid enim persecutores occidendo fecerunt, nisi ut compedes soluerentur, et in coronas conuerterentur. μ 1103

3. *De caelo ergo respexit Dominus, ut audiret gemitum compeditorum, ut soluat filios mortificatorum.* Mortificati illi; filii autem mortificatorum qui, nisi nos? Quomodo autem soluimur nos, nisi cum dicimus ei: *Disrupisti uincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis?* Soluitur enim unusquisque a uinculis cupiditatum malarum, uel a nodis peccatorum suorum. Remissio peccatorum, solutio est. Quid enim prodesset Lazaro, quia processit de monumento, nisi diceretur: *Soluite eum, et sinite abire?* Ipse quidem uoce de sepulcro suscitauit, ipse clamando animam reddidit, ipse terrenam molem sepulto impositam uicit, et processit ille uinctus; non ergo pedibus propriis, sed uirtute producentis. Fit hoc in corde paenitentis; cum audis hominem paenitere peccatorum suorum, iam reuixit; cum audis hominem confitendo proferre conscientiam, iam de sepulcro eductus est, sed nondum solutus est. Quando soluitur? a quibus soluitur? *Quae solueritis, inquit, in terra, erunt soluta et in caelo.* Merito per ecclesiam dari solutio peccatorum potest; suscitari autem ipse mortuus non nisi intus clamante Domino potest; haec enim Deus interius agit. Loquimur ad aures uestras; unde scimus quid agatur in cordibus uestris? Quod autem intus agitur, non a nobis, sed ab illo agitur. PL 1307

4. *Respexit ergo ut soluat filios mortificatorum.* Quorum mortificatorum audistis, quos filios audistis. Quid enim inde? *Vt annuntietur in Sion nomen Domini.* Primo enim premebatur ecclesia, quando mortificabantur compediti; post illas pressuras annuntiat in Sion nomen Domini, cum magna libertate, in ipsa ecclesia. Ipsa enim Sion: non ille unus locus primo superbus, postea captiuatus; sed Sion cuius umbra erat illa Sion, quae interpretatur Speculatio; propterea quia in carne positi uidemus in priora, extendentes nos non ad praesens quod est, sed ad id quod futurum est. Ideo speculatio. Omnis enim speculator longe prospicit. Specula dicitur, ubi ponuntur custodes; fiunt istae speculae in saxis, in monibus, in arboribus, ad hoc ut de loco eminentiore longe uideatur. Sion ergo speculatio, ecclesia speculatio. Vnde speculatio? Longe uidere, hoc est speculatio. *Labor est enim ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intellegam in nouissima.* Qualis speculatio, intellegere in nouis-

sima ? Transire mare uidendo, non nauigando, et habitare in extrema maris, id est, ibi ponere spem, in eo quod erit finito
 20 saeculo. Ergo si ecclesia speculatio, ibi iam annuntiatur nomen Domini. Non solum nomen Domini in hac Sion annuntiat, sed *et laus eius*, inquit, *in Ierusalem*.

23. 5. Et quomodo annuntiatur ? *In conueniendo populos in unum, et regna ut seruiant Domino*. Vnde hoc factum, nisi sanguine mortificatorum ? unde hoc factum, nisi gemitibus compeditorum ? Exauditi ergo sunt qui erant in
 5 pressura et humilitate, ut esset nostris temporibus ecclesia in tanta gloria, quam uidemus, ut iam regna quae persequerantur, ipsa seruiant Domino.

24. 6. *Respondit ei in uia fortitudinis suae*. Cui respon- μ 1104
 dit, nisi Domino ? Quis respondit, supra uideamus : *Et laus eius*, inquit, *in Ierusalem ; in conueniendo populos in unum, et regna, ut seruiant Domino*. *Respondit ei in uia fortitudinis suae*. Quae illi respondit, aut quis illi respondit, in
 5 uia fortitudinis suae ? Quaeramus ergo primo quis respondit, et sic quaeremus quae sit uia fortitudinis eius. Superiora uerba indicant respondisse ei, aut laudem eius, aut Ierusalem ; supra enim dixerat : *Et laus eius in Ierusalem ; in conueniendo*
 10 *populos in unum, et regna, ut seruiant Domino*. *Respondit ei*, non possumus dicere : Regna ; quia, Responderunt dixisset. *Respondit ei*, non possumus dicere ; Populi ; quia et hic, Responderunt dixisset. Quia ergo *respondit ei*, singularem numerum quaerimus superius, et non inuenimus, nisi aut lau-
 15 dem eius, aut Ierusalem. Et quia hoc ambiguum est, utrum laus eius, an Ierusalem, secundum utrumque tractemus. Quomodo ei respondit laus eius ? Quando ei gratias agunt uocati
 ab illo. Ille enim uocat, nos respondemus ; non uoce, sed fide ; non lingua, sed uita. Si enim uocat te Deus, et praecipit ut
 20 bene uiuas, et tu male uiuis, uocationi eius non respondes, nec laus eius respondet ei de te, quia sic uiuis, ut ille non laudetur, sed potius blasphemetur per te ; cum autem sic uiuimus, ut per nos laudetur Deus, respondit ei laus eius. De uocatis et sanctis eius, respondit et Ierusalem. Vocata est enim et Ieru-
 25 salem, et prima Ierusalem noluit audire, et dictum est ei : *Ecce dimittetur uobis domus uestra deserta. Ierusalem, Ierusalem* (clamat, et non respondetur), *quoties uolui congregare filios tuos, tamquam gallina pullos suos sub alas suas, et noluisti !* Non respondetur ; pluitur desuper, et pro fructu spinae pro-
 30 feruntur. At uero illa Ierusalem, de qua dictum est : *Laetare,*

PL
1308

18 cfr Ps. 138, 9. 6, 2 Ps. 101, 22.23. 26 Matth. 23, 38.37. 30 Isai. 54, 1 ; Gal. 4, 27.

4, 19 extrema] *codd.* (cfr *Enarr. in ps. CXXXVIII, 12, 4*), *extremis edd.*
 5, 1
 populus β

sterilis, quae non parit ; erumpe et exclama, quae non parturis, quoniam multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum ; respondit ei. Quid est : respondit ei ? Non contempsit uocantem. Quid est : respondit ei ? Ille pluit, illa fructum dedit.

35 **7.** *Respondit ei, sed ubi ? In uia fortitudinis suae. Numquid in se ? Nam quid esset in se, aut quam uocem haberet in se, de se, nisi solam uocem peccati, uocem iniquitatis ? Excute uocem ipsius, quid inuenis nisi ut multum : Ego*
 5 *dixi, Domine, miserere mei ; sana animam meam, quia peccavi tibi ?* Porro, si iustificata est, *respondit ei*, non ex meritis suis, sed ex manibus ipsius. Vbi ? *In uia fortitudinis suae.* Christus est, ipse est ; *Ego sum*, inquit, *uia, ueritas, et uita.* Sed ante resurrectionem non agnoscebatur a populo suo ;
 10 et maxime crucifixus ex infirmitate latuit quis esset, donec fortis resurgendo appareret. Non ei ergo respondit ecclesia in uia infirmitatis, sed *in uia fortitudinis suae ;* quia post resurrectionem uocauit ecclesiam de toto orbe terrarum, iam non infirmus in cruce, sed fortis in caelo. Non enim laus fidei
 15 christianorum est, quia credunt mortuum Christum, sed quia credunt resurrexisse Christum. Nam mortuum et paganus credit ; et hoc tibi pro crimine obicit, quia in mortuum credidisti. Quae igitur laus tua ? Credere resurrexisse Christum, et
 20 sperare te resurrecturum esse per Christum : haec est laus μ 1105
 20 fidei. *Si enim credideris in corde tuo quia Dominus est Iesus, et confessus fueris ore tuo quia eum Deus suscitauit a mortuis, saluus eris.* Non ait : Si confessus fueris quia Deus eum tradidit occidendum ; sed, *quia eum Deus suscitauit a mortuis si confessus fueris, tunc saluus eris. Corde enim creditur ad iusti-*
 25 *tiam ; ore autem confessio fit ad salutem.* Quare autem credimus et mortuum ? Quia credere eum resurrexisse non possumus, nisi prius mortuum fuisse credamus. Quis enim resurgit, nisi mortuus fuerit ? quis expergiscitur, nisi prius dormierit ? Sed
 30 *numquid qui dormit, non adiciet ut resurgat ?* Haec fides est PL
 30 christianorum. In hac ergo fide, qua congregata est ecclesia, 1309
multi illi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum ; re-
spondit ei, dixit ei laudem secundum eius praecepta ; in
uia fortitudinis eius, non in uia infirmitatis eius.

8. Quomodo ei responderit, iam supra audistis : *In conueniendo populos in unum, et regna ut seruiant Domino.* In hoc ei ergo respondit, in unitate ; qui autem non est in unitate, non ei respondet. Ille enim unus est, ecclesia unitas ; non respondet uni, nisi unitas. Sed existunt qui di-

7, 4 Ps. 40, 5.

8 Ioh. 14, 6.

10 cfr II Cor. 13, 4.

20 Rom. 10, 9.10.

29 Ps. 40, 9.

31 Isai. 54, 1 ; Gal. 4, 27.

8, 1 Ps. 101, 23.

7, 4 ut multum] *opt. codd.*, tumultum *edd.*7 ex muneribus *dub. μ*

cant : Iam hoc factum est ; respondit ei in omnibus gentibus ecclesia, pariens filios plures quam illa quae habebat uirum, *respondit in uia fortitudinis eius* ; credidit enim Christum resurrexisse, crediderunt in eum omnes gentes ; sed
 10 illa ecclesia quae fuit omnium gentium, iam non est : periit. Hoc dicunt qui in illa non sunt. O impudentem uocem ! Illa non est, quia tu in illa non est ? Vide ne tu ideo non sis ; nam illa erit, etsi tu non sis. Hanc uocem abominabilem, detestabilem, praesumptionis et falsitatis plenam, nulla ueritate sufful-
 15 tam, nulla sapientia illuminatam, nullo sale conditam, uanam, temerariam, praecipitem, perniciosam, praeuidit Spiritus Dei, et tamquam contra illos cum annuntiaret unitatem : *In conueniendo populos in unum, et regna ut seruiant Domino*. Cumque subdidisset : *Respondit ei*, utique laus eius,
 20 utique Ierusalem mater nostra de peregrinatione reuocanda, fetosa cum multis filiis, magis quam ea quae habebat uirum ; quoniam quidam dicturi erant contra : Fuit, et non est : *Exiguitatem*, inquit, *dierum meorum annuntia mihi*. Quid est, quod nescio qui recedentes a me, murmurant contra
 25 me ? quid est, quod periti me perisse contendunt ? Certe enim hoc dicunt, quia fui, et non sum : *Annuntia mihi exiguitatem dierum meorum*. Non a te quaero illos dies aeternos ; illi sine fine sunt, ubi ero ; non ipsos quaero ; temporales quaero, temporales dies mihi annuntia : *Exiguitatem*
 30 *dierum meorum*, non aeternitatem dierum meorum, *annuntia mihi*. Quamdiu ero in isto saeculo, annuntia mihi, propter illos qui dicunt : Fuit, et iam non est ; propter illos qui dicunt : Impletae sunt scripturae, crediderunt omnes gentes, sed apostatauit et periit ecclesia de omnibus gentibus.
 35 Quid est hoc : *Exiguitatem dierum meorum annuntia mihi* ? Et annuntiauit, nec uacauit ista uox. Quis annuntiauit mihi, nisi ipsa uia ? Quomodo annuntiauit ? *Ecce ego uobiscum sum usque in consummationem saeculi*.

9. Sed hic existunt, et dicunt : *Vobiscum sum*, inquit, *usque in consummationem saeculi* ; quia nos praeuidebat, quia pars ^{μ 1106} Donati erit in terra. Numquid ipsa est quae dixit : *Exiguitatem dierum meorum annuntia mihi*, ac non illa potius quae superius loquebatur : *In conueniendo populos in unum, et regna ut seruiant Domino* ? Vnde uobis cor dolet ? Quia et imperatores contra haereticos leges proponunt, ibi impletum est : *Et regna ut seruiant Domino*. Non enim uos filii estis illorum mortificatorum, quorum uox compeditorum PL
 10 exaudita est a Domino. Absit : non hoc indicant facta uestra, 1310

37 Matth. 28, 20. 9, 5 Ps. 101, 23.

8, 23 enuntia β 36 uacauit] plures codd., tacuit duo codd., uacui fuit edd. 9, 6 uobis] codd. (sc. Donatistis), nobis edd.

non hoc indicat superbia uestra, non hoc indicat uanitas uestra ; non sapitis, et foris estis ; sal infatuatum estis, ideo et ab hominibus conculcamini. Audite quid dicat : quae ecclesia ? Quae congregauit *populos in unum*. Quae ecclesia ? Quae congregauit *regna ut seruiant Domino*. Mota uocibus uestris et falsis opinionibus uestris, quaerit a Deo ut exiguitatem dierum suorum annuntiet sibi, et inuenit Dominum dixisse : *Ecce ego uobiscum sum usque in consummationem saeculi*. Hic uos dicitis : De nobis dixit ; nos sumus, nos erimus usque in consummationem saeculi. Interrogetur ipse Christus, cui dictum est : *Exiguitatem dierum meorum annuntia mihi. Et praedicabitur, inquit, hoc euangelium in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus ; et tunc ueniet finis*. Quid est quod dicebas : Hoc certe fuit et periit ? Dominum audi annuntiantem exiguitatem dierum meorum. *Praedicabitur, inquit, hoc euangelium. Vbi ? In toto orbe terrarum. Quibus ? In testimonium omnibus gentibus. Quid postea ? Et tunc ueniet finis*. Non uides adhuc esse gentes in quibus nondum est praedicatum euangelium ? Cum ergo necesse sit impleri quod Dominus dixit, exiguitatem dierum meorum annuntians ecclesiae, ut praedicetur hoc euangelium in omnibus gentibus, et tunc ueniat finis ; quid est quod dicis iam perisse ecclesiam de omnibus gentibus, quando ad hoc praedicatur euangelium, ut possit esse in omnibus gentibus ? Ergo usque in finem saeculi ecclesia in omnibus gentibus ; et ipsa est exiguitas dierum, quia exiguum est omne quod finitur, ut iam in aeternitatem ab ista exiguitate transeat. Pereant haeretici, pereant quod sunt, et inueniantur ut sint quod non sunt. Exiguitas dierum usque in finem saeculi erit ; exiguitas ideo, quia totum hoc tempus, non dico ab hodierno die usque in finem saeculi, sed ab Adam usque in finem saeculi, exigua gutta est comparata aeternitati.

25. **10.** Non ergo blandiantur sibi contra me haeretici, quia dixi : *Exiguitatem dierum meorum*, quasi non permansuram usque in finem saeculi. Quid enim addidit ? *Ne reuoces me in dimidium dierum meorum*. Noli, quomodo haeretici loquuntur, sic mecum agere. Vsque in finem saeculi me perduc, non in dimidium dierum meorum, et perfice mihi dies exiguos, ut dones mihi postea dies aeternos. Quare ergo de exiguitate dierum requisisti ? Quare ? Vis audire ? *In generatione generationum anni tui*. Ideo ego de diebus exiguis quaesiui, quia licet usque in finem saeculi durent mecum isti dies, exigui sunt in comparatione dierum tuorum : *Anni enim tui in generatione generationum*. Quare non ait : *Anni*

12 cfr Matth. 5, 13. 21 Matth. 24, 14.

10, 3 ne] et *praem.* κ me] *om.* α 4 dimidio β 8/9 in generatione et (in κ) generatione α κ, in saecula saeculorum sunt β, in generatione et generationem *Prosp.* (at in *comment. concordat cum Aug.*)

tui in saecula saeculorum ; sic enim magis solet aeternitas significari in sanctis scripturis, sed ait : *In generatione generationum anni tui ?* sed qui *anni tui ?* Qui, nisi qui non ueniunt et transeunt ? qui, nisi qui non ideo ueniunt, ut non sint ? Omnis enim dies in hoc tempore ideo uenit, ut non sit ; omnis hora, omnis mensis, omnis annus : nihil horum stat ; antequam ueniat, erit ; cum uenerit, non erit. Illi ergo anni tui aeterni, anni tui qui non mutantur, *in generatione generationum* erunt. Est quaedam generatio generatio-
 15 *nerationum anni tui ?* sed qui *anni tui ?* Qui, nisi qui non ueniunt, ut non sint ? Omnis enim dies in hoc tempore ideo uenit, ut non sit ; omnis hora, omnis mensis, omnis annus : nihil horum stat ; antequam ueniat, erit ; cum uenerit, non erit. Illi ergo anni tui aeterni, anni tui qui non mutantur, *in generatione generationum* erunt. Est quaedam generatio generatio-
 20 *nerationum anni tui ?* Quae est ista ? Est quaedam, et si bene agnoscamus, in illa erimus, et anni Dei in nobis erunt. Quomodo in nobis erunt ? Quomodo ipse Deus in nobis erit : unde dictum est : *Vt sit Deus omnia in omnibus*. Non enim aliud anni Dei, et aliud ipse ; sed anni Dei, aeternitas Dei est ; aeternitas, ipsa Dei substantia est ; quae nihil habet mutabile ; ibi nihil est praeteritum, quasi iam non sit ; nihil est futurum, quasi nondum sit. Non est ibi nisi : Est ; non est ibi :
 25 *Fuit et erit, quia et quod fuit, iam non est ; et quod erit, nondum est ; sed quidquid ibi est, nonnisi est. Merito sic misit Deus famulum suum Moysen. Quaesiuit enim nomen mittentis se ; quaesiuit, et audiuit, nec desertum est desiderium concupiscentiae bonae. Quaesiuit autem, non quasi curiositate praesumendi, sed necessitate ministrandi. Quid, inquit, dicam filiis Israel, si dixerint mihi : Quis te misit ad nos ?* Et ille indicans se creaturae Creatorem, Deum homini, immortalem mortali, aeternum temporali : *Ego, inquit, sum qui sum. Tu dices : Ego sum. Quis ? Gaius ; alius : Lucius ; alius : Marcus. Aliudne dices, nisi nomen tuum dices ? Hoc exspectabatur de Deo. Hoc enim erat quaesitum. Quid uocaris ? A quo me missum esse, respondebo quaerentibus ? Ego sum. Quis ? Qui sum. Hoc est nomen tuum ? hoc est totum quod uocaris ? Esset tibi nomen ipsum esse, nisi quidquid est aliud, tibi comparatum, inueniretur non esse uere ? Hoc est nomen tuum : ex-
 30 *prime hoc idem melius. Vade, inquit, et dic filiis Israel : Qui est, misit me ad uos. Ego sum qui sum : qui est, misit me ad uos. Magnum ecce Est, magnum Est ! Ad hoc homo quid est ? Ad illud tam magnum Est, homo quid est, quidquid est ? Quis apprehendat illud esse ? quis eius particeps fiat ? quis anhelet ? quis adspiret ? quis ibi se esse posse praesumat ? Noli desperare, humana fragilitas. Ego sum, inquit, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob. Audisti quid sim apud me, audi et quid sim propter te. Haec igitur aeternitas uocauit nos, et erupit ex aeternitate Verbum. Iam aeternitas, iam Verbum, et nondum tempus. Quare nondum tempus ? Quia factum est et tempus.**

10, 25 I Cor. 15, 28. 35 sqq. Ex. 3, 13-15.

19 pr. erit] *plures codd. Am. Er., non erat quidam codd., non erit Lou.*

Quomodo factum est et tempus? *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* O Verbum ante tempora, per quod facta sunt tempora, natum et in tempore, cum sit uita aeterna, uocans temporales, faciens aeternos! Haec generatio generationum. Generatio enim uadit, et generatio uenit. Et uide-
 60 tis generationes hominum sic esse in terra, tamquam in arbore folia; sed in arbore oliuae, uel lauri, uel cuiusque alterius quae toto tempore fronde uestita est. Sic tamquam folia ge-
 65 nus humanum terra portat: plena est hominibus, sed dum PL
 aliis morientibus alii nascendo succedunt. Semper enim arbor 1312
 illa ueste uiridi ornata est; sed subter adtende quam multa calces arida folia.

11. Ergo fuit generatio sub Adam, transiit. Nati sunt inde quidam futuri participes aeternitatis Dei etiam illo tempore: μ 1108
 inde enim Abel, inde Seth, inde Enoch. Transiit illa genera-
 tio, uenit diluuium, remansit una domus. Et illa generatio de-
 5 dit aliquos, ipsum Noe et tres filios eius et tres nurus eius; in tota enim domo ista octonaria solus unus peccator inuen-
 tus est. Accessit numerus superiori generationi. Deinde de tri-
 bus filiis Noe, tamquam de tribus mensuris farinae, impletus est orbis. Electus est Abraham, Isaac, et Iacob; sancti uiri,
 10 patriarchae, placuerunt Deo. Dedit et illa generatio sequentes etiam generantes, dederunt prophetas, dederunt praecones Dei. Venit etiam postea et ipse Dominus noster Iesus Christus, misit fermentum in tres mensuras farinae, quousque fermentaretur totum. Temporibus in terra carnis illius fuerunt apo-
 15 stoli, fuerunt sancti; post illos alii sancti; et nunc in nomine Christi quicumque sunt sancti, et post nos quicumque erunt, et usque in finem saeculi quicumque sancti. De tot generatio-
 nibus colliges omnes sanctas proles omnium generationum, et facies inde unam generationem: *In ista generatione gene-
 20 rationum anni tui*, id est: aeternitas illa in illa generatione erit, quae de omnibus generationibus colligitur, et in unam redigitur; ipsa particeps erit aeternitatis tuae. Ceterae generationes implendis temporibus generantur, ex quibus illa in aeternum regeneratur; mutata uiuificabitur, erit idonea por-
 25 tare te, uires accipiens a te. *In generatione generationum anni tui.*

26-28. **12.** *In principio terram tu fundasti, Domine.* Noui aeternitatem tuam, qua praecedis omnia quae fecisti. *Principio terram tu fundasti, Domine; et opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt; tu autem perma-*

57 Ioh. 1, 3. 61 cfr Eccl. 1, 4. 11, 1/10 cfr Gen. 4-28. 13 cfr Matth. 13, 33.

11, 5 pr. tres] duos *melioris notae codd.* 11 generantes] *codd. Am. Er., generationes Lou.* 13/14 fermentetur *codd.* 12, 1 in] *om. Prosp. (cfr l. 2)* domine (om. β) terram (terra κ) fundasti $\alpha \beta \kappa$ *Prosp. cum LXX* 3 manum β

5 nes ; et omnes sicut uestimentum ueterascent, et sic-
 ut opertorium mutabis eos, et mutabuntur ; tu uero
 idem ipse es. Tu quis es ? Idem ipse es. Tu qui dixisti :
 Ego sum qui sum, idem ipse es. Et quamuis etiam ipsa non
 essent nisi ex te, et per te, et in te, tamen non quod ipse es : Tu
 10 enim idem ipse es. Et anni tui non deficient. Illi anni
 tui non deficient, illi anni tui qui erunt in generatione genera-
 tionum, non deficient. Haec ergo sciens, exiguitatem dierum
 meorum quaererem a te, nisi scirem omnes dies saeculi ab
 initio usque in finem exiguos esse in comparatione aeternitatis
 15 tuae. Noui ergo unde interrogauerim. Non se extollant haere-
 tici, quasi exigui dies fuerint ecclesiae, toto orbe diffusae,
 nam et usque in finem cum sint, exigui sunt. Quare exigui
 sunt ? Quoniam quandoque finiendi sunt. Anni illi qui erunt
 in generatione generationum, hi amandi, hi desiderandi,
 20 his suspirandum ; propter hos in unitate permanendum, pro-
 pter hos quidquid haeticorum mali est deuitandum, propter
 hos perditis respondendum, propter hos lucrandi qui erraue-
 rant, et reuocandi qui perierant : illic debet esse desiderium.
 Sed tamen ut uerbosis, ut male garrulis, ut calumniosis, susur-
 rantibus, detractoribus respondeam, ideo mihi annuntia exi-
 25 guitatem dierum meorum ; et ne me reuoces in dimidium dierum
 meorum, ut ante me auferas de terra, quam totus orbis euan-
 gelio repleatur, contra responsionem Domini mei, dicentis :
 Oportet praedicari hoc euangelium in toto orbe terrarum, in testi-
 30 monium omnibus gentibus ; et tunc ueniet finis. Quid ad haec,
 fratres ? Plana sunt, manifesta sunt : Deus fundauit terram, ^μ 1109
 scimus ; opera manuum eius sunt caeli. Ne putetis enim quasi
 aliud Deum facere manu, aliud uerbo. Quod facit uerbo, hoc
 facit manu ; non enim distinctus est corporeis membris, qui
 35 dixit : Ego sum qui sum. Et forte uerbum eius est manus eius.
 Certe manus eius est uirtus eius. Quia enim dictum est : Fiat
 firmamentum, et factum est firmamentum, uerbo intellegitur
 fecisse ; quia uero dixit : Faciamus hominem ad imaginem et
 similitudinem nostram, quasi manu uidetur fecisse. Audi ergo :
 40 Opera manuum tuarum sunt caeli. Ecce quod uerbo
 fecit, utique etiam manibus fecit, quia uirtute sua, quia po-
 testate sua fecit. Adtende potius quid fecerit, et noli quaerere
 quomodo fecerit. Multum est ad te comprehendere quomodo
 fecerit, cum teipsum sic fecerit, ut prius sis seruus oboediens,
 45 et postea fortasse amicus intellegens. Ergo opera manuum
 tuarum sunt caeli.

12, 8 et 35 Exod. 3, 14.
1, 6.26.

25/27 Ps. 101, 26.

29 Matth. 24, 14.

38 Gen.

5 omnia κ ueterascent α β (ut uidetur), ueterascent κ 6 eos] ea κ uero]
 autem κ Prosp. (in comment.) 7 pr. ipse] om. praecipui codd.

13. *Ipsi peribunt ; tu autem permanes.* Aperte dixit hoc apostolus Petrus : *Caeli erant olim de aqua et per aquam constituti Dei uerbo ; per quae qui factus est mundus, aqua inundatus deperiit ; terra autem et caeli qui nunc sunt, eodem uerbo* 5 *repositi sunt igni reseruandi.* Iam ergo dixit perisse caelos per diluuium : perisse autem nouimus caelos secundum quantitatem et spatia aeris huius. Excreuit enim aqua, et totam istam capacitatem ubi aues uolitant, occupauit ; ac sic utique caeli perierunt propinqui terris : caeli, secundum quos dicuntur 10 aues caeli. Sunt autem et caeli caelorum superiores in firmamento ; sed utrum et ipsi perituri sint igne, an hi soli caeli qui etiam diluuium perierunt, disceptatio est aliquanto scrupulosior inter doctos, nec facile, maxime in angustia temporis, explicari potest. Dimittamus ergo eam uel differamus ; nouerimus tamen perire ista, Deum manere. Et si manent quaedam cum Deo, quae facta sunt a Deo, non manent in se, sed in Deo, non recedendo a Deo. Quid enim ? dicturi sumus, fratres, quod angeli perituri sunt igne, quo incendetur mundus ? Absit. Sed quid ? dicemus quod angelos Deus non fecerit ? 20 Absit. Sed quid dicemus ? Et unde essent, si non ab illo facti essent ? *Ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandauit et creata sunt.* Dictum est enim hoc, cum operum eius commemoratio fieret, in quibus et angeli nominati sunt. Erunt ergo cum illo angeli, 1314 etiam mundo igne flagrante ; et erit incendium mundi, non 25 incendens sanctos Dei : quod fuit caminus regis tribus pueris, hoc erit ardens mundus iustis in Trinitate signatis.

14. Forte hic caelos etiam non importune intellegimus ipsos iustos, sanctos Dei, in quibus manens Deus intonuit praeceptis, coruscavit miraculis, imbrificauit terram sapientia ueritatis ; caeli enim enarrauerunt gloriam Dei. Sed numquid 5 etiam ipsi peribunt ? An secundum quemdam modum peribunt ? Secundum quem modum ? Secundum uestimentum. Quid est, secundum uestimentum ? Secundum corpus. Vestimentum enim animae corpus ; Dominus enim uestimentum nominauit, ubi ait : *Nonne anima plus est quam esca, et corpus* 10 *plus quam uestimentum ?* Quomodo ergo perit uestimentum ? *Etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem.* Ergo ipsi peribunt, sed secundum corpus : *Tu autem permanes.* Si ergo secundum corpus peribunt, ubi ergo resurrectio carnis ? ubi exemplum membrorum quod 1110 15 praecessit in capite ? ubi ? Vis audire ? Mutabitur ; non tale erit quale fuit. Audi apostolum dicentem : *Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Quomodo immutabimur ? Se-

13, 2 II Petr. 3, 5-7. 21 Ps. 32, 9. 25 cfr Dan. 3. 14, 4 cfr Ps. 18, 2.
9 Matth. 6, 25. 11 II Cor. 4, 16. 16/18 I Cor. 15, 52.4.

13, 3 quae] quod *Er. Ven. Lou.*

minatur corpus animale, surget corpus spiritale. Ergo seminatur mortale, resurget immortale; seminatur corruptibile, resurget incorruptibile. Mutationem itaque exspectamus; ita peribunt caeli, et immutabuntur caeli. Sed fortasse sanctorum corpora non recte dicuntur caeli? Si non portant Deum, non sint caeli. Et unde, inquit, mihi probas quia portant Deum? Vsque adeone excidit tibi: *Glorificate et portate Deum in corpore uestro?* Ergo tales caeli peribunt, sed non in aeternum; peribunt ut mutentur. An non hoc dicit psalmus? Lege sequentia: *Et omnes sicut uestimentum ueterascent, et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Vestem audis, coopertorium audis, et aliud quam corpus intellegis? Speremus ergo etiam immutationem corporum nostrorum, sed tamen ab illo qui erat et ante nos, et manet post nos; a quo sumus quod sumus, ad quem ueniemus cum fuerimus mutati; mutantem, non mutatum; facientem, non factum; et mouentem, sed manentem; et quomodo intellegi a carne et sanguine potest: *Ego sum qui sum; Tu uero idem ipse es, et anni tui non deficient.* Sed nos ad illos annos cum his pannosis annis quid sumus? Et ille qui sunt? Nec tamen desperare debemus. Iam enim magnitudine quadam et excellentia sapientiae dixerat: *Ego sum qui sum;* et tamen ad nos consolandos, *Ego sum,* inquit, *Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob;* et nos Abrahae semen sumus: et nos quamuis abiecti, quamuis terra et cinis, in illo speramus. Serui sumus; sed propter nos Dominus noster formam serui accepit: propter nos mortales immortalis mori uoluit, propter nos hoc exemplum resurrectionis ostendit. Ergo speremus uenturos nos ad hos annos stantes, in quibus non circuitu solis peraguntur dies, sed manet quod est sicuti est, quia hoc solum uere est.

29. **15.** Nos autem utrum aliquando ibi esse possimus dic. Audi, et uide utrum debeas desperare; audi quod sequitur: *Filii seruorum tuorum inhabitabunt.* Vbi nisi in annis non deficientibus? *Filii seruorum tuorum inhabitabunt; et semen eorum in saeculum dirigetur:* in saeculum saeculi, in saeculum aeternum, in saeculum manens. Sed *filii,* inquit, *seruorum tuorum:* metuendum ne nos serui Dei simus, et filii nostri ibi futuri sint, non nos? Aut si nos filii sumus seruorum, quia filii sumus apostolorum, quid dicturi sumus? Quae tandem audacia tam infelix filiorum sub-

24 I Cor. 6, 20. 36/42 Exod. 3, 14.15. 42 cfr Gal. 3, 29. 44 cfr Phil. 2, 7.

14, 45 mortales] *om. codd.* alt. nos] *om. codd.* 15, 4 inhabitabunt] tibi *add. β,* ibi *add. κ* 5 in saeculum] *codd. cum a LXX Prosp., saeculi add. edd.,* in aeternum β, in saecula κ

nascentium, et recenti successione gloriantium, quae audeat dicere : Nos ibi erimus ; apostoli ibi non erunt ? Absit hoc a pietate filiorum, absit a fide paruulorum, absit ab intellegentia grandium. Ibi erunt et apostoli : arietes praecedunt, agni sequuntur. Quare ergo, *Filii seruatorum tuorum*, et non de compendio : Serui tui ? Et illi serui tui, et filii eorum serui tui, et istorum filii nepotes illorum, quid, nisi serui tui ? Omnes compendio includeres, si diceres : Serui tui inhabitabunt. Videamus quid nos uoluerit admonere. Est enim quiddam gestum in prioribus saeculis. Per quadraginta annos filii Israel adtriti sunt in eremo : nullus eorum intrauit in terram promissionis, sed filii eorum ; intrarunt sane, quia ita recordamur, nisi fallor, duo, ceteri non. Intrarunt de tot milibus duo. Laboratum est cum eis tantum ; sed Deus non laborat ; certe laborauerunt serui ipsius. Quanta pertulit, quanta audiuit Moyses pro hominibus non intraturis in terram promissionis ? Intrarunt filii eorum, quid significat ? Intrarunt noui homines, ueteres non intrarunt. Inde tamen intrarunt duo, unus et unitas, tamquam caput et corpus, Christus et ecclesia, cum omni illa nouitate, id est filiorum. Ergo, *Filii seruatorum tuorum inhabitabunt*. *Filii seruatorum*, opera seruatorum sunt ; nemo ibi habitabit, nisi per opera sua. Quid igitur est, et filii habitabunt ? Nemo gloriatur se habitaturum, si dicit se seruum Dei, et opera non habet ; non enim habitabunt nisi filii. Quid est ergo : *Filii seruatorum tuorum inhabitabunt* ? Serui per opera sua inhabitabunt, serui per filios suos inhabitabunt. Noli ergo esse sterilis, si uis habitare ; praemitte fetus quos sequaris, praemittendo, non efferendo. Filii tui te deducant ad terram promissionis, terram uiuentium, non morientium ; cum hic uiuis in hac peregrinatione, illi antecedant, suscipiant te. Propter refectionem carnalem, filius antecessit Iacob in Aegyptum, et ait patri suo et fratribus suis : *Ego praeueni praeparare uobis escas*. Praecedant ergo filii tui, praecedant te opera tua : quales filios praemiseris, tales et sequeris.

IN PSALMVM CII

ENARRATIO.

SERMO.

Vers. 1.

1. In omni munere Domini Dei nostri, in omni eius consolatione, in omni correptione, in gratia quam donare dignatus est, in indulgentia qua nobis non hoc reddidit quod debebat, in omnibus operibus eius, benedicat anima nostra Dominum.

15, 21 cfr Num. 14, 29.30. 42 Gen. 45, 7.

41 suscipiente te propter refectionem carnalem filios. Antecessit Ioseph Iacob *quidam codd.*, suscipiant te propter refectionem carnalem. Filius Ioseph antecessit Iacob *edd.* 44 talis *edd.*

5 Hoc enim cantauimus ; inde incipit psalmus, de quo loque-
mur, donante ipso, quod possumus, quem nostra anima bene-
dicit. Vnusquisque nostrum excitet et exhortetur animam
suam, et dicat ei : *Benedic, anima mea, Dominum*. Et
omnes nos, et qui ubique sunt fratres in Christo, unus homo,
10 cuius caput in caelo est, exhortetur ipse unus homo animam
suam, et dicat ei : *Benedic, anima mea, Dominum*. Ob-
audit, obtemperat, facit hoc, persuadetur ei, non ex donis
nostris, sed ex illius quem benedicit anima nostra. Suscepit
enim psalmus iste ostendere nobis quare benedicat anima
15 nostra Dominum, quasi ei respondisset anima sua : Quare
mihi dicis : Benedic Dominum ? Audiamus ergo, audiat ipsa
anima nostra, consideret omnia quibus excitetur, ne pigra sit
in benedictione Domini ; et uideat an iustum sit quod ei dicitur :
Benedic, anima mea, Dominum ; uideat si debet
20 aliud benedicere praeter Dominum. *Benedic, inquit, anima
mea, Dominum*.

2. Repetit hoc, et expressius dicit quod dixerat : *Benedic,
anima mea, Dominum, et omnia interiora mea* μ 1112
nomen sanctum eius. Puto quia non ad interiora corporis
loquitur ; puto eum non hoc dicere, ut pulmo noster et iecur,
5 et si qua sunt intestina carnis, erumpant in uocem benedictio-
nis Domini. Est quidem pulmo pectoris nostri quasi follis qui-
dam anhelans spiritum reciprocum, qui spiritus concepti aeris
in uocem et sonum exprimitur, cum uerba digerimus ; nec
potest aliquid uocis sonare ab ore nostro, nisi quod pulmo
10 expressus emiserit ; sed non hinc agitur ; hoc totum ad aures
hominum. Habet aures Deus, habet et sonum cor. Interiora
sua alloquitur homo, ut benedicant Dominum, et dicit eis :
Omnia interiora mea nomen sanctum eius benedicite. Quaeris
quae sunt interiora tua ? Ipsa anima tua. Quod ergo ait : *Be-*
15 *nedic, anima mea, Dominum*, hoc ait : *omnia inte-*
riora mea nomen sanctum eius ; subauditur enim :
Benedicite. Clama uoce, si est homo qui audiat ; sile uoce,
quando non est qui audiat ; interiora tua numquam deest qui
audiat. Itaque sonabat iamdudum benedictio de ore nostro,
20 et haec ipsa uerba cantabamus : *Benedic, anima mea,
Dominum, et omnia interiora mea nomen sanctum* PL
eius. Quantum satis fuit tempori cantauimus, et siluimus : 1317
numquid interiora nostra silere debent a benedictione Domi-
ni ? Alternet pro tempore sonus uocum, perpetua sit uox in-
25 teriorum. Cum conuenis ad ecclesiam hymnum dicere, sonat
uox tua laudes Dei : Dixisti quantum potuisti, discessisti ;
sonet anima tua laudes Dei. Negotium agis ; laudet Deum

CII, 1, 8 benedic] *titulum praem. a, quem Aug. om.* : ipsi dauid 2, 7 anhelans]
aliquot codd., anhelantis edd. 8 dirigimus plures codd. 17 clama] codd., clamat
Am. Er., clamas Lou. sile] codd., silet Am. Er., siles Lou. 22 temporil]

anima tua. Cibum capis ; uide quid ait apostolus : *Siue manducatis, siue bibitis, omnia in gloriam Dei facite.* Audeo dicere :
 30 cum dormis, benedicat anima tua Dominum. Non te excitet cogitatio flagitij, non te excitet dispositio furti, non te excitet conducta forte corruptio. Innocentia tua etiam in dormiente uox est animae tuae. *Benedic, anima mea, Dominum, et omnia interiora mea nomen sanctum eius.*

2. **3.** *Benedic, anima mea, Dominum, et noli obliuisci omnes retributiones eius.* *Benedic, inquit, anima mea Dominum.* Quid est anima tua ? Omnia interiora tua. *Benedic, anima mea, Dominum.* Repetitio ad
 5 exhortationem ualet. Vt autem benedicas semper Dominum. *Noli obliuisci omnes retributiones eius.* Si obliuisceris, tacebis. Non autem poterunt ante oculos tuos esse retributiones Domini, nisi ante oculos tuos fuerint peccata tua. Non sit ante oculos tuos delectatio praeteriti peccati, sed sit
 10 ante oculos tuos damnatio peccati : damnatio a te, remissio a Deo. Haec enim retribuit Dominus, ut possis dicere : *Quid retribuam Domino, pro omnibus quae retribuit mihi ?* Hoc enim considerantes martyres, quorum etiam memoriam hodie celebramus, et omnes omnino sancti qui uitam istam contemse-
 15 runt, et sicut audistis in epistola Iohannis, animas suas pro fratribus posuerunt, quae est perfectio caritatis, dicente Domino : *Maiorem caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis :* hoc ergo considerantes sancti martyres, contemserunt animas suas hic, ut ibi eas inuenirent, se-
 20 quentes uerba Domini dicentis : *Qui amat animam suam, perdet eam ; et qui perdidit eam propter me, in uitam aeternam inueniet eam.* Voluerunt enim retribuere : qui ? et quid ? et cui ? Homines ministerium suum usque ad mortem Deo retribuerunt. Quid, quod ille non donauerit ? Quid dederunt, quod
 25 non acceperint ? Retribuit ergo ille uere, qui solus donat ; sed non retribuit peccatis nostris, nam retributiones nobis aliae debebantur, et aliae redditae sunt. *Noli, inquit, obliuisci omnes retributiones eius,* non tributiones, sed *retributiones.* Aliud enim debebatur, et redditum est quod non
 30 debebatur. Vnde et ille : *Quid retribuam Domino, pro omnibus, inquit, quae retribuit mihi ?* Non ait : quae tribuit mihi, sed : *quae retribuit mihi.* Retribuisti tu mala pro bonis ; retribuit ipse bona pro malis. Quomodo retribuisti tu, o homo, Deo mala pro bonis ? Qui prius fuisti blasphemus, et persecutor,
 35 et iniuriosus, retribuisti blasphemias. Pro quibus bonis ? Primo, quia es ; sed est et lapis. Deinde, quia uiuis ; sed uiuit et

PL
1318

CII, 2, 28 1 Cor. 10, 31. 3, 11 Ps. 115, 12. 15 cfr 1 Ioh. 3, 16. 17 Ioh. 15, 13. 20 Ioh. 12, 25. 30 Ps. 115, 12. 34 cfr 1 Tim. 1, 13.

pecus. Quid retribuēs Domino, pro eo quod super omnia pecora et super omnia uolatilia fecit te ad imaginem et similitudinem suam ? Noli quaerere quid ei retribuās : similitudinem
 40 ipsius retribue illi, non plus quaerit ; nummum suum exigit. Tu autem pro gratis agendis, pro humilitate, pro obsequio, pro cultu religioso, id est, pro his omnibus bonis quae debebas Deo tuo, pro bonis quae accepisti, quae dixi, retribuisti blasphemias. Quid ergo ille ? Confitere, ignosco. Retribuo et ego, sed
 45 non quod tu retribuisti : tu retribuisti mala pro bonis ; ego retribuo bona pro malis.

4. Cogita ergo, anima, omnes retributiones Dei, cogitando omnia mala facta tua ; quam multa enim mala facta tua, tam multae bonae retributiones eius. Et quid illi offeres forte exteriorum ? quid munerum ? quid sacrificiorum ? Quoniam non
 5 obliuisceris retributiones eius, hoc sacrificio delectatur : *Benedic, anima, Dominum. Sacrificium laudis glorificabit me : immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo uota tua.* Laudari se uult Deus ; et hoc, ut tu proficias, non ut ille sublimetur. Non est omnino quod illi retribuere ; et quod exigit,
 10 non sibi, sed tibi exigit ; tibi proderit, tibi seruatur. Non hoc a te amat, quod illum augeat, sed quod te ad illum perducatur. Propterea quaerebant martyres, deficiebant quodammodo non inueniendo, et dicebant : *Quid retribuam Domino, pro omnibus quae retribuit mihi ?* Et non inuenierunt quid retribuere, nisi : *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini inuocabo.*
 15 Quid retribuēs Domino ? Cogitabas enim, et non inueniebas : *Calicem salutaris accipiam.* Quid ? *calicem salutaris* nonne ipse Dominus dedit ? De tuo aliquid retribuē, si potes. Non, dixerim ; ne feceris, noli de tuo retribuere ; non uult Deus de
 20 tuo tibi retribuere. Si de tuo retribuīs, peccatum retribuīs. Omnia enim quae habes, ab illo habes : tuum peccatum solum habes. Non uult sibi retribuere de tuo, de suo uult. Quomodo agricolae, de terra quam seminauit, si segetem adtuleris, de agricolae fructu retribuisti ; si spinas, de tuo obtulisti. Veritatem retribuē,
 25 in ueritate Dominum lauda : si de tuo uolueris, mentieris. μ 1114
Qui loquitur mendacium, de suo loquitur. Si qui loquitur mendacium, de suo loquitur ; qui loquitur ueritatem, de Dei loquitur. Quid est autem accipere calicem salutaris, nisi passiones Domini imitari ? Hoc martyres fecerunt.
 30 Hoc superbientibus dixit, et sedes sublimes iam quaerentibus, et conuallem plorationis deuitantibus, qui uolebant sedere, unus ad dexteram, alius ad sinistram. Quid ergo ait ? *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum ?* Iam ergo martyr para-

38 cfr Gen. 1, 26. 40 cfr Matth. 22, 21. 4, 6Ps. 49, 14. 23. 13/35 Ps. 115, 12. 13. 26 Ioh. 8, 44. 32 Matth. 20, 22.

4, 9 retribuere] *opt. codd.*, possis *add. alii quidam*, retribuas *edd.* 25/26 si qui usq. suo loquitur] *om. Lou.*

tus ad uictimam sanctam dicit : *Calicem salutaris accipiam* : accipiam calicem Christi, bibam passionem Domini. Caue ne
 35 deficias. Sed *nomen Domini inuocabo*. Quid ergo defecerunt, Dominum non inuocauerunt ; de sua fortitudine praesumserunt. Tu sic redde, ut te accepisse quod reddis memineris. Sic
 ergo benedicat anima tua Dominum, ut non obliuiscatur
 3-5. omnes retributiones eius. PL 1319

5. Audite omnes retributiones eius. *Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos. Qui redimet de corruptione uitam tuam, qui coronat te in miseratione et misericordia. Qui*
 5 *satiat in bonis desiderium tuum ; renouabitur sicut aquilae iuuentus tua.* Ecce retributiones. Quid debebatur peccatori, nisi supplicium ? quid debebatur blasphemo, nisi gehenna ignis ardentis ? Non ipsa retribuit : ne expauescas, ne exhorrescas, ne sine amore timeas. Noli obliuisci omnes re-
 10 tributiones eius bonas ; et mutare iam, ne experiaris retributiones eius : quid dicam ? malas ? Si iustas, non malas. Ad te ergo malas ; ad Deum autem nec haec quae pateris mala, mala sunt ; si enim iusta sunt, bona sunt ; sed tibi patienti haec mala sunt. Non uis ut mala sint tibi, quae iusta sunt Dei ?
 15 Non sit mala in conspectu Dei iniquitas tua. Non enim cessauit uocare, aut uocatum neglexit instruere, aut instructum cessauit perficere, aut perfectum neglexit coronare. Quid dicis ? Quia es peccator ? Conuertere, et accipe retributiones istas ; *propitius fit omnibus iniquitatibus tuis*. Post
 20 remissionem peccatorum corpus infirmum geris ; necesse est sint quaedam desideria carnalia quae te titillent, et quae tibi suggerant delectationes illicitas ; de languore tuo ueniunt. Adhuc enim infirmam carnem geris, nondum est absorpta mors in uictoriam, nondum corruptibile hoc induit incorru-
 25 ptionem ; adhuc quibusdam perturbationibus etiam ipsa anima quatitur post remissionem peccatorum ; adhuc in periculis tentationum uersatur, quibusdam suggestionibus delectatur, quibusdam non delectatur, et in eis quibus delectatur, aliquando quibusdam consentit, capitur. Languor est : *sanat*
 30 *et omnes languores tuos*. Sanabuntur omnes languores tui, noli timere. Magni sunt, inquires ; sed maior est medicus. Omnipotenti medico nullus languor insanabilis occurrit ; tantum tu curari te sine, manus eius ne repellas ; nouit quid agat. Non tantum delecteris cum fouet, sed etiam toleres cum secat :

5, 23 cfr I Cor. 15, 53-54.

5, 3 redimet] *plures codd. cum α κ Prosp., redimit alii codd. edd. μ cum β Vulg. interitu β tuam] meam κ 4 misericordia et miseratione β 5 tuum] om. κ 6 aquila κ 11/12 ad te usq. nec] opt. codd., a te ergo mala, a deo autem bona. Nec Am. Er., a te ergo malas, a deo autem bona. Nec Lou.*

35 tolera medicinalem dolorem, futuram cogitans sanitatem. Videte, fratres mei, in istis languoribus corporis quanta homines tolerant, ut paucos dies uicturi moriantur, et hos paucos dies incertos. Multi enim post tolerantiam magnorum dolorum, cum a medicis searentur, aut inter manus medicorum
 40 mortui sunt, aut iam sani, irruente aliqua aegritudine, defuncti sunt. Si tam sibi propinquam mortem sperarent, illos immensos dolores susciperent tolerandos? Tu non toleras ad incertum: qui promisit sanitatem, non potest falli. Fallitur medicus aliquando, et promittit sanitatem de corpore humano.
 45 no. Quare fallitur? Quia non hoc curat quod fecit. Deus fecit corpus tuum, Deus fecit animam tuam; nouit quemadmodum recreet quod creauit, nouit quemadmodum reformet quod ipse formauit: tu tantum sub manibus medici esto; odit enim repellentem manus suas. Non fit hoc in medici hominis manibus.
 50 Ligari se uolunt homines, et secari, daturi pro incerta sanitate certum dolorem, magnam mercedem. Deus te, quem fecit, et certus curat, et gratis. Ferto ergo manus eius, o anima, quae benedicis eum, non obliuiscens retributiones eius; *sanat enim omnes languores tuos.*

6. *Qui redimet de corruptione uitam tuam.* Inde sanat omnes languores tuos, quia redimit de corruptione uitam tuam. Ecce corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. Vitam ergo habet anima in corpore corruptibili. Qualem uitam? Onera patitur, pondera sustinet. Ad ipsum Deum cogitandum, sicut dignum est ab homine cogitari Deum, quanta impediunt, ueluti interpellantia de necessitate corruptionis humanae? quanta reuocant? quanta a sublimi intentione detorquent? quanta interpellant? quae turba phantasmatum? qui populi suggestionum? Totum hoc in corde humano, tamquam de uermibus corruptionis huius scatet. Exaggerauimus morbum, laudemus et medicum. Non ergo te sanabit, qui fecit talem qualis non aegrotares, si legem sanitatis acceptam seruare uoluisses? Nonne tibi et disposuit et mandauit quid
 10 tangeres, quid non tangeres, ad retinendam salutem? Noluisti audire ad retinendam, audi ad recipiendam. Languore tuo expertus es quam uera ille iussisset. Iam tandem aliquando homo quod non tenuit monitus, audiat uel expertus. Quae durtia est, quam nec experientia docet? Non ergo te sanabit
 20 qui talem fecerat ut numquam aegrotares, si eius praecepta seruare uoluisses? non te sanabit, qui fecit angelos, et te reffectum aequaturus est angelis? non sanabit factum ad imaginem suam, qui fecit caelum et terram? Sanabit te; opus est ut sanari uelis. Sanat omnino ille quemlibet languidum, sed
 25 non sanat inuitum. Quid autem te beatius, quam ut tamquam

in manu tua, sic habeas in uoluntate sanitatem tuam ? Si uelles esse in aliquo sublimi honore in hac terra ; ducatum, proconsulatum, praefecturam si concupisceres, numquid continuo posses ut uelles ? numquid uoluntatem tuam potestas se-
 30 queretur ? Multi ad ista uolunt peruenire, et non possunt ; sed si peruenirent, quid prodest honos aegrotis ? Quis enim non aegrotat in hac uita ? quis non languorem longum trahit ? Nasci hic in corpore mortali, incipere aegrotare est. Quotidianis medicamentis fulciuntur indigentiae nostrae, quotidiana medi-
 35 camenta sunt refectiones omnium indigentiarum. Fames nonne te occideret, nisi medicamentum eius apponeres ? sitis nonne te perimeret, nisi eam tu bibendo, non penitus exstingueres, sed differres ? Reditura est enim sitis paululum temperata. Temperamus ergo istis fomentis aerumnam aegritudinis nostrae. Stando lassatus eras, sedendo reficeris ; ipsum ^{μ 1116}
 40 sedere medicina est lassitudinis ; in ipsa medicina rursus lassaris ; diu sedere non poteris. Quidquid est ubi fatigationi succurritur, alia fatigatio inchoatur. Quid ergo ista desideras languidus ? Prius de salute tua cogita. Aliquando aegrotat homo
 45 in domo sua, in lecto suo, aegritudine manifestiore ; quamquam et ista manifesta sit, quam nolunt homines intueri, tamen ea aegritudine, ad quam quaeruntur medici homines, aegrotat quisque in domo sua, anhelat febribus in lecto suo ; uelit forte cogitare de re familiari, aliquid iubere uel in domo,
 50 uel in fundo, aut disponere, statim cura suorum circumstrepente et murmurante reuocatur a talibus curis, et dicitur illi : Dimitte ista, prius de salute tua cogita. Ergo hoc tibi dicitur : Omnis homo, si non aegrotas, alia cogita ; si te aegrotantem languor ipse conuincit, prius de salute tua cogita. Salus tua
 55 Christus est : Christum ergo cogita. Accipe calicem salutaris eius, *Qui sanat omnes languores tuos* : hanc salutem si uolueris, obtinebis. Honores et diuitias cum requisieris, non continuo si uolueris, habebis, hoc et pretiosius est, et sequitur uoluntatem. *Qui sanat omnes languores tuos, qui re-*
 60 *dimet de corruptione uitam tuam.* Ibi sanabitur omnis languor tuus, cum corruptibile hoc induet incorruptionem. Redempta est enim uita tua de corruptione ; iam securus esto : initus est bonae fidei contractus ; nemo fallit redemptorem tuum, nemo circumuenit, nemo premit. Egit hic commercium,
 65 iam pretium soluit, sanguinem fudit. Sanguinem, inquam, fudit unicus Filius Dei pro nobis ; o anima, erige te, tanti uales. *Redimet de corruptione uitam tuam.* Ostendit exemplo, quod promisit in praemio. Mortuus est propter delicta nostra,

68 cfr Rom. 4, 25.

6, 26 tua] *codd.*, uitam *add. Er. Lou.* 42 fatigato *codd.* 59 uoluntatem] *plures codd.*, eius, unde et subditur *add. edd.*

et resurrexit propter iustificationem nostram. Sperent mem-
70 bra quod in capite demonstratum est. Non curabit membra
sua, quorum caput leuauit in caelum? Ergo *redimet de
corruptione uitam tuam.*

7. *Qui coronat te in miseratione et misericordia.*
Iam enim forte quasi arrogans esse coeperas, cum audires :
coronat te. Ergo magnus sum, ergo luctatus sum. Cuius uiri-
bus? Tuis, sed ab illo subministratis. Nam luctaris, manife-
5 stum est; et ideo coronaberis, quia uinces; sed uide quis prior
uicerit, uide quis te faciat etiam secundo uictorem. *Ego, in-
quit, uici saeculum, gaudete.* Et unde gaudemus, si ille uicit
saeculum? quasi nos uicerimus? Ita plane gaudeamus, quia
nos uicimus. Qui in nobis uicti sumus, in illo uicimus. Ergo

10 coronat te, quia dona sua coronat, non merita tua. *Plus omni-
bus illis laboraui,* ait apostolus; sed uide quid adiungit: *Non
ego autem, sed gratia Dei mecum.* Et post labores omnes ex-
spectat ipsam coronam, et dicit: *Bonum agonem certauit, cur-
sum consummaui, fidem seruaui: de cetero superest mihi corona*

15 *iustitiae, quam mihi reddet Dominus in illa die iustus iudex.*
Quare? Quia *agonem certauit.* Quare? Quia *cursum consum-
maui.* Quare? Quia *fidem seruaui.* Vnde certasti? unde fidem
seruasti? *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Ergo et quod

coronaris, illius misericordia coronaris. Nusquam sis superbus; PL
20 semper lauda Dominum, omnes retributiones eius noli obli- 1322
uisci. Retributio est, cum peccator et impius uocatus es, ut
iustificareris. Retributio est, cum erectus et gubernatus es ne
caderes. Retributio est, cum tibi uires subministratae sunt, ut μ 1117
usque in finem perseuerares. Retributio est, ut etiam caro ista

25 tua qua premebaris, resurgat, et nec capitis tui capillus in-
tereat. Retributio est, ut post resurrectionem coroneris. Re-
tributio est, ut in aeternum Deum ipsum sine defectu laudes.
Omnes retributiones eius noli obliuisci, si uis ut benedicat
anima tua Dominum, *qui coronat te in miseratione et*
30 *misericordia.*

8. Et quid agam coronatus? Ecce adiuuabar cum luctarer,
finito certamine coronabor; iam nulla residua erit inimica
suggestio uel corruptio cum qua lucter. Semper enim in hac
uita luctamur cum corruptione ista; sed quid scriptum est?
5 *Nouissima inimica destruetur mors.* Post destructionem mor-
tis, nullum timebis inimicum; inde *absorpta est mors in uicto-
riam.* Tunc ergo erit uictoria, tunc corona. Post certamen ergo
coronabor, post coronam quid agam? *Qui satiat in bonis
desiderium tuum.* Modo enim audis bonum, et anhelas;
10 audis bonum, et suspiras; et hoc ipsum quod forte peccas,

7, 6 Ioh. 16, 33.

10 I Cor. 15, 10.

13 II Tim. 4, 7.8.

8, 5 I Cor. 15, 26.54.

eligendi boni auiditate falleris ; et in eo reus detineris, quod bonum consilium Dei non audis, quid contemnendum et quid eligendum sit, quod forte negligis discere, si in eligendo bono fallebaris. Vbicumque peccas quasi bonum quaeris, quasi re-
 15 fectionem desideras. Bona sunt ista quae quaeris, sed mala tibi erunt, deserto illo a quo bona facta sunt. Bonum tuum quaere, o anima. Est enim bonum aliud alteri, et omnes creaturae habent quoddam bonum suum, integritatis suae, et perfectionis naturae suae ; interest quid cuique rei imperfectae
 20 necessarium sit, ut perficiatur ; quaere tuum bonum. *Nemo bonus nisi unus Deus.* Summum bonum, hoc est tuum bonum. Quid ergo deest cui summum bonum bonum est ? Sunt enim et inferiora bona, quae aliis et aliis bona sunt. Pecori quid bonum est, fratres, nisi implere uentrem, carere indigentia,
 25 dormire, gestire, uiuere, sanum esse, generare ? Bonum illi est, et usque ad quemdam modum habet boni sui mensuram tributam, et concessam ab omnium rerum creatore Deo. Tale tu bonum quaeris ? Dat et hoc Deus ; sed noli solum quaerere. Cohaeres Christi, quid gaudes, quia socius es pecori ? Erige
 30 spem tuam ad bonum bonorum omnium. Ipse erit bonum tuum, a quo tu in tuo genere factus es bonus, et omnia in suo genere facta sunt bona. Fecit enim Deus omnia bona ualde. Ergo illud bonum quod Deus est, si dicamus ualde bonum, iam et de creatura dictum est : *Fecit Deus omnia bona ualde.*
 35 Quid ergo illud bonum de quo dictum est : *Nemo bonus nisi unus Deus ?* dicimus quia bonum est ualde ? Recurrit nobis recordatio de omnibus creaturis, quia dictum est : *Fecit Deus omnia ualde bona.* Quid ergo dicturi sumus ? Deficimus in uoce, sed non in affectu. Veniat in mentem recens illa tractatio PL
 40 psalmi : explicare non possumus, iubilemus. Bonum est Deus. 1323 Quale bonum, quis dicat ? Ecce non possumus dicere, et non permittimur tacere. Ergo si non possumus dicere, et prae gaudio non permittimur tacere, nec loquamur, nec taceamus. Quid ergo faciamus, non loquentes et non taçentes ? Iubile-
 45 mus. Iubilate Deo salutari nostro, *iubilate Deo, omnis terra.* Quid est : *Iubilate ?* Efferte uocem ineffabilem gaudiorum uestrorum, et eructate in eum laetitias uestras. Et quid erit illa ructatio post saginam, si modo post modicas istas refectio-
 50 redemptionem ab omni corruptione, quod dictum est in isto psalmo : *Qui satiat in bonis desiderium tuum ?* µ 1118

9. Et quasi quaereres : Quando satiat ? modo enim non satior ; ad quodcumque me conuertero, uilescit mihi adeptum, quamuis accenderit desideratum ; cum omnia quae dum non habeo amo, cum habuero contemno, quod bonum me satia-
 5 bit ? Laus Dei. Et ipsa, cum corpus quod corrumpitur aggra-

uat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, non impletur anima mea, non perficitur ; aliae de corruptione delectationes indigentiarum detorquent me ab illa. Quando satiabitur desiderium meum in bonis ? quando, quae-
 10 ris ? *Renouabitur sicut aquilae iuuentus tua.* Quaeris ergo quando satietur in bonis anima tua ? Quando renouata fuerit iuuentus tua. Et addidit : *sicut aquilae.* Profecto hic aliquid latet ; quod tamen dici de aquila solet, non tacemus, quia non est ab re hoc intellegere. Illud tantummodo insinua-
 15 tum sit cordibus nostris, non sine causa dictum esse a Spiritu sancto : *Renouabitur sicut aquilae iuuentus tua.* Resurrectionem enim quamdam significauit nobis. Et quidem renouatur et iuuentus aquilae, sed non ad immortalitatem. Data est enim similitudo, quantum de re mortali potuit trahi
 20 ad rem utcumque significandam immortalem, non ad demonstrandam. Dicitur aquila, cum senectute corporis pressa fuerit, immoderatione rostri crescentis cibum capere non posse. Pars enim rostri eius superior, quae supra partem inferiorem aduncatur, cum prae senecta immoderatus creuerit, longitudo
 25 eius incrementi non eam sinit os aperire, ut sit aliquod interuallum inter inferiorem partem et uncum superiorem. Nisi enim aliquod interuallum pateat, non habet morsus quasi forcipem, unde uelut tondeat quod transmittat in fauces. Crescente itaque superiore parte, et nimis aduncata, non poterit os aperire
 30 et aliquid capere. Hoc ei facit uetustas. Praegrauatur languore senectutis, et inopia comedendi languescit nimis ; utraque re et aetatis et egestatis accedente. Itaque modo quodam naturali in mensura reparandae quasi iuuentutis, aquila dicitur collidere et percutere ad petram ipsum quasi labium suum
 35 superius, quo nimis crescente edendi aditus clauditur ; atque ita conterendo illud ad petram excutit ; et caret prioris rostri onere, quo cibus impediabatur. Accedit ad cibum, et omnia
 40 reparantur : erit post senectutem tamquam iuuenis aquila ; redit uigor omnium membrorum, nitor plumarum, gubernacula pennarum, uolat excelsa sicut antea, fit in ea quaedam resurrectio. Ad hoc enim exposita est ista similitudo ; sicut de luna ponitur, quia deminuta et quodammodo intercepta luna rursus nascitur et impletur, et significat nobis resurrectionem ; sed impleta illa non permanet ; rursus minuitur, ut semper
 45 significet. Sic ergo et hoc quod de aquila dictum est : non ad immortalitatem aquila reparatur, nos autem ad uitam aeternam ; sed tamen propterea inde ducta est similitudo, ut quod nos impedit, petra nobis auferat. Non ergo praesumas de uiri-

PL
1324

9, 7 anima] in *praem. omnes codd.* 8 delectationes] cogitationes *aliquot codd.*
 31/32 re, aetate et egestate, accedente *Er. Ven. Lou.*

bus tuis ; firmitas petrae tibi excutit uetustatem : *Petra autem*
 50 *erat Christus*. In Christo renouabitur sicut aquilae iuuentus no-
 stra. Etenim inueterauimus inter inimicos nostros, sicut nota
 est uox psalmi : *Inueteraui*, inquit, *in omnibus inimicis meis*. μ 1119
 Vnde inueterauimus ? Carne mortali, carne ista fenea ; et
 ideo : *Percussum est sicut fenum et aruit cor meum, quoniam*
 55 *oblitus sum manducare panem meum*. *Oblitus*, inquit, *mandu-*
care panem meum. Creuit uetustas, os clausit, adteratur in
 petra.

10. Sic ergo et in hoc psalmo unde agimus, cum praemisisset :
Qui satiat in bonis desiderium tuum, quasi responderet
 anima : Non satiabor de mortalibus, non satiabor de tempora-
 libus ; aliquid aeternum donet, aliquid aeternum concedat : Sa-
 5 pientiam suam mihi det, Verbum suum mihi det, Deum apud
 Deum, et se Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.
 Mendicus ante ianuam eius sto, non dormit quem inuoco, det
 mihi tres panes. Euangelium recordamini : ecce quid sit nosse
 Dei litteras ; qui legerunt moti sunt. Nam recordamini quem-
 10 dam inopem uenisse ad domum amici sui, et petisse tres panes.
 Et ille, inquit, dormiens respondebat ei, et dicebat : *Iam re-*
quiesco, et pueri mei intus mecum dormiunt. Ille perseuerans in
 petendo, extorsit taedio quod non posset merito. Deus autem
 dare uult ; sed non dat nisi petenti, ne det non capienti. Non
 15 taedio tuo uult excitari. Non enim cum oras tamquam dor-
 mienti molestus es : *Non dormiet, neque dormitabit, qui custo-*
dit Israel. Semel Christus dormiuit, ut illi de latere coniux
 fieret : dormiuit in cruce, manifestum est. Mortuus est enim, ut
 diceret : *Ego dormiui, et somnum cepi*. Sed numquid qui dor-
 20 mit non adiciet ut resurgat ? Propterea ibi sequitur : *Et exsur-*
rexi, quoniam Dominus suscipiet me. Quid uero iam apostolus ?
Christus, inquit, surgens a mortuis, iam non moritur, et mors
ei ultra non dominabitur. Ipse ergo non dormit ; uide ne fides
 tua dormiat. Dicat ergo anima iam desiderans satiari quodam
 25 excelso, inenarrabili bono, cui iubilatur potius, et de quo
 iubilatur, quam aliquid explicatur ; iam enim uult, iam sentit
 inde aliquid ; uidet se impediri praegrauatione corporis, non
 se posse in hac uita satiari ; et quasi respondeat, et dicat : PL
 Quid mihi dicis : Satiabitur in bonis desiderium tuum ? Noui 1325
 30 bonum eius quod desiderem, noui quid mihi sufficiat, uideo
 hoc in Philippo : *Ostende, inquit, nobis Patrem, et sufficit nobis*.
 Solum Patrem quasi desiderabat : ostendit Dominus tres pa-
 nes desiderandos ; qui est unus panis ostendit et dixit : *Tanto*

9, 49 1 Cor. 10, 4.

52 Ps. 6, 8.

54 Ps. 101, 5.

10, 11 Luc. 11, 5-8.

16 Ps. 120, 4.

19/21 Ps. 3, 6.

19/20 cfr Ps. 40, 9.

22 Rom. 6, 9.

31 Ioh. 14, 8.9.26.

10, 14 ult. non] plures codd. Am. Er., nam Lou.

tempore uobiscum sum, et Patrem non nostis? Philippe, qui
 35 me uidet, uidet et Patrem. Promisit et Spiritum: Quem mittet,
 inquit, Pater in nomine meo; itemque ait: Quem ego mittam
 uobis a Patre: donum suum aequale sibi. Noui quid deside-
 rem; sed quando inde satiabor? Ecce modo de Trinitate co-
 gito, quomocumque de Trinitate, uix in aenigmate per spe-
 40 culum, ex parte audeo aliquid sentire; quando satiabor?
 Renouabitur sicut aquilae iuuentus tua. Non satiaris
 modo, quia non est idonea anima tua ad solidum illum et
 magnum cibum; sed rostro clauso, non est idonea. Vetustas
 tibi os clausit, propterea petra data est, ubi uetustate contrita,
 45 renouetur iuuentus tua sicut aquilae, ut possis manducare pa-
 nem tuum, illum qui ait: Ego sum panis uiuus, qui de caelo
 descendi. Renouabitur iuuentus tua sicut aquilae: μ 1120
 tunc satiaberis in bonis.

6. 11. *Faciens misericordias Dominus, et iudicium
 eis qui iniuriam accipiunt.* Facit modo, fratres, ante-
 quam ueniamus ad renouationem sicut aquilae, antequam
 satiemur in bonis. Quid enim hic, quid in ista peregrinatione,
 5 quid in ista uita? numquid deserimur? Non. *Faciens mise-
 ricordias Dominus.* Et uidete quomodo faciat misericor-
 dias, non nos relinquens in deserto, non nos relinquens in ere-
 mo, donec perueniamus ad patriam: *faciat misericor-
 dias*; sed quibus? *Beati misericordes, quoniam ipsi miseri-
 10 cordiam consequentur.* Modo audistis, fratres, cum euangelium
 legeretur. Non ergo putet aliquis futuram in se esse misericor-
 diam Dei, si est ipse immisericors. Sed audi quae sit mensura
 misericordiae, ne quasi in amicum sit, et non sit in inimicum.
 Dictum est: *Diligite inimicos uestros.* Satiari uis bonis Dei;
 15 satiata sit in te misericordia. Plena misericordia ipsa est per-
 fecta misericordia; ipsa est quae amat, quae diligit etiam
 habentem se odio. Nam quid faciam, inquis? Si coepero dili-
 gere inimicum meum, iniurias accipiam, et iniurias perferam,
 et non me uindicabo, cum adsint leges? Iustum est ut uindi-
 20 ces te; conceditur, quia iustum est: uide utrum non habeas
 quod in te uindicetur, et uindica. Sic enim dicis: Itane me
 non uindicabo? quasi Deus iustitiam uindictae reprimat, et
 non superbiam uindicantis exstinguat. Aut uero adultera illa
 non erat lapidanda? aut si lapidaretur, iniquum aliquid fie-
 25 ret? Si inique fieret, inique iussum est; lex autem iussit, Deus
 iussit: sed, o uos ultores, uidete si non estis peccatores. Ad-

36 Ioh. 15, 26. 46 Ioh. 6, 41. 11, 9 Matth. 5, 7. 14 Matth. 5, 44.

11, 2 omnibus iniur. accipientibus α κ (cfr n. 14, l. 31/32), omn. iniur. patien-
 tibus β , his qui iniuriam accipiunt *Prosp.* 5 uita] uia aliquot codd. 8 faciat]
 μ (cfr n. 14, 30), faciens *Er. Ven. Lou. PL* 15 alt. misericordia] praecipui codd.,
 dei *add. edd.* 23 exstinguat] *om. plures codd.*

ducta est adultera mulier lapidanda ex lege, sed adducta est ad latorem legis. Saeuis qui adduxisti : uide qui saeuias, et in quam saeuias ; si peccator in peccatricem, desine saeuire, 30 prius confitere ; si peccator saeuis in peccatricem, relinque illam ; nouit ille quid de illa sentiat, quid iudicet, quomodo parcat, quomodo sanet. Ex lege saeuis ? Melius nouit quid agat lator legis, ex qua saeuis. Iam Dominus eo tempore quo illi oblata est, inclinato capite scribebat in terra. Tunc scripsit 35 in terra, quando se inclinauit in terram ; antequam se inclinaret in terram, non in terra scripsit, sed in lapide. Iam fructuosum aliquid erat terra de Domini litteris paritura. In lapide legem scripserat, significans duritiam Iudaeorum, in terra scripsit, significans fructum christianorum. Venerunt ergo illi 40 adducentes adulteram, tamquam saeuientes fluctus in petram ; sed eius responsione confracti sunt. Ait enim illis : *Qui in uobis sine peccato est, prior in illam lapidem iacet.* Et rursum inclinato capite, scribebat in terra. Et unusquisque iam interrogans conscientiam suam, non comparuerunt. Repulit 45 eos, non infirma mulier adultera, sed adulterata conscientia. Vindicare uolebant, iudicare cupiebant : uenerunt ad petram, absorpti sunt iuxta petram iudices eorum.

12. *Faciens misericordias Dominus* : sed quibus ? *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* In omnes fac misericordiam. Quam misericordiam facturus es iusto ? In necessitatibus tantum corporalibus ; quibus si defuerint supplementa a te, non deerunt a Deo. Quod ergo facis, 5 tibi plus prodest. Das mendico transeunti et petenti ; quaeris et iustum cui des, per quem recipiaris in tabernacula aeterna ; quia *qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.* Mendicus te quaerit, iustum tu quaere. De alio enim dictum 10 est : *Omni petenti te da* ; et de alio dictum est : Desudet eleemosyna in manu tua, donec inuenias iustum, cui eam tradas. Et si diu non inuenitur ; diu quaere, inuenies. Sed quid praestabis ? Nonne plus tibi praestatur ? *Si nos uobis, inquit, spiritalia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus ?* 15 Inde est et illud quod pridem exposuimus in nutu Domini, quia producit terra fenum iumentis, id est, carnalia eis qui triturant ; quia : *Boui trituranti os non infrenabis.* Vnde uos adhortati sumus ut in hac re diligentes sitis, cauti, sobrii ; opera uestra thesauros uestros deputetis. Numquid autem haec, 20 fratres, ideo dicimus, ut ita fiant in nos ? Puto in nomine Domini posse esse istam quamuis infirmorum uocem, apostolicam

30 sqq. cfr Ioh. 8, 3-9. 47 cfr Ps. 140, 6. 12, 8 Matth. 10, 41. 10 Luc. 6, 30. 13 I Cor. 9, 11. 16 cfr Ps. 103, 14. 17 I Cor. 9, 9 ; I Tim. 5, 18 ; cfr Deut. 25, 4.

12, 12 etsi diu, inuenitur ; die quaere, inuenis *praecipui codd.*

tamen, sed uobis prodest, sicut ait ipse apostolus : *Non quia quaero datum, sed requiro fructum.* Quam ergo eleemosynam facturus es iusto ? Non pascebat uidua, pascebat coruus ; quia
 25 pascebat qui fecit coruum : Eliam dico. Non ergo deest unde Deus det suis ; tu uide quid emas, quando emas, quanti emas. Emis enim regnum caelorum ; et non est emendi tempus, nisi in hac uita. Et quam uili emas, adtende. Tanti tibi ualet, quantum habere potueris.

13. Fac misericordiam iniquo, non tamquam iniquo. Nam PL
 ipsum iniquum in quantum iniquus est, ne suscipias ; id est, 1327
 ne quasi intentione et amore iniquitatis illius suscipias eum. Nam et prohibitum est dari peccatori, et suscipere peccatores.
 5 Et quomodo, *Omni petenti te da?* et quomodo, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum?* Quasi contraria uidentur, sed aperiuntur in nomine Christi pulsantibus, et manifesta erunt quaerentibus. *Ne tradas peccatori,* et *Ne suscipias peccatorem ;* et tamen, *Omni petenti te da.* Sed peccator est qui me petit.
 10 Da, non tamquam peccatori. Quando das tamquam peccatori ? Quando in quo peccator est, hoc tibi placet ut des. Paululum adtendat Caritas uestra, donec euoluatur res etiam exemplis, multum utilis ad intellegendum. Hoc dixit : Cum esurierit nescio quis, si habes unde des, da ; si uides dandum
 15 esse ad subueniendum, da. Ne pigrescant in hoc uiscera misericordiae, quia tibi peccator occurrit ; tibi enim homo peccator occurrit. Cum dico : Occurrit tibi homo peccator, duo nomina dixi ; haec duo nomina non superflua sunt ; duo nomina, aliud quod homo, aliud quod peccator ; quod homo
 20 opus est Dei ; quod peccator, opus hominis est ; da operi Dei, noli operi hominis. Et quomodo, inquis, me prohibes dare operi hominis ? Quid est dare operi hominis ? Peccatori dare propter peccatum, placenti tibi propter peccatum. Et quis hoc faciet, inquis ? Quis hoc faciet ? Utinam nemo, utinam
 25 pauci, utinam non publice. Qui uenatoribus donant, quare donant, dicant mihi ? Quare donat uenatori ? Hoc in illo amat, in quo nequissimus est ; hoc in illo pascit, hoc in illo uestit, ipsam nequitiam publicam spectaculis omnium. Qui donat histrionibus, qui donat aurigis, qui donat meretricibus,
 30 quare donat ? Numquid non et ipsi hominibus donant ? Non μ 1122
 tamen ibi adtendunt naturam operis Dei, sed nequitiam operis humani. Vis uidere quid honores in uenatore, quando illum uestis ? Dicatur tibi : Sis talis ; amas illum, gaudes ad illum,

22 Phil. 4, 17.
 12, 4-6.

24 cfr III Reg. 17, 6.12.

13, 5 Rom. 12, 20.

8 Eccli.

13, 13 dixit (sc. Dominus, cfr lineas sequentes)] plures codd., dixi edd. 16/17 occurrit homo peccator S (ut uidetur) 29 aurigis] codd. Lou., auguribus Am. Er. 33 pr. illum] om. S

uis quodammodo exspoliare te, et illum uestire; noli cum iniu-
 35 ria accipere, si tibi dicatur: Tales sint filii tui. Iniuria est,
 inquis. Quare iniuria est, nisi quia illa iniquitas? quare iniu-
 ria, nisi quia illa turpitudine? Non ergo donas, cum donas,
 fortitudini, sed turpitudini. Quomodo ergo qui uenatori do-
 nat, non homini donat, sed arti nequissimae (nam si homo
 40 tantum esset, et uenator non esset, non donares; honoras in
 eo uitium, non naturam); sic contra, si des iusto, si des pro-
 phetae, si des discipulo Christi aliquid cuius indiget, et non
 ibi cogites quia discipulus Christi est, quia minister est Dei,
 quia dispensator est Dei; sed cogites ibi aliquod commodum
 45 temporale, ut fortasse causae tuae necessarius quando fuerit,
 uenalis tibi sit, quia ei aliquid porrexisti; tam tu non dedisti
 iusto, si sic dederis, quam ille non dedit homini, quando dedit
 uenatori. Res ergo, carissimi, in promptu posita est, et puto
 50 quia etsi obscura fuit, iam manifesta est. Ad hoc Dominus te
 adstrinxit, cum diceret: *Qui receperit iustum*; sufficeret. Sed
 quia potest recipi iustus alia intentione, cum putatur prodesse
 posse ad aliquid temporale, forte ad supplendam cupiditatem,
 forte ad adiuuandum, ut homo circumueniatur, aut opprima-
 tur; quia tale ministerium de illo quaeris, forte propterea su-
 55 scipis; negauit tibi mercedem iusti, nisi cum additamento.
 Ait enim: *Qui receperit iustum in nomine iusti*, id est, ideo reci-
 piens quia iustus est; et: *Qui receperit prophetam*, non tan-
 tum receperit prophetam, sed, *in nomine prophetae*, hoc in illo
 honorans quod propheta est; ad extremum: *Qui dederit cali-*
 60 *cem aquae frigidae uni ex minimis istis, tantum in nomine disci-*
puli, id est propterea quia discipulus Christi est, propterea quia
 dispensator sacramenti est: *amen dico uobis, non perdet mer-*
cedem suam. Quomodo ergo intellegis: *Qui receperit iustum in*
nomine iusti, mercedem iusti accipiet, sic intellege: Qui rece-
 65 perit peccatorem in nomine peccatoris, perdet mercedem.

14. Ergo, fratres, exercete misericordiam. Non est aliud uin-
 culum caritatis, non est aliud uehiculum quo perducamur ex
 hac uita ad illam patriam; extendite dilectionem usque ad ini-
 micos: securi estote. Ideo uenit Christus, cui tanto ante di-
 5 ctum est: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, ut*
destruas inimicum et uindictorem, quod nonnulli codices *de-*
fensorem habent; sed uerius *uindictorem*. Destruere uoluit
 Dominus uindictorem, id est, eum qui se uoluit uindicare, ut
 non illi dimittantur peccata sua. Quid ergo, inquis? dormiet
 10 disciplina? auferetur omnis correptio? Non auferetur. Quid
 enim de luxurioso filio facturus es? non castigabis, non uer-

50 sqq. Matth. 10, 41.42. 14, 5 Ps. 8, 3.

35 tibi] *S et opt. codd.*, de meretricibus *add. edd.* 37 *alt. donas] codd.*, non das
 edd. 52 supplendam *S*

berabis ? Seruumque ipsum tuum, si male uiuentem uideris, non poena aliqua, non uerberibus refrenabis ? Fiat hoc, fiat : admittit Deus, immo reprehendit, si non fiat ; sed animo di-
 15 lectionis fac, non animo ultionis. Vbi autem potentiores aliquos iniuriosos passus fueris, ubi tibi nec corrigere disciplina ^{μ 1123} licet, nec forte etiam monere aut praecipere ; tolera, securus tolera ; audi euangelium quod modo lectum est : *Beati eritis, cum uos persecuti fuerint homines, et dixerint aduersus uos omne*
 20 *malum, mentientes, propter nomen meum.* Et ibi addidit propter quid, ne merito tuo accipias maledicta, non causa iustificationum Dei. Non enim qui maledictus fuerit, iustus est ; sed qui iustus est, et iniuste maledictus ; et si iniuste maledicitur, praemium illi redditur. Propterea itaque securus esto
 25 misericors, extende dilectionem usque ad inimicos ; qui forte pertinent ad gubernationem tuam, uindica, coerce cum dilectione, cum caritate, attendens salutem aeternam, ne cum parcis carni, anima pereat. Fac hoc, et multos passurus es, in quos non potes exercere disciplinam, quia non pertinent ad iura
 30 gubernationis tuae ; ferto iniurias, securus esto. *Faciat enim* ^{PL 1329} *miseritordias Dominus, et iudicium omnibus iniuriam accipientibus.* Sic in te faciet misericordiam, si misertus fueris ; sic eris misericors, ut quod pateris iniuriam non sit impunitum. *Mihi uindictam, et ego retribuam,* dicit Domi-
 35 nus.

7. **15.** *Notas fecit uias suas Moysi.* Quas uias suas notas fecit Moysi ? Quare Moysen elegit ? Ex Moyse, intellege omnes iustos, omnes sanctos : unum posuit, omnes occurrant. Tamen per Moysen data est lex, et habet aliquid obscurum
 5 traditio ipsa legis. Ad hoc enim data est lex, ut conuinceretur languidus, et medicum imploraret. Ipsa est uia occulta Dei. Iamdudum audieras : *Qui sanat omnes languores tuos.* Languores in aegrotis latebant, dati sunt quinque libri Moysi : cincta est piscina quinque porticibus ; produxit languidos, ut
 10 ibi iacerent, ut proderentur, non ut sanarentur. Quinque porticus prodebant languidos, non curabant ; piscina curabat descendente uno, et hoc piscina turbata : turbatio piscinae in passione Domini. Veniens enim et ignotus factus, cum dicitur ab aliis : Ipse est Christus ; ab aliis : Non est Christus ; iustus
 15 est, peccator est ; magister est, seductor est ; turbauit aquam, id est, turbauit populum ; et in tota illa perturbatione aquae unus sanabatur, quia in passione Domini unitas sanatur. Qui praeter unitatem fuerit, etsi iacebit in porticibus, sanari non poterit ; etsi legem tenet, ad salutem non peruenit. Ergo quia

18 Matth. 5, 11. 34 Deut. 32, 35. 15, 7 Ps. 102, 3. 9 cfr Ioh. 5, 2-4.

14, 28 multos passurus es] non inultus pass. es iniquos *quinque codd.* 15, 1 fecisti uias tuas a

- 20 hoc ibi mysterium est, ideo docet datam legem, ut conuincerentur peccatores, et ad gratiam accipiendam medicum inuocarent. Vnde ille conuictus est, quem in se transfiguratur Paulus apostolus, dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Per mandatum enim demonstrata illi erat quaedam rixa in seipso, unde dicit: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem sub lege peccati, quae est in membris meis.* Cognouit se in miseria, in gemitu, in rixa et contentione; ipse secum sibi non concordans, a se dissonans, a se resiliens; et quid ait, optans
- 30 pacem, pacem ueram, pacem supernam? *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Vbi enim abundauit peccatum, superabundauit gratia. Vnde autem abundauit peccatum? *Lex autem subintravit, ut abundaret peccatum.* Quare lege subintrante abundauit peccatum? Quia nolebant se confiteri homines peccatores, addita lege facti sunt et praeuaricatores. μ 1124
- Praeuaricator enim non est quisque, nisi cum legem transgressus fuerit. Ipse apostolus hoc dicit: *Vbi enim non est lex, nec praeuaricatio.* Abundauit ergo peccatum, ut superabundaret gratia. Ergo, ut dicere coeperam, quia hoc est in lege magnum mysterium, ideo eam datam, ut crescente peccato, humilarentur superbi, humilati confiterentur, confessi sanarentur; istae sunt uiae occultae, quas notas fecit Moysi, per quem legem dedit, qua peccatum abundaret, ut superabundaret gratia. PL 1330
- 45 Non crudeliter hoc fecit Deus, sed consilio medicinae. Aliquando enim uidetur sibi homo sanus, et aegrotat; et in eo quod aegrotat et non sentit, medicum non quaerit: augetur morbus, crescit molestia, quaeritur medicus, et totum sanatur. *Notas fecit uias suas Moysi; filiis*
- 50 *Israel uoluntates suas.* Numquid omnibus filiis Israel? Sed ueris filiis Israel, immo omnibus filiis Israel. Qui enim dolosi, qui insidiosi, qui hypocritae, non filii Israel. Et qui filii Israel? *Ecce uere Israelita, in quo dolus non est. Filiis Israel uoluntates suas.*
8. **16.** *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum misericordiae.* Quid tam longanimem? quid tam multum in misericordia? Peccatur et uiuitur; accedunt peccata, augetur uita; blasphematur quotidie, et facit solem suum oriri super bonos et malos. Vocat undique ad correctionem, uocat undique ad paenitentiam, uocat beneficiis creatu-

23 Rom. 7, 23-25.
16, 4 cfr Matth. 5, 45.

32 Rom. 5, 20.

38 Rom. 4, 15.

53 Ioh. 1, 47.

16, 1 misericors et misaerans β, misericors et miserator κ longanimis] α κ, longanimus Lou. μ (hic et infra, at alibi -mis), patiens β (?) 2 multum misericordiae] praecipui codd. cum α, multae misericordiae edd. cum Prosp., multum misericors β (?) κ

rae, uocat impertiendo tempus uiuendi, uocat per lectorem, uocat per tractatorem, uocat per intimam cogitationem, uocat per flagellum correptionis, uocat per misericordiam consolationis : *Longanimis et multum misericordiae*. Sed obserua ne longitudine misericordiae Dei male utendo, tu tibi thesaurizes, quod ait apostolus, iram in die irae. Nam hoc ait apostolus : *An diuitias benignitatis et longanimitatis eius contemnis, ignorans quia patientia Dei ad paenitentiam te adducit ?* Quod tibi parcit, putas quia places ei ? *Haec fecisti, inquit, et tacui ; suspicatus es iniquitatem, quod ero tui similis.* Non mihi placent peccata, sed longanimitate quaero recte facta. Si punirem peccatores, non inuenirem confessores. Ergo te Deus longanimitate sua parcendo ad paenitentiam adducit : tu autem cum quotidie dicis : *Finitur hodiernus dies, et sic ero et crastino die, non enim cras erit ultimus ; et tertio die : et subito uenit ira eius.* Frater, non tardes conuerti ad Dominum. Sunt enim qui praeparant conuersionem, et differunt, et fit in illis uox coruina : *Cras, cras.* Coruus de arca missus, non est reuersus. Non quaerit Deus dilationem in uoce coruina, sed confessionem in gemitu columbino. Missa columba reuersa est. *Quamdiu : Cras, cras ?* Obserua ultimum cras ; quia ignoras quod sit ultimum cras, sufficiat quod uixisti usque ad hodiernum peccator. Audisti, saepe soles audire, audisti et hodie ; quam quotidie audis, tam quotidie non corrigeris. *Tu enim secundum duritiam cordis tui et cor impaenitens, thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Non tibi sic uideatur Deus misericors, ut non uideatur iustus. *Misericors et miserator Dominus.* Audio, et gaudeo ; ita dicis. Audi, et gaude ; adhuc addidit : *Longanimis et multum misericors ;* et in extremo : *Et uerax.* Gaudes ad uerba superiora, ad ultimum treme. Sic misericors et longanimis est, ut sit et uerax. Cum tibi thesaurizaueris iram in die irae, nonne experieris iustum, quem contempsisti benignum ?

9. **17.** *Non in finem irascetur, neque in aeternum indignabitur.* Quia et quod uiuimus in flagellis et corruptione mortalitatis, de indignatione ipsius est : de poena hoc habemus primi peccati. Fratres mei, non solum cogitare debemus, ut futuras minas ipsius euadamus, sed et praesentem iram ; quia et ista ira ipsius est, cuius et se et nos fuisse dicit filios apostolus ; ait quippe : *Fuimus enim et nos aliquando natura filii irae, sicut et ceteri.* Ergo ex ira ipsius est quod hic

13 Rom. 2, 5.4.

15 Ps. 49, 21.

22 cfr Eccli. 5, 8.

24 cfr Gen. 8, 7.

31 Rom. 2, 5.6.

17, 7 Eph. 2, 3.

37 et uerax] *Aug. cum LXX cod. Alex. alt. m. (e ps. 85, 15), om. a κ Prosp. (deficit Busq. ad uers. 10)* 17, 2/3 correctione aliquot codd. Am., correptione alii plures Er.

homo peregrinatur, quod laborat. Non est ex ira ipsius, fra-
 10 tres mei. *In sudore et in labore edes panem tuum, et terra spinas
 et tribulos pariet tibi?* Auctori nostro dictum est. Aut si est
 aliud uita nostra, si potes, conuertere ad aliquam uoluptatem,
 ubi spinas non sentias. Elige quod uolueris, auarus, luxurio-
 sus, ut duo ista sola dicamus; adde et tertium, ambitiosus; in
 15 honorum cupiditate quantae spinae? in luxurie libidinum
 quantae spinae? in ardore auaritiae quantae spinae? Amores
 turpes quantas molestias habent? quantas sollicitudines hic
 in ista uita? Omitto gehennas. Vide ne iam ipse tibi gehenna
 sis. Hoc ergo totum, fratres mei, de ira ipsius est; et cum te
 20 conuerteris, ut iuste agas, non poteris nisi laborare in terra;
 et non finitur labor, nisi cum finita fuerit uia. Oportet in uia
 laborare, ut in patria gaudeamus. Ergo consolatur promissio-
 ne sua laborem tuum, sudorem tuum, molestias tuas, et dicit
 tibi: *Non in finem irascetur, neque in aeternum*
 25 *indignabitur.*

- 10.11. **18.** *Non secundum peccata nostra fecit nobis.* Deo
 gratias, quia hoc uoluit. Non quod merebamus accepimus:
Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque
secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quo-
 5 *niam secundum altitudinem caeli a terra, confirma-*
uit Dominus misericordiam suam super timentes
eum. Confirmauit Dominus misericordiam suam su-
per timentes eum: Secundum quid? *Secundum altitu-*
dinem caeli a terra. Quid dixit? Si aliquando potest cae-
 10 lum abscedere a protectione terrae, aliquando poterit Deus
 non protegere timentes se. Adtende et caelum: ubique, undi-
 que protegit terram, et nulla pars terrae est quae non caelo
 protegatur. Peccant homines sub caelo, faciunt omnia mala
 sub caelo; tamen proteguntur caelo. Inde lux ad oculos, inde
 15 aer, inde spiritus, inde pluuia ad terram propter fructus, inde
 omnis misericordia a caelo. Tolle auxilium caeli a terra, sta-
 tim deficiet. Sicut ergo protectio caeli permanet super ter-
 ram, sic protectio Domini permanet super timentes eum.
 Times Deum, supra te est protectio ipsius. Sed forte flagella-
 20 ris, et putas quia deseruit te Deus. Si deseruit protectio caeli
 terram: *Quoniam secundum altitudinem caeli a ter-*
ra, confirmauit Dominus misericordiam suam su-
per timentes eum. PL 1332
12. **19.** Et quid fecit? Quia non secundum peccata nostra re-
 tribuit nobis. *Quantum distat oriens ab occidente,*
longe fecit a nobis peccata nostra. Secundum altitudi-

10 Gen. 3, 19.18.

11 ab auctore nostro *Am. Er.* 13 auarus] *codd.*, esto *praem. edd.* 14 dica-
 mus] *codd.*, non *praem. edd.* 18, 7 eum] se *Prosp. cum Vulg.* 19, 3 nobis]
 domine *add. β*

nem caeli a terra, confirmauit Dominus misericordiam suam
 5 super nos. Dixi quare : propter protectionem. Vnde ? *Quantum distat oriens ab occidente, longe fecit esse a nobis peccata nostra.* Nouerunt qui sacramenta sciunt ; μ 1126
 tamen quod omnes audire possunt dico. Quando peccatum
 remittitur, occidunt peccata tua, oritur gratia tua ; peccata
 10 tua tamquam in occasu sunt ; gratia qua liberaris, in ortu est.
Veritas de terra orta est. Quid est : *Veritas de terra orta est ?* Nata est gratia tua, occidunt peccata tua, innouaris
 quodammodo. Ad ortum adtendere debes, ab occasu auerti
 debes. Auertere a peccatis tuis, conuertere ad gratiam Dei ;
 15 illis occidentibus surgis, et proficis. Sed pars caeli quae
 surgit, rursus in occasum it. Non undecumque possunt
 similitudines duci ad perfectum, possunt collinari ipsae
 res rebus ad quas adhibentur ; sicut dixit de aquila, sicut de
 luna, sic et hic. Occidit pars una caeli, oritur altera ; sed pars
 20 quae oritur modo, post duodecim horas occasura est. Non sic
 est gratia quae nobis oritur : et peccata in aeternum occidunt,
 et gratia in aeternum manet.

13. **20.** Quare autem : *Quantum distat oriens ab occidente, tantum longe fecit a nobis peccata nostra, ut illa occidant, et gratia oriatur ? quare putatis ? Sicut miseratur pater filios, sic miseratus est Dominus timentes eum.* Iam saeuat quantum uult, pater est. Sed flagellauit nos, et afflixit nos, et contriuit nos : pater est. Fili, si ploras, sub patre plora ; noli cum indignatione, noli cum typho superbiae. Quod pateris, unde plangis, medicina est, non poena ; castigatio est, non damnatio. Noli repellere flagellum, si non
 10 uis repelli ab hereditate ; noli adtendere quam paenam habeas in flagello, sed quem locum in testamento. *Sicut miseratur pater filios, sic miseratus est Dominus timentes eum.*

14. **21.** *Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, id est, infirmitatem nostram. Nouit quid fecerit, quomodo lapsum sit, quomodo reficiendum sit, quomodo adoptandum sit, quomodo ditandum sit. Ecce facti sumus de limo : Primus*
 5 *homo de terra, terrenus ; secundus homo de caelo, caelestis.* Misit et Filium suum, qui factus est secundus homo, qui ante omnia Deus. Secundus enim in aduentu, prior in reditu : post multos mortuus est, ante omnes resurrexit. *Ipse cognouit figmentum nostrum : quod figmentum ? Nos. Vnde loqueris quia*

19, 11 Ps. 84, 12. 21, 4 1 Cor. 15, 47.

20, 3/4 miseratur] β , miseretur a κ Prosp. 4 filiis a (β ?) κ , filiorum Prosp. cum Vulg. sic] a κ , ita β Prosp. cum Vulg. miseretur est a corr., misertus est κ Prosp., miserat... β 4/5 timentium se Prosp. 21, 1 quia β Prosp.

- 10 cognouit ? Quia miseratus est. *Memento quia puluis sumus*. Ad ipsum Deum conuersus ait : *Memento*, quasi obliuiscatur Deus ; sic cognoscit, sic nouit, ut non obliuiscatur. Sed quid est : *memento* ? Perseueret erga nos misericordia tua. Cognouisti figmentum nostrum quodam modo ; ne obliuiscaris figmentum nostrum, ne obliuiscamur gratiam tuam. *Memento quia puluis sumus*.
- 15 **22.** *Homo tamquam fenum dies illius*. Adtendat quid sit homo ; non superbiat homo : *tamquam fenum dies illius*. Quid superbit fenum modo florens, post paululum arescens ? quid superbit fenum ad tempus uirens, et hoc ad paruum tempus, donec sol candescat ? Bonum est ergo nobis ut misericordia ipsius sit super nos, et de feno aurum faciat. Nam *homo tamquam fenum dies eius ; sicut flos agri, ita effloret*. Totus splendor generis humani ; honores, potestates, diuitiae, typhi, minae, flos feni est. Floret illa domus, et magna illa domus, floret illa familia ; et quam multi florent, aut quam multis annis uiuunt ? Multi anni tibi ; breue tempus Deo. Deus non sic numerat, quomodo tu numeras. In comparatione longorum et longe uiuentium saeculorum, omnis flos cuiusque domus sic est, quomodo flos agri. Vix est annua omnis pulchritudo anni. Quidquid ibi uiget, quidquid ibi candet, quidquid ibi pulchrum est, non perannat ; immo per totum annum duci non potest. Quam exiguo tempore transeunt flores, et hoc est pulchrum in herbis. Hoc quod ualde pulchrum est, hoc cito cadit. *Omnis caro fenum, et claritas hominis ut flos feni. Fenum aruit, et flos decidit : Verbum autem Domini manet in aeternum*. Quia ergo quomodo Pater cognouit figmentum nostrum, quia fenum sumus, et ad tempus florere possumus, misit nobis Verbum suum, et Verbum suum quod manet in aeternum, feno quod non manet in aeternum fratrem fecit ; natura Vnigenitum, unicum natum de substantia sua fratrem adoptatis tot fratribus fecit. Noli mirari quia particeps eris aeternitatis illius ; factus est ipse prior particeps feni tui. Quod excelsum est a te, tibi denegabit, qui quod humile erat ex te suscepit ? Ergo *homo*, quantum ad hominem adtinet, *sicut fenum dies eius ; sicut flos agri, ita floret*.
16. **23.** *Quoniam spiritus pertransibit in eo, et non erit, et non cognoscet amplius locum suum*. Quasi

22, 19 Isai. 40, 6-8.

10 memento] *Aug. cum LXX et Prosp.*, domine add. α β κ quia] quod *Prosp.*
 22, 1 tamquam] sicut β (*cf. l. 30*) illius] α, eius β κ *Prosp.* 4 uigens *quidam*
codd. edd. 7 sicut] et *praem.* β κ *Prosp.* 8 floret] α *Prosp.* (*cf. l. 30*), floriet
 β, defloret κ 9 minae] *codd.*, tumores add. *edd.* 10/11 multi florent] *aliquot*
codd., multis floret *edd.* 16 perennat *dub.* μ 23, 1 quia β κ (*totum uers. om.*
Prosp.) pertransibit] κ, pertransiit α β (?), *cf. l. 4* in eo] κ, ab eo α, om. β
 et] iam add. α β κ 2 erit] ego dixi (?) β cognoscit β locum suum

perditio quaedam, quasi interitus quidam. Ecce qui se inflat, ecce qui tumet, ecce qui se extollit: *Spiritus pertransiet in eo, et non erit, et non cognoscat amplius locum suum*. Videte quotidie morientes; et hoc erit totum, ipse erit finis. Non alloquitur enim fenum, sed propter quod et Verbum fenum factum est. Tu enim homo; propter te autem et Verbum factum est homo; tu caro, et propter te Verbum caro factum est. *Omnis caro fenum, et Verbum caro est factum*, Quanta ergo spes feni, quando Verbum caro factum est? Illud quod manet in aeternum, non dedignatum est suscipere fenum, ne de se desperaret fenum.

17. **24.** Ergo quod ad te adtendis, humilitatem tuam cogita, puluerem tuum cogita; noli extolli: quidquid melius eris, gratia illius eris, misericordia illius eris. Audi enim quod sequitur: *Misericordia uero Domini in saeculo et in saeculum super timentes eum*. Qui non timetis eum, fenum, et in feno, et in tormento cum feno eritis: resurget enim caro ad tormentum. Gaudeant illi qui timent eum, quia super eos misericordia eius. PL
1334

18. **25.** *Et iustitia eius super filios filiorum*. Retributionem dicit, *super filios filiorum*. Quam multi sunt serui Dei non habentes filios, quanto minus *filios filiorum*? sed filios nostros dicit opera nostra; *filios filiorum*, mercedem operum nostrorum. *Iustitia eius super filios filiorum, custodientibus testamentum eius*. Videant ne putent omnes ad se pertinere quod dictum est: eligant, cum licet. *Custodientibus*, inquit, *testamentum eius, et memoria retinentibus mandata eius, ut faciant ea*. Iam te disponebas extollere, et forte reddere mihi Psalterium, quod ego non teneo, aut totam legem memoriter pronuntiare. Plane in memoria melior me, melior quouis iusto, si iustus ad uerbum legem non tenet; sed uide ut praecepta teneas. Sed quomodo teneas? Non memoria, sed uita. *Memoria retinentibus mandata eius*: non ut reddant ea, sed, *ut faciant ea*. Iam forte modo perturbatur uniuscuiusque anima. Quis tenet omnia mandata Dei? quis tenet omnes litteras Dei? Ecce uolo non solum memoria tenere, sed et operibus meis facere; sed quis tenet omnia memoria? Noli timere; non te onerat. *In duobus praeceptis tota lex pendet, et prophetae*. Sed totam legem uolo tenere. Tene, si potes, quando potes, quomodo potes. Quamcumque paginam interrogaueris, hoc tibi respondebit: Quod tenes, tene; caritatem tene: *Finis prae-*

23, 10 Ioh. 1, 14.

25, 20 Matth. 22, 40.

23, 1 Tim 1, 5.

amplius a 24, 4 uero] autem Prosp.
(om. a) usque (om. Prosp.) in saeculum a
6 eius] om. Prosp.

4/5 a saeculo est (om. a κ Prosp.) et
25, 1 iustitiam a 2 super] in Prosp.

cepti est caritas. Noli cogitare de multitudine ramorum ; radicem tene, et tota arbor in te est. Et memoria retinentibus mandata eius ut faciant ea.

19. **26.** *Dominus parauit in caelo thronum suum.* Quis, nisi Christus, parauit in caelo thronum suum ? Qui descendit et adscendit, qui mortuus est et resurrexit, qui hominem assumptum in caelum leuauit, ipse parauit in caelo thronum
5 suum. Thronus sedes est iudicis : obseruate ergo qui auditis, quia *parauit in caelo thronum suum.* Faciat quisque quod uult in terra, non erit impunitum peccatum, non erit infructuosa iustitia ; quia Dominus qui ante thronum iudicis hominis irrisus est, in caelo parauit thronum suum. *Dominus*
10 *in caelo parauit thronum suum ; et regnum eius omnium dominabitur.* Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium. *Et regnum eius omnium dominabitur.*

20. **27.** *Benedicite Dominum, omnes angeli eius, potentes fortitudine, facientes uerbum eius.* Ergo tu uerbo Dei nondum iustus es aut fidelis, nisi cum facis. *Potentes fortitudine, facientes uerbum eius, ad audiendam*
5 *uocem sermonum eius.*

21. **28.** *Benedicite Dominum, omnes uirtutes eius, ministri eius, facientes uoluntatem ipsius.* Omnes angeli, omnes potentes fortitudine, facientes uerbum eius, omnes
5 uirtutes eius, omnes ministri eius, facientes uoluntatem ipsius, PL
1335 uos, uos benedicite Dominum. Omnes enim male uiuentes, etsi lingua taceant, uita Domino maledicunt. Quid prodest quia hymnum cantat lingua tua, si sacrilegium exhalat uita tua ? Male uiuendo multas linguas misisti in blasphemiam. Lingua tua uacat hymno, et ceterae te intuentium uacant
10 blasphemiiis. Si ergo uis benedicere Dominum, fac uerbum eius, fac uoluntatem eius. In petra aedifica, noli in arena. Audire et non facere, in arena aedificare est : audire et facere, in petra aedificare est ; nec audire, nec facere, nihil aedificare est. Si in arena aedificas, ruinam aedificas ; si nihil aedificas,
15 expositus pluuiae, fluminibus, uentis, ante rapieris quam steris. Ergo non est cessandum, sed aedificandum ; nec sic aedificandum, ut ruina aedificetur, sed in petra aedificandum, ut tentatio non euertat. Si sic est, benedic Dominum ; si non est sic, noli blandiri linguae tuae ; uitam tuam interroga, ipsa
20 tibi respondeat. Inuenis quid sis mali ; geme, confitere : con-

28, 11 sqq. cfr Matth. 7, 24-27.

26, 1 parabit (parebit α) in caelo α κ , in caelo parauit β *Prosp.* (cfr. l. 10) sedem suam β 27, 2 fortitudine] fortitudinem α , fortitudines β κ , uirtutes *Prosp.* 2 facientes] deficit β 4/5 ad usq. eius] *edd.* α κ (audiendum) *Prosp.*, om. *codd.* 28, 3 potestates fortitudinis uel potestates, fortitudines *plures codd.* 20 inueni *aliquot codd.*

fessio tua potest Dominum benedicere ; sed mutatio tua in benedictione perseueret.

22. **29.** *Benedicite Dominum, omnia opera eius, in omni loco dominationis eius.* Ergo in omni loco. Ibi non benedicatur, ubi non dominatur : *In omni loco dominationis eius.* Ne forte aliquis dicat : Non possum benedicere Dominum in oriente, quia ad occidentem profectus est ; aut : Non possum in occidente, quia in oriente est. *Non ab oriente et ab occidente, non a desertis montibus ; quoniam Deus* ^{μ 1129} *iudex est.* Sic ubique est, ut ubique benedicatur ; sic undique est, ut illi undique iubiletur ; sic undique benedicatur, ut undique bene uiuatur. *Benedicite Dominum, omnia opera eius.* Quia cum coeperis in bona uita benedicere Dominum, opera eius eum benedicunt, non merita tua. Ipse enim per te et in te bonum operatur, dicente apostolo : *Cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini ; Deus enim est qui* ¹⁵ *operatur in uobis.* Ergo ne te extolleret, quia facis uerbum eius, quia facis uoluntatem eius, uoluit te humiliari, respiciendo gratiam eius, unde hoc consecutus es. *In omni loco dominationis eius. Benedic, anima mea, Dominum.* Ipse ultimus uersus est qui primus : benedictio a capite, benedictio in fine ; a benedictione profecti sumus, ad benedictionem redeamus, in benedictione regnemus. ²⁰

IN PSALMVM CIII

ENARRATIO.

SERMO I.

- 1.** Die quidem nudiustertiano, quantum meminisse dignamini, abundanter refecti estis ; sed quia nos etiam post longum sermonem audissimi dimisistis, non putauimus Sanctitatem uestram hodierni diei debito fraudandam ; ut hoc sit de ^{PL 1336} debito, illud de lucro. Psalmus qui lectus est, prope totus figuris rerum mysteriisque contexitur, et opus habet non solum nostra, sed etiam uestra non parua intentione ; quamquam etiam cuncta quae dicta sunt, possint ad litteram religiose accipi. Enumerantur enim etsi non omnia, multa tamen opera ¹⁰ Dei, quae nota sunt omnibus intuentibus, qui norunt et ex his quae facta sunt et uidentur, illius inuisibilia intellectu conspicere. Videmus enim fabricam mundi amplam quamdam ex caelo et terra, et omnium quae in eis sunt ; et ex huius fabricae

29, 6 Ps. 74, 7.8. 13 Phil. 2, 12.15.

CIII, 1, 11 cfr Rom. 1, 20.

29, 2 nominationis a

CIII, 1, 3 audissime edd.

magnitudine ac pulchritudine, fabricatoris ipsius inaestimabilem magnitudinem et pulchritudinem, etsi nondum uidemus, 15 iam tamen amamus. Non enim cessauit, qui nondum potest nostri cordis puritate conspici, ante oculos nostros ponere opera sua, ut uidentes quae possumus, amemus quem uidere non possumus, ut ipsius amoris merito aliquando uidere possimus. 20 Tamen in omnibus quae dicta sunt, quaerendus est etiam intellectus spiritalis, ad quem perscrutandum adiuuabunt nos in Christi nomine desideria uestra ; quibus quasi manibus inuisibilibus ad inuisibilem ianuam pulsatis, ut inuisibiliter uobis aperiat, et inuisibiliter intretis, et inuisibiliter sanemini.

Vers. 1.

2. Ergo dicamus omnes : *Benedic, anima mea, Dominum*. Alloquamur omnes animam nostram ; quia omnium nostrum anima, per unam fidem una anima est ; et omnes nos quicumque in Christum credimus, propter unitatem corporis 5 eius unus homo sumus. Benedicat anima nostra Dominum, pro tantis beneficiis eius, pro tam multis et magnis muneribus gratiarum eius : quae munera inuenimus in hoc psalmo intenti, et excussa nebula carnalis cogitationis, quantum possumus erecta mente, et quantum possumus directa acie, et quantum 10 possumus puro oculo cordis nostri, quantum non impedit praesens uita, quantum non occupant rerum praesentium desideria, quantum non excaecat cupiditas saeculi. Erecti ergo audituri sumus magna, laeta et pulchra, desiderabilia et plena laetitiae gaudiorumque munera eius ; quae iam ille qui conceperat istum psalmum, uidebat animo, et ipsius uisionis exultatione ructabat dicens : *Benedic, anima mea, Dominum*.

3. *Domine Deus meus, magnificatus es nimis*. Vide magnifica quae dicturus est ; in quibus magnificis non utique nisi ille laudandus est auctor omnium magnificorum. *Confessionem et decorem induisti*. O Domine Deus meus, qui 5 *magnificatus es nimis*, unde *magnificatus es nimis* ? Nonne semper magnus ? nonne semper magnificus ? Numquid perfectus non es, ut crescas ? numquid deficiis, ut aliquando minuaris ? Sed quia es quod es, et uere es, utique nomen tuum dixisti famulo tuo Moysi : *Ego sum qui sum* ; utique magnus 10 es, et magnitudo tua sempiterna est, nec coepit, nec desinit ; nec ab initio temporis incipit, nec usque ad finem temporis PL excurrit, nec in medio aliquid patitur : incommutabilis enim 1337 magnitudo est. Quomodo ergo *magnificatus es nimis* ? Alius psalmus admonet nos : ait enim : *Mirificata est scientia tua ex me*. Si recte dicitur : *Mirificata est scientia tua ex me*, recte dicitur : *Magnificatus es nimis, Domine Deus*

3, 9 Ex. 3, 14. 14 Ps. 138, 6.

2, 1 benedic] *titulum praem. a* : ipsi dauid, *om. Aug.* 13 magnalia et pulchra desideria *aliquot codd.* 3, 1 uehementer *Prosp.*

meus, ex me. Sed et hoc adhuc quaerendum. Ex me magnificatur Deus meus? Ergo ex me fit magnus. Docet nos aliquid et quotidiana oratio salutis nostrae. *Sanctificetur nomen tuum*:
 20 quotidie petimus, quotidie rogamus ut fiat. Si nos, quisquam interroget: Quid est quod petitis, ut sanctificetur nomen Dei? aliquando enim sanctum non est, ut modo sanctificetur? Et tamen nisi uellemus fieri, non peteremus ut fieret. Alia est enim gratulatio, alia oratio: gratulamur, ex eo quod est; ora-
 25 mus, ut sit quod nondum est. Quid est ergo: *Sanctificetur nomen tuum?* et intellegimus, quod hic dictum est: *Domine Deus meus, magnificatus es nimis*. Hoc est: *Sanctificetur nomen tuum*, sanctum sit apud homines nomen tuum. Sanctum est enim semper nomen tuum, sed quibusdam immundis
 30 nondum est sanctum nomen tuum. Dicit enim apostolus: *Omnia munda mundis, immundis autem et infidelibus nihil est mundum*. Si immundis et infidelibus nihil est mundum, quaero causam: *Sed polluta sunt, inquit, eorum et mens et conscientia*. Si nihil est mundum eis, nec Deus; nisi forte putatis mundum
 35 uideri Deum illis, qui quotidie blasphemant eum. Si mundus est, placeat; si placet, laudetur; si autem blasphematur, displicet; et si displicet, quomodo tibi potest mundus esse qui displicet? Quid ergo rogamus: *Sanctificetur nomen tuum?* Vt illis hominibus qui per infidelitatem nondum habent, nomen
 40 Dei sanctum sit, quibus nondum est ille sanctus qui per se, et in se, et in sanctis suis sanctus est. Rogamus pro genere humano, rogamus pro orbe terrarum, pro omnibus gentibus, quotidie sedentibus et disputantibus quia non est rectus Deus, et non recte iudicat Deus; ut aliquando ipsi se corrigant, et
 45 rectum cor ad illius rectitudinem ducant; et adhaerentes ei, directi ad rectum, non iam uituperent, sed placeat rectis rectus, quia: *Quam bonus Deus Israel, sed rectis corde*. Ergo cum uideret iste qui cantat, iste ipse nos ipsi, id est corpus Christi, membra Christi; cum uideret quanta praestiterit Deus ^{μ 1131}
 50 generi humano, cui antea aut nullus, aut falsus, aut non tam magnus uidebatur Deus, in operibus eius eum uidens; *Domine Deus meus, inquit, magnificatus es nimis*, id est, qui nondum te intellegebam, intellego te magnum. Magnus semper, etiam occultus; sed mihi tunc magnus, quando apparuisti. Magnificatus es ergo ex me: quo modo *mirificata est scientia tua ex me*, mira enim facta est ex me. Ego illam miror conuersus ad illam; illa autem etsi non conuertar, etsi post conuersionem auertar, integra permanet. Sed ego iam magnus factus in ea, et ex deminuto factus integer in

19 Matth. 6, 9.

31 Tit. 1, 15.

47 Ps. 72, 1.

33 causam] *opt. codd.*, sed quibusdam immundis nondum est causa *add. edd.*46 directi] *opt. codd.*, de recto *edd.*

60 ea, miror quod non noueram ; non quod modo magnum factum PL
est ex quo didici, sed quia magnus factus sum ex quo didici. 1338
Audi iam et ubi uidetur magnificatus Deus nimis, semper ma-
gnus ; magnificatus enim nimis in operibus suis ad nos.

4. *Confessionem et decorem induisti.* Ante decorem
confessionem posuit, decus in pulchritudine. Quaeris pulchritu-
dinem ; bonam rem quaeris. Sed quare quaeris pulchritudinem,
o anima ? Vt amet te sponsus tuus ; etenim displices ei foeda.
5 Ille enim qualis est ? *Speciosus forma prae filiis hominum.*
Osculari uis foeda pulchrum ; sed non adtendis quia tu iniqui-
tatibus plena es. *Diffusa est autem gratia in labiis tuis.* Sic
enim de illo dictum est : *Speciosus forma prae filiis hominum,*
diffusa est gratia in labiis tuis ; propterea adolescentulae dilexe-
10 *runt te.* Est ergo quidam formosus, est quidam pulcher *prae*
filiis hominum ; etsi filius hominis, tamen *prae filiis hominum.*
Huic tu placere uis, o anima humana, o una in multis ? Au-
diamus ecclesiam ; quia erat illis anima una et cor unum in
Deum : hanc alloquitur psalmus. Vis ei placere ? Non potes,
15 quamdiu deformis es ; quid facies ut pulchra sis ? Prius tibi
displiceat deformitas tua, et tunc ab illo ipso cui uis placere
pulchra, mereberis pulchritudinem. Ipse enim erit reformator
tuus, qui fuit formatur tuus. Ergo prius adtende quae sis, ne
audeas ire foeda in pulchri oscula. Et quid intuens, inquis, me
20 uidebo ? Posuit tibi speculum scripturam suam ; legitur tibi :
Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Speculum in
hac lectione propositum est ; uide si hoc es quod dixit ; si non-
dum es, geme ut sis. Renuntiabit tibi speculum faciem tuam ;
sicut speculum non senties adulatorem, sic nec te palpes. Hoc
25 tibi ostendit nitor ille quod es ; uide quod es ; et si tibi displi-
cet, quaere ut non sis. Si enim cum foeda sis, tibi ipsi adhuc
displices, pulchro iam places. Quid ergo ? Quoniam displicet
tibi foeditas tua, incipis ei in confessione ; sicut alibi dicitur :
Incipite Domino in confessione. Primo accusa foeditatem
30 tuam : foeditas enim animae de peccatis, de iniquitatibus. Ac-
cusando foeditatem tuam incipe confiteri, a confessione incipis
decorari ; quo decorante, nisi specioso forma prae filiis homi-
num ?

5. Vt autem et decoram faceret, audeo dicere, amauit et
foedam. Quid est, amauit et foedam ? *Etenim Christus pro im-*
piis mortuus est. Quam uitam tibi seruat iustificato, qui suam
mortem donauit et impio ? Ecce pulcher ille et *speciosus forma*
5 *prae filiis hominum,* quia iustissimus prae filiis hominum, quo-
niam ueniebat ad foedam, ut faceret pulchram, (dicam et hoc,
quia in scripturis inuenio) foedus factus est. Non me in hoc μ 1132
audiatis, ne in hoc uerbum temere lapsus sim. Sicut enim di-

4, 5 sqq. Ps. 44, 3.
5, 2 Rom. 5, 6.

13 cfr Act. 4, 32.

21 Matth. 5, 8.

29 Ps. 146, 7.

xeram : Amauit et foedam, non autem quasi congruenter
 10 dixeram quibusdam illum amantibus, nisi mihi testis procede-
 ret ; et dixi quod dixit apostolus : uis nosse quod amarit et
 foedam ? *Christus pro impiis mortuus est* ; sic et modo quod
 dixi : Vt ueniret ad foedam, foedus factus est, deformis factus PL
 est, quomodo probabo, quando iam mihi praedixit diuinum 1339
 15 eloquium : *Speciosus forma prae filiis hominum ?* Sed in ipso
 diuino eloquio rursus habeo : *Vidimus eum, et non habebat
 speciem, neque decorem. Speciosus forma prae filiis hominum :*
Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. Non
 dixit : Non uidimus, et ideo nesciebamus utrum haberet spe-
 20 ciem uel decorem ; ecce *uidimus, et non habebat speciem, ne-
 que decorem.* Vbi ergo illum uidit qui dixit : *Speciosus forma
 prae filiis hominum ?* et ubi illum uidit qui dixit : *Non habebat
 speciem, neque decorem ?* Audi ubi eum uidit qui dixit : *Spe-
 ciosus forma prae filiis hominum. Cum in forma Dei esset, non*
 25 *rapinam arbitratus est esse aequalis Deo.* Merito *prae filiis ho-
 minum*, quia aequalis Deo ; ecce accepi et agnoui ubi eum ui-
 derit qui dixit : *Speciosus forma prae filiis hominum.* Respon-
 dit enim nobis : Vbi uiderim, quaeris ? *In forma Dei.* Et unde
 uidisti in forma Dei ? quomodo uidisti in forma Dei ? Quia
 30 *inuisibilia eius per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur.*
 Bene, optime ; accepi, agnoui et quem uideris, et qualem ui-
 deris, et ubi uideris, et unde uideris. Quem uidisti ? Sponsum
 nostrum. Qualem uidisti ? *Speciosum forma prae filiis homi-
 num.* Vbi uidisti ? *Cum in forma Dei esset.* Vnde uidisti ? *Per*
 35 *ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur.* Videamus et de
 isto quid dicat alius propheta, sed non alius spiritus ; non
 enim discordant inter se. Exhibuit nobis ille speciosum forma
 prae filiis hominum, exhibeat et iste quod ait : *Vidimus eum,
 et non habebat speciem, neque decorem.* Vnus apostolus Paulus
 40 prophetam utrumque coniungit ; unum capitulum Pauli utri-
 que prophetae perhibet testimonium. Ibi habeo speciosum
 forma prae filiis hominum : *Qui cum in forma Dei esset, non ra-
 pinam arbitratus est esse aequalis Deo.* Ibi dixit, quod uidit et
 alius, non habentem speciem neque decorem, quia *semet-*
 45 *ipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine homi-
 num factus et habitu inuentus ut homo ; humilauit se, factus
 oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Merito uide-
 runt eum, et non habebat speciem neque decorem. Merito
 ante crucem agitabant caput : Hiccine est totus Filius Dei ?
 50 *Si Filius Dei est, descendat de cruce.* Sed non habebat speciem
 neque decorem. Etiam sic, o quibus displicet, quia non habe-

16 Isai. 53, 2.

24 Phil. 2, 6-8.

30 Rom. 1, 20.

50 Matth. 27, 40.

bat speciem neque decorem! O agitantes caput ante crucem, et non figentes caput in capite quod pendebat in cruce! Merito nutat insultantium caput, donec sit eorum caput ille ipse
 55 cui insultabatur. Ecce resumit decorem, et magnum decorem. Ecce quod dicis tu, minus est quam quod fecit. Dicis tu: *Si Filius Dei est, descendat de cruce*: ecce de cruce non descendit, sed de sepulcro resurrexit.

6. Ergo, anima, decora esse non potes, nisi confessa fueris ^{μ 1133} foeditatem ei qui semper pulcher, et propter te ad tempus non pulcher; et sic ad tempus non pulcher in forma serui, ut numquam defecerit a pulchritudine quae est in forma Dei. Ergo
 5 tu, ecclesia, habes decorem; dicitur et tibi in Canticis canticorum: *O decora inter mulieres*. Dicitur de te: *Quae est ista quae adscendit dealbata?* Quid est: *dealbata?* Illuminata: non dealbata, sicut fucata, quemadmodum se dealbant feminae quae uolunt uideri quod non sunt; non dealbata, sicut paries
 10 dealbatus; destruetur enim, sicut dicit apostolus, paries dealbatus, hypocrisis et simulatio. Paries dealbatus, foris tectorium, intus lutum. Non ergo illa sic dealbata; sed dealbata, illuminata, quia non per se alba. *Prius*, inquit, *fui blasphemus*; et item: *Fuimus enim et nos aliquando natura filii irae*,
 15 *sicut et ceteri*. Accedit gratia illuminans et dealbens: primo nigra fuisti, sed facta es alba ex gratia illius. *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Dicitur ergo et de te: *Quae est ista quae adscendit dealbata?* Iam mirabilis, iam uix contemplabilis. Admirantis est enim dicere: *Quae est*
 20 *ista quae adscendit dealbata*, tam pulchra, tam luminosa, tam sine macula et ruga? Nonne ista est quae iacebat in coeno iniquitatum? nonne ista est quae iacebat in fornicatione idolorum? nonne ista est quae immunda erat in omni cupiditate desiderioque carnali? *Quae est ergo ista quae adscendit deal-*
 25 *bata?* Adtende quis sit ille qui pro ea factus est non habens speciem neque decorem, et intellegis huius claritatis honorem. Si miraris illius humilitatem propter hanc, noli iam mirari huius celsitudinem propter illum. Quantae felicitatis est ista dealbata, ut et cum esset nigra, pulchrum ad se deponeret, qui
 30 pro impiis moreretur? Ergo induit se Dominus Deus noster confessionem et decorem, induit se ecclesiam: ipsa enim ecclesia confessio et decor. Ante confessio, postea decor; confessio peccatorum, decor recte factorum: *Confessionem et decorem induisti*.

2. 7. *Circumamictus lucem, sicut uestimentum*. Ipsa

6, 6 Cant. 5, 9. 6 Cant. 8, 5, sec. LXX. 10 cfr Act. 23, 3. 13 1 Tim. 1, 13. 14 Eph. 2, 3. 16 Eph. 5, 8.

53 caput] crucem *aliquot codd.* 6, 26 et usq. honorem] *om. aliquot codd.* 7. 1 circumamictum lumen κ, lumine sicut uestimento *Prosp.*

est uestis eius, de qua iam dixi : *Non habens maculam, neque rugam*. Lux uocatur ; et hoc iam dixi : *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Non ergo in uobis ; nam
 5 tenebrae in uobis, lux autem in Domino. Ergo, *Circumamictus lucem, uelut uestimentum, Extendit caelum sicut pellem*. Quomodo fecerit hoc, ut indueret se sicut uestimentum lucem ecclesiam, enumerare uult figuratis quibusdam sacramentis ; quomodo lux facta sit ecclesia, quomodo
 10 modo facta sit sine macula et ruga, quomodo facta sit candida, dealbata, fulgens in uestitu sponsi sui, inhaerens illi, quomodo facta sit, audiamus. *Extendit caelum sicut pellem*. Et hoc quidem uideo. Quis enim extendit hoc caelum, quod nostris carnalibus oculis intuemur, nisi Deus ? Et *extendit*
 15 *sicut pellem*, ad facilitatem redegit, si ad litteram accipias. Etenim cum uideris istam fabricam magnam, quia quisquis hominum unam uel paruam cameram extenderit, magno molimine, magno labore et difficultate ac diuturna operatione id
 20 facit ; ne huiusmodi laborem in Dei operibus infirmitas suspicaretur humana, adtulit quamdam facilitatem pro tua capacitate, ut sic quodammodo incipias credere facile operantem Deum, et non putare sic eum extendisse caelum, sicut tu tectum domus tuae ; sed quam tibi facile est extendere unam pellem, tam facile illi fuisse extendere tam magnum caelum.
 25 Mira facilitas, et tamen adhuc Spiritus tibi tardo loquitur. Tibi, inquam, adhuc tardo loquitur Spiritus. Nam nec sic extendit Deus caelum, sicut et tu pellem. Si enim sic extendit, ecce ante te pellis uel rugosa, uel plicata ponitur ; dic ut extendatur, dicto tuo extende pellem. Non possum, inquis. Ergo
 30 et in extendenda pelle multum longe es a facilitate Dei. *Ipse enim dixit, et facta sunt*. Dixit : *Fiat firmamentum inter aquam et aquam ; et sic factum est*. Tamen propter facilitatem significandam, secundum sensum tuum acceperis aliquid interim ad litteram.

8. Figurata autem si aliquid tectum retegere uolumus, et pulsare ad clausum, inuenimus extendisse Deum caelum sicut pellem, ut intellegamus caelum sanctam scripturam. Hanc auctoritatem primo posuit Deus in ecclesia sua ; inde coepit
 5 exsequi cetera ; posuit enim caelum, et extendit sicut pellem, et non frustra sicut pellem. Primo istam famam praedicatorum extendit sicut pellem : pellis mortalitatem significat ; propterea et illi duo homines primi parentes nostri, auctores peccati generis humani, Adam et Eua, cum in paradiso, contempto Dei praecepto, ad suggestionem suasionemque serpen-
 10

7, 2 Eph. 5, 27. 30 Ps. 148, 5. 31 Gen. 1, 6. 8, 8 cfr Gen. 3.

6 extendens a κ *Prosp. cum LXX* 15 redigit uel redigis *quidam codd.* 25 et 26 *tarde plures codd.*

tis transgressi essent quod iusserat Deus, facti mortales dimissi sunt de paradiso ; ut autem significaretur ipsa mortalitas eorum, induti sunt tunicis pelliceis ; de pellibus enim tunicas factas acceperunt : pelles autem detrahi non solent, nisi animalibus mortuis ; ergo pellium nomine mortalitas illa figurata est. Quid ergo, hic si diuina scriptura significatur pellis nomine, quomodo Deus de pelle fecit caelum, et *extendit caelum sicut pellem* ? Quia per quos nobis scriptura praedicata est, mortales fuerunt. Illud quidem Verbum Dei semper idem, semper incommutabile atque indeficiens. Ecce, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Numquid erat, et modo non est ? Et est, et semper erit. Si ergo est Verbum Dei Deus apud Deum, lege si potes. Sed quid dicis ? quia sursum est, et ideo legere non potes ? Ubique est Verbum Dei ; pertendit a fine usque ad finem fortiter, et attingit omnia propter suam munditiam. *In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est ;* et cum uenit, hic erat. Venit enim in carne, numquam absens diuinitate. Quare ergo legere non poteris ? *Quia in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum,* ibi constitutus in sapientia Dei ; omnia enim ibi, et, ipsa subtracta, nulla sunt ; ibi constitutus non poteris cognoscere per sapientiam Deum ; ergo necessarium erat quod sequitur : *Placuit Deo per stultitiam praedicationis saluos facere credentes.* Si per stultitiam praedicationis salui futuri erant credentes, elegit Deus quaedam mortalia, elegit homines mortales et morituros ; adhibita lingua mortali exhibuit sonos mortales, adhibita dispensatione mortalium adhibuit instrumenta mortalia, et in eo tibi factum est caelum, ut in re mortali cognosceres Verbum immortale, et fieres tu quoque eiusdem Verbi participatione immortalis. Vixit Moses, et mortuus est ; ait enim illi Deus : *Adscende in montem, et morere.* Mortuus est Ieremias, et tot prophetae mortui sunt ; et mortuorum dicta, quia non eorum, sed per eos illius erant, qui *extendit caelum, sicut pellem,* manent usque ad posteritatem nostram. Ecce apostolus solutus de hac uita, qui, dixit, dissolui et esse cum Christo, multo magis esse optimum, uiuit nunc cum Christo, sicut illi prophetae omnes uiuunt cum Christo ; sed per quid nobis dispensauit id quod legimus ? Per id quod moriturum erat, per os, per linguam, dentes, manus.

Omnia ista quibus operatus est apostolus totum quod legimus, corporis officia sunt, sed iubente anima cui iubebat Deus ; propterea extentum est caelum sicut pellis. Nos sub caelo, tamquam sub pelle diuinarum scripturarum legimus modo, cum tenditur. Etenim postea *caelum plicabitur ut liber.* Non

20 Ioh. 1, 1.

25 cfr Sap. 8, 1 ; 7, 24.

26 Ioh. 1, 10.

29/34 I Cor. 1, 21.

41 Deut. 32, 49.

46 cfr Phil. 1, 23.

54 Isai. 34, 4.

8, 40 dixit *potiores codd.*

55 frustra, fratres, hic ut pellis, ibi ut liber ; figuratum ibi quid-
dam nobis est. Quod ad diuinam scripturam adinet, extenditur sermo mortuorum ; ergo ideo tenditur sicut pellis ; et
multo magis tenditur, quia illi mortui sunt. Nam post mortem
plus innotuerunt prophetae et apostoli ; non erant tam noti
60 cum uiuerent : Prophetas uiuos sola Iudaea habuit, mortuos
omnes gentes. Cum enim uiuerent, nondum erat extenta
pellis, nondum erat extentum caelum, ut tegetet orbem ter-
rarum. *Extendit ergo caelum sicut pellem.*

3. 9. *Qui protegit in aquis superiora eius.* Et hoc legi-
mus, et ad litteram bene intellegitur. Quando enim iussit ut
fieret firmamentum inter aquas et aquas, factum est, ut sint
aquae inferiores quae perfundunt terras, et sint aquae supe-
5 riores remotae ab adspectibus, tamen fidei commendatae. *Et
aquae, inquit, quae super caelos sunt, laudent nomen Domini ;
quoniam ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandauit, et creata sunt.*
Ergo explicatus est sensus ad litteram ; *protegit enim in
aquis superiora eius.* Quid ad figuram ? Quoniam in
10 figura accepimus pellem scripturam sanctam, et auctoritatem
diuini uerbi dispensatam nobis per mortales, quibus mortuis
eiusdem dispensationis fama extenditur ; secundum hoc, quo-
modo *protegit in aquis superiora eius ?* Cuius supe-
riora ? Caeli. Et quid caelum ? Sancta scriptura. Quae sunt
15 superiora sanctae scripturae ? quid inuenimus in scripturis
sanctis superius ? Paulum interroga : *Supereminentiorem,* in-
quit, *uiam uobis demonstro.* Quam dicit supereminentiorem
uiam ? *Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem* PL
autem non habeam, factus sum uelut aeramentum sonans, aut 1343
20 *cymbalum tinniens.* Si ergo nihil supereminenti-
us in scriptura
sancta inueniri potest quam caritas superiora caeli quomodo
in aquis proteguntur, si superiora scripturae praecepta cari-
tatis sunt ? Audi quemadmodum : *Caritas, inquit, Dei diffusa
est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*
25 Iam nomine diffusionis intellege aquas in caritate Spiritus sancti.
Hae sunt aquae, de quibus dicitur in quadam scriptura :
*Et in plateis tuis discurrant aquae tuae ; nemo alienus com-
municet tibi.* Alieni enim omnes a uia ueritatis, siue pagani,
siue Iudaei, siue haeretici, et mali quique christiani, habere
30 multa dona possunt, caritatem non possunt. Hoc ipsum quale
donum est ? ut non loquamur de donis aliis foris, quae dona
habent omnes homines, quia facit solem suum oriri super bo-
nos et malos : dona Dei sunt, et non tantum bonis et malis
communia, sed etiam bestiis et pecoribus. Ipsum esse, uiuere,

9, 5 Ps. 148, 4.5.

16 I Cor. 12, 31.

18 I Cor. 13, 1.

23 Rom. 5, 5.

27 Prou. 5, 16.17

32 cfr Matth. 5, 45.

9, 1 protegit] plures codd. Am. Er., protegis Lou. cum α κ (ut uidetur) Prosp. (at cfr comment.)

35 uidere, sentire, audire, et ceteris fungi sensuum muneribus, μ 1136
 dona Dei sunt ; sed uidete cum qualibus et quam multis com-
 munia, et cum eis quos nolis imitari. Ipsum ingenium acutum
 habent et pessimi homines, solertem artium industriam ha-
 bent et turpissimi scenici, diuitias habent et latrones, coniu-
 40 gia, filios, multi mali habent. Pulchra dona Dei omnia, nemo
 negat ; sed uide cum quibus communia. Respice ad munera
 ipsius ecclesiae. Munus sacramentorum in baptismo, in eu-
 charistia, in ceteris sanctis sacramentis, quale munus est ? Hoc
 munus adeptus est et Simon magus. Prophetia quale munus
 45 est ? Prophetauit et Saul malus rex, et tunc prophetauit, cum
 Dauid sanctum persequeretur. Intendite : non dixi, cum per-
 secutus fuisset. Fortassis enim eum persecutus paenitentiam
 gessit, et dignus fuit spiritu prophetandi. Non persecutus, ne-
 que persecuturus, sed persequens prophetauit. Misit ad com-
 50 prehendum Dauid ministros suos ; Dauid uero eo tempore
 inter prophetas erat, ubi erat et sanctus Samuel ; impleti sunt
 spiritu prophetiae qui missi sunt, et prophetauerunt. Sed forte
 bono illi animo uenerant, uel ob necessitatem officii sui, uel
 non facturi quod iussum est. Misit et alios ; hoc et in eis fa-
 55 ctum est, et eorum hoc modo animum interpretemur. Cum illi
 tardarent, uenit ipse furens, anhelans caedem, sanguinem si-
 tiens innocentis sancti, cui etiam ingratus erat ; et ipse imple-
 tus est spiritu prophetandi, et prophetauit. Non ergo se iactent
 qui forte sine caritate habuerint hoc munus Dei sanctum,
 60 sicut sanctum baptismum ; sed uideant qualem rationem ha-
 bituri sunt cum Deo, qui sanctis non sancte utuntur. Ex his
 erunt qui dicturi sunt : *In nomine tuo prophetauimus*. Non illis
 dicetur : Mentimini, sed dicetur : *Non noui uos ; recedite a me,*
qui operamini iniquitatem. Quia *si habeam omnem prophetiam,*
 65 *caritatem autem non habeam, nihil sum*. Prophetauit et Saul,
 sed operabatur iniquitatem. Quis autem operatur iniquita- PL
 tem, nisi qui non habuerit caritatem ? Plenitudo enim legis 1344
 caritas. Ergo *protegit in aquis superiora eius* : quid
 dixit ? In omnibus scripturis supereminetissimam uiam,
 70 supereminetissimum locum caritas obtinet ; non ad eam
 adspirant nisi boni, hanc nobiscum non communicant mali ;
 possunt communicare baptismum, possunt communicare ce-
 tera sacramenta, possunt communicare orationem, possunt
 communicare istos parietes, et istam coniunctionem : carita-
 75 tem nobiscum non communicant. Ipse est enim fons proprius
 bonorum, proprius sanctorum, de quo dicitur : *Nemo alienus*
communicet tibi. Qui sunt alieni ? Omnes qui audiunt : *Non*
noui uos. Si enim non cognoscuntur, utique alieni sunt, quibus
 dicitur : *Non noui uos*. Supereminens ergo uia caritatis tenet

44 cfr Act. 8, 13.
 1 Cor. 13, 12.

45 sqq. cfr 1 Reg. 19, 18-24.
 67 cfr Rom. 13, 10.

62 Matth. 7, 22.23.

64

80 eos qui proprie pertinent ad regnum caelorum. Ergo praeceptum caritatis super caelos, super omnes libros : ei enim subduntur libri, ei militat omnis lingua sanctorum, et omnis motus dispensatorum Dei, et animi et corporis. Supereminens est ergo uia, et merito protegit in aquis superiora caeli, quia
85 nihil inuenis eminentius caritate in diuinis libris.

10 **10.** Sed adhuc euidentius audi quid aqua sit. Diximus enim quod caritas Dei diffusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis : diximus etiam : *In plateis discurrant aquae tuae.* Et ait mihi aliquis : Non ibi expresse
5 dictum est, utrum caritatem intellegere debeam : quid si alius ^{μ 1137} aliud aliquid intellegat ? Tantum memento quod ait apostolus : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Vnde ? *Per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Audi iam Dominum magistrum apostolorum : *Si quis sitit, ueniat, et bibat.* Dicat
10 adhuc : *Qui credit in me, flumina aquae uiuae fluent de uentre eius.* Quid est hoc ? Exponat euangelista : *Hoc autem dicebat, inquit, de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Spiritus enim nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Ergo, fratres, si propterea Spiritus nondum erat datus,
15 quia Iesus nondum erat glorificatus, glorificato eo et adscendente in caelos, missus est Spiritus sanctus, et caritate impleti sunt apostoli, diffusa in cordibus eorum per Spiritum sanctum, qui datus est eis ; quia superiora caeli aquis proteguntur. Et bene, quia Dominus in caelos adscendit, ut superior esset caelis, et inde mitteret caritatem. Non enim sic Deus
20 protegit, ut quasi sustentetur ab eo quem protegit : subleuat quem protegit, non onerat. Ita ergo caelum aquis protegit, ut magis illud diuino Spiritu subleuetur. Quod subleuat, sursum est ; quod subleuatur, infra est : illud suspendit, hoc pendet.
25 Si ergo illud suspendit, hoc pendet ; audi quia hoc caelum scripturarum ex caritate pendet. Duo sunt nempe illa notissima praecepta dilectionis : *In his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae. Qui protegit in aquis superiora eius.*

11. *Qui ponit nubes adscensum eius.* Accipitur et hoc bene ad litteram. Dominus uisibiliter adscendit in caelum. ^{PL 1345} Quomodo positae sunt nubes adscensus caeli ? *Haec cum dixisset, nubes suscepit eum.* Habes item de recurrence nostra praedictum : *Et mortui, inquit, in Christo, resurgent primi ; deinde et nos qui uiuimus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, atque ita semper cum Domino erimus.* Habes nubes adscensum caeli : ostendam et nubes adscensum caeli huius, id est diuinarum scripturarum. Quid

10, 3/4 Prou. 5, 16. 7/8 Rom. 5, 5. 9/14 Ioh. 7, 37-39. 27 Matth. 22, 40.
11, 3 Act. 1, 9. 5 I Thess. 4, 15.16.

11, 1 ponis a *Prosp.* nubem κ eius] suum κ

10 est hoc, fratres? Vtinam me Dominus Deus meus inter illas
 qualescumque nubes numerare dignetur; uiderit quam nebu-
 losa nubes sim; omnes tamen praedicatorum uerbi ueritatis
 nubes accipite. Quicumque ergo infirmi non possunt adscen-
 dere in hoc caelum, id est ad intellectum scripturarum, per
 15 nubes adscendant. Forte enim et modo fit uobis; si aliquid
 agimus, si labor sudorque noster non est infructuosus, adscen-
 ditis in caelum scripturarum diuinarum, hoc est in intellectum
 earum per praedicationem nostram. Quam altum erat caelum
 in psalmo isto! Nemo enim uestrum uidebat quid esset in
 20 figura: *Extendit caelum sicut pellem, qui protegit in aquis supe-
 riora eius.* Hoc ipsum quod dictum est: *Qui ponit nubes
 adscensum eius*; ecce iam intellectum est, quantum Do-
 minus donauit, praedicantibus nobis; non enim nubes de suo
 munere pluunt. Vos intellegendo adscendite, in intellectu ipso
 25 fructificate; ne sitis qualis illa uinea, de qua dicitur apud
 prophetam: *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam.* Ac-
 cusabatur enim quaedam uinea, quod pro uua spinas dederat,
 non reddiderat dignam gratiam dulci pluuiam. Qui enim bona
 audit, et mala operatur, dulci pluuiam compluitur, et spinas
 30 generat. Non est ut suspicemur, fratres, de aliqua terrena et
 ista uisibili uinea Dominum locutum. Namque ibi ne sub ^{μ 1138}
 obscuritate sermonis lateret excusatio iniquitatis, ipse Domi-
 nus per ipsum prophetam exposuit cui uineae loqueretur, et
 de qua uinea ista diceret: *Vinea, inquit, Domini Sabaoth,
 35 domus Israel est.* Quid uagantur, o iniqui, corda uestra per mon-
 tes et colles uinitorum? Noui, inquit, de qua uinea loquar,
 noui ubi quaerebam uuam, et inueni spinas; sine causa aliud
 atque aliud suspicamini et opinamini, nolentes intellegere ut
 bene agatis. Nam et hoc scriptum est: *Noluit intellegere ut
 40 bene ageret.* Tollite omnes suspensiones uestras de medio: *Vi-
 nea Domini Sabaoth, domus Israel est; et homo Iuda, nouel-
 lum dilectum.* Dilectum, cum plantatum est; damnatum, cum
 spinas creauit. Ergo, fratres, forte uinea fuit, domus Israel, et
 nos non sumus uinea? Cum timore audiamus quod Iudaeis
 45 dictum uidemus. Videte quemadmodum apostolus terreat ramos
 insertos de ramis fractis, et in ramis fractis commendat timendam
 seueritatem, in ramis insertis commendat amandam
 bonitatem. Noli esse infructuosus in bonitate, ne sterilis sen-
 tias seueritatem. Sed non sum uitis, dicis mihi. Vbi est Domini
 50 uox: *Ego sum uitis, uos estis sarmenta; Pater meus agricola?* PL
 Vbi uox apostoli: *Quis plantat uineam, et de fructu eius non* 1346
percipit? Vinea ergo es, o ecclesia, et habes agricolam Deum.

20/21 Ps. 103, 2.3.

26 Isai. 5, 6.

34 Isai. 5, 7

39 Ps. 35, 4.

45 cfr

Rom. 11, 20-22.

50 Ioh. 15, 1.5.

51 I Cor. 9, 7.

15 fit] *plures codd.*, satis sit *Am. Er.*, satis fit *Lou.*

Nemo agricola homo compluit uineam suam. Fratres ergo dilectissimi, uiscera ecclesiae, pignora ecclesiae, filii matris caelestis, audite, cum tempus est. Minatus est Deus illi uineae atrocissima comminatione : *Mandabo nubibus meis, inquit, ne pluuant super eam.* Et factum est : uenerunt apostoli ad Iudaeos, respuerunt eos ; et dixerunt illis : *Ad uos missi eramus, sed quia repulistis uerbum Dei, inus ad gentes.* Videtis quomodo in eodem Spiritu Dei, illo iubente intrinsecus qui habitat in cordibus suorum, mandatum sit nubibus ne compluerent uineam, quae cum exspectaretur ut faceret uuam, fecit spinas. Ideo et nubes fecit adscensum eius, et caelum tetendit sicut pellem. Non est quod queramini : auctoritas scripturarum extenta est super orbem terrarum, nubes non desunt, praedicatur uerbum ueritatis, exponuntur omnia quae obscura sunt, ut corda uestra per nubes adscendant. Videte quomodo credatis, uidete quid suscipiatis : post praedikatorem ueniet iudex, post dispensatorem ueniet exactor. *Qui ponit nubes adscensum eius.*

12. *Qui ambulat super pennas uentorum.* Hoc iam periculosum est accipere ad litteram. Aut quae sunt pennae uentorum ? aut uero quomodo in pictura, facturi nobis sumus uentos uolantes, et alas habentes ? Ventus non est, fratres, nisi quem sentimus, motus quidam et quasi fluctus aeris, impellens quod potest pro uiribus. Quae pennae uentorum sunt ? Sed et quae alae Dei ? Et tamen dictum est : *Sub umbra alarum tuarum sperabunt.* Conemur ergo et hoc accipere ad litteram, ueluti proprie factum in creatura ista. Velocitatem uerbi fortasse commendat scriptura ; de qua uelocitate iam pridem in alio psalmo locuti sumus, ubi scriptum est : *Vsque in uelocitatem currit uerbum eius.* Quia nihil uentis uelocius norunt homines. Quomodo illa facilitas commendabatur in pelle ; nihil enim facilius ab homine quam pellis extenditur ; sic et hic insinuans Deum uel Verbum eius ubique praesentem, uelocitate motus nihil deserere, quia tu non noueras aliquid uento uelocius, *Ambulat, inquit, super pennas uentorum*, id est, uelocitaseius superat uelocitatem uentorum ; ut per pennas uentorum intellegas uelocitatem uentorum, et uerbum Dei intellegas uelocius omnibus uentis. Et sic in prima facie considerationis : pulsemus ad aliquid interius, et figurate aliquid nobis indicent istae litterae.

13. Ventos quidem intellegimus in figura non absurde animas ; non quia uentus est anima, sed quia inuisibilis est uentus, quamuis res corporea, corpora impellens, tamen quia hu-

58 Act. 13, 46. 12, 7 Ps. 35, 8. 11 Ps. 147, 15.

12, 3 uere *codd.* 12/13 uelocius. Nostis omnes quantum *edd.* 15 uel] *codd.*, per *edd.*

mani oculi aciem fugit ; est autem anima inuisibilis, propterea
 5 bene intellegimus animas uentos. Inde est quod et Deus in-
 sufflasse dicitur spiritum uitae formato homini : *et factus est*
homo in animam uiuentem. Ergo uenti, animae in allegoria non
 absurde accipiuntur. Videte autem ne putetis nominata alle-
 10 goria, pantomimi aliquid me dixisse. Nam quaedam uerba,
 quoniam uerba sunt, et ex lingua procedunt, communia nobis
 sunt etiam cum rebus ludicris, et non honestis ; tamen locum
 suum habent uerba ista in ecclesia, et locum suum in scena.
 Non enim ego dixi quod apostolus non dixit, cum de duobus
 filiis Abrahae diceret : *Quae sunt, inquit, in allegoria*. Alle-
 15 goria dicitur, cum aliquid aliud uidentur sonare in uerbis, et
 aliud in intellectu significare. Quomodo dicitur agnus Chri-
 stus : numquid pecus ? Leo Christus : numquid bestia ? Petra
 Christus : numquid duritia ? Mons Christus : numquid tumor
 terrae ? Et sic multa aliud uidentur sonare, aliud significare ;
 20 et uocatur allegoria. Nam qui putat me de theatro dixisse alle-
 goriam, putet et Dominum de amphitheatro dixisse parabo-
 lam. Videtis quid faciat ciuitas ¹ ubi abundant spectacula :
 in agro securius loquerer ; quid sit enim allegoria, non ibi forte
 didicissent homines, nisi in scripturis Dei. Ergo quod dicimus
 25 allegoriam figuram esse, sacramentum figuratum allegoria est.
 Et quid hic accipimus : *Adscendit super pennas uento-
 rum ?* Diximus, bene accipi figurate uentos animas. Pennae
 uentorum, pennae animarum quae sunt, nisi a quibus sursum
 adtolluntur ? Pennae ergo animarum uirtutes, bona opera,
 30 recte facta. In duabus alis habent omnes pennas ; omnia enim
 praecepta in duobus praeceptis sunt. Quisquis dilexerit Deum
 et proximum, animam habet pennatam, liberis alis, sancto
 amore uolantem ad Dominum. Quicumque implicatur amore
 carnali, uiscum habet in pennis. Nam si anima non habet alas
 35 et pennas, unde ille gemens in tribulationibus dicit : *Quis dabit
 mihi pennas, sicut columbae ?* Et sequitur : *Et uolabo, et re-
 quiescam*. Item alio loco : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie
 tua fugiam ? Si adscendero in caelum, tu ibi es ; si descendero
 ad infernum, ades ; si accepero pennas meas sicut columba, et*
 40 *uolabo in extrema maris*. Tamquam diceret : Sic possum fugere
 a facie irae tuae, si accepero pennas ut columba, et uolauero in
 extrema maris. In extrema maris uolare, est spem iam prae-
 tendere in finem saeculi, quomodo ille qui ait : *Hoc labor est
 ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intellegam in*
 45 *nouissima*. Et quomodo uenit in extrema maris, etiam acce-

13, 6 Gen. 2, 7.

14 Gal. 4, 24.

16 cfr Ioh. 1, 29.

17 cfr Apoc. 5, 5.

17 cfr I Cor. 10, 4.

18 cfr Dan. 2, 35.

35 Ps. 54, 7.

43 Ps. 72, 16.17.

¹ Carthago.

ptis pennis ? *Etenim illuc, inquit, manus tua deducet me, et perducet me dextera tua.* Nam et cum pennis meis casura sum, nisi tu deducas. Ergo alas habent bonas et liberas, et nullo uisco obligatas, animae bene operantes praecepta Dei, habentes caritatem de conscientia pura et fide non ficta. Sed quantumuis sint praeditae uirtutibus caritatis, quid ad illam dilectionem Dei, qua sunt dilectae, etiam cum uisco essent implicatae ? Maior ergo in nos dilectio Dei, quam nostra in illum. Nostra dilectio pennae nostrae sunt : sed ille *ambulat et super pennas uentorum.*

14. Iam dicebat quibusdam apostolus : *Flecto genua mea pro uobis ad Patrem, ut det uobis secundum interiorem hominem habitare Christum per fidem in cordibus uestris, ut in caritate radicati et fundati.* Iam dat illis caritatem : iam dat illis alas et pennas. *Vt possitis, inquit, comprehendere quae sit latitudo, longitudo, altitudo et profundum.* Fortassis crucem Domini significat. Erat enim latitudo, in qua porrectae sunt manus ; longitudo a terra surgens, in qua erat corpus infixum ; altitudo, ab illo deuexo ligno sursum quod eminet ; profundum, ubi fixa erat crux, et ibi omnis spes uitae nostrae. Latitudo enim est in bonis operibus, longitudo in perseuerando usque in finem, altitudo propter Sursum cor, ut omnia bona opera nostra, in quibus perseueramus usque in finem, habentes latitudinem qua bene operamur, et longitudinem qua perseueramus usque in finem, non faciamus nisi spe caelestium praemiorum. Ipsa est enim altitudo, non hic quaerere mercedem, sed sursum ; ne dicatur nobis : *Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam.* Profundum autem quod dixi, ubi fixa erat pars crucis, et non uidebatur ; inde surgebant quae uidebantur. Quid est quod occultum est, et non publicum in ecclesia ? Sacramentum baptismi, sacramentum eucharistiae. Opera enim nostra bona uident et pagani, sacramenta uero occultantur illis ; sed ab his quae non uident, surgunt illa quae uident ; sicut a profundo crucis quod in terra figitur, surgit tota crux quae apparet et cernitur. Et quid postea ? Cum hoc dixisset apostolus, adiecit : *Scire etiam supereminentem scientiam caritatis Christi* cum iam dictum fuisset : *In caritate radicati et fundati.* Amatis enim Christum, et ideo in cruce operamini. Sed numquid amatis quantum uos ille amauit ? Amando autem quantumcumque amatis, uolatis ad ipsum, ut cognoscatis quemadmodum ipse uos amauerit ; hoc est, ut sciatis supereminentiam caritatis Christi. Amatis enim uos quantum

46 Ps. 138, 7-10.
Matth. 6, 2.

49 cfr 1 Tim. 1, 5.

14, 1/28 Eph. 3, 14-19.

17

14, 4 caritatem] *codd.*, deus *add. edd.* 14 qua (bis)] quia *aliquot codd.*

23 quae uident, surgunt ad illa quae non uident *edd.*

potestis, et uolatis quantum potestis; sed ille ambulat et super pennas uentorum. *Qui ambulat super pennas uentorum.*

4. 35 **15.** *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem flagrantem.* Et hoc, quamuis non uideamus apparitionem angelorum, abscondita est enim ab oculis nostris, et est in quadam republica magna imperatoris Dei, tam
5 men esse angelos nouimus ex fide, et multis apparuisse scriptum legimus, et tenemus, nec inde dubitare fas nobis est. Spiritus autem angeli sunt; et cum spiritus sunt, non sunt angeli; cum mittuntur, fiunt angeli. Angelus enim officii nomen est, non naturae. Quaeris nomen huius naturae, spiritus
10 est; quaeris officium, angelus est; ex eo quod est, spiritus PL
est; ex eo quod agit, angelus est. Vide illud in homine. Nomen 1349
naturae homo, officii miles; nomen naturae uir, officii praeco; homo enim fit praeco, id est, qui homo erat fit praeco; non μ 1141
qui erat praeco fit homo. Sic ergo qui erant iam spiritus
15 conditi a creatore Deo, facit eos angelos, mittendo eos nuntiare quod iusserit; et ignem flagrantem facit ministros suos. Legimus apparuisse ignem in rubo, legimus etiam missum ignem desuper, et implesse quod praeceptum est. Ministravit ergo, cum impleret; cum esset, in natura sua erat; cum egit
20 quod iussum est, ministerium impleuit. Sic secundum litteram in creatura.

16. Quid est autem in ecclesia figurate? Quomodo accipimus: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem flagrantem?* Spiritus spiritales dicit. Bene facit angelos suos spiritales, id est nuntios uerbi sui. *Spiritualis*
5 *enim omnia iudicat; ipse autem a nemine diiudicatur.* Vide spiritalem factum angelum Dei. *Non potui, inquit, uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.* De spiritali quadam affectione missus est ad carnales, tamquam angelus de caelo ad terram. Quomodo dicit *et ministros suos ignem fla-*
10 *grantem*, nisi quomodo dicit: *Spiritu feruentes?* Sic enim feruens spiritu, ignis ardens est omnis minister Dei. Nonne ardebat Stephanus? Quo igne ardebat? et quis ille ignis erat, quando lapidabatur, et pro eis a quibus lapidabatur rogabat? Cum audis: *Ignis est minister Dei, incensurum illum*
15 *putas?* Incendat licet, sed fenum tuum; id est, carnalia omnia desideria tua urat minister Dei, praedicans uerbum Dei. Audi illum: *Sic nos existimet homo, quasi ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Quomodo autem ardebat, cum

15, 17 cfr Ex. 3, 2.

16, 4 I Cor. 2, 15.

6 I Cor. 3, 1.

10 Rom. 12, 11.

12 cfr Act. 7, 59.

17 I Cor. 4, 1.

15, 2 ardentem a κ , urentem siue flagrantem *Prosp. in comm. quidam codd.*

16, 8 effectione

diceret : *Os nostrum patet ad uos, o Corinthii ; cor nostrum dilatatum est ?* Ardebat et flagrabat caritate, et ibat in eos, ut incenderet. Hunc ignem se missurum Dominus in terram dicebat, cum ait : *Ignem ueni mittere in terram.* Quomodo gladium, sic ignem. Gladius diuidit affectum carnalem, ignis absomit. Totum in uerbo Dei intellege, totum in spiritu Dei

- 25 cognosce. Incipe feruere caritate per uerbum quod audis, et uide quid in te fecerit ignis minister Dei. *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem flagrantem.*
5. **17.** *Fundauit terram super firmitatem eius ; non inclinabitur in saeculum saeculi.* De terra ista hoc accipere, nescio utrum habeat ullum exitum, utrum recte dicatur : *Non inclinabitur in saeculum saeculi*, de qua
- 5 dictum est : *Caelum et terra transient.* Laboratur hic, si ad litteram quaeras accipere. Nam quod ait : *Fundauit terram super firmitatem eius*, fortasse quaedam est firmitas occulta nobis, quae continet terram, et hoc dixit : *Fundauit.* Super quid ? Super firmitatem ipsius terrae, quam ei suppo-
- 10 suit, ut contineretur, quae latet forte oculos tuos. Sint ista occulta in creatura, non de obscuritate creaturae Creator latebit : quae possumus uideamus, ex his quae uidemus, illum PL
1350
laudemus et amemus. Conuertamus nos ad quaerendum aliquid hic in figura positum. *Fundauit terram*, intellego ec-
- 15 clesiam. *Domini est terra et plenitudo eius ;* intellego ecclesiam terram. Ipsa est terra sitiens, ipsa est quae dicit in psalmis ; una enim dicit ex omnibus : *Anima mea sicut terra sine aqua tibi.* Quid est : *sine aqua ?* Sitiens. Sic sitit anima mea ad te, tamquam terra sine aqua ; nisi enim sitiatur, non recte irrigabi-
- 20 tur. *Animae ebriae pluuia diluuium est ; sitiatur oportet : Beati enim qui esuriunt et sitiunt iustitiam ;* et dicat : *Anima mea tamquam terra sine aqua tibi*, quia dicit alibi : *Sitiuit anima mea in Deum uiuum.* Terram ergo intellego ecclesiam. Quae est firmitas eius super quam fundata est, nisi fundamentum
- 25 eius ? an incongrue intellegimus firmitatem super quam fundata est terra, fundamentum ubi constituta est ecclesia ? Quod est illud fundamentum ? *Fundamentum*, inquit, *nemo potest ponere praeterquam quod positum est, quod est Christus Iesus.* Ibi ergo firmati sumus. Merito quia ibi firmati, non in-
- 30 clinabimur in saeculum saeculi ; nihil enim firmitus isto fundamento. Infirmus tu eras, sed firmum fundamentum te portat. In te firmus esse non poteras ; firmus eris semper, si ab illo firmo fundamento non recedas. *Non inclinabitur in*

19 II Cor. 6, 11. 22 Luc. 12, 49. 22 cfr Matth. 10, 34. 17, 5 Matth. 24, 35. 15 Ps. 23, 1. 17 Ps. 142, 6. 20 Matth. 5, 6. 22 Ps. 41, 3. 27 I Cor. 3, 11.

17, 1 fundauit] qui *praem.* κ firmitatem eius] aquas κ (*ex ps. 135, 6*)

saeculum saeculi. Ipsa est praedestinata columna et fir-
 35 mamentum ueritatis.

6-17.

18. *Abyssus sicut uestimentum amictus ipsius :
 super montes stabunt aquae. Ab increpatione tua
 fugient, a uoce tonitrus tui formidabunt. Adscen-
 dunt montes et descendunt campi, in locum quem
 5 fundasti eis. Terminum posuisti, quem non trans-
 gredientur, neque reuertentur tegere terram. Qui
 emittis fontes in conuallibus ; inter medium mon-
 tium pertransibunt aquae. Potabunt omnes bestiae
 agri, suscipient onagri in sitim suam. Super illos
 10 uolatilia caeli inhabitabunt, de medio petrarum da-
 bunt uocem suam. Rigans montes de superioribus
 suis ; de fructu operum tuorum satiabitur terra.
 Producens fenum iumentis, et herbam seruituti ho-
 minum. Vt educat panem de terra ; et uinum lae-
 15 tificat cor hominis. Vt exhilaret faciem in oleo,
 et panis cor hominis confirmat. Satiabuntur ligna
 campi, et cedri Libani quas plantauit. Illic passer-
 es nidificabunt ; fulicae domus dux est eorum. Animad-
 uertitis extentum caelum, uultis intellectu adscendere, et ego
 20 uideo. Quam tamen altum sit puto quod mecum consideret
 Caritas uestra. Nam ideo multos uersus uolui pronuntiare, ut
 uideatis quam alte sint posita sacramenta Dei ; ne fastidia-
 mus oblata, ne prompta uilescent, ut semper quaesita etsi cum
 difficultate, cum maiori iucunditate inueniantur. Inter cetera
 25 tamen, fratres, quae possunt accipi ad litteram ; numquid et
 hoc quod dictum est : *Illic passer-
 es nidificabunt ; fulicae domus dux est eorum* ? Numquid domus fulicae dux
 est passerum ? aut domus fulicae dux est cedrorum ? Et hoc
 enim ibi est : *Et cedri Libani quas plantauit : illic
 30 passer-
 es nidificabunt ; fulicae domus dux est eo-
 rum*. Et quidem latina locutione, *eorum* cedrorum, non pos-
 sumus intellegere ; cedri enim feminini generis sunt. Fulicae
 itaque domus quomodo est dux passerum ? Hoc enim in ista
 creatura, quae oculis nostris adiacet, intellegi nullo pacto
 35 potest. Fulicas enim aues esse marinas uel stagnenses noui-*

PL
1351

34 cfr 1 Tim. 3, 15.

18, 1 *palleum amictum* κ eius κ *Prosp.* 5/6 *terminum usq. terram]* om. *Prosp.* 5 *posuisti] eis add. a κ* 5/6 *transgredietur neque reuertetur* κ 7 *emittit a κ (ut uidetur) Prosp.* 8 *potabuntur* κ 9 *agri] siluae Prosp., cfr serm.* III, 3, 32 et 37 *suscipiunt κ in] om. Prosp. (?) illos] ea κ* 11 *uoces suas κ (cfr serm. III, 18, 23)* 12 *de fructum op. tuorum domine κ* 14 *educas plures codd. Am. Er. cum Vulg.* 14/15 *laetificat] opt. codd. cum a et LXX, laetificet edd. cum κ Prosp.* 15 *exhilaretur facies a κ Prosp.* 16 *confirmat] opt. codd. a κ Prosp., confirmet edd.* ligna] *codd. a Prosp., omnia praem. edd. κ* 17 *quas] quos dominus κ plantabit a κ, plantasti Prosp.* 18 *funicae κ*

mus. Domus fulicae sit nidus fulicae : quomodo ergo domus fulicae dux passerum ? Quare quaedam in rebus uisibilibus quasi absurda miscet Spiritus sanctus, nisi ut ex eo quod non possumus accipere ad litteram, cogat nos ista spiritaliter quae-
40 rere ?

19. Ergo si ad caelum intellectu, ut dixi, ad extentam pel-^μ 1143
lem uultis adscendere, et nubes fecit adscensionem eius ; nu-
bes ista quae uobis loquitur, inualida est hodie ad omnia ista
exponenda. Date ueniam, etsi non uestrae, meae certe infir-
5 mitati. Auiditatem quidem uestram tantam uideo, ut semper
parati sitis audire ; sed duae res sunt, quarum ratio non con-
temnenda est. Nam et infirmitas corporis nostri consideranda
est, et ipsarum rerum quae exponuntur memoria. Interim quae
audistis cogitate. Quid dixi ? Quae manducastis ruminare.
10 Sic enim eritis munda animalia, et apta epulis Dei. Fructum
autem uestrum in operibus uestris aduertite. Valde enim male
digerit is qui bene audit, et non bene operatur, quia Dominus
Deus noster non deest pascere. Notum est omnibus quia de
pane quem accepimus, et quem erogamus, reddituri sumus rati-
15 onem. Optime nouit Caritas uestra ; non enim tacet nobis
pagina diuina, aut adulatur nos Deus. De isto loco quam
liberi simus ad uos, potestis aduertere ; et si forte ego minus
liber sum, uel omnes qui in hoc loco uobis loquuntur, si minus
liberi sumus, certe ipse sermo Dei neminem timet. Nos autem
20 siue timeamus, siue liberi simus, eum cogimur annuntiare, qui
neminem timet ; hoc uobis non homines, sed Deus praestitit,
ut et per tumidos liberum audiatis. Excusationem in iudicio
Dei non habebitis, nisi uos in bonis operibus exercueritis, et
eorum quae audistis tamquam pluuiae fructum congruum de-
25 deritis. Fructus congruus opera bona ; fructus congruus sin-
cera dilectio, non solum fratris, sed et inimici. Supplicem nul-
lum spernas, et cui dare non potes quod petierit, non eum
spernas ; si potes dare, da ; si non potes, affabilem te praesta.
Coronat Deus intus uoluntatem, ubi non inuenit facultatem.
30 Nemo dicat : Non habeo. Caritas non de saccello erogatur ;
quia quidquid dicimus, et quidquid diximus, et quidquid di-
cere potuerimus, uel nos, uel post nos, uel qui ante nos, finem
non habent nisi caritatem : quia finis praecepti caritas est,
de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Interro-
35 gate, quando rogatis Deum, corda uestra ; uidete quomodo
transmittatis uersum istum : *Dimitte nobis debita nostra, sicut* PL
et nos dimittimus debitoribus nostris. Non eris orans, nisi istam 1352
dicas ; si aliam dicas, non te exaudit ille ; quia non ipsam tibi
dictauit Iurisperitus quem misit. Necesse est ergo ut et quando

19, 33 cfr 1 Tim. 1, 5. 36 Matth. 6, 12.

19, 16 adulat *plures codd.* 29 uoluntatem] bonitatem *plures codd. Am. Er.*

40 uerba nostra dicimus in oratione, secundum ipsam dicamus ;
 et quando ipsa uerba dicimus, bene intellegamus quod dicimus,
 quia manifestam illam esse Deus uoluit. Si ergo non orauerit-
 tis, spem non habebitis ; si aliter quam Magister docuit ora-
 ueritis, non exaudiemini ; aut si in oratione mentiti fueritis,
 45 non impetrabitis. Ergo, et orandum, et uerum dicendum est,
 et sic orandum est, quomodo ille docuit. Velis nolis, quotidie
 dicturus es : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus
 debitoribus nostris.* Vis securus dicere ? Fac quod dicis.

SERMO II.

μ 1144

1. Scio quia debitores nos tenetis, non necessitate, sed
 quod est uehementius, caritate. Debemus autem hoc primo
 Domino Deo nostro, qui habitans et in uobis exigit ista de
 nobis ; deinde domno et patri, praesenti et iubenti et oranti
 5 pro me ; deinde uestrae uiolentiae qua extorquetis etiam in-
 firmis uiribus nostris. Tamen, quantum Dominus donat, qui
 et ipsas uires uobis orantibus donare dignetur, quoniam
 psalmi huius primas partes die iam nuper praecedente tracta-
 uimus ; etiam sequentia suscipienda sunt, et illo adiuuante, in
 10 cuius nomine coepimus, terminanda sunt. Commendaueramus
 autem Caritati uestrae, qui adfuestis, totum istum psalmum
 figuratis mysteriis esse contextum. Vnde quod difficilius quae-
 ritur, solet dulcius inueniri. Nec putetis ista uobis obscuritate
 subtracta, sed difficultate condita ; ad hoc, quod saepe iam
 15 diximus, ut detur petentibus, inueniatur a quaerentibus, in-
 tretur a pulsantibus. Sed opus est nobis aliquanto maiore
 et silentio uestro, et patientia uestra, ut pauca quae dicturi
 sumus, non per strepitum tempus amplius occupent. Pauca
 enim nos dicere temporis cogit angustia, quod nouit et Cari-
 20 tas uestra debere nos exsequiis fidelis corporis sollemne obse-
 quium. Ecce iam quae dicta sunt repetere, et rursus expo-
 nere non cogamur ; si defuerunt aliqui, qui non audierunt,
 non deessent ; prodest autem illis fortasse, quod non audiunt
 modo quod audierunt qui adfuerunt, ut et ipsi discant adesse.
 25 Legamus ergo cursim.

[Vers. 1.2.]

2. *Benedic, anima mea, Dominum.* Omnium nostrum
 anima dicat, una facta in Christo. *Domine Deus meus,
 magnificatus es nimis.* Vnde magnificatus es ? *Confes-
 sionem et decorem induisti.* Confitemini, ut decoremini,
 5 ut induat uos. *Circumamictus lucem sicut uestimen-
 tum.* Circumamictus ecclesiam suam ; quia ipsa facta est lux

CIII, sermo 2, 1, 15 cfr Matth. 7, 7.8.

CIII, sermo 2, 1, 4 domno] *codd.*, domino *edd.* 22/23 si usq. quod] *opt. codd.*
 sed si defuerint ... audierunt, qui utinam non deessent ... fortasse qui *edd.*

in illo, quae prius erat tenebrae in se, dicente apostolo : *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Extendens caelum sicut pellem* : uel tam facile quam tu pellem, si tam facile sit, tamquam ad litteram accipias ; uel auctoritatem scripturarum intellegamus distentam per totum mundum nomine pellis ; quia mortalitas in pelle significatur, dispensata est autem nobis omnis auctoritas scripturarum diuinarum per homines mortales, quorum iam mortuorum fama distenditur.

PL
1353

3. **3.** *Qui protegit in aquis superiora eius.* Cuius superiora ? Caeli. Quid est caelum ? Figurate dumtaxat diximus scripturam diuinam. Quae superiora scripturae diuinae ? Praeceptum, quo nihil est eminentius, caritatis. Quare autem 5 *aquis comparata est caritas ? Quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Vnde aqua ipse Spiritus ? *Quia stabat Iesus, et clamabat : Si quis sitit, ueniat ad me et bibat. Qui credit in me, flumine aquae uiuae fluent de uentre eius.* Vnde probamus quia de Spiritu 10 dictum est ? Dicat ipse euangelista, qui sequitur et ait : *Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant hi qui in eum fuerant credituri. Qui ambulat super pennas uentorum,* id est, super uirtutes animarum. Quae est uirtus animae ? Ipsa caritas. Quomodo autem ille super illam ambulat ? Quia 15 maior est caritas Dei in nos, quam nostra in Deum.
4. **4.** *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem flagrantem,* id est, eos qui iam spiritus sunt, qui spiritales, non carnales sunt, facit angelos suos, mittendo ut praedicent eius euangelium. *Et ministros suos 5 ignem flagrantem.* Nisi enim ardeat minister praedicans, non accendit eum cui praedicat.
- 5.6. **5.** *Fundauit terram super firmamentum eius.* Firmavit ecclesiam super firmamentum ecclesiae. Quod est firmamentum ecclesiae, nisi fundamentum ecclesiae ? Quod est fundamentum ecclesiae, nisi de quo dicit apostolus : *Fundamentum nemo potest ponere praeterquam quod positum est, quod est Christus Iesus ?* Et ideo tali fundamento suffulta, quid meruit audire ? *Non inclinabitur in saeculum saeculi. Fundauit terram super firmitatem eius,* id est, firmavit ecclesiam super fundamentum 10 Christum. Nutabit ecclesia si nutauerit fundamentum ; sed unde nutabit Christus, qui antequam ueniret ad nos, et carnem susciperet, *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,* qui omnia continet maiestate, et nos

2, 8 Eph. 5, 8.
12 Ioh. 1, 3.

3, 5 Rom. 5, 5.

7 Ioh. 6, 37-39.

5, 4 I Cor. 3, 11.

5, 1 firmitatem superior sermo n. 17, 1 (cfr infra l. 8/9), at uide comment.

bonitate ? Non nutante Christo, *non inclinabitur in saeculum saeculi*. Vbi sunt qui dicunt perisse de mundo ecclesiam, quando nec inclinari potest ?

6. Sed unde coepit Dominus adserere istam ecclesiam, reuelare, incipere, ostendere, diffundere ? unde coepit hoc ? quid erat primo ? *Quia fundauit terram super firmamentum eius, non inclinabitur in saeculum saeculi*.
 5 *Abyssus sicut uestimentum amictus ipsius*. Cuius ? numquid forte Dei ? Sed iam de amictu eius dixerat : *Circumamictus lucem, uelut uestimentum*. Audio Deum luce uestitum, et lux ipsa si uolumus, nos sumus. Quid est, si uolumus ? Si iam tenebrae non sumus. Ergo si Deus luce uestitus est,
 10 cuius rursus uestimentum est abyssus ? Abyssus enim dicitur immensa aquarum copia : omnis aqua, omnis humida natura, atque substantia circumquaque diffusa per maria, et flumina, et antra occulta, simul uno nomine abyssus uocatur. Ergo terram intellegimus, de qua dixit : *Fundauit terram super*
 15 *firmamentum eius ; non inclinabitur in saeculum saeculi* ; de illa dictum credo : *Abyssus sicut uestimentum amictus ipsius*. Terrae enim quasi uestimentum est aqua, circumdans eam et contegens eam. Sed aliquando in diluuiio ita creuit haec uestis terrae, ut omnia omnino coope-
 20 riret, et transcenderet altissimos montes, sicut scriptura testatur, cubitis ferme quindecim. Fortasse ipsum tempus significauit iste psalmus, cum diceret : *Abyssus sicut uestimentum amictus ipsius*.

7. *Super montes stabunt aquae* ; id est uestimentum terrae, quod est abyssus, ita creuit, ut etiam super montes aquae starent. Legimus hoc, ut dixi, factum in diluuiio. Inde loquebatur propheta ? narrabat nobis praeterita, an praenuntiabat futura ? Sed si narraret praeterita, non nobis diceret : *Super montes stabunt aquae*, sed : *Super montes steterunt aquae*. Praeteritum enim tempus pro futuro solere μ 1146
 10 poni in scripturis, ita praeuidente Spiritu quae uentura sunt, quasi iam facta sint, solemus legere. Inde est quod illud in alio psalmo nouimus omnes, ubi tamquam euangelium recitatur :
Foderunt manus meas et pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea ; super uestimentum meum miserunt sortem. Omnia quasi
 15 iam facta commemorantur, quae utique adhuc uentura cernebantur. Sed quantum potest nostra diligentia ? quantum autem potest tanta occupatio ? aut quando sic uacat, ut possimus pro certo dicere : Ita est ? Animaduertimus saepe prophetas praeterito tempore uerborum dicere quae futura sunt ; figura autem futuri dicere praeterita, non facile occurrit

6, 6 Ps. 103, 2. 20 cfr Gen. 7, 20. 7, 11 Ps. 21, 17-19.

6, 9 tenebrae fuimus *opt. codd.*, tenebras fugimus *alii nonnulli*

legenti. Non audeo dicere : Non est ; sed certe studiosis
 20 earum litterarum indixerim quid quaerant. Si inuenerint, et
 ad nos adduxerint, gratulabimur adolescentium studiis otio-
 sorum occupati senes, et ex eorum ministerio et nos aliquid
 discemus. Non enim dedignamur, quando Christus de omnibus
 docet. Hoc ergo dicit : *Super montes stabunt aquae.*

25 Propheta curans futura praedicere, non narrare praeterita,
 propterea dixit, quia ecclesiam futuram in diluuiō persecu-
 tionum uolebat intellegi. Fuit enim tempus aliquando, quo
 terram Dei, ecclesiam Dei cooperuerant aquae persequen-
 tium ; et ita cooperuerant, ut non apparerent nec ipsi magni,
 30 qui sunt montes. Quando enim ubique fugiebant, quomodo
 non minus apparebant ? Et fortasse de illis aquis est uox illa :
*Saluum me fac, Deus, quoniam intrauerunt aquae usque ad
 animam meam.* Maxime aquae quae mare faciunt, procellosae,
 infructuosae. Non enim quamcumque terram cooperuerit

35 aqua marina, fecundabit eam potiusquam ad sterilitatem per-
 ducet. Erant enim et montes sub aquis ; quia super montes
 stabant aquae ; populi resistentes superauerant auctoritatem
 omnium ubique fortiter euangelizantium uerbum Dei, coope-
 ruerant eos aquae, et super illos stabant aquae, dicebant : PL

40 Preme, preme ; et premebant : Exstingue, non appareant. 1355
 Dicebant ista, et praeualebant super martyres, et fugiebant
 ubique christiani, et fuga quadam occultabantur apostoli.
 Vnde fuga occultabantur apostoli ? Quia super montes sta-
 bant aquae. Erat potestas aquarum magna. Sed quamdiu ?

45 Audi quod sequitur.

7. 8. *Ab increpatione tua fugient.* Et hoc factum est,
 fratres ; ab increpatione Dei fugerunt aquae ; hoc est, a pres-
 sura montium recesserunt. Iam montes ipsi exstant Petrus et
 Paulus : quomodo eminent ? Qui ante a persecutoribus preme-
 5 bantur, nunc ab imperatoribus uenerantur. Fugerunt enim
 aquae ab increpatione Dei, quia cor regum in manu Dei ; de-
 flexit quo uoluit, iussit per eos pacem dari christianis ; emi-
 cuit et eminuit auctoritas apostolica. Numquid et quando
 supra erant aquae, montium defecerat magnitudo ? Sed ta-
 10 men, fratres mei, ut omnes uiderent eminentiam montium,
 per quos montes salus esset generi humano, quia : *Leuaui oculos
 meos in montes, unde ueniet auxilium mihi,* ab increpatione
 Dei fugerunt aquae. *A uoce tonitrus tui formidabunt.*
 Iam quis non terreatur a uoce Dei per apostolos, uoce Dei per
 15 scripturas, per nubes eius ? Conquieuit mare, formidauerunt
 aquae, nudati sunt montes, iussit imperator. Sed quis iussis- μ 1147
 set, nisi Deus tonuisset ? Quia uoluit Deus, illi iusserunt, et fa-
 ctum est. Ergo nullus sibi hominum arroget aliquid ; formida-
 uerunt aquae, sed *a uoce tonitrus tui.* Nam ecce, cum uo-

20 luit Deus, fugerunt aquae, ne premerent montes ; antequam id fieret, et sub aquis firmi erant montes.

8-10.

9. *Adscendunt montes et descendunt campi, in locum quem fundasti eis.* Adhuc de aquis loquitur. Non hic montes accipiamus, quasi terrenos, neque campos, quasi terrenos ; sed fluctus tam magnos, ut montibus comparentur. 5 Fluctuauit aliquando mare, et fluctus eius tamquam montes fuerunt, qui montes illos apostolos operirent. Sed quamdiu *adscendunt montes et descendunt campi* ? Saeuierunt, et placati sunt. Cum saeuiebant, montes erant ; cum placati sunt, campi facti sunt ; fundauit enim eis locum. Est quidam 10 meatus, quasi profundus locus, quo recepta sunt quodammodo omnia saeuientia corda mortalium. Quam multi modo, et salsi, et amari sunt, et tamen quieti ? Quam multi sunt qui dulcescere nolunt ? Qui sunt qui dulcescere nolunt ? Qui in Christum adhuc credere nolunt. Et quamuis multi sunt qui 15 nondum crediderunt, quid faciunt ecclesiae ? Montes erant aliquando, modo campi sunt ; tamen, fratres mei, et malacia mare est. Quare enim non saeuunt modo ? quare non insaniunt ? quare non dant operam ? Si non possunt euertere terram nostram, certe contegere. Quare non ? Audi : *Terminum posuisti quem non transgredientur, neque reuertentur tegere terram.* 20

10. Quid ergo, quia iam fluctus amarissimi modum acceperunt, ut liceat nobis talia etiam libere praedicare ; quia terminum acceperunt debitum, quia transgredi non possunt impositum finem, neque reuertentur tegere terram ; quid fit 5 in ipsa terra ? quae operationes ibi fiunt, quam iam mare nudauit ? Etsi ad eius oram tenues fluctus perstrepunt, etsi adhuc murmurant pagani, sonitum littorum audio, diluuium non perhorresco. Quid ergo, quid fit in terra ? *Qui emittis fontes in conuallibus.* *Emittis, inquit, fontes in conuallibus.* 10 Conualles nostis quid sint, depressa loca terrarum. Nam collibus et montibus contraria figura opponuntur ualles uel conualles. Colles et montes, tumores terrarum sunt ; ualles autem uel conualles, humilitates terrarum. Noli contemnere humilitates ; inde fluunt fontes : *Emittis fontes in conuallibus.* 15 Audi montem ; dicit apostolus : *Plus illis omnibus laboraui.* Magnitudo quaedam commendatur ; statim tamen, ut profluant aquae, conuallem se fecit : *Non ego autem, sea gratia Dei mecum.* Non repugnat ut qui sunt montes, sint et conualles ; sicut enim montes dicuntur propter spiritalem magnitudinem, ita et conualles propter sui spiritus humilitatem. 20

10, 15 1 Cor. 15, 10.

9, 10 metus omnes codd. 16 malacia] codd. (Quod mare mortuum dicitur, cum stat sine uentis et sine motu, ita μ), malitia edd. 19 contegere] subaudi : ,possunt?

Non ego, inquit, sed gratia Dei mecum. Non ego, conuallis est ; et gratia Dei mecum, fons est. Qui emittis fontes in conuallibus. De Spiritu dicebatur quod modo commemorauit : Si quis sitit, ueniat ad me, et bibat. Qui credit in me, flumina aquae uiuae fluent de uentre eius. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant hi qui in eum fuerant credituri. Videamus si conualles sunt, ut emittantur fontes in conuallibus. Audi prophetam : Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et trementem uerba mea ? Quid est : Super quem requiescet Spiritus meus, super humilem et quietum ? Quis habebit fontem meum ? Conuallis.

11. *Inter medium montium pertransibunt aquae.* Huc usque a lectore pronuntiatus est psalmus, huc usque Caritati uestrae sufficiat. Hoc dicemus, et in nomine Dei sermonem terminabimus. Quid est : *Inter medium montium pertransibunt aquae ?* Audiuimus qui sint montes, magni praedicatores uerbi, sublimes angeli Dei, quamuis adhuc in carne mortali : excelsi non sua uirtute, sed illius gratia ; quantum autem ad ipsos adtinet, conualles sunt, humiliter emittunt fontes. Et *inter medium montium, inquit, pertransibunt aquae.* Putemus hoc ita dictum : Inter apostolorum medium pertransibunt praedicationes uerbi ueritatis. Quid est : *Inter medium apostolorum ?* Quod medium dicitur, commune est. Res communis, unde omnes aequaliter uiuunt, media est, nec adtinet ad me ; sed nec adtinet ad te, nec ad me. Propterea loquimur et sic de aliquibus hominibus : Habent inter se pacem, habent inter se fidem, habent inter se caritatem ; sic certe dicimus. Quid est, inter se ? In medio sui. Quid est, in medio sui ? Commune est illis. Audi aquas inter medium montium. Quia communis illis fides erat, nec quisque aquas quasi proprias et suas habebat. Si enim non sunt in medio, quasi priuatae sunt, non publice fluunt ; et ego habeo meam, et ille habet suam, non est in medio quod et ego et ipse habeat ; sed talis non est pacifica praedicatio. At uero ut inter medium montium fluant aquae, audi uocem montis : *Deus, inquit, pacis det uobis idipsum sapere in inuicem.* Et iterum : *Vt idipsum sapiatis omnes, et non sint in uobis schismata.* Quod sentio, sentis : in medio fluit aqua ; non habeo quasi priuatum meum, nec tu priuatum tuum. Veritas nec mea sit propria, nec tua, ut et tua sit et mea : *Inter medium montium pertransibunt aquae.* Audi ipsum montem, ut dixi, quia *inter medium montium pertransibunt aquae. Siue autem ego, siue illi, sic praedicamus, et sic credidistis.*

24/26 Ioh. 6, 37/39.
32 I Cor. 15, 11.

28 Isai. 66, 2.

11, 24 Rom. 15, 5.

26 I Cor. 1, 10.

11, 11 praedicationes] *codd. Am. Er.*, praedicatores *Lou.*

27/28 priuatam

Securus dixit : *Siue ego, siue illi, sic praedicamus, et sic credidistis* ; inter medium enim montium fluebant aquae ; nulla de
 35 aquis discordia montium, sed pax consensionis, et societas caritatis ; si quis autem uellet aliud praedicare, iam de suo praedicaret, non de medio. Et audi quid de illo dicatur ab ipso qui emisit fontes in conuallibus : *Qui loquitur mendacium, de suo loquitur*. Itaque ne acciperetur aliquis mons non de medio,
 40 sed de suo manans, ait apostolus : *Quisquis uobis euangelizauerit praeterquam quod accepistis, anathema sit*. Et uide quemadmodum noluerit de monte praesumi, ne forte mons discedat ab aquis per medium currentibus, et aliquid proprium uelit influere. *Licet si nos* (Et quantus mons dixit hoc ! quam
 45 uberrime aqua fluebat de conualle eius ! Tamen hoc uolebat ut medios inter montes curreret, et ibi esset fides certa populorum, quod inter se medium atque commune apostoli retinebant). *Licet si nos*, inquit. Et tu, Paule, potes aliquid aliter
 50 *si nos, aut angelus de caelo annuntiauerit uobis praeterquam quod accepistis ; anathema sit*. Si ueniat mons aliud euangelizans, anathemetur ; si ueniat angelus aliud euangelizans anathemetur. Vnde hoc ? Quia de priuato uult fluere, non de medio. Et hoc forte homo carnali nebula praepeditus, et a fonte com-
 55 muni ad propriam suam falsitatem redactus, possit hoc facere ; numquid et angelus ? uere numquid et angelus ? Si angelus de proprio fluens in paradiso non esset auditus, non praecipitaremur in mortem. Media aqua posita erat hominibus, praeceptum Dei : aqua media, aqua quodam modo publica,
 60 sine fraude ualebat, quod diximus Caritati uestrae, sine labe, sine coeno fluebat. Si ipsa aqua semper biberetur, semper uiueretur. Venit angelus lapsus de caelo, factus serpens, quia insidiosae iam uenena spargere cupiebat : emisit uenenum, de proprio locutus est, de suo ; quia *qui loquitur mendacium, de suo loquitur* ; et miseri audiendo dimiserunt quod commune erat, unde beati erant ; et ad suum proprium redacti, cum uolunt peruerse esse similes Deo (hoc enim eis dixerat : *Gustate, et eritis sicut dii*), appetentes quod non erant, quod acceperant amiserunt. Ergo, fratres, ad hoc ualeat quod diximus Caritati uestrae, propter fontes : ut fluant de uobis, conualles estote, et cum omnibus conferte quod de Deo habetis. Inter medium fluant aquae, nulli inuideatis ; bibite, saturamini : manate saturati. Vbique communis aqua Dei habeat gloriam, non hominum priuata mendacia.

38 Ioh. 8, 44.

40 sqq. Gal. 1, 9.8.

64 Ioh. 8, 44.

67 Gen. 3, 5.

meam ... priuatam tuam *plures codd.*
 bat *usq. uestrae] om. plures codd.*
 rate *edd.*

46 certa] *omnes codd., recta edd.*73 manate saturati] *opt. codd., manate, saturate edd.*

SERMO III.

1. Reliquarum partium psalmi huius pertractandarum debitores nos esse meminit Caritas uestra. Non ergo opus est ut intentionem uestram aliquo prooemio moueam. Video enim uos ad intellegenda sacramenta prophetica omni alacritate
5 suspensos ; nec opus est ut intentos faciat sermo meus, quos iam fecit Spiritus Dei. Hoc potius agamus quod urget. De fontibus emissis in conuallibus, et de aquis inter medium montium pertranseuntibus iam dictum est ; sed hucusque dictum ; hinc deinceps ordiamur.

11. 2. Sequitur enim : *Potabunt omnes bestiae siluae.* Quid potabunt ? Aquas pertranseutes inter medium montium. Quid potabunt ? Fontes emissos in conuallibus. Et qui potabunt ? Bestiae siluae. Videmus quidem hoc etiam in ista
5 creatura, bestias siluae bibere de fontibus et de riuis inter montes currentibus : sed iam quoniam Deo placuit talium rerum figuris abscondere sapientiam suam, non auferre studiosis, sed claudere neglegentibus, aperire pulsantibus ; placuit etiam ipsi Domino Deo nostro ad hoc hortari uos per nos, ut
10 in his omnibus, quae uelut de corporali et de uisibili creatura dicuntur, quaeramus aliquid spiritaliter absconditum, quo inuento gaudeamus. Bestias siluae, gentes intellegimus ; et multis hoc locis scriptura testatur. Sed tamen euentissima duo ^{μ 1150}
15 nostrum dubitat ecclesiam esse praefiguratam, non includerentur omnia genera animalium, nisi in illa unitate compaginis omnes gentes significarentur ; nisi forte putamus, si omnia talia penitus diluuiio delerentur, defuturam fuisse Deo potestatem iubendi ut terra ea produceret, sicut primo uerbo eius pro-
20 duxerat. Non ergo frustra, non temere, non aliqua indigentia Dei uel inopia potestatis iussa sunt animalia illa in arca includi. Nam posteaquam uenit tempus (iam enim debemus et alterum euentissimum adiungere testimonium) ; cum ergo uenit tempus, ut illud quod in arca erat praefiguratum, iam
25 in ecclesia compleretur, Petrus apostolus dubitans dare sacramentum euangelicum gentibus incircumcisis ; immo non dubitans, sed omnino dandum esse non putans, quodam die esuriens cum prandere uellet, adscendit ut oraret. Hoc in Actibus Apostolorum omnibus bene legentibus et bene audientibus
30 notum est. Illo igitur orante facta est illi mentis alienatio, quam Graeci ecstasin dicunt ; id est, auersa est mens eius a ^{PL 1359}
consuetudine corporali ad uisum quemdam contemplandum, alienata a praesentibus. Tunc uidit uas quoddam ueluti lin-

CIII, sermo 3, 2, 14 cfr Gen. 7, 2.14. 19 cfr Gen. 1, 24. 30 sqq. cfr

CIII, sermo 3, 1, 3 moneam Lou. 2, 33 alienata] *codd. Am. Er.*, alienum Lou.

teum quattuor lineis submitti de caelo, ubi erant omnia animalia, omnis generis bestiae; et sonuit ei uox: *Petre, macta, et manduca*. Ille autem qui in lege fuerat eruditus, et in consuetudine Iudaica creuerat, praeceptumque per Moysen Dei famulum retinebat, totamque uitam suam fideliter custodierat, respondit: *Absit a me, Domine; numquam commune aliquid intravit in os meum*. Commune autem immundum dici a Iudaeis et a lege, bene nouerunt qui ecclesiasticas litteras didicerunt. Et uox ad illum: *Quae Deus mundauit, tu immunda ne dixeris*. Hoc autem factum est ter, et ablatum est ille discus qui demonstrabatur ter de caelo submissus. Discus qui quattuor lineis continebatur, orbis terrarum erat in quattuor partibus. Has quattuor partes saepe scriptura commemorat, orientem et occidentem, aquilonem et meridiem. Ideo quia totus orbis per euangelium uocabatur, quattuor euangelia conscripta sunt. Ter autem submissum de caelo uas hoc significat, quia dictum est apostolis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Inde colligitur, sicut iam nostis, duodenarius etiam numerus discipulorum. Non enim frustra duodecim habere uoluit; et ita numerus ille sacratus est, ut in locum unius qui ceciderat, non posset nisi alter ordinari. Quare duodecim apostoli? Quia enim quattuor sunt orbis partes, et totus orbis in euangelio uocabatur, unde quattuor euangelia conscripta sunt, et totus orbis in nomine Trinitatis uocatur, ut congregetur ecclesia: quattuor ter ducta, duodecim fiunt. Ergo non miremur si de illis aquis inter medium montium pertranseuntibus, in illa doctrina apostolica fluente in medio propter concordiam communionis, omnes bestiae siluae bibunt. Omnes enim erant in arca, omnes in disco, omnes mactat et manducat Petrus; quia Petrus petra, petra ecclesia. Quid est mactare et manducare? Occidere in eis quod erant, et in sua uiscera assumere. Dissuasisti pagano sacrilegia, occidisti quod erat; dato sacramento Christi incorporasti ecclesiae, manducasti. μ 1151

3. Ipsae ergo bestiae potant istas aquas, pertranseunt tamen: non manentes, sed pertranseunt. Omnis enim doctrina quae toto isto tempore dispensatur, transit. Inde dicit apostolus: *Et scientia destruetur, et prophetia euacuabitur*. Quare ista euacuabuntur? *Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus; cum autem uenerit quod perfectum est, quod ex parte est euacuabitur*. Nisi forte putat Caritas uestra quia in illa ciuitate cui dicitur: *Collauda, Ierusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion; quoniam confirmauit uectes portarum tuarum*, iam confirmatis uectibus et clausa ciuitate, unde, ut iam pridem diximus, nemo exit amicus, et quo nemo intrat

PL
1360

inimicus ¹ ; quod codex ibi nobis legendus est, aut tractandus sermo, quemadmodum uobis modo tractatur. Ideo modo tractatur, ut ibi teneatur ; ideo modo per syllabas diuiditur, ut
 15 ibi totus atque integer contempletur. Non ibi deerit uerbum Dei ; sed tamen non per litteras, non per sonos, non per codices, non per lectorem, non per tractatorem. Quomodo ergo ? Sicut *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Non enim sic ad nos uenit, ut inde discederet, quia *in hoc mundo erat, et mundus per eum factus est*. Tale
 20 uerbum contemplaturi sumus. *Apparebit enim Deus deorum in Sion*. Sed hoc quando ? Post peregrinationem finita uia ; si tamen post finitam uiam non iudici tradamur, ut iudex mittat in carcerem. Sed si finita uia, sicut speramus, et optamus, et
 25 studemus, ad patriam uenerimus, ibi contemplabimur quod semper laudabimus ; nec illud deficiet quod nobis praesto est, nec nos qui fruimur ; nec fastidiet qui manducabit, nec deficiet quod manducabit. Magna illa et mira contemplatio erit. Et quis de illa digne dicit isto tempore, cum inter montes fluunt
 30 aquae ? Interim ergo fluant aquae inter montes, et pertranseant ; cum pertranseunt aquae, bibitur in peregrinatione, ne siti in uia deficiamus. *Potabunt omnes bestiae siluae*. Inde uenistis, de silua collecti estis. Et quali silua ? Nullus hominum ibi transibat, quia nullus propheta illuc missus erat.
 35 Sed ad arcam construendam concisa sunt ligna de siluis : inde ligna, inde bestiae, inde uenistis. Ergo bibite. *Potabunt omnes bestiae siluae*.

4. *Suscipient onagri in sitim suam*. Onagros magnas quasdam bestias dicit. Quis enim nesciat onagros dici agrestes asinos ? Magnos ergo quosdam dicit indomitos. Nullum enim habebant gentes iugum legis ; uiuebant multae gentes moribus suis, superba iactantia uagantes, tamquam in deserto. Et omnes quidem bestiae ita, sed onagri positi sunt ad significationem magnitudinis. Potabunt et ipsi in sitim suam ; fluunt enim et illis aquae. Inde bibit lepus, inde onager : lepus paruus, et onager magnus ; lepus timidus, et onager ferus ;
 10 uterque inde bibit, sed quisque *in sitim suam*. Non dicit aqua : Lepori sufficio, et repellit onagram ; neque hoc dicit : Onager accedat, lepus si accesserit, rapietur. Tam fideliter et temperate fluit, ut sic onagram satiet, ne leporem terreat. *Sonat* ^{μ 1152} strepitus uocis Tullianae, Cicero legitur, aliquis liber est,
 15 dialogus eius est, siue ipsius, siue Platonis, seu cuiuscumque talium : audiunt imperiti, infirmi minoris cordis ; quis audet

18 Ioh. 1, 1.10. 21 Ps. 83, 8.

3, 28 manducabitur *edd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps.* LXXXIV, 12, 14 ; CXLVII, 9, 13.

ille adspirare ? Strepitus aquae, et forte turbatae ; certe tamen tam rapaciter fluentis, ut animal timidum non audeat accedere et bibere. Cui sonuit : *In principio fecit Deus caelum et terram*, et non ausus est bibere ? Cui sonat psalmus et dicat : Multum est ad me ? Ecce modo quod sonat psalmus, certe occulta sunt mysteria ; tamen ita sonat, ut et pueros audire delectet, et imperiti accedant ad bibendum, et satiati ructent in psallendo. Bibunt ergo minores bestiae et maiores ; sed ²⁵ pacius maiores, quia *suscipient onagri in sitim suam*. Bibant minores quod dictum est : *Viri, diligite uxores uestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam. Mulieres uiris suis subditae sint*. Bibant minores. Dictum est autem Domino : *Si licet dimittere uxorem ex omni causa ?* Prohibuit Dominus, et dixit ³⁰ non licere. *Non scitis, inquit, quia Deus ab initio masculinum et feminam fecit ? Quod Deus coniunxit, homo non separet*. Deinde addidit : *Qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam moechari ; et si aliam duxerit, moechatur*. Confirmavit compedem ; hoc expedit colligato ; prius ageret ne ligaretur. ³⁵ *Alligatus es uxori ? ne quaesieris solutionem. Solutus es ab uxore ? ne quaesieris uxorem*. Si nondum es onager, et solutus ab uxore, habes ibi quod et lepus bibas ; et si acceperis uxorem, non peccasti. Discipuli autem cum audirent dictum a Domino, non licere ullo modo praeter causam fornicationis ⁴⁰ disiungi coniugia : *Si talis est, inquit, causa cum uxore, non expedit ducere*. Et Dominus : *Non omnes capiunt uerbum hoc*. Nam uerum dicitis, quia si talis est causa cum uxore, non expedit ducere ; sed numquid soli onagri bibituri sunt ? Non omnes capiunt uerbum hoc, multi non capiunt. Et qui sunt ⁴⁵ qui capiunt ? *Suscipient onagri in sitim suam*. Quid est : *Suscipient onagri in sitim suam ? Qui potest capere, capiat*.

12. **5.** Deinde sequitur in contextione sua psalmus : *Super illos uolatilia caeli inhabitabunt*. Super quos ? super onagros, an potius super montes ? Illinc enim sensus iste dirigitur : *Inter medium montium pertransibunt aquae ; potabunt omnes ⁵ bestiae siluae ; suscipient onagri in sitim suam ; super illos uolatilia caeli inhabitabunt*. Congruentius intellegimus super montes, quia hoc est etiam huic simile creaturae. Super montes possunt habitare uolatilia, super onagros non ; hoc intellegeremus, si necessitas cogeret. Super montes ergo uolatilia caeli ¹⁰ inhabitabunt. Videmus aues istas habitare super montes ; sed multae earum habitant in campis, multae in conuallibus, multae in nemoribus, multae in hortis, non omnes super montes.

4, 19 Gen. 1, 1. 26 Eph. 5, 25.24. 28 sqq. Matth. 19, 3.4.6. 35 I Cor. 7, 27. 40 Matth. 19, 10.11. 46 Matth. 19, 12.

5, 8/9 non super onagros ; non hoc intellegeremus, si non necessitas cogeret *edd.*

Sunt quaedam uolatilia quae non habitant nisi super montes. Spiritales quasdam animas significat hoc nomen : uolatilia, 15 spiritalia corda sunt, quae aere libero perfruuntur. Gaudent serenitate caeli aues istae : sed tamen pastus earum in montibus ; illic inhabitabunt. Nostis montes ; iam tractati sunt. Montes prophetae, montes apostoli, montes omnes praedicatorum ueritatis. Quicumque uult esse spiritalis, ibi inhabitet : μ 1153 20 non in corde suo aberret ; habitet, perferat uolando. Habemus aues significantes aliquid spiritale. Non frustra dictum est : *Renouabitur iuuentus tua sicut aquilae*. Non frustra dictum est de Abraham : *Aues autem non diuisit*. Abraham in illo sacrificio satis mystico accepit tria animalia ; arietem trimum, uac- PL 1362 cam trimam, capram trimam, et turturem, et columbam. Diuisus est aries, et aduersus inuicem partes constitutae ; diuisa capra, nihilominus aduersus se partes constitutae ; diuisa uacca, sic etiam de ipsius carne factum est ; et subiecit scriptura : *Aues autem non diuisit*. Deinde dicitur trimus aries, trima 25 uacca, trima capra : de auium aetate tacetur. Vnde, rogo uos, nisi quia significantur in auibus quidam spiritales, quorum aetas temporalis propterea tacetur, quia aeterna meditantur, et transgrediuntur desiderio et intellectu omnia temporalia ? Spiritales uiri qui de omnibus iudicant, et a nemine iudican- 30 tur : itaque ipsi soli non diuiduntur in haereses et schismata. In ariete intelleguntur praepositi ; ducunt enim greges ; in uacca plebs intellegitur Iudaeorum ; habuit enim iugum legis, sub quo laborabat ; in capra intellegitur ecclesia de gentibus ; quibusdam enim liberis saltibus insultabat, et amaro pasceba- 40 tur oleastro. Trima sunt dicta haec animalia, quia tertio tempore gratia reuelata est. Nam primum fuit ante legem ; secundum, ex quo lex data est ; tertium, quod nunc est, ex quo regnum caelorum praedicatur. Quid ergo dicimus, quod aries non diuidatur ? Nonne episcopi fuerunt auctores schismatum 45 et haeresum ? Porro autem si plebes ipsae non diuiderentur, id est, si uacca non diuideretur, si capra non diuideretur ; erubuissent fortasse illi in diuisionibus suis, et ad compagem remeassent. Diuiduntur duces, diuiduntur et plebes, ut caecus caecum sequatur, et simul in foueam cadant : ponuntur aduersus inuicem. *Aues autem non diuisit*. Spiritales non habent diuisionem, non cogitant schismata : pax est in eis, custodiunt eam in ceteris quantum possunt ; ubi in aliis deficiunt, in se tenent. *Si erit ibi, inquit, filius pacis, requiescet super eum pax uestra ; si quo minus, ad uos reuertetur*. Non est filius pacis,

5, 22 Ps. 102, 5.
Matth. 15, 14.

23 sqq. cfr Gen. 15, 9-17.
53 Luc. 10, 6.

34 cfr I Cor. 2, 15.

48 cfr

20 aberret] unde *praem. aliquot codd.*
nonnulli 28 subiecit S

habitet, perferat] *om. iidem codd. et alii*

55 diuidi uoluit, reuertetur ad te pax tua, quia aues non diuisit.
 Veniet et caminus ; nam consedit ibi Abraham usque ad uesperam, et uenit magnus terror diei iudicii. Vespera enim illa finis est saeculi ; et caminus ille, ueniens dies iudicii. Diuisit inter media illa quae diuisa erant, etiam caminus. Si inter media
 60 transiit caminus, alia in dextram, alia in sinistram separauit. Sunt ergo quidam carnales, et tamen ecclesiae gremio continentur, uiuentes secundum quemdam modum suum, quibus timemus ne seducantur ab haereticis ; quamdiu enim carnales sunt, diuisibiles sunt. *Aues quippe non diuisit ; carnales diuiduntur. Non potui loqui uobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.* Et quomodo probatur quia carnales diuiduntur ? Adiungit : *Cum enim dicit unusquisque uestrum : Ego sum Pauli, ego autem Apollos, ego uero Cephae ; nonne carnalis estis, et secundum hominem ambulatis ?* Rogo uos, fratres, audite, et proficite ; excutite uos de loco carnali, pergite in turturem et columbam : *Aues enim non diuisit.* Sed quicumque talis permanserit, et secundum quemdam modum uitae aptum carnalibus, et de gremio ecclesiae non recesserit, et non fuerit seductus ab μ 1154
 75 ad dextram poni sine camino non poterit. Sed si caminum pati PL 1363
 non uult, pergat in turturem et columbam. Qui potest capere, capiat. Si autem non sic erit, et *aedificauerit super fundamentum ligna, fenum, stipulam*, id est, amores saeculares fundamento fidei suae superaedificauerit ; tamen si in fundamento
 80 sit Christus, ut primum locum ipse habeat in corde, et ei nihil omnino anteponatur, portantur et tales, tolerantur et tales : ueniet caminus, incendet ligna, fenum, stipulam : *Ipse autem, inquit, saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Hoc aget caminus ; alios in sinistram separabit, alios in dextram quodammodo eliquabit. *Aues autem non diuisit.* Sed aues uideant, si aues tales sunt quae super montes illos inhabitent ; non debent sequi altitudinem cordis sui, de qualibus dicitur : *Posuerunt in caelum os suum.* Ne a uentis tollantur, in montibus requiescant. Habent auctoritatem sanctorum, requiescant in montibus, in apostolis, in prophetis : illic inhabitent tales aues, quia in montibus petras inueniunt, firmamenta quaedam praeceptorum. Sicut enim una illa petra, Christus Verbum Dei, sic multa uerba Dei, multae petrae, et istae petrae in montibus. Vide aues ibi habitantes : *Super illos uolatilia caeli inhabitabunt.*

6. Sed noli putare quia ista uolatilia caeli auctoritatem suam sequuntur ; uide quid dicat psalmus : *De medio petrarum dabunt uocem suam.* Modo si dicam uobis : Credite, hoc enim dixit Cicero, hoc dixit Plato, hoc dixit Pythagoras, quis uestrum non irridebit me ? Ero enim auis, quae

non de petra emitto uocem meam. Quid mihi unusquisque uestrum debet dicere ? quid debet dicere ille qui sic instructus est ? *Si quis uobis euangelizauerit praeterquam quod accepistis, anathema sit.* Quid mihi dicis de Platone, et de Cicerone, et de
 10 Virgilio ? Habes ante te petras montium, de medio petrarum mihi da uocem tuam. *De medio petrarum dabunt uocem suam.* Audiantur qui a petra audiunt : audiantur, quia et in illis multis petris petra auditur : *Petra enim erat Christus.* Audiantur ergo libenter, de medio petrarum dantes uocem
 15 suam. Nihil suauius tali uoce alitum. Illae sonant, et petrae resonant : sonant illae, disputant spiritales ; resonant petrae, testimonia respondent scripturae. Ecce inde uolatilia de medio petrarum dant uocem suam ; habitant enim in montibus.

13. 7. Ipsi montes et illae petrae unde habent uocem ? Vt enim rigemur scripturis, confugimus ad apostolum Paulum. Ille unde habet ? Confugimus ad Isaiam. Isaias unde ? Audi unde : *Rigans montes de superioribus suis.* Modo si ad nos uerit homo gentilis incircumciscus, crediturus Christo, damus ei
 5 baptismum, nec reuocamus ad illa opera legis. Et si nos interroget Iudaeus quare ita faciamus, sonamus de petra, dicimus : Hoc fecit Petrus, hoc fecit Paulus : de medio petrarum damus uocem nostram. Illa autem petra, ipse Petrus mons
 10 magnus, quando orabat et illum uisum uidebat, de superioribus rigabatur. Paulus apostolus dicit gentibus : *Si circumcidamini, Christus uobis nihil proderit.* Dicit hoc Paulus, tamquam mons ; inde nos dicimus, sonantes de petra. Riget Dominus ipsam petram de superioribus suis. Nam cum ista petra
 15 adhuc esset in infidelitate aspera, uolens eam rigare de superioribus suis, ut flueret aqua in conualle, clamauit : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Non ei legit prophetam, non ei legit alterum apostolum ; omnia enim ista contemneret mons magnus : rigauit illum de superioribus suis ; et statim rigatus
 20 et manare iam uolens : *Domine, ait, quid me iubes facere ?* Accipe illum montem uel petram, unde possis dare uocem tuam ; accipe illum, et uide rigari de superioribus, et effluere in inferioribus. Audi hoc et in uno loco : *Siue, inquit, mente excessimus Deo ; siue temperantes sumus uobis.* Quod ait : *mente*
 25 *excessimus*, uos capere non potestis ; excessimus enim omnia ista carnalia, uos adhuc carnales estis. Deo ergo mente excessimus ; et quod uidemus cum mente excedimus, effari non possumus : ibi enim *audiuit ineffabilia uerba, quae non licet homini loqui.* Quid ergo, inquirunt illi carnales, illi lepores, nos

6, 8 Gal. 1, 9.
 23 I Cor. 5, 13.

13 I Cor. 10, 4.
 28 II Cor. 12, 4.

7, 11 Gal. 5, 2.

16/20 Act. 9, 4.6.

6, 12 audiantur qui a petra audiunt] *aliquot codd.*, audiant qui a petra audiunt *alii*, audiantur quia petrae audiuntur *edd.*

30 non irrigabimur ? ad nos nihil perueniet ? Et quomodo emittit fontes in conuallibus ? et quomodo in medio montium pertransibunt aquae ? Ad hoc ergo pertinet : *Siue temperantes sumus uobis*. Vnde hoc ? quem imitamur ? *Caritas*, inquit, *Christi compellit nos*. Tu particeps Verbi, etsi hodie spiritalis, 35 heri carnalis, ad carnales dedignaris descendere, cum ipsum Verbum caro factum sit, ut habitaret in uobis.

8. Benedicamus ergo Dominum, et laudemus eum qui rigat montes de superioribus suis. Inde ueniet irrigatio ad terram, inde et humilia satiabuntur ; sequitur enim : *De fructu operum tuorum satiabitur terra*. Quid est : *De fructu 5 operum tuorum ?* Nemo gloriatur in operibus suis ; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Gratia tua satiatur, cum satiatur : non dicat meritis suis datam gratiam fuisse. Si gratia dicitur, gratis datur ; si operibus redditur, merces redditur. Gratis ergo accipe, quia impius iustificaris. *De fructu operum tuorum satiabitur terra*. 10

14. 9. *Producens fenum iumentis, et herbam seruituti hominum*. Verum est, uideo agnosco creaturam : producit terra fenum iumentis, et herbam seruituti hominum. Sed uideo et alia iumenta Domini quae significantur, cum dicitur : *Boui 5 trituranti os non infrenabis ;* dicit enim ipse iumentum : *Numquid de bobus pertinet ad Deum ?* Propter nos ergo scriptura dicit. Quomodo ergo producit terra fenum iumentis ? Quia *Dominus constituit ut qui euangelium annuntiant, de euangelio uiuant*. Misit praedicatores, et ait illis : *Omnia quae 10 ab ipsis apponuntur uobis, manducate ; dignus est enim operarius mercede sua*. Cum enim dixisset : *Quae apponuntur uobis, manducate*, ne illi dicerent : Improbi erimus ad mensas alienas cum indigebimus, uis nos ita esse frontosos ? Non, inquit, non est illa donatio eorum, sed uestra merces. Cuius rei merces ? 15 Quid dant ? quid accipiunt ? Dant spiritalia, accipiunt carnalia ; dant aurum, accipiunt fenum. *Omnia enim caro fenum, et claritas carnis ut flos feni*. Omnia temporalia, quae tibi superfluunt et redundant, fenum iumentorum est. Quare ? Quia carnalia sunt. Audi quorum iumentorum sit fenum. *Si nos 20 uobis spiritalia, seminauimus, magnum est si carnalia uestra metamus ?* Hoc apostolus dixit, talis annuntiator tam laboriosus, tam impiger, tam exercitatus, ut ipsum fenum donaret μ 1156 terrae. *Ego*, inquit, *nullius horum usus sum*. Ostendit sibi deberi, et non accepit, nec condemnauit eos qui acceperunt 25 quod debebatur. Condemnandi enim erant exigentes indebita

32 II Cor. 5, 13-14. 35 cfr Ioh. 1, 14. 8, 5 cfr I Cor. 1, 31. 7 cfr Rom. 4, 4-5. 9, 4 sqq. I Cor. 9, 7-19. 9 Luc. 10, 7 et 8. 16 Isai. 40, 6. 19 sqq. I Cor. 9, 7-19.

7, 33 hoc] plures codd. Am. Er., et hic edd. 9, 13 cum] om. quidam codd. edd.

non accipientes mercedem suam ; ille tamen et ipsam mercedem suam donauit. Non quia alius tibi donauit, non debes alteri ; alioquin non eris irrigata terra quae producit fenum iumentis. *De fructu operum tuorum*, inquit, *satiatibur*
 30 *terra : producens fenum iumentis*. Tu noli esse sterilis, produc fenum iumentis ; si nolunt iumenta fenum tuum, non te tamen sterilem inueniant. Accipis spiritalia, redde carnalia : debita sunt militi, militi reddis ; prouincialis¹ Christi es. *Quis militat suis stipendiis unquam ? quis plantat uineam, et*
 35 *de fructu eius non edit ? quis pascit gregem, et de lacte eius non percipit ?* Non ideo dico, ut ista fiant in me. Fuit quidam miles qui etiam prouinciali donaret annonam : sed tamen reddat prouincialis annonam. Vt autem hinc dicam potius ; iumenta sunt : *Boui trituranti os non infrenabis*. *Producens*, inquit
 40 *fenum iumentis* ; et quasi hoc exponens adiecit : *Et herbam seruituti hominum*, ne non intellegeres quod dictum est : *Producens fenum iumentis*, repetitione exposuit quod praemisit. Quod enim dixit supra *fenum*, postea *herbam* nominauit ; quod autem dixerat *iumentis*, hoc *serui-*
 45 *tuti hominum* dixit. Ergo seruituti, et non libertati. Vbi ergo est : *Vos in libertatem uocati estis ?* Sed audi eumdem ipsum : *Cum enim liber sim ex omnibus, omnium seruorum me feci, ut plures lucrifacerem*. Et quibus dixit : *In libertatem uocati estis ?* Et quid adiunxit ? *Tantum ne libertatem in occasio-*
 50 *nem carnis detis, sed per caritatem seruite inuicem*. Quos liberos fecerat, seruos fecit ; non conditione, sed tamen Christi redemptione ; non necessitate, sed caritate : *Per caritatem*, inquit, *seruite inuicem*. Sed Christo seruimus inuicem, ait ; non populis, non carnalibus, non infirmis. Bene Christo seruis, si seruis
 55 quibus Christus seruiuit. Nonne de illo dictum est : *Bene seruientem plurimis ?* Propheta legitur : de nullo nisi de Christo accipi solet. Audiamus tamen proprie et in euangelio uocem eius : *Quicumque*, inquit, *in uobis uult maior esse, erit uester*
 60 *seruus*. Seruum meum te fecit, qui te suo sanguine liberum fecit. Dicite hoc nobis, quia uerum dicitis. Audi illum alio loco : *Nos autem seruos uestros per Iesum*. Bene diligite seruos uestros, sed in Domino uestro. Praestet nobis ut bene seruiamus. Nam uelimus, nolimus, serui sumus ; et tamen si uolentes sumus, non necessitate, sed caritate seruimus. Quodammodo
 65 enim quasi superbia seruorum stomachata uidebatur, cum diceret Dominus : *Erit uester seruus qui uoluerit inter uos maior esse*. Iam enim filii Zebedaei sedes altissimas quaerebant ;

PL
1366

49 Gal. 5, 13. 58 et 66 Matth. 20, 27. 61 II Cor. 4, 5.

59 meum] *codd.*, suum *edd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps.* XC, sermo I, n. 10, 15.

unus uolebat sedere ad dexteram, alter ad sinistram, dicentes per matrem quod ipsi cupiebant. Dominus non illis sedes inuidit, sed conuallem prius plorationis ostendit, quasi diceret :
 70 Illuc uultis uenire, ubi sum ego ? uenite qua ego. Quid est, uenite qua ego ? Per humilitatem. Ego de sublimi descendi, et humilatus adscendo : uos in terra inueni, et ante uultis uolare quam pasci ; prius nutrimini, educamini, ferte nidum.
 75 Quid enim ait ? quomodo illos reuocauit ad humilitatem, iam quaerentes altitudinem ? *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum ?* Et illi, etiam in hoc superbi : *Possumus.* Quomodo Petrus : *Tecum usque ad mortem.* Fortis uir, donec femina diceret : *Et iste cum illis erat.* Sic et isti : *Possumus.*
 80 *Potestis ? Possumus.* Et ille : *Calicem quidem meum bibetis, etsi modo non potestis, bibetis ; quomodo Petro : Non potes me modo sequi ; sequeris me postea. Calicem quidem meum bibetis ; sedere autem ad dexteram meam uel ad sinistram, non est meum dare uobis.* Quid est : *Non est meum dare uobis ?* Non est
 85 meum dare superbis. Modo quibus loquor, superbi estis : ideo dixi : *Non est meum dare uobis.* Sed forte dicerent : Erimus humiles. Non ergo eritis uos ; ego, *Vobis* dixi. Non dixi : Non dabo humilibus ; sed, non dabo superbis. Qui autem ex superbo fit humilis, non erit qui erat.

10. Ergo praedicatores uerbi, et iumenta et serui sunt. Producat terra, si irrigata est, *fenum iumentis, et herbam seruituti hominum.* Ipse est enim fructus, ut possit fieri quod dictum est in euangelio : *Vt et ipsi recipiant uos in tabernacula aeterna.* Vide de feno quid facias, uide de re uili quid emas. *Vt recipiant uos, inquit, in tabernacula aeterna ;* ubi erunt ipsi, illuc uos recipiant. Quare hoc ? Quia *qui suscipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet ; et qui suscipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet ;*
 10 *et qui dederit calicem aquae frigidae uni ex his minimis, tantum in nomine discipuli ; amen dico uobis, non perdet mercedem suam.* Quam mercedem non perdet ? Recipient uos in tabernacula aeterna. Quis non festinet ? qui non alacrius currat ? Si terra estis, rigamini de fructu operum Dei : ne dicatis :
 15 Non sunt cum quibus faciamus ; praedicatores nostri, iumenta triturantia, homines seruientes non indigent nostri. Quaere tamen, ne quis indigeat ; postremo, et qui non indiget, inueniat in te quod nolit accipere. Accipit enim bonam uoluntatem, cum tu accipias pacem : etsi enim non quaerit datum,
 20 sed requirit fructum. Quaere tamen, ne quis indigeat ; et noli dicere : Si petierit, dabo. Exspectas ergo ut petat ? Sic pascis

76 Matth. 20, 22. 78 Matth. 26, 35.69. 81 Ioh. 13, 36. 82 Matth. 20, 23. 10, 4 Luc. 16, 9. 7 Matth. 10, 41-42. 19 cfr Phil. 4, 17.

10, 18 nolit] opt. codd., uelit edd.

bouem Dei, quomodo transeuntem mendicum? Illi petenti das, quia scriptum est: *Omni petenti te, da*. De isto quid scriptum est? *Beatus qui intellegit super egenum et pauperem*.
 25 Quaere cui des: *Beatus enim qui intellegit super egenum et pauperem*, qui praeoccupat uocem petitori. Si sic inter uos indigent milites Christi, ut etiam petant; uidete ne uos iudicent, antequam petant. Quomodo, inquis, quaero? Esto curiosus, esto prouidus; prospice, adtende unde quisque uiuat, unde se
 30 transigat, unde habeat: non reprehendetur ista curiositas tua; terra eris *producens fenum iumentis, et herbam seruituti hominum*. Curiosus esto, et intellege super egenum et pauperem. Alius ad te uenit, ut petat; alium tu praeueni, ne petat. Sicut enim de illo qui te quaerit dictum est:
 35 *Omni petenti te, da*, sic de illo quem tu debes quaerere dictum est: *Sudet eleemosyna in manu tua, donec inuenias iustum cui eam tradas*. Cum enim dandum sit et istis pauperibus petentibus; non enim ab eis inhiuit Deus eleemosynas, cum Christus de ipsis dicat: *Quando facis epulum, conuoca caecos,*
 40 *claudos, debiles; non habentes unde tibi reddant; retribuetur autem tibi in resurrectione iustorum*; uoca et ipsos, pasce et ipsos; epulare, cum illi epulantur; delectare, cum illi saginantur; illi enim pane tuo, tu iustitia Dei. Nemo uobis dicat: μ 1158
 Praeceptum est a Christo ut seruo Dei detur, mendico non detur. Absit; prorsus impius ista loquitur. Da illi, sed multo magis illi. Ille enim petit, et in uoce agnoscis cui des; ille autem quanto minus petit, tanto magis tibi uigilandum est ut praeoccupes petiturum; aut forte modo non petiturum, et aliquando damnaturum. Itaque curiosi estote ad ista, fratres
 50 mei; inuenietis multorum Dei seruorum indigentiam, tantum ut uelit inuenire. Sed quia delectat uos excusatio qua uultis dicere: *Nesciebamus; propterea non inuenitis*.

11. Ipse Dominus loculos habebat, quo mittebantur necessaria, et possidebantur nummi propter usus eorum qui cum illo erant et eius; non enim cum dicitur: *Esuriuit*, euangelista mentitur. Voluit esurire propter te, ne tu esurias in illo, qui
 5 pauper factus est, cum diues esset, ut illius paupertate nos ditaremur. Habuit enim loculos; et dictum est de quibusdam feminis religiosis, quod ambulabant qua ibant pedes eius euangelizantes, et ministrabant ei de substantia sua. Nominantur illae mulieres in euangelio, ubi erat quaedam etiam
 10 uxor cuiusdam Chuzae procuratoris Herodis. Vide quae fiebant. Futurus erat Paulus nihil tale aliquando quaerens, et omnia prouincialibus donans. Sed quia multi infirmi ista

23 Luc. 6, 30. 24 Ps. 40, 2. 39 Luc. 14, 13.14. 11, 3 Matth. 4, 2;
 21, 18. 4 cfr II Cor. 8, 9. 9 cfr Luc. 8, 3.

38 petentibus] *codd.*, patet *add. edd.*

quaesituri erant, magis infirmorum personam suscepit Christus. Sublimius Paulus, numquid et Christo! Sublimius Christus, quia misericordius. Cum enim uideret Paulum ista non esse quaesiturum, prouidit ne damnaret quaesiturum, et prae-
 15 buit exemplum infirmo; quomodo cum uideret multos pronos et gaudentes ituros ad martyrium passionis, exsultaturos in ipsa passione, fortes, centenarios maturos ad horreum; quo-
 20 rundam tamen infirmorum, quos uidebat posse conturbari uentura passione, ne deficerent tamen, sed potius uoluntatem humanam uoluntati Creatoris coniungerent, ipsorum personam uoluit suscipere in passione Christus, dicens: *Tristis est anima mea usque ad mortem*; et iterum: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Docuit quid esset dicturus infirmus, sed secutus ostendit quid facere deberet infirmus: *Verumtamen non quod ego uolo, sed quod tu uis, Pater*. Quomodo ergo in passione infirmorum personam sustinuit, praefigurata illa in corpore suo, quia et illa membra eius; neque enim frustra
 30 dictum est: *Imperfectum meum uiderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur*; sic et in loculis habendis, et in exigenda quodam modo annona, non petenda, sed praebenda, indigentiam suscepit. Suscepit eum Zacchaeus, et gaudet. Cui hoc bonum? Christo, an Zacchaeo? Vere, si non susciperet Zacchaeus, non erat ubi maneret mundi fabricator? aut si non pasce-
 35 ret Zacchaeus, indigeret is qui de quinque panibus tot milia hominum saturauit? Cum ergo quisque sanctum suscipit, non suscepto, sed susceptori praestatur. Numquid in illa fame non pascebatur Elias? nonne coruus afferebat panem et
 40 carnem, seruo Dei seruiente creatura? Missus est tamen pascendus ad uiduam, non ut militi, sed ut prouinciali aliquid praestaretur.

12. Ergo quia dicebamus, fratres, et de pascendis pauperibus, cum Dominus loculos haberet, tamen quando dixit Iudae eum tradituro: *Quod facis, fac uelociter*. Non intellegentes ceteri quid dixisset, arbitrati sunt eum dixisse, ut aliquid prae-
 5 pararet quod daretur pauperibus. Ille enim loculos habebat, hoc in euangelio scriptum est. Possent hoc suspicari, nisi hoc haberet in consuetudine Dominus? De his ergo quae dabantur et in loculos mittebantur, dabatur tamen et illis pauperibus, quos Deus docuit non contemnendos. Sed si illum non
 10 contemnis, quanto magis bouem per quem trituratur haec area? quanto magis seruum tuum? Non indiget cibo, forte ueste indiget. Non indiget ueste, forte tecto indiget, forte ec-

23 Matth. 26, 38, 39.
 17, 6.

30 Ps. 138, 16.

33 cfr Luc. 19, 6.

39 cfr III Reg.

11, 19 fortes] *codd.*, forte *edd.*
Am Er.

32 non petendo, sed praebendo plures *codd.*

clesiam fabricat, forte aliquid utile in domo Dei molitur; expectat ut adendas, expectat ut intellegas super egentem et
 15 pauperem. Tu contra, terra dura, lapidea, non irrigata, aut frustra irrigata, seruas tibi dicere: Non sciebam, non noueram, nemo mihi dixit. Nemo tibi dixit! Christus non cessat dicere, propheta non cessat dicere: *Beatus qui intellegit super egenum et pauperem*. Non uides arcam inanem praepositi tui: PL
 20 uides certe uel surgentem fabricam, quo intraturus et oraturus es. Nonne admouetur oculis tuis? Nisi forte putatis, fratres, quia praepositi uestri thesaurizant; et nouimus multos non thesaurizare, et ad quotidiana egere, de quibus omnino non creditur; quos et uos inueniretis, si uelletis, si circum-
 25 spiceretis, si ad hoc uigilaretis, ut fructum daretis. Dixi quod potui, quantum potui. Puto autem manifestos nos esse uobis, sicut ait apostolus, non ideo nos dicere, ut in nos ista faciatis. Praestet Deus ut haec non frustra dixerim; praestet Deus ut terra irrigata sitis, non lapidea, sicut Iudaeorum, unde tabu-
 30 las lapideas accipere meruerunt; sed terra fructifera, terra quae irrigata reddat agricolae. Illi ipsi corde lapideo, quod significatum est lapideis tabulis, decimas dabant. Etiam gemitis, et nihil adhuc exit. Si gemitis, parturite; si parturitis, parite. Quare gemitus inanis? quare gemitus sterilis? Viscera
 35 torquentur, an non est intus quod edatur? *Rigans montes de superioribus suis, de fructu operum tuorum satiabitur terra*. Beati qui faciunt, beati qui ista fructuose audiunt, beati qui non inaniter clamant. *De fructu operum tuorum satiabitur terra, producens fenum iumentis,*
 40 *et herbam seruituti hominum*. Vtquid hoc? *Vt educat panem de terra*. Quem panem? Christum. De qua terra? De Petro, de Paulo, de ceteris dispensatoribus ueritatis. Audi quia de terra: *Habemus, inquit, thesaurum istum in uasis fictilibus, ut eminentia sit uirtutis Dei*. Ipse est panis
 45 qui de caelo descendit, ut e terra educatur, cum per seruorum suorum carnem praedicatur. Terra fenum producit, ut panem de terra educat. Quae terra fenum producit? Plebes piae, plebes sanctae. Vt de qua terra panis educatur? Verbum Dei de apostolis, de dispensatoribus sacramentorum Dei, adhuc
 50 in terra ambulatibus, adhuc corpus terrenum portantibus.

15. **13.** *Et uinum laetificat cor hominis*. Nemo se ad ebrietatem paret; immo se omnis homo ad ebrietatem paret. *Calix tuus inebrians quam praeclarus est!* Nolumus dicere: Nemo se inebriet. Inebriamini, sed uidete unde. Si uos in-
 5 ebriat calix Domini praeclarus, uidebitur ista inebrietas in

43 II Cor. 4, 7. 44 cfr Ioh. 6, 41. 13, 3 Ps. 22, 5.

12, 32/33 gemite *codd. Aur. Er.* 33 huc exeat *codd. Am. Er.* 40 utquid hoc] *praecipui codd.*, utquid uocat *praem. edd.*

operibus uestris, uidebitur in sancto amore iustitiae, uidebitur postremo in alienatione mentis uestrae, sed a terrenis in caelum. *Vt exhilaret faciem eius in oleo.* Video quae μ 1160
 terra quantum fructum educat, si producat fenum iumentis.
 10 Non isti serui uendunt quod dant : non enim uenditores euangelii sunt : gratis dant, quia gratis acceperunt. Gaudent bonis operibus uestris ; hoc enim uobis prodest ; non enim quaerunt datum, sed requirunt fructum. Quid est exhilaratio faciei in oleo ? Gratia Dei, nitor quidam in manifestatio-
 15 nem ; sicut dicit apostolus : *Vnicuique autem datur Spiritus ad manifestationem.* Gratia quaedam quae est hominum ad homines perspicua, ad conciliandum sanctum amorem, oleum dicitur, in nitore diuino ; et quoniam excellentissima in Christo apparuit, totus orbis eum diligit ; qui cum contemptus hic PL 1370
 20 esset, adoratur modo ab omni gente : *Quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gentium.* Tanta est enim eius gratia, ut multi qui in eum non credunt, laudent eum, et propterea dicant nolle se in eum credere, quia nemo potest implere quod iubet. Laudando impediuntur, qui in illum uituperando saeuie-
 25 bant. Amatur tamen ab omnibus, praedicatur ab omnibus ; quia excellenter unctus, ideo Christus. Christus enim unctus, a chrismate dictus Christus. Messias hebraice, graece Christus, latine Vnctus : sed corpus suum totum perunguit. Omnes ergo uenientes accipiunt gratiam, ut exhilaretur facies in oleo.

14. *Et panis cor hominis confirmat.* Quid est hoc, fratres ? Quasi coegit intellegi de quo pane diceret. Panis enim iste uisibilis stomachum confirmat, uentrem confirmat ; est alius panis qui cor confirmat, quia panis est cordis. Iam enim
 5 dixerat de pane superius : *Vt educat panem de terra,* sed non dixerat qualis panis sit ille. *Et uinum laetificat cor hominis.* Videtur iam dicere de spiritali uino ; nam id laetificat cor hominis. Sed adhuc putetur de uino isto dici, quia ebrii quasi laeti corde uidentur apparere. Vtinam laentur,
 10 et non rixentur. Dicis mihi : Quid laetius ebrio ? Immo quid insanius ebrio ? quid plerumque iracundius ? Est ergo uinum quod uere laetificat cor, et non nouit aliud nisi laetificare cor. Sed ne putes hoc quidem de spiritali uino debere accipi, de illo pane autem non ; quod et ipse spiritalis sit, exposuit et ipsum :
 15 *Et panis,* inquit, *cor hominis confirmat.* Ergo sic accipe de pane, quomodo accipis de uino ; intus esuri, intus siti : *Beati enim qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quia ipsi saturabuntur.* Panis ille iustitia est, uinum illud iustitia est ; ueritas est, ueritas Christus est. *Ego sum,* inquit, *panis uiuus, qui de*
 20 *caelo descendi ; et : Ego sum uitis, uos sarmenta. Et panis cor hominis confirmat.*

15 I Cor. 12, 7.

20 Ps. 21, 29.

14, 17 Matth. 5, 6.

19 cfr Ioh. 14, 6.

19 Ioh. 6, 41.

20 Ioh. 15, 5.

16. **15.** *Satiabuntur ligna campi* : sed de ista gratia educta de terra. *Ligna campi*, plebes populorum. *Et cedri Libani quas plantauit*. Cedri Libani, potentes in saeculo, et ipsi satiabuntur. Peruenit panis, et uinum, et oleum Christi ad senatores, ad nobiles, ad reges ; satiata sunt ligna campi. Prius humiles satiati sunt, deinde etiam cedri Libani, sed *quas plantauit* ipse : piae cedri, religiosi fideles ; tales enim plantauit. Nam et impii sunt cedri Libani, quia, *Conteret Dominus cedros Libani*. Libanus enim mons est ; ibi istae arbores etiam secundum litteram annosissimae sunt et excellentissimae. Libanus autem interpretatur, sicut legimus in eis qui ista scripserunt : candidatio. Libanus dicitur candidatio : uidetur autem candidatio esse saeculi huius, modo nitentis et fulgentis in pompis suis. Sunt ibi cedri Libani quas plantauit Dominus ; ipsae satiabuntur quas plantauit Dominus. Nam *arbor*, inquit, *quam non plantauit Pater meus, eradicabitur. Et cedri Libani quas plantauit*.
17. **16.** *Illic passerres nidificabunt. Fulicae domus dux est eorum*. Vbi passerres nidificabunt ? In cedris Libani. Iam audiuius quae sint cedri Libani, nobiles saeculi, excelsi genere, opibus, honoribus : et ipsae cedri satiantur, illae tamen quas plantauit ipse. In his cedris passerres nidificant. Qui sunt passerres ? Aues quidem et uolatilia caeli sunt passerres, sed minuta uolatilia solent dici passerres. Sunt ergo quidam spirituales nidificantes in cedris Libani : id est, sunt quidam serui Dei audientes in euangelio : *Dimitte omnia tua, uel, uende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis ; et ueni, sequere me*. Et non tantum hoc audierunt magni, sed audierunt et parui, et uoluerunt hoc facere et parui, et esse spirituales ; non iungi uxoribus, non macerari cura filiorum, non habere proprias sedes quibus deligarentur, sed ire in uitam quamdam communem. Sed quid dimiserunt isti passerres ? Minuti enim saeculi huius passerres uidentur. Quid dimiserunt ? quid magnum dimiserunt ? Alius se conuertit, dimisit cellam patris sui inopem, uix unum lectum et unam arcam. Conuertit se tamen, factus est passer, quaesiuit spiritalia. Bene, optime ; non illi insultemus, non dicamus : Nihil dimisisti. Non superbiat qui multa dimisit. Petrus ut sequeretur Dominum, nouimus quod piscator erat, quid potuit dimittere ? Vel frater eius Andreas, uel filii Zebedaei Iohannes et Iacobus, etiam ipsi piscatores ; et tamen quid dixerunt ? *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te*. Non ei dixit Dominus : Oblitus es paupertatem tuam ; quid dimisisti ut totum mun-

15, 9 Ps. 28, 5. 16 Matth. 15, 13. 16, 9 Matth. 19, 21. 21 cfr Matth. 4, 18.21. 24 Matth. 19, 27.

15. 7 piae] *om. edd.*

dum acciperes ? Multum dimisit, fratres mei, multum dimisit, qui non solum dimisit quidquid habebat, sed etiam quidquid habere cupiebat. Quis enim pauper non turgescit in spem saeculi huius ? quis non quotidie cupit augere quod habet ? ³⁰ Ista cupiditas praecisa est : ibat in immensum, accepit modum, et nihil dimissum est ? Prorsus totum mundum dimisit Petrus, et totum mundum Petrus accepit. Quasi nihil habentes, et omnia possidentes. Faciunt hoc multi : ista faciunt qui parum ³⁵ habent, et ueniunt, et fiunt passeretiles. Minuti uidentur, quia non habent altitudinem dignitatis saecularis ; nidificant in cedris Libani. Etenim et cedri Libani, nobiles et diuites et excelsi huius saeculi, quoniam cum timore audiunt : *Beatus qui intellegit super egenum et pauperem*, adtendunt res suas, ⁴⁰ uillas suas, et omnes superfluas copias, quibus uidentur excelsi, et praebent illas seruis Dei ; dant agros, dant hortos, aedificant ecclesias, monasteria, colligunt passeretiles, ut in cedris Libani nidificent passeretiles. Ergo satiantur *cedri Libani quas plantauit Dominus, et illic passeretiles nidificant* ⁴⁵ *bunt*. Adtendite totam terram, si non ita est. Ut loquerer ista, non solum credidi, sed et uidi ; dedit mihi intellectum ipsum experimentum. Interrogate latissimas terras qui nostis, et uidete in quam multis cedris Libani passeretiles illi, de quibus locutus sum, nidificant.

PL
1372

17. Sed tamen, fratres mei, ipsi passeretiles si spirituales sunt, quamuis nidificent in cedris Libani, non pro magno habere debent cedros Libani, et putare illos esse superiores, a quibus eorum necessaria complentur. Passeretiles enim sunt ; illae autem ⁵ cedri Libani sunt. Ergo *fulicae domus dux est* passerum. Quamuis in cedris Libani nidificent passeretiles, non tamen cedri Libani duces sunt passerum. Ecce satiabuntur ligna campi, omnes populi ; et cedri Libani satiabuntur, quas plantauit Dominus, omnes nobiles et excelsi fideles. Illic, id est in cedris ¹⁰ Libani, passeretiles nidificent ; praebebunt ramos facultatum suarum colligendis minutis spiritalibus. Praebent ista, faciunt haec cedri Libani quas plantauit Dominus ; faciunt, et libenter faciunt ; nouerunt quid faciant, nouerunt quid accipiant. Sed passeretiles quamuis in cedris Libani nidificent, *Fulicae* ¹⁵ *domus dux est eorum*. Quae est fulicae domus ? Fulica, sicut omnes nouimus, marina auis est ; uel in stagnis est, uel in mari est. Habet quamdam domum non facile in littore terrae, aut numquam, sed in iis quae in media aqua sunt ; plerumque ergo in petris quas aqua circumdat. Intellegimus ergo ²⁰ petram esse idoneam fulicae domum, nusquam fortius et firmitus habitat, quam in petra. In quali petra ? In mari con-

33 cfr II Cor. 6, 10. 38 Ps. 40, 2.

16, 43 nidificent. Passeretiles ergo sat. cedris Libani *edd.*

stituta. Etsi tunditur fluctibus, frangit tamen fluctus, non frangitur; hoc habet magnum petra in mari constituta. Quanti fluctus confuderunt petram nostram, Dominum Christum? 25 Elisi sunt in illum Iudaei; illi fracti sunt, ille integer mansit. Et unusquisque imitans Christum, ita sit in isto saeculo, id est in isto mari, ubi non potest nisi procellas tempestatesque sentire, ut nulli uento cedat, nulli fluctui, sed omnia excipiat, et integer maneat. Ergo fulicae domus et fortis est, 30 et humilis. Non habet domum fulica in excelsis; nihil illa domo firmitus, et nihil humilior. In cedris quidem nidificant passeress, propter praesentem necessitatem; sed petram illam habent ducem, quae fluctibus tunditur, et non frangitur; imitantur enim Christi passiones. Et si forte cedri Libani iratae 35 fuerint, et aliquid molestiae uel scandali seruis Dei in ramis suis commouerint, uolabunt quidem inde passeress; sed uae cedro remanenti sine nidis passerum. Passeress enim non naufragabunt, non peribunt; quia *fulicae domus dux est eorum*.

18. Quid ergo sequitur? *Montes altissimi ceruis*. Cerui, magni, spirituales, transcendentess in cursu omnia spinosa ueprium atque siluarum. *Qui perficit, inquit, pedes meos sicut cerui, et super excelsa statuet me*. Teneant montes altos, alta 5 praecepta Dei; sublimia cogitent, teneant ea quae multum eminent in scripturis, iustificentur in summis: ceruis enim sunt illi montes altissimi. Quid de humilibus bestiis? quid de lepore? quid de ericio? Lepus minutum animal et infirmum, ericius etiam spinosum: illud animal timidum, illud animal 10 spinis coopertum. Spinae quid significant, nisi peccatoress? Qui peccat quotidie, etiamsi non magna peccata, minutissimis spinis coopertus est. In eo quod timet, lepus est; in eo 1373 quod minutissimis peccatis operitur, ericius est; et non potest tenere excelsa illa et perfecta praecepta. Illi enim 15 *montes altissimi ceruis*. Quid ergo? isti pereunt? Non. Sic enim *montes altissimi ceruis*, ut et his uideas quid sequatur: *Petra refugium ericiis et leporibus*. Quia factus est Dominus refugium pauperi. Ponas petram illam in terra, refugium est ericiis et leporibus: ponas illam in mari, domus 20 est fulicae. Vbique utilis petra. Et in montibus ipsa utilis; μ 1163 montes sine petrae fundamento ruerent in profundum. Nonne iam dudum de montibus dicebatur: *Illic uolatilia caeli inhabitabunt; de medio petrarum dabunt uoces suas?* Vbique ergo petra refugium nostrum: siue in montibus excelsa sit, 25 siue in mari tundatur fluctibus, non frangatur, siue in terra

18, 3 Ps. 17, 34.

17 cfr Ps. 9, 10.

22 Ps. 103, 12.

18, 9 spinosum] *codd.*, minor eorum *add. edd.*17 yrinacis et leporibus κ , hericiis *Prosp.* (*cfr Capelle, Psautier, p. 102*)

solidetur ; ad illam cerui, ad illam fulica, ad illam lepus et ericius. Tundant pectora lepores, et ericii confiteantur peccata sua ; licet cooperti sint minutis quidem quotidianisque peccatis, non eis tamen deest petra, quae illos docuit dicere :
 30 *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Petra refugium ericiis et leporibus.*

19. **19.** *Fecit lunam in tempora.* Intellegimus spiritualiter ecclesiam crescentem de minimo, et ista mortalitate uitae quodammodo senescentem ; sed ut propinquet ad solem. Non istam lunam dico uisibilem oculis, sed quae hoc nomine significatur. Ista quando obscura erat ecclesia, quando nondum 5 apparebat, nondum eminebat, seducebantur homines, et dicebatur : Haec est ecclesia, hic est Christus ; *ut sagittarent in obscura luna rectos corde.* Modo quam caecus est qui plena luna errat ? *Fecit lunam in tempora.* Hic enim 10 temporaliter transit ecclesia ; non enim hic erit semper ista mortalitas : augeri et minui aliquando transibit ; in tempora facta est. *Sol agnouit occasum suum.* Et hic quis sol, nisi sol ille iustitiae, quem sibi non ortum impii plangent in die iudicii ? Qui dicturi sunt in illo die : *Ergo errauimus a* 15 *uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis.* Ei sol iste oritur, qui intellegit Christum. Recedit autem ab intellectu eius Christus, qui sic iratus fuerit fratri suo, ut teneat odium. Itaque *irascimini, et nolite peccare.* Caritas etsi irascitur aliquando, ut corrigit, non tenetur rea, 20 quia non inueterauit ira, ut uerteretur in odium. Si autem ira conuersa fuerit in odium, occidit sol super iracundiam uestram. *Non igitur occidat sol super iracundiam uestram.*

20. Nec putetis, fratres, ideo nonnullis solem esse adorandum, quia sol in scripturis aliquando Christum significat. Talis est enim dementia hominum ; quasi adorandum aliquid dicatur, cum dicitur : Sol Christum significat. Adora ergo et 5 petram, quia Christum significat. *Sicut ovis ad uictimam ductus est* : adora et ouem, quia Christum significat. *Vicit leo* PL 1374 *de tribu Iuda* ; adora et leonem, quia Christum significat. Videte quam multa Christum significant ; omnia ista Christus in similitudine, non in proprietate. Quaeris proprietatem Christi ? 10 *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Ecce proprietas Christi, per quam factus es. Vis audire et proprietatem per quam reffectus es ? *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Cetera similitudines sunt. Intellege, esto scripturae capax, ut aliud uideas obici oculis tuis aliud innui 15 cordi tuo.

30 Matth. 6, 12. 19, 7 Ps. 10, 3. 14 Sap. 5, 6. 18 Ps. 4, 5. 22 Eph. 4, 26. 20, 4 cfr I Cor. 10, 4. 5 Isai. 53, 7. 6 Apoc. 5, 5. 10 Ioh. 1, 1.14.

19, 1 luna α κ tempore κ *Prosp.* 11 minui] *codd.*, potest *add. edd.* pertransibit *edd.* 12 cognouit κ

21. Sol ergo ille, iam securi dicimus, sol ille iustitiae, non sine causa impiis non oritur, etsi uolunt; ipsa enim Sapientia dicit: *Quaerent me mali, et non inuenient. Quaerent, et non inuenient.* Et quare? Oderunt enim sapientiam. Ipsa Sapientia ^{μ 1164} loquitur, et dicit: *Quaerent me mali, et non inuenient; oderunt enim sapientiam.* Si ergo oderunt, quare quaerunt? Quaerunt, non ut fruantur, sed ut inflentur; quaerunt sermonibus, oderunt moribus. *Spiritus enim sanctus disciplinae fugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu.* Non ergo sol ille oritur impiis, non oritur malis. At uero de isto sole quid dictum est? *Qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos.* Ergo de illo sole iustitiae nescio quid significat psalmus iste secundum mysterium; nam uidemus ista fieri in creatura etiam secundum speciem rerum uisibilium: *Sol agnouit occasum suum.* Quid est: *Sol agnouit occasum suum?* Christus agnouit passionem suam: occasus Christi, passio Christi. Sed numquid sic sol occidit, ut non oriatur? *Numquid qui dormit, non adiciet ut resurgat?* nonne ipse dixit: *Dormiui turbatus?* et de illo dictum est: *Exaltare super caelos, Deus?* Ergo, *Sol agnouit occasum suum;* quid est: *agnouit?* Adprobauit, placuit ei. Et unde ostendimus quia agnouit, hoc est, placuit ei? Quid enim non nouit Deus? quid non nouit Christus? Et tamen dicturus est in fine quibusdam: *Non noui uos.* Quomodo ergo ibi: *Non noui uos,* non est quasi: *Mihi ignoti estis,* sed, non mihi placetis, sic et hic, *agnouit occasum suum,* placuit illi occasus suus. Si enim ei displiceret, quomodo pateretur? Homini enim, quia non est ille sol, etiamsi displiceat passio sua, patitur et quod non uult. Ille autem non pateretur, nisi ei placeret; id est, nisi agnosceret occasum suum, non occideret; quia ipse ait: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; nemo tollit eam a me, sed ego ipse eam pono a me.* Ergo, *agnouit occasum suum.*

20.21. 22. Et quid, cum occidit sol, cum passus est Dominus? Factae sunt quaedam tenebrae in apostolis, defecit spes eorum, quibus primo magnus et redemptor omnium uidebatur. Quare? *Posuisti tenebras, et facta est nox; ibi pertransibunt omnes bestiae siluae. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, quaerentes a Deo escam sibi*¹. Quid intellegam spiritaliter catulos leonum, nisi spiritalia ne-

PL
1375

21, 3 Prou. 1, 28.29.

8 Sap. 1, 5.

11 Matth. 5, 45.

18 Ps. 40, 9.

19/20 Ps. 56, 5.6.

24 Matth. 7, 23.

31 Ioh. 10, 18.

22, 7 cfr Eph. 6, 12.

22, 4 ibi] in ea α κ (cfr Enarr. in ps. C, 12, 32; at infra l. 35 et 62 habet Aug. illic; Prosp. ibi) 6 quaerentes] et ut quaerant α κ (cfr l. 72 et Enarr. in ps. C, 12, 35; at l. 39: quaerentes, sicut et infra l. 16 et Prosp.

¹ Cfr Enarr in ps. C, 12 sq.

quitiae ? quid intellegam nisi mala daemonia, quae daemonia
 pascuntur erroribus hominum ? Sunt enim principes daemo-
 10 niorum, et sunt daemonia quaedam contemtibilia. Ista dae-
 monia seducere animas quaerunt, sed ubi sol non ortus est ;
 tenebrae enim sunt. Et cum tenebrae sunt, quaerunt catuli
 leonum quos deuorent. Ipse leo maior, princeps omnium ta-
 lium leonum, quid de illo dictum est ? *Nescitis quia aduersa-*
 15 *rius uester diabolus, tamquam leo rugiens circuit, quaerens*
quem deuoret ? Ideo quaerentes a Deo escam sibi, quia
 nec tentari quis potest a diabolo, nisi permittente Deo. Iob
 sanctus ante diabolum erat, et tamen longe ab illo erat : ad-
 spectu ante illum, potestate remotus ab illo. Quando auderet
 20 tentare uel carnem, uel facultates eius quas possidebat, nisi
 accepisset potestatem ? Quare autem datur potestas ? Aut ad
 damnandos impios, aut ad probandos pios. Iuste hoc totum
 Dominus agit ; et in neminem habet diabolus potestatem, uel
 in aliquid eius, nisi ille concedat, cui est potestas summa et μ 1165
 25 sublimis. Sic diabolo, sic homini nulla est potestas in homi-
 nem, nisi desuper detur. Stabat iudex uiuorum et mortuorum
 ante hominem iudicem, et inflauit se homo iudex uidens ante
 se Christum, et ait : *Nescis quia potestatem habeo occidendi et*
dimittendi te ? At ille qui uenerat et eum docere, a quo iudica-
 30 batur : *Non haberes, inquit, in me potestatem, nisi esset tibi*
desuper data. Et homo et diabolus et quaelibet daemonia non-
 nisi accepta potestate nocent : sed proficientibus non nocent.
 Malis ita sunt tamquam ignis feno ; bonis ita sunt tamquam
 ignis auro. Manducatus est Iudas ut fenum ; probatus est Iob
 35 ut aurum. *Posuisti tenebras, et facta est nox ; illic*
pertransibunt omnes bestiae siluae. Iam bestiae siluae
 alio modo. Alio enim et alio modo semper ista intelleguntur,
 quomodo Dominus ipse agnus, ipse leo. Quid tam diuersum
 quam agnus et leo ? Sed qualis agnus ? Qui uinceret lupum,
 40 uinceret leonem. Ipse petra, ipse pastor, ipse ianua. Pastor
 intrat per ianuam ; et dicit : *Ego sum pastor bonus ;* et dicit :
Ego sum ianua. Ipsum leonis nomen Dominum significat ;
 quia : *Vicit leo de tribu Iuda,* et diabolum ; quia : *Conculcauit*
leonem et draconem. Discite sic intellegere, cum figurate ista di-
 45 cuntur, ne forte ubi legeritis quod Christum significat petra,
 ubique petram Christum putetis. Significat alia atque alia,
 sicut littera quo loco ponatur uide, ibi intellegis eius uim. Si
 audieris litteram primam in nomine Dei, et putaueris eam
 semper ibi ponendam, delebis eam in nomine diaboli. Ab ea-
 50 dem enim littera incipit nomen Dei, a qua incipit nomen

14 1 Petr. 5, 8.

28 Ioh. 19, 10. 11.

41 Ioh. 10, 7. 11.

43 Apoc. 5, 5.

43 Ps. 90, 13.

45 cfr 1 Cor. 10, 4.

37 semper] saepe tres codd.

diaboli ; et nihil tam disiunctum, quam Deus et diabolus. Vide ergo quam absurdus est a rebus et humanis et diuinis, qui dixerit de littera singulari D : Non debet haberi in capite PL
 nominis diaboli, et cum quaesieris, quare ? respondeat : Ego 1376
 55 in nomine Dei legi istam litteram. Ridetur iste ; nam nec talis est cui digneris reddere rationem. Nolite ergo tam pueriliter sapere etiam ista diuina, ut forte aliquis uestrum, quia dixi superius bestias siluae significare gentes, modo autem dico bestias siluae significare daemonia et angelos praeuaricationis,
 60 putet iis me aliquid contrarium dicere. Similitudines enim sunt, et in quocumque loco sunt, circumstantia sui exponuntur. *Illic pertransibunt omnes bestiae siluae.* Vbi ? In nocte quam posuit Dominus, quia *sol agnouit occasum suum. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, quaeren-*
 65 *tes a Deo escam sibi.* Merito Dominus uenturus ad occasum suum, ipse sol iustitiae agnoscens occasum suum, ait discipulis, tamquam tenebris futuris, circuituro leone, ut quaereret quem deuoraret, quod ille leo neminem deuoraret, nisi peteret : *Hac nocte, inquit, postulauit satanas uexare uos*
 70 *sicut triticum ; et ego rogavi pro te, Petre, ne deficiat fides tua.* Nonne Petrus cum ter negauit, iam inter dentes leonis erat ? *Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et ut quaerant a Deo escam sibi.*

22. 23. *Ortus est sol.* Qui dixit : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam ; agnouit occasum suum, et posuit eam ; ortus est sol, et recepit eam. Ortus est sol, quia occidit sol, sed non exstinctus est*
 5 *sol.* Adhuc eis qui non intellegunt Christum, ipsa nox est ; μ 1166
 adhuc eis sol ortus non est : instent, ut intellegant, ne rapiantur a rugiente leone. Nam ecce quibus ortus est, non eos audent inuadere catuli leonum. Sequitur enim : *Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis cuba-*
 10 *bunt.* Magis magisque ubi oritur sol iste, ut intellegatur ab orbe terrarum, et clarificetur Christus in toto mundo, congregantur catuli leonum ; illa daemonia recedunt a persecutione ecclesiae, quae instigabant persequi domum Dei, operando in filiis diffidentiae. Nam dictum est : *Secundum principem*
 15 *potestatis aeris, qui nunc operatur in filiis infidelitatis.* Modo iam quia nemo eorum persequi audet ecclesiam, *ortus est sol, et congregati sunt.* Et ubi sunt ? *Et in cubilibus suis cubabunt.* Cubilia eorum, corda infidelium. Quam multi gerunt leones cubantes in cordibus suis ? Non inde erumpunt,

69 Luc. 22, 31.32. 71 cfr Matth. 26, 70-74. 23, 14 Eph. 2, 2.

67 discipulis] suis *add. tres codd.* tenebris] in *praem. quattuor codd.* 23, 9 congregabuntur κ 9/10 cubabunt] a *Prosp.(?)*, se collocabunt κ, collocabuntur *Prosp. (?)* 10 ubi] *codd.*, ibi *edd.*

20 non faciunt impetum in istam peregrinantem Ierusalem. Quare non faciunt ? Quia iam *ortus est sol*, et splendet in toto orbe terrarum.

23. 24. Ergo uide quid sequatur, quia *ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis cubabunt*. Quid tu, o homo Dei ? quid tu, o ecclesia Dei ? quid tu, o corpus Christi, cuius caput in caelo est ? quid tu facis, o homo, unitas
5 eius ? *Exiet*, inquit, *homo ad opus suum*. Operetur ergo iste homo opera bona in securitate pacis ecclesiae, operetur usque in finem. Aliquando enim erit quaedam contenebratio, et fiet quidam impetus, sed in uespera, id est in fine mundi ;
10 *exiet homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad uesperam*. PL 1377

24. 25. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine !* Merito magna, merito excelsa. Vbi facta sunt opera ista tam magna ? quae illa statio Dei ubi stetit, uel quae illa sessio ubi sedit, et ista operatus est ? quis locus ubi ista operatus est ?
5 unde processerunt primo ista tam pulchra ? Si ad litteram accipias, omnis ordinata creatura, ordinate currens, ordinate pulchra, ordinate oriens, ordinate occidens, ordinate peragens omnia tempora, unde processit ? Ipsa autem ecclesia quomodo accepit incrementa, successus, perfectionem ? Quomodo
10 destinatur ad finem quemdam immortalitatis ? Quibus praeconiis praedicatur ? quibus mysteriis commendatur ? quibus sacramentis occultatur ? qua praedicatione reuelatur ? Vbi fecit haec Deus ? Video magna opera : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine !* Quaero ubi fecerit, locum non
15 inuenio ; sed uideo quid sequatur : *Omnia in sapientia fecisti*. Ergo omnia in Christo fecisti. Ille contemptus, ille expalmatus, ille consputus, ille spinis coronatus, ille crucifixus, omnia in illo fecisti. Audio, audio quid de illo tuo milite nunties hominibus ; quid de illo praecone sancto praedices gentibus,
20 Christum Dei uirtutem et Dei sapientiam. Irrideant Iudaei crucifixum Christum, quia scandalum est eis ; irrideant pagani crucifixum Christum, quia stultitia est eis : *Nos autem inquit, praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam ; ipsis uero uocatis Iudaeis et*
25 *Graecis Christum Dei uirtutem et Dei sapientiam. Omnia in sapientia fecisti*.

26. *Repleta est terra creatura tua*. Repleta est terra ^{μ 1167} creatura Christi. Et quomodo ? Quomodo uidemus ; quid

25, 22 I Cor. I, 23, 24.

24, 7 contenebratio] *quidam codd. Prosp.*, contenebricatio *plures codd.* 11 uesperum a κ 25, 3 stetit usq. ubi] *om. codd. per homoiotel.* 26, 2 creatura Christi] *aliquot codd.*, creatura tua, Christe *edd.*

enim non a Patre per Filium creatum est ? Quidquid ambulat et repit in terris, quidquid natat in aquis, quidquid uolat in
 5 aere, quidquid in caelo circumagitur, quanto magis terra, totus mundus creatura Dei est. Sed nescio quid hic significat de quadam creatura noua, de qua dicit apostolus : *Si qua in Christo noua creatura, uetera transierunt ; ecce facta sunt omnia noua, omnia autem ex Deo.* Noua creatura quae facta est,
 10 omnes credentes in Christum, exuentes se ueterem hominem, et induentes nouum. *Repleta est terra creatura tua.* In uno loco terrae crucifixus erat, in uno exiguo loco cecidit granum illud in terram, et mortificatum est ; sed magnum fructum adtulit. Singularis eras, Domine Iesu, donec transires ;
 15 agnosco in alio psalmo uocem tuam, qua dixisti : *Singularis ego sum, donec transeam.* Singularis ergo eras, donec transires ; singularis eras, cum agnouisti occasum tuum ; sed ab occasu
 in ortum transisti. Ortus es, splenduisti, clarificatus es, cum in caelum adscendisti, et *repleta est terra creatura tua.*
 20 Psalmum, fratres, nondum finiuius ; sed aliquid inde in nomine Christi etiam ad diem Dominicum differamus.

PL
1378

SERMO IV.

1. Meminit Caritas uestra, cum sit unus sermo Dei in scripturis omnibus dilatatus, et per multa ora sanctorum unum Verbum sonet, quod cum sit in principio Deus apud Deum, ibi non habet syllabas, quia non habet tempora ; nec mirandum nobis sit, quia propter infirmitatem nostram descendit ad particulas sonorum nostrorum, cum descenderit ad suscipiendam infirmitatem corporis nostri : istum tamen psalmum iam multos nobis fecisse sermones, mysteriaque ipsa quae hic clausa tenentur, ut pulsantibus aperirentur, adtulisse nobis
 10 non paruas per aliquot dies moras temporis, cum pronuntiantur, cum commendantur, cum clausa esse monstrantur, cum aperiuntur, cum eruuntur, cum ostenduntur ; ac per hoc meminit, ut dixi, Caritas uestra, nec praeterito die ad eius terminum psalmi nos peruenire potuisse, et distulisse in hunc diem.
 15 Voluit Dominus et tempus redditionis nobis exhibere, et me debitorem debito satisfacere, et exactores securiores efficere ; det ergo ipse bonum quod reddamus, qui non reddidit quidquid mali feceramus.

24. 2. Exclamauerunt, ut nostis, ut cum pietate gaudioque recolitis, exclamauerunt cum psalmo uiscera cordis nostri, et dixerunt : *Quam magnificata sunt opera tua, Domi-*

26, 7 II Cor. 5, 17.18. 10 cfr Eph. 4, 22.24. 15 Ps. 140, 10.

CIII, sermo 4, 1, 3 sqq. cfr Ioh. 1, 1.14.

8 omnia] om. omnes fere codd.

ne! Omnia in sapientia fecisti; repleta est terra
 5 *creatura tua.* Quidquid a Deo factum est, in sapientia factum est, et per sapientiam factum est. Quidquid nouit sapientiam, et quidquid non nouit sapientiam, et tamen in creatura Dei est, in sapientia factum est, et per sapientiam factum est. Qui cognoscunt sapientiam, lucem habent sapientiam;

10 qui non cognoscunt, habent tamen artificem sapientiam, cum μ 1168
 sint ipsi detenti insipientia; et qui eam lucem habent, etiam artificem habent; non quicumque artificem habent, etiam lucem habent. Et quidem in hominibus multi sunt qui eius participes fiunt, et sapientes uocantur; multi eius expertes, stulti

15 nominantur. Propter hoc uitioso nomine stulti appellantur, quia si studeant sapientiae, si petant, si quaerant, si pulsent, possunt peruenire ad eius participationem; non enim naturae, sed negligentiae denegatur. Sunt autem aliae creaturae, quae non possunt fieri participes sapientiae; sicut omnes bestiae, omnia pecora, omnes arbores, quae nec sensum habent

20 ullum. Numquid quia participes sapientiae esse non possunt, ideo non in sapientia et per sapientiam facta sunt? Non ergo exigit Deus intellectum de equo et mulo; sed hominibus dicit: *Nolite esse sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.*

25 Quod equo natura est, homini crimen est. Hoc ergo dicit PL 1379
 Deus: Non exigo participationem sapientiae meae ab eis quae non feci ad imaginem meam; sed ubi feci, inde exigo, et usum eius rei postulo, quam donauit. Homines ergo reddentes Deo quae Dei sunt, si Caesari reddunt quod Caesaris est;

30 id est, reddentes Caesari imaginem suam, et reddentes Deo imaginem suam, erigunt ipsam mentem suam, non ad se, sed ad artificem suum, et ad lumen unde sunt, et ad calorem quemdam spiritalem unde feruescunt, et unde remoti frigescunt, et unde recedentes contenebrantur, et quo reuertentes illuminantur; et quia pie illi dixerunt: *Tu illuminabis lucernam meam, Domine; Deus meus, illuminabis tenebras meas,* discussis tenebris terrenae stultitiae, aperientes os et ducentes spiritum, erigunt, ut dixi, fidentem oculum cordis; et circumspiciunt mente uniuersum mundum, terram, mare

40 et caelum, et uidentes omnia pulchre disposita, ordinata currere, digeri generibus, fulciri seminibus, mutari successionibus, currere temporibus placet eis in hic artifex, ut et ipsi placeant in artificio artificis; et exclamant prae magno gaudio, quia uere huic laetitiae nihil comparari potest: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti.* Vbi est ipsa sapientia in qua omnia fe-

2, 24 Ps. 31, 9.

28 cfr Matth. 22, 21.

35 Ps. 17, 29.

CIII, sermo 4, 2, 10/11 cum usq. insipientia] om. plures codd. 11 in sapientia quidam codd. Am. Er., sapientia alii codd. 43 artificio] plures codd., artifice edd.

cisti ? quo sensu adtingitur ? quo oculo uidetur ? quo studio quaeritur ? quo merito possidetur ? Quo putatis, nisi gratia sua ? Qui donauit ut simus, donat ut boni simus. Donat conuersis, qui antequam conuerterentur, et cum auersi irent post uias suas, nonne quaesiuit eos ? nonne descendit ? nonne Verbum caro factum est, et habitauit in nobis ; nonne accendit lucernam carnis suae, dum penderet in cruce, et quaesiuit perditam drachmam ? Quaesiuit et inuenit, uicinis congratulantibus, id est omni creatura spiritali quae Deum proxime adtingit. Vicinis laetantibus inuenta est drachma ; angelis laetantibus inuenta est anima humana. Inuenta est, ergo gaudeat, et dicat : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti.*

3. *Repleta est terra creatura tua.* Qua creatura tua repleta est terra ? Omnibus arboribus et frutetis, omnibus animalibus et pecoribus ; et uniuerso ipso genere humano, repleta est terra creatura Dei. Videmus, nouimus, legimus, ^{μ 1169} agnoscimus, laudamus, et in his praedicamus ; et in his non sufficimus laudare tantum, quantum abundat ex bona inspectione cor nostrum. Sed ad illam magis creaturam debemus adtendere, unde dicit apostolus : *Si qua igitur in Christo noua creatura, uetera transierunt ; ecce facta sunt omnia noua.* 10 *Quae uetera transierunt ?* In gentibus omnis idololatria, in ipsis Iudaeis omnis illa seruitus legis, omnia illa sacrificia praenuntiantia praesens sacrificium. Abundabat tunc uetustas hominis ; uenit qui renouaret opus suum, uenit qui conflaret argentum suum, qui formaret monetam suam, et adtendimus 15 plenam terram christianis credentibus in Deum, auertentibus se a prioribus immunditiis suis et idololatria, a spe praeterita ad spem noui saeculi ; et ecce nondum est in re, et iam tenetur in spe, et per ipsam spem iam cantamus et dicimus : *Repleta est terra creatura tua.* 20 Nondum enim in patria cantamus hoc, nondum in illa requie quae promittitur, nondum confirmatis uectibus portarum Ierusalem ; sed adhuc in peregrinatione intuentes mundum istum totum, et undique homines currentes ad fidem, timentes gehennas, contemnentes mortem, amantes uitam aeternam, spernentes praesentem, et 25 tali spectaculo completi gaudio dicimus : *Repleta est terra creatura tua.*

25. 4. Hoc autem saeculum adhuc tentationum fluctibus quatitur, adhuc tempestatibus et procellis tribulationum et tumorum turbatur ; hac tamen itur. Minetur licet mare, et tumeat fluctibus, procellasque parturiat ; hac itur, datum est nobis 5 lignum in quo nauigemus : *Repleta est terra creatura*

51/52 cfr Ioh. 1, 14. 52 cfr Luc. 15, 8. 3, 8 II Cor. 5, 17. 20 cfr Ps. 147, 13.

4, 2/3 timorum uel timore nonnulli codd.

tua. Sed nondum sumus in terra uiuentium, adhuc ista terra morientium est ; clamamus autem, et dicimus : *Spes mea es tu, portio mea in terra uiuentium*. In terra morientium spes mea, in terra uiuentium portio mea. Ecce ista terra quae repleta
 10 est creatura Dei. Qui adhuc est in ista terra morientium, nondum in terra uiuentium, qua transit ? Audi sequentia : *Hoc mare magnum et spatiosum, ibi repentia quorum non est numerus ; animalia pusilla et magna*. Terribile mare significat : *ibi sunt repentia quorum non est*
 15 *numerus*. Insidiae repunt in hoc saeculo, et incautos repente occupant : repentes autem tentationes quis numerat ? Repunt, sed caue, ne subripiant. Vigiletur in ligno ; etiam in aquis, etiam in fluctibus tuti sumus ; non dormiat Christus, non dormiat fides ; et si dormierit, excitetur ; imperabit uentis,
 20 placabit mare ; finietur uia, gaudebitur in patria. *Ibi repentia quorum non est numerus ; animalia pusilla et magna*. Video enim adhuc in mari isto formidoloso nondum credentes ; ipsi enim uersantur in amaris aquis et sterilibus ; illi autem et pusilli et magni sunt. Nouimus hoc ; multi pusilli
 25 saeculi nondum crediderunt, multi primates saeculi nondum crediderunt : *animalia pusilla et magna* sunt in hoc mari. Oderunt ecclesiam, premuntur Christi nomine ; non saeuunt, quia non permittuntur ; in manus non erumpens, clausa est in corde saeuitia. Nam omnes siue pusilli, siue magni,
 30 *animalia pusilla et magna*, quae modo dolent templa clausa esse, aras euersas, simulacra confracta, leges latas ut sacrificare idolis capitale sit crimen ; omnes qui dolent haec, μ 1170
 in mari sunt adhuc. Quid ergo nos ? ad patriam qua ituri sumus ? Per ipsum mare, sed in ligno. Noli timere periculum ;
 35 lignum te portat quod continet saeculum. Ergo adtendite : *Hoc mare magnum et spatiosum, ibi repentia quorum non est numerus ; animalia pusilla et magna*. Noli timere, noli terreri ; desidera patriam, intellege peregrinationem.

26. 5. *Illic naues commeabunt*. Ecce in eo quod terrebat, naues natant, et non merguntur. Naues ecclesias intellegimus, commeant inter tempestates, inter procellas tentationum, inter fluctus saeculi, inter animalia pusilla et magna. Gubernator est Christus in ligno crucis suae. *Illic naues commeabunt*. Non timeant naues, non ualde adtendant ubi natent, sed a quo gubernentur. *Illic naues commeabunt*. Quem commeatum reperiunt tristem, quando gubernatorem sen-

4, 7 Ps. 141, 6. 17 cfr Matth. 8, 24-26.

12 illic κ repentia] *Prosp.*, reptilia a, reberentia κ 13 cum magnis a
 18 aquis] *codd.*, in cruce nauigamus *add. edd.*, *fort. recte, cfr Prosp.* : *non recedendum a ligno crucis, in quo hoc saeuum mare ... transeat* 5, 1 comedabunt κ

tiunt Christum ? Commeabunt secure, commeent perseueran-
 10 ter, uenient ad finem debitum, perducentur ad terram quietis.

6. Est in isto mari aliquid etiam quod superat omnia animalia pusilla et magna. Quid est hoc ? Psalmum audiamus : *Draco hic quem finxisti ad illudendum ei*. Ibi repentia quorum non est numerus, ibi animalia pusilla et magna ;
 5 illic naues commeabunt, et non timebunt, non solum repentia, quorum non est numerus, et animalia pusilla et magna, sed nec draconem qui ibi est : *Quem finxisti*, inquit Deo, *ad illudendum ei*. Magnum secretum, et tamen quod nostis dicturus sum. Nostis inimicum ecclesiae quemdam draconem :
 10 non uidistis oculis carnis, sed uidetis oculis fidei. Ipse est qui et leo dicitur ; de illo scriptura dicit : *Conculcabis leonem et draconem*. Subditus est iste capiti tuo, subdetur et corpori eius ; haereant tantum membra capiti suo, ut membra eius sint. Dictum est de prima femina, quam seduxit hic draco ;
 15 Eua scilicet illa cui consilium mortis dedit, et persuasione astuta in cor femineum more serpentis irrepsit. Factum est quod nouimus, quod ibi et nos fecimus, quod dolemus. In illis enim duobus hominibus totum genus humanum : inde propago mortis, inde et in paruulis debita, delicta. *Quis enim mundus*, ait
 20 scriptura, *in conspectu tuo ? Nec infans cuius est unius diei uita super terram*. Tradux peccati, tradux mortis de primo peccato. Nostis enim et quid dictum est mulieri, uel potius serpenti, cum audiret Deus peccatum primi hominis : *Ipsa tuum obseruabit caput, et tu eius obseruabis calcaneum*. In ma-
 25 gno mysterio dictum, in figura dictum ecclesia futurae, factae de latere uiri sui, et hoc dormientis. Erat autem Adam forma futuri. Hoc apostolus dicit : *Qui est forma futuri*. Praefiguratum est quod futurum erat, facta est ecclesia de latere Domini dormientis in cruce. Nam de latere crucifixi percusso, sacramenta ecclesiae profluxerunt. Quid ergo dictum est ecclesiae ?
 30 Iam modo audite, intellegite, caete : *Ipsa tuum obseruabit caput, et tu eius calcaneum*. O ecclesia, caput serpentis obserua. Quid est caput serpentis ? Prima peccati suggestio. Venit tibi in mentem nescio quid illicitum ; noli ibi tenere mentem tuam,
 35 noli consentire. Hoc quod uenit in mentem, caput serpentis ^{μ 1171} est ; caput calca, et euades ceteros motus. Quid est, caput calca ? Ipsam suggestionem contemne. Sed lucrum suggestit : magnum ibi lucrum est, magnum ibi aurum est ; si hanc fraudem feceris, diues eris. Caput serpentis est, calca. Quid est,
 40 calca ? Contemne quod suggestit. Sed magnum aurum sug-

PL
1382

6, 11 Ps. 90, 13.
 29 cfr Ioh. 19, 34.

19 Iob 14, 4 et 5.

23 Gen. 3, 15.

27 Rom. 5, 14.

9 commeent] *plures codd.*, commeabunt *edd.*
 Prosp. ei] *Prosp.*, eis a, eius κ

6, 3 iste κ *Prosp.* formasti κ

gessit. Et quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiatur? Pereat mundi lucrum, ne fiat animae damnum. Haec dicens, obseruasti caput serpentis, et calcasti. Ille autem diabolus calcaneum tuum obseruat. 45 Quid est, obseruat calcaneum tuum? Quando labaris a uia Dei. Tu obseruas primam suggestionem, ille obseruat lapsum tuum. Si enim lapsus fueris, cades; si cecideris, possidebit. Vt autem non cadas, noli exire de uia. Angustam tibi semitam strauit Deus; quidquid extra illam, lubricum est. 50 Propterea lumen est Christus, et uia est Christus: *Erat lumen uerum quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*; et: *Ego sum uia et ueritas et uita*. Per me is, ad me is. Si ergo ipse est lumen, et ipse est uia; si ab illo recesseris, nec in lumine eris, nec in uia. Et quid te sequitur? Quod dicit de 55 impiis quidam psalmus: *Fiat uia illorum tenebrae et lubricum*.

7. Hic ergo draco, antiquus hostis noster, ira feruidus, insidiis adstutus, in mari magno est. *Draco hic quem finxisti ad illudendum ei*. Iam tu illude draconi: ad hoc enim hic factus est draco. Ipse cadens peccato suo de sublimi 5 habitatione caelorum, et ex angelo factus diabolus, accepit quemdam locum suum in hoc mari magno et spatioso. Regnum eius quod putas, carcer eius est. Multi enim dicunt: Quare tantam potestatem diabolus accepit, ut dominetur in isto saeculo, et tantum ualeat, tantum possit? Quantum ualet, aut quantum potest? Nisi permissus, nihil potest. Tu sic age, ne permittatur in te; aut si permissus fuerit ad tentandum, uictus abscedat, et non possideat. Permissus est enim ad tentandos quosdam sanctos uiros famulos Dei; superauerunt eum, quia de uia non recesserunt, non lapsi sunt, quorum ob- 15 seruabat calcaneum. Iob ille sanctus sedebat in stercore, et currebat in uia: uidete quomodo obseruauerit caput eius, et quemadmodum ille calcaneum eius adtendebat. Ille repellebat suggerentem, ille sperabat labentem: cepit et eius mulierculam; subtraxit omnia quae habebat, solam dimisit adiutricem 20 suam, non mariti consolatricem, sed potius tentatricem; cepit etiam ipsam non obseruantem caput eius. Adhuc enim illa Eua erat; sed iam ille Adam non erat. Ablatis omnibus, remansit Iob cum uxore, per quam tentaretur, et cum Deo, a quo regeretur. Quid illo pauperius subito factum, si domum 25 eius consideres? Quid illo ditius, si cor eius cogites? Vide paupertatem domus: ablata sunt omnia. Vide diuitias cordis: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita fa-*

41 cfr Matth. 16, 26.
Iob 1, 21.

50 Ioh. 1, 9.

52 Ioh. 14, 6.

55 Ps. 34, 6.

7, 26

52 ad] si *praem. edd.*

7, 20 sed potius tentatricem] *om. plures codd.*

ctum est ; sit nomen Domini benedictum. Dominus dedit, Dominus abstulit : nouerat rectorem suum, et tentatorem suum ;
 30 permissorem tentatoris sui nouerat. Nihil sibi, inquit, diabolus
 tribuat ; uoluntatem habet nocendi, potestatem autem nisi ^{μ 1172}
 acciperet, non haberet ; quantum accepit ille potestatis, tan-
 tum ego patior ; non ergo ab illo patior, sed ab eo qui potesta-
 tem dedit ; contemnatur superbia tentatoris mei, sustinean- PL
 35 tur flagella patris mei. Repulsus est tentator, obseruatum est ¹³⁸³
 caput eius, penetrare non potuit in cor. Muratam ciuitatem
 forinsecus oppugnauit, sed non expugnauit. Accessit alia tenta-
 tio : permissus est ad corpus eius, percussit graui uulnere a
 capite usque ad pedes ; contabescebat putredine, scatebat uer-
 40 mibus, amissa domo sedebat in stercore. Ibi Eua captiuata, a
 diabolo non ad adiutorium marito supposita, sed ad lapsum,
 suggerit ut blasphemetur Deus. Primo suggestit in paradiso
 ut contemneretur Deus, modo ut blasphemetur Deus. Valuit
 tunc in integrum, nunc uictus est a putri : in paradiso deiecit,
 45 in stercore superatus est. Adtendebat autem ille draco utrum
 Iob lingua laberetur. Omnis enim homo in actu suo pedes ha-
 bet in eo quod agit, in quo mouetur, ibi tamquam ambulat.
 Dicebat ille multa ; quanta enim dixit Iob, qui legunt, noue-
 runt : in tam multis illis uerbis obseruabat serpens calcaneum
 50 labentis. Ille autem qui caput obseruabat serpentis, repulit
 omnem suggestionem. Respondit et mulieri, sicut dignum erat
 respondere mulieri : *Locuta es, inquit, tamquam una de insi-*
ipientibus mulieribus ; si bona percepimus de manu Domini,
mala non sustinebimus ? Et inter illa omnia quae dixit, nus-
 55 *quam lapsus est.* Quod multi in illis uerbis non intellegunt, et
 quaedam ibi sic accipiunt, quasi aliquid durum dixerit Iob
 in Deum.

8. Nam inter multa etiam hoc dixit, uelut stomachans ad-
 uersus Deum, sicut uidebatur non intellegentibus ; ille autem
 gestabat personam magnam magnae prophetiae : *Vtinam,* in-
 quit loquens ad Deum, *utinam esset nobis arbiter !* Quid est :
 5 *Vtinam esset nobis arbiter ?* Quasi qui inter nos iudicaret, et
 quo iudicante causa mea uinceret. Sic accipitur ad primum
 sonum : sed discute te, ne labaris ; adtendit enim serpens ille
 semper calcaneum tuum. Quid uisus est dixisse Iob ? *Vtinam*
esset nobis arbiter ! utinam esset medius aliquis qui iudicaret
 10 inter me et te ! Hoc Deo homo, hoc in stercore homo, hoc uel
 in caelo angelus Dco : *Vtinam esset nobis arbiter !* Sed quid
 praeuidebat ? quid optabat ? *Multi,* inquit Dominus, *iusti et*
prophetiae uoluerunt uidere quae uidetis, et non uiderunt. Arbi-

52 Iob 2, 10. 8, 3 Iob 9, 33, sec. LXX. 12 Matth. 13, 17.

40/41 Eua captiuata, diabolo ad adiutorium, marito supposita ad lapsum *plures*
codd. (item fere Am. Er.)

trum desiderabat. Quid est arbiter? Medius ad componendam
 15 causam. Nonne inimici eramus Dei, et malam causam habebamus
 aduersus Deum? Quis finiret causam istam malam, nisi ille medius
 arbiter, qui nisi ueniret, misericordiae perierat iter? De quo apostolus
 dicit: *Vnus enim Deus et mediator Dei et hominum, homo Christus*
 20 *Iesus*. Si non homo, non mediator; quia aequalis Patri Deus. Dicit
 alio loco: *Mediator autem unius non est; Deus autem unus est*.
 Inter duos mediator: ergo Christus mediator inter hominem et Deum.
 Non quia Deus, sed quia homo; nam quia Deus, aequalis Patri; sed
 aequalis Patri, non mediator. Vt autem sit mediator, descendat a
 25 superiore ad inferiorem, ab aequalitate Patris; faciat quod ait
 apostolus: *Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in*
similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut homo. Fundat
 sanguinem suum, delet chirographum nostrum, componat inter nos
 et Deum, nostram uoluntatem corrigens ad iustitiam, illius sententiam
 30 flectens ad misericordiam. Sicut ergo hoc unum exposuimus, quantum
 Dominus dedit, quod durum uidetur dictum a Iob; sic et cetera quae
 ibi uidentur quasi aspera et blasphema, habent intellectus suos. Quod
 putaremus aliter esse, nisi Deus perhiberet testimonium, et antequam
 35 loqueretur Iob, et posteaquam totum locutus est. Perhibuit Deus
 primo testimonium, dicens: *Homo sine querela, uerax Dei cultor*.
 Dixit hoc Deus, dixit hoc ante tentationem illius. Ne quis autem
 in illis uerbis forte male intellegens scandalizaretur, et putaret
 iustum quidem uirum fuisse Iob ante tentationem, in tentatione
 40 autem graui defecisse, et lapsum esse in sacrilegam blasphemiam;
 finitis omnibus sermonibus, et ipsius Iob, et amicorum eius a
 quibus ei consolatio reddebatur, dicit Dominus testimonium, illos
 non uerum locutos, sicut seruum eius Iob. *Non enim locuti estis,*
 45 *inquit, coram me uerum quidquam, sicut seruus meus Iob*. Deinde iubet ut ille
 pro eis offerat hostias, quibus eorum peccata soluantur.

9. Eia, fratres mei, qui uult obseruare caput serpentis, et securus
 transire hoc mare; quia necesse est habitet hic serpens iste, et, ut
 dicere coeperam, lapsus diabolus de caelo hunc locum accepit; obseruet
 5 caput eius, a timore saeculi, et a cupiditate saeculi. Hinc enim
 suggerit aliquid, aut unde times, aut unde cupis; aut amorem tuum
 tentat, aut timorem. Tu si timueris gehennas, amaueris regnum
 Dei, obseruabis caput eius. Euitato capite, securus eris; nec ille
 lapsus tuum tene-

18 I Tim. 2, 5. 20 Gal. 3, 20. 26 Phil. 2, 7. 27 cfr Col. 2, 14. 36 Iob 1, 8. 44 Iob 42, 7.8.

8, 22/24 non quia deus aequalis patri, sed qui homo minor patri, si aequalis patri, non mediator *quidam codd.* 23/24 non quia deus aequalis patri, sed si aequalis patri, non mediator *Er. Lou.* 28/29 componat] *codd.*, pacem *add. edd.*

bit, nec de tua ruina gaudebit. Nemo autem dicat, ut dixi :
 10 Magnam habet potestatem. Vident enim homines quasi quantum
 acceperit potestatis ; quid perdiderit, non uident. Ipse
 autem sanctus Iob in uerbis suis mysticis et alte secretis, di-
 cens de ista potestate quam dicitur diabolus habere, et de-
 scribens illum multis modis in figuris similitudinum, expo-
 15 nens quid ille sit, uel quid ualeat, hoc quoque ait : *Non est
 quidquam simile ei factum super terram, ad illudendum ei ab
 angelis meis.* Deus ibi loquitur in libro Iob : *Non est quidquam
 ei super terram simile factum, ad illudendum ei ab angelis meis.*
Omne altum uidet ; et ipse rex omnium quae in aquis sunt. Cui
 20 testimonio congruit hoc in psalmo. Cum enim diceret de mari
 magno et spatioso, ubi animalia pusilla et magna, ubi repentia PL
 quorum non est numerus, ubi naues nauigant ligno tutae, ait : 1385
Draco hic quem finxisti ad illudendum ei. Sed si ad
 illudendum, quomodo Deus illi illudit ? An tradidit eum illu-
 25 dendum, hoc est, ut illudatur ? Putaremus quod Deus illi illu-
 deret, nisi scriptura Iob soluisset quaestionem ; ibi enim di-
 ctum est : *Ad illudendum ei ab angelis meis.* Vis illudere dra-
 conis ? Esto angelus Dei. Sed nondum es angelus Dei. Donec
 sis, si eum cursum tenes ut sis, sunt angeli qui illudant dra-
 30 conis, ne tibi noceat. Praepositi enim sunt angeli caelorum su-
 per potestates aereas, et inde procedit uerbum quod fit hic.
 Intuentur enim legem fixam, legem aeternam, iubentem sine
 scriptura, sine syllabis, sine strepitu, fixam semper et stan- μ 1174
 tem ; intuentur angeli corde mundo, et ex illa faciunt quid-
 35 quid hic fit, et potestates ex illa ordinantur a summis usque
 in ima. Et si potestates summorum caelorum reguntur uerbo
 Dei, quanto magis inferiores atque terrenae ? Remanet ergo
 in malis sola nocendi cupiditas. Hanc habet homo in potestate
 cupiditatem nocendi, uoluntatem ad perniciem. Si autem cui-
 40 quam nocere potuerit, non gloriatur ; non ipse nocuit, data
 est ei potestas. Semel dictum est, sententia firma est : *Non est
 potestas, nisi a Deo.* Quid ergo times ? In aquis sit draco, in
 mari sit draco ; illac transiturus es. Sic est fictus ut illudatur,
 hic ad hunc locum ordinatus est, in his sedibus deputatus est.
 45 Magnum aliquid illi putas esse has sedes, quia non nosti sedes
 angelorum unde lapsus est : quae tibi uidetur eius gloriatio,
 damnatio est.

10. Similitudinem accipite breuiter, quia reuera magnum
 aliquid est hoc nosse et intellegere. Domum magnam aliquam
 putate totam istam administrationem creaturae : domus ista

9, 15 Iob 41, 24 et 25, sec. LXX. 41 Rom. 13, 1.

9, 11 perdiderit] *praecipui codd.*, maiestatis *add. edd.* 41 deputatus est] *om.*
quidam codd. 45 magnum] *si praem. edd.* illi] *om. edd.* 46 est] *miraris*
 sedes mortuorum unde deiectus est *add. edd.*

magna habet dominum, habet seruos, et in ipsis seruis habet
 5 circa se proximos sibi in apparatus melioribus uestium, the-
 saurorum, horreorum, magnarum possessionum ; habet etiam
 seruos in infimis ministeriis, ita subditis sibi potestatibus, ut
 quosdam habeat et ad mundandas cloacas ; a summis procur-
 10 ratoribus usque ad extrema ista et infima ministeria quam
 multi sunt gradus. Si ergo aliquis magnus procurator offendat,
 et poena domini sui, uerbi gratia, fiat ostiarius in aliquo loco
 extremo ; si exercens sibi datam potestatem, uolentes intrare
 uel exire perturbet, secundum modum potestatis quem accepit
 a domino, illi autem nesciant eum fuisse aliquando magnum
 15 procuratorem ; magnam potestatem illius esse arbitrantur,
 quia quid perdidit nesciunt. Et tamen, fratres mei, ostiarius
 ille de quo dixi, ad similitudinem domus magnae huius terre-
 nae, potest aliquid facere nesciente domino suo, et turbare
 aliquem illo non iubente ; iste autem nec ad illam ianuam
 20 positus est, qua intramus ad Deum. Christus est enim illa ia-
 nua, et per Christum intramus ad uitam aeternam. Sed est
 quaedam ianua, qua intratur in hoc saeculum, ianua quaedam
 mortalitatis ; circa ista infirmae carnis huius detrimenta et
 supplementa, ad istam ianuam quasi quidam ostiarius est ;
 25 hic habet potestatem in isto mari, qua naues commeant, sed
 non tantam ut faciat aliquid nesciente aut nolente Domino
 suo. Ne forte aliquis dicat : Perdidit quidem ille magnam po-
 testatem superiorum apparatus ; sed ego in his infimis sum,
 hic me potest habere in potestate, opus est ut seruiam illi. Noli
 30 falli ; nouit te Dominus tuus, et sic te nouit, ut capillos tuos
 habeat numeratos. Quid ergo times ? Tentaturus est forte car-
 nem tuam : flagellum est Domini tui, non potestas tentatoris
 tui. Vult nocere saluti quae promittitur ; sed non permitti-
 tur ; ut autem non permittatur, habe caput Christum ; repelle
 35 caput draconis, suggestioni eius noli consentire, a uia tua
 noli labi. *Draco hic quem finxisti ad illudendum ei.*

27-29.

11. Nam uis uidere quam non tibi noceat, nisi permissus ?
Omnia, inquit, a te exspectant, Domine, ut des illis
cibum in tempore opportuno. Et iste draco manducare μ 1175
 uult, sed non manducat quem uult. *Omnia a te exspectant,*
 5 *Domine, ut des illis cibum in tempore opportuno.*
Omnia, et repentia quorum non est numerus, et animalia
 pusilla et magna, et ipse draco, et omnis creatura tua, qua im-
 plesti terram : *Omnia a te exspectant ut des illis cibum*
in tempore opportuno, unicuique cibum suum. Habes ci-
 10 bum tuum, habet et draco cibum suum. Si bene uixeris, cibum
 Christum habebis ; si a Christo recesseris, cibum draconis eris.

10, 20 cfr Ioh. 10, 9. 30 cfr Matth. 10, 30.

10, 23 infirma *codd. Am.* 11, 2 domine] α κ *Prosp., om. LXX et Vulg. (cfr l. 8)*

Omnia a te exspectant ut des illis cibum in tempore opportuno. Quid dictum est ipsi draconi? *Terram manducabis.* Draconi dictum est: *Terram manducabis cunctis diebus*
 15 *uitae tuae.* Audisti cibum draconis. Non uis ut det te Deus manducandum draconi: noli esse cibus draconis, id est, noli relinquere uerbum Dei. Vbi enim dictum est draconi: *Terram manducabis,* ibi iam dictum erat et praeuaricatori: *Terra es, et in terram ibis.* Cibus serpentis esse non uis? noli esse terra.
 20 Quomodo, inquis, non ero terra? Si terrena non sapias. Audi apostolum, ut non sis terra. Nam corpus quod geris terra est, sed tu noli esse terra. Quid est hoc? *Si resurrexistis, inquit, cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextra Dei sedens; quae sursum sunt sapite, non quae super terram.*
 25 Si non sapias terrena, non es terra; si non es terra, non manducaris a serpente, cui cibus data est terra. Cibus suum dat Deus serpenti, quando uult, quem uult; bene autem iudicat, falli non potest, non ei dat aurum pro terra. *Omnia a te exspectant, Domine, ut des illis cibum in tempore oportuno.* *Cum dederis eis, colligent.* Ante illos sunt; sed non colligent, nisi cum dederis. Ante diabolium Iob erat; et quidem non deuorauit Iob, sed uel tentare non ausus est, nisi cum ille dedisset. *A te exspectant; cum dederis eis, colligent;* si non dederis, non colligent.

PL
1387

12. Et quid nos, fratres? quem cibum habemus? Sequitur et de cibo nostro. *Aperiente autem te manum tuam, uniuersa implebuntur bonitate.* Quid est, o Domine, quod aperis manum tuam? Manus tua Christus est. *Et brachium Domini cui reuelatum est?* Cui reuelatur, illi aperitur; reuelatio enim apertio est. *Aperiente autem te manum tuam, uniuersa implebuntur bonitate.* Reuelante te Christum tuum, *uniuersa implebuntur bonitate.* Non autem habent a se bonitatem; nam aliquando probatur illis:
 10 *Auertente autem te faciem tuam, turbabuntur.* Multi repleti bonitate, sibi tribuerunt quod habebant, et uoluerunt gloriari quasi in iustificationibus suis, et dixerunt sibi: Iustus sum, magnus sum; et facti sunt sibi placentes. Et sonuit eis apostolus: *Quid enim habes quod non accepisti?* Volens
 15 autem probare Deus homini quod ab illo habeat quidquid habet, ut cum bonitate habeat et humilitatem, aliquando eum perturbat; auertit ab illo faciem suam, et decidit in tentationem; et ostendit illi quia quod iustus erat, et recte ambulabat, ipso regente fiebat. *Auertente autem te faciem*

11, 13 sqq. Gen. 3, 14. 19. 22 Col. 3, 1. 2. 12, 4 Isai. 53, 1. 14 1 Cor. 4, 7.

30 cum dederis] dante te a κ *Prosp.* illi *Prosp.* colligunt a 12, 2 autem] *om.* κ *Prosp.* 3 replebuntur κ *Prosp.* bonitatem α, hubertate κ 9 nam illi quando boni? probatur *edd.* 10 autem] *om.* κ te] *om.* α (*suppl. alt. m.*) κ

20 *tuam, turbabuntur.* Videte quid dicat et in alio psalmo :
Ego dixi in abundantia mea : Non mouebo in aeternum. Prae-
 sumsit de se ; impletus erat bonitate, et putabat a se sibi esse
 totam bonitatem, et dixit in corde suo : *Non mouebo in aeter-*
 25 *num.* Sed quia iam senserat Dei gratiam se percepisse, pro eo
 quod erat expertus, reddidit gratiarum actionem : *Domine, in*
uoluntate tua praestitisti decori meo uirtutem ; auertisti autem μ 1176
faciem tuam a me, et factus sum conturbatus. Sic et hic : *Ape-*
riente te manum tuam ; aperies manum, et *uniuersa*
implebuntur bonitate ; non manu sua, sed manu tua
 30 *aperta : Auertente autem te faciem tuam, turbabun-*
tur.

13. Sed quare hoc facis ? quare auertis faciem tuam, ut
 turbentur ? *Auferes spiritum eorum, et deficient.*
 Spiritus eorum, superbia eorum erat : gloriantur, sibi tribu-
 unt, seipsos iustificant. Auerte ergo faciem tuam, ut turbentur :
 5 *aufer spiritum eorum, et deficient ;* clament ad te : *Cito exaudi*
me, Domine ; defecit spiritus meus. Ne auertas faciem tuam a
me. Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pul-
uerem suum conuertentur. Inuenit se homo paenitens de
 peccato suo, quia non habebat uires ex se ; et confitetur Deo,
 10 *dicens se esse terram et cinerem.* O superbe, conuersus es in
 puluerem tuum, ablati sunt spiritus tui ; iam non te iactas,
 non te extollis, non te iustificas ; uides quia de puluere factus
 es, et auertente faciem suam Domino, in tuum puluerem reci-
 disti. Roga ergo, confitere puluerem tuum et infirmitatem
 15 tuam.

30. **14.** Et uide quid sequatur : *Emittes spiritum tuum, et*
creabuntur. Auferes spiritum eorum, emittes tuum : *aufe-*
res spiritum eorum, non habebunt spiritum suum. Ergo
 deserti sunt ? *Beati pauperes spiritu ;* non sunt autem deserti,
 5 *quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Noluerunt habere spiri-
 tum suum, habebunt spiritum Dei. Hoc enim dixit martyri-
 bus futuris : *Cum uos ceperint et adduxerint, nolite cogitare quo-*
modo aut quid loquamini : non enim uos estis qui loquimini, sed
Spiritus Patris uestri qui loquitur in uobis. Nolite uobis tri-
 10 *buere fortitudinem.* Si uestra est, inquit, et mea non est ; du-
 ritia est, non fortitudo. *Auferes spiritum eorum, et de-*
ficient, et in puluerem suum conuertentur : emittes
spiritum tuum, et creabuntur. *Ipsius enim sumus fi-*
 15 *eius accepimus gratiam, ut iustitiae uiuamus, quia ipse est qui*

21 sqq. Ps. 29, 7.8. 13, 5 Ps. 142, 7. 14, 4 Matth. 5, 3. 7 Matth. 10,
 19.20. 13 Eph. 2, 10. 15 cfr Rom. 4, 5.

13, 8 reuertentur κ *Prosp.* 14, 1 emittes] *Aug. cum LXX Vulg.,* emitte α κ
Prosp. cum plur. codd. Vulg. 7 abduxerit *plures codd.*

iustificat impium. *Auferes spiritum eorum, et deficient; emittes spiritum tuum, et creabuntur, et innouabis faciem terrae*, id est, nouis hominibus, confidentibus se iustificatos esse, non a se iustos, ut gratia Dei sit in
 20 illis. Vide quales sint, quibus innouata est facies terrae. Paulus dicit: *Plus omnibus illis laboraui*. Quid est, Paule? Adtende si tu, si spiritus tuus. *Non ego, inquit, sed gratia Dei mecum*.

31. **15.** Quid ergo? Quia cum abstulerit spiritum nostrum, in puluerem nostrum conuertemur, utiliter intuentes infirmitatem nostram, ut accepto spiritu eius recreemur. Vide quid sequitur: *Sit gloria Domini in aeternum*. Non tua, non
 5 mea, non illius, aut illius; *gloria Domini sit*, non ad tempus, sed *in aeternum*. *Laetabitur Dominus in operibus suis*. Non in tuis, quasi tuis; quia et opera tua si mala, per iniquitatem tuam; si bona, per gratiam Dei. *Laetabitur Dominus in operibus suis*.

32. **16.** *Qui adspicit terram et facit eam tremere; qui tangit montes et fumigabunt*. O terra, exultabas de bonitate tua, tibi tribuebas uires opulentiae tuae; ecce respicit Dominus, et facit te tremere. Respiciat te, et faciat te tremere;
 5 melior est enim tremor humilitatis, quam confidentia superbiae. Videte quomodo adspiciat Deus terram, et faciat eam ^{μ 1177} tremere. Ad terram quasi praefidentem sibi et exultantem loquitur apostolus: *Cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini*. *Cum timore et tremore: Deus enim est qui operatur in uobis*. Dicis, o Paule, *Operamini*; dicis ut operemur; quare *cum tremore*? *Deus enim est, inquit, qui operatur in uobis*. Ideo ergo *cum tremore*, quia *Deus operatur*. Quia ipse dedit, non ex te est quod habes, cum timore et tremore operaberis; nam si non tremueris eum, auferet quod dedit. Cum tre-
 15 more ergo operare. Vide alium psalmum: *Seruite Domino in timore, et exultate ei cum tremore*. Si cum tremore exultandum est, Deus adspicit, fit terrae motus: adspiciente Deo, tremant corda nostra; tunc ibi requiescet Deus. Audi illum alio loco: *Super quem requiescet spiritus meus? Super humilem, et quietum, et trementem uerba mea*. *Qui adspicit terram et facit eam tremere; qui tangit montes et fumigabunt*. Montes superbi erant, iactabant se, non eos tetigerat Deus: ^{PL 1389} tangit illos, et fumigabunt. Quid est fumigare montes? Pre-
 20 cem Domino reddere. Ecce magni montes, superbi, montes ingentes, non rogabant Deum: se rogari uolebant, et superiorem non rogabant. Quis enim potens, et tumidus, et superbus in terra, qui dignetur humiliter rogare Deum? De impiis lo-

21 1 Cor. 15, 10. 16, 8 Phil. 2, 12.13. 15 Ps. 2, 11. 19 Isai. 66, 2.

18 renouabis *Prosp.* 15, 1 abstulerit] *plures codd.*, abstuleris *edd.* 16, 1 terra α, in terra κ

quor, non de cedris Libani quas plantauit Dominus. Impius quilibet, infelix anima, rogare Deum nescit, et uult se rogari ab hominibus. Mons est, opus est ut tangat illum Deus, et fumiget; quando coeperit fumigare, dabit Deo precem, tamquam sacrificium cordis. Fumigat ad Deum, deinde tundit pectus; incipit et flere, quia et fumus excutit lacrimas. *Qui tangit montes et fumigabunt.*

33. **17.** *Cantabo Domino in uita mea.* Quid cantabit? Totum quidquid est, cantabit. Cantemus Domino in uita nostra. Vita nostra modo spes est; uita nostra postea aeternitas erit: uita uitae mortalis, spes est uitae immortalis. *Cantabo Domino in uita mea; psallam Deo meo, quamdiu sum.* Quoniam in illo sine fine sum, quamdiu sum, psallam Deo meo. Ne forte cum coeperimus psallere Deo in illa ciuitate, putemus nos aliquid aliud acturos: tota uita nostra erit psallere Deo. Si ueniet in fastidium quod laudamus, potest uenire in fastidium et nostra laudatio. Si semper ille amatur, semper a nobis laudatur: *Psallam Deo meo, quamdiu sum.*

34. **18.** *Suauis sit ei disputatio mea; ego autem iucundabor in Domino.* *Suauis sit ei disputatio mea:* quae est disputatio hominis ad Deum, nisi confessio peccatorum? Confitere Deo quod es, et disputasti cum illo. Disputa cum illo, fac bona opera, et disputa. *Lauamini, mundi estote,* Isaias dicit, *auferite nequitias ab animis uestris, a conspectu oculorum meorum; cessate a nequitias uestris, discite benefacere, iudicate pupillo, et iustificate uiduam, et uenite, disputemus, dicit Dominus.* Quid est disputare cum Deo? Te illi indica scienti, ut indicet se tibi nescienti. *Suauis sit ei disputatio mea.* Ecce hoc est Domino suaue, disputatio tua; sacrificium humilitatis tuae, contribulatio cordis tui, holocaustum uitae tuae, hoc est suaue Deo. Tibi autem quid est suaue? *Ego autem iucundabor in Domino.* Ipsa est mutua disputatio quam dixi: indica te ei scienti, et indicat se tibi nescienti. Suauis est ei confessio tua, suauis est tibi gratia ipsius. Dixit ^{μ 1178} se tibi. Vnde se tibi dixit? Per Verbum. Quod Verbum? Christum. Et tibi dixit, et se dixit. Quia misit Christum, se ipsum dixit. Ita plane, audiamus ipsum Verbum: *Qui me uidit, uidit et Patrem. Ego autem iucundabor in Domino.*

35. **19.** *Deficiant peccatores a terra.* Saeuire uidetur. O sancta anima, quae hic cantat et gemit! Utinam cum ipsa anima sit anima nostra! utinam copuletur ei, et societur, et

18, 5 Isai. 1, 16-18. 19 Ioh. 14, 9.

17, 2 est] uiuit *Colb., alii om.* 6 sum] *Prosp.,* bibo α, uibo κ 18, 1/2 ego uero delectabor κ 19, 1 deficient κ *Prosp.*

coniungatur ei ! uidebit etiam misericordiam saeuientis. Quis
 5 enim capit hoc, nisi qui impletus fuerit caritate ? *Deficiant
 peccatores a terra.* Contremiscis, quia maledicit. Et quis PL
 maledicit ? Sanctus. Sine dubio exauditur. Sed dictum est 1390
 sanctis : *Benedicite, et nolite maledicere.* Quid est ergo quod
 dicit : *Deficiant peccatores a terra ?* Plane deficient ;
 10 auferatur spiritus eorum, et deficient, ut emittat spiritum
 suum, et recreentur. *Deficiant peccatores a terra, et
 iniqui, ita ut non sint.* Quid non sint, nisi iniqui ? Ergo
 iustificentur, ut non sint iniqui. Vidit hoc, et impletus est
 gaudio, et reuocat uersum primum psalmi : *Benedic, anima*
 15 *mea, Dominum.* Benedicat anima nostra Dominum, fra-
 tres, quia dare dignatus est et facultatem et sermonem nobis,
 et uobis intentionem et studium. Vnusquisque ut potest re-
 cordetur quod audiuit ; collocutione inuicem ructate saginam
 20 uestrae. Thesaurus desiderabilis requiescat in ore uestro.
 Magno labore quaesita et inuenta sunt, magno labore nuntiata
 et disputata sunt ; sit labor noster fructuosus uobis, et bene-
 dicat anima nostra Dominum.

IN PSALMVM CIV

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. Psalmus centesimus quartus, primus est in eis quibus
 praenotatur *Alleluia*. Cuius uerbi, uel potius duorum uer-
 borum, interpretatio est : Laudate Deum. Et ideo inde coepit :
Confitemini Domino et inuocate nomen eius. In lau-
 5 de enim intellegenda est ista confessio, sicut est : *Confiteor tibi,
 Pater, Domine caeli et terrae.* Praemissa enim laude, inuocatio
 sequi solet, ubi desideria precator alligat ; unde et ipsa oratio
 dominica habet a capite breuissimam laudem, quod est : *Pater
 noster qui es in caelis.* Tunc quae petuntur deinceps conse-
 10 quuntur. Vnde et alibi in psalmo dicitur : *Confitebimur tibi,
 Deus, confitebimur, et inuocabimus nomen tuum.* Quod alibi
 est planius : *Laudans inuocabo Dominum, et ab inimicis meis
 saluus ero ;* ita et hic : *Confitemini, inquit, Domino et
 inuocate nomen eius ;* quod tale est, ac si diceret : laudate
 15 Dominum, et inuocate nomen eius. Exaudit quippe inuocan-
 tem, quem laudantem uidet ; laudantem uidet, quem probat
 amantem. Et in quo uoluit Dominus boni serui amorem circa

19, 8 Rom. 12, 14. 20 cfr Prou. 21, 20.

CIV, 1, 5 Matth. 11, 25. 8 Matth. 6, 9. 10 Ps. 74, 2. 12 Ps. 17, 4.

12 iniqui] iniusti a κ *Prosp.*CIV, 1, 7 peccatorem alligant *Er. Ven. Lou.*

se ostendi maxime, nisi in eo quod illi ait : *Pasce oues meas ?*
 Vnde et hic sequitur : *Annuntiate inter gentes opera*
 20 *eius*, uel potius, ut de graeco ad uerbum exprimat, quod et
 alii latini codices habent : *Euangelizate in gentibus ope-*
ra eius. Quibus hoc dicitur, nisi euangelistis in prophetia ?

- 2.3. 2. *Cantate ei et psallite ei*. Verbo et opere laudate :
 ore quippe cantatur ; psalterio autem, hoc est manibus, psal-^{μ 1179}
 litur. *Narrate omnia mirabilia eius ; laudamini in*
nomine sancto eius. Possunt hi duo uersus ex duobus uer-
 5 bis superioribus dicti non absurde uideri ; ut quod ait : *Nar-* PL
rate omnia mirabilia eius, referatur ad id quod dictum 1391
 est : *Cantate ei* ; quod uero sequitur : *Laudamini in no-*
mine sancto eius, referatur ad id quod dictum est : *Et*
psallite ei : illud scilicet ad uerbum bonum, quo cantatur
 10 ei, et narrantur omnia mirabilia eius ; illud autem ad opus
 bonum, quo psallitur ei, ne uelit quisque de opere bono tam-
 quam in sua uirtute laudari. Ideo cum dixisset : *Laudamini*,
 quod utique bene operantes merito possunt, addidit : *in no-*
mine sancto eius : ut qui gloriatur, in Domino gloriatur.
 15 Qui ergo non sibi, sed ei uolunt psallere, caueant facere iusti-
 tiam suam coram hominibus, ut uideantur ab eis ; alioquin
 mercedem non habebunt apud Patrem, qui in caelis est ; sed
 luceant opera eorum coram hominibus, non eo fine ut ipsi ui-
 deantur ab eis, sed ut uideant bona opera eorum, et glorificent
 20 Patrem eorum, qui in caelis est. Hoc est laudari in nomine
 sancto eius. Vnde et in alio psalmo legitur : *In Domino lauda-*
bitur anima mea ; audiant mites, et iucundentur. Quod et hic
 quodammodo sequitur : *Laetetur cor quaerentium Do-*
minum ; sic enim mites iucundantur, qui non amaro zelo
 25 eos iam bene operantes aemulantur.

4. 3. *Quaerite Dominum et confortamini*. Hoc enim
 de graeco expressius interpretatum est, quamuis uerbum mi-
 nus latinum uideatur ; unde et alii codices habent *confir-*
mamini ; alii *corroboramini*. Et quippe dicitur : *Forti-*
 5 *tudo mea* ; et : *Fortitudinem meam ad te custodiam* : ut eum
 quaerendo atque ad eum accedendo, et illuminemur et confor-
 temur ; ne caecitate quid faciendum sit non uideamus, aut
 infirmitate non faciamus etiam quod uidemus. Quod ergo est
 ad uidendum : *Accedite ad eum, et illuminamini* ; hoc est ad
 10 faciendum : *Quaerite Dominum et corroboramini*.
Quaerite, inquit, *faciem eius semper*. Quae est facies

18 Ioh. 21, 17. 2, 14 cfr I Cor. 1, 31. 16/17 cfr Matth. 6, 1. 17/18 cfr
 Matth. 5, 16. 21 Ps. 33, 2, 3. 3, 4 Ps. 17, 2. 5 Ps. 58, 10. 9 Ps. 33, 5.

19 in gentibus α κ *Prosp.* (cfr l. 21 et n. 35, 12) 21 euangelizate] annuntiate
 omnes codd. 3, 1 corroboramini α κ (cfr l. 4 et 10), confirmamini *Prosp.* (cfr l.
 3/4 et n. 35, l. 15)

Domini, nisi praesentia Dei? Sicut facies uenti, et facies ignis; dictum est enim: *Sicut stipulam ante faciem uenti*; et: *Sicut fluit cera a facie ignis*. Et multa talia ponit scriptura, nihil aliud quam earum rerum praesentiam uolens intellegi, quorum nominat faciem. Sed quid est: *Quaerite faciem eius semper*? Scio quidem quia mihi adhaerere Deo bonum est; sed si semper quaeritur, quando inuenitur? An *semper* dixit, in tota uita ista qua hic uiuitur, ex quo id nos facere debere cognouimus, quando et inuentus quaerendus est? Iam quippe illum inuenit fides, sed adhuc eum quaerit spes. Caritas autem et inuenit eum per fidem, et eum quaerit habere per speciem, ubi tunc sic inuenietur, ut sufficiat nobis, et ulterius non quaeratur. Nisi enim eum in ista uita inueniret fides, non diceretur: *Quaerite Dominum*; et cum inueneritis eum, *Derelinquat impius uias suas, et uir iniquus cogitationes suas*. Item si fide inuentus, non adhuc esset perquirendus, non diceretur: *Si enim quod non uidemus, speramus, per patientiam exspectamus*; et quod Iohannes ait: *Scimus quia cum appa-* PL
 30 *ruerit, similes ei erimus; quoniam uidebimus eum sicuti est.* 1392
 An forte etiam cum facie ad faciem uiderimus eum sicuti est, adhuc perquirendus erit, et sine fine quaerendus, quia sine fine amandus? Dicimus enim etiam praesenti alicui: Non te quaero; id est, non te diligo. Ac per hoc qui diligitur, etiam μ 1180
 35 praesens quaeritur, dum caritate perpetua, ne fiat absens, agitur. Proinde quem quisque diligit, etiam cum eum uidet, sine fastidio semper uult esse praesentem, hoc est, semper quaerit esse praesentem. Et nimirum hoc est: *Quaerite faciem eius semper*, ut non huic inquisitioni, qua significatur amor, finem
 40 praestet inuentio, sed amore crescente inquisitio crescat inuenti.

5. 4. Iam deinceps temperat se laudator iste ardens, et ad capacia uerba descendit; infirmum amorem atque lactentem temporalibus Dei mirabilibus nutriens. *Mementote*, inquit, *mirabilium eius quae fecit, prodigia eius et iudicia oris eius*. Qui locus similis uidetur illi loco, ubi ad Moysen quaerentem quis esset, cum dixisset: *Ego sum qui sum*, et: *Dices filiis Israel: Qui est, misit me ad uos*, quod ex quantula-cumque particula rara mens capit; deinceps nomen suum commemorans, erga homines gratiam suam misericorditer
 10 temperauit, dicens: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob; hoc mihi nomen est in aeternum*. Vbi intellegi uoluit, et illos quorum se Deum dixit, uiuere secum in aeternum, et hoc dixit quod capi etiam a paruulis posset; ut *Ego*

13 Ps. 82, 14.
Rom. 8, 25.

14 Ps. 67, 3.
29 I Ioh. 3, 2.

17 cfr Ps. 72, 28.
4, 6 sqq. Ex. 3, 14.13.

26 Isai. 55, 6.7.

28

35/36 agitur] *codd.*, optatur *edd.*

4, 4 *alt.* eius] *om.* κ

sum qui sum, illi pro captu intellexerent, qui grandibus uiribus
 15 caritatis nossent quaerere faciem eius semper. Si ergo quod
 est ipse, multum est ad uos uel uidere uel quaerere. *Memento-
 tote mirabilium eius quae fecit, prodigia eius et
 iudicia oris eius.*

6.7. 5. Et quibus dicitur? *Semen Abraham serui eius, fi-
 lii Iacob electi eius.* Vos semen Abraham, uos filii Iacob,
*memento mirabilium eius quae fecit, prodigia
 eius et iudicia oris eius.* Ne quis autem uni genti hoc
 5 tribueret Israelitarum secundum carnem, et non intellexeret
 magis esse semen Abrahae filios promissionis quam filios car-
 nis, quibus apostolus dicit, cum gentibus loqueretur: *Vos
 ergo Abrahae semen estis, secundum promissionem heredes*; se-
 quitur et dicit: *Ipse Dominus Deus noster; in omni
 10 terra iudicia eius.* Hoc dicitur per Isaiam ad Ierusalem
 liberam, matrem nostram: *Et qui eruit te, ipse Deus tuus, uni-
 uersae terrae uocabitur.* An Iudaeorum Deus tantum? Absit.
*Ipse Dominus Deus noster; in omni terra iudicia
 eius,* quia in omni terra ecclesia eius, ubi praedicantur iudicia
 15 eius. Quid ergo ait in alio psalmo: *Qui annuntiat uerbum suum
 Iacob, iustitias et iudicia sua Israel; non fecit sic omni genti,
 et iudicia sua non manifestauit eis.* Ideo dictum est, quia unam
 gentem uoluit intellegi pertinentem ad semen Abrahae; quae
 uocata est quidem ex omnibus gentibus, et sic in ea dicuntur
 20 omnes gentes, ut una sit gens in adoptionem uocata. Extra PL
 istam nulli genti manifestauit iudicia sua; quoniam qui ea 1993
 non crediderunt, etiamsi annuntiata sunt, manifestata eis uti-
 que non sunt; quia nisi credant, non intellegent.

8-11. 6. *Memor fuit in saeculum testamenti sui.* Alii co-
 dices habent: *in aeternum*; quod ex ambi guograeco fa-
 ctum est. Sed si in hoc saeculum intellegendum est, non in
 aeternum; quomodo exponens cuius testamenti memor fuerit,
 5 adiungit et dicit: *Verbi quod mandauit in mille gene-
 rationes?* Quod adhuc cum aliquo fine potest intellegi; sed
 deinde dicit: *Quod disposuit ad Abraham, et iuramen-
 ti sui ad Isaac; et statuit illud Iacob in praece-
 ptum, et Israel in testamentum aeternum.* Vbi nullus
 10 est ambiguitatis locus: αἰώνιον quippe habet graecus, quod μ 1181
 nusquam nostri nisi aeternum interpretati sunt; uix autem
 aliqui alicubi αἰώνιον aeternale dixerunt. Nisi forte quia αἰώνα
 familiarius interpretantur saeculum, αἰώνιον non aeternum,

5, 7 Gal. 3, 29. 11 Isai. 54, 5. 12 cfr Rom. 3, 29. 15 Ps. 147, 19, 20.

5, 9 ipse] est *add.* α κ 6, 1 in aeternum α κ (*cfr l. 2*) 5 uerbum α 5/6
 generationes] saecula κ 7 ad] *om. Prosp.* abraham] seruum suum *add.* κ
 8 ad] ipsi α κ iacob] ipsi *praem.* α κ (*cfr l. 17 et n. 7, l. 27 et 38, et n. 36, 11*)
 9 et] *om.* κ israel] ipsi *praem.* α κ (*cfr l. 18 et n. 7 l. 39 et 58, et n. 36, 11*)

sed saeculare interpretari uelint ; quod neminem ausum fuisse
 15 commemorari. Si autem hoc loco Testamentum Vetus intellegendum est, propter terram Chanaan ; sic enim sermo contextitur : *Et statuit illud ipsi Iacob in praeeptum, et ipsi Israel in testamentum aeternum, dicens : Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis ue-*
 20 *strae*, quomodo intellegendum est *aeternum*, cum terrena illa hereditas aeterna esse non possit ? Et ideo Vetus Testamentum uocatur, quia per Nouum aboletur. *Mille uero generationes*, nec aeternum uidentur aliquid significare ; quia utique finem habent, et ad ipsa temporalia nimis multae sunt.
 25 Quamlibet enim paucis annis generatio determinetur, quam Graeci *γενεάν* dicunt ; quam minimam quidam quindecim annis terminauerunt, ex qua homo incipit posse generare ; quae sunt istae mille generationes, non solum a tempore Abraham, quando ei facta est ista promissio, usque ad tempus Noui
 30 Testamenti, sed ab ipso Adam, usque ad terminum saeculi ? Quis enim audeat dicere quindecim annorum milibus hoc saeculum extendi ?

7. Proinde mihi uidetur non hic Vetus Testamentum intellegendum, quod Nouo esse tollendum dicitur per prophetam : *Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, et confirmabo domui Iacob Testamentum Nouum ; non secundum Testamentum quod constitui patribus eorum, cum eduxissem eos de terra Aegypti*, sed testamentum fidei, quod laudat apostolus, cum Abraham nobis proponit imitandum, et de legis operibus gloriantes inde conuincit, quod Abraham etiam ante circumcisionem credidit Deo, et reputatum est illi ad iustitiam. Denique cum dixisset :
 10 *Memor fuit in saeculum testamenti sui*, quod in aeternum intellegere debemus, testamenti scilicet iustificationis et hereditatis aeternae, quam fidei promisit Deus : *Verbi*, inquit, *quod mandauit in mille generationes*. Quid est : *mandauit* ? Quod enim ait : *Tibi dabo terram Chanaan*,
 15 non mandatum est, sed promissum : mandatum est autem quod facere debemus, promissum quod accipere. Mandatum ergo fides est, ut iustus ex fide uiuat ; et huic fidei hereditas aeterna promittitur. *Mille ergo generationes*, propter numeri perfectionem, pro omnibus intellegendae sunt ; id est,
 20 quamdiu generatio generationi sequendo succedit, tamdiu mandatum est uiuendum ex fide. Quod obseruat populus Dei, filii promissionis nascendo uenientes, et moriendo abeuntes, donec omnis generatio finiatur ; quod millenario numero significatum est, quia denarii numeri solidum quadratum decem
 25 decies, et hoc decies, ad mille peruenit. *Quod disposuit*,

7, 3 Ier. 31, 31.32.

6 Gal. 3, 5.6.

17 cfr Rom. 1, 17.

19 chanaan antiquiores codd. constanter

inquit, *ad Abraham, et iuramenti sui ad Isaac. Et statuit illud Iacob, id est ipsi Iacob, in praeceptum.* Ipsi sunt tres patriarchae quorum specialiter se dicit Deum, quos et Dominus nominat in Testamento Nouo, ubi dicit :
 30 *Multi ab oriente et occidente uenient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Iacob in regno caelorum.* Ista est hereditas aeterna. Nam et hic, ubi ait : *Statuit illud Iacob in praeceptum,* manifestat praeceptum esse fidei ; non enim promissum appellaret praeceptum. Si enim opus est in prae-^{μ 1182}
 35 cepto, merces in promisso : *Hoc est opus Dei,* Dominus ait, *ut credatis in eum quem ille misit.* Hoc ergo uerbum quod mandauit, *memor in aeternum testamenti sui,* hoc est, uerbum fidei quod praedicamus, *statuit illud ipsi Iacob in praeceptum, et ipsi Israel in testamentum aeternum,*
 40 id est, quod ex ipso uerbo et praecepto impleto daturus esset aliquid aeternum, *dicens : Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis uestrae.* Quomodo ergo est hoc aeternum, nisi aliquid aeternum significet ? Ipsa enim dicta est terra promissionis, terra fluens lac et mel. Quod totum
 45 significat gratiam, in qua gustatur quam suauis est Dominus, ad quam non omnes homines pertinent ; non enim omnium est fides. Ideo addidit : *Funiculum hereditatis uestrae.* Vnde in alio psalmo, semel Abrahae, quod est Christus, intellegitur loqui, ubi dicit : *Funes ceciderunt mihi in praeclaris ;*
 50 *etenim hereditas mea praeclara est mihi.* Cur autem dicta sit terra Chanaan, interpretatio huius nominis aperit ; Chanaan quippe interpretatur humilis. Quod si ad illam referatur sententiam sancti Noe, qua eundem Chanaan dixit futurum seruum fratrum suorum, hinc est etiam seruilis timor. *Seruus*
 55 *autem non manet in domo in aeternum ; filius manet in aeternum.* Ideo excluso Chananaeo, datur terra promissionis semini Abrahae. Consummata enim caritas foras mittit timorem, ut filius maneat in domo in aeternum. Vnde dictum est : *Et ipsi Israel in testamentum aeternum.*

12. 8. Deinceps exsequitur historiam in librorum sanctorum ueritate notissimam. *Cum essent numero breui, paucissimi et incolae in ea,* id est : in terra Chanaan. Quando
 5 ibi patres habitauerunt Abraham, Isaac et Iacob, antequam eam acciperent hereditatem, in semine suo paucissimi erant, et incolae in ea. Nonnulli autem codices habent, non : *paucissimi et incolae,* sed : *paucissimos et incolas.* Vbi apparet eos qui ista ita interpretati sunt, graecam fuisse locu-

30 Matth. 8, 11.

35 Ioh. 6, 29.

37 cfr Rom. 10, 8.

43 cfr Ex. 3, 8. 17.

45 cfr Ps. 33, 8.

46 cfr II Thess. 3, 2.

49 Ps. 15, 6.

53 cfr Gen. 9, 25.

54 Ioh. 8, 35.

57 cfr I Ioh. 4, 18.

8, 2 essent] ipsi add. α κ (cfr n. 37, l. 8)

7 paucissimos et incolas] Vulg.

tionem secutos, quae transferri non potest in latinum, nisi cum
 10 ea absurditate, quae ferri omnino non possit. Si enim totam
 ipsam locutionem transferre conemur, dicturi sumus : *In eo*
esse illos numero breui, paucissimos et incolas in
ea. Quod autem ait graecus : *In eo esse illos*, hoc est lati-
 ne : *Cum essent* ; quod uerbum non potest casus accusati-
 15 uis sequi, sed nominatiuus. Quis enim dicat : *Cum essent pau-*
cissimos ? sed : Cum essent paucissimi.

13-15.

9. *Cum ergo essent numero breues, uel numero bre-*
ui, paucissimi et incolae in ea, transierunt de gen-
te in gentem, et de regno in populum alterum. Repe-
 titio est eius quod dixerat : *de gente in gentem.* Non di-
 5 *misit hominem nocere eis*, id est, non permisit. Graeca
 autem locutio est : *nocere illos* ; latina uero : *nocere illis.*
Et corripuit pro eis reges. Nolite, inquit, tangere
christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.
 Verba dixit Dei corripientis uel arguentis reges, ne laederent
 10 sanctos patres, cum essent numero breues, et paucissimi atque
 incolae in terra Chanaan. Quae uerba licet in libris eius histo-
 riae non legantur, tamen intellegenda sunt uel latenter dicta,
 sicut Deus in hominum cordibus loquitur occultis et ueracibus
 uisis, uel etiam per angelum expressa. Nam et rex Gerarum et
 15 rex Aegyptiorum diuinitus admoniti sunt ne nocerent Abra-
 hae, et rex alius ne noceret Isaac, et alii ne nocerent Iacob ;
 cum essent paucissimi et incolae, antequam ad incolendam
 Aegyptum cum filiis suis transiret Iacob ; quod intellegitur μ 1183
 in eo commemoratum, quod ait : *Transierunt de gente in*
 20 *gentem, de regno in populum alterum.* Sed quia occur-
 rebat quaerere, antequam transirent et in Aegypto multipli-
 carentur, quomodo numero breues, paucissimi et incolae in
 aliena terra perdurare potuerunt, secutus adiunxit : *Non per-*
misit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges.
 25 *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis*
nolite malignari.

10. Potest autem merito mouere quomodo fuerint christi
 appellati, antequam esset unctio, ex qua hoc nomen imposi-
 tum est regibus, quod a Saule coepit, cui Dauid successit in
 regno ; atque inde ceteri et reges Iudae et reges Israel conti-
 5 nuatione sacratae consuetudinis unguebantur ; in qua unctione

9, 14 cfr Gen. 12, 17-20 ; 20, 3. 15 cfr Gen. 26, 8-11. 16 cfr Gen. 26,
 31-33.

9, 2 transierunt] et *praem. a κ cum LXX* (et pertransierunt n. 37, 9) 3 gen-
 tem] gente a κ et] κ, om. a *Prosp. cum quibusdam codd. LXX, fort. recte, cfr*
l. 20 ad populo altero κ 4/5 permisit a κ (cfr l. 5 et 23), relinquit Prosp.
cum Vulg. (cfr n. 37, 10) 5 homine a 7 et corripuit] Prosp., sed arguit a κ
 (et arguit n. 37, 10) eos κ 8 maligne agere a κ, malignare *Prosp.* 9 lae-
 derent] *plures codd. Am. Er., neglegerent alii codd. Lou.* 24 eos μ (errore ?, cfr
 l. 5/6)

figurabatur unus uerus Christus, cui dictum est : *Vnxit te, Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis*. Vnde ergo illi iam tunc christi appellabantur ? Nam prophetas eos fuisse, legimus de Abraham ; et utique, quod de illo manifeste dictum est, hoc et de illis intellegendum est. An ideo christi, quia etiamsi latenter, iam tamen christiani ? quamuis enim caro Christi ex illis, tamen Christus ante illos, quod et Iudaeis respondit, dicens : *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Quomodo autem hunc illi ignorarent, aut in eum non crederent ; cum propterea prophetae dicerentur quia licet occultius, tamen Dominum praenuntiabant ? Vnde aperte ipse dicit : *Abraham concupiuit uidere diem meum, et uidit, et gauisus est*. Non enim quisquam praeter istam fidem quae est in Christo Iesu, siue ante eius incarnationem, siue postea, reconciliatus est Deo ; cum sit ab apostolo ueracissime definitum : *Vnus enim Deus, et unus mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus*.

PL
1396

16.17. **11.** Deinde iam narrare incipit quomodo factum sit ut transirent de gente in gentem, et de regno in populum alterum. *Et uocauit, inquit, famem super terram ; omne firmamentum panis contriuit. Misit ante eos uirum ; in seruum uenundatus est Ioseph*. Per hoc factum est ut transirent de gente in gentem, de regno in populum alterum. Sed non sunt neglegenter praetereundae scripturarum sanctorum locutiones. *Vocauit, inquit, famem super terram* : quasi fames aliqua persona sit, uel aliquod animatum corpus, uel aliquis spiritus qui oboedire posset uocanti ; cum sit fames ex inedia contracta perniciosa, atque ita sit in eis qui eam patiuntur, ut aliquis morbus. Sicut enim morbus ut esse desinat, fit plerumque per medicamentum ; sic et fames sanatur quodammodo per alimentum. Quid est ergo : *Vocauit famem* ? An forte ista mala quae patiuntur homines, habent quosdam praepositos suos angelos malos (nam et in alio psalmo dicit immissione per angelos malos Deum homines afflixisse non utique errante iudicio), et hoc est forte : *Vocauit famem*, id est angelum propositum famis, et eius rei nomine cuius est praepositus, appellatum ? Ex qua opinione Romani ueteres quosdam deos tales consecrarunt, sicut deam Febrem deumque Pallorem. An quod est credibilius *uocauit famem* intellegendum est : dixit ut fames esset ; ut hoc sit uocare, quod appellare ; hoc appellare quod dicere ; hoc dicere, quod iubere ? Nam ille uocauit famem, qui *uocat ea quae non*

10, 6 Ps. 44, 8.
25 Rom. 4, 17.

13/17 Ioh. 8, 58.56.

20 I Tim. 2, 5.

11, 17 cfr Ps. 77, 49.

11, 3 et omnem a κ, et omne *Prosp.*
cum LXX

4 contriit a κ

uirum] hominem a κ

sunt, tamquam quae sunt. Nec ibi apostolus dixit : *Qui uocat ea quae non sunt*, ut sint ; sed : *tamquam sint*. Apud Deum ^{μ 1184} quippe iam factum est quod eius dispositione futurum est ; quia de illo alibi dicitur : *Qui fecit quae futura sunt*. Et hic
 30 quando fames facta est, tunc dicta est uocata, id est, ut adesset quae iam fuerat in eius occulta gubernatione disposita. Denique quomodo uocauerit famem, statim exposuit, dicens : *Omne firmamentum panis contriuit*. Et haec inusitata locutio est : *contriuit* enim dixit pro eo quod est : consumsit.

12. *Misit ante eos uirum*. Quem uirum ? Ioseph. Quomodo misit ? *In seruum uenundatus est Ioseph*. Nempe quando factum est, peccatum erat fratrum, et tamen Deus misit Ioseph in Aegyptum. Intuenda est ergo res magna
 5 et pernecessaria, quomodo Deus bene utatur malis operibus hominum, sicut illi contra male utuntur bonis operibus Dei. PL

18.19.

13. Contexit deinde narrationem, commemorans quae pertulerit Ioseph in humilitate sua, et quomodo fuerit sublimatus. *Humilauerunt in compedibus pedes eius ; ferrum pertransiit animam eius, donec ueniret uerbum eius*. ^{PL 1397} Compedes quidem accepisse Ioseph, non legimus ; sed factum esse, minime dubitandum est. Aliqua enim praetermitti potuerunt in illa historia, quae tamen Spiritum sanctum non laterent, qui in his loquitur psalmis. Ferrum autem quod dicit pertransisse animam eius, tribulationem durae necessitatis accipimus ; non enim corpus, sed *animam* dixit. Talis enim locutio est quaedam in euangelio, ubi Simeon dixit ad Mariam : *Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur ; et tuam ipsius animam pertransiet gladius, ut reuelentur ex multis*
 10 *cordibus cogitationes*. Passio quippe Domini, quae multis ruina fuit, et in qua multorum cordium occulta patuerunt, quoniam expressum est quid de Domino sentiebant, et ipsam eius matrem grauiterni carnali orbitate percussam sine dubio contristauit. In illa uero tribulatione fuit Ioseph, *donec ueniret*
 20 *uerbum eius*, quo fuerat interpretatus ueraciter somnia ; unde commendatus est regi, ut etiam illi de somniis eius futura praediceret. Sed quoniam dixit : *donec ueniret uerbum eius*, ne omni modo *eius* sic intellegeremus, ut quisquam rem tantam homini tribuendam putaret, continuo subiecit :
 25 *Eloquium Domini inflammauit eum* ; uel, quod magis de graeco expressum alii codices habent : *Eloquium Domini igniuit eum*, ut etiam ipse inter eos computaretur, quibus

29 Isai. 45, 11, sec. LXX. 13, 12 Luc. 2, 34, 35 19 cfr Gen. 41.

26 quae sunt] sint *Er. Ven. Lou.* 13, 3 humilauerunt α κ, humiliauerunt (codd.) edd. μ *Prosp.* 4/5 uerbum] α *Prosp.*, sermo κ 25 inflammauit] *Prosp.*, igniuit α κ (cfr l. 27 et n. 38, l. 6)

dictum est : *Laudamini in nomine sancto eius. Eloquium Domini igniuit eum.* Merito Spiritus sanctus quando a Domino missus est, uisae sunt illis linguae diuisae uelut ignis ;
 30 et apostolus dicit : *Spiritu feruentes.* A quo igne discedunt, de quibus dicitur : *Refrigescet caritas multorum.*

20-22.

14. Denique sequitur : *Misit rex, et soluit eum ; princeps populorum, et dimisit eum.* Ipse est rex, qui princeps populorum, soluit compeditum, dimisit inclusum. *Constituit eum dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae. Ut erudiret principes eius sicut semetipsum, et senes eius prudentiam doceret.* Graecus habet : *Et seniores eius sapientiam doceret.* Quod omnimodo ad uerbum ita dici posset : *Erudiret principes eius sicut semetipsum, et seniores eius sapientes faceret :* *πρεσβυτέρους* enim habet, quos dicere solemus seniores, non *γέροντας*, id est senes ; *σοφίαι* autem, quod uno uerbo Latine dici non potest, a sapientia dictum est, quae *σοφία* graece dicitur, non a prudentia, quae *φρόνησις* appellatur. Neque hoc tamen legimus in
 15 illa sublimitate Ioseph, sicut nec compedes in eius humilitate. Sed unde fieri posset ut uir tantus, unius ueri Dei cultor, in Aegypto alendis tantummodo corporibus, et rebus tantum corporalibus gubernandis esset intentus, et quo eos meliores redderet, curam non gereret animorum ? Sed ea conscripta sunt
 20 in illa historia, quae secundum intentionem scribentis, in quo erat Spiritus sanctus, rebus futuris illa narratione significandis sufficere iudicata sunt. PL 1398

23.

15. *Et intrauit Israel in Aegyptum, et Iacob accola fuit in terra Cham.* Quod est Israel, hoc est Iacob ; et quod est Aegyptus, hoc est terra Cham. Hic enim apertissime demonstratum est, de semine Cham filii Noe, cuius primitiuus
 5 fuit Chanaan, exortam fuisse etiam gentem Aegyptiorum. Proinde in quibus codicibus hoc loco legitur *Chanaan*, emendandum est. Melius autem interpretatum est *accola fuit*, quam, sicut alii codices habent, *inhabitaui* : quod tantumdem esset, si et incola diceretur ; nihil enim aliud significat. Nam id ipsum est uerbum in graeco isto loco, quod est et
 10 superius, ubi dictum est : *Paucissimi et incolae in ea.* Incolatus porro, uel accolatus, non indigenam, sed aduenam ostendit.

28 Ps. 104, 3. 29 cfr Act. 2, 3. 31 Rom. 12, 11. 32 Matth. 24, 12.
 15, 11 Ps. 104, 12.

14, 4 constituit] et *praem.* κ 5 erueret a (errore ?) 6 eius sicut semetipsum] *Aug. cum Vulg. et Prosp.*, suos ita ut seipsum a κ 6/7 senes eius prudentiam doceret] *Aug. cum Vulg.*, seniores eius sapientes faceret a (cfr l. 9/10), seniores suos sapientes faceret κ, seniores eius prudentiam doceret *Prosp.* 15, 1/2 accola fuit] *Aug. cum Vulg. Prosp.*, habitauit a (cfr l. 8), habitabit κ 2 cham] *Aug. cum LXX Vulg. Prosp.*, chanaan a κ

Ecce quomodo *transierunt de gente in gentem, de regno in populum alterum*. Quod breuiter propositum fuerat, breuiter nar-
 15 rando explicatum est. Sed de quo regno transierunt in populum alterum, merito quaeri potest. Nondum enim regnabant in terra Chanaan, quia nondum ibi fuerat regnum constitutum populi Israel. Quomodo ergo potest intellegi, nisi forte secundum anticipationem, quia ibi regnum futurum erat seminis
 20 eorum ?

24. **16.** Deinceps narrantur quae in Aegypto gesta sunt. *Et auxit, inquit, populum suum uehementer, et firmauit eum super inimicos eius*. Etiam hoc totum breuiter propositum est, ut quemadmodum factum sit, deinde narretur.
 5 Non enim tunc firmatus est populus Dei super Aegyptios inimicos suos, quando eorum masculini fetus necabantur, uel quando in faciendis lateribus conterebantur ; sed quando in manu potenti, per signa et portenta Domini Dei sui, metuendi et honorandi facti sunt, donec duri regis contentio uinceretur,
 10 et mare Rubrum persecutorem cum exercitu eius obrueret.

25. **17.** Quod ergo breuiter positum est : *Firmauit populum suum super inimicos eius*, uelut quaereremus quomodo factum sit ; incipit dicere, donec etiam id narrando determinet. *Et conuertit cor eorum, ut odirent populum eius*
 5 *et dolum facerent in seruos eius*. Numquidnam intellegendum est uel credendum quod Deus cor hominis ad facienda peccata conuertat ? an peccatum non est, uel paruum peccatum est, odisse populum Dei et dolum facere in seruos eius ? Quis hoc dixerit ? Numquid ergo istorum tam grauium
 10 peccatorum auctor est Deus, qui nullius uel leuissimi peccati auctor credendus est ? Quis sapiens, et intellet haec ? Nam ipsa est illa mirabilis Dei bonitas, qua bene utitur etiam malis, uel angelis, uel hominibus. Cum enim ipsi uitio suo mali sint, ille de malo eorum bene facit. Non enim antequam odissent
 15 populum eius boni erant ; sed maligni et impii tales erant, qui facile incolis suis felicibus inuiderent. In eo ergo quod populum suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidendum conuertit. Inuidia est enim odium felicitatis alienae.
 20 Sic ergo conuertit cor eorum, ut per inuidiam odissent populum eius, et dolum facerent in seruos eius. Non itaque cor illorum malum faciendo, sed populo suo benefaciendo, cor illorum sponte malum conuertit ad odium. Non enim rectum cor peruertit, sed sponte peruersum ad odium populi, ubi eo malo

13/14 Ps. 104, 13. 17, 11 cfr Ps. 106, 43.

16, 2 nimis a κ confortauit a κ 3 eius] om. κ 17, 4 et] Aug. cum κ ps. S. Germani LXX (cod. Vat.) Prosp., om. a (cfr n. 39, l. 3) odisset a, odissent κ Prosp. 5 ut insidiarentur in seruis eius (suis κ) a κ, ut dolum facerent in seruos eius Prosp. cum Vulg.

bene uteretur, conuertit ; non illos malos faciendo, sed istis
 25 bona, quibus mali facillime possent inuidere, largiendo. Quo
 illorum odio, et ad exercitationem populi sui, et ad gloriam
 nominis sui, quae nobis est utilis, quomodo sit usus, conse-
 quentia docent ; quae in eius laude commemorantur, cum
 cantatur Alleluia.

26. **18.** *Misit Moysen seruum suum, Aaron quem elegit
 ipsum.* Sufficeret : *quem elegit* ; sed nihil in eo quaeren-
 dum est, quod additum est : *ipsum*. Locutio scripturarum
 est, sicuti est : *In qua habitabunt in ea* : qua locutione diuinae
 5 paginae plenae sunt.

27. **19.** *Posuit in eis uerba signorum suorum et prodigi-
 orum in terra Cham.* Non ita debemus accipere, *uerba
 signorum et prodigiorum*, quasi uerba, quibus uerbis
 fierent signa et prodigia, id est, quae dicerent ut fierent signa
 5 et prodigia. Multa enim sine uerbis facta sunt, uel uirga, uel
 manu extenta, uel fauilla in caelum missa. Sed quia illa ipsa
 quae facta sunt, non erant alicuius significationis inania, sicut
 et uerba quae loquimur ; ideo et ipsa dicta sunt uerba, non
 uocum et sonorum, sed signorum et prodigiorum. *Posuit in*
 10 *eis*, id est, fecit per eos.

28. **20.** *Misit tenebras et obscurauit.* Scriptum est et hoc
 inter plagas quibus Aegyptii percussi sunt. Quod autem sequi-
 tur, in diuersis codicibus uarie legitur. Alii namque habent :
Et exacerbauerunt sermones eius, alii uero : *Et non*
 5 *exacerbauerunt sermones eius* ; sed quod prius dixi, in
 pluribus inuenimus ; ubi autem addita est negatiua particula,
 uix duos codices potuimus reperire. Sed ne forte mendositas
 propter sensum faciliorem abundauerit ; quid enim facilius
 intellegitur quam id quod dictum est : *Et exacerbauerunt*
 10 *sermones eius*, utique contumacibus contradictionibus
 suis ? Conati sumus secundum aliquam rectam sententiam
 etiam illud exponere, et hoc interim occurrit : *Non exacer-
 bauerunt sermones eius*, id est, in Moyse et Aaron ; quia
 eos etiam durissimos patientissime pertulerunt, donec omnia
 15 quae Deus in eis facere disposuerat, ex ordine complerentur.

29.30. **21.** *Conuertit aquas eorum in sanguinem, et occi-
 dit pisces eorum. Dedit terram eorum ranas, in pe-
 netralibus regum ipsorum,* tamquam diceret : Terram
 eorum conuertit in ranas. Tanta enim ranarum fuerat multi-
 5 tudo, ut hoc per *ὑπερβολήν* conuenienter diceretur.

18, 4 Num. 13, 20 ; Leuit. 18, 3, sec. LXX.

18, 1 moyses κ et aaron κ *Prosp.* et (uel in) quem *Prosp.* 2 ipsum] sibi *add.*
 κ 19, 1/2 prodigiorum] suorum *add.* κ 20, 1 emisit a κ contenebricauit
 a, contenebricabit κ 4 exacerbauerunt] non *praem.* *Prosp.* (cfr l. 4/5 *sqq.*)
 sermones] uerba a, uerbum κ 21, 1 conuertit] et *praem.* a κ 2 et (om. κ)
 eructuabit terra a κ, dedit terra *Prosp.* 2/3 cubilibus a κ 3 eorum a

31. **22.** *Dixit, et uenit cynomyia et sciniphes in omnibus finibus eorum.* Si quaeritur quando dixerit, in uerbo eius erat antequam fieret; et sine tempore ibi erat, quo tempore fieret; quamquam et per angelos, et per seruos suos Moysen et Aaron, etiam tunc quodammodo dixit ut fieret, quando fuerat faciendum. PL
1400
32. **23.** *Posuit pluuias eorum grandinem.* Similis locutio est illi ubi ait: *Dedit terram eorum ranas*; nisi quod ibi non utique in ranas tota terra conversa est, pluuiam uero in grandinem etiam tota potuit. *Ignem comburentem in terra ipsorum*, subauditur: *posuit*. μ 1187
33. **24.** *Et percussit uineas eorum et ficulneas eorum, et contriuit omne lignum finium eorum.* Hoc uero grandinis et fulminibus factum est; unde et *ignem dixit comburentem*.
34. **25.** *Dixit, et uenit locusta et bruchus, cuius non erat numerus.* Una plaga est locustae et bruchi; quoniam altera est parens, altera est fetus.
35. **26.** *Et comedit omne fenum in terra eorum, et comedit omnem fructum terrae eorum.* Et fenum fructus est, sicut loqui scriptura consuevit, quae fenum appellat etiam segetes frugum, sed ut duo diceret, duobus fortasse quae dixerat, numero uoluit consonare, id est, locustae et brucho. Hoc autem totum pertinet ad elocutionis uarietatem medentem fastidio, non ad diuersitatem sententiarum.
36. **27.** *Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum.* Haec plaga nouissima est, excepta morte in mari Rubro. Primitias uero laborum, propter primogenita pecorum, dictum arbitror. Quae plagae cum sint decem, nec omnes commemoratae sunt, nec eodem ordine quo ibi factae leguntur. Libera enim est laudatio a lege narrantis et texentis historiam. Cuius laudationis auctor et dictor cum sit per prophetam Spiritus sanctus; eadem utique auctoritate qua per eum egit hominem qui illam scripsit historiam, et commemorat aliquid factum quod ibi non legitur, et quod ibi legitur praeterit.
37. **28.** Adiungit autem etiam hoc laudibus Dei, quod argento et auro ditatos Israelitas eduxit ex Aegypto; quia et ipsi tales erant, qui nondum possent contemnere laborum suorum licet temporalem, tamen debitam iustamque mercedem; nec in eo quod Aegyptios deceperunt, a quibus sibi ut commodaretur

23, 2 Ps. 104, 30. 24, 3 Ps. 104, 32.

23, 1 in grandine α κ 5 eorum κ 24, 1 ficeta α κ 2 omnem α κ, om.
Prosp. cum Vulg. 25, 1 cui κ 26, 1 et comedit usq. eorum] om. κ omnem
α in terra] *Vulg. Prosp.*, terrae α 1/2 et comedit usq. eorum] α κ, om. *Prosp.*
27, 1 omnem α κ *Prosp.* 2 om̄s labores κ

aurum argentumque petiuerunt, putandus est Deus huiusmodi dolos, eis qui sursum cor habent, uel iubere, uel, si fecerint, adprobare. Magis enim per illa Dei uerba, utique ab illo qui cor eorum uidebat et cupiditates examinabat, permisi
 10 sunt facere ista, quam iussi; non tamen sine aliquo prouectu animae carnalis, quod et his fecerunt qui talia iure passi sunt, et quamuis per dolum, ab iniquis hominibus tamen quod sibi reddi debuit, abstulerunt. Sicut autem Aegyptiorum iniquitate, sic istorum infirmitate, ad id quod opus erat illis factis figurandum et praenuntiandum diuine usus est Deus. *Et eduxit*
 15 *eos in argento et auro*. Et ista locutio scripturarum est. Pro eo quippe dictum est: *in argento et auro*, ac si diceretur: cum argento et auro. *Et non erat in tribubus eorum infirmus*: sed corpore, non animo. Etiam hoc magnum Dei
 20 beneficium fuit, ut in illa necessitate migrandi nullus esset aegrotus.

38. **29.** *Laetata est Aegyptus in projectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos*. Timor utique Hebraeorum super Aegyptios. Non enim *timor eorum*, quo timebant Hebraei, sed quo timebantur. Dicit aliquis: Quomodo ergo nolebant eos dimittere Aegyptii? quomodo tamquam redituros dimiserunt? quomodo tamquam redituris et reddituris aurum et argentum petentibus commodauerunt, si *laetata est Aegyptus in projectione eorum*? Sed in-
 5 *tellegendum est*, post illam ultimam Aegyptiarum mortem, et tantam stragem in mari Rubro tam magni persequentis exercitus, Aegyptios timuisse residuos ne redirent Hebraei, et eorum reliquias magna facilitate contererent. Tunc impletum est quod superius, cum dixisset: *Et auxit populum suum uehementer*, mox addidit: *Et firmavit eum super inimicos eius*. Hanc
 15 enim sententiam uno uersiculo propositam ut explicaret, quomodo id factum sit, adiunxit cetera quae in hac laude cladis narrauit, usque ad istum locum, ubi ait: *laetata est Aegyptus in projectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos*; uelut assignans quod proposuerat, quia
 20 firmavit populum suum super inimicos eius.
39. **30.** Proinde iam dicit quae iter agentibus in eremo beneficia diuina collata sunt. *Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem ut luceret eis per noctem*. Tam sunt haec manifesta quam nota.
40. **31.** *Petiuerunt, et uenit coturnix*. Non coturnicem con-

29, 13/14 Ps. 104, 24.

28, 18 est *Prosp.* tribus a 29, 1 iucundata a κ protectione κ 2
 quoniam cecidit a κ 16 cladis] *om. codd.* 30, 2 protectione a κ *Prosp.* 3
 inluminaret eis nocte (noctem a) a κ 31, 1 petiuerunt] *codd. cum a LXX*
Vulg. Prosp., carnes add. edd. cum κ

cupiuerunt, sed carnes. Quia uero et coturnix caro est, et in isto psalmo non loquitur de amaricatione illorum in quibus non est beneplacitum Deo, sed de fide electorum, quod est 5 uerum semen Abrahae; ipsi intellegendi sunt petisse ut ueniret unde amaricantium murmur opprimeretur. Iam in uersu qui sequitur: *Et pane caeli saturauit eos*, manna quidem non nominauit, sed nulli obscurum est qui illas litteras legit.

41. **32.** *Disrupit petram, et fluxerunt aquae; abierunt in sicco flumina.* Et hoc factum tam cito intellegitur, quam legitur.

42-44. **33.** His autem omnibus beneficiis suis, Deus commendat in Abraham meritum fidei. Sequitur enim et dicit: *Quoniam memor fuit uerbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum. Et eduxit populum suum in exsultatione, et electos suos in laetitia.* Quod ait: *populum suum*, hoc repetiuit: *electos suos*; et quod ait: *in exsultatione*, hoc repetiuit: *in laetitia.* *Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt.* Quod sunt: *regiones gentium*, hoc sunt: *labores populorum*; et quod dictum est: *dedit illis*, hoc repetitum 10 est: *possederunt.*

45. **34.** Et tamquam quaereremus cui bono ista data sunt, ne hoc ipsum putaretur summum bonum, quod ista felicitas rerum temporalium populo Dei data est, continuo eam ad aliud retulit, ubi summum bonum oportet inquiri: *Vt custodiant, 5 inquit, iustificationes eius, et legem eius requirant.* Vbi intellegendum est Dei seruos et electos filios promissionis, uerum et germanum semen Abrahae, imitantes fidem Abrahae, propterea ista bona terrena sumere a Deo, ut non in eis luxu diffluant, siue peruersa securitate torpescant; sed ideo 10 habeant diuina misericordia haec omnia praeparata, in quibus quaerendis possent negotiosissimis laboribus occupari, ut ad hoc uacent unde bonum aeternum possit adquiri, hoc est: *Vt custodiant iustificationes eius, et legem eius requirant.* Denique, quoniam semen Abrahae tales hic intellegi 15 uoluit, qui uere essent semen Abrahae, quales utique nec in illo populo defuerunt; quod etiam apostolus Paulus satis ostendit, cum dicit: *Sed non in omnibus illis beneplacitum est Deo*; si enim *non in omnibus*, profecto fuerunt ibi quidam in quibus *beneplacitum est Deo*; quia ergo tales psalmus iste com-

34, 17 1 Cor. 10, 5.

32, 1 dirrupit a petra a κ 2/3 et (om. a) ambulauerunt in siccitate flumina a κ
 33, 2 qui a 3 habuit] *Vulg.*, om. a cum LXX, iurabit κ, locutus est *Prosp. cum ps. Rom.* 4 seruum a κ 7 eis κ 8 possederunt] (h)ereditate *praem.* a κ
 34, 5 eius] *Vulg. Prosp.*, tuas a, domini κ exquirant a κ

20 mendat, nihil hic dixit de iniquitatibus et irritationibus et μ 1189
 amaricatione eorum in quibus non est beneplacitum Deo. Sed
 quia et iniquis non sola iustitia, uerum etiam misericordia Dei
 omnipotentis et clementis apparuit; de illis sequens loquitur
 psalmus cum laudibus Dei. Et tamen utrique in uno populo
 25 fuerunt, nec istos illi suarum iniquitatum contagione pollue-
 runt. *Novit enim Dominus qui sunt eius*; et si in hoc saeculo
 non potest ab iniustis, *recedat ab iniustitia omnis qui nominat*
nomen Domini.

35. Vt ergo tamquam in corpore psalmi huius uelut latentem quodammodo eius animam commendemus, hoc est, in uerbis quasi exterioribus interiorem intellectum, uidetur mihi admoneri semen Abrahae, qui sunt omnes filii promissionis
 5 pertinentes ad aeternam hereditatem testamenti aeterni, ut tamquam ipsam hereditatem sibi eligant Deum, et eum gratis colant, id est, propter ipsum, non propter aliquod emolumentum mercedis extra ipsum; et hoc faciant laudantes, inuocantes, annuntiantes, nec in suam, sed in eius gloriam per fidem
 10 bene operantes, spe gaudentes, caritate feruentes. Hoc totum sonat his uersibus: *Confitemini Domino et inuocate nomen eius, annuntiate in gentibus opera eius. Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia eius. Laudamini in nomine sancto eius; laetetur cor quaerentium Dominum. Quaerite Dominum,*
 15 *et confirmamini; quaerite faciem eius semper.*

36. Deinde ad paruulorum corda nutrienda, ut roborentur in fide, de patriarchis proponuntur exempla et illorum fidei et promissionis Dei, ut imitando et sperando simus semen illorum, non de sola gente Hebraeorum, sed quotquot istam gratiam suscipiunt in omni terra. Quod totum his uersibus continetur: *Mementote mirabilium eius quae fecit, prodigia eius et iudicia oris eius. Semen Abraham serui eius, filii Iacob electi eius. Ipse Dominus Deus noster, in omni terra iudicia eius. Memor fuit in saeculum testamenti sui, uerbi quod mandauit in*
 10 *mille generationes. Quod disposuit ad Abraham, et iuramenti sui ad Isaac. Et statuit illud ipsi Iacob in praeceptum; et ipsi Israel in testamentum aeternum, dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis uestrae. Quae omnia, pro modulo meo, quemadmodum accipienda essent, exposui.*

37. Hic occurrebat animo paruulae fidei: Si ergo Deus gratis est colendus, et testamenti aeterni hereditas ipse a seipso requirendus, mortalem istam uitam quaerentium eum, et temporales necessitates, an et ipsa suae misericordiae multi-

26 II Tim. 2, 19. **35**, 8 cfr Rom. 12, 11.12. **11/15** Ps. 104, 1-4. **36**, **6/13** Ps. 104, 5-11. PL 1403

36, **2/3** proponuntur et illorum fides et promissiones dei *plures codd.* **37**, **3** quaerentium] *uetusiores codd.*, cur praestat quaerentibus *alii codd. edd.* **4** ipsas *iidem codd. edd.*

5 plicatione non deserit ? Nam intente audite quid praestiterit
 patribus nostris, uel in quibus fidei exempla constituit, uel qui
 ex illorum carne propagati etiam fidem imitati sunt. *Cum*
essent ipsi numero breui, paucissimi et incolae in ea, id est, in
 terra Chanaan. *Et pertransierunt de gente in gentem, et de regno*
 10 *in populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, et arguit*
pro eis reges. Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis
nolite malignari.

38. Si autem quaeritis quomodo transierunt de gente in gen-
 tem, et de regno in populum alterum, audite : *Et uocauit fa-*
mam super terram, omne firmamentum panis contriuit. Misit
ante eos uirum ; in seruum uenundatus est Ioseph. Humila- μ 1190
 5 *uerunt in compedibus pedes eius ; ferrum pertransiit animam*
eius, donec ueniret uerbum eius. Eloquium Domini igniuit
eum ; misit rex, et soluit eum ; princeps populorum, et di-
misit eum. Constituit eum dominum domus suae, et principem
omnis possessionis suae. Ut erudiret principes eius sicut semet-
 10 *ipsum, et seniores eius prudentiam doceret. Et intrauit Israel in*
Aegyptum, et Iacob accola fuit in terra Cham. Ecce quomodo
pertransierunt de gente in gentem, et de regno in populum al-
terum.

39. *Et auxit populum suum uehementer, et firmauit eum super*
inimicos eius. Si autem scire uultis quomodo eum firmauerit
super inimicos eius, audite : Conuertit cor eorum, ut odirent po-
pulum eius, et dolum facerent in seruos eius. Misit Moysen ser-
 5 *uum suum, Aaron quem elegit ipsum. Posuit in eis uerba signo-*
rum suorum et prodigiorum in terra Cham. Misit tenebras et
obscurauit, et exacerbauerunt sermones eius. Conuertit aquas eo-
rum in sanguinem et occidit pisces eorum. Dedit terram eorum
ranas, in penetralibus regum ipsorum. Dixit, et uenit cynomyia
 10 *et sciniphes, in omnibus finibus eorum. Posuit pluias eorum*
grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum. Et percussit
uineas eorum et ficulneas eorum, et contriuit omne lignum fi-
nium eorum. Dixit, et uenit locusta et bruchus, cuius non erat
numerus. Et comedit omne fenum in terra eorum, et comedit om-
 15 *nem fructum terrae eorum. Et percussit omne primogenitum in* PL
terra eorum, primitias omnis laboris eorum. Et eduxit eos in 1404
argento et auro, et non erat in tribubus eorum infirmus. Laetata
est Aegyptus in profectione eorum, quia incubuit timor eorum
super eos. Ecce quomodo populum suum firmauit super ini-
 20 *micos eius.*

40. Cum autem inimicis eorum ista mala iustitia eius in-
 flixerit ; quae ipsis largita sit etiam temporalia misericordia
 eius, accipite : *Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem*
ut luceret eis per noctem. Petierunt, et uenit coturnix, et pane

37, 7/12 Ps. 104, 12-15.
 3/19 Ps. 104, 25/38.

38, 2/11 Ps. 104, 16-23.
 40, 3/9 Ps. 104, 39-44.

39, 1/2 Ps. 104, 24.

5 caeli saturavit eos. *Disrupit petram, et fluxerunt aquae ; abierunt in sicco flumina. Quoniam memor fuit uerbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum. Et eduxit populum suum in exsultatione, et electos suos in laetitia. Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt.* Non ut propter ista eum
 10 colant, sed ut ea quoque ad bonum aeternum referant atque conuertant ; id est, *ut custodiant iustificationes eius, et legem eius requirant.* Quaecumque igitur alia bona dat Deus, referenda sunt ad gratuitum cultum eius ; ipse autem cultus eius non est referendus ad alia bona, quae dat Deus ; tunc enim
 15 erit gratuitus. Ad quod certamen prouocans hostis, ausus est dicere Deo : *Numquid Iob gratis colit Deum ?* Porro si in seruum uenundatus Ioseph, et humilatus, et exaltatus, locum fecit ad temporalia bona populo Dei, ut firmaretur super inimicos eius, quanto magis Iesus uenundatus et humilatus a
 20 fratribus suis secundum carnem, et exaltatus in caelis, locum facit ad aeterna bona populo Dei, triumphanti de diabolo et angelis eius ? Audi ergo, semen Abrahae, non de carne glorians, sed imitans fidem ; audite, serui Dei, et electi Dei, promissionem habentes uitae praesentis et futurae. Si tentationes μ 1191
 25 durae sunt in hoc saeculo, Ioseph in carcere, Iesum in cruce cogitate. Si rerum temporalium prosperitas adiacet, non propter ipsam Deo, sed ipsa utimini propter Deum ; nec eum existimetis propter uitae huius necessaria coli a cultoribus suis, quae donat et blasphematoribus suis ; sed quaerite primum
 30 regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia apponentur uobis.

IN PSALMVM CV

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. Psalmus centesimus quintus etiam ipse praenotatur : *Alleluia* : et hoc dupliciter. Sed quidam dicunt unum *Alleluia* pertinere ad finem psalmi superioris, alterum ad huius principium. Et hoc asserunt quod omnes alleluiatici psalmi
 5 habeant in fine *Alleluia*, non omnes in capite ; unde quicumque psalmus non habet in fine *Alleluia*, nec in capite uolunt eum habere ; quod autem in eius capite uidetur esse, ad finem superioris pertinere. Sed nos quousque nobis aliquibus certis documentis id uerum esse persuadeant, multorum consuetudi- PL
 10 nem sequimur, qui ubicumque legunt *Alleluia*, eidem psalmo 1405 adtribuunt, in cuius hoc capite inueniunt. Paucissimi enim codices sunt (quod quidem in nullo graecorum reperi, quos in-

11/12 Ps. 104, 45. 16 Iob 1, 9. 23 cfr 1 Tim. 4, 8. 29 cfr Matth. 6, 33.

40, 28 huius uitae necessaria, necessarium cultoribus suis *plures codd.*

spicere potui), qui habeant Alleluia in fine centesimi et quinquagesimi psalmi ; post quem iam nullus est qui ad eundem
 15 canonem pertinet. Sed neque hoc posset praescribere consuetudini, etiamsi omnes codices id haberent. Fieri enim potuit ut aliqua ratione laudationis Dei totus Psalmorum liber, qui libris quinque constare perhibetur (nam ubi scriptum est : *Fiat, fiat*, ibi fines librorum esse dicunt), post omnia quae cantata sunt, ultimo Alleluia clauderetur ; nec propter finem centesimi et quinquagesimi psalmi necesse esse uideo, ut omnes Alleluiatici psalmi in fine habeant Alleluia. Cum uero in capite psalmi geminatur Alleluia, cur Dominus aliquando semel, aliquando bis dicit *Amen*, et eo modo non possit aliquando semel,
 25 aliquando bis *Alleluia* dici, nescio ; praesertim quia post numeri notam, quo psalmus inscribitur quotus sit, ueluti iste centesimus quintus, utrumque Alleluia positum est. Debit autem unum poni ante ipsum numerum, si ad finem pertinet superioris ; et post numerum psalmi scribi alterum Alleluia, quod
 30 ad psalmum ipsius numeri pertinet. Sed fortasse et in hoc imperita praeualuit consuetudo, et aliquid afferri potest, quod adhuc ignoramus, unde nos magis docere debeat iudicium ueritatis, quam praeiudicium consuetudinis. Nunc tamen antequam hoc perdiscamus, ubicumque post numerum psalmi,
 35 siue semel, siue bis conscriptum inuenimus Alleluia, secundum celeberrimam ecclesiae consuetudinem, ei psalmo tribuimus, qui eodem numero praenotatur ; confitentes nos arcana omnium titulorum qui sunt in psalmis, et ordinis eorundem psalmorum, et magna esse credere, et nondum, sicut uo-
 40 lumus, penetrare potuisse.

2. Video autem istos duos centesimum quartum et centesimum quintum ita inter se coniunctos, ut in uno eorum, qui praecedit, commendetur populus Dei in electis eius, de quibus ^{μ 1192} nulla querela fit, quos ego arbitror ibi fuisse in quibus bene-
 5 placitum est Deo ; in isto autem qui sequitur, eos commemoratos qui in eodem populo amaricauerunt ; nec tamen etiam ipsis Dei misericordiam defuisse. Dicuntur autem ista ex eorum persona qui ueniam conuersi precantur ; et exempla commemorantur illorum in quos etiam peccatores diues apparuit
 10 misericordia Dei. Incipit ergo etiam iste psalmus sicut ille : *Confitemini Domino*. Sed ibi sequitur : *Et inuocate nomen eius* ; hic autem : *Quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius*. Quapropter potest hic quidem intellegi etiam confessio peccatorum ; nam et post paucos
 15 uersus sequitur : *Peccaui cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus* ; sed in eo quod dicit : *Quoniam*

CV, 2, 4 cfr I Cor. 10, 5. 11/12 Ps. 104, 1. 15/16 Ps. 105, 6.

CV, 1, 13 in fine] *opt. codd.*, praeter *praem. edd.* 14 psalmi] *opt. codd.*, contextionem *add. edd.* 2, 12 bonum est a, bonus est κ

bonus, quoniam in saeculum misericordia eius, laus utique Dei est, atque in eius laude confessio. Quamquam etiam cum sua quisque confitetur peccata, cum Dei laude confiteri debet ; nec aliter pia est confessio peccatorum nisi non desperans, et poscens misericordiam Dei. Habet ergo eius laudem, siue etiam in uerbis, cum eum bonum et misericordem dicit, siue in solo affectu, cum hoc credit. Nam et ille publicanus, cuius sola illa uerba commemorata sunt : *Domine, propitius esto mihi peccatori*, etsi non dixit : Quoniam bonus et misericors es, uel aliquid huiusmodi, non tamen illud diceret, nisi hoc crederet ; quoniam cum spe orauit, quae sine illa fide esse non posset. Potest ergo esse laus Dei uera et pia, ubi non sit confessio peccatorum ; quae laus multo crebrius in scripturis confessio uocatur ; nulla est autem peccatorum confessio pia et utilis, ubi non laudatur Deus, siue corde, siue etiam ore atque sermone. Quod autem habent alii codices : *Quoniam bonus*, alii habent : *Quoniam suauis* : ita unum uerbum graecum, quod dicitur *χρηστός*, diuersa interpretatio secuta est. Item quod dictum est : *Quoniam in saeculum misericordia eius*, graecus habet *εἰς τὸν αἰῶνα*, quod potest etiam *in aeternum* interpretari. Proinde si illa misericordia hic intellegitur, qua nemo sine Deo beatus esse potest, melius accipimus *in aeternum* ; si autem illa est misericordia quae miseris exhibetur, ut uel consolentur in miseria, uel ab illa etiam liberentur, melius *in saeculum*, hoc est, usque in finem saeculi, in quo non deerunt miseri quibus misericordia praebeatur. Nisi forte quis audeat dicere, etiam his qui damnabuntur cum diabolo et angelis eius, aliquam misericordiam Dei minime defuturam ; non qua ex illa damnatione liberentur, sed ut eis aliquatenus mitigetur, atque ita aeternam posse intellegi Dei misericordiam super illorum aeternam miseriam. Sed tolerabiliorem quosdam excepturos damnationem in quorundam comparatione legimus ; alicuius uero mitigari eam cui est traditus poenam, uel quibusdam interuallis habere aliquam pausam, quis audacter dixerit, quandoquidem unam stillam diues ille non meruit ? Sed de hac tanta re diligentius ex otio disserendum est ; nunc quod ad istum psalmum adtinet, hactenus de illa dictum esse suffecerit.

2.3.

3. *Quis loquetur potentias Domini ?* Impletus consideratione diuinorum operum, qui misericordiam eius exposcit, *Quis, inquit, loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius ?* Subaudiendum est quod supra dictum est, ut etiam ista sententia ita sit plena : *Quis auditas faciet omnes laudes eius ?* id est, quisnam sufficiat auditas facere omnes laudes eius ? *Auditas faciet*, dixit, id est faciet, ut audiantur ; ostendens ita loquendas po-

24 Luc. 18, 13. 49 cfr Luc. 16, 24-26.

tentias Domini et laudes eius, ut praedicentur audientibus.
 10 Sed quis potest omnes? An forte quia sequitur: *Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam in omni tempore*, eas dixit laudes eius, quae intelleguntur opera eius in praeceptis eius? *Deus est enim*, ait apostolus, *qui operatur in uobis*. Et dictum est semini Abrahae: *Cantate ei et psallite*
 15 *ei*, quod intelleximus ita dictum, ac si diceretur: Bona in eius laudem et dicite, et facite. Quibus duobus uerbis, id est, cantandi et psallendi, conuenire duos consequentes uersus, ut quod dictum est: *Narrate omnia mirabilia eius*, hoc sit: *Cantate ei*; quod uero dictum est: *Laudamini in nomine sancto eius*, hoc sit: *Psallite ei*. Huic quippe semini etiam ipse Dominus dicit: *Luceant opera uestra coram hominibus, ut uideant bona facta uestra, et glorificent Patrem uestrum qui in caelis est*. Hic ergo ipsa Dei praecepta considerans, quorum praeceptorum opera laudes sunt eius qui operatur in suis, ait: *Quis loquetur potentias Domini?* quoniam haec ineffabiliter operatur. *Quis auditas faciet omnes laudes eius?* id est quis cum audierit, facit omnes laudes eius? quae sunt opera praeceptorum eius. Quia in quantum fiunt, etsi non omnia quae audita sunt fiunt, ille laudandus est, *qui operatur in nobis et uelle et operari, pro bona uoluntate*. Ideo cum posset dicere: *Omnia mandata eius, uel, omnia opera mandatorum eius, maluit dicere: laudes eius*; quia, ut dictum est, in quantum fiunt, ipse laudandus est. Quas tamen laudes, quisnam sufficit auditas facere? id est, cum audita fuerint, facere omnes quis est idoneus?

4. *Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam in omni tempore*: utique ex quo incipiunt et uiuunt in tempore. Qui enim perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Potest autem uideri eiusdem sententiae repetitio, ut hoc
 5 sit facere iustitiam, quod est custodire iudicium; ut etiam in superiore uersu subaudiatur: *in omni tempore*, sicut in posteriore subauditur: *beati*; et redditis quae subaudiuntur, ita dicatur: *Beati qui custodiunt iudicium in omni tempore, beati qui faciunt iustitiam in omni tempore*.
 10 Sed nisi aliquid interesset inter iudicium et iustitiam, non in alio psalmo diceretur: *Quousque iustitia conuertatur in iudicium*. Amat quidem scriptura, ista duo simul ponere; sicuti est: *Iustitia et iudicium directio sedis eius*, et illud: *Et educet sicut lumen iustitiam tuam, et iudicium tuum sicut meridiem*,
 15 cum et illic eiusdem sententiae repetitio uideatur. Et fortasse propter uicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, uel iudicium pro iustitia, uel iustitia pro iudicio; tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut

3, 13/29 Phil. 2, 13. 14/20 Ps. 104, 2.3. 21 Matth. 5, 16. 4, 3 cfr Matth. 10, 22. 11 Ps. 93, 15. 13 Ps. 96, 2. 13/14 Ps. 36, 6.

iudicium custodire dicatur qui recte iudicat, iustitiam uero
 20 facere qui recte agit. Nec absurde existimo intellegi secundum
 illud quod dictum est : *Quousque iustitia conuertatur in iudi-*
cium, etiam hic eos dictos beatos qui iudicium custodiunt in
 fide, iustitiam faciunt in opere. Veniet enim tempus ut iudi-
 cium quod modo custoditur in fide, etiam exerceatur in opere,
 25 cum iustitia conuersa fuerit in iudicium, id est, cum acceperint
 iusti potestatem iudicandi eos recte, a quibus modo non recte μ 1194
 iudicantur. Vnde alibi ipsum corpus Christi intellegitur dicere:
Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. Quod uerbum e
 uerbo magis diceretur : *Aequitates iudicabo.* Non autem dixit : PL
 30 *Cum accepero tempus, iustitiam faciam ; quia omni tempore* 1408
facienda est, sicut etiam hic dicit : Qui faciunt iustitiam
in omni tempore.

4.5. 5. Deinde, quia Deus iustificat, id est, iustos facit, sanando
 eos ab iniquitatibus suis, sequitur oratio : *Memento nostri,*
Domine, in beneplacito populi tui, id est, ut in eis
 simus in quibus beneplacitum est tibi ; quia non in omnibus
 5 illis beneplacitum est Deo. *Visita nos in salutari tuo.*
 Ipse est enim Saluator, in quo peccata dimittuntur, et animae
 sanantur, ut possint custodire iudicium, et facere iustitiam ;
 quos cum beatos esse intellegerent qui haec loquuntur, hoc
 sibi consequenter orando petunt. De isto salutari alibi dicitur :
 10 *Vt cognoscamus in terra uiam tuam ;* et quasi quaereremus
 in qua terra, secutus est : *In omnibus gentibus ;* rursum, quasi
 quaereremus quam uiam, secutus est : *Salutare tuum.* De illo
 quippe dixit Simeon senex : *Quoniam uiderunt oculi mei salu-*
tare tuum ; qui de seipso dixit : *Ego sum uia.* *Visita ergo*
 15 *nos in salutari tuo,* hoc est : in Christo tuo. *Ad uiden-*
dum in bonitate electorum tuorum, ad laetandum in
laetitia gentis tuae, id est, ad hoc nos uisita in salutari
 tuo, ut uideamus in bonitate electorum tuorum, et laetemur
 in laetitia gentis tuae. Quod autem hic positum est : *in boni-*
 20 *tate,* alii codices habent, *in suauitate ;* sicut illud : *Quo-*
nam bonus, alii habent : *Quoniam suavis.* Idipsum autem uer-
 bum in graeco est, quod et alibi legitur : *Dominus dabit suaui-*
tatem, quam et aliqui interpretati sunt bonitatem, aliqui be-
 nignitatem. Sed quid est : *Visita nos, ut uideamus in*
 25 *bonitate electorum tuorum,* id est, in ea bonitate quam
 praestas electis tuis, nisi ut non remaneamus caeci, sicut illi
 quibus dictum est : *Nunc autem dicitis : Quia uidemus, pecca-*
tum uestrum manet ? Dominus enim illuminat caecos, non me-

21 Ps. 93, 15. 28 Ps. 74, 3. 5, 10 Ps. 66, 3. 13 Luc. 2, 30. 14 Ioh.
 14, 6. 20 Ps. 105, 1. 22 Ps. 84, 13. 27 Ioh. 9, 41. 28 Ps. 145, 8.

5, 3 in bono placito populo tuo α 5 uisita] et *praem.* α κ salute tua κ
 17 in laetitia α

ritis eorum, sed *in bonitate electorum suorum*, id est,
 30 quam exhibet uel donat electis suis : sicut *Salus uultus mei*,
 non a meipso, sed *Deus meus* ; et *panem nostrum* dicimus
quotidianum, sed tamen addimus : *da nobis*. *Visita ergo nos*
in salutari tuo, ad uidendum, id est ut uideamus, *in*
bonitate electorum tuorum ; *ad laetandum*, id est ut
 35 laetemur, *in laetitia gentis tuae*. Vnam gentem Dei in-
 tellegere debemus uniuersum semen Abrahae ; sed filios pro-
 missionis, non carnis. Hi ergo, quorum uox est, optant eius-
 dem gentis habere laetitiam. Et quae huius gentis laetitia, nisi
 Deus eius ? Cui dicitur : *Exsultatio mea, redime me*, et cui dicitur
 40 *Signatum est super nos lumen uultus tui, Domine ; dedisti*
laetitiam in cor meum ; summo scilicet, uero, incommutabili
 et beatifico bono, quod ipse Deus est. *Vt lauderis cum he-*
reditate tua. Miror istum uersum sic interpretatum in mul-
 tis esse codicibus, cum sit una atque eadem in tribus his uersi-
 45 bus graeca locutio, ut si hoc recte dictum est quod legitur :
Vt lauderis cum hereditate tua ; posset recte dici : *Vt* PL
uideas in bonitate electorum tuorum, et laeteris in 1409
laetitia gentis tuae : toto ipso sensu ita contexto : *Visita*
nos in salutari tuo, ut uideas in bonitate electorum
 50 *tuorum, ut laeteris in laetitia gentis tuae, et laude-*
ris cum hereditate tua. Secundum hoc autem quod dixi-
 mus : *Visita nos, ut uideamus in bonitate electorum* μ 1195
tuorum, et laetemur in laetitia gentis tuae, conse-
 quenter et hic dici debuit : *Vt laudemur cum hereditate*
 55 *tua* : cui hereditati dictum est : *Laudamini in nomine sancto*
eius. Porro autem quoniam haec ambigua uidetur locutio, si
 uerus est iste sensus quo maluerunt interpretes dicere : *Vt*
lauderis, etiam duo uersus superiores ita intellegendi sunt,
 quia, ut dixi, una est in his tribus uersibus graeca locutio, ut
 60 hoc totum ita dictum accipiatur : *Visita nos in salutari*
tuo, ut uideas in bonitate electorum tuorum, id est,
 ad hoc nos uisita, ut illic nos esse facias, et illic nos uideas : *ut*
laeteris in laetitia gentis tuae, id est, tu dicaris laetari,
 cum illi laetantur ex te ; *ut lauderis cum hereditate tua*,
 65 id est, cum ea lauderis, quoniam non laudatur nisi propter te.
 Siue ergo illo, siue isto modo intellegendum sit quod dictum
 est : *ad uidendum, ad laetandum, ad laudandum* ;
 ideo se optant uisitari in salutari Dei, id est in Christo eius, ut
 non alienentur a populo eius, et ab eis in quibus beneplacitum
 70 est Deo.

30 Ps. 42, 5.
104, 3.

31 Matth. 6, 11.

39 Ps. 31, 7.

40 Ps. 4, 7.

55/56 Ps.

42/43 cum ereditatem tuam κ

6.7.

6. Quid autem deinceps confiteantur, audiamus : *Peccaui-*
mus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniqui-
tatem fecimus. Quid est : *cum patribus nostris* ? An
 sicut habet epistola ad Hebraeos, quia et Leui cum Abraham
 5 decimatus est, quoniam in lumbis eius fuit, quando decimas
 dedit sacerdoti Melchisedec, sic et isti peccauerunt cum patri-
 bus suis, in quorum lumbis erant quando illi in Aegypto
 fuerunt ? Nam qui fuerunt eo tempore, cum psalmus iste con-
 scriptus est, maximeque posteri eorum (quia uel ab eis qui
 10 tunc erant dici, uel de post futuris potuit prophetari), longe
 aberant ab aetate illorum qui in Aegypto peccauerunt, non
 intellegentes mirabilia Dei. Hoc enim sequitur, exponendo
 quomodo peccauerunt cum patribus suis : *Patres nostri,*
inquit, in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua ;
 15 et cetera, quae de peccatis eorum multa commemorat. An sic
 potius accipiendum est quod ait : *Peccaui-
 mus cum patri-*
bus nostris, tamquam diceret : Peccaui-
 mus sicut patres no-
 stri, eorum uidelicet imitando peccata ? Quod si ita est, ad-
 struendum est aliquo huiusmodi locutionis exemplo ; quod
 20 cum in praesentia quaerem, non occurrit, ut cum illo se quis-
 quam peccasse, uel cum illo se aliquid fecisse dicat, quem in
 simili facto etiam post multum temporis fuerit imitatus.

7. Quid est ergo : *Patres nostri non intellexerunt mi-*
rabilia tua, nisi, non cognouerunt quid per illa mirabilia eis
 praestare uolueris ? Quid utique nisi uitam aeternam, et non
 temporale sed incommutabile bonum, quod per patientiam
 5 expectatur ? Ideo impatienter murmurauerunt, et amarica-
 uerunt, et bonis praesentibus fallacibus atque fugacibus bea-
 tos se fieri quaesierunt. *Non fuerunt memores multitu-*
dinis misericordiae tuae. Et intellectum redarguit, et
 memoriam. Intellectu quippe opus erat, ut cogitarent ad quo-
 10 rum bonorum aeternitatem per illa temporalia uocaret Deus ;
 memoria uero, ut saltem quae temporaliter mirabilia facta
 sunt, non obliuiscerentur, fideliterque praesumerent quod ea-
 dem potestate quam fuerant iam experti, Deus illos ab inimi-
 corum persecutione liberaret ; oblitum sunt autem quid eis in
 15 Aegypto ad inimicos eorum conterendos per tanta prodigia
 praestitisset. *Et irritauerunt, adscendentes in mari,*
mare Rubrum. Codex quem intuebar, sic habebat ; et his ^μ 1196
 quidem duobus uerbis ultimis, quod dictum est : *mare Ru-*
brum, stella fuerat praenotata, qua significantur quae in he-

6, 4 cfr Hebr. 6, 1-10.

6, 2 iniuste egimus] facinus admisimus κ 14 admirabili a, admirabilia κ 7, 7
 non] et praem. a κ 16 irritauerunt] Vulg. Prosp., amaricauerunt a (cfr l. 23),
 exacerbauerunt κ 16/17 in mari, mare rubrum] codd., in mare, mare rubrum
 edd. Vulg. Prosp., in rubrum mare a κ

20 braeo sunt, et in interpretatione Septuaginta non sunt. Plures autem codices, quos inspicere potui, et graeci et latini sic habent : *Et irritauerunt*, uel, quod expressius de graeco est : *Et amaricauerunt, adscendentes in Rubro mari*. Qui illam legit historiam, quando exierunt de Aegypto, et per
25 mare Rubrum transierunt, dolet eorum infidelitatem, in quanta trepidatione et desperatione fuerint, post recentia tot et tanta miracula in Aegypto, cuius multitudinis misericordiae Dei non eos fuisse memores dicit. Adscenderunt autem, propterea dictum est, quia ita est terrae positio, ut descensio dica-
30 tur in Aegyptum de terra Chanaan, et in eam illinc ascensio. Notandum est sane quemadmodum scriptura culpae uoluerit, non intellegere quod intellegendum est, et non meminisse quod memoria retinendum est ; quod homines suae culpae deputari nolunt, ad nihil aliud nisi ut minus supplicent, mi-
35 nusque sint humiles Deo, in cuius conspectu confiteantur quod sunt, atque impetrato adiutorio possint esse quod non sunt. Nam etiam peccata ignorantiae uel negligentiae melius accusantur ut pereant, quam excusantur ut maneant ; meliusque purgantur inuocato Deo, quam firmantur irritato.

8. 8. Adiungit tamen non secundum eorum infidelitatem Deum fecisse. *Et saluauit eos*, inquit, *propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam*, non propter ulla bona merita eorum.

9. 9. *Et increpauit mare Rubrum, et exsiccatum est*. Non legimus ullam, qua increparetur mare, emissam caelitus uocem ; sed potentiam diuinam qua id factum est, increpationem appellauit ; nisi forte quis dicat latenter increpatum,
5 sic ut aqua posset audire, et homines non possent. Valde occulta et abstrusa uis est qua Deus agit, ut etiam illa quae sensu carent, confestim eius obtemperent uoluntati. *Et eduxit eos in abyssis, sicut in deserto*. Abyssos dixit multitudinem aquarum. Nam quidam uolentes istum uersiculum
10 totum interpretari, dixerunt : *Et eduxit eos in aquis multis*. Quid est ergo : *in abyssis, sicut in deserto*, nisi quia factum erat siccitate uelut desertum, ubi fuerant abyssis aquarum ?

10. 10. *Et saluauit eos de manu odientium*. Hunc uer- PL
sum per circuitum quidam interpretati sunt, uerba minus 1411
latina uitantes : *Et saluos fecit eos de manu eorum qui oderant eos. Et redemit eos de manu inimici*. Quid
5 pretii datum est in hac redemptione ? An prophetia est, quod in figura baptismi hoc factum est, ubi redimimur de manu dia-

39 irrato *codd.* 8, 2 saluos fecit a κ 3 notam faceret] ostenderet κ
9, 1 rubrum mare a κ exsiccatum] *Vulg.* (cfr LXX ἐξηράνθη), siccatum a κ
Prosp. 7/8 deduxit a 8 per abyssum a κ 10/11 in aquis multis] *psalt.*
Rom. 10, 1 saluos fecit a κ (cfr l. 3) eorum qui eos oderunt a, eorum qui

boli magno pretio, quod sanguis est Christi? Vnde non quocumque mari, sed mari Rubro id conuenientius figuratum est: sanguis enim rubrum colorem habet.

11. **11.** *Et operuit aqua tribulantes eos; unus ex eis non remansit*: non ex omnibus Aegyptiis, sed ex eis qui persequebantur profectos, adprehendere uel interimere cupientes.
12. **12.** *Et crediderunt in uerbis eius.* Minus latina uideatur locutio, quia non ait: Verbis eius, uel, in uerba eius, sed, *in uerbis eius*; tamen scripturis usitatissima. *Et laudauerunt laudem eius.* Tales sunt locutiones, cum dicimus.
 5 Hanc seruitutem seruiuit, talem uitam uixit. Laudem porro ^{μ 1197} Dei notissimam illam commemorat, ubi dicitur: *Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est: equum et equitem proiecit in mare.*
13. **13.** *Cito fecerunt, obliti sunt operum eius.* Alii codices intellegibilius habent: *Festinauerunt, obliti sunt operum eius. Non sustinuerunt consilium eius.* Debuerunt enim cogitare tanta erga se opera Dei non esse inania,
 5 sed uocare ad aliquam sine fine felicitatem, quae per patientiam sustinenda est; sed festinauerunt beati fieri temporalibus rebus, quae ideo nemini conferunt ueram felicitatem, quia non exstinguunt insatiabilem cupiditatem: *Qui enim biberit, inquit, ex hac aqua, sitiet iterum.*
14. **14.** Denique: *Et concupierunt concupiscentiam in deserto, et tentauerunt Deum in inaquoso.* Quod est: *in deserto*, hoc repetitum est: *in inaquoso*, id est, in loco sine aqua; quod uero, *concupierunt concupiscentiam*,
 5 hoc, *tentauerunt Deum*. Talis sane locutio est: *Concupierunt concupiscentiam*, qualis superior: *Laudauerunt laudem.*
15. **15.** *Et dedit eis petitionem ipsorum*, id est, quod petitione petierunt. *Et misit saturitatem in animam eorum.* Nec ideo beatos fecit; quia non erat illa saturitas de qua dicitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam*
 5 *ipsi saturabuntur.* Itaque hoc loco animam non secundum id quod rationalis est, dixit, sed secundum id quod animans corpus animal facit. Ad cuius animalis sustentationem pertinet cibus et potus, secundum hoc quod in euangelio dicitur: *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam uestimentum?*

12, 6 Ex. 15, 1.
8 Matth. 6, 25.

13, 8 Ioh. 4, 13.

14, 6/7 Ps. 105, 12.

15, 4 Matth. 5, 6.

oderant eos κ (cfr l. 3)

11, 1 cooperuit α, quo operuit κ

aquas κ 12, 3/4

cantauerunt laudes α κ

13, 1 festinauerunt α κ (cfr l. 2)

obliti] et praem. α κ

14, 1 concupiscentias α κ Prosp.

2 dominum Prosp.

in siccitate α κ

15, 1

petitiones α κ Prosp.

eorum κ Prosp.

2 inmisit α κ

saturitate κ

ani-

10 tamquam ad animam pertineat uestigi, ad corpus uestiri. Secundum hoc dicitur apud Isaiam: *Quid est quod ieiunauimus, et non uidisti; defraudauimus animas nostras, et nescisti.*

16. **16.** *Et irritauerunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini.* Quam dicat irritationem, uel, sicut expressius alii interpretati sunt, amaricationem, consequentia satis indicant.

17. **17.** *Aperta est, inquit, terra, et deglutiuit Dathan, et superoperuit super congregationem Abiron.* Quod ^{PL 1412} est: *deglutiuit*, hoc est: *superoperuit*. Amborum autem id est, Dathan et Abiron, una erat causa superbissimi et sacri-

5 legi schismatis.
18. **18.** *Et exarsit ignis in synagoga eorum; flamma combussit peccatores.* Non est hoc nomen in scripturis usitatum eorum, qui licet iuste ac laudabiliter uiuant, non sunt sine peccato. Magis enimsicut interest inter irridentes et
5 irrisores, inter murmurantes et murmuratores, inter scribentes et scriptores, et cetera similia; ita scriptura peccatores appellare consueuit ualde iniquos et grandibus peccatorum sarcinis oneratos.

19.20. **19.** *Et fecerunt uitulum in Horeb; et adora-
uerunt sculptile. Et mutauerunt gloriam suam in
similitudine uituli comedentis fenum.* Non ait: in
similitudinem, sed: *in similitudine*. Talis est locutio,
5 qualis illa ubi ait: *Et crediderunt in uerbis eius*. Eleganter sane non ait: *Et mutauerunt gloriam Dei, cum hoc fecerint*; sicut etiam apostolus loquitur: *Et immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*: sed *gloriam suam* dixit. Deus enim erat gloria eorum, si
10 eius sustinerent consilium, et non festinarent; cui dicitur: *Gloria mea, et exaltans caput meum*. Istam gloriam suam, ^{μ 1198} id est Deum, *mutauerunt in similitudine uituli comedentis fenum*, ut ab eo comederentur, a quo comeduntur qui sapiunt secundum carnem: *Omnis enim caro fenum*.

21.22. **20.** *Obliti sunt Deum qui saluauit eos.* Quomodo saluauit eos? *Qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro.* Quae sunt mirabilia, ipsa sunt terribilia; nulla quippe admiratio

11 Isai. 58, 3. 19, 5 Ps. 105, 12. 7 Rom. 1, 23. 11 Ps. 3, 4. 14 Isai. 40, 6.

mas α κ cum LXX (praeter cod. Vatic.) 16, 1 in iram (ira κ) miserunt α κ moyses κ aaron] Aug. cum LXX (rec. Lucian. et cod. Alex.) et Vulg., et praem. α κ Prosp. 17, 1 aperta] et praem. Prosp. absorbit α κ 2 co(h)operuit α κ super] om. α κ synagoga(m) α κ 18, 1 et] om. α flamma] et praem. α Prosp. 2 incendit α κ 7 grauibus omnes fere codd. 19, 3 similitudinem α κ Prosp. (cfr l. 4) manducantis α κ 20, 1 obliti] et praem. κ liberauit α Prosp., liberabit κ 2/3 et mirabilia ... et terribilia κ

5 est sine quadam formidine ; quamuis ista etiam hinc terribilia dici potuerint, quod aduersarios affligerunt, et istis quid deberent timere, monstrarunt.

23. **21.** *Et dixit ut disperderet eos.* Quia obliti sunt eum qui saluos fecit eos, faciens magnalia, et fecerunt et adoraerunt sculptile, hoc utique tam immani scelere et incredibili impietate, digni fuerant qui perirent. *Dixit ergo ut disperderet eos ; si non Moyses electus eius stetisset in confractioe in conspectu eius.* Non ita dixit stetisse in confractioe, quasi ut frangeret iram Dei ; sed in confractioe, id est, in plaga qua erant illi ferendi ; id est, nisi obiecisset seipsum pro eis, dicens : *Si dimittis illis peccatum, dimitte ; sin autem, dele me de libro tuo.* Vbi demonstratum est intercessio sanctorum quantum pro aliis ualeat apud Deum. Securus enim Moyses de iustitia Dei, qua eum delere non posset, impetrauit misericordiam, ne illos quos iuste posset, deleret. Ita stetit in confractioe in conspectu eius, ut
10 *auerteret iram eius, ne disperderet eos.*

24. **22.** *Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem.* Sed numquid uiderant eam ? Quomodo ergo pro nihilo, quam non uiderant, habuerunt, nisi quomodo sequitur : *Nec crediderunt in uerbis eius ?* Profecto nisi terra illa significaret aliquid magnum, quae terra dicebatur fluens lac et mel, per quod uisibile sacramentum ad inuisibilem gratiam regnumque caelorum duceret eos qui mirabilia eius intellegebant, nullo modo isti culparentur, quia pro nihilo habuerunt illam terram, cuius temporale regnum etiam nos pro nihilo habere debemus, ut Ierusalem liberam matrem nostram, quae in caelis est, uere desiderabilem diligamus. Sed potius hic infidelitas merito redarguitur, quia in eo quod terram desiderabilem pro nihilo habuerunt, uerbis Dei non crediderunt, per quaedam parua ducentis ad magna, et festinantes beari temporalibus rebus, quas secundum carnem sapiebant, *non sustinuerunt, sicut supra dictum est, consilium eius.*

25. **23.** *Et murmurarunt in tabernaculis suis ; non exaudierunt uocem Domini :* uehementer eos a murmuratione prohibentis.

26.27. **24.** *Et eleuauit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto : et ut deiceret semen eorum in nationibus, et dispergeret eos in regionibus.*

21, 9 Ex. 32, 31. 32.
105, 13.

22, 4 cfr Ex. 3, 8.

10 cfr Gal. 4, 26.

15/16 Ps.

21, 1 ut disperderet] disperdere *Prosp.* 15 iram] ab indignatione ira α, ira κ
et ne exterminaret κ 22, 3 nec] non α κ 4 in] *om.* κ *Prosp.* uerbo α
23, 1 murmurauerunt α κ *Prosp.* necnon α 24, 1 illos α κ 1/2 de-
iceret α κ 3 gentibus α κ disperderet α κ regionibus] gentibus *Prosp.*

- 28.29. **25.** Hic antequam diceret quod tantae indignationi Dei quisquam intercesserit, eumque aliquo modo placauerit, secutus adiunxit. *Et initiati sunt Beelphegor*, id est, idolo gentium consecrati: *Et manducauerunt sacrificia mortuorum. Et irritauerunt eum in adinventionibus suis, et multiplicata est in eis ruina.* Tamquam ad hoc distulerit, quod leuauerat manum super eos prosternendos in deserto, et deiciendum semen eorum in nationibus, et ^{μ 1199} dispergendos eos in regionibus, ut dati in reprobum sensum, etiam illud admitterent, in quo immaniore crimine euidenti iustitia punirentur; quemadmodum dicit apostolus: *Et sicut non probauerunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quae non conueniunt.*
30. **26.** Denique tantum fuit scelus eorum, quod consecrati sunt idolo, et comederunt sacrificia mortuorum (id est, quia mortuis hominibus tamquam diis sacrificabant gentes), ut aliter se placari Deus nollet, nisi quomodo eum placauit Phinees sacerdos, qui masculum et feminam in complexu adulterino deprehensos pariter interemit. Quod si odio eorum, non dilectione fecisset, dum eum comederet zelus domus Dei, non ei reputaretur ad iustitiam. Hoc enim facto, illum populum cuius futurus erat maior interitus, tamquam unum hominem quasi uirga percussit, ut animam eius saluaret a morte. Leniorem quidem reuelato Testamento Nouo Dominus Christus esse uoluit disciplinam; sed atrocior est comminatio gehennae, quam tunc in illis comminationibus Dei pro temporum dispensatione non legimus. *Multiplicata est ergo in eis ruina,* cum pro suis grauibus peccatis grauiter uastarentur. *Et stetit Phinees, et placauit, et cessauit quassatio.* Breuiter totum dixit, quia non hic nescientes docet, sed commemorat scientes. Quae autem hic posita est quassatio, haec ^{PL 1414} superius confractio; nam in graeco unum uerbum est.
31. **27.** *Et reputatum est ei in iustitiam, in generationem et generationem usque in sempiternum.* Deus hoc reputauit sacerdoti suo in iustitiam, non solum quamdiu generatio est, sed *usque in sempiternum*; qui cor scrutatur, et nouit appendere quanta id factum sit populi caritate.
- 32.33. **28.** *Et irritauerunt eum ad aquam contradictionis,*

25, 11 Rom. 1, 28. 26, 5 cfr Num. 25, 8.

25, 3 consecrati α κ Prosp. (cfr l. 4) sacrificia] recent. codd. α κ Prosp., sacrificium antiquiores codd. cum quibusdam codd. LXX 5 exacerbauerunt α κ 26, 3 gentes] om. plures codd. et Prosp. 15 et] om. κ 16 placauit] exorauit α, exorabit κ cessabit κ 27, 1 deputatum α κ illi κ pr. in] Aug. cum Vulg., ad α κ Prosp. cum LXX 1/2 generatione et generatione α κ, generatione et generationem Prosp. 2 saeculum α κ 3 sacerdotio edd. 28, 1 in ira miserunt α κ aquas α κ

*et uexatus est Moyses propter eos ; quia exacerbaue-
runt spiritum eius. Et distinxit in labiis suis.* Quid
est : *distinxit* ? Quasi illud non posset Deus facere, qui tanta
5 iam fecerat, ut aqua de petra proflueret. Dubitanter enim pe-
tram uirga percussit, et ideo hoc miraculum distinxit a ceteris
miraculis, in quibus non dubitauerat. Hinc offendit, hinc au-
dire meruit ut moreretur, ne intraret in terram promissionis.
Perturbatus enim murmure populi infidelis, non tenuit fidu-
10 ciam qualem debuit. Cui tamen Deus tamquam electo suo,
etiam post mortem eius bonum perhibet testimonium, ut in-
tellegamus illam fidei eius titubationem hac sola poena fuisse
correptam, quod in eam terram, quo populum ipse ducebat,
non est permissus intrare. Absit autem ut eum credamus alie-
15 natum a regno gratiae Dei, quod significabat illa terra promis-
sionis, unde lac et mel defluere dicebatur. Hoc est enim potius
testamentum aeternum quod disposuit ad Abraham, non se-
cundum carnem patrem nostrum, sed secundum fidem.

34-36.

29. Illi autem de quorum iniquitatibus iste loquitur psal-
mus, cum in illam temporalem terram promissionis intrassent,
*Non disperdiderunt gentes, quas dixit Dominus il-
lis. Et commixti sunt inter gentes, et didicerunt*
5 *opera eorum, et seruiuerunt sculptilibus eorum ; et*
factum est illis in scandalum. Illud quod eas non dis-
perdiderunt, sed eis commixti sunt, factum est illis in scan-
dalum.

37-39.

30. *Et immolauerunt filios suos et filias suas dae-* μ 1200
moniis ; et effuderunt sanguinem innocentem, san-
guinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas
sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Immolasse fi-
5 lios suos et filias suas daemioniis et idolis, non eos illa narrat
historia ; sed neque iste psalmus mentiri potest, neque prophe-
tae, qui hoc dicunt multis increpationum suarum locis. Ha-
buisse uero istam consuetudinem gentes, nec earum litterae
tacuerunt.

31. Sed quid est quod sequitur ? *Et interfecta est terra*
in sanguinibus. Putarem enim scriptoris errorem, eum-
que diceremus pro eo quod est *infecta* fecisse *interfecta*,
nisi haberemus beneficium Dei, qui scripturas suas in multis
5 linguis esse uoluit ; atque ita esse scriptum : *Interfecta est*
terra in sanguinibus inspectis graecis codicibus uidere-
mus. Quid est ergo : *Interfecta est terra*, nisi hoc refera-

28, 12 cfr Deut. 32, 49-52.

2/3 inamaricauerunt a κ 29, 3 quos a dixerat κ 4 in (cum Prosp.) gen-
tibus a κ Prosp. 30, 1 et filias usq. 34, 1 eum] deficit a fol. deperdito ac restituto
m. recent. (= α²) 3 filiarum] post quaedam uerba enanida deficit κ quas] om. α²
31, 2 in sanguinem α² infecta] psalt. S. Zenonis et Mozar.

tur ad homines qui habitabant in terra, tropica locutione, qua significatur per id quod continet, id quod continetur, sicut PL
 10 dicimus malam domum, in qua mali habitant, et bonam in qua 1415
 boni? Ipsi namque interficiebant animas suas immolando filios suos, et effundendo sanguinem paruulorum a consensione illius sceleris alienorum; unde dictum est: *Effuderunt sanguinem innocentem*. Ergo, *Interfecta est terra in*
 15 *sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum*, cum ipsi interfecti sunt in anima, et contaminati in operibus suis. *Et fornicati sunt in adinventionibus suis*. Has dicit adinventiones, quas Graeci ἐπιτηδεύματα appellant; nam hoc uerbum est in codicibus graecis et hoc loco, et superius,
 20 ubi dictum est: *Irritauerunt eum in adinventionibus suis*, cum et illic et hic eas dicat adinventiones, in quibus alios imitati sunt. Non itaque sic dictas arbitremur adinventiones, quasi ab ipsis institutas, nullo in aliis praecedente quod imitarentur exemplo. Vnde alii interpretes nostri, non adin-
 25 uentiones, sed studia; alii uero affectiones, uel affectationes, alii uoluptates dicere maluerunt; et iidem ipsi qui dixerunt adinventiones, alio loco studia posuerunt. Hoc commemorare uolui, ne quaestionem faceret nomen adinventionis in ea re, quam non a seipsis excogitauerunt, sed alios imitati sunt.

40-43.

32. *Et iratus est furore Dominus in populum suum*. Noluerunt quidam interpretes nostri iram ponere, in eo quod graecus habet θυμὸς; sed quidam posuerunt mentem; quidam uero indignationem, quidam animum interpretati sunt. Quodlibet autem horum dicatur, perturbatio non cadit in Deum; sed de consuetudine translatum, potentia uindicandi hoc nomen accepit.

33. *Et abominatus est hereditatem suam. Et tradidit eos in manus gentium, et dominati sunt eorum qui oderant eos; et tribulauerunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum*. Quando
 5 eos hereditatem Dei uocauit, manifestum est quod non ad perditionem, sed ad disciplinam eos abominatus est, et tradidit in manus inimicorum. Denique sequitur: *Saepe liberauit eos*.

34. *Ipsi autem exacerbauerunt eum in consilio suo*. Hoc est quod superius ait: *Non sustinuerunt consilium eius*. Perniciosum autem est consilium hominis ipsi homini, quo ea quaerit quae sua sunt, non quae Dei sunt. In cuius
 5 hereditate, quod ipse nobis est, cum ad fruendum se praebere

31, 20 Ps. 105, 29. 34, 2/3 Ps. 105, 13. 4 cfr Phil. 2, 21.

15 est] terra add. a² 32, 1 ira a² 33, 3 oderunt a² Prosp.
 (codd.) edd. μ a² Prosp. 7/8 liberauit] a² Prosp., eruit a alt. m.
 ricauerunt a² in consilio] adest a

4 humiliati
 34, 1 inama-

dignatur, nullas patiemur cum sanctis societatis angustias, ^{μ 1201}
 dilectione rei nostrae quasi priuatae. Gloriosissima quippe
 illa ciuitas adepta promissam hereditatem, in qua nullus mo-
 rietur, nullus orietur, non habebit ciues qui singuli gaudeant
 10 suis rebus, quia Deus erit omnia in omnibus. Cuius societatem
 quisquis in hac peregrinatione fideliter et flagranter desidera-
 uerit, assuescit priuatis praeferre communia, non sua quae-
 rendo, sed quae Iesu Christi; ne sibi sapiens et sibi consulens,
 exacerbet Deum consilio suo; sed sperans quod non uidet, non
 15 festinet de his quae uidentur fieri beatus, atque illud aeternum
 quod non uidetur patienter expectans, eius in promissionibus
 sequatur consilium, cuius in tentationibus precatur auxilium. PL
 Ita erit et humilis in confessionibus suis, ne fiat istorum simili- 1416
 lis, de quibus dicitur: *Et humiliati sunt in iniquitati-*
 20 *bus suis.*

44.45.

35. Deus tamen plenus misericordia, non neglexit eos;
Et uidit cum tribularentur, cum audiret orationem
eorum. Et memor fuit testamenti sui, et paenituit
eum secundum multitudinem misericordiae suae.
 5 *Paenituit* dictum est, quia mutauit quod eos perditurus uide-
 batur. Et apud Deum quidem disposita et fixa sunt omnia;
 nec aliud facit quasi consilio repentino, quod non ex aeterni-
 tate se facturum esse praesciuit, sed in creaturae temporali-
 bus motibus, quam gubernat mirabiliter, ipse non temporali-
 10 ter motus, quasi repentina uoluntate facere dicitur quod ordi-
 natis rerum causis consilii sui secretissimi immutabilitate dis-
 posuit, qua suis quaeque temporibus agnita, et praesentia fa-
 cit, et futura iam fecit. Et ad haec quis idoneus? Audiamus
 itaque scripturam, humiliter excelsa dicentem, cum et paruu-
 15 lis nutriendis sumenda porrigit, et maioribus exercendis per-
 scrutanda proponit. *Et uidit cum tribularentur, cum*
audiret orationem eorum; et memor fuit testamenti
sui, utique testamenti aeterni quod disposuit ad Abraham,
 non ueteris quod aboletur, sed noui quod etiam in uetere ab-
 20 sconditur. *Et paenituit eum secundum multitudinem*
misericordiae suae. Hoc fecit quod disposuerat, sed con-
 tribulatis et orantibus se id concessurum esse praesciuerat;
 quia et ipsa oratio eorum, cum adhuc non esset, sed futura
 esset, Deum procul dubio non latebat.

46.

36. *Et dedit eos in misericordias.* Vt essent non uasa
 irae, sed uasa misericordiae. Ideo autem puto pluraliter mise-
 ricordias dictas, in quas eos dedit, quia unusquisque proprium

10 cfr I Cor. 15, 28. 35, 14 sqq. cfr I Cor. 3, 1. 18 Ps. 104, 9. 36, 1 cfr
 Rom. 9, 22.23. 3 cfr I Cor. 7, 7.

10 humiliati] α, humiliati (codd.) edd. μ Prosp. 35, 2 respexit α orationes α
 12 et] codd., agit, ita et edd. 36, 1 misericordiam α

donum habet a Deo, alius sic, alius autem sic. *Dedit ergo*
 5 *eos in misericordias, in conspectu omnium qui ceperant eos.* Age nunc, quisquis haec legis, et gratiam Dei, qua
 in aeternam uitam per Dominum nostrum Iesum Christum
 redimimur, legendo in apostolicis litteris, in propheticis au-
 tem scrutando cognoscis, et Vetus Testamentum in Nouo
 10 reuelatum, in Vetere Nouum uelatum uides; recole quem di-
 xerit apostolus Paulus principem potestatis aeris, *qui operatur*
in filiis infidelitatis, et illud ubi ait de quibusdam, *ut resipiscant*
de diaboli laqueis, captiuati ab ipso secundum ipsius
uoluntatem; et uerba Domini Iesu Christi, ubi eum expellens
 15 *de fidelium cordibus* ait: *Nunc princeps huius mundi missus*
est foras; et ipsius itidem apostoli dicentis: *Qui eruit nos de*
potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suae.
 Haec atque huiusmodi ratiocinatus, intende animum et in lit-
 teras Veteris Testamenti, et uide quid cantetur in eo psalmo ^{μ 1202}
 20 cuius est titulus: *Quando domus aedificabatur post captiuitatem*
; ibi enim dicitur: Cantate Domino canticum nouum. Et ne
 existimes ad Iudaeorum populum tantummodo pertinere:
Cantate, inquit, Domino, omnis terra; cantate Domino, bene-
 25 *dicite nomen eius, annuntiate, uel potius, bene nuntiate, immo*
 ut ipsum uerbum quod in graeco positum est, transferam:
euangelizate diem ex die, salutare eius. Hinc enim euangelium
 nuncupatum est, in quo annuntiatur dies ex die, Dominus
 Christus, lumen ex lumine, Filius ex Patre. Hoc enim est et
salutare eius; quia salutare Dei Christus est, sicut et superius
 30 iam demonstraui¹. *Annuntiate in gentibus gloriam eius, in*
omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus Dominus et
laudabilis ualde, terribilis est super omnes deos: quoniam omnes
dii gentium daemonia. Isti ergo inimici cum rege suo diabolo
 captiuum tenebant populum Dei. De qua captiuitate cum redi-
 35 mimur, et princeps huius mundi mittitur foras, aedificatur do-
 mus post captiuitatem; cuius lapis angularis est Christus, qui
 duos condidit in se, in unum nouum hominem, faciens pacem,
 quam dies ex die ueniens euangelizauit eis qui erant prope, et
 eis qui erant longe, faciens utraque unum, et adducens alias
 40 oues quae non sunt de hoc ouili, ut sit unus grex et unus pastor.
 Et ita Deus *dedit in misericordias* praedestinos suos;
 quia *non uolentis neque currentis, sed miserentis est Dei: in con-*
spectu omnium qui ceperant eos. Hi ergo inimici, dia-

11 Eph. 2, 2. 12 II Tim. 2, 26. 15 Ioh. 12, 31. 16 Col. 1, 13. 20
 sqq. Ps. 95, 1-5. 34 sqq. cfr Eph. 2, 13-22. 39 cfr Ioh. 10, 16. 41
 Rom. 9, 16.

5/6 captiuauerant a (cfr l. 44; captiuati tenentur *Prosp. in comment.*)

¹ Cfr n. 5.

bolus et angeli eius captiuauerant praedestinos in Dei re-
 45 gnum et gloriam ; a redemptore autem nostro foras missi qui
 dominari infidelibus solebant intrinsecus, fideles oppugnant
 extrinsecus. Sed oppugnant, non expugnant eos qui adprehen-
 dunt turrem fortitudinis a facie inimici. Vt autem oppugnent,
 sentiunt in nobis esse infirmitatis reliquias, propter quas dici-
 50 mus : *Dimitte nobis debita nostra ;* propter quas dicimus : *Ne
 nos inferas in tentationem, sed libera nos a malo.* His itaque ini-
 micis eiectis, perfecit Dominus Christus sanitates in corpore,
 cui caput est ipse Saluator corporis, ut in eo ipso corpore suo
 tertia consummetur. Sic enim dixit : *Ecce eicio daemonia, et*
 55 *sanitates perficio hodie et cras, et tertia consummor ;* id est, per-
 ficior, occurrentibus omnibus nobis in uirum perfectum, in
 mensuram aetatis plenitudinis Christi.

47.48.

37. Itaque eiectis daemoniis, a quibus captiui tenebamur,
 perficit sanitates. Ideo et hic cum dixisset : *Et dedit eos in
 misericordias, in conspectu omnium qui ceperant*
eos, tamquam eiectis daemoniis qui ceperant, fit oratio ut
 5 perficiat sanitates. *Saluos nos fac, Domine Deus no-*
ster, et congrega nos de nationibus, uel, sicut alii codi-
 ces habent, *de gentibus ; ut confiteamur nomini san-*
cto tuo, et gloriemur in laude tua. Deinde breuiter sub-
 iecit ipsam laudem : *Benedictus Dominus Deus Israel,*
 10 *a saeculo et usque in saeculum,* quod intellegimus, ab
 aeterno usque in aeternum ; quia sine fine laudabitur ab eis de
 quibus dicitur : *Beati qui habitant in domo tua, in saecula sae-*
culorum laudabunt te. Ipsa est tertia consummatio corporis
 Christi, eiectis daemoniis et perfectis sanitatibus, usque ad PL
 15 ipsius corporis immortalitatem, regnum sempiternum perfecte I418
 laudantium, quia perfecte amantium ; perfecte autem aman- μ 1203
 tium, quia facie ad faciem contemplantium. Tunc enim perfi-
 cietur quod in primordio psalmi huius oratum est : *Memento*
nostri, Domine, in beneplacito populi tui ; visita nos in salutari
 20 *tuo, ad uidendum in bonitate electorum tuorum, ad laetandum in*
laetitia gentis tuae, ut lauderis cum hereditate tua. Non enim de
 gentibus solas congregat oues quae perierunt domus Israel,
 sed etiam eas quae non sunt de illo ouili ; ut sit grex unus, ut
 dictum est, et unus pastor. Iudaei uero cum putant ad suum
 25 regnum uisibile istam pertinere prophetiam, quia spe inuisibi-
 lium bonorum gaudere non norunt ; in laqueos illius ruituri
 sunt, de quo Dominus ait : *Ego ueni in nomine Patris mei, et*
non suscepistis me ; alius ueniet in nomine suo, hunc suscipie-

47 cfr Ps. 60, 4.
 37, 12 Ps. 83, 5.

50 Matth. 6, 12.13.
 18/21 Ps. 105, 4.5.

53 cfr Eph. 5, 23.
 22 cfr Matth. 15, 24.

54 Luc. 13, 32.
 27 Ioh. 5, 43.

37, 6 gentibus a (cfr. l. 7)
 iudaeis Am. Lou.

8 laudem tuam a

22 gentibus] codd. Er. Prosp.,

tis. De quo apostolus Paulus dicit : *Quia reuelabitur homo pec-*
 30 *cati, filius interitus, qui aduersatur et superextollitur supra omne*
quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat,
ostendens se tamquam sit Deus. Et paulo post : Tunc reuelabi-
tur, inquit, iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris
sui, et euacuabit illuminatione praesentiae suae eum, cuius est
 35 *praesentia secundum operationem satanae, in omni uirtute et*
signis et prodigiis mendacii, et in omni seductione iniquitatis
his qui pereunt, pro eo quod dilectionem ueritatis non receperunt,
ut salui fierent ; et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut
credant mendacio, et iudicentur omnes qui non crediderunt ueri-
 40 *tati, sed consenserunt iniquitati.* Per istum refugam, per istum
 qui se extollit supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur,
 uidetur mihi populum Israelitarum carnalium putaturum im-
 pleri istam prophetiam qua dictum est : *Saluos nos fac,*
Domine Deus noster, et congrega nos de gentibus ;
 45 *quod illo duce, uelut in conspectu inimicorum suorum uisibili-*
lium, qui eos uisibiliter captiuauerant, habituri sint uisibilem
gloriam. Sic credent mendacio, quia dilectionem ueritatis non
receperunt, ut non bona carnalia, sed spiritualia concupisce-
rent. Sic enim a diabolo decepti sunt, ut occiderent Christum,
 50 *quando dixerunt : Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum,*
et uenient Romani, et tollent nostrum et locum et gentem : quando
Caiphias unus ex ipsis, cum esset pontifex anni illius, dixit eis :
Vos nescitis quidquam, nec cogitatis quia expedit nobis ut moria-
tur unus homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem,
 55 *sicut euangelista intellexit, non a seipso dixit, sed cum esset*
pontifex anni illius, prophetauit quia Iesus moriturus erat pro
gente ; et non tantum pro gente, id est, pro ouibus quae pe-
rrierant domus Israel, sed ut filios Dei qui erant dispersi, con-
gregaret in unum. Habebat enim alias oues quae non erant de PL
 60 illo ouili : istas uniuersas oues, et de Israelitis, et de gentibus, 1419
 diabolus et eius angeli captiuauerant. Expulso itaque ab eis
 diaboli dominatu, in conspectu malignorum spirituum qui eas
 captiuauerant, ut saluentur et perficiantur in aeternum, uox
 earum est in prophetia : *Saluos fac nos, Domine Deus*
 65 *noster, et congrega nos de gentibus.* Non sicut per anti-
 christum compleri existimant Iudaei, sed per Christum Domi-
 num nostrum uenientem in nomine Patris sui, *diem ex die,*
salutare eius ; de quo et hic dictum est : Visita nos in salu-
tari tuo. Et dicet omnis populus : iste populus prae- μ 1204
 70 *destinatorum de circumcissione et praeputio, gens sancta,*
populus in adoptionem : Fiat, fiat.

29 II Thess. 2, 3-11.
104, 4.

50 Ioh. 11, 48-52.

67/68 Ps. 95, 2.

68/69 Ps.

53 nobis] *codd.*, uobis *edd.* (*cfr Tract. in Ioh. XLIX, 27, 3*)

IN PSALMVM CVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmus iste miserationes Dei commendat nobis, probatas in nobis, et ideo expertis est dulcior. Et mirum si potuerit suavis esse cuilibet, nisi illi qui id quod in isto psalmo audit, in se didicit. Non tamen uni alicui uel duobus, sed populo Dei
 5 conscriptus est, et ad se agnoscendum tamquam in speculo propositus. Cuius titulus non nunc tractandus est; est enim: *Alleluia*, et bis *Alleluia*. Quod nobis cantare certo tempore sollemniter moris est, secundum ecclesiae antiquam traditionem; neque enim et hoc sine sacramento certis diebus
 10 cantamus. *Alleluia* certis quidem diebus cantamus, sed omni die cogitamus. Si enim hoc uerbo significatur laus Dei, etsi non in ore carnis, certe in ore cordis: *Semper laus eius in ore meo*. Quod autem non semel, sed bis habet *Alleluia* titulus iste, non huius psalmi proprium est, sed et alius superior sic habet.
 15 Et quantum apparet ex eius textu, cantatus est ille de populo Israel; cantatur autem iste de uniuersa ecclesia Dei diffusa toto orbe terrarum. Forte non immerito bis habet *Alleluia*; propter quod clamamus et *Abba, Pater*. Cum aliud nihil sit *Abba*, quam *Pater*, non tamen frustra dixit apostolus: *In quo*
 20 *clamamus: Abba, Pater* nisi quia unus quidem paries ueniens ad lapidem angularem, clamat: *Abba*; alius ex alio latere clamat: *Pater*, in illo utique lapide angulari, qui est pax nostra, qui fecit utraque unum. Videamus ergo hic quid admo-
 25 lium postulemus; unde deseramur, unde nobis subueniatur; quid simus per nos, quid per misericordiam Dei; quomodo nostra superbia conteratur, ut illius gratia glorificetur. Vnicuique hominum quod dicturus sum, si fieri potest, occurrat in se. Loquor autem hominibus qui ambulant uiam Dei, et
 30 constituti sunt in aliquo prouectu spiritali; unde si qui forte propter hoc minus me intellegunt, inueniant ubi sint, et proficiendo ad intellectum festinent. Non autem arbitror deserturum Deum conatum nostrum, ut ad omnes perueniat quod loquimur, siue expertos, siue inexpertos, ut experti adprobent,
 35 inexperti desiderent, et omnibus suavis sit disputatio mea, quae primum Domino suavis erit, si ueridica erit; ueridica autem erit, si non mihi a me, sed ab illo erit. Sic coepit psalmus.

PL
1420

2. *Confitemini Domino, quoniam suavis est, quoniam in saeculum misericordia eius*. Hoc confitemini,

CVI, 1, 12 Ps. 33, 2. 18 Rom. 8, 15. 22 cfr Eph. 2, 14.20.

CVI, 1, 3 alleluia non duplicat a

quoniam suavis est : si gustastis, confitemini. Non potest autem confiteri qui gustare noluit ; unde enim dicturus est
 5 suaue esse quod nescit ? Vos autem si gustastis quam suavis est Dominus, *Confitemini Domino, quoniam suavis est* : si gustastis auiditate, confessione eructate. *In saeculum* enim *miseri-*
cordia eius, id est, in aeternum. Hic enim ita positum est, *in saeculum*, quia et in nonnullis
 10 scripturae locis, *in saeculum*, id est quod Graece εἰς αἰῶνα μ 1205 dicitur, in aeternum intellegitur. Neque enim misericordia eius ad tempus est, et non in aeternum ; cum ideo sit super homines haec eius misericordia, ut uiuant cum angelis in aeternum.

2.3.

3. *Dicant qui redempti sunt a Domino.* Redemptus quidem uidetur et populus Israel de terra Aegypti, de manu seruitutis, ex laboribus infructuosis, ex operibus luteis ; uideamus tamen utrum ipsi sint qui haec dicunt, qui ab Aegypto
 5 liberati sunt a Domino. Non ita est. Sed qui sunt isti ? *Quos redemit de manu inimicorum.* Adhuc potest quisque et illos accipere redemptos de manu inimicorum, hoc est, Aegyptiorum. Proprie exprimantur qui sint propter quos haec uult psalmus iste cantari. *De regionibus congregauit eos.*
 10 Possunt esse adhuc regiones Aegypti, multae enim etiam unius prouinciae regiones sunt. Aperte dicat : *Ab oriente et occasu, ab aquilone et mari.* Istos ergo iam redemptos intellegimus in toto orbe terrarum. Populus hic Dei de magna et lata Aegypto liberatus, tamquam per mare Rubrum duci-
 15 tur, ut in baptismo finiat inimicos. Sacramento enim tamquam rubri maris, baptismo scilicet Christi sanguine consecrato, insequentes Aegyptii, peccata delentur ; et te euadente, nullus qui te premebat, remanet inimicus. Isti ergo dicant haec ; et audiamus iam, fratres, (quoniam ducitur iste populus
 20 Dei) quid hic agatur in congregatione omnium gentium redempta per Christum, non quasi simul contingant haec quae cantantur, in omnibus, sed in singulis quibusque credentibus ; in populo autem illo aliter. Totus enim populus, tota illa gens ex semine Abrahae secundum carnem, tota multitudo domus
 25 Israel semel educta est ex Aegypto, semel per Rubrum mare ducta, semel ad terram promissionis perducta ; simul enim omnes erant in quibus haec contingebant : *Haec autem omnia in figura contingebant in illis ; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis saeculorum obuenerit.* Nos uero non
 30 simul omnes, sed paulatim singillatimque credentes congregamur in unam quamdam ciuitatem, et in unum populum Dei ; sed in unoquoque nostrum etiam singulo contingunt haec quae

2, 5 cfr 1 Petr. 2, 3 ; Ps. 33, 9. 3, 27 1 Cor. 10, 11.

3, 9 congregabit a 12 occidente a ab] et a (cfr n. 9, l. 3) 19 quoniam ducitur] *codd. Er.*, quoniam dicitur *Am.*, quoniam ducitur *Lou.*

scripta sunt, contingunt in populo. Etenim populus de singulis, non singuli de populo; numquid enim unus homo ex populis? Sed populus ex singulis hominibus constat. Quidquid ergo, cum loquor, agnoueris in te, quisquis expertus es, noli cogitando quasi remanere in te, et putare quod in solo te contingit; sed crede ista contingere aut in omnibus, aut prope in omnibus qui ueniunt ad hunc populum, et de manu inimicorum pretioso sanguine redimuntur.

4. Repetiturus est enim assidue quod cantauimus modo: *Confiteantur Domino miserationes eius, et mirabilia eius filiis hominum.* Istos uersus, quantum aduertere potui, quod potestis et uos, quater repetit; in quo numero, quantum Domino adiuuante scrutari ualuimus, significat nobis quattuor quasdam tentationes, ex quibus nos liberat cui confitentur suae miserationes. Fac enim hominem primo nihil quaerentem, secundum uitam ueterem seductoria securitate uiuentem, nihil putantem aliud esse post hanc uitam quandoque finiendam; neglegentem quemdam et socordem, obrutum cor habentem illecebris mundi, et mortiferis delectationibus consopitum: ut excitetur iste ad quaerendam gratiam Dei, ut fiat sollicitus, et tamquam de somno euigilet, nonne manus Dei excitat eum? Sed tamen a quo sit excitatus, ignorat. Incipit autem esse iam Dei, cum cognouerit ueritatis fidem. Sed antequam cognoscat, dolet errorem suum. Inuenit enim se in errore, uult cognoscere ueritatem, pulsat ubi potest, tentat quod potest, uagatur qua potest, famem etiam patitur ipsius ueritatis. Prima ergo tentatio est erroris et famis. Vbi in hac tentatione fatigatus exclamauerit ad Deum, perducitur ad uiam fidei, unde incipiat pergere ad ciuitatem quietis. Perducitur ergo ad Christum, qui dixit: *Ego sum uia.*

5. Cum ergo ibi fuerit, iam sciens quid obseruare debeat, nonnumquam multum sibi tribuendo, et quasi de suis uiribus praesumendo, incipit configere uelle contra peccata, et propter superbiam superari. Inuenit ergo se ligatum difficultatibus cupiditatum, et non posse uiam propter compedes ambulare; inclusum se sentit difficultate uitiorum; et tamquam muro impossibilitatis erecto, portisque clausis, qua euadat ut recte uiuat, non inuenit. Iam scit quomodo uiuere debeat; prius enim in errore erat, et famem ueritatis patiebatur; accipit autem iam cibum ueritatis, et positus est in uia; audit: *Viue bene, secundum quod nosti; antea enim non noueras quemadmodum uiueres, modo accepisti et nosti.* Conatur, non potest; ligatum se sentit, exclamat ad Dominum. Secunda er-

4, 2/3 Ps. 106, 8. 22 Ioh. 14, 6.

4, 15 esse iam dei] *codd.*, dei suauitatem gustare *Am.*, esse dei et eius suauitatem gustare *Er. Lou.*

go tentatio est difficultatis in bene operando, sicut illa prima
 15 erroris et famis. Exclamat et in hac ad Dominum : liberat Do-
 minus de necessitatibus, rumpit uincula difficultatis, consti-
 tuit in operatione aequitatis. Incipit ei iam facile esse quod
 difficile fuerat, abstinere a malis, non adulterare, non furtum
 facere, non homicidium, non sacrilegium, non alienum concu-
 20 piscere : facta est facultas quae fuerat antea difficultas. Potuit
 hoc Dominus sine difficultate praestare ; sed si hoc sine diffi-
 cultate haberemus, largitorem huius boni non agnosceremus. PL
 Si enim primitus, cum uellet, posset, et non sentiret aduersus 1422
 se obnitentes cupiditates, nec uinculis suis grauata anima col-
 25 lideretur, suis uiribus tribueret quod se posse sentiret, et non
 confiterentur Domino miserationes eius.

6. Post has duas tentationes, primam erroris atque inopiae
 ueritatis, secundam difficultatis bene operandi, tertia tentatio
 excipit hominem ; ei loquor qui iam transiit has duas. Nam
 istae duae, fateor, multis notae sunt. Quis enim nescit se ab
 5 ignorantia uenisse ad ueritatem, ab errore ad uiam, a fame sa-
 pientiae ad uerbum fidei ? Deinde multi luctantur cum diffi-
 cultatibus uitiorum suorum, et adhuc consuetudine colligati
 gemunt tamquam in clausura et compedibus. Agnoscunt et
 istam tentationem, quamuis iam dicant, si forte dicunt : *Infe-*
 10 *lix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius ?* Nam μ 1207
 uide artissima uincula : *Caro, inquit, concupiscit aduersus spi-*
ritum, et spiritus aduersus carnem ; ut non ea quae uultis, illa
faciatis. Proinde qui iam est adiutus spiritu, ut quemadmodum
 noluit esse adulter, sic non sit ; quomodo noluit esse fur, sic
 15 non sit ; et cetera illa omnia, quae uolunt homines uincere, et
 saepe inflexi superantur, ut exclament ad Deum, ut de neces-
 sitatibus eorum eruat eos, et inde liberati confiteantur Domino
 miserationes eius ; quisquis ergo talis est, et uicit illas diffi-
 cultates, et probabiliter iam conuersatur inter homines, sine
 20 ulla querela malorum morum, excipitur tentatione tertia tae-
 dii cuiusdam in mora huius uitae, ita ut aliquando eum nec
 legere nec orare delectet. Tertia tentatio priori contraria :
 prius enim periclitabatur fame, postea fastidio. Vnde et hoc,
 nisi de quodam languore animae ? Iam non te illicit adulte-
 25 rium, nec tamen delectat Dei uerbum. Iam post periculum
 imperitiae et concupiscentiae, de quibus duobus te euasisse
 laetaris, uide ne taedium fastidiumque te necet. Non est et
 ista leuis tentatio : agnosce te in illa, et exclama ad Dominum,
 ut de necessitatibus tuis etiam hic liberet te ; et de hac tenta-
 30 tione liberatus cum fueris, confiteantur illi miserationes eius.

7. Liberatus autem ab errore, liberatus a difficultate bene
 operandi, liberatus a taedio fastidioque uerbi Dei, fortassis
 dignus eris cui populus committatur ; constituaris in governa-

culis nauis, rector ecclesiam. Ibi quarta tentatio. Tempesta-
 5 tes maris quatientes ecclesiam, turbant gubernatorem. Deni-
 que tres illas tentationes experiri potest omnis pius fidelis in
 populo Dei ; quarta ista nostra est. Quanto enim plus honora-
 mur, tanto plus periclitamur. Metuendum est ne auertat ali-
 quem uestrum a ueritate periculum erroris ; metuendum est
 10 ne uincat unumquemque cupiditas sua, et eligat eam sequi,
 quam ex eius difficultatibus exclamare ad Dominum ; metu-
 endum est ne unicuique uestrum minus sapiat uerbum Dei, et
 fastidio moriatur ; tentatio uero gubernandi, tentatio pericu-
 lorum in regenda ecclesia nos potissimum tangit. Sed quomodo
 15 et uos alieni eritis, si tota nauis periclitabitur ? Quod ideo
 dixi, ne in hac quarta tentatione, tamquam nostra propria
 (ubi opus est ut ab orationibus non desistatis, nam uos primo
 naufragatis), minus solliciti sitis, et pro nobis minus oretis. PL
 Quid enim, fratres, quia ad eadem gubernacula non sedetis, 1423
 20 non in eadem nauis nauigatis ?

8. Post has quattuor tentationes, quattuor exclamationes,
 quattuor liberationes, quattuor miserationum dominicarum
 confessiones, generaliter in hoc psalmo consequenter ipsa
 commendatur ecclesia ; ut euidentissime noueritis, de qua
 5 psalmus ab exordio loquebatur. Commendatur autem ita ut
 nobis in omnibus Dei gratia praedicetur, qui *superbis resistit,*
humilibus autem dat gratiam ; quia ideo ille uenit, *ut qui non*
uident, uideant, et qui uident, caeci fiant ; quia *omnis uallis*
implebitur, et omnis mons et collis humilabitur. Quo commen-
 10 dato, dicitur aliquid, quod etiam de haereticis intellegatur,
 quibus tamquam ciuilibus bellis quatitur ecclesia ; et conclu- μ 1208
 ditur psalmus, quem iam exposui, breuius fortasse quam puta-
 batis. Nam usque adeo me istum totum psalmum aliquantum
 prolixum exposuisse arbitror, ut iam officium a me non ex-
 15 spectetis disputatoris, sed pene lectoris, si tenetis quae dixi.
 Puto enim, sunt ante oculos uestros constituta ; sed ut melius
 commendentur, breuiter replicentur. Prima tentatio erroris
 et famis uerbi ; secunda difficultatis uincendarum concupi-
 scentiarum ; tertia taedii atque fastidii ; quarta tempestatis et
 20 periculorum in gubernandis ecclesiis ; et in his omnibus ex-
 clamationes, et liberationes, et miserationum Dei confes-
 siones. Ad extremum ipsius ecclesiae fit commendatio, quae et
 salua facta est per gratiam Dei nostri, non per meritum suum ;
 et commemoratur inimicorum afflictio propter superbiam ;
 25 quibus extinctis, erecta est ecclesia ; et propter insidias quas-
 dam deminutionis ab haereticis, et detrimentorum quodam-

8, 6 Iac. 4, 6. 7 Ioh. 9, 32. 8 Isai. 40, 4.

7, 17/18 ubi *usq. naufragatis*] *om. quidam codd.* non primo uos naufragetis, si
edd. 8, 6 nobis omnibus *Am.*, in nobis omnibus *Er. Lou.*

modo domesticorum, et ex his circa ecclesiam diuina beneficia; et psalmi conclusio. Legamus iam magis quam disseramus.

2-9. **9.** *Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum; de regionibus congregauit eos, ab oriente et occasu, et aquilone et mari.* Christiani ergo ipsi dicant, de toto orbe conuocati. *Errauerunt in solitudine, in siccitate, uiam ciuitatis habitationis non inuenerunt.* Errorem miserabilem audiuius: quid de inopia? *Esurientes et sitientes, anima eorum in ipsis defecit.* Sed quare defecit? cui bono? Non enim crudelis est Deus; sed se commendat, quod expedit nobis, ut nobis deficientibus rogetur, et ut subueniens ametur. Et ideo post hunc errorem et famem et sitim, *Et clamauerunt ad Dominum, cum tribularentur; et de necessitatibus eorum eripuit eos.* Et quid illis praestitit, quia errabant? *Et deduxit eos in uiam rectam.* Viam ciuitatis habitationis non inueniebant, fame et siti aestuabant, et deficiebant, *Et deduxit eos in uiam rectam, ut irent in ciuitatem habitationis.* Quomodo subuenerit fami et siti, nondum dicit, sed et hoc exspectate. *Confiteantur Domino miserationes eius, et mirabilia eius filiis hominum.* Dicite experti inexpertis, iam in uia positi, iam ad ciuitatem inueniendam directi, iam denique a fame et siti liberati: *Quoniam satiauit animam inanem, et animam esurientem impleuit bonis.*

PL
1424

10-17. **10.** Viue ergo bene; iam in uia positus es, iam audisti quid agere debeas, quid sperare. Quid aliud excipit, quoniam conaris et superaris? *Sedentes in tenebris et in umbra mortis, compeditos in mendicitate et ferro.* Vnde hoc, nisi quia tibi tribuebas, quia gratiam Dei non agnoscebas, quia consilium Domini circa te reprobabas? Nam uide quid adiungat: *Quoniam inamaricauerunt eloquia Domini, per superbiam, iustitiam Domini nescientes, et suam uolentes constituere. Et consilium Altissimi exacerbauerunt. Et humilatum est in laboribus cor eorum.* Et nunc pugna contra concupiscentiam. Deo desistente ab adiutorio, laborare potes, uincere non potes. Et cum fueris pressus consuetudine tua praua, humilabitur cor tuum in laboribus; ut iam corde humilato discas clamare: *Infelix ego homo, quis* μ 1209

10, 8 Rom. 10, 3. 14 Gal. 3, 21.22.

9, 5 et in siccitate *Prosp.* 11 exclamauerunt a (*cf. n. 11, l. 14*) 13 eripuit] *Vulg., fort. eruit (ἐρρωσάτο LXX), liberauit a Prosp.* 14 duxit *Prosp.* uia recta a 18/19 misericordiam *Prosp.* 22/23 inplebit a 10, 3 *alt. in] om. a* 4 et in ferro *Prosp.* 7 exacerbauerunt *Prosp.* 9 irritauerunt *Prosp.* 10 humilatum] a, humiliatum (*codd. edd. μ Prosp.*)

15 *me liberabit de corpore mortis huius? Humilatum est ergo in laboribus cor eorum; infirmati sunt, nec fuit qui adiuuaret eos. Quid ergo restat, nisi quare factum est? Si enim data esset lex quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia; sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut*
 20 *promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Accepisti uerbum, accepisti praeceptum, nec desinis facere quod male faciebas; et accepto praecepto, auges peccata per praeuaricationem. Superbe, si te ignorabas, uel disce te humilatus: clamabis, a necessitate*
 25 *liberaberis; liberatus miserationes Domini confiteberis. Et clamauerunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum saluos fecit eos. Liberati sunt de secunda tentatione, restat taedii atque fastidii. Sed primo quid istis praestitit liberatis, uidete. Et eduxit eos de tene-*
 30 *bris et umbra mortis, et uincula eorum dirupit. Confiteantur Domino miserationes eius, et mirabilia eius filiis hominum. Quare? quas difficultates uicit? Quia contriuit portas aereas, et uectes ferreos confregit. Suscepit eos de uia iniquitatis eorum; pro-*
 35 *pter iniustitias enim suas humilati sunt. Quia sibi tribuebant, non Deo; quia suam iustitiam constituebant, ignorantes Dei iustitiam, humilati sunt. Inuenerunt se non posse sine eius adiutorio, qui de suis solis uiribus praesume-*
 bant.

18-22.

11. Sed quod aliud genus restat? *Omnem escam abominata est anima eorum.* Iam fastidium patiuntur, fastidio languent, fastidio periclitantur: nisi forte putas occidi eos fame potuisse, et non posse fastidio. Vide quid sequatur, cum
 5 dixisset: *Omnem escam abominata est anima eorum,* ne quasi eos putares de satietate securos, non magis uideres de fastidio morituros: *Et appropinquauerunt,* inquit, *usque ad portas mortis.* Quid ergo restat? Vt quod te
 10 delectat uerbum Dei, non tibi tribuas, neque hinc aliqua in-
 fleris arrogancia, et auidus cibi, in eos qui fastidio periclitantur superbe insilias. Intellege etiam tibi praestitum esse hoc, non a te tibi esse. Quid enim habes quod non accepisti? Hoc ergo intelligens, et hoc uitio atque languore periclitans, fac
 quod sequitur: *Et exclamauerunt ad Dominum, cum*
 15 *tribularentur, et de necessitatibus eorum liberauit*

11, 12 I Cor. 4, 7.

23 praeuaricationes superbiae *edd.* 24 disce te, humiliatus clamabis *dist. edd.*
 26 exclamauerunt a (*cf. n. 11, l. 14*) 27 saluos fecit] *Aug. a (ἐσωσεν LXX), sal-*
 uauit *Prosp.* 30 dirrupit a 31 misericordias *Prosp.* 35 humilati] a, hu-
 miliati (*codd.*) *edd. μ Prosp.* 11, 14 clamauerunt *Prosp.* 15 liberauit] *Aug.*
Prosp. cum Vulg., saluos fecit a (ἐσωσεν LXX)

eos. Et quia languor erat non delectari : *Misit uerbum suum, et sanauit eos.* Vide quid mali habeat fastidium ; uide unde liberat ille, ad quem clamat fastidiens. *Misit uerbum suum, et sanauit eos et eripuit eos.* Vnde ? Non
 20 de errore, non de fame, non de difficultate uincendi peccata, sed *de corruptela eorum.* Quaedam corruptela mentis est, fastidire quod dulce est. Ergo et de hoc beneficio, sicut de ceteris superioribus. *Confiteantur Domino miserationes eius, et mirabilia eius filiis hominum. Et sacrifici-*
 25 *cent sacrificium laudis.* Iam enim ut laudetur, suauis est Dominus. *Et enuntient opera eius in exsultatione,* non cum taedio, non cum maerore, non cum anxietate, non cum fastidio, sed *in exsultatione.*

23-31.

12. Quarta illa restat, in qua omnes periclitamur. Omnes enim in nauis sumus : alii operantur, alii portantur ; simul tamen omnes et in tempestate periclitantur, et in portu saluantur. Post haec enim omnia sequitur : *Qui descendunt mare*
 5 *in nauibus, facientes operationem in aquis multis,* id est, in populis multis. Aquas enim saepe pro populis poni, testis est Apocalypsis Iohannis, ubi interrogans Iohannes quid
 illae aquae essent, responsum est ei : *Populi sunt.* Qui ergo
 faciunt operationem in aquis multis, *ipsi uiderunt opera*
 10 *Domini, et mirabilia eius in profundo.* Quid enim profundius cordibus humanis ? Inde plerumque uenti erumpunt, tempestates seditionum, et dissensionum nauem perturbant. Et quid agitur in his ? Volens Deus ut ad eum clamarent et hi qui gubernant, et hi qui portantur, *Dixit, et*
 15 *stetit spiritus procellae.* Quid est : *stetit ?* Permansit, perdurauit : adhuc turbat, diu iactat, saeuit, et non transit. *Dixit enim, et stetit spiritus procellae.* Et quid egit iste spiritus procellae ? *Et exaltati sunt fluctus eius.*
Adscendunt usque ad caelos, audendo ; descendunt
 20 *usque in abyssos, timendo. Adscendunt usque in caelos, descendunt usque in abyssos :* foris pugnae, intus timores. *Anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius.* Qui sedent ad gubernacula, et qui fideliter nauem amant, sentiunt quod dico :
 25 *Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius.* Certe quando loquuntur, quando legunt, quando tractant, sapientes apparent : uae a tempestate ! *Et omnis, inquit, sapientia eorum absorpta est.* Aliquando deficiunt omnia humana con-

 12, 8 Apoc. 17, 15.

19 eruit a, fort. recte 21 corruptione a 23/24 miserationes] Prosp., eius om.
 26 annuntient ū Prosp. 12, 4 in mari Prosp. 19 audiendo PL descen-
 dunt] et praem. a Prosp. cum LXX 20 pr. in] ad a Prosp. alt. in] supra l. 19
 ad cum a Prosp. 25 conturbati sunt et conmoti a 28 exorta Prosp. (errore)

silia ; quacumque se quisque conuerterit, fluctus fremunt, tem-
 30 pestas saeuit, brachia deficiunt ; quo prora impingatur, cui
 fluctui latus nudetur, quo nauis impulsata dimittatur, a quibus
 saxis ne pereat refrenetur, omnino a rectoribus non uidetur.
 Et quid restat, nisi quod sequitur ? *Et exclamauerunt ad* PL
Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus 1426
 35 *eorum eduxit eos. Et imperauit procellae, et stetit*
in auram. Non stetit in tempestatem, sed *in auram.* *Et*
siluerunt fluctus eius. Audite de hac re uocem cuiusdam
 gubernatoris periclitati, humilati, liberati : *Nolo, inquit, uos*
ignorare, fratres, de pressura nostra, quae facta est in Asia, quia
 40 *supra uires grauati sumus, et supra modum, (uideo omnem sa-*
pientiam eius absorptam) ita ut taederet nos, inquit, etiam
uiuere. Et quid ? ille ita deficientes desereret ? aut non pro-
 pterea illi defecerunt, ut ille apud eos gloriam reperiret ?
 Denique quid sequitur ? *Sed ipsi in nobismetipsis responsum*
 45 *mortis habuimus, ut non fidentes in nobis simus, sed in Deo qui*
suscitat mortuos. Et imperauit procellae, et stetit in
auram. Iam illi de se apud se responsum mortis habuerant,
 quorum omnis sapientia absorpta erat. *Et siluerunt fluc-*
ctus eius. Et iucundati sunt, quoniam siluerunt ;
 50 *et deduxit eos in portum uoluntatis eorum. Confi-*
teantur Domino miserationes eius. Vbique omnino,
 ubique *confiteantur Domino, non merita nostra, non uires*
 nostrae, non sapientia nostra, sed *miserationes eius.* Ille
 ametur in omni nostra liberatione, qui est inuocatus in omni
 55 nostra tribulatione. *Confiteantur Domino miserationes*
eius, et mirabilia eius filiis hominum.

32-38.

13. Et uidete unde dicat, unde omnia ista praelocutus sit,
 unde omnia haec enumerauerit, ubi agantur haec. *Et exal-*
tent eum in ecclesia populi, et in cathedra seniorum
laudent eum. Et exaltent eum, hoc est, *laudent eum,*
 5 *et laudent eum,* hoc est, *exaltent eum.* Exaltent, laudent
 populi et seniores, negotiatores et gubernatores. Quid enim
 fecit in hac ecclesia ? quid constituit ? unde illam eruit ? quid
 ei praestitit ? Quemadmodum superbis restitit, humilibus gra-
 10 tiam dedit : superbis, scilicet primo populo Iudaeorum, arro- μ 1211
 ganti et extollenti se de genere Abrahae, et quod illi genti sint
 credita eloquia Dei. Non eis haec ualebant ad sanitatem, sed
 ad exaltationem cordis, ad tumorem potius quam ad magnitu-
 dinem. Quid ergo fecit Deus, superbis resistens, humilibus dans
 gratiam ; ramos naturales propter superbiam amputans, olea-

38 II Cor. 1, 8.9. 13, 8 cfr Iac. 4, 6. 10 cfr Rom. 3, 2. 14 cfr Rom. 11, 17-24.

33 clamauerunt *Prosp.* 35 eduxit] a *Prosp.* (ἐξήγαγεν LXX) 36 aulam a
 49 laetati *Prosp.* 51 eius] *om. Prosp.* 13, 2 et] *om. a Prosp. cum LXX et*
Vulg. 3 ecclesiis a *Prosp.*

15 strum propter humilitatem inserens ? quid fecit Deus ? Au-
 dite haec duo : Deus primo quemadmodum superbis resistat,
 deinde quemadmodum humilibus det gratiam. *Posuit flu-
 mina in desertum.* Currebant ibi aquae, currebant prophe-
 tiae : quaere modo apud Iudaeos prophetam, non inuenis.
 20 *Posuit enim flumina in desertum, et exitus aquarum
 in sitim. Posuit flumina in desertum.* Dicant : *Iam non
 est propheta, et nos non cognoscet adhuc. Posuit flumina in
 desertum, et exitus aquarum in sitim, terram fruc-
 tiferam in salinas.* Quaeris ibi fidem Christi, non inuenis ;
 25 quaeris prophetam, non inuenis ; quaeris sacerdotem, non in-
 uenis ; quaeris sacrificium, non inuenis ; quaeris templum, non
 inuenis. Quare hoc ? Quia *posuit flumina in desertum,
 et exitus aquarum in sitim ; terram fructiferam in
 salinas.* Vnde, quo merito ? *A malitia inhabitantium*
 30 *in ea.* Ecce quomodo superbis resistit : audi quomodo humi-
 libus det gratiam. *Posuit desertum in stagna aquarum,
 et terram sina aqua in exitus aquarum. Et habitare
 fecit illic esurientes.* Quoniam illi dictum est : *Tu es
 sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec.* Quaeris
 35 enim sacrificium apud Iudaeos ; non habes secundum ordinem
 Aaron, quia posuit flumina in desertum ; quaeris secundum
 ordinem Melchisedec ; apud illos non inuenis, sed per totum
 orbem celebratur in ecclesia. *A solis ortu usque ad occasum
 laudatur nomen Domini.* Et dicit Deus illis quorum flumina
 40 posuit in desertum : *Non est mihi uoluntas in uobis, dicit Domi-
 nus, nec accipiam sacrificium de manibus uestris, quoniam ab
 ortu solis usque ad occasum, sacrificium mundum offertur nomi-
 ni meo.* Vbi erant omnia immunda sacrificia, quando desertum
 erant, quando squalebant, quando salinae erant omnes gen-
 45 tes ; ibi nunc fontes, ibi nunc flumina, ibi nunc stagna aqua-
 rum, et exitus aquarum. Ergo superbis restitit, humilibus au-
 tem dedit gratiam. *Et habitare fecit illic esurientes,*
 quia : *Edent pauperes, et saturabuntur. Et constituerunt ci-
 uitatem habitationis ;* interim habitationis in spe, quo-
 50 niam, *Qui me audit, inquit, habitabit in spe. Et constitue-
 runt ciuitatem habitationis. Et seminauerunt agros,
 et plantauerunt uineas, et fecerunt fructum frumen-
 ti ;* ad quem gaudet operarius ille qui dicit : *Non quia quaero
 datum, sed requiro fructum. Et benedixit eos, et multipli-
 55 cati sunt nimis, et iumenta eorum non sunt demin-
 uta.* Hoc stat. *Firmum enim fundamentum Dei stat, quia*

PL
1427

21 Ps. 73, 9. 33 Ps. 109, 4. 38 Ps. 112, 3. 40 Malac. 1, 10. 11. 48
 Ps. 21, 27. 50 Prou. 1, 33 sec. LXX. 53 Phil. 4, 17. 56 II Tim. 2, 19.

24 salinis *Prosp.* 35 sacrificium] *codd. Am., sacerdotem et praem. Er. Lou.*
 55 ualde a

nouit Dominus qui sunt eius. Iumenta et pecora dicuntur, in ecclesia simpliciter ambulantia, sed utilia; non multum docta, sed fide plena. Ergo et spirituales et carnales *benedixit*
 60 *eos, et multiplicati sunt nimis, et iumenta eorum non sunt deminuta.*

39-42.

14. *Et pauci facti sunt, et uexati sunt.* Vnde hoc, de transuerso? Immo de interno. Vt enim pauci fierent, *ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Ideo autem tamquam de his dicit, de quibus antea loquebatur, ut cum intellectu di- μ 1212
 5 *scernantur; quia tamquam de hisdem loquitur, propter communia sacramenta.* Ad populum enim Dei pertinent, etsi non per uirtutem, certe per speciem pietatis; de illis enim audiui-
 10 *mus apostolum: In nouissimis temporibus instabunt tempora saeua; erunt enim homines seipsos amantes.* Primum malum, *seipsos amantes*: utique sibi placentes. Vtinam sibi displice-
 15 *rent, et Deo placerent; utinam in difficultatibus exclamarent, et a necessitatibus liberarentur.* Sed multum de se praesumen-
 20 *tes, pauci facti sunt.* Manifestum est, fratres, omnes qui se diuidunt ab unitate, pauci fiunt. Multi enim sunt, sed in
 25 *unitate, dum non separantur ab unitate; cum enim coeperit ad eos non pertinere multitudo unitatis, in haeresi et in schis-
 mate pauci sunt. Et pauci facti sunt, et uexati sunt a tribulatione malorum et dolore. Effusus est contem-
 tus super principes.* Reprobati enim sunt ab ecclesia Dei:
 30 *et magis, quia principes esse uoluerunt, ideo contemti sunt, et facti sunt sal infatuatum proiectum foras; ideo conculca-
 tur ab hominibus. Effusus est contemptus super princi-
 pes. Et seduxit eos in inuio, et non in uia.* Illi superius in uia, illi ad ciuitatem directi, denique deducti, non se-
 35 *ducti: isti autem in inuio seducti. Quid est: seduxit eos? Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum.* Hoc est enim, *seduxit*, donauit illos sibi. Nam si proprie quaeras, ipsi se seducunt. *Qui enim putat se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit.* Quid est ergo, *seduxit eos*? Dimisit eos.
 40 *In inuio, et non in uia: quomodo enim in uia homines qui partem tenent, et totum relinquunt? quomodo in uia? Quae est ergo uia, aut ubi agnoscitur uia? Deus, inquit, misereatur nostri, et benedicat nos; illuminet uultum suum super nos, ut agnoscamus in terra uiam tuam.* In qua terra? *In*
 45 *omnibus gentibus salutare tuum.* Vtique tales ut minuantur, ut pauci fiant, hinc exeunt; a multitudine unitatis omnes exie-

PL
1428

14, 21 Ioh. 2, 19.

81 Ioh., 3, 1.2.

21 cfr Matth. 5, 13.

26 Rom. 1, 24.

28 Gal. 6, 3.

32 Ps. 66, 2.3.

14, 11 deo placerent] deum amarent *plures codd.* 14/15 in unitate dum non sunt, separantur *edd.* 18 dolorum et malorum a *corr.*, malorum et dolorum *Prosp.* 18/19 contemptus est *Prosp.*

runt, sicut paulo ante commemoravi dictum de illis : *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis ; si enim ex nobis fuissent, permansissent utique nobiscum.* Sed si forte nostri sunt in occulta praesentia Dei, necesse est ut redeant. Quam multi non nostri adhuc quasi intus, et quam multi nostri adhuc quasi foris ? *Nouit Dominus qui sunt eius.* Et illi non nostri qui intus sunt, quando occasiones inuenerint, exeunt ; et illi nostri qui foris sunt, quando occasiones inuenerint, redeunt.

40 Illud ergo accipite quod nouit Deus, secundum hoc *seduxit eos in inuio, et non in uia.* Et quid de illis fecit ? Quod dicere coeperam, quod adtente audiatis. Potuit illos pati intus semper, sed nos de illis non proficeremus ; cum autem separati sunt, et per quaestiones malignas inquietant nos, propositum

50 est nobis ex illis et inquisitionis studium, et timoris exemplum. Vnusquisque tremit, cum alterum uidet exisse, tamquam ex illius exitu dicatur illi : *Quapropter qui se putat stare, uideat ne cadat.* Prosunt ergo quia exeunt ; nam si intus essent, et tam mali essent, nihil de illis prodesset. Quid de illis dictum

55 est in quodam psalmo ? *Congregatio taurorum, id est ceruicorum et superbiorum ; congregatio taurorum inter uaccas populorum.* *Vaccas* dicit seductiles animas, quae facile consentiunt seductoribus tauris. Sed quare hoc ? *Vt excludantur hi qui probati sunt argento.* Quid est : *ut excludantur ?* Vt appa- μ 1213

60 reant, ut emineant illi qui sunt probati in eloquio Dei. Cum PL enim respondetur haereticis ex necessitate, aedificantur catholici ex utilitate. Hanc sententiam plane Paulus expressit : *Oportet enim, inquit, haereses esse, ut probati manifesti fiant in uobis.* Oportet et tauros seducentes esse, *ut qui probati sunt argento, manifesti sint, hoc est, excludantur.* Quid est : *argento probati ?* *Eloquia Domini, eloquia casta ; argentum igne examinatum terrae, purgatum septuplum.* Quicumque sunt probati in hoc argento, id est in eloquio Domini, non possunt plene exserere hoc argentum, nisi quaestionibus in-

70 quietati haereticorum. Et hic adtendite quia non praetermissum est : *ecce effusus est contemptus super principes, super illos tauros.* Quare contempti sunt ? Aliud annuntiantes. Quid sunt contempti ? Anathematizati. *Quisquis enim uobis annuntiauerit praeterquam quod accepistis, anathema sit.*

75 Quid tam contemptum quam sal infatuatus, qui foras proiectus conculcatur ? Et uidete si non principes sunt ; ipsum Paulum audite : *Licet si nos, aut angelus de caelo euangelizaue- rit uobis praeterquam quod accepistis, anathema sit.* Principes sunt, docti sunt, magni sunt, lapides pretiosi sunt. Quid adhuc

80 dicturus es ; numquid angeli sunt ? Et tamen, *etsi angelus de caelo uobis annuntiauerit praeterquam quod accepistis, ana-*

37 I Ioh. 2, 19.

42 II Tim. 2, 19.

52 I Cor. 10, 12.

55 Ps. 67, 31.

63 I Cor. 11, 19.

64 Ps. 11, 7.

73 Gal. 1, 8-9.

thema sit : quia et ipse diabolus angelus de caelo lapsus est. *Effusus est ergo contemptus super principes. Et adiuuit pauperem a mendicitate.* Quid est hoc, fratres :

85 Contempti sunt principes, et adiutus est pauper ? Abiecti sunt superbi, et instructus est humilis. Hoc fecit, et hoc faciendo *adiuuit pauperem a mendicitate.* Mendicus est ille, nihil sibi tribuens, totum de misericordia Dei exspectans ; ante ianuam Dominicam quotidie clamat, pulsans ut aperia-
90 tur ei, nudus et tremens ut uestiatur, oculos in terram deiciens, et pectus tundens. Istum mendicum, hunc pauperem, hunc humilem adiuuit Deus plurimum, etiam de ipsa separatione haereticorum ; quia pauci facti sunt, et uexati sunt, et seducti in inuio et non in uia. Denique quid postea ex illis de-
95 minutis, seductis, paucis factis, uexatis, in adiuto paupere quid fit ? *Et posuit sicut oues familias.* Quasi unum pauperem et unum mendicum intellegebas, de quo dixit : *Et adiuuit pauperem a mendicitate* : pauper iste multae familiae sunt, pauper iste multae plebes sunt ; multae eccle-
100 siae una ecclesia, una plebs, una familia, una ouis est. *Et posuit sicut oues familias.* Magna mysteria ista, magna sacramenta, quam profunda, plena mysteriorum ; quam dulciter inuenta, quia diu latentia. Ergo : *Videbunt recti, et iucundabuntur ; et omnis iniquitas oppilabit os*
105 *suum.* Iniquitas illa garriens contra unitatem, et cogens manifestari ueritatem, conuicta *oppilabit os suum.*

43. **15.** *Quis sapiens ? et custodiet haec, et intelleget miserationes Domini.* Videte quo fine clausit : *Quis sapiens ? et custodiet haec.* Et quid custoditurus est sapiens ? Id est, si pauper sit, custodit ; si non sit diues, id est, 5 non sit superbus, non sit inflatus, custodit haec. Quare enim PL custodit haec. Quia *intelleget miserationes Domini* : 1430 non merita sua, non uires suas, non potentiam suam ; sed *miserationes Domini*, qui errantem et egentem in uiam deduxit et paut ; qui pugnantem aduersus difficultatem pec-
10 catorum, et colligatum uinculis consuetudinis soluit et liberauit ; qui fastidientem uerbum Dei, et taedio quodam pene morientem, missa medicina uerbi sui recreauit ; qui periclitantem inter naufraga et procellosa discrimina, mari placato ad portum perduxit ; qui eum denique constituit in eo populo, μ 1214
15 ubi humilibus dat gratiam, non in illo ubi superbis resistit, et fecit eum suum, ut intus manens multiplicaretur, non ut foras exiens minueretur. Hoc uident recti, et iucundantur. *Omnis ergo iniquitas oppilabit os suum*, et qui est *sapiens, custodiet haec.* Vnde custodiet ? Per humilitatem, intelle-

84 a] de *Prosp.* 96 familias] patriam *Prosp.* (*uar.*) 104 oppilauit a 15, 1 et intelleget] a, intellegens *Prosp.*

20 gendo miserationes Domini ; quia ubique dictum est : *Confiteantur Domino miserationes eius, et mirabilia eius filiis hominum.*

IN PSALMVM CVII

Quare hoc loco non subicitur Enarratio.

1. Psalmum centesimum septimum exponendum non putavi ; quoniam iam exposui eum in psalmo quinquagesimo sexto, et in psalmo quinquagesimo nono, ex quorum postremis partibus iste constat. Nam postrema pars quinquagesimi sexti,
5 prima est huius, usque ad eum uersum ubi dicitur : *Et super omnem terram gloria tua.* Hinc autem usque in finem, postrema pars est quinquagesimi noni ; sicut postrema pars centesimi tricesimi quarti, eadem est quae centesimi tertii decimi, ab eo uersu ubi dicitur : *Simulacra gentium argentum et aurum* ; sicut
10 tertius decimus et quinquagesimus secundus, mutatis aliquibus mediis, eadem habent omnia a principiis usque in fines. Quaecumque igitur in hoc psalmo centesimo septimo aliquantum aliter posita sunt, quam in illis duobus, ex quorum partibus constat, non habent intellectum difficilem ; sicut in
15 quinquagesimo sexto dicitur : *Cantabo, et psallam ; exsurge, gloria mea,* in isto autem : *Cantabo, et psallam in gloria mea.* Ad hoc enim dictum est illic : *Exsurge,* ut in illa cantaretur et psalleretur. Item ibi : *Quoniam magnificata est usque ad caelos*

15, 20/22 Ps. 106, 31.

CVII, 1, 5/6 Ps. 56, 12 ; 107, 6. 9 Ps. 134, 15. 15/16 Ps. 56, 8. 16 Ps. 107, 2. 17 Ps. 56, 9 ; 107, 3. 18 sqq. Ps. 56, 11 ; 107, 5.

CVII, 1 *tit. ab edd. add. Explanatio apud Prosperum fere tota omittitur. Hic sequitur textus psalmi iuxta cod. a :*

- CVII, 1, In finem psalmus ipsi Dauid (canticum psalmi, ipsi Dauid *Aug. cum LXX*)
- 2 Paratum cor meum Deus, paratum cor meum ; cantabo et psallam in gloria mea.
 - 3 Exsurge psalterium et cithara, exurgam diluculo.
 - 4 Confitebor tibi in populis Domine, psallam tibi in nationibus.
 - 5 Quoniam magnificata est super caelos misericordia tua et usque ad nubes ueritas tua.
 - 6 Exaltare super caelos Deus, et super omnem terram gloria tua.
 - 7 Vt eruantur dilecti tui, saluum fac dextera tua et exaudi me.
 - 8 Deus locutus est in sancto suo ; laetabor (exaltabor *Aug. codd. cum LXX, exsultabor edd.*) et diuidam Sicimam et conuallem tabernaculorum dimetiar.
 - 9 Meus est Galaad et meus est Manasses et Efreem susceptio capitis mei, Iudas rex meus.
 - 10 Moab lebes spei meae, in Idumeam extendam calciamentum meum ; mihi alienigenae subiecti sunt.
 - 11 Quis deducet me in ciuitatem munitam ? quis deducet me usque in Idumeam ?
 - 12 Nonne tu Deus, qui reppulisti nos et non egredieris Deus in uirtutibus nostris ?
 - 13 Da nobis auxilium de tribulatione et uana salus hominis.
 - 14 In Deo faciemus uirtutem et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros.

misericordia tua ; uel, sicut alii interpretati sunt, *elevata est* ;
 20 hic autem : *Quoniam magna est super caelos misericordia tua.*
 Ideo enim *magnificata est usque ad caelos*, ut magna sit in caelis ; hoc enim uoluit dicere, *super caelos*. Item in quinquagesimo nono : *Laetabor, et diuidam Sichimam* : hic autem : *Exaltabor, et diuidam Sichimam*. Vbi ostenditur quod de diuidenda
 25 Sichima significatum est, post Domini exaltationem praedictum futurum, et illam laetitiam ad hanc exaltationem pertinere ; ut ideo laetetur, quia exaltatur. Vnde alibi dicit : *Conuertisti luctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, et accinxisti me laetitia*. Item ibi : *Et Ephraem fortitudo* PL
 30 *capitis mei* ; hic autem : *Et Ephraem susceptio capitis mei*. 1431
 Suscipiendo enim fit fortitudo, id est, suscipiendo fortes facit, fructificans in nobis ; interpretatur enim Ephraem fructificatio. Susceptio autem ad utrumque referri potest, siue cum suscipimus Christum, siue cum ipse nos suscipit, qui est caput
 35 ecclesiae. Et quod ibi ait : *Tribulantes nos* ; hic autem : *inimicos nostros* : utique iidem ipsi sunt.

2. Admonemur sane isto psalmo, eos titulos qui tamquam μ 1215
 de historia positi sunt, rectissime fieri ut secundum prophetiam intellegamus, secundum quod uidemus psalmos esse conscriptos. Quid enim tam diuersum secundum historiam,
 5 quam id quod est in titulo quinquagesimi sexti : *In finem, ne corrumpas* ; *ipsi Dauid, in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam* : et in titulo quinquagesimi noni : *In finem, his qui immutabuntur, in tituli inscriptionem, ipsi Dauid, in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam, Syriam, et*
 10 *Syriam Sobal, et conuertit Ioab, et percussit in ualle salinarum duodecim milia* ? Nam praeter id quod positum est : *In tituli inscriptionem*, et *ipsi Dauid*, et *in finem*, cetera ita diuersa sunt, ut ille habeat humilitatem Dauid, iste fortitudinem ;
 15 ille fugam, iste uictorias. Et tamen ex istorum duorum posterioribus partibus, quorum tam diuersi tituli sunt, psalmus iste componitur. Vbi significatur ad unum aliquid concurrere utrumque, non superficie historiae, sed altitudine prophetiae, copulatis utriusque finibus in hoc uno, cuius est titulus : *Canticum psalmi ipsi Dauid*, neutro illi titulo similis, praeter quod
 20 hic etiam positum est, *ipsi Dauid*. Quoniam multis partibus et multis modis, sicut ad Hebraeos epistola loquitur, olim Deus locutus est patribus per prophetas ; eum tamen locutus est quem misit postea, ut complerentur eloquia prophetarum : *Quotquot enim promissiones Dei, in illo etiam*.

23 Ps. 59, 8. 23/24 Ps. 107, 8. 27/29 Ps. 29, 12. 29/30 Ps. 59, 9.
 30 Ps. 107, 9. 35 Ps. 59, 14. 36 Ps. 107, 14. 2, 6/8 Ps. 56, 1. 7/11
 Ps. 59, 1. 18/19 Ps. 107, 1. 21 cfr Hebr. 1, 1. 24 II Cor. 1, 20.

2, 8 pro his *quidam codd.* 9 syriae *iidem codd.*, *rectius ut uidetur, cfr Enarr. in ps. LIX, 1, 32* 22 eum] *opt. codd.*, in eum *alii*, in eo *edd.*

IN PSALMVM CVIII

ENARRATIO.

1. Psalmum istum de Christo habere prophetiam, quisquis Actus Apostolorum fideliter legit, agnoscit ; ubi de Christi traditore Iuda prophetatum esse quod hic scriptum est : *Fiant dies eius pauci, et episcopatum eius accipiat alter*, quando Mat-
 5 thias in locum Iudae ordinatus, numero apostolorum duode-
 cimus adiunctus est, euidenter apparet. Sed si de illo uno ho-
 mine omnia quae hic in malo dicta sunt intellegere conemur,
 expositionis ratio non omnimodo, aut uix ualebit occurrere ; si
 10 autem de tali genere hominum malorum, id est inimicorum
 Christi ingratorumque Iudaeorum, omnia mihi uidentur posse
 clarius aperiri. Sicut enim quaedam dicuntur quae ad aposto-
 lum Petrum proprie pertinere uideantur, nec tamen habent
 illustrem intellectum, nisi cum referuntur ad ecclesiam, cuius PL
 ille agnoscitur in figura gestasse personam, propter primum 1432
 15 quem in discipulis habuit ; sicuti est : *Tibi dabo clauas regni
 caelorum*, et si qua huiusmodi ; ita Iudas personam quodam-
 modo sustinet inimicorum Christi Iudaeorum, qui et tunc ode-
 rant Christum, et nunc per successionem perseuerante genere
 ipsius impietatis oderunt. De quibus hominibus et de quo
 20 populo possunt non inconuenienter intellegi, non solum ea
 quae apertius de ipsis in hoc psalmo legimus, uerum etiam
 illa quae proprie de ipso Iuda dicuntur expressius ; sicuti est
 quod commemorauimus : *Fiant dies eius pauci, et episcopatum
 eius accipiat alter*. Quod apparebit, adiuuante Domino, cum
 25 ad eos uersus tractandi ordine uenerimus.

Vers. 2. 2. Incipit ergo ita psalmus : *Deus laudem meam ne ta- μ 1216
 cueris ; quia os peccatoris et os dolosi super me
 apertum est*. Vnde apparet et falsam esse uituperationem
 quam non tacet peccator et dolosus, et ueram esse laudem
 5 quam non tacet Deus. Deus enim uerax, omnis autem homo
 mendax ; quia non est homo uerax, nisi in quo loquitur Deus.
 Laus autem maxima est unigeniti Filii Dei, qua hoc ipsum
 quod est, unigenitus Dei Filius praedicatur. Hoc autem non
 apparebat, sed apparente infirmitate eius latebat, cum os pec-
 10 catoris et os dolosi super eum apertum est ; et ideo illud aper-
 tum est, quia operta uirtus huius fuit. Ideo autem dicit : *A-
 pertum est os dolosi*, quia odium quod dolo tegebatur,
 erupit in uocem. Hoc etiam in consequentibus uersibus pla-
 nius dicitur.

CVIII, 1, 3/4 Ps. 108, 8. 4 cfr Act. 1, 15-26. 15 Matth. 16, 19. 2, 5 cfr Rom. 3, 4.

CVIII, 2, 1 deus] *tit. praem. a* : in finem psalmus ipsi dauid, *Aug. om.* 2 quoniam
 a *alt. os] om. Prosp.* 7 qua] quia *Er. Ven., qui Lou.*

3. **3.** *Locuti sunt aduersum me lingua dolosa* : tunc utique quando eum tamquam magistrum bonum captiosa adulatione laudabant. Vnde alibi dicitur : *Et qui laudabant me, aduersum me iurabant*. Deinde quia eruperunt clamantes : *Crucifige, crucifige*, secutus adiunxit : *Et sermonibus odii circumdederunt me*. Illi qui lingua dolosa, quasi non odii, sed dilectionis uerba locuti sunt ; ideo *aduersum me*, quia hoc insidiando faciebant ; postea *sermonibus*, non falsae et dolosae dilectionis, sed aperti odii circumdederunt me, et *expugnauerunt me gratis*. Sicut autem pii gratis amant Christum, sic impii gratis oderunt ; quia sicut ueritas nullo extra eam proposito commodo propter seipsam expetitur ab optimis, ita iniquitas a pessimis. Vnde et apud auctores saecularium litterarum dictum est de quodam pessimo : *Gratis potius malus atque crudelis erat*.
4. **4.** *Pro eo, inquit, ut diligerent me, detrahebant mihi*. Sex sunt in isto genere differentiae, quae commemoratae animaduerti facillime possunt : reddere bona pro malis, non reddere mala pro malis ; reddere bona pro bonis, reddere mala pro malis ; non reddere bona pro bonis, reddere mala pro bonis. Horum duo prima, bonorum sunt, et eorum duorum prius melius ; postrema duo malorum, et eorum posterius deterius ; duo media quodammodo mediorum, sed eorum prius propinquum bonis, posterius propinquum malis. Haec in scripturis sanctis oportet adtendere. Reddit bona pro malis ipse Dominus, *qui iustificat impium*, et pendens in cruce dixit : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*. Cuius uestigia secutus sanctus Stephanus, fixo genu orauit pro lapidantibus, dicens : *Domine, ne statuas illis hoc delictum*. Ad quam rem praeceptum pertinet : *Diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderunt uos, et orate pro eis qui uos persequuntur*. Mala pro malis non esse reddenda Paulus apostolus dicit : *Nulli malum pro malo reddentes* ; et apostolus Petrus : *Non reddentes malum pro malo, uel maledictum pro maledicto*, unde et in psalmis legitur : *Si reddidi retribuentibus mihi mala*. Duorum postremorum illud mitius ad nouem leprosos pertinet, qui cum mundati essent a Domino, gratias non egerunt : illud uero ultimum quo nihil est peius, ad hos pertinet, de quibus in isto psalmo legitur. *Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi*. Dilectionem quippe debebant tantis Domini beneficiis ; quam non solum minime reddebant, uerum etiam pro illo bono irrogabant malum. Duo uero media quae diximus hominum quo-

3, 3 Ps. 101, 9. 5 Ioh. 9, 6. 14 Sallust., de Catil. coniurat. 16, 3. 4, 11 Rom. 4, 5. 12 Luc. 23, 34. 14 Act. 7, 59. 15 Matth. 5, 44. 17 Rom. 12, 17. 18 1 Petr. 3, 9. 20 Ps. 7, 5. 21 cfr Luc. 17, 12. 18.

3, 1 aduersus a (cfr l. 7) linguam dolosam a 10 debellauerunt a

dam modo esse mediiorum, ita se habent, ut eorum prius, quod est reddere bona pro bonis, habeant et boni, et mediocriter
 30 boni, uel mediocriter mali. Ideo Dominus hoc non reprehendit, sed non uult in eo solo discipulos suos permanere, quos uult ad maiora prouehere, quibus dicit : *Si dilexeritis eos qui uos diligunt*, id est, si reddideritis bona pro bonis, *quam mercedem habebitis*, id est, quid magnum facietis ? *nonne et publicani hoc faciunt ?* Vult autem illos et hoc facere, et longe amplius ; id est, ut non solum amicos, uerum etiam inimicos diligant. Posterius autem, quod est reddere mala pro malis, habeant et mali, et mediocriter mali, uel mediocriter boni ; usque adeo ut lex eis dederit ulciscendi modum : *Oculum pro oculo,*
 40 *dentem pro dente* : quae, si dici potest, iniustorum iustitia est. Non quia iniquum est ut recipiat unusquisque quod fecerit ; alioqui lex nequaquam id constitueret ; sed quia ulciscendi libido uitiosa est, magisque ad iudicem pertinet inter alios hoc decernere, quam bonum hominem sibi expetere. Quapropter
 45 impii ex illa benignitatis summitate delapsi, ubi redduntur bona pro malis, ad quantam malignitatis profunditatem uenerunt, retribuendo mala pro bonis ! quanto praecipitio tot gradus interpositos transierunt ! Nec paruum aliquid putari debet, quia non ait : Pro eo ut diligerent me, interficiebant me ;
 50 sed, *detrahebant mihi* ; ideo quippe interfecerunt, quia detraxerunt, negantes Dei Filium, et dicentes quod *in principe daemoniorum eicit daemonia* ; et : *Daemonium habet, et insanit ; quid eum auditis ?* et cetera talia. Qua detractio ab illo auertebant eos quorum conuersionem ille quaerebat ;
 55 et ideo potius hoc dixit, ut ostenderet magis eos nocere qui Christo detrahunt, et per hoc animas interficiunt, quam qui eius mortalem carnem, mox praesertim resurrecturam, saeuendo peremerunt.

PL
1434

5. Sed cum dixisset : *Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi*, quid ait ? *Ego autem orabam*. Non quidem dixit quid orabat ; sed quid melius intellegimus, quam pro eis ipsis ? Crucifixo enim maxime detrahebant, quando uelut homini, quem quasi uicerant, illudebant ; de qua cruce ille dixit : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*, ut quoniam in profundo malignitatis reddebant ipsi mala pro bonis, ille in summo benignitatis redderet bona pro malis. Quamquam bene intellegatur etiam pro discipulis suis orasse, quod etiam ante
 10 passionem suam dixit, ne deficeret fides eorum, quando ipse pendens in ligno, ut commendaret patientiam, non ostendebat potentiam inter uerba detrahentium, quos posset diuina potestate delere. Sed nobis utilius erat quod patientiae praebebat exemplum, quam si suos inimicos sine dilatione perdendo,

32 Matth. 5, 46.
5, 6 Luc. 23, 34.39 Deut. 19, 21.
10 cfr Luc. 22, 32.

51 Luc. 11, 15.

52 Ioh. 10, 20.

15 ad hoc nos aedificaret, ut impatienter festinarem de his quos malos patimur uindicari, cum scriptum sit : *Melior est patiens quam uir fortis*. Docent igitur nos diuina eloquia dominico exemplo, cum audimus : *Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi ; ego autem orabam ;* ut quando aliquos
 20 sentimus ingratos, non solum non reddentes bona, sed insuper reddentes mala pro bonis, nos oremus ; et ipse quidem pro aliis ^{μ 1218} uel saeuientibus, uel dolentibus, et in fide periclitantibus ; nos uero etiam pro nobis primitus, ut animum nostrum Deo miserante atque opitulante uincamus, quo ferimur in ulciscendi
 25 cupiditatem, cum detrahitur siue praesentibus siue absentibus nobis. Deinde, cum Christi patientiam recordamur, tamquam ipso excitato, sicut factum est, cum dormiret in nauis, qui perturbationem cordis nostri tempestatemque tranquillat, animo sedato atque placato oremus etiam pro ipsis detractoribus nostris, ut securi dicamus : *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus*. Sed ille dimittebat, qui peccatum quod ei dimitteretur utique non habebat ?

5. **6.** Sequitur autem : *Et posuerunt aduersum me mala pro bonis*. Et quasi quaereremus : Quae mala ? pro quibus bonis ? *Et odium*, inquit, *pro dilectione mea*. Hic est omnis et magnus reatus illorum. Nam quid nocere potuerunt
 5 persequentes, uoluntate, non necessitate morientem ? Sed ipsum odium est crimen maximum persequentis, quamuis sit uoluntaria poena patientis. Satis autem exposuit quemadmodum supra dixerit : *Pro eo ut me diligerent*, quia dilectionem non utcumque, sed dilectioni eius debebant, cum hic addidit : *pro dilectione mea*. Hanc dilectionem in euangelio commemorat, ubi dicit : *Ierusalem, Ierusalem, quoties uolui colligere filios tuos, tamquam gallina pullos suos sub alas suas et noluisti*.

7. Deinde quae pro ipsa impietate recipiant, incipit prophettare ; et eo modo illa dicit, tamquam ulciscendi cupiditate optet ut fiant ; cum dicantur futura certissima ueritate, et per Dei iustitiam super tales digne uentura. Quem modum futura
 5 praedicendi, uelut specie male optandi, quidam non intelligentes, putant odium odio, et malo animo malum animum reddi ; quoniam reuera paucorum est dignoscere, quomodo placeat poena iniquorum accusatori inimicitias exsaturare cupienti, et quam longe alio modo placeat iudici recta uoluntate peccata punienti. Ille quippe reddit malum pro malo ;
 10 iste autem etiam cum uindicat, non reddit malum pro malo, quoniam iustum reddit iniusto ; quod autem iustum est, uti-

16 Prou. 16, 32. 27 cfr Matth. 8, 24.25. 30 Matth. 6, 12. 6, 8 Ps. 108, 4. 11 Matth. 23, 27. PL 1435

que bonum est. Punit ergo non delectatione alienae miseriae, quod est malum pro malo ; sed dilectione iustitiae, quod est bonum pro malo. Itaque nec lumini scripturarum calumni-entur caeci, opinantes quod Deus peccata non puniat ; nec quasi malum pro malo reddat, sibi blandiantur iniusti. Audiamus ergo deinde quid diuinus sermo contexat ; et in uerbis quasi mala optantis, intellegamus praedicta prophetantis ; et Deum iusta retribuentem, subleuata in eius aeternam legem mente cernamus.

6. **8.** *Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris eius.* Cum superius querela de pluribus fuerit, nunc de uno loquitur psalmus. Superius autem dixerat : *Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnauerunt me gratis : pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi ; ego autem orabam : et posuerunt aduersum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.* Omnia de pluribus. Nunc uero quid digni essent pro his iniquitatibus suis, et quid eis diuino iudicio futurum esset praenuntians, *Constitue*, inquit, *super eum peccatorem*, ^{μ 1219} tamquam intendens in eum qui se tradidit talibus, de quibus suis inimicis loquebatur superius. Cum igitur hic Iudam traditorem secundum scripturam Actuum Apostolorum supplicio debito praenuntiet puniendum ; quid est : *Constitue super eum peccatorem*, nisi eum quem sequenti uersu indicat, cum dicit : *Et diabolus stet a dextris eius ?* Hoc itaque meruit, ut super se habeat diabolum, id est, diabolo subditus sit, qui Christo subditus esse noluit. *Stet autem a dextris eius*, dictum est, quia opera diaboli praeposuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immerito dextrum dicitur, quod praeposit ; sicut sinistrae dextra praepositur. Ideo et de illis qui saeculi huius gaudia praepponentes Deo, beatum dixerunt populum cui haec sunt, rectissime dictum est : *Dextera eorum dextera iniquitatis.* Vnde, quod dixerunt beatum populum cui haec sunt, os eorum locutum est uanitatem, quod de illis supra dictum est. Cuius autem os loquitur ueritatem, contra illud quod dixerunt isti beatum populum cui haec sunt, debet etiam ipse dicere quod in eodem psalmo sequitur : *Beatus populus cuius Dominus Deus ipsorum :* huic enim non diabolus est a dextris, sed Dominus : sicut et alibi dicit : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commouear.* Diabolus ergo stetit a dextris eius, quando praeposuit auaritiam sapientiae, et pecuniam saluti suae, ut eum traderet, a quo debuit possideri, ne ab illo possideretur, cuius opera ipse Christus soluit, a quo noluit possideri.

PL
1436

7. **9.** *Cum iudicatur, exeat condemnatus.* Noluit enim

talis esse cui diceretur : *Intra in gaudium domini tui*, sed talis de quo dicitur : *Proicite illum in tenebras exteriores. Et oratio eius fiat in peccatum*. Quoniam non est iusta oratio, nisi
 5 per Christum, quem uendidit immanitate peccati : oratio autem quae non fit per Christum, non solum non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit in peccatum. Quando autem Iudas ita orare potuerit, ut oratio eius fieret in peccatum, quaeri potest. Credo, antequam Dominum traderet, et de illo tra-
 10 dendo iam cogitaret ; non enim iam poterat orare per Christum. Nam posteaquam illum tradidit, eumque paenituit, si per Christum oraret, indulgentiam rogaret ; si indulgentiam rogaret, spem haberet ; si spem haberet, misericordiam speraret ; si misericordiam speraret, non sibi desperatione collum
 15 ligaret. Proinde cum dixisset : *Cum iudicatur, exeat condemnatus*, ne ab imminente condemnatione putaretur se potuisse oratione liberare, quam didicerat cum condiscipulis suis, ubi dicitur : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris ; Et oratio eius, inquit, fiat*
 20 *in peccatum*, quia non fit per Christum, quem noluit sequi, sed persequi.

8. **10.** *Fiant dies eius pauci. Dies eius dixit, dies apostolatus eius ; qui pauci fuerunt, quoniam ante passionem Domini scelere ipsius et morte consumti sunt. Et tamquam diceretur : Quid ergo fiet de sacratissimo numero duodenario,*
 5 *in quo non frustra Dominus duodecim habere primos apostolos uoluit, continuo subiecit : Et episcopatum eius accipiat alter.* Tamquam dicens : Et ipse pro suo merito puniatur, et ille numerus, suppleatur. Quod si quis quemadmodum factum sit, scire desiderat, Actus Apostolorum legat. μ 1220
9. **11.** *Fiant filii eius orphani, et uxor eius uidua.* Vtique mortuo ipso, et filii eius orphani, et uxor eius uiduata est.
10. **12.** *Nutantes transferantur filii eius, et mendicent.* Nutantes dictum est, incerti quo eant, omni praesidio destituti. *Eiciantur de habitationibus suis.* Exposuit quod supra dixerat, *transferantur*. Hoc autem totum quomodo uxori eius filiisque contigerit, sequentes indicant uersus.
- 11.12. **13.** *Scrutetur fenerator omnem substantiam eius, et diripiant alieni labores eius. Non sit illi adiutor,* ad tuendam eius posteritatem dicit ; ideo sequitur : *Nec sit qui misereatur pupillis eius.*
13. **14.** Sed quia possent etiam pupilli sine adiutore et sine tutore in aerumnis et egestate tamen crescere, et genus pro-

9, 2 Matth. 25, 21.30. 18 Matth. 6, 12.

9, 8 fieret] *codd. Am.*, non praem. *Er. Lou.* 11, 1 orphani] pupilli a 12, 1 nutantes] commoti a 13, 3 non a

pagatione seruare, sequitur, et dicit : *Fiant nati eius in interitum, in generatione una deleatur nomen eius* ; id est, quod de illo generatum est, iam non generet, et cito transeat.

14. **15.** Sed quid est quod deinde subiungit ? *In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini, et peccatum matris eius non deleatur.* An intellegendum est, ut reddantur ei peccata etiam parentum suorum ? PL
1437

5 Ei quippe non redduntur, qui fuerit mutatus in Christo, et coeperit esse non filius iniquorum, non imitatus mores eorum ; quia et illud uerissime scriptum est : *Reddam peccata patrum in filios* ; et illud quod per prophetam dicitur : *Et anima patris mea est, et anima filii mea est ; anima quae peccauerit, ipsa morietur.* Hoc quippe dictum est de his qui conuertuntur ad Deum, et non imitantur mala parentum suorum ; quod ipse propheta euidenter ostendit ; dicit enim parentum iniquitates eis non obesse, qui iustitiam faciendo dissimiles fuerint. Illud autem quod dictum est : *Reddam peccata patrum in filios*, ad-
15 ditum est, *qui oderunt me*, hoc est, sicut me oderant parentes eorum ; ut quemadmodum bonorum imitatio facit ut etiam propria peccata deleantur, sic malorum imitatio faciat ut non solum sua, sed etiam eorum quos imitati sunt, merita sortiantur. Si ergo Iudas teneret illud ad quod uocatus est, nullo
20 modo ad eum uel sua praeterita, uel parentum iniquitas pertineret ; quia ergo non tenuit adoptionem in familia Dei, sed iniquitatem uetusti generis potius elegit, rediit iniquitas patrum eius in conspectu Domini, ut in eo etiam ipsa puniretur, et peccatum matris eius non est in eo deletum.

15. **16.** *Fiant contra Dominum semper*, id est, patres eius et mater eius *fiant contra Dominum semper*, non ut Domino aduersentur, sed ut merita eorum pessima non obliuiscatur in isto Dominus, cum illi et ipsa retribuet. *Contra*
5 *Dominum* enim dixit : in conspectu Domini ; nam et alii interpretes sic transtulerunt : *Fiant in conspectu Domini semper* ; alii uero : *Fiant coram Domino semper* ; sicut alibi dictum est : *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo.* *Semper* autem dicit, ut sine remissione sit tantum illud scelus, et hic, et in futuro saeculo. *Dispereat de terra memoria eorum* : patrum scilicet et matris eius. Memoriam dicit μ 1221
10 eorum, quae in propagine generationis custoditur : hanc prophetauit de terra perituram, quia et ipse Iudas, et filii eius qui erant tamquam memoria patrum et matris eius, sine succes-

15, 7/15 Ex. 20, 5.

8 cfr Ezech. 18, 4.20.

16, 8 Ps. 89, 8.

14, 3 filii a 4 una generatione a *Prosp.* eorum a 16, 1 coram domino
a (cfr l. 7) semper] et add. a *Prosp. cum LXX* (cfr n. 18, l. 73) 10 intereat a

15 sione prolis, sicut superius dictum est, in breuitate unius generationis extincti sunt.

17. Dicit aliquis : Etiamne hoc ad poenam Iudae pertinere credendum est, quod post eius mortem ad mendicitatem uxor eius et filii peruenerunt, et translati sunt, eiecti de habitationibus suis, scrutante feneratore omnem substantiam eius, et diripientibus alienis omnes labores eius, nemine adiuuante nec miserante pupillos eius, et quod cito sunt sine posteris mortui ? Numquid etiam de his quae in suis post mortem cuiusque contingunt, ullus mortuos tangit dolor ? aut haec saltem scire putandi sunt, quorum sensus alibi est pro meritis, seu bene, seu male ? Cui respondeo magnam quidem esse quaestionem, nec in praesentia disserendam, quod sit operis prolixioris, utrum, uel quatenus, uel quomodo ea quae circa nos aguntur, nouerint spiritus mortuorum. Verumtamen, quod breuiter dici potest, si nulla illis esset cura de nobis, non diceret Dominus dixisse illum diuitem qui tormenta apud inferos patiebatur : *Habeo ibi quinque fratres, ne et ipsi ueniant in locum hunc tormentorum*. Sed quomodolibet intellegant qui hoc aliter intellegere conantur, et quia fatendum est non esse consequens ut si sciunt mortui suos uiuere, quia nec in locis poenarum eos uident, ubi diues ille erat, nec in requie beatorum, ubi Lazarum et Abraham quamuis longe agnoscebat, ideo eos etiam quae circa eorum caros aguntur uel laeta uel tristia scire necesse sit ; hoc dico, paucos esse eius animi homines, qui post mortem suam quid suis boni maliue contingat, saltem dum uiuunt, neglegant, atque omnino contemnant ; multos autem, quod indicat etiam tanta cura commendandae ultimae uoluntatis et qualiumcumque testamentorum, satis agere ut cum defuncti fuerint, suis bene sit. Permansionem uero posteritatis suae per successiones generationum soli laudabiliter spernunt, qui seipsos abscidunt propter regnum caelorum, et filios suos hoc facere cupiunt, exoptantue martyrio coronari, ita ut nullus eorum in terra remaneat ; ceteri autem omnes, aut paene omnes, felices uolunt suos esse in hac uita post mortem suam, et suum genus interire nolunt. Quapropter quod Iuda tam infeliciter mortuo, ita uxor uidua et filii eius orphani remanserunt, ut feneratore scrutante omnem substantiam eius, et diripientibus alienis labores eius, de suis habitationibus eicerentur, nec aliquem pupilli eius miserantem inuenirent, et in una generatione sine posteris interirent ; si haec sentiunt mortui, cumulus malorum est ; si haec non sentiunt, formido uiuorum. Si autem mouet quomodo potuerit habere substantiam quam fenerator scrutaretur, alienique diriperent, quando iam cum aliis undecim Dominum sequebatur ; credat eum omnia quae habebat ita dimisisse

PL
1438

45 filiis et uxori, ut non inde sinceriter uel perseueranter uinculum cupiditatis abruperit ; qui etiamsi ea uelut uendere uideretur distribuenda pauperibus, profecto faceret quod Ananias post Domini adscensionem. Neque enim metueret ne hoc Dominus diuinitate cognosceret, quem falli putabat, quando ea ^{μ 1222}

6-15. 50 quae mittebantur, de oculis auferebat.

18. Sed iam uideamus, si possumus, quantum Dominus adiuuat, quomodo ista conuenire possint etiam in populum Iudaeorum, cuius inimicitiae contra Dominum pertinaci odio permanserunt : cuius populi diximus Iudam in figura gessisse personam, sicut ecclesiae gessit apostolus Petrus. *Constituere super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris eius.* Quemadmodum in Iuda, sic in isto populo intellegendum est ; qui repulso a se Christo factus est subditus diabolo, cuius persuasiones in omnibus prauis et terrenis cupiditatibus praeposuit aeternae saluti. *Cum iudicatur, exeat condemnatus ;* quia in nequitia et in infidelitate persistens thesaurizat sibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera eius. *Et oratio eius fiat in peccatum,* quia non fit per mediatorem Dei et hominum, hominem Iesum Christum, et sacerdotem in aeternum secundum ordinem Melchisedec. *Fiant dies eius pauci.* Secundum regnum accipiendum est, quia non diu postea perseuerauit regnum Iudaeorum. *Et episcopatum eius accipiat alter.* Ipsum Dominum Christum non incongruenter intellegi existimo episcopatum populi Iudaeorum, quia de tribu Iuda factus est secundum carnem ; et apostolus ait : *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Et ipse ait : *Non sum missus, nisi ad oues quae perierunt domus Israel,* quia illis exhibuit in carne praesentiam. Et Magi qui ab oriente uenerunt, hoc dixerunt : *Vbi est qui natus est rex Iudaeorum.* Et hoc in titulo scriptum erat super crucifixum ; unde illud mutare uolentibus non frustra respondit Pilatus : *Quod scripsi, scripsi.* Hunc ergo episcopatum populi Iudaeorum, id est Dominum Christum accepit alter, id est populus gentium. *Fiant filii eius orphani :* de quibus dicitur : *Filii autem regni ibunt in tenebras exteriores.* Facti sunt autem orphani amisso ipso regno, quasi patre perditio ; quamquam et Deum patrem bene intelleguntur amisisse : *Qui enim Filium non habet,* ait Veritas, *nec Patrem habet.* *Et uxor eius uidua.* Vxor regni plebs intellegi potest, cui reges subditae dominantur : uidua uero facta est amisso ipso regno. *Nutantes transferantur filii eius, et mendicent.* Nutauerunt pericu-

46 cfr Act. 5, 1.2. 48 cfr Ioh. 12, 6. 18, 11 cfr Rom. 2, 5.6. 14 cfr 1 Tim. 2, 5. 15 cfr Ps. 109, 4. 22 Rom. 15, 8. 24 Matth. 15, 24. 26 Matth. 2, 1.2. 28 Ioh. 19, 19-22. 31 Matth. 8, 12. 34 1 Ioh. 2, 24.

lis, urgentibus hostibus translati sunt, debellati filii regni
 40 Iudaeorum. Quid est autem mendicare, nisi ad hominum mi-
 sericordiam uiuere, sicut uiuunt sub earum gentium regibus,
 in quas translati sunt? *Eiciantur de habitationibus*
suis. Ita factum est. *Scrutetur fenerator omnem sub-*
 45 *stantiam eius*, id est, populi eius. Vbi nihil melius intelli-
 gitur, quam debita eorum non dimittantur, quia in solo Christo
 dimittuntur, quem respuerunt; qui etiam dicere docuit: *Di-*
mitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus
nostris. *Omnem autem substantiam eius* dictum est, om-
 nem uitam eius, ut ei nulla debita, id est, nulla peccata donen-
 50 tur. *Et diripiant alieni labores eius*: diabolus et angeli
 eius; quia non thesaurizant in caelo qui non habent Chri-
 stum. *Non sit illi adiutor*. Quis adiutor est ei cui Christus
 non est? *Nec sit qui misereatur pupillis eius*. Qui
 patre perdito, id est regno, sic remanserunt, aut amisso Deo,
 55 cuius Filium persecuti sunt et oderunt, non est qui eorum μ 1223
 misereatur, non ad temporalem uitam sumendam uel susten-
 tandam, sed ad ueram uitam, id est aeternam. *Fiant nati*
eius in interitum: utique in interitum sempiternum. *In*
generatione una deleatur nomen eius. Quia generati
 60 sunt, non regenerati, ideo in una generatione delentur; nam
 in altera, id est in regeneratione, si eam cognoscerent et tene-
 rent, non delerentur. *In memoriam redeat iniquitas pa-*
trum eius in conspectu Domini: ut reddat eidem popu-
 lo Dominus perseueranti in malitia etiam patrum eius iniqui-
 65 tatem. Sic enim eis dicit: *Testimonium estis uobismetipsis*, PL
quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt; et paulo post 1440
 ait: *Vt ueniat super uos omnis sanguis iustus qui effusus est*
super terram, a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zacha-
riae. Et peccatum matris eius non deleatur. Peccatum
 70 Ierusalem, quae seruit cum filiis suis, quae interficit prophe-
 tas, et lapidat missos ad se. *Fiant contra Dominum sem-*
per, iniquitas et peccatum eorum; id est, ut a conspectu Do-
 mini non aboleantur, Deo in aeternum uindicante. *Et disper-*
eat de terra memoria eorum. Terra Dei, ager Dei est;
 75 ager Dei, ecclesia Dei est; de qua terra periit memoria eorum,
 qui cum essent rami naturales, propter infidelitatem fracti
 sunt.

16.17.

19. *Pro eo quod non est recordatus*, uel ille Iudas,
 uel ipse populus, *facere misericordiam*. Sed melius de
 populo accipitur quod ait: *non est recordatus*; nam si
 Christum occidit, saltem recordaretur paenitendo, et faceret
 5 misericordiam super membra eius, quae perseuerantissime

46 Matth. 6, 12.

65 Matth. 23, 31.35.37.

75 cfr Rom. 11, 20.21.

18, 76 qui] *codd.*, quia *edd. Prosp.*

19, 1 sunt recordati a

persecutus est. Ideo dicit quia *persecutus est hominem inopem et mendicum*. Potest quidem accipi de Iuda; quia non est dedignatus Dominus pauper fieri, cum diues esset, ut illius paupertate nos ditaremur. Mendicum autem quomodo
 10 intellegam, nisi forte quia dixit mulieri Samaritanae: *Da mihi bibere*, et in cruce ait: *Sitio?* Sed quod sequitur quomodo accipiatur in ipso capite nostro, id est sui corporis Salvatore, quem Iudas persecutus est, non inuenio. Cum enim dixisset: *Et persecutus est hominem inopem et mendicum*,
 15 adiecit atque ait: *Et compunctum corde mortificare*: id est, ut mortificaret; nam quidam etiam sic sunt interpretati. Compunctus autem corde non solet dici, nisi stimulis peccatorum in dolore paenitendi; sicut de illis dictum est, qui cum audissent apostolos post Domini adscensionem, *com-*
 20 *puncti sunt corde*, qui occiderant Dominum. Quos allocutus est beatissimus Petrus dicens inter cetera: *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini Iesu Christi, et dimittentur uobis peccata uestra*. Sed quoniam iidem ipsi membra eius facti sunt, cuius in ligno membra fixerunt,
 25 populus Iudaeorum non est recordatus facere misericordiam; persecutus est hominem inopem et mendicum, sed in membris suis: de quibus dicturus est, quod adinet ad ipsa opera misericordiae: *Quando uni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis. Et compunctum corde mortificare*; plane
 30 *compunctum corde*, sed in membris suis. De his autem qui persecuti sunt, ut compunctum corde mortificarent, erat et Saulus consentiens in necem Stephani compuncti corde; quia et ipse Stephanus de illis erat qui compuncti sunt corde. Sed Saulus recordatus est facere misericordiam; et qui mane
 35 rapiebat, ad uesperum diuisit escas; et ipse compunctus corde, ut etiam in illo ipsi persequerentur inopem, uolentes mortifi- ^{μ 1224}
 care compunctum corde. Hoc quippe oderant in Paulo apostolo, quia compunctus corde praedicabat quem fuerat ante ¹⁴⁴¹
 40 persecutus. Inopem quippe et mendicum et compunctum corde in membris suis et ipse ut mortificaret, persequens, audiuit de caelo: *Saule, Saule, quid me persequeris*; et factus compunctus corde, coepit talia pati, qualia faciebat compunctis corde.

18. 20. Deinde sequitur psalmus: *Et dilexit maledictionem, et ueniet ei*. Quamquam et Iudas maledictionem dilexerit,

19, 8 cfr II Cor. 8, 9.

10 Ioh. 4, 7.

11 Ioh. 19, 28.

19 Act. 2, 37.38.

28 Matth. 25, 45.

32 cfr Act. 7, 59.

35 cfr Gen. 49, 27.

41 cfr

Act. 9, 1-24.

6 et persecuti sunt a (cfr l. 14), quia persecutus est Prosp. 7 inopem] pauperem a Prosp. (et sic etiam Aug. in comment.) 15 morti tradiderunt a 20, 2 illi a

et furando de oculis, et Dominum uendendo atque tradendo ; tamen apertius populus ille dilexit maledictionem, quando
 5 dixit : *Sanguis eius super nos et super filios nostros. Et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo.* Et Iudas quidem, quia Christum noluit, in quo est aeterna benedictio ; sed apertius noluit benedictionem populus Iudaeorum, cui dixit ille illuminatus a Domino : *Numquid et uos uultis discipuli eius fieri ?* Et noluit benedictionem, et pro maledicto habuit ; et
 10 respondit : *Tu sis discipulus eius* ; et longe facta est ab eo benedictio, quia transitum fecit ad gentes. *Et induit maledictionem sicut uestimentum* : siue Iudas, siue ille populus. *Et intrauit sicut aqua in interiora eius.* Ergo
 15 et foris et intus : foris sicut uestimentum, intus sicut aqua ; quoniam in eius incidit iudicium, qui potest et corpus et animam occidere in gehenna ; corpus foris, animam intus. *Et sicut oleum in ossibus eius.* Ostendit eum cum delectatione malefacere, et comparare sibi maledictionem, hoc est,
 20 poenam aeternam ; quia benedictio uita aeterna est. Modo quippe malefacta delectant, sicut aqua in interiora, et sicut oleum in ossibus ; sed ideo maledictio uocatur, quia talibus Deus tormenta praedixit. Tamquam in ossibus autem oleum est maledictio, cum homines inde se fortes putant, quia licet
 25 eis mala tamquam impune committere.

19. **21.** *Fiat ei sicut uestimentum quo operitur.* Cum superius iam dixerit de uestimento, quid est quod repetit ? An quia dixerat : *Induit maledictionem sicut uestimentum,* differt ab eo *uestimentum* quo non induitur, sed *operitur* ?
 5 *Induitur enim quisque tunica, operitur pallio.* Et quid est hoc, nisi etiam in conspectu hominum de iniquitate gloriari ? *Et sicut zona, inquit, qua semper praecingitur.* Maxime homines ideo praecinguntur, ut ad operandum sint aptiores, ne uestis sinibus praepediantur. Ergo maledictione
 10 se praecingit, qui malum non repentinum, sed dispositum aggredditur, et ita discit malefacere, ut semper paratus sit ; unde et hic ait : *Et sicut zona qua semper praecingitur.*

20. **22.** *Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud Dominum.* Non dixit, merces eorum, sed, *opus eorum* ; manifestum est enim quod indumento, et opertorio, et aqua, et oleo, et zona, ipsa opera describat quibus aeterna maledictio comparatur. Non ergo est unus Iudas, sed multi, de quibus dicitur : *Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud*

PL
1442

20, 5 Matth. 27, 25.
108, 18.

9 Ioh. 9, 27.28.

16 cfr Matth. 10, 28.

21, 3 Ps.

6 longe fiet a (et ita etiam Aug. et Prosp. in comment.), cfr Capelle, Psautier, p. 103
 12 induit] se add. a 17 anima intus duo melioris notae codd. 21, 1 illi a
 quod (quo Prosp.) operietur a Prosp.

Dominum. Quamquam et pluralis numerus poni potuit pro numero singulari ; sicut, Herode mortuo, dictum est ab angelo : *Mortui sunt qui quaerebant animam pueri*. Sed qui magis detrahunt Christo apud Dominum, nisi illi qui ipsis uerbis Domini detrahunt, dicentes non esse ipsum quem lex Domini et prophetae praenuntiarunt ? *Et qui loquuntur*, inquit, *mala aduersus animam meam*, negando eum, cum uoluisse^{μ 1225} potuisse resurgere, cum dicat : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*.

21. **23.** *Et tu, Domine, Domine, fac mecum*. Quidam subaudiendam putauerunt *misericordiam*, quidam uero et addiderunt ; sed emendatiores codices sic habent : *Et tu, Domine, Domine, fac mecum, propter nomen tuum*. Vnde sensus altior non est praetermittendus, ita dixisse Filium Patri : *Fac mecum*, quia eadem sunt opera Patris et Filii. Vbi etiamsi *misericordiam* intellegamus (sequitur enim : *Quia suavis est misericordia tua*), et ipsam quia non dixit : *Fac in me*, uel : *Fac super me* ; uel aliquid huiusmodi ; sed ait : *Fac mecum* ; bene intellegimus et Patrem et Filium simul facere *misericordiam* in uasa *misericordiae*. Potest hoc etiam sic intellegi : *Fac mecum*, id est, adiuua me. Quod in quotidiana loquendi consuetudine habemus, cum de aliqua re quae pro partibus nostris est, dicimus : *Nobiscum facit*. Pater quippe adiuuat Filium, in quantum Deus hominem, propter formam serui : cui homini Deus, et cui formae serui etiam Dominus est Pater. Nam in forma Dei, Filius adiutorio non indiget ; aequaliter enim cum Patre omnipotens est, ex quo et ipse adiutor est hominis. *Sicut enim Pater suscitatur mortuos et uiuificat, sic et Filius quos uult uiuificat* : nec alios Pater, alios Filius, aut aliter Pater, aliter Filius ; quia et eadem facit, et similiter. Vnde in quantum homo est Filius Dei, Deus suscitauit illum a mortuis, hoc est Pater, cui dicit in psalmis : *Suscita me, et reddam illis* ; in quantum autem Deus est, etiam ipse se suscitauit ; propter quod dicit : *Soluite templum hoc, et triduo suscitabo illud*. Quod etiam hic significauit, si quis diligenter intendat ; scrutari enim iussit scripturas, quae testimonium perhibent de illo, non in superficie pertransiri. Non enim tantummodo ait : *Tu, Domine, Domine, fac mecum* ; sed ait : *Et tu*. Quid est : *Et tu*, nisi quia et ego ? Quod autem non semel *Domine*, sed repetens ait : *Domine, Domine* ; habet in hoc orantis affectum, sicuti est : *Deus, Deus meus*. Quod uero, cum dixisset : *Fac mecum*, addidit,

22, 9 Matth. 2, 20. 14 Ioh. 10, 18. 23, 11 cfr Rom. 9, 23. 19 Ioh. 5, 21. 24 Ps. 40, 11. 25 Ioh. 2, 19. 27 cfr Ioh. 5, 39. 32 Ps. 21, 2.

22, 13 maligna a 23, 2 misericordiam] a, om. Vulg. cum LXX rec. Lucian. 8 quoniam a

propter nomen tuum, gratiam commendauit. Nullis enim
 35 operum meritis praecedentibus in tantam celsitudinem sub-
 uecta est humana natura, ut totum simul Verbum et caro,
 hoc est Deus et homo, unigenitus Filius Dei diceretur. Hoc
 autem factum est, ut ab illo qui creauerat, per id quod non
 perierat, id quod perierat quaereretur; unde et hic sequitur:
 40 *Quia suavis est misericordia tua.*

22. **24.** *Libera me, quia egenus et pauper ego sum.* PL
 Egestas et paupertas, infirmitas est, ex qua crucifixus est. ¹⁴⁴³
Et cor meum conturbatum est intra me. Hoc ad illud
 refertur, quod ait propinquante passione: *Tristis est anima*
 5 *mea usque ad mortem.*
23. **25.** *Sicut umbra cum declinat, ablatum sum.* Hoc
 ipsam mortem significauit. Sicut enim ex umbra declinante
 fit nox, sic ex mortali carne fit mors. *Excussus sum sicut*
locustae. Hoc iam in membris eius, hoc est fidelibus eius,
 5 conuenientius intellegi existimo. Quod ut aliquanto apertius
 poneret, maluit dicere: *sicut locustae*, quam sicut lo-
 custa; quamuis et numero singulari possent accipi etiam
 multae, sicut illud est: *Dixit, et uenit locusta*; sed esset ob-
 scurior. Excussi sunt ergo, id est, fugati a persecutoribus fide-
 10 les eius, quorum uel multitudinem significari uoluit nomine ^{μ 1226}
locustarum, uel quod transilierunt de loco in locum.
24. **26.** *Genua mea infirmata sunt a ieiunio.* Legi-
 mus Dominum Christum quadraginta dierum habuisse ieiun-
 nium; sed tantumne ualuit in eo illa inedia, ut genua eius
 infirmarentur? An et hoc in membris eius, hoc est sanctis
 5 eius, aptius intellegitur? *Et caro mea immutata est pro-*
pter oleum: propter gratiam spiritalem. Vnde et Christus
 appellatur a chrismate, chrisma autem unctio est. Caro autem
 propter oleum non in deterius, sed in melius immutata est,
 hoc est, a mortis contumelia in gloriam immortalitatis exsur-
 10 gens. Cum itaque dixisset: *Genua mea infirmata sunt a*
ieiunio, ubi significatum esse arbitror eos qui in membris
 eius fortes uidebantur, tamquam praesentia panis quo susten-
 tabantur abstracta, in eius passione defecisse usque ad nega-
 tionem, quae apparuit in Petro; tamquam ad eos confirman-
 15 dos, ne succumbendo penitus caderent, *Et caro mea*, in-
 quit, *immutata est propter oleum*, ut eos mea morte de-
 ficientes, mea resurrectione firmarem, et misso Spiritu sancto
 unguerem, qui non ad eos uenisset, nisi ego abiissem. Hoc
 enim dixerat: *Non potest ille uenire, nisi ego abiero*; et euan-

24, 4 Matth. 26, 38.

25, 8 Ps. 104, 34.

26, 1 cfr Matth. 4, 2.

19 Ioh.

16, 7.

24, 1 erue me quoniam a sum ego *Prosp.* 3 turbatum *Prosp.* 25, 4
 locusta a 26, 1 a] prae *Prosp.* 6 oleum] misericordia a

20 gelista dixit : *Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.* Nondum erat immutata caro eius. Siue autem per aquam propter ablutionem uel irrigationem, siue per oleum propter exultationem et inflammationem caritatis, significetur Spiritus sanctus ; non ideo est a seipso diuersus,
 25 quia signa diuersa sunt. Multum enim diuersa sunt etiam leo et agnus, et tamen utroque significatus est Christus. Leo propter aliud, agnus propter aliud ; non tamen alius, quia nec fortis est agnus, nec innocens leo ; Christus autem et innocens est ut agnus, et fortis ut leo. Dicit autem apud
 30 Isaiam ipse Iesus Christus : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me.*

25. **27.** *Et ego factus sum opprobrium illis,* per mortem crucis. *Christus enim nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Viderunt me, et mouerunt capita sua.* Quia uiderunt pependisse, non uiderunt resurrexisse ;
 5 uiderunt quando genua eius sunt infirmata, non uiderunt quando est caro immutata. PL 1444

26. **28.** *Adiuua me, Domine Deus meus, saluum me fac secundum misericordiam tuam.* Hoc ad totum referri potest, id est et ad caput, et ad corpus : ad caput, propter formam serui ; ad corpus, propter ipsos seruos. Potuit enim et in
 5 eis dicere Deo : *Adiuua me, et, saluum me fac ;* in quibus Saulo dixit : *Quid me persequeris ?* Quod autem addidit : *secundum misericordiam tuam,* gratuita gratia commemoratur, non ex operum debito.

27. **29.** *Et sciant quoniam manus tua haec, et tu, Domine, fecisti eam.* De his dixit : *sciant,* pro quibus saeuientibus et orauit ; quia in eis quibus factus est opprobrium mouentibus in eius illusionem capita sua, erant etiam hi qui
 5 in eum postea crediderunt. Discant autem qui formam humani corporis Deo tribuunt, quomodo habeat Deus manum. Si enim quod facit, manu facit, numquid et ipsam manum suam manu facit ? Quomodo ergo hic dictum est : *Et sciant quoniam manus tua haec, et tu, Domine, fecisti eam ?*
 10 Intellegamus itaque manum Dei esse Christum ; unde alibi dicitur : *Et brachium Domini cui reuelatum est ?* Haec manus et erat, et fecit eam, quia *in principio erat Verbum, et Verbum caro factum est ;* et erat sine tempore secundum diuinitatem, et factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. μ 1227

28. **30.** *Maledicent illi, et tu benedices.* Vana est ergo et falsa maledictio filiorum hominum, diligentium uanitatem,

20 Ioh. 7, 39.

30 Isai. 61, 1.

27, 2 Gal. 3, 13.

28, 6 Act. 9, 4.

29,

11 Isai. 53, 1.

12 Ioh. 1, 1.14.

14 cfr Rom. 1, 3.

30, 2 cfr Ps. 4, 3.

28, 1 dominus a 7 secundum] propter *Prosp.* (at in fine commentarii legit secundum) 29, 1 quia *Prosp.* haec] est *add. a* 30, 1 ipsi a

et quaerentium mendacium ; Deus autem cum benedicit, facit quod dicit. *Qui insurgunt in me, confundantur.* Vt enim insurgant aliquid se aduersus me proficere arbitrantur ; sed cum exaltatus fuero super caelos, et esse coeperit super omnem terram gloria mea, confundentur. *Seruus autem tuus laetabitur*, siue in dextera Patris, siue in membris suis laetantibus, et inter tentationes in spe, et post tentationes in aeternum.

29. **31.** *Induantur qui detrahunt mihi pudorem*, id est, pudeat eos detraxisse mihi. Sed hoc potest et in bono accipi, dum corriguntur. *Et operiantur sicut diploidem confusionem suam.* Diplois duplex pallium est. Nam quidam etiam sic interpretati sunt istum uersum : *Et operiantur sicut pallium duplex confusionem suam.* Intellegitur autem, confundantur et intus et foris, id est et coram Deo et coram hominibus.

30. **32.** *Confitebor Domino nimis in ore meo.* Nimis dici solet in consuetudine sermonis latini, quod plus est quam debet ; cui contrarium est parum, quod minus est quam debet. Sed *nimis*, graece *ἄγαν* dicitur ; iste autem uersus non habet *ἄγαν*, sed habet *σφόδρα*. Quod quidam nostri sic interpretati sunt, ut pro eo ponerent aliquando *nimis*, aliquando *ualde*. Sed si *nimis* pro eo quod est *ualde* intellegatur, potest et in laude poni ; nam et ista confessio laudem significat. Ita enim sequitur : *Et in medio multorum laudabo eum.* Dicit etiam in alio psalmo : *In medio ecclesiae cantabo te.* Sed cum ipsa cantat ecclesia, quae corpus est Christi, quomodo in medio ecclesiae cantat ecclesia ? Ita et hic multi cum sint membra Christi, si eum ipsi laudant, ille laudat, quia membra sunt eius ; quomodo in medio multorum laudat, quando ipsis multis laudantibus dicitur ipse laudare ? An ideo laudat in medio multorum, quia cum ecclesia sua est hic usque in consummationem saeculi ; ut quod ait : *in medio multorum*, hoc accipiamus quod ab eisdem multis honoratur ? In medio quippe esse dicitur, cui honor praecipuus exhibetur. Si autem cor est tamquam hominis medium, nihil melius intellegitur dictum, quam in cordibus multorum laudabo eum. Habitat enim Christus per fidem in cordibus nostris ; et ideo ait : *in ore meo*, id est in ore corporis mei, quod est ecclesia. Corde enim creditur ad iustitiam ; ore autem confessio fit ad salutem.

32, 10 Ps. 21, 23. 16 cfr Matth. 28, 20. 22 cfr Eph. 3, 17. 24 cfr Rom. 10, 10.

4 confundantur] *plures codd. Am. Er.*, confundentur *Lou.* 8 iucundabitur a
31, 1 retrahunt mihi reuerentiam a 3 circumamiciantur a pallium duplex
a, diploide *Prosp.* 6 confusione sua a (*corr. alt. m.*) *Prosp.* 32, 13 si eum]
codd., sicut *edd.*

31. **33.** *Quia adstitit a dextris pauperis.* De Iuda dictum erat : *Et diabolus stet a dextris eius*, qui suas diuitias augere uoluit Christo uendito ; hic autem Dominus *adstitit a dextris pauperis*, ut diuitiae pauperis sint ipse Dominus. *Adstitit* quippe *a dextris pauperis*, non ut ei multiplicaret annos uitae quandoque finiendae, neque ut eius augeter pecuniam, aut eum faceret corporis uiribus fortem, uel ad tempus incolumen, sed *ut saluam faceret*, inquit, *a persequentibus animam meam*. Salua fit autem
 5
 10 a persequentibus anima, si non eis consentiatur ad malum ; non eis autem consentitur, cum assistit Dominus a dextris pauperis, ne ipsa paupertate, id est infirmitate, succumbat. μ 1228
 Hoc adiutorium praestitum est corpori Christi in sanctis martyribus omnibus.

IN PSALMVM CIX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Quantum Dominus donat, qui nos ministros constituit uerbi et sacramenti sui seruire uobis in adipe misericordiae suae, suscepimus psalmum istum, quem modo cantauimus, breuem numero uerborum, magnum pondere sententiarum,
 5 adiuuante illo qui uos fecit intentos, ut et nos faciat idoneos, sicut possumus, considerare atque tractare. Viuat anima uestra, et uigilet in Deum. Tempus enim constituit Deus promissis suis, et tempus eis quae promisit implendis. Promissionum tempus erat tempore prophetarum usque ad Iohannem
 10 Baptistam ; ab illo autem et deinceps usque ad finem, tempus est implendi quae promissa sunt. Fidelis Deus qui se nostrum debitorem fecit, non aliquid a nobis accipiendo, sed tanta nobis promittendo. Parum erat promissio, etiam scripto se teneri uoluit, ueluti faciens nobiscum chirographum
 15 promissorum suorum ; ut cum ea quae promisit soluere inciperet, in scriptura promissorum considerarem^{us} ordinem soluendorum. Tempus itaque prophetiae, praedictio erat, ut saepe iam diximus, promissionum. Promisit salutem aeternam, et beatam uitam cum angelis sine fine, et hereditatem
 20 inmarcescibilem, gloriam sempiternam, dulcedinem uultus sui, domum sanctificationis suae in caelis, ex resurrectione a mortuis nullum deinceps moriendi metum. Hoc est promissum eius tamquam finale, quo decurrit nostra omnis intentio, quo cum uenerimus, nihil amplius requiramus, nihil
 25 amplius exigamus. Sed ad illud quod erit in fine quo ordine ueniatur, neque hoc tacuit promittendo et praenuntiando. Promisit enim hominibus diuinitatem, mortalibus immortali-

PL
1446

tatem, peccatoribus iustificationem, abiectis glorificationem. Quidquid promisit, indignis promisit, ut non quasi operibus
 30 merces promitteretur, sed gratia a nomine suo gratis daretur. Quia et hoc ipsum quod iuste uiuit, in quantum homo potest iuste uiuere, non meriti humani, sed beneficii est diuini. Nemo enim iuste uiuit, nisi iustificatus, id est, iustus effectus; ab illo autem fit homo iustus, qui numquam potest esse iniustus.
 35 Sicut enim lucerna non a seipsa accenditur, ita nec anima humana sibi praestat lucem, sed clamat ad Deum: *Tu illuminabis lucernam meam, Domine.*

2. Cum ergo peccatoribus promissum sit regnum caelorum, non in peccato permanentibus, sed a peccato liberatis, et iustitiae seruientibus; quod ipsum ut possint, gratia, ut diximus, adiuantur, et ab eo qui semper est iustus, iustificatur; incredibile uidebatur tantam Deum curam gerere pro hominibus, hodieque qui de gratia diuina desperant, atque a pessimis moribus nolunt se conuertere ad Deum, ut ab illo iustificentur, et per eius indulgentiam deletis omnibus peccatis suis incipiant in illo uiuere iuste, qui numquam uixit iniuste, hanc habent perniciem cogitationis suae in seipsos, ut dicant Deum res humanas non curare, nec inde posse cogitare mundi huius artificem atque rectorem, quemadmodum μ 1229 quisque mortalis in terra uiuat. Ita nec computari se homo putat a Deo, qui factus est a Deo. Talem hominem si alloqui
 15 possimus; si admittat nos prius ad aures suas, deinde ad cor suum; si non repellat resistendo quaerentem se, et patiatur perditus inueniri se, possumus ei dicere: O homo, quomodo te Deus factum non computabit, qui ut fieres ante curauit? Cur te in ordine rerum conditarum numerari non putas? Noli
 20 credere seductori: capilli tui numerati sunt conditori. Hoc denique et Dominus in euangelio discipulis ait, ne mortem timerent, ne aliquid suum in morte perituum putarent. Illi in morte de anima sua pertimescebant, ille ipsis securitatem etiam de capillis dabat. Itane uero anima perit, cuius capillus
 25 non perit? Verumtamen, fratres, quia incredibile uidebatur hominibus quod promittebat Deus, ex hac mortalitate, corruptione, abiectioe, infirmitate, puluere et cinere futuros homines aequales angelis Dei; non solum scripturam cum hominibus fecit, ut crederent, sed etiam fidei suae posuit mediatorem, non quemlibet principem, aut quemlibet angelum uel
 30 archangelum, sed unicum Filium: ut qua uia nos perducturus esset ad illum finem quem promisit, per eum ipsum Filium suum et ostenderet et praeberet. Parum enim erat Deo si Fi-

PL
1447

CIX, 1, 36 Ps. 17, 29. 2, 20 cfr Matth. 10, 30.

CIX, 1, 32 humani et diuini] *om. plures codd.* 2, 4 iustus] *om. plures codd*
 19/20 noli credere] *Am. Er., noli cedere codd., nulli crede Lou.*

lium suum faceret demonstratorem uiae ; eum ipsum uiam
 35 fecit, ut per illum ires regentem te, ambulantem per se.

3. Promisit ergo quia uenturi essemus ad eum, id est ad
 illam ineffabilem immortalitatem, et cum angelis eius aequa-
 litatem. Quam longe eramus ? quam ille sursum, quam nos
 deorsum ? quam ille in summo, quam nos in imo desperati
 5 iacebamus ? Sine expectatione salutis aegrotabamus : mis-
 sus est medicus, quem non cognouit aegrotus. Si enim cognou-
 issent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Sed hoc
 quoque ualuit ad aegroti medicamentum, quod medicum oc-
 cidit aegrotus : uenit ut uisitaret, occisus est ut sanaret. Insi-
 10 nuauit se credentibus Deum et hominem ; Deum per quem
 facti sumus, hominem per quem recreati sumus. Aliud in illo
 apparebat ; aliud latebat : et quod latebat, multo erat prae-
 stantius quam id quod apparebat ; sed quod erat praestantius,
 uideri non poterat. Curabatur aeger per id quod uideri pote-
 15 rat, ut postea capax fieret uisionis eius, quae latendo differe-
 batur, non negando auferebatur. Vnicus itaque Filius Dei uen-
 turus ad homines, assumpturus hominem, et per id quod sumsit
 futurus homo, moriturus, resurrecturus, adscensus in cae-
 lum, sessurus ad dexteram Patris, et impleturus in gentibus
 20 quae promisit, et post impletionem promissorum suorum in
 gentibus etiam hoc impleturus ut ueniat, et quod praerogauit
 exigat, discernat uasa irae a uasis misericordiae, reddat im-
 piis quod minatus est, iustis quod pollicitus est ; hoc ergo to-
 tum prophetandum fuit, praenuntiandum fuit, uenturum
 25 commendandum fuit, ut non subito ueniens horreretur, sed
 creditum exspectaretur. Ex his promissionibus est psalmus
 iste, Dominum et saluatorem nostrum Iesum Christum certe
 aperteque prophetans ; ut omnino dubitare non possimus
 Christum annuntiari psalmo hoc ; quandoquidem christiani
 30 sumus, et euangelio iam credimus. Nam cum ipse Dominus
 noster et saluator Iesus Christus quaereret a Iudaeis, cuius
 filium dicerent esse Christum, et respondissent : *Dauid*, ille ^{μ 1230}
 continuo retulit respondentibus, et ait : *Quomodo ergo Dauid*
in spiritu dicit eum Dominum, dicens : Dixit Dominus Domino
 35 *meo : Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sub*
pedibus tuis ? Si ergo in spiritu, inquit, uocat eum Dominum,
quomodo filius eius est ? Ab hoc uersu psalmus iste incipit.

Vers. 1.

4. *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris*
meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum
tuorum. Hanc ergo quaestionem Iudaeis propositam a Do-
 5 quod responderunt Iudaei exigatur a nobis, utrum confitea-
 PL
 1448

3, 6 cfr 1 Cor. 2, 8. 30 sqq. cfr Matth. 22, 42-45.

4, 1 dixit] *tit. praem. a* : ipsi dauid psalmus, *om. Aug.*

mur et nos, an negemus : absit ut negemus. Si dicatur nobis, Christus filius est Dauid, an non est ? si dixerimus non, contradicimus euangelio ; namque Matthaeo scribente, sic incipit euangelium : *Liber generationis Iesu Christi filii Dauid*. Euangelista dicit librum se scribere generationis Iesu Christi, filii Dauid. Recte ergo Iudaei interrogati a Christo, cuius esse filium crederent Christum, responderunt : *Dauid*. Responsioni eorum congruit euangelium. Habet hoc non solum suspicio Iudaeorum, sed et fides christianorum. Adhuc alia firmamenta
 15 conspicio. Dicit apostolus : *Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem* ; dicit etiam ad Timotheum : *Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secundum euangelium meum*. Et de ipso euangelio quid dicit ? *In quo laboro usque ad uincula, tamquam malefaciens ; sed sermo*
 20 *Dei non est alligatus*. Laborabat ergo usque ad uincula apostolus pro euangelio suo, id est pro dispensatione euangelica, quam populis praedicabat, quam populis impendebat : ille qui mane rapuerat, escas ad uesperum diuidebat. Laborabat ergo usque ad uincula pro euangelio. Quo euangelio ? *Christum*
 25 *Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid*. Pro hoc euangelio apostolus laborabat ; et tamen de hoc Christus interrogabat ; et respondentibus Iudaeis quod praedicabat apostolus, retulit uocem tamquam contradictionis, et ait : *Quomodo ergo Dauid in spiritu dicit eum Dominum ?* et interposuit testimonium de hoc psalmo : *Dixit Dominus Domino meo. Si ergo in spiritu dicit eum Dominum, quomodo filius est eius ?* Iudaei sub hac interrogatione tacuerunt ; quid responderent deinceps non inuenerunt ; nec eum tamen Dominum quaesierunt, quia et ipsum esse illum filium Dauid non agnouerunt. Nos autem,
 35 fratres, credamus, et dicamus : corde enim creditur ad iustitiam ; ore autem confessio fit ad salutem ; credamus, inquam, et dicamus et filium Dauid, et Dominum Dauid. Non erubescamus de filio Dauid, ne iratum inueniamus Dominum Dauid.

5. Hoc enim nomine illum rectissime transeuntem appellantes caeci, illuminari meruerunt. Transibat enim Iesus, et illi audito sonitu transeuntis turbae, aure iam cognoscentes quod nondum poterant oculis, acclamauerunt uoce magna, et dixerunt : *Miserere nostri, fili Dauid*. Turbae autem illos increpabant, ut tacerent ; et illi nihilominus, lucis desiderio, turbarum contradictionem uincentes, in clamando perseuerauerunt ; transeuntem tenuerunt, et a tangente illuminari meruerunt. Dicebant enim transeunti : *Miserere nostri, fili Dauid*. Stetit
 10 ille, et uicto ab eis clamore contradicentium : *Quid*, inquit, μ 1231

4, 9 Matth. 1, 1. 15 Rom. 1, 3. 16 II Tim. 2, 8.9. 22 cfr Gen. 49, 27. 35 cfr Rom. 10, 10. 5, 5 sqq. cfr Matth. 20, 29-34.

4, 24 alt. euangelio] codd., praedicabat add. edd.

uultis ut faciam uobis ? Et illi : *Domine, ut uideamus.* Tetigit et aperuit oculos eorum ; uiderunt praesentem quem senserant transeuntem. Aliquid ergo transitorium Dominus fecit : est autem aliud quod stat. Aliud est, inquam, transitorium
 15 Domini, aliud stabile Domini. Transitorium Domini, Virginis partus, Verbi incarnatio, aetatum gradatio, miraculorum exhibitio, passionum perpessio, mors, resurrectio, adscensio in caelum : hoc totum transitorium fuit. Non enim adhuc Christus nascitur, aut adhuc moritur, aut adhuc resurgit, aut ad-
 20 huc adscendit in caelum. Nonne uidetis ista facta, per tempora cucurrisse, per tempora exhibuisse uiatoribus quiddam transitorium, ne in uia remanerent, sed ad patriam peruenirent ? Denique et illi caeci ad uiam sedebant, ibi transeuntem senserunt, et clamando tenuerunt. In uia ergo saeculi huius hoc
 26 transitorium sui Dominus operatus est, et hoc transitorium pertinet ad filium Dauid. Ideo illi Domino transeunti : *Misere-re nostri, fili Dauid.* Tamquam dicerent : Filium Dauid in transeunte cognoscimus, filium Dauid factum in transitu discimus. Agnoscamus ergo et nos, et filium Dauid confiteamur,
 30 ut illuminari mereamur. Sentimus enim transeuntem filium Dauid, et illuminamur a Domino Dauid.

6. Ecce ergo quia Magister noster interrogauit Iudaeos, et ideo non responderunt, quia discipuli esse noluerunt ; ecce si nos interrogaret, quid responderemus ? Defecerunt in hac interrogatione Iudaei, proficiant christiani ; non perturbentur,
 5 sed erudiantur. Non enim Dominus interrogat discere uolens, sed tamquam doctor interrogat. Dicerent miseri Iudaei : Tu, dic nobis. Maluerunt inflata taciturnitate dirumpi, quam humili confessione edoceri. Dicat ergo nobis Magister noster, et uideamus quid interroganti respondeamus : *Quid uobis*
 10 *uidetur de Christo ? cuius est filius ?* Respondeamus omnino quod Iudaei, sed non remaneamus ubi Iudaei. Recolamus euangelium quod credimus : *Liber generationis Iesu Christi, filii Dauid.* Non quia interrogamur excidat nobis Christum esse filium Dauid, quod memoriae commendat apostolus : Eia,
 15 christiane, *memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid.* Ergo interrogemur et respondeamus : *Quid uobis uidetur de Christo ? cuius filius est ?* Dicant concordia ora christiana : *Dauid.* Referat et Doctor, et reuocet nobis : *Quo-*
 20 *modo ergo Dauid in spiritu dicit eum Dominum ? Dixit Domi-nus Domino meo : Sede ad dexteram meam, donec ponam ini-micos tuos sub pedibus tuis.* Quomodo nos diceremus, nisi a te disceremus ? Nunc ergo quia didicimus, dicimus : In principio eras Verbum, et Verbum eras apud Deum, et Deus eras Ver-

6, 22 sqq. cfr Ioh. 1, 1.3.14.

5, 28 transeuntem *edd.*

bum ; omnia per te facta sunt : ecce Dominus Daudid. Sed pro-
 25 pter infirmitatem nostram, quia caro desperata iacebamus,
 Verbum caro factum es, ut habitares in nobis : ecce filius Da-
 uid. Certe tu in forma Dei cum esses, non rapinam arbitratus
 es esse aequalis Deo : ideo Dominus Daudid ; sed temetipsum
 exinanisti formam serui accipiens ; inde filius Daudid. Denique
 30 et in ipsa interrogatione tua dicens : *Quomodo filius eius est,*
 non te filium eius negasti, sed modum quo id fieret inquisisti. PL
Dicit eum, inquis, Daudid Dominum ; quomodo filius eius est ? 1450
 non nego, sed dic quomodo. Illi ergo ex litteris quas legebant,
 et non intellegebant, si in ista interrogatione recolerent mo-
 35 dum, nonne responderent : *Quomodo interrogas ? Ecce uirgo*
accipiet in utero, et pariet filium, et uocabunt nomen eius Emma-
nuel, quod est interpretatum : Nobiscum Deus. Accipiet uirgo
 in utero, uirgo ex semine Daudid pariet filium, ut sit filius Da-
 uid ; erant enim Ioseph et Maria de domo et patria Daudid.
 40 Peperit ergo uirgo illa, ut esset filius Daudid. Sed ille quem
 peperit : *uocabunt nomen eius Emmanuel, Nobiscum Deus.*
 Ecce habes et Dominum Daudid.

7. Aliquid nobis fortassis ex hac re, quomodo Christus et
 filius sit Daudid, et Dominus Daudid, etiam psalmus iste intima-
 bit. Audiamus ergo, et pertractemus eum ; pulsemus pietate,
 extorqueamus caritate. Daudid ergo ipse dicit ; neque enim
 5 Domino contradicere licet : *Daudid, inquit, in spiritu dicit eum*
Dominum. Ipse ergo Daudid de Christo quid dicit ? Nam, *Ipsi*
Daudid psalmus ; et iste est totus titulus, simplex, sine
 figura quaestionis, sine ullo nodo difficultatis. Quid ergo dicit
 Daudid ? *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris*
 10 *meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum*
tuorum. Quod est : *scabellum pedum tuorum,* hoc est :
sub pedibus tuis : scabellum enim pedum sub pedibus est.
Dixit, inquit, Dominus Domino meo. Audiuit hoc Daudid,
 audiuit in spiritu, ubi nos, quando audiuit, non audiuimus,
 15 sed loquenti quod audiuit et scribenti credidimus. Audiuit
 ergo prorsus, audiuit in quodam secretario ueritatis, in quo-
 dam mysteriorum sanctuario ; ubi prophetae in occulto au-
 dierunt, quod in aperto praedicauerunt ; ibi audiuit Daudid,
 qui cum fiducia magna dicit : *Dixit Dominus Domino*
 20 *meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos*
tuos scabellum pedum tuorum. Nouimus Christum sedere
 ad dexteram Patris post resurrectionem a mortuis, et in caelos
 adscensionem. Factum est iam ; nec uidimus, sed credidimus :
 in libris legimus, praedicatum audiuimus, fide retinemus.
 25 Vnde et eo ipso quod erat filius Daudid Christus, factus est Do-
 minus Daudid. Illud enim quod natum est ex semine Daudid, ita
 honoratum est, ut esset et Dominus Daudid. Ita admiraris hoc,

28 cfr Phil. 2, 7.

35 Isai. 7, 14 ; Matth. 1, 23.

39 cfr Luc. 1, 27.32 ; 2, 4.5.

quasi et in rebus humanis ista non fiant. Si enim contingat
 filium cuiusquam regem fieri patre priuato, nonne erit domi-
 30 nus patris? Admirabilius est quod potest contingere, ut non
 solum rex factus priuati filius, dominus sit patris sui; sed
 episcopus factus laici filius, sit pater patris sui. Ergo et eo ipso
 quod carnem accepit Christus, quod in carne mortuus est, quod
 in eadem carne resurrexit, quod in eadem adscendit in caelum
 35 et sedet ad dexteram Patris, et in eadem ipsa carne sic hono-
 rata, sic clarificata, sic in caelestem habitum commutata, et
 filius est Dauid, et Dominus est Dauid. Secundum hanc enim
 dispensationem transitus Christi, etiam illud ab apostolo dicitur : *Propter quod illum exaltauit a mortuis, et donauit illi no-* PL
 40 *men quod est super omne nomen; ut in nomine Iesu omne genu* 1451
flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum. Donauit, inquit,
ei nomen quod est super omne nomen; Christo secundum homi-
nem, Christo secundum carnem mortuo, resurgenti, adscenden-
 45 *Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum.* μ 1233
 Vbi erit Dauid, ut non ei sit Dominus? In caelo sit, in terra
 sit, in inferno sit; Dominus eius erit qui est Dominus cae-
 lestium, terrestrium et infernorum. Gaudeat ergo nobiscum
 et Dauid, filii sui natiuitate honoratus, dominatu liberatus;
 50 et gaudens dicat, a gaudentibus audiatur: *Dixit Dominus*
Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam
inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

8. *Sede*, non solum in alto, sed et in occulto: excellens ut
 domineris, latens ut credaris. Quae enim esset merces fidei,
 nisi lateret quod credimus? Merces autem fidei est, uidere
 quod credidimus antequam uideremus. Sicut autem scriptura
 5 personat, *Iustus ex fide uiuit*. Non ergo esset iustitia fidei, nisi
 esset absconditum quod praedicatum crederemus, et creden-
 do ad uidendum perueniremus. *Quam enim multa multitudo*
dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te! Ergo
 10 *abscondisti*, et remanserunt? Absit: *Perfecisti autem speran-*
tibus in te. Mirabile ergo mysterium Christi sedentis ad dex-
 teram Dei: occultatum est ut crederetur, subtractum est ut
 speraretur. *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quae uide-*
tur, non est spes: quod enim uidet quis, quid sperat? Apostoli
 uerba sunt. Recognoscitis quidem, sed propter rudes com-
 15 mendo. Quid ergo ait apostolus? *Spe, inquit, salui facti su-*
mus. Spes autem quae uidetur, non est spes: quod enim uidet
quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, cum
patientia exspectamus. Quia ergo quae uidetur non est spes,
Abscondisti dulcedinem timentibus te. Quia quod non uidemus,

7, 39 Phil. 2, 9.10. 8, 5 Rom. 1, 17. 7/10 Ps. 30, 20. 12/20 Rom. 7, 24.25.

7, 38 transituum aliquot codd.

20 *speramus, et per patientiam expectamus. Perfecisti speranti-*
bus in te. Denique, carissimi, intente accipite quod dicturus
 sum. Quoniam iustitia nostra ex fide est, et fide mundantur
 corda nostra, ut quod credidimus, uidere possimus : utrumque
 enim positum est, et : *Beati mundicordes, quoniam ipsi Deum*
 25 *uidebunt* ; et : *Fide mundans corda eorum.* Quia ergo haec est
 iustitia fidei, credere quod non uides, et ipso merito fidei ad
 uisionem suo tempore peruenire, Dominus in euangelio cum
 promitteret Spiritum sanctum, hoc ait : *Ipse arguet mundum*
de peccato, et de iustitia, et de iudicio. De quo peccato ? de
 30 qua iustitia ? de quo iudicio ? Ipse sequitur et exponit ; con-
 iecturas hominum non admittit : *De peccato quidem, inquit,*
quia non crediderunt in me. Quanta alia peccata Iudaeorum !
 Et tamen quasi hoc unum sit, ita dixit : *De peccato quidem,*
quia non crediderunt in me. Hoc est illud peccatum, de quo ^{PL}
 35 alibi dicit : *Si non uenissem, peccatum non haberent.* Quid est
 hoc : *Si non uenissem, peccatum non haberent ?* Ergo ad ius-
 tos uenisti, et eos peccatores fecisti ? Sed exceptis aliis pec-
 catis, quae possent remitti per fidem, hoc unum peccatum
 nominauit, quod si non admitteretur, omnia relaxarentur. *De*
 40 *peccato quidem, ait, quia non crediderunt in me ;* et alibi : *Si*
non uenissem, peccatum non haberent. Eo enim ipso quo uenit
 et non crediderunt in eum, inciderunt in peccatum ; quod si
 non inciderent, omnia cetera peccata dimitti possent per in-
 dulgentiam gratiae impetratam per fidem. Ergo *de peccato,*
 45 *quia non crediderunt in me ; de iustitia, quia ad Patrem uado,* ^{μ 1234}
et iam non uidebitis me. Haec est iustitia, quia ad Patrem ua-
 dis, et iam non uidebunt te : haec iustitia enim ex fide est.
Iustus enim ex fide uiuit ; et tunc ex fide uiuit, si non uideat
 quod credit. Quia ergo ad iustitiam pertinet ex fide uiuere,
 50 et ex fide nemo uiuit, nisi non uidendo quod credit ; ut ipsam
 iustitiam faceret in hominibus, id est, ut crederent quod non
 uiderent, *De iustitia, inquit, quia ad Patrem uado, et iam non*
uidebitis me. Haec, inquit, erit iustitia uestra, ut credatis in
 eum quem non uidetis, et fide mundati, eum in quem credi-
 55 distis, in die resurrectionis postea uideatis.

9. Sedet ergo a dextris Dei Christus, a dextris Patris Filius
 in occulto est : credamus. Etenim duas res hic dicit, quia et
 dixit Deus : *Sede a dextris meis,* et addidit : *donec po-*
nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, hoc est,
 5 sub pedibus tuis. Non uides Christum sedentem ad dexteram
 Patris ; uel hoc potes uidere, quomodo ponantur inimici eius

24 Matth. 5, 8. 25 Act. 15, 9. 28/53 Ioh. 16, 8-10. 35/36 Ioh. 15, 22.
 48 Rom. 1, 17.

8, 25/26 quae ergo ... fidei ? *edd.* 55 in die resurrectionis] *om. plures probae*
notae codd. 9, 6 uel] *aliquot codd., nec edd.*

- scabellum pedum eius. Cum hoc impletur in aperto, crede illud esse in occulto. Qui inimici ponuntur scabellum pedum eius? Quibus inania meditantibus dicitur: *Quare fremuerunt* 10 *gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terrae, et principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius; et dixerunt: Disrumpamus uincula eorum, et abiciamus a nobis iugum ipsorum: non nobis dominantur, non nos sibi subiugent. Qui habitat in caelis, irridebit eos:* 15 *inimicus eras; eris sub pedibus eius, aut adoptatus, aut uictus. Quaere ergo quem locum habeas sub pedibus Domini Dei tui; nam necesse est ut habeas, aut gratiae, aut poenae. Sedet ergo ad dexteram Dei, donec ponantur inimici eius sub pedibus eius. Hoc fit, hoc agitur; etsi paulatim peragitur, indesinenter agitur. Fremuerint enim gentes, et populi meditati sint inania; adstiterint reges terrae, et principes conuenerint in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius; numquid fremendo, numquid meditando inania, numquid in unum aduersus Christum conueniendo, efficient ut non impleatur:* 25 *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae? Implebitur omnino, et illis frementibus, et illis inania meditantibus: Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Illi enim inania meditantur; ut autem impleatur: Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et* 30 *possessionem tuam terminos terrae, non nescio quis inaniloquus, sed Dominus dixit ad me. Sic et in hoc psalmo possumus dicere: Dixit, non quicumque, non illi qui fremunt et meditantur inania, sed Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* 35 *Fremant, meditentur inania, perstreptant; numquid non implebitur? Periit memoria eorum cum strepitu. Loquitur certe et alius psalmus, sed non alius spiritus: Periit memoria eorum cum strepitu, et Dominus in aeternum manet. Ille ergo qui memoria eorum pereunte cum strepitu, in aeternum manet, ipse dixit Domino meo: Sede a dextris meis. Sedet enim a dextris Patris, donec ponat omnes inimicos eius scabellum pedum eius.*
2. **10.** Et quid sequitur? *Virgam uirtutis tuae emittet* 40 *Dominus ex Sion.* Apparet, fratres, euidentissime apparet non de illo regno Christi prophetam loqui, quo regnat semper apud Patrem, rerum Dominum quae per illum creatae sunt; 5 quando enim non regnat in principio Verbum Deus apud Deum? Dicitur enim: *Regi autem saeculorum inuisibili, incorruptibili, soli Deo honor et gloria, in saecula saeculorum.*

9, 9 sqq. Ps. 2, 1-8.

36 Ps. 9, 7-8.

10, 6 1 Tim. 1, 17.

30/31 inanis locutus est *edd.*
praem. edd.

10, 1 uirga a

6 inuisibili] *codd.*, immortalis

Regi saeculorum honor et gloria, in saecula saeculorum : cui regi saeculorum ? Inuisibili, incorruptibili. In eo enim quod
 10 et Christus est cum Patre inuisibilis et incorruptibilis, quia Verbum eius est, et Virtus eius, et Sapientia eius, et Deus apud Deum, per quem facta sunt omnia ; Rex est saeculorum ; sed tamen illud dispensatorium et transitorium, quo nos per medietatem carnis suae uocauit in aeternitatem, regnum eius in-
 15 cipit a christianis ; sed regni eius non erit finis. Ponuntur ergo scabellum pedum eius inimici eius, sedentis ad dexteram Patris, ponuntur, ut dictum est ; id agitur, id usque in finem omnino peragitur. Nemo dicat non posse impleri quod coeptum est. Quid finem coepti desperas ? Omnipotens coepit,
 20 omnipotens se promisit impleturum esse quod coepit. Vnde autem coepit ? *Virgam uirtutis tuae emittet Dominus ex Sion.* Quae Sion, ipsa est Ierusalem. Audi ipsum Dominum : *Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertio die.* Hinc sedet ad dexteram Dei Patris, resurgendo ubi fuit. Deinde
 25 de illo sedente ad dexteram Patris, quid agitur ? ut ponantur inimici eius scabellum pedum eius, quid agitur ? Audi illum docentem et exponentem : *Et praedicabitur in nomine eius paenitentia et remissio peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem ;* quia : *Virgam uirtutis tuae emittet*
 30 *Dominus ex Sion. Virgam uirtutis tuae,* hoc est regnum potentiae tuae ; quia : *Reges eos in uirga ferrea ; emittet Dominus ex Sion,* quia : *Incipientibus ab Ierusalem.*

11. Cum ergo emiserit ex Sion uirgam uirtutis eius, quid fiet ? *Et dominare in medio inimicorum tuorum.* PL
1454
 Prius *dominare in medio inimicorum tuorum,* inter frementes gentes. Numquid enim postea cum acceperint honorem suum sancti, et suam damnationem impii, in medio inimicorum suorum dominabitur ? Et quid mirum si tunc dominabitur, secum in aeternum regnantibus iustis, et aeternis poenis ardentibus impiis ? quid mirum si tunc ? Modo in medio inimicorum tuorum, nunc in isto transitu saeculorum, in
 10 ista propagatione et successione mortalitatis humanae, nunc dum torrens temporum praeterlabitur, ad hoc directa est uirga uirtutis tuae ex Sion, ut domineris in medio inimicorum tuorum. Dominare, dominare in medio paganorum, Iudaeorum, haeticorum, falsorum fratrum. Dominare, dominare, fili Dauid, Domine Dauid, dominare in medio paganorum, Iudaeorum, haeticorum, falsorum fratrum. *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Hunc uersum non recte intellegimus, si non fieri iam uidemus. Sede ergo a dextris Dei, occultare ut credaris, donec impleantur tempora gentium. Sic enim scri-

23 sqq. Luc. 24, 46.47. 31 Ps. 2, 9.

11, 2 dominabitur a suorum a (cfr Capelle, Psautier, p. 103)

20 ptum est : *Quem oportebat caelum recipere, donec impleantur tempora gentium.* Vt enim resurges, mortuus es ; ut adscenderes, resurrexisti ; ut sederes ad dexteram Patris, adscendisti : ergo ut ad dexteram Patris sederes, mortuus es. De morte enim resurrectio, de resurrectione adscensio, de adscensione μ 1236
 25 ad dexteram sessio : hoc totum ergo coepit a morte. Excellentia claritatis huius, principium habet humilitatis. Te itaque sedente ad dexteram Patris, implentur tempora gentium, ponuntur inimici omnes scabellum pedum tuorum, et ad hoc ut perueniatur, prius dominaberis in medio inimicorum tuorum ;
 30 ad hoc enim *uirgam uirtutis tuae emittet Dominus ex Sion.* Vt autem morereris, et per mortem tuam deleretur chirographum peccatorum, et praedicaretur paenitentia et remissio delictorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem, caecitas Iudaeorum fecit. Aliis illuminandis, aliorum caecitas militauit : *Caecitas enim ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret. Caecitas ex parte Israel facta occidit te ; occisus resurrexisti, sanguine tuo peccata gentium diluisti, ad dexteram Patris sedens undique patientes et ad te confugientes collegisti. Facta est ergo caecitas*
 40 *ex parte Israel, facta est ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret, et omnes inimici scabellum pedum tuorum. Sed hoc nunc, postea quid ?*

3. **12.** *Tecum principium in die uirtutis tuae.* Quis iste dies est uirtutis eius ? Quando cum illo principium, uel quod principium, uel quomodo cum illo principium ; quandoquidem et ipse principium ? Adiuuet Dominus, ut nec mihi dicere perturbetur, nec uobis audire. Video enim quod iam factum est, et uobiscum uideo oculis fidei : oculis quoque carnis uideo quod iam fit, rursusque oculis fidei uobiscum spero quod futurum est. Quid ergo factum est ? quid fit ? quid futurum est ? Christus passus est, mortuus est, resurrexit tertia die, adscendit in caelum, ut nouimus, quadragesimo die, sedet ad dexteram Patris : hoc iam factum est, hoc non uidimus, sed credimus. Quid nunc fit ? Dominatur in medio inimicorum suorum, emissa uirga uirtutis eius ex Sion ; fit hoc, id agitur. Formam serui et praesentem tunc uiderunt serui, et absentem nunc credunt serui. Hoc credimus de forma serui, quod possumus capere, dum adhuc sumus serui. Hoc est enim illud lac paruulorum, quod temperauit, panem traiciens per carnem. Nam panis ille angelorum, in principio erat Verbum : ut tamen panem angelorum manducaret homo, Creator angelorum fa-

PL

1455

11, 20 Act. 3, 21. 30 Ps. 109, 2. 31/32 cfr Col. 2, 14. 35 Rom. 11, 25. 12, 19 cfr Ps. 77, 25.

41 inimici] μ (*adn. in marg. : 'Supple : fierent'*), tui essent *add. Er. Lugd. Ven. Lou. PL* 12, 13/14 agitur in forma serui *edd.*

20 ctus est homo. Ita nobis Verbum incarnatum factum est re-
 ceptibile ; quod recipere non ualeremus, si Filius aequalis Deo
 non se exinaniret formam serui accipiens, in similitudine ho-
 minum factus, et habitu inuentus ut homo. Vt ergo utcumque
 25 capere possemus eum qui non posset capi a mortalibus, mor-
 talis factus est immortalis ; ut peracta sua morte faceret im-
 mortales, et aliquid daret inspiciendum, aliquid credendum,
 aliquid post uidendum. Inspiciendam dedit formam serui
 praesentibus, non solum oculis uidendam, sed etiam manibus
 pertractandam. Cum eadem forma adscendit in caelum, cre-
 30 dere nobis iussit quod illis uidere concessit. Sed et nos habemus
 quod uideamus : illi enim uiderunt uirgam emissam ex
 Sion, nos uidemus dominari in medio inimicorum suorum. Hoc
 totum, fratres, pertinet ad dispensationem formae seruilis,
 quae tolerabiliter capitur a seruis, et amatur a futuris liberis. ^{μ 1237}
 35 Veritas enim incommutabilis quod est Verbum Dei, Deus apud
 Deum, per quem facta sunt omnia, in se manens innouat
 omnia. Hanc ut uideamus, magna et perfecta cordis munditia
 necessaria est, quae fit per fidem. Demonstrata enim forma
 serui, dilata est ad demonstrandum formam Dei. Idem quippe
 40 in forma serui loquens seruis ait : *Qui diligit me, mandata mea
 custodit : et qui diligit me, diligitur a Patre meo ; et ego diligam
 eum, et ostendam meipsum illi.* Videntibus se promisit de-
 monstraturum se. Quid uidebant ? quid promittebat ? Vide-
 45 bant formam serui, promittebat formam Dei. *Ostendam, in-
 quit, meipsum illi.* Ipsa est claritas ad quam perducitur re-
 gnum quod modo transitu saeculi huius colligitur ; ducitur
 enim ad quamdam uisionem ineffabilem, quam non merebun-
 tur impii. Ceterum forma serui cum hic esset, uisa est ab im-
 piis : uiderunt eam qui crediderunt, uiderunt et qui occide-
 50 runt. Ne aliquid magnum putes uideri formam illam, uiderunt
 amici, uiderunt inimici ; et quidam uidentes interfecerunt,
 quidam non uidentes crediderunt. Hanc ergo formam serui,
 quam hic iam in humilitate uiderunt et pii et impii, uidebunt ^{PL}
 et in iudicio et pii et impii. Cum enim Dominus ante oculos ¹⁴⁵⁶
 55 discipulorum suorum ferretur in caelum, sonuit uox angelica
 intuentibus eum : *Viri Galilaei, quid statis intuentes in cae-
 lum ? Iste Iesus sic ueniet, quomodo eum uidistis euntem in
 caelum. Sic ergo, sic, in eadem forma ; quia de impiis dictum
 est : Videbunt in quem pupugerunt.* Videbunt iudicaturum,
 60 quem irriserunt iudicatum. Ipsa itaque forma serui in iudicio
 conspicua erit et iustis et iniustis, et piis et impiis, et fidelibus
 et infidelibus. Quid ergo impii non uidebunt ? Nam de quibus

21 cfr Phil. 2, 6 et 7.
59 Zach. 12, 10.

36 cfr Sap. 7, 27.

40 Ioh. 14, 21.

56 Act. 1, 11.

39 dilatata Er. Lugd. Ven. Lou.

dictum est : *Videbunt in quem pupugerunt*, de ipsis rursum dictum est : *Tollatur impius, ut non uideat claritatem Domini.*
 65 Quid est hoc, fratres ? Discernamus, discutiamus. Excitatur impius, ut aliquid uideat ; tollitur impius, ut aliquid non uideat. Iam quid sit uisurus, ostendimus : formam illam de qua dictum est : *Sic ueniet.* Quid ergo non est uisurus ? *Et ostendam meipsum illi.* Quid est : *meipsum ?* Non formam serui.
 70 Quid est : *meipsum ?* Formam Dei, in qua non rapinam arbitratus sum esse aequalis Deo. Quid est : *meipsum ? Dilectissimi, filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus : scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus ; quoniam uidebimus eum sicuti est.* Haec claritas Dei est ineffabilis lux, fons lucis
 75 sine commutabilitate, ueritas sine defectu, sapientia in seipsa manens, innouans omnia : haec substantia Dei est. Itaque tollitur impius, ut non uideat hunc honorem Domini. *Beati enim mundicordes, quia ipsi Deum uidebunt.*

13. Videtur ergo mihi, fratres, quantum nostrae capacitati Dominus impertiri dignatur, de ipso tempore ; si tamen dicendum est, tempore, quodam enim tempore uenturi sumus ad non tempus ; inde mihi uidetur dictum ; quod sine praeiudicio dicam, si quis intellegere aliquid melius, expeditius, probabilius possit ; inde mihi uidetur dictum : *Tecum principium in die uirtutis tuae.* Denique hoc, quantum puto, uersu consequente satis explanat. Quia enim et hic dicta est uirtus eius, qua subiecit gentes iugo suo, qua strauit populos,
 10 non ferro, sed ligno, etsi in carne, etsi in humilitate, etsi adhuc quantum seruilis forma patitur, capitur tamen magna uirtus eius ; quia quod infirmum est Dei, fortius est hominibus ; quia ^{μ 1238} ergo dicta est et hic uirtus eius, quam commendauit dicendo : *Virgam uirtutis tuae emittet Dominus ex Sion, et*
 15 *dominare, in medio inimicorum tuorum,* quanta enim uirtus eius dominans in medio inimicorum suorum perstreptentium, nihil contra eum ualentium, quotidie sibi dicentium : *Quando morietur, et peribit nomen eius ?* cum crescat gloria eius per populos, cum eius nomini subiciantur gentes, cum
 20 peccator uideat et irascatur, dentibus suis frendat et tabescat ; quia ergo est et haec uirtus eius, uolens propheta commendare aliter uirtutem eius, sicuti est Virtus Dei et Sapientia Dei PL
 Christus in lumine perpetuo incommutabilis ueritatis ; ad ¹⁴⁵⁷ quam uisionem seruamur, ad quam uisionem differimur, ad
 25 quam uisionem fide mundamur, a qua uisione tollitur impius, ne uideat honorem Domini ; hoc ergo uolens ostendere : *Tecum, inquit, principium in die uirtutis tuae.* Quid

64 Isai. 26, 10. 68 Act. 1, 11. 68/69 Ioh. 14, 21. 70 cfr Phil. 2, 6 et 7.
 71/74 I Ioh. 3, 2. 77 Matth. 5, 8. 13, 12 cfr I Cor. 1, 25. 18 Ps. 40, 6.
 20 cfr Ps. 111, 10.

65 discutiamus] discamus omnes codd. 13, 3 pr. tempore] tempus Er. Ven. Lou.

est : *Tecum principium* ? Quodlibet pone principium. Si ipsum Christum ; potius diceretur : Tu es principium, quam
 30 *Tecum principium*. Respondit enim interrogantibus : *Tu quis es*, et ait : *Principium, quia et loquor uobis*, cum sit principium et Pater, de quo unigenitus Filius, in quo principio erat Verbum, quia Verbum erat apud Deum. Quid ergo, si et Pater principium, et Filius principium, duo principia ? Absit.
 35 Sicut enim Pater Deus et Filius Deus, Pater autem et Filius non duo dii, sed unus Deus, sic Pater principium et Filius principium, Pater autem et Filius non duo, sed unum principium. *Tecum principium*. Tunc uideberis quomodo tecum sit principium. Non enim et hic non tecum principium. Nonne
 40 enim tu dixisti : *Ecce itis quisque ad sua, et me solum relinquitis ; sed non sum solus, quia Pater mecum est* ? Et hic ergo *tecum principium*. Dixisti enim et alibi : *Pater autem in me manens facit opera sua. Tecum principium* ; nec umquam a te separatus est Pater. Sed quando uidebitur tecum
 45 esse principium, tunc manifestum erit omnibus similibus iam tibi factis ; quoniam uidebunt te sicuti es ; etenim hic Philippus te uidebat, et Patrem quaerebat. Tunc ergo uidebitur quod nunc creditur ; tunc *tecum principium* uidentibus sanctis, uidentibus iustis, sublatis de medio impiis, ne uideant hono-
 50 rem Domini.

14. Modo ergo credamus, fratres, quod tunc uideamus. Nam et Philippus obiurgatus est quod quaereret uidere Patrem, cum in ipso Filio non agnosceret Patrem : *Tanto tempore uobiscum sum, et non cognouistis me* ? *Philippe, qui me uidit, uidit et Patrem*. Sed *qui me uidit*, non qui formam serui in me uidit. *Qui ergo me uidit*, qualem me abscondi timentibus me, qualem me uidendum perficio sperantibus in me, *uidit et Patrem*. Sed quia ista uisio post erit, nunc pro illa quid habebimus ? Videamus quid dicat Philippo, cui dixerat : *Qui me*
 10 *uidit, uidit et Patrem*. Quasi ei Philippus tacitus responderet : Et quomodo te uidebo, si aliter uideris quam in forma serui ? aut quomodo uidebo Patrem, inualidus homo mortalis, puluis et cinis ? conuersus ad eum, differens uisionem, imperans fidem, qui dixerat : *Qui me uidit, uidit et Patrem* ; quia multum
 15 erat ad Philippum, et longe ab eo erat uidere : *Non credis*, inquit, *quia ego in Patre, et Pater in me est* ? Quod uidere nondum potes, crede, ut uidere merearis. Cum ergo uentum fuerit ut uideamus, tunc apparebit : *Tecum principium in die uirtutis tuae. Virtutis tuae* : non uirtutis infirmitatis μ 1239
 20 tuae, quia ibi uirtus. *Virtutis tuae* : habent nunc homines

30 Ioh. 8, 25.

40 Ioh. 16, 32.

42 Ioh. 14, 10.

46 cfr I Ioh. 3, 2.

46/47 cfr Ioh. 14, 8.

14, 3 Ioh. 14, 9.

15 Ioh. 14, 10.

14, 19 uirtutis tuae : non uirtutis] *codd.*, uirtus uirtutis tuae, non uirtus *edd.*

in fide, in spe, in caritate, in bonis operibus uirtutes suas ; sed PL
 ibunt a uirtutibus in uirtutem. *Tecum ergo principium* : 1458
 uideberis cum Patre, in Patre, ut Pater *tecum principium*
in die uirtutis tuae, illius uirtutis tuae quam impius non
 25 uidebit. Nam et hoc infirmum tuum, fortius est hominibus ;
 etenim *in die uirtutis tuae tecum principium*.

15. De qua uirtute dicis, expone. Quia et hic, ut dictum est,
 nominata est uirtus eius, cum emittitur uirga uirtutis eius ex
 Sion, ut dominetur in medio inimicorum suorum. De qua uir-
 5 tute dicis ? *In splendore sanctorum*. *In splendore*, in-
 quit, *sanctorum*. De ipsa uirtute dicit, quando erunt in
 splendore sancti ; non quando adhuc terrenam carnem gestan-
 tes et in corpore mortali atque corruptibili gementes, quod ag-
 grauat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa
 cogitantem ; cum ipsae cogitationes inuicem non uidentur, non
 10 hoc est : *In splendore sanctorum*. Sed quid est : *In*
splendore sanctorum ? *Donec ueniat Dominus, et illuminet*
abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis ; et
tunc laus erit unicuique a Deo. Hoc erit : *In splendore san-*
ctorum, quia *tunc iusti fulgebunt in regno Patris sui, sicut sol*.
 15 Audite enim quid sit hoc : *In splendore sanctorum*. *Ven-*
niet, inquit, messis, ueniet finis saeculi : mittet paterfamilias
angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et mittent
in caminum ignis ardentis. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in
regno Patris sui. In quo regno ? Videte si uisio quaedam ser-
 20 uatur, de qua nobis dictum est : *Tecum principium*. In
 quo regno ? Vtique in uita aeterna. Nam ad dexteram positus
 hoc dicturus est : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum*
quod uobis paratum est ab initio mundi. Deinde damnatis impiis,
 segregatis iustis atque laudatis, quid sequitur quod di-
 25 xerat : *Percipite regnum* ? *Tunc ibunt impii in ambustionem*
aeternam, iusti autem in uitam aeternam. Quod dixerat *re-*
gnum, hoc dixit *uitam aeternam*, quo non ibunt impii. Videte
 si quaedam uisio est uita aeterna : *Haec est autem uita aeterna,*
ut cognoscant te solum uerum Deum, et quem misisti Iesum
 30 *Christum*, quia *Tecum principium in die uirtutis tuae*.
 Ergo, *Tecum principium in die uirtutis tuae, in*
splendore sanctorum.

16. Sed hoc differtur, hoc postea dabitur : quid nunc ? *Ex*
utero ante luciferum genui te. Quid hic ? Si Deus Filium
 habet, numquid et uterum ? Sicut carnis corpora, non habet,
 quia nec sinum ; dictum est tamen : *Qui est in sinu Patris,*

22 cfr Ps. 83, 8. 25 cfr 1 Cor. 1, 25. 15, 7 cfr Sap. 9, 15. 11 1 Cor.
 4, 5. 14/19 Matth. 13, 39-43 ; cfr Sap. 3.7. 22 Matth. 23, 34. 25 Matth.
 25, 46. 28 Ioh. 17, 3. 16, 4 Ioh. 1, 18.

15, 4 splendorem a, splendoribus *Prosp.* 16, 2 generavi a

- 5 *ipse enarravit*. Qui est autem sinus, ipse est uterus ; et sinus et uterus pro secreto positus est. Quid est : *Ex utero ?* Ex secreto, ex occulto ; de meipso, de substantia mea ; hoc est, *Ex utero* ; quia, *Generationem eius quis enarrabit ?* Accipiamus ergo Patrem dicentem ad Filium : *Ex utero ante luciferum*
- 10 *genui te*. Quid est ergo *ante luciferum ?* Lucifer pro sideribus positus est, tamquam a parte totum significante scriptura, et ex eminenti stella omnia sidera. Sed illa sidera quomodo facta sunt ? *Vt sint in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis*. Si ergo et in signis et in temporibus posita sunt sidera, et lucifer nominatus est pro sideribus ; quod est ante luciferum, hoc est ante sidera ; et quod est ante sidera, hoc est ante tempora ; si ergo ante tempora, ab aeternitate : noli quaerere quando ; aeternitas non habet quando. Quando et aliquando uerba sunt temporum. De Patre non est natus in
- 20 tempore, per quem facta sunt tempora. Dictum est ergo, ut dici oportuit, figurate, prophetice, ut et uterus pro secreta substantia, et lucifer pro temporibus poneretur. An uultis et ipsum Dauid respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum ? *Vt enim hoc diceret, audiuit a Domino suo ; ab illo*
- 25 *audiuit a quo falli non potuit ; et dixit iam Dominum suum, quia dixit, inquit, Dominus Domino meo : Sede a dextris meis*. Et ipse loquitur, ipsius quasi sermo contextus est. Si ergo ipse loquitur, forte ipse potuit dicere : *Ex utero ante luciferum genui te* : ex utero uirginali, *ex utero ante luciferum*
- 30 *genui te*. Si enim illa uirgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo utero natus Christus, tamquam ex utero genitus a Dauid. *Ex utero*, quo masculus non accessit : *ex utero* prorsus, proprie *ex utero*, quia solus ex solo utero. Ergo, *Ex utero*, inquit ille, qui eum Dominum suum dixerat, *Ex utero*
- 35 *ante luciferum genui te*. Et hoc ipsum *ante luciferum* signate dictum, et proprie dictum, et sic impletum. Noctu enim natus est Dominus de utero uirginis Mariae : indicant testimonia pastorum, qui uigilias exercebant super gregem suum. *Ex utero ante luciferum genui te*. O tu, Domine
- 40 meus, sedens ad dexteram Domini mei, unde filius meus, nisi quia *Ex utero ante luciferum genui te ?*
4. **17.** Et ad quid natus es ? *Iurauit Dominus, et non paenitebit eum : Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec*. Ad hoc enim natus ex utero ante luciferum, ut esses sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Si natum ex utero, de uirgine intellegimus ; ante luciferum, noctu, sicut euangelia contestantur ; procul dubio inde ex utero ante luciferum, ut esset sacerdos in aeter-

8 Isai. 53, 8. 13 Gen. 1, 14. 26 Ps. 109, 1. 37 Luc. 2, 7.8.

10 uerba] *codd.*, aduerbia *edd.*

num secundum ordinem Melchisedec. Nam secundum id quod natus de Patre Deus apud Deum, coaeternus gignenti, non
 10 sacerdos; sed sacerdos propter carnem assumptam, propter uictimam quam pro nobis offerret a nobis acceptam. *Iurauit* ergo *Dominus*. Quid est: *Iurauit Dominus*? Ergo Dominus iurat, qui prohibet hominem a iurando? An forte ideo magis hominem prohibet a iurando, ne in periurium prolaba-
 15 tur, et ideo Deus magis iurat, quia non potest esse periurus? Homo enim qui per consuetudinem iurandi potest lingua in periurium prolabi, bene prohibetur iurare; tanto enim longius erit a periurio, quanto erit longe a iurando. Qui enim iurat homo, falsum et uerum iurare potest; qui autem non
 20 iurat, falsum iurare non potest, quia omnino non iurat. Cur ergo non iuret Dominus, quando Domini iuramentum promissionis est firmamentum? Iuret omnino. Quid ergo tu facis, cum iuras? Testaris Deum: hoc est iurare, Deum testari; et ideo molestum, ne ad aliquam falsitatem testem adhibeas
 25 Deum. Si ergo tu iurando testaris Deum, cur ergo non et Deus iurando testetur seipsum? *Viuo ego, dicit Dominus*, iuratio Dei est. Sic iurauit de semine Abrahae: *Viuo ego, dicit Dominus; quoniam audisti uocem meam, et non pepercisti filio tuo unico propter me, nisi benedicens benedicam te, et implendo im-*
 30 *plebo semen tuum sicut stellas caeli, et sicut arenam quae est ad labium maris, et benedicentur in semine tuo omnes gentes.* Et ^{μ 1241}
 semen Abrahae quod est Christus, ille semen Abrahae, accipiens carnem de semine Abrahae, erit sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. De sacerdotio ergo secun-
 35 dum ordinem Melchisedec, *iurauit dominus, et non paenitebit eum*. Quid de sacerdotio secundum ordinem Aaron? Numquid paenitet Deum, sicut hominem, aut nolens cadit in aliquid ut faciat, aut imprudens prolabitur, ut postea eum de suo prolapsu paeniteat? Scit quid agat, scit quousque quid
 40 progrediatur; unde in aliud commutetur, in potestate rectoris est. Sed paenitentia mutatio rerum significatur. Quomodo enim tu, cum aliquid te paenitet, doles factum quod fecisti, sic quando aliquid Deus praeter spem hominum, id est, praeterquam sperant homines mutat in aliud, paenitere se dicit;
 45 usque adeo ut et de poena nostra paeniteat eum, si nos de uita nostra mala paenituerit. *Iurauit ergo Dominus; iurauit, firmauit: non eum paenitebit, non mutabit.* Quid? *Tu es sacerdos in aeternum.* Ideo *in aeternum*, quia *non paenitebit eum*. Sed sacerdos, secundum quid? Numquid
 50 erunt illae hostiae, uictimae oblatae a patriarchis, arae sanguinis et tabernaculum, et illa primi Testamenti Veteris sacramenta? Absit. Iam illa sublata sunt, euerso iam templo, remoto illo sacerdotio, pereunte uictima eorum et sacrificio:

PL
1460

haec nec Iudaei habent. Vident perisse iam sacerdotium secundum ordinem Aaron, et non agnoscunt sacerdotium secundum ordinem Melchisedec. *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec.* Fidelibus loquor. Si quid non intellegunt catechumeni, auferant pigritiam, festinent ad notitiam. Non ergo opus est mysteria promere; scripturae vobis intiment quid est sacerdotium secundum ordinem Melchisedec.

5. **18.** *Dominus a dextris tuis.* Dominus dixerat: *Sede a dextris meis;* nunc Dominus a dextris eius, quasi mutauerint sedes. An forte sic potius: *Iuravit Dominus, et non paenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum,* ad Christum dictum est?
 5 *Tu es sacerdos in aeternum, iuravit Dominus.* Quis Dominus? Qui dixit Domino meo: *Sede a dextris meis,* ipse iuravit: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec;* et ad ipsum Dominum qui iuravit, sermo directus est: *Dominus a dextris tuis.* O Domine, qui iurasti et dixisti: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec;* ipse sacerdos in aeternum, Dominus est a dextris tuis; ipse, inquam, sacerdos in aeternum, de quo iurasti, Dominus est a dextris tuis; quia eidem Domino meo dixisti: *Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Iste ergo Dominus qui est a dextris tuis, de quo iurasti, et cui iurasti dicens: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec, conquassavit in die irae suae reges.* Ipse utique Christus Dominus a dextris tuis, cui iurasti, et non paenitebit te; quid agit sacerdos in aeternum? quid agit, qui est ad dexteram Dei, et interpellat pro nobis, tamquam sacerdos intrans in interiora uel in sancta sanctorum, in secreta caelorum, ille solus non habens peccatum, et ideo facile mundans a peccatis? Ille ergo *a dextris tuis conquassavit in die irae suae reges.* Quos reges, quaeris? Excidit tibi: *Adstiterunt reges terrae, et principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius?* Hos reges conquassavit gloria sua, et pondere nominis sui infirmos reddidit reges, ut non possent efficere quod uolebant. Conati enim sunt multum delere nomen christianum de terra, et non potuerunt; quia *qui offenderit in lapidem illum, conquassabitur.* Offenderunt ergo in lapidem offensionis, et ideo conquassati sunt reges, cum dicunt: Quis est Christus? Nescio quis Iudaeus, nescio quis Galilaeus, sic occisus, sic mortuus. Lapis est ante pedes tuos, quasi uiliter et humiliter iacens; ideo contemnendo offendis, offendendo cadis, cadendo quassaris. Si

18, 20 cfr Rom. 8, 34.
 30 Matth. 21, 44.

21 sqq. cfr Hebr. 9, 12.14.24.

25 Ps. 2, 2.

18, 17 conquassabit *plures codd.*

19 aget *iidem codd.*

20 aget *iidem codd.*

ergo tanta est ira occulti, quod erit iudicium manifesti? Audistis iram occulti, de qua psalmus inscribitur: *Pro occultis filii*; nonus psalmus, si bene memini, inscribitur: *Pro occultis filii*; et ibi ostenditur iudicium occultum irae occultae. Irato
 40 Deo uiuunt qui in lapidem illum offendunt; conquassantur. Et quo ualeat quod conquassantur? Audi et de iudicio futuro: *Quia qui offenderit in lapidem illum, ait, conquassabitur; super quem uero ceciderit lapis ille, conteret eum.* Cum ergo offenditur in eum, quasi humilis iacet; tunc conquassat; cum au-
 45 tem conteret, desuper ueniet. Videte quemadmodum his binis uerbis, conquassabit et conteret, offendit in eum et ueniet super eum, distributa sunt duo tempora, humilitatis et claritatis Christi, occultae poenae et iudicii futuri. Eum non conteret ueniens, quem non conquassat iacens. Iacens dico, tamquam
 50 contentibilis apparens. Nam ille a dextris Dei est, et ualide ex alto clamauit: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Sed tamen quamuis de caelo, non diceret: *Quid me persequeris,* quem nemo tangebatur, nisi ita in caelo ad dexteram Patris sederet, ut et in terra in nobis quasi iaceret. *Dominus a dextris*
 55 *tuis, conquassauit in die irae suae reges.*

6. 19. *Iudicabit in gentibus.* Sed nunc: *Pro occultis*; erit enim et iudicium manifestum: *Iudicabit in gentibus.* Modo enim fit: *Periit memoria eorum cum strepitu.* In ipso psalmo est: *Pro occultis. Periit memoria eorum cum strepitu,*
 5 *et Dominus in aeternum manet; parauit in iudicio sedem suam, et ipse iudicabit orbem terrarum in aequitate.* Ibi dictum est: *Increpasti gentes, et periit impius; nomen eorum delesti in* PL
aeternum: hoc occulte agitur. *In die ergo irae suae conquassauit reges. Iudicabit in gentibus.* Quomodo? Audi quod
 10 sequitur: *Replebit ruinas.* Modo sic iudicat in gentibus, ut repleat ruinas; nam quando in fine iudicauerit, damnabit ruinas. *Replebit ruinas*: quas ruinas? Quisquis a nomine eius timuerit, cadet; cum ceciderit, euertetur quod erat, ut aedificetur quod non erat. *Iudicabit in gentibus, replebit*
 15 *ruinas.* Quisquis contumax es in Christum, casuram turrem in altum erexisti. Bonum est ut teipsum deicias, humilis reddaris, sedentis ad dexteram Patris pedibus prouoluaris, ut fiat in te ruina construenda. Nam si permanes in mala altitudine, tunc deicieris, quando non aedificaberis. Etenim de talibus
 20 dicit in alio loco scriptura: *Destruere eos, et non aedificabis eos.* Procul dubio non diceret de quibusdam: *Destruere eos, et non aedificabis eos,* nisi quosdam ita destrueret, ut aedificaret. Quod fit hoc tempore, cum Christus in gentibus ita iudicat, ut

42 Luc. 20, 18.

51 Act. 9, 4.

19, 1 sqq. Ps. 9, 1.6-9.

20 Ps. 27, 5.

19, 1 iudicauit a Prosp.

10 repleuit Prosp.

repleat ruinas. *Conquassabit capita super terram multa.* Hic, *super terram*, in hac uita, *conquassabit capita multa.* De superbis humiles facit; et audeo dicere, fratres mei, utile est capite quassato hic humiliter ambulare, quam capite erecto in iudicium aeternae mortis incidere. Multa capita conquassabit ruinas faciendo, sed replendo aedificabit.

7. **20.** *De torrente in uia bibit; propterea exaltabit caput.* Videamus et in uia bibentem de torrente. Primo quis est torrens? Profluxio mortalitatis humanae. Sicut enim torrens pluuiialibus aquis colligitur, redundat, perstrepat, currit, et currendo decurrit, id est, cursum finit, sic est omnis iste cursus mortalitatis. Nascuntur homines; uiuunt, moriuntur; et, aliis morientibus, alii nascuntur, rursusque, illis morientibus, alii oriuntur: succedunt, accedunt, decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non currit? quid non quasi de pluuiâ collectum it in abyssum? Quomodo enim fluuius repente collectus de pluuiâ, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet; nec apparebat, antequam de pluuiâ colligeretur, sic hoc genus humanum de occultis colligitur, et profluit; morte rursus in occultum pergat; medium hoc sonat, et transit. De hoc torrente bibit ille; non est dedignatus bibere de hoc torrente. Bibere enim de hoc torrente, illi erat nasci et mori. Hoc habet torrens iste, natiuitatem et mortem: suscepit hanc Christus; natus est, mortuus est; ita *de torrente in uia bibit.* *Exsultauit enim sicut gigas ad currendam uiam.* De torrente ergo *in uia bibit*, quia *in uia peccatorum non stetit.* Quia ergo *de torrente in uia bibit*, *propterea exaltauit caput*; id est, quia humilatus est, et factus est subditus usque ad mortem, mortem autem crucis; *propterea eum Deus exaltauit a mortuis, et donauit ei nomen quod est super omne* *nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.* ¹²⁴³

IN PSALMVM CX

PL
1463

ENARRATIO.

SERMO.

1. Venerunt dies ut cantemus Alleluia Adeste animo, fratres, ad percipienda quae Dominus suggerit ad exhortationem nostram, et nutriendam caritatem, qua nobis inhaerere Deo bonum est. Adeste animo cantatores boni, filii laudis et gloriae sempiternae ueri et incorrupti Dei. Adeste intenti, qui nostis

20, 19 Ps. 18, 6. 20 Ps. 1, 1. 22 Phil. 2, 8-11.

CX, 1, 5 sq. cfr Eph. 5, 19.20.

24 conquassauit a *Prosp.* in terra *Prosp.* 20, 1 exaltauit a (*cfr l. 22*)

cantare et psallere in cordibus uestris Domino, gratias semper agentes in omnibus; et laudate Deum: hoc est enim Alleluia. Et hi quidem dies ueniunt transituri, transeuntque uenturi, et significant diem qui non uenit et transit, quia nec hesterno
 10 praetur ut ueniat, nec crastino urgetur ut transeat. Ad quem sane nos cum uenerimus, inhaerentes ei nec nos transibimus; et sicut quodam loco canitur Deo: *Beati qui habitant in domo tua: in saecula saeculorum laudabunt te*, hoc erit otiosorum negotium, hoc opus uacantium, haec actio quietorum, haec
 15 cura securorum. Sicut enim dies isti praeteritis diebus Quadragesimae, quibus ante resurrectionem Dominici corporis uitae huius significatur maeror, sollemniter grata hilaritate ^{μ 1244} succedunt, sic dies ille qui post resurrectionem dabitur plenario corpori Domini, hoc est sanctae ecclesiae, cunctis uitae huius aerumnis atque doloribus exclusis, perpetua beatitate succedet. Haec autem uita de nobis exigit continentiam, ut etiam cum labore atque luctamine ingemiscentes grauati, et habitaculum nostrum quod de caelo est superindui cupientes, a saecularibus delectationibus temperemus; et significatur quadragenario numero, quo et Moyses et Elias et ipse Dominus ieiunarunt. Praecipitur enim nobis et ex lege, et ex prophetis, et ex ipso euangelio (quod testimonium habet a lege et prophetis; unde etiam in monte inter utramque personam medius Saluator effulsit) ut ab omnibus mundi illecebris, quibus
 30 captiui homines obliuiscuntur Deum, auiditatem nostram tamquam ieiunio temperantiae, refrenemus; quamdiu perfectio decalogi legis, tamquam psalterium decem chordarum, per quattuor eiusdem mundi partes, id est, toto orbe praedicatur, ut decem quater ducta quadragenarium numerum signent. Quinquagenario uero numero post resurrectionem Domini, quo cantamus Alleluia, non cuiusdam temporis finis et transitus, sed beata illa significatur aeternitas; quia denarius additus quadragenario, laborantibus in hac uita fidelibus merces illa persoluitur, quam et primis et nouissimis paterfamilias praeparauit aequalem. Audiamus itaque plenum diuina laude pectus populi Dei. Ecce personat in hoc psalmo quemdam exultantem felici exultatione, praefigurat et scaturientem corde in amore Dei populum, scilicet corpus Christi, ab
 40 omni malo liberatum.

PL
1464

Vers. 1.2.

2. *Confitebor tibi*, inquit, *Domine, in toto corde meo*. Non semper confessio peccatorum est, sed et laus Dei

12 Ps. 83, 5. 22 cfr II Cor. 5, 2. 25 cfr Ex. 34, 28; III Reg. 19, 8; Matth. 4, 2. 28 cfr Matth. 17, 3.

CX, 1, 40 plenum] psalmum Reg. 41 laude] reficientem add. Reg. persona Reg. *aliquae Am.*, personam Rem. 41/42 quamdam Rem., et quemdam *aliquot codd.* 2, 1 confitebor] *tit. in a et apud Prosp. : alleluia, om. Aug.*

deuotione confessionis expromitur. Illa luget, haec gaudet ; illa medico uulnus ostendit, haec de sanitate gratias agit. 5 Haec confessio quemdam significat, non solum ab omni malo liberatum, sed etiam a malignis omnibus separatum. Et ideo uideamus ubi confiteatur Domino in toto corde. *In consilio*, inquit, *rektorum et congregatione* : credo, qui sedebunt super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. 10 Nullus enim iam inter eos iniquus, nullius Iudae furta tolerantur, nullus Simon magus baptizatur, Spiritum uolens emere, dum cogitat uendere, nullus Alexander aerarius multa mala ostendit, nullus ouina pelle tectus falsa fraternitate subrepat ; inter quales nunc necesse est ecclesia gemat, et 15 quales tunc oportet, cum omnes iusti congregabuntur, excludat. Haec sunt *magna opera Domini, exquisita in omnes uoluntates eius*, per quas nullum confitentem, deserat misericordia, nullius sit iniquitas impunita ; quando flagellat etiam omnem filium quem recipit. Sed si iustus uix 20 saluatur, peccator et impius ubi parebunt ? Eligat sibi homo quodlibet : non sic constituta sunt opera Domini, ut creatura in arbitrio libero constituta, Creatoris superet uoluntatem, etiamsi contra eius faciat uoluntatem. Non uult Deus ut pecces, nam prohibet ; tamen si peccaueris, ne putes hominem 25 fecisse quod uoluit, et Deo accidisse quod noluit. Sicut enim ^{μ 1245} uult ut homo non peccet, ita uult peccanti parcere, ut reuertatur et uiuat, ita uult postremo in peccato perseuerantem punire, ut iustitiae potentiam contumax non euadat. Ita quidquid elegeris, Omnipotenti non deerit unde suam de te compleat uoluntatem. *Magna enim opera Domini, exquisita in omnes uoluntates eius.*

3. **3.** *Confessio et magnificentia opus eius.* Quid magnificentius quam iustificare impium ? Sed opus fortasse hominis praeuenit istam magnificentiam Dei, ut cum fuerit peccata confessus, iustificari mereatur. *Descendit enim de templo* 5 *iustificatus publicanus magis quam pharisaeus*, quia *neque oculos ad caelum audebat leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori.* Haec est magnificentia Domini, iustificatio peccatoris : *quoniam qui se humililat, exaltabitur ; et qui se exaltat, humiliabitur.* Haec est magnificentia Domini ; quoniam cui plurimum dimittitur, plurimum diligit. Haec magnificentia Domini ; quoniam *ubi abundauit peccatum, et superabundauit gratia.* Sed fortasse ex ope-

2, 8 cfr Matth. 19, 28. 11 cfr Act. 8, 13. 18. 19. 12 cfr II Tim. 4, 14. 19 cfr Hebr. 12, 6 19/20 I Petr. 4, 18. 3, 4 Luc. 18, 13. 14. 10 cfr Luc. 7, 42-48. 11 Rom. 5, 20.

16/30 haec leguntur apud Eugippium (n. 159 a, ed. Knöll, p. 517, 15-518, 2), at in forma adaptata a Prospero (PL 51, 321 BC)

ribus. *Non, inquit, ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo in operibus bonis.*

15 Iustitiam enim homo non operatur nisi iustificatus : *credens autem in eum qui iustificat impium, a fide incipit ; ut bona opera, non praecedentia quod meruit, sed consequentia quod accepit ostendant. Vnde ergo illa confessio ? Nondum quidem opus est iustitiae, sed delicti improbatio ; sed quoquo modo se*
 20 *habeat, nec in ipsa de te homo glorieris, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. Quid enim habes quod non accepisti ? Non ergo sola magnificentia qua iustificatur impius, sed et confessio et magnificentia opus eius. Quid ergo dicimus ? quia cui uult miseretur, et quem uult obdurat ; numquid iniquitas apud Deum ? Absit. Iustitia enim eius manet in saeculum saeculi. Tu autem, homo de hoc saeculo, quis es qui respondeas Deo ?*

PL
1465

4.5. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum : hunc humilans, et hunc exaltans. Memoriam fecit mirabilium suorum : reseruans opportune inusitata prodigia, quae infirmitas hominis nouitati intenta meminerit, cum sint eius*
 5 *miracula quotidiana maiora. Tot per uniuersam terram arbores creat, et nemo miratur : arefecit uerbo unam, et stupefacta sunt corda mortalium ; sed memoriam fecit mirabilium suorum. Hoc enim miraculum maxime adtentis cordibus inhaerebit, quod assiduitas non uilefecerit.*

5. *Quid autem profuerunt miracula, nisi ut timeretur ? Quid porro prodesset timor, nisi, misericors et miserator Dominus escam daret timentibus se ? escam quae non corrumpitur, panem qui de caelo descendit, quem nullis meritis dedit. Etenim Christus pro impiis mortuus est. Nemo ergo talem escam daret, nisi misericors et miserator Dominus. Quod si tantum dedit huic uitae, si Verbum carnem factum peccator iustificandus accepit, quid in futuro saeculo glorificatus accipiet ? Memor enim erit in saeculum testamenti*
 10 *sui. Nec totum dedit qui pignus dedit.*

6-9. 6. *Fortitudinem operum suorum annuntiabit populo suo. Non contristentur Israelitae sancti, qui dimiserunt omnia sua et secuti sunt eum ; non contristentur dicentes : μ 1246*
 5 *Quisnam poterit saluus fieri ? Quia facilius intrat camelus per foramen acus, quam diues in regnum caelorum. Annuntiauit enim eis fortitudinem operum suorum ; quoniam quae homini-*

13 Eph. 2, 9.10. 15 Rom. 4, 5. 20 1 Cor. 1, 31. 21 1 Cor. 4, 7. 23
 Rom. 9, 14.18. 26/27 Rom. 9, 20. 4, 6 cfr Matth. 21, 19.20. 5, 3 cfr
 Ioh. 6, 27.51. 5 cfr Rom. 5, 6. 6, 4 Matth. 19, 24-26.

3, 25 iustitia] et praem. a Prosp. cum LXX (Aug. om. propter contextum) 4, 3
 quae] codd., non add. edd. 5, 3 dedit a Prosp. 9 in saeculi a, in aeternum
 Prosp. 6, 1 uirtutem Prosp. cum Vulg. annuntiauit a Prosp. cum LXX et
 Vulg.

bus difficilia sunt, Deo facilia sunt. Vt det illis hereditatem gentium. Itum est enim et ad gentes, et praeceptum diuitibus huius saeculi non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum; sed in Deo uiuo, cui facile est quod hominibus difficile est. Sic enim multi uocati sunt, sic occupata est hereditas gentium, sic factum est ut etiam plurimi qui non dimiserunt omnia sua in hac uita ut sequerentur eum, uitam etiam ipsam pro nominis eius confessione contemnerent; et tamquam cameli humilantes se ad portanda onera pressurarum, intrarent etiam sicut per foramen acus, per compungentes passionis angustias. Ipse fecit haec, cui omnia possibilis sunt.

7. *Opera manuum eius ueritas et iudicium.* Teneatur ueritas ab iis qui iudicantur hic. Iudicantur hic martyres, et ad iudicium perducuntur, quo non solum eos a quibus iudicati sunt, sed etiam angelos diiudicent, aduersus quos eis erat colluctatio, etiam cum ab hominibus iudicari uiderentur. Non separet a Christo tribulatio, angustia, fames, nuditas, gladius. *Fidelis enim omnia mandata eius*: non fallit, exhibet quod promisit. Non tamen quod promisit, est hic expectandum, non hic sperandum; sed *confirmata sunt in saeculum saeculi, facta in ueritate et iustitia.* Hoc est uerum et iustum, ut hic laboretur, illic requiescatur, quia, *Redemptionem misit populo suo.* Vnde autem redimuntur, nisi a captiuitate peregrinationis huius? Non ergo requies nisi in caelesti patria requiratur.

8. Dedit quidem Deus Israelitis carnalibus terrenam Ierusalem, *quae seruit cum filiis suis*; sed hoc Vetus Testamentum est, ad ueterem hominem pertinens. Qui autem ibi figuram intellexerunt, heredes etiam tunc Noui Testamenti exstiterunt; quoniam *quae sursum est Ierusalem libera est, quae est mater nostra* aeterna in caelis. Vetere autem illo, reipsa probatum est transitoria promisisse: *Mandauit quippe in aeternum Testamentum suum.* Sed quod, nisi Nouum? Cuius heres quisquis esse uolueris, nolo te fallas, nec terram trahentem lac et mel carnaliter cogites, non amoena praedia, non hortos fructiferos et opacos, non tale aliquid mediteris adipisci, quale solet hic oculus auaritiae concupiscere. Cum enim sit radix omnium malorum cupiditas, perimenda est ut hic consumatur, non differenda ut ibi satietur. Primo poenas fuge, gehennas deuota: antequam desideres promittentem Deum, caue minantem. *Sanctum enim et terribile nomen eius.*

8 cfr 1 Tim. 6, 17.
Gal. 4, 25.26.

7, 4 cfr 1 Cor. 6, 3.
13 cfr 1 Tim. 6, 10.

5/6 cfr Rom. 8, 35.

8, 2 sqq.

7, 1 manum a
in acuitate a, in iudicio Prosp.

5/6 quos non separet edd.

7 fidelissima a

10 iustitia]

10. 9. Pro deliciis autem omnibus huius saeculi, quales uel expertus es, uel augere ac multiplicare cogitando potes, immortalium deliciarum matrem concupisce sapientiam; sed: *Initium sapientiae, timor Domini*. Delectabit illa, et ineffabiliter procul dubio delectabit castis atque aeternis ueritatis amplexibus; sed prius tibi donanda sunt debita, quam praemia flagitanda. *Initium ergo sapientiae timor Domini. Bonus est intellectus*. Quis negat? Sed intellegere et non facere, periculosum est. *Bonus ergo facientibus.* ^{μ 1247}
 10 Nec extollat mentem in superbiam. Cuius enim timor est initium sapientiae, *laus eius manet in saeculum saeculi*; et hoc erit praemium, hic finis, haec statio sedesque perpetua. Illic inueniuntur mandata fidelia, confirmata in saeculum saeculi; ipsa est hereditas Noui Testamenti mandata in aeternum. *Vnam petii, inquit, a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies uitae meae*. Beati enim qui habitant in domo Domini; in saecula saeculorum laudabunt eum, quoniam *laus eius manet in saeculum saeculi*.

IN PSALMVM CXI

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

PL
1467

Vers. 1.

1. Credo quod adtendistis, fratres, huius titulum psalmi, memoriaeque mandastis. *Conuersio, inquit, Aggaei et Zachariae*. Nondum erant hi prophetae, cum ista cantata sunt. Namque inter tempus Dauid, et transmigrationem populi Israel in Babyloniam, quattuordecim generationes numerantur, sicut diuina scriptura, maximeque Matthaeus euangelista testatur; euersi autem templi renouatio secundum sancti Ieremiae prophetiam, ex illa transmigratione post septuaginta annos sperabatur; qui cum complerentur, sub Dario rege Babylonis impleti sunt Spiritu sancto hi duo prophetae, Aggaeus et Zacharias; et ambo post inuicem intra unum annum prophetare coeperunt, quod ad renouationem templi, sicut tanto ante praedictum est, pertinere uidetur. Sed quisquis corporaliter gestis oculum cordis infigit, neque inde in gratiam spiritualis intellectus extenditur, habitat cogitatione in lapidibus templi, quibus uisibilis fabrica manibus hominum instructa consurgit; nec ipse lapis uiuus efficitur, templo illi accom-

9, 15 Ps. 26, 4. 16 Ps. 83, 5.

CXI, 1, 6 cfr Matth. 1, 17. 7 cfr Ier. 25, 12; 29, 10. 9 sqq. cfr 1 Esdr. 1, 5; Agg. 1; Zach. 1.

9, 9 facientibus] omnibus *praem. Prosp. cum LXX et Vulg.*, ea *add. a*, eam *add. Prosp. cum LXX* 11 laudatio *Prosp. cum Vulg.*CXI, 1, 2 conuersio] alleluia. conuersi *a*, reuersionis *Prosp.*

modatus atque aptus, quod in suo corpore primum Dominus figuravit, cum ait : *Soluite templum hoc, et triduo suscitabo illud.* Est enim corpus Domini plenius ipsa sancta ecclesia, cuius caput adscendit in caelum, qui est maxime lapis uiuus, lapis angularis, de quo beatus Petrus dicit : *Ad quem accedentes lapidem uiuum, ab hominibus reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum ; et uos ergo tamquam lapides uiui aedificamini in domum spiritalem, in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales uictimas acceptas Deo per Iesum Christum : quia continet scriptura : Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui crediderit in illum, non confundetur.* Ergo ut fiat quisque lapis uiuus ad talem fabricam idoneus, spiritaliter intellegat templi renouationem ex ruina uetere quae in Adam facta est, reparationem noui populi secundum nouum hominem atque caelestem : ut sicut portauimus imaginem terreni, portemus et imaginem eius qui de caelo est, quo possimus post omnes saeculi huius aetates tamquam post septuaginta annos, qui mystico perfectionis numero praesignantur, et tamquam post captiuitatem longinquae peregrinationis, non ruitura mole construi, sed aeterna immortalitate solidari. Spiritalem quippe Ierusalem, non magis Iudaeorum, quam uestram esse deputetis. Sicut enim dicit apostolus : *¶ 1248*
Iam non estis peregrini et inquilini ; sed estis ciues sanctorum et domestici Dei, supraedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu, in quo omnis aedificatio compacta crescit in templum sanctum in Domino, in quo et uos coaedificamini in habitaculum PL
Domini in spiritu. Hoc est templum Dei, ad quod pertinet sacramentum prophetationis Aggaei et Zachariae : cui rursus idem apostolus dicit : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos.* Quisquis igitur se ad opus huius coaedificationis, et ad spem sanctae firmaeque compaginis, tamquam lapidem uiuum ab huius mundi ruinosa labe conuertit ; intellegit titulum psalmi, intellegit conuersionem Aggaei et Zachariae. Cantet ergo quae sequuntur, non tam linguae uoce, quam uitae. Erit enim aedificii perfectio, ineffabilis pax illa sapientiae, cuius initium est timor Domini : inde ergo incipiat, quem coaedificat ista conuersio.

2. *Beatus enim uir qui timet Dominum, in mandatis eius uolet nimis.* Viderit Deus, qui solus et ueraciter et misericorditer iudicat, quantum iste proficiat in mandatis

19 Ioh. 2, 19. 22 I Petr. 2, 4-6. 32 cfr I Cor. 15, 49. 40 Eph. 2, 19-22.
 47 I Cor. 3, 17. 53/54 cfr Prou. 1, 7.

22/23 accedimus *codd.* 52 tam lingua et uoce quam uita *aliquot codd. Am.*
 2, 1 *usq.* 3, 29 *ad uerbum repetiuit Aug. in quaest. iv ad Dulcitium, PL, 40, 161 sq.*

eius ; quoniam *tentatio est uita humana super terram*, sicut sanctus Iob dicit. Et iterum scriptum est : *Quoniam corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem*. Qui autem diiudicat nos, Dominus est ; nec ante tempus iudicare debemus, donec ueniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis ; et tunc laus erit unicuique a Deo. Viderit ergo ille quantum quisque proficiat in mandatis eius ; tamen uolet nimis qui pacem illius coaedificationis adamauerit ; nec iam desperare debet, quoniam *in mandatis eius uolet nimis*, et pax in terra hominibus bonae uoluntatis.

2.3. 3. Inde: *Potens in terra erit semen eius*. Semen futurae messis, opera esse misericordiae apostolus testis est, qui dicit : *Bonum autem facientes non deficiamus ; tempore enim proprio metemus ; et iterum : Hoc autem, inquit, qui parce* 5 *seminat, parce et metet*. Quid autem, fratres, potentius, quam ut regnum caelorum, non solum Zacchaeus emat dimidio rerum suarum, sed et uidua duobus minutis, et tantumdem ibi uterque possideat ? quid potentius, quam ut idem regnum et thesauris diuiti et calice aquae frigidae pauperi ualeat ? 10 Sunt autem qui ista faciant, dum terrena conquirunt, aut hic mercedem sperantes a Domino, aut hominibus placere cupientes ; sed : *Generatio rectorum benedicetur*, id est opera eorum, quorum bonus Deus Israel, qui recto sunt corde ; rectum autem cor est, non resistere Patri emendenti, et credere 15 pollicenti ; non eorum quibus commouentur pedes, et effunduntur gressus atque labuntur, sicut in alio psalmo canitur, dum zelant in peccatoribus pacem peccatorum uidentes, et putant perire opera sua, quia non eis merces redditur peritura. At iste uir qui timet Dominum, et in templum sanctum Dei 20 conuersione recti cordis aptatur, nec gloriam hominum quaerit, nec terrenas diuitias concupiscit ; et tamen : *Gloria et diuitiae in domo eius*. Domus enim eius, cor eius est ; ^{PL} 1469 ^μ 1249 ubi, Deo laudante, opulentiùs habitat cum spe uitae aeternae, quam, hominibus adulantibus, in marmoratis laqueatisque 25 tectis cum timore mortis aeternae. Huius enim *iustitia manet in saeculum saeculi* : ipsa eius gloria, ipsae diuitiae. Illius autem purpura et byssus et epulae splendidae, et cum praesto sunt, transeunt ; et cum ad finem uenerint, aquae guttam ex digito stillante desiderans, ardens lingua clamabit.

2, 4 Iob. 7, 1 5 Sap. 9, 15. 7 sqq. cfr 1 Cor. 4, 4.5. 14 cfr Luc. 2, 14.
3, 3 Gal. 6, 9. 4 II Cor. 9, 6. 6 cfr Luc. 19, 8. 7 cfr Marc. 12, 42.
13 sqq. cfr Ps. 72, 1-14. 27 cfr Luc. 16, 19-24.

7 iudicat ad Dulc. 3, 1 erit in terra a 4 inquit] dico add. Lou. 23 laudante] opt. codd. cum ad Dulc., habitante edd. 24 adulantibus] opt. codd. cum ad Dulc., habitantibus edd. 25 et iustitia a Prosp. cum LXX

4-9.

4. *Exortum est in tenebris lumen rectis corde.* Merito dirigunt cor in Deum suum, merito ambulant recti cum Deo suo, praeposcentes eius uoluntatem sibi, neque de sua quidquam superbe praesumentes. Meminerunt enim fuisse
 5 se aliquando tenebras, nunc autem lucem in Domino. *Misericors et miserator et iustus Dominus Deus.* Delectat quod *misericors et miserator*, sed terret fortasse quod *iustus Dominus Deus*. Nulla desperatione formides, beate uir qui times Dominum et in mandatis eius uoles nimis ; esto suavis, miserere et commoda. Ita enim iustus est
 10 Dominus Deus, ut iudicium illi sine misericordia faciat, qui non fecit misericordiam. *Suavis autem uir qui miseretur et commodat* : non eum emouet Deus ex ore suo, tamquam insuauem. *Dimittite*, inquit, *et dimittetur uobis ; date, et dabitur uobis*. In eo quod dimittis, ut dimittatur tibi, misereris ; in eo quod das, ut detur tibi, commodas. Quamuis enim generali nomine omnis misericordia dicatur qua misero subuenitur, interest tamen ubi non impendis nec sumtum pecuniae, nec corporalis laboris industriam, sed ignoscendo quod in te quis
 20 que peccauit, et tuorum gratis comparas ueniam peccatorum. Haec duo benignitatis officia, ignoscendorum peccatorum et beneficiorum erogandorum, sicut in euangelio quod commemorauimus : *Dimittite, et dimittetur uobis ; date, et dabitur uobis*, sic in isto uersu arbitror esse distincta : *Suavis uir*
 25 *qui miseretur et commodat*. Ne pigri ad haec simus, fratres. Gloriam quaerit qui desiderat uindicari se ; sed adtende quod scriptum est : *Melior est qui uincit iram, quam qui capit ciuitatem*. Diuitias quaerit qui non uult dare pauperibus ; adtende quod scriptum est : *Habebis thesaurum in caelo*. Non
 30 ergo eris inglorius ignoscendo, quia de ira uicta laudabilius triumphatur ; non egenus tribuendo, quia thesaurus caelestis certius possidetur. Hunc uersum parturiebat ille superior : *Gloria et diuitiae in domo eius*.

5. Qui haec itaque facit, *disponet sermones suos in iudicio*. Facta ipsa sermones sunt quibus in iudicio defendetur ; quod ei non erit sine misericordia, quia et ipse fecit misericordiam. *Quoniam in aeternum non commouebitur*,
 5 qui ad dexteram segregatus audiet : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi*. Neque enim aliqua illic eorum, nisi opera misericordiae commemorantur. Audiet ergo : *Venite, benedicti Patris mei*, quia *generatio rectorum benedicetur*. Sic in memoria aeterna erit

PL
1470

4, 4 cfr Eph. 5, 8. 11 cfr Iac. 2, 13. 14 Luc. 6, 37-38. 27 Prou. 16, 32. 29 Matth. 19, 21. 5, 5 Matth. 25, 34-41. 9 Ps. 112, 2.

4, 1 corde] *om. a* 6 deus] *om. Prosp.* 12 beatus uir a, suavis homo *Prosp.*
 5, 4 quia *Prosp. in comment.*

10 *iustus et ab auditu malo non timebit, quod dici audiet*
iis qui a sinistris erunt : *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius.*

6. Itaque qui hic non sua quaerit, sed quae Iesu Christi, ^{μ 1250} labores patientissime sustinet, promissa fidenter exspectat : *Paratum est cor eius sperare in Domino.* Neque ullis tentationibus frangitur : *Confirmatum est cor eius, non*
5 *commouebitur, donec uideat super inimicos suos.* Inimici eius hic uidere bona uoluerunt, et cum eis inuisibilia promitterentur, dicebant : *Quis ostendet nobis bona.* Confirmetur ergo cor nostrum, nec commoueamur, donec uideamus super inimicos nostros. Illi enim uolunt uidere bona hominum in
10 terra morientium ; nos credimus uidere bona Domini in terra uiuentium.

7. Sed magnum est, confirmatum habere cor et non commoueri, cum illi gaudent qui amant quod uident, et insultant ei qui quod non uidet sperat : et *non commouebitur donec uideat* et ipse, non deorsum quod inimici eius, sed sursum
5 *super inimicos suos*, quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit, quod praeparauit Deus diligentibus eum. Quanti ualet hoc quod non uidetur, et emittitur tanti quantum quisque habere potuerit ! Propter hoc et ille
10 *sparsit, dedit pauperibus* : non uidebat, et emebat ; sed ille thesaurum seruabat in caelo, qui esurire et sitire in pauperibus dignabatur in terra. Non mirum est igitur si *iustitia eius manet in saeculum saeculi*, custode illo qui condidit saecula. *Cornu eius exaltabitur in gloria*, cuius humilitas a superbis contemnebatur.

10. 8. *Peccator uidebit et irascetur* : sera illa scilicet atque infructuosa paenitentia. Nam *irascetur* cui magis quam sibi, cum dicet : *Quid nobis profuit superbia ? et diuitiarum iactantia quid contulit nobis*, uidens cornu eius exaltari in
5 gloria, qui sparsit et dedit pauperibus ? *Dentibus suis frondet et tabescet*, quia illic erit ploratus et stridor dentium. Non enim frondebit et uirescet, sicut fieret si opportuno eum tempore paeniteret ; sed tunc paenitebit, cum *desiderium peccatorum peribit*, nullo succedente solatio. Peribit desi-
10 derium peccatorum, cum transient omnia tamquam umbra ; cum feno arescente flos decidet. Verbum autem Domini quod manet in aeternum, sicut falsorum beatorum uanitate derisum est, sic eorumdem uerorum miserorum perditioni super-ridebit.

6, 7 Ps. 4, 6.

10 cfr Ps. 26, 13.

7, 5 cfr 1 Cor. 2, 9.

8, 3/4 Sap. 5,

8. 10 cfr Sap. 5, 9.

11 cfr Isai. 40, 8.

7, 9 dispersit a *Prosp.* 13 cornum a
(cfr l. 7 uar.) 7 frondet *codd. Am.*
nonnulli cum *Prosp.*

8, 6 tabescet] et non reuirescet *Prosp.*
reuiiscat *quidam codd.*, reuirescet *alii*

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1-3.

1. Nostis, fratres, et saepissime audistis in euangelio Domini dicere : *Sinite pueros uenire ad me ; talium est enim regnum caelorum ;* et iterum : *Si quis non receperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud ;* et multis aliis locis Dominus noster, per singulare humilitatis exemplum superbiam ueteris hominis ad innouandam humiliter uitam similitudine puerilis aetatis accusat. Quapropter, carissimi, cum cantari auditis in psalmis : *Laudate, pueri, Dominum,* ne arbitramini ad uos istam exhortationem non pertinere, quia iam corporis pueritiam supergressi, uel iuuenili decore uirescitis, uel senili honore canescitis ; omnibus enim uobis dicit apostolus : *Nolite effici pueri mentibus ; sed malitia paruuli estote, ut mentibus perfecti sitis.* Qua malitia maxime, nisi superbia ? Ipsa enim de uana granditate praesumens non sinit hominem ambulare per artam uiam, et intrare per angustam portam : puer autem facile intrat per angustum ; et ideo nemo, nisi ut puer, intrat in regnum caelorum. Quid autem superbiae malitia deterius, quae praepositum non uult habere nec Deum ? Nam scriptum est : *Initium superbiae hominis, apostatare a Deo.* Hanc se aduersus praecepta diuina tumidis ceruicibus erigentem et suauis iugo Domini resistentem deicite, frangite, minuite atque consumite, et *laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini.* Illa enim prostrata et exstincta, ex ore infantium et lactentium perficitur laus ; illa oppressa atque deleta, qui gloriatur, in Domino gloriatur. Non cantant ista qui se magnos putant ; non cantant ista qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt ; se laudant illi, non Deum ; non enim pueri sunt. Nomen suum potius praedicari uolunt, et non laudant nomen Domini. Itaque euanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum ; et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt ; uoluerunt nomen suum diutissime et latissime diffamari, cito ipsi in angustias transituri. Deum decet, Dominum decet et semper et ubique praedicari. Semper ergo praedicetur : *Sit nomen Domini benedictum, ex hoc et usque in saeculum.* Ubique praedicetur : *A solis ortu usque ad occasum, laudate nomen Domini.*

CXII, 1, 2 Matth. 19, 14 ; 18, 3 ; Marc. 10, 14, 15. 12 I Cor. 14, 20.
19 Eccli. 10, 14. 24 cfr Ps. 8, 3. 25 cfr I Cor. 1, 31. 30 cfr Rom. 1, 21, 22.

CXII, 1, 8 laudate] *tit. praem. a Prosp. : alleluia, om. Aug.* 32/33 uoluerunt usq. diffamari] *opt. codd., uoluerunt latissime nomen suum et altissime diffamari edd.* 35 et] nunc *praem. a Prosp.* 37 laudate] *plures codd. cum a et LXX,*

2. Quaerat ex me aliquis puerorum sanctorum laudantium nomen Domini, et dicat mihi : Ecce *usque in saeculum*, accipio usque in aeternum ; cur autem *ex hoc*, et non ante hoc et ante omnia saecula *sit nomen Domini benedictum* ? Respondebo paruulo, qui non contumaciter quaerit : PL
1472
Vobis dicitur, domini et pueri, uobis dicitur : *Laudate nomen Domini : sit nomen Domini benedictum* ; sit a uobis nomen Domini benedictum, *ex hoc* utique ex quo uobis dicitur. Incipitis enim laudare, sed sine fine laudate. 10 *Ex hoc ergo et usque in saeculum*, sine fine laudate. Ne dicatis : Incipimus quidem laudare Dominum, quia pueri sumus ; sed cum creuerimus magnique fuerimus, nos ipsos laudabimus. Non sic, pueri, non sic : propterea dicit Dominus per Isaiam : *Ego sum ; et usque dum senescatis, ego sum*. Ille semper laudandus est qui est. 15 *Laudate, pueri, ex hoc, laudate, senes, et usque in saeculum*. Quia senectus uestra albescet quidem canis sapientiae, sed non carnis uetustate marcescet. Aut quoniam hoc loco humilitatem potius uidetur significare pueritia, cui contraria est uana et falsa superbiae magnitudo ; et 20 ideo Dominum nisi pueri non laudant, quia superbi eum laudare non norunt ; sit senectus uestra puerilis, et pueritia senilis, id est, ut nec sapientia uestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, ut laudetis Dominum *ex hoc et usque in saeculum*. Quacumque autem in paruulis sanctis ecclesia 25 Christi diffunditur, *Laudate nomen Domini* ; hoc est enim : *A solis ortu usque ad occasum, laudate nomen Domini*.

4. 3. *Excelsus super omnes gentes Dominus*. Gentes homines sunt : quid mirum si super homines excelsus est Dominus ? Illi super se excelsos quos colunt, oculis uident in caelo fulgeré, solem et lunam et stellas, qui creaturae seruiunt, μ 1252
5 deserentes Creatorem. Sed non solum *excelsus super omnes gentes Dominus*, uerum etiam *super caelos gloria eius*. Caeli supra se suspiciunt eum, et humiles eum secum habent, constituti carne infra caelum, qui pro illo non colunt caelum.

5.6. 4. *Quis enim sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit* ? Quisquam putaret quod in altis caelis habitet, unde humilia terrena respiciat ; sed *humilia respicit in caelo et in terra*. In quibus 5 ergo altis habitat, unde humilia respiciat in caelo et in terra ? An in quibus altis habitat, etiam ipsa humilia respicit ? Sic enim exaltat humiles, ut non faciat superbos. Itaque et in altis

2, 14 Isai. 46, 4.

laudabile nonnulli codd. cum Prosp. et Vulg.
pueri dominici edd. 3, 6 et super Prosp.

2, 6 domini et pueri] aliquot codd.,
7 suscipiunt plures codd. Am. Er.

habitat quos exaltat, facitque sibi eos caelum, hoc est sedem suam; et eos tamen non superbos, sed semper subditos in-
 10 tuendo, etiam in ipso caelo humilia respicit, in quibus excelsis habitat. Spiritus enim per Isaiam ita loquitur: *Haec dicit Altissimus in excelsis habitans, in aeternum nomen eius, Dominus altissimus in sanctis requiem habens*. Exposuit quid dixerit: *in excelsis habitans*; hoc enim plenius elocutus, *in sanctis*,
 15 inquit, *requiem habens*. Sed qui sunt sancti, nisi humiles, qui pueri laudant Dominum? Itaque adiungit: *Et pusillanimis dans magnanimitatem, et dans uitam qui in humilitate cordis sunt*. In quibus sanctis requiem habet, his pusillanimis dat magnanimitatem. Dans utique magnanimitatem excelsos fa-
 20 cit, in quibus requiem habens in excelsis habitat. Sed quia pusillanimis dat magnanimitatem, eadem excelsa in quibus habitat, humilia respicit. Sed *humilia*, inquit, *respicit in caelo et in terra*.

PL
1473

5. Et excitauit nos etiam quaerere utrum eadem in caelo, quae in terra; an alia in caelo, alia in terra humilia respiciat Dominus Deus noster. Si enim eadem, uideo quemadmodum hoc intellegam secundum apostolum dicentem: *In carne enim*
 5 *ambulantes, non secundum carnem militamus: arma enim militiae nostrae non carnalia, sed potentia Deo*. Vnde ergo potentia, nisi quia spiritalia? Cum itaque apostolus et in carne ambulet, et spiritaliter militet, non mirum si humilitas eius et in caelo respicitur propter spiritus libertatem, et in terra propter
 10 corporis seruitutem. Idem quippe alio loco dicit: *Nostra enim conuersatio in caelis est*; ipse item dicit: *optimum sibi esse dissolui et esse cum Christo, manere autem in carne necessarium*, inquit, *propter uos*. Proinde quisquis intellegit et conuersationem apostoli in caelis, et in carne mansionem in terris, simul
 15 oportet intellegat Dominum Deum nostrum in excelsis sanctis habitantem, quemadmodum tamen eosdem sanctos humiles sibi et in caelo respiciat, quoniam quae sursum sunt sapiunt, qui spe resurrexerunt cum Christo; et in terra, quoniam non-
 20 dum soluti sunt carnis uinculo, ut ex tota uita sua possint esse cum Christo. Si uero alia Dominus Deus noster humilia respicit in caelo, et alia in terra, credo quod in caelo iam respicit quos uocauit, et habitat in eis; in terra autem respicit quos uocat, ut habitet in eis. Istos enim possidet caelestia cogitan-
 tes, illos excitat terrena somniantes.

6. Sed quia difficile obtinemus ut possint et ipsi iam humiles dici, qui nondum suauis iugo Domini pia colla iunxerunt quandoquidem humilia isto loco, ut sancta intellegamus, per
 totum textum psalmi diuinae admonent litterae; est et alius

μ 1253

4, 11/18 Isai. 57, 15. 5, 4 II Cor. 10, 3, 4. 10 Phil. 3, 20 11 Phil. 1, 23, 24.
 17 cfr Col. 3, 1.

5, 18 qui spe] quippe *plures codd.* 6, 3 sancta] *codd.*, sanctam ecclesiam *edd.*

5 intellectus, quem mecum Caritas uestra consideret. Caelos nunc significari arbitror eos qui sedebunt super duodecim thronos, et cum Domino iudicabunt; terrae autem nomine ceteram multitudinem benedictorum, qui constituentur ad dexteram, ut per opera misericordiae collaudati recipiantur ab
 10 eis in tabernacula aeterna, quos amicos sibi de mammona iniquitatis in huius uitae mortalitate fecerunt. Eis quippe dicit apostolus: *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus?* Quod etiam his uerbis dici potest: Si nos uobis caelestia seminauimus, magnum est si terrena
 15 uestra metamus? In caelo ergo respicit caelestia seminantes, in terra autem terrena reddentes; tamen humiles et hos et illos. *Humilia enim respicit in caelo et in terra*, quia meminerunt utrique quid fuerint per suam malitiam, quid facti sint per Domini gratiam. Neque enim illis tantummodo
 20 dicit Vas electionis: *Fuistis enim aliquando tenebrae; nunc autem lux in Domino*; et iterum: *Gratia salui facti estis per fidem, et hoc non ex uobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur*: sed etiam seipsum adiungit consequenter, dicens: *Illius enim sumus figmentum, creati in operibus bo-*
 25 *nis*. Dicit etiam seorsum de se et ipsis qui respiciuntur in caelo: *Fuimus enim, inquit, et nos naturaliter filii irae, sicut et ceteri*. Et iterum: *Fuimus enim et nos, inquit, stulti aliquando et increduli, errantes, seruietes desiderijs et uoluptatibus uariis, in malitia et inuidia agentes, abominabiles, inuicem odio*
 30 *habentes; cum autem benignitas et humanitas illuxit Saluatoris Dei nostri, non ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis*. Ecce humilia quae respiciuntur in caelo. Spirituales enim sunt, et omnia iudicant: sed tamen humiles, ne deiecti
 35 iudicentur. Quid de seipso singulariter? nonne talia sunt quae commemorat? *Qui non sum, inquit, idoneus uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiam Dei; sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate*.

7-9. 7. Denique post istos uersus, quibus ait in psalmo Spiritus: *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in caelo et in terra*, uolens docere nos quare in caelo humilia, cum iam spirituales magni et iudiciariis sedibus digni, tali significantur eloquio, subiecit statim: *Qui erigit a terra inopem, et de stercore exaltat pauperem; ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui*. Non itaque dedignentur esse humilia capita excelsorum, sub dextera Domini.
 10 Quamuis enim collocetur fidelis dominicae pecuniae dispensator cum principibus populi Dei, quamuis sessurus sit in

6, 6 cfr Matth. 19, 28. 10 cfr Luc. 16, 9. 12 I Cor. 9, 11. 20 Eph. 5, 8.
 21 Eph. 2, 3-10. 26/33 Tit. 3, 3-5. 36 I Cor. 15, 9. 37 I Tim. 1, 13.

duodecim sedibus, et angelos quoque iudicaturus; a terra tamen inops erigitur, et de stercore pauper exaltatur. An forte non est exaltatus de stercore, qui seruiebat desideriis et uoluptatibus uariis? Sed forte cum ista iam diceret, non erat inops, non pauper. Quid ergo adhuc ingemiscit grauatus, habitaculum quod de caelo est superindui cupiens? Cur, ne forte se extollat, colaphizatur, et subditur angelo satanae, stimulo carnis suae? Altus est quidem habitante in se Domino, et habens eum Spiritum qui scrutatur omnia, etiam altitudinem Dei; itaque in caelo est; sed et in caelo Dominus humilia respicit.

8. Quid ergo, fratres, si iam audiuius humilia quae in caelo sunt, exaltata de stercore, ut cum populi collocarentur principibus, nihilne consequenter audiuius de humilibus quae in terra respicit Dominus? Pauciores enim sunt illi amici iudicaturi cum Domino, plures autem isti quos recipiunt in tabernacula aeterna. Quamuis enim tota frumenti massa in comparatione seiunctae paleae paucos habere uideatur; per se tamen considerata, copiosa est. *Multi enim filii desertae, magis quam eius quae habet uirum*; multi filii eius quae per gratiam in senectute concepit, quam eius quae ab ineunte aetate legis uinculo maritata est. Et ego quidem dico, in senectute concepit; intuens Saram matrem nostram in uno Isaac, per omnes gentes matrem fidelium. Quae autem persona est apud Isaiam, uidete: quasi omnino non matris, nec eius quae peperit alium quem. Et tamen quid ei dicitur? *Dicent, in auribus tuis filii tui quos amiseras: Angustia nobis est in isto loco, facite itaque nobis et nunc locum in quo commoremur. Tu uero dices in corde tuo: Quis generauit mihi istos, cum sciam me esse sine filiis et uiduam? Quis ergo istos educauit mihi? ego enim derelicta fui sola; hi autem mihi ubi erant?* Ex ea ergo parte ista dicit ecclesia, qua uidetur nihil parere in istis turbis quae non dimiserunt omnia, ut sequerentur Dominum, et sederent super duodecim thronos. Sed quam multi in eadem turba facientes sibi amicos de mammona iniquitatis, per opera misericordiae ad dexteram stabunt? Non solum ergo erigit de stercore, quem collocet cum principibus populi sui; sed etiam, *Habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum laetantem*; qui in altis habitat, et humilia respicit in caelo et in terra, semen Abraham sicut stellas caeli, sanctitatem sublimem in supernis sedibus collocatam, et sicut arenam in ora maris, misericordem atque innumeram multitudinem a sinistris fluctibus atque amaritudine impia segregatam.

7, 16 cfr II Cor. 5, 2. 18 cfr II Cor. 12, 7. 20 cfr I Cor. 2, 10. 8, 8 Isai. 54, 1. 15 Isai. 49, 20.21.

8, 27 habitare] qui *praem. a Prosp.* 29/30 sanctitatem sublimem in sup. sed. collocatam] *opt. codd. Am.*, sanctitate sublime in sup. sed. collocatum *alii codd. Er. Lou.* 30 arena *Er. Lou.* 31 misericordiam *Er.* 32 segregat *Er. Lou.*

IN PSALMVM CXIII

ENARRATIO.

SERMO I.

Vers. 1-6.

1. Legimus quidem, notissimumque retinemus, dilectissimi fratres, quod narratur in libro Exodi, populum Israel liberatum ab iniqua dominatione Aegyptiorum inter diuisos fluctus maris transisse per siccum ; Iordanem quoque fluuium, cum
 5 per eum in terram promissionis intrarent, tactum pedibus sacerdotum arcam Domini portantium, stetisse desuper infrenato lapsu, ab inferiore autem parte defluxisse, quo currebat in mare, donec in sicco stantibus sacerdotibus transiret populus uniuersus : nouimus haec, nec tamen arbitrari nos oportet in
 10 hoc psalmo, cui nunc *Alleluia* pronuntiato cantatoque respondimus, id agere Spiritum sanctum, ut praeterita illa gesta recolentes, nequaquam futura talia cogitemus. *Illa* ^{μ 1255} enim, sicut dicit apostolus, *in figura contingebant illis ; scripta* ^{PL} *sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis saeculorum* ¹⁴⁷⁶
 15 *obuenit.* Cum igitur audimus in psalmo : *In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro, facta est Iudaea sanctificatio eius, Israel potestas eius ; mare uidit et fugit, Iordanis conuersus est retrorsum*, ne arbitremini nobis narrari praeterita, sed potius futura
 20 praedici ; quia illa quoque miracula cum in illo populo fierent, praesentia quidem, sed non sine futurorum significatione gerebantur. Ideoque ut ostenderet, qui psallendo ista praedicebat, eadem se uerbis agere quae illic factis agebantur, uno eodemque Spiritu operante et illa facta et haec dicta, ut id quod in
 25 fine saeculorum manifestandum reseruabatur, figuris rerum atque uerborum praecurrentibus nuntiaretur ; non omnino ea dixit quae ibi gesta sunt, sed aliter quaedam quam illic lecta didicimus ; ne uere putaretur transacta recolere, potius quam uentura praedicere. Primo enim Iordanem ipsum non
 30 reuersum esse retrorsum, sed stetisse legimus ab ea parte, qua aquae desuper influebant, cum populus ille transiret ; deinde gestientes montes collesque non legimus ; quae sic addidit, ut etiam omnia ista repeteret. Nam cum dixisset : *Mare uidit et fugit, Iordanis conuersus est retrorsum*, contexit :
 35 *Montes gestierunt uelut arietes, et colles uelut agni ouium*, eademque rursus interrogat : *Quid est tibi, mare, quod fugisti ; et tu, Iordanis, quia conuersus es retrorsum ? montes, quia gestiistis uelut arietes, et colles uelut agni ouium ?*

CXIII, sermo I, 1, 2 cfr Ex. 14, 22. 5 cfr Iosue 3, 15-17. 12 I Cor. 10, 11.

CXIII, sermo I, 1, 15 de] ex a *Prosp.* 17 sanctitas a 18 fugiit a 18/19 retro a 23 factis] figuris omnes fere codd. Am. 29 praecuidere omnes fere codd. 36 tibi] om. *Prosp.* 37 quia] om. a 38 gestiistis a, gestitis *Prosp.*

2. Adtendamus ergo quid admoneamur ; quia et illa facta figuræ nostræ fuerunt, et hæc dicta ut nos ipsos recognoscamus hortantur. Si enim gratiam Dei quæ data est nobis firmo corde retinemus, nos sumus Israel semen Abrahae ; nobis dicit apostolus : *Ergo semen Abrahae estis*. Quia sicut alio loco dicit : *Non in circumcissione, sed in praeputio deputata est Abrahae fides ad iustitiam, et signum accepit circumcissionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in praeputio ut deputetur et illis ad iustitiam ; ut sit pater circumcissionis his qui non solum ex*
 10 *circumcissione sunt, sed et his qui sequuntur uestigia fidei, quæ est in praeputio patris nostri Abrahae*. Non enim carnaliter circumcisæ genti tantummodo factus est pater, cui dictum est : *Patrem multarum gentium posui te*. *Multarum* autem, non quarumdam, sed omnium ; quod aperte dicitur, cum ei dicitur : *Et*
 15 *benedicentur in te omnes gentes*. Nullus itaque christianorum se a nomine Israel arbitretur extraneum. Illis enim qui crediderunt ex Iudæis, in quorum numero principaliter apostolos inuenimus, in angulari lapide copulamur. Hinc ait Dominus alio loco : *Habeo alias oves quæ non sunt de hoc ouili ; oportet me*
 20 *et illas adducere, ut sit unus grex et unus pastor*. Populus ergo christianus magis Israel, et ipse potius domus Iacob. Idem quippe Israel qui Iacob. Illa uero turba Iudæorum, quæ merito perfidiæ reprobata est, uoluptate carnali uendidit primogenita sua, ut non ad Iacob, sed ad Esau potius pertineret.
 25 Scitis namque in hoc mysterio dictum esse : *Quia maior seruiet minori*.

3. Aegyptus autem, quoniam interpretatur afflictio, uel affligens, uel comprimens, sæpe in imagine ponitur huius
 5 saeculi, a quo spiritaliter recedendum est, ne simus iugum ducentes cum infidelibus. Sic enim quisque Ierusalem caelestis
 10 fit ciuis idoneus, cum primum huic saeculo renuntiauerit ; quemadmodum ille populus in terram promissionis duci non potuit, nisi prius ab Aegypto recederet. Sed sicut ille non inde discessit, nisi diuino liberatus auxilio, sic nemo corde ab hoc saeculo auertitur, nisi diuinæ misericordiae munere adiutus.
 15 Quod enim illic semel praefiguratum est, hoc in isto fine saeculi, in hac, sicut beatus Iohannes scribit, hora nouissima, quotidianis ecclesiae fetibus in unoquoque credente completur. Audite apostolum doctorem gentium docentem et instruentem : *Nolo enim uos, inquit, ignorare, fratres, quia omnes patres nostri sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cibum spiritalem manducauerunt, et omnes eundem po-*

2, 5 Gal. 3, 29.

6 Rom. 4, 9-17.

14 Gen. 22, 18.

19 Ioh. 10, 16.

24 Gen. 25, 33.

25/26 Gen. 25, 23 ; Rom. 9, 13.

3, 3 cfr II Cor. 6, 14.

14 I Cor. 10, 1-6.

3, 16 moysæ edd.

tum spiritalem biberunt. Bibebant enim de spiritali sequente
 petra : petra autem erat Christus. Sed non in omnibus illis bene
 20 complacuit Deo : prostrati enim sunt in deserto. Haec autem
 figurae nostrae factae sunt. Quid uultis amplius, fratres dilectis-
 simi ? Certe manifestum est non humana suspitione, sed apo-
 stolico, id est diuino et dominico magisterio ; Deus enim lo-
 quebatur in eis, et quamuis de carneis nubibus, tamen Domi-
 25 nus intonabat ; certe ergo tanto testimonio manifestum est
 illa omnia figurate gesta, nunc in nostra salute compleri ;
 quia tunc futura praenuntiabantur, nunc praeterita leguntur,
 et praesentia cognoscuntur.

4. Audite quod est mirabilius, librorum ueterum sacramenta
 occultata atque uelata, nonnulla ex parte a libris ueteribus
 reuelari. Nam Michaeas propheta ita loquitur : *Prout dies*, in-
 quit, *projectionis eorum ex Aegypto, ostendam mirabilia illis.*
 5 *Videbunt nationes, et confundentur ab omni uigore eorum : ma-*
nibus ora sua obstruent, aures illis obsurdabuntur, delingentes
terram, uelut serpentes trahentes terram ; conturbabuntur de con-
clusionibus eorum, in Domino Deo nostro excident mente, et ter-
rebuntur a te. Quis Deo tuo similis, auferens iniquitatem, et
 10 *transgrediens impietatem residuis hereditatis tuae ? Et non con-*
tinuit in testimonium iram suam, quoniam uoluntarius et mi-
sericors est ; ipse conuertet et miserebitur nostri, demerget delicta
nostra, demerget in maris profundum omnes culpas nostras.
 Nempe aduertitis, fratres, manifestius hic aperiri sacrosancta
 15 mysteria. In hoc ergo psalmo quamuis futura intueatur mira-
 bilis prophetiae Spiritus, tamen uidetur uelut transacta nar-
 rare. *Facta est*, inquit, *Iudaea sanctificatio eius : mare uidit et fugit :*
et facta est, et uidit, et fugit, PL
 praeteriti temporis uerba sunt ; et *conuersus est Iordanis,* 1478
 20 *et gestierunt montes, et commota est terra,* eodem
 modo praeteritum sonant ; sine praeiudicio tamen intellegendi
 futura. Alioquin contra euangelicum testimonium cogimur
 etiam illa non de futuro praenuntiata, sed de praeterito com-
 memorata, intellegere : *Diuiserunt sibi uestimenta mea, et super*
 25 *uestimentum meum miserunt sortem.* Quae quamuis uerbis prae-
 teriti temporis dicta sint, id tamen praenuntiabant quod tanto
 post futurum in passione Domini compleretur. Sed tamen,
 dilectissimi, propheta iste quem commemorauimus, etiam grossa
 corda limauit, et ad intellegenda de praeteritis rebus gestis μ 1257
 30 futura incunctanter extendit ; ut non solum apostolica aucto-
 ritate figuras nostras illas fuisse credamus, sed nec ab ipsis
 prophetis hoc praetermissum esse, ut etiam eorum eloquio
 pendente, uidentes atque gaudentes, certi ac securi, de the-

4, 3 Mich. 7, 15-19. 24 Ps. 21, 19.

4, 32/33 esse ... pendente] aliquot codd., est ... panderetur edd.

sauro Dei et noua et uetera concorditer sibimet cohaerentia
 35 proferamus. Cum enim tanto post egressum populi illius ex
 Aegypto, et tanto ante ista ecclesiae tempora haec quae com-
 memorauit, cecinerit; tamen se futura praedicere sine ulla
 dubitatione testatur. *Secundum dies, inquit, projectionis eo-
 rum ex Aegypto, ostendam mirabilia illis. Videbunt nationes, et*
 40 *confundentur.* Hoc est quod hic dictum est: *Mare uidit, et*
fugit; si enim hic per uerba praeteriti temporis, sicut est,
uidit et fugit, occulte futura praedicantur; *Videbunt certe*
et confundentur, quando futuri temporis uerba sunt, quis au-
 deat de rebus praeteritis cogitare? Et paulo post, ipsos hostes
 45 nostros, qui nos fugientes ut interimerent sequebantur, id est
 delicta nostra, sicut Aegyptios in mari obrutos, ita in baptismo
 demersa et exstincta luce clarius intimat, dicens: *Quoniam*
uoluntarius et misericors est, ipse conuertet et miserebitur no-
stri; demerget delicta nostra, demerget in maris profundum
 50 *omnes culpas nostras.*

5. Quid est, carissimi? Qui uos cognoscitis Israelitas secun-
 dum semen Abrahae, qui estis domus Iacob secundum pro-
 missionem heredes, cognoscite etiam uos exiisse ab Aegypto,
 qui huic saeculo renuntiastis, exiisse de populo barbaro, qui
 5 confessione pietatis uos a blasphemiiis gentium seiunxistis.
 Non est enim lingua uestra, sed barbara, quae Deum laudare
 non nouit, cui uos cantatis Alleluia. *Facta est enim Iudaea*
sanctificatio eius in uobis. Non enim qui in manifesto Iu-
daeus est, neque quae in manifesto in carne est circumcisio; sed
 10 *qui in occulto Iudaeus est, et circumcisione cordis.* Interrogate
 ergo corda uestra: si ea circumcidit fides, si purgauit confessio,
 in uobis *facta est Iudaea sanctificatio eius*, in uobis
Israel potestas eius. Dedit enim uobis potestatem filios
 Dei fieri.

6. Iam uero recordetur unusquisque uestrum, cum Deo uel-
 let cor applicare, eiusque suauis iugo, recedens a pristinis igno-
 rantiae suae desideriiis, deuotum animum subdere, carnalibus
 5 quam in Aegypto lateres sub dura dominatione diaboli face- PL
 ret), audita uoce Domini dicentis: *Venite ad me, omnes qui* 1479
laboratis et onerati estis, et ego uos reficiam, desertis atque ab-
 iectis sub leuem Christi sarcinam currere; recordetur ergo
 unusquisque uestrum quemadmodum omnia saecularia impe-
 10 dimenta cesserunt, dissuadentium uoces aut erumpere non
 ausae sunt, aut considerato Christi nomine per omnes terras
 exaltato et honorato tremefactae siluerunt. Ergo: *Mare ui-*

5, 1 cfr Gal. 3, 29. 8 Rom. 2, 8. 13 cfr Ioh. 1, 12. 6, 6 Matth. 11, 28.

6, 10 dissuadentium] *codd.*, dissidentium *Am.*, dissidentium et dissuadentium *Er. Lou.*

dit et fugit, ut tibi sine contradictione ad libertatem spiritalem panderetur uia.

7. *Iordanis* autem quemadmodum *retrosum conuersus* sit, nolo extra uos quaeratis, nolo aliquid mali suspicemini. Increpat enim Dominus quosdam qui dorsum ad eum posuerunt, et non faciem. Et quisquis principium suum deserit, et a suo Creatore auertitur, tamquam fluius in mare, labitur in huius saeculi amaricantem malitiam. Bonum ergo est illi ut ^{μ 1258} retrosum conuertatur, fiatque illi Deus ante faciem redeunti, quem sibi a tergo posuerat; et fiat illi retro mare huius saeculi, quod sibi ante faciem, cum illuc laberetur, effecerat; et sic obliuiscatur ea quae retro sunt, ut in ea quae ante sunt extendatur; quod iam conuerso utile est. Namque antequam conuertatur, si ea quae retro sunt obliuiscitur, Deum obliuiscitur, quia ipsum retro fecerat, ad quem dorsum posuerat; et si in ea quae ante sunt extenditur, in saeculum extenditur, quia ipsum sibi ante faciem posuerat, quo auidus irruebat. *Iordanis* ergo illos significat, qui gratiam baptismi perceperunt; et sic *Iordanis* conuertitur retrosum, cum illi conuertuntur ad Deum, ut eum iam retro non habeant, sed reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transferentur a gloria in gloriam.

8. *Montes gestierunt uelut arietes*: fideles dispensatores uerbi ueritatis sancti apostoli, sancti euangelii praedicatores. *Et colles uelut agni ouium*. Hi sunt quibus dicitur: *In Christo Iesu per euangelium ego uos genui*; hi sunt quibus dicitur: *Non ut confundam uos, haec scribo, sed ut filios meos carissimos moneo*; hi sunt de quibus dicitur: *Afferte Domino filios arietum*. Adtendite per omnes terras, qui nostis ista mirari, et gaudere atque cantare Domino Deo uestro; adtendite ista compleri per omnes gentes, quae ante tam longa tempora figurate gesta atque praedicta sunt.

9. Interrogate et dicite: *Quid est tibi, mare, quod fugisti; et tu, Iordanis, quia conuersus es retrosum? montes, quia gestiistis uelut arietes; et colles, sicut agni ouium?* Quid est, o saeculum, quod tua impedimenta cesserunt? quid est, o tot milia toto orbe fidelium, huic mundo renuntiantium, quod ad uestrum Dominum conuertimini? Quid est quod gaudetis, quibus in fine dicitur: ^{PL} *Euge, bone serue, quoniam in paucis fidelis fuisti, supra multa* ¹⁴⁸⁰ *te constituam?* quid est quod gaudetis, quibus in fine dicitur: ¹⁰ *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi?*

7, 3 cfr Jer. 2, 27.

10 cfr Phil. 3, 13.

18 cfr II Cor. 3, 13.

8, 4 I Cor.

4, 15.41.

6 Ps. 28, 1.

9, 8 Matth. 25, 21.34.

7, 6 amaricentem laetitiam tres codd.

7. **10.** Respondebunt uobis haec omnia, uosque ipsi respondebitis uobis : *A facie Domini commota est terra, a facie Dei Iacob.* Quid est : *a facie Domini*, nisi eius praesentia qui dixit : *Ecce ego uobiscum sum usque in consummationem saeculi ?* Commota est enim terra ; sed quia male pigra remanserat, commota est, ut solidius firmaretur a facie Domini.
8. **11.** *Qui conuertit petram in stagna aquarum, et rupem in fontes aquarum.* Seipsum enim et quamdam suam duritiam liquefecit ad irrigandos fideles suos, ut fieret in eis fons aquae salientis in uitam aeternam ; quia prius, cum ignoraretur, durus uidebatur. Inde illi turbati sunt, et non exspectauerunt donec scripturis apertis influeret atque inundaret in eos, qui dixerunt : *Durus est hic sermo, quis potest eum audire ?* Ista petra, ista duritia conuersa est in stagna aquarum, et ista rupes in fontes aquarum, cum resurgens exposuit eis, incipiens a Moyse per omnes prophetas, quia sic oportebat Christum pati ; et misit Spiritum sanctum, de quo dicebat : *Si quis sitit, ueniat et bibat.*
- 9(1). **12.** *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Gratia quippe ista erumpentis aquae de petra (*petra autem erat Christus*), non quasi operibus praecedentibus data est, sed miserante illo qui iustificat impium. Etenim Christus pro impiis mortuus est, ne ullam suam homines, sed nominis Dei quaerent gloriam. μ 1259
- 10(2). **13.** *Super misericordia tua, inquit, et ueritate tua.* Haec duo, misericordiam et ueritatem, aduertite in sanctis scripturis quam sibi saepe iungantur. In sua quippe misericordia uocauit impios, et in ueritate iudicat eos qui uocati uenire noluerunt. *Nequando dicant gentes : Vbi est Deus eorum ?* In nouissimo enim apparebit misericordia eius et ueritas, quando signum Filii hominis apparebit in caelo, et tunc plangent omnes tribus terrae, nec dicent : *Vbi est Deus eorum*, cum eis non adhuc credendus praedicatur, sed iam tremendus ostenditur.
- 11(3). **14.** *Deus autem noster in caelo sursum.* Non in caelo, ubi solem et lunam uident, opera Dei quae colunt, sed *in caelo sursum*, quod transgreditur omnia corpora caelestia et terrestria. Nec sic est in caelo Deus noster, quasi subtracto caelo ruinam sine sede formidet. *In caelis et in terra omnia quaecumque uoluit fecit.* Nec indiget operibus suis, tamquam in eis collocetur, ut maneat ; sed in sua aeternitate

10, 4 Matth. 28, 20.

11, 7 Ioh. 6, 61.

10 cfr Luc. 24, 27.26.

12 Ioh.

7, 37.

12, 3 1 Cor. 10, 4.

4 cfr Rom. 4, 5.

5 cfr Rom. 5, 6.

10, 3 dei] domini a, corr. alt. m.

11, 1 petra a

2 rupes a

13, 1 misericordiam a

tua] om. a Prosp.

14, 5 in caelo a (cfr serm. 2, 1, 13), om. Prosp.

super terram Prosp.

persistit, in qua manens omnia quaecumque uoluit fecit in
 caelis et in terra ; neque enim iam eum portabant, ut ab eo PL
 10 fieri possent ; quando, nisi fierent, eum portare non possent. 1481
 Ergo in quibus est ipse, tamquam indigentia continet, non ab
 eis tamquam indigens continetur. Siue sic intellegatur : *In*
caelis et in terra omnia quaecumque uoluit fecit,
 uel in superioribus, uel in inferioribus populi sui uoluntariam
 15 gratiam suam constituit, ne quis de operum meritis gloriatur ;
 quia siue montes gestiant uelut arietes, siue colles uelut agni
 ouium, a facie Domini commota est terra, ne in terrenis sordi-
 bus perpetuo remanerent.

SERMO II.

9(1)-
12(4).

1. Quamquam fortasse omnium psalmodum sit una contex-
 tio diligenter intuentibus, ita ut nullus sequatur qui non supe-
 riori possit adiungi ; tamen istum ita consideremus, tamquam
 uterque unus sit, iste scilicet ac superior. Namque cum in illo
 5 dictum sit : *Non nobis, Domine, non nobis, sed*
nomini tuo da gloriam ; super misericordia tua
et ueritate tua nequando dicant gentes : Vbi est
Deus eorum ? quia inuisibilem Deum colimus, qui nul-
 lorum corporeis oculis, cordibus autem paucorum mun-
 10 dissimis notus est ; tamquam ideo possint dicere gentes :
Vbi est Deus eorum, quia ipsi possunt ostendere oculis
 deos suos ; primo admonuit operibus sentiri praesentiam Dei
 nostri, quia cum sit *in caelo sursum, in caelo et in ter-*
ra omnia quaecumque uoluit fecit. Et quasi diceret :
 15 *Ostendant gentes deos suos, Simulacra,* inquit, *gentium*
argentum et aurum, opera manuum hominum : id
 est, quamuis Deum nostrum carnalibus oculis uestris non pos-
 simus ostendere, quem per opera intellegere debuistis ; nolite
 tamen seduci uanitatibus uestris, quia uos ea quae colitis digi-
 20 to potestis ostendere. Multo quippe honestius non haberetis
 quod possetis ostendere, quam ut in eo quod istis oculis a uo-
 bis ostenditur, uestri cordis caecitas ostendatur ; quid enim os-
 tenditis, nisi aurum et argentum ? Habent quidem et aerea, et
 lignea, et fictilia simulacra, et huiuscemodi alterius alteriusque
 25 materiae ; sed pretiosum eorum maluit commemorare Spiritus
 sanctus, quia cum in eo quisque quod illi carius est erubuerit,
 multo facilius auertitur a ueneratione uiliorum. Nam dictum
 est alio loco scripturarum de simulacrorum cultoribus : *Dicen-*
tes ligno : Pater meus es tu ; et lapidi : Tu me genuisti. Sed ne

CXIII, sermo 2, 1, 28 Ier. 2, 27.

CXIII, sermo 2, 1, 16 opera manuum illorum a, om. Prosp.

30 sibi prudentior uideatur qui hoc non ligno et lapidi dixerit, sed auro et argento, huc adspiciat, huc aurem cordis intendat : *Simulacra gentium argentum et aurum*. Non abiectum aliquid et aspernabile nominatum est ; et ei quidem animo qui terra non est, terra est et aurum et argentum ; sed speciosior atque fulgentior, solidior atque firmior. Noli ergo addere manus hominum, ut ex eo metallo quod fecit uerus Deus, uelis facere falsum deum ; immo falsum hominem, quem pro uero uenereris Deo, quem quisquis pro uero homine in amicitiam reciperet, insaniret. Ducit enim, et affectu quodam in-
40 fimo rapit infirma corda mortalium formae similitudo, et membrorum imitata compago ; sed sicut fabricata singula ostendis, sic ostende officia singulorum, quorum te effigies, o humana uanitas, trahit.

PL
148213(5)-
15(7).

2. *Os enim habent, et non loquentur ; oculos habent, et non uidebunt ; aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt ; manus habent, et non contrectabunt ; pedes habent, et non*
5 *ambulabunt ; non clamabunt in faucibus suis*. Iam ergo artifex melior est eis, quia ea potuit membrorum motu atque officio fabricare ; quem tamen artificem te utique puderet adorare. Melior et tu, quamuis ea non feceris, quoniam quae illa non possunt facis. Melior et bestia : ad hoc enim additum est : *Non clamabunt in faucibus suis*. Namque,
10 cum superius dixisset : *Os habent, et non loquentur*, quid opus erat, postquam a capite usque ad pedes membra decursa sunt, de faucium clamore repetere, nisi, credo, quia illa quae de ceteris membris commemorabat, communia esse
15 hominibus belluisque sentimus ? Nam et uident, et audiunt, et olfaciunt, et ambulant, et quaedam, sicut simiae, manibus contrectant. Illud autem quod de ore dixerat, proprium est hominis ; quoniam bestiae non loquuntur. Ne quis autem ad sola humanorum membrorum opera referret quae dicta sunt,
20 et diis gentium solos homines anteponeret ; post omnia subdidit, dicens : *Non clamabunt in faucibus suis* : quod rursum hominibus pecoribusque commune est. Quod si primo dixisset, cum ab ore coepit membra percurrere, os habent, et non clamabant ; cuncta etiam sic ad naturam hominis refer-
25 rentur, nec facile ibi quidquam de communionem ferarum sensus audientis aduerteret. Cum uero illud de ore dixit, quod hominis proprium est, et post enumerationem partium corporis quam commemoratis pedibus terminasse uidebatur, adiunxit : *Non clamabunt in faucibus suis*, lectorem uel audito-
30 rem fecit intentum, ut dum quaerit cur additum sit, admoneri se inueniat simulacris gentium non tantum homines, sed etiam belluas se debere praeponere ; ut si pudet adorare

bestiam, quam fecit Deus uidentem, audientem, odorantem, contrectantem, ambulantem, clamantem in faucibus suis, uiderent quam pudendum esset adorare mutum, et carens uita sensuque simulacrum; cui ad hoc inesset similitudo membrorum, ut anima carnalibus sensibus dedita, quasi uiuenti atque animatae formae applicaret affectum, cum ea uideret quae in suo corpore uiua atque animata sentiret. Quanto ergo melius mures atque serpentes, et id genus animantium cetera, de simulacris gentium, si ita dicendum est, quodammodo iudicant, in quibus quia non sentiunt humanam uitam, non curant humanam figuram? Itaque in eis plerumque nidificant, et nisi humanis motibus deterreantur, nulla sibi habitacula munitiora conquirunt. Mouet ergo se homo, ut uiuentem bestiam a suo deo deterreat; et illum non se mouentem, quasi potentem colit, a quo meliorem deterruit. Deterruit enim uidentem a caeco, audientem a surdo, clamantem a muto, ambulantem ab immobili, sentientem ab insensato, uiuentem a mortuo, immo deteriore quam mortuo. Mortuum quippe sicut manifestum est non uiuere, ita manifestum est aliquando uixisse. Quapropter deum qui nec uiuit nec uixit, profecto et mortuus antecedit.

3. Quid hoc manifestius, fratres mei dilectissimi? quid euidentius? Quis puer interrogatus, non hoc certum esse respondeat, quod *simulacra gentium os habent, et non loquentur; oculos habent, et non uidebunt*, et cetera quae diuinus sermo contexit? Cur ergo tantopere Spiritus sanctus curat scripturarum plurimis locis haec insinuare atque inculcare uelut inscientibus, quasi non omnibus apertissima atque notissima, nisi quia species membrorum, quam naturaliter in animantibus uiuentem uidere, atque in nobismetipsis sentire consueuimus, quamquam, ut illi asserunt, in signum aliquod fabrefacta atque eminenti collocata suggestu, cum adorari atque honorari a multitudine coeperit, parit in unoquoque sordidissimum erroris affectum, ut quoniam in illo figmento non inuenit uitalem motum, credat numen occultum; effigiem tamen uiuenti corpori similem, seductus forma et commotus auctoritate quasi sapientium institutorum obsequentiumque turbarum, sine uiuo aliquo habitatore esse non putat? Hinc et mala daemonia ad possidenda gentium simulacra talis hominum affectus inuitat, quorum praesidentium uaria fallacia mortiferi seminantur et multiplicantur errores. Aliis itaque locis et contra ista diuinae litterae uigilant, ne quisquam dicat, cum irrisa fuerint simulacra; non hoc uisibile colo, sed numen quod illic inuisibiliter habitat.

39 melius] *codd.*, magis uel *praem. edd.* 40 cetera] *codd.*, colerent quae *edd.* 3, 11 signo aliquo fabrefacto atq. emin. collocato *Er. Lou.* 19/20 possidentium aliquot *codd.*

Ipsa ergo numina in alio psalmo eadem scriptura sic damnat :
 25 *Quoniam dii gentium, inquit, daemonia ; Dominus autem caelos fecit. Dicit et apostolus : Non quod idolum sit aliquid, sed quoniam quae immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo. Nolo uos socios fieri daemoniorum.*

4. Videntur autem sibi purgatoris esse religionis, qui dicunt : Nec simulacrum, nec daemonium colo ; sed effigiem corporalem eius rei signum intueor, quam colere debeo. Itaque interpretantur simulacra, ut alio dicant significari terram,
 5 unde templum solent appellare Telluris ; alio mare, sicut Neptuni simulacro ; alio aerem, sicut Iunonis, alio ignem, sicut Vulcani ; alio luciferum, sicut Veneris ; alio solem, alio lunam, quorum simulacris eadem nomina sicut Telluris imponunt ; μ 1262
 alio illud, alio illud sidus, uel illam uel illam creaturam ; neque
 10 enim cuncta enumerare sufficimus. De quibus rursus cum exagitari coeperint, quod corpora colant, maximeque terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum nobis usus in promptu est (nam de caelestibus quoniam nostro ea corpore contrectare atque contingere, nisi oculorum radiis non ualemus, non ita
 15 erubescunt) ; respondere audent non se ipsa corpora colere, PL
 sed quae illis regendis praesident numina. Itaque apostoli una 1484
 sententia poenam istorum damnationemque testatur : *Qui transmutauerunt, inquit, ueritatem Dei in mendacium, et coluerunt et seruiuerunt creaturae, potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula.* Nam priore parte huius sententiae, simulacra damnauit ; posteriore autem, interpretationes simulacrorum ; effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum quas fabricauit Deus, transmutant ueritatem Dei in mendacium ; res autem ipsas pro diis habendo et uenerando,
 25 seruiunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula.

5. Quis autem adorat uel orat intuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab eo se exaudiri putet, ab eo sibi praestari quod desiderat speret ? Itaque homines talibus superstitionibus obligati, plerumque ad ipsum solem dorsum ponunt, preces fundunt statuae quam solem uocant ; et cum sonitu maris a tergo feriantur, Neptuni statuam quam pro ipso mari colunt, quasi sentientem gemitibus feriunt. Hoc enim facit et quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus uiuens in sensibus corporis, magis arbitretur sentire corpus
 10 quod suo corpori simillimum uidet, quam rotundum solem undasque diffusas, et quidquid non eisdem lineamentis formatum conspicit, quibus illa formata sunt quae uiuentia uidere consueuit. Contra hunc affectum, quo humana et carnalis infirmitas facile capi potest, cantat scriptura Dei res ualde
 15 notissimas, quibus commemoret et tamquam excitet mentes

hominum in consuetudine corporum dormientes. *Simulacra*, inquit, *gentium argentum et aurum*. Sed Deus fecit argentum et aurum. *Opera*, inquit, *manuum hominum* : hoc enim uenerantur quod ipsi ex auro argentoque fecerunt.

6. Sed enim et nos pleraque instrumenta et uasa ex huiusmodi materia uel metallo habemus in usum celebrandorum sacramentorum, quae ipso ministerio consecrata sancta dicantur, in eius honorem cui pro salute nostra inde seruitur ;
 5 et sunt profecto etiam ista instrumenta uel uasa, quid aliud quam opera manuum hominum ? Verumtamen numquid os habent, et non loquentur ? numquid oculos habent, et non uidebunt ? numquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo ? Illa maxime causa est impietatis insanae, quod plus ualeat in affectibus miserorum uiuenti similis forma quae sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse uiuentem, ut debeat a uiuente contemni. Plus enim ualent simulacra ad curuandam infelicem animam quod os habent, oculos habent, aures habent, nares habent, manus habent, pedes habent, quam ad corrigendam quod non loquentur, non uidebunt, non audient, non odorabunt, non contrectabunt, non ambulabunt. μ 1263

16(8). 7. Itaque sequitur ut illud quoque fiat quod etiam in hoc psalmo sequitur ; ut scilicet *similes illis fiant omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis*. Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus, nec uidentia, nec uiuentia simulacra. PL 1485

17(9)-
 19(11). 8. *Domus autem Israel sperauit in Dominum*. *Spes enim quae uidetur, non est spes : quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus*. Sed ut perduret usque in finem ipsa patientia,
 5 *Adiutor eorum et protector eorum est*. An fortasse spirituales (a quibus carnales instruuntur in spiritu mansuetudinis, quia ipsi tamquam superiores pro inferioribus supplicant) iam uident, et illis iam res est quae adhuc inferioribus spes est ? Non est ita ; nam et *domus Aaron sperauit in Dominum*. Ergo, ut etiam ipsi perseueranter extendantur in ea quae ante sunt, et perseueranter currant, donec adprehendant in quo adprehensi sunt, et cognoscant sicut et cogniti sunt, *Adiutor eorum et protector eorum est*. Vtrique enim *timent Dominum, et sperauerunt in Dominum ; adiutor eorum et protector eorum est*.
 15

20(12).
 21(13). 9. Neque enim nos meritis nostris praeuenimus misericordiam Domini ; sed *Dominus memor fuit nostri et be-*

8, 1 Rom. 8, 24.

7, 2 illis fiant] a, sint illis *Prosp.*
 9 sperabit a 9/10 domino *Prosp.*

8, 1 sperat *Prosp.* domino a *Prosp.*
 14 qui timent a *Prosp.* domino *Prosp.*

nedixit nos. Benedixit domum Israel, benedixit domum Aaron. Utrosque autem benedicens : Benedixit omnes timentes Dominum. Quaeris quos utrosque ? respondetur : Pusillos cum magnis. Hoc est, domum Israel cum domo Aaron, eos utique qui ex ipsa gente crediderunt in saluatorem Iesum ; quia non in omnibus illis beneplacuit Deo. Sed si quidam illorum non crediderunt, numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit ? Absit. Neque enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israel ; neque qui semen sunt Abraham, omnes filii ; sed, sicut scriptum est : Reliquiae saluae factae sunt. Ex persona enim eorum qui inde crediderunt, dicitur : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissetus. Sed ideo semen, quia sparsum per terras multiplicatum est.

22(14).

10. *Dixerunt enim magni de domo Aaron : Adiciat Dominus super uos, super uos et super filios uestros. Et ita factum est. Accesserunt enim etiam de lapidibus suscitati filii Abraham ; accesserunt oves quae non erant de hoc ouili, ut fieret unus grex et unus pastor : accessit fides omnium gentium, et creuit numerus non solum sapientium antistitum, sed etiam oboedientium populorum, adiciente Domino non solum super patres, qui ad illum in Christo ceteros imitatuos praeirent, sed etiam super filios eorum, qui patrum pia uestigia sequerentur. Nam sic ait ille his quos per euangelium in Christo genuerat : Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Adiecit itaque Dominus, non solum super montes gestientes sicut arietes, sed etiam super colles gestientes sicut agnos ouium.*

23(15).

24(16).

11. *Proinde his utrisque magnis et pusillis, montibus et collibus, arietibus et agnis dicit propheta quod sequitur : Benedicti uos Domino, qui fecit caelum et terram. Tamquam diceret : Benedicti uos Domino, qui uos fecit caelum in magnis, terram in pusillis ; sed caelum non istud uisibile, plenum luminaribus ad hos oculos pertinentibus. Caelum enim caeli Domino, qui erexit et sublimauit quorundam sanctorum mentes in tantum, ut nulli hominum, sed ipsi Deo suo docibiles fierent ; in cuius caeli comparatione quidquid carnis oculis cernitur, terra dicenda est, quam dedit filiis hominum, ut eius consideratione siue ab ea parte quae super illustrat, sicut est hoc quod dicitur caelum, siue ab ea quae subter illustratur, cui proprie terra nomen est, cum totum*

9, 8 I Cor. 10, 5. 9 Rom. 3, 3. 10 Rom. 9, 6, 7. 12 Rom. 9, 27, 29.
10, 3 cfr Matth. 3, 9. 4 cfr Ioh. 10, 16. 11 I Cor. 4, 15, 16.

9, 6 maioribus *Prosp.* 10, 1 magna *Lou.* 2 nos ... nos ... nostros *codd.* (at cfr *Enarr. in ps. CXVII, 3, 12/13*) 13 gestientes] *codd.*, id est gentes *Lou.* 11, 3 a domino *Prosp.*

sicut commemorauimus, in illius comparatione quod caelum
 15 caeli dicitur, terra sit; *terram* ergo istam totam *dedit filiis
 hominum*, ut eius consideratione, quantum possunt, con-
 ciant Creatorem, quem infirmis adhuc cordibus sine isto con-
 iecturae adminiculo uidere non possunt.

12. Est et alius intellectus, a quo dissimulare non debeo,
 uerborum istorum, quibus dictum est: *Caelum caeli Do-
 mino, terram autem dedit filiis hominum*, ut ab eo
 quod diximus, non recedat intentio. Dixeramus enim magnos
 5 et pusillos significari etiam eo quod adiectum est: *Benedicti
 uos Domino, qui fecit caelum et terram*. Si ergo ma-
 gnos caeli, pusillos autem terrae nomine accipimus; quoniam
 pusilli crescendo futuri sunt caelum, et in ipsa spe lacte nutri-
 untur: sic sunt illi magni caelum terrae, cum paruulos nu-
 10 triunt, ut etiam caelum caeli se esse intellegant, dum cogitant
 in qua spe paruuli nutriantur. Sed tamen quia iam illi non ab
 homine, neque per hominem, sed per ipsum Deum carpunt sin-
 ceritatem ubertatemque sapientiae, acceperunt paruulos futu-
 ros quidem caelum, ut caelum caeli se esse sciant; adhuc ta-
 15 men terram cui dicant: *Ego plantauit, Apollo rigauit, sed Deus
 incrementum dedit*. Ipsis enim filiis hominum quos fecit caelum,
 terram dedit in qua operentur, qui nouit terrae prouidere per
 caelum. Maneant igitur caelum et terra in Deo suo qui fecit ea,
 et uiuant ex eo, confitentes ei et laudantes eum; nam si ex
 20 se uelint uiuere, morientur, sicut scriptum est: *A mortuo quasi
 qui non sit, perit confessio*. Sed: *Non mortui laudabunt te,
 Domine, neque omnes qui descendunt in infernum*.
 Clamat enim alio loco tua scriptura: *Peccator, dum uenerit in
 profundum malorum, contemnit. Sed nos qui uiuimus,
 25 benedicimus Dominum, ex hoc nunc et usque in
 saeculum.*

IN PSALMVM CXIV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus uocem de-
 preprecationis meae*. Cantet hoc anima quae peregrinatur a
 Domino, cantet hoc ouis illa quae errauerat, cantet hoc filius
 ille qui mortuus fuerat et reuixit, perierat et inuentus est; PL
 5 cantet hoc anima nostra, fratres et filii carissimi. Erudiamur, 1487

12, 15 1 Cor. 3, 6. 20 Eccli. 17, 26. 23 Prou. 18, 3.

CXIV, 1, 4 cfr Luc. 15, 24.

12, 3 terra a 26 saecula a

CXIV, 1, 1 dilexi] tit. praem. a Prosp. : alleluia, om. Aug. 1/2 orationis Prosp.

et permaneamus, et cum sanctis ista cantemus : *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus uocem deprecationis meae*. Numquid ipsa diligendi causa est, *quoniam Dominus* μ 1265
exaudiet uocem deprecationis meae ? ac non potius aut
 10 ideo diligimus quia exaudiuit, aut ideo diligimus ut exaudiat ?
 Quid est ergo : *Dilexi, quoniam exaudiet* ? An quia dilectionem spes solet accendere, dilexisse se dixit, quoniam sperauit exauditurum Deum uocem deprecationis suae ?

2. 2. Vnde autem hoc sperauit ? *Quoniam inclinauit, inquit, aurem suam mihi, et in diebus meis inuocaui*. Ergo ideo dilexi, quoniam exaudiet ; ideo exaudiet, *quoniam inclinauit aurem suam mihi*. Sed unde scis, o anima
 5 humana, quod inclinauit Deus aurem suam tibi, nisi dicas : Credidi ? Manent ergo tria haec, fides, spes, caritas : quia credidisti, sperasti ; quia sperasti, dilexisti. Iam si quaeram unde crediderit anima inclinasse sibi aurem Deum suum ; nonne respondebit : *Quia prior dilexit nos, et Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum* ? *Quomodo enim inuocabunt in quem non crediderunt* ? ait Doctor gentium ; *aut quomodo credent quem non audierunt* ? *Quomodo autem audient sine praedicante* ? *aut quomodo praedicabunt, nisi mittantur* ? Cum haec omnia gesta erga me cernerem, quomodo non cre-
 15 derem quod inclinauit Dominus aurem suam mihi ? Et sic commendauit in nobis dilectionem suam, ut Christus pro impiis moreretur. Cum igitur haec mihi annuntiarent speciosi pedes eorum qui annuntiauerunt pacem, qui annuntiauerunt bona, quia *omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit*,
 20 credidi aurem eius inclinatum mihi, *et in diebus meis inuocaui*.

3. 3. Et qui sunt dies tui, quoniam dixisti : *In diebus meis inuocaui* ? an forte illi quibus uenit plenitudo temporis, et misit Deus Filium suum, qui iam dixerat : *Tempore acceptabili exaudiui te, et in die salutis adiuui te* ? Audisti ex ore praedicatoris uenientis ad te pedibus speciosis : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* ; et credidisti, et in diebus tuis inuocasti, et dixisti : *O Domine, erue animam meam*. Sunt quidem ista : sed dies meos magis, inquit, possum dicere dies miseriae meae, dies mortalitatis meae, dies secundum
 10 Adam, plenos laboris et sudoris, dies secundum uetustatem putredinis. Ego enim iacens, *infixus in limo profundi*, et in alio psalmo exclamaui : *Ecce ueteres posuisti dies meos ; in his diebus meis inuocaui*. Distant quippe dies mei a diebus

2, 6 cfr 1 Cor. 13, 13. 9 Rom. 8, 32. 10 Rom. 10, 14, 15. 16 cfr Rom. 5, 8. 17 cfr Isai. 52, 7. 19 Ioel 2, 32. 3, 2 cfr Gal. 4, 4. 3 Isai. 49, 8. 5 II Cor. 6, 2. 7 Ps. 114, 4. 11 Ps. 68, 3. 12 Ps. 38, 6.

2, 2 inuocabo a, et add. : eum

Domini mei. Dies meos dico, quos ipse mihi feci priuata audacia, qua deserui eum ; et quoniam ubique ipse regnat, et est omnipotens atque omnitenens, merui carcerem, id est, ignorantiae tenebras, et compedes mortalitatis accepi. *In his diebus meis inuocaui* ; quia ego et alibi clamo : *Educ de carcere animam meam* ; et quoniam in die salutis, quam mihi
 15 praestitit, adiuuit me, intrat in conspectum eius gemitus compeditorum. In his enim diebus meis : *Circumdederunt me dolores mortis ; pericula inferni inuenerunt me*, quae nisi aberrantem abs te non inuenirent me. Nunc autem
 20 illa me inuenerunt ; ego uero ea non inueniebam, qui gaudebam prosperis saeculi, in quibus plus fallunt pericula inferni.

4.5. 4. Sed posteaquam et ego *tribulationem et dolorem* PL 1488
inueni, nomen Domini inuocaui. Latebat enim me tribulatio et dolor utilis ; tribulatio de qua dat auxilium, cui dictum est : *Da nobis auxilium de tribulatione, et uana salus*
 5 *hominis*. Ego enim de uana salute hominis gaudendum et exultandum arbitrabar ; sed cum audissem a Domino meo : *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur*, non exspectaui ut prius amitterem bona temporalia quibus male oblectabar, et tunc lugerem ; sed adtendi in eamdem ipsam miseriam meam
 10 qua talibus oblectabar, quae et amittere formidarem, et tenere non possem ; adtendi in eam uehementer et fortiter, et me non solum excruciarı aduersitatibus huius saeculi, sed etiam obligari prosperitatibus uidi ; atque ita *tribulationem et dolorem* qui me latebat *inueni, et nomen Domini inuocaui*.
 15 *O Domine, erue animam meam. Miser enim ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius, nisi gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum ?* Dicat igitur sanctus populus Dei : *Tribulationem et dolorem inueni, et nomen Domini inuocaui*, et audiant reliquiae gentium quae non
 20 dum inuocant nomen Domini ; audiant et quaerant, ut inueniant tribulationem et dolorem, et inuocent nomen Domini, et saluae fiant. Non hoc eis dicimus, ut quaerant miseriam quam non habent, sed ut inueniant eam quam nescientes habent ; neque hoc eis optamus, ut terrena necessaria desint eis,
 25 quibus indigent, dum mortaliter uiuunt, sed ut hoc plangent, quod amissa satietate caelesti, terrenis, non ad fruendum stabilibus bonis, sed ad sustentandum necessariis indigere meruerunt. Agnoscant et lugeant istam miseriam ; faciet eos beatos lugentes, qui eos esse semper miseros noluit.

5.6. 5. *Misericors Dominus et iustus, et Deus noster miseretur*. Misericors, et iustus, et miseretur. *Misericors*

18 Ps. 141, 8. 4, 4 Ps. 59, 13. 7 Matth. 5, 5. 15 Rom. 7, 24.

3, 19 quem aliquot codd. 20 adiuuat plures codd. 4, 9 miseriam] plures codd.
 Am. Er. (cfr Prosp.), animam Lou. 5, 2 miserebitur Prosp.

primum, quia inclinavit aurem suam mihi ; et nesciebam propinquasse aurem Dei mei ori meo, nisi per illos speciosos pedes
 5 excitarer, ut inuocarem ; quis enim eum inuocauit, nisi quem ipse prior uocauit ? Hinc ergo primum *misericors*. *Iustus* autem, quia flagellat ; et iterum *miseretur*, quia recipit : flagellat enim omnem filium quem recipit, nec tam mihi amarum debet esse quod flagellat, quam dulce quod recipit. Quo-
 10 modo enim non flagellet, *custodiens paruulos Dominus*, quos grandes quaerit heredes ? quis enim est filius cui non det disciplinam pater eius ? *Humilatus sum, et saluum me fecit*. Saluum me fecit, quia humilatus sum ; non enim poe- PL
 nalis, sed salutaris dolor est quem secundo medicus facit. 1489

7.8. **6.** *Conuertere ergo, anima mea, in requiem tuam ; quia Dominus benefecit tibi : non meritis, aut uiribus tuis ; sed quoniam Dominus benefecit tibi. Quoniam exemit, inquit, animam meam a morte.* Mira res est, carissimi, quod cum dixisset in requiem conuertendam animam suam, quoniam benefecit ei Dominus, subiecit : *Quoniam exemit animam meam a morte.* Ideone in requiem conuerteretur, quia exemta est a morte ? Nonne magis in morte requies dici solet ? Quae tandem eius actio est, cuius uita re-
 10 quies, et mors inquietudo est ? Talis ergo actio debet esse animae, quae tendat ad quietam securitatem, non quae augeat μ 1267
 inquietum laborem ; quoniam exemit eam de morte qui miser-
 tus eius dixit : *Venite ad me, omnes qui laboratis, et ego uos reficiam : tollite iugum meum super uos, et discite a me, quoniam*
 15 *mitis sum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus ue-*
stris ; iugum enim meum suaue est, et sarcina mea leuis est. Mitis itaque et humilis, tamquam uiam Christum sequens, debet esse animae actio tendentis ad requiem ; non tamen pigra et desidiosa ; in cursum consummet, sicut scriptum est : *In*
 20 *mansuetudine opera tua perfice.* Etenim, ne mansuetudo ad segnitiam duceretur, adiunctum est : *Opera tua perfice.* Neque enim sicut in ista uita somni requies nos reparat ad actionem ; sed actio bona perducit ad semper uigilantem quietem.

7. Ille autem cuncta praestat, cuncta exhibet Deus, de quo hic dicitur : *Quoniam Dominus benefecit mihi, quoniam exemit animam meam a morte, oculos meos a lacrimis, pedes meos a lapsu.* Haec enim in spe com-
 5 pleta erga se cantat quisquis huius carnis uinculum intellegit.

5, 8 cfr Hebr. 12, 6.
 Eccli. 3, 19.

11 cfr Hebr. 12, 7.

6, 13 Matth. 11, 28-30.

19

10 non flagellat] *opt. codd.*, nos flagellat ? *Er. Lou.* 12 humilatus] α , humiliatus (*codd.*), *edd.* μ *Prosp.* 12/13 liberauit me *Prosp.* 6, 1 animam tuam α
 2 quoniam α (*cfr l. 3*) mihi α 3 *alt.* quoniam] α , quia *Prosp.* 4 libera-
 uit α a] de α *Prosp.* 17 humilis] *codd.*, corde *add. Er. Lou.* 7, 4 pedes]
 et *praem. a*

Vere quippe dictum est : *Humilatus sum, et saluum me fecit* ; sed et illud apostolus uerum dicit : *Quoniam spe salui facti sumus*. Et de morte quidem quod exemti sumus, recte dicitur iam esse completum, ut mortem intellegamus non credentium, de qualibus ait : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos* ; et illud in superiore psalmo : *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum ; sed nos qui uiuimus, benedicimus Dominum*. Ex hac ergo morte potest recte intellegere homo fidelis iam exemptam esse animam suam, eo ipso quod ex infideli fidelis effecta est ; unde ipse Saluator : *Qui credit in me, inquit, transitum facit a morte ad uitam*. Cetera uero spe completa sunt in eis qui nondum ex hac uita emigrarunt. Nunc enim cum lapsus nostros periculosissimos cogitamus, non cessant a lacrimis oculi ; tunc autem eximet oculos nostros a lacrimis, quando et pedes a lapsu. Quia tunc nullus erit lapsus ambulantium pedum, quando infirmae carnis nullum erit lubricum. Nunc uero, quamuis firma sit uia nostra, quae Christus est ; tamen quia carnem nobis, quam iubemur edomare, substernimus ; in ipso prorsus opere quo eam subditam castigamus, non in ea cadere magnum est : non autem in ea labi, quis potest ?

8.9. 8. Quapropter quia et in carne sumus, et in carne non sumus (in carne enim sumus eo uinculo quod nondum solutum est, quod *dissolui et esse cum Christo multo magis optimum* ; non autem sumus in carne ex eo quod spiritus primitias dedimus Deo, si tamen possimus dicere quia *conuersatio nostra in caelis est*, et tamquam capite placeamus Deo, pedibus autem tamquam extremis animae partibus adhuc lubricum sentiamus), audi quemadmodum ad spem pertineat quod ita canitur uelut iam sit effectum, *Exemit, inquit, oculos meos a lacrimis, pedes meos a lapsu* ; et tamen non ait : *Placeo*, sed : *Placebo in conspectu Domini, in regione uiuorum*, satis ostendens ab ea parte nondum se placere in conspectu Domini, quae est in regione mortuorum, id est in carne mortali. *Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt*. Vnde quod sequitur, et dicit idem apostolus : *Vos autem non estis in carne* ; secundum id dicit, quod *corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiam*, secundum quem placebant Domino, quia secundum ipsum in carne non erant. Quis autem placeat Deo uiuo, in corpore mortuo ? Sed quid ait ? *Si autem Spiritus eius qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, habitat in uobis ; qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, uiuificabit et mortalia corpora uestra pro-*

7, 6 Ps. 114, 6. 7 Rom. 8, 24. 10 Matth. 8, 22. 11 Ps. 113, 17. 15
Ioh. 5, 24. 8, 3 Phil. 1, 23. 5 Phil. 3, 20. 14/23 Rom. 8, 8-11.

22 uia] *plures codd.*, uita *edd.* 8, 11 in conspectu] *coram a, om. Prosp.*

pter Spiritum qui habitat in uobis. Tunc erimus in regione uiuorum, ex omni parte placentes in conspectu Domini, ex
 25 *nulla ab eo parte peregrini. Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur a Domino nostro, et in quantum inde peregrinamur, in tantum non sumus in regione uiuorum. Confidimus autem et bene arbitramur magis peregrinari a corpore, et immanere ad Dominum; et ideo ambimus, siue immanentes,*
 30 *siue peregrinantes, placentes illi esse. Ambimus quidem nunc, quia exspectamus adhuc redemptionem corporis nostri; sed cum absorpta fuerit mors in uictoriam, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc nullus erit fletus, quia nullus lapsus, et nullus lapsus, quia*
 35 *nulla corruptio. Et ideo iam non ambiemus placere, sed omnino placebimus in conspectu Domini, in regione uiuorum.*

IN PSALMVM CXV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Notissimum arbitror esse Sanctitati uestrae quia ait apostolus : *Non enim omnium est fides; et quod maior esse soleat infidelium multitudo, non ignoratis; propter quod dicitur : Domine, quis credidit auditui nostro?* Inter quos etiam PL
 5 *illi numerantur, de quibus dicit idem apostolus : Omnes sua* 1491
quaerunt, non quae Iesu Christi; quos alio loco dicit non ex ueritate, sed ex occasione praedicare uerbum Dei, non caste, id est, non ex animo purae et sincerae caritatis. Aliud enim sentiebant, quod in eorum moribus apparebat, et aliud praedicabant, ut sancto nomine placerent hominibus; nam de his iterum dicit : Neque enim isti Deo seruiunt, sed suo uentri. Quos tamen Christum annuntiare permittit. Quamuis enim ea potius crederent quae ipsi faciebant, ut morerentur, ea tamen praedicabant, quae si alii credentes facerent, saluarentur;
 10 *non enim aliud annuntiabant praeter regulam fidei. Eos quippe excludit apostolus, dicens : Si quis uobis annuntiauerit praeter id quod accepistis, anathema sit. Illi non Christum annuntiant qui annuntiant falsitatem; quia Christus ueritas est. De istis autem dicit quod Christum annuntient; sed non*
 20 *caste, id est, non animo simplici et puro, et fide sincera quae per dilectionem operatur; terrenis quippe cupiditatibus consulentes, regnum caelorum annuntiabant, habentes in pectore falsitatem, in lingua ueritatem. Sciens itaque apostolus etiam*

25/30 II Cor. 5, 6-9. 31 cfr Rom. 8, 23. 32 cfr I Cor. 15, 5-4.

CXV, 1, 2 II Thess. 3, 2. 4 Isai. 53, 1; cfr Rom. 10, 16. 5 Phil. 2, 21.
 6 cfr Phil. 1, 17. 11 Rom. 16, 18. 16 Gal. 1, 9. 18 cfr Ioh. 14, 6.

CXV, 1, 1 quia] quod *Er. Lugd. Ven. Lou. PL*

per Iudam euangelizantem credentes esse liberatos, istos quo-
 25 que ita permittit : *Siue, inquit, occasione, siue ueritate Christus
 annuntietur.* Veritatem quippe annuntiabant, etiamsi non ue-
 ritate, id est non uero animo. Isti loquuntur quod non credunt, ^{μ 1269}
 et ideo reprobati sunt ; quamuis sint utiles eis quos instruit
 Dominus, dicens : *Quae dicunt, facite ; quae autem faciunt, fa-*
 30 *cere nolite : dicunt enim, et non faciunt.* Vnde, nisi quia utilia
 non credunt esse quae dicunt ? Sunt autem alii qui credunt,
 et non loquuntur quod credunt, uel pigritia, uel timore. Nam
 et ille seruus quamuis talentum habuerit, tamen quia erogare
 noluit, audit a Domino iudice : *Serue nequam et piger.* Et alio
 35 euangelii loco dictum est quod multi ex principibus Iudaeo-
 rum credidissent in eum, sed non eum confitebantur, ne expel-
 lerentur de synagogis ; sed etiam ipsi reprehensi atque impro-
 bati sunt ; sequitur enim euangelista dicens : *Amauerunt enim
 gloriam hominum magis quam Dei.* Si ergo et illi qui uerum
 40 quod loquuntur non credunt, et illi qui uerum quod credunt
 non loquuntur, merito reprobantur, quis erit seruus uere di-
 cendus fidelis, nisi ille cui dicitur : *Euge, serue bone, quoniam
 in modico fuisti fidelis, supra multa te constituam ; intra in gau-*
 45 *diium domini tui ?* Talis itaque seruus nec antequam credat lo-
 quitur, nec cum crediderit tacet, ne uel sic eroget ut ipse non
 habeat, uel quod habet non erogando non habeat. Sic enim
 dictum est : *Qui habet, dabitur ei ; qui autem non habet, et quod
 habet auferetur ab eo.*

10(1).

2. Dicat ergo iste bonus seruus cantans *Alleluia*, id est, sa-
 crificans Domino sacrificium laudis, a quo auditurus est : *Intra
 in gaudium domini tui ;* exsultet, et dicat : *Credidi, propter
 quod locutus sum ;* hoc est, perfecte credidi. Non enim per- PL
 5 fecte credunt qui quod credunt loqui nolunt : ad ipsam enim 1492
 fidem pertinet etiam illud credere quod dictum est : *Qui me
 confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram angelis
 Dei.* Ex hoc enim est appellatus fidelis ille seruus, non tantum
 quia accepit, sed quia impendit atque lucratus est. Ita et hoc
 10 loco non ait : *Credidi, et locutus sum ;* sed propter hoc dicit se
 locutum esse, quia credidit. Simul enim credidit, et quod prae-
 mium loquendo sperare, et quam poenam tacendo timere de-
 beret. *Credidi, inquit, propter quod locutus sum. Ego
 autem humilatus sum nimis.* Passus est enim multas
 15 tribulationes, propter uerbum quod fideliter tenebat, fideliter
 impendebat, et humilatus est nimis ; quod illi timuerunt qui
amauerunt gloriam hominum magis quam Dei. Sed quid est :

25 Phil. 1, 18. 29 Matth. 23, 3. 34 Matth. 25, 26. 35 cfr Ioh. 12, 42.
 38 Ioh. 12, 43. 42 Matth. 25, 21.23. 47 Matth. 13, 12. 2, 6 Matth. 10,
 32. 8 cfr Matth. 25, 21.23. 17 Ioh. 12, 43.

2, 14 humilatus] a, humiliatus (codd.) edd. μ Prosp.

Ego autem? Diceret potius : Credidi, propter quod et locutus sum, et humilatus sum nimis ; cur addidit : *Ego autem*, nisi quia homo humilari potest ab eis qui ueritati contradicunt, non ipsa ueritas quam credit et loquitur? Vnde et apostolus, cum de catena sua diceret : *Sed sermo*, inquit, *Dei non est alligatus*. Sic et iste, quia ipsa est una persona sanctorum testium, hoc est, martyrum Dei, *credidi*, inquit, *propter quod locutus sum*. *Ego autem*, non illud quod credidi, non sermo quem protuli ; sed *ego humilatus sum nimis*.

11(2).

3. *Ego autem dixi in ecstasi mea : Omnis homo mendax*. Ecstasin pauorem dicit, quem comminantibus persecutoribus, et impendentibus passionibus cruciatus aut mortis, humana infirmitas patitur. Hoc enim intellegimus, quia in isto psalmo uox martyrum apparet. Nam et alio modo dicitur ecstasis, cum mens non pauore alienatur, sed aliqua inspiratione reuelationis assumitur. *Ego autem dixi in ecstasi mea : Omnis homo mendax*. Conterritus enim respexit infirmitatem suam, et uidit non de se sibi esse praesumendum. Quantum enim ad ipsum hominem pertinet, mendax est ; sed gratia Dei uerax effectus est, ne pressuris inimicorum cedens non loqueretur quod crediderat, sed negaret ; sicut Petro accidit, quoniam de se praesumerat, et docendus erat de homine non esse praesumendum. Et si de homine non debet quisque praesumere, utique nec de seipso, quia homo est. Bene ergo iste uidit in pauore suo omnem hominem esse mendacem ; quia et illi qui nullo pauore uanescunt, ne persequentibus cedendo mentiantur, muneribus Dei tales sunt, non uiribus suis. Proinde uerissime dictum est : *Omnis homo mendax* ; sed Deus uerax, qui ait : *Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi omnes ; uos autem sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus cadetis*. Consolatur humiles, et implet eos non solum fide credendae, sed etiam fiducia praedicandae ueritatis, si perseueranter subdantur Deo, nec imitentur unum ex principibus diabolum, qui in ueritate non stetit, et cecidit. Si enim omnis homo mendax, in tantum non erunt mendaces, in quantum non erunt homines ; quoniam dii erunt, et filii Altissimi.

12(3).

4. Hoc itaque considerans deuotissimus populus fidelium testium, quomodo infirmitatem humanam Dei misericordia non relinquat, in cuius infirmitatis pauore dictum est : *Omnis homo mendax*, quomodo consoletur humiles, et impleat spiritu fiduciae trepidantes, ut pene mortuo corde reuiuiscant,

22 II Tim. 2, 9. 3, 20 Ps. 81, 6.

3, 1 ecstasis a (pauore *Aug., infra n. 4, l. 11 ; cfr l. 2*) 19 mendax] in tantum enim non erunt mendaces, in quantum non erunt homines ; quoniam dii erunt et filii altissimi *add. Casim. CLXXVIII, f. 3 (cfr PL, 47, 1199)*

nec in semetipsis fidentes sint, sed in eo qui suscitatur mortuos, et linguas infantium facit disertas, qui ait : *Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini ; non enim uos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris uestri qui loquitur in uobis* : haec ergo omnia considerans ille qui dixerat : *Ego dixi in pauore meo : Omnis homo mendax*, et uidens gratia Domini se factum ueracem, *Quid retribuam, inquit, Domino, pro omnibus quae retribuit mihi ?* Non ait, pro omnibus
 10 quae tribuit mihi; sed *pro omnibus quae retribuit mihi*. Quae igitur praecesserant hominis, ut omnium donorum Dei non adtributio, sed retributio uocari possit ? quae praecesserant hominis nisi peccata ? Retribuit ergo Deus bona pro malis, cui homines retribuunt mala pro bonis ; haec enim re-
 20 tribuerunt qui dixerunt : *Hic est heres ; uenite, occidamus eum*.

13(4).
 15(6).

5. Sed quaerit iste quid retribuatur Domino, et non inuenit, nisi ex eis quae ipse Dominus retribuit. *Calicem, inquit, salutaris accipiam, et nomen Domini inuocabo*¹. O homo, peccato tuo mendax, dono Dei uerax, et ideo iam non
 5 homo ; quis tibi dedit calicem salutaris, quem accipiens, et inuocans nomen Domini, retribues ei pro omnibus quae retribuit tibi ? quis nisi ille qui ait : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum ?* Quis tibi dedit imitari passiones suas, nisi qui pro te passus est prior ? Ideoque : *Pretiosa in conspectu Do-*
 10 *mini mors sanctorum eius*. Emit eam sanguine suo, quem prior fudit pro salute seruorum, ne pro Domini nomine serui fundere dubitarent ; quod tamen eorum, non Domini utilitati, proficeret.

16(7). 6. Confiteatur itaque conditionem suam mancipium tanto ^{μ 1271}

pretio comparatum, et dicat : *O Domine, ego seruus tuus ; ego seruus tuus, et filius ancillae tuae*. Ergo et emtus est, et uernaculus est. An cum matre simul est em-
 5 tus ? an quia uernaculus est, pro peccato fugae suae depraedatus, et ideo emtus, quia redemptus est ? Filius enim est ancillae secundum quod omnis creatura subdita Creatori est, et uerissimo Domino uerissimum debet famulatum ; quem cum exhibet, libera est, hanc accipiens a Domino gratiam, ut ei non
 10 necessitate, sed uoluntate deseruiat. Ergo iste filius est Ierusalem caelestis, quae sursum est, mater omnium nostrum libera. Et libera quidem a peccato, sed ancilla iustitiae ; cuius filii adhuc peregrinantibus dicitur : *Vos in libertatem uo-*

4, 6 cfr II Cor. 1, 9. 7 cfr Sap. 10, 21. 7/10 Matth. 10, 19, 20. 20 Matth. 21, 38. 5, 7 Matth. 20, 22. 6, 11 cfr Gal. 4, 26. 13 Gal. 5, 13.

¹ Omittit Augustinus uers. 14 (5) Vulg., qui nec legitur in a nec explanatur a Prospero itemque deest in LXX.

cati estis ; et rursus eos seruos facit, dicens: Sed in caritate
 15 *seruite inuicem ; quibus item dicitur : Cum seruibatis peccato,*
liberi eratis a iustitia ; nunc uero liberati a peccato, facti autem
serui Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem PL
uero uitam aeternam. Dicat ergo Deo seruus iste : Multi se mar- 1494
 20 *tyres dicunt, multi seruos tuos, quia nomen tuum habent in*
sunt, non sunt filii ancillae tuae : Ego autem seruus tuus,
et filius ancillae tuae.

17(8). 7. *Disrupisti uincula mea ; tibi sacrificabo sacri-*
ficiu[m] laudis. Neque enim inueni ulla merita mea, quando
 tu disrupisti uincula mea ; ideo sacrificiu[m] laudis tibi debeo ;
 quia etsi gloriabor quod seruus tuus sim et filius ancillae tuae ;
 5 non in me, sed in te Domino meo gloriabor, qui disrupisti uin-
 cula mea, ut a fuga rediens religarer tibi.

18(9). 8. *Vota mea Domino reddam.* Quae uota redditurus
 es ? Quas uouisti uictimas ? quae incensa ? quae holocausta ?
 An ad illud respicis, quod paulo ante dixisti : *Calicem salu-*
taris accipiam, et nomen Domini inuocabo, et : Tibi sacrificabo
 5 *sacrificiu[m] laudis ?* Et reuera quisquis bene cogitat quid uo-
 ueat Domino et quae uota reddat, seipsum uoueat, seipsum
 reddat : hoc exigitur, hoc debetur. Inspecito nummo Dominus
 dicit : *Reddite Caesari quae Caesaris sunt, et Deo quae Dei*
sunt : imago sua redditur Caesari, imago sua reddatur Deo.

19(10). 9. Sed qui meminit non solum seruum se esse Dei, sed et
 filium ancillae Dei, uidet ubi reddat uota sua, conformatus
 Christo per calicem salutaris. *In atris, inquit, domus Do-*
mini. Quae domus Dei est, haec ancilla Dei est ; et quae do-
 5 mus Dei, nisi omnis populus eius ? Ideo sequitur : *In con-*
spectu omnis populi eius. Et apertius iam nominat
 ipsam matrem. Quid est enim aliud populus eius, nisi quod
 sequitur : *In medio tui, Ierusalem ?* Tunc est enim quod
 redditur gratum, si de pace atque in pace reddatur. Qui
 10 autem filii huius ancillae non sunt, bellum potius quam
 pacem amauerunt. Ne quis autem existimet atria domus Do-
 mini, et omnem populum eius Iudaeos significari, quia ita
 clausit iste psalmus, ut diceret : *In medio tui, Ierusalem,*
 cuius nomine carnales Israelitae glorientur ; audite sequen-
 15 tem psalmum, qui quattuor uersiculis continetur.

14 Rom. 6, 20-22.

8, 3/5 Ps. 115, 13 (4). 17 (8).

8 Matth. 22, 21.

8, 1 domino] meo *add. a*9, 2 uide *uel* uidete *plures codd.*3 atris *a*

[IN PSALMVM CXVI

ENARRATIO] ¹.

Vers. 1.2.

Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi. Haec sunt atria domus Domini, ille omnis populus eius, haec uera Ierusalem. Audiant magis illi qui huius ciuitatis filii esse noluerunt, cum se ab omnium gentium 5 communionem praeciderunt. *Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, et ueritas Domini manet in aeternum.* Haec sunt duo illa, misericordia et ueritas, quae in centesimo tertio decimo psalmo memoriae commendanda commonui ². *Confirmata est autem super nos 10 misericordia Domini, cum eius nomini, per quod liberati sumus, inimicarum gentium rabida ora cesserunt; et ueritas Domini manet in aeternum,* siue in eis quae promisit iustis, siue in eis quae minatus est impiis. μ 1272
PL
1495

IN PSALMVM CXVII

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

1. Audiuimus, fratres, admonentem nos atque hortantem Spiritum sanctum, ut sacrificium confessionis offeramus Deo. Confessio autem, uel laudis eius est, uel peccatorum nostrorum. Et illa quidem confessio, qua peccata nostra Deo confitemur, omnibus nota est; ita ut hanc solam dici confessionem in scripturis sanctis minus erudita existimet multitudo; nam ubi hoc uerbum lectoris ore sonuerit, continuo strepitus pius pectora tundentium consequitur. Sed debent aduertere quomodo dictum sit in alio psalmo: *Quoniam ingrediar in locum 10 tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in uoce exultationis et confessionis, soni festiuitatem celebrantis.* Hic enim certe manifestum est uocem confessionis et sonum, non ad maerorem paenitentiae, sed ad laetitiam festiuitatis celeberrimae pertinere. Aut si de tam manifesto testimonio quisquam 15 adhuc dubitat, quid dicturus est ad illud quod in ecclesiastico scriptum est: *Benedicite Dominum omnia opera ipsius, date nomini ipsius magnificentiam, et confitemini in laudem ipsius in canticis labiorum et in citharis; et sic dicite in confessione:*

CXVII, 1, 9 Ps. 41, 5. 16 Eccli. 39, 19.

CXVI, 1 laudate] alleluia *tit. praem. a Prosp., om. Aug.* 1/2 laudent eum
omnis populus a 3 uera] uerba *plures codd.* 5 corroborata a

¹ Est superioris sermonis continuatio.

² Cfr *Enarr. in ps. CXIII, serm. 1, 13.*

Quoniam omnia opera Domini bona nimis? Hic certe nullus uel
 20 tardissimus ambigit confessionem in Dei laudibus poni; nisi
 forte tanta est in cuiusquam mente peruersitas, ut dicere au-
 deat etiam ipsum Dominum Iesum Christum peccata sua Pa-
 tri esse confessum. Quod si aliquis impius propter nomen con-
 25 fessionis tentaret obicere, facillime refelleretur ipsa contex-
 tione uerborum. Sic enim loquitur: *Confiteor tibi*, inquit, *Pa-
 ter, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et
 prudentibus, et reuelasti ea paruulis; ita, Pater, quoniam sic
 placitum est coram te.* Quis non eum intellegat in laude Patris
 haec dicere? Quis non uideat istam confessionem non ad do-
 30 lorem cordis, sed ad gaudium pertinere; cum etiam praecesse-
 rit euangelista dicens: *In ipsa hora exsultauit Spiritu sancto
 et dixit: Confiteor tibi, Pater?*

Vers. 1.

2. Quapropter, carissimi, quoniam nullo modo est omnino
 dubitandum, tot congruentibus testimoniis, quorum similia
 in scripturis per uos ipsos potestis aduertere, non tantum in
 peccatis, sed et in laudibus Dei confessionem diuinis litteris
 5 solere nominari; quid congruentius in hoc psalmo, quando
Alleluia cantamus, quod est, *Laudate Dominum*, nos ad-
 moneri intellegimus, cum audimus: *Confitemini Domino*,
 quam idipsum, scilicet ut laudemus Dominum? Non potuit
 laus Dei breuius explicari, quam ut diceretur: *Quoniam bo-*
 10 *nus est.* Quid sit grandius ista breuitate, non uideo; cum
 ita sit proprium Deo quod bonus est, ut a quodam compellatus
 ipse Filius Dei, cum audiret: *Magister bone*, ab eo scilicet qui
 carnem eius intuens, et diuinitatis plenitudinem non intelle-
 gens, solum hominem arbitrabatur, responderet: *Quid me in-*
 15 *terrogas de bono? Nemo bonus, nisi unus Deus.* Quod quid est
 aliud dicere, quam: Si me bonum uis appellare, intellege et
 Deum? Sed quoniam populo dicitur, in praenuntiatione futu-
 rorum liberato ab omni labore et captiuitate peregrinationis et
 ab omni permixtione iniquorum, quod ei per gratiam Dei
 20 praestitum est, non solum non retribuētis mala pro malis,
 sed etiam retribuētis bona pro malis, conuenientissime ad-
 iunctum est: *Quoniam in saeculum misericordia
 eius.*

2-5.

3. *Dicat autem domus Israel quoniam bonus, quo-
 niam in saeculum misericordia eius. Dicit autem
 domus Aaron, quoniam bonus, quoniam in saeculum
 misericordia eius. Dicant nunc omnes qui timent*
 5 *Dominum, quoniam in saeculum misericordia eius.*
 Recognoscitis, credo, carissimi, quae sit domus Israel, quae
 sit domus Aaron, et quoniam utrique sunt timentes Domi-

25/32 Luc. 10, 21. 2, 12 Marc. 10, 17-18.

CXVII, 2, 10 est] a, om. Prosp. 3, 1 et 2 autem] a, nunc Prosp. 7 utique

num. Ipsi enim sunt pusilli cum magnis, iam in alio psalmo bene insinuati cordibus uestris ; quorum numero nos omnes, 10 in eius gratia qui bonus est et in saeculum misericordia eius, sociatos esse gaudeamus ; quoniam exauditi sunt qui dixerunt : *Adiciat Dominus super uos, super uos et super filios uestros* ; ut Israelitis in Christum credentibus, ex quorum numero sunt apostoli patres nostri, et ad eminentiam perfectorum 15 et ad oboedientiam paruulorum adiungeretur numerus gentium ; ut dicamus omnes facti unum in Christo, facti unus grex sub pastore uno, et corpus illius capitis tamquam unus homo dicamus : *In tribulatione inuocaui Dominum, et exaudiuit me in latitudine*. Angustia nostrae tribulationis 20 finitur : latitudo autem quo transimus, non habet terminum. *Quis enim accusabit aduersus electos Dei ?*

6-7. **4.** *Dominus mihi adiutor ; non timebo quid faciat mihi homo*. Sed numquid solos homines habet inimicos ecclesia ? Quid est homo carni et sanguini deditus, nisi caro et sanguis ? Sed ait apostolus : *Non est nobis colluctatio aduersus 5 carnem et sanguinem, sed aduersus principes et rectores mundi tenebrarum harum*, id est, rectores iniquorum, mundum istum diligentium, et propterea tenebrarum ; quia et nos fuimus aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. *Aduersus spiritalia*, inquit, *nequitiae in caelestibus*, id est, diabolum et angelos eius ; quem diabolum alio loco dicit principem potestatis 10 aeris huius. Audi ergo quod sequitur : *Dominus mihi adiutor, et ego despiciam inimicos meos*. Ex quolibet genere inimici exsurgant, siue ex numero malorum hominum, siue ex numero malorum angelorum ; in Domini adiutorio despicientur 15 cui confitemur laudem, cui cantamus alleluia.

8-9. **5.** Despectis autem inimicis, non sic mihi tamquam bonus PL homo se amicus opponat, ut ipse in se spem meam iubeat col- 1497 locari : *Bonum est enim confidere in Domino, quam confidere in homine*. Nec quisquis secundum quemdam 5 modum dici potest angelus bonus, sic a me cogitetur, ut in eo confidere debeam ; nemo enim bonus, nisi solus Deus ; et cum μ 1274 uidentur adiuuare homo uel angelus, cum hoc uera dilectione faciunt, ille per eos facit, qui eos pro modo eorum bonos fecit. *Bonum est ergo sperare in Dominum, quam sperare 10 in principes*. Nam et angeli dicti sunt principes, sicut in Daniele legimus : *Michael princeps uester*.

10.11. **6.** *Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum eos ; circumdantes circumdede-*

3, 8 cfr Ps. 113, 12-14. 21 Rom. 8, 33. 4, 4 Eph. 6, 12. 7 cfr Eph. 5, 8. 10 cfr Eph. 2, 2. 5, 6 cfr Marc. 10, 13. 11 Dan. 12, 1.

codd. 4, 1 et 11/12 adiutor] est add. a Prosp. 5, 9 domino Prosp. 10 principes] Aug. cum LXX, principem a, corr. alt. m. in principi, principibus Prosp.

runt me, et in nomine Domini ultus sum eos. Quod ait : Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum eos, significat ecclesiae labores atque uictoriam ; sed quasi causa quaeretur unde tanta mala superare potuerit, respectum est ad exemplum, et dixit quid primo passa sit in capite suo, addendo quod sequitur : *Circumdantes circumdederunt me* : et bene ibi non repetitum est, omnes gentes, quod a Iudaeis solis factum est. *Et in nomine Domini ultus sum eos*, quia illic ipse pius populus, quod est corpus Christi, persecutores sensit, de quorum genere caro illa suscepta et suspensa est, et pro quo factum est quidquid ab illa interiore diuinitate per exterioriorem carnem uirtute immortaliter factum est.

12. 7. *Circumdederunt me sicut apes fauum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini ultus sum eos.* Hic iam ex ordine gestarum rerum, etiam uerborum ordo contexitur. Nam ipsum Dominum caput ecclesiae recte accipimus circumdatum a persecutoribus, sicut circumdant apes fauum. Quid enim ab ignorantibus gestum sit, mystica subtilitate Spiritus sanctus loquitur. Mel quippe apes operantur in fauis ; nescientes autem persecutores Domini, fecerunt eum nobis ipsa passione dulciorem ; ut gustemus et uideamus quam suavis est Dominus, qui mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram. Iam uero quod sequitur : *Et exarserunt uelut ignis in spinis*, in eius corpore, hoc est, in populo ubique diffuso melius intellegitur ; quem circumdederunt omnes gentes, cum sit collectus de omnibus gentibus. *Exarserunt quippe uelut ignis in spinis*, quando peccatricem carnem atque huius mortalis uitae molestissimas compunctiones, persecutionis incendio cremauerunt. *Et in nomine, inquit, Domini ultus sum eos* : siue quia et ipsi, malitia quae in eis iustos persequebatur extincta, christiano populo sociati sunt ; siue quia ceteri eorum qui contemserunt hoc tempore uocantis misericordiam, ueritatem iudicantis in fine sensuri sunt.

13. 8. *Tamquam cumulus arenae impulsus sum ut caderem, et Dominus suscepit me.* Quamuis enim esset iam magna multitudo credentium, quasi arenae innumerabili comparanda, et in unam societatem tamquam in cumulum ducta ; tamen quid est homo, nisi quod memor es eius ? Non dixit : Abundantiam numeri mei, numerus gentium superare

7, 9 cfr Ps. 33, 8. 10 cfr Rom. 4, 25. 8, 5 cfr Ps. 8, 5.

6, 3 ultus sum] superauit a, corr. alt. m. 12 senserit codd. omnes, senserat Am. de cuius genere plures codd., de quibus generata alii quidam 13 suscepta] om. plures codd. Am. 7, 1 fauum] a, om. Prosp. 3 ultus] quia praem. Prosp. eos] in praem. Prosp. 8, 1 impulsus] euersus add. Prosp.

non ualuit; sed *Dominus*, inquit, *suscepit me*. Multitudinem ergo fidelium in unitate fidei simul habitantem persecutio gentium quo impelleret, ut deiceret, non habebat, 10 quando in eum creditum est, qui et singulos et omnes et ubique susciperet; quia eis inuocantibus nusquam deesse potuisset.

14. **9.** *Fortitudo mea et laudatio mea Dominus; et factus est mihi in salutem.* Qui ergo cadunt, cum impelluntur, nisi qui sua sibi fortitudo, et sua sibi uolunt esse laudatio? Nullus quippe in certamine cadit, nisi cuius fortitudo et laudatio cadit. Quapropter cuius fortitudo et laudatio est Dominus, tam non cadit quam non cadit Dominus. Et ideo eis factus est in salutem; non quia ipse aliquid factus est quod ante non erat, sed quia ipsi cum in eum crederent, quod non erant facti sunt, et iam ipse non sibi, sed illis, quod auersis a se non erat, 10 salus coepit esse conuersis.

15. **10.** *Vox laetitiae et salutis in tabernaculis iustorum*, ubi uocem maeroris et exitii putabant esse, qui in eorum corpora saeuiebant. Non enim sentiebant interiora gaudia sanctorum de spe futura. Vnde et apostolus dicit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*; et iterum: *Non solum autem, sed etiam gloriamur*, inquit, *in tribulationibus*.

16. **11.** *Dextera Domini fecit uirtutem.* Quam uirtutem dicit? *Dextera*, inquit, *Domini exaltauit me*. Magna uirtus exaltare humilem, deificare mortalem, praebere de infirmitate perfectionem, de subiunctione gloriam, de passione uictoriam, dare auxilium de tribulatione, ut afflictis uera salus Dei patesceret, affligentibus autem uana salus hominis remaneret. Magna haec; sed quid miraris? audi quid repetat. Non homo se exaltauit, non homo se perfecit, non sibi homo gloriam dedit, non homo uicit, non homo sibi saluti fuit: *Dextera Domini fecit uirtutem.* 10

17. **12.** *Non moriar, sed uiuam, et enarrabo opera Domini.* At illi stragem funerum ubique facientes, ecclesiam Christi mori arbitrabantur. Ecce nunc enarrat opera Domini. Ubique Christus beatorum martyrum gloria est. Vicit uapulando ferientes, patiundo impatientes, diligendo saeuientes.

18. **13.** Tamen cur tanta indigna pertulit corpus Christi, sancta ecclesia, populus in adoptionem; indicet nobis. *Emendans*, inquit, *emendauit me Dominus, et morti non tradidit*

PL
1499

10, 4 II Cor. 6, 10 5 Rom. 5, 3.

9, 1 laus a 10, 1 laetitiae] exultationis *Prosp.* 11, 7 miraris] si aliquid te impetat *add. Reg.*, si aliquid repetat *add. alii codd. Am. Er.* 7/9 audi usq. exaltauit] *om. iidem codd.*, audi usq. dedit *om. Reg.* 12, 1 moriam a narrabo *Prosp.* 5 impatientes] facientes *codd.* 13, 2 emendans] a, castigans a (*alt. m.*) *Prosp.* (*cf. Capelle, Psautier p. 105*) 3 emendauit] a, castigauit *Prosp.* (*at emendare in commentario*)

me. Non ergo quidquam uiribus suis licuisse arbitretur fremi-
 5 tus impiorum ; non haberet istam potestatem, nisi sibi data
 esset desuper. Saepe filios paterfamilias per nequissimos ser-
 uos emendari iubet, cum illis hereditatem, illis compedes prae-
 paret. Quae est ista hereditas? Auri est, an argenti, an gemma-
 rum, aut fundorum, amoenorumque praediorum? Vide qua
 10 intretur, et cognosce quid sit.

19. **14.** *Aperite, inquit, mihi portas iustitiae.* Ecce audi-
 uimus portas. Quid est intus? *Ingressus, inquit, in eis*
confitebor Domino. Illa confessio laudis est *admirabilis*
 5 *usque ad domum Dei, in uoce exsultationis et confessionis, soni*
festiuitatem celebrantis : haec est aeterna beatitudo iustorum,
 qua beati sunt qui inhabitant in domo Dei, in saecula saeculo-
 rum laudantes eum.

20. **15.** Sed uide quemadmodum intretur in portas iustitiae.
Hae portae Domini, inquit, iusti intrabunt in eas.
 Has saltem nemo intret iniustus, in illam Ierusalem quae non
 recipit incircumcisum, ubi dicitur : *Canes foris.* Satis sit quod
 5 in longinqua peregrinatione mea *inhabitauit cum tabernaculis*
Cedar, et cum his qui oderunt pacem eram pacificus : pertuli ^μ 1276
 usque in finem permixtionem malorum, sed *hae portae Do-*
mini, iusti intrabunt in eas.

21. **16.** *Confitebor tibi, Domine, quoniam exaudisti*
me, et factus es mihi in salutem. Quam saepe ostendi-
 tur laudis esse ista confessio, non uulnera medico ostendens,
 sed de percepta sanitate gratias agens. Ipse autem medicus
 5 salus est.

22. **17.** At istum quem dicimus? *Lapidem quem reprobauerunt*
aedificantes. Nam *hic factus est in caput*
anguli, ut duos conderet in se, in unum nouum hominem, fa-
ciens pacem, et connecteret utrosque in uno corpore Dei circum-
 5 cisionem scilicet et praeputium.

23. **18.** *A Domino factus est ei, id est, capiti anguli a Do-*
 mino factus est. Quamuis enim hoc non esset factus, nisi pas-
 sus esset ; non tamen hoc ab eis a quibus passus est, factus est.
 Nam illi qui aedificabant, reprobauerunt ; sed in eo quod Do-
 5 minus occulte aedificabat, fecit in caput anguli quod illi re-
 probauerunt. *Et est mirabilis in oculis nostris* : in
 oculis interioris hominis, in oculis credentium, sperantium, di-
 ligentium ; non in oculis carnalibus eorum qui quasi hominem
 contemnendo reprobauerunt.

14, 3 Ps. 41, 5. 6 Ps. 83, 5. 15, 4 Apoc. 22, 15. 5 Ps. 119, 5. 17, 3
 Eph. 2, 15.

14, 2 ingressus] a, et praem. Prosp. eis] codd. a et LXX, eas edd. Prosp. 3 confi-
 tear a 15, 2 haec porta a Prosp. LXX introibunt a in ea a, per eam Prosp.
 18, 1 factum Am. Er. cum Vulg. ei] potiores codd. Am. Er., is Lou., iste a cum
 LXX, om. Prosp. caput Lou. 6 mirabile a

24. **19.** *Hic est dies quem fecit Dominus.* Meminit iste homo se dixisse in superioribus psalmis : *Quoniam inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis inuocaui,* dies suos commemorans ueteres ; unde modo dicit : *Hic est dies quem fecit*
 5 *Dominus*, id est, quo mihi salutem dedit. Hic est dies de quo dixit : *Tempore acceptabili exaudiui te, et in die salutis ad-* PL
iuui te ; id est, dies quo ille mediator factus est in caput an- 1500
 guli. *Exsulemus ergo et iucundemur in eo.*
25. **20.** *O Domine, saluum me fac ; o Domine, bene prospera iter uero.* Quia dies salutis est, *saluum me fac*, quia de longinqua peregrinatione reuertentes seiungimur ab eis qui oderant pacem, cum quibus eramus pacifici, et cum lo-
 5 queremur eis, debellabant nos gratis ; *bene prospera iter* redeuntibus, quia tu nobis factus es uia.
26. **21.** *Benedictus enim qui uenit in nomine Domini.* Maledictus ergo ille qui uenit in nomine suo ; sicut in euangelio dicit : *Ego ueni in nomine Patris mei, et non accepistis me ; si alius uenerit in nomine suo, illum accipietis. Benediximus*
 5 *uos de domo Domini.* Credo quod ista uox magnorum est ad pusillos, eorum scilicet magnorum qui Verbum Deum apud Deum, sicut in hac uita possunt, mente contingunt ; et tamen sermonem suum propter paruulos temperant, ut possint sinceriter dicere quod ait apostolus : *Siue enim mente excessimus*
 10 *Deo, siue temperantes sumus uobis ; caritas enim Christi compellit nos.* Ipsi paruulos benedicunt de interiore domo Domini, ubi laus illa in saecula saeculorum non deficit ; et ideo uidete quid inde annuntient.
27. **22.** *Deus Dominus, et illuxit nobis.* Dominus ille qui uenit in nomine Domini, quem reprobauerunt aedificantes, et factus est in caput anguli ; mediator ille Dei et hominum homo Christus Iesus, Deus est, aequalis est Patri, et illuxit nobis, ut
 5 quod credidimus intellegeremus, et uobis nondum intellegen- μ 1277
 tibus, sed iam credentibus, enuntiaremus. Vt autem et uos intellegatis, *Constituite diem festum in confrequentationibus, usque ad cornua altaris*, id est, usque ad interiorum domum Dei, de qua uos benediximus, ubi sunt altaris excelsa. *Constituite diem festum*, non tepide ac segniter, sed *in confrequentationibus*. Ipsa est enim uox *ex-*
 10 *exsultationis, soni festiuitatem celebrantis, ambulantium in*

19, 2 Ps. 114, 2. 6 Isai. 49, 3. 20, 4 cfr Ps. 119, 7. 21, 3 Ioh. 5, 43.
 9 II Cor. 5, 13-14. 22, 2 cfr Matth. 21, 9.42. 3 I Tim. 2, 5. 11 Ps. 41, 5.

19, 1 hic est] a, haec *Prosp.* quam *Prosp.* 8 ea *Prosp.* 20, 1 me fac] *Prosp.*, fac uero a cum LXX (cfr Capelle, l. c.) 2 prosperare *edd.* iter uero] *Corb.* a cum LXX, iterum uero *edd.* (et coniungunt cum sequentibus), om. *Prosp.* (at in comment. habet iter) 21, 4 benedicimus a 22, 7/8 frequentationibus a *Prosp.* 8 cornua] *codd.* cum a et LXX, cornu *edd.* *Prosp.* 9/10 altaris] *codd.* *Prosp.*, altaria *edd.*

loco *tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei*. Si enim est ibi spiritale sacrificium, sempiternum sacrificium laudis, et sacerdos sempiternus est, et altare sempiternum pacata mens ipsa iustorum. Hoc apertius dicimus, fratres : quicumque Deum Verbum intellegere uolunt, non eis sufficiat caro, quod propter eos Verbum factum est, ut lacte nutrentur, nec in terra sufficiat iste dies festus quo agnus occisus est ; sed constituatur in confrequentationibus, quousque perueniatur, exaltatis a Domino mentibus nostris, usque ad eius diuinitatem interiorem, qui nobis exteriorem humanitatem lacte nutriendis praebere dignatus est.

28.29.

23. Et quid ibi aliud, nisi laudes eius cantabimus ? Quid ibi aliud dicemus, nisi : *Deus meus es tu, et confitebor tibi ; Deus meus es tu, et exaltabo te, confitebor tibi, Domine, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem ?* Non strepitu uerborum ista dicemus, sed dilectio inhaerens illi per seipsam clamat istam uocem, et dilectio ipsa uox est ista. Itaque sicut coepit laudem, ita terminat : *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius*. Hinc coepit psalmus, huc desinit ; quoniam sicut ab initio quod deseruimus, ita in finem quo redimus, non est aliquid quod salubrius delectet, quam laus Dei, et semper *Alleluia*.

PL
1501IN PSALMVM CXVIII ¹

ENARRATIO.

PROOEMIVM.

Psalmos omnes ceteros, quos codicem psalmorem nouimus continere, quod ecclesiae consuetudine Psalterium nuncupatur, partim sermocinando in populis, partim dictando exposui, donante Domino, sicut potui ; psalmum uero centesimum octauum decimum, non tam propter eius notissimam longitudinem, quam propter eius profunditatem paucis cognoscibilem differebam. Et cum molestissime ferrent fratres mei, eius solius expositionem, quantum ad eiusdem corporis psalmos pertinet, deesse opusculis nostris, meque ad hoc soluendum debitum uehementer urgerent, diu petentibus iubentibusque non cessi ; quia quotiescumque inde cogitare tentauit, semper uires nostrae intentionis excessit. Quanto enim uidetur apertior, tanto mihi profundior uideri solet ; ita ut etiam quam sit

23, 12 Ps. 117, 1.

23, 3 es tu] om. a 5 salute a

¹ De textu psalmi CXVIII cfr A. ALLGEIER, apud A. DOLD et A. ALLGEIER, *Der Palimpsestpsalter in Cod. Sangall.* 912, Beuron, 1933, p. 30 sqq.

profundus, demonstrare non possem. Aliorum quippe, qui difficile intelleguntur, etiamsi in obscuritate sensus latet, ipsa tamen apparet obscuritas; huius autem nec ipsa; quoniam talem praebet superficiem, ut lectorem atque auditorem, non expositorem necessarium habere credatur. Et nunc quod tandem ad pertractationem eius accedo, quid in eo possim, prorsus ignoro; spero tamen, ut aliquid possim, adfuturum atque adiuturum Deum. Sic enim fecit in omnibus quaecumque sufficienter, cum prius mihi ad intellegendum uel explicandum difficilia ac pene impossibilia uiderentur, exposui. Statui autem per sermones id agere, qui proferantur in populis, quas Graeci *ὁμιλίαις* uocant. Hoc enim iustius esse arbitror, ut conuentus ecclesiastici non fraudentur etiam psalmi huius intelligentia, cuius, ut aliorum, delectari assolent cantilena. Sed sit huc usque prooemium: iam de ipso est loquendum, de quo istuc uisum est prae loquendum.

SERMO I.

Vers. 1.

1. Ab exordio suo magnus psalmus iste, carissimi, exhortatur nos ad beatitudinem, quam nemo est qui non expetat. Quis enim usquam uel potest, uel potuit, uel poterit inueniri qui nolit esse beatus? Quid igitur exhortatione opus est ad eam rem quam sua sponte appetit animus humanus? Nam profecto qui exhortatur, id agit, ut excitetur uoluntas eius cum quo agit, ad illud propter quod exhortationis adhibetur alloquium. Ut quid ergo nobiscum agitur, ut uelimus quod nolle non possumus, nisi quia omnes quidem beatitudinem concupiscunt, sed quonam modo ad eam perueniatur, plurimi nesciunt? Ideoque hoc docet iste, qui dicit: *Beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini*. Tamquam diceret: Scio quid uelis, beatitudinem quaeris; si ergo uis esse beatus, esto immaculatus. Illud enim omnes, hoc autem pauci uolunt, sine quo non peruenitur ad illud quod omnes uolunt. Sed ubi erit quisque immaculatus, nisi in uia? In qua uia, nisi in lege Domini? Ac per hoc *Beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini*, non superfluo nobis dicitur, sed exhortatio necessaria nostris mentibus adhibetur. Quid enim boni sit ad quod multi pigri sunt, id est, immaculatos ambulare in uia, quae lex est Domini, sic ostenditur, cum beatos esse qui hoc faciunt, indicatur, ut propter illud quod omnes uolunt, etiam hoc fiat quod plurimi nolunt. Beatum quippe esse, tam magnum est bonum, ut hoc et boni uelint et mali. Nec mirum est quod boni propterea sunt boni; sed illud

PL
1502

CXVIII, prooem. 21 fecit in] *plures codd.*, feci de *edd.* 24 proferuntur *edd.* sermo 1, 1, 11 beati] *tit. praem. a*: alleluia. *aleph, Prosp.*: *aleph, om. Aug.* 12 qui] *adest β (multis tamen litteris euanidis)*

est mirum, quod etiam mali propterea sunt mali, ut sint beati. Nam quisquis libidinibus deditus, luxuria stuprisque corrumpitur, in hoc malo beatitudinem quaerit, et se miserum putat, cum ad suae concupiscentiae uoluptatem laetitiamque non
 30 peruenit, beatum uero non dubitat iactare cum peruenit. Et quisquis auaritiae facibus inardescit, ad hoc congregat quocumque modo diuitias, ut beatus sit ; inimicorum sanguinem fundere quicumque desiderat, dominationem quisquis affectat, crudelitatem suam quisquis alienis cladibus pascit, in omnibus
 35 sceleribus beatitudinem quaerit. Hos igitur errantes, et uera miseria falsam beatitudinem requirentes, reuocat ad uiam, si audiatur, uox ista diuina : *Beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini*, tamquam dicens : Quo itis ? Peritis, et nescitis. Non illac itur qua pergitis, quo peruenire desideratis ; nam utique beati esse cupitis ; sed misera sunt, et ad maiorem miseriam ducunt itinera ista qua curritis. Tam magnum bonum quaerere per mala nolite ; si ad illud peruenire uultis, huc uenite, hac ite. Viae peruersae relinquite malignitatem, qui non potestis relinquere beatitudinis uolun-
 40 tatem. Frustra tendendo fatigamini, quo perueniendo inquinamini. Non autem beati inquinati in errore, qui ambulant in peruersitate saeculi, sed : *Beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini*.

2.3.

2. Quid porro adiungat adtendite : *Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum*. Non mihi uidetur aliud his uerbis commemoratum beatorum genus, quam illud quod ante dictum est. Nam scrutari testimonia Domini, et eum in toto corde exquirere, hoc est immaculatum in uia, in lege Domini ambulare. Denique sequitur et dicit : *Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt*. Si ergo ambulantes in uia, id est in lege Domini, ipsi sunt scrutantes testimonia eius, et in toto
 10 corde exquirentes eum ; profecto qui operantur iniquitatem, non scrutantur testimonia eius. Et tamen nouimus operarios iniquitatis ad hoc scrutari testimonia Domini, quia malunt docti esse quam iusti : nouimus et alios ad hoc scrutari testimonia Domini, non quod iam recte uiuant, sed ut sciant quem-
 15 admodum uiuere debeant. Tales ergo nondum immaculati ambulant in lege Domini, ac per hoc nondum beati. Quomodo ergo intellegendum est : *Beati qui scrutantur testimonia eius* ; cum uideamus homines eius scrutari testimonia non beatos, quia non immaculatos ? Nam scribae et pharisaei super cathedram Moysi sedentes, de quibus Dominus ait : *Quae dicunt, facite ; quae autem faciunt, facere nolite : dicunt*

CXVIII, sermo 1, 2, 21 Matth. 23, 3.

2, 12/14 quia usq. domini] om. Lou.

enim, et non faciunt, utique scrutabantur testimonia Domini, ut haberent quae dicerent bona, quamuis facerent mala. Sed hos omittamus : recte quippe respondebitur nobis quod isti
 25 non scrutantur testimonia Domini. Non enim quaerunt ipsa, sed aliud quaerunt per ipsa, id est, ut glorificentur ab hominibus, uel ditentur. Non est hoc scrutari testimonia Dei, non diligere quod ostendunt, nolle peruenire quo ducunt, id est ad Deum. Aut si et ipsi scrutantur testimonia Dei, quamuis non
 30 ut ipsum, sed ut aliud ex his inueniant et adquirant ; certe non *in toto corde exquirunt eum*, quod non utique frustra hic additum cernimus. Sciens enim Spiritus qui haec dicit, multos propter aliud, non propter quod constitutum est, scrutari testimonia eius, non tantum dixit : *Beati qui scru-*
 35 *tantur testimonia eius*, sed addidit : *in toto corde exquirunt eum*, tamquam docens quemadmodum, uel propter quid scrutanda sint testimonia Domini. Denique in libro Sapientiae loquens ipsa Sapientia : *Quaerunt, inquit, me mali, et non inueniunt ; oderunt enim sapientiam*. Quod quid est
 40 aliud, quam : Oderunt me ? Quaerunt ergo me, ait, et non me inueniunt qui oderunt me. Quomodo igitur dicuntur quaerere quod oderunt, nisi quia non hoc, sed aliud ibi quaerunt ? Non enim uolunt esse sapientes in Dei gloriam, sed uolunt uideri sapientes propter hominum gloriam. Quomodo enim sapien-
 45 tiam non oderunt, quae iubet et docet contemnendum esse quod diligunt ? Proinde *beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum*. Sic enim scrutando testimonia eius, ut in toto corde exquirant eum, immaculati
 50 ambulant in lege Domini. Numquid tamen ille non scrutabatur testimonia eius, nec quaerebat eum, qui dicebat : *Magister bone, quid boni faciam, ut uitam aeternam consequar ?* Sed quo-
 modo eum in toto corde quaesiuit, cuius consilio diuitias suas praetulit, quo audito tristis abscessit ? Nam et propheta
 55 Isaias dicit : *Quaerite Dominum ; et cum inueneritis eum, derelinquat impius uias suas, et uir iniquus cogitationes suas*.

3. Quaerunt itaque Deum et impii et iniqui, ut eo inuento non sint impii, nec iniqui. Quomodo ergo iam beati, cum adhuc testimonia eius scrutantur et exquirunt eum, cum hoc
 5 facere possint et impii, possint et iniqui ? Beatos autem esse
 15 impios et iniquos, quis uel impius dixerit aut iniquus ? Ergo spe beati, sicut *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*, non propter quod adest, quamdiu mala patiuntur ; sed propter quod aderit, *quoniam ipsorum est regnum caelorum ; et beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam* ; non quia esuriunt et
 10 sitiunt, sed propter quod sequitur, *quoniam ipsi saturabun-*

38 Prou. I, 28-29.
 3, 6 Matth. 5, 10.6.5.

46 Ps. 118, 1.

51 Matth. 19, 16.

55 Isai. 55, 6-7.

tur ; et beati qui plorant ; non quia plorant, sed propter quod sequitur, quia ridebunt. Proinde, Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum ; non quia scrutantur et exquirunt, sed quia inuenturi sunt quod ex-
 15 *quirunt : in toto enim corde, non neglegenter exquirunt. Si ergo spe beati, fortassis etiam spe immaculati. Nam profecto in hac uita, licet in lege Domini ambulemus, licet scrutemur testimonia eius, et in toto corde exquiramus eum, si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et ueritas in*
 20 *nobis non est. Sed hoc diligentius inquirendum est. Sequitur quippe: Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt. Ex quo uideri potest, qui ambulant in uia Domini, id est in lege Domini, scrutando testimonia eius, et in toto corde exquirendo eum, iam esse posse immacu-*
 25 *latos, hoc est sine peccato, propter uerba sequentia : Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt. Qui autem peccatum facit, et iniquitatem facit, ait beatus Iohannes ; et addidit : Peccatum iniquitas est. Sed iam sermo iste claudendus est, nec in angustum tanta quaestio*
 30 *coartanda.*

SERMO II.

Vers. 3.

1. Scriptum est, et legitur, et uerum est, in hoc psalmo : *Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt.* Sed elaborandum est, opitulante Deo, in cuius manu sunt et nos et sermones nostri, ne recte dictum,
 5 non recte intellectum, lectorem auditoremue perturbet. Cauendum est enim, ne omnes sancti, quorum illa uox est : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et ueritas in nobis non est ;* aut non putentur ambulare in uis Domini, quoniam *peccatum iniquitas est,* et qui operantur ini-
 10 quitatem, non utique in uis eius ambulauerunt ; aut quia dubium non est eos ambulare in uis Domini, non credantur habere peccatum, quod procul dubio falsum est. Neque enim propter arrogantiam superbiamque uitandam scriptum est : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.*
 15 Alioquin non adderetur : *Et ueritas in nobis non est ;* sed diceretur : *Humilitas in nobis non est ;* praesertim quia sequitur ^{μ 1281} unde iste sensus clarius illustretur, omnesque auferat dubitationis ambages. Cum enim hoc beatus Iohannes dixisset, adiunxit : *Si autem confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et*

18 I Ioh. 1, 8. 27 I Ioh. 3, 4.

CXVIII, sermo 2, 1, 3 cfr Sap. 7, 16. 6 I Ioh. 1, 8-9.

CXVIII, sermo 2, 1, 5 perturbet] Hucusque 'cauendum est'. Plus uero habet contra Pelagianistas *add. nonnulli codd. edd., quae uerba e margine fortasse migrauerant*

20 *iustus, qui dimittat nobis peccata nostra, et mundet nos ab omni iniquitate.* Quid hic dicit, quid contradicit damnabilis impietatis elatio? Si enim propter arrogantiam deuitandam, non propter ueritatem fatendam, non dicunt sancti se non habere peccatum; quid est quod confitentur, ut remissionem munda-
 25 tionemque mereantur? An et hoc fit, ut arrogantia deuitetur? Quomodo ergo impetrabitur peccatorum uera mundatio, quorum est falsa confessio? Conticescat igitur et arescat elatio fenea superbiorum, se ipsa seducens, quae in auribus hominum simulata humilitate dicit se habere peccatum, in corde
 30 autem suo impia elatione dicit se non habere peccatum. Qui enim hoc dicunt, seipsos seducunt, et ueritas in eis non est. Sed quando in auribus hominum hoc dicunt, non tantum seipsos, sed alios quoque doctrinae insanae peruersitate seducunt; cum uero id in corde suo dicunt, illic seipsos seducunt,
 35 illic ueritas in eis non est; ac per hoc seipsos in corde suo seducunt, et in suo corde ueritatis lumen amittunt. Exclamet autem sancta familia Christi, fructificans et crescens in uniuerso mundo, humiliter uerax et ueraciter humilis; exclamet, inquam: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos*
 40 *seducimus, et ueritas in nobis non est. Quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et iustus, ut dimittat nobis peccata nostra, et mundet nos ab omni iniquitate.* Haec ut dicuntur, ita sentiantur. Tunc enim erit humilitas uera, si non sola ostentetur in lingua, ut simus secundum apostolum, *non alta sapien-*
 45 *tes, sed humilibus consentientes.* Non ait, colloquentes, sed, *consentientes*; quod non fit ore, sed corde. Hypocrita, si dicis te habere, cum credas te non habere peccatum, foris fingis humilitatem, intus amplecteris uanitatem. Ergo et in ore et in corde non habes ueritatem. Quid tibi prodest uideri hominibus humile esse quod dicis, si Deus uidet altum esse quod
 50 sapis? Certe, si auribus diuinum insonaret oraculum: Noli altum dicere; nec sic immerito damnareris, si humile in ore coram hominibus, et altum in corde coram Domino loquereris. Cum uero audias: *Noli altum sapere, sed time* (non enim ait: dicere, sed: *sapere*), cur non etiam intus es humilis ubi sapis? An ideo mens altitudine inflatur, ut humilitatem lingua mentiatur? Legis, uel audis: *Noli altum sapere, sed time*, et tu in tantum sapis altum, ut te peccatum existimes non habere; ac per hoc, quia non uis timere, nihil tibi aliud remanet quam
 60 tumere.

2. Et unde, inquis, scriptum est: *Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt?* An uero sancti Domini non ambulant in uis Domini? Quod si

44 Rom. 12, 16. 54 Rom. 11, 20.

in *textum* 60 tumere] *codd.*, timere *edd.*

ambulant, inquit, non operantur iniquitatem ; si non operantur iniquitatem, non habent peccatum ; quoniam *peccatum iniquitas est*. Exsurge in adiutorium mihi, Domine Iesu, et contra haereticum superbientem opitulare mihi per apostolum confitentem. Ecce, ubi est homo tuus exinaniens se, ut impleatur te ? Ipsum audiamus, fratres mei ; ipsum de hac
 10 quaestione si placet, immo quia placet, interrogemus. Dic ^{μ 1282} nobis, Paule beatissime, utrum ambulaueris in uiiis Domini, cum in carne adhuc uiueres ? Respondet : Et unde dicebam : ^{PL 1506} *Verumtamen in quod peruenimus, in eo ambulemus ?* Vnde dicebam : *Numquid circumuenit uos Titus ? nonne eodem spiritu ambulauimus ? nonne iisdem uestigiis ?* Vnde dicebam : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino ; per fidem enim ambulamus, non per speciem ?* Quae certior uia Domini, quam fides ex qua iustus uiuit ? In cuius alterius uiae itinere ad superna tendebam, quando dicebam : *Vnum autem quae*
 20 *retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu ?* Postremo in qua alia uia cucurreram, quando dicebam : *Bonum certamen certavi, cursum consummaui ?* Satis sint ista responsa, quibus apostolum Paulum in uiiis Domini ambulasse
 25 didicimus : sed ab illo et aliud inquiramus. Dic obsecro, o apostole, quando adhuc in carne uiuens in uiiis Domini ambulabas ; habebas peccatum, an sine peccato eras ? Audiamus utrum se ipse seducat, an uero quod beatus Iohannes eius copostolus sapiat : quoniam ueritas erat in eis. Et hic ergo re-
 30 spondet : *Nonne legistis ubi confiteor, dicens : Non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago ?* Et hoc audiuius : iam itaque illud interrogamus : Quomodo in uiiis Domini ambulabas, si malum quod nolebas hoc agebas ; cum psalmus sanctus insonet dicens : *Non enim qui operantur*
 35 *iniquitatem, in uiiis eius ambulauerunt ?* Audi continuo respondentem per sententiam consequentem : *Si quod nolo, inquit, ego hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Ecce quemadmodum qui ambulant in uiiis Domini, non operantur peccatum, et tamen non sunt sine
 40 peccato ; quia iam non ipsi operantur illud, sed quod habitat in eis peccatum.

3. Hic dicet aliquis : Quomodo agebat quod nolebat malum, et quomodo ipse non id agebat, sed quod habitabat in illo peccatum ? Interim iam ista quaestio soluta est, satisque apparuit scripturae auctoritate canonicae, fieri posse ut ambulantes in uiiis Domini, quamuis non sint sine peccato, non tamen id operentur ipsi. *Non enim qui operantur iniquitatem,*

2, 5 I Ioh. 3, 4. 13 Phil. 3, 16. 14 II Cor. 12, 18. 16 II Cor. 5, 6.
 18 cfr Rom. 1, 17. 19 Phil. 3, 13. 23 II Tim. 4, 7. 29 cfr I Ioh. 1
 8. 30/38 Rom. 7, 15-17.

hoc est peccatum, quia *peccatum iniquitas est, in uis eius ambulauerunt*. Iam uero qua ratione possit intellegi, et agens illud propter corpus mortis huius, in quo lex peccati habitat, et non ipse agens illud propter uias Domini in quibus ambulat; alius sermo necessarius est, quia iste claudendus est.

SERMO III.

Vers. 3. 1. Propter id quod in psalmo isto scriptum est: *Non enim qui operantur iniquitatem, in uis eius ambulauerunt*, quoniam *peccatum iniquitas est*, sicut Iohannes apostolus dicit, exorta difficilis quaestio: Quomodo possint sancti in hac uita et non esse sine peccato, quia et illud uerum est: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et ueritas in nobis non est*; et tamen ambulare uias Domini, ^{PL1507} quas non ambulant qui operantur iniquitatem; soluta est, ^{μ 1283} dicente apostolo Paulo: *Iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum*. Quomodo enim est sine peccato, in quo habitat peccatum? Ambulat tamen uias Domini, quas non ambulant qui operantur; quia iam non ipse operatur illud, sed quod in eo habitat peccatum. Verumtamen ita soluta est quaestio ista, ut difficilior altera nasceretur: Quomodo agat homo quod ipse non agit. Vtrumque enim dixit, et: *Non quod uolo, ago, et: Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum*. Vnde intellegere debemus, quando peccatum quod habitat in nobis, operatur in nobis, tunc nos id non operari; quando nequaquam ei uoluntas nostra consentit, et tenet etiam corporis membra, ne oboediant desideriis eius. Quid enim operatur peccatum nolentibus nobis, nisi sola illicita desideria? Quibus si uoluntatis non adhibeatur assensus; mouetur quidem nonnullus affectus, sed nullus ei relaxatur effectus. Hoc praecepit idem apostolus, ubi dicit: *Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, ad oboediendum desideriis eius; nec exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato*. Sunt itaque desideria peccati, quibus nos prohibuit oboedire. Operantur ergo peccatum haec desideria; quibus si oboedimus, et nos operamur; si autem obtemperantes apostolo non oboedimus eis, non illud nos operamur, sed quod in nobis habitat peccatum. Si autem desideria nulla haberemus illicita, nec nos, nec peccatum mali aliquid operaretur in nobis. Motum porro illiciti desiderii, cui non oboediendo

3, 7 I Ioh. 3, 4.

CXVIII, sermo 3, 1, 3 I Ioh. 3, 4. 6 I Ioh. 1, 8. 9 Rom. 7, 17.20.
25 Rom. 6, 12.

CXVIII, sermo 3, 1, 28 operatur tres codd.

non eum nos operamur, ideo et nos agere dicimur, quoniam
 35 non est naturae uigor alienae, sed languor est nostrae; a quo
 languore omnimodo salui erimus, cum et animo et corpore im-
 mortales facti fuerimus. Quapropter et quia in uis Domini
 ambulamus, non oboedimus desiderii peccati; et quia non
 sumus sine peccato, habemus desideria peccati. Ac per hoc
 40 iam nos ea non operamur, non eis oboediendo; sed quod in no-
 bis habitat peccatum, eadem commouendo. *Non enim qui
 operantur iniquitatem*, id est, oboediunt desiderii pec-
 cati, *in uis Domini ambulauerunt*.

2. Sed adhuc quaerendum est quae petamus dimitti nobis,
 quando dicimus Deo: *Dimitte nobis debita nostra*: utrum quae
 nos operamur, quando peccati desiderii oboedimus, an ipsa
 desideria nobis dimitti uolumus, quae nos non operamur, sed
 5 quod habitat in nobis peccatum. Quantum quidem ego sapere
 possum, languoris illius et infirmitatis, unde illicita desideria
 commouentur, quod *peccatum* appellat apostolus, uniuersus
 reatus sacramento baptismatis est solutus, cum omnibus quae
 illi oboedientes fecimus, diximus, cogitauimus; nec nobis dein-
 10 ceptus languor iste obsesset, quamuis inesset, si desiderii eius
 illicitis nullis umquam oboedientiam praeberemus, siue opera-
 tione, siue locutione, siue tacita assensione; donec etiam ipse
 sanaretur, cum id quod poscimus esset impletum, siue dicen- PL
 tes: *Veniat regnum tuum*, siue dicentes: *Libera nos a malo*; 1508
 15 sed quoniam tentatio est uita humana super terram, etiamsi a
 criminibus longe simus, non tamen deest ubi desiderii peccati,
 uel facto, uel dicto, uel cogitatu oboediamus; quando aduersus
 maiora uigilantibus, quaedam incautis minuta subrepunt quae μ 1284
 si aduersus nos colligantur, etsi non singula suis molibus con-
 20 terunt, omnia tamen aceruo nos obruunt. Et propter haec,
 etiam hi qui ambulant in uis Domini dicunt: *Dimitte nobis
 debita nostra*, quoniam ad uias Domini, et ipsa oratio pertinet,
 et ipsa confessio, quamuis non ad eas peccata pertineant.

3. Itaque in uis Domini, quas omnes fides una complectitur,
 qua in eum creditur qui iustificat impium, qui etiam dixit:
Ego sum uia; nemo peccatum operatur, sed confitetur. Deuiat
 ergo, cum peccat; et ideo peccatum uiae non tribuitur, quod
 5 a deuiante committitur, sed in uia fidei pro non peccantibus
 habentur, quibus peccata non imputantur. De quibus aposto-
 lus Paulus iustitiam fidei commendans, in psalmo scriptum
 esse monstrauit: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et
 quorum tecta sunt peccata: beatus uir cui non imputauit Domi-*

2, 2 Matth. 6, 12. 7 Rom. 7, 7. 14 Matth. 6, 10, 13. 15 cfr Iob 7,
 1. 21 Matth. 6, 12. 3, 2 cfr Rom. 4, 5. 3 Ioh. 14, 6. 8 Rom. 4,
 7; Ps. 31, 1.2.

10 *nus peccatum*. Hoc praestant uiae Domini ; ac per hoc, quoniam iustus ex fide uiuit, ab ista uia Domini illa alienat iniquitas, quae est infidelitas. In hac autem uia, id est, in fide pia, quisquis ambulat, aut peccatum non operatur, aut si quid a deuiante committitur, propter uiam non imputatur, et tam-
 15 quam non fuerit operatus accipitur. Et ideo bene etiam sic intellegitur : *Non enim qui operantur iniquitatem, in uiis eius ambulauerunt*, ut hanc iniquitatem significaue-
 20 rit, quae recedit a fide, aut non accedit ad fidem. Quemadmodum enim ait Dominus de Iudaeis : *Si non uenissem, peccatum non haberent*. Nec utique sine ullo peccato erant, antequam Christus ueniret in carne, et ex quo uenit, coeperunt habere peccatum ; sed peccatum quoddam certum, id est, infidelitatis, intellegi uoluit, quoniam non crediderunt in eum. Ita qui operantur iniquitatem, non quamlibet, sed hanc ipsam infidelita-
 25 tis, non in uiis eius ambulauerunt, quia *uniuersae uiae Domini misericordia et ueritas* ; utrumque autem in Christo est, et praeter Christum nusquam est. *Dico enim Christum*, ait apostolus, *ministerium fuisse circumcisionis propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum ; gentes autem super misericordiam glorificare Deum*. In hoc igitur *misericordia*, quia nos redemit ; in hoc *ueritas*, quia id quod promisit impleuit, et impleturus est quod promittit. *Qui ergo operantur iniquitatem*, id est infidelitatem, *non in uiis eius ambulauerunt*, quia in Christum non crediderunt. Ergo conuertantur,
 35 et in eum qui iustificat impium, pie credant, atque in illo misericordiam peccatis dimissis, et ueritatem completis promissis, hoc est, uniuersas uias Domini inueniant : in quibus ambulantes non operabuntur iniquitatem ; quia non tenebunt infidelitatem, sed fidem, quae per dilectionem operatur, et cui
 40 peccatum non imputatur.

PL
1509

SERMO IV.

rs. 4-6.

1. Quis est, carissimi, qui Domino dicit : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis. Vtinam dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificationes tuas. Tunc non confundar, dum inspicio in omnia man-*
 5 *data tua ?* Quis est qui hoc dicit, nisi unumquodque mem-^{μ 1285}
 brum Christi, uel potius uniuersum corpus Christi ? Et quid est : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis ?* utrum, *nimis praecepisti*, an, *nimis custodiri ?* Quodlibet horum intellegamus, contra illam memorabilem
 10 nobilemque sententiam hoc dictum uidetur, quam Graeci lau-

11 cfr Rom. 1, 17.

19 Ioh. 15, 22.

25 Ps. 24, 10.

27 Rom. 15, 8-9.

35 cfr Rom. 4, 5.

39 cfr Gal. 5, 6.

CXVIII, sermo 4, 1, 1 mandasti *Prosp.*4 cum β *Prosp.*

spicio a, perspicio

dant in sapientibus suis, et Latini laudando consentiunt : Ne quid nimis. Si enim hoc uerum est, ut ne quid nimis fiat, quomodo uerum est quod hic dicitur : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis?* quando Deus aliquid uel nimis praeciperet, uel nimis custodiri uellet, si omne nimium reprehensione dignum esset? Diceremus ergo nos nulla graecorum sapientium auctoritate teneri, intuentes quod scriptum est : *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* et potius istam sententiam falsam esse crederemus, qua dictum est : Ne quid nimis, quam diuinum eloquium, ubi legimus atque cantamus : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis*, nisi nos non graeca elatio, sed uera ratio reuocaret. Nimis quippe dicitur, quidquid plus fuerit quam oportet. Nam parum et nimium duo sunt inter se contraria. Parum est quod minus est quam oportet ; et nimium, plus quam oportet. Horum in medio modus est, quod dicitur : Sat est. Cum itaque utile sit in uita et moribus, ut amplius quam oportet nihil omnino faciamus, profecto ueram esse sententiam : *Ne quid nimis*, fateri potius quam negare debemus. Sed aliquando latina lingua hoc uerbo sic abutitur, ut nimis pro eo quod est ualde, et positum inueniamus in litteris sacris, et ponamus in sermonibus nostris. Nam et hic : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis*, nonnisi ualde intellegimus, si recte intellegimus ; et : *Nimis te diligo*, si alicui carissimo dicimus, non utique plus quam oportet, sed ualde nos diligere intellegi uolumus. Denique illa graeca sententia non habet hoc uerbum, quod hic legitur : ibi enim est *ἄγαν*, quod est nimis ; hic est autem *σφόδρα*, quod est ualde. Sed aliquando, ut diximus : nimis pro eo quod est ualde et dictum inuenimus et dicimus. Vnde nonnulli etiam latini codices non habent : *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis*, sed : *ualde*. Valde itaque praecepit hoc Deus, et ualde oportet Dei custodiri mandata.

2. Sed humilis pietas uel pia humilitas, et fides non immemor gratiae, quid adiungat adtendite : *Vtinam*, inquit, *dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificatio- nes tuas*. Praecepisti quidem tu, sed utinam quod praecipi-
 5 *pisti fiat mihi*. Vbi audis *Vtinam*, uocem optantis agnosce ; et agnita uoce optantis, depone superbiam praesumentis. Quis
 10 enim se dicat optare quod sic habet in arbitrii potestate, ut nullo indigens adiumento id possit efficere? Ergo si optat homo quod praecipit Deus ; ut det ipse quod praecipit, ro-
 10 *gandus est Deus*. A quo enim optandum est, nisi ab illo, a quo *Patre luminum omne datum optimum et omne donum perfe-*

CXVIII, sermo 4, 1, 12 et 28 Terentius, *Andria* 1, 1, 34. 17 1 Cor. 1, 20.
 2, 11 Iac. 1, 17.

ctum, sancta scriptura teste, *descendit*? Propter eos autem qui putant hoc solo nos ad faciendam iustitiam diuinitus adiuuari, quod Dei praecepta nobis in notitiam proferuntur, ut ea
 15 cognita, iam sine ulla Dei gratia, solis nostrae uoluntatis uiribus impleantur; non optat hic dirigi uias suas ad custodiendas iustificationes Dei, nisi iam eius acceptis ipso praeci- ^{μ 1286}
 piente mandatis. Ad hoc enim pertinet quod praemisit: *Tu praecepisti mandata tua custodiri nimis*. Tamquam
 20 diceret: *Iam legem accepi, iam noui; tu enim praecepisti mandata tua custodiri nimis; et mandata tua sancta, et iusta, et bona; sed peccatum per bonum mihi operatur mortem, nisi adiuuet tua gratia. Vtinam ergo dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificationes tuas.*

3. *Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua*. Mandata Dei siue cum leguntur, siue cum memoria recoluntur, tamquam speculum intuendum est, secundum apostolum Iacobum dicentem: *Si quis est auditor uerbi*
 5 *et non factor, hic comparabitur uiro consideranti uultum natiuitatis suae in speculo; considerauit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit: qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, et permanserit, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit*. Talem se iste uult esse,
 10 ut inspiciat tamquam in speculo mandata Dei, et non confundatur; quia non auditor eorum tantum uult esse, sed factor. Propterea optat dirigi uias suas ad custodiendas iustificationes Dei. Vnde dirigi, nisi gratia Dei? Alioquin legem Dei habebit, non ubi gratuletur, sed ubi confundatur, si uoluerit
 15 mandata inspiciere, quae non facit.

7. 4. *Confitebor, inquit, tibi, Domine, in directione cordis, in eo quod didicerim iudicia iustitiae tuae*. Non est peccatorum confessio ista, sed laudis; sicut ait etiam ipse in quo peccatum nullum erat: *Confitebor tibi, Pater, Domine caeli et terrae*; et sicut scriptum est in libro Ecclesiastico: *Haec dicetis in confessione: Opera Domini uniuersa quoniam bona ualde. Confitebor, inquit, tibi in directione cordis*. Vtique si dirigantur uiae meae, confitebor tibi, quoniam tu fecisti, et tua laus est ista, non mea. Tunc enim *confitebor*
 10 *in eo quod didicerim iudicia iustitiae tuae*, si directum cor habebo, directis uidelicet uiis meis ad custodiendas iustificationes tuas. Nam quid mihi proderit quod ea didicerim, si corde peruerso uias abibo prauas? non enim laetabor in eis, sed accusabor ab eis.

8. 5. Deinde adiungit: *Iustificationes tuas custodiam*. PL
 Quae omnia ex illo utique connectuntur, quod ait: *Vtinam* ¹⁵¹¹

22 cfr Rom. 7, 13. 3, 4 Iac. 1, 23. 4, 4 Matth. 11, 25. 6 Eccli. 39, 20-21.

4, 1 domine] *del. a alt. m.* 2 quod] cum β 13 habeo *plures codd.*

dirigantur viae meae ad custodiendas iustificationes tuas : tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua ; et confitebor tibi in directione cordis, et iustificationes tuas custodiam. Sed quid est quod sequitur ? *Ne derelinquas me usque ualde ;* uel, sicut nonnulli codices habent, *usque nimis*, pro eo quod est *ualde* ; nam hoc uerbum graecum est et hic, id est, $\sigma\phi\acute{o}\delta\pi\alpha$: quasi relinqui se a Domino uelit, sed non *usque*,
 10 *ualde*. Absit. Sed quia reliquerat Deus mundum merito peccatorum ; *usque ualde* illum reliquisset, si ei nec tanta medicina profuisset, hoc est gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, Nunc uero secundum istam orationem corporis Christi, non eum relinquit *usque ualde* ; quia *Deus erat in*
 15 *Christo, mundum reconcilians sibi*. Potest hoc etiam sic intellegi, ut eius ista sit uox, qui cum dixisset in abundantia sua : *Non mouebo in aeternum*, uelut sua uirtute confidens ; ut ostenderet ei Deus quod non merito eius, sed in uoluntate sua μ 1287
 praestiterat decori eius uirtutem, auertit ab eo faciem suam,
 20 et factus est conturbatus. Inueniens ergo se, nec iam praesumens de se, clamat : *Ne derelinquas me usque ualde*. Si enim dereliquisti, ut sine adiutorio tuo infirmus appaream, noli *usque ualde*, ne peream. *Tu ergo praecepisti mandata tua custodiri nimis*. Iam de ignorantia me excusare non possum ; sed quoniam infirmus sum, *utinam dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificationes tuas. Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua ; tunc confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didicerim iudicia iustitiae tuae ; tunc iustificationes tuas custodiam ;* et si dereliquisti me, ne gloriarer in me, noli usque ualde, et iustificatus abs te gloriabor in te.

SERMO V.

Vers. 9.

1. Hos uersus, carissimi, isto consideremus in psalmo, et sicut Dominus donat, eius sacras litteras perscrutemur : *In quo corrigit iunior uiam suam ? In custodiendo uerba tua*. Interrogat se, et respondet sibi. *In quo corrigit iunior uiam suam ?* huc usque interrogatio est. Deinde responsio : *In custodiendo uerba tua*. Sed hoc loco custodia uerborum Dei, intellegenda est operatio praeceptorum. Frustra enim custodiuntur memoria, si non custodiantur et uita. Nam quidam uerba Dei tenendo agunt ne obliuiscantur,
 10 nec agunt uiuendo ut corrigantur. Non autem ait iste : In quo

5, 14 II Cor. 5, 19. 17 Ps. 29, 7.8.

5, 6/7 non me derelinquas usquequaque *Prosp.*

CXVIII, sermo 5, 1, 2 in] II beth *praem. a*, beth *praem. Prosp.* 3 adolescentior *Prosp.* (at iunior in comment.) 4 sermones tuos β *Prosp.* (at uerba in comment.)

exercet iunior memoriam suam, sed : *In quo corrigit uiam suam ?* Atque ad hoc respondet : *In custodiendo uerba tua.* Neque ullo modo dicenda est uia correcta, quamdiu est uita peruersa.

2. Sed quid sibi uult iste iunior ? Potuit enim dicere : In quo corrigit homo uiam suam ? aut : In quo corrigit uir uiam suam ? quod plerumque in scripturis ita ponitur, ut a sexu honoratiore homo intellegatur, modo locutionis quo significatur a parte totum. Neque enim et femina non beata quae non abiit in consilio impiorum : ubi tamen dictum est : *Beatus uir.* PL
Hic uero nec homo ait, nec uir, sed *iunior.* Numquid desperandus est senior ? aut in alio corrigit etiam senior uiam suam, 1512
quam in custodiendo uerba Dei ? An forte admonitio est, qua
10 aetate potissimum fieri debeat ; secundum illud quod alibi scriptum est : *Fili, a iuuentute tua excipe doctrinam, et usque ad canos inuenies sapientiam ?* Est et alius intellectus, ut ille hic agnoscatur filius euangelicus iunior, qui profectus a patre in regionem longinquam, effudit substantiam suam uiuens
15 cum meretricibus prodige ; et posteaquam porcos pauit, egestatem famemque perpessus, reuersus est ad semetipsum, et dixit : *Surgam, et ibo ad patrem meum.* In quo enim correxit uiam suam, nisi in custodiendo uerba Dei, quae tamquam panem paternum esuriens concupiuit ? Neque enim corrigeret
20 uiam suam frater eius senior, qui patri suo dixit : *Ecce tot annis seruo tibi, et numquam mandatum tuum praeterii.* Iunior ergo ille correxit uiam suam, quam se ita deprauasse peruersamque habuisse confessus est, ut patri diceret : *Iam non sum dignus uocari filius tuus.* Tertius quoque intellectus mihi occurrit,
25 quem quidem ego, quantum pro modulo meo sapio, duobus μ 1288 superioribus antepono : ut senior agnoscatur, uetus homo ; et nouus, iunior. : senior, qui portat imaginem terreni hominis ; iunior, qui caelestis : quia *non prius quod spiritale est, sed quod animale ; postea spiritale.* Sit ergo licet quilibet, quantum ad
30 aetatem pertinet corporis, annosa uetustate decrepitis, iunior erit ad Deum percepta gratiae nouitate conuersus ; et in hoc corrigit uiam suam, in custodiendo uerba eius : hoc est uerbum fidei quod praedicamus, et ipsa est fides quae per dilectionem operatur.
10. 3. Sed iste iunior populus, gratiae filius, homo nouus, cantor noui cantici, heres testamenti noui, iste iunior non Cain, sed Abel ; non Ismael, sed Isaac ; non Esau, sed Israel ; non Manasses, sed Ephraem ; non Heli, sed Samuel ; non Saul, sed
5 Daud ; quid adiungat attendite : *In toto, inquit, corde*

CXVIII, sermo 5, 2, 6 Ps. 1, 1. 11 Eccli. 6, 18. 13/24 Luc. 15, 12-32.
27 cfr I Cor. 15, 49. 28 I Cor. 15, 46. 32 cfr Rom. 10, 8. 33 cfr Gal. 5, 6.

meo exquisiui te ; ne repellas me a mandatis tuis.
 Ecce orat, ut adiuuetur ad custodienda uerba Dei, in quo dixerat uiam suam corrigere iuniorem. Nam utique hoc est : *Ne repellas me a mandatis tuis.* Quid est enim a Deo
 10 repelli, nisi non adiuuari ? Mandatis quippe eius rectis atque arduis humana non contemperatur infirmitas, nisi praeueniens eius adiuuet caritas. Quos autem non adiuuat, hos merito perhibetur repellere, tamquam flammea framea prohibeantur indigni, ne manum extendant ad arborem uitae. Quis est autem
 15 dignus, ex quo per unum hominem peccatum intrauit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransit, in quo omnes peccauerunt ? Sed indebita Dei misericordia sanatur debita nostra miseria. Nam iste qui loquitur et dicit : *In toto corde meo exquisiui te ;* et hoc unde posset, nisi
 20 eum auersum ad se ipse conuerteret, cui dicitur : *Deus, tu conuertens uiuificabis nos,* et ille perditum quaereret, et errantem PL
 ille reuocaret, qui dicit : *Quod perierat requiram, et quod errauerat reuocabo ?* 1513

11.12.

4. Inde est quod et corrigit uiam suam in custodiendo uerba Dei, illo regente, illo faciente; neque enim per se ipse posset, cum Ieremias propheta fateatur et dicat : *Scio, Domine, quoniam non est hominis uia eius, neque uir ibit et corriget uiam*
 5 *suam.* A Domino quippe hoc etiam iste superius optauit, ubi ait : *Vtinam dirigantur uiae meae,* et hic ubi addidit : *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi ;* continuo diuinum quaesiuit auxilium, ne in corde eius Dei eloquia sine fructu absconderentur, nisi opera iustitiae
 10 sequerentur. Cum enim hoc dixisset, adiunxit : *Benedictus es, Domine ; doce me iustificationes tuas.* Doce dixit, quomodo eas discunt qui faciunt ; non quomodo hi qui ut habeant quod loquantur, tantummodo meminerunt. Nam utique iam dixerat : *In corde meo abscondi eloquia tua,*
 15 *ut non peccem tibi.* Quid ergo adhuc ea quaerit discere, quae abscondita iam custodit in corde ? quod utique non fecisset, nisi ea didicisset. Utquid ergo addit et dicit : *Doce me iustificationes tuas,* nisi quia eas uult faciendo discere, non loquendo uel memoria retinendo ? Quoniam ergo, sicut
 20 in alio psalmo legitur : *Benedictionem dabit qui legem dedit,* ideo : *Benedictus es, Domine ; doce me,* inquit, *iustificationes tuas.* Quia enim in corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi, legem dedisti ; da etiam benedictionem gratiae, ut faciendo discam quod intimando iussisti. Haec
 25 satis sint, ut uestrae mentes sine fastidio nutriantur : alium sermonem desiderant quae sequuntur. μ 1289

3, 13 cfr Gen. 3, 24. 15 cfr Rom. 5, 12. 20 Ps. 84, 7. 22 Ezech. 34, 16.
 4, 3 Ier. 10, 23. 6 Ps. 118, 5. 20 Ps. 83, 8.

3, 6 non β 4, 11 tuas] deficit β

SERMO VI.

Vers. 13.

1. Initium sermonis huius est nobis in psalmo de quo disputamus, hic uersus : *In labiis meis enuntiaui omnia iudicia oris tui*. Quid est hoc, dilectissimi ? quid est hoc ? Quis omnia iudicia Dei enuntiare possit, cum inuestigare non possit ? An uero cum apostolo exclamare dubitamus : *O altitudo diuitiarum sapientiae et scientiae Dei ! quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et inuestigabiles uiae eius ?* Dominus dicit : *Adhuc multa habeo uobis dicere, sed non potestis portare modo*. Et quamuis continuo promiserit eis omnem ueritatem per Spiritum sanctum, clamat tamen beatus Paulus : *Ex parte scimus ;* ut intellegamus Spiritu quidem sancto, unde pignus accepimus, perducere nos ad omnem ueritatem ; sed cum in aliam uitam, post huius uitae speculum et aenigma, uenerimus, et facie ad faciem uiderimus. Quomodo ergo iste dicit : *In labiis meis enuntiaui omnia iudicia oris tui ?* Et ille hoc dicit, qui paulo ante superiore uersu proximo dixerat : *Doce me iustificationes tuas*. Quo pacto igitur enuntiauit omnia iudicia oris eius, qui uult adhuc discere iustificationes eius ? An iudicia quidem cuncta iam nouerat, iustificationes autem adhuc discere cupiebat ? Hoc uero est mirabilius, si iam sciebat PL
1514
inscrutabilia Dei, et ea quae hominibus praecepit facienda nesciebat. Iustificationes enim sunt, non dicta, sed facta iustitiae, opera scilicet iustorum, quae imperat Deus. Ideo autem Dei dicuntur, quamuis a nobis fiant, quia nisi ipso donante
25 non fiunt. Iudicia porro Dei sunt, quibus ab eo mundus et nunc et in fine saeculi iudicatur. Sed cum eloquiis Dei omnia contineantur, et iustificationes uidelicet et iudicia ; cur quaerit adhuc iustificationes discere, qui eloquia Dei se abscondisse in corde dicit ? Ait enim : *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi*. Tum secutus adiunxit : *Benedictus es, Domine, doce me iustificationes tuas*. Ac deinde : *In labiis meis, inquit, enuntiaui omnia iudicia oris tui*. Videntur quidem duo ista inter se non esse contraria, immo esse potius amica atque coniuncta, ut quoniam in corde suo abscondit eloquia Dei, in labiis suis iudicia eius enuntiet ; *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem ;* sed quod inter haec duo medium posuit : *Benedictus es, Domine ; doce me iustificationes tuas*, quomodo conueniat homini cuius in corde iam sunt eloquia Dei, et qui labiis suis enuntiauit
35
40 omnia iudicia Dei, ut adhuc uelit discere iustificationes Dei,

CXVIII, sermo 6, 1, 5 Rom. 11, 33. 7 Ioh. 16, 12. 10 I Cor. 13, 9.
29/30 Ps. 118, 11. 30/31 et 37/38 Ps. 118, 12. 35 Rom. 10, 10.

CXVIII, sermo, 6, 1, 2 enuntiabi a 12/13 in alia uita codd. Am. 13 aenigmata quidam codd., facie ad faciem add. plures codd. Am.

non inuenitur, nisi ut eas discere uelle intellegatur faciendo, non memoria retinendo et loquendo ; et id a Domino demonstrauit debere nos petere, sine quo nihil possumus facere. Sed hoc ante istum alio iam sermone tractauimus; nunc uero quomodo se dixerit omnia iudicia oris Dei in labiis suis enuntiasse, cum dicta sint inscrutabilia, et de quorum profunditate alibi scriptum est : *Iudicia tua abyssus multa* ; quantum Deus donat, tractare suscepimus.

2. Quid ergo hic intellegamus, adtendite. Numquid iudicia Dei nescit ecclesia ? Scit plane. Nam scit utique qualibus dicturus sit iudex uiuorum et mortuorum : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum*, et qualibus dicturus sit : *Ite in ignem aeternum*. Scit, inquam, neque fornicatores, neque idolis seruiantes, neque illos atque illos, quos ibi apostolus Paulus enumerat, regnum Dei possessuros ; scit iram et indignationem, tribulationem et angustias in omnem animam hominis operantis malum, Iudaei primum et Graeci ; gloriam uero, et honorem, et pacem omni operanti bonum, Iudaeo primum et Graeco. Haec atque huiusmodi iudicia Dei euidenter expressa nouit ecclesia ; sed non ipsa sunt omnia, cum sint quaedam inscrutabilia, et sicut abyssus multa, profunda et occulta. An et ipsa nota sunt quibusdam excellentioribus membris hominis huius, qui cum suo capite Saluatore totus est Christus ? Inscrutabilia enim fortasse dicta sunt homini, quia uiribus suis ea non potest perscrutari. Sed cur non possit dono Spiritus sancti, cuicumque hoc Dominus conferre dignatur ? Sic enim illud dictum est : *Deus habitat lucem inaccessibilem* ; et audimus tamen : *Accedite ad eum, et illuminamini*. Quae utique ita soluitur quaestio, ut inaccessibilis sit uiribus nostris, accedatur autem ad eum muneribus suis. Quamquam etsi nemini omnino sanctorum, quamdiu corpus quod corrumpitur aggrauat animam, omnia iudicia Dei scire conceditur, quia reuera multum est ad hominem, cum profecto (ut aliquid exempli gratia dicam, unde iudiciorum Dei coniciatur immensitas) nemo sine iudicio Dei sit tardus in animo, uel claudus in corpore ; habet tamen unde dicat ecclesia, hoc est populus acquisitionis, et ueraciter dicat : *In labiis meis enuntiaui omnia iudicia oris tui*, id est, nihil iudiciorum tuorum tacui, quae mihi per eloquia tua innotescere uoluisti, sed omnia prorsus in labiis meis enuntiaui. Hoc enim mihi uidetur significare uoluisse, quod non ait : omnia iudicia tua ; sed : *omnia iudicia oris tui*, id est, quae mihi dixisti ; ut per os eius eloquium eius intellegamus, quod fecit ad nos in reuelationibus sanctorum pluribus, et Testamentis duobus ; quae omnia iudicia usquequaque in labiis suis enuntiare non cessat ecclesia.

47 Ps. 35, 7.

2, 3 Matth. 25, 34.

6 cfr Rom. 2, 9-10.

19 1 Tim. 6, 16.

20 Ps. 33, 5.

23 cfr Sap. 9, 15.

14.

3. Deinde subiungit et dicit : *In uia testimoniorum tuorum iucundatus sum, quasi in omnibus diuitiis.* Viam testimoniorum Dei nihil citius, nihil certius, nihil breuius, nihilque grandius intellegimus esse quam Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Inde et iste ait se iucundatum uel delectatum in hac uia, *quasi in omnibus diuitiis.* Testimonia quippe Dei sunt, quibus quantum nos diligit, nobis probare dignatur. Comendat autem suam caritatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Cum ergo ipse dicat : *Ego sum uia,* et humilitas eius carnalis natiuitatis atque passionis, euidencia sint testimonia diuinae erga nos dilectionis, procul dubio uia testimoniorum Dei Christus est. Per haec quippe testimonia quae in illo uidemus impleta, etiam futura erga nos, quae sempiterna promissa sunt, exspectamus et speramus implenda. Qui enim proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non et cum illo omnia nobis donauit ?

15.16.

4. Sequitur : *In mandatis tuis garriam et considerabo uias tuas.* Quod graecus habet ἀδολεσχῆσω, latini interpretes quidam *garriam*, quidam *exercebor*, interpretati sunt ; quae duo inter se uidentur esse diuersa ; sed si exercitatio intellegatur ingenii, cum quadam delectatione disputationis, utrumque coniungitur, et quasi ex utroque unum aliquid temperatur, ut non sit aliena ab huiusmodi exercitatione garrulitas. Solent enim garruli uocari loquaces. Sic autem se in Dei mandatis exercet ecclesia, aduersus omnes inimicos fidei christianae atque catholicae copiosis doctorum disputationibus garrula ; quae tunc fructuosae sunt disputantibus, si non ibi considerentur nisi *uiae Domini*, sicut scriptum est : *misericordia et ueritas* : quorum duorum plenitudo inuenitur in Christo. Per hanc suauem exercitationem fit etiam quod adiungit : *In iustificationibus tuis meditabor, non obliuiscar uerborum tuorum.* Ideo utique *meditabor*, ut *non obliuiscar*. Vnde beatus ille in primo psalmo, in lege Domini meditabitur die ac nocte.

5. In his omnibus quae, ut potuimus, disputauimus, meminerimus, carissimi, eum qui abscondit in corde suo eloquia Domini, et enuntiat in labiis suis omnia iudicia oris eius, et in uia testimoniorum eius delectatur sicut in omnibus diuitiis,

3, 5 cfr Col. 2, 3.

8 cfr Rom. 5, 8.

11 Ioh. 14, 6.

16 cfr Rom. 8, 32.

4, 12 Ps. 24, 10.

17 cfr Ps. 1, 2.

3, 2 iucundatus sum diuitiis a, delectatus sum sicut in omnibus diuitiis a (alt. m.) Prosp. 4, 1 garriam] a, exercebor Prosp. (cfr l. 3) 8 sic] codd. Am., si Er. Lou. 11 garrula] est praem. Er. Lou. 12 est] praecipui codd., uniuersae autem uiae domini add. edd. (cfr Prosp.) 15 obliuiscar a, obliuisci a alt. m. 16 sermones tuos Prosp.

5 et garriens uel sese exercens in mandatis eius, considerat uias eius, et meditatur in iustificationibus eius, ne obliuiscatur uerborum eius, per quae omnia utique lege Dei atque doctrina instructus apparet; orare tamen et dicere: *Benedictus es, Domine, doce me iustificationes tuas*. Vbi nihil aliud
10 intellegitur poscere, nisi adiutorium gratiae, ut quod iam nouit sermone, dicat et opere.

SERMO VII.

Vers. 17.

1. Si huius psalmi superiora meministis, carissimi, adiuuare nos debent ad intellegenda sequentia. Etenim quae tamquam ex unius hominis persona loquuntur, membra sunt Christi, et ad unum caput tamquam unum pertinens corpus. Nempe superius dixerat: *In quo corrigit iunior uiam suam? In custodiendo uerba tua*. Ecce nunc apertius, ut id faciat, poscit auxilium: *Retribue, inquit, seruo tuo; uiuam, et custodibo uerba tua*. Si bona pro bonis sibi retribui postulauit, iam custodierat uerba Dei. Non autem dixit: *Retribue seruo tuo*, quia custodiui uerba tua, tamquam mercedem bonam pro bono oboedientiae flagitaret; sed dixit: *Retribue seruo tuo; uiuam, et custodibo uerba tua*. Quod quid est aliud, quam dicere mortuos ea custodire non posse? infideles uidelicet, de quibus dicitur: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*. Quapropter si mortuos intellegimus infideles, uiuos autem fideles; quoniam iustus ex fide uiuit, nec possunt custodiri uerba Dei nisi fide, quae per dilectionem operatur, hanc sibi poscit qui dicit: *Retribue seruo tuo; uiuam, et custodibo uerba tua*. Et quoniam ante fidem non homini
20 debentur nisi mala pro malis, retribuit autem Deus per debitam gratiam bona pro malis; hanc retributionem rogat qui dicit: *Retribue seruo tuo; uiuam, et custodibo uerba tua*. Quattuor sunt enim retributiones: aut mala pro malis retribuuntur, sicut Deus ignem aeternum retributurus est im-^μ 1292
25 piis; aut bona pro bonis, sicut regnum aeternum retributurus est iustis; aut bona pro malis, sicut Christus per gratiam iustificat impium; aut mala pro bonis, sicut Iudas et Iudaei per malitiam persecuti sunt Christum. Harum quattuor retributionum duae priores pertinent ad iustitiam, ut retribuatur
30 mala pro malis, bona pro bonis: tertia pertinet ad miseri-

5, 8/9 Ps. 118, 12.

CXVIII, sermo 7, 1, 5/6 Ps. 118, 9.
26 cfr Rom. 4, 5.

14 Matth. 8, 22.

16 cfr Rom. 1, 17.

CXVIII, sermo 7, 1, 4 pertinent *Er. Lugd. Ven. Lou. PL* 7 retribue] III gimel, *praem. α*, ghimel *praem. Prosp.*, adest β ut uiuam α, uiuifica me *Prosp.* 7/8 custodibo] *ueteres codd. cum α*, custodiam *edd. cum Prosp.* 8 sermones tuos *Prosp.* 25/28 sicut iudaeus per mal. persecutus est *edd.*

cordiam, ut retribuatur bona pro malis, quartam Deus ne- PL
scit; nulli enim malum pro bono retribuit. Haec autem quam 1517
tertio loco posui, primitus necessaria est. Nisi enim Deus re-
tribueret bona pro malis, nullo modo essent quibus retribuere
35 bona pro bonis.

2. Vide illum Saulum, postea Paulum: *Non ex operibus*, in-
quit, *iustitiae quae nos fecimus, sed secundum suam misericor-*
diam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. Et iterum: *Qui*
prius fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus; sed miseri-
5 *cordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Et
iterum: *Consilium autem do, tamquam misericordiam consecu-*
tus a Domino, ut fidelis essem, hoc est, ut uiuerem. Quia iustus
ex fide uiuit. Mortuus ergo erat prius per suam iniustitiam,
antequam uiueret per Dei gratiam. Ipsam porro suam mor-
10 tem sic confitetur: *Adueniente autem, inquit, mandato, pec-*
catum reuixit, ego autem mortuus sum, et inuentum est mihi
mandatum quod erat in uitam, hoc esse in mortem. Retribuit
ergo illi Deus bonum pro malo, hoc est, uitam pro morte;
talem scilicet retributionem, qualis hic poscitur, ubi dicitur:
15 *Retribue seruo tuo; uiuam, et custodibo uerba tua.*
Et uixit, et custodiuit uerba eius, et pertinere coepit ad aliam
retributionem, in qua retribuuntur bona pro bonis; propter
quam dicit: *Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fi-*
dem seruauit; de cetero reposita est mihi corona iustitiae, quam
20 *reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.* Vtique iustus,
retribuendo bona pro bonis; quia prius misericors, retribu-
endo bona pro malis. Quamuis et ipsa iustitia, qua retribuun-
tur bona pro bonis, non est sine misericordia; quia et hoc scri-
ptum est: *Qui coronat te in miseratione et misericordia.* Qui
25 enim dixit: *Bonum certamen certavi,* quando uinceret, nisi illo
donante de quo ait: *Gratias Deo, qui dat nobis uictoriam per*
Dominum nostrum Iesum Christum? Et qui cursum con-
summauit, quando curreret, quando perueniret, nisi illo adiu-
uante de quo ait: *Igitur non uolentis, neque currentis, sed mise-*
30 *rentis est Dei?* Et qui fidem seruauit, quando id faceret, nisi,
ut ipse ait, misericordiam consecutus ut fidelis esset?

3. Nusquam ergo se extollat humana superbia: donis suis
Deus retribuit bona praemia. Sed iste qui iam orat et dicit:
Retribue seruo tuo, uiuam, si penitus esset mortuus,
non oraret; sed ab illo accepit initium bonae concupiscentiae,
5 a quo uitam poscit oboedientiae. Habebant enim aliquam fi-
dem, qui dicebant: *Domine, auge nobis fidem.* Ille uero et in-
credulitatem suam confitebatur, nec fidem diffitebatur, qui

2, 1 Tit. 3, 5. 3 Tim. 1, 13. 6 I Cor. 7, 25. 7 cfr Rom. 1, 17. 10
Rom. 7, 9-10. 18 I Tim. 4, 7-8. 24 Ps. 102, 4. 25 II Tim. 4, 7.
26 I Cor. 15, 57. 29 Rom. 6, 16. 31 cfr I Cor. 7, 25. 3, 6 Luc. 17, 5.

cum esset interrogatus utrum crederet, ait : *Credo, Domine ; adiuuā incredulitatem meam*. Iam utique uiuere incipiens postulat uitam, qui credens orat oboedientiam : non pro ea seruata praemium, sed ut seruetur, auxilium. Vita quippe crescente uiuescit per omnem diem, qui renouatur de die in diem.

18.19.

4. Sciens autem uerba Dei non posse custodiri per oboedientiam, nisi uideantur per intelligentiam, hoc quoque orationi addit et dicit : *Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*. Ad hoc etiam illud pertinet, quod adiungit : *Inquilinus ego sum in terra*, siue, ut nonnulli codices habent : *Incola ego sum in terra ; ne abscondas a me mandata tua*. Quod enim ait superius : *Reuela oculos meos*, hoc postea dixit : *ne abscondas a me* ; et quod ibi dixerat : *mirabilia de lege tua*, hoc alio modo repetens ait : *mandata tua*. Nihil est autem mirabilius in mandatis Dei, quam : *Diligite inimicos uestros* ; hoc est, retribuite bona pro malis. Sed de isto inquilinatu uel incolatu non est sermo coartandus ; et ideo non iste de hac re, sed alius exspectandus, et Domino adiuuante reddendus est.

SERMO VIII.

Vers. 19.

1. Exspectationi Caritatis uestrae de sequentibus huius maximi psalmi sermo reddendus est, ab illo uersu scilicet, ubi ait : *Incola ego sum in terra ; non abscondas a me mandata tua*, siue, ut nonnulli codices habent : *Inquilinus ego sum in terra*. Quod enim est in graeco *πάροικος*, aliqui nostri *inquilinus*, aliqui *incola*, nonnumquam etiam *aduenā* interpretati sunt. Inquilini non habentes propriam domum, habitant in aliena ; incolae autem uel aduenae, utique aduentitii perhibentur. Vbi magna de anima exoritur quaestio. Neque enim secundum corpus dictum uideri potest, *Incola*, uel *aduenā*, uel *inquilinus sum in terra*, cum de terra corpus originem ducat. Sed in hac profundissima quaestione nihil audeo definire. Siue enim propter animam (quae absit ut putetur ex terra) merito dici potuerit : *Inquilinus*, uel *incola*, uel *aduenā ego sum in terra*, siue secundum totum hominem, quia paradisi aliquando ciuis fuit, ubi utique non erat qui ista dicebat ; siue quod est ab omni controuersia liberius, non omnis homo possit hoc dicere, sed cui patria promissa est aeterna in caelis, hoc scio, quia tentatio est uita hu-

8 Marc. 9, 23. 12 II Cor. 4, 16. 4, 11 Matth. 5, 44.

CXVIII, sermo 8, 1, 19 cfr Iob 7, 1.

3, 10 pro ea seruata] *codd. Am. Er.*, ut pro ea seruetur *Lou.* 4, 5 iniquus α,
incola β *Prosp.* (cfr l. 6) 10 tua] *deficit β*

CXVIII, sermo 8, 1, 8 alieno μ (*errore ?*)

20 mana super terram, et iugum graue est super filios Adam. Verum me plus delectat secundum istam disputare sententiam, ut ideo nos in terra inquilinos uel incolas esse dicamus, quia supernam patriam, unde pignus accepimus, et quo peruenientes numquam inde migremus, inuenimus. Nam et ille qui in
 25 alio psalmo dicit : *Inquilinus ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei*, non ait : Sicut omnes homines ; sed dicendo : *sicut omnes patres mei*, iustos procul dubio uult intellegi, qui eum tempore praecesserunt, et in hac peregrinatione gemitu pio supernae patriae suspirarunt. De quibus scriptum
 30 est ad Hebraeos : *Secundum fidem mortui sunt hi omnes, cum non accepissent promissiones, sed longe eas uidentes et saluantes, et confitentes quia hospites et peregrini sunt super terram. Qui enim talia dicunt, ostendunt quia patriam quaerunt. Et si quidem eius memores essent a qua discesserant, habuissent* PL
 35 *tempus reuertendi ; nunc autem meliorem appetunt, id est caelestem ; ideo non confunditur de his Deus uocari Deus eorum ; praeparauit enim eis ciuitatem.* Et illud quod legimus : *Quam-* ¹⁵¹⁹ *diu sumus in corpore, peregrinamur a Domino,* potest intellegi hoc non esse omnium, sed fidelium : *Non enim omnium est*
 40 *fides.* Et uidemus quid his uerbis apostolus iungat. Cum enim dixisset : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim ambulamus, inquit, non per speciem ;* ut intellegeremus eorum esse istam peregrinationem, qui ambulant per fidem. Infideles autem, quos Deus non praesciuit nec praedestinauit conformes fieri imaginis Filii sui, non possunt ueraciter dicere se in terra peregrinos, quando ibi sunt, ubi secundum carnem nati sunt ; non enim habent alibi ciuitatem ; ac per hoc non sunt in terra alienigenae, sed terrigenae. Vnde ait alia scriptura de quodam : *Posuit enim apud mortem domum*
 50 *suam, et apud inferos cum terrigenis axes suos.* Sunt autem et ipsi peregrini et inquilini, non huic terrae, sed populo Dei, a quo sunt alienigenae. Vnde credentibus, et sanctam ciuitatem, quae non est de hoc mundo, habere incipientibus apostolus dicit : *Igitur iam non estis peregrini et inquilini, sed estis ciues*
 55 *sanctorum et domestici Dei.* Ipsi ergo sunt ciues terreni, qui sunt Dei populo peregrini ; qui uero ciues sunt in populo Dei, ipsi sunt in terra peregrini ; quia totus idem populus, quamdiu est in corpore, peregrinatur a Domino. Dicat itaque : *Incola ego sum in terra ; ne abscondas a me man-*
 60 *data tua.*

2. Sed qui tandem sunt a quibus Deus abscondit mandata sua ? Nonne illa ubique Deus uoluit praedicari ? Vtinam quam

20 cfr Eccli. 40, 1. 25 Ps. 38, 13. 30 Hebr. 11, 13-16. 37 II Cor. 5, 6-7.
 39 II Thess. 3, 2. 44 cfr Rom. 8, 29. 49 Prou. 2, 18. 54 Eph. 2, 19.

45 fieri] om. μ , fort. recte

multis clara sunt, tam multis cara sint. Nam quid est clarius,
 quam : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex*
 5 *tota anima tua, et ex tota mente tua ; et : Diliges proximum*
tuum tamquam teipsum ? In quibus duobus mandatis tota lex
pendet et prophetae. Et quis est quem lateant ista mandata ?
 Nempe et omnibus fidelibus, et plurimis infidelibus nota sunt.
 Cur ergo poscit fidelis ne abscondatur sibi quod nec infideli
 10 cernit abscondi ? An quia Deum nosse difficile est, conse-
 quens est utique ut, *Diliges Dominum Deum tuum*, difficile intel-
 legatur, ne aliud pro alio diligatur ? Nam proximi facilior
 esse uidetur cognitio. Omnis quippe homo est omni homini
 proximus, nec ulla cogitanda est longinquitas generis, ubi est
 15 natura communis. Quamquam nec proximum nouerat qui Do-
 mino ait : *Et quis est mihi proximus ?* Quando illi est proposi-
 tus homo quidam, qui descendens ab Ierusalem in Iericho inci-
 dit in latrones : cui proximum non fuisse, nisi qui cum illo
 fecit misericordiam, ipse qui interrogauerat iudicauit ; patuit-
 20 que in facienda misericordia neminem alienum esse deputan-
 dum ab eo qui diligit proximum. Sed multi nec seipsos noue-
 runt ; quia et seipsum nosse, quemadmodum homo sibi debet
 innotescere, non omnium hominum est. Quomodo ergo diligit PL
 proximum tamquam seipsum, qui nescit et seipsum ? Non 1520
 25 enim frustra ille filius iunior, qui profectus in regionem longin-
 quam, ubi dissipauit substantiam suam uiuens prodige, ut
 diceret : *Surgam, et ibo ad patrem meum*, prius reuersus est in
 semetipsum, nisi quia tam longe peregrinatus est, ut relinque-
 ret etiam semetipsum. Nec tamen reuerteretur ad se, si omni
 30 modo nesciret se ; nec diceret : *Surgam, et ibo ad patrem meum*,
 si penitus ignoraret Deum. Quocirca et aliquatenus ista sciun-
 tur, et ut magis magisque sciantur, non immerito scienda po-
 scuntur. Quapropter ut sciamus diligere Deum, sciendus est
 Deus ; et ut sciat homo diligere proximum tamquam seipsum, ^{μ 1295}
 35 prius debet diligendo Deum diligere seipsum ; quod unde
 poterit, si nescit Deum, si nescit et seipsum ? Recte itaque
 dicitur Deo : *Incola ego sum in terra ; ne abscondas*
a me mandata tua. Merito namque absconduntur eis qui
 non sunt incolae in terra ; haec enim mandata etsi audiunt, non
 40 sapiunt, quia terrena sapiunt. Quorum autem conuersatio
 in caelis est, in quantum hic conuersantur, profecto peregrin-
 antur. Petant itaque ne abscondantur ab eis mandata Dei,
 per quae ab hoc incolatu liberentur, diligendo Deum, cum
 quo in aeternum erunt ; et diligendo proximum, ut illic sit ubi
 45 et ipsi erunt.

2, 4 Matth. 22, 37.

16 Luc. 10, 29.

27 Luc. 15, 18.

40 cfr Phil. 3, 20.

2, 44 sint *codd.*

20. **3.** Quid autem diligendo diligitur, si ipsa dilectio non diligitur? Vnde consequenter iste incola in terra, cum Dei mandata ne sibi absconderentur orasset, in quibus dilectio praecipitur uel sola uel maxime; et ipsius dilectionis dilectionem se
 5 uelle habere proclamat, dicens: *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore.* Laudabilis est ista concupiscentia, non damnabilis. Non de hac dictum est: *Non concupisces*, sed de illa qua
 10 concupiscentia qua concupiscit spiritus aduersus carnem, quaere ubi scriptum sit; et inuenies: *Concupiscentia itaque sapientiae deducit ad regnum*: et multa alia reperiuntur bonae concupiscentiae testimonia. Sed hoc sane interest, quod non tacetur quid concupiscatur, quando bona com-
 15 memoratur concupiscentia; cum autem non additur quid concupiscatur, sed sola ponitur, non nisi mala intellegitur. Sicut in hoc quod commemorauimus: *Concupiscentia itaque sapientiae deducit ad regnum*; si non adderet sapientiae, nullo modo diceret: *Concupiscentia perducit ad regnum*. At uero
 20 apostolus quod posuit: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces*; non utique addidit cuius rei concupiscentiam, uel quid non concupisces; certum est enim non intellegi, cum ita dicitur, nisi malam concupiscentiam. Quid ergo huius anima concupiuit? *Desiderare*, inquit, *iustifi-*
 25 *cationes tuas in omni tempore.* Credo nondum eas desiderabat, quando concupiuit desiderare. Iustificationes autem facta sunt iusta, id est, opera iustitiae. Cum itaque nondum habeat et qui iam desiderat, quam longe ab his erat qui adhuc
 30 neque hoc adhuc concupiscunt? PL
1521

4. Mirum est autem quomodo concupiscatur desiderium, nec sit in nobis cuius concupiscentia iam sit in nobis. Neque enim pulchrum aliquod corpus est, sicut aurum, uel caro aliqua speciosa, quam potest homo concupiscere, nec habere, quia
 5 extra posita non est in homine. Quis nesciat in homine esse concupiscentiam, in homine esse desiderium? Cur ergo concupiscitur ut habeatur, quasi forinsecus inferatur? Aut quomodo haberi eius concupiscentia sine ipso potest, cum non sit et ipsum quid aliud quam concupiscentia? Nam et desiderare
 10 procul dubio concupiscere est. Quis est iste mirabilis atque inexplicabilis languor? Et tamen est. Nam et aegrotus qui fastidio laborat, et uult euadere hoc malum, concupiscit utique desiderare cibum, dum concupiscit non habere fastidium; sed

3, 8 Exod. 20, 17. 9 cfr Rom. 7, 7. 10 cfr Gal. 5, 17. 11 Sap. 6, 21.
 20 Rom. 7, 7.

hoc fastidium morbus est corporis. Concupiscentia uero qua
 15 concupiscit desiderare cibum, hoc est carere fastidio, in ani-
 mo est, non in corpore ; et habet eam non gutturis et faucium μ 1296
 delectatio, quae fastidio restringitur ; sed recuperandae ratio
 sanitatis, qua pellendum escae fastidium prouidetur. Et ideo
 non mirum est si appetit animus ut appetat corpus, quando
 20 appetit animus nec appetit corpus. Cum autem utrumque
 animi est, et utrumque concupiscentia est, cur concupisco de-
 siderium iustificationum Dei ? Quomodo in uno eodemque
 animo meo habeo concupiscentiam desiderii huius, et ipsum
 non habeo desiderium ? aut quomodo ista duo sunt, et non
 25 unum ? Vtquid enim concupisco desiderare iustificationes, ac
 non ipsas iustificationes potius quam earum desiderium con-
 cupisco ? aut quo pacto possum iustificationum desiderium
 concupiscere, et ipsas iustificationes non concupiscere ; cum
 ideo earum desiderium concupiscam, quia ipsas habere cupio ?
 30 Quod si ita est, iam ipsas utique concupisco. Quid igitur opus
 est ut earum desiderium concupiscam, cum iam id habeam, et
 habere me sentiam ? Non enim possem concupiscere deside-
 rium iustitiae, nisi concupiscendo iustitiam. An hoc est quod
 superius dixi, quod diligenda sit etiam ipsa dilectio qua diligi-
 35 tur quod diligi oportet ; sicut odio habenda est dilectio
 qua diligitur quod diligi non oportet ? Odio quippe habemus
 concupiscentiam nostram qua caro concupiscit aduersus spi-
 ritum ; et quid est ista concupiscentia, nisi mala dilectio ? Et
 diligimus concupiscentiam nostram qua spiritus concupiscit
 40 aduersus carnem ; et quid est ista concupiscentia, nisi bona
 dilectio ? Cum autem dicitur : Diligenda est, quid aliud dicitur
 quam, concupiscenda est ? Quocirca quoniam recte concupi-
 scuntur iustificationes Dei, recte concupiscitur concupiscentia
 iustificationum Dei. Hoc enim alio modo sic potest dici : si
 45 recte diliguntur iustificationes Dei, recte diligitur dilectio iu-
 stificationum Dei. An aliud est concupiscere, aliud desiderare ? PL
1522
 Non quod non sit concupiscentia desiderium, sed quia non
 omnis concupiscentia desiderium est. Concupiscuntur enim
 et quae habentur, et quae non habentur ; nam concupiscendo,
 50 fruitur homo rebus quas habet ; desiderando autem, absentia
 concupiscit. Desiderium ergo quid est, nisi rerum absentium
 concupiscentia ? Sed Dei iustificationes absentes esse quomodo
 possunt, nisi quando nesciuntur ? An et quando sciuntur et
 non fiunt, absentes habendae sunt ? Nam quid sunt iustifica-
 55 tiones, nisi opera iusta, non uerba ? Ac per hoc possunt infirmi-
 tate animae non desiderari ; et ratione mentis, ubi uidetur
 quam sint utiles atque salubres, potest earum desiderium con-

4, 37 cfr Gal. 5, 17.

4, 17 restringitur *aliquot codd.* 21 concupisco] *opt. codd.*, non *praem. edd.*

cupisci. Saepe enim quid agendum sit uidemus, nec agimus :
quia non delectat ut agamus, et cupimus ut delectet. Praeuo-
60 lat intellectus ; et tarde sequitur, et aliquando non sequitur
humanus atque infirmus affectus. Ideo ergo desiderare concu-
piscebat quae bona esse cernebat, cupiens eorum habere dele-
ctationem quorum potuit uidere rationem.

5. Non autem ait : Concupiscit, sed : *Concupiuit anima
mea desiderare iustificationes tuas*. Fortasse quippe
talis erat iste incola in terra, qui iam peruenerat ad id quod
concupiuerat, iamque desiderabat eas quarum se desiderium
5 aliquando concupisse commemorat. Si autem iam desiderabat,
cur non habebat ? Non enim aliquid impedit quominus habe-
antur iustificationes Dei, nisi quia non desiderantur, dum non
in eas caritas feruet, quarum claritas lucet. An habebat eas, at- ^μ 1297
que faciebat ? Nam paulo post dicit : *Seruus autem tuus*
10 *exercebatur in iustificationibus tuis*. Sed quibus quasi
gradibus ad eas perueniatur, ostendit. Prius est enim ut uidea-
tur quam sint utiles et honestae ; deinde, ut earum desiderium
concupiscatur ; postremo, ut proficiente lumine atque sanitate
delectet earum et operatio, quarum sola ratio delectabat. Sed
15 ea quae sequuntur, quoniam iam iste prolixus est, alio ser-
mone, adiuuante Domino, commodius disserentur.

SERMO IX.

Vers. 21.

1. Psalmi huius quae tractanda subsequuntur, admonent
nos causam nostrae miseriae recordari. Etenim cum dixisset :
*concupiuit anima mea desiderare iustificationes
tuas in omni tempore*, siue scilicet in rebus prosperis, siue
5 in aduersis, quia et in laboribus et doloribus debet delectare
iustitia, nec, ita est tempore diligenda tranquillo, ut turbu-
lento tempore deseratur, sed amplectenda est in omni tem-
pore, continuo subiecit : *Increpasti superbos ; maledicti
qui declinant a mandatis tuis*. Superbi enim declinant a
10 mandatis Dei. Aliud est quippe mandata Dei per infirmitatem
uel ignorantiam non implere ; aliud ab eis per superbiam de-
clinare ; sicut fecerunt qui nos mortaliter in haec mala genuerunt.
Delectauit enim eos : *Eritis sicut dii*, ac sic a mandato
Dei, quod sibi eum mandasse sciebant, et quod facillime, nulla
15 infirmitate reuocante, impediante, tardante, implere poterant,
per hanc superbiam declinarunt. Et ecce tota ista dura et PL
infelix aerumna mortalium, quodam modo hereditaria est incre- 1523
pato superborum. Quando enim dixit Deus : *Adam, ubi es ?*
non ubi esset ignorabat, sed superbum increpabat ; et ubi
20 tunc esset, id est, ad quam miseriam peruenisset, non scire

5, 9/10 Ps. 118, 23.

CXVIII, sermo 9, 1, 13 Gen. 3, 5. 18 Gen. 3, 9.

cupiebat, sed interrogando increpans admonebat. Vide autem quemadmodum, cum dixisset : *Increpasti superbos*, non ait : Maledicti qui declinauerunt a mandatis tuis, ut illud tantum primorum hominum peccatum ueniret in mentem ; sed
 25 ait : *Maledicti qui declinant*. Oportebat enim ut omnes illo terrerentur exemplo a diuinis non declinare mandatis, et diligendo iustitiam in omni tempore, in huius mundi etiam labore recipere quod in paradisi amisimus uoluptate.

22.

2. Sed quoniam superbi nec in tanta deponunt increpatione ceruicem, et cum sint deiecti laboris mortisque supplicio, extolluntur superbiae typho, imitantes elationem cadentium, irridentes humilitatem surgentium ; pro eis orat corpus Christi,
 5 cum dicit : *Aufer a me opprobrium et contemptum, quoniam testimonia tua exquisiui*. Testimonia graece martyria nuncupantur, quo uerbo iam utimur pro latino. Vnde illos qui propter testimonium Christi diuersis passionibus humilati sunt, et usque ad mortem pro ueritate certarunt, non
 10 testes, quod latine utique possemus, sed graece martyres appellamus. Quoniam hoc ergo familiarius auditis et dulcius, sic accipiamus haec uerba tamquam dictum sit : *Aufer a me opprobrium et contemptum, quoniam martyria tua exquisiui*. Christi corpus ista cum dicit, numquid ab impiis
 15 et superbis audire opprobrium atque contemptum ullam deputat poenam, cum potius inde perueniat ad coronam ? Cur ^{μ 1298} ergo quasi graue aliquid et intolerabile a se poscit auferri, nisi quia, ut dixi, orat pro ipsis inimicis suis, quibus esse perspicit noxium, obicere sanctum nomen Christi tamquam opprobrium christianis, et eius a Iudaeis irrisam crucem totamque
 20 humilitatis christianae medicinam, qua sola tumor ille sanatur quo inflati cecidimus et iacentes amplius intumuimus, eadem superbia permanente et crescente contemnere ? Dicat itaque corpus Christi ; iam enim diligere didicit inimicos suos ;
 25 dicat Domino Deo suo : *Aufer a me opprobrium et contemptum, quia martyria tua exquisiui*, id est, opprobrium quod ideo audio, et contemptum quo ideo contemnor, quia martyria tua exquisiui, aufer a me. Inimici enim mei, quos a me praecipis diligi, qui magis magisque moriuntur et
 30 pereunt, cum martyria tua contemnunt et criminantur in me, profecto reuiuiscunt et inueniuntur, si martyria tua uenerentur in me. Ita factum est ; hoc uidemus. Ecce martyrium Christi, et apud homines et in hoc mundo, non solum non est opprobrium, sed magnum est ornamentum : ecce non solum in
 35 conspectu Domini, uerum etiam in conspectu hominum iam

2, 24 cfr Matth. 5, 44. 35 cfr Ps. 115, 15.

CXVIII, sermo 9, 2, 5 a] *om. a contemptum] Prosp., despectum a 5/6*
 quia *Prosp. (cfr l. 26) 13 martyria] cfr Capelle, Psautier, p. 106.*

pretiosa est mors sanctorum eius ; ecce non solum non contem-
 nuntur, uerum etiam magnis honoribus praeferuntur mar-
 tyres eius. Ecce filius ille iunior qui pro porcis quos pascebat,
 id est, pro immundis daemonibus quos colebat, particulam
 40 suam in paucissimis christianis praecedentem persequebatur ; PL
 iam nunc in tam multis et magnis populis gentium martyres, 1524
 quibus ingerebat opprobrium, religiosissimae praedicans, et
 maximis laudibus quos contemnebat exaltans, mortuus erat et
 reuixit, perierat et inuentus est. Hoc tam magno lucro cor-
 45 rectionis, conuersionis et redemptionis inimicorum suorum
 corpus Christi Deo dixit : *Aufer a me opprobrium et
 contentum*. Et quasi quaereretur de qua re opprobrium, de
 qua re contentum, subiungit : *Quoniam martyria tua ex-
 quisiui*.

23.24.

3. Vbi est nunc illud opprobrium ? ubi ille contemptus ?
 Abierunt atque transierunt ; et quia inuenti sunt qui perierant,
 illa perierunt. Sed quando ecclesia talia precabatur, illa patie-
 batur. *Etenim sederunt principes*, inquit, *et aduersum*
 5 *me loquebantur*. Inde persecutio grauis erat, quia eam se-
 dentes, hoc est iudiciariis sedibus eminentes, principes decer-
 nebant. Refer hoc ad ipsum caput : inuenies sedisse principes
 Iudaeorum, consilium quaerentes quomodo Christum perde-
 rent. Refer hoc ad corpus eius, id est ecclesiam : inuenies reges
 10 terrae excogitasse atque iussisse quomodo christiani nusquam
 essent. *Etenim sederunt principes, et aduersum me
 loquebantur ; seruus autem tuus exercebatur in tuis
 iustificationibus*. Qualis exercitatio haec fuerit, qui nosse
 desideras, quod adiunxit intellege : *Nam et testimonia tua*
 15 *meditatio mea est, et consilium meum iustificatio-
 nes tuae*. Recole quod superius commendauimus testimonia
 esse martyria. Recole in iustificationibus Domini nullam esse
 difficiliorem et mirabiliorem, quam ut suos quisque diligat
 inimicos. Sic ergo exercebatur corpus Christi, ut et martyria
 20 eius meditaretur, et diligeret eos a quibus opprobrantibus et
 contemnentibus propter ipsa martyria persecutiones patie-
 batur. Non enim pro se, sicut iam commendauimus, sed pro μ 1299
 ipsis potius orabat dicens : *Aufer a me opprobrium et contem-
 tum*. *Sederunt ergo principes, et aduersum me loque-
 25 bantur ; seruus autem tuus exercebatur in iustifica-
 tionibus tuis*. Quonam modo ? *Nam et testimonia tua
 meditatio mea est, et consilium meum iustificationes*

38 cfr Luc. 15, 15. 3, 8 cfr Matth. 26, 3. 20 cfr Matth. 5, 44. 23/24
 Ps. 118, 22.

3, 4 aduersus α 5 sermocinabantur α 12 exercebatur] *Prosp.*, garriebat α
 12/13 iustificationibus tuis α 14 nam et] etenim α 15 consilia mea iustifi-
 catio tua α .

tuae. Consilium contra consilium : consilium sedentium principum fuit inuentos martyres perdere ; consilium patientium
 30 martyrum fuit inimicos perditos inuenire. Reddebant illi mala pro bonis ; isti, bona pro malis. Quid ergo mirum si illi occidendo defecerunt, isti moriendo uicerunt ? Quid, inquam, mirum si martyres saeuientibus gentibus temporalem mortem patientissime pertulerunt, et gentes martyribus orantibus ad
 35 aeternam uitam peruenire potuerunt, dum corpus Christi sic exercetur, ut et martyria meditetur, et malis martyrum persecutoribus bona precetur ?

SERMO X.

Vers. 25.

1. Sequitur in isto psalmo maiore, quod considerare et, sicut PL
 Dominus dederit, pertractare debemus : *Adhaesit pauimento anima mea, uiuifica me secundum uerbum tuum.* 1525
 Quid est : *Adhaesit pauimento anima mea ?* Nam cum
 5 adiungit et dicit : *Viuifica me secundum uerbum tuum,* quare se uiuificari poscat, utique causam praemisit, dicendo : *Adhaesit pauimento anima mea.* Ergo quia propterea se uiuificari petit, quia pauimento adhaesit anima eius, mirum si boni aliquid hinc uult intellegi. Ita quippe se habet tota
 10 ista sententia, tamquam diceret : Mortuus sum, uiuifica me. Quid est ergo pauimentum ? Si tamquam unam quamdam domum magnam uniuersum mundum uelimus accipere, uidemus uelut eius cameram caelum ; terra erit igitur pauimentum. Vult itaque terrenis erui, et cum apostolo dicere : *Conuersatio*
 15 *nostra in caelis est.* Proinde terrenis adhaerere mors animae est ; cui malo contraria poscitur uita, cum dicitur : *Viuifica me.*

2. Sed uidendum est utrum congruant huic uerba ista, qui superius talia dixerat, quibus magis Deo uideatur adhaesisse quam pauimento, ut conuersatio eius non in terrenis, sed in caelestibus haberetur. Quomodo enim potest intellegi terrenis adhaesisse qui dicit : *Seruus autem tuus exercebatur in tuis iustificationibus ; nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilium meum iustificationes tuae ?* Haec sunt enim uerba eius antecedentia, quorum antecedentium ista sunt consequentia : *Adhaesit pauimento anima mea.* An ex hoc intellegere debemus, quantumlibet quisque proficiat in iustificationibus Domini, habere eum mortalis carnis affectum circa
 10 ista terrena, in quibus uita humana tentatio est super terram ; et ab hac morte si perseueranter proficit, quotidie reuiuiscere, uiuificante illo, cuius gratia homo noster interior renouatur de
 15 die in diem ? Nam et illud apostolus cum dicebat : *Quamdiu*

CXVIII, sermo 10, 1, 14 Phil. 3, 20. 2, 12 cfr Iob 7, 1. 15 II Cor. 5, 6.

CXVIII, sermo 10, 1, 2 adhaesit] daleth *praem.* a (delech) *Prosp.*

sumus in corpore, peregrinamur a Domino, et concupiscebat dissolui, et esse cum Christo, adhaeserat pauimento anima eius. Vnde et corpus ipsum, quia ex terra est, non absurde intellegitur pauimentum; quod adhuc quia corruptibile est et
 20 aggrauat animam, recte in illo congemiscitur et dicitur Deo : *Adhaesit pauimento anima mea, uiuifica me secundum uerbum tuum.* μ 1300 Neque enim non cum corporibus nostris semper cum Domino erimus; sed tunc quia non erunt corruptibilia nec animas aggrauabunt, si diligenter considerare
 25 mus, non eis nos, sed ipsa nobis potius adhaerebunt, non autem Deo. Vnde alterius psalmi uerba illa sunt : *Mihi autem adhaerere Deo bonum est*, ut uiuant corpora ex nobis, adhaerendo nobis; nos autem uiuamus ex Deo, quia nobis *adhaerere Deo bonum est*. Adhaesio quippe ista de qua dictum
 30 est : *Adhaesit pauimento anima mea*, non coniunctionem carnis et animae, quamuis et ipsam quidam intellexerint; sed carnalem magis animae affectum, quo caro concupiscit aduersus spiritum, significare mihi uidetur. Quod si recte accipitur, profecto qui dicit : *Adhaesit pauimento ani-*
 35 *ma mea, uiuifica me secundum uerbum tuum*, non id orat, ut de corpore mortis huius, morte ipsius corporis interueniente soluatur; quod dies ultimus uitae huius, qui propter eius breuitatem non potest esse diuturnus, quandoque facturus est; sed ut concupiscentia qua concupiscitur aduersus spiritum, magis magisque minuatur, et concupiscentia qua
 40 concupiscitur aduersus carnem, magis ac magis augeatur, donec ista consumatur in nobis, et illa consummetur per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

26. 3. Bene autem non ait : *Viuifica me* secundum meritum meum, sed ait : *secundum uerbum tuum*. Quod quid est aliud, nisi, secundum promissum tuum? Filius promissionis uult esse, non filius elationis, ut secundum gratiam
 5 firma sit promissio omni semini. Hoc est enim uerbum promissionis : *In Isaac uocabitur tibi semen*, hoc est : *Non qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semine*. Nam quid erat ipse per seipsum, in eo quod sequitur, confitetur : *Vias meas enuntiaui, et exaudisti me*.
 10 Nonnulli quidem codices habent : *uias tuas*; sed plures, et maxime graeci : *uias meas*, hoc est malas. Nam hoc mihi uidetur dicere : Peccata mea confessus sum, et exaudisti me, hoc est, ut dimitteres ea. *Doce me iustificationes tuas*. Confessus sum uias meas, delesti eas; doce me tuas. Sic doce
 15 me, ut agam; non ut tantummodo sciam quid agere debeam.

19 cfr Sap. 9, 15. 23 cfr I Thess, 4, 5. 26 Ps. 72, 28. 32 cfr Gal. 5, 17.
 3, 6 Rom. 9, 7-8; Gen. 21, 12.

3, 9 meas] *Prosp.*, tuas a (cfr l. 10)

Sicut enim dictum est de Domino quod *non nouerat peccatum*, et intellegitur, non fecerat ; sic et iustitiam ille uere dicendus est nosse, qui facit. Proficientis haec oratio est. Nam utique si omnino non faceret, profecto illa superiora non diceret : *Ser-*
 20 *uus autem tuus exercebatur in tuis iustificationibus*. Non ergo in quibus exercebatur, has uult a Domino discere ; sed ab istis ad alias proficiendo, uelut crescendo, desiderat peruenire.

27.28.

4. Denique adiungit et dicit : *Viam iustificationum tuarum insinua mihi* ; uel, sicut nonnulli codices habent, *instrue me*, quod expressius de graeco dicitur : *fac me intellegere*. *Et exercebor in mirabilibus tuis*. Ipsas
 5 iustificationes ampliores ; quas proficiendo cupit adprehendere, mirabilia Dei uocat. Sunt ergo quaedam Dei iustificationes ita mirabiles, ut humana infirmitas ab eis qui experti non sunt, non ad eas posse peruenire credatur. Vnde laborans iste, et earum difficultate quodam modo fatigatus, adiungit : *Dor-*
 10 *mitauit anima mea prae taedio ; confirma me in uerbis tuis*. Quid est : *dormitauit*, nisi ab spe refriguit ^{μ 1301} qua eas se adprehensuram esse crediderat ? Sed *confirma me*, inquit, *in uerbis tuis*, ne ab eis quoque ad quae peruenisse me iam sentio, decidam dormitando. Confirma itaque
 25 me in eis uerbis tuis quae iam teneo, quae iam facio, ut ex eis ad alia possim proficiendo pertendere.

29.

5. Et quid impedit in uia iustificationum Dei sic ambulare, ut homo facile possit ad illa etiam mirabilia peruenire ? Quid ^{PL}
 15 ¹⁵²⁷ putamus, nisi quod a se amoueri in consequentibus rogat dicens : *Viam iniquitatis amoue a me* ? Et quia *lex factorum subintrauit, ut abundaret delictum*, sequitur, et dicit : *Et lege tua miserere mei*. Qua lege, nisi lege fidei ? Audi apostolum : *Vbi est ergo gloriatio tua ? Exclusa est. Per quam legem ? factorum ? Non, sed per legem fidei*. Haec est lex fidei, qua credimus et oramus per gratiam nobis donari, ut faciamus
 10 quod per nosmetipsos implere non possumus ; ne ignorantes Dei iustitiam, et nostram uolentes constituere, iustitiae Dei non simus subiecti. In lege itaque factorum est Dei iubentis iustitia ; in lege autem fidei, subuenientis misericordia.

30-32.

6. Cum autem dixisset : *Et lege tua miserere mei*, de beneficiis eius quae iam consecutus est, quodammodo, si dici potest, praescribit, ut impetret cetera quae nondum est consecutus. Ait enim : *Viam ueritatis elegi ; iudicia tua*
 5 *non sum oblitus. Adhaesi testimoniis tuis ; Domine, noli me confundere. Viam ueritatis elegi*, ubi curre-

16 II Cor. 5, 21. 5, 4 Rom. 3, 27. 10 cfr Rom. 10, 3.

4, 3 instrue] *Vulg.* 3/4 fac me intellegere] *cfr psalt. Ambr. et Mozar.* : fac ut intellegam 4 exercebor] *Prosp.*, garriam a 5, 6 pr. lege] *codd. Am., a praem. Er. Lou., de praem. a Prosp.*

rem; *iudicia tua non sum oblitus*, ut currem. *Adhaesi testimoniis tuis*, cum currem; *Domine, noli me confundere*; quo curro pertendam, quo tendo perueniam. Non enim uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Denique sequitur: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*. Non currem, nisi dilatastes cor meum. Prorsus isto uersu exponitur quemadmodum dictum sit: *Viam ueritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus, adhaesi testimoniis tuis*. ¹⁵ *Cursus est quippe iste uiae mandatorum Dei. Et quia potius eius beneficia quam sua merita Domino allegat, tamquam diceretur ei: Quomodo istam uiam cucurristi, eligendo et Dei iudicia non obliuiscendo et eius testimoniis adhaerendo, an per teipsum ista potuisti?* ²⁰ Non, ait. Quid ergo? *Viam mandatorum tuorum*, inquit, *cucurri cum dilatasti cor meum*. Non ergo per proprium, et quasi nullius tuae opis indigum arbitrium meum, sed *cum dilatasti cor meum*. Cordis dilatatio, iustitiae est delectatio. Haec munus est Dei, ut in praeceptis eius non timore poenae angustemur, sed dilectione et delectatione iustitiae dilatemur. ²⁵ Hanc enim nobis promittit latitudinem eius dicens: *Habitabo in eis, et deambulabo*. Quam enim latum est ubi deambulat Deus! in hac latitudine diffunditur caritas in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Vnde etiam dictum est: *Et in plateis tuis discurrant aquae tuae*. Platea quippe de uerbo graeco a latitudine nomen accepit; quoniam graece *πλατὺ* dicitur latum. Hae sunt aquae de quibus Dominus clamat: *Qui sitit ueniat ad me. Qui credit in me, flumina aquae uiuae fluent de uentre eius*; et exponens euangelista ³⁰ *quid dixerit, Hoc autem, inquit, dicebat de Spiritu quem accepturi erant qui credituri erant in eum*. Multa dici possent de ista cordis latitudine, sed huius sermonis iam contradicitur longitudini. PL
1528

SERMO XI.

Vers. 33.

1. In psalmo isto magno sequitur quod nobis, adiuuante Domino, considerandum atque tractandum est: *Legem pone mihi, Domine, uiam iustificationum tuarum, et exquiram eam semper*. Apostolus dicit: *Iusto lex non est*

6, 10 cfr Rom. 9, 16. 26 II Cor. 6, 16. 28 cfr Rom. 5, 5. 30 Prou. 5, 16. 33 Ioh. 7, 37-38.

CXVIII, sermo 11, 1, 4 I Tim. 1, 9.

6, 12 dilatares a 15 cursus quippe istae uiae sunt Lou. 18 eligendo] uiam ueritatis praem. Lou.

CXVIII, sermo 11, 1, 2 legem] V he praem. a, he praem. Prosp. pone] Prosp., statue a 3 uiam] Prosp., in uia a 3/4 exquiram eam] Prosp., quaeram illa a

5 *posita, iniustis autem et non subditis, et cetera, quae ibi con-*
cludens ait : Etsi quid aliud sanae doctrinae aduersatur, quae
est secundum euangelium gloriae beati Dei, quod creditum est
mihî. Numquid ergo talis erat iste qui dicit : Legem pone
mihî, Domine, qualibus beatus Paulus dicit positam legem?
 10 Absit. Si enim talis esset, non superius dixisset : *Viam manda-*
torum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Quid est ergo
 quod orat ut sibi lex a Domino ponatur, si non ponitur iusto ?
 An eo modo non ponitur iusto, quomodo posita est populo
 contumaci, in tabulis lapideis, non in tabulis cordis carnalibus ;
 15 secundum Testamentum Vetus ex monte Sina, quod in serui-
 tute generat, non secundum Testamentum Nouum, de quo
 scriptum est per Ieremiam prophetam : *Ecce dies ueniunt,*
dicit Dominus, et consummabo domui Israel et domui Iuda testa-
mentum nouum, non secundum testamentum quod disposui pa-
 20 *tribus eorum in die qua adprehendi manum eorum, ut educerem*
eos de terra Aegypti : quoniam ipsi non permanserunt in Testa-
mento meo ; et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc est
testamentum quod constituam domui Israel : Post dies illos,
dicit Dominus, dabo leges meas in mentibus eorum, et in cordi-
 25 *bus eorum scribam eas ?* Ecce quomodo uult iste legem sibi
 poni a Domino ; non sicut iniustis et non subditis, ad Vetus
 Testamentum pertinentibus posita est, in tabulis lapideis ;
 sed sicut sanctis filiis liberae, hoc est supernae Ierusalem, filiis
 promissionis, filiis haereditatis aeternae, sancto Spiritu tam-
 30 quam digito Dei in mente datur, et in cordibus scribitur ; non
 quam memoria teneant, et uita neglegant, sed quam sciant
 intellegendo, faciant diligendo, in latitudine amoris, non in
 timoris angustiis. Nam qui timore poenae, non amore iusti-
 35 tiae opus legis facit, profecto inuitus facit. Quod autem inui-
 tus facit, si posset fieri, mallet utique non iuberi. Ac per hoc
 legis, quam uellet non esse, non est amicus, sed potius inimi-
 cus ; nec mundatur opere, qui immundus est uoluntate. Talis
 non potest dicere quod iste dixit in superioribus uersibus : *Viam*
mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, quia illa
 40 dilatatio caritatem significat, quae secundum apostolum legis
 est plenitudo.

2. Cur ergo iste adhuc poscit sibi legem poni ; quae utique
 si non ei posita fuisset, non uiam mandatorum Dei in cordis PL
 latitudine cucurrisset ? Sed quia proficiens loquitur, et Dei 1529
 donum nouit esse quod proficit, quid aliud petit, cum sibi
 5 legem poni petit, nisi ut in ea magis magisque proficiat. Quem- μ 1303

14 cfr Ex. 31, 18 ; II Cor. 3, 3. 15 Gal. 4, 24. 17 Ier. 31, 31. 38/39 Ps.
 118, 32. 40 cfr Rom. 13, 10.

16 non] *codd. Am.*, sed *Er. Lou.* 37 uoluntate] *codd. Am.*, cogitatione et *praem.*
Er. Lou.

admodum si poculum plenum teneas, et sitiendi dare incipias, et haurit bibendo, et poscit desiderando. Quibus autem iniustis et non subditis lex in lapideis tabulis ponitur, praeuariationis reos, non promissionis efficit filios. Sed et ille qui eius
 10 meminit, nec eam diligit, eo modo reus est ; quia memoria eius lapis illi est quodammodo scriptus, non quo adornetur, sed quo prematur ; pondus oneris, non titulus honoris. Hanc autem legem iste uiam iustificationum Dei uocauit ; nec alia uia est mandatorum eius, quam se cucurrisse iam dixerat, cum
 15 dilatatum est cor eius. Ergo et cucurrit, et currit, donec perueniat ad palmam supernae uocationis Dei. Denique cum dixisset : *Legem pone mihi, Domine, uiam iustificationum tuarum*, addidit : *et exquiram eam semper*. Quid enim exquirat quod habet, nisi quia et habet agendo, et ex-
 20 quirat proficiendo ?

3. Sed quid est : *semper* ? Vtrum exquirendi non erit finis ; sicut dictum est : *Semper laus eius in ore meo*, quia laudandi non erit finis ; neque enim Deum non laudabimus, cum ad eius regnum peruenerimus aeternum, cum legamus : *Beati*
 5 *qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te* ? An, *semper*, dictum est, quamdiu hic uiuitur, quia tamdiu proficitur ; post hanc autem uitam qui bene hic proficiebat, ibi perficitur ? Sicut de quibusdam feminis dictum est : *Semper discentes* ; sed illae male, quia secutus adiunxit : *Et ad ueritatis scientiam numquam peruenientes*. Qui uero in melius semper hic proficit, quo proficiendo nititur, peruenit, ubi iam non proficiat, quia perfectus sine fine consistit. Nec de illis tamen ita dictum est : *semper discentes*, ut et post mortem discere perseuerent uana et infructuosa ; cum talibus doctrinis successerint non studia, sed supplicia sempiterna. Hic ergo exquiratur
 15 Dei lex, quamdiu in ea proficitur, et sciendo et diligendo ; ibi autem plenitudo eius manet ad fruendum, non remanet ad quaerendum. Sic etiam illud dictum est : *Quaerite faciem eius semper*. Vbi *semper*, nisi hic ? Non enim et ibi quaeremus Dei
 20 faciem, ubi uidebimus facie ad faciem. Aut si recte dicitur exquiri quod sine fastidio diligitur, et id agitur ne amittatur ; semper omnino sine fine quaeremus legem Dei, hoc est ueritatem Dei. In hoc quippe ipso dicitur psalmo : *Et lex tua ueritas*. Quaeritur nunc, ut teneatur ; tunc tenebitur, ne derelinquatur : sicut de Spiritu Dei dictum est quod omnia scrutetur,
 25 etiam altitudines Dei, non utique ut quod nescit inueniat, sed quia nihil relinquat omnino quod nesciat.

34. 4. Gratia itaque Dei nobis praecipue commendatur, quando sibi legem poni poscit a Domino, qui utique iam legem secun-

dum litteram nouerat. Sed quia littera occidit, spiritus autem uiuificat, orat ut per spiritum faciat quod per litteram sciebat, ne per scientiam mandati non obseruati etiam praeu- PL
 5 cationis ei crimen accedat. Quamquam etiam ut sciatur lex quomodo scienda est, id est, ut intellegatur quid sibi uelit, quare sit eis posita qui eam non erant seruaturi, quid habeat utilitatis etiam hoc ipsum quod *lex subintrauit, ut abundaret*
 10 *delictum*, nemo comprehendit, nisi a Domino acceperit intel- μ 1304
 lectum; unde iste adiungit et dicit: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo*. Cum enim quisque legem scrutatus fuerit, et ad eius alta peruenerit, in quibus tota pendet, profecto debet
 15 Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, et proximum suum tamquam seipsum. In his enim duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae. Hoc uidetur promississe, cum dixit: *Et custodiam illam in toto corde meo*.

35. 5. Sed quia et hoc minus ualet uiribus propriis, nisi adiuuetur ab illo qui iubet, ut faciat quod iubet. *Deduc me*, inquit, *in semita mandatorum tuorum, quia ipsam uolui*. Parum est mihi uoluntas mea, nisi in eo quod uolui, me ipse
 5 deducas. Et certe ipsa est semita; hoc est uia mandatorum Dei, quam se, dilatato ab illo corde suo, cucurrisset iam dixerat. Quam propterea etiam semitam uocat, quia angusta est uia quae ducit ad uitam; et cum sit angusta, nisi dilatato corde non curritur.

36. 6. Sed quoniam adhuc proficit, adhuc currit, et ideo diuinum auxilium quo deducatur inquit, quia neque uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei; denique quia et ipsum uelle Deus operatur in nobis, praeparatur enim uoluntas a Domino, sequitur et dicit: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in auaritiam*. Quid est inclinatum cor ad aliquid habere, nisi hoc uelle? Et uoluit ergo, et orat ut uelit. Voluit, cum dicit: *Deduc me in semita mandatorum tuorum, quia ipsam uolui*; orat autem ut uelit, cum dicit:
 10 *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in auaritiam*. Hoc itaque orat, ut in ipsa uoluntate proficiat. Quae sunt autem Dei testimonia, nisi quibus sibi ipse adtestatur? Testimoniis enim aliquid probatur; ac per hoc iustificationes Dei et mandata Dei testimoniis Dei probantur; et quidquid
 15 nobis persuadere uult Deus, suis testimoniis persuadet; in quae iste petit inclinari cor suum, et non in auaritiam. Testi-

4, 3 cfr II Cor. 3, 6. 9 Rom. 5, 20. 15 cfr Matth. 22, 37. 5, 7 cfr Matth. 7, 14. 6, 2 cfr Rom. 9, 16. 4 cfr Phil. 2, 13.

4, 4 spiritum] *codd.*, sanctum *add. edd.* 12 perscrutabor a custodibo a 5, 3 quoniam eam a, quoniam ipsa *Prosp.* 6, 4 nobis] *codd. Am.*, omnibus bonis *Er. Lou.* 6 auaritiam] *Prosp.*, emulamentum a (*cfr l. 23*)

moniis quippe suis agit nobiscum Deus, ut eum gratis cola-
 mus ; quod impedit auaritia radix omnium malorum. Tali
 uerbo graeco hic appellat, a quo possit intellegi generalis aua-
 20 ritia, qua plus appetit quisque quam sat est : πλέον enim
 latine plus est ; ἔξις habitus est, ab eo quod est habere. Ergo
 a plus habendo appellata est πλεονεξία, quam latini interpre-
 tes in hoc loco nonnulli interpretati sunt *emolumentum*, qui-
 dam uero *utilitatem* ; sed melius qui *auaritiam*. Dicit au- PL
 25 tem apostolus : *Radix enim omnium malorum auaritia est*. Sed 1531
 in graeco, unde in nostram linguam uerba ipsa translata sunt,
 non legitur apud apostolum πλεονεξία, quod in loco isto psalmi
 huius, sed φιλαργυρία, quo uerbo significatur amor pecuniae.
 Verum apostolus intellegendus est isto nomine genus signifi-
 30 casse per speciem, id est, per amorem pecuniae uniuersalem
 generalemque auaritiam, quae uere radix est malorum om-
 nium. Nam ipsi primi homines per serpentem decepti et de-
 iecti non fuissent, nisi plus quam acceperant habere, et plus
 quam facti fuerant esse uoluissent. Hoc quippe ille promiserat
 35 dicens : *Eritis sicut dii*. Ergo ista πλεονεξία subuersi sunt. Plus
 enim uolentes habere quam acceperant, et quod acceperant
 amiserunt. Cuius uestigium ueritatis quae ubique dispersa est, μ 1305
 et in forensi iure deprehensum est, quo institutum est ut plus
 petendo causa cadat ; id est, ut qui plus petierit quam ei debe-
 40 tur, et quod ei debebatur amittat. Omnis autem a nobis cir-
 cumciditur auaritia, si gratis colatur Deus. Ad quod sanctum
 Iob in agone tentationis ipse prouocat inimicus, cum de illo
 dicit : *Numquid gratis colit Iob Deum ?* Putabat enim diabolus
 quod in Deo colendo uir iustus cor inclinatum haberet in aua-
 45 ritiam, et causa emolumenti uel utilitatis rerum temporalium
 quibus eum ditauerat Dominus, uelut mercenarius ei pro tali
 mercede seruiret ; sed quam gratis Deum coleret, tentatus ap-
 paruit. Si ergo cor non habeamus inclinatum in auaritiam,
 Deum non colimus nisi propter Deum, ut sui cultus ipse sit
 50 merces. Ipsum diligamus in seipso, ipsum diligamus in nobis,
 ipsum in proximis nostris quos diligimus sicut nosmetipsos,
 siue habeant eum, siue ut habeant eum. Quod nobis quoniam
 ipso donante confertur, ideo illi dicitur : *Inclina cor meum*
in testimonia tua, et non in auaritiam. Sed quae se-
 55 quuntur, alio sermone tractanda sunt.

25 1 Tim. 6, 10. 35 Gen. 3, 5. 43 Iob 1, 9.

37 quae usq. est] omnes codd., legibus quae ubique dispersae sunt edd. 52 ut] codd. Am., non uelut Er., non Lou.

SERMO XII.

37.

1. Sequitur in psalmo quem suscepimus disserendum : *Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem ; in uia tua uiuifica me.* A contrario differunt inter se uanitas et ueritas. Huius autem mundi cupiditas, uanitas ; sed Christus, qui ex hoc mundo liberat, ueritas. Ipse est et uia in qua se uult iste uiuificari, quia ipse est et uita ; ipse quippe ait : *Ego sum uia, ueritas et uita.* Sed quid est : *Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem ?* Numquid quamdiu sumus in hoc mundo, possumus non uidere uanitatem ? *Omnis enim creatura uanitati subiecta est,* quae intellegitur esse in homine ; et, *Omnia uanitas : quae abundantia hominis in omni labore suo, quo ipse laborat sub sole ?* An iste fortassis hoc orat, ut non sit eius uita sub sole, ubi omnia uanitas ; sed in illo sit, in quo se uiuificari petit ? Ille quippe *adscendit* non super solem tantum, sed *super omnes caelos, ut adimpleret omnia.* Et in illo magis quam sub sole uiuunt qui non inaniter audiunt quod dixit apostolus : *Quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens ; quae sursum sunt sapite, non quae super terram. Mortui enim estis, et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ac per hoc si uita nostra ibi est ubi ueritas, non est uita nostra sub sole ubi uanitas. Sed hoc tam magnum bonum magis habemus in spe, non tenemus in re. Et secundum spem nostram beatus apostolus ista locutus est ; quia et illud cum dixisset : *Vanitati creatura subiecta est,* adiecit atque ait : *Non sponte, sed propter eum qui subiecit in spe.* Ergo in spe, qua speramus nos adhaesuros contemplandae ueritati, subiecti sumus interim uanitati. Creatura quippe ista spiritalis, animalis, corporalisque omnis in homine est ; immo homo est. Sponte peccauit, et inimica facta est ueritati ; sed ut merito puniretur, non sponte subiecta est uanitati. Denique post pauca : *Non solum autem,* inquit, *sed et nos ipsi primitias spiritus habentes,* id est, qui nondum quidem ex toto quod sumus, sed ex ea parte qua pecoribus meliores sumus, Deo, non uanitati subditi sumus, hoc est, per primitias spiritus : *et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem exspectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quae uidetur, non est spes : quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus.* Quamdiu itaque hic secundum carnem sumus, cuius adoptionem et redemptionem per patientiam spei adhuc exspectamus, tamdiu secundum id per quod sub sole sumus, uanitati subiecti sumus. Quamdiu igitur ita sumus, unde possumus non uidere uanitatem, cui etiam subiecti sumus in spe ? Quid est ergo quod

PL
1532

μ 1306

CXVIII, sermo 12, 1, 6 Ioh. 4, 6. 9 Rom. 8, 20. 11 Eccl. 1, 2-3.
14 Eph. 4, 10. 17 Col. 3, 1. 24 Rom. 8, 20. 30 Rom. 8, 23-25.

iste dicit : *Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem ?*
 45 An hoc petit, ut non quidem in hac uita quod in spe gerimus
 impleatur, sed ut in ea sorte sit, quae in illo quandoque possit
 impleri, cum *liberabitur a seruitute corruptionis*, et spiritu et
 anima et corpore, *in libertatem gloriae filiorum Dei*, ubi iam
 non uideat uanitatem ?

2. Possunt quidem uerba ista sic intellegi, non praeter regu-
 lam fidei, sed est hic alius sensus quem mihi fateor plus pla-
 cere. Dominus in euangelio dicit : *Si fuerit oculus tuus sim-*
 5 *fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen*
quod in te est tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae erunt ?
 Proinde magni interest, cum aliquid boni facimus, cuius rei
 contemplatione faciamus. Officium quippe nostrum, non offi-
 cio, sed fine pensandum est ; ut scilicet non tantum si bonum
 10 est quod facimus, sed praecipue si bonum est propter quod fa-
 cimus, cogitemus. Hos oculos quibus contemplamur quare fa-
 ciamus quod facimus, auerti poscit ne uideant uanitatem ; id
 est, ne hanc adtendat, propter quam faciat, cum boni aliquid
 facit. In qua uanitate praecipuum locum obtinet amor laudis
 15 humanae, propter quam multa magna fecerunt qui magni in
 hoc saeculo nominati sunt, multumque laudati in ciuitatibus
 gentium, quaerentes non apud Deum, sed apud homines glo-
 riam, et propter hanc uelut prudenter, fortiter, temperanter,
 iusteque uiuentes ; ad quam peruenientes perceperunt merce-
 20 dem suam, uani uanam. Ab hac uanitate uolens Dominus
 auertere oculos suorum : *Adtendite, inquit, ne iustitiam ue-*
stram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis ; alioquin
mercedem non habebitis apud Patrem uestrum, qui in caelis est.
 Deinde cum ipsius iustitiae quasdam partes exsequeretur,
 25 praecipiens de eleemosynis, de oratione, de ieiunio, ubique id
 admonuit, ne aliquid eorum propter gloriam hominum fiat,
 et ubique dicit eos qui propterea faciunt, percepisse mercedem
 suam, id est non aeternam quae sanctis reposita est apud Pa-
 trem, sed temporalem quam quaerunt qui contemplantur in
 30 suis operibus uanitatem ; non quia ipsa laus humana culpanda
 est (nam quid tam optandum est hominibus, quam ut eis pla-
 ceant quae debeant imitari ?), sed propter ipsam laudem bene
 operari, hoc est uanitatem in suis operibus intueri. Quando
 quidem et ipsa ab hominibus laus homini iusto quantacumque
 35 prouenerit, non ibi esse debet eius finis boni, sed etiam ipsa ^{μ 1307}
 referenda est ad laudem Dei, propter quem bona faciunt uere
 boni ; quoniam non a seipsis, sed ab illo fiunt boni. Denique in
 eodem sermone Dominus iam dixerat eis : *Luceat lumen ue-*
 40 *strum coram hominibus, ut uideant uestra opera bona, et glo-*
rificent Patrem uestrum, qui in caelis est. Vbi finem posuit, hoc

est in gloria Dei, hoc debemus quando aliquid boni facimus intueri, si auertuntur a uanitate oculi nostri. Non ergo sit finis boni operis in laudibus hominum, sed ipsas laudes hominum corrigamus, et ad Dei laudes omnia referamus, a quo nobis datur quidquid in nobis sine laudantis errore laudatur. Porro si uanum est propter hominum laudes bona facere, quanto uanius propter adipiscendam pecuniam, uel augendam, siue retinendam, et si quid huiusmodi est commodi temporalis, quod nobis accedit extrinsecus? Quia *omnia uanitas: quae abundantia hominis in omni labore suo, quo ipse laborat sub sole?* Propter ipsam denique temporalem salutem non debemus facere bona opera nostra, sed potius propter illam quam speramus aeternam, ubi bono immutabili perfruamur, quod nobis erit ex Deo, immo quod nobis est ipse Deus. Si enim sancti Dei propter hanc temporalem salutem bona opera facerent, numquam martyres Christi bonum opus confessionis in eiusdem salutis amissione perficerent. Sed acceperunt auxilium de tribulatione, non intuentes uanitatem, quia uana salus hominis; et diem hominum non concupierunt, quia homo uanitati similatus est, dies eius sicut umbra praetereunt.

38. **3.** Cum autem Deus rogatur, ut ea quae uidentur esse in nostra potestate, id est, oculorum auersio a uidenda uanitate ab illo nobis concedatur, quid nisi eius gratia commendatur? Nonnulli enim ab ea uanitate non auerterunt oculos suos, quia putauerunt a seipsis se fieri iustos et bonos, et dilexerunt gloriam hominum magis quam Dei; quia et ipsi homines sunt, qui sibi nimium placuerunt, et de sui arbitrii uiribus praesumerunt. Sed etiam haec uanitas et praesumptio spiritus est. Cum ergo dixisset: *Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem; in uia tua uiuifica me;* quia uia non uanitas, sed ueritas est, deinde subiunxit: *Statue seruo tuo eloquium tuum in timorem tuum.* Quod quid est aliud quam: Da mihi ut faciam quod eloqueris? Neque enim statutum est eloquium Dei his qui in se mouent illud contra faciendo; eis autem statutum est in quibus immobile est. Statuit itaque Deus eloquium suum in timorem suum eis quibus dat spiritum timoris sui; timoris autem non illius de quo dicit apostolus: *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore;* hunc enim consummata caritas foras mittit timorem; sed illius timoris quem dicit propheta spiritum timoris Dei: timoris utique casti, permanentis in saeculum saeculi, timoris quo time-

49 Eccl. 1, 2-3.

58 cfr Ps. 59, 13.

59 cfr Ier. 17, 16.

60 cfr Ps. 143, 4.

3, 5 cfr Ioh. 12, 43.

8 cfr Eccl. 6, 9.

17 Rom. 8, 15.

19 cfr I Ioh. 4, 18.

20 cfr Isai. 11, 3.

21 cfr Ps. 18, 10.

tur offendi qui amatur. Aliter quippe timet adultera uirum suum, aliter casta : adultera, ne ueniat ; casta, ne deserat.

39. 4. *Amputa*, inquit, *opprobrium meum quod suspicatus sum, quia iudicia tua suauia*. Quis est qui suum opprobrium suspicatur, et non magis nouit suum quisque opprobrium, quam cuiuslibet alienum ? Suspiciari enim potius
 5 alienum potest homo, non suum ; quoniam quod suspicatur, μ 1308 ignorat ; in suo autem opprobrio non est cuiusque suspicio, sed scientia, ubi loquitur conscientia. Quid est ergo quod ait : *Opprobrium meum quod suspicatus sum ?* Nimirum de superiore sensu etiam iste ducendus est ; quoniam quamdiu
 10 non auertit homo oculos suos ne uideant uanitatem, quod in seipso agitur, hoc de aliis suspicatur ; ut propter quod ipse colit Deum, uel propter quod bona opera facit, propter hoc credat et alterum facere. Possunt quippe homines uidere quod agimus ; cuius autem rei contemplatione agamus occultum
 15 est ; et ideo datur suspicionibus locus, ut audeat homo iudicare de occultis hominum, et falsa plerumque, et, si uera, tamen incognita temere suspicari. Propterea Dominus cum de ipso fine loqueretur propter quem iustitiam facere debemus, ut oculos nostros a contemplatione auerteret uanitatis, monuit ne
 20 propter laudes hominum bona opera faciamus, dicens : *Adtendite ne faciatis iustitiam uestram coram hominibus, ut uideamini ab eis*. Monuit, ne propter pecuniam, dicens : *Nolite uobis thesaurizare in terra*, et : *Non potestis Deo seruire et mammonae*. Monuit, ne propter ipsum necessarium uictum atque uesti-
 25 tum, dicens : *Ne solliciti sitis animae uestrae quid manducetis, neque corpori uestro quid induamini*. Et cum haec omnia monuisset, quia possumus suspicari eos quos iuste uiuere uidemus, et quo fine faciant non uidemus, propter aliquid huiusmodi benefacere, continuo subiecit : *Nolite iudicare, ne iudi-* PL
 30 *cemini*. Vnde et hic cum dixisset : *Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum*, addidit : *quia iudicia tua suauia*, id est, iudicia tua uera. Veritatis enim amator suaue clamat esse quod uerum est. Hominum autem iudicia de occultis hominum, non suauia, quia temeraria. Et ideo
 35 suum dixit opprobrium quod de aliis est suspicatus, quia et hoc quod apostolus ait : *Comparantes semetipsos sibimetipsis*, non intellegunt ; hoc enim procliuius homo suspicatur in alio, quod sentit in seipso. Hoc itaque opprobrium suum petebat auferri, quod in se senserat, et in aliis fuerat suspicatus, ut
 40 non esset diabolo similis, qui de occultis sancti Iob suspicatus

4, 20 Matth. 6, 1.19.24.25.

29 Matth. 7, 1.

36 II Cor. 10, 12.

timore tuo *edd. cum a Prosp. Vulg.*
 iudicia] *Prosp.*, iudicia enim a

4, 1 amputa] *Prosp.*, circumaufer a 2 quia
 35/36 et hoc quod] *Er. Lugd. Ven. Lou.*, hoc

et μ

est quod non gratis Deum coleret, quem poposcit tentandum, ut crimen quod obiceret inueniret.

40.

5. Sed cum libenter alterius opprobrium nonnisi aemulatio suspicetur, dum bonum opus reprehendi non potest, quia se asserit quod apertum est, et quo fine fiat reprehenditur, quia non se exserit quod occultum est; atque ita male suspicari eum libet cui libet, non uidendo quod latet, et inuidendo quod eminet; profecto contra hoc malum, quo quisque libenter de homine malum quod non perspicit suspicatur, caritas habenda est, quae non aemulatur; quam Dominus praecipue commendat, dicens: *Mandatum novum do uobis, ut uos inuicem diligatis*, et: *In hoc scient omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis in inuicem*; et de dilectione Dei et proximi loquens: *In his*, inquit, *duobus mandatis tota lex pendet et prophetarum*. Vnde et iste contra suae suspicionis opprobrium quod desiderat amputari. *Ecce*, inquit, *concupiui mandata tua; in tua iustitia uiuifica me*. Ecce concupiui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere te, et proximum sicut me: non in mea, sed *in tua iustitia uiuifica me*, hoc est, ista caritate quam concupiui, imple me. Adiuua ut faciam quod commendas, dona ipse quod mandas. *In tua iustitia uiuifica me*, quia in me unde morerer habui; unde autem uiuam non inuenio nisi in te. Iustitia tua Christus est, *qui factus est nobis sapientia a Deo, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio; ut, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino gloriatur*. Et in illo inuenio mandata tua quae concupiui, ut in tua iustitia, hoc est in illo, uiuifices me. Ipse est enim Verbum Deus; et Verbum caro factum est, ut esset et proximus meus.

SERMO XIII.

Vers. 41.

1. Sermoni pristino, quem de psalmo qui est omnium prolixissimus, nuper habuimus, de uerbis eius quae sequuntur iste iungendus est. Haec uerba sunt: *Et ueniat super me misericordia tua, Domine*. Quae sententia superiori uidetur annexa. Non enim ait: *Veniat super me*, sed ait: *Et ueniat*. Est autem illa superior: *Ecce concupiui mandata tua; in tua iustitia uiuifica me*. Deinde sequitur: *Et ueniat super me misericordia tua, Domine*. Quid hic ergo poscit, nisi ut

41 cfr Iob 1, 9. 5, 8 cfr I Cor. 13, 4. 9 Ioh. 13, 34-35. 12 Matth. 22, 40.
22 I Cor. 1, 30, 31. 26 cfr Ioh. 1, 14.

5, 3 asserit] *codd. Am.*, exserit *Er. Lou.* 5 eum libet cui libet] *aliquot codd.*, licet cuilibet *alii*, non debet quilibet *Er. Lou.* inuidendo] *omnes codd. Am.*, non *praem. Er. Lou.*

CXVIII, sermo 13, 1, 3 et ueniat] VI uau *praem. a* (et *om.*), uau *praem. Prosp.*

mandata quae concupiuit, per eius misericordiam faciat, qui
 10 mandauit? Exponit enim quodammodo quid dixerit: *In tua
 iustitia uiuifica me*, cum subiungit: *Et ueniat super me
 misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum
 eloquium tuum*, hoc est secundum promissionem tuam.

Vnde nos uult apostolus filios promissionis intellegi, ne arbi-
 15 tremur nostrum esse quod sumus, sed totum Dei gratiae retri-
 buamus. *Factus est enim nobis Christus sapientia a Deo, et
 iustitia, et sanctificatio, et redemptio, ut, quemadmodum scri-
 ptum est: Qui gloriatur, in Domino gloriatur*. Quod ergo ait:
In tua iustitia uiuifica me, in Christo utique uiuificari cupit,
 20 et ipsa est misericordia quam super se poscit uenire. Ipse Chri-
 stus est et *salutare Dei*; quo uerbo exposuit quam miseri-
 cordiam diceret ubi ait: *Et ueniat super me misericor-
 dia tua, Domine*. Si ergo quaerimus quae sit ista miseri-
 cordia, audiamus quod sequitur: *Salutare tuum secun-
 25 dum eloquium tuum*. Ab eo quippe hoc promissum est, qui
uocat ea quae non sunt, tamquam sint. Nondum enim erant
 quibus promitteretur, ne quisquam de meritis gloriaretur. Et
 quibus promissum est, etiam ipsi promissi sunt; ut totum cor-
 pus Christi dicat: *gratia Dei sum quod sum*.

42. **2.** *Et respondebo*, inquit, *exprobrantibus mihi uer-
 bum*. Vtrum *uerbum exprobrantibus*, an *uerbum
 respondebo*, ambiguum est; sed quodlibet eorum Christum
 sonat. Ipsum enim nobis exprobrant, quibus est crucifixus
 5 uel scandalum uel stultitia, ignorantes quia Verbum caro
 factum est et habitauit in nobis; quod Verbum in principio
 erat, et apud Deum erat, et Deus erat. Sed etsi non ipsi Ver-
 bum exprobrant quod eos latet, quia diuinitas eius ab eis non
 cognoscitur a quibus eius infirmitas in cruce contemnitur; nos
 10 tamen Verbum respondeamus, nec exprobratione terreamur
 aut confundamur. Verbum enim si cognouissent, numquam
 Dominum gloriae crucifixissent. Ille autem respondet Ver-
 bum exprobrantibus, super quem uenit misericordia Dei, hoc
 est, ipsum salutare eius uenit ut protegat, non ut conterat.
 15 Nam super quosdam conterendos uenturus est, qui nunc in
 eum dum spernunt eius humilitatem, offendendo quassantur.
 Sic enim dicit in euangelio: *Qui ceciderit super lapidem istum,
 conquassabitur; super quem uero ceciderit, conteret eum*. Qui er-
 go nobis exprobrant, offendunt, et cadunt in eum. Nos autem

CXVIII, sermo 13, 1, 14 cfr Rom. 9, 8. 16 I Cor. 1, 30.31. 26 Rom. 4,
 17. 29 I Cor. 15, 10. 2, 5 cfr I Cor. 1, 13. 5 cfr Ioh. 1, 14.1. 11 cfr
 I Cor. 2, 8. 17 Luc. 20, 18.

9 faciant] fiant *octo codd.* 12 salutarem a 29 quod] id *praem. Lou. PL* 2, 1
 respondeam a exprobrantibus a 4 sonet *codd.* 4/5 exprobrant *usq.*
 stultitia] *potiores codd.*, exprobrant, a quibus est crucifixus, uel scandalum uel
 iustitiam *edd.*

20 ne offendamus, et cadamus, opprobria eorum ne timeamus, sed respondeamus eis uerbum. *Hoc est uerbum fidei quod praedicamus. Quia si credideris, inquit, in corde tuo quia Dominus est Iesus, et confessus fueris in ore tuo quia Deus illum suscitauit a mortuis ; saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam,*
 25 *ore autem confessio fit in salutem.* Parum est ergo in corde habere Christum, et nolle confiteri dum timetur opprobrium : sed exprobrantibus respondendum est uerbum. Vt autem hoc martyres possent, promissum est eis, et dictum : *Non enim uos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris uestri, qui loquitur*
 30 *in uobis.* Ideo et iste cum dixisset : *Respondebo exprobrantibus mihi uerbum,* continuo sequitur : *Quoniam speraui in uerbis tuis,* quod est utique, in promissis tuis.

43.

3. Sed quoniam plurimi quamuis ad ipsum corpus, cuius haec uerba sunt, pertinentes, graui pondere persecutionis urgente non ualuerunt sustinere exprobrationem, et Christum deficiendo negauerunt, ideo sequitur : *Et ne auferas de*
 5 *ore meo uerbum ueritatis usque ualde.* Ex ore suo quippe dicit, quia unitas corporis loquitur, in cuius membris etiam illi deputantur qui defecerunt ad horam negando, sed paenitendo postea reuixerunt, uel etiam martyrii palmam quam perdiderant, reparata confessione sumserunt. Non igitur
 10 *usque ualde,* uel, sicut quidam codices habent, non *usquequaque,* hoc est non omnimodo, ex ore Petri, in quo erat typus ecclesiae, uerbum ueritatis ablatum est ; quia etsi ad horam negauit timore turbatus, tamen flendo est reparatus, et confitendo est postea coronatus. Totum itaque corpus
 15 Christi loquitur, id est, ecclesiae sanctae uniuersitas : in quo toto corpore siue quia, negantibus plurimis, remanserunt fortes qui usque ad mortem pro ueritate certarent, siue quia et ex iis qui negauerant multi reparati sunt, non est ablatum ex eius ore uerbum ueritatis *usque ualde.* Quod autem ait :
 20 *ne auferas,* intellegendum est, ne auferri sinas ; propter quod orando dicimus : *Ne nos inferas in tentationem.* Et ipse Dominus ad Petrum : *Rogaui, inquit, pro te, ne deficiat fides tua ;* hoc est, ne auferatur ex ore tuo uerbum ueritatis *usque ualde.* Sequitur : *Quia in iudiciis tuis speraui ;* uel,
 25 sicut de graeco quidam diligentius expresserunt : *supersperaui :* quod uerbum etsi minus usitate compositum est, tamen implet ueritatis interpretandae necessitatem. Adtentius ergo nobis loci huius rimandus est sensus, ut intellega-

21 Rom. 10, 9. 10. 28 Matth. 10, 20. 3, 13 cfr Matth. 26, 70. 21 Matth. 6, 13. 22 Luc. 22, 32.

31 quia *Prosp.* 32 sermonibus *Prosp.* 3, 4/5 ex ore meo *a, fort. recte (cfr l. 5 : ex ore suo, et l. 33, 43, 4, 2), a me Prosp.* 11 usquequaque] *Vulg.* 24 quoniam *a (cfr l. 34)* supersperaui *Prosp. cum Vulg. (cfr l. 25/26)*

mus, quantum Deus adiuuat, quid sibi uelit : *In uerbis tuis*
 30 *speravi, in iudiciis tuis, supersperavi. Responde-*
bo, inquit, exprobrantibus mihi uerbum, quoniam
speravi in uerbis tuis, id est, quoniam mihi hoc ipse pro-
misisti. Et ne auferas ex ore meo uerbum ueritatis
 35 *usque ualde, quoniam in iudiciis tuis supersperavi,*
 id est, quoniam iudicia tua, quibus me corripis et flagellas, non
 solum mihi non auferunt spem, uerum augent etiam ; quo- μ 1311
 niam quem diligit Dominus corripit ; flagellat autem omnem
 filium quem recipit. Ecce enim sancti et humiles corde de te
 praesumendo, in persecutionibus non defecerunt ; ecce etiam
 40 qui de se praesumendo defecerunt, et tamen ad ipsum corpus PL
 pertinuerunt, sibi innotescendo fleuerunt, et tuam gratiam 1538
 solidius inuenerunt, quia suam superbiam perdiderunt. Ergo
ne auferas ex ore meo uerbum ueritatis usque ualde,
quia in iudiciis tuis supersperavi.

44. **4.** *Et custodiam legem tuam semper.* Id est, si non
 abstuleris ex ore meo uerbum ueritatis, *custodiam legem*
tuam semper. In saeculum et in saeculum saeculi
 ostendit quid dixerit : *semper.* Aliquando etenim *semper*
 5 intellegitur : Quamdiu hic uiuitur ; sed hoc non est, *in sae-*
culum et in saeculum saeculi. Melius quippe ita inter-
 pretatum est, quam, sicut quidam codices habent : *in aeter-*
num et in saeculum saeculi ; quia non potuerunt dicere,
 et in aeternum aeterni. Lex itaque ista intellegenda est de
 10 qua dicit apostolus : *Plenitudo legis caritas.* Haec enim a san-
 ctis, quorum ex ore non aufertur uerbum ueritatis, hoc est,
 ab ipsa Christi ecclesia custodietur, non solum in hoc saecu-
 lum, id est, donec finiatur hoc saeculum ; sed etiam in alterum,
 quod appellatur *saeculum saeculi.* Neque enim praecepta
 15 legis, sicut hic, etiam ibi accepturi sumus quae custodiamus,
 sed ipsam legis, ut dixi, plenitudinem sine ullo peccandi ti-
 more seruabimus ; quia et Deum plenius, cum uiderimus,
 amabimus, et proximum, quia Deus erit omnia in omnibus ;
 nec falsae cuiquam de proximo suspicioni erit locus, ubi nul-
 20 lus ulli erit occultus.

SERMO XIV.

Vers.
45-48.

1. Superiores uersus prolixi psalmi huius orationem ha-
 bent ; hi autem qui sequuntur, de quibus nunc disputandum
 est, narrationem. Petebat enim homo Dei superius adiutorium
 gratiae Dei, cum dicebat : *In tua iustitia uiuifica me ; et ue-*
 5 *niat super me misericordia tua, Domine, et alia similia uel supra*

37 cfr Hebr. 12, 6. 4, 10 Rom. 13, 10. 18 cfr I Cor. 15, 28.

CXVIII, sermo 14, 1, 4/5 Ps. 118, 40.41.

4, 1 custodibo a 3 pr. saeculum] aeternum a (cfr l. 7/8)

uel infra. Nunc autem dicit : *Et ambulabam in latitudine, quoniam mandata tua exquisiui. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam. Et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi. Et*
 10 *leuauit manus meas ad mandata tua, quae dilexi ; et exercebar in iustificationibus tuis.* Vbi narrantis uerba sunt, non petentis ; uelut, impetratis quae petiuerat, confiteatur in Dei laudibus qualem illum fecerat misericordia Domini, quam super se uenire poposcerat. Neque enim haec ita
 15 superioribus coniunxit, ut diceret : *Et ne auferas ex ore meo uerbum ueritatis usque ualde, quia in iudiciis tuis supersperauit ; et custodiam legem tuam semper, in saeculum et in saeculum saeculi ; et ambulabo in latitudine, quia mandata tua exquisiui ; et loquar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non*
 20 *confundar ;* et cetera isto modo ; sic enim uidetur sequentia praecedentibus debuisse connectere ; sed ait : *Et ambulabam in latitudine.* Vbi copulatiua coniunctio, id est, *Et*, uelut inconsequens posita est ; quia non ait : *Et ambulabo*, quomodo dicebat : *Et custodiam legem tuam semper.* Aut certe
 25 si optatiuo modo dictum est : *Custodiam legem tuam*, non ait : *Et ambulem in latitudine*, quasi utrumque optauerit, et poposcerit ; sed ait : *Et ambulabam in latitudine.* Vbi ^{μ 1312} si coniunctio ista non esset, sed a superiorum connexionione libera inferretur et soluta sententia : *Ambulabam in latitudi-* PL
 30 *ne*, nihil de inusitato loquendi modo hic deberet mouere 1539 lectorem, ut occultus sensus quaerendus hic aliquis putaretur. Nimirum ergo quod non dixit intellegi uoluit, id est, exauditum se fuisse ; ac deinde subiunxit qualis factus fuerit, tamquam diceret : *Haec cum orarem, exaudisti me, et ambulabam in latitudine ;* et cetera quae isto modo dicta contextuit.

2. Quid est igitur : *Et ambulabam in latitudine*, nisi, ambulabam in caritate, quae diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis ? In hac latitudine ambulabat ille qui dicebat : *Os nostrum patet ad uos, o Corinthii ; cor nostrum dilatatum est.* Haec autem caritas duobus illis mandatis tota atque integra continetur, dilectione scilicet Dei, et dilectione proximi, in quibus tota lex pendet et prophetae. Vnde et hic cum dixisset : *Et ambulabam in latitudine*, causam subiunxit atque ait : *Quia mandata tua*

15/20 Ps. 118, 43-46. 2, 2 cfr Rom. 5, 5. 4 II Cor. 6, 11. 7 cfr Matth. 22, 40.

CXVIII, sermo 14, 1, 6 ambulabam] *Prosp.*, ingrediebar a latitudinem a
 7 quia a mandata] *Prosp.*, testimonia a (cfr n. 2, l. 11) loquar a 8 conspectum
 a 9 dilexi] ualde add. a *Prosp. cum LXX* (cfr n. 4, l. 4) 11 exercebar] *Prosp.*,
 garriam a (cfr n. 4, l. 24) tuis iustificationibus a

10 *exquisiui*. Nonnulli autem codices non habent *mandata*,
 sed *testimonia* ; sed *mandata* in pluribus inuenimus, et
 maxime graecis. Cui linguae tamquam praecedenti, unde ad
 nos ista translata sunt, magis credendum esse quis ambigat ?
 Si ergo scire uolumus quomodo haec mandata quaesierit, uel
 15 quaerenda sint, illud intueamur quod dicit magister bonus, et
 doctor, et dator : *Petite, et accipietis ; quaerite, et inuenietis ;*
pulsate, et aperietur uobis. Et paulo post : *Si ergo uos, inquit,*
cum sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris ; quanto ma-
 20 *euidenter ostendit quod dixerat : Petite, quaerite, pulsate,*
 nonnisi ad poscendi, hoc est, orandi instantiam pertinere.
 Alius porro euangelista non ait : *Dabit bona petentibus se,*
 quae multipliciter possunt intellegi, uel corporalia, uel
 spiritalia ; sed circumcidit inde alia, satisque diligenter
 25 expressit quid nos uehementer atque instanter uoluerit po-
 scere Dominus, et ait : *Quanto magis Pater uester de caelo da-*
bit Spiritum bonum petentibus se ? Hic est ille Spiritus per
 quem diffunditur caritas in cordibus nostris, ut Deum proximi-
 mumque diligendo diuina mandata faciamus. Hic est ille Spi-
 30 ritus in quo clamamus : *Abba, Pater*. Ac per hoc ipse nos facit
 petere, quem desideramus accipere ; ipse nos facit quaerere,
 quem cupimus inuenire ; ipse nos facit pulsare, ad quem niti-
 mur peruenire. Hoc docet apostolus, qui cum dicat in Spiritu
 sancto nos clamare : *Abba, Pater* ; rursus alio loco dicit : *Dedit*
 35 *Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem : Abba,*
Pater. Quomodo nos clamamus, si ipse clamat in nobis, nisi
 quia clamare nos fecit, dum habitare coepit in nobis ? Etiam
 hoc itaque agit acceptus, ut largius accipiendus : petendo,
 quaerendo, pulsando poscatur. Siue enim ut uita bona petat-
 40 tur, siue ut bene uiuatur ; quotquot Spiritu Dei aguntur, hi
 filii sunt Dei. Ergo *ambulabam, inquit, in latitudine,*
quoniam mandata tua exquisiui. Exquisierat et inue-
 nerat, quoniam petierat et acceperat Spiritum bonum, quo
 factus bonus bene faceret bona, ex fide quae per dilectionem
 45 operatur.

3. *Et loquebar, inquit, in testimoniis tuis in con-* PL
spectu regum, et non confundebam : tamquam ille qui 1540
 petierat et acceperat, ut responderet exprobrantibus sibi uer-
 bum, et non auferretur ex ore eius uerbum ueritatis. Itaque
 5 pro illa usque ad mortem certans, nec in conspectu regum con-^μ 1313
 fundebatur eam loqui. Testimonia quippe, in quibus dicit
 quod loquebatur, graece martyria nuncupantur ; quo uerbo
 iam utimur pro latino. Vnde dictum est etiam uocabulum

16 Matth. 7, 7-11.

26 Luc. 11, 13.

28 cfr Rom. 5, 5.

30 Rom. 8, 15.

34 Gal. 4, 6.

39 cfr Rom. 8, 14.

martyrum, quibus praedixit Iesus quod et ante reges eum
10 fuerant confessuri.

4. *Et meditabar*, inquit, *in mandatis tuis, quae dilexi*. *Et leuavi manus meas ad mandata tua, quae dilexi*; siue, quod nonnulli codices habent in utroque uersu, *dilexi ualde*, aut *nimis*, aut *uehementer*; sicut interpretari placuit quod graece dicitur *σφόδρα*. Mandata ergo Dei
5 dilexit per hoc per quod ambulabat in latitudine; per Spiritum scilicet sanctum, per quem dilectio ipsa diffunditur, et dilatat corda fidelium. Dilexit autem, et cogitando et operando. Nam quod ad cogitationem pertinet, ait: *Et meditabar in mandatis tuis*; quod autem ad operationem: *Et leuavi manus meas ad mandata tua*. Vtrique autem sententiae addidit, *quae dilexi*: finis enim praecepti est caritas de corde puro. Quando isto fine, id est, huius rei contemplatione fit
15 mandatum Dei, tunc fit uere opus bonum; et tunc leuantur manus, quia supernum est quo leuantur. Propterea de ipsa caritate locuturus apostolus ait: *Supereminentem uiam uobis demonstro*; et alio loco: *Cognoscere, inquit, etiam supereminentem scientiae caritatem Christi*. Nam si de opere mandatorum Dei merces terrenae felicitatis expetitur, deponuntur
20 manus potius quam leuantur; quia terrena emolumenta quae non sursum, sed deorsum sunt, illo opere requiruntur. Ad utrumque autem pertinet quod sequitur: *Et exercebar in iustificationibus tuis*, quod plures interpretes dicere maluerunt, quam *laetabar*, aut *garriebam*, quod aliqui interpretati sunt ex eo quod graecus habet *ἡδολέσχουν*. Exercetur quippe in iustificationibus Dei laetus, et quodam modo garrulus, qui mandata eius quae diligit, et cogitandi et operandi delectatione custodit.

SERMO XV.

Vers.
49.50.

1. Consideremus, quantum donat Dominus, et pertractemus hos uersus magni psalmi huius: *Memento uerbi tui seruo tuo, in quo spem dedisti mihi. Haec me consolata est in humilitate mea, quoniam uerbum tuum*
5 *uiuificauit me*. Numquid obliuio, sicut in hominem, cadit in Deum? Cur ergo ei dicitur: *Memento?* Quamuis in aliis sanctae scripturae locis ipsum uerbum omnino ponatur, ut est: *Quare mei oblitus es*; et: *Obluisceris inopiam nostram*;

3, 9 cfr Matth. 10, 18. 4, 7 cfr Rom. 5, 5. 12 cfr I Tim. 1, 5. 16 II
Cor. 12, 31. 17 Eph. 3, 19.

CXVIII, sermo 15, 1, 8 Ps. 41, 10; 43, 24.

CXVIII, sermo 15, 1, 2 memento] VII zain *praem. a*, zain *praem. Prosp.* 3 mihi
spem dedisti *Prosp.* 4 quia *Prosp.*

et ipse Deus per prophetam : *Omnes, inquit, iniquitates eius*
 10 *obliuiscar.* Et alibi atque alibi saepius hoc legitur. Sed non ut
 hominibus ista contingunt, ita intelleguntur in Deo. Nam
 sicut Deum paenitere dicitur, quando praeter hominum spem
 res mutat, consilio non mutato, quia consilium Domini manet
 in aeternum, ita dicitur obliuisci, quando tardare uidetur
 15 adiutorium uel promissum, uel non retribuere digna peccan- PL
 tibus, uel si quid huiusmodi, tamquam eius memoriae sit 1541
 elapsum quod speratur siue timetur, et non fit. Dicuntur ista
 locutione morali, qua humanus mouetur affectus ; quamuis
 haec Deus faciat certa dispositione, non deficiente memoria,
 20 nec obscurata intellegentia, nec uoluntate mutata. Cum itaque μ 1314
 dicitur ei : *Memento,* orantis desiderium, quia promissum
 poscit, ostenditur, et extenditur, non Deus, quasi ei de mente
 id exciderit, admonetur. *Memento,* inquit, *uerbi tui seruo*
tuo : hoc est, imple promissum seruo tuo. *In quo spem*
 25 *dedisti mihi,* hoc est, in quo uerbo, quoniam promisisti,
 me sperare fecisti.

2. *Haec me consolata est in humilitate mea.* Haec
 scilicet spes quae data est humilibus, dicente scriptura : *Deus*
superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Vnde ore pro-
 prio etiam ipse Dominus ait : *Quoniam qui se exultat, humi-*
 5 *labitur ; et qui se humilat, exaltabitur.* Bene hic intellegimus
 etiam illam humilitatem, non qua se quisque humilat confi-
 tendo peccata, nec sibi arrogando iustitiam ; sed qua quisque
 humilatur aliqua tribulatione uel deiectione, quam meruit
 eius superbia, aut exercetur probaturque patientia ; unde
 10 paulo post dicit hic psalmus : *Priusquam humilarer, ego deli-*
qui. Et illud in libro Sapientiae : *In dolore sustine, et in humi-*
litate tua patientiam habe ; quoniam in igne probatur aurum et
argentum, homines uero acceptabiles in camino humilationis.
 Quod ait *acceptabiles,* ibi spem dedit quae consolaretur in hu-
 15 militate. Et Dominus Iesus hanc humilitatem cum discipulis
 praediceret a persecutoribus esse uenturam, non eos sine spe
 reliquit ; sed hanc etiam, qua consolarentur, dedit dicens : *In*
uestra patientia possidebitis animas uestras. De ipso quoque
 corpore quod ab inimicis posset occidi, et quasi penitus inter-
 20 ire : *Capillus, inquit, capitis uestri non peribit.* Haec spes data
 est corpori Christi, quod est ecclesia, qua consolaretur in hu-
 militate sua. Propter quam spem dicit et apostolus Paulus :
Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expecta-
mus. Sed aeternorum est spes ista praemiorum ; est et alia spes
 25 quae in humilitate tribulationis plurimum consolatur, quae
 sanctis data est in uerbo Dei adiutorium gratiae pollicentis,

9 Ezech. 18, 22.
 14, 11 ; 18, 14.

13 cfr Ps. 32, 11.
 11 Eccli. 2, 4.5.

2, 2 Iac. 4, 6 ; 1 Petr. 5, 5. 4 Luc.
 17 Luc. 21, 19. 23 Rom. 8, 25.

ne quisque deficiat. De qua spe dicit apostolus : *Fidelis Deus qui non permittet uos tentari super id quod potestis ; sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere.* Hanc spem
 30 dedit etiam Saluator ore suo, quando ait : *Hac nocte postulauit satanas uexare uos sicut triticum ; et ego rogavi pro te, Petre, ne deficiat fides tua.* Hanc spem dedit et in oratione quam docuit, ubi monuit ut dicamus : *Ne nos inferas in tentationem.* Quodammodo enim promisit se daturum suis periclitantibus,
 35 quod dici uoluit ab orantibus. Et nimirum de hac spe magis iste psalmus intellegendus est dicere : *Haec me consolata est in humilitate mea, quoniam uerbum tuum uiuificauit me.* Quod expressius interpretati sunt qui non uer- PL
 bum, sed eloquium posuerunt. Graecus enim λόγιον habet, 1541
 40 quod est eloquium ; non λόγος quod est uerbum.

51. 3. Sequitur autem : *Superbi inique agebant usque ualde ; a lege autem tua non declinaui.* Superbos intellegi uoluit persecutores piorum ; et ideo subiecit : *A lege autem tua non declinaui,* quia hoc eum facere illorum
 5 persecutio compellebat. Quos usque ualde inique dicit egisse, quia non solum erant impii, uerum etiam pios impios esse cogebant. In hac humilitate, hoc est, in hac tribulatione μ 1315
 spes consolata est, quae data est in uerbo Dei pollicentis adiutorium, ne deficiat fides martyrum ; et praesentia Spiritus sui
 10 uires impertientis laborantibus, ut euadentes de muscipula uenantium dicerent : *Nisi quia Dominus erat in nobis, fortasse uiuos absorbuissent nos.*

4. An forte quod ait : *Haec me consolata est in humilitate mea,* illam dicit humilitatem qua homo est deiectus et proiectus in mortem, ex peccato illo quod ualde infeliciter in paradisi felicitate commissum est ? In hac quippe humili-
 5 tate, in qua homo uanitati similis factus est et dies eius sicut umbra praetereunt, omnes filii irae sunt, nisi per Mediatorem reconcilientur Deo, qui praedestinati sunt in aeternam salutem ante mundi constitutionem : in quo Mediatore et antiqui iusti spem habebant, quando eum in carne uenturum prophetae spiritu praeuidebant. Quod ergo uerbum ad eos fiebat de
 10 illo, etiam hoc bene hic intellegitur uerbum, si et ipsorum accipimus istam uocem ; de quo uerbo dictum est : *Memento uerbi tui seruo tuo, in quo spem dedisti mihi.* *Haec me consolata est in humilitate mea,* hoc est, in ista
 15 mortalitate mea, quia eloquium tuum uiuificauit me ; ut spem uitae haberem proiectus in mortem. *Superbi inique agebant usque ualde,* quando quidem eorum super-

27 I Cor. 10, 13.

30 Luc. 22, 31.

33 Matth. 6, 13.

3, 11 Ps. 123, 1.

4, 3 cfr Gen. 3, 23.

5 cfr Ps. 143, 4.

7 cfr Eph. 1, 4.

biam nec humilitas mortalitatis edomuit. *A lege autem tua non declinaui*, quod me facere cogebant superbi.

52. 5. *Memor fui iudiciorum tuorum a saeculo, Domine, et consolatus sum* : uel, sicut alii codices habent : *et exhortatus sum*, id est, exhortationem accepi. Vtrumque enim potuit interpretari de uerbo graeco, quod est *παρεκλήθην*.

5 *A saeculo* ergo ex quo genus humanum sumsit exordium, *memor fui iudiciorum tuorum* super uasa irae, quae perfecta sunt in perditionem ; *et consolatus sum*, quia per haec quoque ostendisti diuitias gloriae tuae in uasa misericordiae tuae.

53.54. 6. *Taedium detinuit me a peccatoribus relinquentibus legem tuam. Cantabiles erant mihi iustificationes tuae in loco incolatus mei* ; uel, sicut alii codices habent : *in loco peregrinationis meae*. Ipsa est illa
5 humilitas in loco mortalitatis peregrinantis hominis de paradiso et de illa superna Ierusalem, unde quidam descendens in Iericho incidit in latrones ; sed propter misericordiam quae PL
per illum Samaritanum cum illo facta est, cantabiles illi erant 1543
iustificationes Dei in loco peregrinationis suae ; quamuis eum
10 taedium teneret a peccatoribus relinquentibus legem Dei, quia cum eis conuersari in hac uita uel ad tempus cogitur, donec area uentiletur. Possunt autem isti duo uersus ad singulas partes unius superioris aptari ; ut quod ait : *Memor fui iudiciorum tuorum a saeculo, Domine*, ad hoc referatur : *Taedium*
15 *detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam* ; quod uero ibi ait : *Et consolatus sum*, ad hoc referatur : *Cantabiles mihi erant iustificationes tuae in loco peregrinationis meae*.

55. 7. *Memor, inquit, fui in nocte nominis tui, Domine, et custodiui legem tuam*. Nox est illa humilitas, ubi est mortalitatis aerumna ; nox est in superbis inique agentibus usque ualde, nox in taedio a peccatoribus relinquentibus legem Dei ; nox est postremo in loco peregrinationis huius, donec ueniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique μ 1316
a Deo. In hac ergo nocte memor homo esse debet nominis Dei, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur ; propter quod et illud
10 scriptum est : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*. Sic enim quisque non in sua, sed in Dei gloria

5, 6 cfr Rom. 9, 22.23. 6, 5 cfr Gen. 3, 23. 6 cfr Luc. 10, 30. 7, 9 cfr
1 Cor. 1, 31. 10 Ps. 113, 1.

5, 2 consolatus] *Prosp.*, exortatus a (cfr l. 3) 7 perfecta] parata omnes fere
codd. *Am. Er.* 6, 1/2 derelinquentibus a *Prosp.* (cfr l. 15) 2 mihi erant
Prosp. 3 tuas a 4 peregrinationis meae] *Vulg.* 5 peregrinantis] *codd.*,
et peregrinationis *Er. Lou* 6 ierusalem] *codd.*, eiecti *add. Er. Lou.*

(quia nec in sua, sed in Dei iustitia, id est, a Deo sibi donata) custodit legem Dei, sicut iste ait : *Memor fui in nocte nominis tui, Domine, et custodiui legem tuam*. Quam
 15 non custodisset, si in sua uirtute confidens, nominis Dei memor non fuisset : adiutorium enim nostrum in nomine Domini.

56. 8. Propter quod secutus adiunxit : *Haec facta est mihi, quoniam iustitias tuas exquisiui*. Iustitias utique tuas, quibus iustificas impium, non meas, quae numquam me
 10 qui ignorantes Dei iustitiam, et suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Has ergo iustitias, quibus iustifican-
 tur gratis per gratiam Dei, qui per seipsos iusti esse non pos-
 sunt, melius alii interpretati sunt *iustificationes*, quia reuera non *δικαιοσύνας*, id est *iustitias* ; sed *δικαιώματα* graecus
 15 habet, quae sunt *iustificationes*. Sed quid sibi uult quod ait : *Haec facta est mihi ? Haec quid ?* An forte lex, quia dixerat : *Et custodiui legem tuam* ; quibus uerbis subiunxit : *Haec facta est mihi*, tamquam diceret : Haec lex facta
 est mihi ? Sed non est remorandum in exponendo quomodo
 15 sit ei facta lex Dei. Graeca enim locutio unde ista translata est, satis indicat non de lege dictum esse : *Haec facta est mihi*, quia lex in eadem lingua generis masculini est, et femi-
 nino pronomine etiam ibi scriptum est : *Haec facta est mihi*. Quaeritur ergo prius quae illi facta sit, deinde quo-
 20 modo illi facta sit, quaecumque illa sit. *Haec*, inquit, *facta est mihi* : non utique : Haec lex, quia hunc sensum, sicut dixi, graecus expellit. Forte ergo : Haec nox, quia tota superior sententia sic se habet : *Memor fui in nocte nominis tui, Domine, et custodiui legem tuam* ; et sequitur : *Haec facta*
 25 *est mihi* ; quia itaque non lex, profecto nox est quae facta PL
 est illi. Quid est igitur : Nox mihi facta est, *quia iustifica- 1544*
tiones tuas exquisiui ? Lux quippe potius est ei facta, non nox, quia iustificationes exquisiuit Dei. Ac sic recte intellegitur, *facta est mihi*, ac si diceretur, facta est pro me, id est factum est ut prodesset mihi. Si enim humilitas illa mortalitatis
 30 non absurde intellegitur nox, ubi inuicem latent corda mortalium, ut de talibus tenebris innumerabiles et graues tentationes oriantur, ita ut in eadem nocte pertranseant etiam bestiae siluae, catuli leonum rugientes, quaerentes a Deo escam sibi ;
 35 unde etiam de illo leone rugiente et quaerente quem deuoret, Dominus ait quod iam supra commemorauit : *Hac nocte postulauit satanas uexare uos sicut triticum*, id est, hac nocte in qua pertranseunt bestiae siluae, uos leo ille magnus quaesiuit a

16 Ps. 123, 8.

8, 5 Rom. 10, 3.

34 cfr Ps. 103, 21.

35 cfr I Petr. 5, 8.

36 Luc. 22, 31.

8, 2 quia *Prosp.* iustificationes a *Prosp.* (cfr l. 8/10)

Deo escam sibi ; profecto haec ipsa humilitas in loco peregrinationis huius, quae nox recte intellegitur, prodest eis qui salubriter exercentur in ea, ut discant non superbire ; propter quod malum in istam noctem pulsus est homo. Initium enim superbiae hominis apostatare a Deo. Sed gratis iustificatus, atque ut in ista humilitate proficiat uariis tentationibus huius ^{μ 1317}
 45 noctis oppositus, iam intellegens dicat, quod in hoc psalmo aliquanto post dicitur : *Bonum est mihi quoniam humilasti me, ut discam iustificationes tuas.* Nam quid est aliud : *Bonum est mihi quoniam humilasti me*, nisi, haec humilitas quae nox uocatur, *facta est mihi*, id est, factum est ut prodesset mihi ?
 50 Sed quare hoc ? *Quia scilicet iustificationes tuas, non meas exquisiui.*

9. Possumus etiam quod dictum est : *Haec facta est mihi*, sic intellegere, ut nec lex, nec nox subaudiatur, sed hoc pronomen quod est *Haec*, non accipiatur aliter quam se habet ille in alio psalmo locus ubi legitur : *Vnam petii a Domino, hanc requiram.* Nec dicit quid unam, uel quam unam, de qua dixerit : *Hanc requiram* ; sed femininum genus quasi pro neutro positum est. Inusitate quippe dictum est : *Vnam petii, hanc requiram*, ubi non subauditur quae illa una sit : quod usitatius diceretur : *Vnum petii a Domino, hoc requiram*, ut
 10 inhabitem in domo Domini. In his enim neutris non solet exigi neutrum quod subaudiendum sit, ut puta, unum bonum, aut unum donum, uel si quid huiusmodi ; sed quidquid illud est, etiamsi masculino uel feminino genere nuncupetur, uel sine ullo nomine ullius generis quibuslibet uerbis insinuetur, solita
 15 omnino locutione sub genere neutro intellegitur. Ita ergo et hic eo modo dici potuit : *Haec facta est mihi*, tamquam dictum esset : *Hoc factum est mihi.* Si autem quaeramus quid illud sit, occurrit quod supra dixerat : *Memor fui in nocte nominis tui, Domine, et custodiui legem tuam.* Hoc factum est
 20 mihi ; id est, hoc quod custodiui legem tuam, non per meipsum feci, sed factum est mihi, utique abs te, *quia iustificationes, non meas, sed tuas exquisiui.* *Deus est enim*, inquit apostolus, *qui operatur in uobis et uelle et operari, pro bona uoluntate.* Hoc etiam per prophetam Deus dicit : *Et faciam ut*
 25 *in iustificationibus meis ambuletis, et iudicia mea obseruetis, et faciatis.* Quapropter Deo dicente : *Ego faciam ut iudicia mea obseruetis, et faciatis*, rectissime iste dicit : *Hoc factum est mihi* ; ut cum quaesieris quid illud sit, respondeat quod supra dixerat : *Vt custodirem legem Dei.* Sed quia iste in longum
 30 sermo processit, ea quae sequuntur, Domino donante, ab alio melius tractabuntur exordio.

PL

1545

42 cfr Eccli. 10, 14.
 24 Ezech. 36, 27.

46/48 Ps. 118, 71.

9, 4 Ps. 26, 4.

22 Phil. 2, 13.

SERMO XVI.

Vers. 57.

1. Hos uersus psalmi huius magni nunc aggredimur in Dei uoluntate tractandos : *Pars mea Dominus*, quod habent quidam : *Portio mea, Domine*. Quod utrum ideo dicatur, quia particeps eius fit quisquis ei adhaeret, sicut scriptum est :
 5 *Mihi autem adhaerere Deo bonum est*; non enim existendo sunt homines dii, sed fiunt participando illius unius qui uerus est Deus; an quia partes sibi eligunt homines in hoc mundo, siue sortiuntur, alius hoc, alius illud, unde quisque uiuat, quodammodo portio piorum Deus est unde semper uiuant : uterque
 10 non est sensus absurdus. Sed quod sequitur audiamus : *Dixi, custodire legem tuam*. Quid est : *Portio mea, Domine, dixi, custodire legem tuam*, nisi quia ita erit portio cuiusque Dominus, cum legem eius custodierit ?

58.59.

2. Sed quomodo custodit, nisi hoc donet atque ad hoc adiu- μ 1318
 uet Spiritus uiuificans; ne littera occidat, et peccatum occasione accepta per mandatum operetur in homine omnem concupiscentiam. Inuocandus est igitur; sic enim ab eo fides impetrat quod lex imperat; quoniam qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Et ideo uide quid subiungat : *Precatus sum faciem tuam in toto corde meo*. Et dicens quomodo sit precatus : *Miserere, inquit, mei secundum eloquium tuum*. Et tamquam exauditus atque adiutus ab eo quem
 10 precatus est : *Cogitauit, inquit, uias meas, et auerti pedes meos in testimonia tua*. *Auerti* scilicet a uiis meis, quae displicuerunt mihi, ut irent in testimonia tua, atque ibi haberent uiam. Plures enim codices non habent : *Quia cogitauit*, sicut in quibusdam legitur, sed tantummodo : *Cogitauit*.
 15 *Quod autem hic positum est : Et auerti pedes meos*, nonnulli habent : *Quia cogitauit, et auertisti pedes meos* : ut hoc Dei potius gratiae tribuatur, secundum illud quod apostolus ait : *Deus est enim qui operatur in uobis*; cui etiam dicitur : *Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem*. Si
 20 oculos, ne uideant uanitatem, cur non et pedes, ne sectentur errorem ? Propter quod et illud scriptum est : *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos*. Sed siue *auertisti pedes meos*, siue *auerti pedes meos* legatur, ab illo fit ut faciamus, cuius faciem precatus est in
 25 corde suo, et cui dixit : *Miserere mei secundum elo-*

CXVIII, sermo 16, 1, 5 Ps. 72, 28. 2, 2 cfr II Cor. 3, 6. 2/4 cfr Rom. 7, 8. 5 cfr Ioel 2, 32; Rom. 10, 13. 18 Phil. 2, 13. 19 Ps. 118, 37. 21 Ps. 24, 15.

CXVIII, sermo 16, 1, 2 pars] VIII heth *praem.* a, heth *praem.* *Prosp.* pars] a, portio *Prosp.* (cfr l. 3) 3 portio] pars *plures codd.* 7 partes] *codd. Am.*, sicut *praem. Er. Lou.* 2, 7 uultum tuum a 10 cogitauit] quia *praem.* a (cfr l. 13) conuerti a 16 auertisti] *Vulg.*

quium tuum, hoc est, secundum uerbum promissionis tuae. Filii quippe promissionis in semine deputantur Abrahae.

PL

60. **3.** Denique hoc impetrato gratiae beneficio, *Paratus sum*, 1546
inquit, *et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua* : quod aliqui interpretati sunt : *ad custodiendum mandata tua* ; aliqui, *ut custodirem* ; aliqui, *custo-*
5 *dire*, quod graecus posuit, τοῦ φυλάξασθαι.

61. **4.** Quam uero paratus factus sit ad custodienda diuina man-
data subdidit, dicens : *Funes peccatorum circumplexi*
sunt me, et legis tuae non sum oblitus. Funes pec-
catorum impedimenta sunt inimicorum, siue spiritualium, sic-
5 ut diaboli et angelorum eius, siue carnalium, in quibus filiis
infidelitatis diabolus operatur. Non enim hoc nomen quod di-
ctum est *peccatorum*, ab eo quod sunt peccata declinatum
est, sed ab eo quod sunt peccatores, quod in graeco euidenter
apparet ¹. Cum itaque minantur mala, quibus terreant iustos,
10 ne pro Dei lege patiantur, quodammodo funibus implicant,
ueluti ualida et robusta reste sua. Trahunt enim peccata sicut
restem longam. Et hinc sanctos implicare conantur, et ali-
quando permittuntur. Sed si implicant corpus, non implicant
animum, ubi non est iste Dei legis oblitus ; quia sermo Dei
15 non est alligatus.

62. **5.** *Media nocte*, inquit, *surgebam ad confitendum*
tibi, super iudicia iustitiae tuae. Quia et hoc ipsum
quod funes peccatorum circumplectuntur iustum, iudicia sunt
iustitiae Dei. Propter quod dicit apostolus Petrus, tempus
5 esse *ut iudicium iam incipiat a domo Domini. Et si initium,*
inquit, *a nobis, qualis finis erit eis qui non credunt Domini*
euangelio ? Et si iustus quidem uix saluus erit, peccator et im-
pius ubi parebunt ? Hoc enim ait de persecutionibus quas pa-
tiebatur ecclesia, cum funes peccatorum circumplecterentur
10 eam. Proinde mediam noctem grauiora tribulationis intelle-
genda existimo. In qua dixit *Surgebam* : quia non eum sic
affligebat, ut deiceret ; sed exercebat, ut surgeret, id est, ut
ea ipsa tribulatione ad fortius confitendum proficeret. μ 1319

63.64. **6.** Iam uero quia ista fiunt gratia Dei per Iesum Christum
Dominum nostrum, uocem personae suae per hanc prophetiam
suo corpori adiungit ipse Saluator. Ad ipsum caput enim pro-
prie quod sequitur pertinere arbitror : *Particeps ego sum*
5 *omnium timentium te, et custodientium mandata*
tua. Sicut est in epistola quae ad Hebraeos inscribitur : *Qui*

27 cfr Rom. 9, 8.9. 4, 5 cfr Eph. 2, 2. 11 cfr Isai. 5, 18. 14 cfr 1
Tim. 2, 9. 5, 5 1 Petr. 4, 17. 6, 6 Hebr. 2, 11.14.

3, 2 conturbatus, ad custodienda a (cfr l. 3) 4, 10 funes plures codd. 6, 4
sum ego *Prosp.*

¹ ἀμαρτωλῶν.

enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes; propter quam causam non confunditur fratres eos uocare. Et paulo post: *Propterea ergo, inquit, quia pueri communicauerunt*
 10 *carni et sanguini, et ipse propemodum eorum participauit.* Quod quid est aliud, quam: Eorum particeps factus est? Neque enim efficeremur participes diuinitatis eius, nisi ipse mortalitatis nostrae particeps fieret. Nam et in euangelio, quod nos diuinitatis eius participes facti sumus, ita dicitur: *Dedit*
 15 *eis potestatem filios Dei fieri; his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt.* Vt autem hoc fieret, quia et
 20 *ipse factus est particeps mortalitatis nostrae, ita ibi sequitur: Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Per hanc eius participationem nobis gratia subministratur, ut caste timeamus Deum, et custodiamus mandata eius. Proinde ipse Iesus loquitur in ista prophetia; sed quaedam in membris suis et unitate corporis sui, tamquam in uno quodam homine diffuso toto orbe terrarum, et succrescente per uolumina saeculorum;
 25 quaedam uero in seipso capite nostro. Vnde et hoc est quod ait: *Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.* Et quia propter hoc quod particeps factus est fratrum suorum, Deus hominum, immortalis mortalium, ideo granum cecidit in terram, ut mortificatum multum fructum faceret; de ipso fructu secutus adiunxit: *Misericordia tua, Domine, plena est terra.* Et unde hoc, nisi cum iustificatur impius? In cuius gratiae scientia ut proficiatur, adiungit: *Et iustificationes tuas doce me.*

PL
1547

SERMO XVII.

Vers. 65.

1. Hi uersus psalmi huius, de quibus nunc in uoluntate Dei disputaturi sumus, ab hoc incipiunt: *Suauitatem fecisti cum seruo tuo, Domine, secundum uerbum tuum, uel potius, secundum eloquium tuum.* Sed quod ait graecus
 5 *χρηστότητα* aliquando *suauitatem*, aliquando *bonitatem* nostri interpretes transtulerunt. Verum quia suauitas potest esse et in malo, quando illicita quaeque et immunda delectant, potest etiam esse et in ea quae conceditur uoluptate carnali; sic debemus intellegere *suauitatem*, quam *χρηστότητα* graeci
 10 uocant, ut in bonis spiritalibus deputetur; propter hoc enim eam et *bonitatem* nostri appellare uoluerunt. Nihil hic ergo

14 Ioh. 1, 12-14.

33 et] om. a cum LXX.

CXVIII, sermo 17, 1, 2 suauitatem] thet. suauitate a, teth. bonitatem Prosp. (cfr l. 5)

aliud dictum existimo : *Suauitatem fecisti cum seruo tuo*, nisi, fecisti ut me delectaret bonum. Quando enim delectat bonum, magnum est Dei donum. Quando autem bonum μ 1320
 15 opus quod lex imperat, fit timore poenae, non delectatione iustitiae, cum Deus metuitur, non amatur ; seruuliter fit, non liberaliter. Seruus autem non manet in domo in aeternum, filius manet in aeternum ; quia consummata caritas foras mittit timorem. *Suauitatem itaque fecisti cum seruo tuo*,
 20 *Domine*, faciendo filium qui seruus fuit : *secundum eloquium tuum*, hoc est, secundum promissum tuum ; ut secundum fidem firma sit promissio omni semini.

66. 2. *Suauitatem, et eruditionem, et scientiam doce me*, inquit, *quoniam mandatis tuis credidi*. Augeri sibi ista poscit et perfici ; nam utique qui iam dixerat : *Suauitatem fecisti cum seruo tuo*, quomodo dicit : *Suauitatem doce*
 5 *me*, nisi ut ei gratia Dei magis magisque innotescat dulcedine bonitatis ? Habebant enim fidem qui dixerunt : *Domine, auge nobis fidem*. Et quamdiu uiuitur in hoc mundo, proficientium est ista cantatio. Addidit autem : *et eruditionem* ; uel, sicut plures codices habent, *disciplinam*. Sed *discipli-*
 10 *nam*, quam Graeci appellant *παιδείαν*, ibi scripturae nostrae PL
 1548
 10 ponere consueuerunt, ubi intellegenda est per molestias eruditio ; secundum illud : *Quem enim diligit Dominus, corripit ; flagellat autem omnem filium quem recipit*. Haec apud ecclesiasticas litteras dici assolet disciplina, interpretata de graeco,
 15 ubi legitur *παιδεία*. Hoc enim uerbum in graeco positum est in epistola ad Hebraeos, ubi latinus interpres ait : *Omnis disciplina ad praesens non gaudii uidetur esse, sed tristitiae ; postea autem fructum pacificum his qui per eam certarunt, reddit iustitiae*. Cum quo ergo facit Deus suauitatem, id est, cui
 20 propitius inspirat boni delectationem ; atque, ut apertius id explicem, cui donatur a Deo caritas Dei, et propter Deum caritas proximi : profecto instanter orare debet, quo tantum sibi augeatur hoc donum, ut non solum pro illo contemnat delectationes ceteras, sed etiam pro illo quaslibet perferat pas-
 25 siones. Ita suauitati salubriter additur disciplina. Non enim quantulaecumque suauitati uel bonitati, hoc est, caritati sanctae poscenda et optanda est ; sed tam magnae, ut sub eius pressura non possit exstingui, sed sicut ingens flamma sub impetu uenti, quanto magis reprimitur, tanto ardentius exci-
 30 tari. Ideo parum fuit dicere : *Suauitatem fecisti cum seruo tuo*,

CXVIII, sermo 17, 1, 17 cfr Ioh. 8, 35. 18 cfr 1 Ioh. 4, 18. 22 cfr Rom. 4, 16. 2, 6 Luc. 17, 5. 12 Prou. 3, 12 ; Hebr. 12, 6. 16 Hebr. 12, 11. 30 Ps. 118, 65.

14 magnum est dei donum] *codd. Am. (cfr Prosp.)*, magnum dei bonum est *Lou.*
 2, 2 quoniam] *a*, quia in *Prosp. (at in om. in comment.)*

nisi rursus peteret ut eum doceat suauitatem, tantam utique ut disciplinam possit patientissime sustinere. Tertia ponitur scientia ; quoniam si magnitudine sua praecedit scientia magnitudinem caritatis, non aedificat, sed inflat. Cum ergo tanta
 35 fuerit caritas in bonitate suauis, ut tribulationibus non possit exstingui, quas adhibet disciplina, tunc utilis erit scientia, qua innotescit etiam sibi homo quid ipse meruerit, et quae a Deo donata sint ei, per quae posse se sciat quae se posse nesciebat, et per seipsum omnino non poterat.

3. Quod autem non ait : Da mihi, sed, *Doce me*, quomodo suauitas docetur, si non detur ? Quandoquidem multi quod eos non delectat sciunt, et quarum rerum habent cognitionem, non habent suauitatem. Suauitas enim disci non potest, nisi
 5 delectet. Item disciplina, quae significat emendatoriam tribulationem, accipiendo discitur ; id est, non audiendo uel le-^μ 1321 gendo, uel cogitando, sed experiendo. At uero scientia, quam tertiam posuit in his quae ait : *Doce me*, docendo datur. Nam quid est aliud docere, quam scientiam dare ? Et haec
 10 duo ita sibi connexa sunt, ut alterum sine altero esse non possit. Nemo enim docetur nisi discat et nemo discit nisi doceatur. Et ideo si discipulus capax non sit eorum quae a doctore dicuntur, non potest doctor dicere : Ego eum docui, sed ipse non didicit ; dicere autem potest : Ego ei dixi quod dicendum fuit,
 15 sed ille non didicit : quia non percepit, non comprehendit, non intellexit. Nam profecto et ille didicisset, si iste docuisset. Et ideo Deus, quando uult docere, prius dat intellectum, sine quo ea quae ad diuinam doctrinam pertinent, homo non potest discere ; unde et iste paulo post dicit : *Da mihi intellectum, ut*
 20 *discam mandata tua*. Potest itaque homo, cum docere aliquem cupit, dicere illa quae dixit Dominus discipulis suis, postea- PL quam resurrexit a mortuis ; sed facere quod ille fecit, non potest. 1549 Ait enim euangelium : *Tunc aperuit eis sensum, ut intellegent scripturas, et dixit illis*. Quid autem illis dixerit, ibi legi-
 25 tur : sed ideo ceperunt quod dixit, quia unde caperetur aperuit. Docet ergo Deus suauitatem inspirando delectationem, docet disciplinam temperando tribulationem, docet scientiam insinuando cognitionem. Cum itaque alia sint quae ideo discimus ut tantummodo sciamus, alia uero ut etiam faciamus ;
 30 quando Deus ea docet, sic docet ut scienda sciamus, aperiendo ueritatem, sic docet ut facienda faciamus, inspirando suauitatem. Neque enim frustra ei dicitur : *Doce me ut faciam uoluntatem tuam*. Sic, inquit, *doce ut faciam*, non tantummodo ut sciam. Ipsa quippe recte facta, fructus est noster quem reddi-

34 cfr I Cor. 8, 1.

3, 23 Luc. 24, 45.

32 Ps. 142, 10.

3, 4 dici *plures codd.*

35 mus agricolae nostro ; sed scriptura dicit : *Dominus dabit suauitatem, et terra nostra dabit fructum suum*. Quae autem ista terra est, nisi de qua dicitur eidem ipsi qui dat suauitatem : *Anima mea uelut terra sine aqua tibi*.

4. Quod uero cum dixisset : *suauitatem, et disciplinam, et scientiam doce me*, adiunxit atque ait : *Quoniam mandatis tuis credidi*, non immerito quaeri potest cur non dixerit : oboediui, sed, *credidi*. Alia sunt enim mandata, 5 alia promissa. Mandata facienda suscipimus, ut accipere promissa mereamur. Promissis ergo credimus, mandatis obtemperamus. Quid est ergo : *mandatis tuis credidi*, nisi, credidi quod tu illa mandaueris, non aliquis homo, quamuis per homines hominibus ministrata sint ? Quia itaque credidi 10 tua esse mandata, ipsa fides mea qua id credidi, impetret abs te gratiam qua faciam quod mandasti. Si enim homo mihi haec iuberet forinsecus, numquid, ut etiam facerem quod iuebat, adiuuaret intrinsecus ? Doce ergo me suauitatem inspiciendo caritatem, doce me disciplinam donando patientiam, 15 doce me scientiam illuminando intelligentiam, *quoniam mandatis tuis credidi*. Te illa credidi mandasse qui Deus es, et homini donas unde facias eum facere quod mandas.

67. 5. *Priusquam humilarer*, inquit, *ego deliqui ; propterea uerbum tuum*, uel, sicut alii expressius habent : *propterea eloquium tuum custodiui*, utique ne rursum humilarer. Quod ad illam humilationem melius refertur, μ 1322 5 quae facta est in Adam, in quo omnis creatura humana tamquam in radice uitata, quoniam ueritati subiecta esse non uoluit, subiecta est uanitati. Quod uasis misericordiae profuit experiri, ut deiecta superbia diligatur oboedientia, et pereat non reditura miseria.

68. 6. *Suauis es, Domine*, uel sicut plures habent *Suauis es tu, Domine* ; aliqui etiam *Suauis es tu*, uel *Bonus es tu*, sicut de hoc uerbo superius tractauimus. *Et in tua suauitate doce me iustificationes tuas*. Vere uult fa- 5 cere iustificationes Dei, quando eas in eius suauitate uult discere ab ipso cui dixit : *Suauis es tu, Domine*.

69. 7. Denique sequitur : *Multiplicata est super me iniquitas superborum* : eorum scilicet quibus non profuit, PL 1550 quod posteaquam deliquit, humilata est humana natura. *Ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua*. 5 Quantalibet, inquit, abundet iniquitas, non in me refrigescet

35 Ps. 84, 13. 38 Ps. 142, 6. 5, 5 cfr Gen. 3, 17. 7 cfr Rom. 8, 20. 7, 5 cfr Matth. 24, 12.

5, 1 humilarer] a, humiliarer (codd.) edd. μ Prosp. 2 uerbum] a, eloquium
 Prosp. (cfr l. 3) 6, 2 tu] Prosp., om. a 2/3 bonus es tu] Vulg. 3 in]
 Prosp., om. a 3/4 suauitate tua a

caritas. Tamquam ille hoc dicit, qui in eius suauitate iustificationes Dei discit. Quanto magis enim suauia sunt quae iubet qui iuuat, tanto magis ea scrutatur amans, ut cognita faciat et faciendo cognoscat; quia perfectius cognoscuntur, cum
10 fiunt.

70. 8. *Coagulatum est ut lac cor eorum.* Quorum, nisi superbiorum quorum super se multiplicatam dixit iniquitatem? Obduruisse autem cor eorum uult intellegi hoc uerbo et hoc loco. Nam dicitur et in bono, sicut in psalmo sexagesimo
5 septimo dicitur: *Mons incaseatus, mons uber*; et intellegitur gratia plenus; nam et illud quidam *coagulatus* interpretati sunt. Sed uide quid a se opponat duritiae cordis illorum: *Ego uero*, inquit, *legem tuam meditatus sum*. Quam legem? Vtique iustissimam et misericordissimam; unde illi dicitur:
10 *Et lege tua miserere mei*. Superbis resistit, ut obdurentur; humilibus autem dat gratiam, ut diligant oboedientiam, et recipiant excellentiam. Meditatione quippe legis huius, uoluntaria seruatur humilitas, ut poenalis humilitas euadatur, de qua mox dicit.

71. 9. *Bonum mihi quoniam humilasti me, ut discam iustificationes tuas.* Vicinum aliquid et superius iam dixerat: *Priusquam humilarer, ego deliqui; propterea eloquium tuum custodiui*. Ipso quippe fructu ostendit quod bonum illi
5 fuerit humiliari; sed illic dixit et causam, quod humilitatem poenalem delinquendo praecesserit. Quod uero ibi ait: *Propterea eloquium tuum custodiui*, hic autem: *Vt discam iustificationes tuas*, satis significasse mihi uidetur hoc esse
10 ista nosse quod custodire, hoc custodire quod nosse. Neque enim Christus non nouerat quod arguebat, et tamen arguebat peccatum, cum dictum de illo sit quod *non nouerat peccatum*. Nouerat ergo quadam notitia, et rursus quadam ignorantia non nouerat. Sic et iustificationes Dei multi discunt, et non discunt. Nouerunt enim eas quadam notitia; et rursus quadam
15 ignorantia, quoniam non faciunt, non nouerunt. Eo modo hic ergo intellegendus est dixisse: *Vt discam iustificationes tuas*, ea notitia qua fiunt.

72. 10. Hoc autem quia non fit nisi per dilectionem, ubi qui facit habet delectationem, propter quod dictum est: *In tua suauitate doce me iustificationes tuas*, sequens uersus ostendit, ubi ait: *Bona mihi lex oris tui, super milia auri et*
5 *argenti*: ut amplius diligit caritas legem Dei, quam diligit cupiditas milia auri et argenti.

8, 5 Ps. 67, 16.
11 Cor. 5, 21.

10 cfr Iac. 4, 6; 1 Petr. 5, 5.
10, 2/3 Ps. 118, 68.

9, 3/4 Ps. 118, 67. 11

8, 1 sicut *Prosp.* 8 uero] autem a *Prosp.* meditabor a 11/12 recipiant] *codd.*,
ne *praem. edd.* 9, 1 mihi quoniam] a, est mihi quod *Prosp.* humilasti] a, humi-
liasti (*codd.*) *edd.* μ *Prosp.* 10, 4 bona] loth (*lege iod*). bonum a, bonum *Prosp.*

SERMO XVIII.

Vers. 73.

1. Quando Deus hominem fecit ex puluere, et animauit flatu, non ibi commemoratum est quod manibus fecerit. Cur PL itaque quibusdam uisum fuerit uerbo Deum fecisse cetera, hominem uero uelut aliquid praecipuum fecisse manibus suis, 15 non uideo, nisi forte quia ex puluere formatum legitur hominis corpus; non potuisse fieri nisi manibus arbitrantur, nec adtendunt quod in euangelio de Verbo Dei scriptum est: *Omnia per ipsum facta sunt*, non posse constare, si non per Verbum factum est etiam corpus humanum. Sed adhibent 10 testimonium de hoc psalmo, et dicunt: Ecce ubi apertissime clamat homo: *Manus tuae fecerunt me et finxerunt me*. Quasi non aperte etiam dictum sit: *Videbo caelos, opera digitorum tuorum*; nec minus aperte: *Et opera manuum tuarum sunt caeli*, multoque apertius: *Et aridam terram manus eius finxerunt*. Manus ergo Dei sunt potestas Dei. Aut si pluralis numerus eos mouet, quia non dictum est, manus tua, sed, *manus tuae*, accipiant manus Dei, uirtutem et sapientiam Dei, quod utrumque unus dictus est Christus: qui etiam intellegitur brachium Domini, ubi legitur: *Et brachium Domini 20 cui reuelatum est?* Aut accipiant manus Dei, Filium et Spiritum sanctum; quia et Spiritus sanctus cooperatur est Patris et Filii; unde ait apostolus: *Omnia haec operatur unus atque idem Spiritus*. Propterea quippe dixit: *Vnus atque idem*, ne tot spiritus quot opera putarentur, non quod sine Patre et 25 Filio Spiritus operetur. Liberum est igitur quomodo intellegantur manus Dei: dum tamen nec ea quae facit manibus, Verbo facere negetur; nec ea quae facit Verbo, manibus facere non putetur; nec propter manus forma corporis, aut alia manus sinistra, alia dextra, nec propter Verbum sonus oris, uel 30 motus animi transitorius operanti Deo inesse credatur.

2. Nec defuerunt qui duo ista uerba: *fecerunt me et finxerunt me*, sic distinguerent, ut animam Deum fecisse, corpus autem finxisse dicerent; quia de anima dixit Deus: *Omnem flatum ego feci*; de corpore autem legitur: *Et finxit Deus 5 hominem puluerem de terra*; tamquam fiat quidem omne quod fingitur, non tamen fingatur omne quod fit. Et ideo animam factam potius dicunt esse quam fictam, quia non est corpus, sed spiritus; quasi non scriptum sit: *Qui finxit spiritum hominis in ipso*. Verumtamen quando utrumque hoc uerbum de

CXVIII, sermo 18, 1, 5 cfr Gen. 2, 7. 8 Ioh. 1, 3. 12 Ps. 8, 4.
13 Ps. 101, 26. 14 Ps. 94, 5. 18 cfr 1 Cor. 1, 24. 19 Isai. 53, 1. 22 1
Cor. 12, 11. 2, 3 Isai. 57, 16. 4 Gen. 2, 7. 8 Zach. 12, 1.

CXVIII, sermo 18, 1, 11 manus] iod *praem. Prosp.* finxerunt] a, plas-
mauerunt *Prosp.* (at finxerunt in comment.)

10 homine in loco uno ponitur, et utrumque hominis, id est, et anima et corpus diuinitus conditum non negatur, non ineleganter distribuuntur singulis singula, ut anima facta, corpus autem fictum intellegatur, siue formatum, siue plasmatum. Nam quidam interpretes noluerunt dicere *finxerunt me*,
 15 sed *plasmauerunt me*, magis diligentes minus latine declinare de graeco, quam dicere *finxerunt*, quod aliquando etiam de simulatione dici solet.

3. Sed utrum hoc secundum Adam dictum est, ex quo cum sint omnes homines propagati, quis hominum, quando ille ^{μ 1324} factus est, etiam se factum non potest dicere originis seminisque ratione? An etiam secundum hoc recte dici potuit: *Ma-* PL
 5 *nus tuae fecerunt me et plasmauerunt me*, quoniam ¹⁵⁵² unusquisque non sine opere Dei etiam de parentibus fit, ipso creante, illis generantibus? Quoniam si operatoria Dei potentia rebus subtrahatur, intereunt; nec aliquid omnino siue de mundi elementis, siue de genitoribus, siue de seminibus
 10 nascitur, si ea non operetur Deus. Propter quod ait prophetae Ieremiae: *Priusquam te formarem in utero, noui te*. Sed numquid sine intellectu fecit hominem Deus, siue primum, siue unumquemque nascentium, et nunc dicat ei: *Manus tuae fecerunt me et plasmauerunt me; da mihi intelle-*
 15 *ctum?* Nonne ipsi naturae humanae intellectus est inditus, ut eo discernatur a pecore? An sic est deformata peccando, ut etiam hoc in ea reformandum sit? Propter quod et apostolus omnibus ad regenerationem pertinentibus dicit: *Renouamini spiritu mentis uestrae*; et utique intellectus in mente est.
 20 Hinc rursus ait: *Reformamini in nouitate sensus uestri*; de his autem qui huius regenerationis consortes non erant, *Hoc*, inquit, *dico et testificor in Domino, ut non iam ambuletis sicut et gentes ambulant in uanitate mentis suae, obscurati intellegentia, alienati a uia Dei per ignorantiam, quae est in illis propter*
 25 *caecitatem cordis eorum*. Propter hos igitur interiores oculos, quorum caecitas est non intellegere, ut aperiantur, et magis magisque serenentur, fide corda mundantur. Quamuis enim, nisi aliquid intellegat, nemo possit credere in Deum; tamen ipsa fide qua credit, sanatur, ut intellegat ampliora. Alia sunt
 30 enim quae nisi intellegamus, non credimus; et alia sunt quae nisi credamus, non intellegimus. Nam cum fides sit ex auditu, auditus autem per uerbum Christi, quomodo credit praedicanti fidem, qui, ut alia taceam, linguam ipsam quam loquitur non intellegit? Sed nisi essent rursus aliqua quae intellegere non
 35 possumus, nisi ante credamus, propheta non diceret: *Nisi credideritis, non intellegetis*. Proficit ergo noster intellectus ad intellegenda quae credat, et fides proficit ad credenda quae

3, 11 Ier. 1, 5.

18 Eph. 4, 23.

20 Rom. 12, 2.

21 Eph. 4, 17.

27 cfr

Act. 15, 9.

31 cfr Rom. 10, 17.

35 Isai. 7, 9, sec. LXX.

intellegat ; et eadem ipsa ut magis magisque intellegantur, in ipso intellectu proficit mens. Sed hoc non fit propriis tamquam naturalibus uiribus, sed Deo adiuuante atque donante ; sicut medicina fit, non natura, ut uitiatuſ oculus uim cernendi recipiat. Qui ergo dicit Deo : *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua*, non omnimodo expers eius est, uelut pecus ; nec ita, quamuis homo, ut in eorum numero deputandus sit, qui *ambulant in uanitate mentis suae, obscurati intelligentia, alienati a uia Dei*. Nam si talis esset, nec hoc diceret. Non autem parui est intellectus, nosse a quo poscendus sit intellectus. Et cogitandum est quanto sint altius intellegenda diuina mandata ; quando ad ea discenda sibi adhuc dari intellectum petit, qui iam sic intellegit, et qui eloquia Dei se custodisse ante iam dixit.

4. Quod autem interpretati sunt nostri : *Da mihi intellectum*, breuius dixit graecus, *συνέτισόν με* : quia uno uerbo PL complexus est : *Da mihi intellectum*, quod est *συνέτισσον*, 1553 quod latine uno uerbo dici non potest ; tamquam si non posset 5 latine dici : sana me ; et diceretur : da mihi sanitatem, sicut *μ* 1325 hic dictum est : *Da mihi intellectum* ; aut, sanum me fac, sicut etiam hic dici potest, intellegentem me fac. Quod quidem potuit et angelus facere ; nam dixit Danieli : *Veni intellectum dare tibi* ; et hoc uerbum est in graeco, quod etiam 10 hic est, *συνετίσαι σε* ; tamquam si diceret latinus, sanitatem dare tibi, quod graecus dixisset, sanare te. Non enim circumloqueretur latinus interpretſ dicendo, intellectum dare tibi ; si quemadmodum dici potest a sanitate, sanare te, ita dici posset ab intellectu, intellectuare te. Sed si potest hoc et angelus fa- 15 cere, quid est quod iste hoc a Deo sibi poscit ut fiat ? An quia Deus angelo iusserat ut faceret ? Ita uero ; nam Christus intellegitur hoc iussisse angelo ut faceret, eo loco ubi ait propheta : *Et factum est, cum uiderem ego Daniel uisum, et quae- rebam intellectum, et ecce stetit in conspectu meo ut uisus uiri 20 et audiui uocem uiri inter Vbal, et uocauit, et dixit : Fac intellegere illum uisionem*. Et ibi in graeco uerbum hoc est, quod et hic, id est *συνέτισσον*. Deus itaque per seipsum, quia lux est, illuminat piſ mentes, ut ea quae diuina dicuntur uel ostenduntur, intellegant. Sed si ad hoc ministro utitur angelo, po- 25 test quidem aliquid agere angelus in mente hominis, ut capiat lucem Dei, et per hanc intellegat ; sed ita dicitur intellectum dare homini, et quasi, ut ita dicam, intellectuare hominem, quemadmodum quisquam dicitur lucem dare domui, uel illuminare domum, cui fenestram facit, cum eam non sua luce 30 penetret et illustret, sed tantummodo aditum quo penetretur

45 Eph. 4, 17. 4, 8 Dan 10, 14. 18 Dan. 8, 15. 16. 22 cfr Ioh. 1, 4.9.

3, 42 ut] *Prosp.*, et a 4, 20 dixit] *plures codd. Am., Vlai add. Er. Lou.*

atque illustretur, aperiat. Sed nec sol qui per fenestram illustrat domum, ipse creauit eandem domum, aut hominem qui fenestram fecit in domo, aut ipse illi iussit ut faceret, aut adiuuit ipse facientem, aut aliquid egit ut aperiretur qua
 35 suum lumen infunderet ; Deus autem et hominis mentem rationalem atque intellectualem fecit, qua posset capere lumen eius ; et angelum talem fecit, qui operari posset aliquid unde ad capiendum lumen Dei mens adiuuaretur humana ; et eandem sic adiuuat mentem, ut angelicam recipiat operationem ;
 40 et eam sic illuminat de seipso, ut non solum illa quae a ueritate monstrantur, sed ipsam quoque proficiendo perspiciat ueritatem. Sed quoniam res quidem necessarias, quantum existimo, tamen prolixa disputatione tractauimus, dilatis sequentibus psalmi huius uersibus, sermonem istum isto fine claudamus.

SERMO XIX.

Vers. 73.

1. Dominus Iesus in hoc psalmo per prophetam, tamquam sibi, petiuit intellectum dari a Deo corpori suo quod est ecclesia, ad Dei mandata discenda. Cum ipso enim uita corporis eius, hoc est populi eius, abscondita est in Deo, et ipse in eodem corpore suo indigentiam patitur, et poscit quod membris
 5 suis est necessarium. *Manus tuae, inquit, fecerunt me, et plasmauerunt me ; da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Quia tu, inquit, formasti, tu reforma ; ut fiat in corpore Christi, quod ait apostolus : *Reformamini in nouitate sensus uestri.*
 10

74.

2. *Qui timent te, inquit, uidebunt me et iucundabuntur, uel sicut habent alii codices : laetabuntur, quoniam in uerba tua speraui ;* id est, in ea quae promisisti, ut sint promissionis filii, semen Abrahae, in quo benedicuntur
 5 omnes gentes. Qui sunt autem qui timent Deum, et quem uidebunt et laetabuntur, quoniam in uerba Dei sperauit ? Si corpus Christi est, id est ecclesia, cuius est uox ista per Christum, uel in ipsa et de ipsa, tamquam de seipso ista uox Christi est, numquid non ipsi sunt in eis qui timent Deum ? Quis est ergo
 10 ille quem uident, et iucundantur ? An populus ipse se uidet, et iucundatur, et sic dictum est : *Qui timent te, uidebunt me et laetabuntur, quia in uerba tua speraui ;* uel sicut alii diligentius expresserunt : *supersperaui ;* tamquam diceret : *Qui timent te, uidebunt ecclesiam tuam,*
 25 *et iucundabuntur, quia in uerba tua supersperaui ;* cum ipsi sint ecclesia, qui uident ecclesiam et iucundantur ?

CXVIII, sermo 19, 1, 4 cfr Col. 3, 3.
 3 ; 26, 4.

9 Rom. 12, 2.

2, 4 cfr Gen. 12,

CXVIII, sermo 19, 2, 2 laetabuntur] *Vulg.*

3 in] *om. a*

13 supersperaui]

Sed cur non dixit, qui timent te, uident me, et iucundantur ; sed *timent te*, uerbum praesentis temporis posuit ; *uidebunt* autem et *iucundabuntur*, futuri temporis uerba
 20 sunt ? An quia in praesenti tempore timor est, quamdiu tentatio est uita humana super terram ; iucunditas autem quam uoluit hic intellegi, tunc erit quando iusti fulgebunt in regno Patris sui sicut sol ? Hinc enim etiam illud in alio psalmo legitur : *Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam*
 25 *abscondisti timentibus te !* Nunc ergo quamdiu timent, nondum uident ; sed *uidebunt*, et *iucundabuntur*, quia et illic sequitur : *Perfecisti autem sperantibus in te ;* et hic, *quia in uerba tua speraui*, uel *supersperaui*, ut in uerbo ita composito et cura interpretis diligentioris expresso, etiam il-
 30 lud intellegamus, quod *potens est Deus facere supra quam petimus et intellegimus ;* ut quia *supra quam petimus et intellegimus* sunt, parum sit ea sperare, sed debeamus supersperare.

75.76.

3. Quia ergo adhuc timet ecclesia quae in hac uita est, et nondum se uidet in eo regno ubi erit segura iucunditas, sed inter periculosas tentationes in hoc mundo laborat, ubi audit : *Qui se putat stare, uideat ne cadat ;* considerans huius mortalitatis miseriam, in qua iugum graue super filios Adam, a die exitus de uentre matris eorum, sic in omnibus pertenditur usque in diem sepulturae in matrem omnium, ut propter carnem concupiscentem aduersus spiritum, etiam regenerati gemere sub eius grauitate cogantur ; hoc ergo considerans, *Cognoui*, PL
 10 inquit, *Domine, quia iustitia iudicia tua, et ueritate 1555 humilasti me. Fiat misericordia tua, et consoletur me secundum eloquium tuum seruo tuo.* Misericordia et ueritas ita diuino eloquio commendantur, ut cum in multis inueniantur locis, maxime in psalmis, quodam etiam loco legatur : *Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas.* Et hic quidem primo ueritatem posuit, qua humiliati sumus in mortem, iudicante illo cuius iudicia iustitia est ; deinde misericordiam, qua instauramur ad uitam, promittente illo cuius beneficium gratia est. Ideo ait : *secundum eloquium tuum*
 20 *seruo tuo*, id est, secundum quod promisisti seruo tuo. Siue ergo regeneratio qua hic in Dei Filios adoptamur, siue fides et spes et caritas quae tria aedificantur in nobis, quamuis de mi- μ 1327
 25 *sericordia Dei ueniant ; tamen in hac aerumnosa et procellosa uita solatia sunt miserorum, non gaudia beatorum ; ideo dictum est : Fiat misericordia tua, ut consoletur me.*

20 cfr Iob 7, 1. 22 cfr Matth. 13, 43. 24 Ps. 30, 20. 30 Eph. 3, 20. 3, 4
 1 Cor. 10, 12. 5 cfr Eccli. 40, 1. 7 cfr Gal. 5, 17. 15 Ps. 24, 10.

Vulg. 3, 9 agnoui a 10 quoniam a Prosp. iustitia] a, iusta Prosp. ueritate] potiores codd., in ueritate tua edd. Prosp., ueritate tua a 11 humilasti] a, humiliasti (codd.) edd. μ, humilias Prosp. fiat] itaque add. a, autem add. Prosp. et] ut a Prosp. cum LXX, fort. recte (cfr l. 25) 12 uerbum a

77. 4. Sed quia post haec et per haec etiam illa uentura sunt, ideo sequitur : *Veniant mihi miserationes tuae, et uiuam*. Tunc enim uere uiuam, quando nihil potero timere, ne moriar. Ipsa enim et sine ullo additamento dicitur uita, nec
 5 intellegitur nisi aeterna et beata, tamquam sola dicenda sit uita, in cuius comparatione ista quam ducimus, mors potius sit appellanda quam uita ; quale illud est in euangelio : *Si uis uenire ad uitam, serua mandata*. Numquid addidit aeternam, uel beatam ? Item de resurrectione carnis cum loqueretur :
 10 *Qui bene fecerunt, inquit, in resurrectionem uitae* ; neque hic ait, aeternae, seu, beatae. Sic et hic : *Veniant, inquit, mihi miserationes tuae, et uiuam* ; neque hic ait, in aeternum uiuam, uel, beate uiuam, quasi aliud non sit uiuere, quam sine ullo fine et sine ulla miseria uiuere. Sed hoc quo merito ?
 15 *Quia lex, inquit, tua meditatio mea est*. Haec meditatio nisi esset in fide, quae per dilectionem operatur, numquam propter eam posset ad illam uitam quispiam peruenire. Hoc dicendum putauit, ne quisquam, cum totam legem memoriae mandauerit, eamque creberrima recordatione cantauerit, non
 20 tacens quod praecipit, nec tamen uiuens ut praecipit, arbitretur se fecisse quod legit : *Quia lex tua meditatio mea est* ; et hinc se adepturum existimet, quod uerbis superioribus propter hoc meritum postulauit, ubi dictum est : *Veniant super me miserationes tuae, et uiuam*. Haec meditatio
 25 amantis est cogitatio, et tantum amantis, ut caritas non frigescat huius meditationis suae, quantalibet abundantia constipetur iniquitatis alienae.

78. 5. Denique sequitur et dicit : *Confundantur superbi, quoniam iniuste iniquitatem fecerunt in me ; ego autem exercebor in mandatis tuis*. Ecce quod ait, meditatio legis Dei, uel potius meditatio lex Dei.

79. 6. *Conuertantur, inquit, ad me qui timent te, et qui cognoscunt testimonia tua*. In nonnullis codicibus inuenimus et graecis et latinis : *Conuertantur mihi* ; quod tantumdem ualere existimo, quantum si dicatur, *ad me*. Sed
 5 quis est iste qui hoc dicit ? Non enim quisquam hominum hoc dicere audebit, aut si dicat, audiendus est. Nimirum ergo ille est qui etiam superius interposuit proprietatem uocis suae, dicens : *Particeps ego sum omnium timentium te*. Quia factus est particeps mortalitatis nostrae, ut et nos participes
 10 diuinitatis ipsius fieremus ; nos unius participes ad uitam, ad mortem uero particeps ille multorum. Ipse est enim ad

4, 7 Matth. 19, 17. 10 Ioh. 5, 29. 16 cfr Gal. 5, 6. 25 cfr Matth. 24, 12. 6, 8 Ps. 118, 63.

4, 2 misericordiae a 15 quoniam a est] om. a 5, 2 quia Prosp. geserunt a 3 garriam in praeceptis tuis a agit plures codd.

quem conuertuntur timentes Deum, et qui cognoscunt Dei testimonia, de illo per prophetas tanto ante praedicta, in eius praesentia per miracula paulo ante monstrata.

80. **7.** *Fiat, inquit, cor meum immaculatum in iustificationibus tuis, ut non confundar.* Redit ad uocem corporis sui, sancti scilicet populi sui, et iam immaculatum fieri cor suum precatur, hoc est cor membrorum suorum; in
 5 iustificationibus Dei, non in uiribus eorum; poposcit enim hoc, non praesumsit. Quod autem addidit: *Vt non confundar*, μ 1328 tale aliquid et in primis huius psalmi uersibus inuenitur, ubi dixit: *Vtinam dirigantur uiae meae ad custodiendas iustifi-*
 10 *data tua.* Quod ibi, quia dixit: *Vtinam*, uno uerbo significauit optantis, hoc isto loco apertioribus uerbis expressit orantis, dicendo: *Fiat cor meum immaculatum*: ut nec in illa, nec in ista sententia, quae utraque una est, inueniatur audacia
 15 *de libero arbitrio contra gratiam confidentis.* Quod autem ait ibi: *Tunc non confundar*, hoc ait hic: *Vt non confundar.* Fit ergo cor immaculatum membrorum et corporis Christi, gratia Dei per ipsum corporis caput, hoc est per Iesum Christum Dominum nostrum, per regenerationis lauacrum, ubi
 20 abolita sunt omnia praeterita peccata nostra, per spiritus adiutorium, per quod concupiscimus aduersus carnem, ne uincamur in pugna nostra; per dominicae orationis effectum, in qua dicimus: *Dimitte nobis debita nostra.* Ita donata nobis regeneratione, adiuta confictione, fusa precatione, fit cor nostrum immaculatum, ut non confundamur; quia et hoc ad
 25 iustificationes Dei pertinet, quando inter eius alia praecepta praecipitur: *Dimittite, et dimittetur uobis; date, et dabitur uobis.*

SERMO XX.

Vers. 81.

1. Adiuuante Domino, istam magni huius psalmi partem considerandam exponendamque suscepimus, ubi dicit: *Defecit in salutare tuum anima mea, et in uerbum tuum speraui.* Non omnis defectus uel culpa putandus est
 5 esse, uel poenae; est etiam defectus laudabilis uel optabilis. Nam cum sint inter se duo ista contraria, proficere et deficere, usitatius profectus in bono accipitur, defectus in malo, quando non additur uel subintellegitur in quid proficiatur uel deficiatur; cum uero additur, potest et malum esse proficere, bonum-

PL
1557

7, 18 cfr Tit. 3, 5. 19 cfr Gal. 5, 17. 22 Matth. 6, 12. 26 Luc. 6, 37.38.

7, 1/2 tuis iustif. a Prosp. 21 effectum] codd., affectum edd. 23 adiuta
 confictione] codd., adiuta (adiuti Er. Lou.) confessione Am. Er. Lou.

CXVIII, sermo 20, 1, 2/3 defecit] caph. praem. a Prosp.

10 que deficere. Aperte quippe dixit apostolus : *Profanas autem uerborum nouitates evita : multum enim proficient ad impietatem ;* ait et de quibusdam : *Proficient in peius.* Ita et defectus a bono in malum malus est, a malo in bonum bonus est. Bono quippe defectu dictum est : *Desiderat et deficit anima mea in*
 15 *atria Domini.* Sic et hic non ait : Defecit a salutari tuo, sed : *Defecit in salutare tuum,* hoc est, ad salutare tuum, *anima mea.* Bonus est ergo iste defectus : indicat enim desiderium boni, nondum quidem adepti, sed auuidissime ac uehementissime concupiti. Sed quis hoc dicit nisi genus electum,
 20 regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ab origine generis humani usque ad huius saeculi finem, in eis qui suo quique tempore hic uixerunt, uiuunt, uicturi sunt, desiderans Christum ? Teste sanctissimo sene Simeone, qui cum eum infantem accepisset in manus, dixit : *Nunc dimittis, Domine,*
 25 *seruum tuum, secundum uerbum tuum in pace ; quoniam uiderunt oculi mei salutare tuum.* Acceperat enim responsum diuinum, non se gustaturum mortem, nisi uidisset Christum Domini. Quale autem desiderium fuit in isto sene, tale fuisse credendum est in omnibus superiorum temporum sanctis. Vnde ^{μ 1329}
 30 et ipse Dominus discipulis ait : *Multi prophetae et reges uoluerunt uidere quae uos uidetis, et non uiderunt ; et audire quae auditis, et non audierunt,* ut ipsorum etiam uox hoc loco agnoscatur : *Defecit in salutare tuum anima mea.* Nec tunc ergo quieuit hoc desiderium sanctorum, nec nunc quiescit in
 35 Christi corpore quod est ecclesia, usque ad terminum saeculi, donec ueniat *Desideratus cunctis gentibus,* sicut promittitur per prophetam. Propter quod dicit apostolus : *Superest mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex ; non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt ma-*
 40 *nifestationem eius.* Hoc itaque desiderium de quo nunc agimus, de dilectione consurgit manifestationis eius ; de qua item dicit : *Cum Christus apparuerit uita uestra, tunc et uos cum illo apparebitis in gloria.* Prima ergo tempora ecclesiae ante uirginis partum, sanctos habuerunt qui desiderarent incarnationis eius aduentum ; ista uero tempora ex quo adscendit in caelum, sanctos habent qui desiderent eius manifesta-
 45 tionem ad uiuos et mortuos iudicandos. Neque hoc ecclesiae desiderium ab initio usque in finem saeculi requieuit aliquantum, nisi quamdiu hic cum discipulis in carne uersatus est, ut
 50 totius corporis Christi in hac uita gementis uox conuenienter intellegatur : *Defecit in salutare tuum anima mea, et*

CXVIII, sermo 20, I, 10 II Tim. 2, 16. 12 II Tim. 3, 13. 14 Ps. 83, 3.
 19 cfr I Petr. 2, 9. 24 Luc. 2, 29. 30 Matth. 13, 17. 36 Agg. 2, 8.
 37 II Tim. 4, 8. 42 Col. 3, 4.

50 uox] *om. codd. (fort. supplendum 'desiderium')*

in uerbum tuum speraui : hoc est in promissum ; quae spes facit ut per patientiam exspectetur quod a credentibus non uidetur. Etiam hic graecus illud uerbum habet, quod
 55 quidam nostri interpretes *supersperaui* transferre maluerunt ; quia procul dubio plus futurum est, quam dici potest. PL 1558

82. 2. *Defecerunt*, inquit, *oculi mei in eloquium tuum, dicentes : Quando consolaberis me ?* Ecce rursus in oculis, sed utique interioribus, laudabilis et felix ille defectus, non ueniens ex infirmitate animi, sed ex fortitudine desiderii in promissum Dei ; hoc enim ait : *in eloquium tuum*. Quomodo autem tales oculi dicunt : *Quando consolaberis me*, nisi cum tali intentione et exspectatione oratur et gemitur ? Lingua enim loqui, non oculi solent ; sed oculorum quodammodo uox est desiderium orationis. Verum in eo quod ait : *Quando*
 10 *consolaberis me*, tamquam moras se perpeti ostendit. Vnde est etiam illud : *Et tu, Domine, quousque ?* Quod aut ideo fit ut dulcior ueniat dilata iucunditas, aut iste sensus est desiderantium, cum spatium temporis, etiam quod subuenienti breue est, longum est amanti. Nouit autem Dominus quid
 15 quando faciat, qui in mensura et numero et pondere cuncta disponit.

83. 3. Ardentibus autem spiritalibus desideriiis, carnalia desideria sine dubitatione frigescent ; propter hoc sequitur : *Quoniam factus sum tamquam uter in pruina ; iustificationes tuas non sum oblitus*. Nimirum enim per
 5 utrem carnem mortis huius, per pruina uero caeleste beneficium uult intellegi, quo carnis concupiscentiae uelut frigore cohibente torpescunt ; et fit hinc ut iustificationes Dei de memoria non labantur, dum non cogitatur aliunde ; quoniam fit quod ait apostolus : *Carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentiis*. Ideo cum dixisset : *Quoniam factus sum tam-*
 10 *quam uter in pruina*, subiecit ; *Iustificationes tuas non sum oblitus* : hoc est, ideo non sum oblitus, quoniam talis factus sum. Feruor enim cupiditatis obtorpuisset, ut ferueret memoria caritatis. μ 1330

84. 4. *Quot sunt dies serui tui ? quando facies de persequentibus me iudicium ?* In Apocalypsi est ista uox martyrum, et eis imperatur patientia donec fratrum eorum numerus impleatur. De diebus ergo suis interrogat corpus
 5 Christi, qui futuri sunt in hoc saeculo. Et ne quisquam putaret ante hic ecclesiam non futuram, quam finis saeculi uenerit, et

53 cfr Rom. 8, 25. 2, 11 Ps. 6, 4. 14 cfr Sap. 11, 21. 3, 9 Rom. 13, 14. 4, 2 cfr Apoc. 6, 10.

55 supersperaui] *Vulg. Prosp. (uar.)* 2, 1 uerbum a 2 consolaberis me] *Prosp.*, consolaueris a 13 subito uenienti *Lou.* 3, 3 sicut *Prosp.* prui-
 na] *Prosp.*, gelicidio a 4, 1 quot] *adest β (multis litteris euaniidis)*, quod a β

aliquid temporis futurum in hoc saeculo, quo ecclesia iam non sit in terris ; propterea cum quaesisset de diebus suis, adiunxit etiam de iudicio, profecto demonstrans usque ad iudicium, in quo de persecutoribus eius est futura uindicta, ipsam quoque in terris futuram. Si autem quemquam mouet cur quaerat quod cum discipuli quaerent, Magister respondit : *Non est uestrum scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate ; cur non credamus isto loco psalmi huius esse prophetatum hoc ipsum illos fuisse quaesituros, et ecclesiae uocem, quae hic tanto ante praedicta est, illorum interrogatione completam ?*

85. 5. Quod autem sequitur : *Narrauerunt mihi iniqui delectationes ; sed non sicut lex tua, Domine, eas sic transferre uoluerunt interpretes nostri, quas Graeci ἀδολεσχίας uocant, quod usque adeo uno uerbo nequaquam dici latine potest, ut aliqui delectationes, aliqui fabulationes eas dicerent ; ut non immerito accipiatur esse quidem illas exercitationes, sed in sermone cum quadam delectatione. Has uero habent in diuersis sectis ac professionibus, et litterae saeculares, et Iudaeorum quae Deuterosis nuncupatur, continens praeter diuinarum canonem scripturarum milia fabularum ; habet eas et haereticorum uana atque errabunda loquacitas. Hos omnes iniquos intellegi uoluit, a quibus sibi narratas dicit ἀδολεσχίας, id est exercitationes delectabiles uerbis : Sed non inquit, sicut lex tua, Domine ; quia me in ea ueritas, non uerba delectant.* PL 1559
86. 6. Denique adiungit : *Omnia mandata tua ueritas : iniuste persecuti sunt me, adiuua me. Et pendet totus de superioribus sensus : Quot sunt dies serui tui ? quando facies de persequentibus me iudicium ? Vt enim persequantur me, narrauerunt mihi sermonum suorum delectationes ; sed eis praeposui legem tuam, quae ideo plus me delectauit, quia omnia mandata tua ueritas, non sicut illorum abundat sermonibus uanitas. Ac per hoc iniuste persecuti sunt me, quia non in me persecuti sunt nisi ueritatem. Ergo adiuua me, ut certem pro ueritate usque ad mortem ; quia et hoc tuum mandatum est, et ideo et hoc ueritas est.*
87. 7. Hoc cum faceret ecclesia, passa est quod adiunxit : *Paulo minus consummauerunt me in terra : multa scilicet strage martyrum facta, dum confitentur et praedicant ueritatem. Sed quia non frustra dictum est Adiuua me, Ego autem, inquit, non dereliqui mandata tua.*
88. 8. Atque ut posset perseuerare usque in finem, *secundum* μ 1331

12 Act. 1, 7. 6, 3/4 Ps. 118, 84.

5, 2 sicut] ita sicut α, ut *Prosp.* 5 fabulationes] *Vulg.* 9 nuncupantur, continentes aliquot *codd.* 6, 1 omnia usq. ueritas] *om. Prosp.* 7, 2 me] *om. α*

misericordiam, inquit, tuam uiuifica me, et custodiam testimonia oris tui : quae graecus habet : martyria. Quod tacendum non fuit, propter dulcissimum martyrum nomen, qui procul dubio quando tanta persequentium crudelitas saeuiebat, ut ecclesia paulo minus consummaretur in terra, nullo modo Dei martyria custodirent, nisi fieret eis quod hic oratum est : *Secundum misericordiam tuam uiuifica me.* Viuificati sunt enim, ne amando uitam, negarent uitam, et negando uitam, amitterent uitam ; ac sic qui pro uita ueritatem deserere noluerunt, moriendo pro ueritate uixerunt.

SERMO XXI.

Vers. 89.

1. Homo qui loquitur in isto psalmo, tamquam taederet eum mutabilitatis hominum, unde uita ista tentationibus plena est, inter tribulationes suas, propter quas supra dixerat : *Iniqui persecuti sunt me, et : Paulo minus consummauerunt me in terra,* inflammatus desiderio caelestis Ierusalem ; in superna suspexit, et dixit : *In aeternum, Domine, uerbum tuum permanet in caelo :* hoc est, in angelis tuis custodientibus aeternam sine desertione militiam.

PL
1560

90.

2. Sequens autem uersus post caelum, pertinet consequenter ad terram. Vnus enim uersus est eorum octo qui ad istam litteram pertinent. Singulis quippe litteris hebraeis subduntur octoni, donec psalmi huius prolixitas terminetur. *In generationem et generationem ueritas tua ; fundasti terram, et permanet.* Post caelum ergo terram contuitu fidelis mentis adspiciens, inuenit in ea generationes quae in caelo non sunt, et ait : *In generationem et generationem ueritas tua :* siue omnes generationes ista repetitione significans, a quibus numquam defuit ueritas Dei in sanctis eius, modo paucioribus, modo pluribus, ut se temporum uarietas habuit uel habebit ; siue duas quasdam generationes intellegi uolens, unam scilicet ad legem et prophetas, alteram uero ad euangelium pertinentem. Cur autem numquam etiam istis generationibus ueritas desit, uelut aperiens causam, *Fundasti, inquit, terram et permanet,* eos qui in terra sunt, terram nuncupans. Fundamentum autem aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Neque enim et illius generationis ad legem prophetasque pertinentis fundamentum non erat Christus, testimonium habens a lege et prophetis. Aut uero Moyses et prophetae filii deputandi

CXVIII, sermo 21, 2, 17 cfr I Cor. 3, 11. 20 cfr Rom. 3, 21.

CXVIII, sermo 21, 1, 6 in] laba *praem.* α, la<med> β *Prosp.* 6/7 uerbum tuum permanet] β (*ut uidetur*), permanet uerbum tuum α *Prosp.* 2, 4/5 in generatione et generatione α *Prosp.* (*at β in generationem et generationem ut uidetur*)

sunt in seruitutem generantis ancillae fuisse, non liberae, quae est mater nostra ; cui *'Mater Sion' dicit homo ; et homo factus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus?* Ipse est enim et
 25 apud Patrem altissimus, et propter nos in ista matre factus humillimus ; quoniam qui Deus erat super eam, *homo factus est in ea.* Hoc itaque fundamento, Domine, *fundasti terram, et permanet ;* quia in tali fundamento constabilita, non inclinabitur in saeculum saeculi, in eis utique permanens quibus
 30 es uitam daturus aeternam. Quos autem ancilla peperit, ad uetus testamentum pertinentes, in cuius tamen figuris latebat nouum, nihil aliud sapiendo quam promissa terrena, non permanent. Seruus enim non manet in domo in aeternum, filius autem manet in aeternum.

91. **3.** *Ordinatione tua permanet dies.* Ista quippe omnia ^{μ 1332} dies: et iste est dies quem fecit Dominus, exsultemus et iucundemur in eo ; et sicut in die honeste ambulemus. *Quoniam omnia seruiunt tibi. Omnia* scilicet de quibus loquebatur ; *omnia* quae pertinent ad hunc diem, *seruiunt tibi.* Impii quippe de quibus dicitur : *Nocti similaui matrem uestram,* non seruiunt tibi.
92. **4.** Deinde respexit unde liberetur haec terra, ut fundata permaneat, atque subiecit : *Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forsitan perissem in humilitate mea.* Ista lex fidei est ; non inanis fidei, sed quae per dilectionem
 5 operatur. Per hanc impetratur gratia, quae fortes facit in tribulatione temporali, ne pereant in humilitate mortali.
93. **5.** *In aeternum,* inquit, *non obliuiscar iustificationum tuarum, quoniam in ipsis uiuificasti me.* Ecce unde factum est ut non periret in humilitate sua. Nam Deo non uiuificante, quid est homo, qui se occidere potuit, uiuificare autem non potest ?
94. **6.** Subiecit deinde ac dicit : *Tuus sum ego, saluum me fac, quoniam iustificationes tuas exquisiui.* Non transeunter intellegendum est quod dictum est : *Tuus sum ego.* Quid enim non est eius ? An forte quia in caelis esse dicitur Deus, ideo putandum est aliquid non esse eius in terra ; cum clamet alius psalmus : *Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrae et omnes qui habitant in eo?* Quid est ergo quod iste ita se quodammodo familiariter Deo commendandum putauit, ut diceret : *Tuus sum ego, saluum me fac,* nisi intellegi

PL
1561

22 cfr Gal. 4, 24. 23 Ps. 86, 5. 28 cfr Ps. 103, 5. 33 cfr Ioh. 8, 35.
 3, 2 cfr Ps. 117, 24. 3 cfr Rom. 13, 13. 6 Os. 4, 5, sec. LXX. 4, 4 cfr
 Gal. 5, 6. 6, 6 Ps. 23, 1.

3, 1 ordinatione] *Prosp.*, dispositione α β permanet] α, perseuerat β (*ut uidetur*)
 et desinit, *Prosp.* omnia] et omnis *Er. Lugd. Ven.* 4 omnia] *Prosp.*, uniuersa
 α 4, 2 quod] quia α *Prosp.* 5, 2 ipsis] illis α me] domine *add. α, del. alt.*
 m. 6, 2 fac] domine *add. Prosp.*

10 uolens quod malo suo suus esse uoluerit, quod est inoboedientiae primum et maximum malum? Et tamquam dicens: Meus esse uolui, et perditum me feci: *Tuus sum*, inquit, *saluum me fac, quia iustificationes tuas exquisiui*: non uoluntates meas, quibus fui meus, sed *iustificationes*
 15 *tuas*, ut essem iam tuus.

95. 7. *Me*, inquit, *expectauerunt peccatores, ut perderent me; testimonia autem tua intellexi*. Quid est: *expectauerunt, ut perderent*? an uelut insidiis obsederunt uiam, expectantes ut quando transiret, occiderent?
 5 Numquid ergo morte corporis perire metuebat? Absit. Et quid est: *me expectauerunt*, nisi ut eis ad malum consentiret? Tunc enim perderent. Vnde autem non perierit dixit: *Testimonia tua intellexi*. Sed familiarius hic ecclesiae auribus graecum uerbum sonat: *Martyria tua intel-*
 10 *lexi*. Quia scilicet me sibi non consentientem etiamsi occiderent, tua martyria confitens non perirem; sed illi qui ut perderent, expectabant quando consentirem, torquebant etiam cum confiterer. Nec tamen quod intellexerat relinquebat intuens et uidens utique sine fine finem, si perseueraret usque in
 15 finem.

96. 8. Denique secutus adiunxit: *Omnis consummationis uidi finem; latum mandatum tuum ualde*. Intrauerat quippe in sanctuarium Dei, et intellexerat in nouissima. Omnis autem consummatio mihi uidetur hoc loco intellegenda, usque
 5 ad mortem pro ueritate certare, et pro uero ac summo bono mala omnia tolerare; cuius consummationis finis est excellere in regno Christi, quod non habet finem, et habere ibi sine morte, sine dolore, et cum magno honore uitam, morte huius uitae ac doloribus et opprobriis adquisitam. Quod autem ad-
 10 didit: *Latum mandatum tuum ualde*, non intellego nisi caritatem. Quid enim profuisset quacumque morte imminente, et inter quantacumque tormenta illa martyria confiteri, si ca-^μ 1333
 15 *ritas in confitente non esset*? Audiamus apostolum: *Etsi tradidero, inquit, corpus meum ut ardeam, caritatem autem non*
 15 *habeam, nihil mihi prodest*. Caritas autem Dei diffusa est in PL
 cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. 1562
 In hac diffusionem latitudo est, in qua sine angustiis uia quoque ambulatur angusta, donante illo cui dictum est: *Dilatasti gressus meos subter me, et non sunt infirmata uestigia mea*. La-
 20 tum est ergo mandatum caritatis, mandatum illud geminum, quo iubetur Deus et proximus diligere. Quid autem latius, quam ut ubi pendeat tota lex et omnes prophetae?

8, 3 cfr Ps. 72, 17. 5 cfr Eccli. 4, 33. 13 I Cor. 13, 3. 15 cfr Rom. 5, 5.
 18 Ps. 17, 37. 22 cfr Matth. 22, 40.

7, 1 expectauerunt] *Prosp.*, sustinuerunt a 2 autem] *om. a Prosp.* 14 si] *aliquot codd.*, etsi alii *codd. edd.* (*fort. pro: 'ut sic'*) 8, 22 ubi] ibi *Lugd. Ven. Lou.*

SERMO XXII.

Vers. 97.

1. Saepe admonuimus laudabilem latitudinem, in qua nullas, cum mandata Dei facimus, patiamur angustias, intelligendam esse caritatem. Propter quod etiam in magno isto psalmo cum superius dixisset : *Latum mandatum tuum ualde,*
 5 in hoc sequenti uersu ostendit unde sit latum, dicens : *Quomodo dilexi legem tuam, Domine!* Dilectio est igitur latitudo mandati. Vnde quippe fieri potest ut diligatur quod Deus iubet diligi, et ipsa iussio non diligatur? Ipsa est enim lex. *Tota, inquit, die meditatio mea est.* Ecce quomodo
 10 eam dilexi, ut tota die meditatio mea esset; uel potius, sicut graecus habet : *totam diem,* ubi magis continuatio meditantis exprimitur. Id autem intellegitur per omne tempus, quod est semper. Tali expugnantur dilectione cupiditas, quae saepe faciendis legis iussionibus contradicit, concupiscente ad-
 15 uersus spiritum carne : aduersus quam spiritus concupiscens, ita debet diligere legem Dei, ut totam diem meditatio eius sit. Dicit autem apostolus : *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei.* Haec est fides quae per dilectionem operatur; quoniam quaerendo, pe-
 20 tendo, pulsando, impetrat spiritum bonum, per quem dilectio ipsa diffunditur in cordibus nostris. Hoc enim spiritu Dei quicumque aguntur, hi filii sunt Dei, qui recipiuntur ut recumbant cum Abraham, Isaac et Iacob in regno caelorum, expulso seruo, qui non manet in domo in aeternum, id est Israel
 25 secundum carnem, cui dictum est : *Cum uideritis Abraham, Isaac, et Iacob, et omnes prophetas in regno Dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab oriente, et occidente, et aquilone, et austro, et accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, et sunt primi qui erant nouissimi.* Gentes autem,
 30 sicut ait uas electionis, *quae non sectabantur iustitiam, adprehenderunt iustitiam; iustitiam autem quae ex fide est: Israel autem persequens legem iustitiae, in legem iustitiae non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus, offenderunt in lapidem offensionis.* Ita facti sunt inimici huius qui hic in
 35 prophetia loquitur.

98.

2. Ac deinde coniungit : *Super inimicos meos sapere* PL
fecisti me mandatum tuum, quoniam in aeternum 1563
mihi est. Illi namque zelum quidem Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei iustitiam, et suam

CXVIII, sermo 22, 1, 14 cfr Gal. 5, 17. 17 cfr Rom. 3, 27. 19 cfr Gal. 5, 6. 20 cfr Matth. 7, 7. 20/21 cfr Rom. 5, 5. 21 cfr Rom. 8, 14. 22 cfr Matth. 8, 11. 24 cfr Ioh. 8, 35. 25 Luc. 13, 28. 29 Rom. 9, 30-32. 2, 4 cfr Rom. 10, 2, 3.

CXVIII, sermo 22, 1, 5/6 quomodo] mem *praem. a Prosp.*

2, 2 aeternum

5 quaerentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Iste uero qui super istos inimicos suos sapit mandatum Dei, inueniri uult cum apostolo non habens iustitiam suam, quae ex lege est, sed iustitiam per fidem Christi, quae est ex Deo ; non quia lex quam legunt inimici eius, non est ex Deo, sed quia ^{μ 1334}
 10 eam non sapiunt, sicut iste qui super inimicos suos eam sapit, cohaerendo lapidi in quem illi offenderunt. Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti, ut iustificentur gratis per gratiam ipsius : non sicut illi qui uiribus suis se legem facere existimant, et ideo ex lege quidem Dei, sed suam iustitiam constituere quaerunt ; sed quomodo filius promissionis,
 15 qui esuriens et sitiens eam, petendo, quaerendo, pulsando quodammodo a Patre mendicat, ut adoptatus per Unigenitum accipiat. Sic autem mandatum Dei quando sapuisset, nisi eum ipse sic sapere fecisset cui dicit : *Super inimicos meos sapere fecisti me mandatum tuum ?* Inimici quippe eius illi, uelut ex Agar, in seruitutem generati, ex eodem mandato temporalia praemia quaesierunt ; et ideo non fuit illis in aeternum, sicut est huic. Melius quippe intellexerunt qui interpretati sunt *in aeternum*, quam qui *in saeculum*, tamquam
 25 finito isto saeculo nullum iam legis posset esse mandatum. Ita uero nullum erit, sed in tabulis uisibilibus librisque conscriptum ; in tabulis uero cordis, dilectio Dei et proximi manebit in aeternum ; in quo mandato geminato tota lex pendet et prophetae : eritque praemium custoditi mandati huius ipse
 30 mandator, et praemium dilectionis ipse dilectus, quando erit Deus omnia in omnibus.

99. 3. Sed quid est hoc quod sequitur : *Super omnes docentes me intellexi ?* Quis est iste qui super omnes docentes se intellexit ? quis est, inquam, qui super omnes prophetas, qui non solum loquendo eos qui secum uixerunt, uerum etiam
 5 scribendo posteros tam excellenti auctoritate docuerunt, audet se intellegendo praeponere ? Salomoni quidem tanta est donata sapientia, ut etiam his omnibus qui fuerunt ante illum, uideatur esse praelatus ; sed non est credendum ipsum hic a patre suo Dauid potuisse prophetari ; maxime quia dici non
 10 posset ex persona Salomonis quod hic dicitur : *Ab omni uia maligna prohibui pedes meos.* Porro si, quod est acceptabilius, Christum praenuntiat iste propheta, nunc a capite quod est ipse Saluator, nunc ab eius corpore quod est ecclesia, uerba prophetica digerens, et tamquam unum loquentem faciens,
 15 propter magnum illud sacramentum, ubi dictum est : *Erunt*

7 cfr Phil. 3, 9. 11 cfr Rom. 9, 32. 11 cfr Rom. 10, 4. 12 cfr Rom. 3, 24. 14 cfr Matth. 5, 6. 16 cfr Matth. 7, 7. 21 cfr Gal. 4, 24. 31 cfr 1 Cor. 15, 28. 3, 6 cfr III Reg. 3, 12. 15 Eph. 5, 31.

Pros., saeculum a 14 ideo] *codd.*, non *add.* Er. Lou.

duo in carne una ; agnosco eum plane qui super omnes do- PL
 centes se intellexit, quando cum esset annorum duodecim, 1564
 remansit puer Iesus in Ierusalem, et a parentibus suis post
 triduum inuentus est illic in templo sedens inter doctores,
 20 audiens illos et interrogans ; ubi stupebant omnes qui eum
 audiebant, super prudentia et responsis eius. Nec immerito,
 qui per istam prophetiam tanto ante dixerat : *Super omnes*
docentes me intellexi. Omnes enim utique homines uult
 25 intellegi, non Deum Patrem; de quo dicit ipse Filius : *Sicut*
docuit me Pater, haec loquor. Quod difficillime ex persona Verbi
 intellegitur ; nisi quis utcumque capere ualeat id esse Filium
 a Patre doctum, quod genitum. Cui enim non est aliud esse,
 aliud doctum esse, sed quod illi est esse, hoc est doctum esse ;
 profecto a quo ei est esse, ab illo simul ei est doctum esse. Ex
 30 persona uero hominis, ubi formam serui accepit, facilius in-
 tellegitur a Patre didicisse quae dixit : in qua forma serui
 constitutum, maxime puerum, potuerunt eum homines maio-
 ris aetatis docendum putare, sed ille quem Pater docuit, super μ 1335
 omnes docentes se intellexit. *Quia testimonia, inquit, tua*
 35 *meditatio mea est*. Ideo super omnes docentes se intellege-
 bat, quia testimonia Dei meditabatur ; quae melius quam illi
 de seipso nouerat, qui dicebat : *Vos misistis ad Iohannem, et*
testimonium perhibuit ueritati ; ego autem non ab homine testi-
monium accipio, sed haec dico ut uos salui sitis. Ille erat lucerna
 40 *ardens et lucens ; nos autem uoluistis exsultare ad horam in*
luce eius ; ego autem habeo testimonium maius Iohanne. Talia
 testimonia meditabatur, quando super omnes docentes se in-
 tellexit.

100.

4. Illi autem doctores non absurde intelleguntur etiam ipsi
 esse seniores, de quibus continuo dicit : *Super seniores in-*
tellexi. Quod ideo mihi eo modo repetitum uidetur, ut nobis
 haec legentibus illa aetas eius ueniret in mentem, quae nobis
 5 innotuit ex euangelio, qua aetate puerili inter aetate maiores,
 hoc est, iunior inter seniores sedebat, et super omnes docentes
 se intellegebat. Solent enim iunior et senior ad inuicem dici
 minor et maior, etsi neuter eorum senili accessit aut propin-
 quauit aetati ; quamquam si et expressum nomen seniorum in
 10 euangelio uelimus inquirere, supra quos intellexit, inuenimus
 quando ei dixerunt scribae et pharisaei : *Quare discipuli tui*
transgrediuntur traditionem seniorum ? Non enim lauant ma-
nus suas, cum panem manducant. Ecce obiecta est ei trans-
 gressio traditionis seniorum. Sed qui super seniores intellexit,
 15 quid eis responderit, audiamus : *Quare, inquit, et uos trans-*

17 cfr Luc. 2, 42.
 cfr Luc. 2, 46.

24 Ioh. 3, 28.
 11 Matth. 15, 2.

30 cfr Phil. 2, 7.

37 Ioh. 5, 33.

4, 5

3, 18 parentibus] quaerentibus *codd. Am.*

34 quoniam a

4, 2 senes *Prosp.*

gredimini mandatum Dei propter traditionem uestram? Deinde paulo post, ut non solum ipse qui est caput corporis, uerum etiam corpus ipsum et membra eius super seniores illos intellexerent, quorum traditio de lauandis manibus ferebatur, conuocatis ad se turbis dixit eis : *Audite, et intellegite.* Tamquam diceret : Super seniores illos et uos intellegite, ut etiam de uobis illa prophetia clareat esse praemissa : *Super seniores intellexi*, nec solum capiti, uerum etiam corpori, ac sic uniuerso Christo aptata conueniat. *Non quod intrat in os, co-* PL
inquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinqui- 1565
nat hominem. Hoc seniores illi non intellegebant, qui de lauandis manibus sua uelut magna mandata tradiderant. Ipsa quoque membra capitis huius super seniores intellegentis, nondum quod ab eo dictum est intellexerant. Denique post pauca
 30 respondens Petrus dixit ei : *Edissere nobis parabolam istam.* Putabat adhuc esse parabolam, quod Dominus sine figuris fuerat elocutus. At ille dixit : *Adhuc et uos sine intellectu estis? Non intellegitis quia omne quod in os intrat, in uentrem uadit, et in secessum emittitur; quae autem procedunt de ore,*
 35 *de corde exeunt, et ea coinquinant hominem?* Adhuc et uos sine intellectu estis, et super illos seniores non intellegitis? Sed plane iam nunc audito tali magistro, capite nostro, potest unusquisque nostrum dicere : *Super seniores intellexi.* Nam etiam corpori congruit quod secutus adiunxit : *Quia*
 40 *mandata tua exquisiui. Mandata tua, non mandata hominum; mandata tua, non mandata seniorum, qui uolentes esse legis doctores, non intellegunt neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant. Merito de mandatis Dei, quae sunt exquirenda, ut super seniores illos intellegantur, respon-*
 45 *sum est iis qui eorum auctoritatem ueritati praeferebant, et dictum est : Cur et uos transgredimini mandatum Dei, ut tra-* μ 1336
ditiones uestras statuatis?

102. 5. Iam uero quod adiungitur, non capiti uidetur conuenire, sed corpori : *Ab omni uia maligna prohibui pedes meos, ut custodiam uerba tua.* Neque enim caput illud nostrum, ipse Saluator corporis, in aliquam malignam uiam
 5 carnali cupiditate ferretur, ut ei necesse esset pedes suos inde prohibere, quasi illuc euntes motibus suis; quod nos facimus, quando ea quae ille non habuit, ne uias malignas teneant, desideria nostra praua cohibemus. Sic enim uerba Dei possumus custodire, si post nostras malas concupiscentias non ea-
 10 mus, ut ad mala concupita perueniant; sed eas potius aduer-

20 cfr Matth. 15, 10. 11. 15. 16. 42 cfr 1 Tim. 1, 7. 46 Matth. 15, 3. 5, 9
 cfr Eccl. 18, 30. 10 cfr Gal. 5, 17.

39 quoniam α 5, 2 maligni α, mala Prosp.

sus carnem spiritu concupiscente frenemus, ne nos raptos atque subuersos per malignas uias pertrahant.

102. 6. *A iudiciis, inquit, tuis non declinaui, quoniam tu legem posuisti mihi.* Dixit quid timuerit, ut ab omni uia maligna prohiberet pedes suos. Quid est enim: *A iudiciis tuis non declinaui*, nisi quod alio loco dicit: *A iudiciis*
 5 *autem tuis timui?* Perseueranter eis credidi, quia *tu legem posuisti mihi.* Tu interior intimis meis, tu intus in corde legem posuisti mihi spiritu tuo, tamquam digito tuo; ut eam non tamquam seruus sine amore metuerem, sed casto timore ut filius diligerem, et dilectione casta timerem.

103. 7. Et ideo uide quid sequitur: *Quam dulcia faucibus meis uerba tua!* uel, quod de graeco est expressius: *eloquia tua: super mel et fauum ori meo.* Haec est illa suauitas quam Dominus dat, ut terra nostra det fructum
 5 suum; ut bonum uere bene, id est, non mali carnalis formidine, sed boni spiritualis delectatione faciamus. Nonnulli sane
 10 codices non habent *fauum*, sed plures habent. Mellis est autem similis aperta doctrina sapientiae; fauo uero, quae de abstrusioribus sacramentis, tamquam de callis cereis, ore disserentis, uelut mandentis, exprimitur: uerum ori cordis, non
 15 carnis est dulcis.

104. 8. Sed quid est quod ait: *A mandatis tuis intellexi?* Aliud enim est: *Mandata tua intellexi*; aliud est: *A mandatis tuis intellexi.* Nescio quid ergo aliud se significat intellexisse a
 5 mandatis Dei: hoc est, quantum mihi uidetur, faciendo mandata Dei peruenisse se dicit ad earum rerum intellegentiam, quas concupiuerat scire. Propter quod scriptum est: *Concupisti sapientiam; serua mandata, et Dominus praebebit illam tibi*, ne quisquam praeposterus, antequam habeat humilitatem oboedientiae, uelit ad altitudinem sapientiae peruenire,
 10 quam capere non potest, nisi ordine uenerit. Audiatur ergo: *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; sed quae praecepit tibi Dominus, illa cogita semper.* Sic homo ad occultorum sapientiam peruenit per oboedientiam mandatorum. Cum autem dixisset: *Quae tibi praecepit Dominus, illa*
 15 *cogita*, ideo addidit: *semper*, quia et custodienda est oboedientia, ut percipiatur sapientia, et percepta sapientia non est deserenda oboedientia. Spiritualium itaque membrorum Christi uox ista est: *A mandatis tuis intellexi.* Hoc enim recte dicit Christi corpus in eis, quibus mandata seruantibus propter ipsam custodiam mandatorum praebet uberior doctrina
 20

8, 6 Eccli. 1, 33. 11 Eccli. 3, 22.

6, 9 ut filius] *om. codd. Am* 7, 1 quoniam a 2 uerba] a, eloquia *Prosp.*
 (cfr. l. 2/3) 6 delectatione] *codd. edd. Prosp.*, dilectione *dub. μ* 7 fauum]
om. Vulg. habent] *mel add. aliquot codd., at subaudiendum est 'fauum'*

sapientiae. *Propterea*, inquit, *odio habui omnem uiam iniquitatis*. ^{μ 1337} Necesse est enim ut oderit omnem iniquitatem amor iustitiae, qui tanto maior est, quanto eum magis inflamat amplioris dulcedo sapientiae, quae praebetur ei qui obtemperat Deo, et a mandatis eius intellegit.

SERMO XXIII.

Vers. 105.

1. Scrutandos atque tractandos pro uiribus quas Deus donat, nunc istos uersus psalmi huius aggredimur, quorum primus est : *Lucerna pedibus meis uerbum tuum, et lumen semitis meis*. Quod est *lucerna*, hoc repetitum
 5 est *lumen* ; quod *pedibus meis*, hoc *semitis meis*. Quid est ergo : *uerbum tuum* ? Numquidnam illud quod in principio erat Deus apud Deum, Verbum scilicet per quod facta sunt omnia ? Non est ita. Nam illud Verbum lumen est, sed lucerna non est. Lucerna quippe creatura est, non Creator,
 10 quae participatione incommutabilis lucis accenditur. Hoc erat Iohannes, de quo dicit Verbum Deus : *Ille erat lucerna ardens et lucens*. Sed lumen est et lucerna : et tamen in comparatione Verbi, de quo dictum est : *Deus erat Verbum*, non erat ille lumen ; sed missus est, ut testimonium perhiberet de lumine.
 15 Erat enim lumen uerum, non quod illuminatur, ut homo, sed quod illuminat omnem hominem. Nisi autem et lucerna lumen esset, non diceret apostolis : *Vos estis lumen mundi*. Quo audito ne id se putarent esse, quod ille qui hoc dixerat ; nam et de seipso quodam loco dixit : *Ego sum lumen mundi* ; ait illis de
 20 illis : *Non potest ciuitas abscondi super montem constituta ; neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt : sic luceat lumen uestrum coram hominibus*, ut scirent se tamquam lucernas de illo lumine quod immutabiliter lucet, accensas. Nulla
 25 quippe creatura, quamuis rationalis et intellectualis, a seipsa illuminatur, sed participatione sempiternae ueritatis accenditur, etiamsi aliquando dies uocatur, non dies Dominus, sed quem fecit Dominus ; et ideo audit : *Accedite ad eum, et illuminamini*. Propter quam participationem, in quantum homo
 30 est et ipse Mediator *lucerna* in Apocalypsi nuncupatur. Sed singularis est ista susceptio : de nullo enim sanctorum dici diuinitus potuit, aut dici ullo modo fas est : *Verbum caro fa-*

CXVIII, sermo 23, 1, 7 cfr Ioh. 1, 1. 11 Ioh. 5, 35. 13 Ioh. 1, 8.
 17 Matth. 5, 14. 19 Ioh. 8, 12. 20 Matth. 5, 14. 28 Ps. 33, 5. 30 cfr
 Apoc. 21, 23. 32 Ioh. 1, 14.

8, 21 propter hoc a 22 iniquitatis] quoniam tu legem posuisti mihi *add. a, del. alt. m.*

CXVIII, sermo 23, 1, 3 lucerna] nun *praem. a Prosp.* tuum] domine *add. a Prosp.* 4 mei a 28 audit] adhuc subdidit *Er. Lugd. Ven. Lou.*

ctum est, nisi de uno Mediatore Dei et hominum. Cum igitur lumen dicatur unigenitum Verbum aequale gignenti, lumen
 35 dicatur et homo ab illo Verbo illuminatus, qui dicitur et lucerna, sicut Iohannes, sicut apostoli, nec ullus eorum homo sit Verbum, et illud Verbum a quo illuminati sunt lucerna non sit ; quid est hoc uerbum, quod ita lumen dicitur, ut lucerna sit (ait enim : *Lucerna pedibus meis uerbum tuum, et*
 40 *lumen semitis meis*), nisi uerbum intellegamus quod factum est ad prophetas, uel quod praedicatum est per apostolos ? Non uerbum Christum, sed uerbum Christi, de quo scriptum est : *Fides ex auditu, auditus autem per uerbum Christi*. Nam et uerbum propheticum lucernae comparans apostolus
 45 Petrus : *Habemus, inquit, certiores prophetica sermonem, cui benefacitis intendentes, uelut lucernae lucenti in obscuro loco*. Quod itaque hic ait : *Lucerna pedibus meis uerbum tuum, et lumen semitis meis*, uerbum est quod in scri- μ 1338
 pturis sanctis omnibus continetur.

106. 2. *Iuravi, inquit, et statui custodire iudicia iustitiae tuae*, tamquam bene ambulans ad illam lucernam, et rectas semitas habens. Sequenti autem uerbo illud quod antecedit expositum est. Quasi enim quaereremus quid esset,
 5 *Iuravi*, adiunxit : *et statui*. Hoc enim appellauit iuramentum quod statuit per sacramentum ; quia ita debet esse mens fixa in custodiendis iudiciis iustitiae Dei, ut sit omnino pro iuratione quod statuit.

107. 3. Fide autem custodiuntur iudicia iustitiae Dei ; cum sub Deo iusto iudice, nec recte factum infructuosum, nec peccatum creditur impunitum ; sed pro hac fide quia multa et grauissima mala corpus pertulit Christi, *Humilatus sum*, inquit, *usque ualde*. Non enim ait : *Humilauit me* ; ut humilitatem quae in praecepto est, intellegi sit necesse ; sed ait : *Humilatus sum usque ualde* : maximam scilicet passus
 10 persecutionem, pro eo quod iurauit et statuit custodire iudicia iustitiae Dei. Et ne in tanta humilatione fides ipsa deficeret, PL 1568
 addidit : *Domine, uiuifica me secundum uerbum tuum* : hoc est secundum promissum tuum. Nam et uerbum promissorum Dei lucerna est pedibus, et semitis lumen. Sic et superius, ut eum Deus uiuificaret, orauit in humilatione persecutionis, ubi ait : *Paulo minus consummauerunt me in terra ;*
 15 *ego autem non dereliqui mandata tua : secundum misericordiam tuam uiuifica me, et custodiam testimonia*, id est martyria oris tui. Vbi intellegitur, si ipse non uiuificet donando patientiam, propter quod dictum est : *In uestra patientia possidebitis ani-*

33 cfr I Tim. 2, 5. 43 Rom. 10, 17. 45 II Petr. 1, 19. 3, 18 Luc. 21, 19.

2, 1 iudicia] omnia praem. Prosp. 3, 4 humilatus] a, humiliatus (codd.) edd. μ Prosp.

mas uestras ; et de quo dictum est : *Quoniam ab ipso est patientia mea* : non corpus in persecutione mortificari, sed animam, non custodiendo martyria et iudicia iustitiae Dei.

108. 4. *Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine*, hoc est, placeant tibi ; noli reprobare, sed adproba. Bene autem intelleguntur *oris uoluntaria*, sacrificia laudis, confessione caritatis, non timore necessitatis oblata, unde dictum est : *Voluntarie sacrificabo tibi*. Sed quid est quod adiungit : *Et iudicia tua doce me* ? Nonne ipse in uersibus superioribus dixerat : *A iudiciis tuis non declinaui* ? Quomodo istud, si non ea nouerat ? Porro si nouerat, quomodo hic dicit : *Et iudicia tua doce me* ? An sicut illud est : *Suauitatem fecisti cum seruo tuo*, et postea dicit : *Suauitatem doce me* ? Quod ita exposuimus, ut intellegeremus uerba proficientis, et addi sibi ad id quod acceperat postulantis.
109. 5. *Anima mea in manibus tuis semper*. Nonnulli codices habent : *in manibus meis*, sed plures : *in tuis* ; et hoc quidem planum est. Iustorum enim animae in manu Dei sunt ; in cuius manu sunt et nos et sermones nostri. *Et legis*, inquit, *tuae non sum oblitus* ; tamquam ad non obliuiscendam Dei legem manibus ipsius adiuuetur eius memoria, ubi eius est anima. *Anima uero mea in manibus meis*, quomodo intellegatur, ignoro. Iusti quippe ista uerba sunt, non iniusti ; redeuntis ad Patrem, non discedentis a Patre. Nam potest uideri iunior ille filius animam suam in manibus suis habere uoluisse, quando dixit patri : *Da mihi substantiam meam quae me contingit* : sed ideo mortuus erat, ideo perierat. An forte ita dictum est : *Anima mea in manibus meis*, ^{μ 1339} tamquam eam uiuificandam offerret Deo ? Vnde alibi dicitur : *Ad te leuaui animam meam*. Dixerat enim et hic superius : *Viuifica me*.
110. 6. *Posuerunt*, inquit, *peccatores laqueum mihi, et a mandatis tuis non erraui*. Vnde hoc, nisi quia eius anima in manibus Dei, uel in suis uiuificanda offertur Deo ?
111. 7. *Hereditate adquisiui testimonia tua in aeternum*. Nonnulli, uno uerbo uolentes dicere quod uno uerbo in graeco positum est, *Hereditaui* interpretati sunt. Quod etsi latinum esse posset, magis significaret eum qui dedit hereditatem, quam eum qui accepit ; ut sic esset *hereditatem*, quomodo ditauit. Melius ergo duobus uerbis insinuatur integer sensus, siue dicatur : *Hereditate possedi*, siue dicatur : *He-*

19 Ps. 61, 6. 4, 5 Ps. 53, 8. 5, 3 cfr Sap. 3, 1. 4 cfr Sap. 7, 16. 11
Luc. 15, 12. 15 Ps. 24, 1. 16 Ps. 118, 107.

4, 1 adproba me a, fac beneplacita Prosp. 5, 2 meis] Vulg. Prosp. (uar.) 4/5 legem tuam Prosp. 6, 1 muscipula a 2 erraui] domine add. a 7, 1 haereditatem Prosp. (uar.), cfr l. 5 adquisiui] possedit a (cfr l. 7) testimonia] terra

reditate adquisiui; non *hereditatem*, sed *hereditate*. Si autem quaeritur, quid adquisierit *hereditate*: *Testimonia*,
 10 inquit, *tua*. Quid uolens intellegi, nisi, ut testis Dei fieret, eiusque testimonia confiteretur, id est, ut martyr Dei fieret, atque eius martyria diceret, sicut martyres dicunt, a Patre sibi, cuius heres est, esse collatum? Multi quippe uoluerunt, neque potuerunt; nulli tamen potuerunt, nisi qui uoluerunt,
 15 quia non potuissent, si Dei testimonia negare uoluissent. Sed etiam ipsorum praeparata est uoluntas a Domino. Ideo haec hereditate se adquisisse iste testatur, et hoc *in aeternum*; quia non est in eis gloria temporalis hominum uana quaerentium, sed aeterna gloria est breui tempore patientium, et sine
 20 fine regnantium. Vnde sequitur: *Quoniam exsultatio cordis mei sunt*: etsi afflictio corporis, exsultatio tamen cordis.

112. 8. Deinde subiecit: *Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in aeternum, propter retributionem*. Qui dicit: *Inclinaui cor meum*, ipse iam dixerat: *Inclina cor meum in testimonia tua*, ut intellegamus simul hoc
 5 esse et diuini muneris et propriae uoluntatis. Sed numquid in aeternum facturi sumus iustificationes Dei? Opera illa quidem quae operamur circa proximorum necessitates, aeterna esse non possunt, sicut nec ipsae necessitates; sed si non diligendo ista faciamus, nulla est iustificatio; si autem diligendo,
 10 aeterna est ipsa dilectio, eique aeterna parata est retributio; propter quam retributionem dicit se inclinasse cor suum ad faciendas iustificationes Dei, ut in aeternum diligens, in aeternum mereatur habere quod diligit.

SERMO XXIV.

Vers. 113.

1. Psalmi huius locus de quo in uoluntate Dei disputaturi sumus, sic incipit: *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi*. Non ait: *Iniquos odio habui, et iustos dilexi*; aut: *Iniquitatem odio habui, et legem tuam dilexi*; sed cum dixisset: *Iniquos odio habui*, exposuit quare, addendo: *et legem tuam dilexi*; ut demonstraret, non se in hominibus iniquis odisse naturam, qua homines sunt, sed iniquitatem, qua legi quam diligit, inimici sunt.

114.

2. Deinde sequitur: *Adiutor meus et susceptor meus es tu*: *Adiutor*, ad bona facienda; *susceptor*, ad mala euadenda. Quod autem adiungit: *In uerbum tuum super-* μ 1340 *speraui*, tamquam filius promissionis loquitur.

7, 16 cfr Prou. 8, 35. 8, 4 Ps. 118, 36.

α , te a *alt. m.* 13 heres] *codd. Am.*, donum *Er. Lou.* 15 dei] *codd.*, fidei *Am.*, fidei dei *Er. Lou.* 20 quia *Prosp.* 8, 1 declinavit a 2 propter] *om. a*

CXVIII, sermo 24, 1, 2 iniquos] samech *praem. a Prosp.* 2, 1 adiutor] *Prosp.*, defensor a 3/4 speraui a

115.

3. Sed quid sibi uult uersus qui sequitur : *Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei?* Non enim ait : faciam, sed : *scrutabor*. Vt ergo perfecte ea diligenterque nouerit, malignos a se declinare desiderat, eosque etiam
 5 compellendo a se abigit. Nam maligni exercent ad facienda PL
 mandata, a scrutandis autem auocant ; non solum cum perse- 1570
 quuntur, aut litigare nobiscum uolunt, uerum etiam cum obsequuntur et honorant, et tamen suis uitiosis et negotiosis cupiditatibus adiuuandis ut occupemur, et eis nostra tempora
 10 impendamus, efflagitant ; aut certe infirmos premunt, et causas suas ad nos deferre compellunt ; quibus dicere non aude-
 mus : *Dic, homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem inter uos?* Constituit enim talibus causis ecclesiasticos apostolus
 15 cognitores, in foro prohibens iurgare christianos. Ne illis quidem qui non aliena rapiunt, sed sua cupide repetunt, dicimus :
 Cauete ab omni cupiditate, constituentes eis ante oculos hominem cui dictum est : *Stulte, hac nocte auferetur a te anima tua ; quae prae-
 20 praeparasti cuius erunt?* Quia et quando dicimus, non recedunt nec declinant a nobis ; sed instant, urgent, precantur,
 tumultuantur, extorquent, ut ipsis potius ad ista quae diligunt, quam scrutandis Dei mandatis quae diligimus occupemur. O quanto taedio turbarum turbulentarum, et quanto
 25 desiderio diuinorum eloquiorum dictum est : *Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei!* Ignoscant oboedientes fideles qui pro suis saecularibus causis raro
 nos quaerunt, et iudiciis nostris facillime adquiescunt ; nec nos conterunt litigando, sed obtemperando potius consolantur. Certe propter eos qui et inter se pertinaciter agunt, et
 quando bonos premunt, nostra iudicata contemnunt, faciunt-
 30 que nobis perire tempora rebus eroganda diuinis, certe, inquam, propter istos et nobis liceat exclamare in hac uoce corporis Christi : *Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei.*

116.

4. Deinde posteaquam uelut ab oculis cordis sui muscas irruentes abegit, redit ad eum cui dicebat : *Adiutor meus et susceptor meus es tu ; in uerbum tuum speraui*, precemque continuans : *Suscipe me*, inquit, *secundum eloquium tuum, et uiuam ; et ne confundas me ab expectatione mea.*
 5 Qui iam dixerat : *Susceptor meus*, poscit magis magisque suscipi, et ad illud propter quod tolerat tam multa molesta, per-
 duci ; uerius ibi se, quam in istis humanarum rerum somniis fidens esse uicturum. Sic enim de futuro dictum est : *et ui-*

CXVIII, sermo 24, 3, 12/13 Luc. 12, 20.
 12, 20. 4, 2/3 Ps. 118, 114.

14 cfr I Cor. 6, 1.

17 Luc.

3, 1 discedite a 13 constituit usq. ecclesiasticos] om. plures codd.
 bum a 5 ne] a, non Prosp.

4, 4 uer-

10 *uam*, tamquam in hoc corpore mortuo non uiuatur. Corpus enim mortuum est propter peccatum. Et exspectantes redemptionem corporis nostri, spe salui facti sumus, et quod non uidemus sperantes, per patientiam exspectamus. Sed spes non confundit, si caritas Dei diffunditur in cordibus nostris per
15 Spiritum sanctum qui datus est nobis. Propter quem largius accipiendum clamatur ad Patrem : *Ne confundas me ab exspectatione mea.*

117. 5. Et tamquam ei responsum fuerit in silentio : Non uis confundi ab exspectatione tua ? non intermittas meditari iustificationes meas ; sentiens istam meditationem plerumque animae languoribus impediri, *Adiuua me*, inquit, *et saluus* ^{μ 1341} _{PL}
5 *ero ; et meditabor in iustificationibus tuis semper.* ₁₅₇₁

118. 6. *Spreuisti omnes*, uel, quod de graeco diligentius uidetur expressum : *Ad nihilum deduxisti omnes discedentes a iustificationibus tuis ; quia iniusta cogitatio eorum.* Ideo ergo clamauit : *Adiuua me et saluus ero*,
5 *et meditabor in iustificationibus tuis semper*, quia in nihilum redigit Deus omnes discedentes a iustificationibus suis. Quare autem discedunt ? *Quia iniusta est*, inquit, *cogitatio eorum.* Ibi acceditur, ibi disceditur. Omnia opera, uel mala,
10 uel bona, a cogitatione procedunt : in cogitatione quisque innocens, in cogitatione reus est. Propter quod scriptum est : *Cogitatio sancta seruabit te ;* et alibi legitur : *In cogitationibus impij interrogatio erit ;* et apostolus : *Cogitationibus, ait, accusantibus aut etiam defendentibus.* Vbi autem felix est qui in cogitatione miser est ? aut quomodo ibi non miser est qui ad
15 nihilum redactus est ? Magna quippe est sterilitas, iniquitas. Merito dictum est : *Confundantur iniqui facientes uane*, id est, inaniter, tamquam redacti ad nihilum.

119. 7. Sequitur in psalmo : *Praeuaricantes deputaui*, uel *putaui*, uel *existimaui omnes peccatores terrae.* Multis enim modis nostri interpretati sunt unum uerbum graecum, quod est *ἐλογισάμην* ; sed profunda est illa sententia, et
5 si adiuuerit Dominus, operosius disputatione alia penetranda est. Nam et quod additum est : *Propterea dilexi testimonia tua semper*, multo amplius eam profundam facit. Dicit enim apostolus : *Lex iram operatur*, huiusque dicti rationem reddens : *Vbi enim non est lex*, inquit, *nec praeuaricatio ;* ita
10 ostendens non omnes esse praeuaricatores. Non enim omnes

11 cfr Rom. 8, 10.23. 14 cfr Rom. 5, 5. 6, 11 Prou. 2, 11. 11 Sap. 1, 9. 12 Rom. 2, 15. 16 Ps. 24, 4. 7, 8 Rom. 4, 15.

5, 1 non] si *praem. Er. Lugd. Ven. Lou.* 5 meditabo a tuis iustif. a 6, 1 spreuisti] *Vulg.*, ad nihilum deduxisti a *Prosp.* (cfr l. 2) 6, 2/3 discedentes] *Prosp.*, qui discedunt a 3 quoniam a *Prosp.* iniusta] *Prosp.*, iniqua a 7, 1 praeuaricatores a *Prosp.* (cfr l. 13 et *serm.* 25, 1, 3) 2/3 aestimaui a, existimaui *Prosp.* 6 propterea] a, ideo *Prosp.* 7 semper] *del. a alt. m., om. Prosp.*

habent legem. Non autem omnes habere legem, alio loco euidentius ait : *Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Quid sibi ergo uult : *Praeuaricatores deputaui omnes peccatores terrae ?* Sed hic quaestionem proposuisse suffecerit, 15 alio, si Deus donauerit, sermone tractandam, ne huius prolixitas eam cogat angustius explicari, quam ut bene possit quod explicatur intellegi.

SERMO XXV.

Vers. 119.

1. Quaerimus, si Deo largiente inuenire possimus, quomodo intellegendum sit quod in isto psalmo magno dictum est : *Praeuaricatores*, uel potius *praeuaricantes*; graecus enim *παραβαίνοντας* ait, non *παραβάτας*; quaerimus ergo 5 modo intellegendum sit : *Praeuaricantes deputaui omnes peccatores terrae*; propter quod ait apostolus : *Vbi enim lex non est, nec praeuaricatio.* Hoc autem dixit, cum a lege, promissa distingueret. Nam ut de superioribus sensus plenior colligatur : *Non enim per legem*, inquit, *promissio Abrah* 10 *hae aut semini eius, ut heres esset mundi, sed per iustitiam fidei.* *Si enim qui per legem heredes sunt; exinanita est fides, et euacuata est promissio: lex enim iram operatur; ubi enim non est lex, nec praeuaricatio. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma* PL
sit *promissio omni semini; non ei tantum quod ex lege est, sed* 1572
15 *et ei quod ex fide est Abraham, qui est pater omnium nostrum.* μ 1342
Cur hoc apostolus ait, nisi ut ostenderet legem sine promissionis gratia, non solum non auferre, uerum et augere peccatum? Vnde et illud est : *Lex subintrauit, ut abundaret delictum.* Sed quia omnia per gratiam dimittuntur, non solum quae sine 20 lege, uerum etiam quae in lege commissa sunt; ideo ibi secutus adiunxit : *Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia.* Non itaque praeuaricantes deputat omnes peccatores apostolus, sed eos tantum praeuaricantes deputat qui transgrediuntur legem. *Vbi enim non est lex*, inquit, *nec praeuaricatio.* 25 Ac per hoc secundum apostolum, omnis quidem praeuaricator peccator est, quia peccat in lege, sed non omnis peccator praeuaricator est, quia peccant aliqui sine lege; *Vbi autem non est lex, nec praeuaricatio.* Porro, si nemo sine lege peccaret, non idem ipse apostolus diceret : *Quicumque sine lege peccauerunt,* 30 *sine lege peribunt.* Secundum istum uero psalmum, si praeuaricantes sunt omnes peccatores terrae, nullum est utique sine praeuaricatione peccatum; nulla est autem praeuaricatio sine lege; nullum est igitur nisi in lege peccatum. Qui ergo dicit : *Praeuaricantes deputaui omnes peccatores* 35 *terrae*, nullos esse omnino, nisi qui legem transgressi sunt,

12 Rom. 2, 12.

CXVIII, sermo 25, 1, 6 Rom. 4, 15. 13-16.

18 Rom. 5, 20.

29 Rom. 2, 12.

uult intellegi peccatores ; et ob hoc aduersatur illi qui dixit : *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt*. Secundum illum quippe sunt aliqui peccatores, quamuis non sint praeuaricantes, id est, qui *sine lege peccauerunt*. *Vbi enim non est lex,*
 40 *nec praeuaricatio* : secundum istum autem nullus est sine praeuaricatione peccator ; quia praeuaricantes deputat omnes peccatores terrae. Nullus ergo secundum istum sine lege peccauit, *quia ubi non est lex, nec praeuaricatio*. An forte dicturi sumus, uerum quidem esse quod nec praeuaricatio sit ubi non
 45 est lex, sed uerum non esse quod aliqui sine lege peccauerint ; aut uerum quidem esse aliquos sine lege peccasse, sed uerum non esse, ubi lex non est, praeuaricationem esse non posse ? At utrumque apostolus dixit ; uerum est ergo utrumque, quia utrumque per apostolum Veritas dixit. Quomodo ergo erit
 50 uerum quod in psalmo isto eadem procul dubio Veritas dixit : *Praeuaricantes deputaui omnes peccatores terrae* ? Respondetur enim nobis : Qui sunt ergo illi qui secundum apostolum sine lege peccauerunt ? Non enim et eorum quisquam praeuaricans deputandus est, cum secundum eundem apo-
 55 stolum, praeuaricatio non sit ubi lex non est.

2. Sed nimirum cum diceret apostolus : *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt*, de illa lege agebat quam Deus dedit per Moysen famulum suum populo suo Israel. Hoc ipsa quae circumstant, uerba eius ostendunt. Disputabat enim de
 5 Iudaeis et Graecis, id est gentibus, non ad circumcisionem, sed ad praeputium pertinentibus ; ideo sine lege eos dicens, quia non acceperant legem quam se accepisse gloriabantur Iudaei. Vnde illis ait : *Si autem tu Iudaeus cognominaris, et re-* PL
quiescis in lege, et gloriaris in Deo. Denique unde ad hanc sen- 1573
 10 tentiam uenerit, intuendum est, ut diceret : *Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt*. *Ira, inquit, et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis ma-*
lum, Iudaei primum et Graeci ; gloria autem et honor et pax μ 1343
 15 *omni operanti bonum, Iudaeo primum et Graeco* : *Non est enim personarum acceptio apud Deum*. Ad haec addidit unde nunc quaestio est, et ait : *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt ; et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur*. Hos utique Iudaeos, illos autem Graecos uolens intellegi, quoniam de his agebat, utrosque sub peccato esse
 20 demonstrans, ut egere se gratia utrique fateantur ; propter quod dicit : *Non enim est distinctio : omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei ; iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quae est in Christo Iesu*. Quos itaque dicit omnes peccasse, nisi Iudaeos et Graecos, de quibus dixerat : *Non enim*
 25 *est distinctio* ? Nam de his et paulo ante : *Causati enim sumus, inquit, Iudaeos et Graecos omnes sub peccato esse*. Ac per hoc

2, 8 Rom. 2, 17.

11 Rom. 2, 8-12.

21 Rom. 3, 22.

25 Rom. 3, 9.

quicumque sine lege peccauerunt, illa scilicet de qua Iudaei gloriabantur, *sine lege peribunt*; et *quicumque in lege peccauerunt*, id est ipsi Iudaei, *per legem iudicabuntur*. Nec ideo
 30 non peribunt, nisi credant in eum qui uenit quaerere quod perierat.

3. Nonnulli quippe etiam catholici tractatores, in his apostoli uerbis aliter quam se res habet, parum adtendendo sa-
 puerunt, ut dicerent illos perire qui sine lege peccauerunt; hos autem qui in lege peccauerunt, iudicari tantummodo, non
 5 perire; tamquam per poenas transitorias credantur esse purgandi, sicut ille de quo dictum est: *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem*. Sed hoc merito fundamenti bene intel-
 legitur, de quo agebat apostolus, ut hoc diceret. Superius quippe dixerat: *Vt sapiens architectus fundamentum posui;*
 10 *alius superaedificat; unusquisque autem uideat quomodo superaedificat. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus*, et cetera usque
 ad eundem locum, ubi eum dixit per ignem saluari, qui super hoc fundamentum, non aurum, argentum, lapides pretiosos,
 15 sed ligna, fenum, stipulam aedificat; non tamen respuit ne recipiat, nec receptum deserit fundamentum; idque omnibus carnalibus suis, quibus capitur atque succumbit, delectationibus antepone-
 nit, cum ad hunc articulum uentum fuerit, ut aut illae deserantur, aut Christus; ubi si non antepone-
 20 nitur Christus, non illi est fundamentum. Omnibus quippe structurae posterioribus partibus antepone-
 nitur fundamentum. Nec cogitasse existimo eos qui senserunt non perire de quibus dictum est: *Per legem iudicabuntur*, nisi quia fundamentum habent Christum. Parum ergo adtenderunt quod demonstraui-
 mus; atque
 25 ipsa scriptura clamat, de Iudaeis hoc apostolum dicere, qui sine fundamento sunt Christo. Quis autem christianus dixerit non perire Iudaeum, si non credat in Christum, sed tantum-
 modo iudicari, cum Christus ipse ad eandem gentem, propter
 30 oues quae inde perierant, se missum esse testetur; et tolerabilius dicat futurum Sodomitis in die iudicii, qui utique sine lege perierunt, quam ciuitati Iudaeae quae in eum non credidit tanta uirtute mirabilia facientem?

4. Si ergo apostolus secundum legem quam Deus per Moysen populo Israel dedit, ceteris autem gentibus non dedit, sine
 5 *peccatores terrae*, nisi intellegamus aliquam legem non per Moysen datam, secundum quam sunt praeuaricantes cetera-

30 cfr Luc. 19, 10. 3, 6 I Cor. 3, 15. 9 I Cor. 3, 10. 11. 23 Rom. 2, 12.
 28 cfr Matth. 15, 14. 30 cfr Matth. 10, 15. 4, 1 cfr Rom. 2, 14.

rum gentium peccatores? *Vbi enim lex non est, nec praeuariat*
catio. Quae ista lex est, nisi forte illa de qua idem dicit apo-
 stolus: *Gentes quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt*
 10 *faciunt; hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex?* Secundum
 hoc ergo quod dicit: *Legem non habentes, sine lege peccaue-*
runt, et sine lege peribunt; secundum id uero quod ait: Ipsi
sibi sunt lex, non immerito praeuaricatores aestimantur omnes
 peccatores terrae. Nullus enim est qui faciat alteri iniuriam,
 15 nisi qui fieri nolit sibi; et in hoc transgreditur naturae legem,
 quam non sinitur ignorare, dum id quod facit non uult pati.
 Numquid autem lex ista naturalis non erat in populo Israel?
 Erat plane, quoniam et ipsi homines erant. Sine lege autem
 naturali essent, si praeter naturam humani generis esse potuis-
 20 sent. Multo magis ergo praeuaricatores facti sunt lege diuina,
 qua naturalis illa siue instaurata, siue aucta, siue firmata est.

5. Iam uero si in omnibus peccatoribus terrae non incongrue
 deputantur et paruuli, propter originalis uincula peccati, etiam
 ipsi in similitudine praeuaricationis Adae, ad illam praeua-
 ricationem pertinere monstrantur, quae, data lege in paradiso,
 5 prima commissa est; ac per hoc recte, nullo prorsus excepto,
 praeuaricatores aestimantur omnes peccatores terrae. *Omnes*
autem peccauerunt, et egent gloria Dei. Omnes igitur praeuari-
 cantes gratia Saluatoris inuenit, alios magis, alios minus.
 Quanto enim legis maior in quocumque cognitio, tanto minor
 10 peccati excusatio; quanto minor peccati excusatio, tanto
 manifestor praeuaricatio. Restabat ergo, ut omnibus non
 sua, sed Dei, id est a Deo donata, iustitia subueniret. Vnde
 ait apostolus: *Per legem cognitio peccati*. Non ergo ablatio,
 sed cognitio. *Nunc autem sine lege, inquit, iustitia Dei*
 15 *manifestata est, testificata per legem et prophetas*. Proinde etiam
 iste subiunxit: *Propterea, inquit, dilexi testimonia*
tua. Tamquam diceret: Quoniam lex siue in paradiso da-
 ta, siue naturaliter insita, siue in litteris promulgata, prae-
 uaricatores fecit omnes peccatores terrae: *Propterea*
 20 *dilexi testimonia tua, quae sunt in lege tua, de gra-* PL
tia tua; ut non sit in me iustitia mea, sed tua. Lex enim 1575
 ad hoc prodest, ut mittat ad gratiam. Non solum enim quod
 adtestatur manifestandae iustitiae Dei, quae sine lege est;
 uerum etiam hoc ipso quod praeuaricantes facit, ita ut etiam
 25 littera occidat; ad uiuificantem Spiritum confugere timore
 compellit, per quem peccatorum deleatur uniuersitas, et recte
 factorum caritas inspiretur: *Propterea, inquit, dilexi te-*

9 Rom. 4, 15. 5, 3 cfr Rom. 5, 14. 4 cfr Gen. 3, 6. 6 Rom. 3, 23.
 13 Rom. 3, 20.21. 24 cfr II Cor. 3, 6.

praem. Er. Lou., et remissius praem. Lugd. Ven. 5, 10/11 quanto usq. excusatio]
om. plures codd. per homoiotel. 11 hominibus codd. prope omnes

stimonia tua. Quidam codices habent, *semper*, quidam non habent. Sed si est, sic accipiendum est *semper*, ut sic intellegatur: Quamdiu hic uiuitur. Hic sunt enim testi-
 30 monia necessaria, de lege et prophetis, adtestantia iustitiae Dei, qua iustificamur gratis; hic sunt et nostra testimonia necessaria, pro quibus ipsam quae hic agitur, uitam martyres finierunt.

120. 6. Cognita itaque Dei gratia, quae sola liberat a praeuarica- μ 1345
 tione, quae legis cognitione committitur, orando dicit: *Con-
 fige clauis a timore tuo carnes meas*. Sic enim expres-
 5 sius interpretati sunt quidam nostri, quod graece uno uerbo
 dici potuit, id est, *καθήλωσον*. Hoc alii *confige* dicere uolue-
 runt, nec addiderunt *clauis*; atque ita dum uolunt uno uer-
 bo graeco unum latinum interpretando reddere, sententiam
 minus explicauerunt; quoniam in eo quod est *confige*, non
 sonant clauis; *καθήλωσον* autem sine clauis intellegi non potest,
 10 nec nisi duobus uerbis latine dici potest, sicut dictum est:
confige clauis. Vbi quid uult intellegi, nisi quod ait aposto-
 lus: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri
 Iesu Christi; per quem mihi mundus crucifixus est, et ego
 mundo?* Et iterum: *Christo, inquit, confixus sum cruci; uiuo
 15 autem iam non ego, uiuit uero in me Christus*. Quod quid est
 aliud, nisi: Non est in me iustitia mea, quae ex lege est, in qua
 praeuaricator effectus sum; sed iustitia Dei, id est, quae mihi
 ex Deo est, non ex me? Sic quippe in me uiuit, non ego, sed
 Christus, *qui factus est nobis sapientia a Deo, et iustitia, et
 20 sanctificatio, et redemptio; ut, quemadmodum scriptum est: Qui
 gloriatur, in Domino gloriatur*. Item dicit: *Qui autem sunt
 Iesu Christi, carnem crucifixerunt cum passionibus et concu-
 piscentiis*. Cum hic dictum sit quod ipsi *crucifixerunt carnem
 suam*, in isto tamen psalmo Deus rogatur ut id faciat, cui dici-
 25 tur: *Confige clauis a timore tuo carnes meas*; ut
 intellegamus etiam id quod recte facimus, gratiae Dei esse
 tribuendum, qui in nobis operatur et uelle et operari, pro bona
 uoluntate.

7. Sed quid sibi uult, quod cum dixisset: *Confige clauis
 a timore tuo carnes meas*, addidit; *a iudiciis enim
 tuis timui?* Quid est: *Confige a timore tuo; timui
 enim?* Si iam timuerat, uel timebat, cur adhuc, ut a timore
 5 suo Deus crucifigeret carnes eius, orabat? An addi sibi uole-
 bat timorem, ut tantum timeret, quantum sufficeret crucifi-
 gendis suis carnibus, id est concupiscentiis affectibusque car-
 nalibus; tamquam dicens: Perface in me timorem tuum; ti-

6, 12 Gal. 6, 14. 14 Gal. 2, 19. 16 cfr Phil. 3, 9. 19 1 Cor. 1, 30; 11
 Cor. 10, 17. 21 Gal. 5, 24. 27 cfr Phil. 2, 13.

6, 2/3 *confige a* 7, 2 *enim] autem a*

10 mui enim a iudiciis tuis ? Sed est hic alius altior sensus, quan- PL
 tum Deus donat, scrutato sinu scripturae huius eruendus. 1576
Confige, inquit, *clavis a timore tuo carnes meas ; a*
iudiciis enim tuis timui, hoc est, a timore tuo casto, qui
 permanet in saeculum saeculi, carnalia mea desideria compri-
 mantur ; *a iudiciis enim tuis timui*, cum mihi lex mina-
 15 retur poenam, quae mihi non poterat dare iustitiam. Sed hunc
 timorem, quo poena metuitur, consummata caritas foras mit-
 tit ; quae non timore poenae, sed delectatione iustitiae liberos
 reddit. Timor namque iste, quo non amatur iustitia, sed time-
 tur poena, seruilis est, quia carnalis est ; et ideo non crucifigit
 20 carnem. Viuit enim peccandi uoluntas, quae tunc apparet in
 opere, quando speratur impunitas. Cum uero poena creditur
 secutura, latenter uiuit : uiuit tamen. Mallet enim licere, et
 dolet non licere quod lex uetat ; quia non spiritaliter delectat-
 tur eius bono, sed carnaliter malum metuit quod minatur. Ti-
 25 more autem casto ipsa, quae hunc timorem foras mittit, pec-
 care timet caritas, etiamsi sequatur impunitas ; quia nec im-
 punitatem iudicat secuturam, quando amore iustitiae pecca-
 tum ipsum deputat poenam. Tali timore carnes crucifigun-
 tur ; quoniam carnales delectationes, quae legis littera uetan-
 30 tur potiusquam uitantur, spiritalium bonorum delectatione μ 1346
 uincuntur, et eadem usque ad perfectionem crescente uictoria
 perimuntur. *Confige ergo clavis*, inquit, *a timore tuo*
carnes meas ; a iudiciis enim tuis timui ; hoc est :
 Da mihi castum timorem, ad quem petendum me tamquam
 35 paedagogus timor legis ille perduxit, quo timore *a iudiciis*
tuis timui.

SERMO XXVI.

Vers. 121.

1. Istos magni psalmi huius uersus considerandos nunc su-
 scipimus atque tractandos : *Feci iudicium et iustitiam ;*
ne tradas me nocentibus me. Non mirum est eum fecisse
 iudicium et iustitiam, qui superius poposcerat a timore Dei,
 5 utique casto, configi clavis carnes suas, hoc est carnales concu-
 piscencias, quae solent, quominus rectum sit, nostrum impe-
 dire iudicium. Quamuis autem siue rectum, siue prauum, in
 nostri sermonis usu iudicium nuncupetur unde hominibus in
 euangelio dicitur : *Nolite iudicare personaliter, sed rectum iudi-*
 10 *cium iudicate ;* tamen hoc loco ita positum est iudicium, tam-
 quam si rectum non fuerit, non debeat iudicium nominari ;
 alioquin non sufficeret dicere : *Feci iudicium*, sed dicere-

7, 12 cfr Ps. 18, 10. 16 cfr I Ioh. 4, 18.

CXVIII, sermo 26, 1, 9 Ioh. 7, 24.

CXVIII, sermo 26, 1, 2 feci] XVI ain *praem.* a, hain *praem. Prosp.* 3 ne

tur : Feci rectum iudicium. Hoc genere locutus est Dominus
 Iesus, ubi ait : *Reliquistis grauiora legis, iudicium, et miseri-*
 15 *cordiam, et fidem.* Et hic enim iudicium sic positum est, tam-
 quam non sit iudicium, si peruersum est. Et multis diuinarum
 scripturarum locis ita ponitur, quale illud est : *Misericor-*
diam et iudicium cantabo tibi, Domine. Et illud apud Isaiam :
Exspectaui ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem. Non
 20 ait : *Exspectaui ut faceret iudicium iustum, fecit autem iniquum*
 ; sed tamquam ideo iam iudicium sit, quia iustum est ;
 nec sit iudicium, quod iniustum est. Iustitia uero non solet
 dici bona iustitia, uel mala iustitia, sicut aliquando dicitur PL
 bonum malumue iudicium ; sed eo ipso iam bona est, quia 1577
 25 iustitia est. Sic ergo habet consuetudo loquendi, ut dicatur et
 bonum iudicium, et malum iudicium, quemadmodum habet,
 ut dicatur et bonus iudex, et malus iudex ; sic autem non dicitur
 bona iustitia, uel mala iustitia, sicut non dicitur, bonus
 iustus, et malus iustus, quia continuo bonus quisque, si iustus.
 30 Iustitia ergo uirtus est animi magna praecipueque laudabilis,
 de qua nunc non est copiosius disputandi necessitas. Iudicium
 uero, quando non nisi in bono ponit distinctior loquendi ratio,
 huius uirtutis est operatio. Qui enim habet iustitiam, recte iudicat ;
 immo secundum istam locutionem, qui habet iustitiam, iudicat ;
 35 quia nec iudicat, si non recte iudicat. Et iustitiae nomine hoc loco,
 non ipsa uirtus, sed opus eius significatum est. Quis enim facit in
 homine iustitiam, nisi qui iustificat impium, hoc est, per gratiam
 suam ex impio facit iustum ? Vnde ait apostolus : *Iustificati gratis per gratiam ipsius.*
 40 Facit ergo iustitiam, id est, opus iustitiae, qui habet in se iustitiam,
 id est opus gratiae.

2. *Feci, inquit, iudicium et iustitiam ; ne tradas me nocentibus me ;*
 id est : Feci iudicium iustum ; ne tradas me illis qui propterea
 me persequuntur. Nam etiam quidam codices habent : *Ne tradas me persequentibus me.*
 5 Quod enim graece dictum est τοῖς ἀντιδικοῦσι, quidam interpretati
 sunt *nocentibus ;* quidam *persequentibus ;* quidam *calumniantibus.*
 Miror autem omnium quos in promptu habere potui codicum nusquam
 me legisse *aduersantibus ;* cum sine controuersia quod graece ἀντιδικός,
 10 hoc latine aduersarius appelletur. Orans itaque ne tradatur a
 Domino aduersantibus sibi, quid orat, nisi quod oramus cum
 dicimus : *Ne nos inferas in tentationem ?* Aduersarius est enim
 de quo dicit apostolus : *Ne forte tentauerit uos qui tentat.* Ei

14 Matth. 23, 23. 17 Ps. 100, 1. 19 Isai. 5, 7. 39 Rom. 3, 24. 2, 12
 Matth. 6, 13. 13 I Thess. 3, 5.

α, non *Prosp.* 32 districtior *quidam codd.* 2, 4 *persequentibus] psalt. Rom.*
 7 *calumniantibus] Vulg.* 13 *ei] codd., et edd.*

tradit Deus quem deserit. Eum quippe ille non decipit, quem
 15 iste non deserit, in uoluntate sua praestans decori hominis
 uirtutem ; ab illo autem qui dixerat in abundantia sua : *Non
 mouebor in aeternum*, auertit faciem suam, et factus est con-
 turbatus, sibique monstratus. Quisquis igitur a timore Dei
 casto crucifixas habet carnes suas, et nulla carnali cor-
 20 ruptus illecebra facit iudicium opusque iustitiae, orare de-
 bet ne aduersantibus tradatur, id est, ne timendo perpeti
 mala, ad facienda mala persequentibus cedat. A quo enim ac-
 cipit uictoriam concupiscentiae, ne uoluptate pertrahatur ;
 ab illo etiam robur patientiae, ne dolore frangatur ; quoniam
 25 de quo dicitur : *Dominus dabit suauitatem*, de illo etiam dicitur :
Ab ipso est enim patientia mea.

122. 3. Denique sequitur : *Excipe seruum tuum in bonum ; non calumni-
 entur mihi superbi*. Illi impellunt, ut cadam in malum ; tu excipe in bonum. Qui autem interpretati
 sunt : *Non calumni-entur me*, graecam locutionem secuti
 5 sunt, latinae linguae minus usitatam. An forte habet uim cum PL
 dicitur : *Non calumni-entur me*, quam haberet si diceretur : *Non me capi-ant calumniando* ? 1578

123. 4. Multae autem possunt intellegi calumniae superborum, a quibus humilitas christiana despicitur ; sed illa uel maxima est, si homines hoc loco accipiuntur superbi ; quod a nobis mortuum calumni-entur coli. Humilitas quippe ipsa christiana,
 5 Christi morte insinuat, commendaturque diuinitus. Haec autem calumnia utrisque infidelibus, id est, Iudaeis gentibusque communis est. Habent calumnias suas etiam haeretici, singulis quibusque haeresibus proprias ; habent et schismatici, quos omnes superbia de membrorum Christi com-
 10 page praecidit. Ipsius autem diaboli calumnia quanta uel qualis est, qua calumniatus est iusto, dicens : *Numquid gratis colit Iob Dominum* ? Quorum omnium calumniae superborum tamquam colubrorum uenena uincuntur, cum uigilantissima et diligentissima pietate Christus crucifixus adtenditur. Pro-
 15 pter quod praefigurandum Moyses Deo miserante ac iubente exaltauit in eremo similitudinem serpentis in ligno, ut similitudo carnis peccati crucifigenda praefiguraretur in Christo. Hanc intuentes salutiferam crucem, omne calumniantium superborum uirus expellimus ; quam prorsus etiam iste quodam-
 20 modo ualde intente intuens, ait : *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium iustitiae tuae*. Christum quippe ipsum Deus propter similitudinem carnis pecca-

16 Ps. 29, 7. 25 Ps. 84, 13. 26 Ps. 61, 6. 4, 11 Iob 1, 9. 15 cfr Ioh. 3, 14. 16 cfr Num. 21, 9.

3, 1 excipe] a, suscipe *Prosp.* bono a 2 non] a, ut *praem. Prosp.* 4, 21 uerbum a

ti peccatum pro nobis fecit, ut nos simus iustitia Dei in ipso. In huius igitur eloquium iustitiae Dei defecisse dicit oculos
 25 suos, ardentem et sitientem intuendo, dum memor infirmitatis humanae, diuinam in Christo desiderat gratiam.

124. 5. Propter quod sequitur : *Fac cum seruo tuo secundum misericordiam tuam*, non utique secundum iustitiam meam. *Et iustificationes*, inquit, *tuas doce me* : illas procul dubio, quibus Deus facit iustos, non ipsi se.

125. 6. *Seruus tuus ego sum*. Neque enim bene mihi cessit, ^{μ 1348} quando esse uolui liber meus, non seruus tuus. *Da mihi intellectum, et sciam testimonia tua*. Numquam intermittenda est ista petitio. Non enim sufficit accepisse intellectum, et Dei testimonia didicisse, nisi semper accipiatur, et
 5 quodam modo semper bibatur de fonte lucis aeternae. Testimonia quippe Dei, quanto fit quisque intellegentior, tanto magis magisque sciuntur.

126. 7. *Tempus*, inquit, *faciendi Domino*. Id enim plures codices habent ; non, ut quidam, *Domine*. Quod ergo *tempus*, uel quid *faciendi* uoluit intellegi *Domino* ? Illud quidem quod paulo ante dixerat : *Fac cum seruo tuo secundum*
 5 *misericordiam tuam*, hoc *faciendi tempus Domino*. Quid est autem, nisi gratia quae in Christo suo tempore reuelata est ? De quo tempore ait apostolus : *Cum autem uenit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum*. Propter quod alibi etiam testimonium propheticum adiungens, ubi dixit : *Tem-* PL
 10 *pore acceptabili exaudiui te, et in die salutis adiuui te. Ecce* 1579 *nunc*, inquit, *tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Sed quid est quod tamquam uolens ostendere tempus Domino esse faciendi, continuo subiunxit : *Dissipauerunt legem tuam* ; uelut propterea tempus esset faciendi Domino, quia
 15 eius legem dissipauerunt superbi, qui ignorantes Dei iustitiam et suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti ? Quid est enim : *Dissipauerunt legem tuam*, nisi : Praeuaricationis iniquitate, eius integritatem non custodierunt ? Oportebat ergo ut superbis et de libertate sui arbitrii
 20 praesumentibus lex daretur, qua praeuaricata quicumque compuncti humilarentur, non iam per legem, sed per fidem ad subuenientem current gratiam. Dissipata ergo lege, tempus fuit ut per unigenitum Filium Dei misericordia mitteretur. Lex enim subintrauit, ut abundaret delictum : quo
 25 delicto lex dissipata est ; et opportuno iam tempore Christus aduenit, ut ubi abundauit delictum, superabundaret gratia.

23 cfr Rom. 8, 3. 7, 7 Gal. 4, 4. 9 Isai. 49, 8. 10 II Cor. 6, 2. 15
 cfr Rom. 10, 3. 24 cfr Rom. 5, 20.

26 in christo] *codd.*, christi *edd.* 5, 3 et] *om. Prosp.* iustitias a 6, 2/3 intellegere me facit a, da mi intellectum ut *Prosp.* 7, 1 tempus] est *add.* a domine *Prosp.* (*cfr l. 2*)

127. 8. *Ideo*, inquit, *dilexi mandata tua super aurum et topazion*. Id agit gratia, ut dilectione impleantur mandata Dei, quae timore non poterant. Gratia quippe Dei *diffunditur caritas in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Propter quod et ipse Dominus dicit : *Non ueni legem soluere, sed implere* ; et idem apostolus : *Plenitudo legis caritas*. *Ideo super aurum et topazion*. Hoc enim et in alio psalmo legitur : *Super aurum et lapidem pretiosum multum*. Topazion quippe lapidem multum perhibent esse pretiosum. In testamento autem ueteri latentem gratiam, tamquam uelo interposito, non intellegentes, quod significabatur quando in faciem Moysi intendere non ualebant, propter mercedem terrenam atque carnalem Dei mandata facere conabantur, neque faciebant ; quia non ipsa, sed aliud diligebant. Vnde illa non erant opera uolentium, sed onera potius inuitorum. Cum uero ipsa mandata diliguntur super aurum et lapidem pretiosum multum, omnis prae ipsis mandatis terrena uilis est merces ; nec ulla ex parte comparantur quaecumque alia hominis bona, his bonis quibus ipse homo fit bonus.

128. 9. *Propterea*, inquit, *ad omnia mandata tua dirigebar*. Vtique dirigebar, quia diligebam, atque illis rectis ut etiam ipse rectus fierem, dilectione cohaerebam. Iam illud quod adiungit, consequens erat : *Omnes inquam odium habui*. Vnde enim fieri poterat, ut inquam uiam non odisset diligens rectam ? Nam sicut aurum et lapidem pretiosum si diligeret, odisset profecto quidquid ei talium rerum damnum posset inferre ; ita quoniam Dei mandata diligebat, oderat iniquitatis uiam, quemadmodum aliquod immanissimum marini itineris saxum, ubi tam pretiosarum rerum necesse est pati naufragium. Quod ut non contingat, longe inde uelificat, qui in ligno crucis cum mandatorum diuinorum mercibus nauigat.

SERMO XXVII.

Vers. 129. 1. Verba psalmi haec sunt de quibus, adiuuante Domino, disputaturi sumus : *Mirabilia testimonia tua ; propter hoc scrutata est ea anima mea*. Quis enumerat saltem generatim testimonia Dei ? Caelum et terra, uisibilia et inuisibilia opera eius, dicunt quodammodo testimonium bonitatis et magnitudinis eius ; et ipse cursus frequens usitatusque na-

8, 3 Rom. 5, 5. 5 Matth. 5, 17. 6 Rom. 13, 10. 8 Ps. 18, 11. 10 cfr Ex. 34, 33 ; II Cor. 3, 13.

8, 1 ideo] *Prosp.*, propter hoc a 2 topadium a 9, 1/2 dirigebar *Prosp.*
5 inquam] *Aug. cum LXX et Prosp. in comment.*, iniquitatis a *Prosp.* (cfr l. 9)

CXVIII, sermo 27, 1, 1 mirabilia] XVII phe *praem.* a, pe *praem.* *Prosp.*
admirabilia a

turae, quo temporum rapacitas uoluitur, in rerum quarumque generibus, quamuis temporalibus atque mortalibus, quae certe consuetudine uiluerunt, si pius considerator aduertat, perhibet testimonium Creatori. Quid autem horum est quod non sit mirabile, si unumquodque non usu, sed ratione metiamur? Si uero tamquam sub unius contemplationis aspectu uelut audeamus cuncta contueri, nonne fit in nobis quod ait propheta : *Consideraui opera tua, et expaui?* Et tamen iste non est ipsa rerum admiratione perterritus, sed eam potius dixit esse causam cur ea debuerit scrutari, quia mira sunt. Cum enim dixisset : *Mirabilia testimonia tua*, secutus adiunxit : *propter hoc scrutata est ea anima mea* ; quasi factus sit ipse peruestigandi difficultate curiosior. Quanto enim quae-
 20 que res abstrusiores habet causas, tanto est mirabilior.

2. Si ergo nobis homo talis occurrat, qui propter hoc dicat se scrutari testimonia Dei, quia mirabilia sunt, cum plena sit eis et quae conspicitur, et quae non conspicitur, uniuersa creatura, nonne compescimus eum, dicentes : *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris ; sed quae tibi praecepit Dominus, illa cogita semper?* Sed si nobis respondeat, et dicat : Haec ipsa quae praecepit Dominus, et quae iubetis ut cogitem, mirabilia sunt eius testimonia ; eum quippe et Dominum, quia iubet, et bonum et magnum, quia talia iubet, esse
 10 testantur : numquid audebimus hominem ab eorum scrutatione reuocare, ac non potius ut sedulo id agat, et tantae rei operam quantam potest impendat, hortabimur? An forte Dei praecepta testimonia quidem bonitatis eius esse fatebimur, sed mirabilia esse negabimus? Quid enim mirum, si bona
 15 imperat bonus Dominus? Immo uero idipsum est omnino mirandum, et cur ita sit perscrutandum, quod cum Deus bonus bona praeceperit, eis tamen dederit bonam legem, quos eadem lex uiuificare non posset, nec ulla esset ex bona lege iustitia. *Si enim data esset lex quae posset uiuificare, omnino*
 20 *ex lege esset iustitia.* Cur ergo data est quae uiuificare non posset, et ex qua esset nulla iustitia? Nempe mirandum est, nempe stupendum. Haec sunt ergo mirabilia testimonia Dei ; propter hoc huius anima scrutata est ea, quoniam de his non ei dici posset : *Fortiora te ne scrutatus fueris ; sed quae prae-*
 25 *cepit tibi Dominus, illa cogita semper.* Ipsa sunt enim quae praecepit nobis Dominus, et ideo cogitanda sunt semper. Potius itaque uideamus huius anima quae scrutata est, quid inuenerit.

130. 3. *Manifestatio, inquit, uerborum tuorum illuminat, et intellegere facit paruulos.* Quid est paruulus,

CXVIII, sermo 27, 1, 14 Habac. 3, 1. 2, 4 Eccli. 3, 22. 19 Gal. 3, 21. 24 Eccli. 3, 22.

3, 2 infantes a

nisi humilis et infirmus? Noli ergo superbire, noli de tua, quae PL
 nulla est, uirtute praesumere; et intelleges quare sit a bono 1581
 5 Deo bona lex data, quae tamen uiuificare non possit. Ad hoc
 enim data est, ut te de magno paruulum faceret, ut te ad fa-
 ciendam legem uires de tuo non habere monstraret; ac sic
 opis indigus et egenus ad gratiam confugeres, et clamares:
Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Hoc ergo scru-
 10 tando intellexit hic paruulus, quod minimus apostolorum
 Paulus, id est paruulus, ostendit, ideo datam legem quae uiui-
 ficare non posset, quia *conclusit scriptura omnia sub peccato,*
ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ita, Do-
 mine, ita fac, misericors Domine; impera quod non possit im-
 15 pleri, immo impera quod non nisi per tuam gratiam possit
 impleri; ut cum homines per suas uires id implere nequiue-
 rint, *omne os obstruatur,* et nemo sibi magnus uideatur.
 Sint omnes paruuli, et reus fiat omnis mundus tibi; quia *non*
iustificabitur ex lege omnis caro coram te; per legem enim
 20 *cognitio peccati.* Nunc autem sine lege iustitia tua manifestata
 est, *testimonium habens a lege et prophetis.* Haec sunt mirabi-
 lia testimonia tua, quae scrutata est anima paruuli huius; et
 ideo inuenit, quia humilatus est, et paruulus factus est. Quis
 enim facit mandata tua sicut facienda sunt, id est, ex fide
 25 quae per dilectionem operatur, nisi eius in corde per Spiritum
 sanctum ipsa dilectio diffundatur?

131. 4. Hoc etiam iste paruulus confitetur: *Os meum,* inquit,
aperui, et adtraxi spiritum, quoniam mandata tua
desiderabam. Quid desiderabat, nisi facere mandata diui-
 na? Sed non erat unde faceret infirmus fortia, paruulus ma-
 5 gna; aperuit os, confitens quod per se ipse non faceret; et ad-
 traxit unde faceret: aperuit os petendo, quaerendo, pulsando;
 et sitiens hausit Spiritum bonum, unde faceret, quod per
 seipsum non poterat, mandatum sanctum et iustum et bo-
 num. Si enim nos cum simus mali, nouimus bona data dare
 10 filiis nostris, quanto magis Pater noster de caelo dat Spiritum
 bonum petentibus eum? Non enim qui spiritu suo agunt, sed
 quotquot spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei; non quia ipsi
 nihil agunt, sed ne nihil boni agant, a bono aguntur ut agant.
 Nam tanto magis efficitur quisque filius bonus, quanto largius
 15 ei datur a Patre spiritus bonus.

132. 5. Denique iste adhuc petit. Os quidem aperuit, et adtraxit
 spiritum; sed adhuc ad Patrem pulsatur, et quaerit; bibit, sed
 quanto suauius sensit, tanto ardentius adhuc sitit. Audi uerba

3, 9 Ps. 6, 3. 12 Gal. 3, 22. 17 sqq. Rom. 3, 19, 21. 24 cfr Gal. 5, 6.
 25 cfr Rom. 5, 5. 4, 6 cfr Matth. 7, 7. 8 cfr Rom. 7, 12. 9 cfr Matth.
 7, 11. 11 cfr Rom. 8, 14.

4, 2 duxi a, abstraxi *Prosp.* 3 concupiebam a

sitientis : *Respice, inquit, in me, et miserere mei secundum iudicium diligentium nomen tuum*, id est, secundum iudicium quod in eos fecisti, qui diligunt nomen tuum ; quoniam ut diligerent te, prius dilexisti eos. Sic enim Iohannes apostolus ait : *Nos diligimus, inquit, Deum*. Et uelut causa quaereretur, quae nos diligere fecit, adiunxit :

¹⁰ *Quoniam ipse prior dilexit nos.*

133. **6.** Vide et iste quid apertissime dicat : *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniquitas*. Vbi quid aliud dicit quam : Rectum et liberum me fac secundum promissum tuum ? Quanto autem
⁵ magis regnat in quocumque Dei caritas, tanto minus ei dominatur iniquitas. Quid ergo aliud petit, quam ut donante Deo diligat Deum ? Diligendo enim Deum, diligit seipsum, ut diligere salubriter possit et proximum sicut seipsum : in quibus praeceptis tota lex pendet et prophetae. Quid igitur orat, nisi
¹⁰ ut praecepta quae Deus imponit iubendo, impleri faciat adiuuando ?

134. **7.** Sed quid est quod dicit : *Redime me a calumniis hominum, et custodiam mandata tua* ? Si uera illi homines crimina obiciunt, non calumniantur ; si falsa, quid est quod se redimi desiderat a calumniis, id est a criminibus falsis, quae
⁵ illi nocere non possunt ? Crimen quippe falsum, quod est calumnia, reum non facit hominem, nisi apud iudicem hominem ; ubi autem Deus iudex est, nullus falso crimine laeditur ; quia non cui obicitur, sed obicienti potius imputatur. An hic ecclesiae praesignatur oratio, et uniuersi populi christiani, qui
¹⁰ redemptus est a calumniis hominum, quibus exagitabantur usquequaque christiani ? Sed numquid propterea Dei mandata custodit ? Nonne inter ipsas calumnias, quando feruebant, multo gloriosius populus sanctus in tribulationibus Dei mandata seruabat, cum ad perpetrandas impietates persequentibus non cedebat ? Sed nimirum hoc est : *Redime me a calumniis hominum, et custodiam mandata tua* : Tu
¹⁵ age infuso Spiritu tuo, ne me calumniae hominum terroribus uincant, et a tuis mandatis ad sua mala facta traducant. Si enim hoc mecum egeris, id est, hoc modo me ab eorum calumniis, ne criminationes falsas quas obiciunt pertimescam, patientia donata redemeris ; inter ipsas calumnias custodiam
²⁰ mandata tua.

135. **8.** *Faciem tuam, inquit, illumina super seruum tuum*, id est, tuam manifesta, subueniendo et opitulando, praesentiam. *Et doce me iustificationes tuas*. Doce uti-

5, 8 I Ioh. 4, 19. 6, 7 cfr Matth. 22, 40.

5, 4 in] om. a 6, 1 itinera mea a 2 uerbum a ne a mihi a 3 iniquitas a 7, 2 custodibo a 12 custodit] codd., non praem. edd.

μ 1351
PL
1582

que ut faciam; quod euidentius alibi legitur: *Doce me ut faciam uoluntatem tuam*. Qui enim audiunt, licet memoria teneant quod audiunt, nequaquam didicisse putandi sunt, si non faciunt. Veritatis namque uerbum est: *Omnis qui audiuit a Patre et didicit, uenit ad me*. Qui ergo non facit, id est non uenit, non didicit.

136. 9. Recolens autem iste dolorem paenitentiae praeuaricationis suae, *Exitus aquarum*, inquit, *descenderunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam*, id est, ipsi oculi mei. Nam in quibusdam codicibus et hoc legitur: *Quia non custodiui legem tuam. Descenderunt ergo exitus aquarum*, id est effusiones lacrimarum. Et ea locutione qua dicere potuit: Montes descenderunt pedes mei; etsi non diceret per montes, uel in montes; ea locutione dicitur: Scalas descendit, etsi non dicatur: per scalas; aut Piscinam descendit, etsi non dicatur in piscinam. Et bene ait: *descenderunt*, humilitate scilicet paenitendi. Adscenderunt enim, quando PL per superbiam contumacem erecti fuerant et elati. Sursum 1583 enim sibi esse uidebantur, quando ignorantes Dei iustitiam, constituere uolebant suam: in qua fatigati et legis praeuaricatione confusi, ab illa elatione descenderunt flendo, ut iustitiam Dei potius impetrarent paenitendo. Sunt codices qui 15 non habent *descenderunt*, sed *transierunt*, tamquam μ 1352 exaggeranter diceret transisse se flendo fontes aquarum; ut hoc intellegamus *exitus aquarum*; id est, plus fleuisse, 20 quam manant aquae de suis exitibus. Cur autem non custodita lege sic fletur, nisi ut impetretur gratia, quae paenitentis delet iniquitatem, et credentis adiuuat uoluntatem?

SERMO XXVIII.

Vers.
137.138.

1. Dixerat superius qui cantat hunc psalmum: *Exitus aquarum descenderunt oculi mei, quoniam non custodierunt legem tuam*, ubi se multum fleuisse testatus est praeuaricationem suam. Proinde, uelut rationem reddens cur multum flere debuerit et suum grauiter dolere peccatum: *Iustus es*, inquit, *Domine, et rectum iudicium tuum. Mandasti iustitiam testimonia tua, et ueritatem tuam ualde*. Haec utique iustitia Dei rectumque iudicium et ueritas, omni est metuenda peccanti; hac enim damnantur diuinitus quicumque 10 damnantur; nec est omnino qui de sua damnatione contra

8, 4 Ps. 142, 10. 7 Ioh. 6, 45.

9, 2 perexitus a 3 quoniam a 16 paenitendo] petendo *plures codd. Am. Er.*
17 transierunt] *psalt. Rom.* 19 id est] *om. Er. Lugd. Ven. Lou.*

CXVIII, sermo 28, 1, 5 iustus] XVIII zade *praem. a, trade praem. Prosp.*
6 rectum] est *add. a* 6/7 iustitia a 7 tuam] *om. a (cfr De Bryne, Rev. Bénéd.*

Deum iustum recte conqueri possit. Inde fletus rectus est paenitentis ; quoniam si cor eius impaenitens damnaretur, iustissime utique damnaretur. Sane iustitiam dicit testimonia Dei : iustum quippe se probat mandando iustitiam. Est etiam haec

139.

15 *ueritas, ut Deus testimoniis talibus innotescat.*
2. Sed quid est quod sequitur : *Tabefecit me zelus meus,* uel, sicut alii codices habent : *zelus tuus ?* Habent nonnulli etiam, *domus tuae,* et non, *tabefecit me,* sed, *comedit me.* Quod ex alio psalmo, quantum mihi uidetur, putatum
 5 est emendandum, ubi scriptum est : *Zelus domus tuae comedit me :* quod commemoratum etiam in euangelio nouimus. Simile tamen aliquid est : *tabefecit,* ei quod ibi est, *comedit.* *Zelus* autem *meus,* quod plures codices habent, nullam ingerit quaestionem. Quid enim mirum est si zelo suo quisque
 10 tabescit ? Quod uero habent aliqui, *zelus tuus,* significat hominem Deo zelantem, non sibi ; sed non repugnat si ipse dicatur et *meus.* Nam quid aliud dicit apostolus : *Aemulor enim uos Deo, aemulatione Dei ?* Nam dicendo : *Aemulor uos,* quid, nisi aemulationem demonstrat suam ? Sed quia dixit,
 15 *Deo,* id est, non sibi, sed Deo, ideo addidit, *aemulatione Dei.* Hanc quippe suo Spiritu fidelibus suis inspirat Deus ; amoris enim est, non liuoris. Nam quae fuit cura ut hoc apostolus diceret ? *Aptauit enim uos, inquit, uni uiro uirginem castam exhibere Christo : timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit*
 20 *uersutia sua, sic et uestrae mentes corrumpantur a simplicitate et castitate quae est in Christo.* Comedebat eum zelus domus Dei, quam tamen zelabat Christo, non sibi. Sponsus enim sibi
 25 zelat sponsam suam ; amicus autem sponsi non eam sibi zelare debet, sed sponso. Bonus ergo et huius intellegendus est zelus : causam namque subiungit et dicit : *Quia obliti sunt uerborum tuorum inimici mei.* Retribuebant ergo mala pro bonis ; quoniam zelabat illos Deo tam uehementer et ardentem, ut eo zelo tabefactum se diceret ; illi autem ob hoc in ipsum inimicitias exercebant ; quia utique ut Deum amarent
 30 uolebat, quos amando zelabat. Non ingratus enim gratiae Dei, per quam fuerat ex inimico reconciliatus Deo, etiam ipse suos diligebat inimicos, et eos zelabat Deo, dolens et tabescens quod
 1584 PL 1584

140.

3. Deinde considerans ipse, in uerbis Dei qua flamma dilectionis arderet : *Ignitum,* inquit, *eloquium tuum ualde, et seruus tuus dilexit illud.* Merito zelabat in suis inimi-

CXVIII, sermo 28, 2, 5 Ps. 68, 10. 6 cfr Ioh. 2, 17. 12 sqq. II Cor. 11, 2-3.

1933, p. 23) ualde] a, nimis Prosp. 2, 1 tabefecit] Prosp., comedit a (cfr l. 7)
 meus] domus tuae a Prosp. 2 tuus] psalt. Ambros. 17 nam haec fuit
 causa aliquot codd. 25 quoniam a 26 uerba tua Prosp. 28 in] om. codd.
 3, 2 uerbum a Prosp.

cis cor impaenitens, qui fuerant obliti uerborum Dei. Ad hoc
5 enim flagrabat eos adducere, quod ipse flagrantissime diligebat.

141. **4.** *Iunior ego sum, inquit, et contemptus; iustificationes tuas non sum oblitus*: non sicut inimici mei, qui obliti sunt uerborum tuorum. Videtur autem minor aetate non oblitus iustificationes Dei dolere pro inimicis suis aetate maioribus qui obliti sunt. Nam quid est: *Iunior ego non sum oblitus*, nisi: Illi maiores obliti sunt? *Νεώτερος* est enim graece, quod est etiam in illo loco ubi dictum est: *In quo corrigit iunior uiam suam?* Hoc autem nomen comparatiuum est, et ideo bene intellegitur in comparatione maioris. Duos ergo
10 populos hic agnoscamus, qui etiam in Rebeckae utero luctabantur, quando *non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei: Maior seruiet minori.* Sed contemptum se dicit hic minor; ideo factus est maior; quia ignobilia et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quae non sunt, tamquam sint, ut quae sunt
15 euacuentur. Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, et primi qui erant nouissimi.

142. **5.** Nec immerito obliti sunt uerborum Dei, qui suam iustitiam constituere uoluerunt, ignorantes iustitiam Dei; iste autem iunior non est oblitus, qui non suam uoluit habere iustitiam, sed Dei, de qua etiam nunc dicit: *Iustitia tua*
5 *iustitia in aeternum, et lex tua ueritas.* Quomodo enim non ueritas lex, per quam cognitio peccati, et quae testimonium perhibet iustitiae Dei? Sic enim dicit apostolus: *Iustitia Dei manifestata est, testificata per legem et prophetas.*

143. **6.** Propter hanc passus est persecutionem iunior a maiore, ut diceret iunior quod sequitur: *Tribulatio et necessitas inuenerunt me, mandata tua meditatio mea est.* Saeuiant, persequantur; dum tamen mandata Dei non relinquantur, et ex ipsis mandatis etiam qui saeuiunt diligantur.

144. **7.** *Iustitia testimonia tua in aeternum; intellectum da mihi et uiuam.* Intellectum poscit iste iunior; quem si non haberet, non super seniores intellegeret; sed eum poscit
in tribulatione et necessitate, quo intellegat quam sit con-
5 temnendum quod ei possunt auferre persequentes inimici, a quibus se dicit esse contemptum. Ideo dixit: *et uiuam*; quia si eo usque tribulatio necessitasque peruenerit, ut per inimicorum persequentium manus uita ista finiatur, uiuet in aeternum, qui temporalibus praeponit iustitiam, quae manet in
10 aeternum. Quae iustitia in tribulatione et necessitate martyria sunt Dei, hoc est testimonia, pro quibus sunt martyres coronati.

4, 7/8 Ps. 118, 9. 9 cfr Gen. 25, 23. 11 Rom. 9, 12-13. 13 cfr I Cor. 1, 28. 15 cfr Matth. 20, 16. 5, 1 cfr Rom. 10, 3. 6 cfr Rom. 3, 20. 8 Rom. 3, 21.

4, 1 iuuenis a despectus a 6, 3 mandata] autem add. Prosp. 7, 2 uiuam] uiuifica me a

SERMO XXIX

Vers. 145.

1. Clamor ad Dominum, qui fit ab orantibus, si sonitu corporalis uocis fiat, non intento in Deum corde; quis dubitet inaniter fieri? Si autem fiat corde, etiam silente corporis uoce, alium quemlibet hominem potest latere, non Deum.

5 Siue ergo cum uoce carnis, quando id opus est, siue cum silentio, ad Deum, cum oramus, corde clamandum est. ^{μ 1354} Est autem clamor cordis magna cogitationis intentio; quae cum est in oratione, magnum exprimit desiderantis et penitentis affectum, ut non desperet effectum. Tunc porro in

10 toto corde clamatur, quando aliunde non cogitatur. Tales orationes rarae sunt multis, crebrae autem paucis; omnes uero utrum cuiquam, nescio. Talem suam commemorat orationem, qui cantat hunc psalmum, dicens: *Clamaui in toto corde meo; exaudi me, Domine.* Cui autem rei

15 suus clamor proficiat, adiunxit: *Iustificationes tuas exquiram.* Ad hoc ergo clamaui in toto corde suo, et hoc sibi desiderauit a Domino exaudiente praestari, ut iustificationes eius exquirat. Proinde quod ut faciamus iubetur, ut exquiramus oratur. Quam longe est adhuc a faciente qui exquirit?

20 Non enim est consequens ut qui exquirat, inueniat, aut qui inuenit, faciat; non potest autem nisi inuenit, facere: et nisi quaesierit, inuenire. Sed magnam spem Dominus Iesus dedit dicendo: *Quaerite, et inuenietis.* Rursus autem dicit sapientia (quae quid est, nisi ipse?): *Quaerent me mali, et non inuenient.*

25 *Non ergo malis, sed bonis dictum est: Quaerite, et inuenietis.* Immo uero eis dictum est, quibus eodem loco paulo post: *Si ergo uos, inquit, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris.* Quomodo igitur malis dicitur: *Quaerite, et inuenietis,* cum rursus dicatur: *Quaerent me mali, et non inuenient?*

30 An aliud eos Dominus quam sapientiam quaerere uolebat, quando eos inuenturos si quaerent promittebat? In ea quippe sunt omnia, quae ab eis qui beati esse cupiunt, inquirenda sunt. Ibi ergo sunt et iustificationes Dei. Quapropter restat ut intellegamus, non omnes malos non inuenire sapientiam, si

35 quaesierint; sed eos qui in tantum sunt mali, ut oderint eam. Sic enim et dixit: *Quaerent me mali, et non inuenient; oderunt enim sapientiam.* Ideo ergo non inueniunt, quia oderunt. Sed rursus si oderunt, quomodo quaerunt, nisi quia non eam quaerunt propter ipsam, sed propter aliquid quod mali amant, et

40 ad hoc se facilius putant peruenturos per ipsam? Multi enim sunt qui dicta sapientiae studiosissime inquirunt, eamque in

CXVIII, sermo 29, I, 23 Matth. 7, 7. 24 Prou. 1, 28. 25 Matth. 7, 11.

CXVIII, sermo 29, I, 13 clamaui] XVIII coph *praem. a*, coph *praem. Prosp.*
exclamaui a

doctrina, non in uita uolunt habere ; ut non per mores quos PL
iubet sapientia, perueniant ad Dei lucem, quod est ipsa sa- 1586
pientia, sed per sermones quos habet sapientia, perueniant ad
45 hominum laudem, quod est uana gloria. Non ergo sapientiam
quaerunt et quando eam quaerunt, quia non quaerunt ipsam,
alioquin uiuerent secundum ipsam ; sed uolunt uerbis eius in-
flari ; et quanto magis inflantur, tanto magis efficiuntur extra
ipsam. Iste autem hoc ipsum poscens a Domino, quod eum
50 iubet facere Dominus, ut ipse in illo etiam quod imperat ope-
retur. Deus est enim qui operatur in nobis et uelle et operari,
pro bona uoluntate. *Clamaui*, inquit, *in toto corde meo ;*
exaudi me, Domine : iustificationes tuas exquiram,
utique faciendas, non tantummodo sciendas, ne similis fiat
55 illi seruo duro, qui etiamsi intellexerit, non obaudiet.

146. 2. *Clamaui, saluum me fac ;* uel, sicut nonnulli codi-
ces habent et graeci et latini : *Clamaui te ; saluum me*
fac. Quid est : *Clamaui te*, nisi, clamando inuocaui te ? Sed
cum dixisset : *saluum me fac*, quid adiunxit ? *Et custo-*
5 *diam testimonia tua*, ne te scilicet per infirmitatem neg-
gem. Salus quippe animae facit ut fiat quod faciendum esse μ 1355
cognoscitur, et usque ad mortem corporis, si hoc flagitat
extrema tentatio, pro testimoniorum diuinorum ueritate cer-
tetur ; ubi autem non est salus, succumbit infirmitas, et dese-
10 ritur ueritas.

147. 3. Sed quod sequitur habet aliquid obscuritatis, quod ali-
quanto diutius exponendum est. *Praeueni intempesta*
nocte, et clamaui. Plures codices non habent : *intempesta*
nocte, sed *immaturitate ;* uix autem unus inuentus est
5 qui haberet geminatam praepositionem, id est, *in immatu-*
ritate. Immaturitas itaque hoc loco nocturnum tempus est,
quod non est maturum, id est, opportunum ut agatur aliquid
uigilando ; quod etiam uulgo dici solet, hora inopportuna. Nox
quoque intempesta, id est media, quando quiescendum est,
10 hinc procul dubio nuncupata est, quia inopportuna est actio-
nibus uigilantium. Tempestiuum enim dixerunt ueteres op-
portunum ; et intempestiuum, inopportunum ; a tempore du-
cto uocabulo, non ab illa tempestate, quae consuetudine lati-
nae linguae caeli perturbatio iam uocatur. Quamquam isto
15 uerbo libenter utuntur historici, ut dicant : ea tempestate,
quod uolunt eo tempore intellegi ; et quod ait locutor egre-
gius :

Vnde haec tam clara repente
Tempestas ?

51 cfr Phil. 2, 13. 55 cfr Prou. 19, 19. 3, 18 Virg. *Aen.* 9, 19, 20.

2, 1 exclamaui a, clamaui ad te *Prosp.* (cfr l. 2) 4/5 custodibo a 3, 2 in
tempestate a 4 in maturitate] *psalt. Rom. Vulg.* 8 importuna *edd.*

20 non caelum nimbis uentisue turbatum, sed magis subita et
splendida serenitate fulgidum significauit hoc nomine. Quod
ergo graece dictum est ἐν ἀωπία, non uno uerbo, sed duobus,
id est, praepositione et nomine; hoc interpretes nostri quidam
dixerunt, *intempesta nocte*; plures, *immaturitate*, non
25 duobus uerbis, sed uno, cuius uocabuli nominatiuus est imma-
tunitas; nonnulli uero in duobus uerbis, sicut graecus posuit,
in immaturitate; ἀωπία quippe immaturitas est, ἐν ἀωπία,
in immaturitate, tamquam si uellet etiam ille qui dixit: *in-*
tempesta nocte, praepositione dicere geminata, *in intem-* PL
30 *pesta*; ut una praepositio significet in qua hora, altera per- 1587
tineat ad compositionem nominis. Nihil sane interest ad sen-
tentiam, utrum quis dicat egisse se aliquid galli cantu, an, in
galli cantu; ita nihil interesset, utrum *intempesta*, an uero
in intempesta nocte, id est, *in nocte intempesta* cla-
35 masse se diceret. Graecus tamen *in nocte intempesta*
dixit, quod idem ualeat si dicatur: *in immaturitate*, id est,
in tempore nocturno immaturo. Hactenus de obscuro uerbo
fuerit disputatum; nunc uideamus quis ipse sit sensus.

4. *Praeueni*, inquit, *in nocte intempesta*, et *clama-*
ui; *in uerbis tuis speraui*. Si hoc ad unumquemque
fidelium referamus, et ad proprietatem rei gestae; saepe con-
tingit ut tali noctis tempore uigilet amor Dei, et magno urgen-
5 te orationis affectu, non exspectetur sed praeueniatur quod
post galli cantum consueuit esse tempus orandi. Si autem ac-
cipiamus hoc totum saeculum noctem, utique intempesta
nocte clamamus ad Deum, et praeuenimus maturitatem
temporis in quo nobis redditurus est quod promisit, sicut alibi
10 legitur: *Praeueniamus faciem eius in confessione*. Quamquam
si uelimus intellegere immaturum tempus noctis huius, ante-
quam uenisset plenitudo temporis, id est, ipsa maturitas,
quando Christus manifestaretur in carne; nec tunc ecclesia μ 1356
15 mauit, et in uerbis Dei sperauit potentis facere quod promisit,
148. ut in semine Abrahae benedicerentur omnes gentes.

5. Ipsa et quod sequitur dicit; *Praeuenierunt oculi mei*
ad matutinum, ut meditarer eloquia tua. Ponamus
enim matutinum, quando qui sedebant in umbra mortis, lux
orta est eis; nonne in sanctis qui prius erant in terra, ad hoc
5 matutinum oculi ecclesiae praeuenierunt, quia hoc futurum
antea praeuiderunt, ut meditarentur eloquia Dei, quae tunc
erant, et in lege ac prophetis haec futura nuntiabant?

4, 10 Ps. 94, 2. 12 cfr Gal. 4, 4. 16 cfr Gen. 12, 3; 22, 18. 5, 3 cfr Isai.
9, 2.

33 interesse μ 4, 1/2 exclamaui a 2 in] et *praem. Prosp.* uerba tua a
4/5 surgente *aliquot codd.* 5, 2 ad matutinum *usq. tua] Prosp.*, ad te diluculo
meditari uerba tua a 6 ante μ

149. **6.** *Vocem meam, inquit, exaudi, Domine, secundum misericordiam tuam, et secundum iudicium tuum uiuifica me.* Prius enim Deus secundum misericordiam aufert a peccatoribus poenam, eisque postea iustis secundum
 5 iudicium dabit uitam; quia non frustra illi hoc ordine dicitur: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine*; quamuis et ipsum tempus misericordiae non est sine iudicio, de quo dicit apostolus: *Si enim nos ipsos iudicaremus, a Domino non iudicaremur; cum iudicamur autem, a Domino corripimur, ne cum*
 10 *mundo damnemur*; et eius coapostolus: *Tempus est, inquit, ut iudicium incipiat a domo Domini. Et si initium a nobis, qualis finis erit eis qui non credunt Domini euangelio?* Et ultimum tempus iudicii non erit sine misericordia, quia *coronat te*, ait psalmus, *in miseratione et misericordia.* Iudicium autem
 15 sine misericordia sed sinistris qui non fecerunt misericordiam. PL
1588
150. **7.** *Adpropinquauerunt, inquit, persequentes me iniquitate*, uel sicut nonnulli codices habent: *inique*. Tunc adpropinquant qui persequuntur, quando usque ad carnem cruciandam perimendamque perueniunt. Vnde psalmus uice-
 5 simus primus, ubi passio Domini prophetata est: *Ne discedas, inquit, a me, quoniam tribulatio proxima est*, cum ea dicantur quae non imminente, sed iam praesente ipsa passione perpressus est. Sed proximam dixit tribulationem, quae fiebat in carne; nihil est quippe animae propius carne quam gestat. Propin-
 10 quauerunt ergo persequentes, affligendo eorum carnem, quos persequabantur. Sed adtende quod sequitur: *A lege autem tua longe facti sunt*. Quanto magis propinquauerunt persequendis iustis, tanto magis longe facti sunt a iustitia. Sed quid nocuerunt eis, quibus persequendo propinquauerunt;
 15 quando interior est propinquatio Domini eorum, a quo nullatenus deseruntur?
151. **8.** Denique sequitur: *Prope es tu, Domine, et omnes uiae tuae ueritas*. Etiam in tribulationibus suis, quod eas non immerito patiuntur, tribuere Deo ueritatem, sanctorum est usitata confessio. Ita regina Esther, ita sanctus Daniel, ita
 5 tres uiri in camino, ita eorum sanctitatis alii socii confitentur. Quaeri autem potest quomodo hic dictum sit: *Omnes uiae tuae ueritas*, cum in alio psalmo legatur: *Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas*. Sed erga sanctos et uniuersae uiae Domini misericordia, et uniuersae uiae Domini ueritas,
 10 quia et in iudicando subuenit, atque ita non deest misericor- μ 1357

6, 6 Ps. 100, 1. 8, 1 Cor. 11, 31. 10 1 Petr. 4, 17. 13 Ps. 102, 4. 14
 cfr Iac. 2, 13. 7, 5 Ps. 21, 12. 8, 4 cfr Esther 14, 6. 4 cfr Dan. 6, 22.
 5 cfr Dan. 3, 24. 7 Ps. 24, 10.

6, 11 uobis *plures codd.* 7, 1 adpropinquauerunt] me *add. a* 1/2 iniquitate]
Prosp. cum Vulg., inique a (cfr l. 2) 8, 1 tu] *om. a*

dia ; et in miserando id exhibet quod promisit, ne ueritas desit. Erga omnes autem et quos liberat, et quos damnat, omnes uiae Domini misericordia et ueritas ; quia ubi non miseretur, uindictae ueritas exhibetur. Multos quippe immeritos liberat,
 15 immeritum autem neminem damnat.

152. **9.** *Ab initio cognoui*, inquit, *de testimoniis tuis, quia in aeternum fundasti ea.* Quod graecus ait κατ'ἀρχὰς, aliqui nostri *ab initio*, aliqui *initio*, aliqui *in initiis* interpretati sunt. Sed qui pluraliter hoc dicere maluerunt,
 5 graecam locutionem secuti sunt. Latinae autem linguae illud potius usitatum est, ut *ab initio* uel *initio* dicatur, quod κατ'ἀρχὰς graece quasi pluraliter, sed aduerbialiter dicitur ; quale est apud nos, cum dicimus : *Alias hoc facio*, pluralem numerum feminini generis dicere uidemur, sed aduerbium est,
 10 et significat alio tempore. Quid est ergo : *Ab initio cognoui*, uel potius, ut et nos aduerbialiter id dicamus : *Initio cognoui de testimoniis tuis, quia in aeternum fundasti ea ?* Testimonia Domini in aeternum ab illo dicit esse fundata, et hoc se initio cognouisse testatur, nec aliunde co-
 15 gnouisse quam de ipsis utique testimoniis. Quae sunt ista testimonia, nisi quibus testatus est Deus daturum se regnum suis filiis sempiternum ? Et quia hoc in Vnigenito se daturum PL
 esse testatus est, de quo dictum est : *Et regni eius non erit* 1589
finis, ipsa testimonia dixit in aeternum esse fundata, quia id
 20 quod per ea Deus promisit, aeternum est. Nam per se ipsa testimonia tunc non erunt necessaria, quando res ipsa uidebitur, propter quam credendam nunc testimonia requiruntur. Et ideo bene intellegitur dictum : *fundasti ea*, quia in Christo uera monstrantur. Fundamentum enim aliud nemo
 25 potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Vnde hoc ergo iste initio cognouit, nisi quia ecclesia loquitur, quae terris non defuit ab initio generis humani, cuius primitiae Abel sanctus est, immolatus et ipse in testimonium futuri sanguinis Mediatoris ab impio fratre fundendi ? Nam et
 30 illud ab initio dictum est : *Erunt duo in carne una.* Quod magnum sacramentum apostolus Paulus exponens : *Ego*, inquit, *dico in Christo et in ecclesia.*

SERMO XXX.

Vers. 153.

1. Nemo in Christi corpore constitutus a se alienam arbitretur esse hanc uocem (quoniam re uera totum Christi corpus in hac humilitate positum dicit), unde psalmi huius incipit lectio,

9, 18 Luc. I, 33. 24 cfr I Cor. 3, 11. 28 cfr Gen. 4, 8. 30 Gen. 2, 24.
 31 Eph. 5, 32.

9, 2 quoniam a eam a

de qua nunc disputare suscepimus : *Vide humilitatem meam, et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.* Hoc loco nullam Dei legem conuenientius intellegimus, nisi qua immobiliter fixum est ut omnis qui se exultat, humiletur, et omnis qui se humilat, exaltetur. Superbus ergo malis, ut humiletur, innectitur ; humilis a malis, ut exaltetur, eripitur.

154. **2.** *Iudica, inquit, iudicium meum, et redime me.* Superior quodammodo sententia repetita est. Quod enim ait : *Vide humilitatem meam*, hoc est : *Iudica iudicium meum* ; et quod ait : *et eripe me*, hoc est : *et redime me.* Quod uero supra dictum est : *quia legem tuam non sum oblitus*, huic congruit quod infra est : *propter eloquium tuum uiuifica me.* Ipsum enim eloquium est lex Dei, quam non est oblitus, ut se exaltandus humilaret. Ad ipsam uero exaltationem pertinet quod ait : *Viuifica me* ; quia sanctorum exaltatio uita aeterna est.
155. **3.** *Longe est, inquit, a peccatoribus salus ; quia iustificationes tuas non exquisierunt.* Quis enim te discernit, o tu qui dixisti : *Longe est a peccatoribus salus?* quis te discernit a peccatoribus, ut non a te longe, sed tecum sit salus ? Hoc te nempe discernit, quia id quod isti non egerunt, ipse fecisti, hoc est, Dei iustificationes exquisisti. Quid autem habes quod non accepisti ? Nonne tu es qui paulo ante dicebas : *Clamaui in toto corde meo : exaudi me, Domine ; iustificationes tuas exquiram?* Ergo ab illo ad quem clamasti, ut eas exquirereres accepisti. Ipse te igitur discernit ab eis a quibus propterea longe est salus, quia iustificationes Dei non exquisierunt.
156. **4.** Vidit hoc etiam ipse. Neque enim ego id uiderem, nisi in ipso uiderem, nisi in ipso essem. Corporis enim Christi uerba ista sunt, cuius membra sumus. Vidit hoc, inquam, continuoque subiecit : *Miserationes tuae multae, Domine.* Etiam hoc ergo quod exquirimus iustificationes tuas, pertinet ad miserationes tuas. *Secundum iudicium tuum uiuifica me.* Noui enim quia et iudicium tuum sine tua miseratione non erit super me.
157. **5.** *Multi persequentes me et tribulantes me ; a testimoniis tuis non declinaui.* Factum est, nouimus, recolimus, agnoscimus. Purpurata est uniuersa terra sanguine martyrum ; floret caelum coronis martyrum, ornatae sunt ec-

CXVIII, sermo 30, 1, 7 cfr Luc. 14, 11 ; 18, 14. 3, 2/3 cfr I Cor. 4, 7. 8 Ps. 118, 145.

CXVIII, sermo 30, 1, 4 uide] XX res *praem.* a, resch *praem.* Prosp. 5 redime a quoniam a 2, 6 uerbum a 3, 1 est] *om.* a Prosp. quoniam a 4, 6 iudicia tua a

5 clesiae memoriis martyrum, insignita sunt tempora natalibus
martyrum, crebrescunt sanitates meritis martyrum. Vnde hoc,
nisi quia completum est quod praedictum est de homine isto
toto terrarum orbe diffuso: *Multi persequentes me et tri-*
bulantes me; a testimoniis tuis non declinaui?

10 Agnoscimus, et gratias agimus Domino Deo nostro. Tu nam-
que homo, tu in alio psalmo, tu ipse dixisti: *Nisi quia Domi-*
nus erat in nobis, fortasse uiuos absorbuissent nos. Ecce quare
ab eius testimoniis non declinasti, et ad palmam supernae
uocationis inter manus multorum persequentium tribulan-
15 tiumque uenisti.

158. 6. *Vidi*, inquit, *insensatos, et tabescebam*, uel, sicut
alii codices habent: *Vidi non seruantes pactum*; et hoc
plures habent. Sed qui sunt qui pactum non seruauerunt, nisi
qui declinauerunt a testimoniis Dei, tribulationes multorum
5 persequentium non ferentes? Hoc est autem pactum, ut qui
uicerit, coronetur. Hoc pactum non seruauerunt qui persecu-
tionem non tolerantes, a testimoniis Dei negando declinaue-
runt. Hos ergo iste uidit, et tabescebat, quia diligebat. Zelus
ille est enim bonus, de amore ueniens, non liuore. In quo enim
10 non seruauerunt pactum, secutus adiunxit: *Quia eloquia*
tua non custodierunt. Ea quippe in tribulationibus nega-
uerunt.

159. 7. Et commendat se iste differens ab eis, ac dicit: *Vide*
quoniam mandata tua dilexi. Non ait: Eloquia uel te-
stimonia tua non negaui, quod martyres facere cogebantur, et
non facientes intolerabilia patiebantur; sed hoc dixit ubi
5 fructus est omnium passionum; quia si tradidero corpus
meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi
prodest. Hanc iste commendans ait: *Vide quoniam man-* μ 1359
data tua dilexi. Deinde postulauit praemium: *Domine,*
in tua misericordia uiuifica me. Isti mortificant, tu
10 uiuifica. Sed si praemium poscitur in misericordia, quod red-
dere debet iustitia, quanto magis impensa est misericordia, ut
obteneretur cui praemium deberetur, ipsa uictoria?

160. 8. *Principium*, inquit, *uerborum tuorum ueritas, et*
in aeternum omnia iudicia iustitiae tuae. A ueritate,
inquit, tua uerba procedunt, et ideo ueracia sunt, et neminem
fallunt, quibus praenuntiatur uita iusto, poena impio. Haec
5 sunt quippe in aeternum iudicia iustitiae Dei.

5, 11 Ps. 123, 2. 7, 5 cfr 1 Cor. 13, 3.

6, 1 *insensatos*] a, non seruantes pactum *Prosp.* (cfr l. 2) 10 quoniam uerba
a 7, 2 quia a 9 misericordia tua a 8, 1 et] a, om. *Prosp.*

SERMO XXXI.

- ers. 161. **1.** Quas persecutiones a regibus terrae corpus Christi, hoc PL
est sancta ecclesia pertulerit, nouimus. Agnoscamus ergo hic ¹⁵⁹¹
etiam eius uerba dicentis : *Principes persecuti sunt me*
gratis, et a uerbis tuis formidauit cor meum. Quid
5 enim christiani laeserant regna terrena, quamuis eis regnum
caelorum promiserit rex eorum ? quid, inquam, laeserant re-
gna terrena ? Numquid eorum rex milites suos prohibuit im-
pendere et exhibere quae debentur regibus terrae ? Nonne de
hoc sibi calumniam molientibus Iudaeis ait : *Reddite Caesari*
10 *quae Caesaris sunt, et Deo quae Dei sunt ?* Nonne tributum de
ore piscis etiam ipse persoluit ? Nonne praecursor eius, militi-
bus regni huius quid facere deberent pro aeterna salute quae-
rentibus, non ait : Cingulum soluite, arma proicite, regem
uestrum deserite, ut possitis Domino militare ; sed ait : *Nemi-*
15 *nem concusseritis, nulli calumniam feceritis ; sufficiat uobis sti-*
pendium uestrum ? Nonne unus militum eius et dilectissimus
comes eius, commilitonibus suis, et quodammodo Christi pro-
uincialibus dixit : *Omnis anima potestatibus sublimioribus sub-*
data sit ? Et paulo post ait : *Reddite omnibus debita : cui tribu-*
20 *tum, tributum ; cui uectigal, uectigal ; cui timorem, timorem ;*
cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut in-
uicem diligatis. Nonne praecepit ut pro ipsis etiam regibus
oraret ecclesia ? Quid ergo eos christiani offenderunt ? quod
debitum non reddiderunt ? in quo christiani non sunt terrenis
25 regibus obsecuti ? Ergo terreni reges christianos gratis perse-
cuti sunt. Sed quod subiecit, adtende : *Et a uerbis tuis*
formidauit cor meum. Habuerunt quidem et illi uerba
minacia : Expello, proscribo, occido, unguis torqueo, ignibus
torreo, bestiis subrigo, membra dilanio ; sed tua me potius
30 uerba terruerunt : *Nolite timere eos qui corpus occidunt, et*
postea non habent quid faciant ; sed eum timete qui habet pote-
statem et corpus et animam perdere in gehennam. Ab his uerbis
tuis formidauit cor meum ; et contemsi hominem perse-
cutorem meum, et uici diabolum seductorem meum.
162. **2.** Denique sequitur : *Exsultabo ego super eloquia tua,*
sicut qui inuenit spolia multa. Per ea uerba uicit, a
quibus formidauit. Victis enim spolia detrahuntur ; sicut ui-
ctus et spoliatus est ille de quo dicitur in euangelio : *Nemo in-*
5 *trat in domum fortis, ut uasa eius diripiat, nisi prius alligauerit*

CXVIII, sermo 31, 1, 9 Matth. 22, 21. 14 Luc. 3, 14. 18 Rom. 13,
1.7.8. 22 cfr 1 Tim. 2, 2. 30 Matth. 10, 28. 2, 4 Matth. 12, 29.

CXVIII, sermo 31, 1, 3 principes] XXI sen *praem. a*, sein *praem. Prosp.*
4 trepidauit a 29 subigo] *codd. Am.*, subigo *Er. Lou.* (cfr *Enarr. in ps. XXXVI*,
sermo 3, 13, 6) 2, 1 exulto a in uerba a

fortem. Sed spolia multa inuenta sunt, quando patientiam mirati martyrum, etiam qui persecuti sunt crediderunt; et qui regem nostrum detrimento militum eius sunt damnificare moliti, ab illo sunt insuper acquisiti. Quisquis ergo a uerbis Dei, ne in certamine uincatur formidat, super eadem uerba uictor exsultat.

163. 3. Nam ne putaremus ex illa formidine odium uerborum Dei potuisse subrepere; quamuis iam dixerit: *Exsultaui super eloquia tua*, quod utique non diceret, si odisset ea; tamen adhuc addidit, et dicit: *Iniustitiam odio habui, et abominatus sum; legem autem tuam dilexi*. Nempe a uerbis eius illa formido non fecit eorundem uerborum odium, sed integram tenuit caritatem. Neque enim lex Dei non sunt uerba et eloquia Dei. Absit ergo ut timore pereat amor, ubi castus est timor. Sic patres a filiis piis et timentur et amantur; sic pudica coniux uirum et timet, ne ab illo deseratur, et amat, ut fruatur. Si ergo et pater homo, et coniux homo, et timeri et amari debet, multo magis Pater noster qui in caelis est, et ille sponsus, non carne prae filiis hominum, sed uirtute formosus. A quibus enim diligitur lex Dei, nisi a quibus diligitur Deus? Et quid habet bonis filiis triste lex patris? An quoniam quem diligit corripit, et flagellat omnem filium quem recipit? At qui haec iudicia respuit, promissa non recipit. Paterna ergo iudicia laudentur et in flagello, si promissa diligantur in praemio.

164. 4. Ita plane facit iste, qui dicit: *Septies in die laudauite, super iudicia iustitiae tuae. Septies in die* quod ait, significat semper. Solet esse quippe iste numerus uniuersitatis indicium; propter quod sex diebus diuinae operationis, septimus adiectus est quietis; et per septem dies currentes et recurrentes, tempora uniuersa uoluuntur. Nec ob aliud dictum est: *Septies cadet iustus, et resurget*, id est, non perit iustus, modis omnibus humilatus, sed non praeuaricatus, alioquin non erit iustus. Nam pro omni genere tribulationis, qua in conspectu hominum deicitur, positum est: *septies cadit*; et pro eo quod ex ipsis omnibus tribulationibus proficit, positum est: *resurget*. Satis illustrat in eo libro consequens sententia praecedentem; ibi enim sequitur: *Impii autem infirmabuntur in malis*. Hoc est itaque iusto septies cadere et resurgere, in omnibus malis non infirmari. Merito igitur septies in die laudauit ecclesia Deum super iudicia iustitiae ipsius; quia cum tempus esset ut iudicium inciperet a domo Domini,

3, 12 cfr Matth. 6, 9. 13 cfr Ps. 44, 3. 16 cfr Hebr. 12, 6. 4, 5 cfr Gen. 2, 2. 7 et 13 Prou. 24, 16. 17 cfr I Petr. 4, 17.

3, 4 iniustitias a 4, 1/2 laudauit] Aug. cum LXX, sed alibi (de doct. chr. 3, 35; serm. 95, 2; 114, 1) laudabo cum a, laudem dixi tibi Prosp. 7 cadet] codd. Am. Er., cadit Lou.

in omnibus tribulationibus suis non infirmata, sed coronis martyrum glorificata est.

165. 5. *Pax multa*, inquit, *diligentibus legem tuam, et non est eis scandalum*. Vtrum ipsa lex diligentibus se scandalum non est, an diligentibus eam nullum est undecumque scandalum? Sed utrumque recte intellegitur. Qui enim
5 diligit Dei legem, etiam quod in ea non intellegit honorat; et quod ei sonare uidetur absurde, se potius non intellegere, et aliquid magnum latere ibi iudicat; ideo lex Dei non est ei scandalum. Vt autem nullum scandalum omnino patiatur, non sic homines sanctae cuiusque professionis adtendat, ut fides
10 eius ex eorum moribus pendeat; ne aliquibus cadentibus quos pro magno habebat, ipse scandalo pereat, sed ipsam Dei legem diligit, et erit ei pax multa, nullumque scandalum. Securus enim diligit eam, in qua etiamsi multi peccant, peccare ipsa ^{μ 1361} non nouit.

166. 6. *Exspectabam*, inquit, *salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi*. Quid enim iustis profuisset antiquis
Dei dilexisse mandata, nisi eos Christus qui est Dei salutare, liberasset; cuius etiam spiritu impertito mandata Dei diligere
5 potuerunt? Si ergo exspectabant salutare Dei, qui mandata eius dilexerunt, quanto magis necessarius erat Iesus, hoc est salutare Dei, saluis faciendis eis qui mandata eius non dilexerunt? Potest ista etiam sanctis istorum temporum, ex quo
10 gratia reuelata euangelium praedicatur, congruere prophetia; exspectant enim Christum qui mandata Dei diligit, ut cum Christus apparuerit uita nostra, tunc et nos appareamus cum illo in gloria.

167.168. 7. *Custodiuit*, inquit, *anima mea testimonia tua, et dilexi ea ualde*, uel, sicut nonnulli codices habent: *dilexit*, ut subaudiatur: *anima mea*. Custodiuntur testimonia Dei, dum non negantur. Hoc est martyrum officium, quia
5 testimonia graece martyria nuncupantur. Sed quia pro testimoniis Dei etiam flammis concremari sine caritate nihil prodest, ideo addidit: *Et dilexi ea ualde*. Supra autem dixerat: *Mandata tua dilexi*; deinde sequenti uersu: *Testimonia tua et custodiui et dilexi*; postea: *Et mandata tua, et testimonia tua custodiui*. Ait enim: *Custodiui mandata tua et testimonia tua*. Qui enim diligit, ipsa ueraciter libenterque custodit. Plerumque autem dum mandata Dei custodiuntur, fiunt inimici contra quorum uoluntatem custodiuntur; tunc uero fortiter et testimonia custodienda sunt, ne persequentibus inimicis negentur.
15

6, 11 cfr Col. 3, 4. 7, 6 cfr I Cor. 13, 3.

6, 1 salutarem a 2 esquisiui a 7, 2 dilexi] a, dilexit Prosp. (cfr l. 2/3) il-
la a 10 custodiui] Prosp., seruauit a 11 ipse aliquot codd. Am.

8. Cum ergo se iste utrumque fecisse dixisset, Deo tribuit unde fecit, adiungendo atque dicendo : *Quia omnes uiae meae in conspectu tuo, Domine.* Ideo, inquit : *custodiui mandata tua et testimonia tua; quia omnes uiae meae in conspectu tuo.* Tamquam diceret : Si auertisses a me faciem tuam, fierem conturbatus, nec tua mandata et testimonia custodirem. Custodiui ergo, *quia omnes uiae meae in conspectu tuo.* Propitio quippe et adiuuante conspectu, uoluit intellegi Deum uidere uias suas ; sicut orauit qui dixit :
 10 *Ne auertas faciem tuam a me.* Nam utique facies Domini est et super facientes mala, sed ut perdat de terra memoriam eorum. Non sic profecto iste dixit uias suas ab illo uideri ; sed sicut nouit Dominus uias iustorum, et sicut ait Moysi : *Scio te prae omnibus.* Nam si hoc eum non adiuuaret gradientem, quod
 15 eius uiae sunt in conspectu Dei, non diceret ideo se custodisse mandata et testimonia eius, quia omnes uiae suae sunt in conspectu Domini. Nouit enim audire : *Seruite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore : adprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, et pereatis de uia iusta ;* quia nisi in conspectu Domini esset, uia iusta non esset. Nam hunc timorem et tremorem apostolus etiam Paulus imponit eis quibus dicit :
 20 *Cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini ;* et cur hoc dixerit aperiens : *Deus est enim, inquit, qui operatur in uobis et uelle et operari, pro bona uoluntate.* Ad hoc sunt
 25 ergo in conspectu Domini uiae iustorum, ut dirigat gressus eorum, quoniam ipsae sunt uiae de quibus scriptum est in Pro-
 uerbiis : *Vias autem quae a dextris sunt, nouit Dominus ; peruersae autem sunt, inquit, quae a sinistris,* ut intellegeremus quod eas non nouerit Dominus, propter quod peruersis dicturus est : *Non noui uos.* Porro ut ostenderet quo fructu uias
 30 quae a dextris sunt, id est iustorum, nouerit Dominus ; continuo subiecit : *Ipse enim rectos faciet gressus tuos, et itinera tua in pace producet.* Ecce quare ait etiam iste : *Custodiui mandata tua et testimonia tua.* Et uelut quaereremus hoc unde potuerit : *Quia omnes, inquit, uiae meae in conspectu tuo, Domine.*

SERMO XXXII.

Vers. 169.

1. Vocem nunc orantis audiamus : quoniam quis oret nouimus, et nos ipsos si reprobi non sumus, in membris huius orantis agnoscimus. *Adpropinquet oratio mea in conspectu*

8, 10 Ps. 26, 9. 11 cfr Ps. 33, 17. 13 cfr Ps. 1, 6. 13/14 Ex. 33, 17. 17
 Ps. 2, 11-12. 22 Phil. 2, 12-13. 27 Prou. 4, 27. 30 Matth. 7, 23. 32
 Prou. 4, 27.

8, 2 quoniam a 3 in conspectu tuo] *Prosp.*, coram te a

CXVIII, sermo 32, 1, 3 adpropinquet] XXII thau *praem.* a, tau *praem.* *Prosp.*

tuo, Domine, id est oratio mea, quae fit in conspectu tuo, adpropinquet tibi. Prope est enim Dominus his qui obtruerunt cor. *Secundum eloquium tuum da mihi intellectum*. Promissum petit. Nam hoc ait : *Secundum eloquium tuum*, tamquam diceret, secundum promissum tuum. Promisit enim hoc Dominus, ubi ait : *Intellectum dabo tibi*.

170. 2. *Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine ; secundum eloquium tuum eripe me*. Repetit quodammodo quod petiuit. Nam quod prius dixerat : *Adpropinquet oratio mea in conspectu tuo, Domine*, huic simile est quod ait posterius : *Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine* ; et quod prius : *Secundum eloquium tuum da mihi intellectum*, huic congruit quod posterius : *Secundum eloquium tuum eripe me*. Accipiendo quippe intellectum eripitur, qui per seipsum non intellegendo decipitur.

171. 3. *Eructabunt, inquit, labia mea hymnum, cum docueris me iustificationes tuas*. Nouimus quemadmodum doceat eos Deus qui sunt docibiles Deo. Omnis enim qui audiuit a Patre et didicit, uenit ad eum qui iustificat impium, ut non solum memoria retinendo, uerum etiam faciendo custodiat iustificationes Dei. Sic enim qui gloriatur, non in seipso, sed in Domino gloriatur, hymnusque eructatur.

172. 4. Sed iam quia didicit et laudauit doctorem Deum, deinde uult docere. *Pronuntiabit, inquit, lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua iustitia*. Cum haec se pronuntiaturum dicit, utique minister fit uerbi. Quamuis enim Deus doceat intrinsecus, tamen fides ex auditu est. Et quomodo audiunt sine praedicante ? Neque enim quia Deus dat incrementum, ideo non est plantandum et rigandum.

173.174. 5. Scit autem quae pericula secutura sint a contradicentibus et persequentibus, cum fuerit pronuntiator eloquiorum Dei ; propter quod adiunxit : *Fiat manus tua, ut saluum me faciat ; quia mandata tua elegi*. Vt non timerem, nec solum cor meum teneret, sed lingua etiam pronuntiaret eloquia tua ; *mandata tua elegi*, timoremque amore compressi. Fiat ergo manus tua, ut saluum me de manu facias aliena. Sic autem Deus saluos martyres fecit, cum eos in anima non permisit occidi ; nam secundum carnem uana salus hominis. Potest et sic accipi : *Fiat manus tua, ut manus Dei*

CXVIII, sermo 32, 1, 5 cfr Ps. 33, 19. 9 Ps. 31, 8. 3, 3 cfr Ioh. 6, 45. 6 cfr I Cor. 1, 31. 4, 5 cfr Rom. 10, 17. 6 cfr I Cor. 3, 7. 5, 9 cfr Ps. 59, 13.

6 uerbum a 6/7 intellig. tribue mihi a 2, 1 in conspectu tuo] coram te a
2 uerbum a erue a 4, 2 respondeat a, pronuntiauit Prosp., domine add. a,
del. alt. m. uerba a 3 quoniam a iustitia] aliquot codd. μ (ad calcem uol.)
cum a (add. est) et Prosp., iudicia edd. 5, 3/4 saluum facere me a 4 quoniam a
5 cor meum teneret] plures codd. Am., cor meum non timeret pauci codd., ne cor

Christus intellegatur ; iuxta illud Isaiae : *Et brachium Domini cui reuelatum est ?* Non enim erat factus Vnigenitus, cum per eum facta sint omnia ; sed factus est ex semine Dauid, ut esset Iesus, id est Saluator, qui iam erat Creator. Sed cum familiare
 15 sit scripturae : *Fiat manus tua*, et : *Facta est manus Domini*, nescio utrum possit hic sensus in eis locis omnibus obtineri. Sane ubi audimus quod sequitur : *Concupiui salutare tuum, Domine* ; etiam nolentibus omnibus inimicis, salutare Dei nobis Christus occurrat ; ipsum se concupisse iusti anti-
 20 tiqui ueracissime confitentur, ipsum concupiscit ecclesia uenturum de uisceribus matris, ipsum concupiscit ecclesia uenturum a dextera Patris. Subiungitur autem huic sententiae : *Et lex tua meditatio mea est* ; quia lex perhibet testimonium Christo.

175. 6. Sed in hac fide, cum corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, fremant gentes, populi meditentur inania, occidatur certe caro dum praedicat te : *Viuet anima mea et laudabit te, et iudicia tua adiuuabunt me*. Iudicia quippe illa sunt, quae tempus erat ut inciperent a domo Domini. Sed *adiuuabunt me*, inquit. Et quis non uideat quantum adiuuerit ecclesiam sanguis ecclesiae ? quanta ex illa semente seges toto orbe surrexerit ?

176. 7. Nouissime prorsus aperit se, et quae persona per totum psalmum loquebatur, ostendit. *Erraui*, inquit, *sicut ovis perdita ; quaere seruum tuum, quia mandata tua non sum oblitus*. Nonnulli codices non habent *quaere*,
 5 sed *uiuifica*. Vna quippe syllaba interest, qua inter se in graeco distant ζῆσον et ζήτησον ; unde et ipsi codices graeci uariant. Sed quodlibet horum sit, ovis perdita quaeratur, ovis perdita uiuificetur, propter quam pastor eius nonaginta nouem dimisit in montibus, et eam quaerens, iudaicis laceratus
 10 est uepribus. Sed adhuc quaeritur, adhuc quaeratur, ex parte inuenta adhuc quaeratur. Ex ea namque parte, qua dicit iste : *Mandata tua non sum oblitus*, inuenta est ; sed per eos qui mandata Dei eligunt, colligunt, diligunt, adhuc quaeritur, et per sui pastoris sanguinem fusum atque dispersum, in om-
 15 nibus gentibus inuenitur.

8. Vt potui, quantum a Domino adiutus sum, psalmum istum magnum pertractaui et exposui. Quod profecto melius PL
 sapientiores doctioresque fecerunt, siue facturi sunt ; nec ideo 1596
 tamen ei nostrum deesse debuit ministerium, maxime id de

11 Isai. 53, 1. 12/13 cfr Ioh. 1, 3. 13 cfr Rom. 1, 3. 6, 1 cfr Rom. 10, 10. 2 cfr Ps. 2, 1. 5 cfr I Petr. 4, 17. 7, 8 cfr Matth. 18, 12 ; Luc. 15, 4.

meum timeret *Er. Lou.* 17 audiamus μ salutare a 6, 3 uiuat a, uiuit *Prosp. (uar.)* 4 laudauit a 7, 3 perdita] a, quae periit *Prosp.* quaere] *Prosp.*, uiuifica a (*cfr l. 5*) quoniam a 13 colligunt] *om. plures codd.*

5 me flagitantibus fratribus, quibus sum debitor huius officii. Quod autem de alphabeto hebraeo, ubi octoni uersus singulis subiacent litteris, atque ita psalmus totus contextitur, nihil dixi, non sit mirum, quoniam nihil quod ad istum proprie pertineret inueni; non enim solus habet has litteras. Illud sane
 10 sciant qui hoc in graeca et latina scriptura, quoniam non illic seruatum est, inuenire non possunt, omnes octonos uersus in hebraicis codicibus ab ea quae illis praeponitur, littera inci- μ 1364
 pere; sicut nobis ab eis qui illas nouerunt litteras, indicatum est. Quod multo diligentius factum est, quam nostri uel lati-
 15 ne uel punice, quos abecedarios uocant psalmos, facere consueuerunt. Non enim omnes uersus donec claudatur periodus, sed solos primos ab eadem littera incipiunt, quam praeponunt.

IN PSALMVM CXIX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Breuis psalmus est et ualde utilis, quem modo nobis cantatum audiuius et cantando respondimus. Non diu laborabitis in audiendo nec infructuose laborabitis in operandō. Est enim, sicut eius titulus praenotatur : *Canticum graduum*.
 5 Graece scriptum est ἀναβαθμῶν. Gradus uel descendentium sunt uel adscendentium ; sed gradus quomodo in his psalmis positi sunt, adscendentes significant. Intellegamus ergo tamquam adscensuri ; nec adscensiones pedibus corporalibus quae-ramus, sed sicut in alio psalmo scriptum est : *Adscensiones in*
 10 *corde eius disposuit, in conualle plorationis, in locum quem disposuit.* Dixit adscensiones. Vbi ? Id est : *in corde.* Vnde ? *A conualle plorationis.* Et iam quo adscendatur, tamquam deficit sermo humanus nec explicari potest, forte nec cogitari. Audistis modo, cum apostolus legeretur : *Quod oculus non uidit,*
 15 *nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit. In cor hominis non adscendit ;* cor hominis illuc adscendat. Ergo quia *oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit ;* quomodo dici posset quo adscendendum est ? Idēo cum dici non posset, ait : *In locum quem disposuit.* Quid tibi plus dicturus
 20 sum, ait homo per quem Spiritus sanctus loquebatur ? in locum talem, aut locum talem ? Quidquid dixero, terrenum cogitas, humi repis, carnem portas ; corpus quod corrumpitur aggrauat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Cui loquar ? quis auditurus est ? quis capiet ubi
 25 erimus post hanc uitam, si in corde adscenderimus ? Quia ergo nemo, spera aliquem ineffabilem beatitudinis locum, quem tibi

CXIX, 1, 9/11 Ps. 83, 6-7. 14 I Cor. 2, 9. 22 cfr Sap. 9, 15.

CXIX, 1, 22 humo *codd. Am. Er.* 26 nemo] μ (*supple : 'capere potest'*), potest

disposuit qui adscensiones etiam in corde tuo disposuit. Sed PL
 ubi ? *In conualle plorationis*. Conuallis humilitatem significat ; 1597
 mons celsitudinem significat. Est mons quo adscendamus, spi-
 30 ritalis quaedam celsitudo. Et quis est iste mons quo adscen-
 dimus, nisi Dominus Iesus Christus ? Ipse tibi fecit patiendo
 conuallē plorationis, qui fecit manendo montem adscen-
 sionis. Quid est uallis plorationis ? *Verbum caro factum est, et*
habitauit in nobis. Quid est uallis plorationis ? *Praebuit percu-*
 35 *tienti se maxillam, saturatus est opprobriis*. Quid est uallis
 plorationis ? Colaphizatus est, sputis illinitus, spinis corona-
 tus, crucifixus est. Haec est uallis plorationis unde tibi ad-
 scendendum est. Sed quo adscendendum est ? *In principio*
erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.
 40 *Ipsū enim Verbum caro factum est et habitauit in nobis*. Sic
 descendit ad te, ut maneret in se : descendit ad te, ut fieret tibi μ 1365
 conuallis plorationis ; mansit in se, ut esset tibi mons adscen-
 sionis. *Erit, inquit Isaias, in nouissimis diebus manifestus*
mons Domini, paratus in cacumine montium. Ecce quo adscen-
 45 dendum est. Sed noli aliquid terrenum cogitare, nec quia mon-
 tem audisti, alta quaedam cogites terrae ; nec cum saxum au-
 dis aut petram, duritia a te intellegatur ; nec cum audis leo-
 nem, cogites feritatem ; nec cum audis agnum, cogites pecus.
 Nihil horum est in se, et omnia factus est pro te. Hinc ergo
 50 adscendendum est, illuc adscendendum ; ab exemplo ipsius,
 ad diuinitatem ipsius. Exemplum enim tibi fecit humilando
 se. Nam qui nolebant a conualle plorationis adscendere, com-
 pressi sunt ab ipso. Praepropere enim uolebant habere adscen-
 sum, honores altos cogitabant, uiam humilitatis non cogita-
 55 bant. Intellegat Caritas uestra quod dico, duos discipulos uo-
 luisse ad latera Domini, unum ad dexteram, alterum ad sini-
 stram sedere: uidit eos Dominus praepropere et praepostere de
 honoribus cogitare, cum prius discere deberent humilari, ut
 exaltarentur ; et ait eis Dominus : *Potestis bibere calicem quem*
 60 *ego bibiturus sum ?* Ipse enim in conualle plorationis bibiturus
 erat calicem passionis ; illi autem non adtendentes humilita-
 tem Christi, comprehendere uolebant altitudinem Christi. Re-
 uocauit illos ad uiam, tamquam aberrantes ; non ut negaret
 illis quod uellent, sed ut ostenderet qua uenirent.

2. Itaque, fratres mei, hunc psalmum adscensionis cante-
 mus adscensuri in corde ; quia ut adscendamus descensum est
 ad nos. Nam uidit scalas Iacob, et in ipsis scalis demonstrati
 sunt ei adscendentes et descendentes : utrumque uidit. Possu-

33 Ioh. 1, 14.

34 Thren. 3, 30.

36/37 cfr Matth. 27, 26 sqq.

38 Ioh. 1, 1.

43 Isai. 2, 2.

56 cfr Matth. 20, 21.

59 Matth. 20, 22.

2, 3 cfr Gen. 28, 12.

dicere *add. Christ.* sperat *edd.* tibi] *codd. Am., sibi Er. Lou.* 27 tuo]
codd. Am., suo Er. Lou. 38 quo] in *praem. PL* 44 domini] *codd. Am., domus*

5 mus putare adscendentes uisos, proficientes; descendentes, de-
 ficientes, quia et re uera inuenimus hoc in populo Dei : alii
 proficiunt, alii deficiunt. Poterant istos significare illae scalae,
 sed forte melius intelleguntur omnes boni in illis scalis, et
 adscendentes et descendentes. Non enim frustra non dictum
 10 est cadentes, sed descendentes. Multum autem interest inter
 descendere et cadere. Nam quia cecidit Adam, ideo descendit
 Christus : ille cecidit, ille descendit ; ille cecidit superbia, ille
 descendit misericordia. Non autem ipse solus descendit. Et
 quidem de caelo ipse solus descendit, sed multi imitantes eum
 15 sancti descendunt ad nos, et descenderunt ad nos. Nam in
 quadam altitudine cordis habitabat apostolus, cum diceret :
Siue enim mente excessimus Deo. Iam quod mente excesserat,
 Deo excesserat. Excedens enim mente omnem humanam fragi-
 20 lilitatem, omnem saeculi temporalitatem, omnia quaecum-
 que nascendo et occidendo uanesunt, transeuntia haec ; ha-
 bitabat corde in quadam ineffabili contemplatione, quantum
 poterat, de qua dicit quia audiuit ineffabilia uerba quae non
 licet homini loqui. Sed tibi illa loqui non posset ; ipse autem
 uidere illa utcumque posset, quae tibi loqui non posset. Ita-
 25 que si semper manere uellet in eo quod uidebat, et loqui non
 poterat, te non leuaret ubi et tu posses uidere. Quid autem
 fecit ? Descendit. Nam ibi ait : *Siue enim mente excessimus*
Deo, siue temperantes sumus uobis. Quid est : *temperantes su-*
mus? Sic loquimur, ut capere possitis. Quia et Christus talem
 30 se fecit nascendo et patiando, ut possent de illo homines loqui : μ 1366
 quia de homine homo facile loquitur. De Deo homo quando
 loquitur sic, quomodo Deus est ? Homo autem de homine fa-
 cile loquitur. Vt ergo magni descenderent ad paruos, et non
 illis tamen loquerentur nisi magnum ; ipse qui magnus erat,
 35 factus est paruus, ut de illo magni paruus loquerentur. Audi-
 stis modo quod dico, cum apostolus legeretur. Si autem aduer-
 tistis, dixit hoc : *Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed*
quasi carnalibus. Ego spiritalibus in excelsis loquitur ; carna-
 libus autem ut loquatur, descendit. Nam ut sciatis quia cum
 40 descendit, de illo qui descendit loquitur ; ecce Iohannes ma-
 nentem in se loquitur : *In principio erat Verbum, et Verbum*
erat apud Deum, et Deus erat Verbum ; hoc erat in principio apud
Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.
 Cape, si potes ; arripe, cibus est. Sed dicturus es mihi : ille
 45 quidem cibus est, sed ego infans sum, lactandus sum, ut ido-
 neus fieri possim ad manducandum cibum. Ergo quia tu lacte
 nutriendus es, ille autem cibus est, ipse cibus per carnem tibi

11 cfr Gen. 3, 5. 17 II Cor. 5, 13. 22 cfr II Cor. 12, 4. 27/29 II Cor. 5,
 13. 37 I Cor. 3, 1. 41 Ioh. 1, 1-3.

praem. Er. Lou. 2, 35 magno b et plures codd. 36 autem] aure b codd., aures
 al. codd.

traiectus est ad fauces. Quomodo ergo cibum mater comedit, ut per carnem traiciat ad infantem lac factum ; sic cibus angelorum Dominus *Verbum caro factum est*, et factus est lac ; et dicit apostolus : *Lac uobis potum dedi, non escam ; nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis*. Ergo dando lac descendit ad paruulos ; et quia descendit, descendentem dedit. Ait enim : *Numquid dixi me aliquid inter uos scire, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum ?* Quia si diceret tantum *Iesum Christum*, est Iesus Christus etiam secundum diuinitatem, secundum id quod erat Verbum apud Deum, Filius Dei Iesus Christus ; sed hunc, id est, hoc modo dictum, paruuli non capiunt. Quomodo ergo capiunt qui lac capiunt ? *Iesum Christum*, inquit, *et hunc crucifixum*. Suge quod pro te factus est, et crescis ad id quod est. Sunt ergo adscendentes et descendentes. In illis scalis et adscendentes sunt et descendentes. Adscendentes qui sunt ? Qui proficiunt ad intellectum spiritualium. Descendentes qui sunt ? Qui quamuis, quantum homines possunt, fruuntur intelligentia spiritualium, tamen descendunt ad paruulos, ut talia eis dicant, qualia possunt capere, et lacte nutriti possint idonei fieri et ualidi ad capiendum cibum spiritalem. Isaias, fratres, etiam ipse ad nos de descendentibus fuit ; nam et ipsi gradus eius descendentes apparent. Cum enim diceret de Spiritu sancto : *Requiescet*, inquit, *super eum spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et spiritus timoris Domini* : a sapientia coepit, et usque ad timorem descendit. Quomodo ille qui docebat, a sapientia descendit usque ad timorem ; tu qui discis, si proficis, a timore adscende ad sapientiam. Scriptum est enim : *Initium sapientiae timor Domini*. Iam ergo psalmum audite. Ecce ante oculos nostros ponamus adscensurum hominem. Vbi adscensurum ? *In corde*. Vnde adscensurum ? Ab humilitate, id est a *conualle plorationis*. Quo adscensurum ? Ad illud ineffabile quod cum dici non posset, dictum est : *In locum quem disposuit*.

3. Cum ergo sic homo coeperit disponere adscensum, hoc dico apertius, cum coeperit homo christianus cogitare proficere, incipit pati linguas aduersantium. Quicumque illas nondum passus est, nondum profecit ; quicumque illas non patitur, nec conatur proficere. Vult nosse quid dicamus ? Immo quid audiamus simul, experiatur. Incipiat proficere, incipiat uelle adscendere, uelle contemnere terrena, fragilia, temporalia, felicitatem saeculi pro nihilo habere, Deum solum cogitare, lucris non gaudere, damnis non contabescere, omnia

50 Ioh. 1, 14.

51/52 I Cor. 3, 2.

54/56 I Cor. 2, 2.

62 cfr Gen. 28, 12.

70 Isai. 11, 2-3.

76 Prou. 1, 7.

81 Ps. 83, 7.

53 descendentem] b, descendendo *plures codd.*

3, 7/8 terrenam fragilitatem, tem-

10 etiam sua uelle uendere et pauperibus tribuere et sequi Christum ; uideamus quemadmodum patiatur linguas detrahentium et multa contradicentium, et quod est grauius, quasi consulendo a salute auertentium. Qui enim consulit alicui, ad salutem consulit, ad id quod prodest consulit ; ille autem
15 quasi consulens, retrahit a salute. Quia ergo uidetur habere pallium consulentis et habet uenenum perimentis, lingua dolosa dicta est. Adscensurus ergo, contra ipsas linguas primo Deum deprecatur ; ait enim : *Ad te, Domine, cum tribularer clamaui, et exaudisti me.* Vnde illum exaudiuit ? Vt iam constitueret eum ad gradus adscendendi.

2. 4. Et quia iam adscensurus est exauditus, quid orat ? *Domine, erue animam meam a labiis iniustis et a lingua dolosa.* Quae est lingua dolosa ? Subdola, habens imaginem consulendi, et perniciem nocendi. Ipsi sunt qui dicunt : PL
1600

5 Et tu hoc facturus es, quod nemo fecit ? et tu solus eris christianus ? Et si ostenderit alios hoc facere, et legerit euangelium ubi praecepit Dominus fieri, et legerit Actus Apostolorum, illi quid dicunt in lingua subdola et labiis iniquis ? Non poteris forte implere ; multum est quod aggredieris. Alii prohibendo deterrent, alii laudando plus premunt. Quia enim talis
10 est uita quae iam occupauerit mundum, tanta auctoritas Christi est, ut reprehendere iam Christum nec paganus audeat. Legitur ille qui reprehendi non potest, quia dixit : *Vade, uende omnia quae habes, et distribue pauperibus, et sequere me.*
15 Christo contradici non potest, euangelio contradici non potest, reprehendi Christus non potest ; conuertit se lingua dolosa ad laudem prohibentem. Si laudas, hortare. Quare laudando premis ? Melius uituperares, quam dolose laudares. Quid enim diceres uituperando ? Absit : foeda uita ista est, mala uita
20 ista est. Sed quia nosti, cum haec dixeris, premi te posse auctoritate euangelica ; conuertis te ad aliud dissuadendi genus, ut laudando falso, me a uera laude prohibeas ; immo laudando Christum, a Christo prohibeas, dicens : Quid est hoc ? Ecce illi fecerunt, forte tu non poteris ; incipis adscendere, cadis. Monere uidetur ; serpens est, dolosa lingua est, uenenum habet. Roga contra illam, si uis adscendere, et dic Deo tuo : *Domine, erue animam meam a labiis iniustis et a lingua dolosa.*

3.4. 5. Et dicit tibi Dominus tuus : *Quid dabitur tibi, aut quid adponetur tibi ad linguam dolosam ?* Id est,

4, 13 Matth. 19, 21.

poralem felicitatem *plures codd.* 11/12 detrahentium] *codd.*, retrahentium *b edd.*
19 exaudiuit *a* 4, 1/2 domine] *om. a* 2 erue] libera *a Prosp.* iniustis] *a*,
iniquis *Prosp.* (*cf. l. 8*) 3 *pr.* dolosa] subdola *b (at l. 16 et 28 habet dolosa)* 22
me, falso *b et plures codd.* 5, 1 detur *Prosp.* aut] et *b* 2 adponatur *Prosp.*

quod habeas aduersus linguam dolosam, quod opponas linguae dolosae, quo te munias aduersus linguam dolosam, *quid* 5 *tibi dabitur, aut quid adponetur tibi?* Interrogauit exercens; nam ipse dicturus est quod interrogat. Respondit enim, subiciens sibi interroganti: *Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatoriis, uel uastatoribus.* Siue *desolatoriis* dicas, siue *uastatoribus* dicas (nam in 10 diuersis codicibus diuerse scriptum est), idem significat. Vide te: uastatores carbones dicuntur, quia uastando et desolando μ 1368 ad desolationem facile perducunt. Qui sunt isti carbones? Intellegat Caritas uestra primo quae sunt sagittae. *Sagittae potentis acutae* uerba Dei sunt. Ecce iaciuntur, et transfiguntur 15 corda; sed cum transfixa fuerint corda sagittis uerbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur. Nouit Dominus sagittare ad amorem; et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quam qui uerbo sagittat; immo sagittat cor amantis, ut adiuuet amantem; sagittat, ut faciat amantem. Sagittae 20 autem sunt, cum agimus uerbis. Carbones autem uastatores qui sunt? Parum est uerbis agere contra linguam subdolam et labia iniqua, parum est uerbis agere: et exemplis agendum est. Exempla sunt carbones uastatores. Et quare uastatores dicuntur, breuiter accipiat Caritas uestra. Primo quomodo 25 exemplis agendum sit, uidete. Lingua subdola nihil sic nouit dicere, quo magis subdola est nisi: Vide ne non possis implere; multum est ad te hoc aggredi. Accepisti tu praeceptum euangelicum, habes sagittam, sed carbones nondum habes. Timendum ne sagitta sola non ualeat aduersus linguam dolosam: sunt et carbones. Vt puta, incipit enim tibi dicere Deus: 30 Tu non potes, quare ille potest? quare alter potuit? Numquid tu delicatior es illo senatore? numquid tu infirmior es illo, aut illo in ualetudine? numquid tu infirmior es feminis? Feminae potuerunt, uiri non possunt? delicati diuites potuerunt, pauperes non possunt? Sed ego, inquit, multum peccaui, et multum peccator sum. Numerantur etiam qui multum peccauerunt; et eo plus amauerunt, quo plura illis dimissa sunt, quomodo dictum est in euangelio: *Cui modicum dimittitur, modicum diligit.* Cum ergo fuerint ista enumerata, et nominatim dicti fuerint homines qui potuerunt, ille accepta sagitta 40 in corde, accedentibus etiam carbonibus desolatoriis, desolatur in illo terrena cogitatio. Quid est enim: desolatur? Ad desolationem perducitur. Erant autem in illo multa quae male fronderant, multae carnales cogitationes, saeculares multi 45 amores; ipsi uruntur carbonibus desolatoriis, ut fiat purus

5, 38 Luc. 7, 47.

7 sagittae] tuae *add. a* 8 desolatoribus *b* (*at l. 9* desolatoris), desolatoris *a*
 16 exercitur *plures codd. Am.* 33 in ualetudine] inualido *aliquot codd.*

PL
1601

locus desolatus, in cuius loci puritate faciat Deus aedificium suum; quia facta erat ibi ruina diaboli, et aedificatur ibi Christus; nam quamdiu manet ibi diabolus, non potest aedificari Christus. Accedunt carbones desolatorii, et deiciunt quod
 50 male fuerat aedificatum, et desolato loco accedit structura felicitatis perpetuae. Videte ergo quare dicti sunt carbones. Quia qui se conuertunt ad Dominum, de mortuis reuiuiscunt. Carbones autem quando accenduntur, antequam accenderentur, extincti erant. Nam extincti carbones, mortui dicuntur;
 55 ardentes, uiui appellantur. Exempla ergo multorum iniquorum qui conuersi sunt ad Dominum, carbones dicti sunt. Audis homines mirari, et dicere: Ego illum noui, quam ebriosus fuit, quam sceleratus, qualis amator circi aut amphitheatri, qualis fraudator; modo quomodo Deo seruit, quam innocens factus est! Noli mirari; carbo est. Viuum gaudes, quem extinctum plangebās. Sed quando laudas uiuum, si nosti laudare, adhibe illum mortuo ut accendatur; id est, quicumque adhuc piger est sequi Deum, admoue illi carbonem qui erat extinctus, et habeto sagittam uerbi Dei, et carbonem
 65 uastatorem, ut occurras labiis iniquis et linguae subdolae. μ 1369

5. **6.** Quid sequitur? Accepit iste sagittas ardentes, accipiat carbones uastatores. Iam repellit linguam subdolam et labia iniqua, iam adscendit gradum, incipit proficere; sed adhuc uiuit inter malos, inter iniquos; nondum est area uentilata:
 5 puta quia triticum factum est, numquid iam in horreo est? Adhuc necesse est multa palea prematur; et quantum proficit, tantum uidet maiora scandala in populo. Nam si non proficiat, non uidet iniquitates; si non sit uerax christianus, non uidet fictos. Etenim, fratres, et de illa similitudine hoc nos docet Dominus, de frumentis et zizaniis. *Cum autem creuisset*
 10 *herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania*, id est, PL 1602 quia nulli homini apparent mali, nisi factus fuerit ipse bonus; quia *cum creuisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania*. Iam ergo iste coepit proficere, et coepit uidere malos,
 15 et multa mala quae ante non nouerat, et clamat ad Dominum: *Heu me, quod incolatus meus longinquus*, inquit, *factus est!* Multum a te recessi, peregrinatio mea facta est longinqua. Nondum ueni in patriam illam, ubi cum nullo malo uicturus sum; nondum ueni ad illam societatem angelorum, ubi scandala non timebo. Quare autem nondum sum
 20 ibi? Quia *incolatus meus longinquus factus est*. Incolatus peregrinatio est. Incola dicitur qui habitat in terra aliena, non in ciuitate sua. *Longinquus*, inquit, *factus est*

6, 10 Matth. 13, 26.

6, 16 quia *Prosp.*
 17 est] a me *add. a*

16/17 longinquus factus] elongatus a, prolongatus *Prosp.*

incolatus meus. Et ubi longinquus? Aliquando, fratres
 25 mei, cum peregrinatur homo, inter meliores uiuit, quam in
 patria sua forte uiueret; sed non sic est, quando de illa Ierusa-
 lem caelesti peregrinamur. Mutat enim homo patriam, et ali-
 quando in peregrinatione illi bene est: inuenit amicos fideles
 peregrinando, quos in patria inuenire non potuit. Inimicos
 30 habuit, ut de patria pelleretur; et cum peregrinaretur, inue-
 nit quod non habebat in patria. Non sic est patria illa Ierusa-
 lem, ubi omnes boni. Quicumque inde peregrinatur, inter ma-
 los est; nec recedere a malis potest, nisi cum redierit ad socie-
 tatem angelorum, ut ibi sit unde peregrinatur. Ibi omnes iusti
 35 et sancti, qui fruuntur Verbo Dei sine lectione, sine litteris;
 quod enim nobis per paginas scriptum est, per faciem Dei illi
 cernunt. Qualis patria! Magna patria, et miseri sunt pere-
 grini ab illa patria.

7. Sed quod ait iste: *Longinqua facta est peregrina-
 tio mea*, maxime eorum uox est, id est, ipsius ecclesiae quae
 laborat in hac terra. Illius uox est, quae clamat a finibus terrae
 in alio psalmo dicens: *A finibus terrae ad te clamaui*. Quis no-
 5 strum clamat a finibus terrae? Nec ego, nec tu, nec ille, sed
 a finibus terrae ipsa tota ecclesia, tota hereditas Christi cla-
 mat; quia ecclesia hereditas eius, et de ecclesia dictum est:
*Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et posses-
 sionem tuam terminos terrae*. Si ergo possessio Christi usque ad
 10 fines terrae, et possessio Christi omnes sancti, et omnes sancti
 unus homo in Christo, quia unitas sancta in Christo est; ipse
 unus homo dicit: *A finibus terrae ad te clamaui, dum angere-
 tur cor meum*. Huius ergo hominis longinqua peregrinatio
 facta est inter malos. Et tamquam diceretur illi: Cum quibus
 15 ergo habitas, ut gemas? *Peregrinatio*, inquit, *mea lon-
 ginqua facta est*. Sed quid, si cum bonis esset? Si cum
 bonis esset, non diceret: *Heu me!* Heu, uox est miseriae, μ 1370
 uox est calamitatis et infelicitatis; sed tamen in spe, quia
 iam uel gemere didicit. Multi enim et miseri sunt, et non
 20 gemunt, et peregrinantur, et redire nolunt. Iste iam uolens
 redire, cognoscit infelicitatem peregrinationis suae; quia
 agnouit illam, redit; et adscendere incipit, quia canticum PL
 graduum coepit cantare. Vbi ergo gemit? et inter quos habi- 1603
 tat? *Inhabitauit cum tabernaculis Cedar*. Verbum hoc
 25 quia hebraeum est, procul dubio non intellexistis. Quid est:
Inhabitauit cum tabernaculis Cedar? Cedar, quantum
 meminimus ex interpretatione nominum hebraeorum, tene-
 bras significat. Interpretatum Cedar latine, tenebrae dicun-

7, 4 Ps. 60, 3. 8 Ps. 2, 8. 12/13 Ps. 60, 3.

7, 6 pr. tota] sola plures codd. Am. Er. 10 pr. omnes] homines plures codd.
 24 habitauit Prosp. tabernaculis] habitantibus a Prosp.

tur. Nostis autem duos filios habuisse Abraham, quos quidem
 30 commemorat apostolus, et ad imaginem duorum testamento-
 rum esse dicit : unus de ancilla erat, et alter de libera. Ex an-
 cilla Ismael erat ; de libera Sara, quem suscepit ex despera-
 tione per fidem, Isaac erat. Vterque ex semine Abrahae, sed
 non uterque heres Abrahae. De Abraham natus unus, sed
 35 tamen non hereditat ; alter etiam heres, non solum filius, sed
 et heres. In Ismael sunt omnes qui carnaliter colunt Deum.
 Ad ipsos enim et uetus testamentum pertinet, quia sic dixit
 apostolus : *Sub lege uolentes esse, legem non audistis ? Scri-*
 40 *ptum est enim quod Abraham duos filios habuit, unum de an-*
cilla, et unum de libera ; quae sunt in allegoria. Haec enim sunt
duo testamenta. Quae sunt duo testamenta ? Vnum uetus, et al-
 terum nouum. Vetus testamentum a Deo, et nouum testa-
 mentum a Deo, quomodo de Abraham et Ismael et Isaac. Sed
 45 Ismael ad terrenum, Isaac ad caeleste regnum. Ideo uetus
 testamentum promissiones habet terrenas, terrenam Ierusa-
 lem, terrenam Palaestinam, regnum terrenum, salutem terren-
 nam, hostium subiugationem, abundantiam filiorum, fecun-
 ditatem frugum. Omnia ista promissiones sunt terrenae. In
 figura spiritaliter intelleguntur, quomodo Ierusalem terrena
 50 umbra erat regni caelestis, et regnum terrenum umbra erat
 regni caelorum. Ismael in umbra, Isaac in luce. Si ergo Ismael
 in umbra, non mirum quia ibi tenebrae. Pinguiores etenim
 umbrae tenebrae sunt. Ergo Ismael in tenebris, Isaac in luce.
 Quicumque hic etiam in ecclesia terrenam felicitatem quae-
 55 runt a Deo, adhuc ad Ismael pertinent. Ipsi sunt qui contra-
 dicunt spiritalibus proficientibus, et detrahunt illis, et habent
 labia iniqua et linguas subdolas. Contra quos rogauit iste ad-
 scendens, et adpositi sunt ei carbones desolatorii et sagittae
 potentis acutae. Inter illos enim adhuc uiuit, donec tota area
 60 uentiletur ; ideo dixit : *Inhabitauit cum tabernaculis*
Cedar. Nam et ipsa tabernacula Ismael, Cedar dicta sunt.
 Sic habet liber Geneseos ; sic habet, quod Cedar ad Ismael
 pertinet. Ergo Isaac cum Ismael ; id est, qui pertinent ad
 Isaac, inter illos uiuunt qui pertinent ad Ismael. Isti sursum
 65 uolunt adscendere, illi deorsum uolunt premere ; isti uolunt uo-
 lare ad Deum, illi conantur pennas euellere. Namque apud
 apostolum ita dicitur : *Sed sicut tunc, qui secundum carnem*
natus erat, persequebatur eum qui secundum spiritum ; ita et
nunc. Spiritales ergo persecutionem patiuntur a carnalibus.
 70 Sed quid dicit scriptura ? *Eice ancillam et filium eius ; non*
enim heres erit filius ancillae cum filio meo Isaac. Sed hoc quod
 dicit : *Eice, quando erit ? Quando area coeperit uentilari.*

30 cfr Gal. 4, 22.
 Gal. 4, 29.

31 cfr Gen. 16, 15 ; 21, 2.

62 cfr Gen. 25, 13.

67

70 Gen. 21, 10.

Modo autem antequam eiciatur : *Heu me, quod incolatus meus longinquus factus est ! inhabitavi cum* ¹³⁷¹ PL ¹⁶⁰⁴
 75 *tabernaculis Cedar.* Et exponit nobis, qui sunt isti qui pertinent ad tabernacula Cedar.

6. 8. *Multum peregrinata est anima mea.* Ne peregrinationem corporalem intellegeres, animam dixit peregrinari. Corpus peregrinatur locis, anima peregrinatur affectibus. Si amaueris terram, peregrinaris a Deo ; si amaueris Deum, 5 adscendis ad Deum. In caritate Dei et proximi exerceamur, ut redeamus ad caritatem. Si cadamus in terram, marcescimus et putrescimus. Iste autem qui ceciderat, descensum est ad eum, ut adscenderet. Intendens tempus peregrinationis suae, dixit se peregrinari in tabernaculis Cedar. Quare ? Quia *multum peregrinata est anima mea.* Ibi peregrinatur, ubi 10 adscendit. Non corpore peregrinatur, non corpore adscendit. Sed ubi adscendit ? *Adscensiones,* inquit, *in corde.* Si ergo adscendit in corde, non adscendit per adscensiones cordis nisi anima quae peregrinatur. Sed donec perueniat, *multum peregrinata est anima mea.* Vbi ? In *tabernaculis Cedar.* 15

7. 9. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus.* Verum ut audiatis, fratres carissimi, non poteritis probare quam uera cantetis, nisi coeperitis facere quod cantatis. Quantumlibet illud dicam, quomodolibet exponam, qualibus- 5 cumque uerbis uersem, non intrat in cor eius in quo non est opus eius. Incipite agere, et uidete quid loquamur. Tunc ad singula uerba lacrimae profluunt, tunc psalmus cantatur, et facit cor quod in psalmo cantatur. Quam multi enim sonant uoce, et corde muti sunt ? Et quam multi tacent labiis, et clamant affectu ? Quia ad cor hominis aures Dei ; sicut aures 10 corporis ad os hominis, sic cor hominis ad aures Dei. Multi clauso ore exaudiuntur, et multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus, et dicere : *Multum peregrinata est anima mea : cum his qui oderunt pacem, eram pacificus.* Quid enim aliud dicimus istis haereticis, nisi : Cognoscite pacem, amate pacem ? Iustos uos dicitis. Sed si iusti essetis, inter paleam grana gemeretur. Nam quia grana sunt in catholica, et uera grana sunt ; ideo tolerant paleam, donec uentiletur area ; quia inter paleam clamant : *Heu me,* 20 *quod incolatus meus longinquus factus est ! inhabitavi cum tabernaculis Cedar.* Inhabitauit, inquit, cum paleis. Sed quomodo de palea multus fumus exit, sic de Cedar tenebrae. *Inhabitauit cum tabernaculis Cedar, multum peregrinata est anima mea.* Frumentorum uox est, inter paleas gementium. Haec 25 loquimur illis qui oderunt pacem, et dicimus : *Cum his*

8, 12 Ps. 83, 6. 9, 13/14 Ps. 119, 6. 19/21 Ps. 119, 5.

8, 1 multa b 9, 1 oderant b a Prosp. (cfr Capelle, Psautier, p. 107 sq.) 14 oderant b et deficit usq. ps. 120, 11, 16 ergo 22 alt. de] om. codd.

qui oderunt pacem, eram pacificus. Qui sunt qui oderunt pacem? Qui conscindunt unitatem. Si enim pacem non odissent, in unitate mansissent. Sed uidelicet propterea se separauerunt, ut iusti essent, ut non haberent mixtos iniustos. Aut nostra est ista uox, aut illorum: elige cuius sit.

30 Catholica dicit: Non est dimittenda unitas, non est praecidenda ecclesia Dei. Iudicabit Deus de malis et bonis postea. Si nunc mali a bonis separari non possunt, ferendi sunt ad tempus; mali in area nobiscum esse possunt, in horreo

35 non possunt. Et forte hodie qui mali apparent, cras boni erunt; et qui de bonitate hodie superbiunt, cras mali inuenientur. Quisquis ergo humiliter malos ad tempus fert, ipse perueniet ad requiem sempiternam. Haec uox catholica est. Illorum autem uox qualis est, non intelligentium neque

40 quae loquuntur, neque de quibus affirmant? *Ne tangas immundum*, et: *Qui tetigerit immundum, inquinabitur*. Separemus nos, ne commisceamur malis. Et nos illis: Amate pacem, diligite unitatem. Nescitis a quam multis bonis separamini, dum quasi malis calumniamini? furunt, saeuiunt, quando

45 ista dicimus; nam quaerunt et mortificare nos. Apparuerunt saepe impetus eorum, apparuerunt insidiae. Cum ergo inter insidias illorum uiuimus, et quibus dicimus: Amate pacem, aduersantur nobis; nonne uox ista nostra est: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus? Cum loquerer illis,*

50 *debellabant me gratis*. Quid est autem, fratres: *debellabant me?* Et parum erat, si non adderet *gratis*. Quibus dicimus: Amate pacem, Christum amate, numquid dicimus: Amate et honorate nos? Sed: Honorate Christum. Nos nolumus honorari, sed illum. Nam nos quid sumus ad apostolum

55 Paulum? Qui tamen dicebat illis paruulis, quos mali homines et mali suasores praecidere ab unitate in schismata uolebant; quid eis dicebat ille? *Numquid Paulus pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Hoc et nos dicimus: Amate pacem, amate Christum. Si enim amant pacem, Christum amant. Cum ergo dicimus: Amate pacem, hoc dicimus: Amate Christum. Quare? Quia de Christo ait apostolus: *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum*. Si ergo Christus ideo pax, quia *fecit utraque unum*, quare uos de uno fecistis duo? Quomodo ergo pacifici estis, ut cum Christus faciat unum de duobus, uos faciatis de uno duo? Sed quia haec

65 dicimus, cum his qui oderunt pacem sumus pacifici; et tamen illi qui oderunt pacem, cum loqueremur eis, debellabant nos gratis.

39 cfr I Tim. 1, 7.
62 Eph. 2, 14.

40 Isai. 52, 11.

41 Leu. 22, 4.

57 I Cor. 1, 13.

38 Catholicae dub. μ
l. c.), impugnabant Prosp.

49 loquebar a Prosp.

50 debellabant] a (cfr Capelle,

IN PSALMVM CXX

ENARRATIO.

SERMO ¹.

Vers. 1.

1. Secundus est iste psalmus eorum quorum titulus est : *Canticum graduum*. Plures enim sunt significantes, ut iam in primo eorum audistis, adscensum nostrum, qui fit in corde ad Deum, a conualle plorationis, id est, ab humilitate
5 contribulationis. Adscensus enim utilis nobis non potest esse, nisi primo humiliati, a conualle nobis adscendendum esse meminimus (conuallis enim terrae locus est depressus : sicut loca terrae alta montes et colles, ita conuallis locus humilis) ; ne dum praepropere et praepostere quaerimus exaltari, non
10 adscendamus, sed ruamus. Docuit autem ipse Dominus a conualle plorationis adscendendum, quando pro nobis humiliari usque ad mortem crucis et pati dignatus est. Hoc exemplum non relinquamus ; istam conuallē plorationis martyres intellexerunt. Vnde intellexerunt ? unde ? Quia et ipsi de
15 conualle plorationis, ut coronarentur, adscenderunt.

PL
1606

2. Congruit et hodierno diei psalmus iste *Canticum graduum* ; de illis enim dictum est : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua*. Haec est conuallis plorationis, ubi a flentibus mittuntur semina. Quae sunt autem semina ? Bona
5 opera in ista tribulatione terrena. Qui bene operatur in conualle plorationis, similis est homini seminanti per hiemem. ^{μ 1373} Numquid frigore ab opere deterretur ? Sic pressuris mundi non debemus a bono opere deterreri ; quia uides quid sequitur : *Euntes, inquit, ibant et flebant, mittentes semina sua*.
10 Valde miseri, si semper flebant ; ualde miseri, si numquam de lacrimis liberandi. Sed uide quid sequitur : *Venientes autem uenient in exultatione, portantes germina sua*.

3. Nihil aliud istis canticis docemur, fratres, quam adscendere ; sed adscendere in corde, in affectu bono, in fide, spe et caritate, in desiderio perpetuitatis et uitae aeternae. Sic adscenditur. Congruit nos dicere quomodo adscendendum sit.
5 Quanta terribiliora lecta de euangelio audiuit Caritas uestra ! Videtis certe *quia hora Domini, sicut fur in nocte, ita ueniet. Si sciret, inquit, paterfamilias qua hora fur ueniret, amen dico uobis, quia non pateretur perfodi parietem suum*. Dicitis modo : Quis ergo nouit qua hora ueniet, quia hora sicut fur

CXX, 2, 2 Ps. 125, 6. 3, 6 Matth. 24, 43.

CXX, 1, 6 humiliatis *nonnulli codd.*, humilitatis *Lou.* 2, 12 germina] gremia

¹ Habitus in natali S. Crispinae martyris.

10 erit ? Nescis qua hora ueniat, semper uigila ; ut quia nescis
 quando ueniat, paratum te inueniat, cum uenerit. Et ad hoc
 forte nescis quando uenturus est, ut semper paratus sis. Illum
 enim patremfamilias subito occupabit hora illa, qui paterfam-
 15 et non te subito illa hora occupabit. Et quid ero, inquis ?
 Qualem audisti de psalmo : *Pauper et dolens ego sum*. Si enim
 pauper et dolens eris, non eris paterfamilias, quem illa hora
 subito inueniet, et subito premet. Patresfamilias enim sunt
 illi qui praesumentes de cupiditatibus suis, et in deliciis huius
 20 saeculi diffluentes, tument ; et eriguntur aduersus humiles, et
 insultant sanctis intellegendis angustam uiam, quae ducit
 ad uitam. Talibus enim ueniet illa hora subito, quia tales
 erant et in diebus Noe, quorum dierum commemorationem
 audistis factam in euangelio. *Sic erit aduentus Filii hominis,*
 25 *inquit, quomodo in diebus Noe. Manducabant, bibebant, nube-*
bant, uxores ducebant, nouellabant, aedificabant, donec introiit
Noe in arcam ; et uenit diluuium, et perdidit omnes. Quid er-
 go ? Omnes peribunt qui ista faciunt, qui nubunt, qui uxores
 ducunt, qui nouellant, qui aedificant ? Non ; sed qui de his
 30 praesumunt, sed qui ista Deo praeferunt, sed qui propter
 haec offendere Deum cito parati sunt. At uero qui istis omni-
 bus aut non utuntur, aut utuntur tamquam non utentes, plus
 praesumentes de illo qui dedit, quam de his quae data sunt,
 et intellegendes in his eius consolationem et misericordiam, et
 35 non occupati donis, ne a donatore ruant ; qui tales sunt, non
 illos inueniet imparatos hora illa sicut fur. Talibus dixit
 apostolus : *Vos autem non estis in tenebris, ut dies ille uos tam-*
quam fur comprehendat ; omnes enim uos filii lucis estis, et
filii diei. Ideo Dominus cum diceret timendam esse horam
 40 sicut furem, noctem posuit ; et apostolus ita ait : *Quia hora* ^{μ 1374}
Domini sicut fur in nocte, ita ueniet. Non uis ut te inueniat ?
 Noli esse in nocte. Quid est : Noli esse in nocte ? *Filii lucis*
estis et filii diei ; non sumus noctis neque tenebrarum. Qui
 sunt filii noctis et tenebrarum ? Iniqui, impii, infideles.

4. Sed et ipsi audiant antequam ueniat hora, et dicat illis
 apostolus : *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in*
Domino. Sicut iste psalmus habet, euigilent. Iam illuminati
 sunt montes, quid adhuc dormiunt ? *Leuent oculos suos in*
 5 *montes, unde ueniet auxilium illis.* Quid est : Iam illu-

16 Ps. 68, 30. 21 cfr Matth. 7, 14. 24 Matth. 24, 37-39 ; Luc. 17, 26-27.
 37 1 Thess. 5, 4.5.2. 4, 2 Eph. 5, 8.

omnes codd. (cfr Enarr. in ps. CXXV, 14, 18/19) 3, 13 occupauit plures codd.
 31/32 omnibus] inanibus aliquot codd., inanibus omnibus Corb. Er. 4, 4 leuauit
 oculos meos a Prosp. 5 illis] mihi a Prosp., et prosequuntur : auxilium meum a

minati sunt montes? Iam ortus est sol iustitiae, iam ab apostolis praedicatum est euangelium, praedicatae sunt scripturae, patuerunt omnia sacramenta, conscissum est uelum, patuit secretum templi; iam tandem leuent oculos in montes, unde ueniet auxilium illis. Hoc enim praecipit iste psalmus, secundus de his qui inscribuntur: *Canticum graduum*. Sed non rursus praesumant de montibus; quia ipsi montes non a se lucent, sed ab illo lucent de quo dictum est: *Erat lumen uerum, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*. Montes possunt intellegi, homines magni, homines clari. Et quis maior Iohanne Baptista? Qualis ille mons erat, de quo Dominus ipse dicit: *In natis mulierum nemo exsurrexit maior Iohanne Baptista?* Vides certe istum magnum montem lucentem; audi confitentem. Quid confitentem? *Nos omnes*, inquit, *de plenitudine eius accepimus*. De cuius ergo plenitudine acceperunt montes, ab illo est tibi auxilium, non a montibus; in quos tamen nisi leuaueris oculos per scripturas, non admoueberis, ut ab illo illumineris.

3. **5.** Canta ergo quod sequitur: si uis audire ut firmissime ponas pedes in gradibus, ne in illa adscensione aut fatigeris, aut lapsus cadas, dic quod sequitur: *Ne des ad mouendum pedem meum*. Vnde mouentur pedes? Vnde motus est pes illi qui erat in paradiso. Sed prius adtende unde motus est illi qui erat inter angelos, et moto pede cecidit, et de angelo factus est diabolus: moto enim pede cecidit. Quaere unde cecidit: superbia cecidit. Non ergo mouet pedem, nisi superbia; ad ruinam non mouet pedem, nisi superbia. Ad ambulandum et proficiendum et adscendendum caritas mouet; ad cadendum superbia mouet. Ideo et ille quid dicit in psalmo? *Filii*

PL
1608

8 cfr Matth. 27, 51. **13** Ioh. 1, 9. **17** Matth. 11, 11. **19** Ioh. 1, 16.
5, 11 Ps. 35, 8-9.

domino qui fecit caelum et terram, quem uersum Aug. om. **22** in quos tamen] salus igitur nostra et auxilium nostrum Christus filius summi Patris, et cum eodem Patre Deus omnipotens est, et cum ipso permanens semper secundum id quod est. In illos denique, quos commemorauit montes *Par. Ven.* **23** admoneberis *plures codd.* **5, 3** cadas] Auxilium, inquit, meum a Domino. Non a qualicumque; quia dicuntur domini multi, mortales, caduci, miseri; sed a Domino dominorum, ab illo uidelicet, qui fecit caelum et terram. Ecce summum Dominum, qui est Deus et Dominus. Dicitur Deus, quia quaecumque facta sunt, per ipsum sunt, et ab ipso sunt ut sint; Dominus autem, eo quod omnia quae sunt, possidet ineffabiliter. Igitur bonus et summus Dominus, qui et Deus. Si ad hunc per praenominatos montes leuaueris oculos, auxilium tuum sempiternaliter erit. Vt ergo auxilium tuum sit, roga, et *add. Par. Ven.* *des ad mouendum]* a, det in comotionem *Prosp.* **8** superbia cecidit] de caelo in terram. Angelus erat in caelo, cadens in terram diabolus a seipso per suam superbiam effectus est. Quisquis superbit diabolo participat; si participat, idem est. Igitur omnis superbus diabolus per bicipitem portionem est; et hoc quamdiu superbus est *add. Par. Ven.* **11** mouet] O lepidi ac limpidissimi pedes caritatis, qui humiles ad celsitudinem prouehunt. Hos pedes, carissimi, semper imitando et amando sequamur, ut ad

autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Si sub tegmine, semper humiles, semper de Deo sperantes, semper de se non praesumentes. *Sub tegmine alarum tuarum sperabunt :*
 15 non enim a se satiantur ut beati sint. Sed quid sequitur ? *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente deliciarum tuarum potabis eos.* Ecce sitientes, ecce inebriati ; ecce sitiunt, ecce bibunt ; sed non a se bibunt, nec ipsi sibi sunt fons. ^{μ 1375}
 Sed unde bibunt ? *Sub tegmine alarum tuarum sperabunt.* Si
 20 sub alis, humiles sunt. Quare ? *Quia apud te, inquit, fons uitae.* Non ergo a se irrigantur montes, sicut a se non illuminantur montes. Nam uide quid sequitur : *In lumine tuo uidebimus lumen.* Si ergo in lumine ipsius uidebimus lumen, quis cadit a lumine, nisi cui ipse non est lumen ? Et qui uoluerit sibi esse
 25 lumen, ipse cadit a lumine quo illuminatur. Ideo sciens non cadere nisi eum qui sibi uult lucere, cum sit per se tenebrae, statim subiecit : *Non ueniat mihi pes superbiae, et manus peccatorum non moueat me,* id est, imitatio peccatorum non moueat me, ut cadam a te. Quare timuisti, et dixisti : *Non ueniat*
 30 *mihi pes superbiae ?* Sequitur : *Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem.* Quos modo uides operari iniquitatem, iam damnati sunt ; sed ut damnarentur, ibi ceciderunt, cum illis uenit pes superbiae. Recte ergo iste audiens ut adscendat et non cadat, ut a conualle plorationis proficiat, non in tu-
 35 more superbiae deficiat, ait Deo : *Ne des ad mouendum pedem meum.* Et Deus illi : *Neque dormitet qui custodit te.* Intendat Caritas uestra. Quasi una sententia facta est ex duabus uocibus. Homo dixit adscendens et cantans Canticum graduum : *Ne des ad mouendum pedem meum ;*
 40 et Deus tamquam diceret : *Ne des ad mouendum pedem meum, dicis mihi ; adde : Neque dormitet qui custodit te,* et non mouebitur pes tuus.

4. **6.** *Dixerit autem ille : Numquid in potestate mea est ut non dormitet qui custodit me ? Volo ut non dormiat, neque dormitet. Ergo illum tibi elige, qui non dormiet, neque dormitabit, et non mouebitur pes tuus. Deus numquam est dor-*
 5 *miens ; si uis habere custodem non dormientem, Deum elige custodem. Ne des ad mouendum pedem meum, dicis tu ; bene, optime ; sed et ille dicit tibi : Neque dormitet qui custodit te.* Tu forte conuersurus te eras ad homines custodes, et dicturus : *Quem sum inuenturus non dormientem ?*
 10 *quis homo non dormitabit ? quem inuenio ? quo ibo ? quo reuertar ? Iste tibi ostendit : Ecce non dormitabit neque*

19/31 Ps. 35, 8.10.12.13.

illum cuius sunt, peruenire mereamur, quia, ut Iohannes ait, Deus caritas est. Superbiam omnino fugiamus, quae mouet pedes ad cadendum, ne et nos simul superbiendo cadamus *add. Par. Ven. 36 dormit a 6, 11 reuertar] me uertam alter Corb. dormitauit a*

obdormiet, qui custodit Israel. Vis habere ergo custodem non dormiendem neque dormitantem? *Ecce non dormiet neque dormitabit, qui custodit Israel:* Christus enim custodit Israel. Esto ergo Israel. Quid est Israel? Israel interpretatur uidens Deum. Et quomodo uidetur Deus? Primo per fidem, postea per speciem. Si per speciem nondum potes, per fidem uide. Si faciem eius uidere non potes, quoniam ibi species; posteriora eius uide. Hoc dictum est Moysi a Domino: *Non potes uidere faciem meam, posteriora mea uidebis, cum transiero.* Exspectas forte ut transeat; iam transiit, tu uide posteriora ipsius. Vbi transiit? Audi Iohannem: *Cum uenisset, inquit, hora, ut transiret de mundo ad Patrem.* Dominus noster Iesus Christus iam fecit Pascha. Pascha autem transitus interpretatur. Nam uerbum est hebraeum; et putant homines graecum esse, quasi passionem, sed non est. A diligentioribus et a doctoribus inuentum est quia Pascha hebraeum uerbum est; et non interpretantur passionem, sed transitum. Per passionem enim transiit Dominus a morte ad uitam; et ^{μ 1376} fecit nobis uiam credentibus in resurrectionem eius, ut transeamus et nos de morte ad uitam. Non magnum est credere quia mortuus est Christus; hoc et pagani, et Iudaei, et omnes iniqui credunt. Hoc omnes credunt, quia mortuus est: fides christianorum, resurrectio Christi est; hoc pro magno habemus, quia credimus eum resurrexisse. Ergo tunc se uoluit uideri, cum transiret, hoc est, cum resurrexisset. Tunc in se uoluit credi, cum transiret; quia traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram. Et ipsam fidem in resurrectionem Christi maxime commendauit apostolus. Ait enim: *Si credideris in corde tuo quia Deus eum suscitauit a mortuis, saluus eris.* Non dixit: Si credideris quia mortuus est Christus, quod et pagani, et Iudaei, et omnes inimici eius crediderunt; sed ait: *Si credideris in corde tuo quia Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris.* Hoc credere, hoc est esse Israel, hoc est uidere Deum; quamuis adhuc posteriora eius, tamen cum credideris in posteriora, peruenies ad uisionem faciei. Quid est hoc? Cum credideris in id quod posterius pro te factus est Christus; cum credideris in id quod posterius suscepit Christus. Nam in principio facies eius quae ^{PL 1610} est? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Posteriora eius quae sunt? *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Cum ergo credis in hoc quod pro te factum est Verbum, et resurrexit in carne, ne tu de tua carne desperares, efficeris Israel. Factus autem Israel cum fueris, non dormitabit, neque dormiet, qui custodit te; quia iam Israel es, et audisti in psalmo: *Ecce non dormitabit*

6, 20 Ex. 33, 20.23
50 Ioh. 1, 1.14.

22 Ioh. 13, 1.

37 cfr Rom. 4, 25.

40 Rom. 10, 9.

neque obdormiet, qui custodit Israel. Christus enim ipse dormiuit, sed resurrexit. Quid enim ait ipse in psalmo? *Ego dormiui, et somnum cepi.* Numquid remansit in somno? 60 *Exsurrexi, inquit, quoniam Dominus suscipiet me.* Si ergo iam resurrexit, iam transiit; si iam transiit, uide posteriora eius. Quid est: Vide posteriora eius? Crede in resurrectionem eius. Et quia ait apostolus: *Et si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit in uirtute Dei;* et iterum ait: *Christus surgens a mortuis iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur,* recte tibi 65 cantat: *Ecce non dormitabit neque obdormiet, qui custodit Israel.* Adhuc forte quaeris carnali sensu: Quis est, qui *non dormitabit neque obdormiet?* Et cum quaeris inter homines, falleris; numquam inuenturus es. Noli 70 ergo praesumere de quoquam homine: omnis homo dormit, et dormitabit. Quando dormitat? Cum portat carnem infirmitatis. Quando dormiet? Cum fuerit mortuus. Noli ergo praesumere de homine. Potest dormitare mortalis: dormit moriens. Noli quaerere inter homines.

5. 7. Et quis, inquis, custodiet me, qui non dormitat, neque dormiet? Audi quid sequitur: *Dominus custodiet te.* Non ergo homo dormitans et dormiens, sed Dominus custodit te. Quomodo te custodit? *Dominus tegumentum tuum su-* 5 *per manum dexteræ tuæ.* Eia, fratres, intellegamus adiuuante Domino quid sibi uelit: *Dominus tegumentum tuum super manum dexteræ tuæ.* Videtur enim mihi habere sensum occultum, quare non dixerit: *Dominus custodiet te,* absolute et simpliciter, sed addidit: *super manum* ^{μ 1377} 10 *dexteræ tuæ.* Quid enim? dexteram nostram Deus custodit, et sinistram non custodit? Nonne ipse nos totos fecit? nonne qui fecit nobis dexteram, ipse fecit et sinistram? Postremo si placuit dici de dextera sola, quare dixit: *super manum dexteræ tuæ,* et non iam, super dexteram 15 tuam? Cur hoc diceret, nisi aliquid hic occultum, quo pulsando perueniremus, absconderet? Diceret enim, aut, *Dominus custodiet te,* et nihil adderet; aut, si dexteram addere uoluit, Dominus custodiet te super dexteram tuam; aut certe, quia addidit *manum,* hoc diceret: Dominus custodiet te 20 super manum dexteram tuam, non, *super manum dexteræ tuæ.* Quod Dominus ipse suggerere dignatur, promam uobis; qui et in uobis habitat, sine dubio facit uos adprobare uerum esse quod dico. Nam quid dicturi sumus ignoratis; sed cum dixerimus, non ab ipsis nobis uobis ostendemus uerum 25 esse quod dicimus, sed uos ipsi agnoscetis uerum esse quod di-

59 Ps. 3, 6. 63 II Cor. 13, 4. 64 Rom. 6, 9.

7, 2 custodiet] *codd. a, custodit edd. Prosp.* 4 tegumentum tuum] protectio tua
a *Prosp. (n. 12, l. 2 habet Aug. : protegat te dominus)*

cimus. Vnde autem agnoscetis, nisi demonstrante illo qui in
 uobis habitat, in quantum de illo numero estis, quorum uox
 est : *Ne des ad mouendum pedem meum*, et quibus dicitur : *Ne-*
que dormitet qui custodit te ? Oportet enim ut Christus
 30 non dormiat in uobis, et modo intellegetis uerum esse quod
 dicimus. Quomodo inquires ? Quia si dormiat fides uestra, dor-
 mit Christus in uobis. Christus enim in corde uestro, fides
 Christi est. Ait apostolus : *Habitare Christum per fidem in cor-*
dibus uestris. In quo non dormit fides, uigilat Christus. Et si
 35 forte dormiebat fides tua, et ideo in ista quaestione fluctua-
 bas, quasi nauis illa quae tempestatem patiebatur, ubi Chri-
 stus dormiebat ; excita Christum, et sedabuntur tempestates.

8. Fidem ergo uestram interrogo, carissimi : quoniam filii
 estis ecclesiae, et in ecclesia profecistis, et in ecclesia profici-
 cietis qui nondum profecistis, et in ecclesia proficiendi estis
 qui iam profecistis, interrogo uos quid soletis intellegere quod
 5 dictum est in euangelio : *Nesciat sinistra tua quid faciat dex-*
tera tua. Hoc enim intellecto inuenietis quae sit dextera, et
 quae sit sinistra ; simul intellegetis et utramque partem Deum
 fecisse, et dexteram et sinistram ; et tamen non debet scire
 sinistra quid faciat dextera. Sinistra nostra dicitur, quidquid
 10 temporaliter habemus ; dextera nostra dicitur, quidquid no-
 bis aeternum et incommutabile Dominus pollicetur. Si autem
 ille qui dabit aeternam uitam, ipse et de istis temporalibus con-
 solatur praesentem uitam, ipse fecit dexteram et sinistram.
 Dicit de quibusdam psalmus apud Dauid : *Quorum os locutum*
 15 *est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis*. Inuenit ergo
 quosdam quos reprehendit, qui dexteram ueram pro sinistra
 habebant, et ueram sinistram dexteram sibi fecerant : qui sint
 isti exponit consequenter. Omnis homo qui felicitatem non
 putat esse hominis, nisi solum in istis temporalibus facultati-
 20 bus et deliciis, et affluentia et copia mundi huius, iste est stul-
 tus atque peruersus, qui sinistram sibi facit dexteram ; tales
 illi erant de quibus dicit psalmus ; non quia a Deo non accepe-
 rant etiam quae temporaliter possidebant, sed quia ipsam so-
 lam putabant esse beatam uitam, et nihil aliud requirebant. μ 1378
 25 Audite enim quid de illis consequenter dicit : *Quorum os locu-*
tum est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis. Et se-
 quitur : *Quorum filii eorum uelut nouellae constabilitae ; filiae*
eorum ornatae sicut similitudo templi ; cellaria eorum plena,
eructantia ex hoc in hoc ; oues eorum fecundae, multiplicantes
 30 *in exitibus suis ; boues eorum crassi ; non est ruina sepis, nec*

PL
1612

7, 28 Ps. 120, 3. 33 Eph. 3, 17. 36 cfr Matth. 8, 24. 8, 5 Matth. 6, 3.
 14 Ps. 143, 8. 25/31 Ps. 143, 8.11-14.

8, 2/3 et in ecclesia proficietis *Er. Lugd. Ven., om. Lou.* 3 et] *om. Lou.* per-
 ficiendi *Er. Lugd. Ven.* 4 proficietis *Er. Lugd. Ven.*

exitus, neque clamor in plateis eorum. Magnam felicitatem quorundam descripsit. Posset tamen istam felicitatem et aliquis iustus habere, sicut habuit Iob; sed Iob pro sinistra illam habebat, non pro dextera; nam dexteram non habebat nisi
 35 apud Deum perpetuam et sempiternam felicitatem. Ideo concessa est percutienda sinistra, et suffecit ei dextera. Quomodo percussa est sinistra? Tentationibus diaboli. Abstulit subito diabolus; permissus quidem a Deo, ut iustus probaretur, impius puniretur; abstulit omnia; sed Iob qui nouerat sinistram
 40 sinistram esse, et dexteram non nisi dexteram, quomodo se tenuit ad dexteram? Exsultauit in Domino, consolatus est damna, quia non est passus damnum de interioribus diuitiis; Deo plenum cor habebat. *Dominus, inquit, dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit ita factum est: sit nomen Domini*
 45 *benedictum.* Haec erat dextera ipsius, ipse Dominus, ipsa uita aeterna, illa lucis possessio, fons uitae, lumen in lumine. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae; ipsa erat dextera.* Sinistra uero erat pro adiutorio consolationis, non ad firmamentum felicitatis. Nam felicitas eius uera atque germana Deus erat.
 50 Isti autem de quibus dicit Dauid quia *os eorum locutum est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis;* non hinc eos reprehendit, quia his omnibus abundabant, sed quia *os eorum locutum est uanitatem.* Quid enim sequitur? Cum enumerasset copias eorum, ait: *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.*
 55 Haec est uanitas quam locutum est os eorum, quod *beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Tu quid dicis, qui nosti quid est sinistra, et quid est dextera? Sequitur et dicit: *Beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius.*

9. Intendat ergo Caritas uestra. Vidimus sinistram, uidimus et dexteram. Audi hoc confirmatum in Canticis canticorum: *Sinistra eius, inquit, sub capite meo.* Sponsa dicit de sponso, de Christo ecclesia in amplexu pietatis et caritatis. Quid ait?
 5 *Sinistra eius sub capite meo, et dextera eius complectetur me.* Quid autem, quia sursum erat dextera, deorsum sinistra, et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? *Sinistra, inquit, eius sub capite meo.* Deus illam dat: ideo sinistra
 10 eius, quia omnia ista temporalia Deus dat. Quam uani sunt, quam impii, qui ab idolis, a daemonibus ista petunt! Quam multi a daemonibus ista petunt, et non illa habent? et rursus, qui illa non petunt a daemonibus, habent ea; sed non a daemonibus ista dantur. Item multi petunt a Deo, et non habent.
 15 Nouit enim ille dispensare sinistram, qui uocat ad dexteram.

43 Iob 1, 21.

46 Ps. 35, 9.

50/58 Ps. 143, 8.15.

9, 3 Cant. 2, 6.

42/43 non passus est damnum, de interioribus diuitiis dei plenum cor habebat *dist. Er. Lou.* 9, 4 caritatis] *plures codd., castitatis edd.*

Ergo si est sinistra, sit sinistra ; sed sub capite sit : supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia praeponere fidei tuae, et non ^μ 1379 erit sinistra super caput tuum ; sed omnia temporalia subde
 20 fidei tuae, et fidem tuam praeponere omnibus temporalibus ; et PL
 erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera eius complectetur te. 1613

10. Audi hoc ipsum exponi in Prouerbiis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de Sapientia diceret : *Longitudo*, inquit, *dierum et anni uitae in dextera eius ; in sinistra autem eius diuitiae et gloria*. Longitudo illa dierum, aeternitas est.
 5 Hoc enim proprio modo dicit scriptura longum, quod aeternum est ; nam quidquid finem habet, breue est. Alio loco : *Longitudine*, inquit, *dierum replebo eum*. Et numquid aliter pro magno diceretur : *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut longaeuus sis super terram*. Super quam enim terram, nisi
 10 de qua dicit : *Spes mea es tu, portio mea in terra uiuentium ?* Ibi esse longaeuum quid est, nisi ibi uiuere in aeternum ? Nam hic esse longaeuum quid est, nisi ad senectutem peruenire ? Etsi longa uidetur aetas, cum peruenerit, breuis conuincitur, quia finitur. Et multi maledicentes parentibus, senescunt in
 15 hac terra ; multi autem obsequentes parentibus, cito eunt ad Dominum. Numquid ergo impletur, ut longaeuus sit secundum hanc uitam ? Sed longaeuum pro aeternitate illa positum est. Longaeuitas est in dextera eius ; at uero diuitiae et gloria, id est sufficientia uitae huius, ea quae bona existimantur ab
 20 hominibus, sinistra est. Nescio quis uenit, et uult tibi percutere dexteram, id est, tollere tibi fidem tuam : tu accepisti alampam in dexteram, praebe sinistram, id est, ut illud tollat quod temporale est, et non ea quae aeterna habes. Audite Paulum apostolum hoc facientem. Homines persequabantur in eo quod
 25 christianus erat ; percutitur illi dextera, ille sinistram opponebat : *Ciuis Romanus sum*, ait. Dexteram contemnebant illi, et de sinistra terrebat ille, quia illi dexteram eius timere non poterant ; nondum enim Christo crediderant. Quid ergo, si dextera amplectitur, sinistra sub capite est, quid est : *Nesciat*
 30 *sinistra tua quid faciat dextera tua ?* Id est, quando facis bonum opus, propter uitam aeternam fac. Nam si opus bonum in terra propterea feceris, ut terrena tibi abundant, scit sinistra tua quid faciat dextera tua, miscuisti dexteram sinistrae. Noli facere nisi propter uitam aeternam. Ideo fac, et securus
 35 facies : hoc enim mandauit Deus. Si propter solas res huma-

10, 2 Prou. 3, 16. 7 Ps. 90, 16. 8 Ex. 20, 12. 10 Ps. 141, 6. 17 cfr
 Prou. 3, 6. 21 cfr Matth. 5, 39. 26 Act. 22, 25. 29 Matth. 6, 3.

10, 13 peruenerit] *codd. Am.*, uenerit mors *Er. Lou.* 18 longaeuitas] *codd.*,
 longa uita *edd.* 35 hoc usq. deus] ad hoc enim tentauit deus eum *omnes codd.*

nas et solam uitam istam facis quod facis, sinistra sola operatur ; si autem propter uitam aeternam operaris, dextera sola operatur ; si autem habes intentionem ad uitam aeternam, sed subrepat tibi cupiditas uitae temporalis, ut adtendas
 40 etiam istam quando facis opus bonum, ut hic tibi aliquid retribuatur, miscet se sinistra operibus dexterae : hoc uetat Deus.

11. Veniamus nunc ad illud quod ait psalmus : *Dominus tegumentum tuum super manum dexterae tuae*. Manum potestatem dicit. Vnde probamus ? Quia et manus Dei, PL
 potestas Dei dicta est. Nam diabolus, qui tentauit Iob, hoc 1614
 5 ait Deo : *Mitte manum tuam, et tange omnia quae habet ; et uide, si in faciem benedicet tibi*. Quid est : *Mitte manum* μ 1380
tuam, nisi, da potestatem ? Euidentiùs audi, frater, ne forte carnali sensu adhuc cogites quia membris distinctus est Deus ; audi euidenter quomodo dicatur manus potestas. Ait
 10 quodam loco scriptura : *Mors et uita in manibus linguae*. Nouimus linguas frustra quaedam carnis ; in ore mouentur, et percutiendo palatum et dentes, distinguunt sonos quibus loquimur ; ostendantur mihi manus linguae. Lingua ergo non
 15 habet manus, et habet manus. Quae sunt manus linguae ? Potestas linguae. Quid est : *Mors et uita in manibus linguae ? Ex ore tuo iustificaberis, et ex ore tuo condemnaberis*. Ergo si manus potestas, quid est manus dexterae ? Nihil arbitror intellegi congruentius, nisi ut intellegamus manum dexterae, potestatem quam tibi dedit Deus, ut si uelis, donante Deo, ad dexte-
 20 ram sis. Erunt enim impii omnes ad sinistram ; erunt autem omnes filii boni ad dexteram, quibus dicetur : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi*. Vt autem sis ad dexteram, id est, ut possis Dei filius fieri, potestatem accepisti. Quam potestatem ? De qua
 25 dicit Iohannes : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Vnde accepisti hanc potestatem ? *Credientibus*, inquit, *in nomine eius*. Si ergo credis, ipsa tibi potestas data est, ut sis inter filios Dei. Esse autem inter filios Dei, hoc est ad dexteram pertinere. Ergo fides tua, manus dexterae tuae ; id est, potestas
 30 quae tibi data est, ut sis inter filios Dei, manus est dexterae tuae. Sed quid ualet ipsa potestas quam accepit homo, nisi Dominus protegat ? Ecce credidit, iam ambulat in fide : infirmus est, inter tentationes agitatur, inter molestias, inter carnales corruptiones, inter suggestiones cupiditatis, inter uersutias et laqueos inimici. Quid ualet ergo, quia habet potestatem, et credidit in Christum, ut sit inter filios Dei ? Vae homini illi, nisi et ipsius fidem Dominus protegat ; id est, ut non te permittat tentari supra quam potes ferre ; sicut dicit apo-

11, 5 Iob 1, 11.
 25 Ioh. 1, 12.

10 Prou. 18, 21.

15/16 Matth. 12, 39.

21 Matth. 25, 34.

stolus : *Fidelis Deus, qui non uos permittet tentari supra quam*
 40 *potestis ferre.* Ille ergo qui non sinit tentari supra quam pos-
 sumus ferre, quamuis iam fideles simus, quamuis iam manus
 dexteræ nostræ sit in nobis, protegit nos Deus super manum
 dexteræ nostræ. Non nobis sufficit habere manum dexteræ,
 nisi ille et ipsam manum dexteræ protegat.

12. Ecce hoc de tentationibus dixi : intendite quid sequatur.
Protegat te Dominus super manum dexteræ tuæ. Dixi, et, quod arbitror, cognouistis. Si enim non re-
 cognouissetis, et de scripturis non cognouissetis, non uocibus
 5 uestris intellectum uestrum mihi significaretis. Ergo quia intellexistis,
 fratres, uidete quid sequitur ; quare protegat Dominus et super manum
 dexteræ, id est, super ipsam fidem, in qua potestatem accepimus esse filios Dei, et esse ad dexteram ;
 quare oportet ut protegat Dominus ? Propter scandala. PL
 10 Vnde sunt scandala ? De duobus timenda sunt scandala, quia 1615
 et duo sunt praecepta in quibus tota lex pendet et prophetae,
 dilectio Dei et proximi. Ecclesia propter proximum diligitur,
 Deus autem propter Deum. In Deo, intellegitur figurate dictus
 sol ; in ecclesia, intellegitur figurate dicta luna. Quisquis potest
 15 errare, ut aliud de Deo credat quam oportet, non credat Patrem
 et Filium et Spiritum sanctum unius esse substantiae, deceptus est
 uersutia haereticorum, maxime Arianorum. Si aliquid minus in Filio,
 aut minus in Spiritu sancto quam in Patre crediderit, passus est
 scandalum in Deo : a sole uritur.
 20 Quisquis rursus putauerit ecclesiam in una parte esse, et non eam
 cognouerit diffusam toto orbe terrarum, et crediderit eis qui dicunt :
Ecce hic est Christus, et ecce illic, sicut modo audistis cum euangelium
 legeretur ; cum ille totum orbem emerit, quia tantum pretium dedit :
 ille tamquam in proximo
 25 scandalizatur : a luna uritur. Quisquis ergo errat in ipsa substantia
 ueritatis, a sole uritur, et per diem uritur ; quia in ipsa sapientia
 errat, de qua dictum est : *Dies diei eructat uerbum.* Vnde dicit et
 apostolus : *Spiritibus spiritalia comparantes. Dies diei eructat uerbum ;*
 30 *Spiritibus spiritalia comparantes. Dies diei eructat uerbum. Sapientiam loquimur inter perfectos.*
 Quid est : *Et nox nocti annuntiat scientiam ?* Paruulis praedicatur
 humilitas Christi, et caro Christi, et crucifixio Christi ; quia ipsum est
 lac quod sufficit paruulis. Et

39 I Cor. 10, 13. 12, 11 cfr Matth. 22, 40. 22 Matth. 24, 23. 27/28 et 29
 et 30 Ps. 18, 3. 28/29 et 29/30 I Cor. 2, 13. 30/31 I Cor. 2, 6.

12, 2 proteget *quidam codd.*, protegit *b et alii nonnulli* 12 proximum] *codd. omnes,*
 deum, in deo proximus *edd.* 17 si] qui tres *ὑποστάσας ὑποστάσεις*, id est, tres
 subsistentes substantias introduxerunt ; sed Dei miserante auxilio primus huius
 auctor erroris exsilio damnatus catholicorum Patrum perpetuo, numquam ad
 communionem dicitur morte interueniente peruenisse. Alius uero per totam
 Orientis regionem, digna et consimili multatus est poena. Sed si aliquis horum

ideo non relinquuntur in nocte paruuli, quia lucet et luna
 35 etiam in nocte; id est, per carnem Christi praedicatur ecclesia,
 quia ipsa caro Christi caput ecclesiae est. Quisquis ibi non
 scandalizatur, in ipsa ecclesia et carne Christi, a luna non urit-
 tur. Quisquis scandalizatus non fuerit in ueritate illa incom-
 mutabili et incontaminabili, a sole non uritur; non isto sole
 40 non uritur, quem nobiscum uident muscae et pecora, sed illo
 sole de quo dicunt impii in fine: *Quid nobis profuit super-
 bia? et diuitiarum iactatio quid contulit nobis? Transierunt
 omnia tamquam umbra.* Et cum ista dixissent: *Ergo, inquit,
 errauimus a uia ueritatis et iustitiae lumen non luxit nobis,*
 45 *et sol non ortus est nobis.* Numquid non iste sol omnibus im-
 piis oritur, illo instituyente de quo dictum est: *Qui facit solem
 suum oriri super bonos et malos?* Ergo alium solem fecit Deus,
 qui oritur super bonos et malos, istum quem uident et boni et
 mali; alius est autem ille sol, non factus, sed genitus, per quem
 50 facta sunt omnia, ubi est intelligentia incommutabilis uerita-
 tis; de ipso dicunt impii: *Et sol non ortus est nobis.* Quisquis
 in ipsa sapientia non errat, non uritur a sole. Quisquis in
 ecclesia, et in carne Domini, et in his quae pro nobis tempo-
 raliter gesta sunt, non errat, non uritur a luna. Omnis autem
 55 homo quamuis iam crediderit in Christum, aut ibi errat, aut
 ibi, si non in illo fit quod dictum est: *Dominus tegumen-
 tum tuum super manum dexteræ tuæ.* Ideo enim cum
 dixisset: *Dominus tegumentum tuum super manum
 dexteræ tuæ;* quasi quaesisset ille et dixisset: *Iam ecce*
 60 *est manus dexteræ meae, iam elegi credere in Christum,* PL
1616
 accepi potestatem inter filios Dei esse, quid est quod Deus
 tegumentum meum est adhuc supra, id est: *super manum
 dexteræ meae?* sequitur: *Per diem sol non uret te,
 neque luna per noctem.* Ad hoc igitur tegumentum tuum
 65 est super manum dexteræ tuæ, ut non te urat sol per diem,
 neque luna per noctem. Nam hinc intellegite, fratres, quia
 figurate dictum est. Etenim reuera, solem uisibilem si cogite-
 mus, urit per diem: numquid luna urit per noctem? Sed quid
 est ustio? Scandalum. Audi apostolum dicentem: *Quis infir-
 70 matus, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?*
 6-8. **13.** *Per diem ergo sol non uret te, neque luna per
 noctem.* Quare? Quia *Dominus custodiet te ab omni*

41/45 Sap. 5, 8.6. 46 Matth. 5, 45. 51 Sap. 5, 6. 69 II Cor. 11, 29.

uel aliorum, ut dixi, deceptus erroris uesania *Par. Ven.* 39/40 a sole usq. alt.
 uritur] non in isto sole plures *codd. Am.* 40 illo] in *praem. iidem codd. Am.*
 51 nobis] *codd. Am. Er. Lou.*, de hoc sole pater athanasius alexandrinus episcopus
 ita pulchre locutus est: filius, inquit, dei a patre solo est, non factus nec creatus
 nec genitus *add. Par. Ven. (cfr Symb. Athanas.)* 56 ibi] *aliquot codd. Am. Er.*,
 non errat *add. Lou.* 57 tuæ] quasi per diem a sole, et uritur a luna per noctem
add. Lugd. Ven. 13, 2 custodiet] a, custodiat *plures codd.*, custodit *Prosp.*

malo. A scandalis in sole, a scandalis in luna, ab omni malo te
 custodiet, qui est tegumentum tuum super manum dexteræ
 5 tuæ, qui non dormit, neque dormitabit. Et ad quam rem ?
 Quia in tentationibus sumus : *Dominus custodiet te ab
 omni malo. Custodiat animam tuam Dominus*. Etiam
 in ipsa anima *custodiat Dominus introitum tuum et exitum
 tuum, ex hoc nunc et usque in saeculum*. Non
 10 quasi corpus tuum ; nam in corpore peremti sunt martyres ;
 sed *custodiat animam tuam Dominus* ; quia de anima
 non cesserunt martyres. Et saeuiebant persecutores in Crispi-
 nam, cuius hodie natalitia celebramus ; saeuiebant in femi-
 nam diuitem et delicatam ; sed fortis erat, quia Dominus tegu-
 15 mentum eius super manum dexteræ eius, ille qui eam custo-
 diebat. Hanc enim, fratres, numquid est qui in Africa igno-
 ret ? Clarissima enim fuit, nobilis genere, abundans diuitiis ;
 sed haec omnia sinistra erant, sub capite erant. Venit inimicus
 qui feriret caput, et sinistra illi obiecta est, quæ erat sub ca-
 20 pite. Caput supra erat, dextera desuper complectebatur. Quid
 poterat facere persecutor, quamuis delicatæ feminae ? Erat
 quidem illa sexu infirma, et diuitiis forte languidior, et consue-
 tudine corporali infirmior ; sed quid ad tanta munimenta ?
 quid ad illum sponsum mittentem sinistram sub caput, et dex-
 25 tera sua complectentem ? Quando sic munitam percuteret
 inimicus ? Et tamen percussit, sed in corpus. Quid autem di-
 cit psalmus : *Custodiat animam tuam Dominus*. Ani-
 ma non cessit, corpus percussum est. Et corpus ad tempus
 percussum est ; nam in fine resurrecturum est. Quia et ipse
 30 qui dignatus est esse caput ecclesiae, praeiuit corpus suum
 ad tempus percutiendum ; sed carnem suam ille triduo resus-
 citauit ; carnem nostram in fine resuscitaturus est. Ideo sus-
 citatum est caput, quod adtenderet corpus, ut non defice-
 ret. *Custodiat animam tuam Dominus*. Ipsa non cedat,
 35 ipsa non frangatur scandalis, in persecutionibus, in tribula-
 tionibus, ipsa non cedat deficiendo, sicut Dominus dicit :
Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non pos- ^{µ 1383}
sunt occidere, sed eum timete, qui habet potestatem corpus et
animam occidere in gehenna ignis. Hanc ergo animam tuam
 40 custodiat Dominus, ne cedas persuasori malo, ne cedas pro-
 mittenti falsa, ne cedas minanti temporalia, et *custodiat
 animam tuam Dominus*.

13, 24 cfr Cant. 2, 6. 37 Matth. 10, 28.

7 custodiat] *Prosp.*, custodit a 8 in ipsa anima] *b Er. Lugd. Ven.*, ipsam animam
 µ custodiet *plures codd.* custodiat dominus] *b Er. Lugd. Ven. a (cfr n. 14, 1)*,
 dominus *om. µ*, dominus custodiat *Prosp.* 9 nunc] *om. b non] et praem. Er.*
Lugd. Ven. 12/13 crispinam] *b codd. Lou.*, christinam *Am. Er.*, christianam
Par. Ven. (cfr Enarr. in ps. cxxxvii, 14, 35) 35 scandalis] in *praem. plures codd.*
 36 cedat] *codd. Am.*, cadat *Er. Lou.* 39 occidere] et mittere *add. Er. Lugd. Ven.*
Lou.

PL
1617

14. Et deinde : *Custodiat Dominus introitum tuum et exitum tuum, ex hoc nunc et usque in saeculum.* Nam introitum tuum ad tempus adtende. *Custodiat Dominus introitum tuum et exitum tuum, ex hoc nunc et usque in saeculum.* Exitum idem custodiat. Quid est, *introitum* ? quid est, *exitum* ? Quando tentamur, intramus ; quando uincimus tentationem, eximus. Audi, *introitum*, audi, *exitum*. *Vasa figuli probat fornax*, ait scriptura, *et homines iustos tentatio tribulationis.* Si sic sunt homines iusti, quomodo uasa figuli ; necesse est ut uasa figuli fornacem intrent. Et non quando intrant, iam securus est figulus, sed cum exierint. Dominus autem securus est, quia nouit qui sunt eius, et nouit qui in fornace non crepent. Illi non crepant, qui non habent uentum superbiae. Humilitas ergo custodit in omni tentatione ; quia a conualle plorationis adscendimus cantantes Canticum graduum ; et custodit Dominus introitum, ut salui intremus. Sana fide simus quando accidit tentatio, et custodit *exitum ex hoc nunc et usque in saeculum.* Cum enim exierimus ab omni tentatione, iam in aeternum nulla nos tentatio terrebit, nulla concupiscentia saltem sollicitabit. Audi apostolum idipsum commemorantem, quod paulo ante commemorauit : *Fidelis Deus, qui non permittet uos tentari supra quam potestis ferre.* Ecce introitus tuus custoditur ; quando non tibi sinit Deus accidere tentationem quam non potes ferre, introitum tuum custodit : uidete si custodit et exitum. *Sed faciet*, inquit, *cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere.* Numquid possumus nos, fratres, interpretari aliter, quam ipsa uerba apostoli docuerunt ? Custodite ergo uos, sed non a uobis, quia Dominus tegumentum, qui custodit, qui non dormitat nec dormit. Semel dormiuit pro nobis : surrexit ; iam non dormiet. Nemo de se praesumat. De conualle plorationis adscendimus, non remaneamus in uia. Gradus in uia restant ; non debemus pigri remanere, non debemus superbi cadere ; dicamus Deo : Non moueatur pes noster. Non dormiet, qui custodit nos. In nostra potestate est, Deo donante, si eum nobis faciamus custodem qui non dormit neque dormitat, qui custodit Israel. Quem Israel ? Videntem Deum. Ita erit auxilium tuum a Domino, ita erit tegumentum tuum super manum dexteræ tuæ ; ita custoditur introitus tuus et exitus tuus ex hoc nunc et usque in saeculum. Nam si de te praesumseris, motus est pes tuus ; si motus est pes tuus, iam putas te in aliquo gradu esse. Inde cadis, si superbus es ; quia humilis in conualle plorationis dicit : *Ne des ad mouendum pedem meum.*

PL
1618

14, 8 Eccli. 17, 6. 12 cfr II Tim. 2, 17. 22/27 I Cor. 10, 13. 43 Ps. 120, 3.

14, 18 nunc] om. μ 22 permittat μ 26 faciat μ 35/36 deo donante] om. codd.

15. Etsi brevis psalmus est, longa tamen tractatio, et longus sermo. Putate, fratres, quia per natalem beatæ Crispinae inuitauis uos, et immoderatiores fui in conuiuio producendo. Nonne posset hoc uobis fieri, si quis uos militaris inuitaret, et ad mensam sine mensura bibere cogeret? Liceat nobis hoc facere ^{μ 1384} in diuino sermone, ut inebriemini et satiemini, quemadmodum et Dominus pluuiam suam temporali dignatus est terram irrigare, ut cum maiore gaudio nos sineret ire ad locum martyrum, sicut hesterno die promiseramus. Illi enim martyres sine labore hic sunt nobiscum.

IN PSALMVM CXXI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Sicut amor immundus inflammat animam, et ad terrena concupiscenda et peritura sectanda perituram uocat, et in ima praecipitat, atque in profunda demergit, sic amor sanctus ad superna leuat, et ad aeterna inflammat, et ad ea quae non transeunt neque moriuntur, excitat animam, et de profundo inferni leuat ad caelum. Habet tamen omnis amor uim suam, nec potest uacare amor in anima amantis; necesse est ducat. Sed uis nosse qualis amor sit? Vide quo ducat. Non ergo monemus ut nihil ametis, sed monemus ne mundum ametis, ut eum qui fecit mundum, libere ametis. Obligata enim anima amore terreno, quasi uiscum habet in pennis; uolare non potest. Mundata uero ab affectibus sordidissimis saeculi, tamquam extensis pennis et duabus alis resolutis ab omni impedimento, id est, duobus praeceptis dilectionis Dei et dilectionis proximi uolat. Quo, nisi ad Deum adscendens uolando, quia adscendit amando? Quod antequam possit, gemit in terra, si iam inest ei uolandi desiderium; et dicit: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et uolabo, et requiescam?* Quo autem uolabit, nisi de mediis scandalis, ubi gemebat etiam iste cuius haec uox est quam commemorauis? De mediis ergo scandalis, a commixtione malorum hominum, a paleis quibus grana commixta sunt, uolare uult, ubi non patiatur coniunctionem et societatem iniqui alicuius, sed uiuat in sancta societate angelorum ciuium in aeterna Ierusalem.

Vers. 1.

2. Ideo psalmus iste, quem hodie suscepimus tractandum Sanctitati uestrae, ipsam Ierusalem desiderat, id est, iste qui adscendit in hoc psalmo; est enim *Canticum graduum*; quod saepe diximus Caritati uestrae, quia non sunt gradus isti descendendum, sed adscendentium¹. Adscendere ergo uult

CXXI, 1, 14 cfr Matth. 22, 40. 18 Ps. 54, 7.

¹ Cfr *Enarr. in ps. XXXVIII, 2; CXIX, 1-3.*

iste. Et quo uult adscendere, nisi in caelum? Quid est, in caelum? Vtrum ideo uult adscendere, ut sit cum sole et luna et stellis? Absit. Sed est in caelo aeterna Ierusalem, ubi sunt ciues nostri angeli: ab ipsis ciuibus nostris peregrinamur in
 10 terra. In peregrinatione suspiramus, in ciuitate gaudebimus. Inuenimus autem et socios in ista peregrinatione, qui iam uiderunt ipsam ciuitatem, et inuitant nos ut curramus ad illam. Ad hos gaudet iste qui et dicit: *Iucundatus sum in his qui dixerunt mihi: In domum Domini ibimus.*
 15 Fratres, ueniat in mentem Caritati uestrae, si qua forte festiuitas martyrum et locus aliquis sanctus nominatur, quo certo die turbae confluant ad celebrandam sollemnitatem; illae turbae quomodo se exsuscitant, quomodo se hortantur et dicunt: Eamus, eamus. Et quaerunt: Quo eamus? Et dicitur:
 20 Ad illum locum, ad sanctum locum. Inuicem sibi loquuntur, et tamquam incensi singillatim faciunt unam flammam; et ipsa una flamma facta ex collocutione sese accendentium rapit ^{μ 1385} illos ad locum sanctum, et cogitatio sancta sanctificat eos. Si ergo ad locum temporalem sic rapit amor sanctus, qualis
 25 amor debet esse qui concordēs rapit in caelum, et dicentes sibi: *In domum Domini ibimus?* Ergo curramus, curramus, quia in domum Domini ibimus. Curramus, et non fatigemur; quia illuc perueniemus, ubi non lassabimur. Curramus in domum Domini, iucundetur anima nostra in his qui ea
 30 nobis dicunt. Qui enim ea nobis dicunt, priores uiderunt ipsam patriam, de longinquo clamantes ad posteriores: *In domum Domini ibimus: ambulate, currite.* Viderunt illam apostoli, et dixerunt nobis: Currite, ambulate, sequimini, *In domum Domini ibimus.* Et quid dicit unusquisque
 35 nostrum? *Iucundatus sum in his qui dixerunt mihi: In domum Domini ibimus.* Iucundatus sum in prophetis, iucundatus sum in apostolis. Omnes enim isti dixerunt nobis: *In domum Domini ibimus.*

2. **3.** *Stantes erant pedes nostri in atriis Ierusalem.* Ecce habes domum Domini, si quaerebas quid sit domus Domini. In illa domo Domini laudatur qui condidit domum; ipse deliciae omnium habitantium in domo; ipse sola spes
 5 hic, et res ibi. Ergo qui currunt, quid debent cogitare? ^{PL 1620} Quasi ibi iam sint, et ibi stent. Magnum enim est ibi stare inter angelos, et non deficere. Qui enim inde lapsus est, in ueritate non stetit. Quicumque non sunt lapsi, in ueritate stant; et ille stat, qui Deo fruitur; qui autem se frui uoluerit,

3, 7/8 cfr Ioh. 8, 44.

CXXI, 2, 13 laetatus *Prosp.* 14 qui dixerunt] quae dicta sunt a *Prosp.* 3, 1 atriis] *b* et plures *codd.* cum a et LXX (*cod. Sinait.*), tuis *add. duo codd.* cum *Prosp.* (*at om. in comment. [uers. 3]*)

10 cadit. Quis autem se frui uult ? Qui superbus est. Ideo ille qui
semper stare uolebat in atriis Ierusalem : *In lumine tuo*, in-
quit, *uidebimus lumen* ; non : in lumine meo. Et, *Apud te*, in-
quit, *fons uitae* ; non, apud me. Et quid adiecit ? *Non ueniat*
mihî pes superbiae, et manus peccatorum non moueat me. Ibi
15 *ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem ; expulsi sunt, non*
potuerunt stare. Si ergo illi non potuerunt stare, quia superbi
fuerunt, humiliter adscende, ut dicas : *Stantes erant pedes*
nostri in atriis Ierusalem. Cogita qualis ibi futurus sis ;
et quamuis adhuc in uia sis, hoc tibi pone ante oculos, quasi
20 ibi stes, quasi iam inter angelos indeficiens gaudeas, et fiat in
te quod dictum est : *Beati qui habitant in domo tua, in saecula*
saeculorum laudabunt te. Stantes erant pedes nostri in
atriis Ierusalem. Cuius Ierusalem ? Solet enim dici et ista
Ierusalem ; sed ista Ierusalem umbra est illius. Et quid ma-
25 gnum est stare in ista Ierusalem, quando ista Ierusalem stare
non potuit, quae in ruinam conuersa est ? Hoc ergo pro ma-
gno Spiritus sanctus ex inflammato corde amantis huius elo-
quitur, quia dicit : *Stantes erant pedes nostri in atriis*
Ierusalem ? nonne illa est Ierusalem, cui dixit Dominus :
30 *Ierusalem, Ierusalem, quae interficis prophetas, et lapidas mis-*
sos ad te ? Quid magnum ergo iste concupiscebat, stare inter
illos qui interficiebant prophetas, et lapidabant missos ad se ?
Absit ut de ista Ierusalem sic cogitet qui sic amat, qui sic ar-
det, qui sic uult peruenire ad illam Ierusalem matrem no-
35 stram, de qua dicit apostolus : *aeternam in caelis*.

3. 4. Audi postremo, noli mihi credere ; audi quid sequatur,
et quam Ierusalem designet mentibus nostris. Cum enim di-
xisset : *Stantes erant pedes nostri in atriis Ierusa-*
lem, quasi diceretur illi : De qua Ierusalem dicis ? de qua Ieru-
15 salem loqueris ? subiecit statim : *Ierusalem quae aedifi-*
catur ut ciuitas. Fratres, quando dicebat ista Dauid, perfecta ^{µ 1386}
erat illa ciuitas, non aedificabatur. Nescio quam ergo ciuitatem
dicit, quae modo aedificatur, ad quam currunt in fide lapides
uiui, de quibus dicit Petrus : *Et nos tamquam lapides uiui co-*
10 *aedificamini in domum spiritalem*, id est, templum sanctum
Dei. Quid est : *lapides uiui coaedificamini* ? Viuis, si credis ; si
autem credis, efficeris templum Dei, quia dicit apostolus Pau-
lus : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos*. Ipsa ergo
modo ciuitas aedificatur ; praeceduntur de montibus lapides
15 per manus praedicantium ueritatem, conquadrantur ut in-
trent in structuram sempiternam. Adhuc multi lapides in ma-
nibus artificis sunt ; non cadant de manibus artificis, ut pos-

11 Ps. 35, 10.12.

21 Ps. 83, 5.

30 Matth. 23, 37.

34 cfr Gal. 4, 26.

35 II Cor. 5, 1.

4, 9 I Petr. 2, 5.

13 I Cor. 3, 17.

sint perfecti coaedificari in structuram templi. Est ergo ista
Ierusalem quae aedificatur ut ciuitas : fundamentum
 20 ipsius Christus est. Dicit apostolus Paulus : *Fundamentum*
enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, PL
quod est Christus Iesus. Fundamentum quando ponitur in 1621
 terra, desuper aedificantur parietes, et pondus parietum ad
 ima tendit, quia in imo positum est fundamentum. Si au-
 25 tem fundamentum nostrum in caelo est, ad caelum aedifice-
 mur. Corpora aedificauerunt istam in structuram, quam uidetis
 amplam surrexisse, huius basilicae ; et quia corpora aedifica-
 uerunt, fundamentum in imo posuerunt ; quia uero spirita-
 liter aedificamur, fundamentum nostrum in summo positum
 30 est. Illuc ergo curramus, ubi aedificemur ; quia de ipsa Ierusa-
 lem dictum est : *Stantes erant pedes nostri in atriis*
Ierusalem. Sed cuius Ierusalem ? *Ierusalem quae aedi-*
ficator ut ciuitas. Parum dixit, ut ostenderet Ierusalem,
 quia dixit : *ut ciuitas aedificatur* ; adhuc potest illa cor-
 35 poralis intellegi. Quid si enim exsistat aliquis et dicat : Iam qui-
 dem et cum ista dicerentur temporibus Dauid, et ista canerentur,
 erat ciuitas illa perfecta ; sed uidebat in spiritu ruitu-
 ram, et iterum aedificandam. Expugnata est enim illa ci-
 uitas, et factus est transitus in Babyloniam populi captiuati,
 40 et dicta est ista in scripturis, transmigratio in Babyloniam. Et
 prophetauit Ieremias, post septuaginta annos captiuitatis
 aedificari posse illam ciuitatem quae destructa erat a debel-
 lantibus. Forte ait aliquis : Hoc uidebat Dauid in spiritu, ruitu-
 ram ciuitatem Ierusalem a debellantibus, et iterum posse post
 45 septuaginta annos aedificari ; et ideo dixit : *Ierusalem quae*
aedificatur ut ciuitas : noli ergo putare illam ciuitatem
 esse dictam quae constat ex sanctis, tamquam ex lapidibus
 uiuis. Quid sequitur, ut tollat totam dubitationem ? Ait enim :
Stantes erant pedes nostri in atriis Ierusalem. Sed
 50 quam dico Ierusalem ? Numquid istam, inquit, quam uidetis
 stare corporeis parietibus erectam ? Non ; sed *Ierusalem*
quae aedificatur ut ciuitas. Quare non ciuitas, sed *ut*
ciuitas, nisi quia ista structura parietum, quae erat in Ieru-
 salem, uisibilis ciuitas erat, sicut proprie dicitur ab omnibus
 55 ciuitas ; illa autem aedificatur tamquam ciuitas, quia et illi
 qui in eam intrant, *tamquam uiui lapides* sunt ; non enim uere
 lapides sunt ? Sicut illi ut lapides, non lapides ; sic illa *ut ciui-*
tas, non ciuitas, quia dixit, *aedificatur.* Nomine quippe
 aedificii, structuram compagemque corporum atque parietum

20 I Cor. 3, 11. 24 sqq. cfr Eph. 2, 20-22. 40 cfr IV Reg. 25, 11. 41
 cfr Ier. 25, 12. 56 I Petr. 2, 5.

26 in structuram] *codd.* (cfr *Ambrosiast. in Eph. 2, 21, et Baxter, in Sacris Erudiri*
1952, p. 18 sqq.), *lacuna in b, structuram edd. μ*

60 uoluit intellegi. Nam ciuitas proprie in hominibus habitantibus intellegitur. Sed manifestauit nobis ciuitatem se urbem dixisse, quia dixit : *aedificatur*. Et quia aedificium spiritale similitudinem quamdam habet aedificii corporalis, ideo *aedi-* μ 1387
ficatur ut ciuitas.

5. Sed dicat quod sequitur, et auferat omnem dubitationem, quia non carnaliter debemus accipere : *Ierusalem quae aedificatur ut ciuitas. Cuius participatio eius in idipsum*. Iam ergo, fratres, quisquis erigit aciem mentis, quis-
5 quis deponit caliginem carnis, quisquis mundat oculum cordis, eleuet, et uideat *idipsum*. Quid est *idipsum* ? Quomodo dicam, nisi *idipsum* ? Fratres, si potestis, intellegite *id-*
ipsum. Nam et ego quidquid aliud dixero, non dico *id-* PL
1622
ipsum. Conemur tamen quibusdam uicinitatibus uerborum et
10 significationum perducere infirmitatem mentis ad cogitandum *idipsum*. Quid est *idipsum* ? Quod semper eodem modo est ; quod non modo aliud, et modo aliud est. Quid est ergo *idipsum*, nisi, quod est ? Quid est quod est ? Quod aeternum est. Nam quod semper aliter atque aliter est, non est,
15 quia non manet ; non omnino non est, sed non summe est. Et quid est quod est, nisi ille qui quando mittebat Moysen, dixit illi : *Ego sum qui sum* ? Quid est hoc, nisi ille qui cum diceret famulus eius : *Ecce mittis me ; si dixerit mihi populus : Quis te misit ? quid dicam ei ?* nomen suum noluit aliud dicere
20 quam : *Ego sum qui sum* ; et adiecit et ait : *Dices itaque filiis Israel : Qui est misit me ad uos. Ecce idipsum : Ego sum qui sum ; Qui est, misit me ad uos*. Non potes capere ; multum est intellegere, multum est adprehendere. Retine quod pro te factus est, quem non posses capere. Retine carnem Christi, in
25 quam leuabaris aegrotus, et a uulneribus latronum semiuiuus relictus, ut ad stabulum perducereris, et ibi sanareris. Ergo curramus ad domum Domini, et perueniamus ad ciuitatem ubi stent pedes nostri ; ciuitatem *quae aedificatur ut ciuitas, cuius participatio eius in idipsum*. Quid enim
30 debes tenere ? Quod pro te factus est Christus, quia ipse est Christus ; et ipse Christus recte intellegitur : *Ego sum qui sum*, quo modo est in forma Dei. Vbi non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, ibi est *idipsum*. Vt autem efficiaris tu particeps in *idipsum*, factus est ipse prior particeps tui, et Ver-
35 bum caro factum est, ut caro participet Verbum. Quia uero quod Verbum caro factum est et habitauit in nobis, ex semine uenit Abraham ; promissum est autem Abrahae et Isaac et Iacob, quod in semine eorum benedicerentur omnes gentes ;

5, 17 Ex. 3, 14.

25 cfr Luc. 10, 30.

32 cfr Phil. 2, 6.

34 cfr Ioh. 1, 14.

38 cfr Gen. 22, 18.

5, 10 perducere] aciem mentis, perducere *add. plures codd.*

et inde uidemus ecclesiam toto orbe diffusam : loquitur ad in-
 40 firmos Deus. Firmitatem cordis quaesiuit, cum diceret : *Ego
 sum qui sum* ; firmitatem cordis quaesiuit, et aciem contem-
 plationis erectam, cum dixit : *Qui est misit me ad uos*. Sed
 nondum habes forte contemplationem : noli deficere, noli
 desperare. Qui est, uoluit esse homo, ut tu es ; et ideo secutus
 45 ait Moysi quasi expauescenti nomen. Quod nomen ? Quod est :
*Est. Et dixit, inquit, Dominus ad Moysen : Ego sum Deus Abra-
 ham, et Deus Isaac, et Deus Iacob : hoc mihi nomen est in aeter-
 num*. Noli de te desperare, quia dixi : *Ego sum qui sum*, et,
Qui est misit me ad uos, quia tu modo fluctuas, et mutabilitate
 50 rerum et uarietate mortalitatis humanae percipere non potes
 quod est idipsum. Ego descendo, quia tu uenire non potes.
Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob. In semi-
 ne Abraham spera aliquid, ut confirmari possis ad uidendum
 qui uenit ad te in semine Abrahae.

6. Ergo hoc est idipsum de quo dictum est : *Mutabis ea, et* ^{μ 1388}
mutabuntur ; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. PL
 Ecce *idipsum*, cuius *anni non deficient*. Fratres, nonne anni ¹⁶²³
 nostri quotidie deficient, nec stant omnino ? Nam et qui uene-
 5 runt, iam non sunt ; et qui futuri sunt, nondum sunt ; iam illi
 defecerunt, et illi defecturi uenturi sunt. In hoc ergo ipso uno
 die, fratres, ecce modo quod loquimur in momento est. Prae-
 teritae horae transierunt, futurae nondum uenerunt ; et cum
 uenerint, et ipsae transibunt et deficient. Qui sunt anni qui
 10 non deficient, nisi qui stant ? Si ergo ibi anni stant, et ipsi anni
 qui stant unus annus est, et ipse unus annus qui stat unus dies
 est ; quia ipse unus dies nec ortum habet nec occasum, nec in-
 choatur ab hesterno, nec excluditur a crastino, sed stat sem-
 per ille dies ; et quod uis uocas illum diem ; si uis, anni sunt ;
 15 si uis, dies est ; quodcumque cogitaueris, stat tamen ; ipsius
 stabilitatis participat illa ciuitas *cuius participatio est
 in idipsum*. Merito ergo, quia illius stabilitatis fit particeps,
 dicit iste qui illuc currit : *Stantes erant pedes nostri in
 atris Ierusalem*. Omnia enim ibi stant, ubi nihil transit.
 20 Vis et tu ibi stare et non transire ? Illuc curre. Idipsum nemo
 habet ex se. Intendite, fratres. Quod corpus habet, non est
 idipsum, quia non in se stat. Mutatur per aetates, mutatur per
 mutationes locorum ac temporum, mutatur per morbos et
 defectus carnales : non ergo in se stat. Corpora caelestia non
 25 in se stant : habent quasdam mutationes suas, etsi occultas ;
 certe de locis in loca mutantur, adscendunt ab oriente in occi-
 dentem, et rursus circumeunt ad orientem : non ergo stant,
 non sunt idipsum. Anima humana nec ipsa stat. Quantis enim

46 Ex. 3, 15. 6, 1 Ps. 101, 27-28.

43 fortem alter Corb. 6, 15 stat ; tamen ipsius dist. plures codd. Am.

mutationibus et cogitationibus uariatur ! quantis uoluptatibus
 30 immutatur ! quantis cupiditatibus diuerberatur atque discin-
 ditur ! Mens ipsa hominis, quae dicitur rationalis, mutabilis
 est, non est idipsum. Modo uult, modo non uult ; modo scit,
 modo nescit ; modo meminit, modo obliuiscitur : ergo idipsum
 nemo habet ex se. Qui uoluit ex se habere idipsum, ut quasi
 35 ipse sibi esset idipsum, lapsus est ; cecidit angelus, et factus est
 diabolus. Propinauit homini superbiam, deiecit secum inui-
 dentia eum qui stabat. Isti sibi uoluerunt idipsum esse ; sibi
 principari, sibi dominari uoluerunt : noluerunt habere uerum
 Dominum, qui uere est idipsum, cui dictum est : *Mutabis ea,*
 40 *et mutabuntur ; tu autem idem ipse es.* Iam ergo post tantum
 languorem, post tantos morbos, difficultates, labores, redeat
 anima humilata ad idipsum ; et sit in illa ciuitate *cuius par-*
ticipatio eius in idipsum.

4. 7. *Illuc enim adscenderunt tribus.* Quaerebamus
 enim quo adscendat qui cecidit ; quia diximus, adscendentis
 hominis uox est, adscendentis ecclesiae. Putamusne quo ad-
 scendit ? quo it ? quo erigitur ? *Illuc adscenderunt,* in-
 5 *quit, tribus.* Quo adscenderunt tribus ? In ciuitatem *cuius*
participatio eius in idipsum. Ergo illuc adscenditur,
 in Ierusalem. Homo autem qui descendebat de Ierusalem in PL
 Iericho, incidit in latrones. Non descenderet, et non incideret 1624
 in latrones. Quia uero descendendo incidit in latrones, ad-
 10 scendendo ueniat ad angelos. Adscendat ergo, quia adscende-
 runt tribus. Sed quae sunt tribus ? Multi nouerunt, multi non
 nouerunt. Sed et nos qui nouimus, descendamus ad illos qui
 non nouerunt tribus, ut nobiscum adscendant quo adscende- μ 1389
 runt tribus. Tribus alio nomine dici possunt curiae, sed non
 15 proprie. Itaque tribus uno nomine alio proprie dici non pos-
 sunt ; sed uicino dicuntur curiae. Nam proprie si dixerimus
 curias, non intelleguntur nisi curiae quae sunt in ciuitatibus
 singulis singulae ; unde curiales et decuriones, id est, quod sint
 in curia uel decuria ; et nostis quia tales curias singulas ha-
 20 bent singulae ciuitates. Sunt autem uel erant aliquando in
 istis quoque ciuitatibus curiae etiam populorum ; et una ciui-
 tas multas curias habet, sicut Roma triginta quinque curias
 habet populi. Hae dicuntur tribus. Has populus Israel duode-
 cim habebat, secundum filios Iacob.

8. Duodecim tribus erant populi Israel : sed erant ibi mali,
 et erant ibi boni. Quam enim malae tribus quae crucifixerunt
 Dominum ? Quam bonae tribus quae cognouerunt Dominum ?
 Illae ergo tribus quae crucifixerunt Dominum, tribus sunt

36 cfr Gen. 3, 1. 39 Ps. 101, 27-28. 7, 7 cfr Luc. 10, 30.

29 uoluntatibus aliquot codd. 30/31 diuersatur atque distenditur plures codd.
 7, 1 illic a 8 pr. non] si praem. Er. Lugd. Ven. Lou. et] om. Lugd. Ven. Lou.

5 diaboli. Cum ergo hic diceret : *Illuc enim adscenderunt tribus*, ne omnes tribus intellegeres, addidit : *tribus Domini*. Quid est : *tribus Domini* ? Quae cognouerunt Dominum. Ex ipsis enim duodecim tribubus malis, erant ibi boni de bonis tribubus quae cognouerunt fabricatorem ciuitatis ; et ipsa erant grana inter illas tribus, quae inter paleas commixta sunt. Adscenderunt autem, non cum paleis, sed tribus purgatae, electae, quasi tribus Domini. *Illuc adscenderunt tribus, tribus Domini*. Quid est : *tribus Domini* ? *Testimonium Israel*. Hoc quid sit, fratres, audite : *Testimonium Israel*, id est, in quibus cognoscatur quia est uere Israel. Quid est enim Israel ? Interpretatio nominis eius dicta est iam, et saepe dicatur ; forte enim etsi recens dicta est, excidit. Dicendo nos faciamus ut non excidat etiam eis qui legere non nouerunt aut noluerunt ; nos simus codex ipsorum. Israel, uidens Deum interpretatur ; immo diligentius discusso uerbo, sic interpretatur Israel : est, uidens Deum. Vtrumque : est, uidens Deum. Quia homo in se non est ; mutatur enim et uertitur, si non participet eius qui est idipsum. Tunc est, quando uidet Deum. Tunc enim est, quando uidet eum qui est ; et uidendo eum qui est, fit et ipse pro modo suo ut sit. Ergo ipse est Israel, Israel est uidens Deum. Superbus ergo non est Israel, quia non est participatio eius in idipsum ; quia ipse sibi uult esse in idipsum. Qui sibi uult esse principium non est Israel. Omnis ergo fictus non est Israel, quia omnis superbus necesse est ut fictus sit. Hoc dico, fratres, necesse est ut omnis superbus uelit uideri quod non est ; aliter, fratres mei, non potest. Et utinam sic uellet superbus uideri quod non est, ut uellet uideri, uerbi causa, choraula, cum choraula non esset. Cito enim probaretur ; diceretur ei : Canta ; uideamus utrum choraula sis. Non posset ; inueniretur falso se uideri uoluisse quod non erat. Si diceret se eloquentem, diceretur ei : Loquere, et proba. Si locutus fuerit, inuenitur non hoc esse quod professus est. Superbus, quod peius est, iustum se uult uideri, cum non sit ; et quia iustitiam intellegere difficile est, difficile est superbos agnoscere. Volunt ergo superbi uideri quod non sunt ; ideo non est participatio eorum in idipsum ; non pertinent ad Israel, qui est uidens Deum. Quis ergo pertinet ad Israel ? Qui est participes in idipsum. Quis est qui participat in idipsum ? Qui confitetur se non esse quod Deus est, et ab illo habere quod bonum potest habere, a se autem non esse nisi peccatum, ab illo sibi esse iustitiam. Talis est in quo dolus non est. Et Dominus ui-

PL
1625

μ 1390

8, 8/9 malis, erant ibi boni] erant ibi mali, erant ibi boni *Corb.*, mali ibi erant, boni *Am. Er.* 16 quia] qui *aliquot codd.* 22 pr. deum] *om. Er. Lugd. Ven. Lou.* 34 diceretur] si *praem. Er. Lugd. Ven. Lou.* 42 pertinet *Lou.* est] non *praem. Lou.*

dens Nathanaelem, quid ait ? *Ecce uere Israelita, in quo dolus non est.* Si ergo uerus Israelita, in quo dolus non est, tribus illae
 50 adscendunt ad Ierusalem, in quibus dolus non est. Et ipsae sunt *testimonium Israel* ; id est, per illas agnoscitur quia erant grana inter illam paleam, quando area cum uideretur, tota palea putabatur. Erant ergo ibi grana ; sed cum adscenderint in sublimitatem illam splendoris, cum fuerit area
 55 uentilata, tunc erit *testimonium Israel* ; tunc dicent omnes mali : Vere quia erant ibi iusti inter malos, quando nobis omnes mali uidebantur, et quales nos eramus, tales omnes putabamus. *Testimonium Israel.* Quo adscendunt ? quare adscendunt ? *Ad confitendum nomini tuo,*
 60 *Domine.* Magnificentius dici non potest. Sicut superbia praesumit, sic humilitas confitetur. Quomodo praesumtor est qui uult uideri quod non est, sic confessor est qui non uult uideri quod est ipse, et amat quod est ille. Ad hoc ergo adscendunt Israelitae, in quibus dolus non est, quia sunt uere Israelitae,
 65 quia in ipsis est *testimonium Israel* ; ad hoc adscendunt, *ad confitendum nomini tuo, Domine.*

5. 9. *Quoniam ibi sederunt sedes in iudicium.* Mirum aenigma, mira quaestio, si non intellegatur. Sedes dicit, quos Graeci thronos appellant. Thronos Graeci sellas dicunt, tamquam honorabiles. Ergo, fratres mei, non est mirum si sedeant
 5 homines in sedibus, in sellis ; ut autem ipsae sedes sedeant, quomodo possumus intellegere ? Tamquam si dicat aliquis : Sedeant hic cathedrae, aut sedeant hic sellae. In sella sedetur, in sedibus sedetur, in cathedris sedetur ; non ipsae sedes sedent. Quid est ergo hoc : *Quoniam ibi sederunt sedes in*
 10 *iudicium* ? Certe soletis audire, Deo dicente : *Caelum mihi thronus est ; terra autem scabellum pedum meorum.* Latine autem totum sic dicitur : *Caelum mihi sedes est.* Qui sunt isti, nisi iusti ? qui sunt caeli, nisi iusti ? Qui caelum, ipsi caeli ; quia quae ecclesia, ipsae ecclesiae ; sic sunt multae, ut una
 15 sit, sic ergo et iusti ; ita sunt iusti caelum, ut caeli sint. In ipsis autem sedet Deus, et de ipsis iudicat Deus. Et non sine causa dictum est : *Caeli enarrant gloriam Dei.* Apostoli enim facti sunt caelum. Vnde facti sunt caelum ? Quia iustificati. Quomodo peccator factus est terra, cui dictum est : *Terra es, et*
 20 *in terram ibis,* sic iustificati facti sunt caelum. Portauerunt Deum, et de ipsis Deus coruscabat miracula, tonabat terrores, pluebat consolationes. Erant ergo, erant illi caelum, et enarrabant gloriam Dei. Nam ut noueritis ipsos dictos caelum, ibi ait in ipso psalmo : *In omnem terram exiuit sonus eorum, et in*

PL
1626

8, 48 Ioh. 1, 47. 54 cfr Matth. 3, 12. 9, 10/12 Isai. 66, 1 ; Act. 7, 49.
 17 Ps. 18, 2. 19 Gen. 3, 19. 24 Ps. 18, 5.

52 quia] *codd. Am. Er., qui Lou.* 59/60 tuo, domine] *a, domini Prosp.* 63
 pr. est] *non praem. sex codd.* 9, 1 quia illic *Prosp.* iudicio *Prosp.*

25 *fines orbis terrae uerba eorum.* Quaeris, quorum; et inuenies, caelorum. Si ergo caelum sedes Dei, apostoli autem caelum; et ipsi facti sunt sedes Dei, ipsi sunt thronus Dei. Dictum est alio loco: *Anima iusti, thronus sapientiae.* Magna res, magna res dicta est: *Thronus sapientiae anima iusti*; id est, in
 30 anima iusti sedet sapientia tamquam in sella sua, tamquam in throno suo, et inde iudicat quidquid iudicat. Ergo erant throni sapientiae, et ideo dixit illis Dominus: *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.* Sic et ipsi sedebunt super duodecim sedes, et ipsi sunt sedes Dei; de illis ^{μ 1391}
 35 quippe dictum est: *Ibi enim sederunt sedes. Quoniam ibi sederunt sedes.* Qui sederunt? *Sedes.* Et qui sunt sedes? De quibus dictum est: *Anima iusti, sedes sapientiae.* Qui sunt sedes? Caeli. Qui sunt caeli? Caelum. Quod est caelum? De quo dicit Dominus: *Caelum mihi sedes est.* Et ipsi
 40 iusti sunt sedes, et habent sedes; et in illa Ierusalem sedebunt sedes. Ad quam rem? *In iudicium.* *Sedebitis, inquit, super duodecim sedes, o uos sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.* Quos iudicantes? Infra qui sunt in terra. Qui iudicabunt? Qui facti sunt caelum. Illi autem qui iudicabuntur, in duas
 45 partes diuidentur: una ad dexteram, altera ad sinistram erit. Iudicabunt cum Christo sancti. *Veniet enim in iudicium cum senioribus populi,* ait Isaias. Alii sunt ergo qui cum illo iudicabunt; alii qui ab illo iudicabuntur, et ab illis qui cum eo iudicabunt. Diuidentur ergo isti in duas partes: una ponetur
 50 ad dexteram, cui enumerabuntur eleemosynae quas fecerunt; alia ponetur ad sinistram, cui enumerabitur crudelitas, et sterilitas misericordiae. Et illis ad dexteram constitutis dicetur: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi.* Quare? *Esuriui, inquit, et dedistis*
 55 *mihi manducare.* Et illi: *Quando te uidimus esurientem?* Et ille: *Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Ergo quid est, fratres? Illi iudicabunt de quibus dictum est ut fiant amici de mammona iniquitatis, *ut et ipsi, inquit, recipiant uos in aeterna tabernacula.* Sancti sedebunt cum Domino adtendere
 60 qui fecerunt misericordiam, et assument illos separatos in PL
 dexteram in regnum caelorum: et ipsa est pax Ierusalem. 1627
 Quae est pax Ierusalem? Vt opera misericordiae corporalia iungantur operibus praedicationis spiritalibus, et fiat pax dando et accipiendo. Ait enim apostolus, qui rationem dati et
 65 accepti dixit esse istas eleemosynas; ait ergo: *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus?* Et de ipsa re ait alio loco: *Qui multum, non abundauit; et qui modicum, non defuit illi.* Quare: *Qui multum, non abun-*

28 et 37 Sap. 12, 13 (?) 32 Matth. 19, 28. 39 Isai. 66, 1; Act. 7, 49.

46 Isai. 3, 14. 53/56 Matth. 25, 34. 58 Luc. 16, 9. 65 I Cor. 9, 11.

67 II Cor. 8, 15.

36 *pr. sederunt]* sedebunt *codd.*

dauit ? Quia quod plus habebat, dedit indigenti. Et quid est :
 70 *Qui modicum, non defuit illi* ? Quia accepit ab illo qui abunda-
 uit, *ut fiat*, inquit, *aequalitas*. Ipsa est pax de qua dicitur : *Fiat*
pax in uirtute tua.

6. **10.** Namque cum dixisset : *Quoniam ibi sederunt sedes*
in iudicium, sedes super domum Dauid, id est, super
 familiam Christi, cui dederunt in tempore cibaria, statim tam-
 quam ipsis sedibus ait : *Interrogate quae ad pacem sunt*
 5 *Ierusalem*. O uos sedes, qui iam sedetis ut iudicetis, et facti
 estis sedes Domini iudicantis (quoniam qui iudicant, interro-
 gant ; qui iudicantur, interrogantur), *Interrogate*, inquit,
quae sunt ad pacem Ierusalem. Interrogando quid inue-
 nient ? Alios fecisse misericordiam, alios non fecisse. Quos in-
 10 uenient fecisse misericordiam, ipsos uocabunt ad Ierusalem ;
 quia ipsa *sunt ad pacem Ierusalem*. Dilectio fortis res,
 fratres ; dilectio fortis res. Vultis uidere quam sit fortis dile-
 ctio ? Quisquis per aliquam necessitatem non potuerit implere
 quod iubet Deus, amet illum qui implet, et in illo implet.
 15 Intendat Caritas uestra. Verbi gratia, uxorem habet, quam di-
 mittere non potest ; oportet ut obtemperet apostolo dicenti :
Vxori uir debitum reddat, et : *Alligatus es uxori ? ne quaesieris*
solutionem. Venit in mentem quia melior est illa uita de qua ^{μ 1392}
 dicit idem apostolus : *Vellem omnes esse sicut meipsum*. Adten-
 20 dit eos qui hoc fecerunt ; amat eos, et in ipsis implet quod in
 se non potest. Fortis res est dilectio. Ipsa est uirtus nostra ;
 quia si in illa non fuerimus, nihil prodest quidquid aliud ha-
 buerimus. *Si linguis hominum loquar*, dicit apostolus, *et ange-*
lorum, caritatem autem non habeam, factus sum quasi aeramen-
 25 *tum sonans, aut cymbalum tinniens*. Adiungit aliud magnum :
Quod si distribuero omnem substantiam meam, et si tradidero
corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil
mihī prodest. Si autem sit sola caritas, quae non inueniat quod
 distribuatur pauperibus, diligat : solum calicem aquae frigidae det,
 30 tantum illi imputabitur, quantum Zacchaeo qui dimidium
 patrimonii donauit pauperibus. Quare hoc ? Ille tam modi-
 cum dedit, ille tam multum dedit, et tantum illi imputabitur ?
 Tantum plane. Impar enim facultas, sed non impar caritas.

11. Illi ergo interrogant ; uos cogitate quid estis. Iam ecce
 dictum est nobis : *In domum Domini ibimus*. Iucundati sumus
 certe in his qui dixerunt nobis : *In domum Domini ibimus*.
 Videte ergo si imus. Non enim pedibus imus, sed affectibus. PL
 5 Videte si imus ; interroget se unusquisque uestrum qualis est 1628
 erga pauperem sanctum, erga indigentem fratrem, qualis est
 erga indigentem mendicum ; uideat si uiscera eius non sunt

70 II Cor. 8, 14.

71 Ps. 121, 7.

10, 17 I Cor. 7, 3.27.

19 I Cor. 7, 7.

23/28 I Cor. 13, 1.3.

29 Matth. 10, 42.

30 Luc. 19, 8.

11, 2 Ps. 121, 1.

10, 2 domum] thronum a

4 rogate *Prosp.* (at interrogatio in comment.)

angusta. Quia interrogare te habent sedes quae sedebunt in iudicium, et debent inuenire quae sunt ad pacem Ierusalem. Et quomodo interrogant? Tamquam sedes Dei. Deus interrogat. Si Deum latet aliquid, et illas sedes aliquid interrogantes fugere potest. *Interrogate quae sunt ad pacem Ierusalem.* Sed quae sunt ad pacem Ierusalem? *Et abundantia*, inquit, *his qui diligunt te.* Ad ipsam Ierusalem conuertit uocem. Abundantia est illis qui diligunt eam. Abundantia ex inopia: hic inopes, ibi abundantes; hic infirmi, ibi firmi; hic egeni, ibi diuites. Vnde facti diuites? Quia dederunt hic quod acceperunt a Deo ad tempus, et acceperunt ibi quod postea Deus retribuet in aeternum. Hic, fratres mei, et diuites pauperes sunt. Bonum est diuiti ut agnoscat se pauperem: si enim plenum se putat, tumor est ille, non plenitudo. Agnoscat se inanem, ut possit impleri. Quid habet? Aurum. Quid nondum habet? Vitam aeternam. Adtendat quid habeat, et uideat quid non habeat. Fratres, ex eo quod habet, det, ut accipiat quod non habet; emat ex eo quod habet, illud quod non habet. *Et abundantia his qui diligunt te.*

7. **12.** *Fiat pax in uirtute tua.* O Ierusalem! o ciuitas quae aedificaris ut ciuitas, cuius participatio tua in idipsum, *fiat pax in uirtute tua*, fiat pax in dilectione tua; quia uirtus tua, dilectio tua. Audi Cantica canticorum: *Valida est sicut mors dilectio.* Magnum uerbum, fratres: *Valida est sicut mors dilectio.* Magnificentius exprimi non potuit fortitudo caritatis, quam ut diceretur: *Valida est sicut mors dilectio?* Quis enim resistit morti, fratres? Intendat Caritas uestra. Resistitur ignibus, undis, ferro; resistitur potestatibus, resistitur regibus: uenit una mors, quis ei resistit? Nihil illa fortius. Propterea uiribus eius caritas comparata est, et dictum est: *Valida est sicut mors dilectio.* Et quia ipsa caritas occidit quod fuimus, ut simus quod non eramus, facit in nobis quamdam mortem dilectio. Ipsa morte mortuus erat qui dicebat: *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo*: ipsa morte mortui erant quibus dicebat: *Mortui enim estis, et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* *Valida est sicut mors dilectio.* Si ergo ualida est, fortis est et magnae uirtutis, et ipsa est uirtus, et per ipsam reguntur infirmi a firmis, terra a caelo, populi a sedibus; ideo, *Fiat pax in uirtute tua*, fiat pax in dilectione tua. Et per istam uirtutem, per istam dilectionem, per istam pacem, fiat *abundantia in turribus tuis*, id est, in excelsis tuis. Pauci enim sedebunt in iudicio; sed multi ad dexteram positi facient populum ciuitatis illius. Multi enim pertinebunt ad singulos quosque excelsos, a quibus recipiantur in tabernacula aeterna;

12, 4 Cant. 3, 6. 14 Gal. 6, 14. 16 Col. 3, 3.

11, 14 is qui diligunt a, diligentibus b (at l. 26 his qui diligunt illam [?]) Prosp. 21 ille] codd., illi edd. 12, 22 et abundantia a Prosp. cum LXX (cfr l. 26 et 28)

et erit abundantia in turribus eius. Plenitudo autem deliciarum et sufficientia diuitiarum ipse Deus, ipse idipsum, ipse cuius participatio est ciuitatis in idipsum : ipsa erit et abundantia nostra. Sed unde ? Per caritatem, hoc est, per uirtutem. In quo autem est caritas, fratres ? Qui non sua quaerit in hac uita. Audi apostolum habentem caritatem ; ait : *Placete omnibus per omnia, sicut et ego omnibus per omnia placeo.* Vbi est ergo quod dixisti : *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem ?* et modo dicis te placere, modo hortaris ut et illi placeant ? Sed non ibi posuit finem, ut quis propter se, non propter caritatem placeat. Qui gloriam suam quaerit, non quaerit salutem aliorum. Ait enim : *Sicut et ego omnibus per omnia placeo, non quaerens quod mihi prodest, sed quod multis, ut salui fiant.*

PL
1629

8. **13.** Ideo et hic cum de caritate diceret : *Propter fratres meos, inquit, et propinquos meos, loquebar autem pacem de te. O Ierusalem, ciuitas cuius participatio in idipsum, ego in hac uita et in hac terra, ego pauper, peregrinus et gemens, nondum perfruens pace tua, et praedicans pacem tuam ; non propter me illam praedico, sicut haeretici, qui quaerentes gloriam suam dicunt : Pax uobiscum ; et pacem non habent quam populis praedicant. Si enim haberent pacem, non conscinderent unitatem. Ego, inquit, loquebar*
 10 *pacem de te.* Sed quare ? *Propter fratres meos et propinquos meos, non propter honorem meum, non propter pecuniam meam, non propter uitam meam ; nam, Mihi uiuere Christus est, et mori lucrum. Sed loquebar pacem de te, propter fratres meos et propinquos meos.* Nam cupiebat ipse *dissolui, et esse cum Christo : et qui ista praedicaret*
 15 *propinquis et fratribus : Manere, inquit, in carne, necessarium propter uos. Propter fratres meos et propinquos meos, loquebar autem pacem de te.*

9. **14.** *Propter domum Domini Dei mei, quaesiui bona tibi.* Non propter me quaesiui bona, nam non tibi quaererem, sed mihi ; ideo nec ego haberem, quia non tibi quaererem, sed, *Propter domum Domini Dei mei, propter ecclesiam, propter sanctos, propter peregrinos, propter inopes, ut adscendant ; quia dicimus eis : In domum domini ibimus ; propter ipsam domum Domini Dei mei, quaesiui bona tibi.* Haec, fratres, prolixiora et necessaria carpite, manducate, bibite ; conualescite, currite, adprehendite.

30/31 cfr Phil. 2, 4.21. 31 I Cor. 10, 33. 33 Gal. 1, 10. 37 I Cor. 10, 32.33. 13, 12 Phil. 1, 21.23.24.

28 ipse aliquot codd. 37 quaerit] b, potest quaerere alii codd. 13, 2 proximos b Prosp. autem] b codd. Am. Er. cum ps. S. German. et LXX, om. Lou. cum a Prosp. Vulg. (cfr l. 9/10, 13, 18) 14, 1 mei] a cum LXX (codd. R T 55), nostri Prosp.

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Adscendentis cantica ex ordine cum Sanctitate uestra consideranda suscepi; adscendentis et amantis, et ideo adscendentis quia amantis. Omnis amor aut adscendit, aut descendit. Desiderio enim bono leuamur ad Deum, et desiderio malo
 5 ad ima praecipitatur. Sed quia iam malo desiderio lapsi cecidimus, superest nobis, si agnoscimus quis ad nos non ceciderit, sed descenderit, haerendo illi adscendere, quia uiribus nostris non possumus. Ipse dixit Dominus noster Iesus Christus: *Nemo adscendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, Filius hominis qui est in caelo.* Tamquam de se solo uidetur dixisse. Ergo
 10 ceteri remanserunt, quia solus adscendit, qui solus descendit? Quid debent facere ceteri? Vniri corpori ipsius, ut sit unus Christus, qui descendit et adscendit. Descendit caput, adscendit cum corpore; uestitus ecclesiam suam, quam sibi exhibuit
 15 sine macula et ruga. Solus ergo adscendit. Sed et nos quando cum illo sic sumus, ut in illo membra eius simus; et nobiscum solus est, et ideo unus, et semper unus. Vnitas nos compaginat uni: et illi soli cum illo non adscendunt, qui cum illo unus esse noluerint. Iam uero quoniam ipse qui in caelo positus est,
 20 et carne suscitata immortalis, per quam fuit ad tempus mortalis, et nihil in caelo persecutionum patiens, nihil malitiarum et opprobriorum, sicut in hac terra quando pro nobis omnia sustinere dignatus est; compassus tamen corpori suo in terra laboranti, dixit: *Saule, Saule, quid me persequeris?* iam ipsum
 25 nemo tangebatur, et se pati persecutionem de caelo clamabat: non praeter spem esse debemus, immo cum magna fiducia praesumere, quia si per caritatem ipse nobiscum in terra est, per eandem caritatem et nos cum eo in caelo sumus. Sed diximus quemadmodum nobiscum ipse in terra sit; uocem eius
 30 diximus de caelo sonantis: *Saule, Saule, quid me persequeris?* cum eum Saulus omnino non tangeret, sed nec uideret; quomodo autem ostenditur quia et nos cum illo in caelo sumus? Eodem ipso Paulo apostolo dicente: *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera
 35 Dei sedens; quae sursum sunt sapite, non quae super terram. Mortui enim estis, et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ergo et ille adhuc deorsum est, et nos iam sursum sumus: ille deorsum est compassione caritatis, nos sursum sumus spe caritatis. *Spe enim salui facti sumus.* Sed quia spes nostra certa

CXXII, 1, 8 Ioh. 3, 13. 14 cfr Eph. 5, 27. 24 Act. 9, 4. 33 Col. 3, 1-3. 39 Rom. 8, 24.

CXXII, 1, 19 noluerint] *codd.*, noluerunt *edd.* 20 suscitata] *codd. Am. Er.*,

40 est ; quamuis futurum sit, sic de nobis dicitur, quasi iam factum sit.

Vers. 1.

2. Adscendat ergo iste cantator ; sed de unoquoque corde uestrum cantet hic homo, et unusquisque sit iste homo. Cum enim dicitis illud singuli, quia omnes unum estis in Christo, unus homo illud dicit ; et non : Ad te, Domine, leuauimus oculos nostros, sed : *Ad te, Domine, leuauimus oculos meos.* Debentis quidem putare unumquemque uestrum loqui ; sed unus ille maxime loquitur, qui etiam diffusus est toto orbe terrarum. Vnus ille loquitur, qui alibi dicit : *A finibus terrae* ^{μ 1395} *ad te clamaui, cum angetur cor meum.* Quis est qui clamat a finibus terrae ? quis unus homo diffusus est usque ad fines terrae ? Vnusquisque homo in regione sua potest clamare ; numquid a finibus terrae ? Sed hereditas Christi, de qua dictum ^{PL 1631} est : *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae,* ipsa clamat et dicit : *A finibus terrae ad te clamaui, cum angetur cor meum.* Angatur cor nostrum, et clamemus. Vnde angatur cor nostrum ? Non de his quae hic patiuntur et mali, uerbi gratia, quia damnum patiuntur : nam si inde angitur cor, cinis est. Quia nescio quem tuorum ex uoluntate Dei amisisti, si inde angitur cor, quid magnum ? Hinc anguntur et corda infidelium ; ista patiuntur et qui nondum in Christum crediderunt. Vnde angitur cor christiani ? Quia nondum cum Christo uiuit. Vnde angitur cor christiani ? Quia peregrinatur et desiderat patriam. Si inde angitur cor tuum, etiamsi felix secundum saeculum fueris, gemis ; et si 25 omnia prospera confluant, et undique tibi iste mundus arrideat, tu tamen gemis, quia in peregrinatione te constitutum uides ; et sentis iam quidem te habere felicitatem secundum oculos stultorum, sed nondum secundum promissionem Christi : illam quaerens gemis, illam quaerens desideras, et desiderando adscendis et adscendendo cantas *Canticum graduum*, et cantando *Canticum graduum*, dicis : *Ad te leuauimus oculos meos, qui habitas in caelo.*

3. Adscendens, quo leuaturus erat oculos, nisi illuc quo tendebat, et adscendere desiderabat ? De terra enim ad caelum adscendit. Ecce terra deorsum, quam calcamus pedibus nostris ; ecce etiam caelum sursum, quod uidemus oculis nostris ; 5 et adscendendo cantamus : *Ad te leuauimus oculos meos, qui habitas in caelo.* Vbi sunt ergo scalae ? Tanta enim interualla conspiciamus inter caelum et terram, tanta separatio est, et tanta spatia locorum ; illuc uolumus adscendere, scalas

2, 8 Ps. 60, 3. 13 Ps. 2, 8.

subsistit *Lou.* 2, 1/2 de usq. uestrum] *codd.*, in unoquoque nostrum *Lou.*
 4/5 leuauimus oculos nostros] *psalt. Mozar.* 5 domine] *om. a Prosp. cum LXX*
 (*praeter uersion. Sa*), *cfr l. 31/32 et 3, 5* 32 caelis *Prosp.*

non uidemus : numquid forte fallimus nos, quia *Canticum gra-*
 10 *duum*, id est, canticum adscensionis cantamus ? Adscendimus
 ad caelum, si cogitamus Deum, qui adscensus in corde fecit.
 Quid est adscendere in corde ? Proficere in Deum. Quomodo
 omnis qui deficit, non descendit, sed cadit, sic omnis qui
 proficit, adscendit : sed si sic proficiat, ut non superbiat ; si
 15 sic adscendat, ut non cadat ; si autem proficiendo superbiat,
 adscendendo iterum cadit. Sed ut non superbiat, quid debet
 facere ? Leuet oculos suos ad illum qui habitat in caelo, non se
 adtendat. Omnis enim superbus se adtendit, et magnus sibi ui-
 detur qui sibi placet. Sed qui sibi placet, stulto homini placet ;
 20 quia ille ipse stultus est, cum sibi placet. Solus securus placet
 qui Deo placet. Et quis est qui placet Deo ? Cui placuerit Deus.
 Displicere sibi Deus non potest ; placeat et tibi, ut placeas illi.
 Sed tibi ille placere non potuerit, nisi tu tibi displicueris. Si
 autem displices tibi, tolle a te oculum. Utquid te enim adten-
 25 dis ? Si enim uere te adtendis, inuenis in te quod tibi displi-
 ceat ; et dicis Deo : *Peccatum meum ante me est semper*. Pecca-
 tum tuum sit ante te, ut non sit ante Deum ; et tu noli esse
 ante te, ut sis ante Deum. Quomodo enim uolumus ut non a
 nobis auertat faciem Deus, sic uolumus ut auertat faciem a ^{μ 1396}
 30 peccatis nostris : nam utrumque illi cantatur in psalmis. *Ne* PL
auertas faciem tuam a me : uox est psalmi, uox est ergo no- 1632
 stra ; et ille qui dicit : *Ne auertas faciem tuam a me*, uide quid
 dicat alio loco : *Auerte faciem tuam a peccatis meis*. Si uis ut
 auertat faciem suam a peccatis tuis, tu ipse a te auerte faciem
 35 tuam, et a peccatis tuis noli auertere. Si enim non ab eis auer-
 teris faciem tuam, tu ipse irasceris peccatis tuis ; si autem tu
 non auertis faciem tuam a peccatis tuis, tu agnoscis, et ille
 ignoscit.

4. At uero a te leua oculos ad illum, et dic : *Ad te leuau*
oculos meos, qui habitas in caelo. Caelum, fratres mei,
 si corporaliter intellexerimus hoc quod uidemus oculis corpo-
 reis, uere sic errabimus, ut non putemus nos illuc adscen-
 5 dere, nisi scalis positis, aut aliquibus machinamentis ; si
 autem spiritaliter adscendimus, spiritaliter caelum intellegere
 debemus ; si adscensus in affectu, caelum in iustitia. Quod est
 ergo caelum Dei ? Omnes sanctae animae, omnes iustae ani-
 mae. Nam et apostoli quamuis in terra essent carne, caelum
 10 erant ; quia in illis Dominus sedens, per totum mundum am-
 bulabat. Ergo habitat in caelo. Quomodo ? Quomodo dicit in
 alio psalmo : *Tu autem in sancto habitas, laus Israel*. Qui habi-
 tat in caelo, habitat in sancto : *sancto* quid, nisi templo suo ?
Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos. Sed omnes

3, 26 Ps. 50, 5. 30 Ps. 26, 9. 33 Ps. 50, 11. 4, 12 Ps. 21, 4. 14 I
 Cor. 3, 17.

4, 7 si] *codd. Am.*, sit *Er. Lou.*

15 adhuc infirmi et secundum fidem ambulantes, secundum fidem
sunt templum Dei, erunt aliquando et secundum speciem tem-
plum Dei. Quamdiu sunt templum secundum fidem? Quam-
diu in ipsis Christus per fidem habitat; sicut dicit apostolus:
Habitare Christum per fidem in cordibus uestris. Sunt autem
20 iam caeli in quibus per speciem iam habitat Deus, uidentes
eum facie ad faciem; omnes sancti angeli, omnes sanctae
Virtutes, Potestates, Sedes, Dominationes, Ierusalem illa cae-
lestis unde peregrinando ingemiscimus, et quam desiderando
oramus: ibi habitat Deus. Illuc leuauit iste fidem, illuc adscen-
25 dit affectu, desiderando; et ipsum desiderium facit animam
desudare sordes peccatorum, et mundari ab omni labe, ut fiat
et ipsa caelum; quia leuauit oculos ad eum qui habitat in
caelo. Nam si caelum istud corporeum quod oculis uidemus,
intellexerimus esse habitationem Dei, transitura est habitatio
30 Dei, quia caelum et terra transient. Deinde antequam faceret
Deus caelum et terram, ubi habitabat? Sed dicit aliquis: Et
antequam faceret Deus sanctos, ubi habitabat? In se habita-
bat Deus, apud se habitabat, et apud se est Deus. Et quando
dignatur habitare in sanctis, non sic sunt sancti domus Dei, ut
35 ipsa subtracta cadat Deus. Aliter enim nos habitamus in do-
mo, aliter Deus in sanctis: tu habitas in domo; si subtracta
fuerit, cadis; Deus autem sic habitat in sanctis, ut si ipse di-
scesserit, cadant. Quicumque ergo sic portat Deum, ut sit tem-
plum Dei; non putet sic a se portari Deum, ut terreat Deum, si
40 se subducatur. Vae illi si se subtraxerit Deus, quia ipse cadit; ^{PL 1633}
nam Deus in se semper manet. In quibus nos habitamus, ipsa
nos continent: in quibus Deus habitat, ipse illos continet. Iam
uidete quantum interest inter nostram habitationem, et Dei:
et sic dicat anima: *Ad te leuauit oculos meos, qui habi-* ^{μ 1397}
45 *tas in caelo*; ut intellegat quia Deus nec caelo indiget, ubi
habitet; sed caelum ipso indiget, ut ab ipso inhabitetur.

2. 5. Quid ergo sequitur, quia dixit: *Ad te leuauit oculos meos, qui habitas in caelo*? Quomodo leuasti oculos tuos? *Ecce sicut oculi seruorum in manus dominorum suorum, et sicut oculi ancillae in manus dominae suae, sic*
5 *oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, quoadus-
que misereatur nostri*. Et serui sumus, et ancilla sumus; ille et dominus est, et domina est. Aut quid sibi uolunt ista uerba? et quid sibi uolunt istae similitudines rerum? Adtendat aliquantum Caritas uestra. Non mirum si serui sumus, et ille
10 dominus est; sed mirum si ancilla sumus, et ille domina est.

15 cfr II Cor. 5, 7. 19 Eph. 3, 17. 30 cfr Matth. 24, 25.

25 ipso desiderio aliquot codd. 26 desudare] deserere iidem codd. 5, 3 super-
uorum a, corr. alt. m. 3 et 4 manibus Prosp. 4 sic] a, ita Prosp. 5/6 do-
nec mis. nobis Prosp. 7 aut] at Lou.

Sed neque hoc mirum quia ancilla sumus ; ecclesia enim sumus ; nec illud mirum, quia et ipse domina est ; uirtus enim est et sapientia Dei. Audi ergo apostolum dicentem : *Nos autem praedicamus Christum crucifixum ; Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam ; ipsis uero uocatis Iudaeis et Graecis, Christum Dei uirtutem, et Dei sapientiam.* Vt iam sit seruus populus, et sit ancilla ecclesia ; *Christum Dei uirtutem, et Dei sapientiam* : utrumque audisti, *Christum Dei uirtutem, et Dei sapientiam.* Cum ergo audis Christum, leua oculos tuos
 20 in manus Domini tui ; cum audis Dei uirtutem et Dei sapientiam, leua oculos tuos in manus dominae tuae : quia et seruus et ancilla es : seruus, quia populus es ; ancilla, quia ecclesia es. Ipsa autem ancilla magnam dignitatem inuenit apud Deum : uxor facta est. Sed donec ueniat ad amplexus illos spirituales,
 25 ubi secure perfruatur eo quem dilexit, et cui suspirauit in ista diuturna peregrinatione, sponsa est ; et accepit arrham magnam, sanguinem sponsi, cui secunda suspirat. Nec illi dicitur : Noli amare ; quomodo dicitur aliquando uirgini iam desponsatae, et nondum nuptae, et iuste dicitur : Noli amare ; cum
 30 facta fueris uxor, tunc ama ; recte dicitur, quia praeproperum et praeposterum desiderium est, et non castum, amare eum cui nescit an nubat. Potest enim fieri ut alius sponset, et alius ducat uxorem. Quia uero nullus alius est qui Christo praeponatur, secunda amet ista ; et antequam illi iungatur, amet, et de
 35 longinquo suspiret et de longinqua peregrinatione. Solus ducet, quia solus talem arrham dedit. Quis enim potest sic ducere, ut moriatur pro ea quam uult ducere ? Si enim mori pro ea uoluerit, non erit qui ducat. Securus autem ille pro sponsa mortuus est : quam resurgens erat ducturus. Verumtamen,
 40 fratres, interim simus quomodo serui et ancilla. Dictum est quidem : *Non uos dicam seruos, sed amicos* ; sed forte solis discipulis dixit Dominus ? Audite apostolum Paulum dicentem : *Itaque iam, inquit, non est seruus, sed filius ; si autem filius, et heres per Deum.* Populo dicebat, fidelibus dicebat. PL
 45 Iam ergo in nomine Domini redempti sanguine ipsius, loti lauacro ipsius, filii sumus, filius sumus ; quia sic multi sumus, ut in illo unus simus. Quid ergo sibi uult, quod adhuc tamquam serui loquimur ? Numquid tantum meritum habere possumus in ecclesia, quamuis iam filii facti ex seruis, quantum habuit ipse apostolus Paulus ? Et tamen quid dicit in
 50 epistola ? *Paulus seruus Christi Iesu.* Si ille se adhuc dicit seru- μ 1398
 uum, per quem nobis euangelium praedicatum est, quanto magis nos debemus agnoscere conditionem nostram, ut maior sit in nobis gratia ipsius ? Primo enim seruos fecit, quos redemit. Sanguis enim ille pro seruis pretium est, pro sponsa pignus
 55 est. Agnoscentes itaque conditionem nostram, etsi iam filii per

gratiam, serui tamen propter creaturam, quia uniuersa creatura Deo seruit, dicamus : *Sicut oculi seruorum in manus dominorum suorum, et sicut oculi ancillae in manus dominae suae, sic oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, quoadusque misereatur nostri.*

6. Dixit et quare, sicut serui oculos habent in manus domini sui, et sicut ancillae oculos habent in manus dominae suae, sic, inquit, *oculi nostri ad Dominum Deum nostrum.* Et quasi quaereres : Vtquid ? *Quoadusque, inquit, misereatur nostri.* Quales ergo uoluit seruos intellegi, fratres, qui oculos habent in manus dominorum suorum ; et quales ancillas, quae oculos habent in manus dominae suae, quoadusque misereatur domina earum ? Qui sunt isti serui et ancillae, qui sic habent oculos in manus dominorum suorum, nisi qui iubentur caedi ? *Oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, quoadusque misereatur nostri.* Quomodo ? *Sicut oculi seruorum in manus dominorum suorum, et sicut oculi ancillae in manus dominae suae.* Ergo et illi et illae, quoadusque misereatur uel dominus uel domina. Fac ergo aliquem dominum iussisse seruum caedi : uapulaturus, sentit plagarum dolores : attendit ad manus domini sui, quoadusque dicat : Parce. Manum enim, ipsam potestatem dicit. Ergo quid dicimus, fratres ? Iussit nos caedi Dominus noster, et domina nostra sapientia Dei iussit nos caedi ; et in hac uita uapulamus, et tota ista uita mortalis plaga nostra est. Audi uocem psalmi : *Pro iniquitate erudisti hominem ; et tabescere fecisti sicut araneam animam meam.* Adtendite, fratres quam tabida est aranea, ut leui tactu conquassetur et moriatur. Et ne quasi carnem solam infirmitate mortalitatis putaremus nos habere tabidam, non dixit : *Tabescere me fecisti, ne secundum carnem intellegeremus ; sed ait : Tabescere fecisti sicut araneam animam meam.* Nihil enim infirmius anima nostra posita in mediis tentationibus saeculi, in mediis gemitibus et parturitionibus molestiarum ; nihil ea infirmius donec haereat soliditati caelesti, et sit in templo Dei, unde iam non cadat ; quia primo ut ueniret ad hanc infirmitatem et tabificationem, sicut aranea infirma facta est, et de paradiso expulsa est. Tunc iussus est seruus caedi. Fratres mei, uidete ex quo uapulamus. In omnibus qui ab initio generis humani nati sunt, in omnibus qui nunc sunt, in omnibus qui postea nascentur, Adam uapulatur. Uapulatur Adam, id est, genus humanum ; et multi sic obduruerunt, ut nec plagas suas sentiant. Qui uero ex ipso genere filii facti sunt, receperunt sensum doloris : sentiunt se uapulare, et

6, 27 Ps. 38, 12.

6, 31 templum plures codd. 37/38 obdurauerunt plures codd. Am. Er.

40 nouerunt quis iussit ut uapularent ; et leuauerunt oculos suos ad eum qui habitat in caelo ; et sic sunt oculi eorum in manus Domini sui, quoadusque misereatur, sicut oculi seruorum in manus dominorum suorum, et sicut oculi ancillae in manus dominae suae. Vides felices aliquos in isto saeculo ridentes,
 45 iactantes se ; non uapulant ; immo peius uapulant ; hoc ipso ^{μ 1399} grauius caeduntur, quo sensum iam perdiderunt. Euigilent, et uapularent ; sentiant quia uapulant, sciant quia uapulant, et doleant quia uapulant. Quoniam *qui apponit scientiam, apponit dolorem* ; hoc scriptura dixit. Ideo Dominus in euangelio :
 50 *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.*

3. 7. Audiamus uocem hominis qui uapulat, et sint istae uniuscuiusque nostrum uoces et quando nobis bene est. Nam quis non intellegat uapulare se quando aegrotat, quando in carcere est, quando forte in catena, quando forte latrones patitur ?
 5 Quando ab aliquibus improbis ei aliquae molestiae irrogantur, sentit uapulare se. Magnus sensus est, uidere quia uapulat et quando illi bene est. Non enim ait scriptura in Iob : *Tentationibus abundat uita humana ; sed ait : Numquid non tentatio est uita humana super terram ?* Totam ipsam uitam tentationem dixit. Omnis ergo uita tua super terram, plagae tuae
 10 sunt. Plange quamdiu uiuis in terra : siue feliciter uiuas, siue in aliqua tribulatione constitutus sis, clama : *Ad te leuavi oculos meos, qui habitas in caelo.* Ad manus Domini, qui te iussit caedi, cui dicis in alio psalmo : *Propter iniquitatem erudisti hominem ; et tabescere fecisti sicut araneam animam meam ;*
 15 clama ad manus caedentis, et dic : *Miserere nostri, Domine, miserere nostri.* Nonne sunt istae uoces uapulantis : *Miserere nostri, Domine, miserere nostri ?*

8. Quoniam multum repleti sumus despectione. In plurimum repleta est anima nostra ; opprobrium eis qui abundant, et despectio superbis. Qui despicitur, contemnitur. Omnes qui secundum Christum pie uolunt uiuere, necesse est patiantur opprobria, necesse est contemnantur ab his qui nolunt pie uiuere, quorum felicitas tota terrena est. Irridentur illi qui felicitatem uocant quam oculis uidere non possunt, et dicitur eis : *Quid credis, insane ? Vides quod credis ? Reuersus est aliquis ab inferis, et retulit tibi quid ibi agitur ?* Ecce ego quod amo uideo, et fruor. Despiceris, quia spe-

PL
1636

48 Eccle. 1, 18. 50 Matth. 5, 5. 7, 8 Iob 7, 1. 12/13 Ps. 122, 1.
 14/15 Ps. 38, 12. 8, 4 cfr II Tim. 3, 12.

7, 6 uapulare se] Magnus inimicorum Christi metus, sed quasi fumus eorum terror euanescit. Nam quis dubitet nuperrime, sicut audiuius a fratribus, qui interfuerunt, coepiscopis nostris, damnatum illum Boeticum inimicum, contra Dominum latrantem, digne flagellatum fuisse ? Flagellum autem Domini non cognouit, quando damnationem magis quam concordiam elegit *add. Par.* 8, 1 quia *Prosp.* despectionem a 1/2 in plurimum] a, et multum *Prosp.* 2/3 eis qui abundant] a, abundantibus *Prosp.* 10 et] b *Er. Lugd. Ven. Lou., om. μ*

ras quod non uides ; et despicit te ille, qui quasi tenet quod uidet. Adtende si ipse tenet : noli turbari ; uide si ipse tenet, et non tibi insultet, ne cum putas eum felicem in praesenti, amittas ueram felicitatem futuram ; noli turbari : adtende si
 15 tenet. Labitur hoc ab illo quod tenet, uel ipse ab eo quod tenet ; necesse est transeat aut ipse per res suas, aut res ipsius per illum. Per quem res transeunt suae ? Qui uiuus labefactus erit. Quis transit per res suas ? Qui in diuitiis moritur ; quia cum moritur, non eas secum aufert ad inferos. Domum meam
 20 habeo, iactauit se. Quaeris : Quam domum tuam ? Quam mihi dimisit pater meus. Et ille unde habuit hanc domum ? Auus noster illi eam dimisit. Recurre et ad proauum, inde ad atauum, et iam nomina non potest dicere. Non inde potius tereris, quia multos adtendis transisse per illam domum, et neminem ipsorum secum illam tulisse ad aeternam domum ?
 25 Pater tuus hic eam dimisit ; transiit per illam : sic et tu transibis. Si ergo transitum habetis in domo uestra, stabulum est transeuntium, non habitatio commanentium. Et tamen quia nos ea quae futura sunt speramus, et in futuram felicitatem
 30 suspiramus, et nondum apparuit quod erimus, quamuis iam filii Dei simus ; quia uita nostra abscondita est cum Christo in ^{μ 1400} Deo : *repleti sumus despectione*, id est contemptu, ab his qui felicitatem quaerunt uel habent in isto saeculo.

9. *In plurimum repleta est anima nostra ; opprobrium eis qui abundant ; et despectio superbis.* Quaerebamus qui sunt *qui abundant* ; exposuit tibi cum dixit : *superbis*. Quod est autem : *opprobrium*, hoc est :
 5 *despectus* ; et quod est : *qui abundant*, hoc est : *superbis*. Repetitio sententiae est, *opprobrium eis qui abundant, et despectio superbis*. Quare abundant superbi ? Quia hic uolunt esse felices. Quid ? quando et ipsi miseri sunt, numquid abundant ? Sed forte quando miseri sunt, non nobis insultant.
 10 Intendat Caritas uestra. Tunc insultant forte quando felices sunt, quando se iactant in pompa diuitiarum suarum, quando se iactant in uentositate falsorum honorum ; tunc insultant nobis, et quasi dicunt : Ecce mihi bene est, fruor ego rebus praesentibus, recedant a me qui promittunt quod non ostendunt ; quod uideo teneo, quod uideo fruor ; bene mihi sit in
 15 hac uita. Tu securior esto ; quia resurrexit Christus, et docuit te quid in alia uita daturus sit : certus esto quia dat. Sed insultat ille, quia tenet. Ferto insultantem, et ridebis gementem ; postea enim ueniet tempus quando dicturi sunt illi ipsi : *Hi*

30 1 Ioh. 3, 2. 31 Col. 3, 3. 9, 19/35 Sap. 5, 3-8.

17/18 labefactus erit] *plures codd.*, labefactauerit *alii codd.* Am. Er., labefactus ierit Lou. 22 recurret Er. Lugd. Ven. 23 potes Er. Lou. 27 stabulum] transitum *b* 28 transeuntium] *codd.*, itinerantium *b edd.*

20 *sunt quos aliquando habuimus in risum.* Verba sunt libri Sapientiae ; quia prodidit nobis scriptura quae dicturi sunt illi ipsi qui nos modo irrident, et qui nos despiciunt, et a quibus impleti sumus opprobrio et despectione ; quae uerba habebunt tunc, quando a ueritate despicientur. Videbunt enim ad dextera- PL
 25 *teram fulgere quos secum commixtos contemserant, cum factum fuerit in illis quod dixit apostolus : Cum Christus apparuerit uita uestra, tunc et uos cum illo apparebitis in gloria ; et dicent : Hi sunt quos aliquando habuimus in risum, et in similitudinem improperii. Nos insensati uitam illorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore : quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est ?* Et sequentur in eo sermone, et adicient : *Ergo errauimus a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis. Quid nobis profuit superbia ? et diuitiarum iactatio quid contulit nobis ?* Ibi tu non eis insultas, quia iam ipsi sibi insultant.
 30 Quod donec fiat, fratres, leuemus oculos ad eum qui habitat in caelo ; et non ab illo tollamus oculos, quoadusque misereatur nostri, et liberet ab omni tentatione et opprobrio et despectu.

10. Huc accedit quod aliquando et ipsi qui sunt in flagello infelicitatis temporalis, insultant nobis. Inuenis aliquem pro merito iniquitatum suarum, siue occulto iudicio Dei, siue manifesta damnatione, mitti in carcerem, portare catenam : et ipse insultat. Et cum ei dictum fuerit : Quare non bene uixisti ? ecce quo uenisti male uiuendo : ille respondet : Quare illi qui bene uiuunt, ista patiuntur ? Sed illi propterea patiuntur, ut probentur, ut tentationibus exerceantur, ut flagellis proficiant ; quia flagellat Deus omnem filium quem recipit. Et
 10 si Vnicum sine peccato flagellauit, et pro omnibus tradidit eum, quomodo debemus nos flagellari, qui fecimus quare flagellamur ? Cum ista dixerimus, illi et de infelicitate superbiunt adhuc, et afflicti, nondum humilati, respondent, et dicunt : μ 1401
 15 *Ista sunt uerba christianorum uanorum, qui credunt quod non uident. Si et ipsi insultant, quid putamus, fratres, quasi non eos commemoratos in hoc psalmo, cum diceret : Opprobrium eis qui abundant, et despectio superbis, quandoquidem insultatur christianis et ab eis qui non abundant ; sed cum sint in egestate et aerumnis, nec ipsi cessant insultare ?*
 20 *Certe ergo, Opprobrium eis qui abundant : an forte nullus inuenitur qui etiam positus in calamitate insultet ? Si non insultauit latro, qui cum crucifixo Domino crucifixus erat ? Ergo si insultant et illi qui non abundant, quare psal-*

26 Col. 3, 3.4.
23, 39.

10, 9 cfr Hebr. 12, 6.

10 cfr Rom. 8, 32.

22 cfr Luc.

mus ait : *Opprobrium eis qui abundant ?* Si diligenter
 25 discutiamus, et ipsi abundant. Vnde abundant ? Nam nisi
 abundarent, superbi non essent. Alius enim abundat pecunia,
 et inde superbus est ; alius abundat honoribus, et inde super-
 bus est ; alius abundare se iustitia putat, et inde superbit,
 quod peius est. Qui uidentur non abundare pecunia, iustitia
 30 sibi uidentur abundare aduersus Deum ; et positi in calamita-
 tibus se iustificat, Deum accusant, et dicunt : Quid admisi,
 aut quid feci ? Et tu dicis : Respice, recordare peccata tua,
 si nihil fecisti. Titillatur aliquantum conscientia, et redit ad
 se, et cogitat facta sua mala ; et cum cogitauerit facta sua
 35 mala, nec sic uult confiteri quia digna patitur ; sed dicit :
 Ecce manifeste feci multa ; sed multos uideo peiora fecisse, PL
1638
 et nihil mali pati. Iustus est contra Deum. Abundat ergo et
 ipse, plenum habet pectus iustitia ; quandoquidem illi Deus
 uidetur malefacere, et ipse sibi uidetur iniuste pati. Et si dares
 40 illi nauim gubernandam, in naufragium iret cum illa ; uult au-
 tem Deum excutere de gubernatione huius mundi, et ipse te-
 nere gubernacula creaturae, et distribuere omnibus dolores et
 laetitias, poenas et praemia. Infelix anima ! et quid mira-
 mini ? abundat, sed abundat nequitia, abundat malitia ; et eo
 45 plus abundat nequitia, quo sibi uidetur abundare iustitia.

11. At uero christianus homo non debet abundare, sed pau-
 perem se debet cognoscere ; et si habet diuitias, scire debet
 quia non sunt illae uerae diuitiae, ut alias desideret. Qui enim
 diuitias falsas desiderat, ueras non quaerit ; qui autem ueras
 5 quaerit, adhuc pauper est ; et recte dicit : *Pauper et dolens ego*
sum. Rursus ille qui et pauper est, et nequitia plenus est, unde
 dicitur abundare ? Quia displicet illi quia pauper est, et iusti-
 tia ipsa uidetur abundare in corde suo aduersum iustitiam Dei.
 Et quae abundantia iustitiae nostrae ? Quantacumque iusti-
 10 tia in nobis fuerit, ros est nescio quis ad illum fontem ; ad sa-
 ginam illam tantam stillicidia quaedam sunt, quae uitam
 nostram molliant, et duram iniquitatem soluant. Modo desi-
 deremus de pleno fonte iustitiae saginari, desideremus uber-
 tate illa satiari, de qua dicitur in psalmo : *Inebriabuntur ab*
 15 *ubertate domus tuae, et torrente uoluptatis tuae potabis eos.* Hic
 autem cum sumus, inopes nos esse intellegamus et egentes,
 non solum harum diuitiarum quae non sunt uerae diuitiae,
 sed et ipsius salutis. Et quando sani sumus, intellegamus quia
 infirmamur. Quamdiu enim corpus hoc esurit et sitit, quamdiu
 20 hoc corpus uigilando fatigatur, stando fatigatur, ambulando μ 1402
 fatigatur, sedendo fatigatur, manducando fatigatur ; quo-
 cumque se uerterit ad subsidium fatigationis, ibi inuenit aliam

11, 5 Ps. 68, 30. 14 Ps. 35, 9.

43/44 miramini] infelix anima add. Er. Lugd. Ven. Lou.

fatigationem ; non est ergo perfecta sanitas, nec in ipso corpore. Non sunt ergo illae diuitiae, sed mendicitas ; quia quanto
 25 magis abundant, tanto crescit inopia et auaritia. Non est ista salus corporis, sed infirmitas. Paregorizamur quotidie medicamentis Dei, quia manducamus et bibimus : medicamenta ipsa sunt, quae nobis apponuntur. Fratres, si uultis uidere qualis morbus nos habeat ; qui ieiunat septem diebus, fame
 30 consumitur. Ergo illa fames ibi est ; sed ideo illam non sentis, quia quotidie illam curas ; ergo nec ipsa sanitas nobis est perfecta.

12. Intendat Caritas uestra quomodo nos intellegamus inopes, ut gaudeamus ad eum, et leuemus oculos ad eum qui habitat in caelo. Non sunt illae uerae diuitiae ; plus augent cupiditatem eis qui eas possident. Non est illa uera corporis sanitas ; quia portatur infirmitas ubique defectiua ; quocumque se uerterit, deficit. In ipso adiutorio non inuenies firmamentum ; lassatur stando : sedere uult ; numquid uel sedendo durabit ? Quod sibi elegit ut non fatigaretur, ibi habet deficere. Lassatus est uigilando, dormiturus est : numquid quia dormiuit,
 10 non deficit ? Lassatus est ieiunando, refecturus est ; si plus refecerit, inde deficit. In nulla re potest perseuerare ista infirmitas. Iustitia quid ? Quanta iustitia est inter tantas tentationes ? Possumus continere ab homicidio, ab adulterio, a furtis, a periuriis, a fraudibus : numquid ab iniquis cogitationibus ? numquid et a suggestionibus malarum cupiditatum ? Quae est ergo iustitia nostra ? Totum ergo esuriamus, totum sitiamus, et ueras diuitias, et ueram sanitatem, et ueram iustitiam. Quae sunt uerae diuitiae ? Caelestis illa mansio in Ierusalem. Quis enim dicitur diues in hac terra ? Quando laudatur
 20 diues, quid dicitur ? Multum diues est ; nihil illi deest. Laus certa laudantis illa est ; nam ista non est, cum dicitur : Nihil illi deest. Adtende si nihil deest. Si nihil cupit, nihil illi deest : si autem adhuc cupit maiora, quam quae habet, ad hoc accesserunt diuitiae, ut egestas cresceret. In illa uero ciuitate uerae
 25 erunt diuitiae, quia ibi nihil nobis deerit ; quia nec indigebimus aliqua re, et uera sanitas erit. Quae est uera sanitas ? Cum absorpta fuerit mors in uictoriam, et cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem ; tunc erit uera sanitas, tunc erit uera et perfecta iustitia, ut nihil mali non solum facere, sed nec cogitare possimus.
 30 Modo autem inopes, pauperes, egentes, dolentes suspiramus, gemimus, oramus, leuamus oculos ad Deum ; quoniam et illi

PL
1639

12, 26 cfr I Cor. 15, 53, 54.

11, 26 paregorizamur] *quidam codd.*, paregoridiamur *b*, id est mulcemur *add. Christ.*, panegorizamur *plures codd.*, paragorizamur *edd.* (*a uerbo graeco παρηγορίζω, mitigare, lenire, temperare, cfr Souter, Ducange et Morin, S. Caesarii opera, CC 103, p. 97*)

qui felices sunt in hoc mundo, despiciunt nos ; abundant enim ;
 et illi qui infelices sunt in hoc saeculo, despiciunt ; quia et ipsi
 35 abundant, et iustitia est in corde ipsorum, sed falsa. Ideo non
 perueniunt ad ueram, quia repleti sunt falsa. Tu autem ut per-
 uenias ad ueram, esto egens et mendicus ipsius iustitiae ;
 et audi euangelium : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam,*
quoniam ipsi saturabuntur.

IN PSALMVM CXXIII

μ 1403

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1.

1. Bene iam nostis, fratres carissimi, canticum graduum
 esse canticum adscensionis nostrae, eamdemque adscensionem
 non corporis pedibus fieri, sed cordis affectibus. Hoc saepissi-
 me insinuauimus uobis ; nec eadem saepius repetenda sunt,
 5 ut sit locus dicendi quae nondum dicta sunt. Et iste ergo psal-
 mus, quem nunc uobis cantatum audistis : *Canticum gra-*
duum superscribitur. Ipse est titulus eius. Cantate ergo ad-
 scedentes ; et aliquando tamquam unus cantat, aliquando
 tamquam multi ; quia et multi unus, quia et unus Christus,
 10 et in Christo membra Christi cum Christo unum faciunt, et
 horum omnium membrorum caput in caelo est. Corpus autem
 etiamsi laborat in terra, non est praecisum a capite suo. Desu-
 per enim caput prospicit, et consulit corpori. Nam si non con-
 suleret, non diceret illi persecutori adhuc Saulo, nondum
 15 Paulo : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Et haec optime
 nostis, et usitata sunt uobis. Non autem cum fastidio comme-
 morentur eis quibus non exciderunt, ut per eorum patien-
 tiam redeant in cor etiam eorum quibus exciderant ; salubria
 sunt enim, et saepius dicenda. Siue ergo unus cantet, siue
 20 multi cantent ; et multi homines unus homo est, quia unitas
 est ; et Christus, sicut diximus, unus est, et omnes christiani
 membra sunt Christi.

PL
1640

2. Quid ergo isti cantant ? haec membra Christi quid can-
 tant ? Amant enim, et amando cantant, desiderando cantant.
 Aliquando cum tribulatione cantant, et aliquando exultando
 cantant, cum in spe cantant. Tribulatio enim nostra in prae-
 5 senti saeculo, spes uero nostra de futuro saeculo ; et nisi in
 tribulatione praesentis saeculi consoletur nos spes futuri sae-
 culi, perimus. Gaudium ergo nostrum, fratres, nondum est in
 re, sed iam in spe. Spes autem nostra tam certa est, quasi iam
 res perfecta sit : neque enim timemus promittente Veritate.

38 Matth. 5, 6.

CXXIII, 1, 15 Act. 9, 4.

CXXIII, 1, 7 cantate] b Lou., cantant codd. edd. μ

10 Veritas enim nec falli potest, nec fallere ; bonum est ut haereamus illi ; illa nos liberat, sed si manserimus in uerbo eius. Modo enim credimus, tunc uidebimus ; cum credimus, spes est in isto saeculo ; cum uidebimus, res erit in futuro saeculo. Videbimus autem facie ad faciem : tunc autem uidebimus facie ad faciem, cum habuerimus corda mundata. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Vnde autem corda mundantur, nisi per fidem, sicut Petrus ait in Actibus Apostolorum : *Mundans fide corda eorum*. Mundantur autem corda nostra per fidem, ut possint esse idonea capere speciem.

20 Ambulamus enim nunc per fidem, nondum per speciem ; sicut apostolus dicit : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino*. Et quid est : *peregrinamur* ? *Per fidem enim ambulamus*, inquit, *non per speciem*. Qui ergo peregrinatur, et per fidem ambulat, nondum est in patria, sed iam est in uia ;

25 qui autem non credit, nec in patria est, nec in uia. Sic ergo ambulemus, tamquam in uia simus ; quia ipse Rex patriae factus est uia. Rex patriae nostrae, Dominus Iesus Christus ; et ibi ueritas, hic autem uia. Quo imus ? Ad ueritatem. Qua imus ? Per fidem. Quo imus ? Ad Christum. Qua imus ? Per

30 Christum. Ipse enim dixit : *Ego sum uia, ueritas et uita*. Dixerat autem aliquando credentibus in se : *Si manseritis in uerbo meo, uere discipuli mei estis ; et cognoscetis ueritatem, et ueritas liberabit uos*. *Et cognoscetis*, inquit, *ueritatem*, sed *si manseritis in uerbo meo*. In quo uerbo ? Sicut dicit apostolus : *Hoc est uerbum fidei quod praedicamus*. Primo ergo uerbum fidei est ; in quo uerbo fidei si manserimus, cognoscemus ueritatem, et ueritas liberabit nos. Veritas immortalis est, ueritas incommutabilis est ; ueritas illud Verbum est de quo dicitur : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat*

40 *Verbum*. Et quis hoc uidet, nisi corde mundato ? Vnde mundantur corda ? *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis*. Quod ergo manet Verbum in se, ueritas est ad quam uenimus, et quae nos liberat ; quod autem praedicatur uerbum fidei, in quo nos uult Dominus permanere, ut cognoscamus ueritatem,

45 hoc est : *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis*. Credis in Christum natum in carne, et peruenies ad Christum natum de Deo, Deum apud Deum.

3. Exsultantes cantant isti quos legimus ; membra ista Christi exsultantia cantant psalmum istum. Et quis hic exultat, nisi in spe, sicut dixi ? Et nobis certa sit ipsa spes, et ex-

2, 14 cfr I Cor. 13, 12. 15 cfr Matth. 5, 8. 18 Act. 15, 9. 21 II Cor. 5, 7.6. 30 Ioh. 14, 6. 31 Ioh. 8, 31.32. 34 Rom. 10, 8. 38 Ioh. 1, 1.14.

2, 45 crede Lou. 3, 1 quos] psalmos praem. Er. Lugd. Ven. Lou. 3 nobis] b et plures codd., ut praem. edd. ult. et] b et plures codd., om. edd.

sultando cantemus. Non enim qui cantant alieni sunt a nobis,
 5 aut non in hoc psalmo uox nostra est. Sic audite, tamquam
 uos ipsos audiatis ; sic audite, tamquam in speculo scriptura-
 rum uos ipsos adtendatis. Cum enim tamquam speculum ad-
 tendis scripturas, exhilaratur facies tua ; cum similem te inue-
 nies exultatione spei, membris quibusdam Christi, quae
 10 membra ista cantarunt, eris et tu in ipsis membris, et cantabis
 ista. Cur ergo isti cantant ista exultando ? Quia euaserunt.
 Ergo spes est in qua cantant. Cum enim hic sumus et peregrina-
 mur, nondum euasimus. Praecesserunt quidem membra
 quaedam de corpore illo de quo et nos sumus, quae possunt in
 15 ueritate cantare. Et hoc cantarunt martyres sancti ; iam enim
 euaserunt, et in exultatione cum Christo sunt, recepturi cor-
 pora iam incorrupta, eadem ipsa quae primo erant corrupti-
 bilia, in quibus passi sunt poenas ; inde illis fient ornamenta
 iustitiae. Ergo, siue illi iam in re, siue nos in spe coniungentes
 20 affectum coronis eorum, et desiderantes talem uitam qualem
 hic non habemus, sed habere non poterimus nisi eam hic desi-
 derauerimus, cantemus simul omnes, et dicamus : *Nisi quia
 Dominus erat in nobis*. Respexerunt enim quasdam tri-
 bulationes quas passi sunt, et considerauerunt in eo iam loco
 25 et in beatitudine et in securitate constituti, qua transierint,
 quo uenerint ; et quia difficile erat inde liberari, nisi adesset
 manus liberantis, in gaudio dixerunt : *Nisi quia Dominus
 erat in nobis*. Sic coeperunt cantare ; nondum dixerunt
 unde euaserint ; tanta exultatio est : *Nisi quia Dominus
 30 erat in nobis*.

2. 4. *Dicat nunc Israel : Nisi quia Dominus erat in
 nobis*. Nunc dicat, quia iam euasit. Euadentes enim, id est,
 eos, qui iam euaserunt, constituit intuendos psalmus iste.
 Constituamus illos et nos in corde iam triumphantes ; et tam-
 5 quam ibi et nos simus, sicut in superiore psalmo dictum est :
Stantes erant pedes nostri in atriis Ierusalem. Nondum ibi
 erant, sed in uia erant ; tanta autem laetitia erat festinantium,^{PL1642}
 et tanta perueniendi spes, ut adhuc in uia positi et laborantes,^{μ 1405}
 iam sibi illic constituti uiderentur. Sic et nunc ponamus nos in
 10 illo triumpho quod erit in futuro saeculo, quando insultabimus
 morti iam finitae, iam consumtae, quando dicemus : *Vbi est,
 mors, contentio tua ? ubi est, mors, aculeus tuus ?* iam coniuncti
 angelis, et exultantes cum Rege nostro, qui primus resurgere
 uoluit, quamuis prior mori noluerit. Multi enim ante illum
 15 mortui sunt, sed nemo ante illum resurrexit in aeternum. Ex-
 sultantes autem cum illo, etiam ibi spe et corde constituti,
 quia euasimus, cogitemus quid euasimus, quae scandala, quas

4, 6 Ps. 121, 2. 11 I Cor. 15, 55.

3, 22 quia] quod *Prosp.* 4, 1 quia] quod *Prosp.* 10 quod] *b μ*, qui *edd. PL*

tribulationes mundi, quas persecutiones omnium paganorum, quos dolos omnium haereticorum, quas suggestiones diaboli, quas cupiditatum conflictationes. Omnia ista quis euaderet, nisi quia Dominus erat in nobis? Dicat nunc Israel; securus enim dicit Israel: Nisi quia Dominus erat in nobis. Quando? Dum insurgerent homines super nos. Noli ergo mirari: uicti sunt; homines enim erant; Dominus autem erat in nobis, non homo erat in nobis; homines autem insurrexerunt super nos. Sed tamen opprimerent homines alios homines, nisi in his hominibus qui non potuerunt opprimi, non homo esset, sed Dominus.

3. 5. Ergo nisi quia Dominus erat in nobis, cum insurgerent homines super nos. Quid enim facerent uobis homines, exsultantibus et cantantibus, et secure tenentibus beatitudinem sempiternam? quid uobis facerent homines insurgentes in uos, nisi Dominus esset in uobis? quid facerent? Forsitan uiuos absorbuissent nos. Viuos absorbuissent; non prius occidissent, et sic absorbuissent. O immanes! o crudeles! Non sic absorbet ecclesia. Petro *Macta et manduca* dictum est; non: Viuos absorbe. Quomodo ergo Petrus, id est ecclesia, mactat, et sic manducat? et quomodo isti qui exsurrexerunt super nos, forsitan uiuos absorbuissent nos, nisi quia Dominus erat in nobis? Quia in ecclesiae corpus nemo intrat, nisi prius occisus. Moritur quod fuit, ut sit quod non fuit. Alioquin, qui non occiditur et non manducatur ab ecclesia, esse in numero populi potest, qui uidetur oculis humanis; in numero autem populi qui cognitus Deo est, de quo dicit apostolus: *Novit Dominus qui sunt eius*; non potest esse nisi manducatus, nec manducari poterit, nisi primo mactatus. Venit paganus, adhuc in idololatria uiuit; inserendus est membris Christi; ut inseratur, necesse est manducetur; sed non potest manducari ab ecclesia, nisi primo mactatus. Renuntiet saeculo, tunc mactatur; credat in Deum, tunc manducatur. Quomodo ergo illi uiuos absorbuissent nos, nisi quia Dominus erat in nobis? Surrexerunt enim multi persecutores aliquando, et nunc non desunt. Singillatim insurgunt, et aliquando uiuos absorbent, sed in quibus non est Dominus. Ideo ante omnia illi dixerunt: *Nisi quia Dominus erat in nobis*, quia multi absorbentur, in quibus non est Dominus. Hi sunt qui uiui absorbentur, qui sciunt malum esse, et lingua consentiunt. Surrexerunt enim quidam persecutores, et dixerunt hominibus: Thurificate; si non feceritis, occidimus uos. Illi amauerunt hanc uitam, et dulcedo uitae huius tenuit eos. Non plus

PL
1643

5, 8 Act. 10, 13. 17 II Tim. 2, 19.

23 dum] b (at l. 5, 1 et 49 habet cum) a, cum edd. μ Prosp. cum Vulg. et cantatis et securi tenetis plures codd. 6 deglutissent Prosp.

5, 3 exsultatis

dilexerunt ea quae promisit Deus, quam ea quae uidebant in
 35 terra. Illa enim credere iubebantur, quae nondum uidebant, μ 1406
 ista quae amabant uidebant. Plus retinentes ea quae uidebant,
 excluserunt de cordibus Dominum; et quia non erat in eis Do-
 minus, uiui absorpti sunt. Quid est : uiui absorpti sunt ? Thu-
 rificando idolis, scientes quia nihil est idolum. Nam si aliquid
 40 putarent esse idolum, mortui absorberentur; cum autem pu-
 tant nihil esse idolum, et nouerunt omnia illa gentilium uana
 esse, uiuunt; et tamen cum faciunt quod uolunt persecuto-
 res, uiui absorbentur. Sed ideo uiui absorbentur, quia non in
 eis est Dominus. In quibus autem inest Dominus, occiduntur
 45 et non moriuntur. Qui autem consentiunt et uiuunt, uiui ab-
 sorbentur, absorpti moriuntur. Isti autem qui passi sunt,
 et non cesserunt tribulationibus, exsultant et dicunt : *Dicat*
nunc Israel; dicat exsultans, dicat securus : *Nisi quia*
Dominus erat in nobis, cum insurgerent homines
 50 *super nos, forsitan uiuos absorbuissent nos.*

4. 6. *Dum irasceret furor eorum super nos.* Nostis,
 fratres, in aliquo de superioribus psalmis, in ipso initio can-
 ticularum graduum contra linguam subdolan petisse auxilium
 quemdam, qui coepit adscendere, et dixisse : *Domine, erue*
 5 *animam meam a labiis iniustis, et a lingua dolosa.* Primo enim
 cum coeperit homo adscendere et proficere, in ipso exordio
 adscensionis, linguas dolosas patitur, blandas ad perniciem,
 blandas ad malam suasionem : Quid facis ? quare hoc facis ?
 Aliter enim uiui non potest ? seruire aliter Deo non potest ?
 10 Tu solus es qui uis hoc esse quod alii non sunt ! **Et** si inueneris
 alios qui tecum sunt, illa blanda et dolosa lingua quid dicit ?
 Ecce illi potuerunt ; forte tu non poteris. Aggrederis ; defi-
 cies ; et melius erat non incipere, quam coepisse et defecisse.
 Lingua dolosa adhuc blanditur. Si perseueraueris, uincitur
 15 lingua dolosa et blandiens, incipit esse aperte saeuens ; et
 quae blandiebatur ut seduceret, minatur ut terreat. Sed si
 Dominus est in te, et non reliqueris de corde tuo Christum ;
 quomodo per sagittas acutas et carbones desolatorios uic-
 20 eras linguas dolosas, id est, per uerba Dei quibus transfixum
 erat cor tuum, et per exempla iustorum qui de mortuis uiuifi-
 cati sunt, de peccatoribus facti sunt iusti, quomodo carbones
 de morte reuiuiscunt ; quomodo ergo illos uicisti sagittis et
 carbonibus desolatoriis, dolose blandientes et blandiendo se-
 25 blandiendo seducere nequuerunt. Victi sunt cum blandiren-

6, 4/18 Ps. 119, 2.4.

35 iubebantur] uidebantur aliquot codd. 6, 1 dum] b a (cfr l. 35), cum edd. μ Prosp.
 cum Vulg. irascetur Prosp. ipsorum a (cfr l. 36) 9 uiuere non potes ?
 seruire ... potes Er. Lugd. Ven. Lou. 12 si aggrederis Er. Lugd. Ven., si ag-
 gredieris Lou.

tur, uincantur et cum minantur. Sed uincuntur, quomodo, nisi quia Dominus erat in nobis? Manifestum est quia non uicisti tu, sed uicit ille qui est in te. Imperatorem talem portas, et uinceris? Nonne ille est quem portas, qui dixit: *Ego uici saeculum?* nonne prior moriens uicit diabolum, cum semper esset super omnem creaturam, quia Verbum Deus est apud Deum? Quare uicit, nisi ut te doceret cum diabolo dimicare? Et tamen iam doctus, nisi in te sit ille qui prior tibi uicit, uinceris. *Nisi quia Dominus erat in nobis, dum insurgent homines super nos, forsitan uiuos absorbuissent nos. Dum irasceretur furor ipsorum super nos: iam irascuntur, iam aperte saeuunt: forsitan aqua demersisset nos.* Aquam dicit populos peccatores; et uidebimus qualem aquam in consequentibus. Quicumque autem consensisset illis, aqua illum operuisset. Moreretur enim morte Aegyptiorum, non transiret exemplo Israelitarum. Nostis enim, fratres, quia per aquam populus Israelitarum transiit, et ipsa aqua populus Aegyptiorum coopertus est. *Aqua, inquit, demersisset nos.*

5. 7. Sed qualis est ista aqua? Torrens est, fluit cum impetu, sed transitura est. Torrentes enim dicuntur fluuii qui repentinis imbribus crescunt; magnum habent impetum; quisquis incurrit trahitur, sed in quo Dominus non est: in quo autem Dominus est, transit torrentem anima ipsius. Adhuc fluit torrens, sed iam transiit anima martyrum. Adhuc quamdiu saeculum hoc nascendo et moriendo currit, torrens est: hinc persecutiones, de isto torrente. Hinc bibit ille primus caput nostrum, de quo dictum est in psalmo: *De torrente in uia bibit.* De torrente, aqua illa quae significat populum persecutorem, inde bibit ille qui dixit discipulis: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? De torrente in uia bibit.* Quid est: *in uia bibit?* Transiens bibit, non haesit. In uia bibit; quia de illo forte dictum est: *Et in uia peccatorum non stetit.* Transiens bibit. Et quid inde dictum est? *Propterea exaltabit caput.* *De torrente, inquit, in uia bibit, propterea exaltabit caput.* Exaltatum est enim iam caput nostrum, quia de torrente in uia bibit; passus est enim Dominus noster. Si ergo iam exaltatum est caput nostrum, quid timet corpus torrentem? Sine dubio, quia caput exaltatum est, et corpus dicet postea: *Torrentem pertransiit anima nostra; fortasse pertransiit anima nostra aquam sine substantia.* Ecce qualem aquam dicebat: *Forsitan aqua demersisset nos.*

29 Ioh. 16, 33. 41 cfr Ex. 14, 22-29. 7, 9/16 Ps. 109, 7. 11 Matth. 20, 22. 14 Ps. 1, 1.

36 eorum *b* (cfr l. 1) 37 forsitan uiuos absorbuisset nos *Prosp.* (cfr l. 35 et supra n. 5, 6) 7, 21/22 pertransiit anima nostra aqua *b* (cet. om.) pertransiuit *Prosp.* (bis) 22 aquam quae est sine substantia *a*, aquam intolerabilem *Prosp.*

Qualis autem aqua est sine substantia? Quid est: *sine sub-*
 25 *stantia?*

8. Primo quid est: *Forsitan pertransiit anima no-*
stra? Quomodo potuerunt enim, Latini expresserunt quod
 Graeci dicunt *ἄρα*. Sic enim graeca habent exemplaria: *ἄρα*;
 quia dubitantis uerbum est, expressum est quidem dubitatio-
 5 nis uerbo, quod est *fortasse*; sed non omnino hoc est. Pos-
 sumus illud uerbo dicere minus quidem latine coniuncto, sed
 apto ad intellegentias uestras. Quod Punici dicunt *iar*, non
 lignum, sed quando dubitant, hoc Graeci *ἄρα*, hoc Latini
 possunt uel solent dicere: Putas, cum ita loquuntur: Putas,
 10 euasi hoc? Si ergo dicatur: Forsitan euasi, uidetis quia non
 hoc sonat; sed quod dixi: Putas, usitate dicitur; latine non
 ita dicitur. Et potui illud dicere, cum tracto uobis; saepe
 enim et uerba non latina dico, ut uos intellegatis. In scriptura
 autem non potuit hoc poni, quod latinum non esset; et defi-
 15 ciente latinitate, positum est pro eo, quod non hoc sonaret.
 Sic tamen intellegite dici: Putas, *pertransiit anima no-*
stra aquam sine substantia? Et quare dicunt, Putas?
 Quia magnitudo periculi uix facit credibile quod euasit. Ma-
 gnam necem pertulerunt, in magnis discriminibus fuerunt;
 20 omnino sic pressi sunt, ut paene uiui consentirent, ut paene
 uiui absorberentur; iam ergo euadentes, iam securi, sed ipsius
 periculi magnitudinem recordantes, Putas, inquit, *per-*
transiit anima nostra aquam sine substantia?

9. Quae est aqua sine substantia, nisi aqua peccatorum sine
 substantia? Peccata enim non habent substantiam; inopiam
 habent, non substantiam; egestatem habent, non substan-
 tiam. In ista aqua sine substantia, perdidit ille minor filius to-
 5 tam substantiam suam. Nostis enim quia minor filius pere-^{μ 1408}
grinatus est, et dixit patri: *Da mihi portionem substantiae*
quae me contingit. Quid tibi uis? Melius apud patrem serua-
 tur; tua est, dilapidare illam uis; proficisci uis longius. *Da*
mihi; sed *da mihi*. Dedit illi. Profectus in regionem longin-
 10 quam uiuens prodige cum meretricibus, perdidit totam sub-
 stantiam; egens remansit, porcos pauit; in egestate sua patris
 diuitias recordatur. Nisi eum egestas pulsasset, illam satieta-
 tem non desideraret. Considerent ergo omnes peccata sua, ui-
 deant si habent substantiam ipsa peccata. Propter quid irri-
 15 tauit Deum peccator? Si non uides peccatum tuum antequam
 facias, uel iam cum fecisti considera. Dulcedo huius saeculi ad
 tempus fauces indulcat; in magnam amaritudinem postea
 conuertetur. Ecce peccasti, et lucrum fecisti; quid est, quod
 fecisti lucrum? Vt lucrum faceres, Deum offendisti, ut auge-
 20 res pecuniam, fides deminuta est, et aurum creuit. Quid per-
 didisti, et quid adquisisti? Quod adquisisti, aurum uocatur,

quod perdidisti, fides uocatur ; compara fidem auro ; si uenalis
 esset in nundinis fides, haberet pretium ? Lucra tua cogitas,
 damna tua non cogitas ? De arca gaudes, de corde non plan-
 25 gis ? Abundat nescio quid in arca tua ; sed uide quid imminu-
 tum sit in corde tuo. Cum aperueris arcam, inuenies solidos qui
 non erant ; bene, quia gaudes esse ibi quod ibi non erat. Ad-
 tende arcam cordis ; erat ibi fides, et non est. Si hac gaudes
 quare hac non plangis ? Plus perdidisti quam adquisisti. Vis
 30 uidere quid perdidideris ? Nec naufragio tibi posset auferri.
 Nam aliquando perdunt omnia in mari, nudi exeunt. Multi
 naufragauerunt cum Paulo : amatores huius saeculi passi sunt
 naufragium, et nudi omnes exierunt ; illi et quod foris habe-
 bant amiserunt, et domum cordis sui inuenerunt inanem ;
 35 Paulus autem in corde ferebat patrimonium fidei suae ; nullis
 fluctibus, nullis tempestatibus potuit auferri ; nudus exiit, et
 diues exiit. Tales diuitias quaerere debemus. Sed non eas
 uideo, dicis mihi. Stulta anima, non eas uides oculis carnis
 tuae ; habeto oculum cordis, et uides eas. Sed non uides fidem.
 40 Quare illam uides in altero ? Quare clamas quando tibi fran-
 gitur, si non eam uides ? Frangat tibi aliquis fidem ; clamas.
 Vis ergo tibi exhiberi, et tunc uides ; cum petitur, ut exhi-
 beas, tunc non uides ? Quod clamas alium non habere erga te,
 plange te non habere erga alium. Et uide quia peccatum quod
 45 facis, sine substantia est. Quod enim acquiritur de peccato,
 uidetur esse substantia. Sed et hoc non acquiritur. Ille enim
 habet aurum, qui nouit uti auro : qui autem auro uti non no-
 uit, habetur, non habet ; possidetur, non possidet. Estote do-
 mini auri, et non serui auri, quia et aurum Deus fecit, et te
 50 super aurum ipse fecit ; aurum fecit ad subsidium tuum, et te
 ad imaginem suam. Vide quod supra te est, et calcas quod
 infra te est. Quid ergo adquisisti ? Vis uidere quam aqua sine
 substantia sit ? Tolle tecum ad inferos quod adquisisti : quid
 facturus es ? Adquisisti aurum, perdidisti fidem ; post pau-
 55 cos dies exis de hac uita, aurum quod adquisisti perdita fide,
 auferre tecum non potes ; cor tuum inane fidei, ad poenas
 exit, quod plenum fide ad coronam exiret. Ecce nihil est quod
 fecisti, et propter nihil Deum offendisti. Aqua sine substantia
 est quae te demersit. Propter quid irritauit Deum peccator ?
 60 Confundantur inique facientes uane. Nemo enim non inaniter
 inique facit ; sed nemo considerat.

PL
1646

μ 1409

10. Eunt homines, audiunt prouerbum illud uulgare ; et
 prouerbia Dei dormitant in eis. Quod prouerbum ? Malo quod
 teneo, quam quod spero. O infelix, quid tenes ? Ecce dicis :

32 cfr Act. 27, 41. 59 cfr Ps. 9, 34. 60 cfr Ps. 24, 4.

9, 51 calca Lou. 10, 1/2 audiunt usq. in eis] b codd. Am., audiunt uerbum dei et
 prouerbia dei et dormitant in eis ; audiunt prouerbum illud uulgare et uigilant

Malo quod teneo ; tene sic ut non amittas, et dic : Malo quod
 5 teneo. Si autem non tenes, quare non illud tenes quod non po-
 tes amittere ? Quid ergo tenes ? Aurum. Tene ergo ; si tenes,
 non tibi auferatur inuito. Si autem et per aurum traheris
 quo non uis, et ideo te quaerit maior raptor, quia inuenit mi-
 10 norem raptorem ; ideo te quaerit maior aquila, quia prior ce-
 pisti leporem : praeda tibi fuit minor, praeda eris maiori. Haec
 non uident homines in rebus humanis ; tanta cupiditate cae-
 cantur. Mira res est, fratres ; horrent qui considerant. Quae-
 rit potentior infirmiolem, et quaerit eum opprimere, non ob
 aliud, nisi quia habet quod illi auferat ; uidet illum pati sub
 15 se tribulationem, non ob aliud, nisi propter quod habet ; et
 hoc ipse, propter quod ille patitur tribulationem, ad se con-
 gerit. Non adtendebat, quando illum persequabatur ; ille fu-
 giebat, ille torquebatur, ille timebat, ille ubi se absconderet
 quaerebat ; unde pateretur ista mala, nisi quia habebat ? Vel
 20 in illo disce quid fugias ; quia res quae illum torquebat, te
 persequente, ne auferretur a te, et te sic habet torquere alio
 persequente. Adtendis quia pinguis est ; si propterea illum
 quaeris, quia pinguis est ; time pinguescere, ne alter te quaerat.
 Et omnia inaniter fiunt ; quaere finem : tenebrae occurrunt ;
 25 quaere quare ; nihil occurrit.

6. **11.** Ergo exsultent et laetentur in Domino qui dicunt :
Pertransiit anima nostra aquam sine substantia ;
 et recipiant substantiam suam. Perdiderunt illam uiuentes PL
 prodige ; sed num pauper factus est Pater ? Redeant, et in- 1647
 5 uenient ibi diuitias quas in longinqua peregrinatione cum me-
 retricibus consumserunt ; euadant aquam sine substantia, et
 dicant : *Benedictus Dominus, qui non dedit nos in*
uenationem dentibus eorum. Venantes enim erant per-
 sequentes, et posuerunt escam in muscipula. Quam escam ?
 10 Dulcedinem uitae huius, ut unusquisque propter dulcedinem
 huius uitae mittat caput in nequitiam, et muscipula compri-
 matur. Non illi in quibus erat Dominus, illi qui dicunt : *Nisi*
quia Dominus erat in nobis, non capti sunt in muscipula. Sit
 in te Dominus, et nec tu capieris in muscipula ; clama : *Bene-*
 15 *dictus Dominus, qui non dedit nos in uenationem*
dentibus eorum.

7. **12.** *Anima nostra sicut passer eruta est de musci-*
pula uenantium. Quia in ipsa anima Dominus erat, ideo
 sicut passer eruta est anima de muscipula uenantium. Quare
 sicut passer ? Quia incauta ceciderat sicut passer ; et poterat
 5 dicere postea : Ignoscet mihi Deus. O passer instabilis, fige
 potius pedes in petra, noli ire ad muscipulam. Caperis, consu-

in eo Er. Lou. 11, 2 pertransibit b (hic tantum) 8 uenatione a 12 non]
 nam Lou. 12, 1 eruta] liberata a, erepta b (at l. 14 eruta m. 1, ep s. l. m. alt.)
 Prosp. 1/2 laqueo Prosp. 5 ignosce Lou. 6 pedes] fidei praem. Lou.
 capieris Lou.

meris, obtereris. Sit in te Dominus, et de maioribus minis eruet te, de muscipula uenantium. Quomodo si uideas auem ueluti iam cadere in muscipulam, facis maiorem strepitum, ut
 10 uolet de muscipula ; sic et martyres, iam forte aliqui ipsorum intendebant collum in dulcedinem uitae huius ; Dominus qui erat in illis, fecit strepitum gehennarum, et erutus est passer de muscipula uenantium : *Anima nostra sicut passer* ^{μ 1410}
eruta est de muscipula uenantium. Et quid ? semper
 15 erit illa muscipula ? Muscipula erat dulcedo uitae huius, illi non haeserunt in muscipula, et occisi sunt ; illis occisis muscipula fracta est ; iam non remansit dulcedo uitae huius, per quam possint iterum capi, sed illa contrita est, numquid et passer contritus est ? Absit ; quia non erat in muscipula :
 20 *Muscipula contrita est, et nos eruti sumus.*

8. **13.** Clament ergo, quia eruti sunt ; uolent ad Deum, triumphent in Deo, quia eruti sunt ; quoniam Dominus erat in eis, ne a muscipula caperentur. Quare muscipula contrita est, et nos eruti sumus ? Vis scire quare ? *Adiutorium nostrum*
 5 *in nomine Domini, qui fecit caelum et terram.* Nam si adiutorium hoc non esset, non quidem aeterna maneret muscipula ; sed cum captus esset, contereretur passer. Nam uita ista transitura est ; et qui dulcedine eius capti fuerint, et per hanc dulcedinem offenderint Deum, cum ista uita trans-
 10 ibunt. Nam conteretur muscipula ; certi estote : omnis dulcedo uitae istius praesentis non erit, impleta sorte loci sui ; sed opus est non haerere, ut quando conteretur muscipula, tunc exsultes et dicas : *Muscipula contrita est, et nos eruti sumus.* Sed ne putes hoc uiribus tuis te posse, adtende
 15 cuius est opus ut eruaris (nam si superbieris, in muscipulam cadis), et dic : *Adiutorium nostrum in nomine Domini,* PL
qui fecit caelum et terram. 1648

14. Psalmus tractatus est, et quantum Dominus adiuuare dignatus est, ut puto, expositus. Crastino etiam die sermonem deberi Caritati uestrae optime nostis ; adestote, et adiuuate nos orationibus uestris. Pollicitationis enim nostrae memi-
 5 nisse debetis ; nec dicerem quid essem tractaturus, nisi adiuuari uolens studio fidei et orationum uestrarum. Meministis enim me promississe uobis de hoc tractare quod dictum est in euangelio : *lex per Moysen data est ; gratia et ueritas per Iesum Christum facta est.* Solent enim homines haeretici, maxime

14, 8 Ioh. 1, 17.

7 obtineris *Er. Ven. Lugd.* 10 martyrum *Er. Lugd. Ven. Lou.* 20 laqueus contritus *Prosp.* est] sunt a eruti] liberati b (at l. 14 eruti) a *Prosp.* 13, 14 adtende] ad eius fuge auxilium *Lou.* 15 cuius est opus] *plures codd.,* esto pius b et alii, cuius est opis *Am.,* cuius est opis, esto pius *Er.,* cuius est *Lou.* 14, 9 homines] *codd.,* omnes *edd.*

- 10 Manichaei, reprehendere legem, et dicere quia Deus illam non dedit. Exponendus est enim locus iste, ut cognoscatur quia et legem Deus dedit, et lex per Moysen data est ; ut non saluaret, propter certam causam. Non saluauit lex, ut lator legis ipse Imperator desideraretur, qui indulgentiam daret peccantibus ;
 15 et data quidem lex esset per Moysen, gratia autem et ueritas per Iesum Christum fieret. Ad hoc intentos uos facere uolui. Aderit Domini misericordia, non ex meritis nostris, sed forte pro merito desiderii uestri ; neque ex facultatibus nostris, sed ex abundantia donorum suorum ; ut sic tractetur res satis
 20 necessaria hominibus positis in nouo testamento, ut omnino nullas latebras inueniat inimicus, ubi se occultet ad decipiendos fideles.

IN PSALMVM CXXIV

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1.2.

1. Psalmus iste, pertinens ad numerum canticorum graduum (de quo titulo in aliis iam multa diximus, et repetere nolumus, ne uos obtundamus potius quam instruamus), docet μ 1411
 nos adscendentes et leuantes animas nostras ad Dominum
 5 Deum nostrum affectu caritatis atque pietatis, non intendere in homines qui prosperantur in hoc saeculo felicitate falsa atque uentosa et prorsus seductoria ; ubi nihil aliud nutriunt quam superbiam, et cor eorum congelascit aduersus Deum, et fit durum aduersus imbrem gratiae ipsius, ne fructum ferat.
 10 Praesumentes enim omnia sibi abundare, quae uidentur huic uitae necessaria, et ultra quam necessaria, extolluntur ; et cum sint homines per iniquitatem inferiores omnibus hominibus, per superbiam superiores se putant omnibus hominibus. Atque utinam uel sicut alios homines se esse deputarent. Hos
 15 autem aliquando intuendo et nimis adtendendo, etiam illi qui Deum colunt, fluctuant et nutant, quasi perierit merces eorum quare Deum colunt, cum se uident in laboribus, in egestate, in aerumna, in morbo, in dolore, in aliqua necessitate, et uident alios habere sanitatem corporis, abundare
 20 temporalibus, incolumitate suorum gaudere, nitore honorum florere eos qui non solum Deum non colunt, sed et omnibus hominibus aduersantur ; adtendentes eos, nutant, et dicunt apud se quod aperte scriptum est in quodam psalmo : *Quomodo sciuit Deus, et si est scientia in Altissimo ? Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt diuitias.* Et sequi-

PL
1649

CXXIV, 1, 23 Ps. 72, 11-13.

12 non] nos *Lou.*

CXXIV, 1, 1/2 canticum graduum *titulus in a* 20 bonorum *PL*

tur : *Numquid uane iustificauit cor meum, et laui in innocentibus manus meas?* Numquid forte uanus fui, qui uolui iuste uiuere et innocenter inter homines conuersari, quando scio eos qui nolunt seruare innocentiam, habere tantam felicitatem, et insultare iustis per iniquitatem felices?

2. Sed quis illud dixit ibi in psalmo? Cuius nondum erat rectum cor. Sic enim coepit iste psalmus de quo modo testimonium dedimus, non iste quem considerandum et tractandum modo suscepimus, sed ubi dictum est : *Quomodo sciuit Deus, et si est scientia in Altissimo? Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt diuitias. Numquid uane iustificauit cor meum, et laui in innocentibus manus meas?* ille ergo psalmus, ubi uidetis quia periclitatur anima, ubi uidetis quia nutant pedes, sic coepit : *Quam bonus Deus Israel rectis corde! Mei autem, inquit, paene commoti sunt pedes, paulo minus effusi sunt gressus mei. Quare? Quia zelauit in peccatoribus, pacem peccatorum intuens.* Inde ergo dixit commotos pedes suos et paene effusos gressus, lapsu ad ruinam a Deo, quia intuitus est et inspexit felicitatem peccatorum, et uidit eos habere pacem, se autem laborem. Narrauit autem hoc cum iam euasisset, cum iam correcto corde Deo inhaesisset, narrauit praeterita pericula sua. Ergo, *Bonus Deus Israel.* Sed quibus? *Rectis corde.* Qui sunt recti corde? Qui non reprehendunt Deum. Qui sunt recti corde? Qui uoluntatem suam ad uoluntatem Dei dirigunt; non uoluntatem Dei ad uoluntatem suam curuare conantur. Breue praeceptum est, ut homo dirigat cor suum. Vis habere rectum cor? Tu fac quod uult Deus; noli Deum uelle facere quod uis tu. Prauicordes ergo sunt, id est, qui rectum cor non habent, qui sedent et disputant quomodo debuit facere Deus; non laudando quod fecit, sed reprehendendo. Corrigere illum uolunt; parum est quia corrigi ab eo nolunt, et dicunt: Non debuit Deus facere pauperes, sed soli diuites esse debuerunt; et ipsi soli uiuerent. Ut quid factus est pauper? ut quid uiuit? Reprehendit Deum pauperum. Quanto melius esset pauper Dei, et diues esset de Deo; hoc est, sequeretur uoluntatem Dei, et uideret paupertatem suam temporalem esse, et transituram, diuitias autem sibi spirituales ita uenturas, ut nullo pacto possent praeterire; et haberet in diuitiis cordis fidem, si ei non contingit aurum habere in arca? Quia si aurum haberet in arca, furem timeret, et aurum de arca etiam nolens perderet; fidem autem de corde non perderet, si ipse illam inde non expelleret. Cito autem responderi potest, carissimi. Fecit Deus pauperem, ut probet

PL
1650

2, 4 Ps. 72, 11-13. 9 Ps. 72, 1-3.

30 iniquitates *b codd. Am.* infelices *b* 2, 12 ergo] deficit *b usq. ps. 125, 3, 16* nostram 29 pauper *plures codd.*, in paupere *Foss.* 38/39 probet hominem] probet illum de diuite *nonnulli codd.*

hominem ; et fecit Deus diuitem, ut probet illum de paupere.
 40 Et omnia quae fecit Deus, recte fecit. Et si non possumus uide-
 dere consilium ipsius, quare illud sic fecit et illud sic ; bonum
 est nobis ut subdamur sapientiae ipsius, et credamus quia
 bene fecit, et si nondum nouimus quare fecit ; et habebimus
 cor rectum, ut praesumamus et confidamus in Domino, et non
 45 mouebuntur pedes nostri, et fit in nobis adscendentibus unde
 coepit iste psalmus : *Qui confidunt in Domino, sicut
 mons Sion, non commouebuntur in aeternum.*

3. Qui sunt isti ? *Qui inhabitant Ierusalem.* Ipsi non
commouebuntur in aeternum, qui inhabitant Ieru-
salem. Si hanc Ierusalem intellexerimus, omnes qui illic in-
 habitabant, bellis et euersione ipsius ciuitatis exclusi sunt ;
 5 modo quaeris Iudaeum in ciuitate Ierusalem, et non inuenis.
 Quare ergo *non mouebuntur in aeternum, qui inhabi-*
tant Ierusalem, nisi quia est alia Ierusalem ; de qua multa
 soletis audire ? Ipsa est mater nostra, cui suspiramus et gemi-
 mus in ista peregrinatione, ut ad illam redeamus. Erraueramus
 10 ab ea, et uiam non habebamus ; Rex ipsius uenit, et uia nobis
 factus est, ut ad illam redire possimus. Ipsa est illa, ubi *stan-*
tes erant pedes nostri in atris Ierusalem, sicut audistis in psal-
 mo canticorum graduum superiore, iam uobis exposito et tra-
 ctato qui interfuistis ; cui suspirabat ille qui cantabat : *Ieru-*
 15 *salem quae aedificatur ut ciuitas, cuius participatio eius in*
idipsum. Qui ergo ibi habitant *non mouebuntur in aeter-*
num. Qui autem habitauerunt in ista Ierusalem, moti sunt ;
 primo corde, postea exsilio. Quando moti sunt corde et ceci-
 derunt, tunc Regem ipsius supernae Ierusalem crucifixerunt.
 20 Iam spiritaliter foris erant, et ipsum Regem foras exclude-
 bant. Eiecerunt enim illum extra ciuitatem suam, et foris cru-
 cifixerunt. Et ipse eiecit illos extra ciuitatem suam, id est aeter-
 nam Ierusalem matrem omnium nostrum, quae est in caelis.

4. Qualis est ista Ierusalem ? Breuiter describit eam. *Mon-*
tes in circuitu eius. Magnum aliquid, nos esse in ea ciui-
 tate quam circumdederunt montes ? Ipsa est tota felicitas
 nostra, quia habebimus ciuitatem quam circumdederunt mon-
 5 tes ? Num enim non nouimus montes ? aut quid sunt montes,
 nisi tumores terrarum ? Alii sunt ergo montes amabiles, mon-
 tes excelsi, praedicatores ueritatis, siue angeli, siue apostoli,
 siue prophetae. Ipsi sunt in circuitu Ierusalem ; ambiunt il-
 lam, et quasi murum illi faciunt. De his montibus amabilibus
 10 et delectabilibus assidue scriptura loquitur. Aduertite cum μ 1413

3, 11 Ps. 121, 2. 14 Ps. 121, 3. 21 cfr Matth. 27, 32 ; Ioh. 19, 17.18.

47 commouebitur aliquot codd. Prosp. cum Vulg., mouebuntur a (cfr l. 6 et 16)
 3, 1 habitant in a, habitat in Prosp. 6 quare] quomodo uel certe alii codd.
 10 ab ea] aliquot codd., a uia edd.

auditis uel legitis; pluribus locis inuenitis montes delectabiles, quam nos possumus commemorare. Verumtamen quantum Dominus suggerit, delectat nos de his montibus multa dicere; et diuina testimonia de litteris sanctis occurrerunt no-
 15 bis. Ipsi sunt montes qui illuminantur a Deo: et primitus
 illuminantur, ut ab ipsis lumen descendat ad ualles, uel ad colles; quia non tantae sunt altitudinis, quantae sunt mon-
 tes. Ipsi sunt per quos nobis praerogatur scriptura, siue in prophetia, siue in apostolis, siue in euangelio. Ipsi sunt mon-
 20 tes de quibus cantamus: *Leuauit oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi*, quia de scripturis sanctis in hac uita habemus auxilium. Sed quia ipsi montes non a se prote-
 guntur, nec a seipsis nobis consulunt, nec spes nostra debet esse in montibus, ne maledicti simus qui spem in homine po-
 25 nimus, iam dixerat: *Leuauit oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi; auxilium, inquit, meum a Domino, qui fecit caelum et terram*. Ipsi sunt montes de quibus item dicit: *Suscipiant montes pacem populo tuo, et colles iustitiam*. Montes magni sunt, et colles minores sunt. Montes ergo uident, colles cre-
 30 dunt; qui uident, pacem susceperunt et adtulerunt ad eos qui credunt. Qui enim credunt, suscipiunt iustitiam; quia iustus ex fide uiuit. Angeli uident, annuntiant quod uident, et credimus nos. Iohannes ille: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*: uidebat, praedi-
 35 cavit nobis ut crederemus. Et per montes suscipientes pacem, susceperunt colles iustitiam; quia de ipsis montibus quid ait? Non dixit: A se habent pacem, uel, instituunt pacem, uel, generant pacem; sed, suscipiunt pacem. Vnde suscipiunt pacem, Dominus est. Sic ergo leua oculos tuos ad montes pro-
 40 pter pacem, ut auxilium tuum sit a Domino, qui fecit caelum et terram. Rursus illos montes commemorans Spiritus sanctus hoc ait: *Illuminans tu admirabiliter a montibus aeternis*. Non dixit: Illuminant montes; sed *Illuminans tu a montibus aeternis*: per montes istos quos aeternos esse uoluisti, praedicans
 45 euangelium, *tu illuminans*, non montes. Tales ergo *montes in circuitu Ierusalem*.

5. Et ut noueritis quales sint montes in circuitu eius; ubi commemorauit montes bonos scriptura, ualde raro et difficile, aut forte numquam non et statim ibi nominat Dominum, aut simul significat, ne spes remaneat in montibus. Ecce uidete
 5 quam multa commemorauit. *Leuauit oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi*: et ne ibi remaneas, *Auxilium*

4, 20 Ps. 120, 1. 24 cfr Ier. 17, 5. 25 Ps. 120, 1.2. 27/28 Ps. 71, 3.
 31 cfr Rom. 1, 17. 33 Ioh. 1, 1. 42 Ps. 75, 5.

4, 14 occurrunt *edd.* 19 in prophetis *plures codd.* (*fort. recte, cfr Prosp.*)
 apostolis] epistolis *edd.* 45 illuminas *Er. Lugd. Ven. Lou.*

meum, inquit, a Domino, qui fecit caelum et terram. Rursus :
Suscipiant montes pacem populo tuo ; cum dixit : *Suscipiant*,
ostendit alium esse fontem pacis unde illi suscipiunt. Rursus :
10 *A montibus illuminans* : sed tu dixit : *Illuminans tu admirabiliter a montibus aeternis*. Item hoc loco cum dixisset : *Montes in circuitu eius*, ne tu rursus remaneres in montibus, statim subiunxit : *Et Dominus in circuitu plebis suae* ; ut tua spes non sit in montibus, sed in illo qui illuminat mon-^{μ 1414}
15 tes. Cum enim ille habitat in montibus, id est in sanctis, ipse PL
est in circuitu plebis suae ; et ipse muravit plebem suam munimento spiritali, ne moueatur in aeternum. At uero de illis
20 montibus malis quando loquitur scriptura, non eis addit Dominum. Tales montes, iam saepe diximus uobis, significant
magnas quasdam animas, sed malas. Non enim putetis, fratres, quia potuerunt fieri haereses per aliquas paruas animas. Non fecerunt haereses, nisi magni homines ; sed quantum
25 magni, tantum mali montes. Non enim montes erant tales qui susciperent pacem, ut colles iustitiam ; sed illi dissensionem
susceperunt a diabolo patre suo. Montes ergo erant : ad
tales montes caue ne fugias. Venturi enim sunt homines, et dicturi tibi : Magnus ille uir, et magnus ille homo. Qualis fuit ille Donatus ! qualis est Maximianus ! et nescio quis
30 Photinus, qualis fuit ! et ille Arius qualis fuit ! Omnes istos
montes nominavi, sed naufragos. Videtis quia lucet de illis aliqua flamma sermonis, et aliquis de ipsis ignis accenditur. Si nauigatis in ligno, et noctem patimini, id est, caliginem huius uitae ; non uos fallant, nec dirigatis illuc nauim : ibi sunt saxa, ibi naufragia magna fiunt. Cum ergo tibi laudati fuerint isti
35 montes, et coeperit tibi suaderi ut uenias ad ipsos montes, quasi ad auxilium, et ibi requiescas, responde : *In Domino confido ; quomodo dicitis animae meae : Transmigra in montes sicut passer ?* Bonum est enim tibi ut in illos montes leues oculos unde tibi auxilium a Domino sit, ut euadas sicut passer
40 de muscipula uenantium, non transmigres in montes. Passer enim instabilis res est ; cito mouetur, cito uolat hinc et inde. Sed tu confide in Domino, et eris sicut mons Sion ; non commoueberis in aeternum, et non transmigrabis in montes sicut passer. Numquid ibi sic nominauit montes, ut de Domino di-
45 ceret ?

6. Sed montes tales ama, in quibus Dominus est. Tunc autem te amant ipsi montes, si non in illis spem posueris. Videte, fratres, quales sunt montes Dei. Nam inde sic nominati

5, 36 Ps. 10, 2.

5, 9 fontem] *plures codd.*, montem *edd.* 16 mutauit *Lou.* 24 colles] susciperent
add. Er. Lugd. Ven. Lou. PL 28 Maximianus *Er. Lou.* 28/29 nescio
Photinus qualis fuit ? *Er. Lugd. Ven. Lou.*

sunt in alio loco : *Iustitia tua sicut montes Dei*. Non iustitia
 5 ipsorum, sed *iustitia tua*. Audi talem montem apostolum : *Vt
 inueniar in illo, inquit, non habens iustitiam meam quae ex
 lege est, sed eam quae est per fidem Christi*. Illi autem qui per
 iustitiam suam montes esse uoluerunt, sicut Iudaei quidam
 uel pharisaei principes eorum, sic reprehenduntur: *Ignorantes*
 10 *enim Dei iustitiam, et suam uolentes constituere, iustitiae Dei
 non sunt subiecti*. Qui autem subiecti sunt, sic sunt alti, ut hu-
 miles sint. Et quia magni sunt, montes dicuntur ; quia uero
 subiecti sunt Deo, ualles sunt ; et quia habent capacitatem
 pietatis, suscipiunt abundantiam pacis et inundationem trans-
 15 mittunt ad colles. Modo tamen tu uide quos montes ames. Si PL
 uis amari a bonis montibus, noli spem ponere nec in bonis 1653
 montibus. Nam qualis mons erat Paulus ? quando inuenitur
 talis ? (De magnitudine loquimur hominum.) Tanta gratiae
 quisquam potest facile inueniri ? Et tamen timebat ne passer
 20 ille in illo poneret spem. Et quid ait ? *Numquid Paulus pro* μ 1415
uobis crucifixus est ? Sed leuate oculos in montes, unde auxi-
 lium ueniat uobis ; quia *ego plantaui, Apollo rigauit ;* sed
 auxilium uestrum a Domino, qui fecit caelum et terram ; quia
Deus incrementum dedit. Ergo *montes in circuitu eius*.
 25 Sed quomodo *montes in circuitu eius*, sic et *Dominus
 in circuitu plebis suae, ex hoc nunc et usque in sae-
 culum*. Si ergo *montes in circuitu eius, et Dominus
 in circuitu plebis suae*, constringit Dominus plebem
 suam in unum uinculum caritatis et pacis, ut qui confidunt in
 30 Domino sicut mons Sion, non commoueantur in aeternum ;
 et hoc est, *ex hoc et usque in saeculum*.

3. 7. *Quoniam non derelinquet Dominus uirgam pec-
 catorum super sortem iustorum, ut non extendant
 iusti ad iniquitatem manus suas*. Modo quidem iusti
 aliquantum laborant, et modo aliquando iniusti dominantur
 5 iustis. Quibus modis ? Aliquando iniusti perueniunt ad hono-
 res saeculi ; cum peruenerint et facti fuerint uel iudices, uel
 reges, quia hoc facit Deus propter disciplinam plebis suae, pro-
 pter disciplinam populi sui ; non potest fieri nisi ut exhibeatur
 illis honor debitus potestati. Ordinauit enim sic Deus ecclesiam
 10 suam, ut omnis potestas ordinata in saeculo habeat honorem,
 et aliquando a melioribus. Sed exempli gratia unam rem dico ;
 hinc conicite gradus omnium potestatum. Prima et quotidia-
 na potestas hominis in hominem domini est in seruum. Prope

6, 4 Ps. 35, 7. 5 Phil. 3, 9. 9 Rom. 10, 3. 20 I Cor. 1, 13. 22 I
 Cor. 3, 6.

6, 31 et hoc usq. saeculum] *om. plures codd.* 7, 1 quia *Prosp.* (cfr n. 8, l. 17 et 37)
 derelinquet dominus uirgam] *derelinques uirga a, derelinquitur uirga Prosp.*
 5 quibus modis] *om. aliquot codd., alii signum interrogationis om.*

omnes domus habent huiusmodi potestatem. Sunt domini,
 15 sunt et serui ; diuersa sunt nomina : sed homines et homines
 paria sunt nomina. Et quid dicit apostolus, docens seruos do-
 minis suis subditos esse ? *Serui, obaudite dominis uestris se-*
condum carnem : quia est dominus secundum spiritum. Ille
 est uerus dominus et aeternus ; isti autem temporales secun-
 20 dum tempus. Tu cum ambulas in uia, cum uiuis in hac uita,
 non uult te facere superbum Christus. Contigit tibi ut christia-
 nus efficereris, et haberes dominum hominem : non ideo chri-
 stianus effectus es, ut dedigneris seruire. Cum enim Christo
 iubente seruis homini, non illi seruis, sed illi qui iussit. Et hoc
 25 ait : *Obaudite dominis uestris secundum carnem, cum timore et*
tremore, in simplicitate cordis ; non ad oculum seruientes, quasi
hominibus placentes, sed quasi serui Christi, facientes uolunta-
tem Dei ex animo, cum bona uoluntate. Ecce non fecit de seruis
 liberos, sed de malis seruis bonos seruos. Quantum debent di-
 30 uites Christo, qui illis componit domum ! ut si fuit ibi seruus
 infidelis, conuertat illum Christus, et non ei dicat : Dimitte do-
 minum tuum ; iam cognouisti eum qui uerus est Dominus ; PL
 ille forte impius est et iniquus, tu iam fidelis et iustus ; 1654
 indignum est ut iustus et fidelis seruiat iniquo et infideli. Non
 35 hoc ei dixit, sed magis : Serui. Et ut corroboraret seruum,
 hoc dixit : Exemplo meo serui ; prior seruiui iniquis. Dominus
 enim tanta in passione sustinens, a quibus sustinuit, nisi do-
 minus a seruis ? et a quibus, nisi a malis seruis ? Nam si fuis-
 sent boni serui, honorarent dominum. Sed quia mali serui
 40 erant, iniuriauerunt. Ille quid contra ? Reddidit dilectionem
 pro odio. Ait enim : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid*
faciunt. Si Dominus caeli et terrae, per quem facta sunt omnia, μ 1416
 seruiuit indignis, rogauit pro saeuientibus et furentibus, et
 tamquam medicum se exhibuit adueniens (nam et medici et
 45 arte et sanitate meliores seruiunt aegrotis) ; quanto magis
 non debet dedignari homo, ex toto animo, et ex tota bona
 uoluntate, cum tota dilectione seruire domino etiam malo ?
 Ecce seruit melior deteriori, sed ad tempus. Quod autem
 dixi de domino et seruo, hoc intellegite de potestatibus et re-
 50 gibus, de omnibus culminibus huius saeculi. Aliquando enim
 potestates bonae sunt, et timent Deum ; aliquando non timent
 Deum. Iulianus exstitit infidelis imperator, exstitit apostata,
 iniquus, idololatra ; milites christiani seruierunt imperatori
 infideli ; ubi ueniebatur ad causam Christi, non agnoscebant
 55 nisi illum qui in caelo erat. Si quando uolebat ut idola colerent,
 ut thurificarent, praeponebant illi Deum ; quando autem dice-
 bat : Producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtem-

7, 17/28 Eph. 6, 5.6. 41 Luc. 23, 34.

35 seruiet ut corroboraret aliquot codd., seruiat. Et ut corroboraret Lou.

perabant. Distinguebant dominum aeternum a domino temporali; et tamen subditi erant propter dominum aeternum, 60 etiam domino temporali.

8. Sed numquid sic erit semper, ut iniqui imperent iustis? Non sic erit. Videte enim quid dicat iste psalmus: *Quoniam non derelinquet Dominus uirgam peccatorum super sortem iustorum.* Sentitur ad tempus uirga peccatorum 5 super sortem iustorum; sed non ibi relinquitur, non erit in aeternum. Veniet tempus, quando unus agnoscatur Deus; ueniet tempus, quando Christus in claritate sua apparens congreget ante se omnes gentes, et diuidat eas, sicut diuidit pastor haedos ab ouibus: oues ponet ad dexteram, haedos ad sinistram. Et uidebis ibi multos seruos inter oues, et multos dominos inter haedos; et rursus multos dominos inter oues, multos seruos inter haedos. Non enim quia sic consolati sumus seruos, omnes serui boni sunt; aut quia sic repressimus superbiam dominorum, omnes domini mali sunt. Sunt boni fideles 10 domini, et sunt mali: sunt boni fideles serui, et sunt mali. Sed quamdiu serui boni seruiunt malis dominis, ferant ad tempus: *Quia non derelinquet Dominus uirgam peccatorum super sortem iustorum.* Quare hoc? *Vt non extendant iusti ad iniquitatem manus suas:* ut ad tempus ferant 20 iusti iniquos dominantes, et intellegant non esse hoc sempiternum, sed praeparent se ad possidendam sempiternam hereditatem. Quam hereditatem? Vbi destruetur omnis potentatus, et omnis potestas, ut sit Deus omnia in omnibus. Ad hoc se seruantes, et hoc corde contemplantes, et adhuc in fide retinentes, et ut uideant perdurantes, *non extendunt manus suas in iniquitatem.* Nam si uideant quia semper est uirga peccatorum super sortem iustorum, cogitant apud se, et dicunt: Quid mihi prodest quia iustus sum? Semper mihi dominabitur iniquus, et semper seruus ero? Faciam ergo et 30 ego iniquitatem, quia nihil prodest tenere iustitiam. Ne autem hoc dicat, insinuat illi fides, quia ad tempus potest esse uirga peccatorum super sortem iustorum: *non eam relinquet Dominus super sortem iustorum, ut non extendant iusti in iniquitatem manus suas,* sed teneant ab iniquitate manus suas, et ferant iniquitatem, non faciant. Melius est enim iniustitiam ferre quam facere. Vnde non semper 35 erit? *Quia non derelinquet Dominus uirgam peccatorum super sortem iustorum.*

PL

1655

μ 1417

4. 9. Hoc cogitant qui recti sunt corde, de quibus paulo ante dixi, qui uoluntatem Dei sequuntur, non uoluntatem suam. Sed qui sequi Deum uolunt, faciunt illum praecedentem, et

8, 8 cfr Matth. 25, 32.33. 23 cfr I Cor. 15, 28.

8, 24 adhuc] hoc Lou.

9, 3 sed qui] om. aliquot codd. Am. Er.

sequi] om. alii codd.

se sequentes, non autem se praecedentes, et illum sequentem ;
 5 et in omnibus eum bonum inueniunt, siue emendantem, siue
 consolantem, siue exercentem, siue coronantem, siue purgan-
 tem, siue illuminantem, sicut apostolus ait : *Scimus quoniam*
diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. Et ideo sequi-
 tur : *Benefac, Domine, bonis et rectis corde.*

5. **10.** Sicut autem declinat a malo, et facit bonum rectus cor-
 de, quia non zelat in peccatoribus, pacem peccatorum intuens,
 sic prauis cordis, qui scandalizatur in uis Domini, declinat a
 Deo, et facit malum, et inescatur dulcedine saeculi, et ea illa-
 5 queatus et captus amaras poenas luit. Declinanti autem a
 Deo, cuius disciplinam ferre noluit, fit illi iudicium Dei
 uerus laqueus falsa malorum felicitas. Vnde continuo subiun-
 git : *Declinantes autem in strangulationem abducet*
Dominus cum operantibus iniustitiam ; id est, quo-
 10 rum facta imitati sunt, quia eorum praesentes laetitia am-
 uerunt, et futura supplicia non crediderunt. Qui ergo recti
 sunt corde, et non declinant, quid habebunt ? Iam ueniamus
 ad ipsam hereditatem, fratres, quia filii sumus. Quid posside-
 bimus ? quae est hereditas ? quae patria nostra ? quid uoca-
 15 tur ? Pax. Per hanc uos salutamus, hanc uobis annuntiamus,
 hanc suscipiunt montes, et colles iustitiam. Ipsa est Christus :
Ipsa enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium
parietem maceriae soluit. Quia filii sumus, hereditatem habe- PL
 20 quia exheredati sunt qui non amant pacem. Non autem amant
 pacem, qui diuidunt unitatem. Pax possessio piorum est, pos-
 sessio heredum. Et qui sunt heredes ? Filii. Audite euange-
 lium : *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei uocabuntur.* Audite
 et conclusionem huius psalmi : *Pax super Israel.* Israel,
 25 Videns Deum ; Ierusalem, Visio pacis interpretatur. Intelle-
 gat Caritas uestra : Israel interpretatur : Videns Deum ; Ieru-
 salem interpretatur : Visio pacis. *Qui non commouebuntur in*
aeternum ? Qui inhabitant Ierusalem. Non commouebuntur
 ergo in aeternum, qui inhabitant uisionem pacis. Et *pax*
 30 *super Israel.* Ergo Israel qui uidens Deum est, uidens pa-
 cem est ; et ipsa Israel est et Ierusalem, quia populus ille Dei,
 ipsa est ciuitas Dei. Si ergo uidens pacem, hoc est uidens
 Deum ; merito et Deus ipse est pax. Ergo quia Christus Filius
 Dei pax est, ideo uenit colligere suos, et discernere ab iniquis.
 35 A quibus iniquis ? Qui oderunt Ierusalem, qui oderunt pacem,

9, 7 Rom. 8, 28. 10, 1 cfr Ps. 36, 27. 2 cfr Ps. 72, 3. 16 cfr Ps. 71, 3.
 17 Eph. 2, 14. 23 Matth. 5, 9.

10, 3 prauis cordis] *plures codd.*, prauicordius *alii codd.* Am., prauis corde *alii*, pra-
 uicordis est *Er. Lou.* 8 strangulatione a, obligationem *Prosp.* abducet]
quidam codd. Lou. cum LXX, adducet *plures codd.* a *Prosp. cum Vulg.*

qui uolunt conscindere unitatem, qui non credunt paci, qui falsam pacem pronuntiant in populo, et non illam habent. Quibus respondetur, cum dixerint : Pax uobiscum, Et cum spiritu tuo, falsum dicunt, et falsum audiunt. Quibus dicunt :
 40 Pax uobiscum ? quos separant a pace orbis terrarum. Et quibus dicitur : Et cum spiritu tuo ? Qui dissensiones amplectuntur, et odiunt pacem. Si enim in spiritu eorum esset pax, nonne unitatem diligerent, et relinquerent dissensionem ? ^{μ 1418}
 45 Falsum ergo pronuntiantes, falsum audiunt. Nos uerum pronuntiemus, et uerum audiamus. Simus Israel, et amplectamur pacem ; quia Ierusalem est uisio pacis, et nos Israel, et *pax super Israel*.

IN PSALMVM CXXV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1. 1. Sicut iam meministis, ex ordine nobis tractantibus iste psalmus est centesimus uicesimus quintus, qui inter illos psalmos est, quorum est titulus : *Canticum graduum*. Est autem, sicut nostis, uox adscendentium : quo, nisi ad illam
 5 supernam Ierusalem, matrem omnium nostrum, quae est in caelis ? Quae superna est, ipsa et aeterna ; haec autem quae in terra fuit, umbram habebat illius. Itaque ista cecidit, illa permanet : haec impleuit tempus praedicationis, illa tenet aeternitatem nostrae reparationis. Ab illa peregrinamur in hac uita,
 10 ad eius reditum suspiramus ; tamdiu miseri et laborantes, donec ad illam redeamus. Nec ciues nostri angeli dimiserunt nos in peregrinatione, sed annuntiauerunt nobis ipsum Regem uenturum ad nos. Et uenit ad nos, et contemptus est inter nos a nobis, et postea nobiscum ; et docuit nos contemni, quia
 15 contemptus est ; docuit tolerare, quia tolerauit ; docuit pati, quia passus est ; et promisit resurrecturos, quia resurrexit, in seipso ostendens quid sperare debeamus. Si ergo, fratres, prophetae antiqui, patres nostri, antequam Dominus Iesus Christus ueniret in carne, antequam mortuus resurrexisset et ad-
 20 scendisset in caelum, suspirabant tamen illi ciuitati ; quantum nos oportet desiderare, quo nos ipse praecessit, et unde numquam recessit ? Non enim Dominus sic uenit ad nos, ut desereret angelos ; et illis mansit, et ad nos uenit ; illis mansit in maiestate, ad nos uenit in carne. Eramus autem ubi ? Si redemtor noster ille dicitur, captiui tenebamur. Vbi ergo tene-

CXXV, 1, 5 cfr Gal. 4, 26.

41/42 qui usq. pacem] *om. omnes codd. Am.* 42 euim] *om. omnes codd. Am.*

CXXV, 1, 14 nobiscum] *codd., fuit add. edd.* 23 illis] *codd., cum praem. edd.*
 24 ubi] *codd. Am., ibi, ubi redemtor noster ille uenisse dicitur et captiui teneba-*

bamur, ut ille ueniret redimere captiuos ? ubi tenebamur ?
 Forte apud barbaros ? Peior est barbaris diabolus et angeli
 eius. Ipsi antea tenebant genus humanum ; ab eis redemit nos,
 qui non aurum neque argentum, sed sanguinem suum pro no-
 30 bis dedit.

2. Quomodo autem homo uenerat in captiuitatem, Paulum
 apostolum interrogemus. Etenim ipse praecipue gemit in ista
 captiuitate, suspirans aeternae Ierusalem ; et docuit nos ge-
 mēre ex ipso Spiritu quo et ille impletus gemebat. Hoc enim
 5 ait : *Omnis creatura congemiscit et dolet usque nunc.* Et
 iterum : *Vanitati enim creatura subiecta est,* ait, *non sponte,*
sed propter eum qui subiecit in spe. Omnem creaturam dixit
 in hominibus etiam non credentibus, sed tamen credituris,
 ingemiscere creaturam in laboribus. Numquidnam in his
 10 tantum, qui nondum crediderunt ? iam uero in his qui
 crediderunt non gemit, nec parturit creatura ? *Non solum*
autem, inquit, *sed et nos ipsi primitias spiritus habentes,* id est,
 qui iam spiritu Deo seruimus, qui iam mente Deo credidimus,
 et in ipsa fide primitias quasdam dedimus, ut primitias no-
 15 stras sequamur ; ergo *et nos ipsi in nobismetipsis ingemisci-*
mus, adoptionem exspectantes, redemptionem corporis nostri.
 Gemebat ergo et ipse, et gemunt omnes fideles, adoptionem ^{μ 1419}
 exspectantes, redemptionem corporis sui. Vbi gemunt ? In
 ista mortalitate. Quam redemptionem exspectant ? Corporis
 20 sui, quae praecessit in Domino, qui resurrexit a mortuis, et
 adscendit in caelum. Hoc nobis antequam reddatur, necesse
 est gemamus, etiam fideles, etiam sperantes. Ideo sequitur
 ibi, et dicit ; cum diceret : *Et ipsi in nobismetipsis ingemisci-*
mus, adoptionem exspectantes, redemptionem corporis nostri ;
 25 quasi diceretur ei : Quid tibi ergo profuit Christus, si adhuc
 gemis ; et quomodo Saluator saluum te fecit ? qui gemit,
 adhuc aegrotat ; subiunxit et ait : *Spe enim salui facti sumus.*
Spes autem quae uidetur, non est spes : quod enim uidet quis,
quid sperat ? Si autem quod non uidemus speramus, per pa-
 30 *tientiam exspectamus.* Ecce quare gemimus, et quomodo gemi-
 mus ; quia quod speramus, iam quidem exspectamus, sed
 nondum tenemus, et donec teneamus, in tempore suspiramus,
 quia desideramus, quod nondum tenemus. Quare ? Quia *spe* ^{PL}
salui facti sumus. Iam caro sumta de nobis in Domino, non ¹⁶⁵⁸
 35 *spe,* sed re salua facta est. Resurrexit enim et adscendit in
 capite nostro caro nostra salua ; in membris adhuc saluanda
 est. Secura gaudeant membra, quia a capite suo non sunt de-
 serta. Dixit enim membris laborantibus : *Ecce ego uobiscum*
sum usque ad consummationem saeculi. Ita factum est ut con-

2, 5 sqq. Rom. 8, 20-25. 38 Matth. 28, 20.

mur Er. Lou. 2, 10 tantum] gemit add. Er. Lugd. Ven. Lou. PL

40 uerteremur ad Deum. Spem enim non habebamus, nisi ad saeculum ; et inde serui miseri, et bis miseri, quia et in hac uita
 spem posueramus, et faciem habentes ad saeculum, dorsum
 contra Deum. Cum uero conuerterit nos Dominus, ut iam
 incipiamus faciem habere ad Deum, et dorsum ad saeculum,
 45 qui adhuc in uia sumus, tamen patriam adtendimus ; et quan-
 do forte aliquam tribulationem patimur, sed tamen tenemus
 uiam, et ligno portamur ; asper quidem uentus, sed uentus
 prosper est : cum labore quidem, sed cito ducit, cito perducit.
 Quia ergo de captiuitate nostra gemebamus, gemunt au-
 tem et illi qui iam crediderunt ; quomodo autem facti sumus
 50 captiui, obliti fuimus, sed per scripturam commemoramur ;
 Paulum ipsum apostolum interrogemus ; ait enim : *Scimus
 enim quia lex spiritalis est ; ego autem carnalis sum, uenumda-
 tus sub peccato.* Ecce unde facti sumus captiui, quia uenum-
 55 dati sumus sub peccato. Quis nos uendidit ? Nos ipsi, qui consensimus seductori. Vendere nos potuimus, redimere nos non
 possumus. Vendidimus nos consensione peccati, redimimur
 in fide iustitiae. Sanguis enim innocens datus est pro nobis, ut
 redimeremur. Quemcumque sanguinem ille fudit persequendo
 60 iustos, qualem sanguinem fudit ? Iustorum quidem sanguinem
 fudit : prophetarum, patrum nostrorum, iustorum sanguinem
 fudit et martyrum : tamen omnes de propagine peccati
 uenientes. Vnum sanguinem fudit eius qui non iustificatus,
 sed iustus natus est ; illo sanguine fuso, perdidit quos
 65 tenebat. Pro quibus enim datus est innocens sanguis, redempti
 sunt ; et conuersi a captiuitate, cantant istum psalmum.

3. *Cum conuerteret Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Hoc uoluit dicere : Facti sumus gaudentes. Quando ? *Cum conuerteret Dominus captiuitatem Sion.* Quae Sion ? Ipsa Ierusalem, et aeterna ^{μ 1420}
 5 Sion. Quomodo aeterna Sion, quomodo captiua Sion ? In angelis aeterna, in hominibus captiua. Non enim omnes illius
 ciuitatis ciues captiui sunt ; sed qui inde peregrinantur, ipsi
 captiui sunt. Homo ciuis est Ierusalem, sed uenditus sub
 peccato, factus est peregrinus. De propagine ipsius natum est
 10 genus humanum, et impleuit terras captiuitas Sion. Et ista
 captiuitas Sion quomodo umbra illius Ierusalem ? Umbra ^{PL}
 illius Sion quam acceperunt Iudaei in imagine, in figura fuit ¹⁶⁵⁹
 in captiuitate in Babylonia, et post septuaginta annos rediit
 ille populus ad ciuitatem suam. Septuaginta anni significant

52 Rom. 7, 14. 3, 13 cfr Ier. 25, 11 ; 29, 10 ; 1 Esdr. 1, 1 sqq.

42 spem posueramus] *om. omnes fere codd. Am.* 48 prosper] noster *aliquot codd. Er.* 3, 1 conuerteret] *Flor.*, conuerterit *edd.*, conuertit *a.*, auerterit *Prosp.*
 10 captiuitate *plures codd.*, captiuitatis *alii quidam Er.* 10/11 et ista usq. Sion] *om. Nou.* 11 captiua *plures codd.*

15 omne tempus quod septem diebus uoluitur : cum autem transierit omne tempus, tunc redimus et nos ad patriam nostram, quomodo ille populus post septuaginta annos rediit a captiuitate Babyloniae. Babylonia est enim mundus iste : Babylonia enim interpretatur, Confusio. Videte si non est confusio
 20 tota uita humana. Quidquid agunt homines in spe uana, quando cognouerint quid agunt, erubescunt. Quare laborant ? cui laborant ? Filiis meis, inquit. Et ipsi cui ? Filiis suis. Et ipsi quibus ? Filiis suis. Nemo ergo sibi. Ab ista ergo confusione iam conuersi erant, quibus dicit apostolus : *Quam enim gloriam*
 25 *habebatis in his, in quibus nunc erubescitis ?* Confusio ergo est ista tota uita rerum humanarum, non pertinens ad Deum. In hac confusione, in ista Babylonia, captiua tenetur Sion ; sed conuertit Dominus captiuitatem Sion.

4. *Et facti sumus, inquit, sicut consolati*, id est, gauisi sumus, tamquam consolationem accipientes. Consolatio non est nisi miserorum, consolatio non est nisi gementium, lugentium. Quare *quasi consolati*, nisi quia adhuc gemimus.
 5 Gemimus in re, consolamur in spe ; cum transierit res, de gemitu gaudium ueniet aeternum, ubi non opus erit consolatione, quia nulla miseria sauciabimur. Quare autem *uelut consolati* ait, et non ait, consolati ? Non semper quasi ad similitudinem ponitur hoc uerbum *sicut* ; quod dicimus *sicut*,
 10 aliquando ad proprietatem refertur, aliquando ad similitudinem, modo ad proprietatem relatum est. Sed exempla nobis etiam de communi locutione hominum danda sunt, ut facile intellegatur. Quando dicimus : Sicut uixit pater, ita et filius ; ad similitudinem hoc dicimus ; et : Sicut pecus moritur, ita
 15 homo moritur ; ad similitudinem hoc dicitur. Quando autem dicimus : Fecit sicut uir bonus ; numquid non est uir bonus, sed similitudinem habet uiri boni ? Fecit tamquam iustus ; hoc tamquam, non negat eum iustum esse, sed proprietatem eius ostendit. Fecisti sicut senator ; Ergo non sum senator, si
 20 dicat : Immo quia es, sicut senator fecisti ; et quia iustus es, sicut iustus fecisti ; et quia bonus es, sicut bonus fecisti. Ergo quia et isti uere consolati erant, *sicut consolati* gaudebant ; id est, magnum erat gaudium ipsorum, tamquam consolatorum, illo consolante morituros qui mortuus est. Omnes enim
 25 moriendo gemimus ; consolatus est ille qui mortuus est, ne mori timeremus. Prior resurrexit, ut haberemus quod speraremus. Quia ergo prior resurrexit, spem nobis dedit ; quia in miseria positi, spe consolati sumus ; hinc gaudium magnum. Et conuertit Dominus captiuitatem nostram, ut iam de ca-

24 Rom. 6, 21.

4, 5 gemimus *usq. res*] *omnes codd.*, gemimus in spe, consolamur in re ; cum transierit spes *edd.*

30 ptiuitate uiam teneamus, et eamus ad patriam. Iam ergo re- ^{μ 1421}
 demti, in uia non timeamus insidiantes hostes nostros. Ideo ^{PL}
 enim redemit nos, ut non audeat hostis insidiari nobis, si de ¹⁶⁶⁰
 uia non recesserimus. Ipse enim Christus factus est uia. Vis
 non pati latrones? Ait tibi: Viam tibi strauit ad patriam;
 35 noli de uia recedere. Talem uiam muniui, ut latro ad te non
 audeat accedere; tu ab illa noli recedere, et latro ad te non
 audet accedere. Ambula ergo in Christo et canta gaudens,
 canta tamquam consolatus; quia ille te praecessit, qui iussit
 ut sequaris.

2. 5. *Tunc repletum est gaudio os nostrum, et lingua
 nostra exultatione.* Os, fratres mei, quod habemus in cor-
 pore, quomodo repletur gaudio? Non solet impleri, nisi aut
 cibo, aut potu, aut aliqua re tali missa in os. Impletur aliquan-
 5 do os nostrum; et plus est quod dicimus Sanctitati uestrae;
 quando os plenum habemus, loqui non possumus. Habemus
 autem intus os, id est in corde, unde quidquid procedit, si ma-
 lum est, inquinat nos; si bonum est, mundat nos. De ipso
 enim ore audistis, dum euangelium legeretur. Insultabant
 10 enim Iudaei Domino, quia discipuli eius non lotis manibus,
 manducabant. Illi insultabant, qui munditiam foris habebant
 et intus maculis pleni erant; illi insultabant, quorum iustitia
 non erat, nisi in oculis hominum. Dominus autem quaerebat
 munditiam nostram interiorum; quae si fuerit, necesse est ut
 15 et quae foris sunt munda sint. *Mundate, inquit, quae intus
 sunt, et quae foris sunt munda erunt.* Ipse Dominus dicit alio
 loco: *Verum date eleemosynas, et ecce omnia munda sunt uobis.*
 Vnde autem procedit eleemosyna? De corde. Si enim manum
 porrigas, nec in corde miserearis, nihil fecisti; si autem in
 20 corde miserearis, etiamsi non habeas quod porrigas manu,
 acceptat Deus eleemosynam tuam. Illi autem iniqui, foris
 quaerebant munditiam. De talibus erat etiam ille pharisaeus
 qui inuitauerat Dominum, quando accessit mulier quae in
 ciuitate peccatrix erat et famosa, quae lacrimis lauit pedes
 25 Domini, tersit capillis, unxit unguento. Pharisaeus ergo, qui
 inuitauerat Dominum, et munditiam non habebat nisi forin-
 secus corpore, corde autem plenus erat iniquitate et rapina,
 dixit apud semetipsum: *Iste si esset propheta, sciret quae mu-
 lier illi accessit ad pedes.* Vnde nouerat utrum sciret, an nesci-
 30 ret? Sed ideo eum nescire arbitratus est, quia non a se eam
 repulit. Si enim accessisset ad ipsum pharisaeum talis mulier,
 ille qui munditiam tenebat quasi in carne, exsufflaret, repel-
 leret, abiceret, ne immunda tangeret mundum, et contamina-

4, 33 cfr Ioh. 14, 6. 5, 9 sqq. Matth. 15, 1. 15 Matth. 23, 26. 17 Luc.
 11, 41. 22 sqq. cfr Luc. 7, 36-50.

5, 1 gaudium *b* (at l. 6, 3 gaudio) *a*

ret eius munditiam. Quia hoc non fecit Dominus, ideo illum
 35 credidit nescisse qualis mulier illi accessisset ad pedes ; Do-
 minus autem non solum illam nouerat, sed et cogitationes il-
 lius audiebat ; quia etsi contactus corporis aliquid facit, o im-
 munde pharisaeae, caro Domini posset pollui contactu mulie-
 ris, an mulier mundari contactu Domini? Permittebat autem
 40 medicus aegrotam tangere medicamentum ; et illa quae uene-
 rat, nouerat medicum, et quae solebat in sua fornicatione
 fortasse esse frontosa, frontosior facta est ad salutem. Irrupit PL
 in domum quo non erat inuitata ; sed uulnera habebat, et illuc 1661
 uenerat ubi medicus recumbebat. Ille autem qui inuitauerat
 45 medicum, sanus sibi uidebatur ; propterea non curabatur.
 Iam quae sequuntur in euangelio nostis, quomodo confusus
 est ipse pharisaeus, cum ei ostenderet quia et illam mulierem μ 1422
 nouerat, et cogitationem ipsius audierat.

6. Sed ad id reuertamur quod modo de euangelio lectum est,
 quod pertinet ad praesentem uersum ubi dictum est : *Imple-*
tum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exsulta-
tione : quaerimus enim quod os, et quae lingua. Adtendat
 5 Caritas uestra. Insultatum est Domino, quia non lotis manibus
 discipuli eius manducarent. Respondit illis Dominus sicut
 oportebat, et uocatis turbis ait : *Audite omnes, et intellegite.*
Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem, sed quod exit.
 Quid est hoc ? Cum dixit : *Quod intrat in os*, nonnisi os corporis
 10 uoluit ostendere. Intrannt enim cibi, et non coinquinant homi-
 nes cibi ; quia : *Omnia munda mundis* ; et : *Omnis creatura Dei*
bona est, et nihil abiciendum quod cum gratiarum actione per-
cipitur. In figura Iudaeis posita erant quaedam, et immunda
 dicta sunt. Sed postea quam lux ipsa uenit, remotae sunt um-
 15 brae, non sumus retenti in littera, sed uiuificati in spiritu ; et
 non est impositum iugum obseruationis christianis, quod im-
 positum erat Iudaeis ; quia Dominus dixit : *Iugum enim*
meum suaue est, et sarcina mea leuis est ; et : *Omnia*, ait aposto-
 20 *mundum* ; sed *polluta sunt eorum et mens et conscientia*. Quid
 uoluit intellegi ? Mundo homini et panis et porcina munda est,
 immundo nec panis, nec porcina. *Immundis autem*, inquit, *et*
infidelibus nihil est mundum. Quare nihil est mundum ? *Sed*
polluta sunt, inquit, *eorum et mens et conscientia* ; quia si in-
 25 *terius quod est, immundum est* ; foris quod est, nihil mun-
 dum esse potest. Si ergo illis quibus interiora immunda sunt,
 exteriora munda esse non possunt ; si uolueris ut exteriora
 munda sint, interiora mundato. Ibi est enim os quod implebi-
 30 os tuum clamat ad Deum. Sed uide unde gaudeas. Si de sae-

6, 5 sqq. cfr Matth. 15, 1-20 ; Marc. 7, 5-23. 11 Tit. 1, 15. 11/13 1 Tim.
 4, 4. 13 cfr Leuit. 11, 4 sqq. 17 Matth. 11, 30. 18 Tit. 1, 15.

culo gaudes, immundo gaudio uociferaris ad Deum ; si uero de redemptione gaudes, quomodo dixit psalmus iste : *Cum conuerteret Dominus captiuitatem Sion, facti sumus iucundati*, tunc impletur uero gaudio os tuum, et lingua tua exultatione ;
 35 manifestum est quia in spe gaudes, et acceptum est gaudium tuum apud Deum. In ipso gaudio, uel in ipso ore quod habemus intus, et manducamus et bibimus ; sicut de isto ore ad refectionem corporis, sic et de illo ore ad refectionem cordis. Nam inde : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi*
 40 *saturabuntur.*

7. Si autem non facit immundum nisi quod exit de ore, et hoc cum audimus in euangelio, non intellegimus nisi os corporis, absurdum est et nimis stultum, ut tunc putemus non fieri immundum hominem, cum manducat, tunc autem putemus
 5 immundum, si uomat. Ait enim Dominus : *Non quod intrat in os, sed quod exit, coinquinat.* Quando ergo manducas, non fis immundus ; et quando uomis, efficeris immundus ? Quando bibis, non es immundus ; et quando spuis, immundus es ? Quando spuis enim, de ore tuo exit aliquid ; quando bibis, in
 10 os intrat aliquid. Quid uoluit dicere Dominus : *Non quod intrat in os, sed quod exit, inquinat ?* Secutus eodem loco secundum alium euangelistam dixit quae sunt quae procedunt de ^{μ 1423} ore, ut intellegas non de ore corporis eum dixisse, sed de ore cordis. Ait enim : *De corde enim exeunt cogitationes malae,*
 15 *fornicationes, homicidia, blasphemiae ; haec sunt quae coinquinant hominem ; non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.* Illa ergo, fratres mei, quomodo exeunt de ore, nisi quia *exeunt de corde*, sicut ipse Dominus dicit ? Non enim quando illa loquimur, tunc nos maculant. Ne quis dicat :
 20 Quando loquimur, de ore nostro exeunt, quia uerba et uoces de ore nostro exeunt ; et quando mala loquimur, immundi effimur. Quid si aliquis non loquatur, et tantum cogitet mala, mundus est, quia de ore ipsius corporis nihil processit ? Sed de ore cordis iam Deus audiuit. Ecce, fratres mei, adtendite
 25 quae dico. Nomino furtum : modo nominaui furtum ; numquid quia nominaui furtum, contaminauit me furtum ? Ecce de ore meo exiit, et non me fecit immundum. Fur autem surgit in nocte, et nihil dicit ore, et faciendo fit immundus. Non solum non dicit, sed et premit facinus toto silentio ; et usque
 30 adeo uocem suam timet audiri, ut nec uestigia sua uelit sonare ; numquid ergo quia ita silet, mundus est ? Plus autem dico, fratres mei. Ecce adhuc in stratu suo iacet, nondum surrexit ut furtum faciat ; uigilat, et exspectat ut homines dormiant : iam Deo clamat, iam fur est, iam immundus est, iam facinus
 35 de ore interiore processit. Quando enim facinus ex ore procedit ? Quando uoluntas faciendi decernitur. Decreuisti facere ;

dixisti, fecisti. Si furtum non feceris foris, forsitan ille non meruit perdere, cui disponebas auferre : et ille nihil perdidit, et tu de furto damnaberis. Decreuisti occidere hominem ; dixisti in corde, sonuit de ore tuo interiore homicidium : adhuc uiuit homo, et tu homicida puniris. Quid sis enim apud Deum, quaeritur, non quid nondum apparueris apud homines.

8. Certe ergo nouimus, et nosse debemus, et tenere quia est os cordis, est et lingua cordis. Ipsum os impletur gaudio ; in ipso ore intus oramus Deum, quando labia clausa sunt, et patet conscientia. Silentium est, et clamat pectus : sed auri-
 5 bus cuius ? Non hominis, sed Dei. Securus ergo esto ; ille audit qui miseretur. Et rursus quando nemo hominum audit mala, si procedunt de ore tuo, noli esse securus, quia ille audit qui damnat. Susanna non audiebatur ab iniustis iudicibus, tacebat et orabat. Os eius non audiebatur ab hominibus, cor eius
 10 clamabat ad Deum. Numquid quia uox eius de ore corporis non processit, propterea exaudiri non meruit ? Exaudita est illa ; quando orauit, nemo hominum sciuit. Ergo, fratres, quid habeamus in ore interiore, cogitate. Ibi uidete ne quid mali dicatis intus, et nihil mali facitis foris ; non potest enim fieri
 15 ab homine foris, nisi quod dictum fuerit intus. Custodi os cordis a malo, et innocens eris : innocens erit lingua corporis tui, innocentes manus erunt ; etiam pedes innocentes erunt, oculi innocentes, aures ; omnia membra tua iustitiae militabunt, quia imperator iustus tenuit cor.

2.3. 9. *Tunc dicent inter gentes : Magnificauit Dominus facere cum eis. Magnificauit Dominus facere nobiscum ; facti sumus iucundati.* Videte, fratres, si modo Sion non illud dicit inter gentes, per totum orbem terrarum ; uidete si non ad ecclesiam curritur. In toto orbe terrarum pretium nostrum accipitur ; amen respondetur. Dicunt ergo inter gentes Ierosolymitani captiui, Ierosolymitani redituri, peregrini, suspirantes patriae suae. Quid dicunt ? *Magnificauit Dominus facere nobiscum ; facti sumus iucundati.* Numquid ipsi secum fecerunt ? Ipsi male secum fecerunt, quia sub peccato se uendiderunt. Redemptor uenit, et bene cum illis fecit ; et *magnificauit Dominus facere cum eis. Magnificauit Dominus facere nobiscum ; facti sumus iucundati.*

4. 10. *Conuerte, Domine, captiuitatem nostram, sicut torrens in austro.* Quid sit hoc, adtendat Caritas uestra.

8, 8 cfr Dan. 13, 35 sqq.

8, 7 ore] corde aliquot codd. 8 non audiebatur] quidam codd., audiebatur plures codd., iucundabatur alii 18 innocentes, aures] innocentes erunt, aures innocentes erunt Er. Lugd. Ven. Lou. PL 9, 2 cum eis] om. a dominus facere] om. a, cum eis usq. facere] om. b 3 laetantes Prosp. 7/8 redempti pauci codd.

Iam dixerat : *Cum conuerteret Dominus captiuitatem Sion.* Quasi de praeterito loquebatur ; sed solet fieri ut de praeterito
 5 loquens, futura praenuntiet propheta. Nam quasi de praeterito loquebatur, cum in alio psalmo diceret : *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.* Non dixit, fossuri sunt ; non dixit, dinumerabunt ; non dixit, diuident sibi uestimenta mea ; non dixit, super uestimentum meum
 10 mittent sortem : futura erant, et quasi facta cantabantur. Omnia enim quae futura sunt, Deo iam facta sunt. Hic ergo cum diceret : *Cum conuerteret Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati ; tunc repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione ;* ut ostenderet se figura praeteriti
 15 futura cogitare, ait : *Tunc dicent inter Gentes. Dicent,* iam de futuro est. *Magnificauit Dominus facere nobiscum ; facti sumus iucundati.* Tunc cum cantabantur, futura erant, et nunc uidentur praesentia. Ergo orat tamquam de futuris, qui futura tamquam praeterita praecinebat : *Conuerte,*
 20 *Domine, captiuitatem nostram.* Nondum erat ergo conuersa captiuitas, quia nondum Redemptor aduenerat. Ergo, quando cantati sunt psalmi, quod orabatur tunc, iam factum est : *Conuerte, Domine, captiuitatem nostram, sicut torrens in austro.* Sicut conuertuntur torrentes in austro, PL
 25 sic conuerte captiuitatem nostram. Quaerebatur quid sit ; sed 1664 patebit modo, adiuuante Domino, uestris orationibus. Quodam loco scriptura, cum praeciperet et moneret de operibus bonis, ait : *Sicut glacies in sereno, ita soluentur peccata tua.* Ergo peccata ligabant nos. Quomodo ? Quomodo frigus ligat aquam
 30 ne currat. Et illigati frigore peccatorum gelauimus. Auster autem calidus uentus est ; quando flat auster, liquescit glacies, et implentur torrentes. Torrentes autem dicuntur flumina hyemalia ; magno enim impetu repentinis aquis impleta currunt. Gelaueramus ergo in captiuitate ; constringebant nos peccata
 35 nostra ; flauit auster Spiritus sanctus ; dimissa sunt nobis peccata, soluti sumus a frigore iniquitatis ; tamquam glacies in sereno, soluuntur peccata nostra. Curramus ad patriam, quasi torrentes in austro. Diu enim laborauimus, et laboramus etiam facientes bene. Nam ipsa uita humana quam ingressi sumus,
 40 misera est, laboribus plena, doloribus, periculis, aerumnis, tentationibus. Nolite seduci gaudio rerum humanarum ; flenda μ 1425 in rebus humanis aduertite. Poterat ridere prius puer qui nascitur ; quare a fletu incipit uiuere ? Ridere nondum nouit ; quare plorare iam nouit ? Quia coepit ire in istam uitam. Sed
 45 si de illis captiuus est, hic flet et gemit ; sed ueniet gaudium.

5. **11.** Sequitur enim : *Qui seminant in lacrimis, in*

10, 6 Ps. 21, 17. 28 Eccli. 3, 17.

10, 17 iucundati] *codd.*, de praeterito *add. Er. Lou.*

gaudio metent. In ista uita, quae plena est lacrimis, seminemus. Quid seminabimus? Opera bona. Opera misericordiae semina nostra sunt: de quibus seminibus ait apostolus: *Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim proprio metemus infatigabiles. Itaque dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Loquens itaque de ipsis eleemosynis, quid ait? *Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce et metet.* Ergo qui multum seminat, multum metet: *qui parce seminat, parce et metet*, et qui nihil seminat, nihil metet. Quare desideratis latos fundos, ubi multa semina seminetis? Latior uobis non est ubi seminetis, quam Christus, qui in se uoluit seminari. Terra uestra ecclesia est; seminate quantum potestis. Sed parum habes unde facias. 15 Habes uoluntatem. Quomodo nihil esset quod habes, si non adesset bona uoluntas, sic et quia non habes, noli esse tristis, si est tibi bona uoluntas. Quid enim seminas? Misericordiam. Et quid metes? Pacem. Numquid autem dixerunt angeli: Pax in terra diuitibus hominibus? Sed *pax in terra hominibus bonae uoluntatis.* In Zacchaeo magna uoluntas, in Zacchaeo caritas magna. Suscepit Dominum hospitio, gaudens suscepit, et dimidium patrimonii sui pauperibus promisit se daturum, et si cui aliquid abstulerat, quadruplum redditurum; ut intellegas propterea sibi eum tenuisse dimidium, non 25 ut haberet quod possideret, sed ut haberet unde debita redderet. Magna uoluntas; multum dedit, multum seminauit. Ergo uidua illa quae duo minuta misit, parum seminauit? Immo tantum, quantum Zacchaeus. Minores enim facultates ferebat, sed parem uoluntatem habebat. Misit duo minuta de 30 tanta uoluntate, de quanta Zacchaeus dimidium patrimonii sui. Si adendas quid dederunt, diuersa inuenies; si adendas unde dederunt, paria inuenies; quidquid habuit dedit illa, et quod habuit dedit ille.

12. Fac aliquem non habere uel duos nummos; est aliquid uilius quod seminemus, ut metamus illam messem? Est: *Calicem aquae frigidae qui dederit discipulo, non perdet mercedem suam.* Calix aquae frigidae non duobus nummis, sed gratis 5 constat; tamen aliquando sic gratis constat, ut habeat illum alius, et alius non habeat; si ergo ille qui illum habet, dedit illi qui non habet; tantum dedit, si de plena caritate dedit quod dedit, tantum dedit, quantum illa in duobus minutis, quantum Zacchaeus in dimidio rerum suarum. Non enim sine 10 causa addidit, *frigidae*, ut pauperem ostenderet. Ideo dixit: *Calicem aquae frigidae*, ne quis uel inde causaretur quod li-

11, 4 Gal. 6, 8-10. 8 II Cor. 9, 6. 19 Luc. 2, 14. 20 sqq. Luc. 19, 6.8.
27 cfr Luc. 21, 1-4. 12, 2 sqq. Marc. 9, 40; Matth. 10, 42.

11, 20 in Zacchaeo] *codd.*, in uidua *b*, *fort. recte*, in uidua magna uoluntas *praem. edd.*, minus bene

gnum non habuerit unde calefaceret aquam. *Calicem aquae frigidae qui dederit uni ex minimis, non perdet mercedem suam.* Quid si nec hoc habeat ? Securus sit, etsi nec hoc habet : *Pax*
 15 *in terra hominibus bonae uoluntatis* : tantum illud timeat, ne habeat et non faciat. Si enim habet et non facit, intus gelauit; nondum soluta sunt peccata eius sicut torrens in austro, quia ^{μ 1426} uoluntas frigida est. Quid ualent tanta bona quae possidemus ? Accedit uoluntas feruens, iam soluta calore austri ; etsi
 20 nihil habeat, totum illi computatur. Quanta sibi praestant mendici ? Intendat Caritas uestra quomodo fiat eleemosyna. Certe mendici sunt in quos facis eleemosynam, mendici egent. Adtenditis forte fratres uestros, si aliquo egent ; tribuitis, si est in uobis Christus, etiam exteris. Sed si illi sunt mendici, qui pro-
 25 fessionem habent petendi, in aerumna et ipsi habent quod praestent sibi inuicem. Non illos deseruit Deus, unde probentur, quia faciunt eleemosynas. Iste non potest ambulare ; qui potest ambulare, pedes suos accommodat claudo ; qui uidet, oculos suos accommodat caeco ; et qui iuuenis est et sanus,
 30 uires suas accommodat uel seni uel aegroto, portat illum : ille indiget, ille diues est.

13. Aliquando et diues inuenitur pauper, et a paupere praestatur illi aliquid. Venit nescio quis ad flumen, tanto delictior quanto ditior ; transire non potest ; si nudatis membris transiret, frigeret, aegrotaret, moreretur ; accedit pauper
 5 exercitior corpore ; traicit diuitem ; eleemosynam facit in diuitem. Ergo nolite eos tantum putare pauperes, qui non habent pecuniam. In quo quisque pauper est, ibi illum uide ; quia forte tu in eo diues es, in quo ille pauper est, et habes unde accommodes. Forte membra tua accommodas, et plus est
 10 quam si pecuniam accommodares. Consilio indiget, tu plenus es consilio ; in consilio ille pauper, tu diues es. Ecce nec laboras, nec aliquid perdis ; das consilium, et praestitisti eleemosynam. Modo, fratres mei, cum loquimur, quasi pauperes ad
 nos estis ; et quia nobis Deus dignatus est dare, damus inde
 15 uobis ; et omnes ab illo accipimus, qui solus est diues. Sic se ergo tenet corpus Christi, membra socia sic compinguntur et adunantur in caritate et in uinculo pacis, cum quisque id quod habet, praestat ei qui non habet ; in eo quod habet, diues est ; in eo quod ille non habet, pauper est. Sic uos diligite, sic
 20 uos amate. Nolite ad uos solos adtendere ; sed adtendite indigentes circa uos. Sed quia cum laboribus et aerumnis fiunt ista in ista uita, nolite deficere. In lacrimis seminatis, in gaudio metetis. Quid enim, fratres mei ? Ipse agricola quando procedit cum aratro, et portat semen, nonne aliquando frigi-

PL
1666

14/15 Luc. 2, 14.

13, 18 pr. habet] om. plures codd. Am. Er.

25 dus est uentus, et imber deterret? Adtendit caelum, uidet triste, tremit frigore, et tamen procedit, et seminat. Timet enim ne cum tristem diem adtendit et exspectat diem laetum, tempus transeat, et non inueniat quod metat. Nolite differre, fratres mei; seminate in hieme, seminate bona opera et cum
30 ploratis; quia *qui seminant in lacrimis, in gaudio metent*. Mittunt semina sua, bonam uoluntatem et bona opera.

6. **14.** *Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua.* Quare flebant? Quia inter miseros erant, et miseri erant. Melius est, fratres mei, ut nullus sit miser, quam ut tu facias misericordiam. Qui enim ut faciat misericordiam optat esse
5 miseros, crudelem habet misericordiam: quomodo si medicus ut exerceret artem suam, optaret esse multos aegrotos, crudelis medicina esset. Melius est ut omnes sani sint, quam ut exerceatur ars medici. Melius est ergo ut omnes beati regnent in illa patria, quam ut sint quibus impendatur misericordia.
10 Tamen quamdiu sunt quibus impendatur, non deficiamus in ista aerumna mittere semina. Etsi cum fletu seminamus, tamen cum gaudio metemus. In illa enim resurrectione mortuo-
rum recipiet quisque manipulos suos, id est fructum seminis, coronam gaudiorum et exultationis. Tunc erit triumphus lae-
15 tantium, et ipsi morti insultantium, in qua gemebatur: tunc dicent morti: *Vbi est, mors, contentio tua? Vbi est, mors, aculeus tuus?* Sed quare iam gaudent? Quia *portant manipulos suos*. Quia *euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua*. Quare, *mittentes semina sua?* Quia *qui*
20 *seminant in lacrimis, in gaudio metent*.

15. Isto psalmo exhortati uos fuerimus maxime ad faciendam misericordiam, quia hinc adscenditur; et uidetis quia ille cantat canticum graduum, qui adscendit. Mementote; nolite amare descendere et non adscendere, sed de adscensione
5 cogitate: quia qui descendebat ab Ierusalem in Iericho, incidit in latrones. Non descenderet, et non incideret in latrones. Iam ergo Adam descendit, et incidit in latrones: omnes enim nos Adam sumus. Sed transiit sacerdos, et contempsit; transiit Leuita, et contempsit, quia lex sanare non potuit.
10 Transiit Samaritanus quidam, id est Dominus noster Iesus Christus: illi enim dictum est: *Nonne uerum dicimus nos, quia* PL
Samaritanus es tu, et daemonium habes? Ille non dixit: Non sum Samaritanus; sed dixit: *Ego daemonium non habeo*. Sa- 1667

14, 16 I Cor. 15, 55. 15, 5 cfr Luc. 10, 30. 11 Ioh. 8, 48.

14, 1 sua] uenientes autem uenient in exultatione a *Prosp.*, quae uerba non hic explanantur ab Aug. 17 tollentes a, portantes *Prosp.* (cum Aug. in Enarr. in ps. CXX, 2, 12) 17/18 manipulos suos] b *Prosp.*, gremia sua a (cum Aug., l. c.), cfr Capelle, *Psautier*, p. 108; Vaccari, *Scritti*, p. 242 15, 6 nisi descenderet, non incideret Er. Lugd. Ven. Lou.

marites enim interpretatur, Custos. Si diceret : Non sum Sa-
 15 maritanus, diceret : Non sum custos. Et quis alius custodi-
 ret? Deinde ponens similitudinem : *Transiit Samarites, et fe-
 cit cum illo misericordiam*, sicut scitis. Iacebat autem in uia
 uulneratus, quia descendit. Transiens Samaritanus non nos
 contempsit : curauit nos, leuauit in iumentum, in carne sua,
 20 perduxit ad stabulum, id est ad ecclesiam ; commendauit sta-
 bulario, id est apostolo ; dedit duos denarios unde curaretur,
 caritatem Dei et caritatem proximi : in his duobus enim prae-
 ceptis tota lex pendet et prophetae. Dixit autem stabulario :
Si quid amplius erogaueris, in redeundo reddam tibi. Amplius
 25 erogauit apostolus ; quia cum omnibus apostolis permissum
 esset ut acciperent tamquam milites Christi stipendia a pro-
 uincialibus Christi, ille manibus suis laborauit, et annonas
 suas prouincialibus donauit. Omnia facta sunt : si descendi-
 mus, et uulnerati sumus ; adscendamus, cantemus, et pro-
 30 ficiamus, ut perueniamus.

IN PSALMVM CXXVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Inter omnia cantica quibus est titulus : *Canticum gra-
 duum*, iste psalmus aliquid amplius in titulo accepit, quod
 additum est : *Salomonis*. Sic enim praenotatur : *Canticum
 graduum Salomonis*. Itaque fecit nos intentos inusitator
 5 titulus ceteris, ut quaeramus quare sit additum : *Salomonis*.
 Nam quid sit *Canticum graduum*, non opus est saepe re-
 petere ; plura enim dicta sunt hinc, quia cantat adscendentis
 uox in affectu pietatis et caritatis ad illam supernam Ierusa-
 lem, cui suspiramus quamdiu peregrinamur, et ubi laetabimur
 10 cum a peregrinatione redierimus. Adscendit ad hanc omnis qui
 proficit ; cadit ab hac omnis qui deficit. Nec pedibus adscen-
 dere quaeras, nec pedibus te descendere putes : amando
 Deum, adscendis ; amando saeculum, cadis. Sunt ergo ista
 cantica amantium, quodam sancto desiderio flagrantium. Ar-
 15 dent qui ista cantant ex corde, quorum etiam cor ardens in-
 uenitur in moribus, in bona conuersatione, in operibus secun-
 dum praecepta Dei, in contemptu temporalium, in caritate
 aeternorum. Sed quare sit additum : *Salomonis*, quantum
 inspirauerit Dominus, dicam Caritati uestrae.

2. Salomon erat tempore suo filius Dauid, magnus ille, per

16 Luc. 10, 33. 22 cfr Matth. 22, 40. 24 Luc. 10, 35. 27 cfr I Cor. 4,
 12 ; I Thess. 2, 7.9 ; II Thess. 3, 8.9.

19 iumentum] *codd. Am. Er.*, id est *add. Lou.*

CXXVI, 1, 1/2 graduum] *om. Prosp.*

quem multa sancta praecepta et salubria monita et diuina sacramenta Spiritus sanctus in diuinis litteris operatus est. Nam ipse Salomon mulierum amator fuit, et reprobatus est a
 5 Deo ; et usque adeo laqueus illi fuit illa cupiditas, ut a mulieribus etiam idolis sacrificare cogere-
 tur, sicut de illo scriptura testis est. Sed si illo cadente, quae per illum dicta sunt, delerentur ; iudicaretur quia ipse dixerat, non per illum dicta
 erant. Optime igitur etiam hoc egit misericordia Dei et Spiritus
 10 eius, ut quidquid boni per Salomonem dictum est, Deo tribueretur ; peccatum autem hominis homini. Quid mirum quia in populo Dei cecidit Salomon ? In paradiso non cecidit Adam ? Non cecidit de caelo angelus, et diabolus factus est ? Ideo docemur in nullo hominum spem esse ponendam. Quia
 15 et iste Salomon aedificauerat templum Domino, in typo quidem et in figura futurae ecclesiae et corporis Domini ; unde dicit in euangelio : *Soluite templum hoc, et in triduo excitabo illud* ; quia ergo ipse aedificauerat illud templum, aedificauit sibi templum uerus Salomon Dominus noster Iesus Christus,
 20 uerus pacificus. Nomen enim Salomonis interpretatur Pacificus ; est autem ille uerus pacificus, de quo dicit apostolus : *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum*. Ipse est uerus pacificus, qui duos parietes e diuerso uenientes in se copulauit, quibus factus est lapis angularis, uenienti populo ex circum-
 25 cisione credentium, et uenienti populo ex praepotio gentium et ipsorum credentium ; fecit unam ecclesiam de duobus populis, factus est illis lapis angularis, et ideo uere pacificus. Quia ergo ille uerus Salomon ; Salomon autem ille filius Dauid de muliere Bersabee, rex Israel, figuram gestabat huius pacifici,
 30 quando templum aedificauit ; ideo ne illum putes Salomonem qui aedificauit domum Deo, alium Salomonem tibi ostendens scriptura sic coepit in psalmo : *Nisi Dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt aedificantes eam*. Dominus ergo aedificat domum, Dominus Iesus Christus aedificat domum suam. Laborant multi in aedificando ;
 35 sed si non ille aedificet, *in uanum laborauerunt aedificantes eam*. Qui sunt qui laborant aedificantes ? Omnes qui in ecclesia praedicant uerbum Dei, ministri sacramentorum Dei. Omnes currimus, omnes laboramus, omnes aedificamus modo ; et ante nos cucurrerunt, laborauerunt, aedificauerunt ; sed *nisi Dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt, aedificantes eam*. Ideo quosdam uidentes ruere apostoli, et proprie Paulus ait : *Dies obseruatis, et annos, et menses, et tempora ; timeo uos, ne forte*

PL
1668

CXXVI, 2, 4 cfr III Reg. 11, 1 sqq. 15 cfr III Reg. 6, 1. 17 Ioh. 2, 19.
 22 Eph. 2, 14. 28 cfr II Reg. 12, 24. 43 Gal. 4, 10.

2, 29 bersabee] b Lou. μ (qui tamen inter Corrigenda in ult. tomo adnotant : leg. Bethesda) 32 in salomone b 44 uos] b et codd., om. edd.

45 *sine causa laborauerim in uos*. Quia nouerat se intus a Domino aedificari, plangebatur istos, quia sine causa laborauerat in eis. Nos ergo loquimur foris, ille aedificat intus. Quomodo audiatis, nos aduertimus; quid cogitetis, ille solus nouit qui cogitationes uestras uidet. Ipse aedificat, ipse monet, ipse
50 terret, ipse intellectum aperit, ipse ad fidem applicat sensum uestrum; et tamen laboramus et nos tamquam operarii; sed ^{μ 1429}
nisi Dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt aedificantes eam.

3. Quae autem domus Dei, et ipsa ciuitas. Domus enim Dei, populus Dei; quia domus Dei, templum Dei. Et quid dicit apostolus? *Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos*. PL
Omnes autem fideles, quae est domus Dei, non solum qui 1669
5 modo sunt, sed et qui ante nos fuerunt et iam dormierunt, et qui post nos futuri sunt, adhuc qui nasci habent in rebus humanis usque in finem saeculi, congregati in unum fideles innumerabiles, sed Domino numerati, de quibus dicit apostolus: *Nouit Dominus qui sunt eius*; grana illa quae modo gemunt
10 inter paleas, quae massam unam factura sunt, quando area in fine fuerit uentilata; omnis ergo numerus fidelium sanctorum, ex hominibus commutandorum ut fiant aequales angelis Dei, adiuncti etiam ipsi angelis, qui modo non peregrinantur, sed exspectant nos quando a peregrinatione redeamus; omnes
15 simul unam domum Dei faciunt, et unam ciuitatem. Ipsa est Ierusalem. Habet custodes; quomodo habet aedificantes, laborantes ut aedificetur, sic habet et custodientes. Nam ad custodiam pertinet quod dicit apostolus: *Timeo ne sicut serpens Euam seduxit ad stultitiam suam, sic et uestrae mentes corrumpantur a castitate quae est in Christo*. Custodiebat, custos erat,
20 uigilabat, quantum poterat, super eos quibus praeerat. Et episcopi hoc faciunt. Nam ideo altior locus positus est episcopis, ut ipsi superintendant, et tamquam custodiant populum. Nam et graece quod dicitur episcopus, hoc latine superintensor interpretatur; quia superintendit, quia desuper uidet. Quomodo enim uinitori altior fit locus ad custodiendam uineam, sic et episcopis altior locus factus est. Et de isto alto loco periculosa redditur ratio, nisi eo corde stemus hic, ut humilitate sub pedibus uestris simus, et pro uobis oremus, ut qui nouit mentes
30 uestras ipse custodiat. Quia nos intrantes uos et exeuntes possumus uidere; usque adeo autem non uidemus quid cogitetis in cordibus uestris, ut neque quid agatis in domibus uestris uidere possimus. Quomodo ergo custodimus? Quomodo homines; quantum possumus, quantum accepimus. Et quia
35 nos sicut homines custodimus, et perfecte custodire non pos-

3, 3 I Cor. 3, 17. 9 II Tim. 2, 19. 10 cfr Matth. 3, 12. 18 II Cor. 11, 3.

45 uos] *codd.*, uobis *b edd.* 3, 20 custos erat] *aliquot codd.*, *alii om.*, *cautus erat edd.*

sumus, ideo sine custode remanebitis? Absit. Nam ubi est ille de quo dicitur: *Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in uanum laborauit qui custodit eam?* Laboramus in custodiendo, sed uanus est labor noster, nisi ille custodiat qui uidet cogitationes uestras. Custodit ille cum uigilatis, custodit et cum dormieritis. Ille enim dormiuit in cruce semel, et surrexit; iam non dormit. Estote Israel; quia non dormit, neque dormitabit, qui custodit Israel. Eia, fratres, si uolumus sub umbra alarum Dei custodiri, simus Israel. Custodimus enim uos ex officio dispensationis; sed custodiri uolumus uobiscum. Tamquam uobis pastores sumus, sed sub illo Pastore uobiscum oues sumus. Tamquam uobis ex hoc loco doctores sumus; sed sub illo uno Magistro in hac schola uobiscum discipuli sumus.

2. 4. Si uolumus custodiri ab illo qui humilatus est propter nos, et exaltatus est ad custodiendos nos, humiles simus. Nemo sibi arroget aliquid. Nemo habet aliquid boni, nisi ab illo acceperit, qui solus bonus est. Qui autem sibi uoluerit arrogare sapientiam, stultus est. Sit humilis, ut ueniat sapientia et illuminet illum. Si autem antequam ueniat in illum sapientia, putat se esse sapientem; ante lucem surgit, et ambulat in tenebris. Et quid audit in isto psalmo? *In uanum est uobis ante lucem surgere.* Quid est: *In uanum est uobis ante lucem surgere?* Si surgatis antequam surgat lux, necesse est ut in uanitate remaneatis, quia in tenebris eritis. Surrexit lux nostra Christus; bonum est tibi ut surgas post Christum, non surgas ante Christum. Qui surgunt ante Christum? Qui se uolunt praeponere Christo. Et qui sunt qui se uolunt praeponere Christo? Qui uolunt hic excelsi esse, ubi humilis ille fuit. Sint ergo hic humiles, si uolunt ibi esse excelsi, ubi Christus excelsus est. Ait enim de iis qui illi adhaeserant fide, in quibus et nos sumus, si et nos in illum puro corde credimus: *Pater, inquit, quos mihi dedisti, uolo ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum.* Magnum donum, magna gratia, magna promissio, fratres mei! Et quis non uult esse cum Christo, ubi est Christus? Sed iam excelsus Christus; uis ibi esse ubi est excelsus? Esto humilis, ubi et ille humilis fuit. Propterea illis dicit ipsa lux: *Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.* Qui uolebant discipuli esse super magistrum; et serui uolebant esse super dominum suum, ante lucem uolebant surgere; in uanum ibant, quia non post lucem ibant. Illis ergo dicit iste psalmus: *In uanum est uobis ante lucem surgere.* Tales erant filii Zebedaei, qui antequam humilarentur secundum passionem Domini, iam sibi loca eligebant, ubi se-

42 Ps. 120, 4. 4, 18 Ioh. 17, 24. 24 Matth. 10, 24.

41 dormitis Er. Lugd. Ven. Lou. 44 simus Israel] om. b codd. Am. 4, 8 alt. in] om. b (sed l. 36 et 5, 2 in uanum)

derent, unus ad dexteram, alter ad sinistram ; ante lucem uolebant surgere : ideo in uanum ibant. Reuocauit illos Dominus ad humilitatem, cum hoc audiret, et ait illis : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum*. Ego ueni humilis esse, et uos ante me uultis esse excelsi ? Qua ego eo, illac sequimini, ait. Nam si hac uultis ire, qua ego non eo, *In uanum est uobis ante lucem surgere*. Et Petrus ante lucem surrexerat, quando consilium Domino dare uolebat, ut non pateretur pro nobis. Dixerat enim ille de passione sua, in qua salui futuri eramus, de ipsa humilitate ; humilis enim passus est ; cum ergo de passione sua futura diceret, expauit Petrus, qui illum paulo ante dixerat Filium Dei ; timuit ne moreretur, et ait illi : *Absit a te, Domine ; propitius esto tibi : non fiet istud*. Ante lucem uolebat surgere, et luci consilium dare. Sed quid fecit Dominus ? Fecit illum ut post lucem surgeret : *Redi post me, satanas*. Ideo enim satanas, quia ante lucem uis surgere. *Redi post me*, ut ego praecedam, tu sequaris : qua ego eo, illac eas ; non qua tu uis ire, illac me uelis ducere.

5. Ergo illis qui uolebant ante lucem surgere dicit psalmus : *In uanum est uobis ante lucem surgere*. Et quando surgemus ? Cum fuerimus humiliati : *Surgite posteaquam sedistis*. Surrectio exaltationem significat, sessio humilitatem significat. Aliis locis intellegitur sessio in honore iudicandi, aliis locis humilitatem ostendit. Quomodo in honore iudicandi sessio ? *Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel*. Quomodo in signo humilitatis sessio ? *Hora sexta Dominus fatigatus sedit ad puteum*. Fatigatio Domini, infirmitas Domini fuit, infirmitas uirtutis, infirmitas sapientiae ; sed ipsa infirmitas, humilitas. Ergo si sedit ex infirmitate, sessio illa humilitatem significat. Et ipsa sessio ipsius, id est humilitas ipsius, ipsa nos fecit saluos ; quia *quod infirmum est Dei, fortius est quam homines*. Ideo dicit in quodam psalmo : *Domine, tu cognouisti sessionem meam, et resurrectionem meam*, id est humilitatem meam, et exaltationem meam. Quid ergo uos ante lucem uultis exaltari, o filii Zebedaei ? Sic enim loquamur, et ipsos potius nominemus, qui non nobis irascuntur ; quia ideo de illis ista conscripta sunt, ut alii cauerent superbiam in qua ipsi correpti sunt. Quid ergo uultis ante lucem surgere ? *In uanum est uobis*. Exaltari uultis, antequam humilemini ? Dominus ipse uester, qui est lux uestra, humiliatus est ut exaltaretur. Audite Paulum dicentem : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*. Quare illi non erat rapina ? Quia natura

33 Matth. 20, 21, 22. 43 sqq. Matth. 16, 21-23. 5, 7 Matth. 19, 28. 9
Ioh. 4, 6. 13 I Cor. 1, 25. 15 Ps. 138, 2. 24 sqq. Phil. 2, 6-9.

5, 3/4 postquam sederitis *Prosp.* 20 correcti *edd.*

erat, quia hoc natus erat, ut esset aequalis illi a quo genitus est. Sed quid fecit? Propter nos *semetipsum exinanivit, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut homo. Humilauit semetipsum factus oboediens*
 30 *usque ad mortem, mortem autem crucis.* Haec est sessio ipsius. Sed audi resurrectionem: *Propter quod et Deus illum exaltauit, et donauit illi nomen quod est super omne nomen.* Iam uos ad illud nomen festinatis; *surgite*, sed *posteaquam sedistis.* Surgere uultis, sed primo sedete; et surgens ab humilitate,
 35 peruenis ad regnum. Nam si praeripis regnum, cadis a regno antequam surgas. *Potestis bibere*, inquit, *calicem quem ego bibiturus sum?* Et illi: *Possumus.* Et ille: *Calicem*, inquit, *meum bibetis; sedere autem ad dexteram, uel ad sinistram meam*, ait, *non est meum dare uobis: aliis paratum est a*
 40 *Patre meo.* Quid est: *non est meum dare uobis?* Non est meum dare superbis; hoc enim adhuc erant. Sed si uultis illud accipere, nolite esse quod estis. *Aliis paratum est*; et uos alii estote, et uobis paratum est. Quid est: *Alii estote?* Prius humilamini, qui iam uultis exaltari. Intellexerunt ergo humilitatem profuturam sibi, et correcti sunt. Ergo et nos hoc audiamus, quia hoc dicit psalmus iste: *Surgite posteaquam sedistis.*

6. Sed ne quis putet se ad hoc sedere ut honoretur, ut ostenderet quia sessione ista humilitatem uoluit commendare; ne quis se putaret iussum esse sedere aut ad iudicandum, aut ad epulandum et gaudendum, et maiorem superbiam ibi
 5 quaereret; in significationem humilitatis addidit: *Qui manducatis panem doloris.* Illi ergo manducant panem doloris, qui gemunt in ista peregrinatione. Ipsi sunt in conualle plorationis. Adscensiones enim facit Deus in corde. Sed ubi illas disponit? *Adscensiones*, inquit, *in corde eius disposuit.*
 10 *Quis?* Deus. Si adscensiones in corde, ideo cantant canticum graduum. Humilemur in saeculo. Adscendamus. Quomodo? Corde. Quia ipsa adscensio cordis, a conualle plorationis surgit. *In conualle*, inquit, *plorationis.* Quomodo erecti sunt montes, sic sederunt conualles: conualles enim ^{μ 1432}
 15 dicuntur loca depressa terrarum: colles autem eminentiora loca, minus tamen quam montes; multum excelsa loca terrarum montes dicuntur. Parum est; non ait: *A colle surgite*; nec ait, *a campo*; sed, *a conualle*, ut sit aliquid humilium quam campus est. Si ergo in conualle plorationis manducas panem
 20 doloris, et dicis: *Factae sunt mihi lacrimae meae parvis die ac*

36 Matth. 20, 22.23. 6, 9/13 Ps. 83, 6.7. 20 Ps. 41, 4.

26 hoc] *b et plures codd.*, in *praem. alii et Am.*, ad *praem. Er. Lou.* 6, 11 adscendamus] *b codd.*, ut *praem. edd.* 12 cordis] *b codd. Am.*, in *cordibus Er. Lou.*

nocte, dum dicitur mihi quotidie : Vbi est Deus tuus, bene surgis, quia sedisti.

7. Et quasi diceret : Quando surgemus ? modo iubemur sedere ; quando erit nostra resurrectio, quando fuit Domini. Ad eum adtende, qui te praecessit ; nam si non ipsum adtendis, in uanum est tibi ante lucem surgere. Ipse quando exaltatus
5 est ? Cum mortuus est. Ergo et tuam exaltationem post mortem spera, in resurrectione mortuorum spera, quia ille resurrexit et adscendit. Sed ubi dormiuit ? In cruce. Quando dormiuit in cruce, signum gestabat, immo implebat quod significatum est in Adam : quia cum dormiret Adam, costa illi de-
10 tracta est, et Eua facta est ; sic et Domino cum dormiret in cruce, latus eius lancea percussus est, et sacramenta profluxerunt, unde facta est ecclesia. Ecclesia enim coniux Domini facta est de latere, quomodo Eua facta est de latere. Sed quomodo illa non est facta nisi de latere dormientis, sic ista
15 non est facta nisi de latere morientis. Si ergo ille non resurrexit nisi mortuus, tu exaltationem speras nisi post hanc uitam ? Sed ut doceat te iste psalmus, quasi interrogares : Quando surgam ? fortassis priusquam sedero ? *Cum dederero*, inquit, *somnum dilectis eius*. Dat hoc Deus, cum
20 dormierint dilecti eius ; tunc surgent dilecti eius, id est Christi. Omnes enim surgent, sed non quomodo dilecti eius. Omnium est resurrectio mortuorum ; sed quid ait apostolus ? *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Resurgunt illi ad poenas ; resurgimus nos quomodo resurrexit Dominus
25 noster, ut sequamur caput nostrum, si membra ipsius sumus. Si autem membra eius sumus, tunc sumus dilecti eius, tunc ad nos pertinet illa resurrectio quae praecessit in Domino, ut lux surrexerit ante nos, nos post lucem ; quia in uanum est nobis ante lucem surgere, id est, altitudinem quaerere ante-
30 quam moriamur ; cum Christus lux nostra non sit exaltatus in carne, nisi posteaquam mortuus est. Constituti ergo membra eius, et in membris eius dilecti eius, cum somnum acceperimus, tunc surgemus in resurrectione mortuorum. Vnus resurrexit, iam non moriturus. Resurrexit Lazarus, sed moriturus ;
35 resurrexit filia archisynagogi, sed moritura ; resurrexit filius uiduae, sed moriturus ; resurrexit Christus, non moriturus. Audi apostolum : *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur*. Talem spera resurrectionem ; et propter hoc esto christianus, non propter felicitatem

PL
1673

7, 9 cfr Gen. 2, 21.22. 11 cfr Ioh. 19, 34. 22 I Cor. 15, 51. 34 cfr Ioh. 11, 44. 35 cfr Matth. 9, 25. 35 cfr Luc. 7, 15. 37 Rom. 6, 9.

7, 18/19 et 44 dederero] b cum a et LXX, dederit codd. edd. μ Prosp. cum Vulg. 19 somnum dilectis eius] b (cfr l. 44/45), dil. eius somnum codd. edd. μ, somnium dilectis eius a, dilectis suis somnum Prosp. (ut uidetur)

40 terrae huius. Nam si propter felicitatem uitae huius uis esse christianus, quando illa lux tua non hic quaesiuit mundanam felicitatem, ante lucem uis surgere; necesse est ut in tenebris perseueres. Mutare, sequere lucem tuam; qua resurrexit, surge: μ 1433 sede prius, et sic surge, *cum dedero somnum dilectis eius.*

3. 8. Quasi quaereres iterum: Quibus dilectis? *Ecce hereditas Domini, filii, merces fructus uentris.* Quando dicit: *fructus uentris*, parturiti sunt filii isti. Est quaedam mulier, in qua spiritaliter ostenditur quod dictum est Euae: 5 *In gemitu parturies.* Parit enim ecclesia filios coniux Christi; et si parit, parturit. In cuius figura etiam Eua *mater uiuorum* appellata est. In membris parturientis erat ille qui dicebat: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis.* Sed non frustra parturiuit, nec frustra peperit; erit 10 semen sanctum in resurrectione mortuorum; abundabunt iusti, qui diffusi sunt modo toto orbe terrarum. Gemit illos ecclesia, parturit illos ecclesia: in illa autem resurrectione mortuorum apparebit partus ecclesiae, transiet dolor et gemitus. Et quid dicetur? *Ecce hereditas Domini, filii,* 15 *merces fructus uentris.* Huius fructus¹, non: hic fructus; *merces huius fructus uentris.* Quae est ipsa merces? Resurgere a mortuis. Quae est ipsa merces? Surgere, posteaquam sedisti. Quae est ipsa merces? Laetari posteaquam manducasti panem doloris. Cuius uentris? ecclesiae: in 20 cuius uentre, quia eius typum Rebecca gestabat, duo illi gemini tamquam duo populi luctabantur. Vna mater in uisceribus suis dissentientes fratres nondum natos continebat; pulsabant materna uiscera discordiis internis; gembat illa, uim patiebatur; sed pariens discernabat quos geminos praegnans 25 pertulerat. Sic et modo, fratres, quamdiu gemitus datus est ecclesiae, quamdiu parturit ecclesia, ipsi sunt intus et boni et mali. Fructus autem uentris in Iacob erat, quia ipsum dilexit mater. *Iacob dilexi*, dicit Deus, *Esau autem odio habui.* Ambo de uno utero processerunt; unus amari meruit, alius reprobari. In 30 dilectis ergo eius fructus erit. Ergo *merces fructus uentris.*

4. 9. *Sicut sagittae in manu potentis, sic filii excussorum.* Vnde enim facta est hereditas ista, fratres? unde facta est tam multa hereditas, de qua dici habet in fine: *Ecce PL* 1674 *hereditas Domini, filii, merces fructus uentris?* Excussi sunt 5 quidam de manu Domini, tamquam sagittae, et ierunt longe, et totam terram impleuerunt, unde pullulant sancti. Nam ipsa est hereditas de qua dicitur: *Postula a me, et dabo tibi gen-*

8, 5 sq. Gen. 3, 16.20. 8 Gal. 4, 19. 20 cfr Gen. 25, 22.23. 28 Mal. 1, 2.3; Rom. 9, 13. 9, 7 Ps. 2, 8.

43 quare surrexit μ 8, 2 fili b a 9, 1 sic] b *Prosp.*, ita a

¹ τοῦ καρποῦ.

tes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Et quomodo ista possessio pertenditur et crescit usque ad fines terrae? Quia *sicut sagittae in manu potentis, sic filii excussorum.* De arcu excutiuntur sagittae, et quanto fortior excusserit, tanto longius uadit sagitta. Quid autem fortius excutiente Domino? De arcu suo mandat apostolos suos; non potuit esse residuum, quo non perueniret sagitta a tam forti excussa; peruenit usque ad fines terrae. Ideo non ultra, quia nihil est ultra generis humani. Nam tantas uires ille habet, ut etiam si ultra esset quo pertenderet sagitta, excuteret illuc sagittam. Sic sunt autem filii excussorum, quomodo et illi excussi. Quaesitum est enim de hoc uerbo etiam ab iis qui ante nos ista tractarunt, quare filii excussorum dicti sunt, uel qui sunt intellegendi filii excussorum; et quibusdam uisum est, sicut modo dixi, filios excussorum, filios ^{μ 1434} esse apostolorum.

10. Intendat paululum Caritas uestra. Quaesitum est quare excussi apostoli: dictum est a quibusdam, ideo illos appellatos excussos, quia praecepit eis Dominus: *Si exieritis de ciuitate in qua non audiunt uos, excutite puluerem de pedibus uestris.* Sed ait alius: Non ergo *filii excussorum* dici debuerunt, sed filii excutientium; excutientes enim illos fecit Dominus, quibus dixit: *Excutite puluerem de pedibus uestris*, non excussos. Subtiliter quidem quasi contradicere uoluit praecedenti sententiae, ille a quo iam ista tractata et dicta erant; uerumtamen nos, quantum adiuuat Dominus, quaerentes quomodo recte dici potuerint etiam excussi, quibus ait Dominus: *Excutite puluerem de pedibus uestris*, inuenimus non absurde dici potuisse. Quamuis enim ipsi excuterent, se ipsos excutiebant. Hoc dico: qui excutit, aut se excutit, aut aliquid aliud; si aliquid aliud excutiat, excutiens est, excussus non est: si autem se excutiat, et excutiens est et excussus. Intendite; hoc planius dicam, si potuero. Si aliud excutiat, excutiens est, non excussus; si ab alio excutiatur, excussus est, non excutiens; si autem excutiat seipsum, excutiens est, quia excutit se; et excussus, quia excutitur a se. Quaeritur ergo quos excusserint apostoli? Vtique seipsos; a pedibus enim suis puluerem excusserunt. Sed ait aliquis: Non se excusserunt, sed puluerem. Hoc plane calumniose dicitur. Duobus enim modis dicimus aliquid excuti; siue illud quod inde excutitur, siue illud unde excutitur. Nam et, excussus est puluis, dicimus; et, excussa est uestis. Tenent aliqui et excutiunt uestem, et exsilit inde puluis qui inhaeserat. Quid dicis de puluere? Excussus est puluis. Quid dicis de ueste? Excussa est uestis. Si ergo et

10, 3 Matth. 10, 14.

10, 9 ille a quo] quia *b*, quia iam ista tractata et dicta erant *praem. codd. Am.*

quod inde excutiendo exsiliit, et illud unde exsiliit quod in- PL
 30 haeserat, excussum dicitur; et puluis excussus est, et apostoli 1675
 excussi sunt. Quare ergo non dicantur *fili excussorum*
 filii apostolorum?

11. Sed est alia sententia quam praetermittere non debemus.
 Ideo enim forte obscurius positum est, ut multos intellectus
 generet, et ditiores discedant homines, quia clausum inuene-
 runt quod multis modis aperiretur, quam si uno modo aper-
 5 tum inuenirent. Dicimus excuti etiam aliquid, ut exeat inde
 quod forte absconditum est. Aliter enim dicimus excuti ue-
 stem, ut excutiant inde puluerem; et aliter dicimus excuti
 saccum, ut illud quod intus latebat, exeat. Ergo intellego, fra-
 tres, quantum possum, filios excussorum fortasse ipsos apo-
 10 stolos dictos, filios prophetarum. Prophetae enim clausa sa-
 cramenta et operta continebant: excussi sunt, ut inde mani-
 festa procederent. Puta ergo prophetam dixisse, sicut et di-
 xit: *Agnouit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini*
sui; Israel autem me non cognouit. Hoc mihi interim ad prae-
 15 sens occurrit, quod de propheta dicerem; si aliud occurrisset,
 hoc dixissem. Hoc autem audiens homo, si asinum et bouem,
 et pecora et iumenta quae uidet, cogitauerit; nescio quid in-
 tus tamquam in inuolucro positum forinsecus pertractabit;
 quid ibi sit nescit. Asinus et bos aliquid significant. Quid ergo
 20 dicitur homini iam pronuntiare uolenti? Exspecta; clausum
 est quod tangis, excute inuolucrum; propheta nescio quid illis μ 1435
 uelaminibus nominum texit; et nescio quem asinum, nescio
 quem bouem significat. Nam asinus in figura populi Dei, iu-
 mentum Dei est, portans sessorem Dominum ne erret in uia;
 25 et bos ille de quo dicit apostolus: *Boui trituranti os non in-*
frenabis. Numquid de bobus pertinet ad Deum, dixit? Sed pro-
pter nos scriptura dicit. Omnis ergo qui praedicat uerbum Dei,
 monet, obiurgat, terret; triturat aream, et bouis implet offi-
 cium. Veniebat bos de gente Iudaeorum; inde enim praedi-
 30 catores apostoli: ueniebat et asinus de gente praeputii, id est a
 gentibus. Venit enim ut portaret Dominum; et ideo in asino
 sedit Dominus, qui numquam portauerat hominem; quoniam
 ad gentes lex non erat missa, nec prophetae. Ergo quia Domi-
 nus noster Iesus Christus cibaria nostra uoluit esse, et propter-
 35 ea natus in praesepio collocatus est: *Cognouit bos possessorem*
suum, et asinus praesepe Domini sui. Sed numquid ista exi-
 rent, nisi saccus excuteretur? Nisi prophetia inuoluta, acce-
 dente diligentia discuteretur, numquid operta exirent ad nos?
 Omnia ergo ista clausa erant, antequam ueniret Dominus.
 40 Venit Dominus et excussit illa clausa, et manifestata sunt;

11, 13 Isai. 1, 3. 25 1 Cor. 9, 9.10.

11, 3 doctiores alter e Corb. codd.

excussi sunt prophetae, et generati sunt apostoli. Quia ergo excussis prophetis generati sunt, apostoli filii sunt excussorum. Ipsi in manu potentis positi tamquam sagittae, peruenerunt usque in fines terrae. Vnde dici habet in fine : *Ecce hereditas Domini, filii, merces fructus uentris*. Quia ideo de finibus terrae colligitur ista hereditas, quia, *Sicut sagittae in manu potentis, sic filii excussorum* ; id est, filii prophetarum apostoli fuerunt quasi sagittae in manu potentis. Si potens ille, potenter excussit ; si potenter excussit, usque in fines terrae peruenerunt quos excussit.

PL
1676

5. **12.** *Beatus homo qui repleuit desiderium suum ex eis*. Eia, fratres mei, quis replet desiderium suum ex eis ? Qui non amat saeculum. Qui desiderio saeculi plenus est, non est quo intret quod illi praedicauerunt. Funde quod portas, et capax fieri ad id quod non habes. Id est, desideras diuitias ; non potes implere ex eis desiderium tuum : desideras honores in terra, desideras ea quae etiam iumentis donauit Deus, hoc est uoluptatem temporalem, et salutem corporis, et talia ; non ex eis implebis desiderium tuum. Si autem sic desideras, quomodo ceruus desiderat ad fontes aquarum ; si dicis : *Desiderat et deficit anima mea in atria Domini*, imples desiderium tuum ex eis ; non quia iam illi possunt tale desiderium implere, sed tales imitando uenis ad eum qui impleuit desiderium ipsorum.

13. *Non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta*. Fratres, in porta loquamur, id est, omnes nouerint quid loquamur. Qui enim non uult loqui in porta, latere uult quod loquitur ; et forte ideo uult latere, quia malum est. Si fudit, in porta loquatur ; sicut dicitur de Sapientia : *In portis autem ciuitatum audenter dicit*. Quanto tempore iustitiam innocentes tenuerint, non erubescunt ; hoc est in porta praedicare. Et quis est qui praedicat in porta ? Qui praedicat in Christo ; quia Christus est porta qua intramus ad illam ciuitatem. Mentior, si non ipse dixit : *Ego sum ianua*. Si ianua est, et porta est. Ianua enim dicitur domus ; ianua ciuitatis porta est, porta domus ianua est. Sed forte non bene dicitur porta, si non bene dicitur ciuitas quae dicta est domus. Vtrumque enim paulo ante dictum est : *Nisi Dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt aedificantes eam* ; et ne istam domum audiendo paruum aliquid putares : *Nisi Dominus, inquit, custodierit ciuitatem, in uanum laborauit qui custodit eam*. Illa est ergo domus quae est ciuitas. Ipsa ergo habet ianuam tamquam domus, et habet portam tamquam ciuitas.

12, 10 cfr Ps. 41, 2. 10/11 Ps. 83, 3. 13, 5 Prou. 8, 3. 10 Ioh. 10, 9.

12, 1 homo] a, del. alt. m., om. Prosp. repleuit] b a (cfr l. 2), impleuit codd. edd. μ (cfr l. 6 sqq.), implebit Prosp. 2 eis] a, ipsis Prosp. 13, 1 confundentur, cum loquentur b (cum Vulg.), confunditur, dum loquitur Prosp.

20 Qui est ergo ianua domus, ipse est porta ciuitatis. Ergo si Christus porta ciuitatis, ille non erubescit qui in Christo stat, et sic praedicat. Qui autem contra Christum praedicat, clauditur contra illum porta. Qui sunt illi qui contra Christum praedicant? Qui negant quia missae sunt sagittae de manu potentis, et peruenerunt usque in fines terrae; et ipsa est hereditas Domini, de qua dictum est: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Praedicatum est, auditum est, antequam fieret; et iam factum nolunt agnoscere. Qui disputant ergo contra Christum, extra
 30 portam sunt, quia suos honores quaerunt, non Christi. Qui autem praedicat in porta, Christi honorem quaerit, non suum; et ideo qui praedicat in porta, dicit: Nolite in me praesumere; non enim per me, sed per portam intrabitis. Illi autem qui uolunt homines in seipsos praesumere, nolunt eos intrare per
 35 portam: non mirum si clauditur contra illos porta, et otiosi pulsant ut aperiatur. Adestote ergo animo, fratres, etiam propter crastinum sermonem, ex nostra pollicitatione, adiuuante Domino, uobis reddendum ex euangelio de columba¹. In cuius nomine promisimus, in illius misericordia reddemus. Sed ut
 40 possimus esse idonei redditores, ne audaces fuerimus promissores, orate pro nobis.

PL
1677

IN PSALMVM CXXVII

ENARRATIO.

SERMO.

vers. 1-4.

1. Sicut dicit apostolus, fratres carissimi: *Spiritibus spiritualia comparamus; animalis autem homo non percipit quae sunt Spiritus Dei*, cauendum est ne homines animales non percipientes quae sunt spiritus Dei, scandalizentur potius in hoc
 5 psalmo, quam aedificentur. Nam breuiter (quamquam eum, cum cantaretur, audiuimus), quia breuis est, curro eum, non tractans, sed legens. Et uidete quia si talia quisque concupierit pro magno a Deo, qualia continet iste psalmus; et forte non
 10 quia desertus est ab illo, sed quia magis diligitur, non acceperit; uideritque illa quae hic sic audiuit esse praemia timentium Deum, abundare illis qui non timent Deum; nutent gressus illius, et effundantur lapsu uestigia eius, et dicat in corde suo, sine causa se Deum timuisse, quando illa dona non meruit, quae promisit timentibus se; insuper et illi acceperunt,
 15 qui eum non solum non timuerunt, sed etiam blasphemaue-

26 Ps. 2, 8.

CXXVII, 1, 1 I Cor. 2, 13.

¹ Cfr *Tract. in Ioh.*, IV, 16; V; VI.

runt. Videte enim quid dicat : *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in uis eius. Labores fructuum tuorum manducabis ; beatus es, et bene tibi erit.* Adhuc possumus hic, et quamuis animales, beatitudinem
 20 futuri saeculi cogitare ; sed uidete quid sequitur : *Vxor tua sicut uinea fertilis, in lateribus domus tuae. Filii tui sicut nouellatio oliuarum, in circuitu mensae tuae. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.*
 Quomodo ? Vt sit uxor eius tamquam uinea fertilis in lateri-^μ 1437
 25 bus domus eius, et filii eius circumdent mensam eius, tamquam oliuarum nouellatio. Ergo perdiderunt mercedem suam, qui propter Deum etiam uxores ducere noluerunt ? Sed ait qui noluit ducere uxorem : Aliter me benedicet Deus. Immo uero, aut sic te benedicet, aut non te benedicet ; aperte dicta
 30 sententia est : *Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.*

2. Quid ergo sibi hoc uult, fratres ? Ne desiderando temporalem et terrenam felicitatem, perdamus caelestem, propheta tamquam inuolucrum nobis constituit. Inuolucrum hoc nescio quid habet intus. Meminit autem Caritas uestra, cum superior
 5 rem psalmum uobis tractarem, qui est ante istum, incurrisse nos in quemdam uersum obscurum, ubi dictum est : *Sicut sagittae in manu potentis, sic filii excussorum ;* et cum quaeremus qui sint *filii excussorum*, uisum esse nobis, suggerente quantum credimus Domino, filios excussorum apostolos dictos
 10 esse, filios prophetarum ; quia prophetae in aenigmatis locuti sunt, et figuris rerum tamquam mysteriorum inuolucris co-^{PL}
 1678 operuerunt intellectum ; qui intellectus prodire non potuit ad homines, nisi inuolucra illa excuterentur ; unde dicti sunt illi *filii excussorum*, qui de prophetis excussis profecerunt. Ergo
 15 et nos excutiamus istum, ne per inuolucra fallamur, et tangentes quod intus est et non uidentes, dicamus forte lignum pro auro, aut testam pro argento. Excutiamus, si uidetur Caritati uestrae : aderit Dominus, ut procedat quod intus est ; maxime, fratres mei, quia martyrum natalitia celebramus. Quanta
 20 mala passi sunt martyres, quanta exitia, quanta tormenta, squalores carcerum, stricturam catenarum, saeuitiam ferarum, ardorem flammaram, aculeos contumeliarum ! Ista omnia passi essent, nisi nescio quid uiderent quo se tenderent, quod ad huius saeculi felicitatem non pertinet ? Turpe est
 25 autem ut natalitia martyrum celebremus, horum uidelicet seruorum Dei contemnentium mundum istum propter sempi-

2, 6 Ps. 126, 4.

CXXVII, 1, 16 beati] *tit. praem. a* : canticum graduum, *om. Aug.* 17/18
 manuum tuarum *a, recte cum LXX et Vulg.* 21 sicut] ut *b (at l. 11, 3 sicut)*
 uitis abundans *Prosp.* 22 nouellae *Prosp.* 23 omnis homo *Prosp.* 2, 23
 tenerent *Lou.*

ternam felicitatem, et accipiamus quod hic scriptum est pro
 praesenti felicitate, ut cuicumque forte homini Dei fideli,
 cui illius Ierusalem, contingat etiam ducta uxore filios non
 30 habere, dicamus : Non timet homo iste Dominum ; nam si
 timeret Dominum, uxor eius tamquam uinea fertilis esset in
 domo eius, non sterilis, ut nullum generaret ; et si timeret Do-
 minum homo iste, filii ipsius circumdarent mensam ipsius,
 tamquam arbores oliuarum. Si enim talia dixerimus, animales
 35 sumus, non percipientes quae sunt Spiritus Dei. Incipiamus
 et nos excutere, ut simus et nos filii excussorum. Si enim eri-
 mus filii excussorum, erimus in manu potentis tamquam sa-
 gittae, et iaculabitur nos de praecepto suo in corda hominum
 nondum amantium, ut percussa sagittis uerborum Dei ament.
 40 Nam si talia coeperimus illis praedicare : Filii, aut fratres mei,
 timete Dominum, ut habeatis filios et nepotes, ut gaudeat
 domus uestra ; non sagittamus ut ametur illa aeterna Ierusa-
 lem ; remanebunt in amore terrenorum, et uidentes ista abun-
 dare impiis, etsi nobis non audent, in corde suo dicunt : Quare
 45 ille qui non timet Deum, plenam domum habet filiis ? Et forte
 alius dicit illi : Adhuc nescis quid illi possit contingere ; quid si
 efferet illos, quia non timet Deum, et ad hoc illi plures nati
 sunt, ut maiorem dolorem de illorum morte patiatur ? Sed si ^{μ 1438}
 50 talia dixeris, respondebit tibi ille : Ego noui hominem impium,
 paganum, sacrilegum, adoratorem idolorum (et forte nouit et
 uerum dicit, nec unum nouit, nec duos uel tres), quem
 deduxerunt ad fossam, senem, decrepitem, mortuum in lecto
 suo, turbae filiorum et nepotum. Ecce non timuit Dominum,
 et proles fecundissima domus eius clausit oculos eius. Quid
 55 ad hoc dicturi sumus ? Nihil illi potest euenire mali, ut efferat
 filios suos uiuus, quando iam mortuus a filiis ad sepulcrum
 gloriosum deductus est.

3. Excutiamus ergo, excutiamus, si uolumus esse filii excus-
 sorum ; exeat huc aliquid. Est enim quidam homo qui sic benedi-
 citur ; et nemo timet Dominum, nisi qui est in membris ^{PL}
 ipsius hominis : et multi homines sunt, et unus homo est : ¹⁶⁷⁹
 5 multi enim christiani, et unus Christus. Ipsi christiani cum
 capite suo, quod adscendit in caelum, unus est Christus ; non
 ille unus et nos multi, sed et nos multi in illo uno unum. Vnus
 ergo homo Christus, caput et corpus. Quod est corpus eius ?
 Ecclesia eius, dicente apostolo : *Quoniam membra sumus cor-*
 10 *poris eius ; et : Vos autem estis corpus Christi et membra.* Intel-
 legamus ergo uocem huius hominis, in cuius corpore unus su-
 mus homo ; et ibi uidebimus ista uera bona Ierusalem. Sic
 enim dixit in fine : *Et uideas bona quae sunt Ierusalem.* Si au-

3, 9 Eph. 5, 30.

10 1 Cor. 12, 27.

13 Ps. 127, 5.

51 unum (subaudi 'tantum')] μ, tantum add. Er. Lugd. Ven. Lou. PL

tem ista bona terreno oculo adtenderis, abundantiam filiorum
 15 et nepotum, et fertilitatem fecunditatemque coniugis, non
 sunt bona illius Ierusalem; quia bona ista in terra morien-
 tium sunt, illa terra uiuentium est. Noli ualde pro magno
 habere, si habes filios morituros, etsi non ante te, certe post
 te. Vis habere filios numquam morituros, et tecum semper
 20 uicturos? Esto in illius corpore, de quo dictum est: *Vos
 autem estis corpus Christi et membra.*

4. Nam ut hoc ostenderet et ipse psalmus, quia sic est
 obscurus ut admoneat pulsari, sic opertus ut uelit excuti, a
 pluribus coepit: *Beati omnes qui timent Dominum,
 qui ambulant in uiis eius.* Multis loquitur; sed quia
 5 ipsi multi unum sunt in Christo, sequitur et singulariter iam
 dicit: *Labores fructuum tuorum manducabis.* Superius
 dixerat: *Beati omnes qui timent Dominum, qui am-
 bulant in uiis eius;* modo quare: *Labores fructuum
 tuorum manducabis;* et non, manducabitis? Et quare,
 10 *Labores fructuum tuorum;* et non: *Labores fructuum
 uestrorum?* Tam in proximo oblitus est quia pluribus loque-
 batur? Sed si iam excussisti, quid tibi respondit? Cum plures
 christianos appello, in uno Christo unum intellego. Plures
 ergo estis, et unus estis; plures sumus, et unus sumus. Quo-
 15 modo plures sumus, et unus sumus? Quia illi inhaeremus
 cuius membra sumus; et quorum caput in caelo est, ut mem-
 bra sequantur.

5. Ipse ergo describat iam, quia manifestum est quem
 describit. Sic patebunt omnia quae sequuntur: tantum uos
 timete Dominum, et ambulate in uiis eius, et nolite zelare eos
 qui non ambulant in uiis eius, quando illos uideritis esse felices
 5 infeliciter. Saeculi enim homines infeliciter felices sunt, mar-
 tyres autem feliciter infelices erant. Erant enim ad tempus
 infelices, sed in aeternum felices; et in eo ipso quod erant ad
 tempus infelices, putabantur magis infelices quam erant.
 Quid enim dicit apostolus? *Quasi tristes, semper autem gau-
 10 dentes.* Quare *semper?* Et hic et ibi; prorsus et hic et ibi. ^{μ 1439}
 Hic enim unde gaudemus? De spe. Ibi unde gaudebimus? De
 re. Magnum gaudium habet spes gaudentis. Et si *spe gauden-
 tes,* uidete quid sequitur: *In tribulatione patientes.* Martyres
 ergo in tribulatione patientes erant, quia spe gaudebant. Sed
 15 quia nondum erat illud quod promittitur, quid dicit apostolus?
*Spes enim quae uidetur, non est spes; si autem quod non uide-
 mus speramus, per patientiam expectamus.* Ecce quare omnia ^{PL}
 martyres pertulerunt, quia quod non uidebant, per patientiam ¹⁶⁸⁰
 expectabant. Illi qui eos occidebant, quae uidebant

5, 9 II Cor. 6, 10. 12 Rom. 12, 12. 16 Rom. 8, 24.25

3, 19 tecum] cum PL

20 amabant ; illi qui occidebantur, ad ea quae non uidebant suspirabant, et ea quae non uidebant, adprehendere festinabant ; et quod tardius occidebantur, moras sibi fieri arbitrabantur.

6. Ergo, fratres, Felix martyr ¹ et uere felix et nomine et corona, cuius hodie dies est, contempsit mundum. An forte quia timebat Dominum, inde erat felix, inde erat beatus, quia uxor eius tamquam uinea fertilis erat in terra, et filii eius circumdederant mensam eius ? Omnia ista perfecte habet, sed in corpore illius qui hic describitur ; et quia sic ille intellexit, contempsit praesentia, ut acciperet futura. Noueritis autem, fratres, non eum passum mortem, quam alii martyres passi sunt. Confessus est enim, dilatus est ad tormenta ; alio die inuentum est corpus eius exanime. Clauserant enim illi carcerem, sed corpori, non spiritui. Quem illic parabant torquere carnifices, absentem inuenerunt, perdiderunt saeuitiam suam. Iacebat exanimis, sine sensu illis, ne torqueretur ; cum sensu apud Deum, ut coronaretur. Vnde et iste felix, fratres, non tantum nomine, sed et praemio uitae aeternae, si ista dilexit ?

7. Ergo sic audiamus istum psalmum, tamquam de Christo dicatur, et omnes haerentes corpori Christi et effecti membra Christi, ambulemus uias Domini ; et timeamus Dominum timore casto, timore permanente in saeculum saeculi. Est enim alius timor quem caritas excludit, dicente Iohanne : *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem*. Non de omni timore dicit quia mittitur foras a caritate ; habes enim psalmum dicentem : *Timor Domini castus, permanens in saeculum saeculi*. Alius ergo timor permanet, alius excluditur. Timor qui excluditur castus non est ; qui autem permanet, castus est. Quis est timor qui excluditur ? Dignamini aduertere. Aliqui propterea tantum timent, ne aliquid mali in terra patiantur, ne illis aegritudo accidat, ne damnum, ne orbitas, ne alicuius amissio cari, ne exsilium, ne damnatio, ne carcer, ne aliqua tribulatio ; propterea timent et tremunt : adhuc iste timor non est castus. Adhuc audi. Alius non in hac terra pati timet, sed gehennas timet, unde terruit et Dominus. Audistis cum euangelium legeretur : *Vbi uermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur*. Audiunt haec homines ; et quia uere futura sunt impiis, timent, et continent se a peccato.

7, 5 I Ioh. 4, 18. 8 Ps. 18, 10. 18 Marc. 9, 43.

6, 2 dies] *codd.*, natalis *edd.* 15 sic iste *Er. Lugd. Ven.*

¹ Martyrium ille Thinissae seu Thimisae in Africa non procul Hippone subiisse narratur in martyrologio octauo Idus Nou. Attamen quis dies fuerit, ignoratur, cfr *Comment. perpetuum in Martyr.*, p. 500 ; et supra, *praef. p.* xvii, 88.

Habent timorem, et per timorem continent se a peccato. Timent quidem, sed non amant iustitiam. Cum autem per timorem continent se a peccato, fit consuetudo iustitiae, et incipit quod durum erat amari, et dulcescit Deus; et iam incipit homo^{PL 1681}
 25 propterea iuste uiuere, non quia timet poenas, sed quia amat ^{μ 1440} aeternitatem. Exclusus est ergo timor a caritate, sed successit timor castus.

8. Quis est iste timor castus? Secundum quem debemus, fratres mei, intellegere quod dictum est: *Beati omnes qui timent dominum, qui ambulant in uis eius.* Si potuero digne dicere de isto timore casto, adiuuante Domino Deo
 5 nostro, multi fortasse hoc timore casto inflammabuntur in amorem castum. Nec possum explicare fortassis, nisi proposita aliqua similitudine. Pone aliquam feminam castam, timentem uirum suum; aliam pone adulteram, et ipsa timet uirum suum. Casta timet ne discedat uir; adultera, ne ueniat. Quid
 10 si ambo absentes sunt? Illa timet ne ueniat; illa, ne tardet. Absens est quodam modo cui desponsati sumus, absens est qui nobis arrham dedit Spiritum sanctum, absens est qui nos redemit sanguine suo; sponsus ille quo nihil est pulchrius, qui quasi foedus apparuit inter manus persequentium, de quo
 15 paulo ante dicebat Isaias: *Et uidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* Ergo sponsus noster foedus est? Absit. Quomodo enim illum uirgines amarent, quae in terra maritos non quaesierunt? Ergo persequentibus foedus apparuit; et nisi eum foedum putarent, non insilirent, non flagellis cae-
 20 derent, non spinis coronarent, non sputis inhonestarent, sed quia foedus illis apparebat, fecerunt illi ista; non enim habebant oculos unde Christus pulcher uideretur. Qualibus oculis Christus pulcher apparuit? Quales oculos quaerebat ipse Christus, quando dicebat Philippo: *Tanto tempore uobiscum sum, et*
 25 *non me uidistis?* Isti oculi mundandi sunt, ut possint uidere illam lucem; et leuiter tamen perstricti splendore, accenduntur amore, ut sanari uelint, et fiant illuminati. Nam ut noueritis quia pulcher est Christus qui amatur, ait propheta: *Speciosus forma prae filiis hominum.* Omnes homines superat il-
 30 lius pulchritudo. Quam rem amamus in Christo? Membra crucifixa, latus perforatum, an caritatem? Quando audimus quia passus est pro nobis, quid amamus? Caritas amatur. Amauit nos, ut redamarem eum; et ut redamare possemus, uisitauit nos Spiritu suo. Pulcher est ille, et absens est. Inter-
 35 roget se sponsa, si casta est. In membris sumus omnes, fra-

8, 15 Isai. 53, 2. 24 Ioh. 14, 9. 28 Ps. 44, 3.

8, 25 uidistis] *deficit b uel legi non potest usq. 15, 7 dominus* 31 quando] *quare amamus praem. plures codd. Am.* 32 amamus] *membra crucifixa, latus perforatum an caritatem? add. iidem codd. Am.* amatur] *amat quidam codd. Am.*

tres mei ; in membris ipsius sumus, ideo unus homo sumus. Videat unusquisque qualem timorem habeat, an eum quem excludit caritas, an castum permanentem in saeculum saeculi. Modo probauit ; dico, et probabit. Absens est sponsus
 40 noster ; interroga conscientiam tuam : uis ut ueniat, an adhuc uis ut tardet ? Videte, fratres : ego pulsaui ad ostia pectorum uestrorum ; uocem inhabitantium ille audiuit. Quid singulorum quorumque modo conscientiae dixerint, ad aures meas, quia homo sum, peruenire non potuit ; ille qui absens
 45 est praesentia corporis, sed praesens est uigore maiestatis, audiuit uos. Quam multi, si dicatur illis : Ecce iam Christus, cras dies iudicii, non dicunt : Vtinam ueniat ! Qui enim dicunt, multum amant. Et si dicatur illis : Tardabit, timent ne tardet, quia timor castus est. Quomodo autem nunc timetur
 50 ne tardet, sic cum uenerit, timebitur ne discedat. Erit autem ^{μ 1441} castus iste timor, quia tranquillus et securus. Non enim deseremur ab eo, cum inuenerit nos, quando quaesiuit nos antequam quaereremus eum. Castus ergo timor, fratres mei, hoc
 55 habet ; uenit de amore. Ille autem timor nondum castus, praesentiam et poenas timet. Timore facit quidquid boni facit ; non timore amittendi bonum illud, sed timore patiendi illud malum. Non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi, sed timet ne mittatur in gehennam. Bonus est iste timor, utilis est ; non quidem permanebit in saeculum saeculi ; sed non-
 60 dum est ille castus permanens in saeculum saeculi.

9. In quo est castus ? Iam iterum interrogo aliquid, quod uosmetipsos interrogetis. Si Deus ueniens uoce propria loqueretur nobis (quamquam non taceat loqui per litteras suas), et diceret homini : Peccare uis, pecca ; fac quidquid te delectat ;
 5 quidquid amaueris in terra, tuum fiat ; cui fueris iratus, intereat ; quem rapere uolueris, rapiatur ; quem caedere, caedatur ; quem damnare, damnetur ; quem possidere, possideas ; nemo tibi resistat, nemo tibi dicat : Quid facis ? nemo : Noli facere ; nemo : Quare fecisti ? Abundent tibi omnia ista terrena quae concupisti, et uiue in illis, non usque ad tempus, sed
 10 semper : faciem tantum meam numquam uidebis. Fratres mei, unde ingemuistis, nisi quia iam natus est timor castus, permanens in saeculum saeculi ? Quare percussum est cor uestrum ? Si diceret Deus : Faciem meam numquam uidebis ;
 15 ecce omni ista terrena felicitate, omnibus rebus abundabis, circumfluent te bona temporalia ; non illa amittis, non illa deseris ; quid uis amplius ? Fleret quidem et gemeret timor castus, et diceret : Immo tollantur omnia, et faciem tuam

39 probauit] probabit *aliquot codd. Am.* probabit] probauit *quidam codd.*
 52 *pr. nos] opt. codd.,* homo aliquis credens in eum *add. quidam codd. Am. Er.,*
 dominus credentes in eum *Lou.* 52/53 nos ? antequam *iidem codd. Am. Er.*
 53 quaereremus] nossemus *Lou.* 54 uenit] quia *praem. Er. Lugd. Ven.*

uideam. Timor castus exclamaret de psalmo, et diceret: *Deus*
 20 *uirtutum, conuerte nos, et ostende faciem tuam, et salui eri-*
mus. Timor castus exclamaret de psalmo, et diceret: *Vnam*
petii a Domino. Vide quomodo ardeat timor iste castus,
 amor uerus, amor sincerus. *Vnam petii a Domino, hanc requi-*
 25 *ram.* Quid? *Vt inhabitem in domo domini omnes dies uitae*
meae. Quid si propter terrenam felicitatem? Audi quid se-
 quitur: *Vt contempler delectationem Domini, et protegar tem-*
plum eius, id est, esse templum eius, et protegi ab eo, hanc
 unam petii a Domino. Hanc unam si petieritis, ad hanc unam
 si cor uestrum exercueritis, et hoc solum amittere timueritis, PL
 30 nec inuidebitis felicitatibus terrenis, et illam felicitatem ue- 1683
 ram sperabitis, et eritis in eius corpore cui cantatur: *Beati*
omnes qui timent Dominum, qui ambulant in uiis
eius.

10. *Labores fructuum tuorum manducabis.* O uos,
 o tu, uos multi qui unus estis, *labores fructuum tuorum*
manducabis. Quasi peruerse uidetur dicere non intellegen-
 tibus; debuit enim dicere: Fructum laborum tuorum man-
 5 *ducabis.* Multi enim manducant fructum laborum suorum.
 Laborant in uinea, ipsum laborem non manducant; sed quod
 de labore ipsorum nascitur, manducant. Laborant circa arbo-
 res pomiferas; quis manducet labores? Sed quod illae arbores
 adtulerint, fructus laboris, ipse iucundat agricolam. Quid sibi μ 1442
 10 uult: *Labores fructuum tuorum manducabis?* Modo
 labores habemus, fructus postea erit. Sed quia et ipsi labores
 non sunt sine gaudio, propter spem, de qua paulo ante dixi-
 mus: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes;* modo nos ipsi
 labores nostri iucundant, et laetos nos faciunt de spe. Si ergo
 15 labor noster potuit manducari, et potuit iucundare, manu-
 catus fructus ipsius laboris qualis erit? Manducabant labores
 suos, qui *euntes ibant et flebant, mittentes semina sua,* quanto
 iucundius manducabunt fructus laborum, qui *uenientes ue-*
nient cum exultatione, portantes manipulos suos? Et ut noue-
 20 ritis, fratres, quia manducatur labor iste, in superiore psalmo
 audistis dictum superbis, qui ante lucem uolebant surgere, id
 est ante Christum, non per humilitatem, qua surrexit Christus,
 dictum est illis: *Surgite posteaquam sedistis;* id est, humila-
 mini, et inde surgite; quia et ille humiliari uenit, qui exaltatus
 25 est propter uos. Et quid dictum est? *Qui manducatis panem*
doloris. Iste est labor fructuum, panis doloris. Nisi enim man-
 ducaretur, non diceretur panis; nisi autem haberet aliquam

9, 19 Ps. 79, 8. 21 sqq. Ps. 26, 4. 10, 13 Rom. 12, 12. 17 Ps. 125, 6.
 23 Ps. 126, 2.

9, 23 amor uerus, amor sincerus] *opt. codd. Am. Er., timor uerus, amor sincerus*
alii codd., timor uerus, timor sincerus Lou. 28 petieritis] *codd., accipietis add.*
Lou. 29 erexeritis *pauci codd.*

suauitatem panis iste, nemo illum manducaret. Cum quanta
 suauitate plorat in gemitu, qui orat? Dulciores sunt lacrimae
 30 orantium, quam gaudia theatrorum. Et audi flammam deside-
 rii, qua manducatur ipse panis, de quo hic dicit: *Qui mandu-*
catis panem doloris. Alio loco dicit amans iste, cuius uocem
 in psalmo plerumque agnoscimus: *Factae sunt mihi lacrimae*
meae panis die ac nocte. Vnde factae sunt lacrimae panis?
 35 *Dum dicitur mihi quotidie: Vbi est Deus tuus?* Antequam
 enim uideamus eum qui nos dilexit, qui nobis pignus dedit, cui
 desponsati sumus, insultant nobis pagani, et dicunt: Vbi est
 quod colunt christiani? Ostendant nobis quem colunt. Ecce
 ego ostendo illis Deum meum, et ipsi ostendant mihi Deum
 40 suum. Cum tibi hoc dicit paganus, non inuenis quod illi osten-
 das, quia non est cui ostendas. Redis ergo, et plangis ad
 Deum; quia illi suspiras, antequam uideas, et desiderio ipsius
 gemis; et quia in ipsius desiderio ploras, dulces sunt et ipsae
 lacrimae, et pro cibo tibi erunt, quia factae sunt tibi et ipsae
 45 panis die ac nocte, dum dicitur tibi quotidie: *Vbi est Deus* PL
tuus? Sed ueniet Deus tuus, de quo dicitur: *Vbi est?* et 1684
 absterget lacrimas, et ipse pro pane lacrimarum succedet, et
 te in aeternum saginabit; quia erit nobiscum uerbum Dei, quo
 pascuntur angeli. Interim modo labores fructuum, postea
 50 fructus laboris. *Labores fructuum tuorum manduca-*
bis; beatus es, et bene tibi erit. *Beatus es,* de prae-
 senti est; *bene tibi erit,* de futuro est; cum manducas la-
 bores fructuum tuorum, *beatus es;* cum perueneris ad fru-
 ctum laborum tuorum, *bene tibi erit.* Quid dixit? Nam
 55 si bene tibi erit, utique beatus eris; et si beatus eris, bene uti-
 que tibi erit. Sed interest inter spem et rem. Si spes tam dul-
 cis, quanto res dulcior erit!

11. Iam ueniamus ad illud: *Vxor tua:* Christo dicitur.
 Ergo uxor eius, ecclesia eius; ecclesia eius, uxor eius, nos ipsi. μ 1443
Sicut uinea fertilis. Sed in quibus uinea fertilis? Vide-
 mus enim parietes istos intrantes multos steriles; uidemus
 5 quia istos parietes intrant multi ebriosi, feneratores, mango-
 nes, quaerentes sortilegos, euntes ad praecantores et prae-
 cantatrices, quando illis caput dolet. Ista est fertilitas ui-
 neae? ista est ubertas uxoris? Non ipsa est. Ista spinosa
 sunt, sed non ubique spinosa. Habet quamdam fertilitatem,
 10 et est uinea fertilis; sed in quibus? *In lateribus domus*
tuae. Non omnes dicuntur latera domus. Quaero enim quae
 sint latera: quid dicam? Parietes sunt, quasi lapides fortes?
 Si de hoc habitaculo corporali diceret, forte hoc intellegere-
 mus latera. Latera dicimus domus, eos qui inhaerent Christo.

33 Ps. 41, 4. 47 cfr Apoc. 21, 4.

10, 28 tanta plures codd. Am. Er., nec distinguunt post manducaret sed ante plorat
 11, 9 ubique. Spinosa habet plures codd.

15 Non enim sine causa et in sermone quotidiano dicimus de aliquo, qui forte male agit ex malorum consiliis amicorum; de illo dicimus: Mala latera habet. Quid est: Mala latera habet? Mali illi inhaerent. Ergo et de alio: Bona latera habet: bonis consiliis uiuit. Quid est hoc? Bonis consiliis regitur.
 20 Ergo latera domus sunt illi qui inhaerent Christo. Nec sine causa et ipsa coniux de latere facta est. Viro dormiente, Eua facta est, moriente Christo, ecclesia facta est: et illa de latere uiri, cum costa detracta est; et ista de latere uiri, quando latus lancea percussus est, et sacramenta profluxerunt. Ergo *uxor tua ut uinea fertilis*. Sed in quibus?
 25 *In lateribus domus tuae*. In aliis qui non adhaerent Christo, sterilis. Sed nec illos in uinea computabo.

12. *Filii tui*. Quae est uxor, ipsi sunt et filii. In istis carnalibus nuptiis et coniugiis, alia uxor et alii filii: in ecclesia quae uxor, ipsi filii. Ad ecclesiam enim pertinebant apostoli, et in membris ecclesiae erant. Ergo in coniuge ipsius erant, et
 5 coniux erant secundum portionem suam quam in membris obtinebant. Quare ergo de illis dicitur: *Cum recesserit ab eis sponsus, tunc ieiunabunt filii sponsi?* Ergo ipsa coniux, et ipsi filii. Mirum dico, fratres mei. In uerbis Domini inuenimus ecclesiam et fratres ipsius esse, et sorores ipsius esse, et matrem ipsius esse. Nam cum nuntiarentur ei mater eius et fratres foris stantes; quia foris stabant, typum gerebant. Quis
 10 typus matris? Synagoga. Quis typus fratrum carnalium? Iudaei foris stantes. Et foris stat synagoga. Nam Maria in lateribus domus eius, et cognati eius ex uirginis Mariae consanguinitate uenientes, qui in eum crediderunt, in lateribus domus eius; non in quantum carnali consanguinitate iuncti erant, sed in quantum uerbum Dei audiebant et faciebant. Hoc enim respondit Dominus et ait: *Quae mihi mater, aut qui fratres?* Vnde tentauerunt quidam dicere quia Christus
 20 matrem non habuit, quia dixit: *Quae mihi mater?* Quare? Ergo Petrus et Iohannes et Iacobus, et alii apostoli patres non habuerunt in terra? Et tamen quid eis dicit? *Nolite uobis dicere patrem super terram; unus est enim Pater uester qui in caelis est*. Quod ergo in patre docebat discipulos, hoc in matre
 25 ipse demonstrauit. Vult enim Dominus ut consanguinitatibus terrenis praeponamus Deum. Defer patri, quia pater est; defer Deo, quia Deus est. Generauit te pater accommodando μ 1444 carnem suam; creauit te Deus adhibendo potentiam suam. Ne irascatur pater cum Deus illi praeponitur; immo gaudeat
 30 sibi tantum deferri, ut ille inuentus esset qui ei deberet prae-

11, 21 cfr Gen. 2, 21.22. 24 cfr Ioh. 19, 34. 12, 6 Matth. 9, 15. 18 et 31 Matth. 22, 46-50. 23 Matth. 23, 9.

26 tuae] id est in illis qui adhaerent Christo *add. Er. Lou.* 12, 8 ipsi] ipsa *Er. Lugd. Ven.* 30 ut ille <unus> inuentus sit, qui ei debeat *coni. μ*

poni. Ergo quid dicam? Dominus quid ait? *Quae mihi mater, aut qui fratres? Et extendit manus in discipulos suos, et ait: Ecce mater mea et fratres mei.* Fratres erant; mater quomodo erant? Addidit: *Et qui fecerit uoluntatem Patris mei,*
 35 *ipse mihi frater, et soror, et mater est.* Puta frater, propter sexum uirilem quem habet ecclesia, soror, propter feminas quas hic in membris habet Christus; mater quomodo, nisi quia ipse Christus est in christianis, quos christianos per baptismum quotidie parit ecclesia? Ergo in quibus intellegis
 40 coniugem, in illis matrem, in illis filios.

13. Dicatur ergo quales debent esse filii. Quales? Pacifici. Quare pacifici? Quia *beati pacifici, quia ipsi filii Dei uocantur.* Quia ergo in oliua fructus est pacis; oleum enim pacem significat, quia caritatem significat; sine caritate nulla
 5 pax est; et manifestum est quia qui diuiserunt pacem, non habebant caritatem. Vnde iam exposui Caritati uestrae quare columba folia cum fructu portauit ad arcam, ut significaret quia et illi qui foris baptizati sunt, sicut ligna illa extra arcam baptizata sunt, si non sola folia habuerint, id est uerba sola,
 10 sed habuerint et fructum, quod est caritas, ipsa columba illos reportat ad arcam, et ueniunt ad unitatem¹. Tales ergo filii debent esse *in circuitu mensae Domini, uelut nouellatio oliuarum.* Perfecta res est, magna beatitudo: iam quis ibi nolit esse? Cum uideris aliquem blasphemum habere
 15 uxorem, filios, nepotes, et te forte non habere, noli zelare; uide quia et in te completum est, sed spiritaliter. An forte non es in membris? Si non ibi es, plange quia nec hic, nec ibi. Si
 autem ibi, securus esto; quia etsi ibi et non hic, fructuosius ibi quam hic. PL 1686

14. Si ergo habemus, quare habemus? Quia timemus Dominum. *Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.* Ille est homo, qui sunt homines; et ipsi homines, homo: quia multi unum, quia Christus unus.

5. 15. *Benedicat te Dominus ex Sion.* Coeperas enim adtendere: *Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum*: iam forte oculi tui ibant per illos qui non timent Dominum, et uidebant ibi uxores fecundas, filios abundantes
 5 circuire mensam patris sui; nescio qua ibas: *Benedicat te Dominus, sed ex Sion.* Noli quaerere illas benedictiones quae non sunt ex Sion. Non benedixit Dominus tales, fratres mei? Benedictio ista Domini est: aut si non est a Domino,

13, 2 Matth. 5, 9. 7 cfr Gen. 8, 11.

36 soror propter feminas] *alter ex Corb. codd., om. edd.* 37 quos *edd.* 15, 5 qua ibas] quas benedictiones quaerebas, et non ex sion *Corb.*, qua ibas et non ex sion

¹ Cfr *Tract. in Iob.* VI, 19, 2 sqq.

quis ducet uxorem, si nolit Dominus ? quis possit esse sanus,
 10 si nolit Dominus ? aut quis posset esse diues, si nolit Domi-
 nus ? Dat illa ; sed non uides quia et pecoribus dedit ? Non
 ergo de Sion est ista benedictio. *Benedicat te Dominus*
ex Sion ; et uideas quae bona sunt Ierusalem. Nam
 illa bona non sunt Ierusalem. Vis uidere quia non sunt bona
 15 Ierusalem ? Et auibus dictum est : *Crescite et multiplica-*
mini. Pro magno uis habere quod auibus donatum est ? Voce
 quidem Dei donatum est, quis nesciat ? Sed utere bonis istis, μ 1445
 si accipis ; et magis cogita quomodo nutrias qui nati sunt,
 quam ut nascantur. Non enim iam felicitas est habere filios,
 20 sed bonos habere. De nutriendis labora, si nati fuerint ; si
 autem non nati, age gratias Deo. Forte minus sollicitus eris, et
 tamen sterilis non remansisti illius matris. Forte per te nascun-
 tur spiritaliter de ista matre, qui sunt ut nouellae oliuarum
 circumeuntes mensam Domini. Consoletur ergo te Dominus,
 25 ut *uideas bona Ierusalem.* Illa enim bona *sunt.* Quare
sunt ? Quia aeterna sunt. Quare *sunt ?* Quia ibi est rex :
Ego sum qui sum. Ista uero bona sunt, et non sunt ; non enim
 stant : labuntur, fluunt. Filii sunt paruuli ; blandiris paruulis,
 blandiuntur paruuli : numquid stant in eo ? Sed optas ut
 30 crescant, ut accedat aetas optas. Sed uide quia cum accedit
 una, altera moritur. Veniente pueritia, moritur infantia ; ue-
 niente adolescentia, moritur pueritia ; ueniente iuuentute,
 moritur adolescentia ; ueniente senectute, moritur iuuentus ;
 ueniente morte, moritur omnis aetas. Quot optas gradus ae-
 35 tatis, tot simul optas et mortes aetatum. Non sunt ergo ista.
 Num deinde nati sunt tibi filii in terra tecum uicturi, an te
 potius exclusuri et successuri ? Ad eos gaudes qui nati sunt,
 ut excludaris ? Nati enim pueri tamquam hoc dicunt parenti-
 bus suis : Eia, cogitate ire hinc, agamus et nos mimum no-
 40 strum. Mimus est enim generis humani tota uita tentationis ;
 quia dictum est : *Vniuersa uanitas omnis homo uiuens.* Et
 tamen si gaudetur ad filios successuros, quantum gaudendum PL
 est ad filios cum quibus permanebimus, et ad illum patrem 1687
 cui nati sumus non moriturum, sed ut nos cum illo semper
 45 uiuamus ? Ipsa sunt bona Ierusalem, quia ipsa sunt. *Bene-*
dicat te ergo Dominus ex Sion ; et uideas quae bona
sunt Ierusalem. Nam ista quae adtendis bona, caecus ui-
 des. *Videas,* sed illa bona quae corde uidentur. Et quamdiu
 uidebo bona Ierusalem ? *Omnes dies uitae tuae.* Sed si
 50 uita tua aeterna fuerit, in aeternum uidebis bona Ierusalem.

15, 15 Gen. 1, 22. 27 Ex. 3, 14. 41 Ps. 38, 6.

Er. Lugd. Ven. 13 ierusalem] in *praem.* a *Prosp.* 22 forte] filii *add.* *Er.*
Lugd. Ven. Lou. 23 in nouellis *codd.* *Am. Er.* 44 moriturum] *codd.*, mori-
 turi *edd.* 47 nam] *b*, non *codd.* 49 omnibus diebus a *Prosp.*

Si autem, fratres mei, ista bona sunt, sed non omnes dies uitae tuae uides ; non enim quando exis de corpore, moreris. Perseuerat uita tua : corpus moritur, sed uita spiritus perseuerat. Oculi non uident, quia discessit qui per oculos uidebat.
 55 Vbicumque est qui per oculos uidebat, uidet aliquid. Non enim mortuus erat diues ille qui in terra induebatur purpura et bysso ; si mortuus esset, apud inferos non torqueretur. Optandum illi forte erat ut moreretur, sed malo suo uixit apud inferos. Torquebatur enim, et non uidebat bona illa
 60 quae in terra dimiserat : ecce erat uita ipsius talis, et bona illa non uidebat. Ergo tu talia desidera bona quae uideas *omnes dies uitae tuae*, id est, ut cum ipsis bonis uiuas in aeternum.

6. **16.** Quae sunt ergo illa bona, fratres, adtendite. Dici possunt bona ista : aurum est, argentum est, fundus amoenus est, marmorati parietes sunt, tecta laqueata sunt ? Absit. Ista abundantius pauperes habent in hac uita. Plus est enim pau-
 5 peri uidere caelum stellatum, quam diuiti tectum inauratum. Fratres, ergo quod est illud bonum, quo accendimur, cui suspiramus, quo inflammamur, propter quod bonum adipiscendum et uidendum tantos labores sustinemus, sicut au-^μ 1446
 distis cum legeretur apostolus, quia *omnes qui uolunt pie ui-
 10 uere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur* ? Non enim modo, quia diabolus per reges non saeuit, ideo christiani non patiuntur persecutionem. Si mortuus est diabolus, mortuae sunt persecutiones ; si autem ille aduersarius noster uiuit, unde non tentationes suggerit ? unde non saeuit ? unde non minas aut
 15 scandala procurat ? O si incipias pie uiuere, uidebis quia omnis qui uult pie uiuere in Christo Iesu, persecutionem patietur. Propter quid ergo patimur tantas persecutiones ? *Si enim in hac uita in Christo sperantes sumus tantum*, ait apostolus, *miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Propter quid
 20 damnati sunt ad bestias martyres ? quod est illud bonum, dici potest ? unde, aut quae lingua dicat ? aut quae aures audiant ? Et quidem illud *nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit*. Amemus tantum, proficiamus tantum ; uidetis enim quia pugnae non desunt, et pugnamus cum concupiscentiis
 25 nostris. Pugnamus foris cum infidelibus et inoboedientibus hominibus, pugnamus intus cum suggestionibus, cum perturbationibus carnalibus : ubique pugnamus adhuc, quia corpus quod corrumpitur, aggrauat animam ; pugnamus adhuc, quoniam si *spiritus uita est*, tamen *corpus mortuum est propter*

PL
1688

56 cfr Luc. 16, 19.23. 16, 9 II Tim. 3, 12. 17 I Cor. 15, 19. 22 I Cor. 2, 9. 27 cfr Sap. 9, 15. 29 Rom. 8, 10.11.

51 si] *codd.*, ista *edd.* 58 forte] certe *plures codd.* 16, 23 *pr.* tantum] *plures codd.*, tamen *edd.*

30 *peccatum*. Sed quid futurum est ? *Si autem Spiritus eius habitat in uobis, qui suscitauit Christum ex mortuis, uiuificabit et mortalia corpora uestra, propter Spiritum eius qui habitat in uobis*. Cum ergo uiuificata fuerint membra nostra mortalia, iam nihil resistet spiritui nostro. Non fames erit, non sitis
 35 erit, quia de corruptione corporis ista nascuntur. Ideo reficis, quia a te aliquid deficit. Concupiscentiae delectationum carnalium contra nos pugnant. Mortem portamus infirmitate corporis ; sed cum mors ipsa conuersa fuerit in illam incommutabilitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, et
 40 mortale hoc induerit immortalitatem, quid audiet tunc mors ? *Vbi est, mors, contentio tua ? ubi est, mors, aculeus tuus ?* Et forte moritur, et dicetur : Restant aliqui inimici ? Non ; sequitur *nouissima inimica mors*. Cum haec destructa fuerit, immortalitas succedet. Si nullus erit inimicus, quasi *nouissima*
 45 *destruetur mors*. Bonum nostrum cui suspiramus, pax erit. Ecce bonum, fratres, magnum bonum pax uocatur. Quaeratis quid uocaretur : Aurum est, argentum est, an fundus, an uestis ? Pax est : non pax qualem inter se habent homines, infidam, instabilem, mutabilem, incertam ; nec pax talis
 50 qualem secum habet ipse unus homo. Diximus enim quia et secum pugnat homo ; usquequo domet omnes cupiditates, adhuc pugnat. Qualis ergo pax ? *Quam oculus non uidit, nec auris audiuit*. Qualis pax ? De Ierusalem, quia Ierusalem interpretatur, Visio pacis. Sic ergo *benedicat te Dominus*
 55 *ex Sion ; et uideas bona quae sunt Ierusalem, et uideas omnes dies uitae tuae. Et uideas, non filios tuos tantum, sed filios filiorum tuorum*. Quid est, filios tuos ? Opera tua quae hic agis. Qui sunt filii filiorum ? Fructus operum tuorum. Facis eleemosynas, filii tui sunt : propter eleemo-
 60 synas accipis uitam aeternam, filii filiorum tuorum sunt. *Uideas filios filiorum tuorum ;* et erit quod sequitur, quo ^{μ 1447} concluditur : *Pax super Israel*. Haec pax uobis praedicatur a nobis, ipsa amatur a nobis, ipsa ut a uobis ametur, optamus. Ad illam pacem perueniunt qui et hic pacifici fuerint. Illi
 65 sunt et hic pacifici, qui et ibi ; qui circumeunt mensam Domini tamquam nouellatio oliuarum, ut non sit sterilis arbor, qualis fuit illa ficulnea ubi fructum non inuenit esuriens Dominus. Et uidetis quid ei contigerit. Folia sola habebat, fructum non habebat : sic sunt qui uerba habent, et facta non
 70 habent. Veniens esuriens Dominus non ibi inuenit quod manducet ; quia fidem nostram et facta bona esurit Dominus. Pascamus illum bene uiuendo, et pascet in aeternum nobis uiuere donando.

41 I Cor. 15, 53.54.55.26. 67 cfr Matth. 21, 18.19.

37 infirmitate] *plures codd. Am. Er., infirmitatem Lou.* 72 pascet] *b μ, nos add. Er Lugd. Ven. Lou. PL*

IN PSALMVM CXXVIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Psalmus quem cantauimus, breuis est ; sed sicut scriptum
 est in euangelio de Zacchaeo, statura breuis: et magnus in
 opere ; sicut scriptum est de illa uidua quae duo minuta misit PL
 in gazophylacium, breuis pecunia, sed magna caritas ; sic 1689
 5 iste psalmus, si uerba numeres, breuis est ; si sententias ap-
 pendas, magnus est. Non ergo nos poterit diutius usque ad
 fastidium detinere. Quare ? Aduertat prudentia uestra, et
 adsit intentio christiana : sonet uerbum Dei uolentibus, nolen-
 tibus, opportune, importune. Inuenit sibi locum, inuenit corda
 10 ubi requiescat, inuenit terram ubi germinet et fructum ferat.
 Nam quia multi mali sunt et iniqui quos portat ecclesia usque
 in finem, manifestum est ; et hi sunt quibus uerbum Dei su-
 perfluum est ; et aut sic in illos cadit, quomodo semen in uia
 conculcatur, et a uolatilibus colligitur ; aut sic in eos cadit,
 15 quomodo semen in petrosa loca, ubi non habet terram mul-
 tam, statim exit, et calefacto sole arescit, quia non habet radicem ;
 aut sicut inter spinas, quod etsi germinet et conetur in
 auras surgere, offocatur tamen multitudine spinarum. Tales
 autem sunt qui uerbum Dei contemnunt sicut uia, aut qui ad
 20 horam gaudent, et facta tribulatione, sicut aestu solis, are-
 scunt ; aut qui cogitationibus et curis et sollicitudine huius
 mundi, tamquam spinis auaritiae offocant quod in illis coe-
 perat germinare. Est autem etiam terra bona, quo semen cum
 ceciderit, affert fructum, aliud tricenum, aliud sexagenum,
 25 aliud centenum : siue parum, siue multum, omnes in horreo
 erunt. Sunt ergo tales, et propter hos loquimur. Propter hos
 loquitur scriptura, propter hos non tacet euangelium. Sed et
 illi audiant, ne forte aliud sint hodie, aliud cras ; ne forte mu-
 tentur audiendo, aut arent uiam, aut lapides purgent, aut spi-
 30 nas euellant. Dicat Spiritus Dei, dicat nobis, cantet nobis ;
 siue uelimus saltare, siue nolimus, cantet ipse. Sicut enim qui
 saltat, membra mouet ad cantum ; sic qui saltant ad prae-
 ceptum Dei, operibus obtemperant sono. Ideo qui noluerunt
 hoc facere, quid illis Dominus dicit in Euangelio ? *Cantauimus*
 35 *uobis, et non saltastis ; planximus, et non lamentastis.* Cantet
 ergo ; credimus in Dei misericordiam, quia erunt de quibus
 nos consoletur. Nam qui pertinaces sunt, perseuerantes in ma-
 litia, quamuis audiant uerbum Dei, scandalis quotidie pertur- μ 1448
 bant ecclesiam: De talibus dicit iste psalmus ; sic enim coepit :

CXXVIII, 1, 2 cfr Luc. 19, 2-9. 3 cfr Marc. 12, 42-44 ; Luc. 21, 2-4. 24 cfr
 Matth. 13, 3-23. 34 Matth. 11, 17.

CXXVIII, 1, 36 misericordia aliquot codd.

ers. 1-3.

2. *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Ecclesia loquitur de his quos tolerat, et tamquam diceretur : Numquid modo ? Olim est ecclesia ; ex quo uocantur sancti, est ecclesia in terra. Aliquando in solo Abel ecclesia erat, et expugnatus est a fratre malo et perduto Cain. Aliquando in solo Enoch ecclesia erat, et translatus est ab iniquis. Aliquando in sola domo Noë ecclesia erat, et pertulit omnes qui diluuiio perierunt, et sola arca natauit in fluctibus, et euasit ad siccum. Aliquando in solo Abraham ecclesia erat, et quanta pertulit ab iniquis, nouimus. In solo filio fratris eius Lot, et in domo eius in Sodomis ecclesia erat, et pertulit Sodomorum iniquitates et peruersitates, quousque Deus eum de medio ipsorum liberauit. Coepit esse et in populo Israel ecclesia ; pertulit Pharaonem et Aegyptios. Coepit et in ipsa ecclesia, id est in populo Israel, numerus esse sanctorum : Moyses et ceteri sancti pertulerunt iniquos Iudaeos populum Israel. Ventum est et ad Dominum nostrum Iesum Christum, praedicatum est euangelium, dixit in psalmis : *Annuntiaui et locutus sum, multiplicati sunt super numerum.* Quid est : *super numerum* ? Non solum illi crediderunt qui pertinent ad numerum sanctorum ; sed et *super numerum* intrarunt : multi iusti, sed et plures iniqui ; et pertulerunt iusti iniquos. Quando ? In ecclesia. Numquid modo solum, ex quo enumerat, ex quo commemorat ? Ideo ne miraretur modo ecclesia, uel ne quisquam miraretur in ecclesia, uolens esse membrum bonum ecclesiae, audiat et ipsam ecclesiam matrem suam dicentem sibi : Noli mirari ad ista, fili : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.*

3. Magnus affectus sic coepisse psalmum : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Quasi aliquid iam loquebatur : uidetur enim non coepisse, sed respondisse. Respondit autem, quibus ? Cogitantibus et dicentibus : Quanta mala perferimus, quanta scandala crebrescunt quotidie, quando iniqui intrant in ecclesiam et portamus eos ? Respondeat autem Ecclesia de quibusdam, id est, de fortiorum uoce respondeat querelis infirmorum, et confirmet firmi infirmos, et grandes paruulos, et dicat ecclesia : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Dicat uero Israel : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Dicat illud, non illud timeat. Quo enim ualet, quod cum dixisset : *Saepe expugnauerunt me,* addidit : *a iuuentute mea* ? Iam

2, 5 cfr Gen. 4, 8. 6 cfr Gen. 5, 24. 7 cfr Gen. 6-8. 10 cfr Gen. 12-20. 18 Ps. 39, 6.

2, 1 saepe] *tit. praem. a* : canticum graduum, *om. Aug.* 3 modo et non olim est ecclesia ? *edd.* 20 crediderunt] *plures codd.*, qui cred. et *edd.* 3, 5 quanti *Corb.* 10 uero] *b codd. a*, uero nunc *edd.*, nunc *Prosp.*

PL
169c

modo ecclesiae senectus expugnatur, sed non timeat ; dicat :
 15 *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Numquid
 ideo non peruenit ad senectutem, quia non cessauerunt illi ex-
 pugnando ? numquid delere potuerunt ? *Dicat uero Israel ;*
 et consoletur se Israel, consoletur se ipsa ecclesia de praeteritis
 exemplis, et dicat : *Saepe expugnauerunt me a iuuen-*
 20 *tute mea.*

4. Quare expugnauerunt ? *Etenim non potuerunt mihi.*
Super dorsum meum fabricauerunt peccatores ; lon-
ge fecerunt iniustitiam suam. Quare expugnauerunt ?
Quia non potuerunt mihi. Quid est : *non potuerunt*
 5 *mihi ?* Fabricare. Quid est *non potuerunt mihi ?* Non ^{μ 1449}
 illis consensi ad malum. Omnis enim malus ideo persequitur
 bonum, quia non illi consentit bonus ad malum. Faciat aliquid
 mali, non obiurget episcopus, bonus est episcopus : obiurget
 episcopus, malus est episcopus. Rapiat aliquid, taceat cui
 10 rapit, bonus est ; saltem loquatur et reprehendit, etsi non re-
 petat, malus est. Malus est qui reprehendit raptorem, et bonus
 est qui rapit ! Ambulet : *Manducemus et bibamus ; cras enim*
moriemur. Contra apostolus : *Corrumpunt bonos mores collo-*
quia mala. Sobrii estote iusti, et nolite peccare. Sonat uerbum,
 15 sonat sermo contradictor libidinis : at ille amicus libidinis
 suae, et inimicus sermoni contradicenti amicae suae infestus
 est, et odit sermonem Dei. Facta est amica auaritia, inimicus
 Deus. Contradicit enim Deus auaritiae, et uult nihil possideri
 ab auaritia. Ego possidear, clamat. Quid uis ab auaritia possi-
 20 deri ? Dura iubet, leuia iubeo : onus eius graue, sarcina mea
 leuis est ; iugum eius asperum est, iugum meum lene est.
 Noli uelle ab auaritia possideri. Iubet auaritia ut mare tran-
 seas, et obtemperas ; iubet ut te uentis procellisque commit-
 tas ; iubeo ego ut ante ostium tuum ex eo quod habes des pau-
 25 peri ; piger es ad faciendum ante te opus bonum, et strenuus
 es ad transeundum mare. Quia auaritia imperat, seruis ; quia
 Deus iubet, odisti. Et quid ? Cum odisse coeperit, incipit uelle
 criminari eos a quibus audit bona praecepta, et uelle per sus-
 piciones suas crimina quaerere seruorum Dei. Qui nobis ista
 30 dicunt, ista non faciunt ipsi ? Et ista siue quae fiunt, siue
 quae non fiunt, dicuntur fieri ; et quae fiunt bene, dicuntur
 male fieri ; et quae toleramus, ad culpam nostram applican-
 tur. Nos quid respondemus ? Noli me adtendere ; sermonem
 istum adtende : ipse tibi loquitur per quemlibet ; huic tu ini-
 35 micus es. Concorda cum aduersario tuo, cum es cum eo in

PL
1691

4, 12 Isai. 22, 13 ; 1 Cor. 15, 32-34. 21 cfr Matth. 11, 30. 35 cfr Matth. 5, 25.

4, 1 mihi] *om. b (hic tantum)* 2 et infra super] *b a Prosp., supra codd. edd. μ (cum Vulg.), at l. 10, 5 omnes legunt super* 2/3 prolongauerunt iniquitatem *Prosp.*
 14 estote] et uigilate *add. Reg.* 19 possidear] *plures codd. Am. Er., possideam Lou.*

uia : aduersarium tuum sermonem Dei fecisti. Noli adtendere quia ille tibi loquitur : malus est per quem tibi loquitur, sed non est malus, qui tibi loquitur, sermo Dei. Accusa Deum, accusa, si potes.

5. Creditis, fratres, huc usque peruenisse eos de quibus dicitur : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea*, ut etiam ipsum Deum accusare non dubitent ? Accusas auarum, et ille accusat Deum quia fecit aurum. Noli auarus esse. Et non faceret
 5 Deus aurum. Iam hoc restat, quia mala tua opera cohibere non potes, accusas opera bona Dei ; displicet tibi creator et fabricator mundi. Non faceret et solem, quia multi in fenestris contendunt de luminaribus, et ad iudicia se trahunt. O si uitia
 10 nostra cohibeamus ! quia bona sunt omnia, quia bonus Deus qui fecit omnia ; et laudant illum opera sua, considerata quia bona sunt, ab eo qui habet spiritum considerandi, spiritum pietatis et sapientiae. Vndique laudatur Deus ab operibus suis. Quomodo illum laudant opera sua per os trium puerorum ?
 15 quid praetermissum est ? Laudant caeli, laudant angeli, laudant sidera, laudant sol et luna, laudant dies ac noctes, laudat quidquid germinat de terra, laudat quidquid natat in mari, laudat quidquid uolitat in aere, laudant omnes montes et colles, laudant frigora et aestus ; et cetera omnia quae Deus fecit, audistis quia laudant Deum : numquid audistis ibi
 20 quia laudat Deum auaritia, quia laudat Deum luxuria ? Non μ 1450 laudant ista, quia non ipse illa fecit. Laudant ibi homines Deum ; hominis creator est Deus. Auaritia opus est mali hominis ; homo ipse opus est Dei. Et quid uult Deus ? Occidere PL 1692 in te quod ipse fecisti, et saluare quod ipse fecit.

6. Noli fenerare. Tu accusas scripturam dicentem : *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*. Non ego illud scripsi, non de ore meo primo exiit : Deum audi. Et ille : Clerici non fenerent. Et forte qui tibi loquitur, non fenerat ; sed si fenerat, fac
 5 quia et ipse fenerat ; numquid fenerat qui per ipsum loquitur ? Si facit quod tibi dicit, et non tu facis ; tu in ignem, ille in regnum. Si non facit quod tibi dicit, et pariter facit mala quae facis, et dicit bona quae non facit ; pariter in ignem. Fenum ardebit, uerbum autem Domini manet in aeternum. Numquid
 10 ardet sermo qui tibi per illum locutus est ? Aut Moyses est qui tibi loquitur, id est, bonus et iustus famulus Dei ; aut pharisaeus est cathedram Moysi sedens. Audisti et de ipsis : *Quae dicunt, facite ; quae autem faciunt, facere nolite*. Non habes tu unde te excuses, quando sermo Dei tibi loquitur. Quia non

5, 13 cfr Dan. 3, 57-90. 6, 1/2 Ps. 14, 5. 8/9 cfr Isai. 40, 8. 12 Matth. 23, 3.

36 adtendere] per quem tibi loquitur, sed adtende *quattuor codd.* 6, 6 ignem] uadis *add. Lugd. Ven. Lou.* 8 in ignem fenum *Er., in igne fenum Lugd. Ven. Lou.*

15 potes interficere sermonem Dei, criminari quaeris eos per quos loquitur tibi sermo Dei. Quaere quantum uis, dic quantum uis, blasphema quantum uis : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea, dicat uero Israel, Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Audent etiam feneratores dicere : Non habeo aliud unde
 20 uiuam. Hoc mihi et latro diceret, deprehensus in fauce ; hoc et effractor diceret, deprehensus circa parietem alienum ; hoc mihi et leno diceret, emens puellas ad prostitutionem ; hoc et maleficus incantans mala, et uendens nequitiam suam ; quidquid tale prohibere conaremur, responderent omnes quia non
 25 haberent unde uiuerent, quia inde se pascere ; quasi non hoc ipsum in illis maxime puniendum est, quia artem nequitiae delegerunt, unde uitam transigant, et inde se uolunt pascere, unde offendant eum a quo omnes pascuntur.

7. Sed cum clamaueris hoc et dixeris, illi respondent : Si sic, non huc accedimus ; si sic, non intramus in ipsam ecclesiam. Veniant, intrent, audiant : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea. Etenim non potuerunt mihi : super*
 5 *dorsum meum fabricauerunt peccatores*, hoc est, non potuerunt agere ut consentiam ; fecerunt quod portem. Quam praeclare dictum est, quam optime significauit : *Etenim non potuerunt mihi : super dorsum meum fabricauerunt peccatores.* Agunt nobiscum, primo ut consentiamus
 10 illis ad facta mala ; si non consenserimus : Tolerate nos, dicunt. Ergo quia non potuisti mihi, adscende in dorsum meum ; portare te habeo quousque ueniat finis ; sic enim mihi praeceptum est, ut fructum afferam cum tolerantia. Non te corrigo, tolero te ; aut forte, cum tolero te, corrigis te. Si
 15 non te corrigis usque in finem, tolero te usque in finem ; et usque in finem super dorsum meum eris, usque ad tempus. PL
 Numquid semper super dorsum meum eris ? Veniet enim qui 1693
 inde te excutiat : ueniet tempus messis, ueniet finis saeculi ; immittet Deus messorum. Messorum autem angeli sunt : sepa-
 20 rant malos de medio iustorum, sicut zizania a tritico ; frumentum recondent in horreo, paleam autem comburent igni inextinguibili. Portaui quousque potui, iam gaudens transeo in horreum Dei, et securus canto : *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* μ 1451

8. Quid enim mihi facere potuerunt, quia *expugnauerunt me a iuuentute mea* ? Exercuerunt me, non oppresserunt. Valuerunt mihi sicut ignis ad aurum, non sicut ignis ad fenum. Ignis enim accedens ad aurum, sordem tollit ; accedens ad
 5 fenum, in cinerem uertit. *Etenim non potuerunt mihi*, quia non consensi, quia non me fecerunt quales sunt ipsi. *Super dorsum meum fabricauerunt peccatores, longe fecerunt iniustitiam suam.* Fecerunt quod tolerem,

et non fecerunt cui consentirem. Iam ergo iniustitia ipsorum
 10 longe est a me. Mali mixti sunt bonis, non solum in saeculo,
 sed et in ipsa intus ecclesia mali mixti sunt bonis. Nostis, et
 probastis; et magis probabitis, si boni fueritis. *Cum enim
 creuisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania.*
 Nulli apparent mali in ecclesia, nisi ei qui fuerit bonus. Nostis
 15 ergo quia mixti sunt, et semper et ubique dicit scriptura quia
 non separabuntur, nisi in fine. Sic, quomodo mixti sunt, longe
 sunt a se. Ne quis ergo ex eo quod mixti sunt mali inter bonos,
 putaret iniquitatem esse iuxta iustitiam, *Non potuerunt,
 inquit, mihi; id est, dixerunt, et male dixerunt: Manduce-*
 20 *mus et bibamus; cras enim moriemur.* Non corruerunt sermo-
 nes mali mores bonos: in eo quod audiui a Deo, non cessi ser-
 monibus hominum. Fecerunt mihi peccatores quod portarem,
 non cui commiscerer, et facta est iniquitas eorum longe a me.
 Quid enim tam prope, quam duo homines in una ecclesia?
 25 quid tam longe, quam iniquitas a iustitia? Vbi enim consen-
 sio, ibi propinquitas. Ligantur duo, et mittuntur ad iudicem;
 latro, et colligatus: ille sceleratus, ille innocens, una catena
 ligantur, et longe sunt a se. Quantum longe sunt a se? Quan-
 tum longe est scelus ab innocentia. Ecce isti longe sunt ab in-
 30 uicem. Alius latro in Hispania facit scelera, proximus ei est
 qui facit in Africa. Quantum proximus? Quantum sibi iun-
 guntur scelus et scelus, quantum sibi iunguntur latrocinium
 et latrocinium. Nemo ergo timeat mixtos sibi corpore malos.
 Longe ab illis sit corde, et securus portat quod non timet:
 35 *Longe fecerunt iniustitiam suam.*

4. 9. Quid occurrit? Florent illi qui regnant inique; et ut ser-
 monem loquamur uulgi, tonant iniqui, extolluntur in typhos,
 in calumnias. Quid ergo? semper hoc? Non. Audi quod sequi-
 tur: *Dominus iustus concidet ceruices peccatorum.*
 5 Intendat Caritas uestra. *Dominus, inquit, iustus concid-*
det ceruices peccatorum. Quis non contremiscat? Quis
 enim non peccauit? *Dominus iustus concidet ceruices* PL
peccatorum. Omnibus qui audiunt, intrat tremor in cor, si 1694
 10 nes pectora, mentiuntur quia tundunt pectora, si iusti sunt,
 et in eo quod mentiuntur Deo, fiunt peccatores. Si ergo uera-
 citer sibi tundunt pectora, peccatores sunt. Et quis nostrum
 non sibi tundit pectus? et quis nostrum non elidit oculos ad
 terram, sicut ille publicanus, et dicit: *Domine, propitius esto* μ 1452
 15 *mihi peccatori?* Si ergo omnes peccatores, et nemo inuenitur
 sine peccato, omnibus timendus est gladius in ceruices, quia
Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Non

8, 12 Matth. 13, 27-43.

19/20 Isai. 22, 13; 1 Cor. 15, 32.

9, 14 Luc. 18, 13.

9, 1 occurrit] *codd. Am. Er.*, hoc erit *Lou.* iniqui *b et nonnulli codd.*

puto, fratres mei, quia omnium peccatorum ; sed in membro quod percutit, ibi designat quos peccatores percutiat. Non enim dixit : Dominus iustus concidet manus peccatorum ; aut : Dominus iustus concidet pedes peccatorum, non dixit ; sed quia peccatores superbos uolebat intellegi, superbi autem omnes ceruicati sunt, qui non solum faciunt mala, sed nec agnoscere uolunt, et quando obiurgantur, iustificant se (Ecce fecisti ; saltem agnosce quid feceris : odit Deus peccatorem, oderis et tu ; coniungere Deo, simul persequimini peccatum tuum. Non, inquit : ego bene feci, Deus male fecit. Quid hoc est ? Ego nihil mali feci, inquit : quia Saturnus fecit, quia Mars fecit, quia Venus fecit ; ego nihil feci, stellae fecerunt. Iustificas te, accusas Deum qui fecit stellas, qui ornauit caelum) ; itaque quoniam iustificas peccatum tuum, et superbis aduersus Deum, quia te facis extra culpam, et Deum in culpa, et tantum erexisti ceruicem tuam, et cucurristi contra Deum, sicut scriptum est in Iob (dicebat de impio peccatore) : *Currens aduersus Deum in crassa ceruice scuti sui* ; et ibi ceruicem nominauit ; quia sic te erigis, et non elidis oculos ad terram, et tundis pectus, et dicis : *Domine, propitius esto mihi peccatori* ; sed iactas te de meritis tuis, et uis mecum, inquit Deus, iudicio contendere, intrare mecum ad iudicium ; cum debeas in reatu tuo satisfacere Deo, et clamare ad illum, quod clamatur in alio psalmo : *Si iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit?* clamare ad illum, quod clamatur in alio psalmo : *Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi*. Quoniam haec non uis dicere, sed iustificas facta tua aduersus sermonem Dei, uenit in te quod sequitur scriptura, et dicit : *Dominus iustus concidet ceruices peccatorum*.

5. **10.** *Confundantur, et auertantur retrorsum, omnes qui oderunt Sion.* Qui oderunt Sion, oderunt ecclesiam : Sion ecclesia est. Et qui intrant in ecclesiam fecte, oderunt ecclesiam. Qui nolunt obseruare uerbum Dei, oderunt ecclesiam : *Super dorsum meum fabricauerunt*. Quid factura est ecclesia, nisi portatura usque in finem ?

6. **11.** Sed quid de illis dicit ? Sequitur : *Fiant sicut fenum tectorum, quod priusquam euellatur aruit*. Fenum tectorum herba est quae nascitur in tectis, in solario integulato. In alto uidetur, et radicem non habet. Quanto melius humilius nasceretur, et laetius uiresceret ? Modo nascitur altius ad celeriore ariditatem. Nondum euulsum est, et aruit ; nondum finiti sunt in iudicio Dei, et iam non habent succum

34 Iob 15, 26.

38 cfr Ier. 2, 29.

41 Ps. 129, 3.

43 Ps. 40, 5.

30 ordinauit plures codd. Am. retrorsum] om. b (sed habet l. 13, 30)

10, 1 reuertantur (uel reucreantur) Prosp. 11, 2 arescit Prosp. 7 finiti] puniti Corb.

uiriditatis. Adtendite opera ipsorum, et uidete quia aruerunt. Sed uiuunt, et hic sunt : nondum ergo auulsi sunt : Aruerunt, 10 sed nondum auulsi sunt ; facti sunt *sicut fenum tectorum, quod priusquam euellatur aruit.*

7. **12.** Et uenient messor, sed non de illis implent manipulos. Venturi sunt enim messor, et collecturi sunt triticum in hor- ^{μ 1453} reum, et zizania alligabunt, et mittent in ignem. Sic et fenum tectorum expurgatur, et quidquid inde euellitur, in ignem mit- 5 titur ; quia et priusquam euelleretur aruit. Non inde implet messor manus. Sequitur enim et dicit : *Non repleuit manum suam messor, et sinum suum qui manipulos colligit. Messor, autem angeli sunt,* Dominus dicit.

8. **13.** *Et non dixerunt transeuntes uiam : Benedictio Domini super uos ; benediximus uos in nomine Domini.* Nostis enim, fratres, quando transitur per operantes, est consuetudo ut dicatur illis : *Benedictio Domini super* 5 *uos.* Et magis ista consuetudo erat in gente Iudaeorum. Nemo transibat et uidebat aliquos facere aliquod opus in agro, uel in uinea, uel in messe, uel aliquid huiusmodi ; non licebat transire sine benedictione. Alii sunt qui manipulos colligunt, alii sunt transeuntes uiam. Qui manipulos colligunt, non de 10 illis replent manus, quia non colligitur ad horreum fenum tectorum. Qui sunt qui manipulos colligunt ? Messor. Qui sunt messor ? Dominus dixit : *Messor, autem angeli sunt.* Qui sunt transeuntes ? Illi qui iam per uiam istam, id est, per uitam istam transierunt hinc ad patriam. Apostoli transeuntes 15 erant in ista uita, prophetae transeuntes erant. Quos benedixerunt prophetae et apostoli ? Illos in quibus radicem caritatis uiderunt. Quos autem inuenerunt in tectis eminere et superbire *in ceruice scuti sui,* dixerunt contra illos quod futuri erant, benedictionem autem super eos non dederunt. Ergo 20 omnes istos malos quos portat ecclesia, qui legitis in scripturis, inuenitis maledictos designatos ad antichristum pertinere, ad diabolum pertinere, ad paleam pertinere, ad zizania pertinere. Et multa innumerabilia per similitudinem dicuntur de illis : *Quia non omnis qui dicit mihi : Domine, Domine, intrabit* 25 *in regnum caelorum.* Nullam inuenis scripturam quae de illis bene loquatur, quia transeuntes uiam non illos benedixerunt. Transeuntes prophetae omnia de illis mala dixerunt. Ecce et iste quem portamus, Dauid transiit uiam ; audistis quid de illis dixit : *Dominus iustus concidet ceruices peccato-* 30 *rum. Confundantur, et auertantur retrorsum, omnes*

12, 8 Matth. 13, 39. 13, 24 Matth. 7, 21.

12, 6 de quo non impleuit a, de quo non implebit *Prosp.* 7 messor] a, qui metit *Prosp.* 13, 1 qui praeteribant *Prosp.* uiam] om. a *Prosp.* 2 benedicimus a, om. *Prosp.*

qui oderunt Sion. Fiant sicut fenum tectorum, quod priusquam euellatur aruit. Non repleuit manum suam messor, et sinum suum qui manipulos colligit. Haec de illis dixit. Non ergo supra illos iste transiens benedixit, et impletum est etiam per illum, quod ipse dixit : *Et non dixerunt transeuntes uiam. Benediximus uos in nomine Domini.* Et isti transeuntes siue prophetae, siue patriarchae, siue apostoli, quicumque transierunt, si bene uiuimus, fratres, benedixerunt nos *in nomine Domini.* Quando me, inquis, benedixit Paulus ? quando me benedixit Petrus ? Adtende in scripturis, uide si bene uiuis, et uide ibi benedictum te fuisse. Omnes bene uiuentes benedixerunt. Et quomodo benedixerunt ? *In nomine Domini* ; non in nomine suo, sicut haeretici. Qui enim dicunt : Quod nos damus, hoc est sanctum, in nomine suo uolunt benedicere, non in nomine Domini. Qui autem dicunt : Non sanctificat nisi Deus, nec quisquam est bonus nisi dono Dei, ipsi in nomine Domini benedicunt, non in nomine suo : quia amici sunt sponsi, nolunt esse adulteri sponsae.

IN PSALMVM CXXIX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Quoniam uos non solum oculis corporis, sed etiam corde uigilare praesumimus, intellegenter nos cantare oportet : *De profundis clamaui ad te, Domine, Domine, exaudi uocem meam.* Etenim uox haec adscendentis est, pertinens ad canticum graduum. Debet itaque unusquisque nostrum uidere in quo profundo sit, de quo clamat ad Dominum. Clamauit de profundo Ionas, de uentre ceti. Erat non solum sub fluctibus, uerum etiam in uisceribus belluae; nec tamen illud corpus et illi fluctus intercluserunt orationem ne perueniret ad Deum, et uenter bestiae non potuit tenere uocem deprecantis. Penetrauit omnia, disruptit omnia, peruenit ad aures Dei ; si tamen dicendum est quia disruptis omnibus peruenit ad aures Dei, quando aures Dei in corde precantis erant. Vbi enim Deum praesentem non habet, cuius fidelis est uox ? Verumtamen et nos debemus intellegere de quo profundo clamemus ad Dominum. Profundum enim nobis est uita ista mortalis. Quisquis se in profundo intellexerit, clamat, gemit, suspirat,

48 cfr Ioh. 3, 29.

CXXIX, 1, 7 cfr Ion. 2, 2.

48 quia] qui *plures codd.*CXXIX, 1, 2 de] *tit. praem. a* : canticum graduum, *om. Aug. (at cfr l. 5)*4 uocem] orationem *a*

donec de profundo eruatur, et ueniat ad eum qui super omnes abyssos sedet et super Cherubim, super omnia quae creauit, non solum corporalia, sed etiam spiritalia; donec ad eum ueniat anima, donec ab illo liberetur imago ipsius, quod est homo, quae in hoc profundo tamquam assiduis fluctibus exagitata, detrita est; et nisi renouetur et reparatur a Deo, qui illam impressit quando formauit hominem (idoneus potuit esse homo ad casum suum; non est idoneus ad resurrectionem suam), semper in profundo est; nisi liberetur, ut dixi, semper in profundo est. Sed cum de profundo clamat, surgit de profundo, et ipse clamor non eum permittit multum in imo esse. Valde enim in profundo sunt, qui nec clamant de profundo. Dicit scriptura: *Peccator, cum uenerit in profundum malorum, contemnit*. Iam uidete, fratres, quale profundum sit, ubi contemnitur Deus. Cum quisque uiderit se quotidianis peccatis obrutum, aceruis quibusdam et molibus quibusdam iniquitatum premi, si dictum illi fuerit ut Deum roget, irridet. Quibus modis? Primo dicit: Si Deo displicerent facinora, ego uiuerem? Si curaret Deus res humanas, ad tanta scelera quae feci, non solum uiuerem, sed et bene mihi esset? Solet enim hoc illis euenire, qui multum in profundo sunt, et prosperantur in iniquitatibus suis; et tanto magis in profundo merguntur, quanto magis uidentur esse felices. Fallax enim felicitas, ipsa maior est infelicitas. Deinde et hoc solent homines dicere: Iam quoniam multa feci et damnatio imminet, hoc perdo, quod non facio quidquid possum; et: Ex hoc perdor, cur non facio quidquid possum? Quomodo solent desperati latrones dicere: Sic me occisurus est iudex pro decem homicidiis, quomodo pro quinque, quomodo pro uno; quare non iam quidquid mihi occurrerit facio? Hoc est, *Peccator, cum uenerit in profundum malorum, contemnit*. Sed Dominus Iesus Christus qui nec profunda nostra contempsit, qui usque ad istam uitam uenire dignatus est, promittens remissionem omnium peccatorum, etiam de profundo excitauit hominem, ut clamaret de profundo sub molibus peccatorum, et perueniret uox peccatoris ad Deum: unde clamantis, nisi de profundo malorum?

2. Et uidete quia uox peccatoris clamat de profundo: *De profundis clamaui ad te, Domine; Domine, exaudi uocem meam. Fiant aures tuae intendentes in uocem deprecationis meae*. Vnde clamat? De profundo. Quis est ergo qui clamat? Peccator. Et qua spe clamat? Quia qui uenit soluere peccata, dedit spem etiam in profundo posito peccatori. Ideo quid sequitur post istas uoces? *Si iniqui-*

30 Prou. 18, 3.

24 hominem] semper in profundo erit *add. aliquot codd.*

2, 4 obsecrationis a

tates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit ? Ecce aperuit de quo profundo clamaret. Clamat enim sub
 10 molibus et fluctibus iniquitatum suarum. Circumspexit se, circumspexit uitam suam ; uidit illam undique flagitiis et facinoribus coopertam : quacumque respexit, nihil in se bonum inuenit, nihil illi iustitiae serenum potuit occurrere. Et cum
 15 tanta et tam multa peccata undique et cateruas scelerum suorum uideret, tamquam expauescens exclamauit : *Si iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit ?* Non dixit : Ego non sustinebo ; sed : *quis sustinebit ?* Vidit enim prope totam uitam humanam circumlatrari peccatis suis, accusari omnes conscientias cogitationibus suis, non
 20 inueniri cor castum praesumens de sua iustitia. Si ergo cor castum non potest inueniri, quod praesumat de sua iustitia ; praesumat omnium cor de misericordia Dei, et dicat : *Si iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit ?*

4-6. **3.** Quare autem spes est ? *Quoniam apud te propitiatio est.* Et quae est ista propitiatio, nisi sacrificium ? Et quod est sacrificium, nisi quod pro nobis oblatum est ? Sanguis innocens fusus deleuit omnia peccata nocentium : pretium tantum datum redemit omnes captiuos de manu captiuantis inimi-
 5 ci. Ergo *est apud te propitiatio.* Nam si non esset apud te propitiatio, si iudex solum esse uelles et misericors esse nolles, obseruares omnes iniquitates nostras, et quaereres eas, quis sustineret ? quis ante te staret, et diceret : Innocens sum ?
 10 quis staret in iudicio tuo ? Spes ergo una est : *Quoniam est apud te propitiatio. Propter legem tuam sustinui te, Domine.* Quam legem ? Quae reos fecit ? Data est enim lex sancta, iusta, bona Iudaeis ; sed reos eos potuit facere. Non data est lex quae posset uiuificare, sed quae ostenderet peccata
 15 peccatori. Peccator enim oblitus erat se, nec uidebat se ; data est illi lex, ut uideret se. Fecit reum lex, liberauit Lator legis ; Lator enim legis Imperator est. Lex data est quae terreat et constringat in reatum ; et non soluit lex a peccatis, sed ostendit peccata. Et forte sub ipsa lege positus, animaduertit iste in
 20 profundo quanta fecerit contra legem, et sic exclamauit dicens : *Si iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit ?* Est ergo lex misericordiae Dei, lex propitiationis Dei. Illa timoris fuit, est alia lex caritatis. Lex caritatis dat ueniam peccatis, delet praeterita, admonet de futuris ; in uia ^{μ 1456}
 25 non deserit comitem, comes fit ei quem ducit in uia. Sed concordandum est cum aduersario, dum es cum eo in uia. Est

3, 12 cfr Rom. 7, 12. 14 Gal. 3, 21. 25 cfr Matth. 5, 25.

8/9 sustinebit] tolerauit a 9 apparuit b et plures codd. Am. Er. 3, 11 propter] et praem. a Prosp.

PL
1698

enim sermo Dei aduersarius tuus, quamdiu cum illo non concordas. Concordas autem, cum coeperit te delectare facere quod dicit sermo Dei. Iam qui erat aduersarius, fit amicus ; sic, finita uia, non erit qui tradat te iudici. Ergo *propter legem*
 30 *tuam sustinui te, Domine* ; quia dignatus es legem misericordiae afferre, mihi dimittere omnia peccata mea, dare mihi de cetero monita ne te offendam ; in ipsis monitis si quid forte titubauero, dedisti mihi remedium, quo te orem, dicens :
 35 *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Hanc legem statuisti mihi, ut quomodo dimitto, dimittatur mihi. *Propter hanc legem sustinui te, Domine*. Expectaui quando uenias et liberares ab omni necessitate, quia in ipsa necessitate non deseruisti legem misericordiae.

4. Audi quam legem dicat, si nondum intellexisti quia legem modo dicit caritatis ; audi apostolum : *Inuicem onera uestra portate, et sic implebitis legem Christi*. Qui portant inuicem onera sua, nisi qui habent caritatem ? Qui non habent caritatem, graues sunt sibi ; qui autem habent caritatem, portant se. Laesit te aliquis, petit ueniam ; si non dimittis, non portas onus fratris tui ; si dimittis, portas infirmum. Et tu si forte in aliquam infirmitatem cecideris, quasi homo, oportet ut sic te portet et ille, quemadmodum et tu. Audi quid praecesserit :
 10 *Fratres, inquit, si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis*. Et ne forte quia spirituales monuerat, ueluti securi sibi uiderentur, continuo subiecit : *Intendens teipsum, ne et tu tenteris*. Deinde quod commemorauit, subiunxit : *Alter alterius onera*
 15 *portate, et sic adimplebitis legem Christi*. Vnde dicit : *Propter legem tuam sustinui te, Domine*. Dicuntur cerui, quando transeunt freta in proximas insulas pascuae gratia, capita
 super se inuicem ponere ; et unus, qui ante est, solus portat
 1699
 caput et non ponit super alterum ; sed cum et ipse defecerit,
 20 tollit se ab anteriore parte et redit posterius, ut et ipse in altero requiescat ; et sic portant omnes onera sua, et perueniunt ad quod desiderant ; et non patiuntur naufragium, quia quasi nauis est illis caritas. Itaque caritas portat onera ; sed non timeat ne prematur talibus oneribus ; ne peccatis suis
 25 unusquisque prematur, adtendat. Nam quando portas infirmitatem fratris tui, non te onerant peccata ipsius. Plane si consentias, iam tua te premunt, non alterius. Quisquis enim consenserit peccatori, non alienis, sed suis grauatur. Consensio enim ad peccatum alterius, tuum fit peccatum ; et non est qua-
 30 re queraris quod peccata aliena te premant. Dicitur enim tibi : Premunt te, sed tua. Vidisti furem, cucurristi cum eo. Quid est hoc ? Pedibus ambulasti ad furtum ; immo mente coniunxisti te furi, quod ipsius solum erat, factum est et tuum,

quia placuit tibi. Si autem displicuerit tibi, et oraueris pro eo,
 35 et deprecatus ueniam dederis, ut possis libera fronte dicere in
 precibus tuis, quas tibi iurisperitus caelestis dictauit : *Dimitte*
nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, ^{μ 1457}
 didicisti portare onera fratris tui, ut et alius portet si qua
 sunt tua, et fiat in uobis quod ait apostolus : *Inuicem onera*
 40 *uestra portate, et sic implebitis legem Christi.* Ita securus cantas
 quod modo dictum est : *Propter legem tuam sustinui te,*
Domine.

5. Hanc autem legem qui non seruat, nec sustinet Domi-
 num ; nec, si uelit sustinere, causa est quare sustineat, inani-
 ter sustinet. Venturus est enim Dominus, et inuenturus pec-
 cata tua ; quod autem perfecta iustitia uixisti, non inuentu-
 5 rus. Homicidia forte (grauia sunt enim et ualde maiora) non
 est inuenturus ; adulterium non est inuenturus, furta non est
 inuenturus, rapinam non est inuenturus, maleficia non est
 inuenturus, idololatriam non est inuenturus, non est ista in-
 uenturus. Nihil ergo est inuenturus ? Audi sermonem euan-
 10 gelii : *Qui dixerit fratri suo : Fatue.* Ab istis etiam peccatis
 linguae minutissimis quis abstinet ? Sed forte dicis : Parua
 sunt. *Reus erit,* inquit, *gehennae ignis.* Si paruum tibi uidebatur
 aut modicum, fratri dicere : *Fatue,* uel gehenna ignis ui-
 15 deatur tibi magna ; si contemnebas minus peccatum, uel
 poenae magnitudine deterrere. Sed dicis : Minora sunt, minuta
 sunt, sine quibus non potest esse ista uita. Congere minuta, et
 faciunt ingentem aceruum. Nam et grana minuta sunt, et
 tamen massam faciunt ; et guttae minutae sunt, et flumina
 20 implent, et moles trahunt. Ideo et ille considerans quam multa
 minuta peccata quotidiana committat homo, si nihil aliud, PL
 uel per cogitationes et linguam, adtendit quam multa sint ; et 1700
 si adtendit quam minuta sint, uidet per multa minuta fieri
 aceruum magnum ; et non quasi peccata sua pristina cogitans,
 sed ipsam fragilitatem humanam, iam adscendens clamat :
 25 *De profundis clamaui ad te, Domine, Domine, exaudi uocem*
meam. Fiant aures tuae intendentes in uocem deprecationis
meae. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis susti-
nebit ? Vitare possum homicidia, adulteria, rapinas, periuria,
 maleficia, idololatriam ; numquid et peccata linguae ? num-
 30 quid et peccata cordis ? Scriptum est : *Peccatum iniquitas est.*
Quis ergo sustinebit, si tu iniquitates obseruaueris ? si nobiscum
 seuerus iudex agere uolueris, non misericors pater, quis stabit
 ante oculos tuos ? Sed *est apud te propitiatio ; propter*

36 Matth. 6, 12.

39 Gal. 6, 2.

5, 10 Matth. 5, 22.

30 1 Ioh. 3, 4.

5, 4/9 quod usq. inuenturus] b Colb. PL, quod autem perfecta iustitia uixisti, non est inuenturus homicidia forte. Grauius sunt enim et ualde maiora. Non est inuenturus furta, non est inuenturus rapinam, non est inuenturus maleficia, non est inuenturus idololatriam, non est ista inuenturus. Nihil ergo est inuenturus ? μ

legem tuam sustinui te, Domine. Qualis est lex ista ?
 35 *Inuicem onera uestra portate, et sic implebitis legem Christi. Qui portant inuicem onera sua ? Qui fideliter dicunt : Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.*

6. *Sustinuit anima mea in uerbum tuum.* Nemo sustinet, nisi qui nondum accepit quod promissum est. Nam qui iam accepit, quid sustinet ? Accepimus remissionem peccatorum, sed promissum est nobis regnum caelorum ; debita
 5 *nostra deleta sunt, sed merces nostra adhuc futura est ; accepimus ueniam, sed aeternam uitam nondum tenemus. Sed qui dedit ueniam, ipse promisit et uitam aeternam. Si uerbum nostrum esset, deberemus timere, quia uerbum Dei est, non fallit. Securi ergo speramus in uerbum eius qui fallere non potest.*
 10 *Sperauit anima mea in Dominum, a uigilia matutina usque ad noctem.* Quid est quod ait ? uno die sperauit in Dominum, et finita est tota spes ipsius ? *A uigilia matutina usque ad noctem, sperauit in Dominum.* μ 1458 *Ista uigilia matutina, finis noctis est ; hinc usque ad noctem*
 15 *sperauit anima mea in Dominum.* Ergo intellegendum est, ne putemus uno die nobis sperandum esse in Dominum : *A uigilia matutina usque ad noctem.* Quid ergo putatis, fratres ? Hoc est : *A uigilia matutina usque ad*
 20 *noctem, sperauit anima mea in Dominum,* quia Dominus per quem nobis dimissa sunt peccata, in uigilia matutina resurrexit a mortuis, ut hoc speremus in nobis futurum quod praecessit in Domino. Iam enim peccata nostra dimissa sunt, sed nondum resurreximus. Si nondum resurreximus, nondum in nobis factum est quod praecessit in capite nostro.
 25 *Quid praecessit in capite nostro ? Quia et caro ipsius capitis resurrexit ; spiritus illius capitis numquid mortuus est ? Sed quod in eo mortuum est, resurrexit. Resurrexit autem tertia die ; et quodam modo hoc nobis dixit Dominus : Quod in me uidistis, sperate in uobis ; id est, quia ego resurrexi, resurgetis*
 30 *et uos.*

7. Sed sunt qui dicant : Ecce resurrexit Dominus ; numquid propterea sperandum est et me posse resurgere ? Vtique propterea. In hoc enim resurrexit Dominus, quod a te accepit. PL 1701
 5 Non enim resurgeret nisi mortuus esset, non autem mortuus esset, nisi carnem portaret. Quid accepit a te Dominus ? Carnem. Quid uenit ipse ? Verbum Dei, quod erat ante omnia, per quem facta sunt omnia. Sed ut acciperet abs te aliquid, Verbum caro factum est, et habitauit in nobis. Accepit abs te,

35 Gal. 6, 2. 36 Matth. 6, 12. 7, 6/8 cfr Ioh. 1, 3.14.

6, 10 domino *b (hic tantum) Prosp. psalt. Mediol. (cfr l. 8, 2), ad nocte a Ven. Lou.*

11 in noctem *b (hic et l. 13, 14 et 11, 2) cum 18 fratres, hoc esse : a uigilia ? Er. Lugd.*

quod offerret pro te : quomodo accipit sacerdos a te, quod pro
 10 te offerat, quando uis placare Deum pro peccatis tuis. Iam
 factum est, ita factum est. Sacerdos noster a nobis accepit
 quod pro nobis offerret. Accepit enim a nobis carnem ; in ipsa
 carne uictima factus est, holocaustum factus est, sacrificium
 factus est. In passione sacrificium factus est ; in resurrectione
 15 innouauit illud quod occisum est, et tamquam primitias tuas
 dedit Deo, et ait tibi : Consecrata sunt iam omnia tua, quando
 tales primitiae de te datae sunt Deo ; spera ergo et in te futu-
 rum quod praecessit in primitiis tuis.

8. Ergo ille quia a uigilia matutina resurrexit, coepit anima
 nostra ex hoc sperare. Et quousque ? *Vsque in noctem* ;
 quousque moriamur. Omnis enim mors nostra carnalis, quasi
 somnus est. Coepisti sperare ex quo resurrexit Dominus, noli
 5 deficere sperare quousque exeas ab hac uita. Nam si non usque
 ad noctem speraueris, deletur totum quod speraueras. Sunt
 enim homines qui incipiunt sperare, sed non perseuerant us-
 que ad noctem. Incipiunt pati tribulationes aliquas, incipiunt
 pati tentationes, uident homines malos et iniquos felicitate
 10 pollere temporali ; et quoniam talia sperabant de Domino, ut
 hic essent felices, adtendunt eos qui scelera fecerunt, habere
 quod ipsi habere desiderabant ; et deficiunt pedes eorum, et
 desinunt sperare. Quare ? Quia non a uigilia matutina coepe-
 runt sperare. Quid est hoc ? Non hoc coeperunt sperare de
 15 Domino, quod praecessit in Domino ab illa uigilia matutina ;
 sed sperabant de Domino, ut si essent christiani, haberent
 plenam domum frumento, uino, oleo, argento, auro ; nullus
 eorum moreretur immaturus ; si quis non haberet filios, acci-
 peret ; si uxorem non duxisset, duceret ; non abortiret non
 20 solum aliqua mulier in domo eius, sed nec pecus eius ; non
 acescerent cupae eius, non grandinaretur uinea eius. Qui sic
 sperabat in Dominum, animaduertit his rebus abundare eos
 qui non colunt Dominum, et defecerunt pedes eius, et non
 sperauit usque ad noctem, quia non coepit a uigilia matutina
 25 sperare.

9. Quis ergo sic incipit a uigilia matutina sperare ? Qui hoc
 sperat de Domino, quod coepit ostendere a uigilia matutina in
 qua resurrexit. Antea enim nemo resurrexerat semper uictu-
 rus. Intendat Caritas uestra. Resuscitati sunt mortui ante ad-
 5 uentum Domini ; nam et Elias resuscitauit mortuum, et Eli-
 saeus ; sed resurrexerunt iterum morituri. Dominus ipse quos
 resuscitauit, morituri resurrexerunt ; siue ille iuuenis filius
 uiduae, siue illa puella duodecim annorum, filia archisynagogi,
 siue Lazarus aliter resuscitati sunt, omnes morituri ; semel nati
 10 sunt, sed bis mortui sunt. Nemo resurrexerat numquam mo-

8, 23 cfr Ps. 72, 2.3. 9, 5 cfr III Reg. 17, 22. 5/6 cfr IV Reg. 4, 35. 7 cfr
 Luc. 7, 15. 8 cfr Luc. 8, 55. 9 cfr Ioh. 11, 14. PL 1702

riturus, nisi Dominus. Quando autem resurrexit Dominus numquam moriturus? *A uigilia matutina*. Hoc spera et tu de Domino, resurrecturum te, non quomodo Lazarus resurrexit, non quomodo filius uiduae et archisynagogi filia resurrexerunt, non quomodo quos suscitauerunt antiqui prophetae; sed resurrecturum te spera quomodo Dominus, ut post resurrectionem qua resurrexeris, non te iam timeas moriturum: et coepisti sperare a uigilia matutina.

10. Spera autem usque ad noctem, quousque finiatur haec uita, quousque sit nox uniuersi generis humani in occasu saeculi. Quare hoc usque? Quia post istam noctem iam non erit spes, sed ipsa res. *Spes enim quae uidetur, non est spes*, apostolus dicit: *quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus*. Si ergo patienter exspectare debemus quod non uidemus, usque ad noctem speremus, id est usque ad finem huius uitae nostrae uel saeculi. Cum autem nox ista transierit, iam ueniet quod sperabamus; et non iam sperabimus, nec tamen desperati erimus. Est enim uituperatio desperatorum, et aliquando detestamur hominem, et dicimus: Non habet spem. Non semper malum est non habere spem. In hac uita cum sumus, malum est non habere spem; qui enim modo spem non habet, rem postea non habebit. Ergo modo spem debemus habere. Sed cum res uenerit, numquid spes erit? *Quod enim uidet quis, quid sperat?* Veniet Dominus Deus noster, primo formam ipsam in qua crucifixus est et resurrexit, demonstraturus generi humano, ut uideant pii et impii; illi uideant, et gratulentur inuenisse se quod crediderunt antequam uiderent; et illi erubescant non se credidisse quod uidebunt. Erubescentes damnabuntur, et gratulati coronabuntur. Dicitur confusis: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius*; dicitur gaudentibus: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi*; quod cum acceperint, iam spes non erit, quia res tenebitur. Transacta ergo spe, transibit nox illa; sed donec fiat, a uigilia matutina speret anima nostra in Dominum.

11. Et redit ad illud: *A uigilia matutina speret Israel in Dominum. A uigilia matutina usque ad noctem, sperauit anima mea in Dominum*. Sed quid sperauit? *A uigilia matutina speret Israel in Dominum*. Non solum speret Israel in Dominum, sed a uigilia matutina speret Israel. Ergo culpo spem saeculi, quando speratur de Deo? Non: sed alia spes est Israel propria. Non pro summo suo bono speret Israel diuitias, non salutem corporis, non abundantiam terrenorum; immo tribulationem hic

10, 4 Rom. 8, 24.25. 22 Matth. 25, 41.54.

11, 3 quid] *om. plures codd.* 4 domino *Prosp.*

10 habiturus est, si forte contigerit illi propter ueritatem pati aliquas molestias. Non enim non sperabant in Deum martyres, et tamen talia sunt passi, qualia latrones, qualia iniqui : subiecti ad bestias, ignibus concremati, gladio percussi, unguis exarati, catenis obstricti, carcere necati, ista omnia mala PL
 15 passi, non sperabant in Dominum ? aut ideo sperabant, ut istis malis carentes, hac uita fruerentur ? Non plane ; quia a uigilia matutina sperabant. Quid est hoc ? Considerabant illam uigiliam matutinam qua resurrexit Dominus eorum, et uidebant quia antequam resurgeret, talia et ipse passus erat,
 20 qualia ipsi patiebantur, et non desperabant etiam se post tales passiones resurrecturos ad uitam aeternam. *Sperauit Israel in Dominum, a uigilia matutina usque ad noctem.*

7.8. 12. *Quoniam apud Dominum misericordia, et multa apud illum redemptio.* Magnifice ! melius dici non posset loco suo, propter illud quod dixit : *A uigilia matutina speret Israel in Dominum.* Quare ? Quia a uigilia matutina resurrexit Dominus ; et hoc debet sperare corpus, quod in capite praecessit. Sed ne suggeratur ista cogitatio : Capiti licuit resurgere, quia peccatis non premebatur, nullum peccatum erat in illo ; quid nos facturi sumus ? Sperabimus talem resurrectionem, qualis in Domino praecessit, cum peccatis nostris aggrauemur ? Sed uide quid sequitur : *Quoniam apud Dominum misericordia, et multa apud illum redemptio. Et ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus eius.* Ergo si premebatur peccatis suis, adest misericordia Dei. Ideo praecessit ille sine peccato, ut deleat peccata sequentium. Noli
 15 lite in uobis praesumere, sed a uigilia matutina praesumite. Videte caput uestrum resurrexisse et adscendisse in caelum. In illo culpa non erat, sed per illum uestrae culpae delebuntur : *Ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus eius.* Quia Israel uendere se potuit, et fieri uenumdatus sub peccato ; redimere se ab iniquitatibus non potest. Ille potuit redimere, qui se non potuit uendere. Qui non commisit peccatum, ipse est redemptor a peccato. *Ipse redimet Israel.* Vnde redimet ? Ab illa iniquitate, an ab illa ? *Ab omnibus iniquitatibus eius.* Non ergo timeat accessurus ad Deum aliquas
 25 iniquitates suas ; tantummodo accedat pleno corde, et desinat iam facere quae antea faciebat, et non dicat : Illa iniquitas non mihi dimittitur. Si enim hoc dixerit, propter ipsam quam putat sibi non dimitti, non se conuertit, et faciendo cetera, non illi dimittitur et illud quod non timebat. Quia feci, inquit,
 30 scelus magnum, et non mihi potest dimitti, iam faciam et cetera ; hoc enim perdo quod non facio. Noli timere : in profundo es, noli contemnere de profundis clamare ad Domi-

12, 1 misericordia] est add. Prosp.

2 eum Prosp.

redemptio] est add. Prosp.

12 ab] ex a

num, et dicere : *Si iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit ?* Obserua illum, et exspecta illum, et sustine
 35 propter legem ipsius. Quam legem tibi dedit ? *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Spera μ 1461
 te resurrecturum, et tunc futurum omni modo sine peccato, quoniam ille resurrexit qui primus fuit sine peccato. A uigilia
 matutina spera. Noli dicere : Ego non sum dignus propter pec-
 40 cata. Non es dignus : sed *multa apud illum redemptio, et ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus eius.*

IN PSALMVM CXXX

PL

ENARRATIO.

1704

SERMO AD PLEBEM.

1. In isto psalmo commendatur nobis humilitas serui Dei et fidelis, cuius uoce cantatur, quod est uniuersum corpus Christi. Saepe enim admonuimus Caritatem uestram, non quasi unius hominis cantantis uocem accipi debere, sed om-
 5 nium qui sunt in Christi corpore. Et quia in illius corpore sunt omnes, tamquam unus homo loquitur ; et ipse est unus qui et multi sunt. Multi enim sunt in seipsis, unus sunt in illo qui unus est. Ipsum est autem etiam templum Dei, de quo dicit apostolus : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos ;*
 10 omnes qui credunt in Christum, et sic credunt ut diligant. Hoc est enim credere in Christum, diligere Christum ; non quomodo daemones credebant, sed non diligebant et ideo quamuis crederent, dicebant : *Quid nobis et tibi est, Fili Dei ?* Nos autem sic credamus, ut in ipsum credamus, diligentes eum,
 15 et non dicamus : *Quid nobis et tibi est ?* sed dicamus potius : Ad te pertinemus, tu nos redemisti. Omnes ergo qui sic credunt, tamquam lapides sunt uiui, de quibus templum Dei aedificatur ; et tamquam ligna imputribilia, ex quibus arca illa compacta est, quae in diluuio mergi non potuit. Hoc autem
 20 templum est, id est ipsi homines, ubi rogatur Deus, et exaudit. Quisquis enim praeter templum Dei orauerit Deum, non exauditur ad illam pacem supernae Ierusalem, etsi exauditur ad quaedam temporalia, quae Deus et paganis donauit. Nam et ipsi daemones exauditi sunt, ut irent in porcos. Exaudiri ad
 25 uitam aeternam aliud est, nec conceditur nisi ei qui in templo Dei orat. Ille autem in templo Dei orat, qui orat in pace ecclesiae, in unitate corporis Christi ; quod corpus Christi constat ex multis credentibus in toto orbe terrarum ; et ideo exauditur, qui orat in templo. Ipse enim orat in spiritu et ueritate,
 30 qui orat in pace ecclesiae ; non in illo templo ubi figura erat.

CXXX, 1, 9 1 Cor. 3, 17. 12 cfr Iac. 2, 19. 13 Matth. 8, 29. 17 cfr 1 Petr. 2, 5. 19 cfr Gen. 6, 14. 24 cfr Matth. 8, 31. 32. 29 cfr Ioh. 4, 21-24.

CXXX, 1, 29 quia *Er. Lugd. Ven. Lou.*

2. Secundum figuram enim Dominus exclusit homines de templo, illos qui sua quaerebant, id est, propter uendendum et emendum ibant in templum. Si autem figura erat illud templum, manifestum est quia et corpus Christi, quod est
 5 uerum templum cuius illa imago erat, habet permixtos ementes et uendentes, id est sua quaerentes, non quae Iesu Christi. Sed excluduntur inde flagello resticulae. Restis enim peccata significat, sicut dicitur per prophetam : *Vae eis qui trahunt peccata uelut restem longam*. Illi autem trahunt peccata sicut
 10 restem longam, qui addunt peccata peccatis ; qui cum fecerint unum peccatum, ut cooperiant illud, faciunt alterum. Quomodo enim ut restis fiat, additur spartum sparto, non autem in rectum it, sed torquetur, sic omnia praua facta, quae sunt peccata cum adduntur sibi, et de peccato peccatum, et pecca-
 15 tum ad peccatum annectitur, fit restis longa. Quorum semitae ^{PL 1705} prauae, et flexuosi gressus eorum. Quo ualet autem ista restis, ^{μ 1462} nisi ut inde ligentur ei manus et pedes, et proiciatur quisque in tenebras exteriores ? Meministis enim dictum de quodam peccatore in euangelio : *Ligate illi manus et pedes, et proicite illum in tenebras exteriores ; ibi erit fletus et stridor dentium*.
 20 Non esset unde illi ligarentur manus et pedes, nisi ipse sibi restem fecisset. Vnde apertissime alio loco scriptum est : *Cri-
 niculis peccatorum suorum unusquisque constringitur*. Ergo quia de peccatis suis homines uapulant, ideo Dominus flagel-
 25 lum de resticula fecit, et inde expulit de templo omnes qui sua quaerebant, non quae Iesu Christi.

3. Huius ergo templi uox est in psalmo. In hoc templo, ut dixi, rogatur Deus, et exaudit in spiritu et ueritate, non in illo corporali. Nam illic umbra erat, in qua demonstraretur quod uenturum erat. Ideo illud iam cecidit. Cecidit ergo do-
 5 mus orationis nostrae ? Absit. Non enim illud templum quod cecidit, hoc potuit dici domus orationis, de qua dictum est : *Domus mea domus orationis uocabitur omnibus gentibus*. Audistis enim quid dixerit Dominus Iesus Christus : *Scriptum est : Domus mea domus orationis uocabitur omnibus gentibus ;*
 10 *uos autem fecistis eam speluncam latronum*. Numquid illi qui uoluerunt facere domum Dei speluncam latronum, fecerunt ut rueret templum ? Sic et illi qui male uiuunt in ecclesia catholica, quantum in ipsis est, domum Dei uolunt facere spe-
 15 luncam latronum ; nec ideo euertunt templum. Veniet enim tempus, quando de reste peccatorum suorum foras mittantur. Hoc autem templum Dei, hoc corpus Christi, haec congregatio fidelium unam uocem habet, et tamquam unus homo cantat in psalmo. Eius uocem iam in multis psalmis audiuius ; audi-

2, 1 cfr Ioh. 2, 15. 6 cfr Phil. 2, 21. 8 Isai. 5, 18. 15/16 cfr Iob 6, 18.
 19 Matth. 22, 13. 22 Prou. 5, 22. 25/26 cfr Phil. 2, 22. 3, 7 Matth.
 21, 12.13 ; Ioh. 2, 14-16.

amus et in isto. Si uolumus, nostra uox est ; si uolumus, aure
 20 audimus cantantem, et nos corde cantamus. Si autem nolu-
 mus, erimus in illo templo tamquam ementes, et uedentes, id
 est, nostra quaerentes : intramus ecclesiam, non ad ea quae
 placent oculis Dei. Viderit ergo in numero uestro quis quo-
 modo audiat, utrum audiat et irrideat, utrum audiat et post
 25 se ponat, utrum audiat et consonet, id est, sentiat hic uocem
 suam, et adiungat uocem cordis sui uoci psalmi huius. Tamen
 uox psalmi huius non tacet ; instruantur qui possunt, immo
 qui uolunt ; qui nolunt, non impediunt. Commendetur nobis
 humilitas ; inde coepit.

Vers. 1.

4. *Domine, non est exaltatum cor meum.* Sacrifi-
 cium obtulit. Vnde probamus quia sacrificium obtulit ? Quia
 humilitas cordis sacrificium est. Dicitur in alio psalmo : *Quo-*
niam si uoluisses sacrificium, dedissem utique. Satis uolebat
 5 facere Deo pro peccatis suis, propitiare illum uolebat, ut ac-
 ciperet indulgentiam peccatorum. Et quasi quaerens unde
 illum propitiaret, *Si uoluisses, inquit, sacrificium, dedissem*
utique ; holocaustis non delectaberis. Ergo superflue quaerebat
 aut arietes, aut tauros, aut aliquam talem uictimam, unde pla-
 10 caretur Deus. Quid ergo ? quia holocaustis non delectatur
 Deus, non accipit sacrificium, et sine sacrificio placatur ? Si
 nullum sacrificium est, nullus sacerdos. Si autem habemus sa-
 cerdotem in caelis, qui pro nobis interpellat Patrem (intra-
 uit enim in sancta sanctorum, in interiora ueli, quo non intra-
 15 bat sacerdos in figura nisi semel in anno, sicut et Dominus in
 toto tempore semel oblatus est. Ipse obtulit se, ipse sacerdos,
 ipse uictima, et intrauit in sancta sanctorum semel, et iam μ 1463
 non moritur, nec mors ei ultra dominabitur), securi sumus,
 quia habemus sacerdotem ; ibi offeramus et hostiam. Videamus
 20 quod sacrificium debemus offerre ; quia holocaustis non
 delectatur Deus noster, sicut audistis in psalmo. Sed ibi se-
 quitur et ostendit quid offerat : *Sacrificium Deo spiritus con-*
tribulatus : cor contritum et humilatum Deus non spernit. Si
 ergo humilatum cor sacrificium Deo est, sacrificium obtulit
 25 qui dixit : *Domine, non est exaltatum cor meum.* Vide
 alio loco sic offerentem : dicit Deo : *Vide humilitatem meam*
et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea.

PL
1706

5. *Domine, non est exaltatum cor meum, neque in*
altum elati sunt oculi mei ; neque ingressus sum
in magnis, neque in mirabilibus super me. Hoc pla-
 nius dicatur, et audiatur. Non fui superbus, nolui quasi in
 5 mirabilibus innotescere hominibus ; nec quaesiui aliquid supra

4, 3/4 Ps. 50, 18. 13 cfr Hebr. 9, 12. 18 cfr Rom. 6, 9. 22 Ps. 50, 19.
 26 Ps. 24, 18.

4, 1 domine] canticum graduum ipsi dauid *tit. praem. a, om. Aug.* 12 si autem]
 sed *Lou.* 5, 1/2 in altum] *om. Prosp.* 2 eleuati a 3 super me] *om. Prosp.*

uires meas, unde me apud imperitos iactarem. Intendat Caritas uestra ; magna res commendatur. Quomodo Simon ille magus in mirabilibus ingredi uolebat super se, propterea plus illum delectauit potentia apostolorum quam iustitia christianorum. At ubi uidit per manus impositionem apostolorum et per orationes eorum Deum dare fidelibus Spiritum sanctum ; et quia tunc per miraculum demonstrabatur aduentus Spiritus sancti, ut linguis loquerentur, quas non didicerant, omnes super quos ueniebat Spiritus sanctus (nec ideo modo non datur Spiritus sanctus, quia linguis non loquuntur, qui credunt. Ideo enim tunc oportebat ut linguis loquerentur, ut significarent omnes linguas Christo credituras. Vbi impletum est quod significabatur, miraculum ablatum est) ; cum ergo hoc uideret Simon, uoluit talia facere, non talis esse ; et nostis quia etiam pecunia putauit comparandum Spiritum sanctum. Erat ergo de talibus qui in templum intrant ad emendum et uendendum ; emere uolebat quod uendere disponebat. Et uere, fratres mei, quia talis ille erat, et sic intrauerat ad eos. Dominus illos expulit de templo qui columbas uendebant ; columba autem Spiritum sanctum significat : uolebat ergo Simon emere columbam, et uendere columbam ; accessit Dominus Iesus Christus, qui habitabat in Petro, et flagello resticulae expulit foras malum mercatorem.

6. Ergo sunt homines quos delectat miraculum facere, et ab eis qui profecerunt in ecclesia miraculum exigunt ; et ipsi qui quasi profecisse sibi uidentur, talia uolunt facere, et putant se ad Deum non pertinere si non fecerint. Dominus autem Deus noster, qui nouit quid cui tribuat, et ut seruetur compago corporis in pace, alloquitur ecclesiam per apostolum : *Non potest dicere oculus manui : Opus te non habeo ; aut iterum caput pedibus : Opus uobis non habeo. Si totum corpus oculus, ubi auditus ? si totum corpus auditus, ubi odoratus ?* Ergo in membris nostris uidetis, fratres, quomodo singula officium suum habeant membra. Oculus uidet, et non audit ; auris audit, et non uidet ; manus operatur, nec audit, nec uidet ; pes ambulat, nec audit, nec uidet, nec facit quod manus. Sed in uno corpore si sit sanitas, et non aduersum se litigent membra, auris uidet in oculo, oculus audit in aure ; nec obici potest auri quod non uidet, ut dicatur ei : Nihil es, minor es ; numquid uidere et discernere colores potes, quod facit oculus ? Respondet enim auris de pace corporis, et dicit : Ibi sum ubi est oculus, in eo corpore sum ; in me non uideo, in illo cum quo sum uideo. Ita cum auris dicit : Oculus mihi uidet ; oculus dicit : Auris mihi audit ; oculi et aures dicunt : Manus nobis operantur ; manus dicunt : Oculi et aures nobis uident et audiunt ; oculi et aures et manus dicunt : Pedes no-

bis ambulant ; omnia in uno corpore cum operantur, si sit
 25 ibi sanitas et concordent membra, gaudent et congaudent sibi.
 Et si aliquid molestiae sit in aliquo membro, non se deserunt,
 sed compatiuntur sibi. Numquid, quia in corpore pes quasi
 longe uidetur ab oculis (illi enim sunt locati in sublimitate,
 illi autem infra positi), quando forte pes spinam calcauerit,
 30 deserunt oculi ; et non, sicut uidemus, totum corpus contrahitur,
 et sedet homo, curuatur spina dorsi, ut quaeratur spina
 quae haesit in planta ? Omnia membra quidquid possunt faciunt,
 ut de infimo et exiguo loco spina quae inhaeserat educatur.
 Sic ergo, fratres, quisquis in corpore Christi non potest
 35 resuscitare mortuum, non illud quaerat, sed quaerat ne discor-
 det in corpore ; quomodo si auris quaerat uidere, discordare potest.
 Nam quod non accepit, non potest facere. Sed si ei obiectum fuerit
 et dictum : Si iustus esses, resuscitares mortuum, quomodo
 40 resuscitauit Petrus. In Christo enim maiora uidentur fecisse
 apostoli, quam ipse Dominus. Sed unde fieri potest ut plus ualeant
 sarmenta, quam radix ? Quomodo autem quasi maiora uidentur
 fecisse illi, quam ille ? Ad uocem Domini surrexerunt mortui,
 ad umbram transeuntis Petri surrexit mortuus. Maius hoc uidetur,
 45 quam illud. Sed Christus facere sine Petro poterat, Petrus nisi in
 Christo non poterat : *Quia sine me, inquit, nihil potestis facere.*
 Cum ergo hoc audierit homo qui proficit, quasi obiectam calumniam
 ab ignaris paganis, ab hominibus nescientibus quid loquantur ;
 in compage corporis Christi respondeat et dicat : Qui dicis :
 50 Non es iustus, quia non facis miracula ; posses et auri dicere :
 Non es in corpore, quia non uides. Faceres, inquit, et tu, sicut
 et Petrus fecit. Sed Petrus et mihi fecit, quia in eo corpore
 sum, in quo Petrus fecit ; in illo quod potest possum, a quo
 diuisus non sum ; quod minus possum, compatitur mihi, et
 55 quod plus potest, congaudeo illi. Ipse Dominus desuper clamauit
 pro corpore suo : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* et ipsum
 nemo tangebatur, sed pro corpore in terra laborante caput
 de caelo clamabat.

7. Si ergo, fratres, unusquisque quod potest iuste egerit, et
 in eo quod alius plus potest non inuiderit, sed congratulatus
 fuerit tamquam in uno corpore cum eo constitutus, pertinet
 ad eum uox ista psalmi : *Domine, non est exaltatum cor*
 5 *meum, neque in altum elati sunt oculi mei ; neque ingressus sum in magnis,*
neque in mirabilibus super me. Quod enim excessit uires meas, ait,
 non quaesiui,

26 I Cor. 12, 26.

39 cfr Ioh. 14, 12.

43 cfr Act. 5, 15.

46 Ioh. 15, 5.

50/51 cfr I Cor. 12, 15.16.

54 Act. 9,4.

6, 24 cum operantur] cooperantur aliquot codd.
 51 faceres] fac Lou.

35 sed quaerat] om. plures codd

non ibi me extendi, nolui ibi magnificari. Nam ista exaltatio de abundantia gratiarum quam sit timenda, ne quis de dono
 10 Dei superbiat, sed magis seruet humilitatem, et faciat quod scriptum est: *Quanto magnus es, tanto humila te in omnibus, et coram Deo inuenies gratiam.* Quam ergo timenda sit superbia de dono Dei, etiam atque etiam commendandum est Caritati uestrae, maxime quia psalmus breuissimus permittit nos lo-
 15 qui. Paulus apostolus quamuis ex persecutore factus sit prae-^{μ 1465}dicator, abundantio-rem gratiam consecutus est in omni labore apostolico, quam ceteri apostoli, ut magis Deus ostenderet suum esse quod dat, non hominis. Quomodo solent medici potentiam suae artis in desperatis ostendere, sic Dominus Iesus
 20 Christus, medicus et saluator noster, in desperato, qui persecutor ecclesiae fuit, ostendit magnitudinem artis suae, ut non solum eum christianum faceret, sed et apostolum; nec tantum apostolum, sed sicut ipse dicit, plus omnibus illis laboraret. Excellentissimae ergo gratiae fuit. Et uidetis, fratres,
 25 quia modo in ecclesia Pauli apostoli epistolae uigent, magis quam coapostolorum eius. Alii enim non scripserunt, sed tantum locuti sunt in ecclesia; nam quae proferuntur ab errantibus sub nomine ipsorum, quia non sunt ipsorum, improbantur, nec acceptantur ab ecclesia. Alii autem qui scripserunt,
 30 nec tantum, nec tanta gratia scripserunt. Cum ergo esset magnae gratiae, et magna dona meruisset a Deo, quid dicit quodam loco? *Propter magnitudinem reuelationum ne extollar.* Intendite, rem tremendam uobis dico: *Propter magnitudinem, inquit, reuelationum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis*
 35 *meae, angelus satanae, qui me colaphizet.* Quid est hoc, fratres? Ne extolleretur tamquam iuuenis, colaphizabatur tamquam puer. Et a quo? Ab angelo satanae. Quid est hoc? Dolore quodam corporis traditur exagitatus uehementer: dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis satanae; sed hoc non possunt nisi permissi. Nam et Iob sanctus sic probatus est. Permissus est ad eum probandum satanas, et percussit eum uulnere, ut uermibus putresceret. Immundus enim permittebatur, sed sanctus probabatur. Nescit diabolus
 40 quanta bona de illo fiant, etiam cum saeuit. Saeuiens intrauit
 45 in cor Iudae, saeuens tradidit Christum, saeuens crucifixit; et crucifixo Christo, redemptus est orbis terrarum. Ecce saeuitia diaboli diabolo obfuit, nobis autem profuit. Saeuendo enim, quos tenebat amisit, redemptos sanguine Domini, quem cum saeuiret effudit. Si sciret tantum damnum se passurum, non
 50 funderet in terram pretium quo redemptum est genus humanum. Sic ergo ille angelus satanae quasi libenter permissus est colaphizare apostolum; sed tamen apostolus curabatur. Et quia illud quod medicus apposuerat, molestum erat infirmo;

PL
1709

7, 11 Eccli. 3, 20.

24 I Cor. 15, 10.

32 II Cor. 12, 7.

41 cfr Iob 2, 7.

rogauit medicum ut auferret. Quomodo cum medicus apponit
 55 uisceribus aliquod forte epithema molestum et ardens, unde
 tamen curandus est ille cuius uiscera tuebant; cum ille ar-
 dere coeperit et cruciari medicamento, rogat medicum ut
 auferat; medicus autem consolatur, monet eum patientiam,
 quia nouit quam utile sit quod apposuit. Ita et apostolus se-
 60 quitur et dicit, cum dixisset: *Datus est mihi stimulus carnis
 meae, angelus satanae, qui me colaphizet.* Praedixit autem
 quare: *Ne magnitudine reuelationum extollar, datus est mihi
 stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet. Pro-*
pter quod ter Dominum rogavi, ait, ut auferret eum a me. Hoc
 65 est dicere: Rogavi medicum, ut auferret a me molestum epi-
 thema quod mihi apposuerat. Sed audi uocem medici: *Et dixit
 mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam uirtus in infirmitate perfici-*
titur. Ego noui quid apposuerim, ego noui unde aegrotas, ego
 noui unde saneris.

8. Si ergo, carissimi, potuit Paulus apostolus extolli magni- μ 1466
 tudine reuelationum, nisi acciperet angelum satanae qui se
 colaphizaret, quis de se possit esse securus? Tutius uidetur
 ambulare qui minus accepit, sed si non peruerse quaerat quod
 5 recte non accepit; quaerat sine quo non potest esse in corpore
 Christi, aut sine quo male est illic. Tutior est enim in corpore
 digitus sanus, quam lippiens oculus. Digitus exigua quaedam
 res est; oculus magna, multum potest; et tamen melius
 est digitum esse et sanum esse, quam oculum esse et pertur-
 10 bari, lippire, excaecari. Non ergo quaerat quisque in corpore
 Christi nisi sanitatem. Secundum sanitatem habeat fidem; ex
 fide mundatur cor eius, ex mundatione cordis uidebit illam
 faciem de qua dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi
 Deum uidebunt.* Et qui fecit miracula, et qui non fecit mira-
 15 cula in corpore Christi, non debet gaudere nisi de facie Dei.
 Redierunt apostoli, et dixerunt Domino, cum missi essent a
 Domino: *Ecce, Domine, in nomine tuo etiam daemonia nobis
 subiecta sunt.* Vidit Dominus quod tentaret eos superbia ex po-
 tentia miraculorum; et ille qui medicus uenerat sanare tumo-
 20 res nostros, et ferre infirmitates nostras, continuo ait: *Nolite
 in hoc gaudere, quia daemonia uobis subiecta sunt; sed gaudete
 quia nomina uestra scripta sunt in caelo.* Non omnes christiani
 boni daemones eiciunt; omnium tamen nomina scripta sunt PL
 in caelo. Non eos uoluit gaudere ex eo quod proprium habe- 1710
 25 bant, sed ex eo quod cum ceteris salutem tenebant. Inde uo-
 luit gaudere apostolus, unde gaudes et tu. Intendat Caritas
 uestra. Nullus fidelis habet spem, si nomen eius non est scri-
 ptum in caelo. Omnium fidelium qui diligunt Christum, qui
 ambulant uiam eius humiliter, quam ipse docuit humi-
 30 lis, nomina scripta sunt in caelo. Cuiusuis contentibilis in ec-

clesia, qui credit in Christum, et diligit Christum, et amat pacem Christi, nomen scriptum est in caelo; cuiuslibet quem contemnis. Et quid simile ipsi et apostolis, qui tanta miracula fecerunt? Et tamen apostoli reprimuntur ex eo quod de bono proprio gaudebant, et iubentur hinc gaudere unde gaudet et ille contentibilis.

2. 9. Non immerito, fratres mei, cum ista humilitate dicit: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque in altum elati sunt oculi mei; neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam; quemadmodum qui ablatum est a lacte super matrem suam, sic retributio in animam meam.* Videtur enim uelut maledicto se obstrinxisse. Quomodo alio loco in psalmo dicit: *Domine Deus meus, si feci istud; si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala; decidam merito ab inimicis meis inanis*, et cetera, sic uidetur et hic dixisse: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam.* Age, quasi dicturus esset: Illud mihi contingat. Quomodo et ibi: *Si reddidi retribuētibus mihi mala, contingat mihi illud; quid? Decidam merito ab inimicis meis inanis*, sic et hic: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam; quemadmodum qui ablatum est a lacte super matrem suam, sic retributio in animam meam.* Intendite. Nostis quia quibusdam infirmis dicit apostolus: *Lac uobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis.* Sunt infirmi qui non sunt idonei ualido cibo; uolunt se extendere ad id quod capere non possunt; et si aliquid utcumque ceperint, aut uisi sibi fuerint capere quod non ceperunt, extolluntur inde, et superbiunt inde; uidentur sibi quasi sapientes. Hoc autem contingit omnibus haereticis; qui cum essent animales et carnales, defendendo sententias suas prauas, quas falsas esse non potuerunt uidere, exclusi sunt de catholica. Dicam Caritati uestrae quod possum. Dominus noster Iesus Christus nostis quia Verbum Dei est, secundum illud Iohannis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Panis ergo est; inde uiuunt angeli. Ecce panis paratus est tibi; sed cresce de lacte, ut ad panem peruenias. Et quomodo, inquis, cresco de lacte? Quod tibi factus est Christus ad infirmitatem tuam, hoc primo crede, et fortiter tene. Quomodo ergo mater cum uiderit filium minus idoneum

9, 9 Ps. 7, 4.5. 20 I Cor. 3, 2. 30 Ioh. 1, 1.2.3.

8, 34 dono aliquot codd. 9, 5/6 sicut Prosp. qui ablatum est a lacte] plures codd. Er. a, qui ablactatus est a lacte b (at l. 11, 18 qui ablatum est a lacte), qui ablactatus est Lou., ablactatum est Prosp. 13 age] om. Lou.

PL
1711

ad capiendum cibum, ipsos cibos ei dat, sed traiectos per carnem suam ; nam ipse est panis quo infans pascitur, quo et
 40 mater eius pascitur ; sed ad mensam infans minus idoneus est, ad mamillam idoneus est. Panis ergo de mensa traicitur per matris mamillam, ut sic perueniat idem alimentum ad paruum infantem. Sic Dominus noster Iesus Christus cum esset
 45 Verbum apud Patrem, per quod facta sunt omnia ; qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo ; qualem caperent pro modo suo angeli, et unde in caelo Potestates et Virtutes, spiritus intellectuales pascerentur ; homo autem infirmus et carne inuolutus iaceret in terra, nec posset ad eum peruenire panis caelestis : ut panem angelorum
 50 manducaret homo, et manna descenderet ad ueriores populum Israel, *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.*

10. Quapropter ipsis infirmis Paulus apostolus hoc dicit, quos dicit animales et carnales : *Numquid dixi me scire aliquid in uobis, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum ?* Nam Christus erat et non crucifixus : *In principio erat Verbum, et*
 5 *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Et quia ipsum *Verbum caro factum est*, et ipsum Verbum crucifixum est ; sed non est mutatum in hominem ; homo in illo mutatus est. Mutatus est homo in illo, ut melior fieret quam erat, non ut in ipsam substantiam Verbi conuerteretur. Per id ergo quod
 10 homo erat, mortuus est Deus ; et per id quod Deus erat, excitatus est homo, et surrexit, et adscendit in caelum. Quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus, quia Deus erat hominem assumendo ; sed non est mutatus in hominem ; quomodo non potes dicere non te passum iniuriam, si uestis
 15 tua conscindatur. Et quando quereris uel amicis uel in iudicio, hoc dicis iudici : Conscidit me ; non dicis : Conscidit birrum meum ; sed : Conscidit me. Si potuit et meruit uestis tua dici tu, quae non est tu, sed uestis tua, quanto potius meruit audire caro Christi, templum Verbi unitum cum Verbo, ut
 20 quidquid in carne pateretur, Deus ipse pateretur ; quamuis Verbum nec mori potuerit, nec corrumpi, nec mutari, nec occidi ; sed quidquid horum passum est, in carne passum est. μ 1468
 Et noli mirari quia Verbum nihil passum est ; nec anima hominis potest pati aliquid occisa carne, dicente ipso Domino :
 25 *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere.* Si anima non potest occidi, Verbum Dei poterat occidi ? Et tamen quid dicit ? Flagellauit me, colaphizauit me, percussit me, dilaniauit me : totum hoc non fit in anima ;

44/45 cfr Phil. 2, 6. 49 cfr Ps. 77, 25. 50 cfr Ex. 16, 14. 51 Ioh. 1, 14.
 10, 2 I Cor. 3, 1. 2/3 I Cor. 2, 2. 4 Ioh. 1, 1, 14. 25 Matth. 10, 28.

47 spiritus] *om. Lou.* 10, 8/9 ut ipsa substantia *Lou.* 13 erat] homo *add.*

et tamen non dicit nisi me, propter unitatem consortii
30 ipsius.

11. Dominus ergo noster Iesus Christus panis, se fecit nobis PL
lac, incarnatus et apparens mortalis, ut in eo finiretur mors, 1712
et non aberraremus a Verbo, credentes in carnem quod factum est Verbum. Hinc crescimus, ipso lacte nutriamur;
5 antequam ualidi simus ad capiendum Verbum, non recedamus a fide lactis nostri. Illi autem haeretici uolentes disputare de eo quod non poterant capere, dixerunt quia Filius minor est quam Pater, et dixerunt quia Spiritus sanctus minor est quam Filius; et fecerunt gradus, et immiserunt in ecclesiam
10 tres deos. Non enim possunt negare Deum esse Patrem, nec possunt negare Filium Deum, nec possunt negare Spiritum sanctum Deum. At si Pater Deus et Filius Deus et Spiritus sanctus Deus inaequales sunt, et non sunt eiusdem substantiae, non est unus Deus, sed tres dii. Disputantes ergo
15 quod capere non poterant, elati sunt in superbiam; et factum est in eis quod dicitur in isto psalmo: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam; quemadmodum qui ablatum est a lacte super matrem suam, sic retributio in animam meam.* Mater enim ecclesia
20 Dei est, unde illi separati sunt: ibi lactari et nutriri debebant, ut crescerent ad capiendum Verbum Deum apud Deum, in forma Dei aequalem Patri.

12. Visa est hic quidem ab his qui ante nos ista tractarunt, et alia sententia, et alius intellectus in his uerbis, quem non tacebo Caritati uestrae. Hoc enim dixerunt: Omnis superbus displicet Deo, et debet se humana anima humilare, ne Deo
5 displiceat, et toto corde intueri quod dictum est: *Quanto magnus es, tanto humila te in omnibus, et coram Deo inuenies gratiam.* Sed rursus sunt quidam homines, qui cum audierint quia humiles esse debent, dimittunt se, nihil uolunt discere, putantes quia si aliquid didicerint superbi erunt; et remanent in solo lacte. Quos reprehendit scriptura, dicens: *Et facti estis opus habentes lacte, non solido cibo.* Sic enim nos Deus
10 uult nutriri lacte, ut non ibi remaneamus; sed crescendo per lac, ad solidum cibum perueniamus. Ergo non debet homo extollere cor suum in superbiam, sed debet leuare in doctrinam uerbi Dei. Nam si leuanda anima non esset, non diceretur
15 in alia uoce psalmi: *Ad te, Domine, leuaui animam meam.* Et nisi se ipsa anima super se effundat, non peruenit ad uisionem Dei, et ad cognitionem substantiae illius incommutabilis. Nam modo cum adhuc in carne est, dicitur ei: *Vbi est Deus*

12, 5 Eccli. 3, 20. 10 Hebr. 5, 12. 16 Ps. 24, 1. 19 Ps. 41, 4.

quattuor codd. 11, 1 panis, se] panem se b, panem omnes fere codd. 2 mortali-
bus b et omnes fere codd. 11 filium deum] b, deum esse filium μ 12 sanc-
tum] b μ, esse add. edd. PL 12, 10 solo] suo aliquot codd.

20 *tuus?* Sed intus est Deus eius, et spiritaliter intus est, et
 spiritaliter excelsus est; non quasi interuallis locorum, quo-
 modo per interualla loca altiora sunt. Nam si talis altitudo
 quaerenda est, uincunt nos aues ad Deum. Ergo intus Deus ^{μ 1469}
 altus est, et spiritaliter altus; nec peruenit anima ut contingat
 25 eum, nisi transierit se. Nam quidquid de Deo sentis secun-
 dum corpus, multum erras. Multum infans es, si sentis de Deo PL
 etiam secundum animam humanam, quod Deus aut obliuiscatur ¹⁷¹³
 eum. Omnia enim ista posita sunt in scripturis, ut nobis
 30 lactentibus commendaretur Deus; non ut proprie de illo sic
 audiamus ista, et intellegamus quasi paeniteat Deum, et modo
 discat aliquid quod non nouerat, et intellegat quod non intel-
 legebat, et reminiscatur quod oblitus erat. Talia enim ani-
 mae sunt, non Dei. Nisi ergo transierit et modum animae suae,
 35 non uidebit quia Deus est quod est, qui dixit: *Ego sum qui
 sum*. Itaque ille cui dicebatur: *Vbi est Deus tuus*, quid dixit?
*Factae sunt mihi lacrimae meae panis die ac nocte, dum dicitur
 mihi quotidie: Vbi est Deus tuus?* Vt autem inueniret
 Deum suum, quid egit? *Haec meditatatus sum*, inquit, *et effudi*
 40 *super me animam meam*. Vt inueniret Deum, effudit super se
 animam suam. Non ergo sic tibi dicitur: Humilis esto, ut non
 sapias. Humilis esto, propter superbiam; altus esto, propter
 sapientiam. Audi euidentem sententiam de hac re: *Nolite
 pueri effici mentibus; sed malitia infantes estote, ut mentibus*
 45 *perfecti sitis*. Certe explicatum est, fratres mei, ubi nos Deus
 uoluit esse humiles, ubi altos: humiles, propter cauendam
 superbiam; altos, propter capiendam sapientiam. Lactare, ut
 nutriaris; sic nutrire, ut crescas; sic cresce, ut panem man-
 duces. Cum enim coeperis panem manducare, ablactaberis, id
 50 est, iam tibi non opus erit lac, sed solidus cibus. Et hoc uidetur
 dixisse: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui
 animam meam*, id est, si non mente, sed malitia paruulus
 fui. Quod significans, dixit superiora uerba: *Domine, non
 est exaltatum cor meum, neque in altum elati sunt*
 55 *oculi mei; neque ingressus sum in magnis, neque
 in mirabilibus super me*. Ecce quia malitia paruulus fui.
 Sed quia sensu non fui paruulus: *Si non humiliter sen-
 tiebam, sed exaltaui animam meam*, retribuatur mihi
 quod retribuitur paruulo qui ablactatur a matre, ut iam pa-
 60 nem sim idoneus manducare.

13. Et haec ergo, fratres, sententia non displicet, quia non
 est contra fidem. Mouet me tamen, quia non tantum dictum
 est: *Quemadmodum qui ablati sunt a lacte, sic retri-
 butio in animam meam*; sed additum est: *Quemadmo-
 dum qui ablati sunt a lacte super matrem suam, sic*

retributio in animam meam. Hic mihi nescio quid tale occurrit, ut uideam quia maledictum est. Ablactatur enim non infans, sed iam grandiusculus. Qui autem infirmus est prima infantia, quae uera infantia est, super matrem suam
 10 est ; si forte fuerit a lacte ablatu, exstinguitur. Non frustra ergo additum est : *super matrem suam.* Ablactari enim omnes possunt crescendo. Qui crescit, et sic ablactatur, bonum est illi ; qui autem adhuc super matrem suam est, perniciosum. Ergo cauendum, fratres, et timendum est ne quis
 15 ante tempus ablactetur. Nam omnis grandis puer separatur a lacte. Sed ne quis tunc a lacte separetur, quando adhuc super ^{μ 1470} matrem suam est. Cum autem portatur manibus matris, qui ^{PL} portatus est utero (portatus est enim utero, ut nasceretur ; ¹⁷¹⁴ portatur manibus, ut crescat), lacte opus habet ; adhuc super
 20 matrem suam est. Non ergo uelit tunc exaltare animam suam, cum forte minus idoneus est ad capiendum cibum, sed impleat praecepta humilitatis. Habet ubi se exerceat : credat in Christum, ut possit intellegere Christum. Videre Verbum non potest, capere non potest aequalitatem Verbi cum Patre, ae-
 25 qualitatem Spiritus sancti cum Patre et Verbo nondum potest uidere ; credat hoc, et sugat. Securus est, quia cum creuerit, manducabit, quod non poterat antequam sugendo cresceret : et habet ubi se extendat. *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris ;* id est, ad quae capienda minus idoneus es.
 30 Et quid facio, inquis ? sic remanebo ? *Sed quae praecepit tibi Dominus, illa cogita semper.* Quae tibi praecepit Dominus ? Fac misericordiam, pacem ecclesiae noli dimittere, in homine spem noli ponere, desiderando miracula noli tentare Deum. Si iam est in te fructus, cognoscis, quia cum bonis toleras zizania usque ad messem ; quia cum malis ad tempus potes esse,
 35 non in aeternum. Palea hic tibi mixta est in hoc tempore in area ; in horreo tecum non erit. Haec *quae tibi praecepit Dominus, illa cogita semper.* A lacte non separaberis quoadusque super matrem tuam es, ne prius fame moriaris, antequam
 40 panem manducare sis idoneus. Cresce ; erunt ualidae uires tuae, et uidebis quod non poteris, et capies quod non capiebas.

14. Quid ergo ? cum uidero quae non poteram uidere, et cepero quae non poteram capere, iam securus ero ? perfectus ero ? Non, quamdiu hic uiuis. Ipsa est perfectio nostra, humilitas. Audistis quo conclusit modo apostolica lectio, si haesit in memoria uestra ; quomodo ille qui accepit colaphum ne extolleretur in reuelationibus (quanta ei reuelabantur !) propter ipsam magnitudinem reuelationum, quia poterat extolli,

13, 28/38 Eccli. 3, 22. 34 cfr Matth. 13, 30.

13, 26 hoc est surgat *Lou.* 40 cresces *Lou.*

nisi acciperet angelum satanae ; et tamen cui tanta reuelabantur, quid ait ? *Fratres, ego meipsum non arbitror adprehendisse*. Paulus dicit : *Fratres, ego meipsum non arbitror adprehendisse*, qui ad hoc accepit colaphizantem angelum satanae, ne extolleretur in magnitudine reuelationum suarum. Quis audet dicere quia comprehendit ? Ecce Paulus non adprehendit, et dicit : *Non me arbitror adprehendisse*. Et quid ais, o
 15 Paule ? *Adhuc curro*, inquit, *ut adprehendam*. Adhuc Paulus in uia est, et tu te putas in patria ? *Vnum autem*, inquit, *quae retro sunt oblitus*. Hoc fac et tu, et uitam praeteritam malam obliuiscere. Si te delectauit aliquando uanitas, non te delectet. *Quae retro oblitus*, inquit, *in ea quae ante sunt extentus*,
 20 *secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu*. Audio uocem Dei desuper, et curro ut adprehendam. Non enim dimisit me in uia remanere, quia non cessat alloqui me. Ergo, fratres, non cessat Deus alloqui nos. PL
 Nam si cessat, quid est quod agimus ? quid est quod agunt 1715
 25 lectiones diuinae et cantica diuina ? Obliuiscimini ergo quae retro sunt, et in ea quae ante sunt uos extendite. Sic sugite lac, ut crescatis ad cibum. Cum ergo ueneritis in patriam, gaudebitis. Et adhuc adtendite apostolum sequi ad palmam supernae uocationis. Dicit enim : *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus*. Non loquor, inquit, imperfectis, quibus adhuc non possum loqui sapientiam, qui adhuc lacte potantur, non solido cibo pascuntur ; sed illis dico, qui iam manducant solidum cibum. Iam uidentur esse perfecti, quia intellegunt aequalitatem Verbi cum Patre ; adhuc non sic uident, quomodo uidentur
 30 *est, facie ad faciem ; adhuc ex parte, in aenigmate*. Currant ergo, quia cum uia finita fuerit, tunc redimus ad patriam. Currant, extendant se. *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus ; et si quid aliter sapitis, hoc quoque uobis Deus reuelabit*. Si forte erras in aliquo, quare non redis ad lac matris ? Quia si non extollimini, quia si non exaltatis cor uestrum, quia si non ingredimini in mirabilibus super uos, sed seruatis humilitatem, reuelabit uobis Deus quod aliter sapitis. Si autem hoc ipsum quod aliter sapitis, defendere uultis, et pertinaciter adstruere et contra pacem ecclesiae ; fit uobis maledictum hoc quod
 40 dixit : super matrem cum estis et foris a lacte separamini, foris a uisceribus matris fame moriemini. Si autem perseueratis in pace catholica, si quid forte aliter sapitis quam oportet sapere, Deus uobis reuelabit humilibus. Quare ? Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

14, 9 Phil. 3, 13, 14. 11 cfr II Cor. 12, 7. 29 Phil. 3, 15. 35 I Cor. 13, 12. 48 cfr Iac. 4, 6 ; I Petr. 5, 5.

14, 14 ais] agis *plures codd.* 15 pr. adhuc] ad hoc *plures codd.* 36 uita aliquot *codd.* 45 separamini] *nonnulli codd.*, separabimini *edd.*

3. **15.** Ideo ad hoc conclusit hic psalmus : *Speret Israel in Dominum, ex hoc nunc et usque in saeculum.* Quod enim scriptum est graece, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, hoc expositum est, *ex hoc nunc et usque in saeculum.* Sed
 5 non semper saeculi nomen hoc saeculum significat, sed aliquando aeternitatem ; quia aeternum duobus modis intellegitur ; usque in aeternum, id est, aut semper sine fine, aut quousque ueniamus ad aeternitatem. Hic ergo quomodo intellegendum est ? Quousque ueniamus ad aeternitatem, spe-
 10 remus in Dominum Deum ; quia cum uenerimus ad aeternitatem, iam spes non erit, sed ipsa res erit.

IN PSALMVM CXXXI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

- Vers. 1. **1.** Iustum quidem erat, carissimi, ut fratrem potius audiremus collegam meum, praesentem omnibus nobis ¹. Et modo non negauit, sed distulit. Et ideo hoc indico Caritati uestrae, ut mecum promissum teneatis. Non fuit autem absurdum
 5 Caritati uestrae, ut prior obtemperarem iubenti. Extorsit enim mihi ut esset modo auditor meus, eo sane pacto ut et ego sim ipsius, quia in ipsa caritate omnes eius auditores sumus, qui unus nobis in caelo Magister est. Ergo animum
 10 intendite ad psalmum, quem in ordine, sicut nostis, tractandum habemus. Est etiam ipse praenotatus : *Canticum graduum* ; et aliquanto ceteris sub eodem titulo prolixior. Non ergo immoremur, nisi ubi necessitas coegerit ; ut totam, si Dominus permiserit, explicare possimus. Quia et uos non tamquam rudes omnia debetis audire ; aliquid et de praeteritis
 15 auditionibus adiuuare nos debetis, ne omnia tamquam noua a nobis dici necesse sit. Et noui quidem esse debemus, quia ^{μ 1472} uetustas nobis obrepere non debet ; sed etiam crescendo et proficiendum est. De ipso quippe profectu ait apostolus : *Etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die
 20 in diem.* Non sic proficiamus ut ex nouis ueteres efficiamur, sed ipsa nouitas crescat.
- 2.** *Memento, Domine, Dauid, et omnis mansuetudinis eius. Sicut iurauit Domino ; uotum uouit Deo Iacob.* Dauid secundum fidem rerum gestarum unus homo

CXXXI, 1, 8 cfr Matth. 23, 10. 18/20 II Cor. 4, 16.

15, 2 domino b *Prosp.* nunc] om. a 10 domino b

CXXXI, 1, 17 nobis] *plures codd. Am. Er., nouis Lou.* 2, 1 omnes b

¹ Seuerum Mileuitanum episcopum hic laudari Maurinis uisum est, cfr *Enarr. in ps. XCV*, n. 1 et 5.

erat, rex Israel, filius Iesse. Erat quidem et ipse mansuetus,
 5 sicut eum indicat atque commendat scriptura diuina, et ita
 mansuetus ut nec persecutori suo Sauli malum pro malo red-
 diderit. Seruauit autem erga eum tantam humilitatem, ut il-
 lum regem fateretur, se autem canem. Et non proterue nec
 superbe, cum esset in Deo potentior, respondebat regi, sed
 10 eum placare potius affectabat humilitate, quam concitare su-
 perbia. Etiam in potestate datus est ei Saul, et hoc a Domino
 Deo, ut ei faceret quidquid uellet. Sed quia non praeceptum
 illi erat ut occideret, sed tantum in potestate datum illi erat
 (licet autem homini uti potestate sua); ad lenitatem potius
 15 deflexit quod ei Deus concessit. Qui si uellet occidere, careret
 inimico; sed quomodo diceret: Dimitte mihi debita, sicut et
 ego dimitto debitoribus meis. In speluncam intrauit Saul ubi
 erat Dauid, nesciens quod illic esset Dauid: ad necessaria uen-
 tris ille intrauit. Surrexit Dauid sensim et lente post ipsum,
 20 praecidit illi de ueste panniculum, quem illi ostenderet, ut
 nosset quia illum habuerat in potestate; et non necessitate,
 sed uoluntate pepercerat, et noluit occidere. Forte ipsam
 mansuetudinem commendauit modo dicens: *Memento, Do-
 mine, Dauid, et omnis mansuetudinis eius.* Hoc se-
 25 cundum rerum gestarum fidem, quam scriptura diuina, ut
 diximus, continet. Sed solemus in psalmis non ad litteram
 adtendere, sicut in omni prophetia, sed per litteram scrutari
 mysteria. Et meminit Caritas uestra quia cuiusdam hominis
 uocem in omnibus psalmis solemus audire; qui unus habet
 50 caput et corpus. Caput autem in caelo est, corpus in terra;
 sed quo praecessit caput, et corpus secuturum est. Et iam non
 dico quis caput sit, qui corpus sint; quia scientibus loquor.

3. Commendatur ergo humilitas Dauid, commendatur man-
 suetudo Dauid; et dicitur Deo: *Memento, Domine, Da-
 uid, et omnis mansuetudinis eius.* Ad quam rem
memento, Domine, Dauid? Sicut iurauit Domino, PL
 5 *uotum uouit Deo Iacob.* Ergo ad hoc memento, ut im- 1717
 pleat quod promisit. Ipse Dauid uouit tamquam in potestate
 habens, et rogat Deum ut impleat quod uouit: est deuotio
 uouentis, sed est humilitas deprecantis. Nemo praesumat ui-
 ribus suis se reddere quod uouerit. Qui te hortatur ut uoueas,
 10 ipse adiuuat ut reddas. Quid ergo uouit uideamus, et hinc in-
 tellegimus quemadmodum sit accipiendus in figura Dauid.
 Dauid autem interpretatur: Manu fortis. Erat enim magnus
 belligerator. Praesumens quidem de Domino Deo suo, confe-
 cit bella omnia, prostrauit omnes inimicos suos, Deo se adiu-
 15 uante, quemadmodum se habebat illius imperii dispensatio; μ 1473
 praefigurans tamen fortem manu quemdam ad debellandos
 inimicos, diabolum et angelos eius. Hos autem inimicos eccle-

sia debellat. Et quomodo debellat? Mansuetudine. Mansuetudine enim ipse Rex noster uicit diabolum. Saeuiebat ille; iste sufferebat. Victus est qui saeuiebat; uicit qui sufferebat. In ista mansuetudine corpus Christi, quod est ecclesia, uincit inimicos. Sit manu fortis, operando uincat. Cum autem corpus Christi est et templum, et domus, et ciuitas; et ille qui caput corporis est, et habitator domus est, et sanctificator templi est, et rex ciuitatis est. Quomodo ecclesia omnia illa, sic Christus omnia ista. Quid ergo uouimus Deo, nisi ut simus templum Dei? Nihil gratius ei possumus offerre, quam ut dicamus ei quod dicitur in Isaia: *Posside nos*. Equidem in istis possessionibus terrenis patrifamilias praestatur, quando ei datur possessio; non sic est possessio, quae est ecclesia; ipsi possessioni praestatur, ut a tali possideatur.

3-5. 4. Quid ergo dicit: *Sicut iurauit Domino, uotum uouit Deo Iacob?* Videamus quod uotum. Iurare est autem firme promittere. Adtendite uotum hoc, id est, quod uouerat quo ardore uouerit, quo amore, quo desiderio; et tamen ad hoc implendum Dominum deprecatus est dicens: *Memento, Domine, Dauid, et omnis mansuetudinis eius*. In hac mansuetudine uotum uouit, ut sit domus Dei: *Si introiero in tabernaculum domus meae, si adscendero super lectum stratus mei. Si dederero somnum oculis meis*. Parum uisus est dicere: *somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem; et requiem temporibus meis* si dederero, *quoadusque inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob*. Vbi quaerebat locum Domino? Si mansuetus erat, in se quaerebat. Quomodo est enim locus Domini? Audi prophetam: *Super quem requiescet Spiritus meus? Super humilem, et quietum, et trementem uerba mea*. Vis esse locus Domini? Esto humilis, et quietus, et tremens uerba Dei, et tu ipse efficieris quod quaeris. Si enim in te non fiat quod quaeris, in altero quid tibi prodest? Operatur quidem Deus aliquando per euangelistam salutem alterius tantum, si ipse dicit et non facit; et fit per linguam eius in alio locus Domino, non autem fit ipse locus Domino. Qui autem quae docet bene facit, et sic docet, fit locus Domino cum eo quem docet: quia omnes credentes unum locum faciunt Domino. In corde enim habet locum Dominus; quia unum cor est omnium in caritate copulatorum.

5. Quam multa milia crediderunt, fratres mei, quando pre-

3, 28 Isai. 26, 13. 4, 15 Isai. 66, 2.

3, 28 et quidem *Lou. PL* 4, 2 uotum iurare] *b et potiores codd.*, uotum, nisi ut simus templum dei nihil gratius ei possumus offerre (*cf. n. 3, l. 26/27*), quam (iure) iurare *nonnulli codd. edd.* 8 super] *om. a*, in *Prosp.* 9 somnium a 10 et] aut a *Prosp.* 12 quoadusque] donec *Prosp.* (*cf. 5, l. 27*) 18 quaeris] in altero *add. nonnulli codd. (cf. l. 19)*

PL
1718

tia rerum suarum posuerunt ad pedes apostolorum ! Sed quid de illis dicit scriptura ? Certe facti sunt templum Dei ; non tantum templum Dei singuli, sed et omnes templum Dei simul. Facti sunt ergo locus Domino. Et ut noueritis quia unus locus factus est Domino in omnibus, scriptura dicit : *Erat illis anima una et cor unum in Deum*. Multi autem ne faciant locum Domino, sua quaerunt, sua diligunt, potestate sua gaudent, ^{μ 1474} priuatum suum concupiscunt. Qui autem uult facere locum Domino, non de priuato, sed de communi debet gaudere. Hoc illi fecerunt de rebus suis priuatis ; fecerunt illas communes. Quod habebant suum, numquid amiserunt ? Si soli haberent, et unusquisque suum haberet ; hoc solum haberet quod suum habebat ; cum autem quod proprium erat, commune fecit, et ea quae erant ceterorum, ipsius facta sunt. Intendat Caritas uestra ; quia propter illa quae singuli possidemus, existunt lites, inimicitiae, discordiae, bella inter homines, tumultus, dissensiones aduersum se, scandala, peccata, iniquitates, homicidia. Propter quae ? Propter ipsa quae singuli possidemus. Numquid propter ista quae communiter possidemus, litigamus ? Aerem istum communiter ducimus, solem communiter omnes uidemus. Beati ergo qui sic faciunt locum Domino, ut priuato suo non gaudeant. Talem ergo describebat iste, qui dicebat : *Si introiero in tabernaculum domus meae*. Priuatum hoc erat. Sciebat priuato se impediri, ne faceret locum Domino, et ea commemorat quae ad seipsum pertinebant ; non introibo *in tabernaculum domus meae, donec inueniam*. Quid ? cum inueneris locum Domino, intrabis in tabernaculum tuum ? An ipsum erit tabernaculum tuum, ubi inueneris locum Domino ? Quare ? Quia ipse eris locus Domini, et cum eis qui fuerint locus Domini, unum eris.

6. Abstineamus ergo nos, fratres, a possessione rei priuatae ; aut ab amore, si non possumus a possessione, et facimus locum Domino. Multum est ad me, ait aliquis. Sed uide quis sis facturus locum Domino. Si uellet apud te hospitium habere aliquis senator, non dico senator, procurator alicuius magni secundum saeculum, et diceret : Offendit me quiddam in domo tua ; etsi amares hoc, auferres tamen ne eum offenderes, ad cuius amicitiam ambires. Et quid tibi prodest hominis amicitia ? Forte ibi non solum nullum auxilium, sed et periculum inuenires. Nam multi non periclitabantur antequam maioribus iungerentur ; exoptarunt maiorum amicitias, ut maiora pericula incurrerent. Securus opta amicitiam Christi. Hospitari apud te uult ; fac illi locum. Quid est : fac illi locum ? Noli amare teipsum, illum ama. Si te amaueris, claudis contra il-

PL
1719

5, 2 cfr Act. 4, 35. 6 Act. 4, 32.

5, 29 ipse *aliquot codd.* 6, 3 quid *Er. Lugd. Ven.*

15 lum ; si ipsum amaueris, aperis illi. Si autem aperueris et intrauerit, non peries amando te, sed inuenieris cum amante te.

7. *Si introiero in tabernaculum domus meae, si adscendero super lectum stratus mei.* Priuata enim res ipsa, ubi homo adquiescit, superbos facit ; ideo dixit : *Si adscendero.* In re quam priuatam quisque possidet, necesse est superbus sit ; inde se enim tendit homo ad hominem, cum ambo sint caro. Quid est homo, fratres ? Caro. Et quid est alter homo ? Altera caro. Et tamen caro diues extendit se contra carnem pauperem ; quasi aliquid illa caro adtulerit quando nata est, aut aliquid auferat quando moritur. Ad hoc plus
10 habuit, ut plus timeret. Iste autem qui uult inuenire locum Domino, dicit : *Si adscendero super lectum stratus mei.*

8. *Si dederò somnum oculis meis.* Multi enim cum ^{μ 1475} dormiunt, non faciunt locum Domino. Tales excitat apostolus : *Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis ; et illuminabit te Christus ;* et alio loco : *Nos autem qui diei sumus, uigilemus, et sobrii sinus : nam qui dormiunt, nocte dormiunt ; et qui inebriantur, nocte ebrii sunt.* Noctem dicens iniquitatem, in qua illi obdormiunt cupiendo ista terrena. Et omnes istae felicitates quae uidentur saeculi, somnia sunt dormientium. Et quomodo qui uidet thesauros in somnis, dormiens diues est ; sed
10 euigilabit, et pauper erit, sic omnia ista uana huius saeculi, de quibus homines gaudent, in somno gaudent : euigilabunt quando nolunt, si non modo euigilant quando utile est ; et inuenient somnia fuisse illa, et transisse, sicut dicit scriptura : *ueluti somnium exsurgentis ;* et alio loco : *Dormierunt somnum suum, et nihil inuenerunt omnes uiri diuitiarum in manibus suis. Dormierunt somnum suum, finitus est somnus, et nihil inuenerunt in manibus suis,* quia in somnis uidebant diuitias transitorias. Iste ergo qui uult inuenire locum Domino, dixit etiam : *Si dederò somnum oculis meis.* Sunt autem
20 quidam qui non dormiunt, sed dormitant. Aliquantum retrahunt se ab amore temporalium, et rursus reuoluuntur in eum ; quasi dormitantes, caput crebro inclinant. Euigila, excute somnum ; dormitando casurus es. Non uult psalmus, oculis suis dare somnum, nec palpebris dormitationem, eum qui uult
25 inuenire locum Domino.

9. *Et requiem,* inquit, *temporibus meis.* A requie temporum somnus uenit ad oculos. Tempora circa oculos sunt. Veluti futurus somnus, grauedo temporum est. Nam hominibus dormituris grauari tempora incipiunt ; et cum senserint
5 sibi grauari tempora, iam imminet somnus ; qui si dandus est

8, 3 Eph. 5, 14. 4 1 Thess. 5, 5-8. 14 Ps. 72, 20. 14/17 Ps. 73, 6.

7, 10 timeret aliquot codd. 11 stratus] b ut supra cum a et Prosp., strati codd. edd.
μ cum Vulg.

oculis, dant requiem temporibus suis, et uenit somnus ; si non dederint requiem temporibus suis, non uenit somnus. Cum ergo coeperit te aliquid temporale delectare ad peccatum, iam grauantur tibi tempora. Vis euigilare, et non dormire, nec dormire ? Noli te credere tali delectationi ; maiores dolores habebit quam suauitates. Ista cogitatione quasi confricans frontem, excutis somnum, et paras locum Domino. PL
1720

10. *Donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Quamquam aliquando dicitur tabernaculum Dei domus Dei, et domus Dei tabernaculum Dei, distinctius tamen accipitur, fratres carissimi, tabernaculum ecclesia secundum hoc tempus ; domus autem ecclesia caelestis Ierusalem, quo ibimus. Tabernaculum enim tamquam militantium et pugnantium ; tabernacula militum in procinctu, in expeditione ; unde contubernales dicuntur milites, quasi tabernacula eadem habentes et habitantes. Quamdiu ergo habemus hostem cum quo pugnemus, tabernaculum Deo facimus. Cum autem transierit tempus pugnae, et uenerit pax illa quae praecellit omnem intellectum, sicut dicit apostolus : *Et pax Christi quae praecellit omnem intellectum* ; quantumcumque enim cogitaueris de pace illa, minus eam capit animus adhuc in ista μ 1476
15 corporis grauedine constitutus ; cum uenerit illa patria, iam domus erit, nullus aduersarius tentabit, ut tabernaculum uocetur. Non procedemus ad pugnandum, sed permanebimus ad laudandum. Quid enim dicitur de illa domo ? *Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te.* In tabernaculo adhuc gemimus, in domo laudabimus. Quare ? Quia gemitus est peregrinantium, laudatio iam in patria commanentium. Hic primo quaeratur tabernaculum Deo Iacob.

6. **11.** *Ecce audiuiimus eam in Ephrata. Quam eam ? Sedem Domini. Audiuiimus in Ephrata. Inuenimus eam in campis saltuum.* Ibi audiuit, ubi inuenit ; an alibi audiuit, et alibi inuenit ? Quaeramus ergo quid sit **5** *Ephrata*, ubi audiuit ; item quaeramus quid sit *in campis saltuum*, ubi inuenit. Ephrata uerbum hebraeum interpretatur latine, Speculum, sicut tradiderunt qui uerba hebraea in scripturis posita in aliam linguam transtulerunt, ut ad nos perueniret intellectus. Nam ex hebraea transtulerunt in graecam, et ex graeca translata sunt nobis in latinam. Fuerunt enim qui uigilarent in scripturis. Si ergo Ephrata speculum, illa domus quae inuenta est in campis saltuum, in speculo

10, 12 Phil. 4, 7. **18** Ps. 83, 5.

9, 6/7 dant ... dederint] *nonnulli codd.*, dat ... dederit *b edd.* **10/11** habebit] *b et plures codd.*, habebis *Er. Lou.* **11** delectatione *Lou.* **10, 15** cum illa uenerit, illa patria iam *b cum quattuor codd.* **11, 1** ea *b (m eras.) a* eufrata *b a* ea *b 3* ea *b a* saltuum] saltus *b (hic tantum)*, siluae *a Prosp. (cfr l. 20)*

audita est. Speculum imaginem habet ; omnis prophetia imago futurorum. Domus ergo Dei futura, in imagine prophetiae
 15 praedicata est. Audiuimus enim illam in speculo, id est : *Audiuimus in Ephrata. Inuenimus in campis saltuum.* Qui sunt campis saltuum ? Campis siluarum. Non enim quemadmodum uulgo dicitur : Saltus ille, uerbi gratia, centurias habens tot. Saltus proprie, locus adhuc incultus et siluester
 20 dicitur. Nam et quidam codices *in campis siluae* habent. Qui ergo erant campis saltuum, nisi gentes incultae ? qui erant campis saltuum, nisi ubi adhuc uepres erant idololatriae ? Sic tamen quomodo uepres ibi erant idololatriae, ibi inuenimus locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Quod *audiuimus*
 25 *in Ephrata, inuenimus in campis saltuum* ; quod PL
 praedicatum est in imagine Iudaeis manifestatum est in fide 1721
 gentium.

7. **12.** *Intrabimus in tabernacula eius.* Cuius ? Domini Dei Iacob. Qui intrant ut inhabitent, ipsi sunt qui intrant ut inhabitentur. In domum tuam ut inhabites intras, in domum Dei ut inhabiteris. Est enim melior Dominus, qui cum te coe-
 5 perit inhabitare, beatum te faciet. Nam si tu ab illo non inhabiteris, miser eris. In sua potestate esse uoluit ille filius qui dixit : *Da mihi partem patrimonii quae me tangit.* Bene seruabatur apud patrem, ne cum meretricibus dissiparetur. Accepit, facta est in eius potestate ; profectus in regionem longin-
 10 quam, effudit omnia cum meretricibus. Passus est tandem famem, recordatus est patrem ; reuersus est, ut pane saturaretur. Ergo intra, ut inhabiteris ; et non quasi tuus sis, sed illius : *Intrabimus in tabernacula eius.*

13. *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Cuius pedes ? Domini, an ipsius domus Domini ? Domus enim Domini est, ubi dicit quia debet adorari. *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Praeterquam domum μ 1477
 5 suam, non exaudit Deus ad uitam aeternam. Ille enim ad domum Dei pertinet, qui est in caritate compaginatus lapidibus uiuis. Qui autem caritatem non habuerit, ruinam facit ; et illo ruente domus stat. Nemo enim minetur domui, ubi esse quasi lapis coepit, si ruere uoluerit, quasi aliquid domui noceat. Sic
 10 enim superbierat et primus populus Iudaeorum, dicens : Neque enim fraudaturus est Deus patrem Abraham, cui promisit tanta de semine eius : et faciebant omnia mala tamquam securi de pollicitatione Dei, quod non pro illorum meritis qui scelera faciebant, sed pro meritis Abrahae parceret eis, et
 15 qualescumque malos filios Abrahae congregaret in domum

12, 7 Luc. 15, 12.

12, 1 intrabimus] *Prosp.*, intrauimus *plures codd.* *Am. Er.*, introiuimus a tabernaculum *Lou.* 13, 1 adorauimus *aliquot codd.* a locum a

suam ad uitam aeternam. Sed quid Iohannes? *Generatio*, inquit, *uiperarum*. Quando ad illum uenerunt ipsi filii Abrahae, ut baptizarentur in aqua paenitentiae, non eis dixit: *Generatio Abrahae, sed uiperarum*. Tales enim erant, quales quos
 20 imitabantur; non filii Abrahae, sed filii Amorrhaei, Chananaei, Gergesaei, Iebusaei, et omnium qui offenderunt Deum. Ipsorum filii erant, quia ipsorum facta sectabantur. *Generatio uiperarum, quis ostendit uobis fugere a uentura ira? Facite ergo fructum dignum paenitentiae. Et ne dixeritis, Patrem habemus Abraham. Potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae*. Nescio quos lapides tunc uidebat in campis saltuum, unde suscitati sunt filii Abrahae. Filii enim magis qui fidem imitati sunt, quam qui de carne nati sunt. Nemo ergo minetur domui Dei, quasi dicat: Subtraho me, et ruet domus.
 30 Bonum est enim illi ut coaedificetur, et habeat caritatem. Nam si ipse ruerit, stabit domus. Itaque, fratres, in his est domus Dei, quos praedestinauit et praesciuit perseueraturos. De illis dictum est: *Vbi steterunt pedes eius*. Sunt enim qui non perseuerant, nec stant pedes eius in eis. Non sunt ergo
 35 ipsi ecclesia; non ipsi pertinent ad illud modo tabernaculum, tunc domum. Sed ubi steterunt pedes eius? *Quoniam abundauit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. In his in quibus caritas refrigescit, non stant pedes eius. Sed quid secutus est? *Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit*. Ecce
 40 in quibus steterunt pedes eius; in eo loco adora, id est, de talibus esto in quibus steterunt pedes Domini.

14. Si autem de ipsa domo intellegere uolueris: *Vbi steterunt pedes eius* domus; pedes tui in Christo stent. Tunc autem stabunt pedes, si perseueraueris in Christo. Quid enim dicitur de diabolo? *Ille homicida erat ab initio, et in ueritate*
 5 *non stetit*. Diaboli ergo pedes non steterunt. Item de superbis quid dicit? *Non ueniat mihi pes superbiae, et manus peccatorum non moueat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem; expulsi sunt, nec potuerunt stare*. Ergo domus Dei, cuius pedes stant. Vnde ille gaudens Iohannes quid ait? *Qui habet sponsam sponsus est, amicus autem sponsi stat et audit eum*. Si non stat, non audit eum. *Et gaudio gaudet propter uocem sponsi*. Merito stat, quia propter uocem sponsi gaudet; nam si propter uocem suam gauderet, caderet. Iam uidetis ergo quare ceciderint qui ad uocem suam gaudent. Amicus enim ille spon-
 10 *si dicebat: Hic est qui baptizat*. Quidam dicunt: Nos baptizamus. Ad uocem suam gauisi, stare non potuerunt; et non per-

13, 16/26 Matth. 3, 7-9. 36/39 Matth. 24, 12.13. 14, 4 Ioh. 8, 44. 6 Ps. 35, 12.13. 9 Ioh. 3, 29. 15 Ioh. 1, 33.

33 sunt] et *codd. Am.* 36 ubi] *codd. Am.*, non *add. Er. Lou.* 14, 2 eius domus] *codd.*, domini domus *Am.*, domini *Er. Lou.*

tinent ad istam domum de qua dicitur : *Vbi steterunt pedes eius.*

8. **15.** *Exsurge, Domine, in requiem tuam.* Domino dormienti dicit : *Exsurge.* Iam nostis quis dormiuit, et quis resurrexit. Ipse enim quodam loco dicit in psalmo : *Dormiui conturbatus.* Bene illi dicitur : *Exsurge, Domine, in requiem tuam.* Iam non conturbaberis ; quia Christus surgens a mortuis, iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Ipsius est uox in alio psalmo : *Ego dormiui et somnum cepi, et exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me.* Ipse dormiuit, ipsi dicitur : *Exsurge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae,* id est, exsurge, ut exurgat et arca sanctificationis tuae, quam sanctificasti. Ipse caput nostrum ; arca eius, ecclesia eius ; surrexit prior, surget et ecclesia. Non autem auderet sibi resurrectionem corpus promittere, nisi prius resurgeret caput. *Exsurge Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae.* Et corpus Christi quod ex Maria natum est, intellectum est a quibusdam arca sanctificationis, ut hoc diceret : *Exsurge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae.* Cum corpore exsurge, ut palpent qui non credebant. *Exsurge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae.*
9. **16.** *Sacerdotes tui induantur iustitiam, et sancti tui laetentur.* Te exsurgente a mortuis, et eunte ad Patrem, regale illud sacerdotium induatur fidem, quia iustus ex fide uiuit ; et accepto pignore Spiritus sancti, laetentur membra spe resurrectionis, quae praecessit in capite. Eis enim apostolus dicit : *Spe gaudentes.*
10. **17.** *Propter David seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui.* Hoc Deo Patri dictum est : *Propter David seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui.* Crucifixus est Dominus in Iudaea ; crucifixus est a Iudaeis ; ab ipsis turbatus dormiuit. Inter quorum saeuientium manus dormiuit, ad eos iudicandos surrexit ; et dicit quodam loco : *Et suscita me, et reddam illis.* Et reddidit, et redditurus est. Nam quanta postea Iudaei passi sunt occiso Domino, norunt ipsi. De ipsa ciuitate, ubi illum occiderunt, omnes expulsi sunt. Quid ergo ? etiam de stirpe Dauid omnes perierunt, et de tribu Iuda ? Non : nam crediderunt inde aliqui, et multa milia hominum crediderunt inde, et hoc iam post resurrectionem Domini. Saeuierunt, ut crucifigerent, et postea coeperunt uidere fieri miracula in nomine crucifixi ; et plus contremuerunt tantum posse eius nomen, qui quasi inter manus eorum

15, 3 Ps. 56, 5. 5 cfr Rom. 6, 9. 7 Ps. 3, 6. 16, 3 cfr I Petr. 2, 9. 3/4
cfr Rom. 1, 17. 6 Rom. 12, 12. 17, 7 Ps. 40, 11.

15, 10 sanctitatis a 16, 1 iustitia b *Prosp.* 17, 1 non *Prosp.*

nihil poterat ; et compuncti corde, iam credentes diuinitatem occultam fuisse in illo quem ceteris similem hominibus putauerunt, et consilium petentes ab apostolis, audierunt : *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini nostri Iesu Christi*. Ergo quia ad iudicandos eos a quibus crucifixus est, surrexit Christus, et auertit faciem suam a Iudaeis, et conuertit ad gentes ; tamquam rogatur Deus propter reliquias Israel, et dicitur ei : *Propter David seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui*. Si palea damnata est, frumenta colligantur. *Reliquiae saluae fiant*, sicut dicit ^{μ 1479} Isaias. Et plane factae sunt reliquiae saluae : inde erant duodecim apostoli, inde plus quam quingenti fratres, quibus se Dominus demonstrauit post resurrectionem ; inde tot milia baptizata, quae pretia rerum suarum ante pedes apostolorum ponebant. Ergo impletum est quod hic rogatus est Deus : *Propter David seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui*.

11. **18.** *Iurauit Dominus David ueritatem, et non paenitebit eum*. Quid est : *iurauit* ? Promissum per seipsum firmauit. Quid est : *non paenitebit eum* ? Non mutabit. Non enim dolorem paenitentiae patitur Deus, aut in aliquo fallitur, ut uelit corrigere in quo errauit. Sed quomodo hominem cum paenitet, mutare uult quod fecit ; sic ubi audis quia paenitet Deum, mutationem ipsam spera. Aliter illam facit Deus, quamuis nomine paenitentiae appellet, aliter tu. Tu enim facis, quia erraueras ; ille autem facit, quia uindictat, aut quia liberat. Mutauit regnum Saul, cum paeniteret eum sicut dictum est. Et in eo ipso loco ubi scriptura dicit : *Paenituit eum*, ibi paulo post dicitur : *Non enim sic est ut homo, ut paeniteat eum*. Cum ergo mutat opera sua per incommutabile consilium suum ; propter ipsam, non consilii, sed operis mutationem, paenitere dicitur. Hoc autem sic promissit, ut non mutaret. Quomodo dicitur et illud : *Iurauit Dominus, et non paenitebit eum : Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec*, sic et hoc quia ita promissum est, ut non mutaretur, quia necessario futuram erat et permansurum ; dixit : *Iurauit Dominus David ueritatem, et non paenitebit eum : Ex fructu uentris tui ponam super sedem tuam*. Poterat dicere : *Ex fructu femoris tui* : quare : *Ex fructu uentris*, uoluit dicere ? Et illud quidem si diceret, uerum diceret ; sed significantius dicere uoluit *ex fructu uentris*, quia de femina natus est Christus, quo uir non accessit.

16 cfr Act. 2, 37. 18 Act. 2, 38. 25 Isai. 10, 21 ; Rom. 9, 27. 26 cfr 1 Cor. 15, 6. 28 cfr Act. 2, 41 ; 4, 34. 18, 12 1 Reg. 15, 11.29. 16 Ps. 109, 4.

18, 21 ex] a, de Prosp. 22 meam a

12.

19. Quid ergo ? *Iurauit Dominus David ueritatem : Ex fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea haec quae docebo illos ; et filii eorum sedebunt usque in aeternum super sedem tuam.* Si filii tui custodierint, et filii eorum sedebunt in aeternum. Meritum filiis parentes faciunt. Quid si filii ipsius custodirent, et filii eorum non custodirent ? Quare ad meritum patrum promittitur beatitudo filiorum ? Quid enim ait : *Si custodierint filii tui, et filii eorum sedebunt in aeternum* (non ait : Si custodierint filii tui, sedebunt super sedem tuam ; et si custodierint filii eorum, et ipsi sedebunt super sedem tuam ; sed ait : *Si filii tui custodierint, et filii eorum sedebunt super sedem tuam*), nisi quia filios hic uoluit intelligi fructus ipsorum ? *Si filii tui, inquit, custodierint legem meam, et mandata mea haec quae docebo eos seruauerint filii tui ; et filii eorum sedebunt super sedem tuam*, id est, hic erit fructus ipsorum, ut sedeant super sedem tuam. Modo enim, fratres, omnes qui laboramus in Christo, omnes qui contremiscimus uerba ipsius, qui quomodo-cumque conamur facere uoluntatem ipsius, et ingemiscimus petentes ut adiuuet nos, quo impleamus quod iubet, numquid iam sedemus in illis sedibus beatitudinis, quae nobis promittuntur ? Non ; sed mandata tenentes speramus hoc futurum.

25 Ipsa spes tamquam in filiis dicta est ; quia hominis in hac uita ^{μ 1480} uiuentis spes filii sunt, fructus filii sunt. Propterea et homines excusantes auaritiam suam, dicunt se filiis suis seruare quod seruant ; et nolentes dare inopi, pietatis nomine se excusant, quia filii eorum spes eorum sunt. Omnes homines enim qui secundum hoc saeculum uiuunt, spem suam dicunt, filios generare et relinquere. Ideo nomine filiorum spem ipsam posuit, et ait : *Si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea haec quae docebo illos ; et filii eorum sedebunt in aeternum super sedem tuam* ; id est, tales fructus habebunt, ut spes eos non fallat, ut illuc ueniant quo sperant se uenturos. Modo ergo tamquam patres sunt, homines spei futurae ; cum autem adepti fuerint quod sperant, filii sunt ; quia illud quod adipiscuntur, pepererunt et generauerunt in operibus bonis. Et hoc illis seruatur in posterum, quia et ipsa posteritas in filiis appellari solet.

20. Aut si filios ipsos homines accipis, intellege et de ipsis dictum : *Si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea haec quae docebo eos ; ut iste sit sensus : Si custodierint filii tui testamentum meum,*

PL
1725

19, 4 illos] eos a *Prosp.* 4/5 sedebunt usque in aeternum] *Aug. cum LXX,*
sed. in aeternum a (*cf. l. 10 et 34 et n. 20, l. 7*), usque in aeternum sed. *Prosp.*
25 dicta] data aliquot *codd.* 39 bonis] *b edd., suis codd. μ 20, 3 eos] illos b*

- 5 *et testimonia mea haec quae docebo illos, et filii eorum*, id est, si custodierint; ut hic subdistinguas, et deinde inferas: *sedebunt in aeternum super sedem tuam*, id est, et filii tui et filii eorum, sed omnes si custodierint. Quid ergo si non custodierint? periit promissio Dei? Non; sed ideo dictum est, et ideo promissum est, quia praeuidit Deus; quid, nisi credituros? Sed ne aliquis quasi minaretur promissis Dei, et in potestate sua uellet ponere quod promisit Deus ut impleteretur; ideo et *iurauit* dixit. In quo ostendit quia sine dubio uenturum est. Quomodo ergo posuit ibi: *Si custodierint?*
- 10 *Ne iam glorieris de promissis, et dimittas te non custodire.* Tunc eris filius Dauid, si custodieris; si autem non, non eris filius Dauid. Filiis Dauid promisit Deus. Noli dicere: Filius sum Dauid, si degeneras. Si Iudaei illud non dicunt, qui de ipsa stirpe nati sunt (immo dicunt illud, sed delirant. Aperte enim Dominus ait: *Si filii Abrahae estis, facta Abrahae facite.* Inde illos negauit filios, quia facta non faciebant); nos quomodo nos dicimus filios Dauid, qui de eius stirpe non sumus secundum carnem? Restat ut filii non simus, nisi imitando fidem, nisi colendo Deum, sicut ille coluit. Si ergo quod tibi
- 15 *per stirpem non speras, per facta non uis assequi; quomodo in te complebitur quia sedebis super sedem Dauid? et si non in te complebitur, putas quia non complebitur? Et quomodo inuenit eam in campis saltuum? et quomodo steterunt pedes eius? Qualiscumque ergo fueris, illa domus stabit.*
13. **21.** *Quoniam elegit Dominus Sion; praelegit eam in habitationem sibi.* Sion ipsa est ecclesia, ipsa est et illa Ierusalem ad cuius pacem currimus, quae non in angelis, sed in nobis peregrinatur, quae ex parte meliore exspectat partem redituram; unde nobis litterae uenerunt, quae quotidie recitantur. Ipsa ciuitas, ipsa est Sion, quam praelegit Dominus.
14. **22.** *Haec requies mea in saecula saeculorum.* Iam Dei uerba sunt. *Requies mea*; ibi requiesco. Quantum nos amat Deus, fratres, ut quia nos requiescimus, se dicat requiescere! Non enim ipse aliquando turbatur, aut sic re- ^{μ 1481} quiescit; sed ibi se dicit requiescere, quia nos in illo requiem habebimus. *Hic habitabo, quoniam praelegi eam.*
15. **23.** *Viduam eius benedicens benedicam, et pauperes eius saturabo panibus.* Omnis anima quae intellegit se desertam omni auxilio, nisi solius Dei, uidua est. Quomodo enim apostolus describit uiduam? *Quae autem uere uidua est*

20, 13 Ps. 131, 11. 20 Ioh. 8, 39. 23, 4 I Tim. 5, 5.

20, 10 praeuidit] *aliquot codd.*, praedixit *alii quidam*, praedicauit *edd.* 13 et iurauit] *codd.*, ei iurauit et *edd.* 21, 1 praelegit] *elegit a* 22, 1 saeculum saeculi *a Prosp. cum LXX* 6 relegi *a* 23, 1 uidua *a* et] *om. Prosp.*

5 *et desolata, sperauit in Dominum.* Agebat autem de istis uiduis
 quas omnes dicimus in ecclesia. Dixerat autem : *Quae in*
deliciis agit ; uiuens mortua est, et non illam numerauit inter
 uiduas. Describens autem uiduas sanctas, quid ait ? *Quae*
autem uere uidua est et desolata, sperauit in Dominum, et per-
 10 *sistit in precibus et obsecrationibus nocte ac die.* Ibi subiecit : PL
Quae autem in deliciis agit, uiuens mortua est. Vnde ergo uidua 1726
 est ? Quia non habet auxilium aliunde, nisi solius Dei. Illae
 quae habent uiros, quasi superbiunt de auxilio uirorum :
 desertae uidentur uiduae, et robustius est auxilium earum.
 15 Ergo tota ecclesia una uidua est, siue in uiris, siue in feminis,
 siue in coniugatis, siue in maritatis feminis, siue in adolescen-
 tibus, siue in senibus, siue in uirginibus : omnis ecclesia una
 uidua est, deserta in hoc saeculo, si sentit illud, si nouit uidui-
 tatem suam ; tunc enim auxilium praesto est illi. Nonne agno-
 20 scitis istam uiduam in euangelio, fratres mei, cum diceret Do-
 minus oportere semper orare, et non deficere ? *Erat quidam*
iudex in ciuitate, dixit, qui nec Deum timebat, nec hominem
reuerbatur ; et interpellabat eum quaedam uidua quotidie, et di-
 25 *cebat : Vindica me de aduersario meo.* Et interpellando quotidie
 uidua, fregit illum. *Ait enim ipse iudex apud se, qui nec Deum*
timebat, nec hominem reuerbatur : Etsi Deum, non timeo, nec
hominem erubesco, uel propter taedium quod mihi facit ista ui-
 30 *dua, uindicabo eam.* Si audiuit iudex malus uiduam, ne tae-
 dium pateretur ; Deus non audit ecclesiam, quam hortatur
 ut deprecetur.

24. Item : *Pauperes eius saturabo panibus :* quid
 est, fratres ? Simus pauperes, et tunc saturabimur. Multi prae-
 sumentes de saeculo et superbi, christiani sunt ; adorant Chri-
 stum, sed non saturantur. Saturati enim sunt, et abundant in
 5 *superbia sua.* De talibus dicitur : *Opprobrium eis qui abun-*
dant, et despectio superbis ; isti abundant ; et ideo manducant,
 sed non saturantur. Et quid de illis dictum est in psalmo ?
Manducauerunt et adorauerunt omnes diuites terrae. Adorant
 Christum, uenerantur Christum, supplicant Christo ; sed non
 10 saturantur sapientia et iustitia ipsius. Quare ? Quia non sunt
 pauperes. Pauperes autem, id est humiles corde, quanto plus
 esuriunt, quanto plus manducant ; tanto autem plus esuriunt,
 quanto a saeculo inanes sunt. Qui plenus est, quidquid illi da-
 turus es, respuit, quia plenus est. Da mihi esurientem, da mihi
 15 de quibus dictum est : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam,*
quoniam ipsi saturabuntur ; et erunt hi pauperes de quibus
 modo dicit : *Et pauperes eius saturabo panibus.* Quia

6 1 Tim. 5, 6. 21 Luc. 18, 1-8. 24, 5 Ps. 122, 4. 8 Ps. 21, 30. 15 Matth.
 5, 6.

5 et 9 sperabit Lou. 6 dicimus] dixerat pauci codd. 9/10 persistet Lou.

et in ipso psalmo ubi dictum est : *Manducauerunt et adorauerunt omnes diuites terrae*, dictum est illic et de pauperibus, et
 20 prorsus eo modo quo et in isto psalmo : *Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum*. Vbi ^{μ 1482}
 dictum est : *Manducauerunt et adorauerunt omnes diuites terrae*, ibi dictum est : *Edent pauperes, et saturabuntur*. Quare
 quando diuites dicti sunt adorasse, saturati non dicti sunt ;
 25 quando autem pauperes dicti sunt, saturati dicti sunt ? Et
 unde saturati ? haec saturitas, fratres, qualis est ? Deus ipse
 est panis. Panis, ut lac nobis fieret, descendit ad terram ; et
 ait suis : *Ego sum panis uiuus, qui de caelo descendi*. Ideo illic
 in psalmo : *Edent pauperes, et saturabuntur*. De quo satiabun-
 30 tur ? Audi quod sequitur : *Et laudabunt Dominum qui requirunt eum*. PL
 1727

25. Estote ergo pauperes, estote in membris illius uiduae, non sit auxilium uestrum nisi in uno Deo. Pecunia nihil est : non inde auxilium habebitis. Multi propter pecuniam praecipitati sunt, multi propter pecuniam perierunt ; multi propter
 5 pecuniam multam quaesiti sunt a raptoribus ; tuti essent, si non haberent quare quaererentur. Multi de amicis potentioribus praesumserunt ; ceciderunt illi de quibus praesumserunt et inuoluerunt eos qui de se praesumserunt. Respicite exempla generis humani. Quid magnum est quod uobis dicitur ?
 10 Non solum de his scripturis ea loquimur ; legite ea in orbe terrarum. Adtendite non praesumere de pecunia, de amico homine, de honore et iactantia saeculi. Tolle ista omnia : sed si habes illa, age Deo gratias si contemnis illa. Si autem inflaris inde, noli adtendere quando eris praeda hominum ; iam dia-
 15 bolo praeda es. Si autem de his rebus non praesumseris, eris in membris illius uiduae, quae est ecclesia, de qua dictum est : *Viduam eius benedicens benedicam* : eris et pauper, de qualibus dictum est : *Et pauperes eius saturabo panibus*.

26. Aliquando autem, quod non est praetermittendum dicere, inuenis pauperem superbum, et diuitem humilem : quotidie patimur tales. Audis pauperem quasi gementem sub diuite, et quando potentior premit diues, tunc illum humilem
 5 uides ; aliquando nec tunc, sed et tunc superbum ; unde uides quis esset, si aliquid haberet. Ergo pauper Dei in animo est, non in sacculo. Procedit aliquando homo habens plenam domum, uberes terras, multa praedia, multum auri et argenti, nouit quia in ipsis non est praesumendum, humilat se Deo,
 10 facit inde bene ; ita cor ipsius erigitur ad Deum, ut nouerit quia non solum nihil illi prosunt diuitiae ipsae, sed et impe-

18/31 Ps. 21, 30.27. 28 Ioh. 6, 41.

26, 6 haberet] b edd., habet μ

diunt pedes ipsius, nisi ille regat et ille subueniat ; et numeratur inter pauperes qui saturantur panibus. Inuenis alium mendicum inflatum, aut ideo non inflatum, quia nihil habet, quaerentem tamen unde infletur. Non adtendit Deus facultatem, sed cupiditatem ; et iudicat eum secundum cupiditatem qua inhiat rebus temporalibus, non secundum facultatem, quam non ei contingit adipisci. Vnde de diuitibus dicit apostolus :
 15 *Diuitibus huius saeculi praecipe non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo uiuo, qui nobis praestat omnia abundanter ad fruendum.* Quid ergo faciant de diuitiis suis ? Sequitur et dicit : *Diuites sint in operibus bonis ; facile tribuant, communicent.* Et uide quia hic pauperes sunt : *Thesaurizent, inquit, sibi fundamentum bonum in futurum, ut*
 20 *adprehendant ueram uitam.* Cum adprehenderint, tunc erunt diuites ; quando autem non eam adhuc habent, nouerint se pauperes. Ita fit ut omnes humiles corde, et in caritate gemina ^{μ 1483} constitutos, quidquid habuerint in hoc saeculo, inter pauperes suos numeret Deus, quos saturat panibus.

16.17.

27. *Sacerdotes eius induam salutari, et sancti eius exsultatione exsultabunt.* Iam in fine psalmi sumus ; paululum aduertat Caritas uestra. *Sacerdotes eius induam salutari, et sancti eius exsultatione exsultabunt.*
 5 *Quis est salutaris noster, nisi Christus noster ? Quid est ergo : Sacerdotes eius induam salutari ? Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Et sancti eius exsultatione exsultabunt.* Vnde *exsultabunt exsultatione ?* Quia induti sunt salutari, non in se. Lux enim facti, sed in
 10 *Domino ; nam erant ante tenebrae. Et ideo subiecit : Ibi suscitabo cornu Dauid :* ut de Christo praesumatur, ipsa erit altitudo Dauid. Cornu enim significat altitudinem. Et qualem altitudinem ? Non carnalem. Ideo omnia ossa carne inuoluta sunt : cornu excedit carnem. Altitudo spiritalis, cor-
 15 *nu est. Quae autem altitudo spiritalis est, nisi de Christo praesumere ; non dicere : Ego facio, ego baptizo ; sed, Hic est qui baptizat ?* Ibi est cornu Dauid. Et ut noueritis quia ibi est cornu Dauid, adtendite quid sequatur : *Parauit lucernam Christo meo.* Quae est lucerna ? Iam nostis Domini uerba de
 20 *Iohanne : Ille erat lucerna ardens et lucens.* Et quid ait Iohannes ? *Hic est qui baptizat.* In hoc ergo exsultabunt sancti, in hoc exsultabunt sacerdotes ; quia omne quod ipsorum bonum est, non est ipsorum, sed illius qui habet potestatem baptizandi. Securus ergo accedit ad templum eius omnis qui accepit

26, 19 1 Tim. 6, 17-19. 27, 6 Gal. 3, 27. 10 Eph. 5, 8. 16 Ioh. 1, 33.
 20 Ioh. 5, 35.

27 gemina] *Lou. Caes. (sermo 49, 3, 13), germana b codd. edd.* 27, 9 non in se enim lux facti sunt *Er. Lugd. Ven.* 10/11 illic producam *Prosp.* 11 cornum b a
 18 lucerna b a 23 sed illius. Et quia ille habet *edd.* 24 accipit *edd.*

25 baptismum ; quia non hominis, sed illius est in quo suscitatum est cornu Dauid.

18. **28.** *Super ipsum autem florebit sanctificatio mea.* Super quem ? Super Christum meum. *Christo enim meo cum dicit, uox est Patris, qui dicit : Viduam eius benedicens benedicam, et pauperes eius saturabo panibus. Sacerdotes eius*
 5 *induam saluari, et sancti eius exsultatione exsultabunt.* Qui dicit : *Ibi suscitabo cornu Dauid,* Deus est. Ipse dicit : *Paravi lucernam Christo meo,* quia et Christus noster est, et Christus Patris : Christus noster est, cum saluat nos et regit nos, quomodo et Dominus noster, Filius autem Patris ; Christus autem et noster et Patris. Nam si Patris Christus non
 10 esset, non diceretur superius : *Propter Dauid seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui. Super ipsum autem florebit sanctificatio mea.* Super Christum floret. Nemo hominum illam sibi assumat, quia ipse sanctificat ; alioquin non erit
 15 uerum : *Super ipsum autem florebit sanctificatio mea.* Gloria sanctificationis florebit. Sanctificatio ergo Christi in ipso Christo, potestas sanctificationis Dei in Christo. *Florebit* enim quod dixit, ad gloriam uult pertinere. Quando enim florent arbores, tunc pulchrae sunt. Ergo sanctificatio in
 20 baptismo ; inde floret et claret. Vnde cessit mundus huic pulchritudini ? Quia in Christo floret. Nam pone illam in hominis potestate, quomodo floret, quando omnis caro fenum, et omnis claritas carnis ut flos feni.

PL
1729

IN PSALMVM CXXXII

μ 1484

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

- Vers. 1. **1.** Psalmus breuis est ; sed ualde notus et nominatus. *Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum.* Ita sonus iste dulcis est, ut et qui psalterium nesciunt, ipsum uersum cantent. Tam dulcis est, quam dulcis
 5 est caritas quae facit fratres habitare in unum. Et hoc quidem, fratres, non indiget interpretatione, aut expositione, quam bonum et quam iucundum sit habitare in unum ; sed ea quae sequuntur, habent aliquid quod pulsantibus aperiatur. Verumtamen ut ab isto uersu descendat nobis intellectus
 10 uniuersae texturae psalmi, hoc primum etiam atque etiam consideremus, utrum de omnibus christianis dictum sit ;

28, 22 cfr Isai. 40.6.

28, 1 super] inimicos eius induam confusione (-nem a) praem. a Prosp., quae pars uers. 18 ab Aug. om. floreuit a 20 inde] unde b plures codd. Am. Er. cessit] b codd. Am. Er., cedit Lou.

CXXXII, 1, 1 ecce] tit. praem. a : canticum graduum ipsi dauid, om. Aug.

Quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum ; an aliqui sint certi atque perfecti qui habitant in unum, nec ad omnes pertineat ista benedictio, sed ad quos-
15 dam, a quibus tamen descendat ad ceteros.

2. Ista enim uerba psalterii, iste dulcis sonus, ista suaui-
melodia, tam in cantico quam in intellectu, etiam monasteria
peperit. Ad hunc sonum excitati sunt fratres qui habitare in
unum concupierunt ; iste uersus fuit tuba ipsorum. Sonuit per
5 omnem orbem terrarum, et qui diuisi erant, congregati sunt.
Clamor Dei, clamor Spiritus sancti, clamor propheticus non
audiebatur in Iudaea, et auditus est in toto orbe terrarum.
Aduersus istum sonum surdi erant, inter quos cantabatur ;
et apertis auribus inuenti sunt, de quibus dictum est : *Quibus*
10 *non est nuntiatum de illo, uidebunt ; et qui non audierunt, in-*
tellegent. Verumtamen, dilectissimi, si consideremus, de illo
pariete circumcisionis prius nata est ista benedictio. Num
enim omnes Iudaei perierunt ? Et unde apostoli, filii prophe-
tarum, *filii excussorum* ? Sicut iam scientibus loquimur. Vnde
15 illi quingenti qui Dominum post resurrectionem uiderunt,
quos commemorat apostolus Paulus ? Vnde illi centum ui-
ginti qui simul erant in uno loco post resurrectionem Domini
et adscensionem in caelum, quibus in uno loco constitutis su-
peruenit Spiritus sanctus die Pentecostes missus de caelo ; sic
20 missus, sicut promissus ? Omnes inde erant ; et ipsi primi ha-
bitauerunt in unum, qui omnia quae habebant uendiderunt,
rerumque suarum pretia ad pedes apostolorum posuerunt,
sicut in Actibus Apostolorum legitur : *et distribuebatur uni-*
cuique sicut cuique opus erat ; et nemo dicebat aliquid pro-
25 *prium, sed erant illis omnia communia.* Et quid est : *in unum* ?
Et erat illis, inquit, anima una et cor unum in Deum. Ergo ipsi
prius audierunt : *Ecce quam bonum et quam iucundum*
habitare fratres in unum. Primi audierunt, sed non soli
audierunt. Non enim usque ad illos ista dilectio et unitas fra-
30 trum uenit. Venit enim et ad posteros ista caritatis exsultatio, PL
et uotum Deo. Vouetur enim aliquid Deo, et dictum est : 1730
Vouete, et reddite Domino Deo uestro. Melius est autem non
uouere, quam uouere et non reddere. Sed debet esse impiger
animus, ut et uoueat, et reddat ; ne cum se minus idoneum
35 putat ad reddendum, piger sit ad uouendum. Plane numquam μ 1485
reddet, si de suo se putauerit redditurum.

3. Ex uoce huius psalmi appellati sunt et monachi, ne quis
uobis de isto nomine insultet catholicis. Quando uos recte
haereticis de circellionibus insultare coeperitis, ut erubescendo

CXXXII, 2, 9 Isai. 52, 15. 14 Ps. 126, 4. 15 cfr 1 Cor. 15, 6. 16 cfr
Act. 1, 15. 18 cfr Act. 2, 1 sqq. 21 cfr Act. 4, 34-35. 23 Act. 2.45 ;
4, 32. 32 Ps. 75, 12. 32/33 Eccle. 5, 4.

2, 31 deo uouerunt. uouerunt enim aliquid deo ut *aliquot codd.* 3, 3 circelliones

saluentur ; illi uobis insultant de monachis. Primo si compa-
 5 randi sunt, uos uidete ; si uerbis uestris opus est, iam labo-
 ratis. Non opus est, nisi ut admoneatis unumquemque ut ad-
 tendat ; solum adtendat, et comparet. Quid opus est uerbis
 uestris ? Comparentur ebriosi cum sobriis, praecipites cum
 consideratis, furentes cum simplicibus, uagantes cum con-
 10 gregatis. Sed tamen dicere consueuerunt : Quid sibi uult no-
 men monachorum ? Quanto melius dicimus nos : Quid sibi
 uult nomen circellionum ? Sed non, inquit, uocantur circel-
 liones. Forte corrupto sono nominis eos appellamus. Dicturi
 sumus uobis integrum nomen ipsorum ? Forte circumcelliones
 15 uocantur, non circelliones. Plane si hoc uocantur, exponant
 quid sint. Nam circumcelliones dicti sunt, quia circum cellas
 uagantur : solent enim ire hac illac, nusquam habentes sedes ;
 et facere quae nostis, et quae illi norunt, uelint, nolint.

4. Verumtamen, carissimi, sunt et qui monachi falsi sunt ;
 et nos nouimus tales ; sed non periit fraternitas pia, propter
 eos qui profitentur quod non sunt. Tam sunt enim monachi
 falsi, quam et clerici falsi, et fideles falsi. Omnia genera, fra-
 5 tres mei, tria quae aliquando uobis commendauimus, et ut
 puto, non semel, habent bonos suos, habent malos suos ¹. De
 tribus enim ipsis generibus dictum est : *Duo in agro : unus as-
 sumetur, et unus relinquetur ; et duo in lecto ; unus assumetur,
 et unus relinquetur ; et duae in molendino ; una assumetur,
 10 et una relinquetur.* In agro sunt qui gubernant ecclesiam.
 Vnde dicit apostolus (uidete si non in agro erat) : *Ego plan-
 tavi, Apollo rigauit ; sed Deus incrementum dedit.* In lecto
 uoluit eos intellegi uoluit, qui amauerunt quietem ; per
 lectum enim quietem uoluit intellegi ; non se miscentes
 15 turbis, non tumultui generis humani, in otio seruientes
 Deo ; et inde tamen unus assumetur, et unus relinquetur.
 Sunt ibi probi, et sunt ibi reprobi. Ne expauescatis quando
 ibi inueniuntur reprobi ; nam et latent quidam, qui non
 inueniuntur nisi in fine. Duae item in molendino ex nomine
 20 generis feminini appellauit ; plebes enim intellegi uoluit.
 Quare in molendino ? Quia in isto mundo uersantur, ubi
 molendinum intellegitur ; quia sic uertitur mundus iste, PL
 quomodo mola : uae enim quos conterit. Sic ibi uersan- 1731
 tur fideles boni, ut una ex eis consumatur, altera assuma-
 25 tur. Quasdam enim actiones mundi faciunt dilectores saeculi,
 fraudatores, simulatores. Alii autem sic ibi sunt, quomodo
 ait apostolus : *Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non uten-*

4, 7 Matth. 24, 40.41 ; Luc. 17, 34.35. 11 I Cor. 3, 6. 27 I Cor. 7, 31.32.

uel cercelliones aliquot codd. 5 uestris] codd., nostris edd. 6 admoneam uel
 admoneas edd. 4, 25 quosdam plures codd. Er.

¹ Cfr Enarr. in ps. XCIX, n. 13.

tes sint ; praeterit enim figura huius mundi : uolo uos sine sollicitudine esse. Audis quae assumetur de molendino ? Certe
 30 enim multa peccata uidentur ad diuites pertinere. Cum enim plus agunt, et plus administrant, et plus ad eos pendet res familiaris ampla, difficile est ut non plura peccata contrahant ; et de illis dictum est quia *facilius est intrare camelum per foramen acus, quam diuitem in regnum caelorum*. Et cum con-
 35 tristati essent discipuli pro illis, de quibus iam desperabant, consolatus est eos Dominus dicens : *Quae hominibus impossibilia sunt, Deo facilia sunt*. Quomodo autem illud facile facit Deus ? Audi apostolum, si non neglegas quod praecepit : *Praecipite*, inquit, *diuitibus huius saeculi non superbe sapere*. Inuenis
 40 enim pauperem superbientem, diuitem humilem, christianum bene considerantem quia illa omnia praetereunt et praeterfluunt, quia nihil adtulit in hunc mundum, nihil potest de mundo auferre ; cogitantem quemadmodum diues ille qui ardebat in flamma apud inferos, guttam sibi destillari de digito
 45 desiderauit eius qui micas de mensa eius concupierat. Cogitantes ista, faciunt quod ait apostolus : *Neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum*. *Diuites sint, inquit, in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent*. Et quid inde illis lucri ?
 50 *Thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant ueram uitam*. Ecce quae assumetur de molendino. Qualis autem diues ille erat qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, et iacentem ad ianuam suam pauperem contemnebat, relinquetur. Quia de molendino
 55 una assumetur, et una relinquetur.

5. Sic dicit et Ezechiel de tribus personis, in quibus non absurde tria haec genera intellegimus : *Cum miserit Dominus gladium in terram, etsi fuerint in medio eorum Noe, Daniel et Iob, non liberabunt filios neque filias ; sed ipsi soli salui erunt*.
 5 Iam illi olim liberati sunt, sed in istis tribus nominibus tria genera quaedam significauit. Noe significat rectores ecclesiae, quia ipse arcam in diluuiio gubernauit. Daniel autem uitam quietam elegit, in caelibatu seruire Deo, id est, uxorem non quaerens. Erat uir sanctus, in desideriis caelestibus uitam ge-
 10 rens ; tentatus in multis, et inuentus aurum obrizum. Quam quietus erat, qui et inter leones securus erat ! Ergo in nomine Danielis, qui etiam *uir desideriorum* est appellatus ; sed utique castorum atque sanctorum, significantur serui Dei, de quibus dicitur : *Ecce quam bonum et quam iucundum habi-*

PL
1732

33 Matth. 19, 24-26. 38 1 Tim. 6, 17. 43 cfr Luc. 16, 19-24. 46 1 Tim. 6, 17-19. 5, 2 Ezech. 14, 13.14. 7 cfr Gen. 7, 14. 8 cfr Dan. 6, 22 ; 14, 30. 12 Dan. 10, 11.

15 *tare fratres in unum*. In nomine Iob significatur una illa de molendino quae assumetur. Habebat enim uxorem, habebat filios, habebat multas diuitias; et tam multa habebat in isto saeculo, ut diabolus hoc ei obiceret, quia non gratis, sed propter ea quae acceperat, colebat Deum. Hoc obiecit aduersarius sancto uiro; et in tentationibus suis probatus est quam
20 gratis Iob coleret Deum, et non propter illa quae acceperat, sed propter eum qui dederat. Amisissis itaque omnibus repentina afflictione et tentatione, amissa hereditate, amissis heredibus, sola coniuge sibi relicta, non ad consolationem, sed ad
25 tentationem, ait quod nostis: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*. Impletum est in eo quod quotidie cantamus, si et moribus consonemus: *Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo*. Ergo in istis tribus nominibus significata sunt tria genera hominum, et in illis tribus rursus in euangelio, quae commemorauimus.

6. Quid ergo dicunt illi qui nobis de nomine monachorum insultant? Fortasse dicturi sunt: Nostri non uocantur circumcelliones: uos illos ita appellatis contumelioso nomine; nam nos eos ita non uocamus. Dicant quid eos uocent, et
5 audietis. Agonisticos eos uocant. Fatemur et nos honesto nomine, si et res conueniret. Sed interim illud uideat Sanctitas uestra: qui nobis dicunt: Ostendite ubi scriptum sit nomen monachorum, ostendant ubi scriptum sit nomen agonisticorum. Sic eos, inquit, appellamus propter agonem. Certant
10 enim; et dicit apostolus: *Certamen bonum certauimus*. Quia sunt qui certant aduersus diabolum, et praeualent, milites Christi agonistici appellantur. Vtinam ergo milites Christi essent, et non milites diaboli, a quibus plus timetur, Deo laudes¹, quam fremitus leonis. Hi etiam insultare nobis audent, quia fratres, cum uident homines, Deo gratias² dicunt. Quid est, inquit, Deo gratias? Itane surdus es, ut nescias quid sit, Deo gratias? Qui dicit: Deo gratias, gratias agit Deo. Vide si non debet frater Deo gratias agere, quando uidet fratrem suum. Num enim non est locus gratulationis, quando se inuicem uident qui habitant in Christo? Et tamen uos Deo gratias nostrum ridetis: Deo laudes uestrum plorant homines. Sed certe reddidistis rationem de nomine, quare appelletis agonisticos. Ita fiat, ut appellatis; ita fiat, omnino fauemus. Praestet Dominus ut illi contra diabolum certent, et non contra Chri-

16 cfr Iob 1. 25 Iob 1, 21 28 Ps. 33, 2. 6, 10 II Tim. 4, 7.

5, 29/30 hominibus Lou.

¹ Vox Circumcellionum.

² Vox monachorum.

25 stum, cuius persequantur ecclesiam. Tamen quia certant, dicitis agonisticos; et inuenistis unde appelletis, quia dixit apostolus: *Bonum agonem certavi*. Quare ergo et nos non appellemus monachos, cum dicat psalmus: *Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum?* *Μόνος* 30 enim unus dicitur: et non unus quomodocumque; nam et in turba est unus, sed una cum multis unus dici potest, *μόνος* PL non potest, id est, solus: *μόνος* enim unus solus est. Qui ergo 1733 sic uiuunt in unum, ut unum hominem faciant, ut sit illis uere quod scriptum est, *una anima et unum cor*; multa corpora, sed non multae animae; multa corpora, sed non multa corda; recte dicitur *μόνος*, id est unus solus. Vnde et ille unus sanabatur in piscina. Respondeant nobis et exponant, qui insultant nomini monachorum, quare ille qui inuentus est triginta octo annos habens in infirmitate, hoc respondisset 40 Domino: *Cum mota fuerit aqua, non habeo qui deponat me; alius ante me descendit*. Descenderat unus, iam alius non descendebat. Vnus solus sanabatur; unitatem ecclesiae figurabat. Merito insultant nomini unitatis, qui se ab unitate praeciderunt. Merito illis displicet nomen monachorum, quia illi 45 nolunt habitare in unum cum fratribus; sed sequentes Donatum, Christum dimiserunt. Haec de uno, et uno solo audiuit Caritas uestra; iam iucundemur cum psalmo, ut sequentia uideamus. Breuis est; potest a nobis curri, quantum Dominus suggerit. Puto enim ex his quae dicta sunt, patere posse quae 50 sequuntur, quamuis illa uideantur obscura.

2. 7. *Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum*. Ostendebat qui dicebat: *Ecce*. Videmus et nos, fratres, et benedicimus Deum; et oramus, ut dicamus et nos: *Ecce*. Et cui rei similes sunt, dicat psalmus: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam,* μ 1488 *barbam Aaron; quod descendit in oram uestimenti eius. Aaron* quid erat? Sacerdos. Quis est sacerdos, nisi unus sacerdos, qui intrait in sancta sanctorum? Quis est iste sacerdos, nisi qui fuit et uictima et sacerdos? nisi ille qui cum 10 in mundo non inueniret mundum quod offerret, seipsum obtulit? In capite ipsius unguentum, quia totus Christus cum ecclesia: sed a capite uenit unguentum. Caput nostrum Christus est; crucifixum et sepultum, resuscitatum adscendit in caelum; et uenit Spiritus sanctus a capite. Quo? Ad barbam. 15 Barba significat fortes; barba significat iuuenes, strenuos, impigros, alacres. Ideo quando tales describimus: *Barbatus* homo est, dicimus. Ergo illud primum unguentum descendit in apostolos, descendit in illos qui primos impetus saeculi

34 Act. 4, 32. 40 Ioh. 5, 7.

6, 31 una] unus *quinque codd.* 7, 6 barbam] in *praem. b a* ora *b a Prosp.*

sustinuerunt : descendit ergo in illos Spiritus sanctus. Nam et
 20 illi qui primum in unum habitare coeperunt, persecutionem
 passi sunt ; sed quia descenderat unguentum in barbam, passi
 sunt, non uicti. Etenim et caput iam passum praecesserat,
 unde descendit unguentum. Praecedente tali exemplo, quis
 uinceret barbam ?

8. Ex illa barba erat Stephanus sanctus. Et hoc est non
 uinci, ut caritas non uincatur ab inimicis. Nam uisi sunt sibi
 uicisse, qui persecuti sunt sanctos. Illi caedebant, illi caede-
 bantur ; illi occidebant, illi occidebantur. Quis non putaret
 5 illos uincere, illos uinci ? Sed quia non uicta est caritas, ideo
 unguentum descendit in barbam. Adtende Stephanum. Sae-
 uiebat in illo caritas : saeuiebat in eos, cum audirent ; rogauit
 pro eis, cum lapidarent. Quid enim ait, cum audirent ? *Dura* PL
cervice et incircumcisi corde et auribus, uos semper restitistis 1734
 10 *Spiritui sancto*. Vide barbam. Numquid adulauit ? numquid
 timuit ? Illi cum audirent ista, quae in illos dicebantur, quasi
 saeuiebat enim Stephanus : saeuiebat ore, corde diligebat ; et
 non est uicta caritas ipsa in eo ; nam illi abhorrentes a uerbo,
 tamquam tenebrae fugientes a lumine, ad lapides currere coe-
 15 perunt, Stephanum lapidare. Sicut antea Stephani uerba lapi-
 dabant illos, sic postea lapides eorum Stephanum. Quando
 debuit plus irasci Stephanus, quando lapidabatur, an quando
 audiebatur ? Ecce mitis factus est dum lapidaretur, et sae-
 uiebat cum audiretur. Quare saeuiebat cum audiretur ? Quia
 20 mutare uolebat eos a quibus audiebatur. Venientibus in se
 lapidibus non uicta est caritas : quia unguentum a capite in
 barbam descenderat, et audierat ab ipso capite : *Diligite ini-*
micos uestros, et orate pro eis qui uos persequuntur. Audierat ab
 ipso capite pendente in cruce, et dicente : *Pater, ignosce illis,*
 25 *quia nesciunt quid faciunt*. Eo modo ergo unguentum a capite
 descenderat in barbam ; quia et ille cum lapidaretur, fixo
 genu ait : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*.

9. Ergo illi tamquam barba erant. Multi enim fortes erant,
 et multas persecutiones passi sunt. Sed si neque a barba
 descendisset unguentum, modo monasteria non haberemus.
 Sed quia descendit et in oram uestimenti ; sic enim ait : *Quod*
 5 *descendit in oram uestimenti eius* : secuta est ecclesia,
 de ueste Domini peperit monasteria. Nam uestis sacerdotalis
 ecclesiam significat. Ipsa est uestis de qua dicit apostolus : *Vt* μ 1489
exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, ne-
que rugam. Mundatur, ut non habeat maculam ; extenditur,
 10 ut non habeat rugam. Vbi eam extendit fullo, nisi in ligno ?

8, 8 Act. 7, 51.
 9, 7 Eph. 5, 27.

22 Matth. 5, 44.

24 Luc. 23, 24.

27 Act. 7, 60.

8, 11 dicebantur] *b et codd. omnes, saeuiebant add. edd.* 9, 1 ille t. b. erat *edd.*

Videmus quotidie a fullonibus tunicas quodammodo cruci-
figi : crucifiguntur, ut rugam non habeant. Quid est ergo ora
uestimenti ? fratres mei, in ora uestimenti quid accepturi su-
mus ? Ora, finis uestimenti est. Quid accepturi sumus in fine
15 uestimenti ? An quia in fine temporum habitura erat ecclesia
fratres habitantes in unum ? an in ora perfectionem intelle-
gimus, quia in ora uestimentum perficitur ; et illi perfecti, qui
norunt habitare in unum ? Illi perfecti qui legem implent.
Quomodo autem impletur lex Christi ab eis qui habitant fra-
20 tres in unum ? Audi apostolum : *Inuicem onera uestra portate,*
et sic implebitis legem Christi. Haec est ora uestimenti. Quo-
modo, fratres mei, intellegimus, quam oram dicat, quo potuit
descendere unguentum ? Non puto quod oram uestimenti in
lateribus uoluit intellegi. Sunt enim orae in lateribus. Sed a
25 barba descendere unguentum ad oram potuit, quae in capite
est, ubi aperitur capitium. Tales sunt qui habitant in unum ;
ut quomodo per oras istas intrat caput hominis, ut uestiat PL
se ; sic per concordiam fraternam Christus intrat, qui est caput 1735
nostrum, ut uestiatur, ut ecclesia illi haereat.

3. **10.** Quid aliud dicit ? *Sicut ros Hermon, qui descen-
dit super montes Sion.* Hoc uoluit intellegi, fratres mei,
gratiam Dei esse quod fratres habitant in unum ; non ex suis
uiribus, non ex suis meritis, sed ex illius dono, sed ex illius
5 gratia, sicut ros de caelo. Non enim terra sibi pluit, aut non
quidquid genuerit aescit, nisi pluuia desuper descendat. Dicit
quodam loco in psalmo : *Pluuiam uoluntariam segregabis,*
Deus, haereditati tuae. Quare dixit *uoluntariam* ? Quia non
meritis nostris, sed illius uoluntate. Quid enim boni meruimus
10 peccatores ? quid boni meruimus iniqui ? Ex Adam Adam, et
super Adam multa peccata nascuntur. Quisquis nascitur,
Adam nascitur, damnatus de damnato, et addidit male uiuen-
do super Adam. Quid enim boni meruit Adam ? Et tamen
misericors amauit, et sponsus dilexit, non pulchram, sed ut
15 faceret pulchram. Ergo gratiam Dei dixit rorem Hermon.

11. Sed Hermon quid sit, nosse debetis. Mons est quidam
longe disiunctus ab Ierusalem, id est a Sion. Itaque mirum
est quod sic ait : *Sicut ros Hermon, qui descendit su-
per montes Sion,* cum mons Hermon longe sit disiunctus
5 ab Ierusalem ; nam trans Iordanem esse dicitur. Ergo aliquid
interpretatione Hermon quaeramus. Nomen enim hebraeum
est, et habemus interpretationem ab eis qui illam linguam no-
uerunt. Hermon interpretari dicitur : lumen exaltatum. A
Christo enim ros. Nam nullum lumen exaltatum, nisi Christus.

20 Gal. 6, 2. 10, 7 Ps. 67, 10.

26 caput *b* et omnes *codd.*
montem *b* *edd.* a *Prosp.*

10, 2 super] in *Prosp.* montes] *codd.* cum LXX,
11/12 nascuntur usq. Adam] *om.* Corb. per homoiotel.

10 Quomodo exaltatum est? Primo in cruce, postea in caelo. Exaltatus in cruce, cum humilaretur; sed humilatio illius non potuit nisi alta esse. Hominis dispensatio minus minusque fiebat, quae significabatur in Iohanne; Dei dispensatio in Domino nostro Iesu Christo crescebat; quod et natalibus eo-
 15 rum ostenditur. Nam ille natus est, sicut tradit ecclesia, octa- ^μ 1490 uo calendas iulias, cum iam incipiunt minui dies: Dominus autem natus octauo calendas ianuaras, quando iam dies incipiunt crescere. Audi ipsum Iohannem confitentem: *Illum oportet crescere, me autem minui*. Et passiones ipsorum hoc in-
 20 dicant. Dominus in cruce exaltatus est; ille caeso capite diminutus. Ergo lumen exaltatum, Christus: inde est ros Hermon. Sed quicumque uultis habitare in unum, optate rorem istum, compluimini inde. Alioquin non poteritis tenere quod profiteremini, nec profiteri audere poteritis, nisi ille into-
 25 nuerit; nec permanere poteritis, nisi eius sagina non desit uobis: ipsa enim sagina descendit super montes Sion.

12. Iam *montes Sion*, magni in Sion. Quid est Sion? ecclesia. Et qui ibi sunt montes? Magni. Quos significant montes, hos significat barba, hos significat ora uestimenti. Barba non intellegitur nisi in perfectis. Non ergo habitant in
 5 unum, nisi in quibus perfecta fuerit caritas Christi. Nam in quibus non est perfecta caritas Christi, et cum in uno sint, odiosi sunt, molesti sunt, turbulenti sunt, anxietate sua turbant ceteros, et quaerunt quid de illis dicant; quomodo in iunctura inquietum iumentum non solum non trahit, sed et
 10 frangit calcibus quod iunctum est. Si autem habet rorem Hermon, *qui descendit super montes Sion*, quietus, placatus, humilis, tolerans, pro murmure precem fundit. Nam murmuratores omnes magnifice descripti sunt quodam loco scripturarum: *Praecordia fatui sicut rota carri*. Quid est: *Prae-*
 15 *cordia fatui sicut rota carri?* Fenum portat, et murmurat. Non enim potest rota carri quiescere a murmure. Sic sunt multi fratres; non habitant in unum nisi corpore. Sed qui sunt qui habitant in unum? Illi de quibus dictum est: *Et erat illis anima una et cor unum in Deum; et nemo dicebat ali-*
 20 *quid suum esse, sed erant illis omnia communia*. Designati sunt, descripti sunt, qui pertineant ad barbam, qui pertineant ad oram uestimenti, qui numerentur inter montes Sion. Et si sunt ibi alii murmuratores, meminerint dicti Domini: *Vnus assumetur, et unus relinquetur*.

13. *Quoniam ibi mandauit Dominus benedictionem*. Vbi mandauit? In fratribus qui habitant in unum. Ibi

11, 18 Ioh. 3, 30. 12, 14 Eccli. 33, 5. 18 Act. 4, 32. 23 Matth. 24, 40.

11, 12 minor minorque Lou. 24 audere] nec audire uel nec audere plures
 codd. potestis b 12, 5 christiana plures codd. 13, 1 ibi] mihi a, illic Prosp.

praecepit benedictionem, ibi benedicunt Dominum qui habitant concorditer. Nam in discordia non benedicis Dominum.
 5 Sine causa dicis quia lingua tua sonat benedictionem Domini, si corde non sones. Ore benedicis, et corde maledicis. *Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* Numquid uerba nostra sunt? Significati sunt quidam. Benedicis Dominum, cum oras; et sequeris in prece tua, et maledicis inimico tuo. Hoc
 10 est quod audisti ab ipso Domino: *Diligite inimicos uestros?* Si autem facias, et diligas inimicum tuum, et ores pro eo, *ibi mandauit Dominus benedictionem* suam; ibi habebis *uitam in saeculum*, id est in aeternum. Multi enim amantes uitam istam, maledicunt inimicis suis: pro qua re,
 15 nisi pro ista uita, nisi pro commodis saecularibus? Vbi te angustauit inimicus tuus, ut cogaris maledicere? In terra angustatus es? migra, habita in caelo. Quomodo, inquires, habito in caelo, homo carne indutus, carni deditus? Corde praecede, ^{μ 1491}
 20 quo sequaris corpore. Noli surdus audire: Sursum corda. Sursum cor habe, et nemo te angustabit in caelo. Et ideo bene sequitur alius psalmus.

[IN PSALMVM CXXXIII

ENARRATIO ^{1.}]

Vers. 1. 1. *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes serui Domini, qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.* Quare addidit: *in atriis?* Atria ampliora spatia domus intelleguntur. Qui stat in atriis, non angustatur, non premitur, quodam modo dilatatur. In latitudine mane, et potes diligere inimicum tuum; quia non ea diligis, ubi ab inimico angustias patiaris. Quomodo intellegeris stare in atriis? Sta in caritate, et stas in atriis. In caritate latitudo est, in odio angustia. Audi apostolum: *Ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* De latitudine autem caritatis quid dicit? *Quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Vbi audis diffusionem, intellege latitudinem; ubi audis latitudinem, intellege atria Domini; et
 15 habebis ueram benedictionem Domini, quando non maledicis inimicis. Alloquitur enim Spiritus eos qui patiuntur tribula-

13, 6 Ps. 61, 5. 10 Matth. 5, 44.

CXXXIII, 1, 9 Rom. 2, 8.9. 11 Rom. 5, 5.

13 uitam] usque *add. b a Prosp., et praem. a Prosp.* aeternum *Prosp.* 20 caelo] terra *Christ.*CXXXIII, 1, 1 ecce] *tit. praem. a*: canticum graduum, *om. Aug.*¹ Superioris sermonis continuatio.

tionem, ut glorientur in tribulationibus; et dicit eis: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes serui Domini.* Quid est: *Ecce nunc?* In hoc tempore. Nam post transactas
 20 tribulationes, manifestum est quia benedictioni Domini uacabimus, ut dictum est: *Beati qui habitant in domo tua; in saecula saeculorum laudabunt te.* Qui tunc benedicturi sunt sine defectu, hic incipiunt benedicere Dominum; hic in tribulationibus, in tentationibus, in molestiis, inter aduersitates saeculi, inter insidias inimici, inter fraudes et impetus diaboli.
 25 Hoc est: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes serui Domini, qui statis in domo Domini.* Quid est: *qui statis?* Qui perseueratis. Quia dictum est de quodam, qui archangelus fuit: *Et in ueritate non stetit;* et dictum est de
 30 amico sponsi: *Amicus autem sponsi stat, et audit eum, et gaudio gaudet propter uocem sponsi.*

2. Ergo: *Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri, in noctibus extollite manus uestras in sancta, et benedicite Dominum.* Facile est benedicere in diebus. Quid est, in diebus? In rebus prosperis. Nox
 5 enim tristis res est; dies res est laeta. Quando tibi bene est, benedixisti Dominum. Quando filium desideras et nascitur, benedixisti Dominum. Liberata est uxor tua a periculo partus; benedixisti Dominum. Aegrotabat filius, liberatur; benedixisti Dominum. Aegrotabat filius; forte quaesisti mathematicum,
 10 sortilegum; forte non de lingua, sed de moribus tuis exiit maledictio in Dominum; exiit de moribus et uita tua. Noli gloriari quia lingua benedixisti, si uita maledixisti. Quomodo, inquis, uita maledixit? Quia attenditur uita tua, et dicitur: *Ecce christianus, ecce quales sunt christiani.* Blasphematur
 15 propter te Christus. Ecce cum uita tua maledicat, quid prodest quod lingua tua benedixit? Benedixite ergo Dominum. Quando? *In noctibus.* Quando benedixit Iob? Quando ^{μ 1492} tristis nox erat. Ablata sunt omnia quae possidebantur; ablati filii quibus seruabantur. Quam tristis nox! Sed uideamus si
 20 non in nocte benedixit: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Quam nox atrox! Percussus ulcere a capite usque ad pedes, putrefactus liquescebat in se. Tunc Eua ausa est eum tentare: ^{PL}
Dic aliquid in Deum tuum, et morere. Audi benedicientem in ¹⁷³⁸
 25 noctibus: *Locuta es, inquit, quasi una ex insipientibus mulieribus. Si bona suscepimus de manu Domini, mala non tolerabimus?* Ecce quid est: *In noctibus extollite manus uestras in sancta, et benedicite Dominum.* Quid dixit

21 Ps. 83, 5.
 2, 7-10.

29 Ioh. 8, 44.

30 Ioh. 3, 29.

2, 20 Iob 1, 21.

24 Iob

2, 22 nox atrox] b edd., nox atra codd. μ

Iob? *Locuta es tamquam una ex insipientibus mulieribus.*

30 Adam putris repulit Eüam, tamquam dicens: Sufficiat quod propter te mortalis effectus sum. Valueras in paradiso, sed uinceris in stercore. Magna gratia Dei! Sed unde hoc, nisi quia ros Hermon compluerat illam animam, et dederat Dominus suauitatem, ut terra nostra daret fructum suum? *In noctibus extollite manus uestras in sancta, et benedicite Dominum.*

3. **3.** *Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit caelum et terram.* Plures hortatur ut benedicant, et ipse unum benedicit, quia ex pluribus unum fecit; quia *bonum et iucundum est habitare fratres in unum.* Pluralis numerus, *fratres*; sed singularis, *habitare in unum.* Ideo: *Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit caelum et terram.* Nemo uestrum dicat: Ad me non peruenit. Putas quis est quem dixit: *Benedicat te Dominus ex Sion?* Vnum benedixit. Esto unum, et peruenit ad te benedictio.

IN PSALMVM CXXXIV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Valde dulce nobis esse debet, et dulce nobis esse gaudendum est, quo nos psalmus iste cohortatur. Dicit enim: *Laudate nomen Domini.* Causamque ipsam quare iustum sit ut laudemus nomen Domini, continuo subiecit: *Laudate, serui, Dominum.* Quid iustius? quid dignius? quid gratius? Etenim si non laudauerint serui Dominum, superbi, ingrati, irreligiosi erunt. Et quid faciunt non laudando Dominum, nisi ut seuerum sentiant Dominum? Neque enim seruus ingratus, si Dominum suum laudare noluerit, ideo efficit ut seruus non sit. Laudes, non laudes, seruus es; sed si laudes, propitiabis; si non laudes, offendes. Bona ergo exhortatio et utilis; unde magis satagere debemus quemadmodum laudandus sit Deus, quam dubitare laudandum. *Laudate ergo nomen Domini.* Hortatur nos psalmus, hortatur nos propheta, hortatur nos Spiritus Dei, hortatur postremo nos ipse Dominus, ut laudemus Dominum. Non enim laudibus nostris ille crescit, sed nos. Deus nec melior fit, si laudaueris, nec deterior, si uituperaueris; sed tu laudando bonum, melior eris, uituperando, deterior: bonus autem ille manet, ut est. Si enim seruos suos ipsos bene de se meritos, praedicatores uerbi sui, rectores ecclesiae suae, ueneratores nominis sui, obtemperatores mandati sui id docet, ut in conscientia sua habeant

33 cfr Ps. 84, 13. 3, 3 Ps. 132, 1.

36 dominum] deficit b usq. ps. 134, 14, 21 domini

CXXXIV, 1, 2/3 laudate] tit. praem. a: alleluia, om. Aug.

dulcedinem bonae uitae suae, ne corrumpantur laudibus, ne
 frangantur uituperationibus hominum; quanto magis ipse
 25 incommutabilis super omnia qui haec docet, non utique ma-
 ior fit si laudaueris, nec minor si uituperaueris? Sed quoniam
 nobis expedit laudare Dominum, misericorditer iubet ut lau-
 demus eum, non arroganter. Audiamus ergo quod dicit: *Lau-*
date nomen Domini, laudate, serui, Dominum. Non
 30 enim aliquid incongruum facitis, laudando serui Dominum;
 etsi semper tantummodo serui essetis, deberetis laudare Do-
 minum; quanto magis debetis laudare Dominum serui, ut
 esse mereamini et filii?

2. Sed quoniam scriptum est in alio psalmo: *Rectos decet*
laudatio; item alibi scriptum est: *Non est speciosa laus in*
ore peccatoris; itemque alibi dicitur: *Sacrificium laudis glori-*
ficabit me, et ibi uia est in qua ostendam illi salutare Dei; et
 5 consequenter: *Peccatori autem dixit Deus: Ut quid tu enarras*
iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? *Tu*
autem odisti disciplinam, et proiecisti sermones meos post te,
 ne forte quisquam, quoniam dictum est; *Laudate, serui,*
Dominum, etiamsi in domo ista magna fuerit malus seruus,
 10 putet sibi prodesse laudem Domini, continuo quales sint qui
 laudare debeant Dominum, subicit et docet: *Qui statis in*
domo Domini, in atriis domus Dei nostri. Qui sta-
tis, non qui ruitis. Illi autem stare dicuntur, qui in mandatis
 eius perseuerant, qui in fide non ficta, et spe firma, et caritate
 15 sincera seruiunt Deo, et honorant ecclesiam eius, et non dant
 offensionem male uiuendo, eis qui uenire uolunt, et in uia
 lapides offensionis inueniunt. Ergo *qui statis in domo*
Domini, laudate nomen Domini. Grati estote: foris
 eratis, et intus statis. Quia ergo statis, parumne est uobis, ubi
 20 laudandus est qui uos erexit iacentes, et fecit in domo sua
 stare, et ipsum agnoscere, ipsumque laudare? paruumne hoc
 beneficium est, quod stamus in domo Domini? Hic interim,
 in hac peregrinatione, in hac domo, quod etiam peregrinatio-
 nis tabernaculum dicitur, quia hic stamus, numquid parum
 25 grati esse debemus? Nonne cogitandum est quia hic stamus?
 nonne cogitandum est quid facti fuerimus? nonne cogitan-
 dum est ubi iacebamus, et quo collecti sumus? nonne cogi-
 tandum est quia omnes impii Dominum non quaerebant, et
 ipse illos non quaerentes quaesiuit, ipse inuentos excitauit,
 30 ipse excitatos uocauit, ipse uocatos introduxit, et in domo sua
 stare fecit? Haec quisquis cogitat et ingratus non est, omnino

CXXXIV, 2, 1 Ps. 32, 1. 2 Eccli. 15, 9. 3 Ps. 49, 23. 16. 17.

23 ne (bis)] nec plures codd. 2, 2 item] et praem. PL 13 ruitis] iacetis aliquot
 codd. 16 uiuendo] plures codd., uiuendi edd. 17 non inueniuntur pauci codd.
 18/19 grati usq. quia] plures codd., grati estote, ne foris erretis. Quia edd.

despicit se prae amore Domini sui, a quo sibi tanta praestita sunt. Et quoniam non habet quid pro tantis beneficiis Deo retribuatur, quid ei restat nisi gratias agere, non rependere? Ad ipsam gratiarum actionem pertinet, et calicem Domini accipere, et nomen eius inuocare. Nam quid retribuatur Domino seruus, pro omnibus quae retribuit illi? Ergo *qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri, laudate Dominum.*

3. **3.** Quid dicturus sum quare laudetis? *Quoniam bonus Dominus.* Breuiter uno uerbo explicata est laus Domini Dei nostri: *Bonus Dominus.* Sed bonus, non ut sunt bona quae fecit. Nam fecit Deus omnia bona ualde: non tantum bona, sed et ualde. Caelum et terram et omnia quae in eis sunt bona fecit, et ualde bona fecit. Si haec omnia bona fecit, qualis est ille qui fecit? Et tamen cum bona fecerit, multoque sit melior qui fecit, quam ista quae fecit; non inuenis melius quod de illo dicas, nisi *quia bonus est Dominus*, si tamen intellegas proprie bonum, a quo sunt cetera bona. Omnia enim bona ipse fecit: ipse est bonus quem nemo fecit. Ille bono suo bonus est, non aliunde participato bono: ille seipso bono bonus est, non adhaerendo alteri bono. Mihi autem adhaerere Deo bonum est, qui non eguit a quo fieret bonus; sed eguerunt illo cetera ut fierent bona. Vultis audire quam singulariter ille sit bonus? Dominus interrogatus dixit: *Nemo bonus, nisi unus Deus.* Hanc singularitatem bonitatis eius, et praeterire breuiter nolo, et commendare congrue non sufficio. Metuo ne si hinc cito transiero, ego ingratus inueniar; item metuo ne hoc cum explicandum suscepero, sub tanta laudis dominicae sarcina defatiger. Sic tamen, fratres, accipite me et laudantem et non sufficientem, ut etiamsi non impletur illius laudis explicatio, acceptetur laudatoris deuotio. Adprobet me ipse uoluisse, ignoscat non impleuisse.

4. Ineffabili dulcedine teneor, cum audio: *Bonus Dominus*; consideratisque omnibus et collustratis quae forinsecus uideo, quoniam ex ipso sunt omnia, etiam cum mihi haec placent, ad illum redeo a quo sunt, ut intellegam *quoniam bonus est Dominus.* Rursum, cum ad illum, quantum possum, ingressus fuero, interiorum mihi et superiorum inuenio; quia sic bonus est Dominus, ut istis non indigeat quo sit bonus. Denique ista non laudo sine illo; illum autem sine istis perfectum, non indigum, incommutabilem, nullius bonum quae-
rentem quo augeatur, nullius malum timentem quo minuatur, inuenio. Et quid dicam amplius? Inuenio in creatura caelum bonum, solem bonum, lunam bonam, stellas bonas; terram bonam, quae gignuntur in terra et radicibus nixa sunt, bona;

35 cfr Ps. 115, 12.13.
19, 17.

3, 4 cfr Gen. 1, 31.

13 cfr Ps. 72, 28.

16 Matth.

quae ambulant et mouentur, bona ; quae uolitant in aere et
 15 natant in aquis, bona. Dico et hominem bonum : *Homo enim
 bonus de bono thesauro cordis sui profert bonum*. Dico et ange-
 lum bonum, qui non est lapsus superbia et diabolus factus
 est ; sed inhaeret oboediendo ei a quo factus est. Omnia ista
 dico bona, sed tamen cum suis nominibus ; caelum bonum,
 20 angelum bonum, hominem bonum : ad Deum autem cum me
 refero, puto melius nihil dicere quam bonum. Ipse quippe Do-
 minus Iesus Christus dixit : *Homo bonus* ; et ipse item dixit :
Nemo bonus, nisi unus Deus. Nonne stimulauit nos ad quae-
 rendum et ad distinguendum quid sit bonum alio bono bonum,
 25 et bonum seipso bonum ? Quam ergo bonum est a quo sunt PL
 omnia bona ? Omnino nullum inuenias bonum quod non ab 1741
 illo sit bonum. Bonum bona faciens sicuti est proprie, sic et
 bonum est proprie. Neque enim ea quae fecit, non sunt ; aut
 iniuria illi fit, cum dicimus non esse quae fecit. Quare enim
 30 fecit, si non sunt quae fecit ? aut quid fecit, si non est quod
 fecit ? Cum ergo sint et illa quae fecit, uenitur tamen ad illius
 comparationem ; et tamquam solus sit, dixit : *Ego sum qui
 sum* ; et : *Dices filiis Israel : Qui est, misit me ad uos*. Non μ 1495
 dixit, Dominus Deus ille omnipotens, misericors, iustus ; quae
 35 si diceret, utique uera diceret. Sublatis de medio omnibus qui-
 bus appellari posset et dici Deus, ipsum esse se uocari respon-
 dit ; et tamquam hoc esset ei nomen : *Hoc dices eis, inquit,
 Qui est, misit me*. Ita enim ille est, ut in eius comparatione ea
 quae facta sunt, non sint. Illo non comparato, sunt ; quoniam
 40 ab illo sunt ; illi autem comparata, non sunt, quia uerum esse,
 incommutabile esse est, quod ille solus est. Est enim est, sicut
 bonorum bonum, bonum est. Cogitate, et uidete quoniam
 quidquid aliud laudatis, ideo laudatis quia bonum est. Insanit
 qui laudat quod non est bonum. Si laudes iniquum eo ipso quo
 45 iniquus est, nonne et tu iniquus eris ? Si laudes furem eo ipso
 quo fur est, nonne et tu particeps eris ? Si laudes iustum in
 eo ipso quo iustus est, nonne et tu habes inde partem lau-
 dando ? Non enim laudares iustum, nisi amares ; non amares,
 si nihil inde haberes. Si ergo quidquid aliud laudamus, ideo
 50 laudamus, quia bonum est ; nulla tibi maior causa et melior
 et firmior dari potuit quare laudes Deum, nisi quia bonus est.
Ergo laudate Dominum, quoniam bonus est.

5. Quamdiu dicamus eius bonitatem ? Quis corde concipiat

4, 15 Matth. 12, 35. 23 Marc. 10, 18. 32 Ex. 3, 14.

4, 18 est usq. ei] plures codd. Am. Er., est bonus, et esset si inhaereret ei oboediendo Lou. 26 inuenies Lou. 28 bonus Er. Lugd. Ven. 29 non] om. Vind. 39/40 illo usq. quia] codd., non sunt illi comparanda, quoniam ab illo sunt ; illi autem non comparata, sunt ; quoniam ab illo sunt. Illi enim comparata, non sunt ; quia edd. 42 bonorum] om. codd. Am.

aut complectatur quam bonus sit Dominus? Sed ad nos redeamus, et in nobis illum agnoscamus, et in operibus artificem laudemus; quia ipsum contemplari idonei non sumus. Et si
 5 contemplari idonei aliquando erimus, cum fuerit mundatum cor nostrum fide, ut postremo gaudeat ueritate; nunc quoniam ipse a nobis uideri non potest, opera eius uideamus, ne sine eius laude remaneamus. Ergo dixi: *Laudate Dominum, quoniam bonus est; psallite nomini eius, quoniam*
 10 *suauis est.* Forte esset bonus et suauis non esset, si tibi non daret posse gustare. Talem autem se praeiuit hominibus, ut etiam panem de caelo miserit, et Filium suum aequalem, qui hoc est quod ipse, dederit hominem faciendum, et pro hominibus occidendum; ut per hoc quod tu es, gustes
 15 quod non es. Multum enim ad te erat gustare suauitatem Dei; quia remota erat illa et nimis alta, tu autem nimis abiectus et in imo iacens. In magna ista separatione missus est Mediator. Non poteras ad Deum homo; Deus factus est homo: ut quoniam homo potes ad hominem, qui non posses ad Deum,
 20 per hominem uenires ad Deum; et factus est mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus. Sed si homo solum esset, hoc sequendo quod es, numquam peruenires; si Deus solum esset, non comprehendendo quod non es, numquam peruenires: Deus factus est homo, ut hominem sequendo, quod potes, ad
 25 Deum peruenias, quod non poteras. Ipse est mediator, inde factus est suauis. Quid suauius pane angelorum? Quomodo non est suauis Dominus, quando panem angelorum manducauit homo? Non enim aliunde uiuit homo, et aliunde uiuit angelus. Ipsa est ueritas, ipsa est sapientia, ipsa est uirtus
 30 Dei: sed quomodo ea perfruuntur angeli, tu non potes. Illi enim quomodo perfruuntur? Sicuti est: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum per quod facta sunt omnia.* Tu autem quomodo contingis? Quia *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Vt enim panem
 35 angelorum manducaret homo, Creator angelorum factus est homo. *Psallite ergo nomini eius, quoniam suauis est.* Si gustastis, psallite; si gustastis quam suauis est Dominus, psallite; si bene sapit quod gustastis, laudate. Quis tam ingratus est uel coquenti uel pascenti, ut cum fuerit pulmento
 40 aliquo delectatus, non reddat gratiam laudando quod gustat? Si de his non tacemus, de illo qui dedit omnia tacebimus? *Psallite nomini eius, quoniam suauis est.*

6. Et audite iam opera eius. Tendebatis enim uos fortassis uidere bonum omnium bonorum, bonum a quo sunt omnia

5, 12 cfr Ioh. 6, 32.51.
 1, 1.3.14.

20 cfr 1 Tim. 2, 5.

27 cfr Ps. 77, 25.

31 Ioh.

5, 5 contemplabimur aliquot codd.

29 uirtus] codd. Am. Er., ueritas Lou.

bona, bonum sine quo nihil est bonum, et bonum quod sine ceteris bonum est ; tendebatis uos ut uideretis, et forte in extendenda acie mentis uestrae deficiebatis. Hoc enim ex me conicio ; sic patior. Sed etsi est aliquis, sicut fieri potest, et ualde potest, acie mentis fortior me, et contuitum cordis sui diu figit in eo quod est ; laudet ille ut potest, et quomodo nos non possumus, laudet. Gratias tamen illi, qui in hoc psalmo temperauit laudem suam, ut et firmorum esset et infirmorum. Nam et in illa missione serui sui Moysi cum diceret : *Ego sum qui sum* ; et : *Dices filiis Israel : Qui est misit me ad uos* : quia ipsum proprie esse menti humanae difficile erat capere, et mittebatur homo ad homines, quamuis non ab homine ; continuo Deus temperauit laudem suam, et hoc de se dixit quod capi dulciter posset ; non in eo uoluit remanere quod laudabatur, quo non posset laudator adtingere. *Vade, inquit, dic filiis Israel : Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob misit me ad uos : hoc mihi nomen est in aeternum*. Certe, Domine, nomen illud habes ; quia et tu dixisti : *Ego sum : Qui est, misit me ad uos*, unde modo nomen mutasti, ut diceres : *Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob* ? Nonne tibi uidetur ratio eius respondere, et dicere : Quod dixi : *Ego sum, qui sum*, uerum est, sed non capis ; quod autem dixi : *Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob* ; et uerum est, et capis ? Quod enim *Ego sum qui sum*, ad me pertinet ; quod autem *Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob*, ad te pertinet ; et si deficis in eo quod mihi sum, cape quod tibi sum. Et ne forte quisquam putaret illud quod dixit Deus : *Ego sum qui sum* ; et, *Qui est, misit me ad uos*, hoc solum aeternum ei nomen esse ; quod autem dixit : *Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob*, temporale nomen esse ; non curauit Deus, cum dixisset : *Ego sum qui sum* ; et : *Qui est, misit me ad uos*, dicere quod hoc ei nomen sit in aeternum ; quia etsi hoc non diceret, intellexeretur. Est enim, et uere est, et eo ipso quod uere est, sine initio et sine termino est. Quod uero propter hominem est : *Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob*, ne ibi suboriretur humana sollicitudo, quia hoc temporale est, non sempiternum, securos nos fecit, quia de temporalibus ad aeternam uitam nos perducit. *Hoc, inquit, mihi nomen est in aeternum*, non quia aeternus Abraham, et aeternus Isaac et aeternus Iacob, sed quia Deus illos facit aeternos postea sine fine : habuerunt quippe initium, sed finem non habebunt.

7. In Abraham et Isaac et Iacob totam ecclesiam eius cogitate, omne semen Israel cogitate ; omne autem semen Israel, ^{μ 1497} non solum quod est ex carne, sed etiam quod est ex fide. Apostolus enim gentibus loquebatur, quibus dicebat : *Si ergo uos Christi, ergo semen Abrahae estis, secundum promiss-*

sionem heredes. Benedicimur ergo omnes in Deo Abraham et Isaac et Iacob. Arborem quidem benedixit quamdam, eamque oliuam creauit, sicut dixit apostolus, ipsos patriarchas sanctos, unde effloruit populus Dei; sed haec arbor oliuae putata
 10 est, non amputata, et inde superbi rami fracti sunt; ipse est blasphemus et impius populus Iudaeorum. Manserunt tamen rami boni et utiles; nam inde apostoli. Et cum ibi rami utiles relictis essent, per Dei misericordiam insertus est et oleaster gentium, cui dicit apostolus: *Tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, et particeps pinguedinis oliuae factus es. Noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.* Haec una arbor est pertinens ad Abraham et Isaac et Iacob; et quod plus est, magis ad Abraham et Isaac et Iacob oleaster insertus, quam rami confracti. Illi enim per
 20 fragmentum iam non ibi sunt; oleaster non ibi erat, et ibi est; illi per superbiam frangi meruerunt, iste per humilitatem inseri meruit; illi amiserunt radicem, iste tenuit eam. Cum ergo audistis Israel Dei, Israel pertinentem ad Deum, inde nolite uos facere alienos. Oleaster quidem fuistis, sed oliua
 25 estis, participes pinguedinis oliuae. Nam uultis nosse in Abraham et Isaac et Iacob quomodo sit insertus oleaster, ne putetis uos ad hanc arborem non pertinere, quia non pertinetis carnaliter ad semen Abraham? Dominus quando miratus est fidem centurionis illius qui non erat de populo Israel, sed
 30 erat de populo gentium: *Propterea, inquit, dico uobis, quia multi ab oriente et occidente uenient.* Ecce iam oleaster in manu
 insertoris: *Multi ab oriente et occidente uenient.* Videmus quid
 ferat inserendum; ubi inserat uideamus: *Et recumbent, inquit, cum Abraham, Isaac et Iacob, in regno caelorum.* Videmus
 35 et quid inseruit, et ubi inseruit. De ramis superbis naturalibus quid dicit? *Filii autem regni ibunt in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium.* Res praenuntiata, res impleta.

PL
1744

4. 8. Ergo *psallite Domino, quoniam suauis est.* Et adtendite quae circa nos fecit. *Quoniam Iacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi.* Laudate, psallite, quoniam fecit ista. Talia dico quae capere ualeatis. Ceteras
 5 gentes sub angelis posuit; *Iacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi.* Gentem suam fecit agrum, quem coleret, quem ipse seminaret; quamuis ipse omnes gentes condiderit, ceteras angelis commisit, sibi istam possidendam, seruandamque deputauit; hunc populum, hunc Iacob.
 10 Merito illius, an gratia sua? De nondum natis ait: *Quia maior seruiet minori;* apostolus dixit. Quod meritum habere non-

14 Rom. 11, 17.18.

30 Matth. 8, 11.12.

8, 10 Rom. 9, 12.

7, 23 auditis aliquot codd. israel dei, israel pertinentem] plures codd., israel, de israel pertinente aliquot codd., isr., et isr. pertinentem Am., isr., et de isr. pertinentem

dum nati potuerunt, antequam quisquam eorum egisset aliquid boni aut mali? Non ergo se extollat Iacob, non gloriatur, non suis meritis tribuat. Ante est praecognitus, ante praedestinat¹⁵us, ante electus: non suis meritis electus, sed gratia Dei inuentus et uiuificatus. Sic et omnes gentes; nam ut insereretur, quid meruit oleaster amaritudine baccarum, sterilitate siluestri? Lignum quippe erat siluae, non agri dominici; et tamen ille per misericordiam suam et oleastrum inse-^{μ 1498}ruit in oliuam. Sed adhuc non erat insertus oleaster, quando

Dominus elegit sibi Iacob, Israel in possessionem sibi.

5. **9.** Et quid propheta? *Quoniam ego cognoui quod magnus est Dominus.* Mente uolante ad superna, erecta a carne, transcendente creaturam, cognouit quia magnus est Dominus. Non omnes possunt uidendo cognoscere; laudent
- ⁵ quod fecit: *Suauis est; Iacob elegit sibi Dominus; Israel in possessionem sibi.* Et hinc illum lauda, nam et ego cognoui quia magnus est Dominus. Propheta loquebatur, qui intrauit in sanctuarium Dei, qui audiuit forte ineffabilia uerba quae non licet homini loqui; qui dixit quod
- ¹⁰ posset hominibus dici, et tenuit apud se quod non posset dici. Ergo et audiatur ad quod possumus, et credatur ad quod non possumus. Ad quod possumus audiatur: *Quoniam Iacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi;* ad quod non possumus credatur, quia ipse cognouit *quod magnus est Domi-*
- ¹⁵ *nus.* Si illi diceremus: Rogamus te, explica magnitudinem illius, nonne forte responderet nobis: Non est ualde magnus quem uideo, si a me poterit explicari? Redeat ergo ad opera eius, et dicat nobis. Habeat ipse in conscientia magnitudinem Domini, quam uidit, quam nobis credendam commendauit;
- ²⁰ quo nostros oculos perducere non potuit; et enumeret quaedam quae hic Dominus fecit, ut et nobis, qui magnitudinem illius, sicut ille uidere non possumus, dulcescat ex operibus suis, quae capere possumus. *Quoniam ego, inquit, cognoui*
- ²⁵ *quod magnus est Dominus, et Deus noster super omnes deos.* Quos deos? Sicut dicit apostolus: *Etsi sunt qui dicantur dii in caelo et in terra; sicut sunt dii multi et domini multi; nobis tamen unus Deus, Pater ex quo omnia, et nos in ipso, et unus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Dicantur dii homines. Dictum est
- ³⁰ enim: *Deus stetit in synagoga deorum.* Dictum est: *Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes: nonne super homines Deus? Sed quid magnum, si super homines Deus? Et super angelos*

PL
1745

9, 9 cfr II Cor. 12, 4. 25 I Cor. 8, 5.6. 30 Ps. 81, 1.6.

tem *edd.* 9, 1 quod] quoniam a, quia *Prosp.* (cfr l. 7) 2 est] *om. a* 6 hinc illum lauda] *plures codd.*, hic illum laudas *edd.* 24 deus] dominus a

Deus : quia angeli non fecerunt Deum, angelos fecit Deus ; et necesse est super omnia quae fecit, sit ipse qui fecit. Cognoscens
 35 ergo magnitudinem Domini iste, et uidens eum super omnem esse creaturam, non tantum corporalem, sed etiam spiritallem : *Rex magnus*, inquit, *super omnes deos*. Ipse est summus Deus qui super se non habet deum. Opera eius dicat, ipsa capiuntur.

6. **10.** *Omnia quaecumque uoluit, Dominus fecit in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis.* Quis autem comprehendat haec ? quis enumeret opera Domini in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis ? Tamen
 5 si comprehendere omnia non possumus, inconcusse credere et tenere debemus quoniam quidquid creaturarum in caelo, quidquid in terra, quidquid in mari et in omnibus abyssis a Domino factum est ; quia *omnia quae uoluit, fecit in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis*, sicut iam diximus. Non omnia quae fecit, coactus est facere, sed
 10 *omnia quaecumque uoluit, fecit*. Causa omnium quae fecit, uoluntas eius est. Facis tu domum, quia si nolles facere, sine habitatione remaneres ; necessitas cogit te facere domum, non libera uoluntas. Facis uestem, quia si non face- ^μ 1499
 15 res, nudus ambulares ; ad faciendam ergo uestem necessitate duceris, non libera uoluntate. Conseris montem uitibus, semen spargis, quia nisi feceris, alimenta non habebis : omnia haec necessitate facis. Deus bonitate fecit, nullo quod fecit eguit ; ideo *omnia quaecumque uoluit, fecit*.

11. Putas, habemus et nos quod libera uoluntate faciamus ? Ea enim quae diximus, ex necessitate facimus ; quia si non faceremus, egentes et inopes remaneremus. Inuenimus aliquid quod libera uoluntate faciamus ? Inuenimus plane,
 5 cum ipsum Deum amando laudamus. Hoc enim libera uoluntate facis, quando amas quod laudas ; non enim ex necessitate, sed quia placet. Vnde iustis et sanctis Dei placuit Deus, etiam flagellans eos. Quando iniquis omnibus displicet, placuit illis ; et sub flagello eius, in aerumna, in laboribus, in uul-
 10 neribus, in egestate constituti laudauerunt Deum ; non eis displicuit nec torquens. Hoc est gratis amare, non quasi proposita acceptione mercedis, quia ipsa merces tua summa Deus ipse erit, quem gratis diligis ; et sic amare debes, ut ipsum pro mercede desiderare non desinas, qui solus te satiet ;
 15 sicut Philippus desiderabat, cum diceret : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*. Merito, quia hoc de libera uoluntate facimus, et de libera uoluntate facere debemus, quia delectati facimus, amando facimus ; quia etsi corripimur ab illo, nobis numquam displicere debet, qui semper est iustus. Hoc dixit
 20 ille laudator eius : *In me sunt, Deus, uota tua, quae reddam*

PL
1746

laudationis tibi. Et alio loco : *Voluntarie sacrificabo tibi.* Quid est : *Voluntarie sacrificabo ?* Voluntarie laudabo te. Quia, *Sacrificium laudis,* inquit, *glorificabit me.* Si cogereris offerre Domino tuo sacrificium gratum illi et acceptum, sicut antea
 25 uouebantur sacrificia in umbra futurorum ; forte non inuenires in grege tuo placitum taurum, et in capris hircum arae Domini dignum, nec in ouili tuo arietem dignum ad uictimam Domino tuo ; et non inueniens satageres quid faceres, et dices forte Deo : Volui, et non habui. Numquid potes de laude
 30 dicere : Volui, et non habui ? Ipsum uoluisse laudasse est. Non enim uerba a te quaerit Deus, sed cor. Denique potes dicere : Et linguam non habui. Si quis obmutescit aliqua ualitudine, linguam non habuit, et tamen laudem habuit. Si enim Deus aures carnales haberet, et sono tui corporis indigeret,
 35 ideo cum remansisses sine lingua, sine laude etiam remaneres ; nunc uero quia cor quaerit, cor inspicit, intus testis est, iudex, adprobator, adiutor, coronator ; sufficit ut offeras uoluntatem. Cum potes, ore confiteris ad salutem ; cum autem non potes, corde credis ad iustitiam : corde laudas, corde benedi-
 40 cis, corde in aram conscientiae uictimas sacras imponis ; et respondetur tibi : *Pax in terra hominibus bonae uoluntatis.*

12. Ille igitur Deus qui omnipotens est, *in caelo et in terra omnia quaecumque uoluit, fecit ;* tu in domo tua non facis omnia quae uis. Ille *in caelo et in terra omnia quaecumque uoluit, fecit ;* tu fac uel in agro μ 1500
 5 tuo omnia quae uis. Multa uis, et non potes in domo tua facere omnia quae uis : contradicit forte uxor, contradicunt filii, aliquando et seruulus contumacia contradicit, et non facis quod uis. Sed facio, inquis, quod uolo ; quia in non oboediente ac contradicente uindico. Nec hoc facis, cum uis. Ali-
 10 quando uindicare uis, et non potes ; aliquando minaris, et antequam facias quod minaris, moreris. Putamus, in teipso facis quod uis ? Frenas omnes cupiditates tuas ? Forsitan frenas, numquid efficis ut ipsae cupiditates non surgant, quas frenas ? Certe enim hoc uis, non titillari molestia cupidita-
 15 tum tuarum ; et tamen *caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem, ut non ea quae uultis, faciatis.* Tu in teipso non facis quod uis : *Deus autem noster in caelo et in terra omnia quaecumque uoluit, fecit.* Ipse tibi det gratiam, ut in teipso facias quod uis ; nisi enim ipso adiuuante, nec in te facis quod uis. Etenim cum ille non faceret in se quod uellet, qui ait : *Caro concupiscit aduersus spiritum,*

PL
1747

21 Ps. 53, 8.

23 Ps. 49, 23.

38 cfr Rom. 10, 10.

41 Luc. 2, 14.

12, 15 Gal. 5, 17.

11, 25 iubebatur sacrificium *plures codd.* 31 denique potes] *plures codd.*, neque potest quisquam *edd.* 37 adiutor] auditor *aliquot codd.* 38/39 confiteris ...

spiritus autem aduersus carnem, ut non ea quae uultis, faciatis ; cum de se ipse gemeret, dicens : Condelector legi Dei secundum interiorum hominem ; uideo autem aliam legem in membris meis
 25 *repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis ;* quia non solum in domo sua, nec solum in agro suo, sed in carne sua uel in spiritu suo non impleuit quae uolebat, clamauit ad Deum, qui *omnia quaecumque uoluit, fecit in caelo et in terra ;*
 30 *et dixit : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius ?* et ille bonus et ille suauis tamquam responderet ei, continuo subiecit : *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Hanc ergo suauitatem amate, hanc suauitatem laudate. Intellegite Deum qui *omnia quaecumque uoluit,*
 35 *fecit in caelo et in terra ;* ipse et in uobis faciet quod uultis, ipso adiuuante uoluntatem uestram implebitis. Sed dum non potestis, confitemini ; cum poteritis, gratias agite : iacentes, clamate ; erecti, superbire nolite. Ille ergo *in caelo et in terra omnia quaecumque uoluit fecit, in mari*
 40 *et in omnibus abyssis.*

7. **13.** *Suscitans nubes ab extremo terrae.* Videmus ista opera Domini in eius creatura. Veniunt enim nubes ab extremo terrae ad medium, et pluunt ; unde surrexerint nescis. Ergo indicat illud propheta : *ab extremo terrae,* siue
 5 *ab imo,* siue a circumdatione finium terrae, unde uult excitat nubes, tamen a terra. *Fulgura in pluuiam fecit.* Nam fulgura sine pluuiam, terrerent te, et nihil tibi darent. *Fulgura in pluuiam fecit.* Fulgura sunt, contremiscis ; pluit, gaudes. *Fulgura in pluuiam fecit ;* qui terruit, ipse ut gauderes fecit. *Qui educit uentos de thesauris suis :*
 10 *occultis causis, unde nescis.* Quia enim flat uentus, sentis ; quia causa flat, uel de quo thesauro rationis eductus sit, nescis ; debes tamen Deo pietatem credendi, quia non flaret nisi iussisset ille qui fecit, nisi produxisset ille qui creauit.

8-12. **14.** Videmus ergo haec in creatura ista ; laudamus, miramur, benedicimus Deum ; uideamus quae fecit in hominibus propter populum suum. *Qui percussit primogenita Aegypti.* Etenim illa diuina dicta sunt quae amares, et non
 5 *erant dicta quae timeres.* Adtende, quia et quando irascitur, facit quod uult. *Percussit primogenita Aegypti, ab homine usque ad pecus. Immisit signa et prodigia in medio tui, Aegypte.* Nostis, legistis quanta per Moysen fecerit manus Domini in Aegypto ad terrendos, ad contunden-
 10 *dos, ad deiciendos superbos Aegyptios. In Pharaone et in*

23 Rom. 7, 22-25.

credis] *codd. Am., confitere ... crede Er. Lou.* 13, 6 pluuiam a 7 tibi] cibi
plures codd. 8 facit μ (*bic tantum*) 9/10 ut gauderes fecit] *refecit plures codd.*
 10 eduxit α , producit *Prosp.* 14, 8 aegypti α

omnibus seruis eius. Parum est in Aegypto; quid posteaquam eductus est inde populus? *Qui percussit gentes multas,* quae possidebant terram quam uolebat Deus dare populo suo. *Et occidit reges fortes, Seon regem Amorrhaeorum, et Og regem Basan, et omnia regna Chanaan.* Omnia ista quomodo commemorat breuiter psalmus, sic ea legimus in aliis libris dominicis, et magna ibi manus Domini. Quando tu uides quae facta sunt in impios, caue ne fiant in te. Ad hoc enim in illos facta sunt, ut tu transires, et eos non imitareris, et talia non patereris. Tamen uide quia flagellum Domini est super omnem carnem. Ne putes te non uideri quando peccas, ne putes te contemni, ne putes Dominum dormire; adtende exempla beneficiorum Dei, cum ea recolis; et cum uindictam Dei recolis, time. Omnipotens est, et ad consolandum, et ad castigandum. Ideo sunt ista utilia cum leguntur. Quando autem pius uidet quod passus est impius, purgat se ab omni impietate, ne ueniat et ipse in talem poenam talemque uindictam. Bene ergo haec accepistis. Quid deinde fecit Deus? Expulit impios: *Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel seruo suo.*

PL
1748

13. **15.** Deinde exsultatio laudis eius: *Domine, nomen tuum in saeculum,* post ista omnia quae fecisti. Quid enim uideo quae fecisti? Inspicio creaturam tuam quam fecisti in caelo, inspicio hanc imam partem ubi habitamus; et hinc uideo beneficia tua, nubium, uentorum, pluuiarum. Populum tuum adtendo: eduxisti eos de domo seruitutis, et signa et prodigia fecisti inter inimicos eorum, punisti eos quos molestos patiebantur, impios de terra sua eiecisti, reges eorum occidisti, terram eorum populo tuo dedisti; uidi omnia, et impletus laude dixi: *Domine, nomen tuum in saeculum.*

6. **16.** Haec quidem ad litteram quomodo scripta sunt uidemus, nouimus, laudamus. Si autem aliquid significant, non sim onerosus, dum explico ut potero. Ecce in ipsis hominibus possum agnoscere quia *in caelo et in terra omnia quaecumque uoluit, fecit.* Caelum enim aethereum, spirituales accipio; terram, carnales: ex his duobus tamquam caelo et terra constat ecclesia Dei; et ad spirituales pertinet praedicationis, ad carnales pertinet obsecundatio. Nam et *caeli enarrant gloriam Dei, et facta manuum eius annuntiat firmamentum.* Si autem terra Dei non esset plebs Dei, non diceret apostolus: *Dei aedificatio, Dei agricultura estis: sicut sapiens architectus fundamentum posui; alius superaedificat.* Ergo aedificium Dei sumus, et ager Dei sumus. *Quis, inquit, plantat ui-*

16, 8 Ps. 18, 2. 11 I Cor. 3, 9.10.

10 pharaonem b *Prosp.* 11 omnes seruos b (19, 2) a *Prosp.* 29 terra a
29/30 eorum] in add. b a 15, 1 dominus *Prosp.* 2 saecula b (21, 5) a, aeternum
Prosp. 16, 5/6 quae b

neam, et de fructu eius non percipit? Ego plantaui, Apollo
 15 rigauit, sed Deus incrementum dedit. Ergo et in ecclesia sua,
 et in praedicatoribus suis, et in plebibus suis, tamquam in
 caelo et in terra, omnia quaecumque uoluit, fecit. Parum est
 in eis: *In mari et in omnibus abyssis omnia quae-*
cumque uoluit, fecit. Mare sunt omnes infideles, omnes ^{μ 1502}
 20 nondum credentes, et in eis *omnia quaecumque uoluit,*
fecit. Non enim saeuiunt infideles, nisi permittantur; aut
 uindicatur in eos, quando peruersi sunt, nisi iusserit ille qui
 fecit omnes gentes. Puta quia mare est, et non terra; num-
 quid ideo a potestate Dei omnipotentis alienum est? *Et in*
 25 *mari et in omnibus abyssis quae uoluit, fecit.* Qui
 sunt abyssus? Latentia corda mortalium, profundae cogita-
 tiones hominum. Quomodo et ibi facit Deus quod uult?
 Quia *Dominus interrogat iustum et impium: qui autem dili-*
git iniquitatem, odit animam suam. Et ubi illum interro-
 30 gat? Alibi scriptum est: *In cogitationibus impii interrogatio* PL
erit. Ergo, *et in omnibus abyssis omnia quaecumque* 1749
uoluit, fecit. Latet cor bonum, latet cor malum; abyssus
 est et in corde bono, et in corde malo; sed haec nuda sunt
 Deo, quem nihil latet. Consolatur cor bonum, torquet cor
 35 malum. *Omnia ergo quae uoluit fecit in caelo et in*
terra, in mari et in omnibus abyssis.

7. **17.** *Suscitans nubes ab extremo terrae.* Quas nubes?
 Praedicatores uerbi ueritatis suae. De quibus nubibus alio loco
 irascens uineae suae dicit: *Mandabo nubibus meis ne pluant*
super illam imbrem. Et parum est excitasse nubes de Ierusa-
 5 lem uel de Israel, quas misit praedicare euangelium suum in
 toto orbe terrarum; de quibus nubibus dictum est: *In omnem*
terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum;
 parum est hoc; sed quia ipse Dominus ait: *Praedicabitur hoc*
Euangelium regni in toto orbe terrarum, in testimonium
 10 *omnibus gentibus, et tunc ueniet finis;* excitat nubes ab extre-
 mo terrae. Nam crescente euangelio, unde erunt praedica-
 tores euangelii in finibus terrae, nisi ibi excitet nubes ab
 extremo terrae? De ipsis autem nubibus quid operatur?
Fulgura in pluuiam fecit: minas ad misericordiam
 15 flexit, de terroribus irrigauit. Quomodo de terroribus irriga-
 uit? Quando tibi minatur Deus per prophetam et per aposto-
 lum, et times, nonne coruscatio terruit te? Sed cum paeni-
 tendo corrigeris, et agnoscis hoc misericordia fieri, in pluuiam
 uertitur fulguris terror. *Qui educit uentos de thesauris*
 20 *suis.* Eisdem puto praedicatores et nubes et uentos: nubes,
 propter carnem; uentos propter spiritum. Nubes enim uiden-

13 I Cor. 9, 7. 14 I Cor. 3, 6. 28 Ps. 10, 6. 30 Sap. 1, 9. 17, 3 Isai.
 5, 6. 6 Ps. 18, 5. 8 Matth. 24, 14.

18 mare b (at l. 36 mari) 18/19 quae b

tur, uenti sentiuntur et non uidentur. Denique quoniam carnem uidemus esse de terra. *Nubes*, inquit, *excitat ab extremo terrae*. Expresserat unde excitet nubes : uenit ad uentos, quia spiritus hominis ignoratur unde ueniat. *Producens*, inquit, *uentos de thesauris suis*. Paululum adtendite, et cetera uideamus.

8. **18.** *Qui percussit primogenita Aegypti ab homine usque ad pecus*. Primogenita nostra salua sint Domino, quoniam ipse ea dedit nobis. Molesta autem poena est, et nimium terribilis plaga, mors primogenitorum. Quae sunt primogenita nostra ? Mores isti nostri, quibus nunc seruimus Deo, ipsa sunt primogenita nostra. Primitias enim habemus ipsam fidem, unde incipimus. Ecclesiae quippe dictum est : *Venies, et pertransies ab initio fidei*. Et nemo incipit bene uiuere, nisi a fide. Fides ergo nostra in primogenitis nostris est.
- 10 Quando custoditur fides nostra, cetera subsequi possunt. Nam quod purgantur homines quotidie proficiendo in melius, meliusque uiuendo, ipso interiore homine renouato de die in diem, sicut dicit apostolus : *Et si exterior noster homo corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem* ; ideo fit quia primogenita fides uiuit, de qua primogenita fide et apostolus ait : *Non solum autem, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes* ; id est, dantes iam Deo primitias spiritus nostri, hoc est, ipsam fidem tamquam primogenita nostra ; *tamen in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri*. Si ergo magna Dei gratia est ut conseruetur fides nostra, magna poena est occidere primogenita, quando homines in afflictione ecclesiae constituti perdunt fidem. Affligunt enim ecclesiam, ut perdant fidem : nam et ipsa Aegyptus afflictio interpretatur. Quicumque ergo affligunt ecclesiam, quicumque scandala ecclesiae immittunt, etsi christiani appellentur, moriuntur primogenita eorum. Erunt infideles, erunt inanes, habentes nomen tantum et signum ; in corde autem primogenitum suum sepelierunt ; usque adeo, ut quando ei aliquid dixeris, propter bonam uitam, propter spem uitae aeternae, et propter timorem ignis aeterni, apud se subsannet ; aut si talis est ut audeat coram te, os torqueat et dicat : Quis huc inde reuersus est ? dicunt sibi homines quod uolunt. Et christianus est ; sed quia affligens, occisus est primogenitus eius, mortua est fides eius ; et hoc *ab homine usque ad pecus*. Dicam, fratres, quod sentio. Homines intellego spiritaliter significari tamquam doctos, propter rationalem animam, quod est homo, pecora uero, indoctos ; sed tamen habentes fidem, nam non haberent primogenita. Sunt docti qui affligunt ecclesiam, schismata et haereses faciendo. Proinde nec in illis inuenis fidem, quoniam facti sunt Aegyptus, id est affli-

ctio populo Dei. Occisa sunt primogenita eorum : trahunt post se turbas indoctas ; ipsa sunt pecora. In hac ergo afflictione qua ecclesia affligitur, moritur in affligentibus fides : moriuntur primogenita et in ipsis doctis et indoctis ; quia occidit Deus primogenita Aegyptiorum *ab homine usque ad pecus*.

9. **19.** *Immisit signa et prodigia in medio tui, Aegypte, in Pharaone et in omnibus seruis eius.* Pharaon rex Aegyptiorum. Nomen adtendite, et uidete quemadmodum ista faciat Deus. Rex in omni gente prior est ; Aegyptus afflictio est, Pharaon dissipatio. Afflictio ergo regem habet dissipationem, quia illi qui affligunt ecclesiam, dissipati affligunt. Vt enim affligant, dissipantur ; quoniam rex ducit, populus sequitur ; praecedit dissipatio, sequitur afflictio. Audite, audite nomina haec, interpretatione typica et sapientia plena. Nec unum inuenis ex istis nominibus, quod boni aliquid interpretetur, ubi exercuit Deus iram suam.

10.11. **20.** *Percussit gentes multas, et occidit reges fortes.* Dic quos reges et quas gentes ? *Seon regem Amorrhaeorum.* Audite nomina grauida sacramentis. *Seon regem*, inquit, *Amorrhaeorum* occidit. Occidit plane ; et nunc occidat a cordibus seruorum suorum, et a tentationibus ecclesiae suae, nec cesset manus eius in occidendis talibus regibus et talibus populis : interpretatur enim Seon tentatio oculorum ; Amorrhaei interpretantur amaricantes. Iam hic uidete si intellegere possumus quomodo amaricantes regem habeant si tentationem oculorum. Tentatio oculorum non est nisi mendacium ; colorem habet, ueritatem non habet. Iam quid mirum est si amaricantes talem habeant regem, mendacem regem ? Nisi enim mendacium et simulatio praecedat, non sunt amaricantes in ecclesia ; inde enim amaricant, quia fingunt. Praecedit tentatio oculorum, amaricatio sequitur ; et in ipso diabolo praecessit. Nam tentatio oculorum est quod *transfiguratur se uelut angelum lucis*. Occidat manus Domini et illum et illos ; illum, ne inducat ; illos, ut corrigantur. Etenim in unoquoque homine occiditur ille rex, quando damnat simulationem, et diligit ueritatem. Manus Dei non quiescit id agere. Nam quemadmodum egit ad litteram tunc, sic agit nunc spiritaliter, ut impleat quod tunc propheticè praenuntiauit. Occidit etiam alium regem et alium populum eius : *Et Og regem Basan*. Et hic quam malus ! Og interpretatur conclusio ; Basan interpretatur confusio. Malus est rex ille qui

19, 4/5 cfr Hieron. *liber interpret.*, ed. Lagarde, p. 66, 29 ; 6, 13.

19, 9 mystica aliquot codd. 20, 7/8 colorum b et omnes fere codd. (hic et infra), colorum con. Altaner (*Münch. theol. Zeitschr.* 1953, p. 35, 19) 16/17 nam usq. angelum] b et codd., nam si tent. ocul. non est, quomodo transfig. se uelut in angelum edd.

intercludit uiam ad Deum. Hoc enim agit diabolus ; semper opponendo figmenta sua, opponendo idola sua, opponendo se necessarium per arreptitios, sortilegos, augures, haruspices, magos, sacra daemoniorum, concludit uiam. Quomodo per Christum id agitur, ut pateat uia, quae fuerat interclusa ; nam per eum redemptus quidam dicit : *Et in Deo meo transgrediar, murum*, sic diabolus nihil aliud agit, nisi ut intercludat uiam ne credatur in Deum. Si enim creditur in Deum, patet uia ; et ipse Christus est uia ; si autem non creditur in Deum, interclusa est uia. Si autem interclusa fuerit, quia non creditur, quid restat, nisi ut cum uenerit qui non credebatur, confundantur qui non crediderunt ? Quare ? Quia conclusio praecedit, et sequitur confusio. Conclusio praecedit ut rex, sequitur confusio tamquam plebs. Quos modo concludit, ut non credant in Christum, quando apparuerit Christus, omnes confundentur, et traducent eos ex aduerso iniquitates eorum. Tunc dicent impii confusi : *Quid nobis profuit superbia ?* Magna mysteria, fratres mei. Dissipatio rex afflictionis ; dissipantur ut affligantur. Magna mysteria. Tentatio oculorum, id est fallacia, rex amaricantium ; fallunt enim ut amaricent. Conclusio rex confusionis ; concluduntur enim ne transeant ad fidem, et cum uenerit in quem credimus, confundentur. *Et omnia regna Chanaan* occidit Deus. Chanaan interpretatur, Paratus humilitati. Humilitas quasi bonum aliquod significat, sed si sit utilis humilitas ; nam mala humilatio poenalis est. Si enim humilatio ad poenam non pertineret, non diceretur : *Qui se exultat humilabitur*. Non enim beneficium illi praestatur, quando punitur ut humiletur. Chanaan ergo modo superbus est. Omnis impius, omnis infidelis exultat cor suum ; non uult credere in Deum. Sed haec exaltatio parata^{PL1752} est humilitati in diem iudicii ; tunc humilabitur, quando non^{μ 1505} uult. Sunt enim uasa irae, quae perfecta sunt ad perditionem. Modo extollant se, garriant, extendant se super fideles, irrideant fideles, blasphemant christianos ; dicant : Anicularia sunt ista quae dicunt de die iudicii. Ista elatio eorum parata est humilitati. Quando uenerit iudex, qui modo annuntiatus irridetur ; tunc ille qui modo superbit, non utiliter, sed poenaliter humilabitur. Modo autem non humilatur, sed paratur humilitati, id est, paratur damnationi, paratur uictimae.

13.

21. Omnia ergo ista euertit Deus ; corporaliter tunc, quando patres nostri educti sunt de terra Aegypti ; euertit spirita-

20, 26 cfr II Cor. 11, 14.
52 Luc. 14, 11 ; 18, 14.

31 Ps. 17, 30.
57 cfr Rom. 9, 22.

34 cfr Ioh. 14, 6. 42 Sap. 5, 8.

27 opponendo idola sua] id. sua faciendo *aliquot codd.* 27/28 opponendo se necessarium] faciendo se necessarium *b*, sine cessatione *uel* faciendo sine cessatione *quidam codd.* 43 rex afflictionis] *b et codd.*, ex afflictione *edd.*

liter nunc, nec cessat manus eius usque in finem. Ideo ne istas
 5 potentias Dei tunc putes peractas cessasse : *Domine, nomen*
tuum, inquit, *in saeculum*. Id est, non cessat misericordia
 tua, non cessat manus tua in saeculum facere ista, quae
 tunc praenuntiasti figurando : *Omnia enim illa in figura con-*
tingebant illis ; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in
 10 *quos finis saeculorum obuenerit. Domine, memoriale tuum*
in generationem et generationem. Generatio ista et ge-
 neratio altera : generatio qua fideles efficimur, et per bap-
 tismum renascimur ; generatio qua a mortuis resurgemus, et
 angelis coniuncti uiuemus in aeternum. Memoriale tuum, Do-
 mine et super generationem istam, et super illam generatio-
 15 nem ; quia nec nunc nos oblitus est, ut uocaret ; nec tunc
 obliuiscetur, ut coronet. *Memoriale tuum, Domine, in*
generationem et generationem.

14. **22.** *Quoniam iudicauit Dominus plebem suam.*
 Compleuit certe omnia illa in populo Iudaeorum. Numquid
 iam remanserunt opera eius, postquam induxit plebem suam
 in terram repromissionis ? Adhuc plane iudicabit : *Iudica-*
 5 *uit Dominus plebem suam, et in seruis suis aduo-*
cabitur. Iam iudicauit ipsam plebem ; excepto iudicio futu-
 ro, iudicata est plebs Iudaeorum. Quid est, iudicata ? Sepa-
 ratim inde sunt iusti, et remanserunt iniusti. Si autem mentior
 aut mentiri existimor, quia dixi : Iam iudicata est ; audi Do-
 10 minum dicentem : *In iudicium ueni in hunc mundum, ut qui*
non uident, uideant ; et qui uident caeci fiant. Excaecati sunt
 superbi, illuminati sunt humiles. *Iudicauit ergo plebem*
suam. Ipsum iudicium dixit Isaias : *Et nunc tu domus Iacob,*
uenite, ambulemus in lumine Domini. Parum est hoc, sed quid
 15 sequitur ? *Dimisit enim plebem suam, domum Israel*. Ipsa est
 domus Iacob, quae est domus Israel ; qui enim Iacob, ipse est
 Israel. Nostis sanctas litteras, et puto quod uobis ueniat in
 mentem quia ipse Iacob quando uidit angelum secum luctari,
 tunc accepit nomen ut appellaretur Israel. Vnus homo est
 20 siue Iacob, siue Israel ; una persona est : domus Iacob, et
 domus Israel, una gens, una plebs ; hanc inuitat, et hanc di-
 mittit. Et nunc iam certe occidisti Christum, o domus Iacob ;
 iam occidisti Christum, iam caput ante crucem agitasti, iam
 pendentem irrisisti, iam dixisti : *Si filius Dei est, descendat*
 25 *de cruce*. Iam rogauit medicus pro phreneticis : *Pater, ignosce*
illis, quia nesciunt quid faciunt. Certe iam fecisti ista omnia,

PL
1753

21, 7 I Cor. 10, 11. 22, 10 Ioh. 9, 39. 13 Isai. 2, 5. 18 cfr Gen. 32, 28.
 24 Matth. 27, 39-43 ; Luc. 23, 34-35.

21, 9 domine] et *Prosp.* memorialem a 10 in generatione et generationem
 b a *Prosp.* 22, 1 iudicauit] b *codd.* a, *tuet.* μ (*cfr comment.*), iudicabit *edd.* LXX
Prosp. 5/6 consolabitur a, deprecabitur *Prosp.* cum *Vulg.*

et nunc crede in eum quem occidisti, bibe sanguinem quem fudisti. Et nunc tu domus Iacob, testimonio Isaiæ exponere ^{μ 1506} cupio quod hic dixit : *Quoniam iudicauit Dominus plebem suam, et in seruis suis aduocabitur.* Iudicasse enim intellegitur plebem suam, separando in ipsa plebe sua bonos a malis, fideles ab infidelibus, apostolos a Iudæis mendacibus. Hoc significauit, ut dicere coeperam, per prophetam dicens : *Iam post illa mala omnia tua, o tu domus Iacob, uenite, ambulemus in luce Domini.* Quare uobis dico : *Venite, ambulemus in luce Domini ?* Ne remanendo in iudaismo, non perueniatis ad Christum. Quare enim ? Non semper ibi prophetatus est Christus ? Sed nunc *dimisit plebem suam, domum Israel.* Veni domus Iacob, quia dimisit plebem suam domum Iacob ;
 40 ueni domus Israel, quia dimisit plebem suam domum Israel. Quae uenit, et quae dimissa est, nisi quia hoc est iudicium, *ut qui non uident, uideant ; et qui uident, caeci fiant ? Iudicauit ergo Dominus plebem suam.* Separauit ergo, et non ibi inueniet quos in regnum suum restituat ? Plane inueniet : *Et*
 45 *in seruis suis aduocabitur.* Non *repulit*, ait apostolus, *plebem suam, quam praesciuit.* Et unde probat ? *Nam et ego Israelita sum.* Ergo *Iudicauit Dominus plebem suam*, separando bonos a malis ; hoc est : *Et in seruis suis aduocabitur.* A quibus ? A gentibus. Quantae enim gentes credendo uenerunt ! quanti fundi, quanta loca deserta modo ueniunt ! Veniunt inde nescio quanti, credere uolunt, dicimus eis : *Quid uultis ? Respondent : Nosse gloriam Dei. Credite, fratres, mirari nos et gaudere ad talem uocem rusticorum.* Veniunt nescio unde, excitati a nescio quo. Quid dicam, a
 55 nescio quo ? Immo scio a quo ; quia, *Nemo uenit, inquit, ad me, nisi quem Pater adtraxerit.* Veniunt subito de silua, de deserto, de remotissimis et arduis montibus ad ecclesiam, et hanc uocem habent plerique et paene omnes eorum, ut uideamus uere intus docentem Deum. Impletur scriptura prophetica qua dictum est : *Erunt omnes docibiles Deo.* Quid desideratis, dicimus illis ? Et illi : *Videre gloriam Dei. Omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei.* Credunt, consecrantur, clericos sibi ordinari exigunt. Nonne impletur : *Et in seruis suis aduocabitur ?*

15-17.

23. Denique post istam totam dispositionem et dispensationem, conuertit se Spiritus Dei ad exprobranda et irridenda idola, quae iam irridentur a cultoribus suis : *Idola gentium argentum et aurum.* Ista omnia Deo faciente, qui in caelo

41/42 Ioh. 9, 39. 45 Rom. 11, 12. 55 Ioh. 6, 44. 60 Isai. 54, 13 ; Ioh. 6, 45. 61 Rom. 3, 23.

28 testimonio isaiæ] *codd.*, testimonium ex te *edd.* 39 et 40 ueni] *codd.*, uenit *edd.* 23, 3 simulacra a *Prosp.* 4 aurum] opera manu(u)m hominum *add.* a *Prosp.* cum LXX

- 5 et in terra omnia quaecumque uoluit fecit, qui iudicauit plebem suam, et in seruis suis aduocabitur; quid restat figmentum, nisi ridendum, non adorandum? Idola gentium dicturus PL
erat fortasse, ut contemneremus ista omnia; dicturus erat 1754
idola gentium, lapides et ligna, gypsum et testam? Non haec
10 dico; uilis materia est, illud quod ualde amant, uel quod ualde honorant dico. *Idola gentium argentum et aurum.*
Certe aurum est, certe argentum est; numquid quia lucet argentum, lucet aurum, ideo oculos habent et uident? Sic, quomodo argentum est, quomodo aurum est, utile forte auaro,
15 non religioso; immo uero nec auaro utile, sed utile bene utenti, et per eius erogationem caelestem thesaurum adquirenti; tamen nunc cum ista insensata sint, quid facitis homines de argento et auro deos? Quos deos facitis, nonne uidetis quod ^μ 1507
non uideant? *Oculos habent, et non uidebunt; aures*
20 *habent, et non audient; nares habent, et non odorabunt; os habent, et non loquentur; manus habent, et non operabuntur; pedes habent, et non ambulabunt.* Omnia ista artifex, faber argentarius, aurifex facere potuit, et oculos, et aures, et nares, et os, et manus, et pedes;
25 sed nec lucem oculis, nec auditum auribus, nec uocem ori, nec sensum naribus, nec motum manibus, nec iter pedibus dare potuit.
18. **24.** O homo, rides iam procul dubio quod fecisti, si a quo factus es agnouisti. De illis autem qui non agnouerunt, quid dicitur? *Similes illis sint omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in illis.* Et creditis, fratres, exprimi in eis quamdam similitudinem idolorum, non quidem in carne eorum, sed in interiore homine eorum. Nam aures habent, et non audiunt; ad illos quippe clamat Deus: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Oculos habent, et non uident: habent enim oculos corporis, sed non habent oculos fidei. Denique
10 impletur haec prophetia per omnes gentes. Videte quomodo dictum sit per prophetam. Nihil allegoricum, nihil figuratum commemoro. Propriam, expressam, simplicem, manifestam audite prophetiam praedictam, uidete completam. *Praeualuit*, inquit, *Dominus aduersus eos*: propheta dicit Sophonias.
15 *Aduersus repugnantes, aduersus rebellantes, et de occisione fidelium martyres facientes, sed tamen nescientes: Praeualuit Dominus aduersus eos.* Et quomodo praueualuit? In ecclesia

23, 18 cfr Sap. 15, 15. 24, 7 Matth. 11, 15. 13 Soph. 2, 11.

18/19 uident ... audiunt *b* (cet. ut in textu) 19/23 uident ... audiunt ... odorant ... loquentur ... operantur ... ambulant *codd. cum a et quibusdam codd. LXX, forti. recte*
21 os habent et non loquentur (loquentur *Prosp.*) ponunt *a* et *Prosp. ante oculos l.* 19
22 operabuntur] contrectabunt *a* 22/23 ambulabunt] non clamabunt in faucibus suis (guttore suo *Prosp.*), nec enim est spiritus in ore ipsorum (eorum *Prosp.*)
add. a Prosp. 24, 3 sint] fiant *a Prosp.* omnes] *b s. l., om. Prosp.* 4 eis *a*
Prosp. (cfr l. 34)

sua uidemus quia praeualuit aduersus eos. Volebant paucos christianos exstinguere, occidere; sanguinem fuderunt: de sanguine occisorum tanti exsurrexerunt, a quibus illi interfectores martyrum superarentur. Tamen et modo quaerunt ubi abscondant idola sua, qui primo christianos propter idola trucidabant. Nonne praeualuit aduersus eos Dominus? Vide si facit quod sequitur: *Praeualuit Dominus aduersus eos*. Et quid fecit? *Exterminauit omnes deos gentium terrae; et adorabunt eum unusquisque de loco suo, omnes insulae gentium*. Quid est hoc? Nonne praedictum erat? nonne completum est? nonne ut legitur, sic uidetur? Et illi qui remanserunt, oculos habent, et non uident; nares habent, et non odorant. Non sentiunt illum odorem: *Christi bonus odor sumus*, sicut dicit apostolus, *in omni loco*. Quid prodest, quia nares habent, et non odorant tam suauem odorem Christi? Vere in illis factum est, et uere de illis dictum est: *Similes illis sint omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis*.

19.20.

25. Sed quotidie credunt per miracula Christi Domini, quotidie aperiuntur oculi caecorum et aures surdorum, inspirantur nares insensatorum, dissoluuntur ora mutorum, constringuntur manus paralyticorum, corriguntur pedes claudorum, de lapidibus istis excitantur filii Abrahae: quibus omnibus iam dicatur: *Domus Israel, benedicite Dominum*. Omnes filii Abrahae; et si de lapidibus istis suscitantur filii Abrahae, manifestum est quia illi sunt magis domus Israel, qui pertinent ad domum Israel, qui pertinent ad semen Abrahae, non carne, sed fide: *Domus Israel, benedicite Dominum*. Sed fac de domo illa dici, et populum Israel uocari; crediderunt inde apostoli et milia circumcisorum. *Domus Israel, benedicite Dominum; Domus Aaron, benedicite Dominum; Domus Leui, benedicite Dominum*. Benedicite populi Dominum, hoc est, *domus Israel* generaliter; benedicite praepositi, hoc est, *domus Aaron*; benedicite ministri, hoc est, *domus Leui*. Quid de ceteris nationibus? *Qui timetis Dominum, benedicite Dominum*.

21.

26. Omnes ergo una uoce dicamus quod sequitur: *Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Ierusalem*. Ex Sion et Ierusalem. Sion speculatio, Ierusalem uisio pacis. In qua Ierusalem nunc habitaturus est? In illa quae cecidit? Non, sed in illa matre nostra, quae est in caelis, de qua dictum est: *Multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum*. Nunc ergo Dominus ex Sion, quia speculamur quoad ueniat; nunc tamen quamdiu in spe uiuimus, in Sion sumus. Finita uia habitabimus in illa ciuitate, quae numquam ruitura est;

30 II Cor. 2, 15. 25, 5 cfr Matth. 3, 9. 26, 6 Isai. 54, 1; Gal. 4, 27.

25, 14/15 dominum] deficit b usq. ps. 135, 2, 4 quinam 26, 1/2 benedicat te a 7 quoad] quod codd. Am.

10 quia et Dominus habitat in ea, et custodit eam : quae est uisio
 pacis aeterna Ierusalem, pacis illius, fratres mei, cui laudandae
 lingua non sufficit, ubi nullum hostem iam sentiemus nec in
 ecclesia, nec extra ecclesiam, nec in carne nostra, nec in cogi-
 tatione nostra. Absorbebitur mors in uictoriam, et uocabimus
 15 ad uidendum Deum in pace aeterna, ciues Ierusalem facti
 ciuitatis Dei.

IN PSALMVM CXXXV

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam
 in saeculum misericordia eius.* Psalmus iste laudem
 continet Dei, et eodem modo in omnibus suis uersibus termi-
 natur. Proinde, quamuis hic in laudem Dei multa dicantur,
 5 maxime tamen eius misericordia commendatur, sine cuius
 commendatione apertissima nullum uersum claudi uoluit, per
 quem Spiritus sanctus condidit psalmum. Memini autem me PL
1756
 in psalmo centesimo quinto, qui similiter incipit, quoniam
 codex quem intuebar, non habet : *in aeternum*, sed : *in*
 10 *saeculum misericordia eius*, quaesisse quid potius intellegere
 deberemus. In graeco enim sermone scriptum est *εἰς τὸν αἰῶνα*
 quod et *in saeculum* et *in aeternum* interpretari potest. Sed
 quid illic, ut potui, disseruerim, etiam hic retexere longum est.
 In isto autem psalmo etiam idem ipse codex non habet : *in*
 15 *saeculum*, quod plerique habent ; sed : *in aeternum misericor-*
dia eius. Quod etsi post iudicium, quo in fine saeculi uiui et
 mortui iudicandi sunt, missis iustis in uitam aeternam, ini-
 quis autem in ambustionem aeternam, non sint deinceps fu-
 turi quorum adhuc misereatur Deus ; recte tamen intellegi
 20 potest *in aeternum* futura misericordia eius, quam suis san-
 ctis fidelibusque largitur ; non quia *in aeternum* miseri erunt,
 et ideo *in aeternum* misericordia eius indigebunt ; sed quia
 ipsa beatitudo quam misericorditer miseris praestat, ut esse
 miseri desinant, et beati esse incipiant, non habebit finem, ideo
 25 *in aeternum misericordia eius*. Quod enim iusti erimus
 ex iniquis, sani ex infirmis, uiui ex mortuis, immortales ex
 mortalibus, beati ex miseris, misericordia eius est. Hoc
 autem quod ita erimus, *in aeternum* erit : ergo *in aeternum*
misericordia eius. Proinde : *Confitemini Domino*, id
 30 est, confitendo laudate Dominum, *quoniam bonus*. Nec pro μ 1509
 hac confessione aliquid estis temporale sumturi ; *quoniam*
in aeternum misericordia eius, id est, beneficium quod
 uobis misericorditer praestat, aeternum est. Quod autem ha-

CXXXV, 1, 8/16 Ps. 105, 1. 16/18 cfr Matth. 25, 46.

CXXXV, 1, 1 confitemini] *tit. praem. a* : alleluia, *om. Aug.* bonus] est *add. a*
 2 saeculum] *a Prosp., aeternum Vulg. (cfr l. 24 sqq.)*

bet : *Quoniam bonus*, graecus habet ἀγαθός ; non sicut in
 35 psalmo centesimo et quinto ; quod ibi est *Quoniam bonus*,
 graecus habet χρηστός. Ideo nonnulli illud interpretati sunt :
 Quoniam suavis est. *Αγαθός* autem non utcumque bonus, sed
 excellentissime bonus est.

2.3. 2. Deinde sequitur : *Confitemini Deo deorum ; quo-*
niam in aeternum misericordia eius. Confitemini
Domino dominorum ; quoniam in aeternum miseri-
 5 *cordia eius.* Quinam sint dii et domini, quorum deorum et
 dominorum sit Deus et Dominus, qui est uerus Deus, merito
 quaeri solet. Et scriptum inuenimus in alio psalmo, deos etiam
 homines appellatos, sicuti est : *Deus stetit in synagoga deorum ;*
in medio autem deos discernit. Et paulo post : *Ego dixi : Dii*
estis et filii Excelsi omnes ; uos autem ut homines moriemini, et
 10 *sicut unus ex principibus cadetis.* Quod testimonium etiam Do-
 minus in euangelio commemorat dicens : *Nonne scriptum est*
in lege uestra, quia, Ego dixi : Dii estis ? Si illos dixit deos, ad
quos sermo Dei factus est, et non potest solui scriptura, quem
Pater sanctificauit, et misit in mundum, uos dicitis quia : Blas-
 15 *phemas, quia dixi : Filius Dei sum ?* Non ergo quia boni sunt
 omnes, sed quia sermo Dei ad illos factus est, appellati sunt
 dii. Nam si propterea quia boni essent omnes, non sic eos dii-
 dicaret. Cum enim dixisset : *Deus stetit in synagoga deorum,*
 non ait : In medio deos et homines discernit, tamquam osten-
 20 dens quid intersit inter deos et homines ; sed : *In medio, in-* PL
quit, deos discernit. Deinde sequitur, *Vsquequo iudicatis ini-* 1757
quitatem, et cetera ; quae utique non omnibus sed quibusdam
 dicit, quia discernens dicit ; et tamen *in medio deos discernit.*

3. Sed quaeritur, si homines ad quos sermo Dei factus est,
 dii uocantur, utrum et angeli uocandi sunt dii ; cum homini-
 bus iustis et sanctis maximum praemium promittatur aequalitas
 angelorum. Et in scripturis quidem nescio utrum uel
 5 possit, uel facile possit reperiri, aperte dictos angelos deos ;
 sed cum de Domino Deo dictum esset : *Terribilis super omnes*
deos, cur hoc dixerit, continuo uelut exponendo coniunxit :
Quoniam dii gentium daemonia. Super tales deos dixit Domi-
 num terribilem in sanctis suis, quos caelos fecit, a quibus dae-
 10 monia terrerentur. Sic enim sequitur : *Dominus autem caelos*
fecit. Non ergo dii sine additamento ; sed dii gentium dae-
 monia ; superius tamen : *Terribilis, inquit, super omnes deos ;*
 non ait, super omnes deos gentium, quamuis intellegi hoc uo-
 luerit, addendo quod sequitur : *Quoniam dii gentium daemonia.*

35 Ps. 105, 1. 2, 7 Ps. 81, 1.6.7. 11 Ioh. 10, 34. 12 Ps. 81, 2. 3, 6
 Ps. 95, 4.

2, 9 autem] om. b sicut b (cfr Enarr. ps. 81, 6) 10 caditis b (cum a) 12 dixit]
 dicit b 3, 2 sint b 7 adiunxit b 9 quibus] quo b 13 hoc intellegi b

15 Quod quidem in hebraeo dicitur non ita esse scriptum ; sed,
Dii gentium simulacra. Quod si uerum est, multo magis cre-
dendi sunt Septuaginta diuino Spiritu interpretati, quo Spiri-
tu et illa dicta sunt quae in hebraeis litteris sunt. Eodem nam-
que operante Spiritu, etiam hoc dici oportuit quod dictum
20 est : *Dii gentium daemonia*, ut intellegeremus sic etiam in
hebraeo positum : *Dii gentium simulacra* ; ut daemonia po-
tius quae sunt in simulacris, significarentur. Nam quod adti-
net ad ipsa simulacra, quae graece appellantur idola, quo
nomine iam utimur pro latino, oculos habent et non uident ;
25 et cetera quae de his ideo dicuntur, quia omni sensu carent ; μ 1510
quocirca nec terri possunt, quia nisi ea quae sentiunt, terri
utique non possunt. Quomodo ergo dictum est de Domino:
Terribilis est super omnes deos, quoniam dii gentium simulacra,
nisi per simulacra intellegantur daemonia, quae terri pos-
30 sunt ? Vnde ait et apostolus : *Scimus quia nihil est idolum* :
hoc enim retulit ad materiam terrenam sensu carentem. Item
ne quisquam putaret non esse aliquam uiuentem sentientem-
que naturam, quae gentium sacrificiis delectetur, adiunxit :
Sed quae immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo.
35 *Nolo uos socios fieri daemoniorum*. Si ergo nusquam in eloquiis
diuinis reperitur sanctos angelos appellatos deos, ea mihi cau-
sa potissimum occurrit, ne isto nomine homines ad hoc aedi-
ficarentur, ut ministerium uel seruitium religionis, quae graece
liturgia uel latria dicitur, sanctis angelis exhiberent ; quod
40 nec ipsi exhiberi ab hominibus uolunt, nisi illi Deo qui et ipso-
rum et hominum Deus est. Vnde multo utilius angeli uocantur,
qui latine nuntii nuncupantur ; ut per nomen non substan-
tiae, sed officii, satis intellegamus illum Deum a nobis eos coli
uelle, quem nuntiant. Totam ergo istam quaestionem breuiter
45 apostolus soluit, ubi ait : *Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue in*
caelo, siue in terra ; quemadmodum sunt dii multi et domini mul-
ti ; sed nobis unus Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in ipso, et
unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. PL 1758

4-7. 4. Confiteamur ergo Deo deorum, et Domino domino-
rum ; quoniam in aeternum misericordia eius. Qui
facit mirabilia magna solus. Sicut in omnium uersuum
nouissimis partibus positum est Quoniam in aeternum
5 misericordia eius, sic in omnium capitibus, quamuis non
sit positum, subaudiendum est : *Confitemini*. Quod in
graeco euentius apparet. Appareret autem et in latino, si

30 I Cor. 8, 4.

34 I Cor. 10, 20.

45 I Cor. 8, 5, 6.

16 multum *b* 20 sic] *om. b* 29 terri] non *add. b* 30 et] *om. b* 31/32
item ne] ne autem *b* 33 dilectatur *b* 35/36 diuinis eloquiis *b* 38 qui *b*
40 ipsi] sibi *add. b* 44 ergo] igitur *b* 45 dicuntur *b* 47 sed] *om. b* 4, 1
confiteamur] *om. b* 1/2 et domino dominorum] *om. b* 3 et 10 facit *b* (at l. 27
fecit) *Lou. cum a LXX Vulg., fecit (codd.)* μ (at l. 27 facit) 4 partibus] *om. b,*
fort. recte eadem locutione b

eamdem locutionem transferre potuissent interpretes nostri. Quod quidem in isto uersu possent, si dicerent : *facienti mirabilia* (quod enim nos habemus : *Qui facit mirabilia*, graecus habet *facienti mirabilia* ; ubi necessario *Confitemini* subauditur.) Atque utinam uel pronomen adderent, ut dicerent : *Ei qui facit*, uel : *ei qui fecit*, uel : *ei qui firmavit* ; quia etiam sic facile intellexeretur *Confitemini* esse subaudiendum. Nunc uero ita obscurum factum est, ut qui codicem graecum siue nescierit inspicere, siue neglexerit, possit putare : *Qui fecit caelos*, *Qui firmavit terram*, *Qui fecit luminaria*, *quoniam in aeternum misericordia eius*, ideo dictum quasi propterea ista fecerit, *quoniam in aeternum misericordia eius*, cum ad eius misericordiam illi pertineant, quos de miseria liberat ; non autem ut eius misericordiae fuisse intellegamus facere caelum et terram et luminaria, cum illud sit bonitatis eius qui creauit omnia bona ualde. Creauit autem, ut essent omnia ; hoc uero misericordiae, ut a peccatis nostris mundet nos, et a miseria liberet in aeternum. Ita ergo nos alloquitur psalmus : *Confitemini Deo deorum*, *confitemini Domino dominorum* ; *confitemini ei qui facit mirabilia magna solus* ; *confitemini ei qui fecit caelos in intellectu* ; *confitemini ei qui firmavit terram super aquas* ; *confitemini ei qui fecit luminaria magna solus*. Cur autem confiteamur, in omnium uersuum finibus ponit : *Quoniam in aeternum misericordia eius*.

5-10. 5. Sed quid est : *Qui facit mirabilia magna solus* ? μ 1511

an quia multa mirabilia per angelos et per homines facit ? Sunt quaedam magna quae solus Deus facit, et ipsa exsequitur dicens : *Qui fecit caelos in intellectu*, *Qui firmavit terram super aquas*, *Qui fecit luminaria magna solus*. Ideo et hic addidit, *solus*, quia cetera mirabilia quae dicturus est, per homines fecit. Cum enim dixisset : *Qui fecit luminaria magna solus* ; quae sint eadem luminaria, secutus aperuit : *Solem in potestatem diei*, *lunam et stellas in potestatem noctis*. Deinde incipit dicere quae per angelos uel per homines fecerit : *Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum*, et cetera. Vniuersam igitur creaturam, non utique Deus per aliquam creaturam, sed solus fecit. Cuius creaturae quasdam partes excellentiores commemorauit, ex quibus uniuersa cogitaremus, intellegibiles

4, 23 cfr Gen. 1, 31. 23/24 Sap. 1, 14.

11 confitemini] bis ponit b 16 nescierit] scierit b 22 facere] om. b 28 fecit b 29/30 facit caelos in intellegentia a (cfr n. 6, l. 2) 30 fundauit b a (cfr l. 13 et n. 6, l. 11) 31 facit a 5, 1 facit] b Lou., fecit (codd.) μ 2 facit] b, fecit (codd.) Lou. μ 3 ipse b 11 per homines uel angelos fecit b 12 primitiuis a

caelos et uisibilem terram; et quoniam sunt etiam caeli uisibiles, commemoratis eorum luminaribus totum caeleste corporeum ut ab ipso factum acciperemus, admonuit.

PL
1759

6. Quamquam id quod ait : *Qui fecit caelos in intellectu*, uel, sicut alii interpretati sunt : *in intellegentia*, utrum caelos intellegibiles significare hoc modo uoluerit, an in suo intellectu, uel in sua intellegentia fecisse caelos, hoc est in sua Sapientia, sicut alibi scriptum est : *Omnia in sapientia fecisti*, eo modo insinuans unigenitum Verbum, quaeri potest. Sed si ita est, ut in suo intellectu fecisse accipiamus Deum caelos, cur tantum de caelis hoc ait, cum omnia in eadem Sapientia fecerit ? An ibi tantum exprimendum fuit, ut in ceteris etiam tacitum posset intellegi : ut iste sit sensus : *Qui fecit caelos in intellectu, Qui fundauit terram super aquas*, ut et hic subaudias : *in intellectu. Qui fecit luminaria magna solus, solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis*; utique, in intellectu ? Quomodo ergo *solus*, si hoc est in intellectu, uel in intellegentia, quod est in Sapientia, id est, in Verbo unigenito ? An quia Trinitas non sunt tres dii, sed unus Deus, ad id refertur quod solus Deus fecit, quia non creaturam per creaturam fecit ?

7. Sed quid est : *Qui firmauit terram super aquas* ? Obscura enim quaestio est ; quia terra grauior uidetur, ut non portari aquis, sed aquas potius portare credatur. De qua re ne aduersus eos qui se putant ista certis rationibus comperisse, contentiose scripturas nostras defendere uideamur ; siue illud ita, siue aliter sit, habemus quod de proximo intellegamus, terram quae habitatur ab hominibus et terrestria continet animalia, quae alio modo in scripturis arida dicitur, sicut scriptum est : *Appareat arida, et uocauit Deus aridam terram*, super aquas esse fundatam, quod aquis circumfluentibus supereminet. Non enim quae dicitur littoraria ciuitas super mare fundata, ita sub ea mare est, quemadmodum sunt aquae sub speluncarum cameris, aut sub nauibus supernatantibus ; sed ideo super mare dicitur, quia inferiori mari supereminet. Sic dictus est Pharao exisse *super aquam* ; ita enim habet graecus, quod quidam Latini habent : *ad aquam* ; sic Dominus *super puteum sedebat* : quod ambo superiores essent quam flumen et puteus ; ille iuxta flumen, iste iuxta puteum.

8. Si autem etiam aliquid aliud, quod ad nos magis pertinet,

6, 5 Ps. 103, 44. 7, 9 Gen. 1, 9.10. 15 cfr Ex. 14, 9. 17 cfr Ioh. 4, 6.

16 inuisibilem *b* 18 acceperimus *b* 6, 3 an] nam *b* 10 tacito possit *b*
15/16 quomodo usq. intellectu] *om. b per homoiotel.* 16 pr. in] *om. b* 19
creaturum *b* 7, 2 est] *om. b* 7 terra *b* 8 scripturis] *hjs add. b* 11 lit-
torialis *plures codd.* 14 inferiori mari] *b aliquot codd. Am., in fines primo mari*
Reg., inferiori mari in primos fines *Er. Lou.*

ista dicta significant : *fecit Deus caelos in intellectu*, ^{μ 1512}
 spiritales sanctos suos, quibus non tantum credere, uerum
 etiam intellegere diuina donauit : hoc qui nondum possunt, et
 5 solam fidem firmissimam tenent, tamquam infra caelos terrae
 nomine figurantur. Et quia in baptismo quem acceperunt, in-
 concussa credulitate consistunt ; ideo dictum est : *Firmauit*
terram super aquas. Item quia scriptum est de Domino
 Iesu Christo quod in illo sint *omnes thesauri sapientiae et*
 10 *scientiae absconditi* ? haec autem duo, id est sapientiam et
 scientiam, distare inter se aliquid, alia quoque scripturarum PL
 testantur eloquia, maxime loquente sancto Iob, ubi quodam- 1760
 modo singula definiuntur, ait enim : *Dixit autem homini : Ecce*
pietas est sapientia, abstinere autem a malo scientia est : non
 15 incongruenter intellegimus sapientiam in cognitione et di-
 lectione eius quod semper est, atque incommutabiliter manet,
 quod Deus est. Nam et quod ait : *Ecce pietas est sapientia*,
θεοσέξεια dicta est in graeco ; quod ut totum latine exprimat,
 Dei cultus dici potest. *Abstinere autem a malo*, quod dixit esse
 20 scientiam, quid est aliud, quam in medio nationis tortuosae
 et peruersae, tamquam in nocte huius saeculi, caute pruden-
 terque uersari ; ut abstinendo quisque ab iniquitate non con-
 fundatur tenebris, proprii muneris luce discretus ? Cum ergo
 quodam loco apostolus concordem gratiarum uarietatem in
 25 hominibus Dei uellet ostendere, haec in primis duo posuit
 dicens : *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae*, hoc
 esse arbitror : *Solem in potestatem diei*. *Alii sermo*
scientiae secundum eundem Spiritum, hoc est, *lunam*. Deinde
 quodammodo *stellas* commemorari puto in eo quod dicitur :
 30 *Alii fides in eodem Spiritu, alii curationum donatio in uno Spi-*
ritu, alii operationes uirtutum, alii prophetia, alii diiudicatio
spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio linguarum.
 Nihil enim horum est quod in huius saeculi nocte non sit nec-
 cessarium ; quae cum transierit, necessaria ista non erunt ;
 35 ideo, *in potestatem noctis*. *In potestatem* quippe ait,
 uel *diei* uel *noctis*, ut potestas esset die lucere uel nocte ;
 quod in spiritalibus donis sic intellegitur, quia dedit potesta-
 tem filios Dei fieri. *Qui percussit Aegyptum, cum pri-*
mogenitis eorum. Percussit et saeculum, cum his quae
 40 praecipua putantur in saeculo.

8, 9 Col. 2, 3.

13 Iob 28, 28.

21 cfr Phil. 2, 15.

26 I Cor. 12, 8.

37 cfr Ioh. 1, 12.

8, 4 qui hoc b 9 iesu] om. b omnes] om. b 10/11 sapientia et scientia b
 14 et 19 autem] om. b 15 sapientia b 15/16 dilectione] in lectione b 17
 nam et] manet b 19/20 esse dixit scientia b 24 in] om. b 28 hoc est]
 hanc b 30/31 alt. alii usq. spiritu] om. b per homoiotel. 32 pr. alii] alteri b
 alt. linguarum] b, sermonum cet. codd. edd. μ 33 non] ante in ponit b 36
 diei lucere uel nocti (-cte b) b plures codd. Am.

11-26.

9. *Qui eduxit Israel de medio eorum.* Eduxit etiam sanctos ac fideles suos de medio malorum. *In manu potenti et brachio excelso.* Quid potentius, quid excelsius eo de quo dictum est : *Et brachium Domini cui reuelatum est ? Qui*
 5 *diuisit mare Rubrum in diuisiones.* Diuidit etiam, ut unus atque idem baptismus aliis sit in uitam, aliis sit in mortem. *Et eduxit Israel per medium eius.* Educit etiam innouatum populum suum per lauacrum regenerationis. *Et excussit Pharaonem et uirtutem eius in mari Ru-*
 10 *bro.* Celeriter interimit et peccatum suorum reatumque eius per baptismum. *Qui traduxit populum suum in deserto.* Traducit et nos in huius saeculi ariditate et sterilitate, ne in ea pereamus. *Qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes.* Percutit atque occidit etiam a nobis
 15 *diabolicas et noxias potestates. Seon regem Amorrhaeorum.* Germen inutile uel tentationem calentem, quod interpretatur Seon ; regem amaricantium, quod interpretatur Amorrhaeorum. *Et Og regem Basan.* Coaceruantem, quod ^{μ 1513} interpretatur Og, et regem confusionis, quod interpretatur
 20 *Basan.* Quid enim coaceruat diabolus, nisi confusionem ? *Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel* PL
seruo suo. Dat etiam quos diabolus possidebat, hereditatem 1761
 25 *semini Abrahae, quod est Christus. Quia in humilitate nostra memor fuit nostri. Et redemit nos ab inimicis nostris :* sanguine Unigeniti sui. *Qui dat escam omni carni,* hoc est, omni hominum generi, non tantum Israelitarum, sed et gentium : de qua esca dicitur : *Caro mea uere est esca. Confitemini Deo caeli, quoniam in aeternum misericordia eius. Confitemini Domino domi-*
 30 *norum, quoniam in aeternum misericordia eius.* Quod hic ait : *Deo caeli,* credo aliter dicere uoluit quod supra iam dixerat : *Deo deorum.* Nam quod ibi deinde subiunxit, hoc etiam hic repetiuit : *Confitemini Domino dominorum.* Sed *etsi sunt qui dicuntur dii, siue in caelo, siue in*
 35 *terra, quemadmodum sunt dii multi et domini multi ; sed nobis unus est Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in ipsum, et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum, cui confitemur, quoniam in aeternum misericordia eius.*

9, 4 Isai. 53, 1. 27 Ioh. 6, 56. 32 Ps. 135, 2. 34 1 Cor. 8, 5.6.

9, 1 per medium eius a 2 potent] forti a 5 mari b rubrum mare Prosp.
 ut] et b 6 alt. sit] om. b 9/10 in mare (mari a) rubrum a Prosp. 10
 suorum] codd., suum edd. 11 eduxit a 14 fortes] admirabiles a etiam]
 om. b 16 utile b 21 terra b a 22 seruo] populo Prosp. 23 quoniam
 a 24 nostri] dominus add. a redimit b 24/25 de manu inimicorum
 nostrorum a 25 esca a 27/28 uera esca est b 28 domino a Prosp.
 29/30 dominorum] quoniam bonus add. a 31 deo] om. b 32 iam] om. b
 36 est] om. b ipso b 36/37 et usq. ipsum] om. b 38 confitebimur b

IN PSALMVM CXXXVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Oblitos uos esse non arbitror, commendasse nos uobis, immo commemorasse uos, quod omnis eruditus in sancta ecclesia nosse debet unde ciues simus, et ubi peregrinemur, et peregrinationis nostrae causam esse peccatum, reuersionis
 5 autem munus remissionem peccatorum et iustificationem gratiae Dei. Duas ciuitates permixtas sibi interim corpore, et corde separatas, currere per ista uolumina saeculorum usque in finem, audistis et nostis ; unam cui finis est pax aeterna, et uocatur Ierusalem ; alteram cui gaudium est pax temporalis,
 10 et uocatur Babylonia. Interpretationes etiam nominum, si non fallor, tenetis : Ierusalem interpretari uisionem pacis ; Babyloniam confusionem. Ierusalem in Babylonia captiua tenebatur non tota : ciues enim eius et angeli sunt. Sed quod
 15 adtinet ad homines praedestinos in gloriam Dei, futuros per adoptionem coheredes Christi, quos de ipsa captiuitate redemit sanguine suo : particulam ergo istam ciuitatis Ierusalem captiuam teneri in Babylonia pro peccato, incipere autem inde exire prius corde per confessionem iniquitatis et caritatem iustitiae, deinde postea in fine saeculi etiam corpore se-
 20 parandam, commendauimus in eo psalmo, quem primo hic cum uestra Dilectione tractauimus, qui ita incipit : *Te decet hymnus, Deus, in Sion ; et tibi reddetur uotum in Ierusalem.* Hodierna autem die decantauimus : *Super flumina Babylonis, ibi sedimus et fleuimus, cum recordaremur*
 25 *Sion.* Videte quia in illo dictum est : *Te decet hymnus, Deus, in Sion ;* hic autem : *Super flumina Babylonis, ibi sedimus et fleuimus, cum recordaremur Sion :* illam Sion, ubi decet hymnus Deum.

2. Quae sunt ergo flumina Babylonis, et quid est nostrum sedere et flere in recordatione Sion ? Si enim ciues inde sumus, non tantum hoc cantamus, sed et agimus. Si ciues sumus de^{PL1762} Ierusalem, id est de Sion, et in ista uita, in ista confusione ^{μ 1514}
 5 saeculi huius, in ista Babylonia non ciues habitamus, sed captiui detinemur, oportet ut non tantum ista decantemus, sed et faciamus affectu cordis pio, religioso desiderio aeternae ciuitatis. Habet et haec ciuitas quae Babylonia dicitur, amatores suos consulentes paci temporali, et nihil ultra sperantes,
 10 totumque gaudium suum ibi figentes, ibi finientes, et uidemus eos pro republica terrena plurimum laborare ; sed et in ea quicumque fideliter uersantur, si non ibi appetant superbiam

CXXXVI, 1, 21 Ps. 64, 2.

CXXXVI, 1, 2 nos *Lou.* 23 super] psalmus ipsi dauid tit. *praem. a, om. Aug.*
 24 illic *Prosp.* dum a

et perituram elationem odiosamque iactantiam ; sed ueram fidem exhibeant, quam possunt, quamdiu possunt, quibus
 15 possunt, ad quantum uident terrena, et ad quantum intelligunt speciem ciuitatis ; non eos sinit Deus perire in Babylonia ; praedestinauit enim eos ciues Ierusalem. Intellegit captiuitatem eorum Deus, et ostendit illis aliam ciuitatem, cui uere debeant suspirare, pro qua debeant cuncta conari, ad quam
 20 capessendam debeant ciues suos secum peregrinos, quantum ualuerint, adhortari. Propterea dicit Dominus Iesus Christus : *Qui in modico fidelis est, et in magno fidelis est ; et rursus dicit : Si in alieno fideles non fuistis, uestrum quis dabit uobis ?*

3. Tamen, carissimi, attendite flumina Babylonis. Flumina Babylonis, sunt omnia quae hic amantur et transeunt. Nescio quis amauit, uerbi gratia, agriculturam ipsam exercere, inde ditescere, ibi occupare animum, inde percipere uoluptatem ;
 5 attendat exitum, et uideat illud quod amauit non esse fundamentum Ierusalem, sed fluuium Babylonis. Alius dixit : Magna res est militare ; omnes agricolae formidant eos qui militant, obsequuntur eis, tremunt eos ; si fuero agricola, timebo militarem ; si fuero militaris, timebor ab agricola. O insane,
 10 in alium te Babylonis fluuium praecipitasti, et eum turbulentior et rapacior. Timeri uis a minore, time maiorem : potest te ipso maior fieri subito, qui te timet ; numquam autem erit minor, quem debes timere. Aduocatum esse, inquit, magna res est, potentissima eloquentia ; in omnibus habere
 15 susceptos pendentes ex lingua disertis patroni sui, et ex eius ore sperantes uel damna, uel lucra, uel mortem, uel uitam, uel perniciem, uel salutem. Nescis quo te miseris : alius et iste fluuius Babylonis est ; et quod multum sonat, strepitus aquae saxa percutit. Adtende quia fluit, adtende quia labitur ; et si
 20 attendis quia fluit et labitur, caue quia trahit. Nauigare, inquit alius, et negotiari magnum est ; scire multas prouincias, lucra undique capere, non esse obnoxium in ciuitate alicui potenti, semper peregrinari, et diuersitate negotiorum et nationum animum pascere, et augmentis lucrorum diuitem re-
 25 meare. Fluuius est et iste Babylonis. Lucra tua quando stabunt ? quando praesumpturus, quando securus eris ex his quae adquiris ? Quanto eris ditior, tanto timidior. Vno naufragio nudus exhibis, et recte te planges in flumine Babylonis, quia noluisti sedere et flere super flumina Babylonis.

PL
1763

4. Alii ergo ciues sanctae Ierusalem intellegentes captiuitatem suam, attendunt humana uota et diuersas hominum cupiditates hac atque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare ; uident haec, et non se mittunt in flumina Babylonis,

2, 22 Luc. 16, 10.12.

2, 13 odiosamque] *b et plures codd.*, otiosamque *edd.* 3, 23 negotiorum et] *om. plures codd.*

5 sed sedent super flumina Babylonis, et flent super flumina Babylonis, uel illos qui rapiuntur, uel seipsos qui in Babylonia μ 1515 esse meruerunt; sedentes tamen, hoc est humiliati. *Super flumina ergo Babylonis, ibi sedimus et fleuimus, cum recordaremur Sion.* O sancta Sion, ubi totum stat, et nihil fluit! quis nos in ista praecipitauit? quare dimisimus Conditozem tuum et societatem tuam? Ecce inter fluentia et labentia constituti, uix quisquam raptus a flumine, si tenere lignum potuerit, euadet. Humiliati ergo in captiuitate nostra sedeamus super flumina Babylonis, non nos audeamus in illis fluminibus praecipitare; nec nos audeamus in nostrae captiuitatis malo atque tristitia superbe erigere, sed sedeamus, et sic fleamus. Sedeamus super flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis: talis sit humilitas nostra, ut nos non mergat. Sede super flumen, noli in flumine, noli sub flumine; sed tamen sede humilis, loquere non quomodo in Ierusalem. Ibi enim stabis; quia de ipsa spe loquitur alius psalmus, et cantat dicens: *Stantes erant pedes nostri in atriis Ierusalem.* Ibi erigeris, si te hic paenitendo et confitendo humilaueris. *In atriis ergo Ierusalem stantes erant pedes nostri; Super flumina uero Babylonis sedimus et fleuimus, cum recordaremur Sion.* Inde oportet ut fleas, recordando Sion.

5. Multi enim flent fletu Babylonio, quia et gaudent gaudio Babylonio. Qui gaudent lucris et flent damnis, utrumque de Babylonia est. Flere debes, sed recordando Sion. Si recordando Sion fles, et quando tibi secundum Babyloniam bene est oportet ut fleas. Propterea dicitur in quodam psalmo: *Tribulationem et dolorem inuenui, et nomen Domini inuocaui.* Quid est quod dicit: *Inueni?* Nescio quam tribulationem quasi quaerendam, inuenit tamquam quaesitam. Et cum inuenisset, quo lucro inuenit? Nomen Domini inuocauit. Multum interest utrum inuenias tribulationem, an inueniaris a tribulatione. Dicit enim alio loco: *Dolores inferni inuenerunt me.* Quid est: *Inuenerunt me dolores inferni?* Quid est: *Tribulationem et dolorem inueni?* Quando te repente occupat tristitia, perturbatis tibi rebus saecularibus quibus oblectabaris; quando te repentina ipsa inuenit tristitia, unde te non putabas posse fieri tristem, accidit, et tristis efficeris; inuenit te dolor inferni. Te enim sursum putabas; uerumtamen deorsum eras; et cum te dolor inferni inueniret, ibi te inuenisti deorsum, qui te sursum putabas. Inuenisti enim te dolore affectum grauiter, tristitia alicuius mali, unde forte praesumseras te non fore tristem; inuenit te dolor inferni. Cum autem bene est tibi, arrident omnia saecularia, nullus tuorum obiit, nihil in uinea tua forte uel aruit,

PL
1764

4, 22 Ps. 121, 2. 5, 5 Ps. 114, 3.4. 11 Ps. 17, 6.

4, 7 humiliati] humilitate *praem. edd.* 5, 14 oblectabaris] et quibus delectabaris
add. b et quidam codd. et edd.

uel grandinatum est, uel sterile apparuit, non acuit cupa tua, non abortum passum est pecus tuum, non exhonoratus es in
 25 aliqua dignitate secundum saeculum constitutus, undique amici tui et uiuunt et seruant tibi amicitiam, clientes non desunt, filii obsequuntur, serui contremiscunt, coniux concors, felix dicitur domus; ibi inueni tribulationem, si aliquid potes, ut inuenta tribulatione inuoces nomen Domini. Peruersum
 30 aliquid uidetur docere sermo diuinus, flere in laetitia, et in maerore laetari. Audi in maerore laetantem: *Gloriamur*, inquit, *in tribulationibus*. Flentem autem in laetitia, uide si inuenit tribulationem. Adtendat quisque ipsam felicitatem ^{μ 1516} suam, qua exsultauit anima eius, et tumuit quodammodo gaudio, et extulit se, et dixit: Felix sum. Adtendat si non fluit illa felicitas, si potest certus esse de illa quia manet in aeternum. Si autem non est certus, et uidet fluere unde gaudet; fluuius Babylonis est: sedeat supra, et fleat. Sedebit autem et plorabit, si recordatus fuerit Sion. O pax illa quam uidebimus
 40 apud Deum! o illa sancta aequalitas angelorum! o illa uisio et spectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra sunt quae tenent: non teneant, non decipiant. Aliud est solatium captiuorum, aliud gaudium liberorum. *Super flumina Babylonis, ibi sedimus et fleuimus, cum recordaremur Sion.*

2. **6.** *In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra.* Habent organa sua ciues Ierusalem, scripturas Dei, praecepta Dei, promissa Dei, meditationem quamdam futuri saeculi; sed cum agunt in medio Babyloniae, organa sua in
 5 salicibus eius suspendunt. Salices ligna sunt infructuosa; et hoc loco ita posita, ut non aliquid boni possit intellegi de salicibus; alibi autem forsitan potest. Modo ligna intellegite sterilia, nascentia super flumina Babylonis. Rigantur haec ligna de fluminibus Babylonis, et nullum fructum ferunt. Sicut
 10 sunt homines cupidi, auari, steriles in opere bono; ita ciues Babyloniae, ut etiam ligna sint illius regionis, ex istis uoluptatibus rerum transeuntium pascuntur, tamquam rigata a fluminibus Babyloniae. Quaeris fructum, et nusquam inuenis. Quando tales patimur, uersamur cum eis qui sunt in medio
 15 Babylonis. Multum enim interest inter medium Babylonis, et exteriora Babyloniae. Sunt qui non sunt in medio eius, id est, non tanta concupiscentia saeculi et delectationibus obruntur. Qui uero, ut aperte dixerim et breuiter, multum mali sunt, in medio Babylonis sunt, et ligna sterilia, tamquam sa-
 20 lices Babylonis. Quando illos uidemus, et tam steriles eos inuenimus, ut difficile nobis appareat in eis aliquid unde possint duci ad fidem rectam, uel ad bona opera, uel ad spem futuri

31 Rom. 5, 3.

28 inueni] *omnes fere codd.*, inuenis *edd.* aliquando *aliquot codd.* Er. 6, 17
 tanta] *tota tres codd.*

saeculi, uel ad concupiscentiam liberationis a captiuitate mortalitatis ; scripturas nouimus, quas eis dicamus ; sed quia
 25 nullum fructum in eis inuenimus unde incipiamus, auertimus PL
 ab ipsis faciem, et dicimus : Adhuc isti non sapiunt, non 1765
 capiunt ; quidquid illis dixerimus, sinistrum et aduersum habebunt. Ergo differendo circa eos scripturas, suspendimus organa nostra in salicibus ; non enim dignos habemus, qui organa nostra portent. Non ergo eis organa nostra inserendo
 30 alligamus, sed differendo suspendimus. Salices enim sunt Babyloniae ligna infructuosa : pasta temporalibus uoluptatibus, tamquam fluminibus Babyloniae.

3. 7. Et uidete si non hoc sequitur Psalmus : *In salicibus, inquit, in medio eius suspendimus organa nostra. Quoniam ibi interrogauerunt nos qui captiuos duxerunt nos, uerba canticorum ; et qui abduxerunt*
 5 *nos, hymnum* (subaudis *interrogauerunt nos.*) Verba canticorum et hymnum interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos. Qui nos duxerunt captiuos, fratres ? quos sensimus aliquando captiuatores nostros ? Sensit quidem illa Ierusalem Babylonios, Persas, Chaldaeos, et illarum gentium
 10 et regionum homines captiuatores suos ; et hoc postea, non μ 1517
 quando isti psalmi cantabantur. Sed iam diximus Caritati uestrae omnia quae secundum litteram in illa ciuitate contingebant, figuras nostras fuisse ; et facile potest demonstrari captiuos nos esse. Non enim respiramus iam in auras illius
 15 libertatis ; non enim fruimur puritate ueritatis, et illa sapientia quae in seipsa manens innouat omnia. Delectationibus temporalium rerum tentamur, et collectamur quotidie cum suggestionibus illicitarum uoluptatum ; uix respiramus uel in oratione : captiuos nos esse intellegimus. Sed qui nos captiuos
 20 duxerunt ? qui homines ? quae gens ? qui rex ? Si redimimur, captiui eramus. Quis nos redemit ? Christus. A quo nos redemit ? A diabolo. Diabolus ergo et angeli eius captiuos nos duxerunt ; nec ducerent nisi consentientes. Nos ducti sumus captiui. Captiuatores nostri dixi qui sint. Ipsi sunt etiam
 25 latrones uulnerantes illum uiatorem qui descendit ab Ierusalem in Iericho, quem sauciatum semiuiuum reliquerunt. Hunc ille custos noster, id est Samaritanus (Samaritanus enim Custos interpretatur), cui obiectum est a Iudaeis et dictum : *Nonne uerum dicimus quia Samaritanus es, et daemonium*
 30 *habes ?* et ille obiectorum duorum unum respuit, et unum tenuit : *Ego, inquit, daemonium non habeo.* Non autem dixit : Ego non sum Samaritanus. Si enim ille Samaritanus non custodierit, utique perimus. Samaritanus ergo transiens uidit saucium et uulneratum derelictum a latronibus, et sicut

7, 16 cfr Sap. 7, 27. 25 cfr Luc. 10, 30. 29 Ioh. 8, 48.

7, 3 quia illic *Prosp.*

35 nostis, collegit. Sicut aliquando latronum nomine ponuntur, qui nobis plagas peccatorum inflixerunt, iam per consensionem nostrae captiuitatis; sic et captiuatores nostri ipsi dicuntur.

8. Isti ergo *qui captiuos duxerunt nos*, diabolus et angeli eius, quando nobis dixerunt, et quando *nos interrogauerunt uerba canticorum?* Quid ergo intellegimus? Quia cum tales nos interrogant, in quibus diabolus operatur, intellegendus est ipse nos interrogare, qui in eis operatur. Apostolus dicit: *Et uos cum essetis mortui in delictis et peccatis uestris, cum uiueretis in illis secundum saeculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus qui nunc operatur in filiis diffidentiae, in quibus et nos*, inquit, 10 *aliquando conuersati sumus*. Ostendit se redemptum de Babylonia coepisse iam exire. Sed tamen adhuc quid dicit? Quia cum hostibus nostris conflagimus. Et ne irascamur hominibus qui nobis ingerunt persecutiones, tulit intentionem nostram apostolus ab odio hominum, et direxit in luctam quorundam 15 spirituum, quos non uidemus, et cum ipsis conflagimus. Ait enim: *Non est uobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem*, id est, aduersus homines quos uidetis, a quibus mala uidemini pati, qui uobis important persecutiones; nam pro ipsis orare praecepti sumus. *Non est uobis*, inquit, *colluctatio ad-* 20 *uersus carnem et sanguinem*, id est, aduersus homines; *sed aduersus principes, et potestates, et rectores mundi tenebrarum harum*. Quid dixit: *mundi?* Dilectorum mundi. Hos appellauit et tenebras, id est iniquos, sceleratos, infideles, peccatores; quibus iam credentibus gratulatur hoc modo, ut dicat: 25 *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Ergo constituit nos luctam habere cum illis principibus; ipsi nos duxerunt captiuos.

9. Quomodo autem diabolus intrauit in cor Iudae, ut tra- μ 1518 deret Dominum, non autem intraret, nisi ille locum daret, sic multi mali homines de media Babylonia per desideria carnalia et illicita locum dando diabolo et angelis eius in cordibus suis, ut in illis et de illis operetur, aliquando interrogant nos, et dicunt nobis: Exponite nobis rationem. Pagani plerique dicunt ista nobis: Exponite rationem, quare uenit Christus, et quid profuit Christus generi humano? Nonne ex quo uenit Christus peiora sunt in rebus humanis, quam fuerunt antea, 10 et feliciores tunc erant res humanae quam modo? Dicant nobis christiani quid boni adtulit Christus? unde feliciores putent res humanas, quia uenit Christus? Vides enim, si theatra et amphitheatra et circi starent incolumes, si nihil caderet de Babylonia, si ubertas esset circumfluentium uoluptatum hominibus cantaturis et saltaturis ad turpia cantica, 15 si libido scortantium et meretricantium haberet quietem et

8, 6 Eph. 2, 1-3.

16 Eph. 6, 12.

25 Eph. 5, 8.

9, 1 Ioh. 13, 27.

securitatem, si non timeret famem in domo sua qui clamat ut pantomimi uestiantur ; si haec omnia sine labe, sine perturbatione aliqua fluerent, et esset securitas magna nugarum, felicia essent tempora, et magnam felicitatem rebus humanis Christus adtulisset. Quia uero caeduntur iniquitates, ut extirpata cupiditate plantetur caritas Ierusalem ; quia miscentur amaritudines uitae temporali, ut aeterna desideretur ; quia erudiuntur in flagellis homines, paternam accipientes disciplinam, ne iudiciariam inueniant sententiam, nihil boni adtulit Christus, et labores adtulit Christus. Et incipis dicere homini quanta bona fecerit Christus, et non capit. Proponis enim illi eos qui faciunt quod modo audistis in euangelio, uendunt omnia sua et dant pauperibus, ut habeant thesaurum in caelis et sequantur Dominum. Dicis illi : Ecce quod adtulit Christus. Quam multi faciunt ista, ut distribuant res suas egenis, et fiant pauperes, non necessitate, sed uoluntate, sequentes Deum, sperantes regnum caelorum ! Irrident isti quasi stultos : Et talia, inquit, bona adtulit Christus, ut perdat homo res suas, et cum dat egenis, remaneat egenus ? Quid ergo facies ? Bona Christi non capis. Alius enim te impleuit, qui aduersarius est Christo, cui dedisti locum in corde tuo. Priora tempora respicis, et quasi laetiora tibi uidentur fuisse tempora pristina, quae sic erant tamquam oliuae pendentes in arbore, ducentibus uentis, quasi quadam libertate aurae perfruentes uago quodam desiderio suo. Ventum est ut oliua mitteretur in torcular. Non enim semper pendere habebat in arbore : iam finis est anni. Non sine causa inscribuntur psalmi quidam : *Pro torcularibus* : in arbore libertas, in torculari pressura. Cum enim res humanae conteruntur et premuntur, adtendis, quia crescit auaritia ; adtende quia crescit et continentia. Quare tam caecus es, ut amurcam fluentem per plateas uideas, oleum in gemellaria non uideas ? Et hoc non sine causa. Qui enim male uersantur, publice noti sunt ; qui autem se conuertunt ad Deum, et a sordibus malarum cupiditatum purgantur, occulti sunt ; quia et in ipso uel ex ipso torculari amurca aperte fluit, oleum occulte eliquatur.

10. Adclamatis ad ista, et gaudetis ad ista ; quia iam potestis sedere super flumina Babylonis, et flere. Illi autem qui captiuos duxerunt nos, quando intrant in corda hominum, et interrogant nos per linguas eorum quos possident, et dicunt nobis : *Cantate nobis uerba canticorum* ; reddite nobis rationem aduentus Christi, et quae est alia uita. Volo credere ; doce me rationem quare mihi imperas ut credam. Respondeo illi et dico : O homo, quomodo non uis tibi imperem ut credas ? Plenus es malis cupiditatibus ; si dicam bona illa Ierusa-

28 cfr Matth. 19, 12. 44 cfr Ps. 8 ; 80 ; 83.

10, 6 uolo] plures codd. Er., nolo b Am. Lou., dub. Latinus

10 lem, non ea capis ; oportet ut exinaniaris quo plenus es, ut possis impleri quo inanis es. Ergo noli facile huic aliquid dicere ; lignum est salicis, lignum est sterile ; noli percutere organum ut sonet, suspende potius. Sed ille dicturus est : Dic mihi, canta mihi, redde mihi rationem. Non uis, inquit, ut
15 discam? Non bono animo audis, non sic pulsas ut tibi dignum sit aperiri. Ille te impleuit qui me captiuum duxit, ipse me interrogat de te. Adstutus est, dolose quaerit ; non quaerit quid discat, sed quid reprehendat. Ergo ego non dicam, suspendam organum meum.

4. **11.** Sed quid dicturus est adhuc ? *Cantate nobis uerba canticorum, cantate nobis hymnum, cantate nobis de canticis Sion.* Quid respondemus ? Babylonia te portat, Babylonia te continet, Babylonia te nutrit, Babylonia de
5 te loquitur ; non nosti capere nisi quod fulget ad tempus, aeterna meditari ignoras, non capis quod interrogas. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena ?* Vere, fratres, sic est. Incipite uelle praedicare ueritatem quantulumcumque nostis, et uidete quam necesse sit ut tales patiamini
10 irrisores, exactores ueritatis, plenos falsitatis. Respondete illis exigentibus a uobis quae capere non possunt, et dicite ex fiducia sancti cantici uestri : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena ?*

PL
1768

5. **12.** Sed uide quomodo uerseris inter eos, o popule Dei, o corpus Christi, o generosa peregrinatio (non es hinc, aliunde es) ; ne cum illi qui tibi dicunt : *Cantate nobis uerba canticorum, dicite nobis hymnum, cantate nobis de canticis Sion*, quasi amantur a te, et affectas amicitias eorum, et times talibus displicere ; incipiat te delectare Babylonia, et obliuiscaris Ierusalem. Hoc ergo timens uide quid subiciat, uide quid sequatur. Passus est enim homo iste qui cantabat ; et iste homo nos sumus, si uolumus : passus est undique talia inter
10 rogantes et adulatione blandientes, mordaciter reprehendentes, falso laudantes, quod non capiunt exigentes, quo pleni sunt fundere nolentes ; et inter turbas talium tamquam periclitans, erexit animum ad recordationem Sion, et constrinxit se talis anima iuratione quadam, et ait : *Si oblitus tui fuero, Ierusalem*,
15 *salem*, inter uerba captiuantium, inter uerba dolosorum, inter uerba male interrogantium, quaerentium et discere nolentium.

13. Ecce inde erat diues ille qui Dominum interrogauit : *Magister bone, quid faciam ut uitam aeternam consequar ?* Nonne de uita aeterna quaerens, quasi canticum Sion interrogauit ? *Serua mandata*, ait illi Dominus. Et ille de fastu, cum

13, 2 sqq. Matth. 19, 16-26.

14/15 non uis inquit ut discam (dicam *quattuor codd. Am. Er.*) *aliquot codd. Am. Er.*, noui quis dicat *b Lou.* 11, 7 cantauimus a 12, 14 fuero tui b a 13, 1 diues ille] *Corb.*, cuius et ille *b plures codd.*, cuius ille *b edd.*

5 audisset : *Iam omnia haec, inquit, impleui a iuuentute mea.* Et Dominus dixit illi quiddam de canticis Sion, et nouerat quod ^{μ 1520} non caperet ; sed exemplum dedit nobis, quomodo multi quaerant quasi consilium ad uitam aeternam, et tamdiu nos laudent, quamdiu respondeamus quod quaerunt. Dedit de illo
 10 documentum, tamquam nobis dicturis aliquando talibus hominibus : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena ?* Ecce ait : *Vis esse perfectus ? Vade, uende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo ; et ueni, sequere me.* Vt discat multa cantica de canticis
 15 Sion, prius impedimenta reiciat, expeditus ambulet, ne ullo onere praegrauetur ; et discet aliquid de canticis Sion. Ille autem contristatus abscessit. Dicamus post illum : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena ?* Et ille quidem discessit ; spem tamen diuitibus Dominus dedit.
 20 Nam contristati discipuli dixerunt : *Quisnam potest saluus fieri ?* Et respondit eis : *Quod hominibus impossibile est, facile est Deo.* Habent enim et diuites quemdam modum suum, et acceperunt canticum de Sion, canticum de quo apostolus dicit : *Praecepte diuitibus huius saeculi non superbe sapere, neque*
 25 *sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum.* Adiungens quid debeant agere, iam tangit organum, non suspendit : *Diuites sint in* PL
operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurisent sibi 1769
fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant ueram ui-
 30 *tam.* Hoc canticum de canticis Sion diuites acceperunt, primo, *non superbe sapere.* Extollunt enim diuitiae ; et quos extollunt, flumina illa tollunt. Quid ergo his praecipitur ? Ante omnia, *non superbe sapere.* Quod faciunt diuitiae, hoc caueant in diuitiis ; caueant in diuitiis superbiam. Ipsum enim malum
 35 est quod important maxime diuitiae incautis hominibus. Non enim aurum malum est, quod Deus condidit ; sed malus est homo auarus relinquens Creatorem, conuersus ad creaturam. Hoc ergo ibi praecaueat, ne sit superbus, et super fluuium Babylonis sedeat. Hoc illi enim dictum est : *Non superbe sapere ;*
 40 *ergo sedeat. Neque sperare in incerto diuitiarum ;* ergo super flumina Babylonis sedeat. Si enim sperauit in incerto diuitiarum, trahitur a flumine Babylonis. Si uero humilauerit se, et non superbierit, et non sperauerit in incerto diuitiarum, sedet super fluuium, suspirat aeternae Ierusalem recordatus
 45 Sion ; et ut perueniat ad Sion, erogat. Ecce habes canticum quod diuites acceperunt de canticis Sion. Operentur, tangant organum, non uacent, cum inuenerint hominem dicentem sibi : *Quid est quod facis ? perdis res tuas tanta erogando ;*

24 sqq. I Tim. 6, 17-19.

32 tollunt] b Corb., extollunt alii codd. edd.

thesauriza filiis tuis. Cum uiderint non capere, et intellexerint
 50 lignum esse salicis, non facile dicant quare agant, et quid
 agant, suspendant organa in salicibus Babylonis. Praeter sa-
 lices autem cantent, non cessent, operentur. Non enim per-
 dunt quod erogant. Seruo commendant, et tutum est ; Christo
 commendant, et perit ?

14. Audistis canticum diuitum de canticis Sion ; audite et
 canticum pauperum. Idem Paulus loquitur : *Nihil intulimus*
in hunc mundum, sed nec auferre aliquid possumus : uictum et
tegumentum habentes, his contenti simus. Nam qui uolunt diui-
 5 *tes fieri, incidunt in tentationem et desideria multa, stulta et*
noxia, quae mergunt hominem in interitum et perditionem. Haec
 sunt flumina Babylonis. *Radix est enim omnium malorum aua-*
ritia ; quam quidam appetentes naufragauerunt a fide, et inser-
uerunt se doloribus multis. Ergo contraria sunt ista cantica ?
 10 Non sunt contraria. Videte quid diuitibus dictum sit : *Non*
superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, bona ope-
 rari, tribuere, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futu-
 rum. Pauperibus autem quid dictum est ? *Qui uolunt diuites*
fieri, incidunt in tentationem. Non dixit : qui diuites sunt ; sed :
 15 *Qui uolunt diuites fieri.* Nam si iam diuites essent, alterum
 canticum audirent : diues audit et eroget, pauper audit ne
 desideret.

5. **15.** Sed cum inter tales uersamini, qui non capiunt canticum
 Sion, suspendite, ut dixi, organa in salicibus in medio
 eius ; differte quae dicturi estis. Incipiunt esse ligna fructuosa,
 mutantur arbores, et habebunt fructum bonum ; ibi iam licet
 5 nobis cantare in aures audientium. Sed cum inter istos obstre-
 pentes, male interrogantes, ueritati resistentes uersamini, PL
 obstringite uos non eis uelle placere, ne obliuiscamini Ierusa- 1770
 lem ; et dicat una anima uestra, facta una ex multis pace
 Christi, dicat ipsa captiua Ierusalem hic agens in terra : *Si*
 10 *oblitus tui fuero, Ierusalem, obliuiscatur me dex-*
tera mea. Vehementer se constrinxit, fratres mei : *Obli-*
uiscatur me dextera mea ; atrociter se obligauit. Dextera
 nostra est uita aeterna, sinistra nostra est uita temporalis.
 Quidquid facis propter uitam aeternam, dextera operatur. Si
 15 caritati uitae aeternae in operibus tuis miscueris concupiscen-
 tiam uitae temporalis, aut laudis humanae, aut alicuius com-
 modi saecularis ; cognouit sinistra tua quid faciat dextera tua.
 Et nostis esse in praecepto euangelii : *Nesciat sinistra tua quid*
faciat dextera tua. *Si oblitus* ergo, inquit, *tui fuero, Ieru-*
 20 *salem, obliuiscatur me dextera mea.* Et uere sic con-
 tingit : praenuntiauit, non optauit. Talibus qui obliuiscuntur

14, 2 sqq. 1 Tim. 6, 7-18. 15, 18 Matth. 6, 3.

14, 11 diuitiarum] sed magis add. Lugd. Ven. Lou.

Ierusalem, hoc contingit quod dixit; obliuiscitur illos dextera eorum; uita enim aeterna manet in se; illi remanent in delectatione temporali, et faciunt sibi dextrum quod sinistrum est.

25 **16.** Intendite ad ista, fratres; propter dexteram insinuem hoc uobis, quantum Dominus donat, ad salutem omnium. Meministis fortasse hic me aliquando tractasse de quibusdam, qui quod sinistrum est, faciunt dextrum; id est, qui tempora-
 5 lia bona plus habent, et in istis beatitudinem ponunt, ignorantes quae sit uera felicitas, uera dextera. ¹ Hos scriptura filios alienos dicit, tamquam ciues non Ierusalem, sed Babyloniae; dicit enim quodam loco psalmus: *Domine, libera me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est uanitatem, et dextera*
 10 *eorum dextera iniquitatis.* Sequitur enim, et dicit: *Quorum filii eorum sicut nouellae constabilitae; filiae eorum ornatae sicut similitudo templi; cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc; oues eorum fecundae, multiplicantes in exitibus suis; bo-*
 15 *ues eorum crassae: non est ruina sepi, nec clamor in plateis*
 20 *eorum.* Numquid habere istam felicitatem, hoc est peccare? ^{μ 1522} Non; sed facere illam dexteram, cum sit sinistra. Propterea secutus, quid ait? *Beatam dixerunt populum cui haec sunt.* Ecce unde locutum est os eorum uanitatem, quia beatum dixerunt populum cui haec sunt. Tu quidem ciuis es Ierusalem,
 25 qui non obliuisceris Ierusalem, ne obliuiscatur te dextera tua; ecce illi qui locuti sunt uanitatem, beatum dixerunt populum cui haec sunt: *dic mihi tu canticum Sion. Beatus, inquit, populus cuius Dominus Deus ipsius.* Interrogate corda uestra, fratres, si desideratis bona Dei, si desideratis ciuitatem illam
 30 Ierusalem, si concupiscitis uitam aeternam. Omnis ista terrena felicitas sinistra uobis sit; illa sit dextera quam semper habebitis; et si habueritis sinistram, nolite de sinistra praesumere. Nonne corripis eum qui de sinistra uoluerit manducare? Si mensae tuae iniuriam putas fieri manducante con-
 35 uiua de sinistra; quomodo non fit iniuria mensae Dei, si quod dextrum est, sinistrum feceris, et quod sinistrum est, dextrum feceris? Quid ergo? *Si oblitus tui fuero, Ierusalem, obliuiscatur me dextera mea.*

6. **17.** *Adhaereat lingua mea faucibus meis, nisi tui meminero.* Id est, obmutescam, inquit, nisi tui meminero. Vtquid enim loquitur, utquid sonat, qui cantica Sion non sonat? Ipsa est lingua nostra, canticum Ierusalem. Canticum

16, 8 Ps. 143, 7-15.

16, 3 hinc aliquot codd. Am. 19 quidem ciuis es] Reg., quide(m) ciues b, qui docebis alii codd. edd. 17, 1/2 si tui non meminero a, si non meminero tui Prosp.

¹ Cfr Enarr. in ps. CXX, 8.

5 dilectionis saeculi huius, lingua aliena, lingua barbara est, quam in captiuitate didicimus. Ergo mutus erit Deo, qui oblitus fuerit Ierusalem. Et parum est meminisse; nam et hostes meminerunt eius, uolentes eam euertere. Quae est ciuitas ista, dicunt? qui sunt christiani? et quales sunt christiani? O si
 10 non essent christiani! Vicit iam captiua turba captiuatores suos, et tamen murmurant, et saeuunt, et uolunt interficere apud se peregrinantem sanctam ciuitatem; sicut uoluit ipsum populum interficere Pharaon, quando masculos occidebat natos, et feminas relinquebat; uirtutes praefocabat, concupiscentias nutriebat. Parum ergo est meminisse: uide quomodo
 15 memineris. Quaedam enim cum odio meminimus, quaedam cum amore. Cum ergo dixisset: *Si oblitus tui fuero, Ierusalem, obliuiscatur me dextera mea. Adhaereat lingua mea faucibus meis, nisi tui meminero*, addidit statim: *Si non praeposuero Ierusalem in principio iucunditatis meae*. Ibi est enim summa iucunditas, ubi Deo perfruimur, ubi de fraternitate cohaerente et ciuica societate securi sumus. Nullus ibi tentator nos uiolabit, nullus uel ad aliquam illecebram percellere poterit, nihil ibi delectabit nisi bonum. Morietur ibi omnis necessitas, orietur ibi summa felicitas. *Si non praeposuero Ierusalem in principio iucunditatis meae*.

7. 18. Et conuertit se ad Dominum contra hostes ipsius ciuitatis: *Memento, Domine, filiorum Edom*. Edom ipse dictus est qui et Esau: audistis enim modo cum apostolus legeretur: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Duo filii erant in
 5 uno utero, ambo gemini, in utero Rebeckae, filii Isaac, nepotes Abrahae; nati sunt ambo: unus ad hereditatem, alter ad exheredationem. Fuit autem hostis fratris sui iste Esau, quia praeuenit benedictionem eius filius minor; et impletum est: *Maior seruiet minori*. Maior ergo quis est, et minor quis est,
 10 et quis est maior qui seruiet minori, modo intellegimus. Maior ^{μ 1523} uidebatur populus Iudaeorum, minor ex tempore populus christianorum. Et uidete quomodo maior seruit minori. Illi portant codices nostros; nos uiuimus de codicibus ipsorum. Sed ut generaliter de omnibus intellegatis, fratres, maiorem et
 15 minorem; maior dicitur homo carnalis, et minor dicitur homo spiritalis; quia prius est carnalis, et postea spiritalis. Habes apostolum aperte dicentem: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de caelo, caelestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis caelestis, tales et caelestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus et imaginem eius qui de caelo est*. Ibi au-

18, 4 sqq. Rom. 9, 10-13; Gen. 25, 23. 17 I Cor. 15, 46-49.

5 dilectionis] *plures codd.*, delectationis *b edd.* 20 non] *te add. a* 21 laetitiae *Prosp.*

tem supra dixerat : *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale ; postea, spiritale.* Animalem autem eundem dicit, quem carnalem ostendit. Homo qui nascitur, animalis esse incipit, carnalis esse incipit. Si se conuertat a captiuitate Babyloniae in reditum Ierusalem, renouatur, et fit renouatio quaedam secundum nouum et interiorem hominem ; et fit minor tempore, maior potestate. Ergo Esau omnes carnales, Iacob autem omnes spiritales : minores electi, maiores illi reprobati. Vult et ipse eligi ? Fiat minor. Edom autem appellatus est de cibo quodam lenticulae rubro, id est roseo quodam cibo. Bene cocta erat lenticula defricata ; concupiuit iste Esau a fratre suo Iacob, et cessit illi primatum suum, uictus concupiscentia manducandae illius lenticulae. Ille autem cessit cibum uoluptatis, et sumsit honorem dignitatis. Ita ex placito quodam inter eos factum est ut ille maior, ille minor sit, ut maior seruiret minori ; et appellatus est Edom. Interpretatur autem, quantum dicunt qui illam linguam noverunt, Edom, Sanguis ; nam et Punice Edom, sanguis dicitur. Noli mirari : ad sanguinem pertinent omnes carnales. *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Non illuc pertinet Edom ; pertinet illuc Iacob, qui caruit cibo carnali, et sumsit honorem spiritalem. Ille uero factus est inimicus. Omnes carnales spiritualibus inimici sunt ; omnes tales concupiscentes praesentia, insequuntur eos quos uident meditari aeterna. Contra hos iste respiciens in Ierusalem, et rogans Deum ut eruatur a captiuitate, quid dicit ? *Memento, Domine, filiorum Edom.* Libera nos a carnalibus, ab eis qui imitantur illum Edom, qui fratres maiores sunt, sed hostes sunt. Prius nati sunt ; sed posterius nati uicerunt ad primatum ; quia concupiscentia carnis illos deiecit ; contemta concupiscentia istos erexit. Viuunt, et inuident, et persequuntur.

19. *Memento, Domine, filiorum Edom, in diem Ierusalem.* Diem Ierusalem quo laborauit, quo captiuata est ; an diem illum felicitatis Ierusalem, quo liberatur, quo peruenit, quo aeternitati sociatur ? *Memento, inquit, Domine, noli obliuisci, filiorum Edom.* Quorum ? *Dicentium : Euacuate, euacuate, usque dum fundamentum in ea.* Istum ergo diem memento, quando euertere uolebant illi Ierusalem. Quantas enim persecutiones passa est ecclesia ! Quomodo dicebant filii Edom, id est carnales homines, subditi diabolo et angelis eius, colentes lapides et ligna,

31 sqq. cfr Gen. 25, 29-34 ; 27, 36.37. **40** 1 Cor. 15, 50.

18, 28 omnes] *b* codd. μ , significat *add. Lou PL* 39 mirari] si *add. b plures codd. Am.* 51 uiuunt] uident *plures codd.*, liuent *b (om. et), alii* 19, 1 in] *om. b die a Prosp.* 5/6 qui dixerunt exinanite exinanite *Prosp.* 6/7 usque dum fundamentum in ea] *om. a, add. alt. m.* : usque ad fundamentum in ea, *cum Prosp. et Vulg.*

sequentes concupiscentias carnis : Exstinguite christianos, tollite christianos, nec unus remaneat ; evertite usque ad fundamentum ! Nonne dicta sunt haec ? Et cum ista dicerentur, ^{μ 1524} persequentes improbati sunt, martyres coronati sunt. *Dicen-*

¹⁵ *tium* : *Euacuate, euacuate, usque dum fundamentum in ea*. Filii Edom dicunt : *Euacuate, euacuate* ; et Deus dicit : *Seruite*. Cuius uerba possunt superare, nisi Dei, qui dixit : *Quia maior seruiet minori ? Euacuate, euacuate,* PL
usque dum fundamentum in ea. 1773

8. **20.** Et conuertit se ad illam : *Filia Babylonis infelix*. Infelix ipsa exultatione tua, ipsa praesumptione tua, et inimicitiiis tuis : *Filia Babylonis infelix*. Ciuitas ipsa dicitur Babylon et filia Babylonis : quomodo Ierusalem et filia Ierusalem, et quomodo Sion et filia Sion, hoc more appellatur ecclesia et filia ecclesiae. Propter successionem dicitur filia, propter praelationem dicitur mater. Fuit prima quaedam Babylonia ; numquid ipse populus in ea permansit ? Per successionem Babyloniae facta est filia Babylonis. O *filia Babylonis infelix* tu ! *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam*. Infelix tu, beatus ille.

9. **21.** Quid enim tu fecisti, et quid retribuetur tibi ? Audi : *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis*. Quam retributionem dicit ? Ad hoc claudit psalmus : *Beatus qui tenebit et elidet infantes tuos ad petram*. Illam dicit infelicem, beatum autem qui retribuet ei retributionem quam retribuit nobis. Quaerimus, quam retributionem : *Beatus*, inquit, *qui tenebit et elidet infantes tuos ad petram*. Ipsa est retributio. Quid enim fecit nobis Babylonia ista ? Iam cantauimus in illo psalmo : ¹⁰ *Sermones iniquorum praeualuerunt aduersus nos*. Quando enim nati sumus, paruulos nos inuenit ista confusio saeculi huius ; et offocauit nos errorum diuersorum uanis opinionibus adhuc infantes. Natus infans futurus ciuis Ierusalem, et in praedestinatione Dei iam ciuis, sed interim captiuatus ad tempus, ¹⁵ quando discit amare, nisi quod insusurrauerint parentes ? Instruunt et docent illum auaritiam, rapinas, mendacia quotidiana, diuersas culturas idolorum et daemoniorum, remedia illicita praecantationum et ligaturarum. Quid facturus est adhuc infans, anima tenera, adtendens ad maiores quid agant, ²⁰ nisi ut quod eos uiderit agere hoc sequatur ? Babylonia ergo persecuta est paruulos nos ; sed Deus dedit nobis agnitionem sui iam grandibus, ut non sequeremur errores parentum no-

21, 10 Ps. 64, 4.

20, 1 *miseria Prosp.* 6 filii ecclesia *b et plures codd.* 21, 4 *tenebit*] infantes tuos *add. a* allidet *Prosp.* infantes tuos] filios tuos *b*, eos *a*, paruulos tuos *Prosp.* 13 *natus*] nascitur *Er. Lugd. Ven. Lou.* 15 *nisi*] *om. Er. Lugd. Ven. Lou.*

strorum. Quod et tunc commemorau¹ praedictum a prophe-
 ta : *Ad te gentes uenient ab extremo terrae, et dicent : Vere men-*
 25 *dacium coluerunt patres nostri, uanitatem quae illis non profuit.*
 Iam iuuenes dicunt, qui occisi erant paruuli sequendo ipsas
 uanitates : proiciendo autem uanitates, et reuiuiscendo in
 Deum proficiant, et retribuunt Babyloniae. Qualem retribu-
 tionem ei retribuunt ? Quam retribuit nobis. Paruuli eius ui-
 30 cissim offocentur ; immo paruuli eius uicissim elidantur, et
 moriantur. Qui sunt paruuli Babyloniae ? Nascentes malae
 cupiditates. Sunt enim qui cum uetere cupiditate rixantur.
 Quando nascitur cupiditas, antequam robur faciat aduersum
 te mala consuetudo, cum paruula est cupiditas, nequaquam
 35 prauae consuetudinis robur accipiat ; cum paruula est, elide
 illam. Sed times ne elisa non moriatur ; *ad petram* elide. PL
Petra autem erat Christus. 1774

22. Fratres, organa in operando non cessent ; uobis inuicem μ 1525
 cantate cantica Sion. Quam libenter audistis, tam libentius
 agite quod audistis ; si non uultis esse salices Babyloniae, pasti
 de fluminibus eius, et fructum nullum afferentes. Sed suspirate
 5 in aeternam Ierusalem ; quo praecedit spes uestra, sequitur
 uita uestra : ibi erimus cum Christo. Christus nobis modo ca-
 put est ; gubernat nos modo desuper ; amplectetur secum in
 illa ciuitate ; aequales erimus angelis Dei. Non auderemus hoc
 suspicari de nobis, nisi promitteret Veritas. Hoc ergo concu-
 10 piscite, fratres, hoc die noctuque cogitate. Quidquid de mundo
 feliciter arriserit, nolite praesumere ; nolite libenter colloqui
 cum cupiditatibus uestris. Hostis maior est, occidatur ad pe-
 tram ; breuis hostis est, elidatur ad petram. Et maiores ad pe-
 tram occidite, et minores ad petram elidite. Petra uincat. In
 15 petra aedificamini, si non uultis tolli aut a fluuio, aut a uentis,
 aut a pluuiis. Si uultis armati esse contra tentationes in sae-
 culo, crescat et roboretur desiderium Ierusalem aeternae in
 cordibus uestris. Transiet captiuitas, ueniet felicitas, damna-
 bitur hostis extremus, et cum rege sine morte triumphabimus.

24 Ier. 16, 19. 37 I Cor. 10, 4.

25 coluerunt] possederunt *b* (ut uidetur) *codd.* (cfr *C. Faust.* 13, 7, p. 386, 17 : 'quam
 falsa possederunt', at alibi *Aug.* legit 'uere mendacium coluerunt' ut supra) 28 proficient
 et retribuunt *Er. Lugd. Ven.* 22, 5 sequitur] *b* et alii *codd.*, sequetur aliquot *codd.*
Am., sequatur μ

¹ Cfr *Enarr. in ps.* LXIV, 6.

IN PSALMVM CXXXVII

ENARRATIO.

SERMO.

Vers. 1.

1. Titulus psalmi huius brevis et simplex est, neque nos tenet, scientes cuius figuram portauerit Dauid, et in eo etiam nos ipsos agnoscentes, quia et nos membra sumus illius corporis. Agnoscamus ergo hic uocem ecclesiae, simulque gaudeamus quod in ea esse meruimus, cuius uocem cantantis audiui-
5 mus. Totus titulus est : *Ipsi Dauid*. Videamus ergo quid ipsi Dauid.

2. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*. Solet nobis psalmi titulus indicare quid agatur intus ; hic autem quoniam titulus non hoc indicat, sed tantum cui cantetur indicat ; quid agatur in toto psalmo primus uersus annuntiat :
5 *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*. Hanc ergo confessionem audiamus. Sed prius commemoro uos confessionem in scripturis, cum confitemur Deo, duobus modis dici solere, uel peccatorum, uel laudis. Sed confessionem peccatorum omnes nouerunt ; laudis autem confessionem pauci ad-
10 uertunt. Nam ita nota est confessio peccatorum, ut in quocumque scripturarum loco auditum fuerit : *Confitebor tibi, Domine* ; aut : *Confitebimur tibi*, continuo iam consuetudine sic intellegendi, manus currant ad pectus tundendum ; usque adeo non solent homines intellegere confessionem esse
15 nisi peccatorum. Sed numquid et ipse Dominus noster Iesus Christus peccator fuit, qui ait in euangelio : *Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae* ? Secutus enim ait quid confiteretur, ut intellegeremus confessionem laudis, non iniquitatis. PL
Confiteor, inquit, tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia ab- 1775
20 *scondisti haec a sapientibus et prudentibus, et reuelasti ea paruulis*. Laudauit Patrem, laudauit Deum, quia non despicit humiles, sed despicit superbos. Et hic talem confessionem audituri sumus, laudis Dei et gratulationis. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*. Totum cor meum in aram
25 tuae confessionis impono, holocaustum laudis tibi offero. Holocaustum enim dicitur sacrificium ubi totum incenditur : μ 1526
graece quippe όλον, latine totum dicitur. Vide quemadmodum offerat holocaustum spiritale, qui dicit : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*. Totum, inquit, cor meum
30 flamma tui amoris accendat ; nihil in me relinquatur mihi, nec quo respiciam ad meipsum, sed totus in te aestuem, totus in te ardeam, totus diligam te, tamquam inflammatus abs te. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo ; quoniam*

audisti uerba oris mei. Cuius oris mei, nisi cordis mei?
 35 Ibi enim habemus uocem, quam Deus exaudit, quam prorsus
 auris humana non nouit. Clamabant certe qui Susannam accu-
 sabant, et ad caelum oculos non leuabant; illa tacebat, et
 corde clamabat: unde illa meruit exaudiri, inde isti puniri.
 Est ergo os intus; ibi rogamus, inde rogamus; et si hospitium
 40 uel domum Deo praeparauimus, ibi loquimur, ibi exaudimur.
 Non enim est ille longe ab unoquoque nostrum positus, in quo
 uiuimus, mouemur et sumus. Longe te a Deo non facit, nisi
 iniquitas sola: deice medium parietem peccati, et cum illo es
 quem rogas. *Audisti, inquit, uerba oris mei; confite-*
 45 *bor tibi.*

3. *Et coram angelis psallam tibi.* Non coram homi-
 nibus psallam, sed coram angelis psallam. Psalterium meum,
 gaudium meum: sed gaudium meum de inferioribus, coram
 hominibus est; gaudium meum de superioribus, coram ange-
 5 *lis est.* Non enim nouit impius gaudium iusti: *Non est gau-*
dere impiis, dicit Dominus. Gaudet iniquus in popina, gaudet
 martyr in catena. Quomodo gaudebat sancta ista Crispina cu-
 ius hodie sollemnitas celebratur¹? Gaudebat cum tenebatur,
 cum ad iudicem ducebatur, cum in carcerem mittebatur, cum
 10 ligata producebatur, cum in catasta leuabatur, cum audieba-
 tur, cum damnabatur; in his omnibus gaudebat; et eam
 miseri miseram putabant, quae coram angelis gaudebat.

2. 4. *Adorabo ad templum sanctum tuum.* Quod tem-
 plum sanctum tuum? Vbi habitabimus, ubi adorabimus. Cur-
 rimus enim, ut adoremus. Grauidum cor nostrum parturit, et
 ubi pariat quaerit. Quis est ille locus ubi adorandus est Deus?
 5 qui mundus? quod aedificium? quae denique sedes in caelo
 et inter stellas? Quaerimus in scripturis sanctis, et inuenimus
 in uerbis Sapientiae: *Ego, inquit, eram cum illo; ego eram ad*
quam adgaudebat quotidie. Et dicit opera eius, et exponit nobis
 sedem ipsius. Quam? *Quando ualidas, inquit, faciebat in sum-*
 10 *mo nubes quando sedem suam segregabat super uentos.* Sedes
 autem eius templum eius. Quo ergo ibimus? Super uentos
 adoraturi sumus? Si super uentos adoratur, aues nos uincunt.
 Si autem intellegamus uentos animas, id est, uentorum nomine
 significatas animas, sicut ait quodam loco scriptura, *Volauit*
 15 *super pennas uentorum,* hoc est, super uirtutes animarum:
 unde et flatus Dei dicitur anima, tamquam uentus, non ut iste

36 cfr Dan. 13, 34 sqq.
 4, 7 Prou. 8, 30.27.28.

41 cfr Act. 17, 27.28.

14 Ps. 17, 11.

3, 5 Isai. 48, 22; 57, 21.
 16 cfr Gen. 2, 7.

CXXXVII, 2, 34 uerba] omnia *praem. Prosp.* 3, 1 in conspectu angelorum
Prosp. 6 pompa *plures codd. Am. Er.* 4, 2 habitas *b et aliquot codd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. CXX*, 13; *serm. post Maurinos repert.* edid. MORIN, p. 595,
 5 et 14.

intellegatur uentus quo corpus propellente sentimus, sed ut eius nomine significetur aliquid inuisibile, quod neque oculis cerni potest, nec sentiri auribus, nec odoratu duci, nec palato
 20 gustari, nec manu contrectari; quod est utique uita quaedam, qua uiuimus, quae anima dicitur. Si hos uentos intellexerimus, non est quare quaeramus pennas uisibiles, ut cum auibus uo-
 lemus ad adorandum ad templum Dei; sed super nos ipsos in- μ 1527
 ueniamus Deum sedere, si eius fideles esse uoluerimus. Videte
 25 si hoc non est: *Templum enim Dei sanctum est*, ait apostolus, *quod estis uos*. Certe tamen, quod manifestum est, in angelis habitat Deus. Ergo cum gaudium nostrum de spiritalibus rebus, non de terrenis bonis assumit canticum Deo, ut psallat coram angelis; ipsa congregatio angelorum templum Dei est,
 30 adoramus ad templum Dei. Ecclesia deorsum, et ecclesia sursum: ecclesia deorsum in omnibus fidelibus, ecclesia sursum in omnibus angelis. Sed descendit ad ecclesiam deorsum Dominus angelorum, et ei angeli in terra ministrauerunt ministranti nobis. *Non enim ueni*, inquit, *ministrari, sed mini-*
 35 *strare*. Quid nobis ministravit, nisi quod hodieque manduca-
 mus et bibimus? Cum ergo Dominus angelorum nobis ministrarit, non desperemus nos fururos aequales angelis. Maior enim angelis descendit ad hominem, et Creator angelorum suscepit hominem, Dominus angelorum mortuus est pro ho-
 40 mine. *Adorabo ergo ad templum sanctum tuum*: intellego templum tuum non manu factum, sed quod tu fecisti tibi.

5. *Et confitebor nomini tuo, in misericordia tua et ueritate tua*. In duobus istis confitemur; sic enim et in alio psalmo legitur: *Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas*. In duobus istis confitemur: *in tua misericordia,*
 5 *et in tua ueritate*. Misericordia peccatorum respexisti, ueritate promissionem reddidisti. *In tua ergo misericordia et ueritate* confitebor tibi. Has etiam ego pro meis uiribus reddo, quas mihi donasti, faciens misericordiam et ueritatem: misericordiam in subueniendo, ueritatem in iudicando. His
 10 adiuuamur a Deo, his promeremur Deum. Merito ergo *miseri-*
cordia et ueritas uniuersae uiae Domini. Non sunt aliae uiae, quibus ad nos ueniat, non sunt aliae uiae, quibus ad illum ueniamus.

6. *Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum*. Qualis ista gratulatio, fratres? Magnificauit nomen suum sanctum super Abraham. Credidit enim Abra-

PL
1777

25 1 Cor. 3, 17. 33 cfr Matth. 4, 11. 34 Matth. 20, 28. 5, 3 et 10/11 Ps. 24, 10. 6, 3 cfr Gen. 15, 6; Rom. 4, 3.

35/36 manducauimus tres codd. 5, 1 in] super Prosp. 12 uenit b aliquot codd. Am. 6, 1 omne] Aug. cum LXX, omnes b, nos a Prosp. (at Prosp. habet in comment. omnes)

ham Deo, et deputatum est illi ad iustitiam. Ceterae omnes
 5 gentes idolis immolabant, daemonibus seruebant. Natus est
 ex Abraham Isaac; magnificatus est super illam domum
 Deus; inde Iacob; magnificatus est Deus, qui dicit: *Ego sum
 Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob*: inde duodecim
 filii, inde populus Israel liberatus ab Aegypto, ductus per ma-
 10 re Rubrum, exercitatus in eremo, eiectione gentibus in terra
 promissionis collocatus est. Magnificatum est nomen Domini
 super Israel. Sed inde et uirgo Maria, inde Dominus Christus,
 mortuus propter peccata nostra, resurgens propter iustifica-
 tionem nostram, implens fideles Spiritu sancto, mittens prae-
 15 dicari per gentes: *Agite paenitentiam, adpropinquauit enim
 regnum caelorum*; et ecce magnificauit super omne, nomen
 sanctum suum.

3. 7. *In quacumque die inuocauero te, cito exaudi
 me. Quare, cito? Quia tu dixisti: Adhuc loquente te dicam:
 Ecce adsum. Quare, cito? Quia iam non peto felicitatem ter-
 renam, didici sanctum desiderium de nouo testamento. Non
 5 peto terram, non fecunditatem carnalem, non salutem tem-
 poralem, non inimicorum subiunctionem, non diuitias, non ho-
 nores; nihil horum peto; ideo cito exaudi me. Quia do-
 cuisti quid petam, da quod peto. Dicamus huic: Tale aliquid
 petis? Audiamus nos, eructet petitionem suam, et uideamus
 10 quid petat; et discamus per eum petere, ut mereamur acci-
 pere. Veneras ad ecclesiam, nescio quid hodie petiturus. Quid
 putamus ueneras petiturus? Veneras cum desiderio tuo,
 nescio quo, utinam innocenti, etsi carnali. Sed remoue iniqui-
 tatem, remoue carnalitatem; disce quid petas, quid hodie
 15 celebres adtende. Natalitium sanctae et beatae feminae cele-
 bras, et forte felicitatem terrenam desideras. Illa propter de-
 siderium sanctum dimisit felicitatem quam habebat in terra;
 dimisit filios flentes et tamquam crudelem matrem dolentes,
 quia uelut perdiderat humanam misericordiam, quae ad diui-
 20 nam festinabat coronam. Nesciebat uero illa quid desideraret,
 quid calcaret? Immo uero nouerat psallere coram angelis Dei,
 eorumque desiderare consortium, amicitiam sanctam et pu-
 ram, ubi ulterius non moreretur, ubi iudicem nosset apud
 quem non ualere posset mendacium. Quid ergo? in illa uita
 25 nulla sunt bona? Immo uero ibi sola sunt bona, non malis
 mixta bona; securitates in quibus gaudeas quantum uis, et
 nemo dicat tibi: Tempera te. Hic autem de bonis terrenis gau-
 dere molestum est, et periculosum nimis, ne sic gaudeas ut
 haereas, et gaudento male pereas. Nam unde Deus miscet tri-*

7 Ex. 3, 6. 13 cfr Rom. 4, 25. 15 Matth. 3, 2. 7, 2 Isai. 58, 9.

7, 1 uelociter *Prosp.* 16 felicitatem] celebritatem *aliquot codd.* 26 securi-
 tatis *b plures codd. et dist. post mixta* 29 gaudento] haerendo *dub. μ* pe-
 reas] haereas *b (et om.) plures codd. Am.*

30 bulationes gaudiis terrenis, nisi ut tribulationem sentientes et amaritudinem, discamus aeternam desiderare dulcedinem ?

8. Quid ergo petit, uideamus quo merito dixerit. *Cito ex-* PL
audi me. Quid enim petis, ut cito exaudiaris? *Multiplica-* 1778
bis me. Multis modis multiplicatio intellegi potest. Est multiplicatio terrenae generationis, secundum primam naturae
 5 nostrae benedictionem, quam audiuimus : *Crescite, et multiplicamini, et implete terram, et dominamini eius.* Sicne ille uolebat multiplicari, qui dicebat : *Cito exaudi me ?* Et ista plane multiplicatio fructuosa est, et non uenit nisi de benedictione Domini. Iam quid dicam de aliis multiplicationibus?
 10 Multiplicatus est ille auro, ille argento, ille pecore, ille familia, ille possessionibus, ille his omnibus. Multae sunt terrenae multiplicationes ; felicior autem filiorum ; quamquam hominibus auaris etiam ipsa fecunditas molesta est. Timent enim ne pauperes relinquuntur, qui multi nasci potuerunt. Quae solli-
 15 citudo plerosque ad impietatem coegit, ut obliuiscerentur quod parentes essent, omnique humanitatis affectu exspoliati, exponerent filios suos, ut eos facerent alienos ; proiceret quae peperit, colligeret quae non peperit ; illa contemneret, illa diligeret ; illa frustra mater carne, illa uerior uoluntate. Cum
 20 ergo sint multae multiplicationes, et multa genera multiplicationum, quam multiplicationem quaerit qui dixit : *Cito exaudi me ?* Ait enim : *Multiplicabis me.* Exspectamus audire in quibus. Audi ergo : *In anima mea.* Non in carne mea, sed *in anima mea : Multiplicabis me in anima*
 25 *mea.* Estne adhuc quod addatur, ne forte et multiplicatio in anima non continuo felicitatem significet ? Etenim curis homines in anima multiplicantur. Multiplicatus uidetur in anima, in quo etiam multiplicata sunt uitia. Ille tantummodo μ 1529
 auarus est, ille tantummodo superbus, ille tantummodo luxuriosus ; iste et auarus, et superbus, et luxuriosus : multiplicatus est in anima sua, sed malo suo. Multiplicatio ista egestatis est, non ubertatis. Ergo quid tu qui dixisti : *Cito exaudi*
 30 *me,* et te abstulisti ab omni corpore, ab omni terrena re, ab omni desiderio saeculari, ut diceres Deo : *Multiplicabis*
 35 *me in anima mea ?* Adhuc explana quid desideres. *Multiplicabis me,* inquit, *in anima mea in uirtute.* Expressum uotum, expressum desiderium, ab omni confusione circumcisum. Si diceret : *Multiplicabis me,* terrena nescio quae cogitares, addidit : *in anima mea.* Rursus, ne in anima uitia cogitares, addidit : *in uirtute.* Nihil est quod amplius
 40 a Deo desideres, si uis bona et uera fronte dicere : *Cito exaudi me.*

8, 5 Gen. 1, 28.

8, 26 curis] b codd. Am., et furis add. Er. Lou. 36 in uirtute] b a (cum LXX), in uirtute (codd.) edd. μ cum Vulg., in uirtute multa Prosp.

4. **9.** *Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae.* Ita fiet, et ita fit, et quotidie fit; et ostenditur non frustra dictum, nisi quia erat futurum. *Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae.* Sed et ipsi cum tibi confitentur, cum
 5 laudant te, non terrena desiderant a te. Quid enim reges terrae desideraturi sunt? Nonne iam habent ipsum imperium? Quidquid amplius desiderauerit homo in terra, usque ad imperium est desiderium eius. Quid amplius potest? Altior sublimitas necessaria est. Sed fortasse quanto altior, tanto periculosior. PL
 10 Ideoque reges quanto sunt in maiore sublimitate terrena, tanto magis humiliari Deo debent. Ut quid faciunt? *Quoniam audierunt omnia uerba oris tui!* O Domine, *omnia uerba oris tui!* Nescio in qua gente abscondita erant lex et prophetae, *omnia uerba oris tui.* Sed in gente Iudae-
 15 orum sola erant *omnia uerba oris tui*: quam gentem laudans apostolus ait: *Quid ergo amplius est Iudaeo? aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Ibi erant uerba Dei. Sed da mihi illum Gedeon quemdam sanctum uirum tempore
 20 Iudicum; uidete quale signum petiuit a Domino: *Ponam, inquit, uellus in area; compluatur uellus, area sicca sit.* Et factum est: complutum est uellus solum, area sicca erat. Petiit iterum signum: *Area tota compluta sit, et solum uellus siccum inueniatur.* Et hoc factum est: compluta est area, sicco uellere. Primo
 25 complutum uellus, sicca area; postea compluta area, sicco uellere. Quid uobis uidetur area, fratres? Nonne orbis terrarum? Quid uellus? Tamquam gens Iudaea in medio orbe terrarum, habens gratiae sacramentum, non in manifestatione, sed in nube secreti, tamquam in uelamento pluuiam in uellere.
 30 Venit tempus quando reuelaretur pluuiam in area; manifestata est, non operata. Factum est ergo quod dictum est: *Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae; quoniam audierunt omnia uerba oris tui.* Quid est, Israel, quod abscondebas? quamdiu abscondebas? Expressum est uellus,
 35 et exiit de te pluuiam. Solus Christus suauitas pluuiam: ipsum solum non agnoscis in scripturis, propter quem factae sunt scripturae. At uero *omnes reges terrae confiteantur tibi, Domine; quoniam audierunt omnia uerba oris tui,*
 5. **10.** *Et cantent in uis Domini, quoniam magna est gloria Domini.* Cantent in uis Domini reges terrae. In quibus uis cantent? De quibus supra dictum est: *In misericordia tua et ueritate tua, quoniam uniuersae uiae Domini*
 5 *miseriordia et ueritas.* Non ergo sint reges terrae superbi, sed

9, 16 Rom. 3, 1.2. 20 Iudic. 6, 36-40. 10, 3 Ps. 24, 10.

9, 6/7 quidquid] quo quid *Latinius* 11 utquid faciant *b Am. Er.*, et quid faciant *Lou.* 29 pluuiam *plures codd.* 10, 2 est] *om. Prosp.*

humiles sint. Tunc cantent in uis Domini, si humiles sint : ament, et cantabunt. Nouimus uiatores cantatores ; cantant, et peruenire festinant. Sunt cantica mala tamquam ueteris hominis ; sed canticum nouum pertinet ad hominem nouum.

10 Ambulent ergo et reges terrae in uis tuis, ambulent et cantent in uis tuis. Quid cantent ? *Quoniam magna est gloria Domini*, non regum.

6. 11. Vide quomodo reges uoluit cantare in uis, humiliter portantes Dominum, non se extollentes aduersus Dominum. Nam si se extulerint, quid sequitur ? *Quoniam excelsus Dominus et humilia respicit*. Volunt ergo reges respici ? Humiles sint. Quid ? si se extulerint in superbiam, latere ipsius oculos possunt ? Ne forte quia audisti : *humilia respicit*, superbus uelis esse, et dicas in anima tua : Humiles respicit Deus, me non respicit ; faciam quod uolo. Quis enim me uidet ? hominem latet ; Deus non uult me uidere, quia humilis
10 non sum, ille autem humilia respicit ; quod uolo facio. O importune, numquid hoc diceres, si scires quid amare deberes ? Ecce si nolit te uidere Deus, hoc ipsum non times, quia te non uult uidere ? Si salutes aliquem maiorem patronum tuum, et intentus in aliud non te uideat, quomodo tibi anima dolet ? Si
15 autem Deus te non uideat, securum te putas ? Non te uidet Saluator, et uidet depraedator. Et tamen et ipse te Deus uidet. Non te putes non uideri ; immo roga ut merearis uideri a quo uideris. Dictum est enim : *Oculi Domini super iustos*. Quia non super iniustos, faciant ergo quod uolunt iniusti : *Oculi*
20 *Domini super iustos*. Sequatur adhuc : *Et aures eius ad preces eorum*. Iniusti ergo qui securos se putabant, quia non erant oculi Domini super eos, non timent, quia non sunt et aures eius ad preces eorum ? Nonne melius et oculi eius super nos, et aures eius ad preces nostras ? Sed cum facis ea super quae
25 non uis esse oculos Domini, non mereris precibus tuis et aures Domini ; et tamen male faciendo, a te non auertis oculos Domini. Quid enim ibi sequitur ? *Vultus autem Domini super facientes mala*. Sed ad quid ? *Vt perdat de terra memoriam eorum*. Vides te uideri ? uides te latere non posse ? Cum ergo quid-
30 quid feceris uidearis, quare hoc non facis unde placere merearis ? Ergo et hic quid ? *Quoniam magna est gloria Domini ; quoniam excelsus Dominus et humilia respicit*. Excelsa autem quasi non respicit : *humilia enim respicit*. Excelsa, quid ? *A longe cognoscit*. Quid sibi
35 ergo praestat superbus ? Vt a longe uideatur, non ut non ui-

PL
1780

11, 18 Ps. 33, 16. 27 Ps. 33, 17.

11, 16 damnator *unus cod. Am.*, depraedator et damnator *Er.* 25 *pr.* non] *om.*
Reg. *Er.* *alt.* non] tunc Reg. *Er.* 34 *alta Prosp.* agnoscit *Prosp.* 35
superbus, nisi ut *Er. Lugd. Ven. Lou.*

deatur. Nec putes te ideo securum esse debere, quod minus bene te uidet, qui a longe te uidet. Tu enim quod a longe uides, non bene uides : Deus etsi a longe te uidet, perfecte te uidet, et tecum non est. Hoc agis, non ut minus perfecte uidearis ; sed ut non sis cum illo a quo uideris. At uero humilis quid sibi praestat ? *Prope est Dominus his qui obtriuuerunt cor.* Eri-
 40 gat se ergo superbus, quantum uoluerit ; certe in alto habitat Deus, in caelo est Deus : uis tibi propinquet ? Humila te. Nam tanto a te erit altior, quanto tu elatior : *Excelsa autem*
 45 *a longe cognoscit.*

7. **12.** *Si ambulauero in medio tribulationis, uiuifi-* μ 1531
cabis me. Verum est ; in quacumque tribulatione fueris, con-
 fitere, inuoca ; liberat te, uiuificat te. Sed tamen aliquid hic
 debemus melius intellegere, quo iam familiarius inhaereamus
 5 Deo, dicamusque illi : *Cito exaudi me.* Dixerat enim : *Excelsa*
a longe cognoscit : et excelsa superba non norunt tribula-
 tionem. Non norunt, inquam, tribulationem de qua dicitur
 alio loco : *Tribulationem et dolorem inueni, et nomen Domini*
inuocaui. Quid enim magnum, si tribulatio te inueniat ? Si
 10 aliquid potes, tu inueni tribulationem. Et quis est, inquis, qui
 inueniat tribulationem ? aut quis illam uel quaerat ? In medio
 tribulationis es, et nescis ? Vita ista parua tribulatio est ? Si
 non est tribulatio, non est peregrinatio ; si autem peregrinatio
 est, aut parum patriam diligis, aut sine dubio tribularis. Quis
 15 enim non tribuletur, non se esse cum eo quod desiderat ? Sed
 unde tibi non uidetur ista tribulatio ? Quia non amas. Ama
 alteram uitam, et uidebis quia ista uita tribulatio est : qua-
 cumque prosperitate fulgeat, quibuslibet deliciis abundet at-
 que circumfluat, quando nondum est illud gaudium sine ulla
 20 tentatione certissimum, quod nobis in fine seruat Deus, sine
 dubio tribulatio est. Ergo intellegamus et huius tribulationem,
 fratres. *Si ambulauero in medio tribulationis, uiui-*
ficabis me. Non sic ait, tamquam diceret : Si forte euenerit
 mihi tribulatio aliqua, liberabis inde me. Sed quomodo ? *Si*
 25 *ambulauero in medio tribulationis, uiuificabis me,*
 id est, aliter non uiuificabis me, nisi in medio tribulationis
 ambulauero. *Si ambulauero in medio tribulationis,*
uiuificabis me. Vae ridentibus ; beati lugentes : Si ambu-
lauero in medio tribulationis, uiuificabis me.

PL
1781

13. *Super iram inimicorum meorum extendisti ma-*
num tuam, et saluum me fecit dextera tua. Saeuiant
 inimici ; quid possunt facere inimici ? Pecuniam tollere, exspoli-
 liare, proscribere, in exsilium mittere, doloribus tormentisque

41 Ps. 33, 19. 12, 8 Ps. 114, 3. 28 Luc. 6, 21.25.

37 pr. uidet] uideat *Er. Lugd. Ven. Lou.* 12, 19 circumfluat] *b plures codd.,*
 circumfloreat *edd.* 13, 1 super] et *praem. a* meorum] *om. b* 2 fecit
 me *b (hic tantum)*

5 cruciare ; ad postremum, si permissi fuerint, et occidere ; num-
 quid amplius ? Tu autem, Domine, *super iram inimico-*
rum meorum extendisti manum tuam : super id quod
 mihi possunt facere inimici, tu extendisti manum tuam. Non
 enim inimici possunt me separare a te ; tu autem amplius uin-
 10 dicas, quia adhuc differs me : *Super iram inimicorum*
meorum extendisti manum tuam. Saeuiat quantum
 potest inimicus, non me separat a Deo : tu autem, Domine,
 adhuc me non recipis, adhuc me in peregrinatione conteris,
 adhuc gaudium dulcedinemque tuam non praebes ; nondum
 15 inebriasti ab ubertate domus tuae, et torrente uoluptatis tuae
 nondum potasti. Apud te enim est fons uitae, et in lumine tuo
 uidebimus lumen. Sed ecce dedi primitias spiritus, et credidi
 in te, et seruiio mente legi Dei ; tamen in nobismetipsis adhuc
 ingemiscimus, adoptionem exspectantes, redemptionem corpo-
 20 ris nostri. Hanc uitam nobis peccantibus dedit Deus, ubi
 etiam necesse est ut conteratur Adam in sudore et labore uul-
 tus sui, cum terra ei tribulos et spinas parit. Numquid aliquis
 inimicus plus potuit procurare ? *Super iram inimicorum*
meorum extendisti manum tuam : sed tamen non ad
 25 desperationem. Sequitur enim : *Et saluum me fecit dex-* μ 1532
tera tua.

14. Potest et sic intellegi : *super iram inimicorum*
meorum extendisti manum tuam : irascebantur inimici,
 uindicasti me de inimicis. *Peccator uidebit et irascetur, denti-* PL
bus suis frendet et tabescet. Vbi sunt qui dicebant : Pereat no- 1782
 5 men christianorum de terra ? Certe aut moriuntur, aut conuer-
 tuntur. Ergo *super iram inimicorum extendisti ma-*
num tuam, quamdiu diceretur quod scriptum est : *Inimici*
mei dixerunt mala mihi, quando morietur et peribit nomen eius ?
 quando delebitur nomen christianorum de terra ? Cum dicunt
 10 ista, partim crediderunt, partim perierunt, pauci timidi re-
 manserunt. Quanta ira inimicorum saeuiebat, quando sanguis
 martyrum fundebatur ? Quomodo se putabant nomen christi-
 anorum delere de terra ! *Super iram inimicorum meo-*
rum extendisti manum tuam, et saluum me fecit dex-
 15 *tera tua*. Ecce illi qui martyres persequebantur, memorias
 martyrum inquirunt, aut ubi adorent, aut ubi se inebrient ;
 quaerunt tamen. *Super iram inimicorum meorum ex-*
tendisti manum tuam, et saluum me fecit dextera
tua. Secundum desiderium *saluum me fecit dextera tua*.
 20 Est quaedam salus in dextera ; nam est altera salus in sinistra :

13, 16 cfr Ps. 35, 9.10. 17 cfr Rom. 8, 23 ; 7, 25. 20 cfr Gen. 3, 18.19.
 14, 3 Ps. 111, 10. 7 Ps. 40, 6.

13 respicis Reg. 17 dedi] *plures codd. Am. Er., dedisti Lou.* 14, 5 et infra
 christianum *b plures codd.* 16 adorent] oberrent *b, orent aliquot codd.*

salus temporalis et carnalis, in sinistra est ; salus aeterna cum angelis, in dextera est. Ideo iam in ipsa immortalitate positus Christus, dicitur sedere ad dexteram Dei. Non enim Deus habet in seipso dexteram aut sinistram ; sed dextera Dei dicitur
 25 felicitas illa, quae quoniam ostendi oculis non potest, tale nomen accepit. Hac dextera tua saluum me fecisti, non secundum salutem temporalem. Nam Crispina occisa est ; sed numquid deseruit illam Deus ? Non illam fecit saluam in sinistra, sed fecit in dextera. Machabaei quanta tormenta perpessi
 30 sunt ! Tres autem pueri in mediis ignibus deambulando laudauerunt Deum. Illorum salus in dextera, istorum etiam in sinistra. Aliquando ergo non saluat in sinistra sanctos suos ; sed semper saluat in dextera. Impios autem plerumque saluat in sinistra, non saluat in dextera. Nam illi qui persequerentur
 35 Crispinam, sani erant in corpore : illa occisa est, illi uiuunt. Illorum salus in sinistra, illius in dextera : *Et saluum me fecit dextera tua.*

8. **15.** *Domine, retribues pro me.* Ego non retribuio ; tu retribues pro me. Saeuiant inimici, quantum libet ; tu retribues quod ego non possum. *Domine, retribues pro me.* In ipso capite nostro adtendite. Reliquit enim nobis exemplum, ut sequamur uestigia eius. *Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius : qui cum malediceretur, non re-maledicebat dicens : Domine, retribues pro me : cum iudicaretur, non comminabatur ; sed commendabat se illi iudicanti iuste.* Quid est : *Domine, retribues, pro me ?* Ego, inquit, non
 10 *quaero gloriam meam ; est qui quaerat et iudicet. Non uosmet-ipsos uindicantes, carissimi, apostolus dicit, sed date locum irae. Scriptum est enim : Mihi uindictam, et ego retribuam, dicit Dominus. Domine retribues pro me.*

16. Est hic alius intellectus non neglegendus, et forte magis
 eligendus. *Domine Christe, retribues pro me.* Ego enim si reddam, rapui ; tu quod non rapuisti, soluisti : *Domine, retribues pro me.* Vide illum retribuentem pro nobis. Venerunt qui tributum exigent ; exigebant tributum didrachmam, id est duas drachmas in uno homine : uentum est ad Dominum, ut solueret tributum ; immo non ad ipsum, sed ad discipulos ; et dictum est illis : *Magister uester non soluit tributum ? Illi retulerunt ad eum. Et ille : Reges terrae a quibus exi-
 10 gunt tributum ? a filiis suis, an ab alienis ?* Responderunt : *Ab alienis.* Ergo, inquit, *liberi sunt filii. Sed tamen ne scandalizemus eos, ait Petro : uade, mitte hamum in mare, et qui primus piscis adscenderit, aperi os eius, et inuenies staterem, id est*

23 cfr Marc. 16, 19. 29 cfr II Mach. 7, 3. 30 cfr Dan. 3, 24. 15, 5 I Petr. 2, 21-23. 9 Ioh. 8, 50. 10 Rom. 12, 19 12 Deut. 32, 35. 16, 8/15 Matth. 17, 23-26.

15, 1 retribuere *Prosp.* 8 iniuste *unus cod. Am.*

duas didrachmas. Stater ponderis genus est, habens quattuor
 15 drachmas. *Inuenies ibi ; da illis pro me et te. Domine, re-
 tribues pro me.* Merito habemus primum piscem hamo
 captum, hamo comprehensum ; primum surgentem de mari,
 primogenitum a mortuis. In eius ore inuenimus duas didrach-
 20 mas, id est quattuor drachmas : in eius ore inuenimus quattuor
 euangelia. Istis quattuor drachmis ab exactione huius saeculi
 liberamur ; per quattuor euangelia debitores non remanebi-
 mus ; ibi enim peccata nostra omnia soluuntur. Retribuit ergo
 pro nobis : gratias misericordiae ipsius. Nihil debebat ; pro se
 non reddidit, sed pro nobis reddidit. *Ecce, inquit, uenit prin-
 25 cepts mundi huius, et in me nihil inueniet.* Quid est : *in me
 nihil inueniet ?* Nullum peccatum in me inueniet ; quae occi-
 dat me, non habet. *Sed ut sciant omnes, ait, quia uoluntatem
 Patris mei facio, surgite, eamus hinc.* Quid est : *surgite, eamus
 hinc ?* Id est, non necessitate, sed uoluntate patior, reddens
 30 quod non debeo : *Domine, retribues pro me.*

17. *Domine, misericordia tua in aeternum.* Quid
 desiderem ? Non diem hominum. *Non laboraui subsequens te,
 Domine, et diem hominum non concupiui ; tu scis.* Ecce martyr
 sancta Crispina si desideraret diem hominum, negaret Chri-
 5 stum. Plus hic uiueret, sed in aeternum non uiueret. Maluit
 in aeternum uiuere, quam paulo amplius temporaliter uiuere.
 Denique *Domine, misericordia tua in aeternum ;* non
 ad tempus uolo liberari. *Misericordia tua in aeternum,*
 qua martyres liberasti, et sic cito de hac uita abstulisti. *Do-
 10 mine, misericordia tua in aeternum.*

18. *Opera manuum tuarum ne despicias.* Non dico,
 Domine : Ne despicias opera manuum mearum ; non me iacto
 de operibus mei. *Exquisiui quidem Dominum manibus meis
 nocte coram eo, et non sum deceptus ;* sed tamen non commendo
 5 opera manuum mearum ; timeo ne cum inspexeris, inuenias
 plura peccata quam merita. Hoc solum rogo, hoc dico, hoc
 impetrare desidero : *Opera manuum tuarum ne despi-
 cias.* Opus tuum in me uide, non meum ; nam meum si uide-
 ris, damnas ; tuum si uideris, coronas. Quia et quaecumque
 10 sunt bona opera mea, abs te mihi sunt, et ideo tua magis quam
 mea sunt. Audio quippe ab apostolo tuo : *Gratia salui facti
 estis per fidem, et hoc non ex uobis, sed Dei donum est ; non ex
 operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum,
 creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Ergo, siue in eo quod
 15 homines sumus, siue in eo quod ex nostra impietate mutati et
 iustificati sumus, Domine, *opera manuum tuarum ne
 despicias.*

24 Ioh. 14, 30.31. 17, 2 Jer. 17, 16. 18, 3 Ps. 76, 3. 11 Eph. 2, 8-10.

16, 17 hamo] amore duo codd. 17, 2 pr. non] om. b, nosti Christ, et signum inter-
 rogationis ponit post hominum 9 quia plures codd. Am. 18, 1 dispicias b, respicias a

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Habitus Vtica.

1. Psalmum nobis breuem paraueramus, quem mandaueramus cantari a lectore ; sed ad horam, quantum uidetur, perturbatus, alterum pro altero legit. Maluimus nos in errore lectoris sequi uoluntatem Dei, quam nostram in nostro proposito. Si ergo uos in eius prolixitate aliquamdiu tenuerimus, nobis non imputetis ; sed credatis Deum nos non infructuose laborare uoluisse. Neque enim frustra in primo peccato nostro poenam accepimus, ut in sudore uultus nostri panem manducemus. Tantum si panis est, attendite. Panis autem est, si
 10 Christus est : *Ego sum*, inquit, *panis uiuus qui de caelo descendi*. Quem manifestatum habemus in euangelio, ipsum quaeramus et in prophetis. Hunc ibi non uident super quorum cor adhuc uelamen positum est, unde audiuit Caritas uestra hesternodie. Nobis autem quia sacrificium uespertinum crucis Domini conscidit uelum, ut pateant iam templi secreta ; quamdiu nobis Christus praedicatur, etsi cum labore et sudore, manducandus est panis.

2. Loquitur autem Dominus noster Iesus Christus in prophetis aliquando ex persona capitis nostri, qui est ipse Christus saluator, sedens ad dexteram Patris ; qui etiam propter nos natus de uirgine, et sub Pontio Pilato, qualia nostis, passus est ; fuso innocente sanguine, quod est pretium nostrum, redemit nocentes a captiuitate, in qua detinebamur a diabolo, donans nobis delicta, et ipso pretio nostro sanguine suo delens chirographum quo debitores tenebamur. Ipse est rector et sponsus et redemptor ecclesiae, caput nostrum. Et utique si
 10 caput est, habet corpus. Corpus autem eius sancta ecclesia, quae etiam coniux eius ; cui dicit apostolus : *Vos autem estis corpus Christi et membra*. Totus itaque Christus caput et corpus, tamquam integer uir ; quia et femina de uiro facta est, et ad uirum pertinet ; et dictum est de primo coniugio : *Erunt*
 15 *duo in carne una*. Hoc autem ad mysterium interpretatur apostolus non frustra esse dictum de illis duobus hominibus, nisi quia in eis iam figurabatur Christus et ecclesia. Nam hoc sic exponit apostolus : *Erunt duo in carne*, inquit, *una : sacramentum hoc magnum est ; ego autem dico, in Christo et ecclesia*. PL
 20 Dicit etiam ipsum Adam formam futuri : *Qui est*, inquit, 1785

CXXXVIII, 1, 8 cfr Gen. 3, 19. 10 Ioh. 6, 41. 12 cfr II Cor. 3, 14.
 2, 3 cfr Marc. 16, 19. 4 cfr Luc. 2, 7 ; 21, 1 sqq. 5 cfr Col. 2, 13.14.
 11 I Cor. 12, 27. 14 Gen. 2, 24. 18 Eph. 5, 31.32. 20 Rom. 5, 14.

forma futuri. Si ergo Adam forma futuri, quomodo de latere dormientis Eua facta est, sic ex latere Domini dormientis, id est, in passione morientis, et in cruce percusso de lancea, manauerunt sacramenta, quibus formaretur ecclesia. Nam de
 25 futura eadem passione sua sic dicit in alio psalmo : *Ego dormiui, et somnum cepi ; et exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me*. Ergo dormitio intellegitur passio. Eua de latere dormientis, ecclesia de latere patientis. Loquitur ergo Dominus noster Iesus Christus in Prophetis aliquando ex uoce sua,
 30 aliquando ex uoce nostra, quia unum se facit nobiscum ; sicut dictum est : *Erunt duo in carne una*. Vnde dicit et ipse Dominus in euangelio, cum de coniugio loqueretur : *Igitur iam non sunt duo, sed una caro*. Vna caro, quia de nostra mortalitate carnem suscepit ; non autem una diuinitas, quia ille Creator, ^{μ 1535}
 35 nos creatura. Quidquid igitur Dominus loquitur ex persona susceptae carnis, et ad illud caput pertinet quod iam adscendit in caelum, et ad ista membra quae adhuc in terrena peregrinatione laborant ; pro quibus laborantibus membris, cum ea Saulus insequeretur, clamauit de caelo : *Saule, Saule, quid*
 40 *me persequeris ?* Audiamus ergo loquentem Dominum Iesum Christum in prophetia. Cantati enim sunt ipsi psalmi longe antequam Dominus de Maria nasceretur, non antequam Dominus esset. Semper enim Creator omnium, aliquando autem
 45 et natus ex creatura. Diuinitatem illam credamus, et quantum possumus, intellegamus aequalem Patri. Sed illa diuinitas Patri aequalis, facta est particeps nostrae mortalitatis, non de suo, sed de nostro ; ut et nos efficeremur participes diuinitatis eius, non de nostro, sed de ipsius.

2. 3. *Domine, probasti me, et cognouisti me*. Dicat hoc ipse Dominus Iesus Christus, dicat et ipse : *Domine, Patri*. Non enim Dominus eius Pater eius, nisi quia dignatus est
 5 nasci secundum carnem. Pater est Dei, Dominus hominis. Vis nosse cui Pater est ? Aequali sibi Filio. Apostolus dicit : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis*
Deo. Huic formae Pater est Deus, aequali sibi formae, unigenito Filio nato de substantia sua. Propter nos autem, ut reficeremur, et efficeremur participes diuinitatis eius, reparati ad
 10 uitam aeternam, quia ipse, ut dixi, factus est particeps mortalitatis nostrae ; quid de illo ait apostolus ibi, ubi dixerat : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis*
Deo ? Sed semetipsum, inquit, exinaniuit, formam serui accipiens ; in similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut
 15 *homo*. Erat autem in forma Dei aequalis Patri ; et accepit for-

21 cfr Gen. 2, 21.22. 23 cfr Ioh. 19, 34. 25 Ps. 3, 6. 31 Gen. 2, 24.
 32 Matth. 19, 6. 39 Act. 9, 4. 3, 5 Phil. 2, 6.7.

3, 1 domine in finem psalmus ipsi dauid *iit. praem. a, om. Aug.*

mam serui, qua minor esset Patre. Vnde utrumque dicit in euangelio, et : *Ego et Pater unum sumus*, et : *Quoniam Pater maior me est. Ego et Pater unum sumus*, secundum formam Dei : *Pater maior me est*, secundum formam serui. Ergo quia
 20 et Pater et Dominus est, Pater formae Dei, Dominus formae serui ; dicat ergo ipse, nec miremur, nec scandalizemur, quia PL
 1786
 Filius Dei unicus dicit : *Domine, probasti me, et cognouisti me. Probasti, et cognouisti* : non quia non nouerat, sed quia notum aliis fecerat. *Probasti me, inquit, et*
 25 *cognouisti me.*

4. *Tu cognouisti sessionem meam et resurrectionem meam.* Quid hic sessio ? quid hic resurrectio ? Qui sedet, humilat se. Sedit ergo Dominus in passione, surrexit in resurrectione. *Tu, inquit, hoc cognouisti*, id est, tu uol
 5 luisti, tu adprobasti ; secundum uoluntatem tuam factum est. Si autem uolueris accipere uocem capitis ex persona corporis, dicamus et nos : *Tu cognouisti sessionem meam et resurrectionem meam.* Sedet enim homo, quando humilat se in paenitentia ; surgit autem remissis peccatis, quando eri
 10 gitur in spem uitae aeternae. Propterea et in alio psalmo dicitur : *Surgite posteaquam sedistis, qui manducatis panem doloris.* Panem doloris paenitentes manducant, qui cantant in alio psalmo, et dicunt : *Factae sunt mihi lacrimae meae panis die ac nocte.* Quid est ergo : *Surgite posteaquam sedistis ?* μ 1536
 15 Nolite exaltari, nisi humilati fueritis. Multi enim uolunt surgere, antequam sederint ; uolunt se iustos uideri, antequam peccatores se esse confessi sint. Ergo si ex persona capitis nostri accipis, sic intellege : *Tu cognouisti sessionem meam et resurrectionem meam*, passionem meam et re
 20 surrectionem meam. Si ex persona corporis : *Tu cognouisti sessionem meam et resurrectionem meam*, coram oculis tuis et peccata confessus sum, et tua gratia iustificatus sum.

3.4. 5. *Intellexisti cogitationes meas de longinquo ; semitam meam et limitem meum inuestigasti, et omnes uias meas praeuidisti.* Quid est : *de longinquo ?* Cum adhuc in peregrinatione sum, antequam ad illam patriam ue
 5 niam, tu cognouisti cogitationem meam. Adtende illum filium minorem ; quia ipse etiam factus est corpus Christi, ecclesia de gentibus ueniens. Ierat quippe in longinquum filius minor. Duos enim filios habebat quidam paterfamilias : maior non longe ierat, sed in agro operabatur, et significat sanctus in lege
 10 facientes opera et praecepta legis. Genus autem humanum

17 Ioh. 10, 30.
 Luc. 15, 11-20.

Ioh. 14, 28.

4, 11 Ps. 12, 6.2.

13 Ps. 41, 4.

5, 8 cfr

4, 1 sedem a

5, 1 longe a Prosp.

7 et 9 ierat] erat aliquot codd.

quod deflexerat in idolorum culturam, in longinquo fuerat peregrinatum. Quid tam longe ab eo qui fecit te, quam figmentum quod tibi ipse fecisti? Profectus est ergo filius minor in regionem longinquam, portans secum substantiam suam, 15 et sicut nouimus in euangelio, dissipauit eam uiuens prodige cum meretricibus; et famem passus applicuit se cuidam principi regionis illius; et ille eum porcis pascendis praeposuit, de quorum siliquis cupiebat saturari, nec poterat. Post laborem, et trituram, et tribulationem, et egestatem, uenit illi in 20 tem pater, et uoluit redire; et sic ait: *Surgam, et ibo ad patrem meum. Surgam*, dixit; sederat enim. Eius ergo uocem hic agnosce dicentis: *Tu cognouisti sessionem meam et resurrectionem meam*. Sedi in egestate, surrexi in desiderio panis tui. *Intellexisti cogitationes meas de longinquo.* PL 1787

25 Longe enim eram profectus; sed ubi non est quem deserueram? *Intellexisti cogitationes meas de longinquo*. Propterea sic dicit Dominus in euangelio, quia *occurrit illi pater uenienti*. Vere, quia intellexerat cogitationes eius de longinquo, *semitam meam et limitem meum inuestigasti*. 30 *Semitam*, inquit, *meam*: quam, nisi malam, quam ille ambulauerat, ut patrem desereret, quasi occultus esse posset ab oculis uindicantis; aut uero in illa egestate contereretur, aut porcos pascere poneretur, nisi pater uellet flagellare longinquum, ut reciperet propinquum? Ergo tamquam deprehensus 35 fugitiuus, sequente se uindicta legitima Dei, uindicantis in affectiones nostras, quacumque ierimus et quocumque progressi fuerimus; tamquam ergo deprehensus fugitiuus loquitur: *Semitam meam et limitem meum inuestigasti*. Quid est: *semitam meam*? Qua profectus sum. Quid est: 40 *limitem meum*? Quo usque perueni. *Semitam meam et limitem meum inuestigasti*. Limes meus ille longinquus non fuit longe ab oculis tuis: multum ieram, et tu ibi eras. *Semitam meam et limitem meum inuestigasti*.

6. *Et omnes uias meas praeuidisti*. Non dixit, uidisti, sed: *praeuidisti*. Antequam eas irem, antequam eas am- 15 bularem, praeuidisti eas; et permisisti me in labore ire uias meas, ut si nollem laborare, redirem in uias tuas. *Quoniam non est dolus in lingua mea*. Quare hoc dixit? Quia ecce fateor tibi; ambulauit semitam meam, factus sum longinquus a te; discessi a te, cum quo mihi bene erat, et bono meo male mihi fuit sine te. Nam si mihi bene esset sine te, nollem forsitan redire ad te. Ergo iste confitens peccata sua, 10 dicens corpus Christi iustificatum, non in se, sed in illius gratia, dixit: *Non est dolus in lingua mea*.

11 deflexerat] *codd.*, defluxerat *b edd.*
Er. Lou.

18 siliquis] *b codd. Am.*, et reliquiis *add.*
 37 fuerimus] *b codd.*, agnoscimur *add. edd.*

5. **7.** *Ecce tu, Domine, cognouisti omnia nouissima et antiqua.* Cognouisti nouissima mea, quando porcos pavi : cognouisti antiqua mea, quando a te partem substantiae meae expetiui. Antiqua mihi fuerunt exordia malorum nouissimorum. Antiquum peccatum, quando lapsi sumus ; nouissima poena, quando in istam mortalitatem laboriosam periculosamque peruenimus. Atque utinam nobis ista sit nouissima ! Erit ista nouissima, si iam redire uouerimus. Est enim alia quibusdam impiis nouissima, quibus dicitur : *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius.* Nos autem, fratres, huc usque deseruimus Deum ; usque ad huius uitae mortalitatem sufficiat labor noster. Recordemur panem Patris nostri, recolamus beatitudinem domus patris nostri ; non nos delectent siliquae porcorum, doctrinae daemoniorum. *Ecce tu, Domine, cognouisti omnia nouissima et antiqua : nouissima, quo perueni ; antiqua, ubi te offendi. Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam. Finxisti me : ubi ?* In ista mortalitate ; iam ad labores, ad quos omnes nati sumus. Non enim quisquam nascitur, nisi quem Deus finxerit in utero matris suae ; aut ulla creatura est cuius non est ille plasmator. Sed *finxisti me* in isto labore : *et posuisti super me manum tuam ;* uindicem manum, grauantem superbum. Ita enim salubriter deiecit elatum, ut erigat humilem. *Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam.*
6. **8.** *Mirificata est scientia tua ex me ; inualuit, non potero ad illam.* Aliquid quod obscurum quidem est, sed cum non parua dulcedine intellegitur, aduertentes audite. Moyses sanctus Dei famulus, cum quo loquebatur Deus per nubem, quia temporaliter loquens utique per assumptam creaturam loquebatur seruo suo ; id est, non per substantiam suam, sed per assumptam aliquam corporalem creaturam, per quam uoces illae fierent, et humanis atque mortalibus auribus personarent. (Sic enim loquebatur tunc Deus, non quomodo loquitur in substantia sua. Quomodo enim loquitur in substantia sua ? Locutio Dei, Verbum Dei est ; Verbum Dei Christus est : Verbum illud non sonat et transit, sed semper incommutabiliter manet Verbum, per quod facta sunt omnia. Cui Verbo dicitur (ipsa est enim et Sapientia Dei) : *Mutabis ea, et mutabuntur ; tu autem idem ipse es.* Et alio loco de Sapientia cum scriptura diceret : *In seipsa manens, ait, innouat omnia.* Illa ergo Sapientia stans (si dici debet uel stans : dicitur

PL
1788

7, 9 Matth. 25, 41. 8, 4 cfr Ex. 33, 9 ; 34, 5. 13 cfr Ioh. 1, 3. 14 Ps. 101, 27. 16 Sap. 7, 27.

7, 1 domine, tu b a *Prosp. cum LXX et Vulg., fort. recte* 17 pr. me] mare a
8, 1 inualui b (sed 9, 16 inualuit) 2 nec a eam *Prosp.*

tur autem propter incommutabilitatem, non propter immobilitatem) et eodem modo se semper habens, nullo loco, nullo
 20 tempore uariata, nusquam aliter quam hic aut ibi, numquam
 aliter quam nunc aut antea, ipsa est locutio Dei. Locutio uero ^{μ 1538}
 illa quae fiebat ad Moysen, ad hominem fiebat per syllabas,
 per transeuntes sonos. (Non autem fierent ista, nisi Deus assu-
 meret talem creaturam, per quam huiusmodi sermonem et
 25 uoces emitteret) : Moyses sanctus nouerat istam locutionem
 Dei assumtis quibusdam corporeis creaturis fieri ; et deside-
 rauit et concupiuit uidere ipsam speciem Dei, et loquenti se-
 cum Deo dixit : *Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temet-*
ipsum. Cum hoc uehementer concupisceret, et hoc quadam,
 30 si dicendum est, amica familiaritate, qua ipse dignatus est,
 extorquere uellet Deo, ut uideret eius maiestatem et faciem,
 quomodo dici potest facies Dei ; ait illi : *Non potes uidere*
faciem meam : nemo enim uidit faciem meam, et uixit. Sed po-
nam te in spelunca petrae, et transibo, et ponam super te manum
 35 *meam ; cum autem transiero, posteriora mea uidebis.* Et ex
 his uerbis natum est alterum aenigma, id est obscura quaedam
 figura rerum. *Cum transiero, posteriora mea uidebis,* dicit Deus,
 quasi ex alia parte habeat faciem, ex alia dorsum. Absit a
 nobis tale aliquid de illa maiestate sentire. Nam qui hoc sen-
 40 tit de Deo, quid ei prodest quod templa clausa sunt ? Idolum
 in corde suo fabricat. Sunt ergo in illis uerbis magna mysteria.
 Loquebatur Dominus, ut dixi, per creaturam, quomodo uellet
 famulo suo. Intellecta est illic persona ipsius Domini et Sal-
 uatoris nostri Iesu Christi. Qui quidem secundum formam
 45 Dei, qua aequalis est Patri, similiter oculis humanis inuisi-
 bilis est, sicut et Pater. Si enim sapientia humana uideri oculis
 non potest, Virtus et Sapientia Dei uideri oculis carnis
 potest ? Sed quia erat Dominus opportuno tempore carnem
 suscepturus, ut oculis etiam carnis propter salubritatem,
 50 curandae intus mentis appareret, quando ita apparere opus
 esset ; hoc praedicens Moysi figurate ait : *Faciem meam uidere*
non potes ; posteriora mea uidebis, sed cum transiero ; ut autem
 non uideas faciem meam, manus mea erit super te. Transire
 quid fuit Domino, nisi quod euangelista dicit : *Cum autem ue-*
 55 *nisset hora, ut transiret Iesus de hoc mundo ad Patrem ?* Nam
 ipsum transitum significat Pascha. Quod enim hebraico uerbo
 dicitur Pascha, latine transitus interpretatur. Quid est :
Faciem meam non uidebis, sed posteriora mea uidebis ? Cuius
 personam gerebat ille Moyses, quando ei dictum est : *Faciem*
 60 *meam non uidebis, sed posteriora mea uidebis, et hoc cum*
transiero ; ut autem non uideas faciem meam, *ponam super*

PL
1789

28 Ex. 33, 13.

32 Ex. 33, 20-23.

44 cfr Phil. 2, 6.

54 Ioh. 13, 1.

40 templa] b quidam codd. Lou., dei add. alii codd. Am. Er.

te manum meam ? Faciem suam dixit, prima sua ? et quodam modo posteriora sua, transitum de hoc mundo passionis suae. Apparuit Iudaeis ; non eum cognouerunt. Eorum personam
 65 gerebat Moyses, quando ei dicebatur : *Faciem meam non potes uidere.* Vnde autem non uiderunt Deum in carne positum ? Quia grauata erat super eos manus Domini. De illis enim dixerat Isaias : *Incrassa cor populi huius, et oculos eius grauata ;* et eorum uox est in alio psalmo : *Quoniam grauata est super me*
 70 *manus tua.* Vt ergo non cognoscerent tunc diuinitatem Christi (si enim cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixis- μ 1539 sent : non crucifixo autem Domino, sanguis illius non rediret orbem terrarum), quid egit Deus, nisi quod ait apostolus, altitudinem diuitiarum sapientiae et scientiae Dei, ubi ex-
 75 clamat : *O altitudo diuitiarum sapientiae et scientiae Dei ! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et inuestigabiles uiae eius ! Quis enim cognouit sensum Domini ? aut quis consiliarius eius fuit ? Aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei ? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia ; ipsi gloria in*
 80 *saecula saeculorum.* Apostolus hoc dicit, quia superius dixerat : *Caecitas ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret.* Excaecati sunt ergo ex parte Iudaei, merito superbiae suae, quia se iustos dicebant ; et excaecati crucifixerunt Dominum. Posuit super eos
 85 manum suam, ne uiderent eum, donec transiret, scilicet de hoc mundo ad Patrem. Videamus si posteaquam transiit, uiderunt posteriora eius. Resurrexit Dominus, apparuit discipulis suis et omnibus qui in eum iam crediderant ; non eis a quibus cru- PL
 90 cifixus erat, quia super illos manum posuerat, donec trans- 1790 iret. Adscendit autem in caelum, quadraginta diebus factis cum discipulis suis. Impleto autem die Pentecostes, misit eis Spiritum sanctum. Repleti Spiritu sancto, coeperunt omnium linguis loqui, qui in una nati erant, et unam solam didicerant. Expauerunt, et exhorruerunt tantum miraculum, milia eo-
 95 rum qui crucifixerant Dominum : compuncti corde de tanto miraculo, quaesierunt consilium ab apostolis, quid facerent, posteaquam eis praedicatus est Christus, mirantibus unde idiotae homines linguis omnibus loquerentur. Per Petrum igitur apostolum annuntiato eis Christo, quem in cruce con-
 100 temserant, quem tamquam mortalem hominem irriserant : cui propterea insultabant, quia de cruce non descendebat, cum utique maius multo fuerit quod fecit, de sepulcro resurgere, quam de cruce descendere ; annuntiato ergo sibi Christo

68 Isai. 6, 10.

69 Ps. 31, 4.

71 1 Cor. 2, 8.

75 Rom. 11, 33-36.

81 Rom. 11, 25.26.

90 cfr Act. 1, 3 ; 2, 1 sqq.

70 christi] b cum praecipuis codd., grauati sunt add. alii codd. edd.

dixerunt : *Quid faciemus ?* Illi qui saeuierunt in Dominum, quem uidebant, iam consilium petunt salutis ; et dictum est eis : *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini nostri Iesu Christi ; et dimittentur uobis peccata uestra.* Ecce uiderunt posteriora eius, cuius faciem uidere non potuerunt. Manus enim eius erat super oculos eorum ; non semper, sed donec transiret. Posteaquam transiit, abstulit manum ab oculis eorum. Ablata manu ab oculis suis, dicunt discipulis : *Quid faciemus ?* Primo saeui, postea pii ; primo irati, postea timidi ; primo duri, postea flexi ; primo caeci, postea illuminati.

9. Puto quod agnoscamus et in hoc psalmo uoces huiusmodi etiam gentium recordantium infidelitatem suam. *Conclusit enim Deus omnes in infidelitate, ut omnium misereatur. Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam. Mirificata est scientia tua ex me, inualuit, non potero ad illam.* Veluti posuisti super me manum tuam : mirus mihi factus es ; non te comprehendo cum quo eram. Quam facilis mihi erat uultus patris, quando dixi : *Da mihi substantiam meam, quae me contingit.* Ecce profecto in regionem longinquam et fame contrito, multum mihi est, et labor est ante me ; non possum percipere quod dimisi. *Mirificata est enim, inquit, scientia tua ex me.* Ex peccato meo factum est ut mirificata mihi esset, et incomprehensibilis mihi exsisteret. Nam erat mihi facilitas contemplantis te, quando non superbia reliqueram te. *Mirificata est scientia tua ex me ; inualuit, non potero ad illam, sed subaudis ex me. Non potero ad illam ex me.* Cum ergo potero, non potero nisi ex te.

7. 10. Ecce inuenis in longinquo fugitium non latere oculos eius a quo fugit. Et quo iturus est iam, cuius limes est inuestigatus ? Videte quid dicit : *Quo ibo a spiritu tuo ? Spiritus enim Domini repleuit orbem terrarum. Quis potest fugere in mundo ab illo Spiritu, quo plenus est mundus ? Quo ibo a spiritu tuo ? et quo a facie tua fugiam ?* Locum quaerit quo fugiat ab ira Dei. Quis est locus recepturus fugitium Dei ? Homines qui suscipiunt fugitiuos, quaerunt ab eis, a quo fugerint ; et quem seruum inuenerint alicuius domini minus potentis, tamquam sine ullo timore suscipiunt, dicentes in corde suo : Non habet iste talem dominum a quo possit inuestigari. Cum autem audierint dominum potentem, aut non suscipiunt, aut cum magno timore suscipiunt ; quia et homo potens falli potest. Vbi non est Deus ? quis fallit Deum ? quem non uidet Deus ? a quo fugitium suum non re-

104 Act. 2, 37-38. 9, 2 Rom. 11, 32. 8 Luc. 35, 12. 10, 3/4 cfr Sap. 1, 7.

10, 3 ad spiritu a 6 et] aut *Prosp.*

petit Deus ? Quo ergo ibit fugitiuus iste a facie Dei ? Vertit se hac atque illac, quasi quaerens locum fugae suae.

8. **11.** *Si adscendero, inquit, in caelum, tu ibi es ; si descendero in infernum, ades.* Tandem cognouisti, male fugitiue, nullo pacto te posse fieri longe ab eo, a quo longinquare uoluisti. Ecce ille ubique est : tu, quo iturus es ? Inuenit
5 consilium, et hoc ab illo qui eum iam reuocare dignatur inspiratum. *Si adscendero in caelum, tu ibi es ; si descendero in infernum, ades.* Si me extulero, te inuenio repressorem ; si me abscondero, te inuenio inquisitorem ; et non inquisitorem tantum, sed et inuestigatorem. Si enim superbiero
10 de iustitia mea, tu ibi es, cuius est uera iustitia. Si peccando uenero in profundum malorum, et confiteri contemsero, dicens : *Quis me uidet ? in inferno enim quis confitebitur tibi ?* etiam illic ades, ut uindices. Quo ergo iturus sum, ut a facie tua fugiam, id est, iratum te non sentiam ?

9. **12.** Hoc consilium inuenit : Sic fugiam, inquit, a facie tua, sic fugiam a Spiritu tuo ; ab ultore Spiritu, a uindice facie, sic fugiam. Quomodo ? *Si recipiam pennas meas in directum, et habitabo in extrema maris,* sic possum fugere a facie tua. Si in extrema maris uult fugere a facie Dei, ibi non erit ille a quo fugit, de quo dixit : *Si descendero in infernum, ades ?* Mirum si in extremis maris non est, qui nec apud inferos deest. Sed noui, inquit, quomodo fugiam ab ira tua. Recipiendae sunt pennae meae non in prauum, sed in
10 directum, ut nec in superbam erigar praesumptionem, nec in perditam mergar desperationem. Quas pennas uult assumere, nisi duas alas, duo praecepta caritatis ? In quibus duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae. Has, inquit, alas, has pennas si recipiam sic, et habitabo in extrema maris, possum
15 fugere a facie tua ad faciem tuam, a facie irati ad faciem placati. Quid enim est extremum maris, nisi finis saeculi ? Illuc iam uolemus spe et desiderio, habentes alas geminae caritatis ; non sit nobis requies, nisi in extremo maris. Nam si alibi re-^{μ 1541}
quiem uouerimus, in mare praecipitabimur. Volemus quo us-
20 que finiatur mare, suspendamus nos pennis geminae dilectionis ; ad Deum interim spe uolemus, et illum finem maris spe fideli praemeditemur.

10. **13.** Quis autem nos perducatur, adtendite : ille ipse cuius faciem irati uolumus fugere. Quid enim sequitur ? *Si descendero in infernum, ades. Si recipiam pennas meas* PL
in directum. Recipiam, inquit ; ergo amiserat. Si reci- 1792

11, 10 cfr Prou. 18, 3. 12 Eccli. 23, 25. Ps. 6, 6. 12, 12 cfr Matth. 22, 40.

11, 1 caelo a illic Prosp. 2 in] ad Prosp. 12, 3 recipiam] a, assumpsero Prosp. 4 habitauero a Prosp. extrema] codd., extremis edd. (cfr l. 7 sqq.), nouissima b a (cfr 13, l. 5/6 ; 15, 24, fort. recte), postremis Prosp.

5 *p̄iam pennas meas in directum, et habitabo in no-*
uissima maris. Etenim illuc manus tua deducet me,
et adducet me dextera tua. Hoc meditemur, fratres caris-
 simi, haec sit spes nostra, haec sit consolatio nostra. Recipia-
 mus pennas per caritatem, quas amisimus per cupiditatem.
 10 Cupiditas enim uiscum facta est pennarum nostrarum; elisit
 nos de libertate aeris nostri, id est aurarum illarum liberarum
 Spiritus Dei. Inde elisi perdidimus pennas, et fuimus quodam-
 modo captiuati in aucupis potestate: inde nos sanguine suo
 redemit, quem fugimus ut caperemur. Nutrit nobis pennas de
 15 praeceptis suis; erigimus eas iam sine uisco. Non amemus
 mare, sed uolemus in extrema maris. Nemo trepidet; sed ne-
 mo de pennis suis praesumat; quia et pennatos nisi ipse eri-
 gat, nisi ipse deducat, praecipitabimur in profunda maris,
 lassati et fatigati, quasi praesumentes de uiribus nostris. Opus
 20 ergo est ut habeamus pennas, et opus est ut ipse deducat; ad-
 iutor enim noster est. Habemus liberum arbitrium; sed illo
 ipso libero arbitrio quantum possumus, nisi nos adiuet ille
 qui iubet? *Etenim illuc manus tua deducet me, et ad-*
ducet me dextera tua.

11. **14.** Et considerans longinquitatem uiae, quid sibi dixit?
Et dixi: fortasse tenebrae conculcabunt me. Ecce
 enim iam credidi in Christum, iam erigor duabus alis geminae
 caritatis, et abundat iniquitas huius saeculi; et quoniam abun-
 5 dauit iniquitas, refrigescit caritas multorum. Sic dixit Domi-
 nus: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multo-*
rum. In ista uita inter tanta scandala, inter tam multa pec-
 cata, inter tantas turbas quotidianarum tentationum, quoti-
 dianarum suggestionum malarum, quid facio, inquit? quo-
 10 modo perueniam ad extrema maris? Audio terribiliter a Do-
 mino: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multo-*
rum; deinde subiecit: *Qui perseuerauerit usque in finem, hic*
saluus erit. Adtendens longitudinem uiae, dixi mihi: *Fortasse*
tenebrae conculcabunt me. Et nox illuminatio in de-
 15 *liciiis meis.* Facta est mihi nox illuminatio; quia in nocte me
 desperaueram posse transire tantum mare, et tantam uiam
 superare, et uenire ad extremum perseuerando usque in finem.
 Gratias illi qui me quaesiuit fugitium, qui terga mea flagelli
 plaga percussit, qui me uocando, ab interitu reuocauit, qui
 20 fecit mihi illuminatam noctem. Nox est enim quamdiu ista
 uita agitur. Quomodo est nox illuminata? Quia Christus de-
 scendit in noctem. Accepit Christus carnem de isto saeculo, et
 illuminauit nobis noctem. Perdiderat enim drachmam mulier

14, 6 Matth. 24, 12. 12 Matth. 24, 13. 23 cfr Luc. 15, 8.

13, 7 adducet] adducit b, conteneuit a 17 pennati plures codd. Am. 17/18
 regat b Corb. 14, 14 illuminatio] codd. a Prosp. cum LXX, mea add. edd.

illa ; accendit lucernam. Sapientia Dei perdiderat drachmam.

25 Quid est drachma ? Nummus, in quo nummo imago erat ^{μ 1542}
 ipsius Imperatoris nostri. Factus est enim homo ad imaginem
 Dei, et perierat. Et quid fecit mulier sapiens ? Accendit lucernam. Lucerna de luto est, sed habet lucem qua inueniatur PL
 drachma. Lucerna ergo sapientiae, caro Christi, de luto facta ¹⁷⁹³
 30 est ; sed Verbo suo lucet, inuenit perditos. *Et nox illuminatio in deliciis meis* : facta est mihi nox in deliciis. Deliciae nostrae Christus. Videte quemadmodum de illo modo gaudeamus. Clamores isti uestri, gaudia ista uestra unde sunt, nisi de deliciis ? Vnde autem istae deliciae, nisi quia nox illuminata est, nisi quia nobis Christus Dominus praedicatur ?
 35 Quia quaesiuit uos antequam quaereretis eum, et inuenit uos ut inueniretis eum. *Et nox illuminatio in deliciis meis.*

12. 15. *Quoniam tenebrae non obtenebrabuntur a te.*

Tu ergo noli tenebrare tenebras tuas ; et Deus illas non tenebrat, sed magis illuminat : quia illi dictum est in alio psalmo : *Tu illuminabis lucernam meam, Domine ; Deus meus, illuminabis tenebras meas.* Qui autem tenebrant tenebras suas, quas Deus non tenebrat ? Homines mali, homines peruersi ; cum peccant, utique tenebrae sunt ; dum non confitentur peccata quae fecerunt, sed insuper defendunt, tenebrant tenebras suas. Ergo iam si peccasti, in tenebris es ; sed confitendo tenebras tuas, mereberis illuminari tenebras tuas ; defendendo autem tenebras tuas, tenebrabis tenebras tuas. Et quando euades a duplicibus tenebris, qui in simplicibus laborabas ? Vnde autem Dominus non tenebrat tenebras nostras ? Quia non nos sinit impunita habere peccata ; flagellat nos in istis laboribus, et erudit nos. Tota ista miseria generis humani in qua gemit mundus, noueritis, fratres, quia dolor medicinalis est, non sententia poenalis. Videtis quia dolor ubique, ubique metus, ubique necessitas, ubique labores. Crescit auaritia, sed in malis. Si ad hoc Deus hic talibus flagellis erudit nos, ut non tenebrentur tenebrae nostrae ; agnoscamus nos sub poena flagelli esse, et benedicamus Deum miscentem amaritudines dulcedini uitae temporalis, ne temporalium deliciarum delectatione caecati, non desideremus delicias aeternas, nec uelimus finiri mare et habitare in nouissima maris. Saeuiant ergo fluctus maris ; quanto plus saeuiunt fluctus maris, tanto se illa cum pennis columba suspendit. Non ergo tenebrat Deus tenebras nostras ; quia miscet flagella peccatis nostris, et amaritudines prauis dulcedinibus nostris. Non nos tenebremus tene-

26 cfr Gen. 1-27. 15, 4 Ps. 17, 29.

15, 1 tenebrabuntur b a, obscurabuntur *Prosp.* abs te, b (*l. 31*) a 24 finiri] *opt. codd.*, finire b *edd.* nouissima] b *opt. codd.*, nouissimo *edd.* 25 in illa *Corb.* (*sc. nouissima*) 26 columbae *Corb.*

bras nostras defendendo peccata nostra ; et nox illuminatio
 30 in deliciis nostris. *Quoniam tenebrae non obtenebrabun-
 tur a te.*

16. *Et nox tanquam dies illuminabitur. Nox tam-
 quam dies :* dies nobis prosperitas saeculi, nox nobis ad-
 uersitas saeculi ; sed si cognoscamus merito peccatorum no-
 strorum nos aduersitates pati, et dulcia nobis sint flagella Pa-
 5 tris, ne sit amara sententia iudicis ; sic habebimus tenebras
 noctis huius, quomodo lumen noctis huius. Si nox est, quo-
 modo ibi lux est ? Nox est, quia erratur hic a genere humano ;
 nox est, quia nondum uenimus ad illum diem, quem non co-
 arctat hesternus et crastinus ; sed est dies perpetuus, sine
 10 ortu, quia sine occasu. Nox est ergo hic ; sed quamdam lucem
 suam nox ista habet, et tenebras suas. Quare sit generaliter ^{PL}
 nox diximus : quae est lux noctis huius ? Prosperitas et felicitas ¹⁷⁹⁴
 saeculi huius, gaudium temporale, honor temporalis, quasi
 lux est noctis huius. Aduersitas autem et amaritudo tribula-
 15 tionum uel ignobilitas, tanquam tenebrae sunt noctis huius.
 In hac nocte, in hac mortalitate uitae humanae habent homi-
 nes lucem, habent homines tenebras ; lucem prosperitatem,
 tenebras aduersitatem. Sed ubi uenerit Christus Dominus, et
 habitauerit animam per fidem, et promiserit aliam lucem, et
 20 inspirauerit et donauerit patientiam, et monuerit hominem
 non delectari prosperis, ne frangatur aduersis ; incipit homo
 fidelis indifferenter uti mundo isto, nec extolli quando res
 prosperae accidunt, nec frangi quando res aduersae sunt, sed
 ubique Dominum benedicere ; non solum quando abundat,
 25 sed etiam quando amittit ; non solum quando sanus est, sed
 etiam quando aegrotat ; ut sit in illo uera illa cantatio : *Bene-
 dicam Dominum in omni tempore ; semper laus eius in ore meo.*
 Si ergo *semper*, et quando lucet nox ista, et quando obscura
 est nox ista, quando arridet prosperitas, quando tristis est ad-
 30 uersitas, semper sit laus eius in ore tuo ; et fiet tibi quod modo
 dictum est : *Sicut tenebrae eius, sic et lumen eius.*
 Non me conculcant tenebrae eius, quia non me extollit lumen
 eius.

17. Ecce habes lumen ipsius in Iob : abundabat omnibus
 rebus. Lux noctis in illius diuitiis prima describitur ; quantis
 rebus et quanta copia redundabat, lux erat noctis eius. Putauit
 inimicus propterea illum talem uirum colere Deum, quia
 5 illa omnia donauerat ei, et petiuit ut auferrentur ab eo ; factae
 sunt tenebrae noctis illius quae primo habebat lucem. Nouer-
 rat tamen ille, siue lux ibi esset, siue tenebrae illam noctem
 esse, in qua peregrinaretur a Deo suo ; et habebat interiorem

16, 26 Ps. 33, 2.

16, 1 sicut a

lucem ipsum Deum suum, per quam lucem interiorē indifferenter haberet siue tenebras noctis illius, siue lucem. Propterea, quia in luce noctis illius, id est in rerum abundantia, colebat Deum, ablatis illi omnibus rebus, posteaquam factae sunt tenebrae illius, quid dixit ille? *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* In nocte sum quadam uitae huius: Dominus meus, inquit, habitat cor meum; illuminauit mihi solatiis quibusdam noctem istam, quando dedit copias rerum temporalium: subtraxit ipsam lucem temporalem, et quasi tenebrata est nox. Sed quia *sicut tenebrae eius, sic et lumen eius: Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Non sum tristis in nocte hac, quia *sicut tenebrae eius, sic et lumen eius.* Vtrumque transit, ut qui gaudent tamquam non gaudentes sint, et qui flent tamquam non flentes sint; quia *sicut tenebrae eius, sic et lumen eius.*

13. **18.** *Quoniam tu possedisti renes meos, Domine.* PL
 Non sine causa, *Sicut tenebrae eius, sic et lumen eius.* 1795
 Intus est possessor; non solum cor tenet, sed etiam renes; non solum cogitationes, sed etiam delectationes. Ipse ergo possidet unde me delectaret aliquid lucis in nocte; ipse tenet renes meos: non noui delectari nisi de luce interiorē sapientiae ipsius. Quid ergo? non delectaris de prosperitate rerum, de felicitate temporum, de honoribus, de diuitiis, de familia? μ 1544
 Non delector, inquit. Quare? Quia *sicut tenebrae eius, sic et lumen eius.* Vnde tibi ista indifferentia, ut sicut tenebrae eius, sic sit tibi et lumen eius? unde? *Quoniam tu possedisti renes meos, Domine; suscepisti me ex utero matris meae.* Dum essem in utero matris meae, non indifferenter habebam tenebras illius noctis et lucem illius noctis.
 Etenim uterus matris meae, consuetudo ciuitatis meae fuit. Quae est illa ciuitas? Quae nos primo genuit in captiuitate. Nouimus Babyloniam illam de qua hesterno die locuti sumus, unde proficiscuntur omnes qui credunt et suspirant illi luci, Ierusalem caelesti. Ego ergo dixi: Ex utero matris meae susceptus sum a Domino; inde mihi tenebrae noctis huius et lux huius noctis indifferentes factae sunt. Qui autem est in utero matris illius Babyloniae, gaudet prosperis saeculi, frangitur aduersitatibus saeculi; non nouit gaudere nisi aliquid prosperum eueniat secundum tempus; nec nouit contristari nisi aliquid aduersum eueniat secundum tempus. Iam exi de utero Babyloniae, incipe cantare hymnum Domino; egredere, et nascere; suscipiet te Deus ex utero matris tuae. Quis Deus? Deus ille

17, 13 Iob 1, 21. 23 cfr I Cor. 7, 30.

18, 19 caelestis aliquot codd. dixit Reg.

apostoli Pauli, qui dixit : *Cum autem placuit Deo, qui me segregavit de utero matris meae, reuelare Filium suum in me.* Quae
 30 enim erat mater eius ? Synagoga. Et ibi quid didicerat, nisi
 quod habebant et didicerant ipsi Iudaei et ipse populus ?
 Nomen in illis remanserat laudis Dei ; facta autem in eis non
 inueniebantur : erant in eis uerba Dei, quasi folia in arbore,
 et fructus nusquam. Talem arborem fici, sicut nostis, cum Do-
 35 minus inuenisset, maledicto arefecit. Inuenit enim in ea folia,
 et fructum non inuenit : quamdam nobis arborem figurabat.
 Nam fructuum illorum tempus nondum erat ; quod omnes ho-
 mines nouerant, artifex caeli et terrae non nouerat ? Ergo ille
 qui Paulum segregauit ab utero matris suae, ipse et nos segreg-
 40 auit ab utero matris nostrae. Cuius matris nostrae ? Illius
 Babyloniae. Suscepti ergo ex utero illo, iam incipiamus habere
 aliam spem. Promisit, fratres, quare gaudeatis ; fructus facite
 positi in alia spe. Iam non nouimus malum nisi offendere
 Deum, et non perduci ad illa quae promisit ; nec nouimus bo-
 45 num nisi promereri Deum, et perduci ad illa quae promittit.
 Quid illa bona mundi huius, et mala mundi huius ? Indifferen-
 ter habeamus ; quia iam suscepti ab utero illius matris nostrae
 indifferenter ea habentes, dicimus : *Sicut tenebrae eius,*
sic et lumen eius. Nec felicitas saeculi nos facit beatos, nec
 50 aduersitas miseros. Opus est iustitiam tenere, fidem diligere,
 sperare in Deum, diligere Deum, diligere et proximum. Post
 istos labores habebimus indefessam lucem, habebimus diem
 sine occasu ; transit quidquid est in ista nocte lucidum et tene-
 brosum. *Quoniam tu possedisti renes meos, Domine ;*
 55 *suscepisti me ex utero matris meae.*

14. **19.** *Confitebor tibi, Domine, quoniam terribiliter
 mirificatus es. Terribiliter mirificatus es :* eo ipso
 quod te miramur, tu terribilis es ; cum tremore gaudemus. Ti-
 memus enim ne de donis tuis nos extollentes per superbiam,
 5 mereamur amittere quod humilitate percepimus. *Confitebor
 tibi, Domine, quoniam terribiliter mirificatus es :* μ 1545
mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit ualde.
 Iam cognoscit anima mea ualde, quoniam suscepisti me ex
 utero matris meae ; antea uero mirificata est scientia tua ex
 10 me ; inualuerat, nec poteram ad illam. Ergo ex me inualuerat,
 nec poteram ad illam. Vnde modo anima mea cognoscit ualde,
 nisi quia nox illuminatio in deliciis meis est ? nisi quia uenit
 mihi gratia tua, et illuminauit tenebras meas ? nisi quia tu pos-

18, 28 Gal. 1, 15.16.

34 cfr Matth. 21, 19.

37 cfr Marc. 2, 13.

29 reuelare] praedicare *b quidam codd. Am.* 31 et didicerant] *om. b plures codd.*
 41 incipimus *b plures codd.* 42 prosit, fratres, quare gaudetis *b iidem codd.*
 fructuose agite *nonnulli codd.* (fructus agcite *b [sic]*) 55 a uentre *a*

sedisti renes meos ? nisi quia tu suscepisti me ex utero matris
 15 meae ?

15. **20.** *Non est absconditum os meum a te, quod fecisti in abscondito.* Os suum dicit ; quod uulgo dicitur ossum, latine os dicitur. Hoc in graeco inuenitur. Nam possemus hic
 5 putare os esse, ab eo quod sunt ora ; non os correpte, ab eo quod sunt ossa. *Non est ergo absconditum, inquit, os meum a te, quod fecisti in abscondito.* Habeo in abscondito quoddam ossum. Sic enim potius loquamur : melius est reprehendant nos grammatici, quam non intellegant
 10 populi. Ergo est, inquit, quoddam ossum meum intus in abscondito ; tu fecisti intus ossum mihi in abscondito, et non est absconditum a te. In abscondito enim fecisti ; sed numquid et tibi hoc abscondisti ? Hoc ossum meum factum a te in abscondito homines non uident, homines non nouerunt ; tu autem nosti, qui fecisti. Quod ergo os dicit, fratres ? Quaeramus
 15 illud ; in abscondito est. Sed quia christiani in nomine Domini christianis loquimur, modo inuenimus quod sit ossum huiusmodi. Firmitas quaedam est interior ; quia in ossibus firmitas et fortitudo intellegitur. Est ergo quaedam animae interior firmitas, ubi non frangitur. Quaelibet tormenta, quaelibet
 20 tribulationes, quaelibet huius saeculi aduersitates undique saeuiant ; illud quod Deus in abscondito fecit firmum, in nobis frangi non potest, non cedit. A Domino enim facta est quaedam firmitas patientiae nostrae, de qua dicitur in alio psalmo : *Verumtamen Deo subicietur anima mea ; quoniam ab* PL
 25 *ipso patientia mea.* Et adtende apostolum Paulum, habentem 1797 intus hoc genus firmitatis : *Quasi tristes, inquit, semper autem gaudentes.* Vnde *quasi tristes ?* Contumeliis, opprobriis, persecutionibus, flagellis, plagis, lapidationibus, carceribus, catenis. Quis non eos miseros tunc existimaret ? Nec illi ipsi persecutores saeuirent in eos, nisi putarent eos miseros fieri persecutionibus suis. Illi enim eos ex sua infirmitate coniciebant, qui non habebant ossum absconditum interiorius ; illi uero qui habebant, hominibus foris tristes uidebantur, intus autem gaudebant Deo ; cui non erat absconditum ossum ipsorum, quod
 30 fecerat in abscondito. Aperit autem hoc ossum in abscondito factum a Deo idem apostolus Paulus, his uerbis : *Non solum autem, inquit, sed etiam gloriamur in tribulationibus.* Parum est quia non es tristis, sed et gloriaris ? Sufficiat tibi tristem non esse. Parum est, inquit, christianis : tale ossum mihi fecit
 40 in abscondito, ut parum sit non frangi, nisi etiam glorier. Vnde gloriaris ? *In tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur.* Vide quomodo formata sit illa firmitas intus

20, 24 Ps. 61, 6. 26 II Cor. 6, 10. 36 Rom. 5, 3-5.

20, 4 os corrupte *Am. Er.*, ossum corrupte *Lou.* 19 firmitas, ubi] *b codd. Am.*,

in corde : *Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem ; spes autem non confundit :*

45 *quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum* ^{μ 1546}
sanctum, qui datus est nobis. Sic formatum atque firmatum est
 ossum illud absconditum, ut faciat nos etiam gloriari in tri-
 bulationibus. Sed uidemur hominibus miseri, quia abscondi-
 tum est eis quod habemus intrinsecus. *Non est abscondi-*
 50 *tum os meum a te, quod fecisti in abscondito : et*
substantia mea in inferioribus terrae. Ecce in carne
 est substantia mea, in inferioribus terrae est substantia mea ;
 et habeo tamen ossum intrinsecus, quod formasti, quod faciat
 me non cedere omnibus persecutionibus inferioris huius regio-
 55 nis, ubi est adhuc substantia mea. Quid enim magnum est si
 fortis est angelus ? Magnum est si fortis est caro. Et unde for-
 tis caro, unde forte uas fictile, nisi quia factum est ibi ossum
 in abscondito ? *Et substantia mea in inferioribus*
terrae.

16. **21.** Quid de illis qui minus firmi sunt ? Loquitur enim, ut
 iam commendauit, Christus. Sed multa dicta sunt ex persona
 corporis ; audi et ex persona capitis : et non quasi distinguit,
 ut inducat ipsas personas, modo caput, modo corpus. Si enim
 5 distinguit, quasi diuidit ; non erunt duo in carne una. Si autem
 duo sunt in carne una ; noli mirari si duo sunt in uoce una.
 Quando Dominus noster Iesus Christus passus est, discipuli
 nondum habebant illud ossum interius ; nondum illis erat fir-
 matum robur patientiae : et latebant se, nesciebant uires
 10 suas ; et ausus est Petrus promittere societatem mortis cum
 Domini passione, et non se nouerat aegrotus ; medicus autem
 nouerat aegrotum. Quid autem factum est ? *Tecum, inquit,*
usque ad mortem. Amen dico tibi : priusquam gallus cantet,
ter me negabis. Responsio medici uerius inuenta est, quam ^{PL}
 15 aegroti praesumptio. De his ergo dicit : *Non est absconditum* ¹⁷⁹⁸
os meum a te, quod fecisti in abscondito : in quibus
 est ipsum os firmatum intrinsecus, et maxime robur passionis
 in ipso Domino nostro et Salvatore Iesu Christo, qui cum uo-
 luit, sedit ; cum uoluit, surrexit ; cum uoluit, dormiuit ; cum
 20 uoluit, euigilauit, quia : *Potestatem, inquit, habeo ponendi ani-*
mam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Quid de
 illis in quibus non erat fortitudo illa formata atque firmata ?
 quid de illis dicit ? Vide quid dicat Patri Deo : *Imperfectum*
meum uiderunt oculi tui. Imperfectum meum, Pe-
 25 *trum meum pollicentem et negantem, praesumentem et defi-*
cientem : uiderunt tamen eum oculi tui. Nam quod eum et ipse

21, 5 cfr Eph. 5, 31. 32. 12 Matth. 26, 34.35 ; Luc. 22, 33.34. 20 Ioh. 10, 18.

uis, ubi firmitas *Er. Lou.* 54 persecutoribus *aliquot codd. Am.* 21, 24 tui]
 mei a

Dominus respexit, sicut scriptum est in euangelio, iam post tertiam negationem commonitus quid ei praedixerit Dominus : *exiit foras, et flevit amare* : fletus ille de respectione Dei fuit, quia, *Imperfectum meum, inquit, uiderunt oculi tui.* Nam ille imperfectus titubans in Domini passione, procul dubio periret ; sed uiderunt eum oculi tui ; non solum ipsum, sed et omnes qui imperfecti fuerunt, donec Christi resurrectione firmarentur. Apparuit enim oculis eorum non perisse in Domino quod mortuum erat ; et factum est os illud in abscondito eorum, ut nec ipsi iam timerent mori. *Imperfectum meum uiderunt oculi tui ; et in libro tuo omnes scribentur* : non solum perfecti, sed etiam imperfecti. Non timeant imperfecti, tantum proficiant. Nec quia dixi : Non timeant, ament imperfectionem, et ibi remaneant ubi inuenti sunt. Tantum proficiant, quantum in ipsis est. Quotidie addant, quotidie accedant ; tamen a corpore Domini non recedant ; ut in uno corpore, et in his membris compaginati possint mereri de se dictam esse uocem istam : *Imperfectum meum uiderunt oculi tui ; et in libro tuo omnes scribentur.*

22. *Per diem errabunt, et nemo in eis.* Dies hic adhuc erat Dominus noster Iesus Christus ; unde dicebat : *Ambulate, dum diem habetis.* Sed *per diem errabunt* imperfecti ipsius. Putauerunt et ipsi Dominum nostrum Iesum Christum tantummodo hominem esse ; non habere in se occultam diuinitatem, non esse occulte Deum, sed hoc solum esse quod uidebatur ; hoc et ipsi putauerunt. Nam et ipse Petrus (de illo enim potissimum loquimur, in quo nobis etiam non desperatae infirmitatis exemplum propositum est) ; dixerat Domino idem Petrus, cum interrogasset quid illum dicerent homines : *Tu es Christus Filius Dei uiui.* Et dixerat ei Dominus : *Beatus es, Simon Bariona, quia non tibi reuelauit caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est.* Quare ? Quia dixerat eum Filium Dei. Ibi paulo post, eodem loco, in ipsa contextione uerborum, coepit Dominus de passione sua futura dicere. Ille autem Petrus, qui iam illum confessus fuerat Filium Dei, timuit ne sicut filius hominis moreretur. Erat Filius Dei, erat et filius hominis : Filius Dei, in forma Dei, aequalis Patri ; filius hominis, in forma serui, qua minor sit Patre. Venturus erat ad passionem utique ex forma serui ; quid timuit Petrus ne in forma serui periret forma Dei, et non potius praesumpsit quia ex forma Dei reuiuisceret forma serui ? Ait illi : *Absit a te, Domine ; propitius tibi esto.* Et Dominus, qui illum beatum dixerat in illa uoce : *Vade post me, satanas, inquit ; neque enim sapi-*

27 cfr Luc. 22, 61.62. 22, 2 Ioh. 12, 35. 10 Matth. 16, 16.17. 17 cfr Phil. 2, 6.7. 19 Ioh. 14, 28. 22/30 Matth. 16, 13-23.

22, 9 infirmitatis] *quinque codd.*, firmitatis *b alii codd. edd.*

25 *quae Dei sunt, sed quae sunt hominum. Iamdudum quia dixerat : Tu es Christus Filius Dei uiui, audiuit : Non tibi reuelauit caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est : ideo petra, ideo beatus. Modo autem quia non ex Patris reuelatione, sed*
 30 *sapis, inquit, quae Dei sunt, sed quae sunt hominum. Et hic erat Christus, fratres; inter illos ambulauerat, uentis imperauerat, ante oculos ipsorum fluctus calcauerat, ante oculos ipsorum quatruiduanum mortuum suscitauerat, ante oculos ipsorum tanta miracula fecerat ; et tamen trepidauerunt in passione eius, quasi amisissent eum de quo frustra praesumerant.*
 35 *Sed per diem errabunt et nemo in eis. Nemo prorsus, nec ipse qui dixerat : Tecum usque ad mortem. Dixerat enim illis : Veniet hora, ut me relinquatis solum, et eat unusquisque in uiam suam. Sed non sum solus, quia mecum est Pater. Cum*
 40 *illo erat Pater, et ipse cum Patre ; et in illo Pater, et ipse in Patre ; et ipse et Pater unum ; et illi timuerunt cum moreretur. Quare, nisi quia per diem errauerunt, et nemo fuit in eis ? Per diem errabunt, et nemo in eis.*

17. **23.** Sed quid est : *errabunt per diem ?* Numquid peribunt ? Et ubi est : *Imperfectum meum uiderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur ?* Ergo quando per diem errauerunt ? Cum hic positum Dominum non intellexerunt. Et quid sequitur ? *Mihi autem ualde honorificati sunt amici tui, Deus.* Iidem ipsi qui per diem errauerunt, et nemo fuit in eis, amici tui facti sunt, et ualde mihi honorificati sunt. Factum est in eis os illud post resurrectionem Domini in abscondito, et pro eius nomine passi
 5 *sunt, in cuius passione trepidauerunt. Mihi autem ualde honorificati sunt amici tui, Deus ; ualde confortati sunt principatus eorum.* Facti apostoli, facti duces ecclesiae, facti arietes ducentes greges, *ualde confortati sunt principatus eorum.*

18. **24.** *Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur.* Per illos qui per diem errauerunt, et nemo erat in eis, ecce nata est tanta ista multitudo, quae iam sicut arena numerari non potest, nisi Deo. Dixit enim : *Super arenam multiplicabuntur ;* et tamen dixerat : *Dinumerabo eos.* Illi ipsi numerati, *super arenam multiplicabuntur.* Ei quippe arena numerata est, cui numerati sunt capilli capitis nostri. *Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur.*

31 cfr Matth. 8, 26. 32 cfr Matth. 14, 25. 33 cfr Ioh. 11, 39-44. 37
 Luc. 22, 33. 38 Ioh. 16, 32. 24, 7 cfr Matth. 10, 30.

27 ideo petra] *om. b et plures codd.* 36 errabunt] *b plures codd., errabant edd.*
 23, 11/12 confortatus est *b a* 24, 1 enumerabo *b (hic tantum)* arena *a*

25. *Exsurrexi, et adhuc sum tecum. Exsurrexi, et adhuc sum tecum*, quid est? Iam passus sum, inquit, sepultus sum; ecce surrexi, et adhuc me non intellegunt secum. *Adhuc tecum sum*, id est, nondum cum ipsis; quia nondum
 5 agnoscunt. Sic enim legitur in euangelio, quia post resurrectionem Domini nostri Iesu Christi, sibi apparentem non continuo cognouerunt. Est et alius sensus: *Exsurrexi, et adhuc sum tecum*: ut hoc tempus significare uoluerit, quo adhuc
 10 in occulto est ad dexteram Patris, antequam reueletur in claritate qua uenturus est ad iudicandum de uiuis et mortuis.

PL
1800

19.20.

26. Et deinde dicit quid interea per totum hoc tempus, dum iam resurrexit et adhuc cum Patre est, patiatur hic per commixtionem peccatorum in corpore suo, quod est ecclesia, et per separationem haereticorum. Sequitur enim et dicit: *Si occideris, Deus, peccatores; uiri sanguinum, declinate a me, quoniam dices in cogitatione: Accipient in uanitate ciuitates suas*. Videtur sic connecti ordo uerborum: *Si occideris, Deus, peccatores, accipient in uanitate ciuitates suas*. Sic enim occisos uult intellegi,
 10 cum per superbiam qua intumescunt, amittunt gratiam qua uiuunt. *Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu*. Sic occiduntur peccatores, quia obscurati intellegentia alienantur a uita Dei. Amittunt enim confessionem propter elationem; atque ita in
 15 eis occisis fit quod scriptum est: *A mortuo, tamquam qui non sit, perit confessio*. Et sic accipiunt *in uanitate ciuitates suas*, id est, populos suos uanos, eorum uanitatem sectantes; cum inflati iustitiae nomine persuadent ut disrupto unitatis uinculo, eos tamquam iustiores caeci et imperiti sequantur.
 20 Et quia plerumque hinc inueniunt occasionem separandi se ab unitate Christi, dum malos accusant, cum quibus se communionem nolle habere confingunt; et quia fieri potest, ut non tantum infament innocentes, quos tamquam malos se fugere simulant, sed etiam uera de quibusdam malis sui similibus di-
 25 cant, inter quos triticum Christi seruato unitatis uinculo gemit; propterea interposuit: *Viri sanguinum, declinate a me, quoniam dices in cogitatione, accipient in uanitate ciuitates suas*, id est, ideo seducent in separa-
 30 tionem propriam populos suos, uanitate propria corrumpendos, quia tu in cogitatione dices: *Viri sanguinum, declinate a me*; ut scilicet merito superbiae peccatores in spiritu occisi, propterea ciuitates suas, hoc est populos suos,

25, 5 cfr Matth. 28, 17. 26, 11 Sap. 1, 5. 13 cfr Eph. 4, 18. 15 Eccl. 17, 26. 25 cfr Matth. 3, 12.

25, 2 tecum sum b a, recte ut uidetur (cfr l. 4) 26, 5 domine Prosp. 6 quoniam dicites b (corr., hic et infra) quoniam dicitis a, quod dicitis Prosp. cogitationem b 7 uanitatem a

in uanum accipiant, hoc est, in erroris uanitatem separando traducant, et quasi offensi commixtione palearum, disrupta
 35 unitate triticum deserant; quia ipsum triticum, id est bonos fideles, monet ut ante uentilationem, quae nouissima futura est, non aperte se a malis segreget, ne adhuc eis commixtos deserat bonos; sed per bonam conuersationem et dissimilitudinem uitae quodammodo tacite illis dicat: *Viri sanguinum, declinate a me*. Hoc enim eis uoce Dei dicit, quae
 40 uox in cogitatione est, sicut eam Deus dicit in cogitatione sancti populi sui. Viri autem sanguinum qui sunt, nisi qui oderunt fratres, sicut Iohannes dicit: *Qui odit fratrem suum, homicida est?* Hoc ergo non intellegentes occisi peccatores,
 45 quomodo dicat Deus malis in cogitatione bonorum: *Viri sanguinum, declinate a me*, accusant in eis communionem malorum; et se per has calumnias separando, accipiunt in uanitate ciuitates suas. Haec uox quae modo in cogitatione bonorum dicitur malis, aperta erit in illa die, quando
 50 eis dicetur a capite ipso nostro: *Numquam noui uos; discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem*.

PL
1801

21. 27. Nunc autem dicit corpus Christi, quod est ecclesia: Quid est quod mihi calumniantur superbi, quasi me maculent aliena peccata, et propterea separando se, *accipiunt in uanitate ciuitates suas? Nonne eos qui oderant te, Domine, odio habui?* Vtquid a me peiores exigunt etiam corporalem a malis separationem, ut ante tempus messis simul cum zizaniis eradicetur et triticum; ut ante tempus uentilationis perdam sustinentiam tolerandi paleam; ut antequam
 10 separanda perueniant, retia pacis unitatisque disrumpam? Numquid malorum sunt sacramenta quae accipio? numquid eorum uitae factisque consentiendo communico? *Nonne eos qui oderant te, Domine, odio habui; et super inimicis tuis tabescebam?* nonne cum zelus domus tuae
 15 comederet me, uidebam insensatos, et tabescebam? nonne et taedium detinebat me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam? Qui enim sunt inimici tui, nisi qui uita sua indicant quam oderint legem tuam? Hos ergo cum odissem, cur mihi calumniantur qui accipiunt in uanitate ciuitates
 20 suas, quod mihi imputari possint eorum peccata, quos oderam, et super quibus zelo domus Dei tabescebam? Sed ubi est: *Diligite inimicos uestros?* An quia *uestros* dixit, non Dei?

43 1 Ioh. 3, 15. 50 Matth. 7, 23. 27, 6 cfr Matth. 13, 30. 7 cfr Matth. 3, 12. 9 cfr Matth. 13, 47. 14 cfr Ps. 68, 10. 16 cfr Ps. 118, 53. 22 Matth. 5, 44.

39 dicat] *b codd. (subaude: triticum)*, corpus christi *add. edd.* 27, 4 eos] *om. Prosp.*
 oderunt *b (hic tantum) a Prosp. (cfr l. 24)* 14/15 inimicos tuos *b (hic tantum)*
a Prosp.

Benefacite, inquit, *eis qui oderunt uos* ; non ait : qui oderunt Deum. Ideo iste secutus dixit: *Nonne eos qui oderunt te,*
 25 *Domine, odio habui ?* non dixit : qui oderunt me. *Et super inimicis tuis tabescebam* : tuis dixit ; non, meis. Sed qui nos propterea oderunt, et propterea inimici nobis sunt, quia Deo seruimus, quid aliud quam eum oderunt, et eius inimici sunt ? Numquid ergo tales inimicos nostros dili-
 30 gere non debemus ? Aut non propter Deum persecutionem patiuntur, quibus dicitur : *Orate pro persequentibus uos ?* Ergo adtende quod sequitur.

22. **28.** *Perfecto odio oderam illos.* Quid est : *perfecto* μ 1550
odio ? Oderam in eis iniquitates eorum, diligebam conditionem tuam. Hoc est perfecto odio odisse, ut nec propter uitia homines oderis, nec uitia propter homines diligas. Nam ecce
 5 uide quid adiungat : *Inimici facti sunt mihi.* Non iam tantum Dei, sed suos inimicos ostendit. Quomodo ergo in eis implebit, et quod ipse dixit : *Nonne eos qui oderant te,*
odio habui, et quod Dominus praecepit : *Diligite inimicos uestros ?* Quomodo implebit hoc, nisi illo perfecto odio ; ut hoc
 10 in eis oderit quod iniqui sunt, hoc diligat quod homines sunt ? Nam et tempore Veteris Testamenti, quo uisibilibus suppliciis carnalis populus coerebatur, homo ad Nouum Testamentum per intellegentiam pertinens, famulus Dei Moyses, quomodo oderat peccantes, cum pro eis orabat ? et quomodo non ode-
 15 rat, cum eos occidebat, nisi quia perfecto odio oderat eos ? Ea namque perfectione sic oderat iniquitatem quam puniebat, ut diligeret humanitatem pro qua orabat.

23. **29.** Cum ergo corpus Christi ab impiis et iniquis etiam corporaliter in fine separandum, nunc inter eos interim gemat ; et cum illi occisi peccatores tamquam de malorum communione bonis calumniando, et se quasi per occasionem malorum
 5 magis a bonis et innocentibus separando, sic accipiant in uanitate ciuitates suas, ut multi mali adhuc restent, qui eorum separationem non sequantur, sed a bonis usque in finem tolerandi, in eadem permixtione remaneant ; quid inter haec agit corpus Christi, siue centenum, siue sexagenum, siue tricenum
 10 fructum afferens cum tolerantia ? Quid agit proxima Christi in medio filiarum, sicut lilium in medio spinarum ? Quae sunt uoces eius ? quae conscientia ? quae species filiae regis intrinsecus ? Ecce audi quid dicat : *Proba me, Deus, et scito cor meum.* Tu Deus, tu proba, tu scito ; non homo, non hae-
 15 reticus, qui nec probare nouit, nec scire potest cor meum, ubi tu probas et scis quia non consentiam factis malorum, et illi

29, 9 cfr Matth. 13, 23 ; Luc. 8, 15. 11 cfr Cant. 2, 2. 12 cfr Ps. 44, 14.

24 securus b Er. 30 pr. non] b plures codd. Am. Er., nos Lou. 28, 5 inimicos
 b (corr. -cis), inimicis a 29, 13 domine a Prosp.

PL
1802

me putant contaminari posse peccatis aliorum : ut dum ego in longinqua peregrinatione mea facio quod in alio psalmo gemo, id est, cum iis qui oderant pacem sum pacificus, donec perueniam ad illam uisionem pacis, quod interpretatur Ierusalem, quae est mater omnium nostrum, ciuitas aeterna in caelis ; ipsi litigando et calumniando seque separando, accipiant, non plane in aeternitate, sed *in uanitate ciuitates suas*. *Proba ergo me, Deus, et scito cor meum ; scrutare me,* 25 *et cognosce semitas meas*. Vtquid hoc ? Adtende quid sequitur.

24. **30.** *Et uide*, inquit, *si uia iniquitatis sit in me, et deduc me in uia aeterna*. *Scrutare*, inquit, *semitas meas*, id est consilia et cogitationes meas, *et uide si uia iniquitatis sit in me*, siue faciendo, siue consentiendo ; 5 *et deduc me in uia aeterna*. Quid aliud dicit, quam, deduc me in Christo ? Quis est enim uia aeterna, nisi qui est uita aeterna ? Aeternus enim est qui dixit : *Ego sum uia, ueritas et uita*. Si ergo aliquid inueneris in uia mea quod displiceat oculis tuis, quoniam uia mea mortalis est ; tu *deduc me* 10 *in uia aeterna*, ubi nulla est iniquitas : quia *etsi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum*. *Ipse est exoratio pro peccatis nostris* ; ipse est uia aeterna sine peccato ; ipse est uita aeterna sine supplicio.

PL
1803

31. Magna sacramenta, fratres. Quomodo nobiscum loquitur Spiritus Dei ? quomodo nobis facit in hac nocte delicias ? Quid est hoc, rogamus uos, fratres ? Vnde dulciora, quo obscuriora ? Conficit nobis potionem ad amorem suum, quibusdam 5 modis miris. Mirificat ipsa dicta sua, ut cum ea diceremus quae iam noueratis, tamen quia ex illis locis eruebantur quae obscura uidebantur, tamquam noua fieret ipsa cognitio. Numquid non noueratis, fratres, quia in ecclesia Dei tolerandi sunt mali, et schismata non sunt facienda ? Numquid non iam sciebatis 10 quia intra illa retia quae capiunt bonos et males pisces, perdurandum est usque ad littus, nec retia rumpenda sunt ; quia in littore separabuntur boni ad uasa, et mali proicientur ? Iam ista noueratis ; uersus autem istos psalmi huius non intellegebatis : expositum est quod non intellegebatis, et innouatum 15 est quod noueratis.

19 cfr Ps. 119, 7. 30, 7 Ioh. 14, 6. 10 1 Ioh. 2, 1. 31, 10 cfr Matth. 13, 47.

19 sum] eram *Er. Lugd. Ven. Lou.* 24 scrutare me] scruta renes meos a, interroga *Prosp.* 25 cognosce b, scito a 30, 1 in me est b a *Prosp.* 2 aeternam a 12 uia] *codd.*, uita b *edd.* 31, 3 inde *Er. Lugd. Ven. Lou.*

IN PSALMVM CXXXIX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Iusserunt domini fratres ¹, et in ipsis Dominus omnium, ut istum psalmum afferam ad uos intellegendum, quantum Dominus donat. Adiuuet orationibus uestris, ut ea dicam quae oportet me dicere, et uos audire; uti omnibus nobis utilis sit
 5 sermo diuinus. Non enim omnibus utilis est; quia non est omnium fides. Fides autem sic est in anima, ut radix bona quae pluuiam in fructum ducit: perfidia uero, et error diabolicus, et cupiditas, mala radix omnium malorum, sicut radix spinarum, etiam dulcem pluuiam ad punctiones conuertit.

2. Quid habet psalmus iste, credo cum cantaretur, aduertisse uos; quoniam conqueritur et gemit, et precem Deo fundit, inter malos constitutum corpus Christi. Eius enim uox est in omni tali prophetia, tamquam illius inopis, id est
 5 egentis, nondum satiati, esurientis et sitientis iustitiam, cui quaedam saturitas promissa in fine seruatur. Interim hic nunc sitiatur et esuriatur, gematur et pulsetur et quaeratur. Peregrinationis illecebris non delectetur, non putet patriam saeculum, unde ut liberetur Christus aduenit; quia Christus caput nostrum esse uoluit, caput scilicet cuiusdam corporis. Non enim
 10 potest dici caput, ubi corpus nullum est cui sit caput. Proinde, si caput Christus, et alicuius corporis caput est Christus. Corpus illius capituli sancta ecclesia est, in cuius nos membris sumus, si caput nostrum diligimus. Audiamus ergo uoces corporis Christi, hoc est uoces nostras, si sumus in Christi corpore;
 15 quia quisquis ibi non fuerit, in eis erit inter quos illud corpus gemit. Proinde aut in illo corpore eris, ut gemas inter malos; aut non eris in illo corpore, et in eis eris inter quos malos gemit corpus, quod gemit inter malos: aut membrum Christi, aut
 20 hostis corporis Christi. Nec isti inimici et aduersarii corporis Christi uno modo intelleguntur, aut uno modo agunt. Versipellis est enim qui in eis regnat, et qui eis utitur tamquam uasis suis. Ceterum multi ab illo liberantur, et in corpus Christi transeunt; et qui sint, et quot futuri sint, nouit ille qui illos
 25 redemit sanguine suo nescientes. Sunt autem quidam perseueraturi in malitia sua, ad Christi corpus non pertinentes; et ipsi noti ei utique, cui nihil ignotum est. Interim illi qui iam ^{μ 1552} compaginati sunt cum membris eius, nondum habentes resurrectionem futuram, in qua perit omnis gemitus, et laus succedit, in qua omnis tribulatio morietur, et erit sine fine exulta-

PL
1804

CXXXIX, 1, 5 cfr II Thess. 3, 2. 8 cfr I Tim. 6, 10. 2, 5 cfr Matth. 5, 6.

CXXXIX, 2, 24 quot] *quidam codd.*, quod *b alii*, quid *edd.*

¹ Ergo sermo habitus in aliquo episcoporum consessu.

tio ; nondum ergo habentes hoc in re, sed tamen tenentes in spe, gemunt ex desiderio quodam, et orant se liberari ab hominibus malis, inter quos necesse est uiuere et bonis ; non enim separatio iam cuique tuta est. Illius enim erit separatio, 35 qui non nouit errare. Quid est, qui non nouit errare ? Vt nec malum traiciat ad dexteram, nec bonum ad sinistram. Nos autem in hac uita difficile est ut nos ipsos nouerimus ; quanto minus debemus de quoquam praeproperam ferre sententiam ? Quia si hodie malum nouimus, cras qualis futurus sit ignoramus ; et forte quem uehementer odimus, frater noster est, 40 et nescimus. Securi ergo odimus in malis malitiam, et diligimus creaturam ; ut quod ibi fecit Deus amemus, quod ibi fecit ipse homo, oderimus. Fecit enim Deus ipsum hominem ; fecit autem homo peccatum. Dilige quod fecit Deus, oderis quod 45 fecit homo ; sic enim persequeris quod fecit homo, ut liberetur quod fecit Deus.

Vers. 1.

3. *In finem, psalmus ipsi Dauid.* Finem non intendas aliud quam tibi ab apostolo praestitutum est : *Finis enim Legis Christus, ad iustitiam omni credenti.* Ergo cum audis psalmum dicere : *In finem*, corda conuertantur ad Christum. 5 Tamquam enim praeco psalmi est titulus psalmi, ueluti dicens : Ecce ueniet ; inde dicturus sum, de Christo cantaturus. Nam et *ipsi Dauid* non intellego nisi ipsum qui factus est ex semine Dauid secundum carnem. Interim propter genus congruit nomen. Genus carnale a Dauid ; genus spiritale supra 10 Dauid. Et non solum ante Dauid, sed ante Abraham ; nec ante Abraham tantum, sed ante Adam ; nec ante Adam tantum, sed ante caelum et terram, ante omnes angelos, ante omnes Potestates et Virtutes, ante omnia uisibilia et inuisibilia. Quare ? Quia ut haec essent, omnia per ipsum facta sunt, et 15 sine ipso factum est nihil. Ergo quia ex semine Dauid, non secundum diuinitatem, qua Creator est ipsius Dauid, sed secundum carnem ; Dauid dignatus est uocari in prophetia : in ipsum finem intende, quia *ipsi Dauid* psalmus canitur ; et corporis eius uocem audi, et esto in corpore eius. Vox quam 20 audisti tua fiat, et ora, et dic quod sequitur.

2. 4. *Exime me, Domine, ab homine maligno* : non ab uno, sed ab ipso genere ; nec a uasis tantum, sed ab ipso principe, id est, ab ipso diabolo. Quare enim *ab homine*, si a diabolo ? Quia et ipse in figura homo dictus est : *Venit inimicus homo, et superseminauit zizania* ; et cum dixissent serui ad patremfamilias : *Nonne bonum semen seminasti ? Vnde apparuerunt zizania ?* Responsum est : *Inimicus homo hoc fecit.* PL 1805

3, 2 Rom. 10, 4. 8 cfr Rom. 1, 3. 10 cfr Ioh. 8, 58. 14 cfr Ioh. 1, 3.
4, 4 Matth. 13, 27.28.

3, 6 ueniet] b plures codd., ueni, et edd. 4, 1 exime] libera a, eripe Prosp. malo
a Prosp.

Ab isto ergo homine maligno ora, quantum potes, ut libere-
 ris. *Quia non est tibi colluctatio aduersus carnem et sanguinem ;*
 10 *sed aduersus principes et potestates, et rectores mundi tenebrarum*
harum, id est rectores peccatorum. Quod quidem et nos fui-
mus ; nam audiuimus modo uocem apostoli : Fuistis ali-
quando tenebrae ; nunc autem lux in Domino. Iam ergo lux
 facti, non in nobis, sed in Domino, oremus non tantum contra
 15 tenebras, id est contra peccatores, quos adhuc diabolus possi- μ 1553
 det ; sed etiam contra ipsum principem eorum diabolum, qui
 operatur in filiis diffidentiae. *A uiro iniusto erue me.* Hoc
 est : *ab homine maligno, quod est : a uiro iniusto.* Ma-
 lignum enim ideo dixit, quia iniustum, ne forte aliquem in-
 20 iustum bonum esse putes. Sunt enim multi iniusti quasi non
 nocentes; non sunt saeui, non sunt asperi, non sunt perse-
 quentes et pressuras hominibus facientes; sed tamen inde ini-
 iusti, quia alio quodam modo luxuriosi, ebriosi, uoluptatibus
 dediti. Quomodo nulli nocet qui sibi non parcit ? Innocens
 25 enim ille est qui non nocet ; non autem qui sibi nocet. Tibi
 autem quomodo potest non nocere qui sibi nocet ? Sed respon-
 des : In quo mihi nocet ? Non enim inuasit rem meam, aut ap-
 petiuit salutem meam : luxuria sua pascitur, suis uoluptatibus
 delectatur ; sed si inquinatas habet uoluptates, ipse inquina-
 30 tur ; mihi quid pertinet, cui molestus non est ? Nocet tibi sal-
 tem uel exemplo, quia uiuit tecum, et ad quod agit inuitat.
 Nonne cum eum uides forte in illis sordibus prosperari, duceri
 talium delectatione factorum ? Etsi non consentis, saltem in-
 uenisti quod expugnes. Quomodo ergo tibi non nocebat, qui
 35 laboras uincere quod fecit in corde tuo ? Malignus est ergo
 omnis iniustus, et necesse est noxius sit, siue sit blandus, siue
 sit ferox. Quisquis in illum incurrerit, quisquis laqueis eius
 fuerit captus, inueniet quam sit noxium quod putabat lenem.
 Etenim, fratres, et spinae non pungunt in radicibus. Erue
 40 spinas de terra, contrecta radices ipsarum, et uide si sentis do-
 lorem. Tamen illud unde dolorem sentis in superficie, de illa
 radice processit. Itaque non uobis placeant homines quasi le-
 nes et blandi, amatores tamen carnalium uoluptatum, et
 inquinatarum cupiditatum sectatores ; non uobis placeant.
 45 Etsi adhuc uidentur lenes, radices spinarum sunt. Nam talibus
 factis per luxuriam plerumque effundunt quod habebant ; et
 quomodo quaerunt implere quod effuderunt ? Numquid iam
 parcunt rapinis et cogitationibus fraudum, omni generi mali-
 gnitatis exquirendae ? Iam uides malum hominem, quem pu-
 50 tabas antea lenem. Quando illum uidebas inebriari, bonus
 erat ; modo iam furem uides, latronem times : processerunt

PL
1806

9 Eph. 6, 12. 12 Eph. 5, 8.

17 iniquo libera *Prosp.* 40 do-] *deficit b usq. ps. 140, 13, 32* quid

spinae de illis radicibus. Quando sentiebas lenes radices spinarum, tunc si posses incenderes, et non esset unde prodiret quod te modo pungeret. Proinde, fratres mei, corpus Christi, uel membra Christi, gementia inter tales malos; quoscumque inueneritis procliues ferri in malas libidines et in perniciosas uoluptates, tunc reprehendite, et tunc castigate, tunc urite. Incendatur radix, et non est unde spina procedat. Si autem non potueritis, certi estote quod eos habebitis inimicos. Tacere possunt, occultare inimicitias suas possunt, amare uos non possunt. Sed quoniam amare uos non possunt, et necesse est ut qui oderunt uos mala uobis quaerant; non uacet lingua et cor uestrum dicere Deo: *Exime me, Domine, ab homine maligno, a uiro iniusto libera me.*

3. **5.** *Qui cogitauerunt iniustitias in corde.* Quid enim, quia non audent proferre in lingua, et seruant in corde? Propter eos enim dixit, qui plerumque in labiis bona loquuntur. Audis uocem iusti; sed non est cor iusti. Nam quid profuit hoc addere, ut diceret: *Qui cogitauerunt iniustitias in corde?* Ab eis me libera; ibi sit potentissima manus tua ad eruendum me. Facile est enim deuitare apertas inimicitias; facile est auerti ab inimico prompto et manifesto, cuius iniquitas iam etiam in labiis est; ille est molestus, ille est occultus, ille difficile deuitatur, qui in labiis bona portat, et in corde occultat mala: *Qui cogitauerunt iniustitias in corde. Tota die constituebant bella.* Quid est: *bella?* Contra quae pugnarem tota die mihi constituebant. Inde enim hoc nascitur de talibus cordibus, quidquid est contra quod pugnat christianus. Si seditio, si schisma, si haeresis, si contradictio turbulenta, non hoc erumpit nisi de illis cogitationibus quae tegebantur; et quando labia bona loquebantur, *tota die constituebant bella.* Pacata audis uerba; sed belli constitutio a cordibus non discedit. Quod enim dictum est: *tota die*, sine intermissione significat, id est, toto tempore.

4. **6.** *Acuerunt linguas suas sicut serpentes.* Si adhuc quaeris hominem, adspice similitudinem. In serpente maxime adstutia est et dolus nocendi; propterea etiam serpit. Non enim uel pedes habet, ut eius uestigia cum uenit audiantur. In eius itinere uelut lenis est tractus, sed non est rectus. Ita ergo repunt et serpunt ad nocendum, habentes occultum uenenum et sub leni contactu. Et ideo sequitur: *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Ecce est illud sub labiis; ut aliud sub labiis, aliud in labiis aduertamus. Quos etiam aperte manifestat alio loco, ubi dicit: *Qui loquuntur pacem cum proximo suo; mala autem in cordibus suis.*

6, 10 Ps. 27, 3.

6, 1 linguam suam a Prosp. 8 eorum] diapsalma add. a

5. **7.** *Conserua me, Domine, de manu peccatoris ; ab hominibus iniustis erue me.* Ipsi sunt, noti sunt : non hic opus est intellegere, sed agere ; orare opus est, non quaerere qui sint. Sed quomodo ores aduersus huiusmodi homines, PL
1807
 5 aperit tibi in consequenti. Multi enim aduersus malos imperite orant. *Qui cogitauerunt, inquit, supplantare gressus meos.* Adhuc potest carnaliter accipi. Habet quisque inimicum ; in negotio cogitat ei fraudem facere, et ei auferre pecuniam, qui uersatur in communi negotio ; habet quisque inimicum uicinum, et cogitat malum ingerere domui eius, aliquid de re ipsius minuere ; et utique dolo cogitat, fraude cogitat, machinamentis diaboli haec ipsa gestit implere ; nemo dubitat. Sed tamen non propter ista isti cauendi sunt, sed ne insidiando tibi adducant te ad se ; id est, a corpore Christi separent te, et faciant de corpore suo. Sicut enim bonorum caput 15
 15 Christus est, sic illorum caput diabolus. *Qui cogitauerunt, inquit, supplantare gressus meos.* Quid est : *supplantare gressus meos ?* Non quasi ut erres in negotio quod cum illo habes, et decipiat te in causa quae tibi communis est 20
 20 in foro cum illo. Supplantauit gressus tuos, si te impedierit in uia Dei, ut illud quod rectum intendebas, titubet, aut labatur a uia, aut cadat in uia, aut recedat de uia, aut remaneat in uia, aut retro reuertatur unde uenerat. Quidquid tibi tale fecerit, supplantauit te, decepit te. Contra huiusmodi insidias 25
 25 ora, ne perdas caeleste patrimonium, ne amittas Christum coheredem, quia uicturus es in aeternum cum eo qui te fecit μ 1555
 heredem. Non enim talis te fecit heredem, cui mortuo succedas, sed cum quo in aeternum uiuas.
6. **8.** *Absconderunt superbi muscipulam mihi.* Totum corpus diaboli explicauit breuiter, cum ait : *superbi.* Inde est quod et iustos plerumque se dicunt, cum sint iniqui. Inde est quod nihil illis tam noxium est, quam confiteri peccata.
 5 Ipsi sunt qui cum sint falsi iusti, necesse est ut inuideant ueris iustis. Nemo enim inuidet alteri in eo quod non uult uel esse uel uideri. Alius tibi inuidet, quia diues es ; aut diues uult esse ut tibi inuideat, aut putari uult diues ; alius tibi inuidet, quia clarus es et nobilis ; aut hoc esse affectat, aut hoc se putari cupit. Et sic omnia quae uidentur bona in hoc saeculo et 10
 10 putantur ; quod quisque uult habere, et in quo uult excellere, uel cuius rei famam captat, in eo tibi inuidet. Isti autem qui falsi iusti sunt, uideri uolunt iusti, cum non sint ; et necesse est ut quem uiderint uerum iustum, inuideant illi, et hoc cum 15
 15 illo agant, quomodo amittat unde gloriatur. Inde ueniunt

8, 15 sqq. cfr Gen. 3, 1 sqq.

7, 2 libera a ipsa sunt, nota sunt *codd. Am.* 4 quid *codd. Am.* 8, 1 muscipula a

omnes seductiones et supplantationes. Hoc prior ipse diabolus uoluit, qui cadens stanti homini inuidit; et quia ipse amisit regnum caelorum, hominem illuc peruenire noluit, et non uult; et id agit nunc, ut homo illuc non perueniat, unde ipse
 20 deiectus est. Quia ergo superbus est ipse, et ideo inuidus quia superbus, omne corpus ipsius talium corpus est. Sed nos oremus contra illum, qui corrigi non potest, et pro ipsis qui possunt, ut dicamus homini iniusto: Quare inuides iusto, o homo iniuste? Quia uis uideri iustus? Cito fac quod melius est, et
 25 facilius eris quod uis uideri. Esto iustus: ita diliges cui inuidebas; quia quod illum doles esse, eris et tu, et amabis in eo te, et ipsum in te. Etenim si inuideres diuiti, non esset in potestate tua ut diues esses; si inuideres honesto alicui senatori nobili, non esset in potestate tua ut nobilis tu esses et clarus;
 30 si inuideres pulchro, numquam te pulchrum faceres? si inuideres forti et ualido, numquam tibi uires dares: si inuides iusto, res in uoluntate est; esto quod doles esse alterum. Non enim emturus es quod tu non es et alius est; gratis constat, cito constat: *Pax in terra hominibus bonae uoluntatis.*

9. Illi autem *superbi absconderunt muscipulam*: quaesierunt supplantare gressus meos. Et quid fecerunt? *Et restes extenderunt muscipulas pedibus meis.* Quas restes? Notum est hoc uerbum in scripturis, et inuenimus
 5 alibi quid significant restes. Dominus flagellum de resticulis fecit, unde expulit eos de templo, qui tibi male uersabantur; et significauit nobis quomodo intellegamus restes: quia: *Criniculis peccatorum suorum unusquisque constringitur*, dicit alia scriptura. Et aperte Isaias: *Vae iis qui trahunt peccata sicut*
 10 *restem longam!* Quare autem dicitur restis? Quia omnis peccator perseuerans in peccatis suis, addit peccata peccatis; et cum deberet accusatione peccati sui corrigi, defensione duplicat quod confessione posset auferri, et plerumque aliis peccatis uult munitus esse propter illa quae commisit. Fecit adulterium, et ne occidatur, parat homicidium; addit peccato peccatum.
 15 Rursum si ei contigerit facere homicidium, iam qui unum crimen timebat, duo timet; et utique cum uideat se ^{μ 1556} plura timere, quam antea timebat, non cogitat minuere quod fecit, sed addere quod nondum fecit; quaerit forte et maleficium. Tria ecce habet. Inde iam quis cogitet? quis finiat restem peccatorum? Et optime dicitur restis? ut enim torqueatur restis, additur; et non adduntur recta fila, sed torta. Prauitas sibi connexa ducitur in longum, et non cogitat praecidere quod male texuit, sed addere, producere, in longum

34 Luc. 2, 14. 9, 5 cfr Ioh. 2, 15. 7 Prou. 5, 22. 9 Isai. 5, 18.

25 iustus] rebus aliquot codd., om. Reg. dilige Reg. 9, 2 meos] rectos quidam codd., meos rectos Er. 3 in muscipula a, in laqueum Prosp.

25 protendere : ut habeat in fine unde illi ligentur manus et pedes, et proiciatur in tenebras exteriores. Haec autem peccata sua tendunt iustis, quando eis suadent facere mala quae ipsi faciunt. Ideo dixit : *Restes extenderunt muscipulas pedibus meis*, id est, de peccatis suis me deicere uoluerunt. Et
 30 ubi hoc ? *Iuxta semitas scandalum posuerunt mihi* : non in semitis, sed *iuxta semitas*. Semitae tuae, praecepta Dei sunt. Illi scandala iuxta semitas posuerunt ; tu, noli recedere a semitis, et non irrues in scandala. Nec uolo dicas : Et prohiberet illos Deus ponere mihi scandala iuxta semitas, et
 35 non ibi ponerent. Immo permisit Deus ponere scandala illos iuxta semitas, ut tu non recedas a semitis. *Iuxta semitas scandala posuerunt mihi*.

7. **10.** Et quid restat ? quod remedium inter tanta mala, in istis tentationibus, in istis periculis ? *Dixi Domino : Deus meus es tu*. Illi homines sunt, et non mei ; tu et Deus, et meus es. *Dixi Domino : Deus meus es tu*. Magna uox PL
 5 orationis ; mouet fiduciam. Numquid illorum non est Deus ? 1809
 Cuius enim non est Deus, qui est uerus Deus ? Sed tamen proprie eorum est, qui eo fruuntur, qui ei seruiunt, qui libenter sub ipso sunt. Nam et mali quamuis inuiti, sub ipso sunt. Illi appellant Deum, a quo coronentur ; sub illo illi fugiunt, a quo
 10 damnentur. Et iniquus qui non uult habere Dominum Deum suum, quo fugiet Deum omnium ? Bonum est illi ergo ut conuertatur ad Deum omnium, faciatque illum conuersione suum ; et positus inter tales peccatores, seductores, hypocritas, superbos, dicat ad Deum, quem sui conuersione sibi fecit
 15 Deum suum : *Dixi Domino : Deus meus es tu. Percipe auribus, Domine, uocem deprecationis meae*. Simplex quidem sententia est, et facilis ad intellegendum ; sed tamen delectat forte cogitare quare non dixerit : Percipe
 20 affectum animi sui, ait ; *uocem deprecationis meae*, uitam deprecationis meae, animam deprecationis meae, non quod sonat in uerbis meis, sed unde uiuunt uerba mea. Ceteri enim strepitus sine anima, soni dici possunt, uoces non possunt :
 25 uox proprie animatorum est, uiuorum est. Quam multi autem deprecantur Deum, et non sentiunt Deum, nec bene cogitant de Deo ? Sonum deprecationis habere possunt, uocem non possunt ; quia uita ibi non est. Huius qui uiuebat, quia Deum suum intellegebat, et a quo liberaretur uidebat, et a quibus liberaretur sentiebat, ipsa erat uox deprecationis eius.

8. **11.** Ipsam commendans auribus Dei dicat : *Domine, Do-*

26 cfr Matth. 22, 13.

30 semita a scandala a cum LXX (rec. Lucian.), fort. recte, cfr comment. et l. 36/37
 37 mihi] diapsalma add. a 10, 2 domine a 15/16 auribus percipe a

mine. Tu *Domine, Domine*, id est, tu uerissime Domine, non quales domini homines, non quales domini qui emunt saccello; sed qualis Dominus qui emit sanguine. *Domine, Domine, uirtus salutis meae*, id est, qui das uires saluti ^{μ 1557} meae. Quid sibi uult: *uirtus salutis meae?* Conquereretur de scandalis et insidiis peccatorum, de circumlatrantibus et circuminsidiantibus malignis hominibus uasis diaboli, de superbis inuidentibus iustis, inter quales necesse est uitam ducere, cum hic uiuimus in peregrinatione nostra hac. Talia uero scandala abundantia futura Dominus praedixit, et ait: *Abundabit iniquitas, et quoniam abundabit iniquitas, refrigeret caritas multorum.* Sed adiunxit statim solatium: *Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.* Adtendit iste, et timuit; et abundantia iniquitatum turbatus respexit spem: quia *qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.* Extendit se perseuerare, et uidit longam uiam; et quia perseuerare magnum est et difficile, ipsum orauit ad perfectionem perseuerantiae suae, a quo illi iussum est ut perseueraret. Certe saluus ero, si perseuerauero usque in finem; sed perseuerantia ad uirtutem pertinet, ut merear salutem; tu es uirtus salutis meae, tu me facis perseuerare, ut perueniam ad salutem. *Domine, Domine, uirtus salutis meae.* Et unde spero quia tu es uirtus salutis meae? *Obumbrasti super caput meum in die belli.* Ecce modo adhuc pugno: pugno foris contra fictos bonos; pugno intus contra concupiscentias meas; quoniam *uideo aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei, per Iesum Christum Dominum nostrum.* Igitur laborans in hoc bello, respexit ad gratiam Dei; et quia iam coeperat aestuare et arescere, tamquam umbram inuenit, sub qua uiueret: *Obumbrasti super caput meum in die belli*, id est, in aestu, ne fatigarer, ne arescerem.

9. **12.** *Ne tradas me, Domine, a desiderio meo peccatori.* Ecce quo mihi ualebit umbraculum tuum, ut aestum non patiar a meipso. Et quid mihi peccator faceret ille, quantumlibet saeuiret? Saeuierunt enim in martyres iniqui; traxerunt eos, catenis ligauerunt, carceribus incluserunt, gladio ferierunt, bestiis subreuerunt, ignibus consumerunt. Haec omnia fecerunt; sed non eos tradidit Deus peccatoribus, quia non sunt traditi a desiderio suo. Illud ergo ora, quantum potes, ut a desiderio tuo non te tradat Deus peccatori. Tu enim desiderio tuo locum diabolo das. Ecce enim diabolus proposuit

11, 12 Matth. 24, 12. 27 Rom. 7, 23-25.

11, 18/19 orauit ad perseuerantiam suam *plures codd.* 12, 1/2 peccati a 6
subiecerunt *Er. Lugd. Ven. Lou., cfr Enarr. in ps. xxxvi, s. 3, 13, 6; li, 8, 10*

PL
1810

lucrum, et inuitauit ad fraudem : lucrum habere non potes, nisi fraudem feceris. Sed lucrum esca est, fraus laqueus. Sic adtende escam, ut uideas et laqueum ; quia lucrum non potes adipisci, nisi fraudem feceris ; fraudem autem si feceris, capieris. 15 Non ideo dico, capieris, quia inuenieris. Aliquando enim non inuenieris, sed ab hominibus ; numquid a Deo ? Capieris, et traheris, et occideris. Omnis enim qui talia facit, perimit seipsum. Ibi est ergo esca, ibi est et laqueus ; frena desiderium, et non cades in laqueum ; si autem uicerit te desiderium escae, 20 mittit tibi collum in laqueum, et capiet te auceps animarum. *Ne tradas me a desiderio meo peccatori.* Inde inumbratur in die belli. Desiderium enim aestus facit ; umbraculum autem Domini temperat desiderium, ut possimus refrenare ^{μ 1558} quo rapiebamur, ut non ita exaestuemus, ut ad laqueum perducamur. 25 *Cogitauerunt aduersum me ; ne derelinquas me, ne forte exaltentur.* Habes alio loco : *Qui me premunt exsultabunt si motus fuero.* Tales sunt et isti, quia talis est et ipse diabolus. Quando seduxerit hominem, gaudet, triumphat de illo ; exaltatur ipse, quia ille humilatus est. Quare 30 autem ille humilatus est ? Quia male exaltatus fuit : et ille qui de illo triumphat, humilabitur. Tales sunt enim omnes qui gaudent de malo ; uidentur sibi ad tempus gloriari, superbire, ceruicem erigere. Non uos delectet exaltatio eorum ; escam habent in faucibus et hamum : ibi est quo delectantur, ibi est 35 quo trahuntur. *Ne derelinquas me, ne forte exaltentur,* id est, non de me triumphent, non de me gaudeant.

10. **13.** *Caput circuitus eorum, labor labiorum ipsorum teget eos.* Me, inquit, umbra alarum tuarum teget. Obumbrasti enim mihi in die belli. Ipsos quid teget ? *Caput circuitus eorum* : ipsa est superbia. Quid est : *circuitus* 5 *ipsorum* ? Vt circumeant, et non stent ; in gyrum eant erroris, ubi iter est sine fine. Qui enim in longum it, alicunde incipit, alicubi finit ; qui in gyrum it, nusquam finit. Ipse est labor impiorum, qui demonstratur in alio psalmo euentius : *In circuitu impij ambulat.* Sed circuitus eorum caput, superbia est ; quia initium omnis peccati superbia. Vnde autem 10 superbia *labor labiorum ipsorum* ? Omnis enim superbus fictus est, omnis fictus mendax. Laborant homines loqui mendacium ; nam ueritatem tota facilitate loquerentur. Ille enim laborat qui fingit quod dicit. Nam qui uerum uult dicere, 15 non laborat ; ipsa enim ueritas sine labore loquitur. De homine ergo hoc dixit Deo : Me proteget umbraculum tuum : ipsos teget mendacium ipsorum ; sed ipsum mendacium ipsorum,

12, 26 Ps. 12, 5. 13, 9 Ps. 11, 9. 10 cfr Eccli. 10, 15.

16 numquid a deo ?] *codd.*, a deo autem *edd.* 25 aduersum a *Prosp.* 26 exaltentur] *diapsalma add.* a 33 exsultatio *plures codd. Am.*

labor est labiorum ipsorum. *Ecce parturiiuit iniustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem.* In omni enim opere malo
 20 labor est, et omne opus malum cogitatum, mendacium ducem habet. Non enim est ueritas, nisi in opere bono. Et propterea quia omnes laborant in mendacio, Veritas quid clamauit? *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam uos.* Ipsa est uox clamans ad laborantes in alio psalmo: *Filii*
 25 *hominum usquequo graui corde? utquid diligitis uanitatem, et quaeritis mendacium?* Aperte audi alio loco laborem in mendacio: *Docuerunt linguas suas loqui mendacium; ut inique agerent laborauerunt. Caput circuitus eorum, labor labiorum ipsorum teget eos.*

11. 14. *Decident supra eos carbones ignis in terra, et deicies eos.* Quid est: *in terra?* Hic, adhuc in hac uita; hic *supra illos decident carbones ignis, et deicies eos.* Qui sunt *carbones ignis?* Nouimus istos carbones.
 5 An alii sunt isti, et alii illi de quibus dicturi sumus? Istos enim uideo ad poenam ualere; illos autem quos commemoraturus sum, ad salutem. Dictum est enim de quibusdam carbonibus, cum homo peteret aduersum linguam subdolam auxilium: *Quid detur tibi, aut quid adicietur tibi ad linguam subdolam?*
 10 *Sagittae potentis acutae, cum carbonibus uastatoriis;* id est, uerba Dei cor transfigentia, et uetustatem perimentia, amor^μ 1559
 remque gignentia; et exempla hominum qui mortui erant et reuixerunt, et nigri erant, et fulgentes effecti sunt. Carbones enim tenebrae sunt; color indicat. Sed cum ad eos accesserit
 15 flamma caritatis, et ex mortuis reuixerint, audiant ab apostolo: *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Ipsi sunt carbones, fratres, quos intuemur, quando uolumus mutare uitam transfixi sagitta Dei, et impediunt nos
 20 malae linguae hominum, de qualibus hic modo quaerebatur; et uolunt seducere a uia ueritatis, potiusque inducere ad errores suos, et dicere nobis quia si professi fuerimus, non implebimus. Adtendimus carbones illos. Qui erat heri ebriosus, hodie sobrius est; qui erat heri adulter, hodie castus est; qui erat heri raptor, hodie largitor; omnes isti carbones ignis sunt. Ac
 25 cedunt exempla carbonum ad uulnus sagittarum (non enim timeam dicere uulnus, cum clamet ipsa sponsa: *Vulnerata caritate ego sum*), et fit ibi uastatio feni; propter quod et dicuntur carbones uastatorii. Vastatur fenum, sed purgatur aurum; et mutat homo ex morte uitam, et incipit esse etiam ipse
 30 carbo flagrans; qualis carbo erat apostolus, qui prius fuit persecutor et blasphemus et iniuriosus, niger et exstinctus; mise-

18 Ps. 7, 15. 23 Matth. 11, 28. 24 Ps. 4, 3. 27 Ier. 9, 5. 14, 9 Ps.
 119, 9. 16 Eph. 5, 8. 26 Cant. 2, 5 sec. LXX. 30 cfr I Tim. 1, 13.

14, 1 cadent *Prosp.* et] *om. Prosp.*

ricordiam uero consecutus, accensus est de caelo : uox Christi accendit illum ; periit in eo tota nigritudo, coepit feruens spiritu quo accendebatur, accendere. Tales ergo et hic intellecturi
 35 sumus carbones ignis, qui cadunt super istos malos, et deiciunt illos ? Plane non prohibemur hunc habere intellectum. Video hic nobis elucescere non improbabilem et irreprehensibilem sententiam ; intellego illos carbones cadere super istos, ut deiciantur. In alios enim ueniunt, ut accendantur ; in alios,
 40 ut deiciantur : ipse enim carbo dicebat : *Quibusdam sumus odor mortis in mortem, quibusdam sumus odor uitae in uitam.* Vident enim iustos flammantes spiritu, candentes luce, et eis inuidendo cadunt ; hoc est quod superuenient illis carbones ignis in terra, et deicientur. Quid est : *in terra ?* Adhuc hic
 45 sunt in hac uita ; excepta illa poena quae seruatur impiis, carbones isti illos deiciunt, antequam ueniat ignis aeternus : *Decident super eos carbones ignis in terra, et deicient eos. In miseriis non subsistent.* Venit illis miseria et non tolerant ; iustus autem subsistit, quomodo ille subsistit, qui
 50 dicit : *Sed etiam gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem ; spes autem non confundit : quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* At uero super illos cum ceciderit aliqua pressura, aliqua miseria,
 55 non subsistunt ; cadunt. Quando enim tales patiuntur huiusmodi pressuras, non ualent tolerare, decidunt in iniquitates malas, quia traduntur a desiderio suo peccatori.

12. **15.** *Vir linguosus non dirigetur super terram.* Vir linguosus amat mendacia. Quid enim illi est uoluptas, nisi loqui ? Non enim adtendit quid loquatur, dum loquatur. Non potest fieri ut iste dirigatur. Qualis ergo esse debet seruus Dei,
 5 accensus illis carbonibus, et ipse carbo salutaris effectus ? μ 1560 qualis esse debet ? Vt magis optet audire quam dicere, sicut scriptum est : *Sit autem omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquendum ;* et, si fieri potest, hoc cupiat non habere necessitatem loquendi et dicendi et docendi. Ecce enim dico Caritati
 10 uestrae : fratres mei, loquimur nos modo ad uos, ut aliquid doceamus uos ; quanto melius, omnes sciremus, et nemo doceret alterum, ut non esset alius loquens, alius audiens, sed omnes audientes unum illum cui dicitur : *Auditui meo dabis exultationem et laetitiam ?* Vnde et ille Iohannes, non tam gaudebat
 15 quia praedicabat, et quia loquebatur ; sed gaudebat quia audiebat ; ait enim : *Amicus autem sponsi stat, et audit eum, et gaudio gaudet propter uocem sponsi.* Itaque, fratres, PL 1813

40 II Cor. 2, 16. 50 Rom. 5, 3-5. 15, 7 Iac. 1, 19. 13 Ps. 50, 10. 16 Ioh. 3, 29.

15, 3 *alt.* loquatur] *aliquot codd.*, loquitur *edd.* 9 et dicendi] *om. edd.*

cito dixerim Caritati uestrae, ubi unusquisque probet se : non ut non loquatur, sed ut de illo locutionis officium exigat ; gaudium autem taciturnitatis habeat in uoluntate, uocem doctrinae in necessitate. Quando enim opus est uoce doctrinae ? Quando pateris imperitum, quando pateris indoctum. Si semper te delectat docere, semper uis habere imperitum quem doceas ; si autem beneuolus es, et uis omnes doctos esse, non uis semper habere quos doceas ; et non erit in uoluntate exercitatio uel probatio doctrinae tuae, sed in necessitate. Gaudium tibi sit in auditione Dei, necessitas tibi sit in locutione tua ; et non eris uir linguosus, ne non dirigaris. Quare uis loqui, audire non uis ? Semper foras exis, intro redire detrectas. Qui enim te docet, intus est ; quando tu doces, tamquam foras exis ad eos qui foris sunt. Ab interiore enim audimus ueritatem, et ad eos qui foris a nostro corde sunt, loquimur. Quod enim dicimur eos in corde habere de quibus cogitamus, secundum quamdam imaginem dicimur, quam de illis habemus impressam. Nam si omnino intus ipsi essent, scirent utique quid in corde nostro esset ; atque ita ut eis loqueremur, opus non esset. Si autem hoc te delectat quod foris agis, uide ne tumeas foris, et non possis redire per angustam, et non possit tibi dicere Deus tuus : *Intra in gaudium Domini tui* ; sed dicat tibi, quia forinsecus erat quod amasti : *Ligate ei manus et pedes, et mittite eum in tenebras exteriores*. Vbi enim ostendit malum esse mitti exterius, ibi ostendit bonum esse intrare interius. Nam seruo bono quid dixit ? *Intra in gaudium Domini tui*. Malo autem seruo : *Proicite illum in tenebras exteriores*. Non ergo amemus magis exteriora, sed interiora : de interioribus gaudeamus ; in exterioribus autem necessitatem habeamus, non uoluntatem. *Vir linguosus non dirigitur super terram*.

16. *Virum iniustum mala uenabuntur in interitum*. Veniunt mala, et non subsistit ; ideo dixit : *Venabuntur in interitum*. Multis enim bonis, multis iustis euenerunt mala ; et tamquam inuenerunt eos mala. Nam ideo dixit : *Venabuntur*, quia unusquisque abscondere se uult a malo ; sed cum inuenitur a malo, quasi factus est in uenationem. Numquid autem soli mali fugiunt a malis, quando quaeruntur a malis ? Nonne et bonis dictum est : *Si uos persecuti fuerint in hac ciuitate, fugite in aliam* ? Ergo quando mali persequerentur bonos, id est martyres nostros, cum eos comprehenderunt, uenati sunt eos, sed non ad interitum. Pressa est

38 cfr Matth. 7, 13.
Matth. 25, 30.

39 Matth. 25, 21, 23.
16, 8 Matth. 10, 23.

40 Matth. 22, 13.

44

19 ut non] *codd.*, non ut *edd.* 38 angustam] *codd.* (*supple* 'portam' aut 'uiam'), angustum *edd.* 47 uoluptatem *Er. Lou.*

enim caro, coronata est anima ; et eiecta est anima de carne, nec carni aliquid factum est quod obesset in posterum. Incensa sit caro, percussa sit caro, laniata sit caro; numquid ideo subtracta est Creatori, quia data est in manus persecutoris ? Ille
 15 qui creauit ex eo quod non erat, non reparabit melius quam erat ? Ergo quodcumque capti sunt iusti, uenati sunt illos
 quidem mali, sed non ad interitum. At uero illi qui non dirigentur et linguosi sunt, mala eos uenabuntur ad interitum.
 20 Quare ? Quia *in miseris non subsistent*.

PL
1814

13. **17.** *Cognoui quia faciet Dominus iudicium egentis.*
 Egens iste non est linguosus : qui enim linguosus est, abundare uult, esurire nescit. Illi autem egentes sunt, quibus dicitur : *Pulsate, et aperietur uobis ; quaerite, et inuenietis ; petite, et*
 5 *dabitur uobis ;* ille egens est, de quo dicitur : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Gemunt inter scandala malorum, ipsi precantur ad caput suum, ut eruantur ab homine malo, et ab homine maligno liberentur, et de manibus iniustorum eruantur. Ipsi ergo sunt quorum causam Dominus non negleget ; et si modo pressuras patiuntur, apparebit gloria ipsorum, cum apparuerit caput ipsorum. Talibus enim hic constitutis dicitur : *Mortui estis, et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ergo pauperes sumus, abscondita est uita nostra ; clamemus ad panem ; est enim panis uiuus qui
 15 de caelo descendit ; et qui in uia reficit nos, in patria saturabit nos. Modo enim, ut duremus, reficimur ; nam necesse est esuriamus, quoadusque satiemur. *Cognoui quia faciet Dominus iudicium egentis.* Certus erat iste *quoniam faciet Dominus iudicium egentis et causam pauperum.*
 20 Ostendet iniquis quomodo diligit iustos suos ; ostendet diuitibus quomodo diligit pauperes suos. Diuites dixit, superbos ; pauperes dixit, humiles ; diuites dixit, per abundantiam non quaerentes ; pauperes dixit, per desiderium suspirantes. Faciet Dominus causam ipsorum.

14. **18.** *Verumtamen iusti confitebuntur nomini tuo.*
 Et quando ages causam ipsorum, et quando facies iudicium ipsorum, tuo nomini confitebuntur : meritis suis nihil tribuent, non tribuent totum nisi misericordiae tuae. *Verumtamen*
 5 *iusti confitebuntur nomini tuo.* Et quia confitebuntur nomini tuo, ut quantumcumque iusti fuerint, nihil sibi assumant de suo, nihil sibi tribuant de suo ; quid fiet, ut dirigant cor ? Quia quando ad se flectunt, torquent cor ; quando autem in Dominum intendunt, dirigunt cor. Et ubi erit uoluptas, ubi
 10 requies, ubi gaudium, ubi beatitudo ? Numquid in se ? Non ;

17, 4 Matth. 7, 7. 5 Matth. 5, 6. 12 Col. 3, 3. 14 cfr Ioh. 6, 41.

17, 1 quoniam dominus faciet a inopis *Prosp.* 19 et in causam *Prosp.*
 (uar.)

sed in quo sunt lux. *Nunc autem lux in Domino*, dixit. Ideo uide quid sequitur, uide quo concludit : *Inhabitabunt recti cum uultu tuo*. Male enim illis fuit in uultu suo ; bene illis erit cum uultu tuo. Quando uultum suum amauerunt, in sudore, finitis laboribus, pereunte gemitu, ueniet illis facies tua abundans sufficientia. Nihil quaerent amplius, quia melius non habent ; amplius non te deserent, nec deserentur a te. Etenim post resurrectionem de Domino quid dictum est ? *Adimplebis me laetitia cum uultu tuo*. Sine uultu suo non nobis daret laetitiam. Ad hoc purgamus uultum nostrum, ut gaudeamus ad uultum ipsius. *Filii enim Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus ; scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est, quia inhabitabunt recti cum uultu tuo*. Putamusne cum uultu Patris, et non cum uultu Filii ? an cum uultu Filii, et non cum uultu Patris ? an unus quodammodo uultus Patris et Filii et Spiritus sancti ? Videamus si non nobis ipse Filius promittit uultum suum, unde nos laetos faciet. Modo hoc capitulum in euangelio, quod huic psalmo adtestaretur, Dominus Deus inspirauit ut legeretur. Ait enim ipse Dominus : *Qui audit praecepta mea, et custodit ea, ipse est qui diligit me : et qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et ostendam illi meipsum*. Quale promisit praemium, dilectissimi ? Numquid eum non uidebant, quibus se ostendere promittebat ? nonne ante illos erat ? nonne facies carnis illius adiacebat oculis eorum ? Quid est quod uolebat ostendere uidentibus se ? Sed quia talem uidebant discipuli, qualem crucifixerunt Iudaei ; erat autem Deus in carne illa occultus ; hominem autem possent uidere homines, Deum uero non possent, quamuis in homine ; quia *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt* : dedit formam hominis, et piis et impiis ; seruauit formam Dei mundatis et piis, ut iucundemur in illo, et bene nobis in aeternum sit cum uultu ipsius.

IN PSALMVM CXL

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

1. Audistis, fratres, admonitionem et petitionem nostram ex ore apostoli, cum eius modo epistola legeretur. Ait enim : *Orationi instantes, uigilantes in illa ; orantes simul et pro nobis,*

18, 11 Eph. 5, 8. 14 cfr Gen. 3, 19. 19 Ps. 15, 10. 22 1 Ioh. 3, 2.
31 Ioh. 14, 21. 40 Matth. 5, 8.

CXL, 1, 3 Col. 4, 2-4.

18, 12 et inhabitabunt a, habitabunt *Prosp.* 18 deserant *aliquot codd.* nec deserentur] *plures codd.*, ne deserantur *edd.*

ut Deus aperiat nobis ostium uerbi ad loquendum mysterium
 5 eius, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. Haec uerba
 etiam mea deputare dignemini. Sunt enim in scripturis sanctis
 profunda mysteria, quae ad hoc absconduntur, ne uilescant ;
 ad hoc quaeruntur, ut exerceant ; ad hoc aperiuntur, ut
 pascant. Psalmus quem modo cantauimus, in multis senten-
 10 tiis subobscurus est. Cum, adiuuante Domino, ea quae dicta
 sunt, erui et exponi coeperint, uidebitis hoc uos audire quod
 iam noueratis. Sed ideo multipliciter dicta sunt, ut uarietas
 locutionis fastidium tolleret ueritatis.

2. Quid enim amplius, fratres, uel salubrius audituri et co-
 gnituri estis, quam : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto cor-
 de tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua* ; et : *Diliges*
 5 *proximum tuum tamquam teipsum* ? Sed ne putetis haec duo
 praecepta parua esse : *In his duobus praeceptis tota lex pendet*
et prophetae. Quidquid ergo salubriter mente concipitur, uel
 ore profertur, uel de qualibet diuina pagina exsculpitur, non
 habet finem nisi caritatem. Haec autem caritas non qualis- PL
 10 perditae conscientiae, et dicuntur amare se, nolle discedere
 ab inuicem, suis collocutionibus conciliari, desiderare se ab-
 sentes, gaudere ad praesentiam suam. Amor iste tartareus μ 1563
 est : uiscum habet, quo deiciat in profundum ; non pennas,
 quibus leuet in caelum. Quae est autem caritas, ut a ceteris
 15 quae appellantur caritates, segregetur et distinguatur ? Ea
 quae caritas dicitur uera christianorum, a Paulo definita est,
 atque ita suis quibusdam terminis circumscripta, cum sit diui-
 nitate infinita, ut omnino discernatur a ceteris. *Finis* enim,
 inquit, *praecepti est caritas*. Posset hucusque dicere. Nam aliis
 20 locis ubi tamquam scientibus loquebatur, hucusque dixit :
Plenitudo, inquit, *legis caritas* ; et non dixit qualis caritas. Ideo
 ibi non dixit, quia dixit alibi ; non enim ubique omnia dici aut
 possunt, aut debent. Ergo hic : *Plenitudo legis caritas*. Quaere-
 bas forte, quae caritas ? qualis caritas ? Audis alio loco :
 25 *Finis praecepti est caritas de corde puro*. Iam uidete utrum inter
 se latrones habeant caritatem de puro corde. Pura cor in
 caritate hoc est, quando diligis hominem secundum Deum ;
 quia et teipsum sic debes diligere, ut non erret regula : *Diliges*
proximum tuum tamquam teipsum. Si enim male te diligis et
 30 inutiliter ; ita et proximum diligendo, quid ei consulis ? Quo-
 modo autem te male diligis ? Quomodo innuit scriptura, quae
 neminem palpat, et conuincit quia non te diligis ; immo con-
 uincit quia et odisti te : *Qui autem*, inquit, *diligit iniquitatem*,

2, 2 Matth. 22, 37-40.
 33 Ps. 10, 6.

18 1 Tim. 1, 5.

21 Rom. 13, 10.

28 Matth. 22, 39.

odit animam suam. Si ergo diligis iniquitatem, putas quod
 35 teipsum diligas ? Erras : ita et proximum diligens, ad iniqui-
 tatem duces, et dilectio tua laqueus erit dilecti. *Caritas* ergo
de puro corde est quae est secundum Deum, *et conscientia bona,*
et fide non ficta. Ista caritas definita ab apostolo habet duo
 40 praecepta : dilectionis Dei, et dilectionis proximi. In nullis
 scripturis aliud requiratis, nemo uobis aliud praecipiat. Quid-
 quid obscurum est in scriptura, haec ibi occulta est ; quidquid
 ibi planum est, haec ibi aperta est. Si nusquam aperta esset,
 non te pasceret ; si nusquam occulta, non te exerceret. Haec
 caritas clamat de corde puro, de corde talium in his uerbis,
 45 qualis hic modo orat. Et quis iste sit, cito dixerim : Christus
 est.

3. Audituri autem estis uerba quae de Domino nostro Iesu
 Christo indigne accipiuntur, et putabit parum intellegens teme-
 rere me dixisse Christi esse personam in hoc psalmo. Quomodo
 enim potest de Domino nostro Iesu Christo, de illo agno im-
 5 maculato, de illo in quo solo non est inuentum peccatum, qui
 solus uerissime dicere potuit : *Ecce uenit princeps mundi hu-*
ius, et in me nihil inueniet, id est, nullam culpam, nullum reat-
 um ; qui solus, quod non rapuit, exsoluebat ; qui solus inno-
 centem sanguinem fudit, Filius Dei unicus carnem accipiens,
 10 non qua ipse minueretur, sed qua nos augetet : quomodo ergo PL
 de ista persona recte accipitur : *Pone, Domine, custodiam ori* 1817
meo, et ostium continentiae circum labia mea, ut non declines
cor meum in uerba maligna ad excusandas excusationes in pec-
catis ? Manifestissime quippe iste est sensus : Custodi, Domine,
 15 os meum ianua quadam et ostio praecepti tui, ut in uerba
 maligna non declinetur cor meum. Quae uerba maligna ? Qui-
 bus excusantur peccata. Ne, inquit, peccata mea malim ex-
 cusare, quam accusare. Haec uerba in ipsum Dominum no-
 strum Iesum Christum non cadunt. Quae enim ille peccata
 20 commisit, quae confiteri potius quam defendere debuisset ?
 Nostra uerba ista sunt. Certe Christus loquitur. Si nostra uer- μ 1564
 ba sunt, quomodo Christus loquitur ? Et ubi est caritas de qua
 loquebar ? Nescitis quia ipsa unum nos fecit in Christo ? Car-
 itas clamat ad Christum de nobis ; caritas clamat de Christo
 25 pro nobis. Quomodo caritas clamat ad Christum de nobis ? *Et*
erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomo-
 do caritas de Christo pro nobis ? *Saule, Saule, quid me perse-*
queris ? Vos, inquit apostolus, *estis corpus Christi et membra.*
 Si ergo ille caput, nos corpus, unus homo loquitur ; siue caput
 30 loquatur, siue membra, unus Christus loquitur. Et capitis est
 proprium loqui etiam in persona membrorum. Ipsam nostram
 consuetudinem aduertite. Primo quomodo loqui in membris

36 I Tim. 1, 5. 3, 6 Ioh. 14, 30. 8 Ps. 68, 5. 25 I Joel 2, 32. 27
 Act. 9, 4. 28 I Cor. 12, 27.

nostris non potest nisi caput. Iam uero caput nostrum quomodo loquatur in persona omnium membrorum, aduertite. In
 35 angusto tibi pedem aliquis calcat : Calcas me, dicit caput. Vulnerauit tibi aliquis manum : Vulnerasti me, dicit caput. Caput tuum nullus tetigit, sed loquitur unitas compaginis corporis tui. Omnium membrorum tuorum personam illa, quae in capite est, lingua susceperit, ipsa pro omnibus uerbo fungitur. Sic
 40 ergo audiamus Christum loquentem ; sed unusquisque agnoscat ibi uocem suam, tamquam haerens in Christi corpore. Aliquando enim dicturus est uerba in quibus nullus nostrum inueniat personam suam, sed ad solum caput pertineant ; non se tamen separat ex uerbis nostris et ad sua propria tollit, uel a
 45 suis propriis non ad nostra redit. De ipso enim et de ecclesia dictum est : *Erunt duo in carne una*. Vnde et ipse in euangelio dicit de hac ipsa re : *Iam igitur non sunt duo, sed una caro*. Haec noua non sunt ; a uobis semper audita sunt ; sed per occasiones necesse est commemorentur, primo quia ipsae scripturae
 50 quas tractamus, ita sibi sunt innexae, ut multa in multis repetantur ; et utile est. Cura enim mundi spinas habet, et offocat semina ; oportet saepius a Domino commemorari quod cogit mundus obliuisci.

Vers. 1.

4. *Domine, clamaui ad te, exaudi me*. Hoc omnes possumus dicere. Hoc non dico, totus Christus dicit. Sed magis ex persona corporis dictum est ; quia et cum hic esset, carnem portans orauit, et ex persona corporis orauit Patrem,
 5 et cum oraret globi sanguinis de toto corpore eius distillabant. Sic scriptum est in euangelio : *Orauit Iesus intenta oratione, et sudauit sanguinem*. Quid est de toto corpore sanguinis effluxio, nisi de tota ecclesia martyrum passio ? *Domine, clamaui ad te, exaudi me ; intende uoci deprecationis meae,*
 10 *dum clamauero ad te*. Iam finitum negotium clamandi putabas, cum diceres : *Clamaui ad te*. Clamasti, iam noli esse securus. Si finita est tribulatio, finitus est clamor ; si autem manet tribulatio ecclesiae et corporis Christi usque in finem saeculi, non tantum dicat : *Clamaui ad te, exaudi me,*
 15 *sed : Intende uoci deprecationis meae, dum clamauero ad te*.

2. 5. *Dirigatur oratio mea tamquam incensum in conspectu tuo ; eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum*. Hoc de ipso capite solere intellegi, omnis christianus agnoscit. Declinante enim iam die in uesperum,
 5 Dominus in cruce animam deposuit recepturus, non amisit inuitus. Sed tamen et ibi nos figurati sumus. Quid enim illius

46 Gen. 2, 24.

47 Matth. 19, 6.

4, 6 Luc. 22, 44.

3, 48 semper] *codd.*, saepe *edd.* 4, 1 domine] *tit. praem. a* : psalmus ipsi dauid, *om. Aug.* 5, 1 sicut a *Prosp.*

pendit in ligno, nisi quod de nobis accepit ? Et unde fieri ^{μ 1565}
 potest ut aliquando Deus Pater dimittat et deserat unicum
 Filium, qui utique cum illo unus Deus est ? Et tamen nostram
 10 infirmitatem figens in cruce, ubi *uetus homo noster*, sicut dicit
 apostolus, *confixus est cruci cum illo*, ex uoce ipsius hominis
 nostri clamauit : *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti ?*
 Illud ergo est sacrificium uespertinum, passio Domini, crux
 Domini, oblatio uictimae salutaris, holocaustum acceptum
 15 Deo. Illud sacrificium uespertinum fecit in resurrectione mu-
 nus matutinum. Oratio ergo pure directa de corde fideli, tam-
 quam de ara sancta surgit incensum. Nihil est delectabilius
 odore Domini : sic oleant omnes qui credunt.

3. **6.** *Vetus ergo homo noster*, apostoli uerba sunt, *confixus est
 cruci cum illo ; ut euacuaretur*, inquit, *corpus peccati, ut ultra
 non seruiamus peccato*. Inde et in ipso psalmo cum dictum es-
 set : *Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me, longe a sa-
 5 lute mea ;* statim subiectum est : *Verba delictorum meorum*.
 Quorum delictorum, si caput adendas ? Et tamen eius fuisse
 uocem in psalmo, ipse testatus est in cruce, ipsa uerba dixit,
 ipsum uersum pronuntiauit. Non est relictus humanae con-
 iecturae locus, nullus negandi aditus qualicumque christiano.
 10 Quod lego in psalmo, hoc audio a Domino. In ipso etiam psal-
 mo agnosco quod in euangelio lego : *Foderunt manus meas, et
 pedes ; dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi uero consideraue-
 runt, et conspexerunt me ; diuiserunt sibi uestimenta mea, et
 super uestem meam miserunt sortem*. Haec omnia sicut praedi-
 15 cta, ita facta ; sicut audiuimus, ita et uidimus. Ergo si Domi-
 nus noster Iesus Christus nos figurans in caritate corporis sui,
 quamuis esset ipse sine peccato, dixit : *Verba delictorum meo-
 rum*, dixit autem hoc ex persona corporis sui ; quis audet in
 20 membris eius dicere non se habere peccatum, nisi qui fuerit
 ausus se falsae iustitiae nomine efferre, et Christum falsitatis
 arguere ? Fatere ergo, o membrum, quod pro te pronuntiauit PL
 caput tuum. Quod ut fateamur, quod ut faciamus, nec nos 1819
 iustificemus ante conspectum solius iusti, qui iustificat im-
 pium ; subiecit iam sui corporis uocem : *Pone, Domine,
 25 custodiam ori meo, et ostium continentiae circa la-
 bia mea*. Non dixit, claustrum continentiae, sed, *ostium*.
 Ostium et aperitur et clauditur ; ergo si ostium est, et aperia-
 tur, et claudatur ; aperiatur ad confessionem peccati, clauda-
 tur ad excusationem peccati. Ita enim erit ostium continen-
 30 tia, non ruinae.

4. **7.** Quid enim nobis prodest hoc ostium continentiae ? quid

5, 10 Rom. 6, 6. 12 Ps. 21, 2 ; Matth. 27, 46. 6, 11 Ps. 21, 17-19. 15 cfr
 Ps. 47, 9. 23 cfr Rom. 4, 5.

18 odoris *plures codd.* 6, 25/26 circumstantiae labiis meis *Prosp.*

orat ex persona corporis Christus? *Vt non declines, inquit, cor meum in uerba maligna.* Quid est: *cor meum?* Cor ecclesiae meae, cor utique corporis mei. Verba illa adtendite ubi nobis regula figitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* cum ipsum nemo tetigisset. *Esuriui, et cibastis me; sitiui, et potum dedistis mihi:* et cetera. Et illi: *Quando te uidimus esurientem aut sitientem?* Et ille: *Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Haec christianis inusitata esse non debent, maxime in quibus regulae fixae sunt et ceterorum intellegendorum; et aut non turbabuntur, aut cito corrigentur. Sicut ergo ibi dicturi sunt iusti: *Domine, quare dixisti: Esuriui, et dedistis mihi manducare? quando uidimus te esurientem?* et ille responsurus est: *Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis,* sic et hic dicamus Christo intus, in interiore homine nostro, quia ibi per fidem habitare dignatur. Non enim absens est a nobis, et non est cui dicamus, cum ipse dicat: *Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem saeculi.* Dicamus ergo illi et nos, quoniam uocem eius in hoc psalmo accepimus; eius enim uox est, quod nemo negat: *Eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum.* Dic ergo consequenter: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium continentiae circum labia mea; ut non declines cor meum in uerba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis.* Quare sic oras, Domine? quae peccata tua excusaturus es? Respondet: *Cum unum ex membris meis sic orat, ego sic oro; sicut ibi respondit: Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

8. Cum autem non declinatum fuerit cor tuum, o membrum Christi, cum cor tuum non fuerit declinatum *in uerba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem; et non combinas cum electis eorum.* Hoc enim sequitur: *Et non combinabo cum electis eorum.* Qui sunt electi eorum? Qui seipsos iustificant. Qui sunt electi eorum? Qui sibi iusti uidentur, et contemnunt ceteros, sicut pharisaeus ille in templo dixit: *Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri homines.* Qui sunt electi eorum? *Hic homo si propheta esset, sciret quae mulier illi accessit ad pedes.* Agnoscitis uocem alterius pharisaei, qui Dominum inuitauerat, quando mulier illa quae erat in ciuitate peccatrix, uenit et accessit ad pedes eius? Illa impudica, quondam frontosa ad fornicationem, frontosior ad

7, 5 Act. 9, 4. 6 Matth. 25, 35.37.40. 16 cfr Eph. 3, 17. 18 Matth. 28, 20. 27 Matth. 25, 40. 8, 9 Luc. 18, 11. 10 Luc. 7, 39.

7, 2 ut non] ne a, non *Prosp.* (cfr *infra* 9, 40; 11, 30; 12, 32) 3 malitiae *Prosp.*
15 christo] in *praem.* quidam *codd. edd.* 24 excusandum a 8, 6 communicabo *Prosp.* cum *Vulg.*

15 salutem, irrupit in domum alienam. Sed ille qui ibi discumbebat, non erat alienus. Non extranea quemlibet conuiuam, sed ancilla Dominum suum secuta est. Accessit ad pedes, quia eius uestigia sequi cupiebat; lauit lacrimis, tersit capillis. Pedes Christi qui sunt, nisi per quos peragrauit totum mundum?

20 *Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona!* Pedes ergo Domini quanti susceperunt, ut suscipiendo iustum in nomine iusti, mercedem iusti acciperent; et susceperunt prophetam in nomine prophetae, ut mercedem prophetae acciperent! *Et quicumque potum dederit*, inquit,

25 *uni ex minimis istis calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli, amen dico uobis, non perdet mercedem suam.* Qui ergo tali humanitate pedes Domini suscepit, quid impendit, nisi quae habebat in domo superflua? Merito quia capilli quasi superflui sunt, inde illa pedes Domini detergebat. Superflua

30 tua necessaria fiunt tibi, si inde fueris obsecutus pedibus Domini. Ergo illa curari uolebat, conscia magni uulneris. Sed numquid magnum uulnus, et paruus medicus? Pharisei autem nolebant se tangi ab immundis, uitabant omnem contactum peccatorum; et si quando forte necessitate tangebantur, abluiebant se. Et prope baptizabant per omnes horas non tantum se, sed et uasa sua, lectos suos, calices, paropsides, sicut Dominus in euangelio commemorat. Cum ergo ille pharisaeus nosset hanc mulierem, quae utique si ad pedes illius pharisaei accederet, repelleret eam, ne sanctitas eius pollueretur, habebat enim eam in corpore, non in corde; et quia non habebat eam in corde, utique falsam habebat in corpore; quia

40 ergo ille eam repulsurus esset, cum hoc Dominus non fecit, ^{μ 1567} existimauit eum nescire quae illa esset, et dixit apud semetipsum: *Hic si esset propheta, sciret quae mulier illi accessit ad*

45 *pedes.* Non dixit, repulisset eam; sed, *sciret quae esset;* tamquam esset consequens ut si sciret, repelleret. Ex illo ergo quod non eam repulit, etiam nescisse eum pro certo suspicatus est. Dominus autem sic habebat oculos in illam mulierem, ut aures haberet in cor pharisaei. Itaque audita cogitatione eius, pro-

50 posuit similitudinem quam nostis. *Duo debitores erant cuidam feneratori; unus ei debebat quingentos denarios, alter quinquaginta: cum non haberent ambo unde redderent, donauit ambobus. Quaero abs te*, inquit, *quis eum plus dilexit?* Et ille respondit, iam coactus ueritate aduersus seipsum proferre sententiam:

55 *Credo*, inquit, *Domine, quia ille cui plus donauit. Et conuersus ad mulierem, dixit ad Simonem: Vides istam mulierem? Introiui in domum tuam: osculum mihi non dedisti; illa autem non intermisit pedes meos osculari; aquam mihi ad pedes non dedisti: illa lacrimis suis lauit mihi pedes; oleum mihi non*

20 Isai. 52, 7; Rom. 10, 15.

24 Matth. 10, 41.42.

37 cfr Matth. 23, 25.

44 Luc. 7, 39.

50 Luc. 7, 36-47.

60 *dedisti : illa unxit unguento. Propter quod dico tibi : dimittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Quare ? Quia PL
1821
confessa est, quia fleuit, quia non declinatum est cor eius in uerba maligna ad excusandas excusationes in peccatis, non combinata est cum electis eorum, id est, defendentibus se.

9. Non enim et huic ipsi mulieri, si declinaretur cor eius in uerba maligna, deesset defensio peccatorum. Annon quotidie pares eius in turpitudine, sed non pares in confessione, meretrices, adulterae, flagitiosae defendunt peccata sua ? Si latuerint, 5 negant ; si autem uel deprehensae atque conuictae fuerint, uel publice id egerint, defendunt. Et quam facilis defensio earum, quam cita, sed quam praeceps, quam quotidiana et quam sacrilega ! O si Deus hoc nollet, non facerem ! Hoc uoluit Deus, fortuna hoc uoluit, hoc uoluit fatum. Non dicit : *Ego dixi :*
10 *Domine, miserere mei ;* non quomodo illa peccatrix ad pedes medici ueniens, *Sana animam meam, quoniam peccaui tibi.* Et ista, fratres mei, defensio qualium est ? Non solum indoctorum, sed etiam doctorum. Sedent, et computant sidera ; interualla, cursus, uolubilitates, status, motus intendunt, de-
15 scribunt, coniciunt. Docti, magni uidentur. Totum hoc doctum et magnum, defensio peccati est. Eris adulter, quia sic habes Venerem ; eris homicida, quia sic habes Martem. Mars ergo homicida, non tu ; et Venus adultera, non tu. Vide ne et pro Marte et pro Venere tu damneris. Deus enim qui dam-
20 natus est, nouit quia tu es, qui dicis : Non ego, iudici scienti. Porro ipse mathematicus qui tibi fabulas laqueorum tuorum etiam uendit, ut non uel gratuitam compares mortem (emis enim mortem a mathematico pretio, qui contempsisti uitam a Christo gratis) ; ipse ergo mathematicus si uxorem suam paulo
25 petulantius uiderit conuersari, aut aliquos alienos improbe adtendere, aut fenestram crebro repetere ; nonne arripit, uerberat, et dat disciplinam in domo sua ? Respondeat illi uxor : Si potes, Venerem caede, non me. Nonne et ille respondebit : Fatua, aliud est quod competit rectori, aliud quod profertur
30 emtori ? Ergo electi eorum qui sunt ? Electi malorum, electi impiorum, cum quibus non est combinandum, id est, cum quibus non est habenda societas. Qui sunt autem ? Arbitrantes μ 1568
se iustos, et contemnentes ceteros quasi peccatores, sicut erant illi pharisaei ; aut quia ipsa peccata manifeste uel deprehen-
35 duntur, uel publice fiunt, defendentes et asserentes, ne aliquid culpa eorum tribuatur ; et ut ipsi nihil mali fecisse iudicentur, sed totum Deus, qui uel sic creauit hominem, dicunt, uel stellas composuit, uel res humanas neglegit. Defensiones sunt electorum saeculi. Sed dicat membrum Christi, dicat corpus

9, 9 Ps. 40, 5. 33 cfr Luc. 18, 9.

9, 13 siderum *unus cod.*

40 Christi, dicat Christus ex persona corporis sui : *Non declines cor meum in uerba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem ; et non combinabo cum electis eorum.*

10. Nostis, fratres, quod non est praetermittendum, quasi iustos eminentiores in se tenentes uelut primum gradum iustitiae, electos uocari apud manichaeos. Qui nouerunt, recognoscant ; qui nesciebant, audiant. Electi quidem Dei sunt omnes
5 sancti, et habemus hoc in scripturis ; sed usurparunt sibi illud nomen, et quasi familiarius sibi applicauerunt, ut tamquam proprie iam electi appellentur. Qui sunt isti electi ? Quibus si dixeris : Peccasti ; statim illam defensionem impiam et peiorem ceteris magisque sacrilegam proferunt : Non ego peccaui,
10 sed gens tenebrarum. Quae est ista gens tenebrarum ? Quae bellum gessit cum Deo. Et ipsa peccat, cum tu peccas ? Ipsa, inquit, quia commixtus sum illi. Deus enim qui te commiscuit, quid timuit ? Hoc enim dicunt, quod illa gens tenebrarum rebellauerit aduersus Deum, antequam mundus fieret ; et ille
15 cauens ne regna eius loco adueniente hostili impetu uastarentur, misit huc membra sua, substantiam suam, hoc quod ipse est ; si aurum, aurum ; si lux, lucem : quidquid illud est, hoc misit, et miscuit uisceribus gentis tenebrarum, dicunt, et fabricauit inde mundum. Et nos animae, inquiunt, de ipsis mem-
20 bris Dei sumus ; sed premimur hic uisceribus gentis tenebrarum, et quidquid peccare dicimur, illa gens peccat. Se quidem uidentur excusare a peccato ; sed Deum suum non excusant a crimine timoris, nec ipsam substantiam Dei sui a crimine corruptibilitatis. Si enim incorruptibilis Deus, si incommutabilis,
25 si incontinentabilis, si immaculabilis, si impenetrabilis, quid ei factura erat gens illa ? Fecisset illa quem uellet impetum ; quomodo terreret impenetrabilem, inuiolabilem, incontaminabilem, incommutabilem et incorruptibilem ? Si ergo talis Deus, crudelis ; quia sine causa huc uos misit, cui nihil
30 noceri poterat. Quare uos misit ? Ecce gens tenebrarum illi nocere non poterat ; ipse autem uobis grauiter nocuit, et ipse, magis quam illa, hostis uester fuit : quamquam et ipsa uobis nocere potuit. Potuistis premi, potuistis captiuari, potuistis inquinari, potuistis corrumpi : potuit ergo et ille. Frustum
35 enim quodammodo, et portiuncula naturae ipsius conuincit massam. Quale est illud quod huc misit, tale est et illud quod ibi remansit. Hoc ipsi dicunt : ipsi fatentur quia duae substantiae sunt ; una illa, et una ista. Libri eorum hoc habent ; et si negant, leguntur, et conuincuntur.

11. Quid ergo ? Vt in hoc uno exordio nihil amplius dicam, non dicam peiora, non dicam sceleratiora ; in hoc ipso exordio quo bellum inducunt, uidete quemadmodum debellantur ; et
5 ipsi in eorum uerborum pugna capiuntur. Non enim est quod

dicant, aut quo refugiant. Sed uis, o nefande, false electe, defendere peccatum tuum, ut quando aliquid mali feceris, non tu fecisse uidearis; quaeris in quem peccatum tuum refundas, et refundis in gentem tenebrarum. Sed ad Deum adtende, si
 10 non in illum refundis. Si enim posset gens tenebrarum, quam fingitis, hoc tibi diceret: Quid me accusas? Potui aliquid facere Deo tuo, annon potui? Si potui, fortior illo sum; si non potui, quare me timuit? Si non timuit, quare huc te misit, ut tanta hic patiaris, cum sis membrum ipsius, cum sis sub-
 15 stantia ipsius? si non timuit, inuidit; si hoc timore non fecit, crudelitate fecit. Quam ergo iniquus est, cui nihil noceri poterat, et fecit ut membris suis hic ita noceretur? An poterat noceri? Ergo incorruptibilis non est. Cum uis ergo te defendere de peccato tuo, laudare non potes Deum. In laude Dei
 20 non caperis, nisi in tua iactareris. Transi ad uituperationem tuam, et laudabis Deum. Redi ad uerba psalmorum quos exsecramini, dic: *Ego dixi: Domine, miserere mei; sana animam meam, quoniam peccaui tibi.* Ego dixi, ego peccaui; non fortuna, non fatum, non gens tenebrarum. Si ergo tu peccasti,
 25 iam uide quemadmodum pateat laus Dei, in qua angustaberis, cum te uelles defendere. Melius in peccatis tuis angustaris, et in illius laude dilataris. Iam ergo confesso peccato tuo, uide quemadmodum laudetur Deus; quia et iustus est, cum te punit perseuerantem, et misericors, cum liberat confitentem.
 30 *Non ergo, inquit, declines cor meum in uerba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis; ut dicam quia gens tenebrarum fecit quod ego feci.*

12. *Cum hominibus operantibus iniquitatem.* Quam iniquitatem? Dicamus aliquam eorum iniquitatem nefandam. Audite iniquitatem nefariam manichaeorum publicam, quam confitentur. Expedire dicunt homini feneratorem esse, quam
 5 agricolam. Quaeris causam, et reddunt rationem. Vide si ratio illa non dementia nominanda est. Qui enim in usuram, inquit, dat pecuniam, non laedit crucem luminis (multi non intelligunt, sed exponam); qui autem, inquit, agricola est, multum laedit crucem luminis. Quaeris quam crucem luminis?
 10 Membra, inquit, illa Dei quae capta sunt in illo praelio, mixta sunt uniuerso mundo, et sunt in arboribus, in herbis, in pomis, in fructibus. Dei membra uexat, qui terram sulco discindit; Dei membra uexat, qui herbam de terra uellit; Dei membra uexat, qui pomum carpit de arbore. Haec ne
 15 faciat in agro falsa homicidia, facit in fenore uera homicidia. Panem mendicanti non porrigit. Videte si potest esse maior iniquitas ista iustitia. Panem mendicanti non porrigit; quae-

11, 22 Ps. 40, 5.

12, 17 iustitia] *plures codd.*, iniustitia *edd.*

ris, quare? Ne uitam quae est in pane, quam dicunt membrum
 Dei, substantiam diuinam, mendicus ille accipiat, et liget eam
 20 in carne. Quid ergo uos? quid? quare manducatis? Carnem
 non habetis? Sed nos, inquit, quia fide manichaei illuminati μ 1570
 sumus, orationibus et psalmis nostris, qui electi sumus, purga-
 mus inde uitam quae est in illo pane, et mittimus illam ad the-
 sauros caelorum. Tales sunt electi, ut non sint saluandi a Deo,
 25 sed saluatores Dei. Et ipse est Christus, dicunt, crucifixus in
 toto mundo. Ego in euangelio Saluatorem acceperam Chri-
 stum; uos autem estis in libris uestris saluatores Christi. Estis
 plane blasphematores Christi, et ideo a Christo non saluandi.
 Ergo buccella ne detur mendico, et ploret in buccella mem-
 30 brum Dei, mendicus fame moriturus est! Falsa misericordia
 in buccellam, facit uerum homicidium in hominem. Sed qui PL
1824
 sunt isti electi eorum? *Non declines cor meum in uerba
 maligna, et non combinabo cum electis eorum.*

5. **13.** *Emendabit me iustus in misericordia, et arguet
 me.* Videte peccatorem confessorem: emendari se uult miseri-
 corditer, potius quam laudari fallaciter. *Emendabit me iu-
 stus in misericordia*: si iustus est, si misericors est,
 5 quando me uidet peccantem. Hoc utique quaedam membra
 Christi dicunt, de quibusdam membris Christi dicunt, in uno
 corpore dicunt. Dignatur loqui Dominus ex persona emenda-
 toris, nec respuit personam emendati uel emendandi. Omnia
 enim membra in illo, et ipse dicit: *Emendabit me iustus.*
 10 Quis iustus te emendaturus est? Caput emendat omnia mem-
 bra. *Emendabit me iustus in misericordia, et arguet
 me.* Arguet, sed in misericordia: arguet, sed non odit; et eo
 magis arguet, quia non odit. Et iste quare inde gratias agit?
 Quia: *Corripe sapientem, et amabit te. Emendabit me iu-
 15 stus,* quia persequitur? Absit: hic est potius emendandus,
 si odio emendat. Quare ergo emendat? *In misericordia.*
Et arguet me: in quo? In misericordia. *Oleum autem
 peccatoris non impinguabit caput meum.* Quid est:
Oleum peccatoris non impinguabit caput meum?
 20 Non crescet caput meum de adulatione. Falsa laus adulatio
 est; falsa laus adulatoris, hoc est oleum peccatoris. Propter-
 ea et homines cum falsa laude aliquem irriserint, hoc etiam de
 illo dicunt: *Vnxi illi caput.* Amate ergo argui a iusto in miseri-
 cordia; nolite ergo amare laudari a peccatore cum irrisione.

13, 14 Prou. 9, 8.

30 falsam misericordiam plures codd., et distinguunt post facit 13, 1 emendauit b
 (ex 17, 1) a, corripit Prosp. arguet] b a, increpabit Prosp. 2 peccatorum
 confessorem aliquot codd. Am., peccatorum uel peccatoris confessionem alii
 3 potius] Er. Lugd. Ven. Lou., om. μ 8 emendandi] opt.codd., emendantis edd.
 17 misericordia] qua praem. plures codd. Am. 19 impinguet b a Prosp. (cfr n. 17,
 4 et 19)

25 Habetote oleum uobiscum, et non quaeritis oleum peccatoris. Sapientes enim illae uirgines secum portabant oleum ; sapientes uirgines secum oleum portabant, id est, conscientia illarum illis testimonium perhibebat. Oleum gloria est, fulget, nitet in superficie. Sed bona debet esse gloria, et uera gloria, ut
 30 ibi sit intus in uasis suis. Audi quid est in uasis. *Probet autem se homo, et tunc in semetipso habebit gloriam, et non in altero.* Quid est, In uasis suis ? Audi ipsum apostolum : *Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae.*

14. Postremo, quia in corpore Christi es, et adhuc portas mortalitatem quamdam ; tu tibi esto iustus, et in te esto iustus. Peccator es, uindica in te ; redi ad conscientiam tuam, exige de te poenas, crucia teipsum. Ita enim offers sacrificium
 5 Deo. *Quia si uoluisses sacrificium, dedissem utique,* ait peccator, *holocaustis non delectaberis.* Quid ergo ? nullum accipit ^{μ 1571} sacrificium ? *Sacrificium Deo spiritus contribulatus ; cor contritum et humilatum Deus non spernit.* Humila cor tuum, conte- PL
 re cor tuum, crucia cor tuum ; et tu teipsum emendabis in mi- 1825
 10 sericordia : non enim odisti te, cum saeuis in te. Eris in parte emendante iustus, quamuis sis adhuc in emendanda peccator ; ex qua parte enim tibi displices, iniustus es ; ex qua tibi displicet in te quod iniustum est, iustus es. Vis uidere quam iustus es ? Hoc in te tibi displicet quod et Deo ; iam coniunxisti te
 15 uoluntati Dei, et in teipso non quod ille fecit, sed quod ille odit odisti. Ex eo quod odisti in te quod fecisti, quod odit et ille qui hoc non fecit, coepisti in te esse seuerus ; erit ille misericors ; parcat, quia tu non pepercisti. Ergo ex quo coniunctus es oculis eius, et condelectaris legi eius, et hoc in te arguis quod
 20 lex eius arguit ; et hoc in te tibi displicet quod et oculis Dei displicet, uide quam iustus es : ex quo autem lapsus fecisti ea quae displicent Deo, et fragilitate quadam infirmitatis humanae prolaberis in illa, et adhuc portas infirmitatem carnis, et gemis cuiusdam reluctationis conscientia, ex hac parte
 25 iniquus et peccator es.

15. Quomodo, inquires, ex quadam parte iustus, ex quadam parte peccator ? quid est quod dicis ? Laboramus, uidemur loqui contraria, nisi nobis subueniat apostolica auctoritas. Audi illud ab apostolo, ne me malus intellectus accuses : *Con-*
 5 *delector enim,* inquit, *legi Dei secundum interiorem hominem.* Ecce iustus. Annon est iustus qui condelectatur legi Dei ? Vnde ergo peccator ? *Video aliam legem in membris meis, re-*

26 cfr Matth. 25, 4. 30 Gal. 6, 4. 32 II Cor. 10, 12. 14, 5 Ps. 50, 18. 19. 15, 4 Rom. 7, 22-25.

14, 2 tibi] ibi Lou. 11 emendante] b opt. codd., emendata edd. 12 iniustus] plures codd., iustus b edd. 13 iustum est, iniustus es b Er. Lou. 14 displiceat Lou. 15 et] si Lou. 24 parte] codd. Am., iustus es, et ex hac add. Er. Lou.

pugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati. Adhuc bellum aduersus me gero, nondum sum totus
 10 instauratus ad imaginem fabricatoris mei; coepi resculpi, et ex ea parte qua reformor, displicet mihi quod deforme est. Ergo quamdiu ita sum, quid spero? *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Gratia Dei quae coepit iam rescul-
 15 pere, gratia Dei quae infundit suauitatem, ut iam per interiorum hominum condelecteris legi Dei; inde cetera sanabuntur, unde et ista sanata sunt. Geme adhuc uulneratus, castiga te, displice tibi.

16. *Non sic pugno, inquit, quasi aerem caedens; sed castigo corpus meum et in seruitutem redigo, ne forte aliis praedicans ipse reprobus inueniar.* Numquid qui castigat corpus, odit corpus? Si quis castigat seruum, odit seruum? si quis uerberat
 5 filium, odit filium? Et ut aliquid coniunctius eloquamur, caro tua tamquam coniux tua est. Hoc ipse apostolus dicit: *Nemo unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit et fouet eam, sicut et Christus ecclesiam.* Certe caro tamquam coniux est, et nemo carnem suam odio habet. Tamen quid alio loco? *Caro con-* PL 1826
 10 *cupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem.* Con- μ 1572
 cupiscit aduersus te, tamquam coniux tua; ama et castiga, donec fiat in una reformatione una concordia. Quando istud erit? Quoniam modo clamas: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* numquid separabitur a te hoc
 15 corpus, et tunc securus eris? Et quid est: *In nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri.* Reparatur ergo a mortalitate ad immortalitatem, et iam non resistit, quia non est mortalitas quae resistat. Propterea castiga corpus tuum; modo doma quod postea recipias; modo deficiat, ut tunc sufficiat. Nam in hac uita reparari non potest, quamdiu mortale geritur. Non te deponat, non te abrumpat; porta, erudi, castiga: reparabitur in fine. Et quia *nemo unquam carnem suam odio habuit*, resurget et caro. Sed quomodo? etiam tunc luctaturus sum? *Oportet,*
 25 *inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.*

17. Ergo cum dicitur: *Emendabit me, et arguet me;* siue sit frater, siue sit proximus, siue sit uicinus, siue tu ipse, in misericordia debes argui, et emendari. *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Sed quid facio,
 5 dicis mihi? Patior adultores, non cessant perstreperere; laudant in me quae nolo, quae ego paruipendo laudant in me,

16, 1 I Cor. 9, 26. 6 Eph. 5, 29. 9 Gal. 5, 17. 13 Rom. 7, 24. 15 Rom. 8, 23. 24 I Cor. 15, 53.

16, 20 modo sufficit ut non deficiat b et duo codd. ut] et edd.

quod ego carum habeo reprehendunt in me, adultores, fallaces, deceptores. Magnus uir ille, uerbi gratia, Gaiuseius ; magnus, doctus, sapiens ; sed quare christianus ? Nam magna
 10 doctrina, et magnae litterae, et magna sapientia. Si magna sapientia, adproba quod christianus est ; si magna doctrina, docte elegit. Postremo quod tu uituperas, hoc ei placet quem laudas. Sed quid ? Laudatio illa non indulcat : oleum peccatoris est. Sed non cessat dicere. Non inde impinguet caput
 15 tuum ; id est, noli gaudere ad talia ; id est, noli annuere, noli consentire, noli inde gratulari ; et si ille adtulit oleum adulationis, sed caput tuum integrum mansit, non inflatum est, non tumuit. Si enim inflatum fuerit et tumuerit, facit pondus et praecipitat te. *Oleum autem peccatoris non impinguet*
 20 *caput meum.*

18. *Quoniam adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum.* Exspecta ; modo me uituperant, ait Christus. In primis temporibus christianorum undique reprehendebantur christiani. *Adhuc* exspecta ; *et oratio mea in beneplacitis eorum* erit. Veniet tempus, quando superent hominum
 5 milia tundentium sibi pectus et dicentium : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Iam quot remanserunt qui sibi erubescunt pectus tundere ? Ergo reprehendant ; toleremus. Reprehendant, oderint, accusent,
 10 detrahant : *Adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum* ; ueniet tempus, quando oratio mea placebit illis. Eri-
 gent se enim quasi iusti uiribus suis ; uincuntur in lucta ; quia superbe se erexerunt, elidentur, trahentur a peccatis, uidebunt
 15 se iniquos, implebuntur quae dicta sunt per prophetas ; incipiet timeri iudicium, conuertet se animae acies ad conscientiam peccatorum, et placebit illa oratio : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* O uerbosa defensio iniquitatis ! Certe iam hoc populi dicunt, et populorum pectora tundentium tonitruus non quiescit. Recte nubes
 20 tonant, in quibus iam habitat Deus. Vbi est illa uerbositas, ubi est illa iactantia : Iustus sum, nihil mali feci ? Certe cum in scripturis sanctis fueris contemplatus normam iustitiae, quantumcumque profeceris, inuenies te peccatorem. Profecisti, iam unum Deum colis : optime ; non fornicaris ab eo ad idola, ad mathematicos, ad sortilegos, ad aruspices, ad augures, ad maleficos ; ista enim fornicatio est a Domino Deo ; iam es in

17, 8 sqq. cfr Tertull. *Apolog.* 3, 1. 18, 6 Matth. 6, 12.

17, 8 gaiuseius] *potiores codd.* μ (cfr *Enarr. in ps. LXX, serm. 1, 14, 20* ; *Tract. in Iohan. VI, 25, 4*), gaius *b*, gaius aeneus *alii codd. Am. Er.*, caius genus *cet. codd.*, caius enaeus *Lou. (rectius Tertull. l. c. : Caius Seius)* 9 quare] numquid quia *add. Lou.* 10 et magnae litterae] *b, om. alii codd.* 12 elegit] *b plures codd. Er.*, legit *Am. Er.* 13 inducat *b Er.* 18, 1 et] *om. Prosp.* 6 milia] *b plures codd. Am., malitiam Er. Lou.*

aliquo numero membrorum Christi. Iam incipe uidere etiam illa peccata societatis humanae. Non occidis quemquam, non adulteras cuiusquam uxorem, non uxori tuae eundo ad alteram, iniuriam facis, non ulla pessima corruptela te contaminas, abstinuisti manus a furto, linguam a periurio, cor a concupiscenda re proximi tui : iam iustus es. Attende cetera ; noli iam superbire. Nihilne peccas in lingua ? non prolaberis in uerbum durum ? Sed quid magnum dicis ? Quid magnum ?
 35 *Qui dixerit fratri suo : Fatue, reus erit gehennae ignis.* Contremiscit iam tota illa superbia. Ecce iam non ualde facit unde Deus uideatur impietate aliqua blasphemari ; non irruit in aliquem laedendum, non facit alteri quod pati non uult : quid de lingua ? quis illam domat ? Sed ecce iam et ipsam frenasti ;
 40 quamquam quis tantus ut hoc omni modo perficiat ? sed ecce iam et ipsam frenasti ; quid facis de cogitationibus tuis ? quid facis de tumultu et caterua rebellantium desideriorum ? Non eis das membra. Ita credo, et uideo ; sed tamen cogitationes aliquando inclinant et auferunt te, plerumque in oratione
 45 genibus fixis. Corpus prosternis, collum curuas, confiteris peccata, Deum adoras ; uideo corpus ubi iaceat, quaero ubi uolitet animus. Video membra iacentia : uideamus si stat conscientia, uideamus si fixa est in eum quem adorat ; si non cogitationibus plerumque, tamquam aestu maris abripitur, et
 50 tempestate tollitur in aliud atque aliud. Modo si mecum loquereris, et subito auerteres te ad seruum tuum, et dimitteres me, non dico a quo aliquid petebas, sed cum quo ex aequo loquebaris ; non mihi iniuriam factam deputarem ? Ecce quid
 55 solum Deum colit, qui Christum confitetur, qui Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum nouit, qui non post eum fornicatur, qui non adorat daemones, qui auxilia sibi a diabolo non requirit, qui tenet ecclesiam catholicam ; de cuius fraude nemo conqueritur, de cuius pressura non gemit uicinus
 60 infirmus ; qui uxorem alienam non tentat, qui contentus est sua, aut qui nec ipsa sua, sed quomodo licet et quomodo permittit apostolica disciplina, ubi consensus est amborum aut ubi nondum ducta est. Qui iam talis est, deprehenditur tamen in istis quae dixi.

6. 19. Venit ergo tempus quod dictum est : *Adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum* ; siue quam docuit, siue qua interpellat pro nobis. In istis ergo quotidianis peccatis omnibus quae spes est, nisi humili corde dicamus in oratione dominica, quae iam in beneplacitis nostris est, non defendentium

35 Matth. 5, 22. 62 cfr I Cor. 7, 5.

44 inclinant] aliquot codd., inclinantur b alii codd. edd. afferunt se edd. 57/58
 a diabolo] b, nisi a domino aliquot codd.

peccata nostra, sed confitentium : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, et aduocatum habeamus apud Patrem, Iesum Christum iustum ut ipse sit propitiatio pro peccatis nostris? Modo loquantur superbi; uincuntur numero, uincuntur populis, tota terra a solis ortu usque ad occasum laudante nomen Domini. Quid faciunt pauci aliter disputantes? Iudices sunt impiorum. Sed quid ad te? Vide quid sequitur : *Absorpti sunt iuxta petram iudices eorum*. Quid est : *Absorpti sunt iuxta petram*? *Petra autem erat Christus. Absorpti sunt iuxta petram. Iuxta*, id est, comparati iudices, magni, potentes, docti; ipsi dicuntur *iudices eorum*, tamquam iudicantes de moribus, et sententiam proferentes. Dixit hoc Aristoteles. Adiunge illum petrae, et absorptus est. Quis est Aristoteles? Audiat : Dixit Christus, et apud inferos contremiscit. Dixit hoc Pythagoras, dixit hoc Plato. Adiunge illos petrae, compara auctoritatem illorum auctoritati euangelicae, compara inflatos crucifixo. Dicamus eis : Vos litteras uestras conscripsistis in cordibus superborum; ille crucem suam fixit in cordibus regum. Postremo mortuus est, et resurrexit; mortui estis, et nolo quaerere quemadmodum resurgatis. Ergo : *Absorpti sunt iuxta petram istam iudices eorum*. Tamdiu uidentur aliquid dicere, donec comparentur petrae. Propterea si inuentus fuerit aliquis eorum hoc dixisse, quod dixit et Christus, gratulamur illi, non sequitur illum. Sed prior fuit ille quam Christus. Si quis uera loquitur, prior est quam ipsa ueritas? O homo, adtende Christum, non quando ad te uenerit, sed quando te fecerit. Potest et aegrotus dicere : Sed prius ego cecidi in lectum, quam medicus ad me uenisset. Vtique ideo ille posterior uenit, quia tu prius cecidisti.

20. Videte itaque textum psalmi : *Adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum*. Sed erunt multi qui contradicant : *Absorpti sunt iuxta petram iudices eorum*. Quid ergo erit? *Audient uerba mea, quoniam praeualuerunt*. Praeualuerunt uerba mea uerbis eorum. Dicta sunt ab eis quaedam diserte, sed a me uera. Aliud est laudare loquacem, aliud laudare ueracem. *Audient uerba mea, quoniam praeualuerunt*. Vnde praeualuerunt? Quis eorum comprehensus est in sacrificio, cum his legibus ista prohiberentur, et non negauit? Quis eorum comprehensus est adorare idolum, et non clamauit. Non feci, et timuit ne conuinceretur? Tales ministros diabolus habebat. Vnde autem praeualuerunt uerba

PL
1829

19, 6 Matth. 6, 12. 7 cfr 1 Ioh. 2, 1.2. 15 1 Cor. 10, 4.

19, 23/24 et 24 cordibus] frontibus b (alt. uice tantum) et tres codd. 20, 4 audientur a 12 habeat b et quidam codd.

Domini ? *Ecce ego mitto uos sicut agnos in medio luporum. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; sed eum timete, qui et corpus et animam potest mittere in gehennam ignis.* Dedit timorem, subiecit spem, inflammauit caritatem. Nolite, inquit, timere mortem. Mortem timetis ? Prior morior. Ne uel capillus uester pereat, formidatis ? Prior integer in carne resurgo. Merito audistis uerba eius, quoniam
 20 praeualuerunt. Dicebant, et occidebantur ; cadebant, et stabant. Et quid est factum de tot mortibus martyrum, nisi ut ipsa uerba praeualerent, et tamquam irrigata terra sanguine μ 1575
 testium Christi, pullularet ubique seges ecclesiae ? *Audient, inquit, uerba mea, quoniam praeualuerunt.* Vnde praeualuerunt ? Iam diximus : cum praedicantur a non timentibus.
 25 Quid non timentibus ? Nec exsilia, nec damna, nec mortem, nec crucem. Non enim nec mortem solam ; sed nec crucem, qua morte nihil uidebatur execrabilius. Ipsam Dominus suscepit, ne discipuli eius mortem quidem non timerent, sed
 30 nec genus mortis horrescerent. Ergo a non timentibus cum dicuntur haec, praeualuerunt.

7. **21.** Quid ergo mortes illae omnium martyrum, quid fecerunt ? Audi : *Sicut crassitudo terrae disrupta est super terram, dispersa sunt iuxta infernum ossa nostra.* Iuxta infernum dissipata sunt ossa martyrum, id est
 5 corpora testium Christi. Occisi sunt enim martyres, et quasi praeualuerunt qui occiderunt. Praeualuerunt illi persequendo, ut praeualerent uerba Christi praedicando. Et quid factum est de mortibus sanctorum ? *Sicut crassitudo terrae disrupta est super terram, dispersa sunt iuxta infernum ossa nostra.* Quid est : *crassitudo terrae disrupta est super terram ?* Nouimus crassitudinem terrae, contemtibilia quaeque esse. Quae sunt quasi contemtibilia hominibus, fecundant terram. Nam dictum est et in quodam psalmo iacuisse mortes sanctorum, et non fuit qui sepeliret. Sed illae
 15 omnes mortes factae sunt crassitudo terrae. Quomodo accipit terra quamdam pinguedinem de rebus contemtibilibus et abiectis ; sic ex eo quod contempsit hic mundus, accepit crassitudinem terra, ut inde seges ecclesiae feracius pullularet. Iam nostis, fratres, quia contemtibilia terrae huius, de quibus pin-
 20 guescit terra, nec appellare uolo, nec dicere decet ; talis est quaedam sagina terrae, et quaedam pinguedo ; et contemtibile est hominibus, et quasi sordidum est, et abicitur. Sed quid fecit hic, ut iam et ipsius uerbis utar ? *De terra erexit inopem,* PL 1830

20, 13 Matth. 10, 16.28.

21, 13 cfr Ps. 78, 3.

23 Ps. 112, 7.8.

20 dicebant] *b codd.*, ducebantur *edd.* 21, 3 dispersa] *b (sed l. 40 dissipata) plures codd. a Prosp.*, dissipata *quidam codd. edd.* μ *cum Vulg.* 3/4 ossa nostra secus infernum *Prosp.* 13 fecundant terram] *succum dant terrae b et aliquot codd.*

et de stercore exaltauit *pauperem* ; ut collocaret eum cum *prin-*
 25 *cipibus, cum principibus populi sui.* Prostratus enim est in
 terra ; tamquam pinguedo terrae, disruptus est super terram ;
 sic iacuit ille Lazarus ulcerosus, sed tamen ab angelis sublatus
 est in sinum Abrahae. Pretiosa est in conspectu Domini mors
 30 sanctorum eius. Sicut contemptibilis est saeculo, ita pretiosa est
 agricolae. Nouit enim ibi utilitatem et uberem succum, et no-
 uuit quid affectet, quid eligat, unde seges fertilis surgat ; sed
 contemnit eam iste mundus. Nescitis quia *contemptibilia mundi*
elegit Deus, et ea quae non sunt, tamquam quae sunt, ut ea quae
 35 *sunt euacuentur ?* De stercore erectus Petrus, et Paulus ; et
 cum occiderentur, contemnebantur ; modo iam saginata inde
 terra, exurgente segete ecclesiae, ecce quod est nobile et prae-
 cipuum in mundo, imperator uenit Romam ; quo festinat ? ad
 templum Imperatoris, an ad memoriam Piscatoris ? *Sicut*
 enim *crassitudo terrae disrupta est super terram,*
 40 *dissipata sunt iuxta infernum ossa nostra.*

8. **22.** *Quoniam ad te, Domine, oculi mei ; in te spe-*
raui ; ne auferas animam meam. Cruciati sunt enim in
 persecutionibus, et multi defecerunt. Et quia de captiuitate
 persecutionis dixit : *Sicut crassitudo terrae disrupta est super*
 5 *terram, dissipata sunt iuxta infernum ossa nostra :* occurrit
 multos defecisse et multos periclitatos esse ; et tamquam in ^{μ 1576}
 mediis tribulationibus persecutionum emissa est uox precan-
 tis ; *Quoniam ad te, Domine, oculi mei.* Non curo quid
 minentur qui circumstant : *Ad te, Domine, oculi mei.*
 10 Plus figo oculum meum in promissis tuis, quam in minis eo-
 rum. Noui quid pro me passus sis, quid mihi promiseris : *Ad*
te, Domine, oculi mei ; in te speraui ; ne auferas
animam meam.

9. **23.** *Custodi me a muscipula quam statuerunt mihi.*
 Quae erat muscipula ? Si consentis, parco. In muscipula po-
 sita est esca uitae huius ; si amat auis hanc escam, cadit in
 muscipulam ; si autem auis talis est ut dicat : *Et diem homi-*
 5 *nis non concupiui, tu scis,* oculi eius non recedent a Deo, et ipse
 euellet de laqueo pedes eius. *Custodi me a muscipula*
quam statuerunt mihi, et ab scandalis eorum qui
operantur iniquitatem. Duas res dixit, ambas inter se
 distinguendas : muscipulam statuisse persecutores dixit, scan-
 10 dala uero ab eis qui consenserunt et apostatauerunt ; et ex
 utrisque uult se custodiri. Hinc saeuunt minantes, hinc la-
 buntur consentientes ; timeo ne talis sit iste, quem timeam ; ne

27 cfr Luc. 16, 21-22. 28 cfr Ps. 115, 15. 32 1 Cor. 1, 28. 23, 4 Ier.
 17, 16. 5 cfr Ps. 24, 15.

22, 2 ne auertas anima mea a curuati aliquot codd. 23, 1 quae occultaue-
 runt a 7 mihi] deficit b praeter duo fragm. 7/8 eorum qui operantur] eorum
 om. a, operantium Prosp.

talis sit iste, quem imiter. Haec tibi facio, si non consenseris :
Custodi me a muscipula quam statuerunt mihi. Ecce
 15 frater tuus iam consensit : *Et ab scandalis eorum qui
 operantur iniquitatem.*

10.

24. *Cadent in retia eius peccatores.* Quid est ergo,
 fratres : *Cadent in retia eius peccatores ?* Sed non
 omnes peccatores : quidam peccatores, qui usque eo sunt PL
 peccatores, ut sic ament uitam istam, ut praeponant illam 1831
 5 uitae aeternae, cadent in muscipulam eius. Sed quid dicis ?
 Putas, isti tales cadunt in retia eius ? Sed quid de discipulis
 tuis, o Christe ? Ecce cum ferueret persecutio, quando dimi-
 serunt te omnes solum, et ierunt unusquisque in sua (praedi-
 xisti hoc, quia praeuidisti ; non enim quia tu praenuntiasti, tu
 10 fecisti, aut tu in quoquam te negasti) ; sed ecce illi qui tibi co-
 haerebant, in tua tentatione et persecutione, qua te inimici
 requirebant crucifigendum, defecerunt. Et unus ille audax qui
 tibi promiserat quia tecum esset usque ad mortem, audiuit
 quidem a medico quid in se ageretur aegrotus. Febriens enim
 15 sanum se dixerat ; cordis uenam ille tangebatur. Ventum est ad
 tentationem, uentum est ad probationem, uentum est ad accu-
 sationem ; et iam ipse interrogatus, non ab aliqua magna po-
 testate, sed ab infimo mancipio, et hoc femina, ab ancilla in-
 terrogatus succubuit. Negauit ter. Semel negato, cum memo-
 20 raretur, negauit iterum ; bis negato, cum memoraretur, negauit
 tertio. Hoc praedixerat Dominus ; non praeceperat, non
 coegerat. Aut si propterea putatur Petrus recte fecisse, quia
 hoc praedixerat Dominus ; recte fecit et Iudas qui tradidit
 eum, quia et hoc praedixerat Dominus. Absit, fratres mei ;
 25 haec uox illorum electorum est, qui etiam peccata sua defendunt
 potius quam fatentur. Petrum ipsum potius adtendamus.
 Si nihil peccauit, quare fleuit ? Non interrogemus de Petro,
 nisi lacrimas Petri : fideliores testes de illo non inuenimus.
Fleuit amare, inquit. Nondum idoneus erat passioni : *Sequeris
 30 me postea*, illi dictum erat. Adhuc futurus erat firmus, confir-
 matus Domini resurrectione.

25. Ergo nondum erat tempus, ut dispergerentur illa ossa
 iuxta infernum. Nam uidete quam multi defecerunt, usque μ 1577
 ad ipsos primos haerentes ori eius ; etiam ipsi defecerunt.
 Quare hoc ? *Singularis ego sum, donec transeam.*
 5 Hoc enim sequitur in psalmo. Supra dixerat : *Custodi me, Do-
 mine, a muscipula quam statuerunt mihi, et ab scandalis qui
 operantur iniquitatem. A muscipula, et ab scandalis ;* et a ter-

24, 7 cfr Matth. 26, 56.
 Ps. 140, 9.

29 Matth. 26, 75.

29/30 Ioh. 13, 36.

25, 5/7

24, 1 retia eius] retiaculo α , retiaculo eius *Prosp.* 16/17 accusationem] acces-
 sionem *nonnulli probae notae codd.* 25, 4 singulariter *Prosp.*

rentibus, et a lapsis. Sed quia in eius passione etiam illi primi, qui futuri erant duces ecclesiae et columnae terrae, defecerunt; nondum factum erat quod ait in alio psalmo: *Ego confirmaui columnas eius*. Quid ait: *Singularis ego sum, donec transeam?* Haec uox ex persona capitis: *Singularis ego sum, donec transeam*. Quid est: *singularis?* In passione tu solus pateris, tu solus occideris ab inimicis. *Singularis ego sum, donec transeam*. Quid est: *donec transeam?* Euangelista dicit: *Cum autem uenisset hora ut Iesus transiret de hoc mundo ad Patrem*. Quid est ergo: *donec transeam*, nisi, *de hoc mundo ad Patrem?* Tunc enim confirmaui columnas eius, id est columnas terrae, quando in mea resurrectione plane didicerunt mortem non esse timendam. *Donec ergo transeam, singularis sum*: cum transiero, multiplicabor; multi me imitabuntur, multi patientur pro nomine meo. Unus ego sum donec transeam; multi in me unus erunt dum transiero. *Singularis ergo sum, donec transeam*. Audite etiam mysterium uerbi eius. Secundum graecam locutionem, Pascha uidetur passionem significare; *πάσχειν* enim pati dicitur; secundum hebraeam autem linguam, sicut interpretati sunt qui nouerunt, Pascha Transitus interpretatur. Nam et si interrogetis bene Graecos, negant graecum esse Pascha. Sonat ibi quidem *πάσχειν*, id est pati, sed non solet sic deflecti; passio enim *πάθος* graece dicitur, non pascha. Ergo Pascha, sicut dicunt qui nouerunt, et qui nobis quod legeremus interpretati sunt, transitus interpretatur. Ideo uentura passione Domini, tamquam ipso uerbo loqueretur euangelista: *Cum uenisset, inquit, hora ut transiret Iesus de hoc mundo ad Patrem*. Pascha hic ergo sonuit in hoc uersu: *Singularis ego sum, donec transeam*. Post Pascha iam non ero singularis, post transitum non ero singularis. Multi imitabuntur, multi consequentur; et si postea sequentur, quid erit? *Singularis ego sum, donec transeam*. Quid est quod Dominus ait in hoc psalmo: *Singularis ego sum donec transeam?* quid est quod exposuimus? Si intelleximus, adtende ipsius uerba in euangelio: *Amen, amen dico uobis, inquit, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*. Hoc ibi ait, ubi etiam dixit: *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. *Nisi granum frumenti, inquit, cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*. Ergo illi grano multa seges debebatur; sed exspecta, mortificetur adhuc; quia granum nisi in terram ceciderit et mortificatum fuerit, solum remanet.

26. Ergo solus erat, antequam esset mortificatus. Propterea

16 Ioh. 13, 1.

43 Ioh. 12, 24.25.32.

et Petrus nondum habebat tales uires ; accepturus erat uires
sequendi, non habebat praecedendi. Propter Christum enim,
id est, propter confessionem nominis Christi, quo christiani
5 sumus, nemo mortuus est ante Christum ; ne forte occurrat
uobis. Multi enim mortui sunt et martyres sunt, multi pro- μ 1578
phetae talia passi sunt ; non tamen ideo moriebantur, quia
praenuntiabant Christum, sed quia peccata hominum dice-
bant in eos, et eorum iniquitatibus liberius resistebant : et hab-
10 bentur inter martyres. Iuste etenim si non pro nominis Chri-
sti confessione, tamen pro ueritate occisi sunt. Usque adeo
autem pro ipso nomine, id est, pro confessione nominis Christi
nemo mortuus est, antequam granum illud caderet in terram,
cuius ex persona dictum est : *Singularis ego sum, donec*
15 *transeam*, ut et ipse Iohannes, qui recens interfectus erat,
ab iniquo rege donatus puellae saltatrici, non propter hoc occi-
sus sit, quia confessus est Christum. Potuit utique et inde oc-
cidi, et hoc a multis. Si propter aliud occisus est ab uno, quanto PL
potius propter Christum potuit occidi ab his ipsis qui occide- 1833
20 runt Christum ? Perhibebat enim Christo testimonium Iohan-
nes. Illi qui audiebant Christum, ipsum occidere uolebant, et
eum qui testimonium perhibebat non occidebant. Quia enim
si fieret impetus propter Christum in Iohannem, non negaret.
(Erant quippe in illo uires magnae, quibus appellatus est ami-
25 cus sponsi. Magna in illo gratia, magna excellentia : *In natis*
mulierum nemo exsurrexit maior Iohanne Baptista.) Ergo in
illum impetus factus est, qui non habebat tales uires : fit impe-
tus in Petrum, non fit in Iohannem. Etenim uires ipsas Petrus
post accepit ; tunc autem infirmus fuit. Pro Christi nomine
30 ille interrogatur qui uires non habebat ; ille qui habebat uires,
non patitur persecutionem propter Christum ; ne pro nomine
Christi antecederet Christum. Non occiditur a Iudaeis, qui
perhibebat liberum testimonium Christo, quem occiderunt
Iudaei ; et occiditur ab Herode, quia dicebat ei : *Non tibi*
35 *licet habere uxorem fratris tui*. Neque enim frater eius sine
posteritate decesserat. Pro lege quidem ueritatis, pro aequa-
litate, pro iustitia : ideo sanctus, ideo martyr ; sed non tamen
pro illo nomine, quo christiani sumus. Quare hoc, nisi ut im-
pleretur : *Singularis ego sum, donec transeam ?*

26, 2/3 cfr Ioh. 13, 36.
25 Matth. 11, 11.

15 sqq. cfr Matth. 14, 3-11.

24 cfr Ioh. 3, 29.

26, 6 nobis *Er. Lugd. Ven. Lou.* 36/37 aequitate duo codd

IN PSALMVM CXLI

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

1. Solemnitati martyrum, sicut deuotio celebritatis uestrae, ita nostrae seruitutis sermo debetur. Sed meminisse oportet Caritatem uestram, hesterno die quam multa dicta sint. Non enim quia propter auiditatem interioris oris uestri per totum
 5 sermonem tamquam recentes adfuitis, propterea obliuisci debemus infirmitatis communis; primo quia et honorare oportet uerba praeclara, sicut scriptum est: Praeclara autem uerba sapientiae Domini Dei sunt. Per nos tamquam per uascula uobis ministrantur; et si fictilia sunt uasa, sed panis caelestis est. Apostolus dicit: *Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus, ut eminentia uirtutis sit Dei.* Qui autem thesaurus, idem et panis. Nam si non idem esset thesaurus et panis, non de ipso thesauro alibi scriptum esset: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis; uir autem stultus glutit illum.* Vnde
 10 admonemus Caritatem uestram ut ea quae audiendo tamquam uentre memoriae conditis, rursus reuoluendo et cogitando quodammodo ruminetis. Hoc est enim: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis; uir autem stultus glutit illum.* Breuiter dixit: Sapiens ruminat, stultus non ruminat.
 20 Hoc autem aperte et latine quid est? Sapiens cogitat ea quae audierit; stultus autem audita obliuioni tradit. Neque enim propter aliud in lege, munda ea dicta sunt animalia quae ruminant, immunda quae non ruminant: nam creatura Dei
 25 omnis munda est. Artifici Deo tam mundus est porcus quam agnus. Creauit enim omnia bona ualde, et *omnis creatura Dei bona est*, dicit apostolus; et *omnia munda mundis*. Cum ergo in natura utrumque sit mundum; significatione tamen agnus significat aliquid mundum, porcus significat aliquid immundum: agnus significat innocentiam sapientiae ruminantis;
 30 porcus significat immunditiam stultitiae obliuiscens. Breuis psalmus pro sollempnitate dictus est; uideamus an possit etiam breuiter tractari.

PL
1834

Vers. 2.

2. *Voce mea ad Dominum clamaui.* Sufficeret: *Voce ad Dominum clamaui*; forte non frustra additum est: *mea*. Multi enim clamant ad Dominum, non uoce sua, sed uoce corporis sui. Homo ergo interior, in quo coepit habitare
 5 Christus per fidem, uoce sua, non in strepitu labiorum, sed in

CXLI, 1, 10 II Cor. 4, 7. 13 Prou. 21, 20. 21 cfr Leuit. 11, 3. 25 cfr Gen. 1, 31. 25/26 I Tim. 4, 4. 26 Tit. 1, 15. 2, 4 cfr Eph. 3, 17.

CXLI, 1, 8 sapientiae] *om. aliquot codd., sunt add. A Er. Lou., sunt] om. A, quae add. Er. Lou. 10 est] om. A istud A 12 pr. et] om. A 14 et 19 illud A 24/25 agnus quam porcus A 2, 1 uocem meam a*

affectu cordis clamet ad Dominum. Non ubi homo audit, ibi Deus audit ; nisi uoce pulmonum et laterum et linguae clames, homo te non audit ; cogitatio tua clamor est ad Dominum. *Voce mea ad Dominum clamaui ; uoce mea ad Dominum deprecatus sum.* Quod dixit : *clamaui*, exposuit, cum dixit : *deprecatus sum*. Clamant enim ad Dominum et qui blasphemant. In superiori uersu clamorem posuit, in sequenti clamorem exposuit. Quasi exigeretur : Quo clamore clamasti ad Dominum ? *Ad Dominum*, inquit, *deprecatus sum* : clamor meus, deprecatio mea ; non conuicium, non murmur, non blasphemia.

3. **3.** *Effundam ante eum precem meam.* Quid est : *ante eum* ? In conspectu eius. Quid est : in conspectu eius ? Vbi uidet. Vbi autem non uidet ? Ita enim dicimus : Vbi uidet, quasi alicubi non uideat. Sed in isto coetu rerum corporaliu uident et homines, uident et animalia ; ille autem uidet et ubi homo non uidet. Nam cogitationem tuam nullus hominum uidet, Deus autem uidet. Ibi ergo effunde precem tuam, ubi solus ille uidet qui remunerat. Nam in abscondito te Dominus Iesus Christus iussit orare ; sed si agnoscas cubiculum tuum et mundes, ibi rogas Deum. *Cum autem oratis*, inquit, *nolite esse sicut hypocritae, qui stant in plateis et uicis orantes, ut uideantur ab hominibus. Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, et claude ostium, et deprecare Deum tuum in occulto ; et qui uidet in occulto, reddet tibi.* Si homines reddituri sunt, effunde ante homines precem tuam ; si Deus redditurus est, effunde ante eum precem tuam, et claude ostium, ne tentator ingrediatur. Tentator non cessat pulsare, ut irrumpat ; si clausum inuenerit, transit. Ideo apostolus, quia in nostra potestate est ostium claudere ; ostium cordis, non parietum ; ibi enim et cubiculum : quia ergo in potestate nostra est hoc ostium claudere. *Neque detis*, inquit, *locum diabolo.* Etenim si intrauit et possedit, adtende quia tu neglegenter clausisti aut claudere neglexisti. μ 1580

4. Quid est autem claudere ostium ? Hoc ostium tamquam PL duas habet ualuas : cupiditatis, et timoris. Aut cupis aliquid 1835 terrenum, et hac intrat ; aut times aliquid terrenum, et hac intrat. Timoris ergo et cupiditatis ianuam claude contra diabolum, aperi ad Christum. Quomodo ipsas ualuas aperis ad Christum ? Cupiendo regnum caelorum, timendo ignem gehennarum. Per cupiditatem saeculi diabolus intrat, per deside-

3, 10 Matth. 6, 5.6. 21 Eph. 4, 27.

12 superiore A 3, 1 effundo in conspectu eius *Prosp. (cfr l. 2)* 4 uideat] uidet
A 8 uidet ille A 10 ubi rogas *plures codd.*, ubi ores *alii quidam* 13 domi-
num A

rium uitae aeternae Christus intrat ; per timorem poenarum
temporalium diabolus intrat, per timorem ignis aeterni Chri-
10 stus intrat. Ecce martyres clauserunt ianuam contra diabo-
lum, Christo aperuerunt. Pomisit eis multa mundus iste ; ri-
serunt, clauserunt ualuam cupiditatis aduersus diabolum.
Minatus est mundus iste bestias, ignes, cruces : non timuerunt,
clauserunt timoris ualuam contra diabolum. Videamus si ape-
15 ruerunt eas Christo : *Qui confessus me, inquit, fuerit coram*
hominibus, confitebor illum et ego coram Patre meo, qui est in
caelis. Amauerunt ergo regnum caelorum, ubi eos confitebitur
Christus. Quomodo eos confessurus est ? *Venite, benedicti Pa-*
tris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine
20 *mundi.* Confitebitur illos ad dexteram positos. Videamus si et
timoris ualuam Christo aperuerunt, quam diabolo clauserunt.
Vno eodemque loco Dominus monet hoc, ut et diabolo clau-
datur, et sibi aperiatur. *Nolite, inquit, timere eos qui corpus*
occidunt, animam autem non possunt occidere ; monuit ut timo-
25 ris ualua in faciem diabolo elideretur. Ergo nihil est timen-
dum ? Non ergo aperitur aditus timoris Christo, qui clausus
est diabolo ? Statim subiecit, tamquam dicens : *Exclusisti il-*
lum, aperi mihi ; Sed eum timete, inquit, qui habet potestatem
et animam et corpus occidere in gehenna ignis. Iam ergo si cre-
30 didisti, et aperuisti Christo, claude contra diabolum. Intus est
Christus, ibi habitat : effunde ante eum precem tuam, noli
quaerere ut de longe te exaudiat. Non enim longe est Sapien-
tia Dei, quae *pertendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit*
omnia suaviter. Ergo intus apud te, ante eum effunde precem
35 tuam ; ibi sunt aures eius. *Quia neque ab oriente, neque ab occi-*
dente, neque a desertis montium ; quoniam Deus iudex est ; si
autem iudex est, qualem causam geras in corde tuo, uide.

4. 5. *Effundam ante eum precem meam ; tribulationem meam in conspectu eius annuntiabo.* Repetitio est, et in superioribus duobus uersibus, et in his consequenti-
bus ; sententiae duae sunt, sed utraque bis dicta. Vna est illa :
5 *Voce mea ad Dominum clamaui, uoce mea ad Domi-*
num deprecatus sum ; altera est : Effundam ante eum
precem meam, tribulationem meam in conspectu
eius annuntiabo. Quod enim est : *ante eum,* hoc est : *in*
conspectu eius ; et quod est : *precem meam effundam,*

4, 15 Matth. 10, 32. 18 Matth. 25, 34. 23 Matth. 10, 28. 33 Sap. 8, 1.
35 Ps. 74, 7.

4, 8 aeternae uitae A 8/10 per timorem ignis eqs. ante per timorem poenarum
ponit A 15 eas] cfr l. 2, illam A inquit me A 16/17 qui in caelis est A
19 origine] initium A 29 gehennam A 34 ergo] ecce edd. intus] est
add. quidam codd. edd. 36 montium] A (cfr Enarr. in ps. LXXIV, 9, 26 ; serm.
Mai. XVII, 3, p. 305, 23), montibus cett. codd. edd. µ cum Vulg. 37 autem] om. A
5, 2 ante ipsum pronuntio Prosp. 8 quod est enim A

10 hoc est : *tribulationem meam annuntiabo*. Quando hoc
 facis ? In persecutione positus loquitur : *Dum deficit a me*
spiritus meus. Quare deficit spiritus tuus, o martyr in tri- PL
 bulatione posite ? Vt non mihi arrogem uires meas, ut sciam 1836
 quod alius in me operatur ipsam uirtutem. *Cum autem uos tra-*
 15 *dent iudicibus* (sic monuit Dominus quos martyres facere uo- μ 1581
 lebat) : *nolite cogitare quid loquamini ; non enim uos estis qui*
loquimini, sed Spiritus Patris uestri qui loquitur in uobis. Ergo
 deficiat spiritus tuus, loquatur Spiritus Dei. Merito eos pau-
 20 *peres facere uolebat spiritu : Beati pauperes spiritu, quoniam*
ipsorum est regnum caelorum. Beati ergo pauperes spiritu suo,
 diuites Spiritu Dei. Omnis enim homo qui spiritum suum se-
 quitur, superbus est. Subdat spiritum suum, ut capiat Spiritum
 Dei. Ibat in culmen, residat in ualle. Si ierit in culmen,
 denatat ab illo aqua ; si in ualle resederit, implebitur ea, et fit
 25 ille uenter de quo dictum est : *Flumina aquae uiuae fluent de*
uentre eius. Ergo *dum deficit a me spiritus meus, in*
conspectu tuo annuntiaui tribulationem meam, hu-
 milis factus, confitens tibi deficiente spiritu meo, cum sum
 plenus Spiritu tuo.

6. Et audierunt forte homines quia defecit in me spiritus
 meus, et desperauerunt de me, et dixerunt : Cepimus eum, op-
 pressimus eum ; *Et tu cognouisti semitas meas*. Illi me
 deiectum putabant, tu me stantem cernebas. Illi qui perseque-
 5 bantur et comprehenderant, implicatos putabant pedes meos ;
 sed illis obligati sunt pedes, et ceciderunt ; nos autem surrexi-
 mus, et erecti sumus. Oculi enim mei semper ad Dominum,
 quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Perseueraui am-
 bulando ; *Qui enim perseverauerit usque in finem, hic saluus*
 10 *erit*. Illi oppressum me putabant, sed ego ambulabam. Vbi
 ambulabam ? In semitis quas illi non uidebant, qui me captum
 putabant ; in semitis iustitiae tuae, in semitis praeceptorum
 tuorum. *Tu enim cognouisti semitas meas* ; persecutor
 non eas cognouit, nam non in eis mihi inuideret, sed in eis me-
 15 cum ambularet. Quae sunt istae semitae, nisi uiae illae de qui-
 bus alio loco dicitur : *Nouit Dominus uiam iustorum, et uia*
impiorum peribit ? Non dixit : *Viam impiorum non nouit :*
Nouit iustorum, impiorum autem peribit. Quod enim non
 nouit, perit. Multis locis scripturae inuenimus quia Dei
 20 agnoscere, seruare est : Dei agnoscere, custodire est ; non

5, 14 Matth. 10, 19.20. 19 Matth. 5, 3. 25 Ioh. 7, 38. 6, 6 cfr Ps. 19,
 9. 7 cfr Ps. 24, 15. 9 Matth. 10, 22. 16 Ps. 1, 6.

11 in deficiendo in me *Prosp.* 11 et 12 et 26 deficit] *A* plures *codd. edd.* (*cum*
a), defecit *alii codd.* μ 14/15 tradent uos *A* 19 spiritu facere uolebat *A*
 22 subde sp. tuum *A* plures *codd. Am.* 23 uallem *A* 6, 10 me oppressum
A 14 sed] si *edd.* 18 nouit uiam iust., et uia imp. *Er. Lou.*

agnoscere, damnare est. Vnde enim qui nouit omnia, dicturus est in fine : *Non noui uos ?* Non inde gaudeant et dicant : Non puniemur, quia non nouit nos iudex. Iam puniti sunt, si eos non nouit iudex. Quae ergo dictae sunt uiae quas nouit Dominus, ipsae hic dictae sunt semitae, cum ait : *Tu cognouisti semitas meas*. Omnis enim semita, uia est ; non omnis uia, semita est. Quare ergo uiae illae semitae sunt dictae, nisi quia angustae sunt ? Via lata impiorum, uia angusta iustorum.

7. Quae uia, ipsae et uiae ; quemadmodum quae ecclesia, ipsae ecclesiae ; et quod caelum, ipsi caeli. Pluraliter dicuntur, et singulariter dicuntur. Propter unitatem ecclesiae, una ecclesia : *Vna est columba mea, una est matri suae*. Propter congregationes fraternas per loca, multae sunt ecclesiae : *Ecclesiae*, inquit, *Iudaeae quae in Christo, gaudebant quod ille qui nos persequeretur, nunc euangelizat fidem, quam aliquando uastabat ; et in me glorificabant Deum*. Ecclesias sic dixit, et unam ecclesiam sic dicit : *Sine offensione estote Iudaeis, et Graecis, et ecclesiae Dei*. Sic ergo et uiae, et uia ; et semitae, et semita. Quare semitae, et quare semita ? Quomodo quare ecclesiae et ecclesia rationem reddidimus, debemus et hinc reddere rationem. Semitae dictae sunt Dei, quia multa praecepta sunt ; et quia eadem multa praecepta ad unum rediguntur, quia plenitudo legis caritas ; propterea uiae istae in multis praeceptis ad unam colliguntur, et una dicitur, quia uia nostra caritas est. Videamus si caritas uia est. Audiamus apostolum : *Et adhuc supereminentiorem uiam uobis demonstro*. Quam dicis, o apostole : *supereminentiorem uiam ?* Quam dico audi : *Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum uelut aeramentum sonans, aut cymbalum tinniens ; et si habuero prophetiam, et sciero omnia sacramenta, et omnem scientiam ; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum ; et si distribuero omnia mea pauperibus, et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest*. Ergo caritatem dixit *supereminentiorem uiam*. Magna ista uia, fratres, magnum miraculum habet. Haec uia certe, quia supereminentior est, et excellentior est ; hoc enim supereminet, quod excelsum est. Nihil excelsius uia caritatis, et non in illa ambulant nisi humiles. Has ergo semitas, dicit praecepta caritatis. *Tu*, inquit, *cognouisti semitas meas* : tu nosti

22 Matth. 7, 23. 7, 4 Cant. 6, 8. 5 Gal. 1, 22, 23, 24. 9 I Cor. 10, 32.
15 cfr Rom. 13, 10. 18 I Cor. 12, 31. 20 I Cor. 13, 1-3.

25 dictae sunt quod ait A 27 dictae sunt A 28 angusta] autem A, corr. al. m. 7, 3 ecclesiae] om. A, fort. recte 11 et] om. A 12 hinc] hic Er. Lugd. Ven. Lou. 21 uelut] om. A 25 si] om. A 29 et] om. A 31/32 caritatis] in me omnis add. Er. Lou.

quia quod pro te patior, amore patior ; tu nosti quia caritas in me omnia tolerat ; tu nosti quia et si trado corpus meum ut
35 ardeam, habeo illum, sine qua illud non prodest homini.

8. Quis autem nouit uias istas hominis, fratres mei, nisi uere ille cui dictum est : *Tu cognouisti semitas meas?* Omnia enim facta humana ante oculos hominum ; incertum est quo corde fiant. Et quam multi impii metientes semetipsos, ex
5 semetipsis dicunt de nobis quod ista in ecclesia quaerimus, honores, laudes, utilitates temporales ? Quam multi dicunt me propterea loqui uobis, ut adclametis et laudetis me, et hunc me habere finem et hanc intentionem, cum loquor ? Et quomodo eis ostendo non ea intentione me loqui ? Restat ut
10 dicam : *Tu cognouisti semitas meas.* Quomodo illi sciunt quod nec uos scitis ? Quomodo illi sciunt quod uix ego scio ? Neque enim ego meipsum diiudico ; qui enim diiudicat me, Dominus est. Nescio quid de se Petrus nesciens praesumsit, et aliud uidebat medicus in uiribus eius. Ergo pie pureque clame-
15 tur ad Dominum, quia uere clamatur : *Tu cognouisti semitas meas.* Sed uis ut ducat te per ipsas semitas ? Esto mitis, esto mansuetus ; noli ferox, noli superbus, noli excussa et erecta ceruice, *sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* Cum enim fueris mitis, cum fueris mansuetus, insidet Domi-
20 nus, et ducet te per uias suas. Diriget enim mites in iudicio, docebit mansuetos uias suas. *Tu ergo cognouisti semitas meas.*

PL
1838

9. *In uia hac qua ingrediebar, absconderunt mihi muscipulam.* Via haec qua ingrediebatur, Christus est ; ibi illi absconderunt muscipulam, qui persequuntur in Christo, propter nomen Christi. Ibi ergo *absconderunt muscipulam mihi.* Quid in me zelant ? quid in me persequuntur ? Quod christianus sum. Si hoc persequuntur, quod christianus sum, *In uia qua ingrediebar, absconderunt mihi muscipulam.* Quantum in ipsis est, in uia qua ingrediebar, μ 1583
10 ipsi absconderunt muscipulam mihi ; quantum ad eorum cupiditatem pertinet, quantum ad eorum conatum, quantum ad eorum uotum, in ipsa uia me uoluerunt habere muscipulam qua caperer. Sed *nouit Dominus uiam iustorum ; et tu cognouisti semitas meas.* Hoc quidem illi uoluerunt ; sed tu eos non permittis in te ponere scandalum, quia tu es uia mea. Nam et

8, 12/13 cfr I Cor. 4, 3.4. 18 Ps. 31, 9. 20/21 cfr Ps. 24, 9. 9, 12 Ps. 1, 6.

8, 4 mentientes Reg. Lugd. 6/7 propterea me A 14 in uiribus medicus² A
15 deum A 17 pr. noli] A cet. codd. Am. μ , esse add. Reg. PL, non Er. Lugd.
Ven. Lou. (item non superbus, non excussa) 9, 1 ac a ambulabam a Prosp.
1/2 laqueos mihi Prosp. 2 haec] om. A 5 mihi] om. A, qui ibi me scanda-
lizant add. Er. Lou. 6 si] A cet. codd. Am. μ , ergo add. Er. Lugd. Ven. Lou.
6/7 muscipulam mihi A 8 qua] quam A 9 ipsi] om. A 12 uias² A
13 non eos A

15 haeretici in nomine Christi nobis uolunt abscondere scandalum, et ipsi falluntur. Quod se in uia putant ponere, extra uiam ponunt, quia et ipsi extra uiam sunt; muscipulam ponere non possunt ubi ipsi non sunt. Sed dictum est hoc secundum cupiditatem ipsorum, secundum uotum et opinionem eorum; nam expresse alibi dictum est: *Iuxta semitas scandala posuerunt mihi*. Hoc quod dictum est: *in uia*, secundum cupiditatem eorum et uotum dictum est; illud quod dictum est: iuxta uiam, id est, *iuxta semitas*, secundum ueritatem dictum est. Reuera enim non ponunt in semita, non ponunt in ipsa
20 uia, quia Christus est uia: sane iuxta semitas ponunt. Non eos Christus sinit ponere in uia, ne non sit qua eamus; sinit tamen eos ponere iuxta uiam, ut de uia non declinemus. In uia se putat ponere scandalum paganus, quando mihi dicit: Colis Deum crucifixum. Reprehendit crucem Christi, quam non intellegit. In Christo se putat ponere quod iuxta uiam ponit.
30 Non egrediar a Christo, et non incidam a uia in muscipulam. Insultet ille crucifixo Christo; uideam ego in frontibus regum crucem Christi. Quod irridet, ibi saluor. Nihil est superbius aegroto qui deridet medicamentum suum. Si non derideret, acciperet et ipse, et sanaretur. Crux illa signum est humilitatis; ille autem superbia nimia non agnoscit unde sanetur tumor animae ipsius. Si autem ego agnosco, in uia ambulo. Vsque adeo de cruce non erubesco, ut non in occulto loco habeam crucem Christi, sed in fronte portem. Multa sacramenta
40 aliter atque aliter accipimus: quaedam, sicut nostis, ore accipimus, quaedam per totum corpus accipimus. Quia uero in fronte erubescitur, ille qui dixit: *Qui me erubuerit coram hominibus, erubescam eum coram Patre meo, qui in caelis est*; ipsam ignominiam quodam modo, quam pagani derident, in
45 loco pudoris nostri constituit. Audis hominem insultare impudenti, et dicere: Frontem non habet. Quid est: Frontem non habet? Impudens est. Non habeam nudam frontem; tegat eam crux Domini mei. Ergo *In uia qua ingrediebar, absconderunt muscipulam mihi*, quantum in ipsis est;
50 nam iuxta uiam posuerunt; ego autem tutus ero, si de uia non recessero. *Ignoras quia in medio laqueorum ingredieris*, ait scriptura. Quid est: *in medio laqueorum*? In uia Christi, et hinc laquei, et hinc laquei; laquei a dextris, laquei a sinistris: laquei a dextris, prosperitas saeculi; laquei a sinistris, aduersitas saeculi; laquei a dextris, promissiones; laquei a sinistris,
55 terrores. Tu in medio laqueorum ingredere, a uia noli recedere:

PL
1839

20 Ps. 139, 6. 25 cfr Ioh. 14, 6. 42 Luc. 9, 26. 51 Eccli. 9, 20.

18 ipsi] *om. A* 19/20 ipsorum *A* 20 et 23 semitam *A* 21/22 eorum cupid. *A* 31 incido *A* a uia] *om. A* 34/35 deridet] et *add. A* 43 eum] illum *A* 50 nam] *aliquot codd., Am. Er., om. A aliique, non quidam codd. Lou.*

nec promissio te capiat, nec terror elidat. *In uia hac qua ingrediebar, absconderunt muscipulam mihi.*

5. **10.** *Considerabam in dexteram, et uidebam.* In dexteram considerabat, et uidebat; in sinistram qui considerat, excaecatur. Quid est in dexteram considerare? Vbi erunt illi ^{μ 1584} quibus dicitur: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum.*
 5 Erunt enim quidam in sinistra, quibus dicitur: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Fremente ergo toto mundo et minante in persecutionibus, crebrescentibus undique insultationibus hominum atque terroribus, ille contemnens praesentia, respiciebat in futura, adtendebat in
 10 dexteram ubi futurus est; ibi esse meditabatur, illuc adtendebat, et uidebat, et ideo omnia ferebat; illi autem qui persequebantur, non uidebant. Ideo cum diceret: *Considerabam in dexteram, et uidebam,* secutus ait: *Et non erat qui cognosceret me.* Cum enim toleras omnia, quis nouit quid
 15 adtendas; utrum in dexteram oculum dirigas, an in sinistram? In eo quod toleras, si laudem hominum quaeris, in sinistram adtendisti; in eo quod toleras, si promissa Dei quaeris, in dexteram adtendisti. Adtendisti in dexteram, uidebis; adtendisti in sinistram, excaecaberis. Sed et cum uides in dexteram, non
 20 erit qui te agnoscat. Quis enim te consolatur, nisi Dominus cui dicitis: *Et tu cognouisti semitas meas? Nec erat qui cognosceret me.*

11. *Periit fuga a me.* Tamquam circumclusum se dicit: *Periit fuga a me.* Insultent persecutores, oppressus est, captus est, circumclusus est, uictus est; periit fuga ab illo. Ab illo periit fuga, qui non fugit. Qui autem non fugit, patitur ^{PL 1840}
 5 quidquid potest pro Christo; id est, non fugit animo. Nam corpore fugere licet, concessum est, permissum est, Domino dicente: *Si uos persecuti fuerint in una ciuitate, fugite in aliam.* Qui ergo non fugit animo, periit ab illo fuga. Sed interest quare non fugiat; quia circumclusus est, quia captus est, an
 10 quia fortis est; et a capto enim periit fuga, et a forti periit fuga. Quae ergo fuga cauenda est? quae fuga a nobis pereat? De qua Dominus dicit in euangelio, quia *pastor bonus animam suam ponit pro ouibus suis; mercenarius autem et qui non est pastor, cum uiderit lupum uenientem, fugit.* Cum uiderit prae-
 15 donem, quare fugit? *Quia non est ei cura de ouibus.* Talis fuga ab isto perierat; siue ab ipsius capitis persona accipiamus

10, 4 Matth. 25, 34.41. 21 Ps. 141, 4. 11, 7 Matth. 10, 23. 12 Ioh. 10, 11-13.

57 capit ... elidit *A* et plures *codd.* 10, 1 in] ad *Prosp.* 1/2 et 3 dextera *A*
 2 sinistra *A* 4 possidete regnum] *om. A* 13 et non] nec *Prosp.* (cfr l. 21)
 14 agnosceret me *A*, me cognosceret a 11, 2 insultant *Er. Lou.* 3 uinctus
 quidam *codd.* 9 conclusus *A* quia captus est] *om. A* 13 suis] *om. A*

hanc uocem illius Christi Domini, qui pro omnibus mortuus est ; siue a membris eius martyribus nostris, quia et ipsi pro fratribus passi sunt. Audi Iohannem dicentem : *Sicut enim*
 20 *ille animam suam pro nobis posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere.* Sed cum illi ponunt, Christus ponit ; quia cum illi patiuntur persecutionem, ipse clamat : *Quid me persequeris ? Perit fuga a me ; et non est qui exquirat animam meam.* Ergo non est qui exquirat animam ipsius ?
 25 Videt homines uelle saeuire in necem suam, uelle effundere sanguinem ipsius ; quomodo non est qui requirat animam eius ? Et hoc duobus modis accipitur. Quomodo perire fugam accipitur duobus modis, quia et a capto et a forti perit fuga, sic duobus modis quaeritur anima hominis, aut a persecutoribus, aut a dilectoribus. Ita ergo : *Non est qui requirat animam meam,* de illis dixit : *Certe persequuntur animam meam, et non quaerunt animam meam.* Si autem requirunt animam meam, inuenient inhaerentem tibi ; et si norunt eam quaerere, norunt et imitari. Nam ut noueritis quaeri animam
 30 hominis et a persecutoribus, inde alibi dicitur : *Confundantur* μ 1585 *et reuereantur qui quaerunt animam meam.*

6. **12.** *Clamaui ad te, Domine ; dixi : Tu es spes mea.* Quando tolerabam, quando tribulabar, *dixi : Tu es spes mea.* Spes mea hic ; ideo tolero. *Portio autem mea,* non hic, sed *in terra uiuentium.* Dat Deus portionem in terra
 5 uiuentium ; sed non aliquid a se, extra se. Quid dabit amanti se, nisi se ?

7. **13.** *Intende ad orationem meam, quia humilatus sum nimis.* Humilatus a persecutoribus, humilatus in confessione. Humilat se inuisibiliter, humilatus ab hostibus uisibiliter. Erigitur ergo ab illo uisibiliter et inuisibiliter. Inuisibiliter erecti sunt iam martyres ; uisibiliter erigentur, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem in resurrectione mortuorum, cum et hoc ipsum in quod solum persecutores saeuire potuerunt, instaurabitur. *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere.* Et quid perit ? quid occidunt ? Vel hoc eis permittitur, ut quod occiderint pereat ? PL
 10 Non periet. Audi ipsius Domini promissionem : *Amen dico* 1841

19 Ioh. 3, 16.
 8 Matth. 10, 28.

22 Act. 9, 4.
 11 Luc. 21, 18.

35 Ps. 39, 15.

13, 6 cfr I Cor. 15, 53.

22 persecutionem patiuntur *A* ipsius] eius *A* 23 exquirat] *Aug. cum LXX, inquirat a, requirat Prosp.* 30 requirat] *A codd. edd., e Vulg. ; cfr l. 23 sq.* 31 persequuntur] qui *praem. Er. Lugd. Ven. Lou.* 32 requirunt] *A edd., requirant μ (errore ?), fort. exquirunt legendum* 33 haerentem *A* 12, 4 portionem] *om. A* 13, 1 quoniam *A a, fort. recte* humilatus] *A a, humiliatus (codd.) edd. a Prosp.* 2 peccatoribus *Lou.* 3 humilat ... humilatus *A, i add. alt. m.* 4 erigetur *A* et inuis. et uisib. *A, fort. recte* 8 instauratur *A noli A* 9 *alt. quid]* quod *A*

uobis, capillus capitis uestri non periet. Quid ergo de ceteris membris sollicitus es, ubi damnum capilli non erit?

14. *Erue me a persequentibus me.* A quibus putatis quod oret ut eruatur? Ab hominibus qui persequebantur? Ita uero ipsi homines sunt hostes nostri? Habemus alios hostes inuisibiles, quia aliter persequuntur. Homo persequitur, ut
 5 occidat corpus; persequitur alius, ut illaqueet animam. Et ideo per uasa sua, quia de illo dictum est: *Operatur in filiis diffidentiae*: per uasa sua, id est, homines in quibus operatur, agit persecutionem corporis, ut intus fiat ruina cordis. Nam
 10 si cadente corpore stat anima, muscipula comminuta est, et nos liberati sumus. Ergo sunt et alii hostes nostri, a quibus deprecari debemus Deum ut eruat nos, ne seducant nos, uel fractos molestiis saecularibus, uel inductos illecebris. Qui sunt isti hostes? Videamus si ab aliquo seruo Dominico aperte
 15 describuntur, ab aliquo milite perfecto qui cum illis congressus est. Audi apostolum dicentem: *Non est uobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem.* Nolite quasi odia uestra conuertere in homines, et eos uobis hostes existimare, et eorum inimicitiiis uos conteri putare, isti homines quos timetis, caro et sanguis sunt: *Non est uobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem.*
 20 *Sic uoluit dicere, contemnens hominum mortalitatem. Et aduersus quos? Aduersus principes, inquit, et potestates, et rectores huius mundi, tenebrarum harum.* Expaueras, cum audires: *rectores mundi.* Si rectores mundi istius, numquid praeter mundum iturus es, ubi illos non patiaris? praeter
 25 mundum iturus es, ubi ab eis eruaris? Sic ergo accipe *mundi et tenebrarum harum rectores*, non rectores caeli et terrae; nam ipsa fabrica Dei est. Caelum et terra mundus dicitur, et homines mali mundus. Quare et isti mundus? Quia diligunt mundum; et ideo tenebrae, quia impii. Ideoque iam ex ipso
 30 numero credentibus multis, quid dicit apostolus? *Fuistis aliquando tenebrae; nunc autem lux in Domino.* Antequam essetis ergo lux, cum tenebrae essetis, adtendite quem rectorem habuistis. Quem rectorem habent iniqui, nisi diabolum, quomodo pii et fideles rectorem habent Christum? Ergo diabo-
 35 lum et angelos eius *rectores mundi* appellauit, id est, rectores dilectorum mundi, rectores peccatorum, quod est, *tenebrarum harum*; ipsos habemus inimicos, a quibus debemus deprecari Dominum ut eruamur.

15. Audi mundum et mundum aperte uno loco in scriptura sancta, in euangelio: mundum quem fecit Deus; mundum quem regit diabolus, id est, dilectores mundi. Homines enim

14, 6 Eph. 2, 2. 9 cfr Ps. 123, 7. 15 Eph. 6, 12. 30 Eph. 5, 8.

14, 13 aperte ante ab aliquo ponit A 23 istius mundi A 27 ipsa] ista A
 37 inimicos] iniquos A

ipsos fecit Deus ; dilectores mundi non eos fecit. Mundum
 5 enim diligere peccatum est ; peccatum autem non fecit Deus.
 Audi ergo, ut dicere coeperam, mundum et mundum. *In hoc
 mundo erat*, dictum est. De quo dictum est : *In hoc mundo erat*,
 nisi de Sapientia Dei, quod est Christus Iesus ; de qua dictum
 est quod paulo ante commemoravi : *Pertendit a fine usque ad* PL
 10 *finem fortiter, et disponit omnia suaviter ? Adtingit enim ubique* 1842
propter suam munditiam, et nihil inquinatum in illam incurrit.
Ergo in hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et
mundus eum non cognouit. Audisti duos mundos : *Mundus*
 15 *per eum factus est, et mundus eum non cognouit.* Non mundus
 qui factus est per Iesum, ab illis principibus et potestatibus
 tenebrarum regitur ; sed mundus qui non cognouit Iesum, id
 est, dilectores mundi, peccatores, iniqui, superbi et infideles.
 Vnde mundus peccatores ? Quia diligunt mundum, et dili-
 gendo inhabitant mundum ; quomodo domus dicitur et fa-
 20 brica, et inhabitantes. Bona domus, plerumque bona fabrica ;
 et bona domus, quia boni conuersantur in ea. Et : *Caue do-*
num istam, quia mala est, duobus modis dicitur. Mala est
 domus haec, caue ; forte propter ruinam, ne aliquid cadat et
 te premat ; dicitur et sic alio modo : *Caue domum istam ma-*
 25 *lam, ne incurras in laqueum uenantium, ne pauper opprimaris*
a diuite, ne fraudem aliquam patiaris. Quomodo ergo domus
 et domus, sic mundus et mundus. Quare autem et iusti, cum
 sint et ipsi in mundo, non dicuntur mundus ? Quia dicit
 apostolus : *In carne autem ambulantes, non secundum carnem*
 30 *militamus ; conuersatio enim nostra in caelis est.* Habitat hic
 iustus carne, sed corde cum Deo est. Et ipse appellatur mun-
 dus, si sine causa audit : *Sursum cor ; si autem est causa quare*
audit, sursum habitet. *Mortui enim estis, dicit, et uita uestra*
abscondita est cum Christo in Deo. Quorum autem uita hic est,
 35 id est, quorum desiderium et amor hic haeret, hic conteritur,
 hic implicatur, bene dicuntur habitatores mundi ; et bene di-
 cuntur mundus, illi qui habitant mundum, sicut bene dicun-
 tur domus, illi qui habitant domum. Mundus ergo et mundus :
Mundus per eum factus est, et mundus eum non cognouit. Ecce
 40 mundus factus per Dominum, ecce mundus qui non cognouit
 Dominum. Lauda tu fabricam, et ama fabricatorem ; et noli
 amare habitare in fabrica, sed habita in fabricatore.

16. *Erue me a persequentibus me ; quoniam corro-*

15, 6 Ioh. 1, 10. 9 Sap. 8, 1. 10 Sap. 7, 24.25. 15/16 cfr Eph. 6, 12.
 29 II Cor. 10, 3. 33 Col. 3, 3.

15, 12 ipsum] eum *A* (cfr l. 14 ; eum et ipsum etiam leguntur in *Tract. in Ioh. II, 10*
et 11 et passim 14 et] *om. A* 15/16 regitur ante ab illis ponit *A* 17 et] *om.*
A, recte ut uidetur 18 peccatores] *om. A* 24 modo] quemadmodum *add. A*
 27 ult. et] *om. A* 31 appelletur *A* 33 sursum cor habitate *Er. Lugd. Ven. Lou.*
 37 illi] *om. A* 42 fabricam *A* habitatorem *A* 16, 1 quomodo *Prosp.*

borati sunt super me. Quis dixit : corroborati sunt super me ? Corpus Christi clamat, ecclesiae uox est, membra Christi clamant : Multum creuit numerus peccatorum.

5 *Quoniam abundauit iniquitas, refrigescit caritas multorum. Erue me a persequentibus me ; quoniam corroborati sunt super me.*

8.1.

17. *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo.* Carcer iste a prioribus uarie intellectus est. Et forte ipse est carcer qui scribitur in titulo : *spelunca*. Titu-

lus enim psalmi huius ita se habet : *Intellectus ipsi David,* ^{μ 1587}
5 *cum esset in spelunca, oratio.* Quae spelunca, ipse et carcer. Duo quaedam intellegenda proposuimus ; sed unum cum intellexerimus, utrumque erit. Merita carcerem faciunt.

Nam in uno quodam habitaculo, alteri domus est ; alteri carcer est. Illi qui custodiunt homines inclusos ; etsi in domo sua

10 custodiant, illi qui artius custodiuntur, in carcere sunt ; numquid et illi in carcere esse dicendi sunt ? Vnum habitaculum ^{PL 1843}
est et illi et illi ; alteri facit domum libertas, alteri carcerem seruitus. Quibusdam ergo uisum est quod spelunca et carcer

mundus iste sit ; et hoc orat ecclesia, ut de carcere educatur, 15 id est, de hoc mundo, de sub sole, ubi omnia uanitas. Dicitur enim : *Omnia uanitas, et praesumptio spiritus in omni opere hominis, quod ipse laborat sub sole.* Ergo extra istum mundum in nescio qua requie pollicetur nobis Deus quod futuri simus ; forte ideo de loco isto clamamus : *Educ de carcere animam*

20 *meam.* Anima nostra per fidem et spem in Christo est, sicut paulo ante dixi : *Vita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Corpus autem nostrum in isto carcere, in isto mundo. Si diceret : *Educ de carcere corpus meum, securi acciperemus carcerem mundum.* Fortasse tamen propter aliqua quae nos tenent

25 desideria terrena, contra quae luctamur et dimicamus, quia, *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae ;* recte dicimus : *Educ animam meam de hoc mundo, id est, de laboribus et pressuris huius saeculi.* Non enim caro quam tu fecisti, sed corruptela carnis, et pressurae, et tenta-

30 tiones carcer mihi sunt.

18. Aliqui autem dixerunt carcerem istum et speluncam corpus hoc esse, ut hoc sit : *Educ de carcere animam meam.* Sed et iste intellectus uacillat aliquantum. Quid enim magnum, *Educ de carcere animam meam ;* Educ de

5 corpore animam meam ? latronum animae et sceleratorum nonne exeunt de corpore, et eunt in peiores poenas quam hic

16, 5 Matth. 24, 12. 17, 16 Eccle. 1, 2, 3. 21 Col. 3, 3. 26 Rom. 7, 23.

2 quis] quid A 5 refrigescet A PL 17, 1 ad confitendum Prosp. 5 et] om. A 11 esse] om. A 17 quo PL 18 sumus A 19 isto loco A 27 educ educ A 18, 3 et] om. A

pertulerunt. Quid ergo magnum petitur : *Educ de carcere animam meam* ; cum siue sero, siue cito, necesse sit exire ? Forte iustus dicit : Iam moriar ; educ de carcere isto corporis animam meam. Si nimis festinat, non habet caritatem. Desiderare quidem hoc debet et concupiscere, sicut apostolus ait : *Concupiscentiam habens dissolui et esse cum Christo ; multo enim magis optimum*. Sed ubi est caritas ? Ergo sequitur, *Manere in carne necessarium propter uos*. De corpore ergo educat Deus, quando uoluerit. Posset dici et corpus nostrum carcer, non quia carcer est quod fecit Deus, sed quia poenale et mortale. Duo enim consideranda sunt in nostro corpore ; figmentum Dèi, et poena meriti. Tota ista forma, status, incessus, membra ordinata, sensuum dispositiones, uidere, audire, olfacere, gustare, contingere ; omnis haec compago et fabricae distinctio, non potuit fieri nisi a Deo, qui omnia operatus est, caelestia, terrestria, summa et ima, uisibilia et inuisibilia. Quid ergo ibi poenale nostrum ? Quod corruptibilis caro, quod fragilis, quod mortalis, quod indigens : hoc non erit in praemio. Non enim corpus non erit, cum corpus resurgat. Sed quid ibi non erit ? Corruptio : corruptibile enim hoc induet incorruptionem. Ergo si caro tibi carcer est, non corpus est carcer tuus, sed corruptio corporis tui. Corpus enim tuum fecit Deus bonum, quia bonus est ; corruptionem intulit iustus, quia iudex est : illud habes de beneficio, illud habes de supplicio. Hoc ergo forte dixit : *Educ de carcere animam meam*, Educ de corruptione animam meam. Si sic intellegamus, non est blasphemia ; intellectus constat.

19. Ad extremum, fratres, sicut arbitror, hoc dixit : *Educ de carcere animam meam* : Educ ab angustia. Gaudenti enim homini et carcer latus est, et tristi pratum angustum est. Ergo orat se educi ab angustia. Quamuis enim in spe latitudinem habeat, in re tamen praesenti angustatur. Adtende angustias apostoli : *Non habui requiem spiritu meo*, dixit : *quia non inueni Titum fratrem meum*. Alio loco : *Quis infirmatur, et ego non infirmor ? quis scandalizatur, et ego non uor ?* Qui ergo et infirmabatur et urebatur, nonne in poenis et carcere erat ? Sed istae poenae ex caritate coronam parturiunt. Vnde iterum dicit : *Superest mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex*. Ad hoc ualet : *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo*. Iameducta de corruptione, quid habet confiteri ? Peccata ibi non sunt,

18, 12 Phil. 1, 23, 24. 26 cfr I Cor. 15, 13. 19, 6 II Cor. 2, 13. 7 II Cor. 11, 29. 11 II Tim. 4, 8.

9 hinc forte A 10 festinat nimis A 16 deus fecit A 27 carcer tibi A
32 de corruptionem A 19, 2 animam meam] om. A 3 tristi et A 8
non ego (bis) A

15 sed laudes sunt; duobus autem modis confessio intellegitur, et in peccatis nostris, et in laude Dei. In peccatis nostris nota est confessio, et ita nota omni populo, ut quando auditum fuerit nomen confessionis in lectione, siue in laude dicatur, siue de peccatis dicatur, currant pugni ad pectus. Notum est
 20 ergo nomen confessionis de peccato: confessionem in laude quaeramus. Vbi inuenimus? Habes in scripturis: *Et haec dicitis in confessione: Opera Domini uniuersa quoniam bona ualde.* Ergo hic confessio laudis est. Alio loco ipse Dominus dicit: *Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae.* Quid confitebatur?
 25 numquid peccata? Christi ergo confiteri, erat laudare. Et audi laudem Patris: *Quia abscondisti haec, inquit, a sapientibus et prudentibus, et reuelasti ea paruulis.* Quia ergo post istas corruptionis angustias habitabimus in domo Dei, tota uita nostra non erit nisi laus Dei. Iam saepe uobis expositum est quia
 30 recedente necessitate omnia negotia necessitatis intercidunt; quoniam non erit quid ibi agamus¹. Non dico die ac nocte, ubi nox non est; sed toto die, cum unus dies est, non erit quid ibi agamus, nisi laudemus quem diligimus, quia tunc et uidebimus. Modo non uisum desideramus, et laudamus; tunc
 35 uisum quod amamus, quomodo laudabimus? Sine fine erit laus, quia sine fine amor. Quia ergo hoc ibi agemus, ideo *educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo.* *Beati enim qui habitant in domo tua; in saecula saeculorum laudabunt te.* Modo impedit carcer, quia *corpus quod corrumpitur, aggrauat animam.* Non corpus aggrauat animam (nam et tunc habebimus corpus), sed *corpus quod corrumpitur.* Ergo carcerem facit non corpus, sed corruptio. *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo.* Iam uox PL
 40 quae sequitur, ex capite sonat, Domini nostri Iesu Christi. Et 1845
 45 est talis ipsa, qualis hesterna ultima. Hesterna enim ultima, si meministis, haec fuit: *Singularis ego sum, donec transeam.* Et hic quae est ultima? *Me sustinebunt iusti, quoadus-^μ 1589 que retribuas mihi.*

21 Eccli. 39, 20.21. 24 Matth. 11, 25. 38 Ps. 83, 5. 39 Sap. 9, 15. 46 Ps. 140, 10.

15 modis autem A 27/28 corruptiones angustas Er. Lou. 38 inhabitant A
 40/41 nunc corp. aggr. an. meam, nam et tunc hab. corp., sed corp. quod non
 corrump. aliquot codd. Lou. 41 sed] non add. A 44 et] om. A 45 pr. hes-
 terna] externa A alt. hesterna] A in rasura 47 sustinebunt] expectabunt a,
 expectant Prosp.

¹ Cfr *Enarr. in ps. LXXXIII.*

IN PSALMVM CXLII

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

1. De psalmo quem cantauimus, loquar quod Dominus dederit, Caritati uestrae. Hesterno die psalmus breuior tractabatur, sed spatium temporis dabat nobis copiam etiam de paucis multa dicendi; nunc quoniam prolixior psalmus est, non debemus tantum in singulis uersibus immorari, ne forte non concedat Dominus facultatem, ut totum peragere ualeamus.

Vers. 1.

2. Titulus psalmi est: *Ipsi Dauid, quando eum filius suus persequabatur*. In Regnorum libris nouimus hoc factum esse, exstitisse inimicum Abessalon patri suo, gessisse contra illum non solum ciuile, uerum etiam domesticum bellum; illum autem non deiectum inique, sed humilatum pie, accepisse a Domino disciplinam, sustinuisse medicinam, non retribuentem iniquitati iniquitatem, sed paratum cor habuisse ad sequendam Domini uoluntatem. Ille Dauid ita laudabilis; sed alius Dauid uere Manu fortis (quod interpretatur Dauid) Dominus noster Iesus Christus agnoscendus est nobis. Praeterita enim illa facta figurae fuerant futurorum; nec diu commendandum est quod saepe audistis, quod optime retinetis. Quaeramus ergo in hoc psalmo Dominum et Saluatorem nostrum Iesum Christum praenuntiantem se per hanc prophetiam, et quid futurum esset in hoc tempore, per ea quae pridem facta sunt praedicantem. Ipse enim se in prophetis praedicabat; quoniam ipse est Verbum Dei; nec illi tale aliquid dicebant, nisi pleni Verbo Dei. Annuntiabant ergo Christum, pleni Christo; et illi eum uenturum praecedebant, quos praecedentes non deserebat. Agnoscamus ergo quemadmodum et Christum persequabatur filius suus; habebat enim filios, de quibus dicebat: *Non ieiunant filii sponsi, quamdiu cum eis est sponsus; cum autem ab eis ablati fuerit sponsus, tunc ieiunabunt filii sponsi*. Ergo filii sponsi, apostoli; et inter hos persecutor Iudas diabolus. Passionem itaque suam in hoc psalmo praedicaturus est Christus. Audiamus.

3. Rursus autem ad hoc intentam facimus Caritatem uestram, non docendo quod ignoratis, sed admonendo quod nostis; Dominum et Saluatorem nostrum Iesum Christum caput esse corporis sui, illum unum mediatorem esse Dei et hominum, hominem Iesum, natum ex uirgine, tamquam in solitudine, sicut in Apocalypsi audiuius. Per solitudinem

CXLII, 2, 2 cfr II Reg. 15, 16. 22 Matth. 9, 15. 3, 3 cfr I Tim. 2, 5.
6 Apoc. 12, 5.6.

CLII, 1, 1 loquar] iam *praem. edd.* 5 non] *om. A*

quippe arbitror, quod solus ita natus est. Hunc enim illa mulier peperit, rectorum populum in uirga ferrea. Haec autem mulier, antiqua est ciuitas Dei, de qua in psalmo dicitur : *Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei*. Haec ciuitas initium habet ab ipso Abel, sicut mala ciuitas a Cain. Antiqua ergo ista ciuitas Dei, semper tolerans terram, sperans caelum, quae etiam Ierusalem uocatur et Sion. Vtique de nato quodam in Sion, et conditore ipsius Sion, psalmus quidam dicit : *Mater Sion, dicet homo*. Quis homo ? *Et homo factus est in ea ; et ipse fundauit eam Altissimus*. Denique ipse in Sion factus est homo, sed humilis factus est homo ; et idem ipse Altissimus fundauit eam ciuitatem in qua factus est homo. Itaque et illa mulier sole cooperiebatur, sole ipso iustitiae quem non cognoscunt impii ; qui dicturi sunt in fine : *Ergo errauimus a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis*. Est ergo quidam sol iustitiae qui non oritur impiis. Ceterum istum solem facit oriri super bonos et malos. Ergo et amicta erat sole, et gestabat uisceribus masculum paritura. Idem ipse erat condens Sion, et nascens in Sion : et illa mulier ciuitas Dei, eius luce protegebatur, cuius carne grauidabatur. Merito et lunam sub pedibus habebat, quia mortalitatem crescentis et decrescentis carnis uirtute calcabat. Ergo ipse Dominus Iesus Christus caput et corpus ; uoluit enim etiam loqui in nobis, qui dignatus est mori pro nobis ; membra sua nos fecit. Aliquando itaque ex persona membrorum suorum loquitur, aliquando ex persona sua, tamquam capitis nostri. Habet aliquid ille quod dicat sine nobis ; nos sine illo nihil possumus dicere. Apostolus dicit : *Vt suppleam quae desunt pressurarum Christi, in carne mea*. *Vt suppleam*, inquit, *quae desunt pressurarum*, non mearum, sed *Christi ; in carne*, non iam *Christi*, sed *mea*. Patitur, inquit, adhuc Christus pressuram ; non in carne sua, in qua adscendit in caelum, sed in carne mea, quae adhuc laborat in terra. Christus, inquit, pressuram patitur in carne mea : *Viuo enim non iam ego, uiuit uero in me Christus*. Nisi enim Christus et in membris suis, hoc est fidelibus suis, pressuram ipse pateretur, Saulus in terra Christum in caelo sedentem non persequeretur. Denique aperte hoc exponens quodam loco : *Sicut enim corpus unum est*, inquit, *et membra multa habet ; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus : ita et Christus*. Non ait : Ita et Christus et corpus ; sed : *corpus unum membra multa, ita et Christus*. Totum ergo Christus ; et quia totum Christus, ideo caput

9 Ps. 86, 3.5.

18 cfr Apoc. 12, 1.

20 Sap. 5, 6.

23 cfr Matth. 5, 45.

34 Col. 1, 24.

40 Gal. 2, 20.

44 I Cor. 12, 12.

de caelo, *Saule, inquit, Saule, quid me persequeris?* Tenete
 50 hoc, et fixum omnino commendate memoriae, tamquam filii
 ecclesiasticae eruditionis et fidei catholicae, ut agnoscatis Chri-
 stum caput et corpus, eundemque Christum Verbum Dei uni-
 genitum aequalem Patri; et inde uideatis quanta gratia per-
 tingatis ad Deum, ut ipse uoluerit esse nobiscum unus, qui est
 55 cum Patre unus. Quomodo cum Patre unus? *Ego et Pater* PL
unum sumus. Quomodo nobiscum unus? *Non dicit,* inquit: 1847
Et seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno: Et
semini tuo, quod est Christus. Sed ait aliquis: Si Christus semen
 Abrahæ, numquid et nos? Mementote quia semen Abra-
 60 hæ Christus; ac per hoc si et nos semen Abrahæ, ergo et nos
 Christus. *Quomodo unum corpus multa membra, ita et Christus:*
et quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Nemp-
 pe semen Abrahæ Christus; nec contradici potest apostolicis
 apertissimis uerbis: *Et semini tuo, quod est Christus.* Videte
 65 quid nobis dicat: *Si autem uos Christi, ergo semen Abrahæ*
estis. Ideo magnum est illud sacramentum: *Erunt duo in carne*
una. Apostolus dicit: *Sacramentum hoc magnum est; ego au-*
tem dico in Christo et in ecclesia. Christus et ecclesia, duo in
 carne una. Refer ad distantiam maiestatis duo. Duo plane. μ 1591
 70 Non enim et nos Verbum, non enim et nos in principio Deus
 apud Deum, non enim et nos ille per quem facta sunt omnia.
 Venitur ad carnem, et ibi Christus et ille et nos. Non ergo mire-
 mur in psalmis: multa enim dicit ex persona capitis, multa ex
 persona membrorum; et hoc totum tamquam una persona
 75 sit, ita loquitur. Nec mireris quia duo in uoce una, si duo
 in carne una.

4. Iudas filius sponsi persequens sponsum. Hoc tunc conti-
 git; an et futurorum exemplum praemissum est? Multos
 enim falsos fratres passura erat ecclesia, ut et adhuc et usque
 in finem sponsum illum filius persequatur. *Si enim inimicus*
 5 *exprobrasset mihi, sustinuissem utique,* ait; *et si is qui oderat*
me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me utique ab
eo. Quis est inimicus? quis est qui oderat me? Qui dicit: Quis
 est Christus? Homo fuit Christus, nec uiuere potuit, cum uel-
 let uiuere: et mortuus est, inquiunt, nolens, euictus, crucifi-
 10 xus, occisus. Inimici ista dicunt. Apertus iste inimicus est;
 ait Christus, odit me, apertas mihi indicit inimicitias; facile
 est istum uel tolerare uel uitare: quid facio de Abessalon?
 quid facio de Iuda? quid de falsis fratribus? quid de malis
 filiis et tamen filiis, qui non contra nos blasphemant Christum,
 15 sed nobiscum adorant Christum, et in nobis persequuntur

49 Act. 9, 4.

55 Ioh. 10, 30.

56 Gal. 3, 16.

61 Gal. 3, 27-29.

66 Gen. 2, 24.

67 Eph. 5, 32.

70 cfr Ioh. 1, 1 sqq.

4, 4 Ps. 54, 13.

Christum ? De quibus consequenter in eodem psalmo dicitur : Alium facile erat perferre, eum qui oderat me, uel abscondere me ab eo. Abscondis enim te a pagano, intrans ecclesiam. Quando autem et ibi inuenis quod times, quid quaeris ubi te
 20 abscondas ? Denique ille ipse apostolus qui gemit in periculis a falsis fratribus : *Foris, inquit, pugnae, intus timores. Si ergo is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me utique ab eo ; tu uero unianimis meus.* Unianimem dicit, tamquam unum in Christo. Est ergo ecclesiae quod ferat foris,
 25 gemat intus ; inimicos tamen suos deputet foris et intus ; foris facilius euitabiles, intus difficilius tolerabiles.

5. Dicat ergo Dominus noster, dicat Christus nobiscum totus PL
 Christus : *Domine, exaudi orationem meam, percipe* 1848
auribus precem meam. Hoc est : *exaudi*, quod : *per-*
cipe auribus ; repetitio, confirmatio est. *In ueritate tua*
 5 *exaudi me, in tua iustitia.* Ne utcumque accipiatis, cum
 dicitur : *in tua iustitia.* Commendatio est enim gratiae,
 ne unusquisque nostrum iustitiam suam putet. Haec enim
 iustitia Dei est, quam ut habeas Deus dedit. Nam qui uolue-
 runt de sua iustitia gloriari, quid de illis dicit apostolus ?
 10 *Testimonium eis, inquit, perhibeo, quia zelum Dei habent.* De
 Iudaeis loquens : *Zelum Dei, inquit, habent, sed non secundum*
scientiam. Quid est : *non secundum scientiam* ? Quam enim tu
 commendas utilem scientiam ? numquid illam quae cum sola
 fuerit inflat ; quae nisi comitata fuerit caritate, non aedificat ?
 15 Non utique ipsam ; sed illam scientiam comitem caritatis, ma-
 gistram humilitatis. Vide si ipsa est : *Zelum, inquit, Dei ha-*
berent, sed non secundum scientiam. Exponat quam dicat scien-
 tiam : *Ignorantes Dei iustitiam et suam uolentes constituere,*
iustitiae Dei non sunt subiecti. Qui ergo uolunt constituere iu-
 20 stitiam suam ? Qui quod bene fecerint, sibi imputant, quod
 male, Deo : omnino peruersi. Denique recti erunt, cum hoc
 ipsum conuerterint. Peruersus ideo, quia quod male, Deo ;
 quod bene, tibi ; rectus eris, quando quod male feceris, tibi ;
 quod bene feceris, Deo. Non enim ex impio iuste uiueres, nisi
 25 ab illo iustus factus, qui iustificat impium. Ergo, inquit : *In*
ueritate tua exaudi me, in tua iustitia, non in mea ;
 ut *inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est,*
sed eam quae est ex fide. Ecce : *In tua iustitia exaudi me.*
 Ad me enim cum respicio, nihil aliud meum quam peccatum
 30 inuenio.

2. 6. *Et ne intres in iudicium cum seruo tuo.* Qui cum

21 II Cor. 7, 5. 5, 10 Rom. 10, 2. 15 cfr I Cor. 8, 1. 18 Rom. 10, 2.
 25 cfr Rom. 4, 5. 27 Phil. 3, 9.

5, 2/3 auribus percipe a Prosp. 3 deprecationem Prosp. 6, 1 non Prosp.
 in iudicio a

illo uolunt intrare in iudicium, nisi qui ignorantes Dei iustitiam, suam uolunt constituere? *Quid est quod ieiunauimus, et non uidisti, defraudauimus animas nostras, et nescisti?* tamquam dicentes: Fecimus quod iussisti; quare non reddis quod promisisti? Respondet tibi Deus: Vt accipias quod promisi, ego dabo; ut faceres, quare acciperes, ego dedi. Denique superbis talibus loquitur propheta: *Quid uultis mecum iudicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit Dominus.* Quid uultis mecum in iudicium intrare, et uestras iustitias commemorare? Commemorate iustitias uestras; ego noui facinora uestra. Quomodo adprobabo iustitiam, ubi damnabo superbiam? Merito iste humilis in corpore Christi, discens a capite quoniam mitis est et humilis corde: *Ne intres, inquit, in iudicium cum seruo tuo.* Non litigemus; nolo tecum habere causam, ut ego proponam iustitiam meam, tu conuincas iniquitatem meam: *Ne intres in iudicium cum seruo tuo.* Quare hoc? quare timet? *Quoniam non iustificabitur coram te omnis uiuens. Omnis uiuens, hic utique uiuens, in carne uiuens, moriturus uiuens, natus homo, ex hominibus uiuens, de Adam, Adam uiuens; omnis ita uiuens iustificari forte potest coram se, non coram te. Quomodo, coram se? Sibi placens, tibi displicens: coram te autem non iustificabitur omnis uiuens.* Noli ergo mecum intrare in iudicium, Domine, Deus meus. Quantumlibet rectus mihi uidear, producis tu de thesauro tuo regulam, coaptas me ad eam, et prauus inuenior. *Ne intres in iudicium cum seruo tuo.* Bene, *cum seruo tuo.* Indignum est tibi cum seruo tuo intrare in iudicium, nec quidem cum amico tuo: quia: *Vobis dico amicis meis, non diceres, nisi ex seruis amicos tu ipse fecisses. Tu licet dicas amicum, ego confiteor seruum: misericordia indigeo, fugitiuus redeo, pacem quaero; non sum dignus uocari filius tuus: Ne intres in iudicium cum seruo tuo; quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Ante mortem ne laudes hominem quemquam; omnino omnis uiuens.* Quid ipsi arietes, quid ipsi apostoli, de quorum prole dicitur: *Afferte Domino filios arietum?* Ex his Paulus est, qui dicit non se esse perfectum: *Non quia iam acceperim, inquit, aut iam perfectus sim.* Denique, fratres, ut cito agnoscat, ipsi didicerunt orare quod oramus, ipsis data est regula postulandi, a iurisperito caelesti: *Sic orate, inquit. Et cum quaedam praemisisset, posuit et hoc ut dicerent arie-*

6, 3 Isai. 58, 3. 8 Jer. 2, 29. 14 cfr Matth. 11, 29. 29 Luc. 12, 58.
 35 Eccli. 11, 30. 37 Ps. 28, 1. 38 Phil. 3, 12. 41/53 Matth. 6, 9.12.

7 dabo] dedi *edd.* acceperis *Am.* 18 quia *Prosp.* 18/19 in conspectu tuo *Prosp.* (*cfr l. 34 et 55/56*)

tes nostri, duces ouium, et praecipua membra Pastoris et congregatoris unius gregis; ipsi didicerunt dicere: *Dimitte nobis* ^{μ 1593}
 45 *debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Non dixerunt: Gratias tibi, qui dimisisti nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; sed: *Dimitte, sicut dimittimus.* Orabant autem utique iam fideles, utique iam apostoli; nam ista oratio dominica magis fidelibus datur. Si debita
 50 illa tantummodo dicerentur quae per baptismum dimittuntur, catechumenis congrueret magis orare: *Dimitte nobis debita nostra.* Dicant ergo apostoli, dicant: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Et cum eis dictum fuerit: Quare hoc dicitis? quae debita uestra? Respondeant: *Quoniam non iustificabitur in conspectu*
 55 *tuo omnis uiuens.*

3. 7. *Quoniam persecutus est inimicus animam meam, humilauit in terra uitam meam.* Vide nos, uide caput nostrum pro nobis: *Quoniam persecutus est inimicus animam meam.* Persecutus est plane et diabolus
 5 animam Christi, et Iudas animam magistri: et nunc ad persecutionem corporis Christi idem diabolus manet; Iudas autem Iudae succedit. Non ergo deest de quo dicat et corpus: *Quoniam persecutus est inimicus animam meam, humilauit in terra uitam meam.* *Humilauit, inquit, in terra uitam meam.* Alio loco dicitur: *Curuauerunt animam meam.* Quid enim nobiscum agit, quisquis persequitur, nisi ut relicta spe caelesti terram sapiamus, persecutori cedentes terrena diligamus? Et illi quidem, quantum in ipsis est, hoc agunt; nobis autem hoc non contingat, quibus
 15 dicitur: *Si resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt sapite,* ^{PL 1850} *ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt quaerite, non quae super terram: mortui enim estis.* Nam non iustificabitur coram Deo omnis uiuens. Illi ergo uel aperte saeuendo, uel occulte insidiando conantur perducere uitam nostram ad terram; contra hos uigilemus, ut dicere possimus: *Nostra enim conuersatio in caelis est.* *Humilauit, inquit, in terra uitam meam inimicus.*

8. *Collocauerunt me in tenebrosis, sicut mortuos saeculi.* Hoc a capite expeditius auditis, et expeditius hoc in capite agnoscitis. Ille enim pro nobis mortuus factus est, sed non mortuus saeculi. Qui enim mortui sunt saeculi? et
 5 quomodo ille non erat mortuus saeculi? Mortui saeculi, merito mortui, mercedem recipientes iniquitatis, et mortem ducentes ex peccati propagine; ex illa uoce qua dicitur: *Ego enim in ini-*

7, 10 Ps. 56, 7. 15 Col. 3, 1-3. 21 Phil. 3, 20. 8, 7 Ps. 50, 7.

43/44 congregatores plures codd. Am. 7, 2 humilauit] a, humiliavit (codd.) edd. μ Prosp. 8, 1 in obscuris Prosp. (in tenebris in comment.)

quitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea in utero me
 aluit. Venit autem ille per uirginem assumens carnem, non
 10 iniquitatem carnis, assumens carnem mundam mundatricem.
 Illi autem quem peccatorem putabant, tamquam mortuum
 saeculi deputabant. At ille qui in alio psalmo dixit: *Quae non*
rapui, tunc exsoluebam; et qui dixit in euangelio: *Ecce uenit*
princeps mundi, praepositus mortis, operis mali persuasor,
 15 supplicii exactor: *Venit, inquit, et in me nihil inueniet*. Quid
 est: *in me nihil inueniet*? Nullam culpam, nihil quare mori de-
 beam. *Sed ut sciant omnes quia uoluntatem*, inquit, *Patris mei*
facio, surgite, eamus hinc. Vt moriar, inquit, uoluntatem Pa-
 tris mei facio, non autem morte sum dignus. Nihil feci unde
 20 moriar, sed facio ut moriar; ut illi per innocentis mortem libe-
 rentur, qui habebant quare morerentur. *Collocauerunt me*
in tenebrosis, tamquam in infernis, tamquam in sepulcro, ^{μ 1594}
 tamquam in ipsa passione; *uelut mortuos saeculi*, eum
 qui dicit: *Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos*
 25 *liber*. Quid est: *liber*? quare *liber*? Quia omnis qui facit pecca-
 tum, seruus est peccati. Denique non solueret a uinculis, nisi
 liber a uinculis. Ille liber mortem occidit, uinculum uinxit,
 captiuitatem captiuaui, et collocauerunt eum in tenebrosis
 tamquam mortuos saeculi.

4. **9.** *Et taedium*, inquit, *passus est in me spiritus*
meus. Recordamini: *tristis est anima mea usque ad mortem*.
 Videte uocem unam. Numquid non apparet ipse transitus a
 capite ad membra, a membris ad caput? *Taedium*, inquit,
 5 *passus est in me spiritus meus*. Agnoscimus: *Tristis*
est anima mea usque ad mortem. Sed et illic nos eramus. Trans-
 figurauit enim in se corpus humilitatis nostrae, conformans
 corpori gloriae suae; et uetus homo noster confixus est cruci
 cum illo. *In me turbatum est cor meum*. *In me*, in-
 10 quit, non in aliis. Illi enim me deseruerunt, et illi qui inhaese-
 rant recesserunt, et me ipsum quia mori uidebant, aliud aliquid
 putauerunt; et a latrone uicti sunt, qui tunc credidit, quando
 illi defecerunt. PL
1851

5. **10.** Inde ad membra. *Memoratus sum dierum anti-*
quorum. Numquid memoratus est ille dierum antiquorum,
 per quem factus est omnis dies? Sed loquitur corpus, loqui-
 tur unusquisque illius gratia iustificatus, inhaerens illi in cari-
 5 tate et deuota humilitate; loquitur, et dicit: *Memoratus*
sum dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus

12 Ps. 68, 5. 13 Ioh. 14, 30.31. 24 Ps. 37, 5. 25 cfr Ioh. 8, 34.
 9, 2 Matth. 26, 38. 6 cfr Phil. 3, 21. 8 cfr Rom. 6, 6. 12 cfr Luc. 23, 40.

9, 1 taedium ... passus] a, anxiatu Prosop. 3 unam] sex codd., meam edd. non]
 om. nonnulli codd. Am. 9 conturbatum a Prosop. 10, 5 deuota] codd. Am., deu-
 otus in Er. Lou. 6 meditatus] et praem. a Prosop.

operibus tuis. Quia utique omnia bona tu fecisti, et nihil constitisset quod a te constitutum non esset. Creatura tua spectaculum mihi facta est; quaesiui in opere artificem, et in
 10 conditis omnibus conditorem. Quare hoc? utquid hoc, nisi ut hoc intellexeret, quidquid in se boni esset, ab illo factum esse; ne ignorans iustitiam Dei, et suam uolens constituere, iustitiae Dei subiectus non esset; ut ei conueniret uox illa superior: *In ueritate tua et in iustitia tua?* In omnibus ergo
 15 Dei operibus et meditatione omnium operum Dei gratiam insinuat, gratiam commendat, gratiam se inuenisse gloriatur, gratiam qua gratis salui facti sumus; quia et gratis salui facti sumus. Quid gloriaris in tua iustitia? quid te extollis, ignorans Dei iustitiam? Dedisti forte aliquid, ut saluus esses: quid
 20 dedisti, ut homo esses? Respice ergo conditorem uitae tuae, substantiae et iustitiae et salutis auctorem. *Meditare in facturis manuum eius,* quia et iustitiam quae in te est, ad manum eius inuenies pertinere. Audi apostolum hoc te docentem: *Non ex operibus,* inquit, *ne forte quis extollatur.* Opera
 25 bona non habemus? Habemus plane; sed uide quid sequitur: *Ipsius enim sumus figmentum,* dixit. *Ipsius sumus figmentum:* forte naturam, qua homines sumus, commemorare uoluit, hoc appellato figmento? Non plane; de operibus loquebatur: *Non,* inquit, *ex operibus, ne quis forte extollatur.* Sed
 30 non coniciamus; sequatur: *Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Noli ergo putare te aliquid operari, nisi in quantum malus es. Auerte ab opere tuo te, ad opus illius qui fecit te; ipse format, et ipse quod formauerat et tu exterminasti, reformet. Ut enim sis, ipse operatur.
 35 *Cum tremore,* inquit, *et timore uestram ipsorum salutem operamini.* Si ^{μ 1595} nostram ipsorum salutem operamur, quare cum timore, quare cum tremore, cum sit in potestate nostra quod operamur? Audi quare cum timore et tremore: *Deus est enim qui operatur*
 40 *in uobis et uelle et operari, pro bona uoluntate.* Ergo cum timore et tremore, ut delectet in conualle operari artificem nostrum. Sic enim operatur tamquam in deiectis, qui iudicat in gentibus, et replet ruinas. *In facturis manuum tuarum meditati sum.* Vidi ergo, et inspexi opera tua; quia nihil boni
 45 esse in nobis potest, nisi abs te fiat, qui nos fecisti.

6. **11.** Et quid feci, cum uiderem a te omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum esse, descendens a Patre PL
1852
 luminum, apud quem non est commutatio, nec momenti

10, 12 cfr Rom. 10, 3. 24 Eph. 2, 9. 10. 35 Phil. 2, 12. 13. 11, 1 sqq. cfr Iac. 1, 17.

23 manum] opera manuum aliquot codd. 33 formet Er. Lugd. Ven. 38 quod] codd. Am. Er., qua Lou. 43 manum a 44 sum] om. a

obumbratio ? Cum hoc uiderem, auersus ab opere malo quod
 5 feceram in me, *extendi manus meas ad te. Extendi,*
 inquit, *manus meas ad te ; anima mea uelut terra*
sine aqua tibi. Complue, inquit, me ad faciendum fructum
 bonum. Dominus enim dabit suauitatem, ut terra nostra det
 fructum suum. *Extendi manus meas ad te ; anima mea*
 10 *uelut terra sine aqua,* non mihi, sed *tibi.* Sitire tibi pos-
 sum, me irrigare non possum. *Anima mea uelut terra sine*
aqua tibi, quia sitiuit anima mea in Deum uiuum. Quando
 ueniam, nisi quando uenerit ? Sitiuit anima mea in Deum
 uiuum ; quia *anima mea uelut terra sine aqua tibi.*
 15 Abundat mare, inundat, copiosum est, fluctuat, sed amarum
 est. Discreta est aqua, apparuit arida anima mea ; irriga eam,
 quia *uelut terra sine aqua tibi.*

7. **12.** *Cito exaudi me, Domine.* Quae enim mora quando
 sic sitio, ad inflammandam sitim meam ? Pluuiam differebas,
 ut hauriens imbiberem, non respuerem quod influeres. Si ergo
 ideo differebas, iam da ; quoniam *anima mea uelut terra*
 5 *sine aqua tibi. Cito exaudi me, Domine ; defecit spi-*
ritus meus. Impleat me spiritus tuus, quia *defecit spiri-*
tus meus. Factus sum iam pauper spiritu ; beatum me fac
 in regno caelorum. In quo enim uiuit spiritus eius, superbus
 10 est, spiritu suo extollitur contra Deum. Fiat in illo bene quod
 alibi scriptum est : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in*
puluerem suum conuertentur ; ut confitentes dicant : *Memento*
quia puluis sumus. Cum autem dixerint : *Quia puluis sumus*
memento, tunc dicant : *Anima mea uelut terra sine aqua*
 15 *tibi.* Quid enim tam terra sine aqua, quam puluis ? Sed *cito*
exaudi me, Domine : complue me, confirma me, ne sim
 puluis quem proicit uentus a facie terrae. *Cito exaudi me,*
Domine ; defecit spiritus meus : non differatur inopia
 mea. Abstulisti spiritum meum, ut deficerem, et in puluerem
 20 meum conuerterer, et dicerem tibi : *Anima mea uelut terra*
sine aqua tibi ; fac etiam quod in illo psalmo sequitur :
Emittes spiritum tuum, et creabuntur ; et renouabis faciem ter-
rae. Si qua igitur in Christo noua creatura, uetera transierunt.
 In spiritu suo uetera transierunt, in spiritu tuo noua facta
 25 sunt.

13. *Ne auertas faciem tuam a me.* Auertisti a superbo.

8 cfr Ps. 84, 13. 12 cfr Ps. 41, 3. 16 cfr Gen. 1, 9. 12, 8 cfr Matth. 5,
 3. 11 Ps. 103, 29. 12 Ps. 102, 14. 17 cfr Ps. 1, 4. 22 Ps. 103, 30.
 23 cfr II Cor. 5, 17.

11, 5 extendi] et *praem. Prosp.* 6 sicut a 7 tibi] sitiui a 12, 1 ueloci-
 ter *Prosp.* 15 quid usq. aqua] *plures codd.,* quae enim tam terra sicca *edd.*
 13, 1 a me faciem tuam a

Etenim aliquando abundabam, et in abundantia mea elatus eram : *Ego enim dixi aliquando in abundantia mea : non mouebor in aeternum. Dixi : Non mouebor, in abundantia mea, igno-* μ 1596
 5 *rans iustitiam tuam, et constituens meam ; sed tu, Domine, in uoluntate tua praestitisti decori meo uirtutem. Dixi in abundantia mea : Non mouebor ; uerum autem a te mihi erat quidquid abundabam. Et ut hoc probares a te mihi fuisse, auertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* PL 1853
 10 *Post hanc conturbationem in qua factus sum, quia auertisti faciem tuam ; post taedium spiritus mei, post conturbatum cor meum in me, ex eo quod auertisti faciem tuam ; iam factus sum sicut terra sine aqua tibi : Ne auertas faciem tuam. Auertisti a superbo, redde humili. Ne auertas faciem*
 15 *tuam a me ; quia si auerteris, similis ero descendenti- bus in lacum. Quid est : descendenti- bus in lacum ? Peccator, cum uenerit in profundum malorum, contemnet. Illi descendunt in lacum, qui etiam confessionem perdunt : contra quod dicitur : Ne coarctet super me puteus os suum. Hanc*
 20 *profunditatem lacum appellat plerumque scriptura, in quam profunditatem cum uenerit peccator, contemnit. Quid est : contemnit ? Iam nec ullam prouidentiam deputat ; aut si deputat, ad eam se pertinere non putat. Proponit sibi peccandi licentiam, sine spe ueniae habenis iniquitatis effusis. Non*
 25 *dicit : Reuertar ad Deum, ut reuertatur ad me ; nec audit : Conuertimini ad me, et reuertar ad uos : quoniam ueniens in profundum malorum contemnit. A mortuo enim, inquit, tamquam si non sit, perit confessio. Ne ergo auertas faciem tuam a me, et similis ero descendenti- bus in lacum.*
 8. **14.** *Auditam fac mihi mane misericordiam tuam, quoniam in te speraui.* Ecce in nocte sum ; sed in te speraui, donec nocturna transeat iniquitas. *Habemus enim, ut dicit Petrus, certio- rem propheticum sermonem, cui bene facitis*
 5 *intendentes, tamquam lucernae lucenti in obscuro loco, donec dies illucescat, et lucifer oriatur in cordibus uestris. Mane ergo appellat, post finem saeculi, cum uiderimus quod in saeculo credimus. Mane enim exaudies uocem meam ; mane adstabo tibi et contem- plabor. Auditam fac mihi mane misericor-*
 10 *diam tuam, quoniam in te speraui.* Si enim quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus. Patientiam quaerit nox, laetitiam donabit dies. *Auditam fac mihi mane misericordiam tuam, quoniam in te speraui.*

13, 3/7 Ps. 29, 7.8. 4/5 cfr Rom. 10, 3. 17 Prou. 18, 3. 19 Ps. 68, 16.
 26 Malach. 3, 7. 27 Eccli. 17, 26. 14, 2 cfr Ps. 56, 2. 3 II Petr. 1, 19.
 8 Ps. 5, 4.5. 11 cfr Rom. 8, 25.

15 similis] et *praem. a Prosp. (cfr l. 29)* ero similis *Prosp.* 14, 1 mihi fac
Prosp. 2 quia *Prosp.*

15. Sed hic quid, donec ueniat mane? Non enim sufficit mane sperare; aliquid opus est agere. Quare aliquid agere? Quoniam dicit in alio psalmo: *Deum exquisiui in die tribulationis meae*, tamquam in tempore noctis meae Deum exquisiui. Quomodo exquisisti? *Manibus meis nocte coram eo; et non sum deceptus*. Manibus quaerendus est in nocte Deus. Quid est: *manibus*? Bonis operibus. *Coram eo: Cum enim facis eleemosynam, noli tuba canere; et Pater tuus qui uidet in occulto, reddet tibi*. Quia ergo ita sperandum est mane, et ita nox ista toleranda est, et in ipsa patientia donec dies luceat perseuerandum est, quid interea hic agendum? Ne forte per te ipsum acturus es aliquid, ut merearis perduci ad mane? *Notam fac mihi, Domine, uiam in qua ingrediar*. Ideo lucernam propheticam accendit; ideo ipsum Dominum PL tamquam in testa carnis misit, qui etiam diceret: *Exaruit ue-* 1854, *lut testa uirtus mea*. Ambula ad prophetiam, ambula ad lucernam μ 1597 praedictorum futurorum, ambula ad uerba Dei. Nondum uides Verbum in principio, Deum apud Deum; ambula ad formam serui, perduceris ad formam Domini: *Notam fac mihi, Domine, uiam in qua ingrediar; quoniam ad te leuauit animam meam. Leuauit ad te*, non contra te. Apud te fons uitae. *Ad te leuauit animam meam*, tamquam uas ad fontem adtuli: imple ergo me, *quoniam ad te leuauit animam meam*.

9. 16. *Exime me de inimicis meis, Domine; quia ad te confugi*. Qui aliquando a te fugi, *ad te confugi*. Fugit enim Adam a facie Dei, et abscondit se inter ligna paradisi, ut de illo diceretur in libro Iob: *Tamquam seruus fugiens Dominum suum, et consecutus umbram*. Fugit a facie Domini sui, et consecutus est umbram: ad umbram enim fugit inter ligna paradisi. Vae si permanserit in umbra, ne postea dicatur: *Transierunt omnia tamquam umbra. Exime me de inimicis meis*. Non ego hic inimicos homines cogito: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem*. Sed aduersus quos? *Aduersus principes et potestates, rectores mundi*. Cuius mundi? Non enim caeli et terrae; non enim regunt quod non fecerunt. *Rectores mundi*; sed cuius mundi? *Tenebrarum harum*. Quorum tenebrarum? Vtique iniquorum. *Fuistis enim aliquando tenebrae; nunc autem lux in Domino. Rectores mundi, tenebrarum harum*, rectores iniquorum; contra hos habetis luctamen. Magnum proelium uobis est, hostem non uidere et uin-

15, 3 Ps. 76, 3. 7 Matth. 6, 2. 15 Ps. 21, 16. 18 cfr Ioh. 1, 1. 22
cfr Ps. 35, 10. 16, 3 cfr Gen. 5, 8. 4 Iob 7, 2, sec. LXX. 8 Sap. 5, 9.
9 Eph. 6, 12. 14 Eph. 5, 8.

15, 2 mane] om. plures codd. 13 mihi fac Prosp. quam a 16, 1 libera a
quoniam a Prosp. 2 confugii a

cere. *Aduersus rectores mundi, tenebrarum harum*, diabolum scilicet et angelos eius : non illius mundi rectores, de quo dicitur : *Et mundus per eum factus est* ; sed illius mundi, de quo dicitur : *Et mundus eum non cognouit. Exime me de inimicis meis, Domine ; quia ad te confugi. De inimicis meis* : non Iuda, sed qui impleuit Iudam. Illum patior uisum, illum expugno non uisum. Accepit enim buccellam Iudas, et intrauit in eum satanas : ut iste Dauid persecutionem pateretur a filio suo. Quam multos Iudas implet satanas, indigne accipientes buccellam ad iudicium suum ! Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Non malum est quod datur, sed bonum malo in iudicium datur. Bene esse non potest male accipienti quod bonum est. Ergo *exime me ab inimicis meis ; quia ad te confugi*. Quo enim fugerem ? Quo ibo a spiritu tuo ? *Si adscendero in caelum, tu ibi es : si descendero in infernum, ades. Quid ergo restat ? Si assumpsero pennas meas ut columba, et uolabo in extrema maris ; id est, ut spe habitem in finem saeculi : etenim illuc manus tua deducet me, et perducet me dextera tua. Exime me de inimicis meis ; quoniam ad te confugi, Domine.*

PL
1855

10. **17.** *Doce me ut faciam uoluntatem tuam ; quoniam tu es Deus meus.* O confessio, o praescriptio ! *Quoniam tu es, inquit, Deus meus.* Ad alium curram refici, si ab alio factus sum. Tu es totum meum ; *quia tu es Deus meus.*
 5 *Patrem quaeram propter haereditatem ? Tu es Deus meus, non solum dator hereditatis, sed ipsa hereditas : Dominus pars hereditatis meae.* Dominum quaeram propter redemptionem ? *Tu es Deus meus.* Patronum quaeram propter liberationem ? *Tu es Deus meus.* Postremo creatus recreari cupio ? *Tu es, Deus meus, qui Creator meus, qui creasti me per Verbum tuum, et recreasti me per Verbum.* Sed creasti me per Verbum Deum manentem apud te ; recreasti per Verbum carnem factum propter nos. *Doce ergo me ut faciam uoluntatem tuam ; quoniam tu es Deus meus.* Si non me
 15 *docueris, faciam uoluntatem meam, et deseret me Deus meus. Doce me ut faciam uoluntatem tuam ; quoniam tu es Deus meus.* *Doce me* : non enim tu es Deus meus, et ego ero magister meus. Videte quemadmodum gratia commendetur. Hoc tenete ; hoc imbibite, hoc uobis de corde nullus
 20 excutiat ; ne habeatis zelum Dei, sed non secundum scientiam ; ne ignorantes Dei iustitiam, et uestram uolentes constituere, iustitiae Dei non sitis subiecti. Verba certe apostoli

20 Ioh. 1, 10. 24 cfr Ioh. 13, 27. 27 cfr I Cor. 11, 29. 32 Ps. 138, 7-10. 17, 6 Ps. 15, 5. 20 cfr Rom. 10, 2.3.

31 confugi] *plures codd.*, ergo quia ad te confugi, uel quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in caelum, tu illic es *add. edd.* 17, 1 ut faciam] *a*, facere *Prosp.* quia *Prosp.* 21/22 constituere] *codd.*, legem *add. edd.*

agnoscitis. Dicite ergo ista : *Doce me ut faciam uoluntatem tuam ; quoniam tu es Deus meus.*

10-12.

18. *Spiritus tuus bonus, non meus malus : Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Quia spiritus meus malus deduxit me in terram peruersam. Et quid ego merui ? quae mea opera bona sine tuo adiutorio computantur, 5 unde impetrarem dignusque essem deduci a Spiritu tuo in terram rectam ? Quae opera mea, uel quae merita mea ? *Propter nomen tuum, Domine, uiuificabis me.* Adtendite ergo, quantum potestis, gratiae commendationem, qua gratis salui facti estis. *Propter nomen tuum, Domine, uiuificabis me.* 10 *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Propter nomen tuum, Domine, uiuificabis me in tua iustitia, non in mea, non quia ego merui, sed quia tu misereris. Nam si meum ostenderem meritum, nihil abs te mererer, nisi supplicium. Auulsisti merita mea, inse-* 15 *ruisti dona tua. Propter nomen tuum, Domine, uiuificabis me in tua iustitia ; educes de tribulatione animam meam ; et in tua misericordia ad interitum deduces inimicos meos. Et perdes omnes tribulantes animam meam ; quoniam seruus tuus sum ego.*

IN PSALMVM CXLIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmi huius titulus breuis est numero uerborum, sed grauis pondere mysteriorum. *Ipsi David ad Goliath.* Proelium hoc factum tempore patrum nostrorum, de scripturis sanctis recolit mecum Caritas uestra. Cum enim aduersus 5 populum Dei alienigenae dimicarent, prouocauit unus unum, Goliath David ; in quo certamine uoluntas Dei pro cuiusque partis uictoria probaretur. Sed quid de uictoria satagimus, quando prouocantem prouocatumque cernamus ? Prouocauit impietas pietatem, prouocauit superbia humilitatem, postremo prouocauit diabolus Christum. Quid miramini diabolus 10 uictum ? Ille erat grandis statura corporis ; iste autem statura paruus, fide magnus. Accepit arma bellica sanctus David, ut aduersus Goliath procederet. Haec arma per aetatem, et paruum, ut diximus, staturam corporis, portare non ualuit. Ab-

PL
1856

18, 10 cfr Ps. 113, 1.

CXLIII, 1, 5 cfr 1 Reg. 17.

18, 2 terra recta a 3 deducet aliquot codd. 16/17 animam meam] mea a 17 misericordia tua a Prosp. 17/18 ad interitum deduces] disperde a, disperdes Prosp. 18 qui tribulant Prosp. 19 ego sum Prosp.

CXLIII, 1, 2 ipsi dauid] psalmus a

15 iecit onerantia, non adiuuantia ; accepit quinque lapides de
 flumine, et posuit in uase pastoralis. His armatus corporaliter, ^{μ 1599}
 nomine autem Dei spiritaliter, processit, et uicit. Hoc quidem
 ille Dauid : sed mysteria perscrutemur. Proposueramus enim
 titulum istum breuem numero uerborum, sed grauem pondere
 20 mysteriorum. Veniat in mentem apostolica illa sententia :
Omnia haec in figura contingebant in illis, ne impudenter uidea-
 mur quaerere aliquid absconditum, ubi possit dici totum sine
 mysterii profunditate simpliciter dictum. Habemus ergo au-
 ctoritatem facientem nos intentos ad quaerendum, uigiles ad
 25 inuestigandum, deuotos ad audiendum, fideles ad credendum,
 impigros ad faciendum. In Dauid Christus : sed sicut soletis
 intellegere eruditi in schola eius, Christus caput et corpus.
 Non ergo sic audiatis aliquid ex persona Christi, quasi ad uos
 non pertineat, qui estis membra Christi. Hoc tamquam fun-
 30 damento posito, uidete quae sequantur.

2. Nostis multis sacramentis uisibilibus et corporalibus one-
 ratum esse populum primum ; circumcissione, negotioso illo
 quodam sacerdotio, et templo figuris pleno, multiplicibus ho-
 locaustorum sacrificiorumque generibus. Haec Dauid noster
 5 tamquam arma prementia, non adiuuantia, posuit. *Si enim*
data esset lex quae posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia.
Vt quid ergo lex ? Sequitur : Sed conclusit scriptura omnia sub
peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.
 Denique iste Dauid, scilicet Christus caput et corpus, tempore
 10 reuelationis Noui Testamenti, tempore insinuandae et com-
 mendandae gratiae Dei, quid fecit ? Arma posuit, quinque la-
 pides tulit : arma, ut diximus, onerantia posuit ; ergo sacra-
 menta legis, sacramenta illa legis, quae non sunt imposita
 gentibus, posuit, quae non obseruamus. Meministis enim
 15 quanta in ueteri lege legamus, et non obseruamus ; sed tamen
 ad aliquam significationem praemissa et proposita intellega-
 mus ; non ut abiciamus legem Dei, sed ut sacramenta promit-
 tentia, impleta promissione non celebremus. Quod enim pro-
 mittebant, uenit. Gratia enim Noui Testamenti in lege uela-
 20 batur ; in euangelio reuelatur. Velum remouimus, quod uela-
 batur agnouimus : agnouimus autem in gratia Domini nostri
 Iesu Christi, capitis et Saluatoris nostri, qui pro nobis cruci-
 fixus est ; quo crucifixo etiam uelum templi conscissum est. ^{PL 1857}
 Denique arma ille posuit, tamquam onera sacramentorum ue-
 25 teris legis ; et ipsam legem accepit. Quinque enim lapides quin-
 que libros Moysi significant. Tulit ergo illos quinque lapides de
 flumine. Nostis quid sit fluuius. Labitur enim mortale saecu-
 lum, et praeterfluit quidquid uenit in mundum. Erant ergo in

21 1 Cor. 10, 11. 2, 5 Gal. 3, 21.22. 11 cfr 1 Reg. 17, 39.40. 23 cfr
 Matth. 27, 51.

2, 21 gratia] *codd.*, gratiam *add. Er. Lou.*

flumine, tamquam in populo illo primo, lapides ; illic erant
 30 inutiles, uacabant, nihil proderant, transibant super fluuios.
 Quid fecit Dauid, ut lex ipsa utilis esset ? Accepit gratiam. Lex
 enim sine gratia impleri non potest : *Plenitudo enim legis*
caritas. Et unde ista caritas ? Vide si non ex gratia. *Caritas*,
 inquit, *Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum san-*
 35 *ctum, qui datus est nobis*. Quia ergo gratia fecit impleri legem,
 significatur autem gratia lacte ; hoc enim est in carne gratui-
 tum, ubi mater non quaerit accipere, sed satagit dare ; hoc ^{μ 1600}
 mater gratis dat, et contristatur si desit qui accipiat : quomo-
 do ergo ostendit Dauid legem sine gratia operari non posse,
 40 nisi cum illos lapides quinque, quibus significabatur lex in
 libris quinque, coniungere uolens gratiae, posuit in uase pasto-
 rali, quo lac mulgere consueuerat ? His armatus, gratia uti-
 que armatus, et ideo praesumens non de se, sed de Domino
 suo, processit aduersus Goliath superbum, se iactantem, de
 45 se praesumentem. Tulit unum lapidem, iecit, inimicum in
 fronte percussit ; cecidit ex eo loco corporis, ubi signum Chri-
 sti non habuit. Hoc quoque licet attendas : quinque lapides
 posuit, unum misit. Libri quinque lecti sunt, sed unitas uicit.
Plenitudo enim legis, ut paulo ante commemorauimus, *cari-*
 50 *tas* ; et apostolus ait : *Sufferentes inuicem in dilectione, stu-*
dentibus seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Deinde illo
 percusso atque deiecto, gladium eius abstulit, et inde caput
 illi abscidit. Et hoc fecit noster Dauid, deiecit diabolus de
 suis ; quando autem credunt magni eius, quos ille in manu
 55 habebat, et de quibus ceteras animas trucidabat, conuertunt
 linguas suas contra diabolus ; et sic Goliae de gladio suo caput
 inciditur. *Mysterium tituli pro temporis breuitate tracta-*
uimus ; uideamus quid habeat ipse psalmus.

3. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet ma-*
nus meas in proelium, digitos meos ad bellum. Vox
 nostra est, si corpus Christi nos sumus. Benedicamus Domi-
 num Deum nostrum qui docet manus nostras in proelium, di-
 5 gitos nostros ad bellum. Repetitio sententiae uidetur ; quod
 est, manus nostras in proelium, hoc est digitos nostros ad bel-
 lum. An aliquid interest inter manus et digitos ? Digitis utique
 operantur et manus ; non itaque absurde accipimus digitos
 pro manibus positos. Verumtamen in digitis agnoscimus diui-
 10 sionem operationis, et tamen radicem unitatis. Vide illam gra-
 tiam ; dicit apostolus : *Alii quidem per Spiritum datur sermo* PL
sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii 1858
fides in eodem Spiritu, alii donationes curationum in uno Spi-

32 Rom. 13, 10. 33 Rom. 5, 5. 50 Eph. 4, 2.3. 3, 11 1 Cor. 12, 8.

30 transibant sicut fluuius aliquot codd. Am. Er., transibat super (sc. lapides) fluuius
 dub. μ 42 in quo Lou. 3, 2 in proelio a 10 tamen] in manu dub. μ

ritu, alii genera linguarum, alii prophetia, alii diiudicatio spi-
 15 rituum. Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus,
 diuidens propria unicuique prout uult. Alii illud, alii hoc;
 diuisiones sunt operationis: Omnia haec operatur unus atque
 idem Spiritus; radix est unitatis. His ergo digitis pugnat cor-
 pus Christi, procedens in bellum, procedens in proelium.

4. Iam proeliorum et bellorum genera commemorare fortasse
 longum est, et gerere facilius quam explicare. Habemus
 unum bellum quod commemorat apostolus: *Non est uobis*
colluctatio aduersus carnem et sanguinem, id est, aduersus ho-
 5 mines a quibus uidemini pati molestias; non aduersus ipsos
 pugnatis, *sed aduersus principes et potestates et rectores mundi*.
 Et ne intellegeres mundi, caeli, et terrae, ostendit quid diceret:
Tenebrarum, inquit, *harum*. Mundi scilicet, non qui per ipsum
 factus est; quia, *Et mundus per eum factus est*; sed mundi qui
 10 eum non cognouit, quia, *Et mundus eum non cognouit*. Hae
 tenebrae non sunt natura, sed uoluntate. Anima enim per μ 1601
 semetipsam non lucet: quia humiliter et ueraciter cantat: *Tu*
illuminabis lucernam meam, Domine; Deus meus, illumina
tenebras meas; et: *Apud te*, inquit, *fons uitae; in lumine tuo*
 15 *uidebimus lumen*; non in lumine nostro, sed *in lumine tuo*.
 Nam et oculi nostri lumina uocantur; et tamen lux extrinse-
 cus si desit, etiam sani et patentis, in tenebris remanebunt.
 Ergo bellum gerimus aduersus rectores tenebrarum harum,
 rectores scilicet infidelium, diabolum et angelos eius, rectores
 20 gladii eius de quo pugnat diabolus aduersus fideles. Sed quo-
 modo Goliae prostrato tollitur gladius, ut ipsi Goliae caput
 de gladio suo amputetur; ita cum credunt ipsi infideles, dici-
 tur eis: *Fuistis aliquando tenebrae; nunc autem lux in Do-*
mino. Pugnastis de manu Goliae, iam in manu Christi tollite
 25 caput Goliae.

5. Hoc unum proelium; alterum autem unicuique in seipso.
 Modo genus hoc belli ex apostolica epistola legebatur: *Caro*
concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem; ut
non ea quae uultis, faciatis. Et hoc graue bellum, et quod est
 5 molestius, internum. In quo bello si sit quisque uictor, illos
 quos non uidet inimicos, continuo superabit. Non enim tentat
 diabolus uel angeli eius, nisi quod in te carnale dominatur.
 Nam quomodo uincimus illos hostes quos non uidemus, nisi
 quia carnales interiores motus nostros sentimus? Cum his
 10 configimus, et illos percutimus. In amore pecuniae dominatur
 auaritia; dominantis tibi auaritiae diabolus forinsecus lucrum
 cum fraude proponit. Plerumque enim ad lucrum non perue-

4, 3 Eph. 6, 12.
 cfr 1 Reg. 17, 51.

9 Ioh. 1, 10.
 23 Eph. 5, 8.

12 Ps. 17, 29.
 5, 2 Gal. 5, 17.

14 Ps. 35, 10.

21

5, 7 carnaliter *edd.*

10 configimus] *aliquot codd.*, illis percutimur *add. edd.*

nis, nisi fraudem feceris. Proponit ergo ille forinsecus auaritia
 tuae quam intus non uicisti, quam non domuisti, quam non PL
 15 tibi subiecisti ; proponit tamquam athletae suo malus agono- 1859
 theta fraudem et lucrum, opus et praemium : Fac, et tolle. Tu
 autem si calcas auaritiam, si tibi interius non dominatur,
 quam sentiens uincis ; nam diabolus insidiantem non sentis ;
 si ergo edomuisti auaritiam, adtendis alterum proponentem
 20 opus et praemium. Quid ille proposuit ? Fraudem et lucrum.
 Quid iste proponit ? Innocentiam et coronam. Fac et tolle, et
 ille dicit, et iste. Iam tu proelior interior, si non es uictus
 auaritia, sed uictor auaritia ; illum adtendis, hunc uincis.
 Discernis enim utrumque, et dicis : Hic uideo opus et prae-
 25 mium, illic autem escam et laqueum. Neque enim aliquid dicis
 in te, quod non pertineat ad te. Etenim ex peccato diuisus es
 aduersum te. Trahis concupiscentiae propaginem et traducem
 mortis ; habes contra quod pugnes in te, habes quod expugnes
 in te. Sed habes quem inuoces, ut pugnantem adiuuet te, et
 30 uincens coronet te, qui non existentem fecit te.

6. Quomodo, inquis, uincam ? Ecce ipse apostolus difficil-
 limum proelium proponit, et quam laboriosum sit aut forte
 insuperabile, si non intellego, ipse ostendit. *Caro*, inquit, *con-*
cupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem ; ut non
 5 *ea quae uultis, faciatis*. Quomodo me iubes uincere, cum ille
 dicat : *Vt non ea quae uultis, faciatis ?* Quaeris quomodo ?
 Adtende ad gratiam uasis pastoralis, lapidem de flumine in μ 1602
 exceptorio lactis pone. Ecce et ego tibi dico, immo tibi ipsa
 ueritas dicit. Prorsus non facis quod uis, pugnanter carne ad-
 10 uersus spiritum tuum. Si ad istam pugnam de te praesumis,
 admonendus es, ne frustra audieris : *Exsultate Deo adiutori*
nostro. Si enim per te impleres totum, non esset necessarius
 adiutor. Rursus, si tu ipse tua uoluntate nihil ageres, non uoca-
 retur adiutor : adiutor enim aliquid agentem adiuuat. Denique
 15 cum dixisset : *Caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus*
aduersus carnem ; ut non ea quae uultis, faciatis, et proposuis-
 set te ante te, ueluti deficientem te in te, continuo misit ad ad-
 iutorem : *Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege*.
 Qui enim sub lege est, non implet legem, sed premitur a lege ;
 20 sicut ille Dauid sub armis erat. Ergo si spiritu duceris, uide
 quis te adiuuabit, ut impleas quod uelis. Adiutor tuus, susce-
 ptor tuus, spes tua qui docet manus tuas in proelium, et digi-
 tos tuos ad bellum. *Manifesta enim sunt*, inquit, *opera carnis,*
quae sunt fornicationes, immunditiae, idolorum seruitus, luxu-
 25 *ria, ueneficia, contentiones, inimicitiae, ebrietates, comessatio-*

6, 11 Ps. 80, 2. 15 sqq. Gal. 5, 18-21.

18 sentiens uincis ; nam] *opt. codd.*, si sentiens uincis, iam *Am.*, si sentiens uincens,
 iam *Er. Lou.* 6, 7 lapides *plures codd.*

nes, et his similia ; quae praedico uobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Non qui aduersus talia conflagunt, sed qui talia agunt. Cum enim conflagis, aliud est opus ; cum uincis, aliud opus est ; cum pacem et requiem
 30 habes, aliud opus est. Haec dum exemplis demonstro paucis, aduertite. Suggestitur aliquod lucrum, delectat ; habet fraudem, sed magnum est lucrum ; delectat, non consentis ; pugnam uide, adhuc suadet, adhuc instatur, adhuc deliberatur : ergo qui pugnat, periclitatur. Vidimus pugnam, cetera
 35 uideamus. Contempsit iustitiam, ut fraudem faceret : uictus est ; contempsit lucrum, ut iustitiae seruiret : uicit. In his tribus, uictum doleo, pugnantem metuo, uictori congaudeo. Sed etiam ille qui uicit, numquid omnino egit in se, ut prorsus eum pecunia non adtentet, aut nihil in eo excitet delectationis,
 40 quamuis superabilis, quamuis contemtibilis, quamuis non solum cui non consentiat, sed cum qua nec pugnare dignetur ? Inest tamen aliqua delectationis titillatio. Ista titillatio, et ille hostis iam nec pugnat, nec regnat ; inest tamen, et quasi moratur in carne mortali, quod non erit. Ducetur enim totum
 45 in uictoriam, sed postea ; modo autem : *Corpus quidem mortuum est propter peccatum ;* et ideo eidem corpori inest peccatum, etsi non regnat peccatum : *spiritus autem uita est propter iustitiam.* Si autem qui suscitauit Christum a mortuis, habitat in uobis ; qui suscitauit Christum a mortuis, uiuificabit et mortalia corpora uestra, propter inhabitantem Spiritum eius in uobis. Ibi iam nec quod pugnet erit, nec quod titillet ; totum
 50 cedit in pace. Non enim contraria natura contra aliam naturam pugnat, sed tamquam in domo maritus et uxor. Si aduersus se dissentiant, molestus et periculosus labor ; si maritus uincatur et uxor dominetur, pax peruersa ; si autem uxor marito dominantem subiciatur, pax recta ; non tamen aliud ex alia natura, quia ex homine facta mulier uiro. Caro tua, coniuu tua, famula tua : quodlibet deputa, opus est ut subicias, et si pugnas, ut prosit pugna. Hoc enim expedit, inferius subici
 60 superiori ; ut et ille qui sibi subici uult quod est inferius se, subiciatur superiori. Agnosce ordinem, quaere pacem. Tu Deo, tibi caro. Quid iustius ? quid pulchrius ? Tu maiori, minor tibi : serui tu ei qui fecit te, ut tibi seruiat quod factum est propter te. Non enim hunc ordinem nouimus, neque hunc ordinem commendamus. Tibi caro et tu Deo ; sed : tu Deo, et tibi
 65 caro. Si autem contemnis tu Deo, numquam efficies ut tibi caro. Qui non obtemperas Domino, torqueris a seruo. Numquid si non prius tu Deo, ut deinde tibi caro, poteris dicere

45 Rom. 8, 10 sqq.

52 in pacem *plures codd.*
 ut] subicietur *edd.*

59 si pugna *aliquot codd.*

66 deum *edd.*

efficies

haec uerba : *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas in proelium, et digitos meos ad bellum* ? Proeliari uis indoctus, damnaberis uictus. Primo ergo te subdas Deo ; deinde illo docente te et adiuuante proelies, et dicas : *Qui docet manus meas in proelium, et digitos meos ad bellum.*

2. 7. Et cum proelies, quia dum proelies, periclitaris, die quae sequuntur, in proeliandi periculo constitutus. *Misericordia mea.* Non uincar. Quid est hoc : *Misericordia mea* ? Praebes mihi misericordiam, et in me existis misericors ? an : Donasti mihi ut et ipse sim misericors ? De nulla enim re sic uincitur inimicus, quam cum misericordes sumus. PL
1861
Omnino parat calumnias ad iudicium, et non potest falsa obicere, quia non est apud quem. Si enim apud hominem iudicem nobiscum ageret, posset eum mentiendo fallere, et nos grauare criminationibus falsis : quia uero apud talem iudicem causa nostra cum illo est, qui falli non potest ; ideo ambit ut ad peccatum seducat, ut habeat uera quae obiciat. Et ubi forte aliquibus eius fraudibus succumbit humana fragilitas, sequatur in confessione opus humilitatis, exerceatur in operibus misericordiae et pietatis. Omnia delentur, cum ex uero corde et plena fiducia dicimus illi qui uidet : *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus.* Dic toto corde, dic tota fiducia, dic securus : *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus* ; aut noli dimittere, si non dimittimus. Quod etsi non dixeris : Noli dimittere, si non dimittimus ; prorsus non dimittit, si non dimittimus. Neque enim ut tu sis impunitus peccator, erit ille mendax promissor. Vis, inquit, ut dimittam ? Dimitte. Est aliud opus misericordiae : Vis ut dem ? Da. Vno loco positum est in euangelio : *Dimittite, et dimittetur uobis ; date, et dabitur uobis.* Aliquid, inquit, contra te teneo, aliquid et tu contra alterum tenes ; dimitte, et dimitto. Aliquid petis a me, aliquid petit alter a te : da, et do. Et quae dimittit ? quae dat ? Nonne caritas ? Et unde caritas nisi per Spiritum sanctum qui datus est nobis ? Si ergo per opera misericordiae noster uincitur inimicus, et opera misericordiae habere non possemus, nisi caritatem haberemus ; caritas autem nobis nulla esset, nisi per Spiritum sanctum acciperemus ; ille docet manus nostras in proelium, et digitos nostros ad bellum ; illi recte dicimus : *Misericordia mea*, a quo habemus etiam ut misericordes simus. *Iudicium enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam.*

8. Parua putatis opera misericordiae ? Libet et de his ali-

7, 16 Matth. 6, 12. 24 Luc. 6, 37. 28 cfr Rom. 5, 5. 35 Iac. 2, 13.

7, 15 misericordia pietatis *A aliquot codd.* 31 per] *om. A et cet. codd., forte recte*
32 nostras] *meas A* 33 et] *om. A* nostros] *meos A*

quid dicere. Adtendite primo istam sententiam de sancta scriptura depromptam, quam modo commemoravi : *Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam*. Sine misericordia iudicabitur qui misericordiam non fecit antequam iudicaretur. Quid deinde ? quid sequitur ? *Superexaltat autem misericordia iudicio*. Quid est hoc, fratres : *Superexaltat misericordia iudicio* ? Superponitur misericordia iudicio ; in quo inuentum fuerit opus misericordiae, etsi habuerit aliquid forte in iudicio quo puniatur, tamquam unda misericordiae peccati ignis exstinguitur. *Superexaltat enim misericordia iudicio*. Quid autem ? et cum talibus subuenit, et cum tales liberat, et cum talibus ignoscit, iniustus est Deus ? Absit. Et ibi iustus est : non ei tollit misericordia iustitiam, nec iustitia misericordiam. Vide enim si non iustus est : Dimitte, et dimitto ; da, et do. Vide si non iustus est : *In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur uobis*. Ad hoc enim : *In qua mensura* : non enim mensura eiusdem generis est ; sed ad hoc eadem mensura : Ignosce, et ignosco. Est apud te mensura ueniae dandae ; inuenies apud me mensuram ueniae accipiendae ; est apud te mensura tribuendi quod habes ; inuenies apud me mensuram accipiendi quod non habes.

9. *Misericordia mea et refugium meum, susceptor meus et erutor meus*. Multum laborat proelior hic, tenens concupiscentem aduersus spiritum carnem. Tene quod tenes. Tunc erit plene quod uis, cum absorpta fuerit mors in uictoriam ; quando resuscitatum mortale hoc corpus transfertur in habitudinem angelicam, et in caelestem subuolat qualitatem. *Mortui*, inquit, *in Christo, resurgent primi : deinde et nos uiuentes qui reliqui sumus, in aduentu Domini simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera ; et sic semper cum Domino erimus*. Ibi absorbebitur mors in uictoriam ; ibi dicetur : *Vbi est, mors, contentio tua ? ubi est, mors, aculeus tuus ?* Non enim relinquetur, nec in animo, nec in corpore, quod rebellet aduersus amorem Dei. Plena uictoria plena pax. De hac nobis proeliantibus dicitur : *Venite, filii, audite me ; timorem Domini docebo uos*. In proelio estis, in contentione confligitis ; et tamen quamdam requiem desideratis. *Quis est homo qui uult uitam, et diligit uidere dies bonos ?* Quis est qui non dicat : Ego ? Ibi uita, ibi dies boni, ubi nihil concupiscit aduersus spiritum ; ubi non dicitur : Pugna ; sed : Gaude. Sed quis est qui hos dies uelit ? Omnis homo certe dicit : Ego. Audi quid sequitur. Video quia laboras, uideo quia in pugna, in pe-

8, 16 Matth. 7, 2. 9, 4 cfr 1 Cor. 15, 54. 7 1 Thess. 4, 15. 11 1 Cor. 15, 55. 14 Ps. 33, 12-15.

8, 7 et 8 et 11 iudicio] *codd.*, iudicium *edd.* 9, 2 liberator a *Prosp.* 18 ubi] *codd.*, caro *add. edd.* 20 uelit] *codd.*, non *praem. edd.*

riculo diuersaris : audi quid sequitur ; docet manus in proelium, digitos in bellum. *Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum ; declina a malo, et fac bonum.* Quomodo
 25 enim poteris facere bonum, nisi declinaueris a malo ? Quid quaero ut uestias, quando adhuc exspolias ? quid quaero ut dones, quando adhuc rapis ? *Declina a malo, et fac bonum.* Non sub te ploret primo pauper, ut gaudeat de te pauper. *Declina a malo, et fac bonum.* Qua mercede ? Nam modo pugnas.
 30 *Quaere pacem, et sequere eam.* Disce, dic : *Misericordia mea et refugium meum, susceptor meus et erutor meus, protector meus.* *Susceptor*, ne cadam ; *erutor*, ne haeream ; *protector*, ne feriar. *Protector meus, et in ipso speraui.* In his omnibus, in toto labore meo, in omnibus
 35 proeliis meis, in omnibus difficultatibus meis in ipso speraui. μ 1605
Qui subdit populum meum sub me. Ecce caput nostrum loquitur nobiscum.

3. **10.** *Domine, quid est homo, quoniam innotuisti ei ?* Totum quod est, hoc est *quoniam innotuisti ei.* *Quid est homo, quoniam innotuisti ei ? aut filius hominis, quoniam aestimas eum ?* Aestimas eum, tanti
 5 facis, tanti pendis ; ordinas, nosti sub quo ponas ; supra quid PL 1863
 ponas. Aestimatio enim est, quanti pretii sit quidque. Quanti aestimauit hominem, qui pro eo Vnici sanguinem fudit ? *Quid es homo, quoniam innotuisti ei ?* Cui, quis innotuisti ? *Quid est filius hominis, quoniam aestimas*
 10 *eum ?* Quoniam tanti eum pendis, tanti eum aestimas, pretiosum quiddam esse ostendis. Non enim Deus sic aestimat hominem, quomodo homo aestimat hominem ; quando inuenit seruum uenalem, carius emit equum, quam hominem. Ille quanti te aestimet uide, ut possis dicere : *Si Deus pro nobis,*
 15 *quis contra nos ?* Et quanti te aestimauit, *qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum ?* Quomodo non et *cum illo omnia nobis donauit ?* Qui hanc annonam dedit pugnantibus, quid seruat uincenti ? *Ego sum, inquit, panis uiuus, qui de caelo descendi.* Haec est annona proeliantium, de horreis
 20 inuecta dominicis, unde pascuntur angeli : quia *panem angelorum manducauit homo.* Post proelia uero et hanc annonam quid seruat ? quid dabit uictoribus, nisi quod in alio psalmo dicitur : *Vnam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies uitae meae ; ut contempler delectationem Domini, et protegar templum eius ?* *Quid est homo, quoniam innotuisti ei ? aut filius hominis, quoniam aestimas eum ?*

10, 14 Rom. 8, 31.32.

18 Ioh. 6, 41.

20 Ps. 77, 25.

23 Ps. 26, 4.

36 subdit] *plures codd. Prosp. cum LXX, subdidit aliquot codd. a codd., quid edd.*10, 8 quis] *pauci*

4. **11.** *Homo uanitati similis factus est* ; et tamen innotuisti ei, et aestimas eum. *Homo uanitati similis factus est.* Cui uanitati? Temporibus praeterlabentibus et praeterfluentibus. Vanitas enim ista dicitur in comparatione
 5 semper manentis et numquam deficientis ueritatis. Nam et ista creatura est loci sui. *Impleuit enim Deus terram*, sicut scriptum est, *bonis suis*. Quid est : *suis*? Sibi congruentibus. Sed haec omnia terrena, uolatrica, transitoria, si comparentur illi ueritati, ubi dictum est : *Ego sum qui sum* ; totum hoc
 10 quod transit, uanitas dicitur. Euanescit enim per tempus, tamquam in auras fumus. Et quid dicam amplius, quam id quod apostolus Iacobus dixit, uolens homines superbos ad humilitatem redigere? *Quae est enim, inquit, uita uestra? Vapor est ad modicum apparens; deinceps exterminabitur.*
 15 Ergo, *Homo uanitati similis factus est.* Peccando *uanitati similis factus est.* Nam quando est primum conditus, ueritati similis factus est; sed quia peccauit, quia recepit digna, *uanitati similis factus est.* Pro iniquitate enim *erudisti hominem*, dixit in alio psalmo, *et tabescere fecisti*
 20 *sicut araneam animam eius.* Inde et hoc : *Homo uanitati similis factus est.* Ibi quid ait : *Ecce ueteres posuisti dies meos.* Hic quid ait? *Dies eius sicut umbra praetereunt.* Adtendat sibi homo in diebus umbrae suae, ut faciat aliquid dignum desideratae lucis suae; et si in noctis umbra est,
 25 quaerat diem. Dies enim huius uanitatis, cognoscenti homini, dies est tribulationis; siue aliqua incommoditate et aliqua molestia noceat nobis, siue aliqua prosperitate mundus arrideat, totum timendum et gemendum est, quoniam tentatio^{PL 1864}
 est uita humana super terram. Vnde dicitur: *Tota die con-*^{μ 1606}
 30 *tristatus ambulabam.* Solatiis opus habemus, et quidquid nobis nunc exhibet Deus, cum prospere exhibet, non est gaudium beatorum, sed consolatio miserorum. Itaque agat aliquid, inquam, homo dignum desiderata luce in istis diebus umbrae suae, et in nocte inquirat Deum, sicut scriptum est : *In die tribula-*
 35 *tionis meae Deum exquisiui manibus meis nocte coram eo, et non sum deceptus.* Quam dicit diem tribulationis nisi quam dicit et noctem? *Manibus meis nocte coram eo.* Adhuc in nocte sumus, et ad prophetiae lucernam uigilamus. Aliquid promissum est quod adhuc exspectatur; sed quid ait apostolus Petrus? *Habemus certiore propheticum sermonem, cui benefa-*
 40 *citis intendentes, tamquam lucernae lucenti in obscuro loco, donec dies luceat, et lucifer oriatur in cordibus uestris.* Ipse

11, 6 Eccli. 16, 30. 9 Ex. 3, 14. 13 Iac. 4, 15. 18 Ps. 38, 12.6. 28
 cfr Iob 7, 1. 29 Ps. 37, 7. 34 Ps. 76, 3. 40 II Petr. 1, 19.

11, 1 similitus est a 17 alt. quia] om. Er. Lugd. Ven. Lou. 29/30 unde
 enim dicitur ... ambulabam? Er. Lugd. Ven. Lou.

dies praemium nostrum ibi est. *Mane exaudies uocem meam ; mane adstabo tibi, et contemplabor.* Ergo operare, quamuis in
 45 nocte, manibus tuis ; id est, bonis operibus inquire Deum, antequam ueniat dies ille qui te laetificet, ne ueniat qui te maestificet. Vide enim quam securus opereris, quia non desereris ab illo quem quaeris : *Manibus meis*, inquit, *Deum exquisiui nocte coram eo.* Vt Pater tuus qui uidet in occulto,
 50 reddat tibi ; ideo : *coram eo.* Intus habeas misericordiam, caritatem ; ne aliquid facias quasi studio placendi hominibus. *Manibus meis*, operibus meis : in umbra, in hac uita, ubi ipse uidet, non ubi placere hominibus studeo. Et quid sequitur ? *Et non sum deceptus. Homo uanitati similis factus est ;*
 55 *dies illius tamquam umbra transeunt :* et tamen innotuisti ei, et aestimas eum.

5-7. **12.** *Domine, inclina caelos tuos, et descende ; tange montes, et fumigabunt. Corusca coruscationem, et disperges eos ; emitte sagittas tuas, et conturbabis eos. Emitte manum tuam ex alto ; et exime me, et*
 5 *erue me de aquis multis.* Corpus Christi, humilis Dauid, gratia plenus, de Deo praesumens, pugnans in hoc saeculo, inuocat adiutorium Dei : *Inclina caelos tuos, et descende.* Qui sunt caeli inclinati ? Apostoli humilati. Isti enim
 10 *caeli enarrant gloriam Dei ;* et de his caelis enarrantibus gloriam Dei mox dicitur : *Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur uoces eorum : in omnem terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum.* Cum ergo isti caeli emitterent uoces suas per omnes terras, et facerent mirabilia, coruscante de illis et intonante Domino miraculis et praeceptis,
 15 putati sunt dii descendisse de caelo ad homines. Nam quidam ex gentibus hoc putantes, eis etiam sacrificare uoluerunt. Tunc illi uidentes sibi deferri indebitum honorem, et expauescentes, et detestantes, et eos qui sic errabant corrigentes, ut ostenderent eis motum animi sui, considerunt uestimenta sua, et di-
 20 xerunt : *Quid hoc facitis ? Homines et nos sumus passibiles, sicut et uos.* Et coeperunt sub his uerbis commendare excellentiam Domini nostri Iesu Christi, humilantes se ut commendaretur Deus, quia inclinati erant caeli, ut descenderet Deus. *Inclina ergo caelos tuos, et descende.* Factum est.
 25 *Tange montes, et fumigabunt :* montes superbos, elationes terrenas, tumidas granditates : *Tange*, inquit, *tange*

PL
1865

43 Ps. 5, 5. 48 Ps. 76, 3. 49 cfr Matth. 6, 4. 12, 9 Ps. 18, 2.4.5. 20 Act. 14, 13.

55 dies eius sicut umbra praetereunt *Prosp.* 12, 1 tuos] *om. a* 2 coruscationes *a Prosp.* (*cfr n. 13, 3/5*) 3 disperse *Prosp.* 4 de alto *Prosp.* *pr.* et] *om. a Prosp. cum LXX* 4/5 exime me et erue me] libera me et erue me *a,* eripe me et libera me *Prosp.*

istos *montes* ; de gratia tua da istis montibus : *et fumigabunt*, quia fatebuntur peccata sua. Fumus confitentium peccatorum extorquebit et lacrimas humilatorum superbiorum. μ 1607

30 *Tange montes, et fumigabunt*. Quamdiu non tacti, magni sibi uidentur. Dicturi sunt : Tu magnus, Domine ; dicturi sunt et montes : *Tu solus altissimus super omnem terram*.

13. Sed sunt quidam conspirantes, conuenientes in unum aduersus Dominum, et aduersus Christum eius. Conuenerunt, conspirauerunt. *Corusca coruscationes, et disperges eos*. Crebresce miraculis tuis, et soluetur conspiratio eorum.
5 *Corusca coruscationes, et disperges eos*. Iam miraculis territi, non audebunt aliquid contra te, et in ipsis miraculis expauescentes haesitabunt. Quis est iste qui tanta potest ? quis est iste qui sic exaltatur, cuius nomen tantum ualet ? Cum dicunt : Quis est iste, credituri sunt ; coruscasti miraculis, et dispersisti malam consensionem eorum. *Emitte sagittas tuas, et conturbabis eos. Sagittae potentis acutae ;* praecepta tua, dicta tua feriant cor eorum. *Emitte sagittas tuas, et conturbabis eos*. Vulnerentur male sani, ut sanentur bene uulnerati ; et dicant iam in ecclesia et in corpore
10 Christi constituti, dicant cum ecclesia : *Quoniam uulnerata caritate ego sum. Emitte sagittas tuas, et conturbabis eos*.

14. *Emitte manum tuam ex alto*. Quid postea ? quid in fine ? Quomodo uincit corpus Christi ? Caelesti adiutorio. Veniet enim *ipse Dominus in uoce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo* ; ipse Saluator corporis, manus Dei. *Emitte*
5 *manum tuam ex alto ; et exime me, et erue me de aquis multis*. Quid est : *de aquis multis* ? De populis multis. Quibus populis ? Alienigenis, infidelibus, siue foris oppugnantibus, siue intus insidiantibus. *Exime me de*
10 *aquis multis*, in quibus me exercebas, in quibus me ad exuendum a sordibus uoluebas. Haec est illa aqua contradictionis. *Exime me, et erue me de aquis multis*.

7.8. 15. Audiamus iam de istis aquis multis, a quibus eruet Deus corpus Christi sui, a quibus eruet Deus humilitatem Dauid. Quid est : *de aquis multis* ? Quid dixisti, ne aquae aliter intellegantur ? quid dixisti aquas multas ? Quid dixi, audi.
5 *De manu filiorum alienorum*. Audite, fratres, inter quos simus, inter quos uiuamus, a quibus erui desideremus. *Quorum os locutum est uanitatem*. Hodie uos omnes, si non

31 cfr Ps. 47, 2. 32 Ps. 82, 19. 13, 1 cfr Ps. 2, 2 ; Act. 4, 26.27. 11 Ps. 119, 4. 15 Cant. 2, 5, sec. LXX. 14, 3 1 Thess. 4, 15. 10 Num. 20, 13.

14, 2 uincit corpus christi] *Flor.*, hinc ut corpus chr. *A* (ut uidetur) *plures codd.*, hic ut corpus chr. indiget *alii nonnulli*, inquit corpus chr. *Am. Er.*, uicit corpus chr. *Lou.*

ad haec diuina spectacula uerbi Dei congregati essetis, et eis hac hora permixti uiueretis, quantas uanitates audiretis!

10 *Quorum os locutum est uanitatem.* Quando denique loquentes illi uanitatem, audirent uos loquentes ueritatem? *Quorum os locutum est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis.* PL 1866

9. **16.** Quid tu inter eos cum uase pastoralis, habente quinque lapides? Dic mihi aliter: eandem legem quam significasti quinque lapidibus, significa et aliter. *Deus, canticum nouum cantabo tibi.* Canticum nouum, gratiae est; canticum 5 nouum, hominis noui est; canticum nouum, Testamenti Noui est. *Cantabo tibi,* inquit, *canticum nouum.* Sed ne putes gratiam a lege discedere, cum magis per gratiam lex impleatur: *In psalterio decem chordarum psallam tibi.* In μ 1608 *psalterio decem chordarum,* in lege decem praeceptorum: 10 *ibi tibi psallam, ibi tibi gaudeam, ibi tibi cantem canticum nouum;* quia plenitudo legis caritas est. Ceterum qui non habent caritatem, portare psalterium possunt, cantare non possunt. Ego itaque, inquit, inter aquas contradictionis cantabo tibi canticum nouum; et numquam strepitu suo facient aquae 15 contradictionis, ut obmutescat psalterium meum: *In psalterio decem chordarum psallam tibi.*

10. **17.** *Qui dat salutem regibus:* iam fumantibus montibus. *Qui redimit Dauid seruum suum.* Agnoscitis Dauid, estote Dauid. Vnde redimit Dauid seruum suum? unde redimit Christum? unde redimit corpus Christi? *De gladio 5 maligno erue me.* *De gladio,* non sufficit; addit: *maligno.* Procul dubio est gladius benignus. Quis est gladius benignus? De quo Dominus dicit: *Non ueni pacem mittere in terram, sed gladium.* Separaturus enim erat fideles ab infidelibus, filios a parentibus, et ceteras necessitudines diremturus, 10 gladio putredinem abscindente, membra autem Christi sanante. Est ergo benignus gladius bis acutus, utroque acumine praepotens, Veteris et Noui Testamenti, narratione praeteritorum et promissione futurorum. Est ergo iste gladius benignus: ille autem malignus est quo illi loquuntur uanitatem; 15 quia benignus est, quo Deus loquitur ueritatem. Ergo: *A gladio maligno erue me.* *Filii quippe hominum dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus:* ab hoc gladio maligno erue me. Quem dixit modo gladium, ipsas superius dixit aquas multas: *Erue me de aquis multis.* Quas dixi aquas

16, 11 cfr Rom. 13, 10. 17, 7 Matth. 10, 34. 16 Ps. 56, 5. 19 Ps. 143, 7.

16, 4 gratiae] quidam codd., gratiae edd. 8 in psalterium a 17, 1 dat] quodam codd. edd., das aliquot codd. cum a et Prosp. (τῷ δίδόντι LXX) 2 redimit] quidam codd., redemit aliquot codd. edd., redemisti alii codd., liberat a, redimis Prosp. (τῷ λυτρομένῳ LXX) 5 eripe Prosp.

20 multas, ipsum dico gladium malignum. Denique de aquis multis cum dixisset, secutus est : *De manu filiorum alienorum, quorum os locutum est uanitatem*. Et ut no- ueris ipsos dici, cum et hic dixisset : *De gladio maligno erue me*, secutus est : *Et exime me de manu filiorum*
 25 *alienorum, quorum os locutum est uanitatem*, simili- ter sicut ibi. Et quod sequitur : *Dextera eorum dextera iniquitatis* ; hoc et supra posuerat, quando eos dixerat aquas multas. Tu enim ne aquas multas bonas putares, ex- posuit eas in gladio maligno. Nunc ergo exponat quod dixit :
 30 *Quorum os locutum est uanitatem, et dextera eorum* PL
dextera iniquitatis. Quam uanitatem locutum est os eor- 1867
 um ? et quomodo *dextera eorum dextera iniquitatis* ?

12-14. 18. *Quorum filii ipsorum uelut nouellae constabi- litaetae in iuuentute sua*. Felicitatem ipsorum uult enu- merare. Adtendite, filii lucis, filii pacis ; adtendite, filii eccle- siae, membra Christi ; adtendite quos dicat alienigenas, quos
 5 dicat filios alienos, quos dicat aquas contradictionis, quos dicat gladium malignum. Adtendite, obsecro ; quia inter istos periclitamini, inter horum linguas aduersus carnis uestrae de- sideria dimicatis ; inter horum linguas positas in manu dia- boli, de quibus pugnat, colluctationem habetis, *non aduersus*
 10 *carnem et sanguinem, sed aduersus principes et potestates, et rectores mundi tenebrarum harum*, hoc est, iniquorum. Adten- dite, ut discernatis uos ; adtendite, ne putetis ueram felicita- μ 1609
 tem esse, quam sibi optant homines aut infirmi aut maligni. Ecce, fratres, certe filios alienos dixit, certe aquas multas, cer- te
 15 gladium malignum. Videte uanitatem quam loquuntur, et caue- te ne talia loquamini, caue- te ne talia loquentes imite- mini. *Quorum os locutum est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis*. Quam uanitatem locutum est os eorum, et quae dextera eorum iniquitatis est dextera ?
 20 Audi : *Quorum filii ipsorum uelut nouellae constabi- litaetae a iuuentute sua ; filiae eorum compositae, et ornatae sicut similitudo templi ; cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc ; oves eorum fecun- dae, multiplicantes in egressibus suis ; boues eorum*
 25 *crassi ; non est ruina sepi- sis, nec exitus, neque clamor in plateis eorum*. Ergo non est ista felicitas ? Inter- rogo filios regni caelorum, interrogo progeniem resurrectionis in aeternum, interrogo corpus Christi, membra Christi, tem- plum Dei : Ergo non est ista felicitas, habere filios incolumes,

18, 9 Eph. 6, 12.

18, 1 fili a ipsorum] om. a Prosp. sicut Prosp. 23/24 fetosae, abundan-
 tes Prosp. cum Vulg. 25 grassi a sepi- sis] in eis a, maceriae Prosp. cum.
 Vulg nec] om. a, neque Prosp. transitus Prosp. cum Vulg.

23/24 fetosae, abundan-
 tes Prosp. cum Vulg. 25 grassi a sepi- sis] in eis a, maceriae Prosp. cum.
 transitus Prosp. cum Vulg.

30 filias ornatas, plena cellaria, abundantia pecora, nullam rui-
 nam, non dico parietis, sed nec sepis; nullum tumultum et cla-
 morem in plateis, sed quietem, pacem, abundantiam, copiam
 rerum in domibus, in ciuitatibus? Ergo non est ista felicitas?
 aut debent eam iusti defugere? aut non inuenis et domum
 35 iusti abundantem rebus his omnibus, plenam ista felicitate?
 Non erat domus Abrahae abundans auro, argento, filiis, fami-
 lia, pecoribus? Nonne Iacob sanctus patriarcha fugiens a
 facie Esau fratris sui in Mesopotamiam, seruiens ditatus, re-
 gressus est, et egit gratias Domino Deo suo, quia in uirga sua
 40 transiit fluuium, et regressus est cum tanta abundantia peco-
 rum atque filiorum? Quid dicimus? non est ista felicitas?
 Sit licet, sed sinistra. Quid est, sinistra? Temporalis, mortalis,
 corporalis. Nolo illam iam diffugas, sed neque dexteram pu-
 tes. Non enim isti ideo maligni, ideo uani, quia his abunda-
 45 bant, sed quia id quod sinistrum esse debuit, in dextera pone-
 bant. Ideo *et dextera eorum dextera iniquitatis; ideo os eorum locutum est uanitatem*, quia hoc in dextera
 posuerunt, quod in sinistra habere debuerunt. Quid enim in
 dextera ponere debuerunt? Deum, aeternitatem, annos Dei
 50 non deficientes, de quibus dicitur: *Et anni tui non deficient.* PL
 Ibi dextera, ibi esse debet desiderium nostrum. Sinistra uta- 1868
 mur ad tempus, dexteram desideremus in aeternum. Diuitiae
 si fluant, ne apponatis cor. Si enim diuitiis fluentibus cor ap-
 posueritis, quod sinistrum est, dextrum facietis. Corrigite uos,
 55 agnoscite sapientiam amplectentem uos; cui dictum est:
Sinistra eius sub capite meo, et dextera eius complectetur me. Vi-
 dete amatoria sancta cantica; uidete Cantica canticorum,
 nuptiarum caelestium Christi et ecclesiae. Quid dicit sponsa
 de sponso? *Sinistra eius sub capite meo, et dextera eius com-*
 60 *plectetur me.* Sinistra sub capite, dextera super caput. Am-
 plectentis enim desuper brachium super caput, sinistra autem
 subter caput. *Sinistra*, inquit, *eius sub capite meo.* Non enim
 me deseret in temporalibus necessariis; sed tamen ipsa si- μ 1610
 nistra sub capite erit; non capiti praeponetur, sed erit sub
 65 capite, ut dextera eius complectatur me, pollicens uitam ae-
 ternam. Ita enim sinistra sub capite, si dextera super caput;
 impleturque quod ad Timotheum scriptum est: *Promissionem*
habens uitae praesentis et futurae. Promissionem, inquit, *ha-*
bens uitae praesentis et futurae. Quid in praesenti? *Sinistra*
 70 *sub capite.* Quid in futuro? *Dextera eius complectetur me.*
 Tempori necessaria quaeritis? *Quaerite primum regnum Dei*,
 id est, dexteram; *et haec omnia apponentur uobis.* Habebitis

36 cfr Gen. 12, 5; 13, 2-6. 37 cfr Gen. 31, 18; 32, 7-10. 50 Ps. 101, 28.
 52 cfr Ps. 61, 11. 56 Cant. 2, 6. 67 1 Tim. 4, 8. 71 Matth. 6, 33.

66 si] *om. plures codd.* 67 impletur (-que *om.*) *iidem codd.*

- hic, inquit, et diuitias et gloriam, et in futuro saeculo uitam aeternam : et sinistra continebo infirmitatem uestram, et dextera coronabo perfectionem uestram. An forte apostoli relinquentes omnia sua, aut pauperibus quod habebant distribuentes, sine diuitiis in hoc saeculo remanserunt ? Et ubi est illa promissio sinistrae : *Accipiet in hoc saeculo septies tantum ?* Multiplicationem promisit. Et reuera, quid desit homini Dei ?
- 80 Si quis forte infidelis est, unam domum aut paucas habet : *Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est.* Vide sinistram eius plenam sub capite : *Accipiet in hoc saeculo septies tantum.* Vide dexteram complectentem : *Et in futuro saeculo uitam aeternam.* Merito et alio loco de ipsa Sapientia dicitur : *In dextera*
- 85 *eius anni uitae, et in sinistra eius diuitiae et honor.*
15. **19.** Vnde ergo isti uaniloqui ? quare uanitatem locutum est os eorum ? Quia *dextera eorum dextera iniquitatis.* Non ergo eos arguo, quia filii eorum uelut nouellae constabilitate a iuuentute sua, nec quia filiae eorum ornatae sicut similitudo templi, nec quia cetera abundantia et pax terrena aderat eis. Sed quare arguo ? *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* O loquentes homines uanitatem ! *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Perdiderunt ueram dexteram ; maligni, peruersi, beneficia Dei inuerse uestierunt. O
- 10 maligni, o uaniloqui, o filii alieni ! *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Quod ad sinistram erat, ad dexteram posuerunt : *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Quid tu, Daudid ? quid tu, corpus Christi ? quid uos, membra Christi ? quid uos, non filii alieni, sed Dei ? Quoniam uaniloqui
- 15 filii alieni *beatum dixerunt populum cui haec sunt :* uos, quid dicitis ? *Beatus populus cuius Dominus Deus ipsius.* Habete ergo sinistram, sed in sinistra ; desiderate dexteram, ut ponamini ad dexteram. In sinistra enim habuerunt sinistram, apud quos esuriuit, et dederunt ei manducare ;
- 20 sitiuit, potum dederunt ; hospes fuit, susceperunt ; nudus fuit, uestierunt. Hoc totum de sinistra abstulerunt, et ad dexteram opera transtulerunt, ut ad dexteram ponerentur. *Dixerunt ergo uaniloqui filii alieni beatum populum cui haec sunt ; uos dicite nobiscum : Beatus populus cuius Do-*
- 25 *minus Deus ipsius.* Conuersi ad Dominum. Amen. Deo gratias semper.

78 Matth. 19, 29.
Prou. 3, 16.

80 Prou. 17, 6, sec. LXX.
19, 19 cfr Matth. 25, 35.36.

82 Matth. 19, 29.

84

78 septies] *A et plures codd. edd. (cfr Contra Adim. 3, p. 118, 21 ; Quaest. euang. II, 19, PL, 35, 1340 (codd. et Eugip.) ; Expos. epist. ad Gal. 13, ibid. 2115), centies quattuor codd.* 81 mundus] *plenus add. edd.* 19, 9 inuerse] *plures codd., inuersi se alii quidam, uniuersi se edd.* 16 cuius] *est add. Prosp.* 17/18 in sinistra desiderate dexteram *dist. edd.* 18 in sinistra] *plures codd., a sinistra alii nonnulli, ad sinistram edd.* 19 sinistram] *Christum Er. Lou.* 25/26 conuersi usq. semper] *antiquiores codd., om. cet., conuersi ad dominum A*

ENARRATIO.

SERMO.

*Habitus Vticae in basilica Massae Candidae*¹.

1. Laudare uobiscum Dominum desiderauimus; et quoniam hoc concedere dignatus est, ut laus quam illi dicimus habeat ordinem suum, ne forte aliquo excessu quem laudat offendant, melius iter laudis in scriptura Dei quaerimus, ne ab ipsa uia, nec in dexteram nec in sinistram digrediamur. Audeo enim dicere Caritati uestrae: ut bene ab homine laudetur Deus, laudauit se ipse Deus; et quia dignatus est laudare se, ideo inuenit homo quemadmodum laudet eum. Neque enim hoc potest dici Deo, quod dictum est homini: *Non te laudet os tuum*. Vt enim se homo laudet, arrogantia est; ut Deus se laudet, misericordia est. Prodest amare quem laudamus; bonum amando, nos meliores efficimur. Itaque, quoniam hoc nobis prodesse nouit, ut amemus eum, laudando se amabilem se facit; et in eo nobis consulit, quia se amabilem facit. Exhortatur ergo cor nostrum in laudem suam; spiritu suo impleuit seruos suos, ut laudarent eum. Et quoniam spiritus eius in seruis eius laudat eum, quid aliud quam ipse se laudat? Incipit ergo psalmus iste ita:

Vers. 1.

2. *Exaltabo te, Deus meus, rex meus; et benedicam nomen tuum in saeculum et in saeculum saeculi*. Videtis inchoatam esse laudem Dei, et usque ad finem psalmi laus ipsa perducitur. Denique titulus psalmi est: *Laus ipsi Dauid*. Et quoniam dictus est Dauid, qui uenit ad nos ex semine Dauid, ipse autem rex noster est, regens nos et introducens nos in regnum suum, intellegitur *laus ipsi Dauid*: laus ipsi Christo. Christus autem secundum carnem Dauid, quia filius Dauid; secundum diuinitatem autem Creator Dauid, et Dominus Dauid. Denique et apostolus cum honoraret primum populum Dei, unde et apostoli ipsi crediderunt, et multae ecclesiae primae factae sunt, facientes in multis hominum millibus quod modo in euangelio diues unus audiuit, et tristis abscessit; id est, uidentes omnia quae habebant, et distribuentes pauperibus, et perfectionem in Domino requirentes; cum ergo laudaret ipsum populum primum, sic ait:

PL
1870

CXLIV, 1, 9 Prou. 27, 2. 2, 6 cfr Rom. 1, 3. 13 cfr Matth. 19, 21. 22. 14 cfr Act. 2, 41-47; 4, 32-35.

CXLIV, 1 titulus: A¹ 2, 1 ult. meus] om. Prosp. 2 pr. saeculum] aeternum
a 4 laudatio Prosp. in comment. 13 in] plures codd., ex edd.

¹ Eundem titulum Maurini legebant in quodam uetustissimo codice Floriacensi, qui fortasse idem est ac Augustodunensis noster.

Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Quia itaque ex ipsis Christus secundum carnem, ideo Dauid; quia uero ipse est
 20 *super omnia Deus benedictus in saecula, ideo: Exaltabo te, Deus meus, rex meus; et benedicam, inquit, nomen tuum in saeculum et in saeculum saeculi. Forte in saeculum. Hic: in saeculum autem saeculi: in aeternum. Modo ergo incipe laudare, si in aeternum laudaturus es.*
 25 *Qui laudare non uult in transitu huius saeculi, obmutescet cum uenerit saeculum saeculi. Proinde sequentibus uersibus prope hoc dixit.*

2. 3. Ne quis etiam aliter intellexeret quod ait: *Laudabo nomen tuum in saeculum*, et quaereret aliud saeculum, quando laudaret: *Per singulos, inquit, dies benedicam te*. Lauda ergo et benedic Dominum Deum tuum per singulos
 5 dies; ut cum finiti fuerint singuli dies, et uenerit sine fine unus dies, eas ex laudibus in laudem, sicut ex uirtutibus in uirtutem. *Per singulos, inquit, dies benedicam te: non* ^{μ 1612} *transiet dies quo te non benedicam. Nec mirum est si laeto die tuo benedicis Deum tuum. Quid, si forte illuxerit aliquis*
 10 *tristis dies, sicut se habent humanae res, sicut est abundantia scandalorum, sicut est multiplicatio tentationum? Quid si ergo aliquid accidat triste homini? desines laudare Deum? desines benedicere Creatorem tuum? Si desines, mentitus es*
 15 *dicendo: Per singulos dies benedicam te, Domine. Si autem non desines, etsi tibi uidetur in die tristi male, erit tibi in Deo tuo bene. Est enim, et quando male est tibi, ubi bene tibi sit. Si enim in aliquo malo male est tibi, procul dubio in aliquo bono bene tibi erit. Et quid tam bonum, quam Deus tuus, de quo dictum est: Nemo bonus, nisi unus Deus? Nam*
 20 *quam sit segura ista laudatio, et quam sit securum hoc bene, intellege de ipso bono. Nam si gaudes de bono quod tibi accidit per diem, fortasse transit alio die bonum hoc unde gaudes. Bene fuit mihi, bonum diem duxi; quia forte lucra uenerunt, aut inuitatus es, aut in epulis diu fuisti. Gaudes, quia*
 25 *in epulis diu fuisti; alter te docet, quia non erubuisti. Verumtamen de quocumque tali bono gaudeas, certe transitorium est. Si autem gaudeas in Domino Deo tuo, audies dicentem scripturam: Delectare in Domino. Tanto firmiter gaudebis, quanto est ille certior in quo gaudebis. Si enim gaudes*
 30 *de nummo, times furem; si autem gaudes de Deo, quid times? Ne tibi quisquam auferat Deum? Deum tibi nemo auferet, si tu eum non dimiseris. Non enim sic est Deus, quomodo lux ista de caelo fulgens. Non quando uolumus ad eam*

PL
1871

17 Rom. 9, 5. 3, 6 cfr Ps. 83, 8. 19 Luc. 18, 19. 28 Ps. 36, 4.

3, 2 saecula α, aeternum *Prosp.*

accedimus quia non in omni loco lucet. Per infirmitatem nostram forte fit, ut hieme nos delectet esse in ipsa luce : nunc autem per aestatem uidetis quia magis eum locum quaesiimus, ut in ipsa luce non staremus. In Deo autem tuo quando stas, et in lumine ueritatis eius delectaris, non quaeris locum quo ad eum accedas ; sed conscientia accedit, conscientia recedit. Quod dictum est : *Accedite ad eum, et illuminamini*, animo dictum est, non uehiculo ; affectibus dictum est, non pedibus. Et cum in eo stabis, aestus non patieris. Spiritus enim spirabit tibi, et sub alis eius sperabis.

4. Vides ergo habere te quomodo delecteris per singulos dies. Non enim te dimittet Deus tuus, etiam si aliquid triste acciderit. Quam enim triste erat, quod sancto uiro Iob acciderat ! Quam repente, quam multa mala ! quemadmodum omnia de quibus gaudere putabatur, non de quibus gaudebat, diabolo tentante subtracta sunt ! quemadmodum et filii mortui sunt ! Periit quod seruabatur, perierunt quibus seruabatur ; nec tamen periit qui et illud et illos dedit. Et ipsi filii praesenti saeculo perierunt, agnoscendi et recipiendi in futuro. Ille tamen uir habens aliud unde gauderet, in quo uerum erat quod modo commemorauimus : *Per singulos dies benedicam te* ; numquid quia ille dies quo totum perierat, tristis illuxit, ideo lux interior in corde defecit ? Stetit quippe in illa luce, et ait : *Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est ; sit nomen Domini benedictum*. Ergo per singulos dies laudauit, qui etiam in die tam tristi laudauit. Breue magisterium est, ut semper laudes Deum, ueroque corde, non falso dicas : *Benedicam Dominum in omni tempore ; semper laus eius in ore meo*. Breue magisterium est, scilicet ut noueris eum misericorditer dare cum dat, misericorditer auferre cum tollit ; nec te credas a misericordia eius derelinqui, qui tibi aut blanditur dando, ne deficias, aut corripit exsultantem, ne pereas. Siue ergo in eius donis, siue in eius flagellis, lauda tu. Laus flagellantis, medicina est uulneris. *Per singulos*, inquit, *dies benedicam te*. Prorsus per singulos dies, fratres, benedicite ; omnino quidquid acciderit, benedicite Deum. Etenim ne accidat aliquid quod ferre non potestis, ipse facit. Ideo cum timore debes esse, quando tibi bene est ; neque te ad hoc parare, quasi ut numquam tenteris. Si enim numquam tentaris, numquam probaris. Nonne melius est tentari et probari, quam non tentatum reprobari ? *Et laudabo nomen tuum in saeculum et in saeculum saeculi*.

3. 5. *Magnus Dominus et laudabilis ualde*. Quantum PL

1872

40 Ps. 33, 6. 43 cfr Ps. 90, 4. 4, 14 Iob 1, 21. 18 Ps. 33, 2.

4, 24 tu] *codd.*, cum *edd.*

dicturus erat? quae uerba quaesiturus? Quantam conceptionem conclusit in uno *ualde*? Cogita quantum uis. Quando autem potest cogitari, qui capi non potest? *Laudabilis est ualde; et magnitudinis eius non est finis.* Ideo dixit: *ualde*, quia, *magnitudinis eius non est finis*: ne forte incipias uelle laudare, et putes te laudando posse finire, cuius magnitudo finem non potest habere. Noli ergo te putare eum cuius magnitudinis finis non est, sufficienter posse laudare. Nonne ergo melius est ut quomodo ipse non finitur, nec laus ipsius finiatur? Illius magnitudo sine fine est, et tua laudatio sine fine sit. De magnitudine eius quid dictum est? *Magnitudinis eius non est finis.* De tua laude quid? *Laudabo nomen tuum in saeculum et in* 15 *saeculum saeculi.* Ergo sicut eius magnitudinis non est finis, sic tuae laudis non erit finis. Non enim cum mortuus fueris in hac carne, desines laudare Dominum. Dictum est quidem: *Non mortui laudabunt te, Domine*; sed illi de quibus dicitur: *A mortuo, uelut qui non sit, perit confessio*; non illi de 20 quibus ait: *Qui credit in me, licet moriatur uiuet*; quia *Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob, non est Deus mortuorum, sed uiuorum.* Si enim numquam nisi ipsius eris, numquam a laude ipsius tacebis. Timere poteris, ne, dum hic uiuis, ipsius sis; et cum mortuus fueris, non ipsius sis? Audi apostolum 25 promittentem tibi securitatem: *Siue uiuimus, Domino uiuimus; siue morimur, Domino morimur: siue ergo uiuimus, siue morimur, Domini sumus.* Et unde factum est ut eius sis et mortuus? Quia pretio sui sanguinis te redemit et mortuus. Quomodo perdit seruum mortuum, cuius mors est pretium 30 tuum? Ideo cum dixisset: *Siue uiuimus, siue morimur, Domini sumus*; ut ostenderet ipsum pretium: *Ad hoc enim, inquit, Christus mortuus est et resurrexit, ut et uiuorum et mortuorum dominetur.*

4. 6. Verumtamen, quia *magnitudinis eius non est finis*, et eum quem non capimus, laudare debemus (si enim capimus, magnitudinis eius est finis; si autem magnitudinis eius non est finis, capere ex eo aliquid possumus; Deum tamen totum 5 capere non possumus); tamquam deficientes in eius magnitudine, ut reficiamur eius bonitate, ad opera respiciamus, et de operibus laudemus operantem, de conditis Conditorem, de creatura Creatorem. Videamus quae hic fecerit, quae nobis nota sunt, quae nobis manifesta sunt. Illius enim immensa 10 bonitas et interminabilis magnitudo, quanta alia fecit quae μ 1614 nos non nouimus? Quando quidem aciem oculorum nostrorum

5, 18 Ps. 113, 17. 19 Eccli. 17, 26. 20 Ioh. 11, 25 20/22 Matth. 22, 32.
25/33 Rom. 14, 8.9.

5, 28 mortuum (*alt. loco*) aliquot *codd.*

usque ad caelum extendimus, et a sole et a luna et a stellis
 rursus reuocamus ad terram; et hoc totum spatium est ubi
 uagatur acies nostra: ultra caelos quis extendat uel aciem
 15 mentis, non dicam carnis? Ergo quantum nota sunt nobis
 opera eius, laudemus eum per opera eius. Inuisibilia enim eius,
 a constitutione mundi, per ea quae facta sunt intellecta con-
 spiciuntur. *Generatio et generatio laudabit opera tua.*

Omnis generatio laudabit opera tua. Forte enim omnis gene- PL
 20 ratio dicta est: *generatio et generatio*. Non enim tam- 1873
 diu dicturus erat: *generatio et generatio*, quamdiu finiret
 numerum omnium generationum; sed repetitio loquentis, in
 infinitum misit animum cogitantis. Ecce ista generatio quae
 nunc in carne est, transitura hinc sicut uenit, laudat opera
 25 Dei; et illa cui succedenti cedit, laudabit utique opera Dei;
 et post illam erit alia; et usque in finem saeculi quam multae
 generationes! Hoc significans ait: *Generatio et generatio*
laudabit opera tua. An forte duas quasdam generationes
 insinuare uoluit ista repetitione? Sumus enim in ista gene-
 30 ratione filii Dei; erimus in alia generatione filii resurrectionis.
 Appellauit scriptura filios resurrectionis; ipsam resurrectio-
 nem regenerationem uocauit. *In regeneratione*, inquit, *cum*
 sederit filius hominis in maiestate sua. Item in alio loco: *Non*
 enim nubent, neque uxores ducent, cum sint filii resurrectionis.
 35 Ergo: *Generatio et generatio laudabit opera tua*.
 Laudamus nunc opera Domini, cum in hac mortalitate uiui-
 mus; et si laudamus compediti, quomodo laudabimus cor-
 nati! Ergo haec nunc adtendamus in hac generatione opera
 Domini, in cuius laude dicitur: *Generatio et generatio*,
 40 *laudabit opera tua*; quoniam magnitudinis tuae non est
 finis. Opera tua intueri licet, ut tu lauderis qui talia operaris.

7. *Et uirtutem tuam annuntiabunt*. Neque enim
 opera tua laudabunt, nisi ut uirtutem tuam annuntient. Pro-
 ponuntur laudes pueris in schola, et omnia talia proponuntur
 quae laudentur, quae Deus est operatus: proponitur homini
 5 laus solis, laus caeli, laus terrae; ut ad minora etiam ueniam,
 laus rosae, laus lauri: omnia ista opera Dei sunt, proponuntur,
 suscipiuntur, laudantur; opera celebrantur, de operatore tace-
 tur. Ego in operibus uolo laudari Creatorem; ingratum non
 amo laudatorem. Laudas quod fecit, taces de illo qui fecit?
 10 Quasi uero nisi ille tantus esset, inuenires quod laudares. In
 eo quod uides, quid ibi laudatur? Species, utilitas, aliqua
 uirtus, aliqua potentia rerum istarum. Si pulchritudo te dele-
 ctat, quid pulchrius faciente? Si utilitas laudatur, quid illo
 utilius, qui fecit omnia? Si uirtus laudatur, quid illo poten-

6, 16 cfr Rom. 1, 20. 32 Matth. 19, 28. 33 Luc. 20, 35.36.

6, 18 laudauit a

15 tius, a quo facta sunt omnia ; a quo etiam facta non dimittuntur, sed reguntur et gubernantur omnia ? Non ergo quemadmodum quidam eloquentes muti, laudantes creaturam, obliuiscetes Creatorem ; non sic te laudat generatio et generatio in seruis tuis, cum laudat opera tua. Sed quomodo laudat ?
 20 *Et uirtutem tuam annuntiabunt.* In laudandis operibus tuis, uirtutem tuam annuntiabunt. Laudatores isti, sancti et boni fideles, ueri laudatores, non ingrati gratiae, cum laudant opera Dei haec atque illa, summa et ima, caelestia et terrestria, inter ipsa opera Dei quae laudant, et seipsos inueniunt,
 25 quia in operibus Dei et ipsi sunt. Qui enim fecit omnia, ipse ^{μ 1615} nos fecit inter omnia. Proinde si laudas opera Dei, et te laudaturus es ; quia et tu opus Dei es. Vbi est ergo : *Non te laudet os tuum ?* Ecce inuentum est quomodo et te laudare possis, et arrogans non sis. Deum in te lauda, non te : non quia tu es PL
 30 talis, sed quia ille fecit te ; non quia tu aliquid potes, sed quia 1874 potest ille in te et per te. Ac per hoc laudabunt te, *et uirtutem tuam annuntiabunt* : non suam, sed *tuam*. Discite ergo laudare. Intuentes opera, miramini artificem ; gratias agendo, non arrogando. Laudate quia ipse fecit, quia sic constituit,
 35 quia talia donauit.

5-7. 8. Denique uide quae sequuntur : *Virtutem, inquit, tuam annuntiabunt. Et magnificentiam gloriae sanctitatis tuae loquentur, et mirabilia tua narrabunt. Et uirtutem metuendorum tuorum dicent, et magnitudinem tuam enarrabunt eam. Memoriam abundantiae suauitatis tuae eructabunt* ; non nisi tuam. Iste operum considerator, uide si deflexus est ab operante ad opus ; uide si decidit ab eo qui fecit, ad ea quae fecit. Ab his quae facta sunt, gradum sibi fecit ad eum, non ab illo ad ista casum. Si
 10 enim amaueris haec plus quam illum, non habebis illum. Et quid tibi prodest abundare operibus, si te deserit operator ? Certe ama et haec ; sed plus illum ama, et haec propter illum ama. Annuntia uirtutem eius, magnificentiam gloriae sanctitatis eius loquere, mirabilia eius enarra, uirtutem metuendo-
 15 rum dic. Iste enim amabilis est et terribilis. Non enim blanditur et non minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio ; si non minaretur, nulla esset correptio. Dicent ergo laudatores tui *et uirtutem metuendorum* ; uirtutem creaturae tuae punientis et disciplinam dantis dicent, non tacebunt.
 20 Non enim praedicabunt regnum tuum aeternum, et tacebunt

7, 27 Prou. 27, 2.

8, 2 et] *Aug. cum LXX (cod. Vatic.), om. a Prosp.* magnificentia a 3 enarrabunt a *Prosp., fort. recte alt. et] om. a* 4 terribilium *Prosp.* 5 enarrabunt eam] *Aug. cum LXX (cod. Vatic.), loquentur a, enarrabunt Prosp. cum Vulg.* memoria a 6 eructuabunt a

ignem aeternum. Laus enim Dei in uia te constituens, ostendere tibi debet et quid diligas, et quid timeas, et quid appetas, et quid fugias, quid eligas, et quid reicias. Tempus electionis nunc est, acceptionis postea erit. Dicatur ergo uirtus metuen-
 25 *dorum. Et magnitudinem tuam, inquit, enarrabunt eam.* Sic infinitam, sic quomodo magnitudinis tuae non est finis ; non de illa tacebunt. Illam, inquam, *magnitudinem tuam*, de qua superius dixeram : *Et magnitudinis tuae non est finis, enarrabunt eam.* Quomodo enarrabunt
 30 *eam, si finis non est ? Enarrabunt eam, cum laudabunt eam ; et quia finis eius non est, sic et laudis eius non erit finis. Probemus quia non erit finis laudis eius. Beati, inquit, qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te. Et magnitudinem tuam illam, illam infinitam, enarrabunt*
 35 *eam.*

9. *Memoriam abundantiae suauitatis tuae eructabunt.* O epulas felices ! Quid manducabunt qui sic eructabunt ? *Memoriam abundantiae suauitatis tuae.* Quid est : *memoriam abundantiae suauitatis tuae ?* Quia
 5 nos oblitus non es, cum obliti te nos fuerimus. Omnis enim caro oblita erat Deum ; ille tamen opera sua non est oblitus. Haec memoria eius super nos, quia non nos oblitus est, praedicanda est, enarranda est ; et quia ualde dulcis est, manducanda et eructanda est. Sic manduca, ut eructes ; sic accipe,
 10 ut des. Manducas, cum discis ; eructas, cum doces ; manducas, cum audis ; eructas, cum praedicas : hoc tamen eructas quod manducasti. Denique ille audissimus epulator Iohannes ^{μ 1616}
 apostolus, cui non sufficebat ipsa mensa Domini, nisi discumberet super pectus Domini, et de arcano eius biberet diuina ^{PL 1875}
 15 secreta, quid eructauit ? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Memoriam ergo abundantiae suauitatis tuae eructabunt.* Quomodo non sufficit, memoriam tuam, nec memoriam abundantiae tuae, uel memoriam suauitatis tuae ; sed *memoriam abundantiae suauitatis tuae ?*
 20 Etenim quid prodest si abundat et insuaue est ? Item molestum, si suaue et parum est.

10. Ergo : *Memoriam abundantiae suauitatis tuae eructabunt*, quia non es tu oblitus nostri ; et non oblitus commonuisti nos, ut et nos reducas in memoriam. *Commemorabuntur enim et conuertentur ad Dominum uniuersi fines terrae.* Quia ergo *memoriam abundantiae suauitatis tuae eructabunt*, intellegentes in se nihil boni esse quod a te non sit ; nec potuisse conuerti ad te, nisi commonerentur abs te ; nec reduci potuisse in memoriam tui, si tu obliuiscereris illorum : haec considerantes in gratia tua, *Et iustitia tua*

10 *exsultabunt*. Haec, inquam, in tua gratia considerantes,
exsultabunt iustitia tua, non sua. Fratres, si uultis eru-
 ctare gratiam, bibite gratiam. Quid est, bibite gratiam? Di-
 scite gratiam, intellegite gratiam. Nos antequam essemus,
 omnino non eramus; et facti sumus homines, cum ante nihil
 15 essemus: deinde iam ipsi homines ex traduce illius peccatoris,
 et maligni eramus, et filii irae natura, sicut et ceteri. Adten-
 damus ergo gratiam Dei, non solum qua fecit nos, uerum
 etiam qua refecit. Cui ergo debemus quia sumus, illi debemus
 quia et iustificati sumus. Nemo quasi tribuat Deo quia est, et
 20 sibi tribuat quia iustus est. Melius est enim quod tibi uis
 tribuere, quam quod illi: melius enim aliquid es quia iustus
 es, quam quia homo es. Inferius aliquid das Deo, et superius
 tibi. Totum illi da, in toto ipsum lauda: non cadas de manu
 artificis. Ut esses quis fecit? Nonne scriptum est quia sumsit
 25 Deus limum de terra, et formauit hominem? Antequam homo
 esses, limus eras; antequam limus esses, nihil eras. Sed non de
 isto solo figmento gratias agas artifici tuo; audi aliud figmen-
 tum ubi te fecit. *Non ex operibus*, ait, *ne forte quis extollatur*.
 Sed quid dixit: *Non ex operibus, ne forte quis extollatur*, supe-
 30 rius quid commemorauit? *Gratia salui facti estis per fidem*; *et hoc non ex uobis*. Apostoli uerba sunt, non mea: *Gratia salui*
facti estis per fidem; et hoc (ut salui essetis per fidem) *non ex*
uobis. Quamuis hoc ipsum quod dixerat *gratia*, utique *non*
ex uobis; sed ne quis aliter intellegeret, planius hoc aperire
 35 dignatus est. Da intellectorem, et totum dixit: *Gratia salui*
facti estis. Vbi audis: *gratia*, gratis intellege. Si ergo gratis,
 nihil tu adtulisti, nihil meruisti; nam si meritis aliquid reddi-
 tum est, merces est, non gratia. *Gratia*, inquit, *salui facti estis* PL
 40 *per fidem*. Expone illud apertius propter arrogantes, propter 1876
 sibi placentes, propter ignorantem Dei iustitiam et suam uolentes
 constituere. Audi hoc idem apertius: *Et hoc*, inquit, quod
gratia salui facti estis, non ex uobis, sed Dei donum est. Sed et
 nos forte aliquid fecimus, ut dona Dei mereremur. *Non ex ope-*
ribus, inquit, *ne forte quis extollatur*, Quid ergo? nos bene non
 45 operamur? Immo operamur. Sed quomodo? Ipso in nobis
 operante; quia per fidem locum damus in corde nostro ei qui μ 1617
 in nobis et per nos bona operatur. Audi enim unde opereris
 bona: *Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in*
operibus bonis, ut in illis ambulemus. Ista est suauitas abun-
 50 dans memoriae ipsius circa nos. Hanc eructando, praedicator-
 res eius iustitia eius exsultabunt, non sua. Quid ergo ut simus,
 ut laudemus, ut iustitia tua exsultemus, ut memoriam abun-

16 cfr Eph. 2, 3. 24 cfr Gen. 2, 7. 28 sqq. Eph. 2, 8-10.

10, 21 enim aliquid es] *codd.*, est en. al. esse *edd.* 29 quid] qui *Er. Ven. PL*
 31 hoc] ut salui essetis per fidem *add. edd.* (e l. 32)

dantiae suauitatis tuae eructemus, quid erga nos fecisti, Domine, quem laudamus? Dicamus, et cum dicimus, laudemus.

8. **11.** *Misericors et miserator Dominus, longanimis et multum misericors. Suauis Dominus omnibus, et miserationes eius in omnia opera eius.* Nisi ille talis esset, de nobis repetitio nulla esset. Adtende ad te ipsum;
- 5 quid merebaris peccator? contemtor Dei, quid merebaris? Vide si occurrit tibi nisi poena, si occurrit tibi nisi supplicium. Vides ergo quid tibi debebatur, et quid dederit qui gratis dedit. Data est uenia peccatori, datus est spiritus iustificationis, data est caritas et dilectio, in qua omnia bona facias; et
- 10 super haec dabit et uitam aeternam, et societatem angelorum: totum de misericordia. Merita tua nusquam iactes, quia et ipsa tua merita illius dona sunt: *Et iustitia tua exsultabunt.* *Misericors et miserator Dominus*, qui fecisti omnia gratis. *Longanimis*: quantos enim sustinet peccatores?
- 15 *Misericors et miserator Dominus*, in his quibus ueniam dedit, in his quibus adhuc non dedit; *longanimis*, non damnans, sed exspectans, ipsa exspectatione clamans: *Conuertimini ad me, et conuertar ad uos*; et nimia longanimitate, *Nolo*, inquit, *mortem impii, tantum ut reuertatur et uiuat.* Ille
- 20 quidem longanimis; tu autem secundum duritiam cordis tui et cor impaenitens thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Non enim modo sic longanimis in sustinendo, ut nunquam iustus in uindicando. Distribuit tempora: uocat te nunc,
- 25 exhortatur te nunc; exspectat donec resipiscas, et tu tardas! Magna eius misericordia et in hoc quod diem uitae tibi incertum fecit, ut nescias quando hinc emigrabis; et cum quotidie speras te migrare, aliquando conuertaris; et in hoc magna eius misericordia. Ceterum si statuisset diem omnibus, faceret
- 30 abundare peccata de securitate. Dedit ergo spem ueniae, ne PL
1877 desperando amplius pecces. Et spes, et desperatio timenda est in peccatis. Videte uocem desperantis ad augenda peccata, et uidete uocem sperantis ad augenda peccata, et quomodo utri-
- 35 que uoci occurrit prouidentia et misericordia Dei. Audi uocem desperantis: *Iam*, inquit, *damnandus sum*; quare non facio quidquid uolo? Audi et uocem sperantis: *Misericordia Domini magna est*; quando me conuertero, dimittet mihi omnia; quare non facio quidquid uolo? Desperat, ut peccet; sperat, ut peccet. Vtrumque metuendum est, utrumque periculosum;
- 40 uae a desperatione! uae a peruersa spe! Vtrique huic periculo

11, 12 Ps. 114, 7. 17 Zach. 1, 3; Malach. 3, 7. 19 Ezech. 33, 11. 20 cfr Rom. 2, 5, 6.

53 erga] *codd.*, ergo *edd.* 11, 1 miserator et misericors a 4 repetitio] et reparatio talis *add.* Er. Lugd. Ven. Lou. 18 nimiam longanimitatem *plures codd.* 24 iudicando *plures codd.* Am. Er. 25 resipiscas] *facias codd.*

et utrique malo quomodo occurrit misericordia Dei? Quid dicis tu, qui desperando uolebas peccare? Iam damnandus sum; quare non facio quidquid uolo. Audi scripturam: *Nolo mortem impii, quantum ut reuertatur et uiuat*. Hac uoce Dei redu- μ 1618
 45 citur in spem; sed timendus est alius laqueus, ne ipsa spe amplius peccet. Quid ergo et tu dicebas, qui spe magis peccas? Quando me conuertero, omnia mihi Deus dimittet; faciam quidquid uolo. Audi et tu scripturam: *Ne tardes conuertere ad Dominum, neque differas de die in diem; subito enim*
 50 *ueniet ira illius, et in tempore uindictae disperdet te*. Noli ergo dicere: Cras me conuertam, cras Deo placebo; et omnia hodierna et hesterna dimittuntur mihi. Verum quidem dicis, quia Deus conuersioni tuae indulgentiam promisit; sed dilationi tuae diem crastinum non promisit.

9. **12.** *Suauis Dominus omnibus, et miserationes eius in omnia opera eius*. Quare ergo damnat? quare flagellat? An quos damnat, an quos flagellat, non sunt opera eius? Plane opera eius. Et uis nosse quia *super omnia*
 5 *opera eius miserationes eius*? Inde est illa longanimitas qua facit solem suum oriri super bonos et malos: nonne *miserationes eius in omnia opera eius*, qui pluit super iustos et iniustos? nonne *miserationes eius in omnia opera eius*? Longanimis exspectat peccatorem, dicens:
 10 *Conuertimini ad me, et conuertar ad uos*: nonne *miserationes eius in omnia opera eius*? Et cum dicit: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius*, hic non miseratio eius, sed seueritas eius. Miseratio eius reddita est operibus eius; seueritas eius est non in opera sua, sed in opera
 15 tua. Denique si tollas opera tua mala, et non in te remaneat nisi opus eius, non te dimittet miseratio eius; si autem tu non dimittis opera tua, erit seueritas eius in opera tua, non in opera sua.

10. **13.** *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui benedicant te. Omnia opera tua confiteantur tibi*. Quid enim? terra non est opus eius? ligna non sunt opera eius? pecora, bestiae, pisces, uolatilia, non
 5 sunt opera eius? Plane et haec opera eius. Et quomodo ei confitebuntur et haec? Video quidem in angelis confiteri illi opera eius; etenim opera eius sunt angeli; et homines opera eius sunt; et cum confitentur illi homines, opera eius illi confitentur, numquid ligna et lapides uocem habent confessionis? PL 1878
 10 Prorsus confiteantur ei omnia opera eius. Quid dicis? Et terra et ligna? Omnia opera eius. Si omnia laudant, cur non omnia

48 Eccli. 5, 8.9. 12, 7 cfr Matth. 5, 45. 11 Matth. 25, 41.

44 quantum] μ, tantum Lou. PL 12, 1 omnibus] uniuersis Prosp. cum Vulg.
 2 in] super Prosp. cum Vulg. (cfr l. 4)

confitentur ? Confessio enim non peccatorum tantum dicitur, sed et laudis ; ne forte ubicumque auditis confessionem, putetis iam non esse nisi peccati. Vsque adeo enim hoc putatur, ut quando sonuerit de diuinis eloquiis, continuo sit consuetudo pectora tundere. Audi quia est et laudis confessio. Numquid Dominus Iesus Christus habebat peccatum ? Et tamen ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae*. Confessio est ergo in laude. Proinde quid accipiendum : *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua* ? Laudent te omnia opera tua. Sed talis quaestio reedit ad laudem, qualis erat in confessione. Si enim propterea confiteri non poterunt terra, ligna et quaeque insensata, quia uocem non habent confitendi ; ideo nec laudabunt, quia uocem non habent praedicandi. Nonne tamen omnia tres illi pueri enumerant, deambulantes inter flammas innoxias ; quibus spatium erat, non solum non ardendi, sed etiam laudandi Deum ? Omnibus dicunt a caelestibus usque ^{μ 1619} ad terrena : *Benedicite, hymnum dicite, et superexaltate eum in saecula*. Ecce quomodo dicunt hymnum. Nemo hoc sentiat, quod mutus lapis aut mutum animal habeat rationem intelligendi Deum ; hoc qui putauerunt, multum a ueritate aberrauerunt. Deus ordinauit omnia, et fecit omnia : quibusdam dedit sensum, et intellectum, et immortalitatem, sicut angelis ; quibusdam dedit sensum et intellectum cum mortalitate, sicut hominibus ; quibusdam dedit sensum corporis, nec intellectum, nec immortalitatem dedit, sicut pecoribus ; quibusdam uero nec sensum, nec intellectum, nec immortalitatem, sicut herbis, lignis, lapidibus ; tamen et ipsa in genere suo deesse non possunt, et gradibus quibusdam ordinauit creaturam, a terra usque ad caelum, a uisibilibus ad inuisibilia, a mortalibus ad immortalia. Ista contextio creaturae, ista ordinatissima pulchritudo, ab imis ad summa conscendens, a summis ad ima descendens, nusquam interrupta, sed dissimilibus temperata, tota laudat Deum. Quare ergo tota laudat Deum ? Quia cum eam consideras et pulchram uides, tu in illa laudas Deum. Vox quaedam est mutae terrae, species terrae. Adtendis et uides eius speciem, uides eius fecunditatem, uides eius uires, quomodo concipiat semen, quomodo plerumque afferat quod non est seminatum ; uides, et consideratione tua tamquam interrogas eam ; et ipsa inquisitio interrogatio est. Cum autem inquisieris admirans, et perscrutatus fueris, et magnam uim, magnam pulchritudinem, praeclaramque uirtutem inuenieris, quoniam apud se et a se habere hanc uirtutem non posset ; continuo tibi uenit in mentem, quia non potuit a se esse, nisi ab illo Creatore. Et hoc quod in ea inuenisti, uox confes-

13, 18 Matth. 11, 25. 28 Dan. 3, 20.90.

13, 39 ordinauit] et ornauit *add. Er. Lou.*

sionis ipsius est, ut laudes Creatorem. Nonne considerata uni- PL
 uersa pulchritudine mundi huius, tamquam una uoce tibi spe- 1879
 cies ipsa respondet : Non me ego feci, sed Deus ?

11. **14.** Ergo : *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui benedicant te.* Vt in confessione operum tuorum sancti tui te benedicant, ipsi sancti tui inspiciant creaturam confitentem. Et illorum uocem audi benedicentem.
 5 Etenim cum sancti tui benedicunt te, quid dicunt ? *Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur.* Quam potens Deus, qui fecit terram ! quam potens Deus, qui impleuit terram bonis ! quam potens Deus, qui dedit uitas suas proprias animalibus ! quam potens Deus, qui semina di-
 10 uersa dedit uisceribus terrae, ut germinarent tantam uarietatem fruticum, tantam speciem arborum ! quam potens Deus, quam magnus Deus ! Tu interroga, creatura respondet ; et de responsione, tamquam confessione creaturae, tu, sancte Dei, benedecis Deum, et potentiam loqueris.

12. **15.** *Vt notam faciant filiis hominum potentiam tuam, et gloriam magnitudinis decoris regni tui.* Sancti ergo tui commendant gloriam magnitudinis decoris regni tui ; magnitudinis decoris gloriam. Est quaedam magni-
 5 tudo decoris regni tui ; hoc est, regnum tuum habet decorem, et magnum decorem. Quandoquidem quidquid habet decorem, a te habet decorem ; ipsum regnum tuum qualem decorem habet ! Non nos terreat regnum, habet et decorem quo
 10 delectemur. Etenim quale illud decus est quo perfruentur sancti, quibus dicetur : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum !* Vnde ibunt ? Quo ibunt ? Videte, fratres ; et si potestis, quantum potestis, cogitate decorem regni illius quod uenturum est ; unde est in oratione nostra : *Adueniat regnum tuum.* Ipsum enim regnum optamus ut ueniat ; hoc regnum
 15 uenturum sancti praedicant. Mundum istum adtendite ; decorem habet. Quem decorem habet terra, mare, aer, caelum, sidera ! Omnia haec nonne omnem consideratorem terrent ? Nonne pulchritudo ipsa sic eminet, ut quasi pulchrius nihil inueniri possit ? Et hic uiuunt in isto decore, in ista pulchritudine
 20 prope iam ineffabili, hic uiuunt tecum et uermiculi et mures, et omnia terrae repentia ; ista tecum uiuunt in decore isto. Quale decus est illius regni, ubi tecum non uiuunt nisi angeli ? Ideo parum fuit ut diceret gloriam decoris. Potuit enim dici et gloria decoris cuiuslibet speciei etiam in hoc mundo
 25 constitutae, uel de terra uirentis, uel de caelo fulgentis ; sed *magnitudinis decoris regni tui*, aliquid commendat quod nondum uidemus, quod nondum uisum credimus, quod

15, 10 Matth. 25, 34. 13 Matth. 6, 10.

15, 2 magn. decoris] magnificentia *Prosp. cum Vulg.* 25 uiuentis *Lou.*

creditum desideramus, propter cuius desiderium omnia sustinemus. Est ergo magnitudo decoris cuiusdam : ametur antequam uideatur, ut cum uisa fuerit teneatur.

13. 30 **16.** *Regnum tuum.* Quod regnum dico? *Regnum omnium saeculorum.* Nam et regnum huius saeculi habet decorem suum; sed non est ibi magnitudo illa decoris, qualis est in regno omnium saeculorum. *Et dominatio tua in* 5 *omni generatione et generatione.* Haec est illa repetitio, uel omnem generationem significans, uel generationem illam quae erit post hanc generationem.

PL
1880

17. *Fidelis Dominus in uerbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis. Fidelis Dominus in uerbis suis:* quid enim promisit, et non dedit? *Fidelis Dominus in uerbis suis.* Adhuc quaedam promisit et non dedit; sed 5 credatur illi ex his quae dedit. *Fidelis Dominus in uerbis suis.* Possemus illi credere tantummodo dicenti: noluit sibi credi dicenti, sed uoluit teneri scripturam suam; quomodo si diceres alicui homini, cum aliquid promitteres: Non mihi credis, ecce scribo tibi. Etenim quia generatio uadit, et generatio 10 uenit, et sic transcurrunt ista saecula cedentibus succedentibusque mortalibus; scriptura Dei manere debuit, et quoddam chirographum Dei, quod omnes transeuntes legerent, et uiam promissionis eius tenerent. Et quanta sunt quae reddidit ex isto chirographo? Dubitant homines credere illi de resurre- 15 ctione mortuorum et de futuro saeculo, quod solum iam reddendum restat; quando, si faciat rationem cum infidelibus, erubescunt infideles? Si dicat tibi Deus: Chirographum meum tenes; iudicium promisi, diremptionem bonorum et malorum, regnum sempiternum fidelibus, et non uis credere? Ibi in 20 chirographo meo lege omnia quae promisi, deduc mecum rationem; certe uel computando quae reddidi, potes me credere redditurum esse quod debeo. In ipso chirographo habes promissum unicum Filium, cui non peperci, sed pro uobis omnibus tradidi eum: iam computa in redditis. Lege chirogra- 25 phum; promisi ibi pignus Spiritus sancti me daturum per Filium meum: computa redditum. Promisi ibi sanguinem et coronas martyrum gloriosissimorum: computa redditum; admoneat te Massa¹ redditi debiti mei. Sed et haec gloria Martyrum ut redderetur, tibi promissa in chirographo, ubi scriptum est: *Propter te mortificamur tota die*, ut hoc redderetur: 30

μ 1621

17, 23 cfr Rom. 8, 32. 25 cfr Act. 1, 8; 2, 2-4. 30 Ps. 43, 22.

16, 5 alt. generat.] progenie *Prosp. cum Vulg.* 17, 12 uim duo codd. 18 diremptione *Am.*, de redditione *Er. Lou.* 28 redditi] codd., om. edd.

¹ Sc. martyres, uulgo *Massa candida* dicti, cfr titulus et *Enarr. in ps. XLIX, 9, 53*; *sermo post Maurinos repertus Morin XIV*

Fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ; adstiterunt reges terrae, et principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum, et aduersus Christum eius. Principes conuenerunt in unum, conspirantes aduersus christianos. Quid ? ipsorum regum fidem, nonne et promisi in chirographo, et reddidi in effectu ? Adtende ubi promisi : *Adorabunt eum omnes reges terrae ; omnes gentes seruient illi.* Ingrate, legis debitum, cernis redditum, non credis promissum ? Lege aliud in chirographo meo : *Quoniam fremuerunt gentes : Quoniam inimici mei dixerunt mala mihi, hoc est Christo : Quando morietur et peribit nomen eius ?* Quoniam haec omnia fecerunt atque dixerunt, lege quod promisi, cui me soluendo obstrinxi : *Praeualebit Dominus aduersus eos, et exterminabit omnes deos gentium terrae ; et adorabunt eum, unusquisque de loco suo ?* Nempe iam praeualuit ; exterminauit omnes deos gentium terrae. Nonne et hoc facit, et hoc reddit ? Ante oculos omnium ponit solutionem debitorum suorum , quaedam reddidit sub maioribus nostris, quae nos non uidimus ; quaedam reddidit temporibus nostris, quae illi non uiderunt : per omnes generationes reddidit quae scripta sunt. Et quid restat ? Non ei creditur, his omnibus redditis ? Quid restat ? Ecce fecisti rationem ; tanta reddidit : numquid propter pauca residua infideles est factus ? Absit. Quare ? Quia, *Fidelis Dominus in uerbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.*

14. 18. *Confirmat Dominus omnes decedentes.* Sed quos omnes decedentes ? Omnes omnino decedentes, sed modo quodam decedentes. Etenim multi decidunt ab eo ; multi autem decidunt a cogitationibus suis. Si habebant malas cogitationes, decidunt ab eis, et *confirmat Dominus omnes decedentes.* Qui aliquid amittunt in isto saeculo et sancti sunt, ueluti exhonorantur in isto saeculo ; ex diuitibus fiunt pauperes, ex honoratis fiunt abiecti, et tamen sancti Dei sunt ; tamquam decedentes sunt. Sed *confirmat Dominus omnes decedentes.* Septies enim cadit iustus et resurgit ; impii autem infirmabuntur in malis. Quando mala accidunt impiis, infirmantur ibi ; quando mala accidunt iustis : *confirmat Dominus omnes decedentes.* Deciderat Iob a gloria pristinae lucis temporalium rerum, quibus nitebat ad tempus, deciderat a gloria domus suae. Vultis nosse quantum deciderat ? In stercore sedebat : et confirmauit Dominus decedentem. Quantum confirmauit ? Vt et in ipso graui uulnere quo per totum corpus percussus erat, responderet uxori tentanti, quam solam sibi diabolus reliquerat adiutricem : *Locuta es*

31 Ps. 2, 1.2. 36 Ps. 71, 11. 39 Ps. 40, 6. 42 Sophon. 2, 11. 18, 3 cfr Ps. 5, 11. 10 cfr Prou. 24, 16. 19 Iob 2, 7-10.

20 *tamquam una ex insipientibus mulieribus : si bona percepimus* μ 1622
de manu Domini, mala non sustinebimus ? Quomodo confirma-
uerat decidentem ! Confirmat Dominus omnes deciden-
tes. Cum ceciderit, inquit, iustus non conturbabitur, quoniam
Dominus confirmat manum eius. Et erigit omnes elisos :
 25 omnes ad se pertinentes. Nam Deus superbis resistit.

15. **19.** *Oculi omnium in te sperant, et tu das escam*
illis in opportunitate. Prorsus tamquam reficiens aegro-
 tum in opportunitate, quando debet accipere, tunc das ; et
 quod debet, hoc das. Itaque aliquando desideratur ab illo, et
 5 non dat : nouit horam dandi, qui curat. Quare ista dico, fra-
 tres ? Ne quis quando forte non fuerit exauditus aliquid iu-
 stum petens a Deo ; nam quando iniustum aliquid petit, in
 poenam suam exauditur ; sed aliquid non iniustum petens,
 si forte non fuerit exauditus, non minuatur animo, non defi-
 10 ciat ; exspectent oculi eius ad escam, quam ille dat in oppor-
 tunitate. Quando non dat, ideo non dat ne obsit quod dat.
 Neque enim aliquid iniustum petebat apostolus, quando roga-
 bat ut auferretur ab eo stimulus carnis, angelus satanae a quo
 colaphizabatur ; et tamen rogauit, et non accepit, quia tem-
 15 pus adhuc erat exercendae infirmitatis, non escae opportuni-
 tatis. *Sufficit, inquit, tibi gratia mea : nam uirtus in infirmitate*
perficitur. Petiit Iob tentandum diabolus, et accepit. Adten-
 dite, fratres mei, magnum mysterium, discendum, repeten-
 dum, tenendum animo, numquam obliuiscendum, propter
 20 abundantiam tentationum in isto saeculo. Quid dicam ? Re-
 uera comparandus apostolus diabolo ? Apostolus rogat, et non
 accipit ; diabolus petit, et accipit. Sed non accepit apostolus
 propter perfectionem suam, accepit diabolus ad damnationem
 suam. Denique ipse Iob accepit sanitatem in opportunitate.
 25 Dilatus tamen, ut probaretur, et diu sedit in uulnere, et multa
 dixit ; et rogabat Deum ut auferrentur ab eo ista, et Deus non
 auferbat. Citius diabolus exaudiuit ad eum tentandum,
 quam ipsum Iob ad sanandum. Discite ergo non murmurare
 aduersus Deum, et quando non exaudimini, ne deficiat in uo-
 30 bis quod supra scriptum est : *Per singulos dies benedicam te.*
 Ipse Filius, ipse Unicus, pati utique uenerat, soluere quod non
 debebat, mori in manibus peccatorum, sanguine suo delere
 chirographum mortis nostrae : ad hoc uenerat ; et tamen ut
 tibi ostenderet exemplum patientiae, transfigurauit corpus
 35 humilitatis nostrae conforme corpori gloriae suae. *Pater, in-*

PL
1882

23 Ps. 36, 24. 25 cfr Iac. 4, 6. 19, 16 II Cor. 12, 7-9. 17 cfr Iob 1,
 9-12 ; 2, 4-6. 30 Ps. 144, 2. 34 cfr Phil. 3, 21. 35 Matth. 26, 39.

19, 1 sperant] domine *add. a* 2 in opportuno tempore *a*, in tempore opportu-
 no *Prosp.* 25 tamen] *codd.*, est enim *edd.* uulnere] *codd.*, puluere *edd.* 31
 pati] *plures codd.*, patris *edd.*

quit, *si fieri potest, transeat calix iste a me*. Et ut impleret, quamuis non acciperet quod petere uidebatur : *Per singulos dies benedicam te : Verum non quod ego uolo, ait, sed quod tu uis, Pater. Oculi omnium in te sperant, et tu das*
 40 *escam illis in opportunitate.*

16. **20.** *Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione.* Etsi non das aliquando, das tamen in opportunitate : differs, non aufers, et hoc in opportunitate.

17. **21.** *Iustus Dominus in omnibus uis suis.* Et quando caedit, et quando curat, iustus est, et apud eum iniquitas non est. Denique omnes sancti in tribulationibus constituti, prius iustitiam eius laudauerunt, et sic beneficia petiuerunt. μ 1623
 5 Prius dixerunt : Iustum est quod facis. Sic rogauit Daniel, sic alii sancti : Iusta sunt iudicia tua, bene passi sumus, recte passi sumus. Non dederunt Deo iniustitiam, non ei dederunt iniquitatem et insipientiam. Laudauerunt primo flagellantem, et sic senserunt cibantem : *Iustus Dominus in omnibus uis suis.*
 10 Nemo putet illum iniustum, quando mali aliquid forte patitur ; sed ipsius iustitiam laudet, et suam iniustitiam accuset : *Iustus Dominus in omnibus uis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.*

18. **22.** *Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum.* Et ubi est illud : *Erit enim cum inuocabunt me, et non exaudiam eos ?* Ergo uide quod sequitur : *Omnibus qui inuocant eum in ueritate.* Nam multi eum inuocant non in ueritate.

5 Aliud ab illo quaerunt, et ipsum non quaerunt. Quare amas Deum ? Quia dedit mihi sanitatem. Istud manifestum est, ipse PL 1883
 dedit : non enim ab ullo est ulla salus, nisi ab illo. Quia dedit mihi, inquit, uxorem diuitem, qui nihil habebam, et seruientem mihi. Et hoc ipse dedit : uerum dicis. Dedit, inquit, filios,
 10 et multos et bonos, dedit familiam, dedit omnia bona. Ideo amas ? Ideo nihil amplius quaeris ? Esto esuriens, adhuc pulsa ad ianuam patrisfamilias ; habet adhuc quod det. In mendicitate es cum omnibus his quae accepisti, et nescis. Pannosam carnem mortalitatis adhuc portas ; stolam illam
 15 gloriae immortalitatis numquid accepisti, et quasi iam satiatum non rogas ? *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quia ipsi saturabuntur.* Ergo si bonus est Deus, quia ista tibi dedit, quanto beatior eris, cum seipsum tibi dederit ? Desiderasti tanta ab illo ; rogo te, desidera et ipsum. Neque enim uere
 20 dulciora sunt ista, quam ille, aut ex aliqua parte comparanda sunt illi. Ergo qui Deum ipsum, a quo accepit de quibus gaudet, praeponit his omnibus rebus quas accepit, ipse inuocat

21, 5 cfr Dan. 3, 27-31 ; 9, 5-19. 22, 2 Prou. 1, 28. 16 Matth. 5, 6.

20, 1 omnem animam a *Prosp.* (*uar.*) 22, 1 qui inuocant a (*cfr l. 3 ; Prosp. : omnibus inuocantibus eum, omnibus qui inuocant eum*)

Deum in ueritate. Nam ut noueritis, si talibus hominibus proponatur et dicatur. Quid, si ista omnia de quibus gaudes, uelit
 25 tibi auferre Deus ? iam non amabitur ; non erit qui dicat : *Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est ; sit nomen Domini benedictum.* Sed forte cui abstulit quid dicit ? Deus, quid tibi feci ? Quare mihi abstulisti, et illis dedisti ? Iniquis das, et tuis tollis. Accusas Deum quasi
 30 iustum, et te laudas quasi iustum. Conuertere ; accusa te, lauda illum. Tunc eris rectus, cum in omnibus bonis quae facit, Deus tibi placet ; in omnibus malis quae pateris, Deus tibi non displicet. Hoc est inuocare Deum in ueritate. Qui sic inuocant Dominum, exaudit eos : *prope est*, id est, nondum
 35 dedit quod uis, ibi est tamen. Quomodo medicus si forte aliquid imponat uel oculo, uel uisceribus, quod urendo sanet ; si roget aeger ut tollatur illi, medicus exspectat tempus, non facit quod rogat aeger ; non tamen recedit. Et *prope est*, et non facit ; et ideo magis non facit, quia *prope est*. Curando
 40 enim imposuit quod imposuit, et curando non facit quod rogatur. Non te exaudit ad praesentem uoluntatem, exaudiendo ad futuram sanitatem : et hoc utique ad uoluntatem ; nam utique sanus esse uult, etiam qui uri non uult. *Prope est* ergo *Dominus omnibus inuocantibus eum.* Sed quibus omnibus ? *Omnibus qui inuocant eum in ueritate.* Tales ^{μ 1624}
 45 omnes confirmat decedentes *qui inuocant eum in ueritate.*

19. **23.** *Voluntatem timentium se faciet.* Faciet, faciet : etsi non faciat ad horam, faciet tamen. Certe, si ideo times Deum, ut tu facias ipsius uoluntatem, ecce et ipse quodammodo ministrat tibi, facit uoluntatem tuam : *Et preces eorum exaudiet, et saluos faciet eos.* Vides ad hoc exaudire medicum, ut saluos faciat. Quando hoc ? Audi apostolum dicentem : *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quae uidetur, non est spes : si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus :* salutem scilicet, quam dicit Petrus
 5 *paratam reuelari in tempore nouissimo.*

PL
1884

20. **24.** *Custodit Dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet.* Videtis quia est apud eum seueritas, apud quem tanta suauitas. Saluos faciet omnes sperantes in se, omnes fideles, omnes timentes se, omnes inuocantes se in
 5 ueritate ; *et omnes peccatores disperdet.* Quos omnes peccatores, nisi perseuerantes in peccatis ; Deum, non se, reprehendere audentes ; contra Deum quotidie disputantes ; ueniam delictorum desperantes, et ex ipsa desperatione delicta

25 Iob 1, 21. 23, 7 Rom. 8, 24, 25. 10 I Petr. 1, 5.

27/28 quia abstulit, quid dicitur *A et omnes prope codd. Am. codd., factis Reg.* 34 id] ibi *A et omnes fere codd. Am. Er.*

31 quae facis plures 24, 1 se] eum a

cumulantes ; aut ueniam sibi peruerse promittentes, et ex ipsa promissione a peccatis et impietate non recedentes ? Veniet tempus ut separentur isti omnes, et fiant illae duae partes, una ad dexteram, altera ad sinistram ; accipiant iusti regnum aeternum, eant illi in ignem aeternum : *Et omnes peccatores disperdet.*

21. **25.** Quoniam haec ita sunt, et audiuius benedictionem Domini, opera Domini, mirabilia Domini, misericordias Domini, seueritatem Domini, prouidentiam in omnibus operibus eius, confessionem omnium operum eius ; quid in laude eius concludat adtendite : *Laudem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomen sanctum eius in saeculum, et in saeculum saeculi.*

IN PSALMVM CXLV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Deliciae spiritus nostri diuina cantica, ubi et fletus sine gaudio non est. Fideli homini et peregrino in saeculo, nulla est iucundior recordatio, quam ciuitatis illius unde peregrinatur ; sed recordatio ciuitatis in peregrinatione, non est sine dolore atque suspirio. Spes tamen certa reditus nostri, etiam peregrinando tristes consolatur et exhortatur. Rapiant cor uestrum uerba Dei, et possessor uester uindicet sibi possessionem suam, id est mentes uestras, ne auertantur in aliud. Vnusquisque uestrum totus hic sit, ut hic non sit : id est, totus sit in uerbo Dei, quod sonat in terra ut ab eo exaltetur, et non sit in terra. Ideo enim Deus nobiscum, ut et nos cum illo. Qui enim ut nobiscum esset, descendit ad nos, facit, ut cum illo simus, adscendere ad se. Interim ipse peregrinationem nostram non fastidiuit ; quia nusquam est peregrinus, qui condidit omnia.

Vers. 1. **2.** Ecce psalmus sonat : cuiusdam uox est, quae si uultis uestra est, exhortantis animam suam ad laudandum Deum, et dicentis sibi : *Lauda, anima mea, Dominum.* Aliquando enim in tribulationibus atque in tentationibus praesentis uitae, uelis nolis, conturbatur anima : cuius perturbationem in alio psalmo alloquitur, dicens : *Quare tristis es anima mea ? et quare conturbas me ?* Vt autem auferat ei eandem perturbationem, suggerit gaudium nondum de re, sed de spe, et

PL
1885

24, 10/11 cfr Matth. 25, 32.33.46.

CXLV, 2, 6 Ps. 42, 5.

25, 7 pr. saeculum] *Aug. cum Vulg.*, aeternum a *Prosp.*

CXLV, 1, 6 rapiat *codd. Am.* 13 simus] *codd.*, possimus *edd.* 2, 3 lauda] *tit. praem. a* : alleluia, agghei et zaccariae, *om. Aug.*

ait illi perturbatae et anxiae, tristi et maerenti : *Spera in*
 10 *Dominum, quoniam adhuc confitebor illi.* Spem qua se erexit,
 in confessione constituit, quasi diceret ei anima sua, quae
 illum tristitia conturbabat. Quid mihi dicis : *Spera in Domi-*
num? Reuocat me conscientia peccatorum ; ego noui quae
 commisi, et dicis : *Spera in Dominum?* Commisisti, uerum
 15 est ; unde tamen speras ? *Quoniam confitebor illi.* Sicut odit
 Deus peccata sua defendentem, sic subleuat confitentem. Hac
 ergo spe accepta, quae spes non potest esse sine gaudio ; quam-
 uis in rebus simus difficilibus secundum istam uitam, et plenis
 procellarum et tempestatum : hac tamen spe erecta anima,
 20 quia gaudet in spe, sicut dicit apostolus : *Spe gaudentes, in*
tribulatione patientes ; accepit erectionem quamdam in Deum,
 ut laudet Deum ; et dicitur ei : *Lauda, anima mea, Do-*
minum.

3. Sed quis dicit, et cui dicit ? Quid dicimus, fratres ? Caro
 dicit : *Lauda, anima mea, Dominum ?* Et potest caro
 bonum consilium animae suggerere ? Vt multum sit edomita
 caro, et a Domino impertitis uiribus nostrae seruituti subiecta,
 5 ut omnino ita seruiat nobis sicut conditionale mancipium ;
 sufficit ut non impediatur. Deinde, carissimi, utique consilia a
 melioribus petuntur. Et si bonum quiddam est anima nostra,
 et bonum quiddam est caro nostra, quia utrumque ille creauit
 qui fecit omnia bona ualde ; quamuis ergo in generibus pro-
 priis utrumque sit bonum, tamen dicit apostolus : *Corpus qui-*
 10 *dem mortuum est propter peccatum.* Est utique et illud corpus,
 quale nobis promittitur, et nondum habemus, in cuius redem-
 tione spe gaudemus, dicente apostolo : *In nobismetipsis inge-*
miscimus, adoptionem exspectantes, redemptionem corporis no-
 15 *stri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quae uidetur, non*
est spes : quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non
uidemus speramus, per patientiam exspectamus. Quamuis ergo
 bonum aliquod sit corpus nostrum ; tamen quamdiu mortale
 propter peccatum, quamdiu indigens, quamdiu corruptibile,
 20 quamdiu ita mutabile, ut ne puncto quidem temporis consistat
 in se, procul dubio tale est, ut optemus redemptionem illius,
 qua sit aliquando non tale. Sed quale erit aliquando ? Quale
 idem apostolus dicit alio loco : *Oportet corruptibile hoc induere*
incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Sed
 25 etiam cum fuerit tale corpus nostrum, corpus iam caeleste et
 spiritale, corpus angelicum in societate angelorum, nec sic
 dabit consilium animae. Semper enim corpus, quoniam cor-
 pus est, infra animam est, et quaeuis anima uilis excellentissi-
 mo corpore excellentior inuenitur.

4. Nec uobis hoc quasi mirabile uideatur, quia et uilis anima

quaelibet peccatrix melior est quolibet magno et praestanti-
 simo corpore. Non est melior meritis, sed natura. Est quidem
 anima peccatrix, est quibusdam concupiscentiarum sordibus PL
 5 inquinata ; tamen melius est, etsi sordidum, aurum quam pur- 1886
 gatissimum plumbum. Ita currat animus uester per cunctas
 creaturas, et uidebitis quod dicimus non esse incredibile ; ut
 quamuis anima uituperabilis, laudabilior sit tamen laudabili μ 1626
 corpore. Duo quaedam sunt, anima et corpus. Animam uitu-
 10 pero, corpus laudo : animam uitupero, quia iniqua est ; corpus
 laudo, quia sanum est. Tamen in suo genere animam laudo,
 uel in suo genere animam culpo ; et in suo genere corpus lau-
 do, uel culpo. Si me interrogas quid sit melius, utrum quod
 uituperai, an quod laudai, mirabilem responsionem rece-
 15 pturus es. Ego certe illud uituperai, et ego hoc laudai : in-
 terrogatus tamen quid sit melius, respondeo esse melius
 quod uituperai, eo quod laudai. Si miraris in his duobus,
 adtende illa duo in promptu posita, quae commemorai de auro
 et plumbo. Ecce uituperai aurum. Non bonum aurum, sordi-
 20 dum est, non ita fulget, non ita purgatum. Hoc plumbum op-
 timum, nihil purgatius. Illud uituperai, hoc laudai ; et
 posui ante te utrumque, uituperans unum, laudans aliud.
 Post hanc uituperationem laudationemque meam, interroga
 me quid horum sit melius ; respondebo : Aurum melius est
 25 etiam sordidum, quam plumbum purgatum. Vnde melius ?
 et quare uituperasti ? Quare uituperai ? Quia nondum est
 aurum quod potest esse. Quid potest esse ? Purgatum et me-
 lius. Quia nondum purgatum est, uituperatum est. Plumbum
 quare laudatum est ? Quia iam ita purgatum est, ut melius
 30 esse non possit. Item dicis equum optimum, et hominem pes-
 simum ; tamen equo laudato praeponis hominem uitupera-
 tum. Si enim interrogeris ex his duobus quid sit melius, re-
 sponsurus es : Homo : non meritis, sed natura. In artibus dicis
 optimum sutorem, uerbi gratia, et reprehendis aliquem iu-
 35 risperitum, quod multas leges ignoret ; sutorem laudasti,
 iurisperitum reprehendisti ; ex his tamen duobus quaere quis
 sit melior : imperitior iurisperitus perfecto sutori praeponitur.
 Intendat Caritas uestra. Ita multis rebus laudatis, aliisque
 uituperatis, interrogati plerumque res uituperatas praeponi-
 40 mus rebus laudatis. Natura animae praestantior est quam
 natura corporis, excellit multum ; res spiritalis est, res incor-
 poreae est, uicina est substantiae Dei. Inuisibile quiddam est,
 regit corpus, mouet membra, dirigit sensus, praeparat cogita-
 tiones, exserit actiones, capit rerum infinitarum imagines ; et
 45 quis est tandem, fratres carissimi, qui sufficiat laudibus ani-
 mae ? Et si in animae laudibus deficitur, quae laus est eius qui
 animam condidit ? Et tamen tanta est eius gratia, ut dicat

4, 6/7 per cuncta creaturae *codd.*

homo iste : *Lauda, anima mea, Dominum*. Quis potest laudare Deum ? Si diceret : Teipsam lauda, fortasse deficeret :
 50 *Lauda*, inquit, *Deum*. Conare pietatis affectu, deficies in laudibus eius. Expedit tibi deficere laudando Deum, quam proficere laudando te. Cum enim laudas Deum, et non explicas quod uis, extenditur in interiora cogitatio tua ; ipsa extensio capaciorem te facit eius quem laudas.

PL
1887

5. Quis ergo est, ut dicere coeperam, qui dicit : *Lauda, anima mea, Dominum* ? Caro non dicit. Sit licet corpus angelicum, inferius est quam anima ; consilium superiori dare non potest. Infelix est ipsa anima, si a corpore exspectat consilium. Caro bene oboediens, famula est animae ; illa regit, haec regitur ; illa imperat, ista famulatur ; quando potest caro dare hoc consilium animae ? Quis est ergo qui dicit : *Lauda, anima mea, Dominum* ? Nihil inuenimus amplius in homine, μ 1627
 quam carnem et animam : totus homo hoc est, spiritus et
 10 caro. An forte ipsa anima sibi dicit, et sibi quodam modo imperat, et se exhortatur atque excitat ? Quibusdam enim perturbationibus ex quadam sui parte fluitabat ; ex quadam uero parte, quam uocant mentem rationalem, illam qua cogitat sapientiam, inhaerens Domino iam et suspirans in illum,
 15 animaduertit quasdam suas inferiores partes perturbari motibus saecularibus, et cupiditate quadam terrenorum desideriorum ire in exteriora, relinquere interiorem Deum : reuocat se ab exterioribus ad interiora, ab inferioribus ad superiora, et dicit : *Lauda, anima mea, Dominum*. Quid tibi placet
 20 in saeculo ? Quid est quod uis laudare ? quid est quod uis amare ? Quaecumque corporeis sensibus te conuerteris, occurrit tibi caelum, occurrit tibi terra : quod amas in terra, terrenum est ; quidquid amas et in caelo, corporeum est. Ubique amas, et ubique laudas : quomodo laudandus est ille qui fecit
 25 ista quae laudas ? Iam ergo diu occupata uixisti, et desideriorum diuersitate uerberata, portas plagas, saucia, diuisa per amores multos, ubique inquieta, nusquam segura ; colligere ad te ipsam ; quidquid tibi foris placebat, quaere quem habeat auctorem. Nihil melius in terra, uerbi gratia, quam hoc et illud : aurum, argentum, animalia, arbores, amoenitates, totam
 30 terram cogita. Quid melius in caelo sole, luna, sideribus ? Totum caelum cogita. Omnia ista simul bona ualde, quia fecit Deus omnia bona ualde. Vndique pulchritudo operis, quae tibi commendat artificem. Miraris fabricam, ama fabricatorem.
 35 Non occuperis in eo quod factum est, et recedas ab illo qui fecit. Haec enim quibus occuparis, sub te fecit, quia sub seipso te fecit. Si haerebis superiori, calcabis inferiora ; si autem recedas a superiori, ista tibi in supplicium conuertentur. Sic

53 anteriora aliquot codd. Am.
 Ven. 27 collige Er.

5, 26 portas desideriorum plagas sauciata Lugd.

enim factum est, fratres mei : accepit homo corpus tamquam
 40 in famulatum, Deum autem Dominum habens, seruum cor-
 pus, habens supra se Conditorem infra se quod sub illo condi-
 tum est ; in medio quodam loco rationalis anima constituta,
 legem accepit, haerere superiori, regere inferiorem. Regere
 non potest inferiorem, nisi regatur a meliore. Trahitur ab in-
 45 feriore, deseruit ergo meliorem. Non potest regere quod rege-
 bat, quia regi noluit a quo regebatur. Modo ergo redeat, lau-
 det. Consilium sibi ex luce Dei dat ipsa anima per rationalem PL
 mentem, unde concipit consilium fixum in aeternitate aucto- 1888
 ris sui. Legit ibi quiddam tremendum, laudandum, amandum,
 50 desiderandum et appetendum : nondum tenet, nondum capit ;
 coruscatione quadam perstringitur, non est tam ualida ut
 maneat ibi. Itaque colligit se ad sanitatem quamdam, et di-
 cit : *Lauda, anima mea, Dominum.*

6. Et quid est, fratres ? Nonne laudamus Dominum ? nonne
 quotidie hymnum nos cantamus ? nonne quotidie pro modulo
 nostro sonat os nostrum, parturit cor nostrum laudes Dei ?
 Et quid est quod laudamus ? Magnum est quod laudamus ;
 5 sed quod laudamus adhuc infirmum est. Quando implet lau-
 dator excellentiam laudati ? Ecce homo stat, cantat Deo ali-
 quanto prolixius, et saepe labia mouentur ad cantum, cogi-
 tatio autem per nescio quae desideria uolat. Stabat ergo mens μ 1628
 nostra quodam modo ad laudem Dei, et anima nostra per di-
 10 uersas cupiditates uel curas negotiorum hac atque illac flui-
 tabat. Quasi desuper adtendit ipsa mens ad fluitantem hac
 atque illac, et eius inquietudinem molestiarum quasi conuersa
 alloquitur : *Lauda, anima mea, Dominum.* Quid est
 quod de aliis rebus satagis ? quid est quod te occupat cura
 15 rerum terrenarum atque mortalium ? Sta mecum, lauda Do-
 minum. Et quasi ipsa anima praegrauata, et non ualens ita
 consistere ut dignum est, respondet menti : *Laudabo Domi-
 num in uita mea.* Quid est : *in uita mea* ? Quia modo
 in morte mea sum. Ergo prius exhortare te, et dic : *Lauda,*
 20 *anima mea, Dominum.* Respondet tibi anima tua : Laudo
 quantum possum, tenuiter, exiliter, infirmiter. Quare ? Quia
 quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino. Quare
 sic laudas Dominum, non perfecte, non stabiliter ? Interroga
 scripturam : *Quia corpus quod corrumpitur, aggrauat animam,*
 25 *et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Tolle
 mihi corpus quod aggrauat animam, et laudo Dominum ; tolle
 mihi terrenam habitationem deprimentem sensum multa cogi-
 tantem, ut a multis in unum confluam, et laudo Dominum ;
 quamdiu autem ita sum, non possum, praegrauor. Quid ergo ?

6, 22 cfr II Cor. 5, 6. 24 Sap. 9, 15.

6, 2 hymnum nos] *quidam codd.*, hymnum uel. nos om. nonnulli, hymnos alii.

30 silebis, et non laudabis perfecte Dominum? *Laudabo Dominum in uita mea.*

7. Quid est: *in uita mea*? *Spes mea tu es* hic. *Spes mea es tu* hic, dicimus; *portio autem mea* non hic, sed *in terra uiuentium*. Nam ista terra morientium est: hinc transimus; sed interest quo. Quoniam et malus homo peregrinatur hic, 5 et bonus homo peregrinatur hic. Non enim bonus transit, et malus hic permanet; aut malus transit, et bonus hic permanet: ambo transeunt, sed non ambo ad unum. Duo erant: pauper ulcerosus ad ianuam iacens diuitis, et diues indutus 10 purpura et bysso, in epulis quotidie splendidis; ambo hic erant, ambo hinc transierunt, sed non ad unum locum; diuersa loca suscipiunt, quia diuersa merita perducunt. Transiit pauper in sinum Abrahae, et transiit diues in tormenta inferorum. Vicini corpore in terra; ille in domo, ille ante ianuam: post 1889 mortem tantum separati, ut dicat Abraham: *Inter nos et uos chaos magnum firmatum est*. Ergo, fratres, quoniam spes hic pascit, uita autem nostra perfecta non est, nisi illa quae promittitur; hic gemitus, hic tentationes, hic angustiae, hic maerores, hic pericula; laudabit anima nostra Dominum quomodo laudandus est, secundum quod dicitur in alio psalmo: *Beati 20 qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te*; quando totum negotium nostrum ipsa laus erit. Sed quando hoc? *In uita mea*. Modo enim quid est? Posset tibi dicere: Mors mea. Vnde mors tua? Quia peregrinor a Domino. Si enim haerere illi, uita est, recedere ab illo, mors est. Sed quid te consolatur? Spes. Iam uiuis in spe; de spe lauda, de spe canta. 25 Vnde mors tua est non cantes; unde uiuis, canta. Mors tua est de maerore huius saeculi, uiuis in spe saeculi futuri. *Laudabo*, inquit, *Dominum in uita mea*.

8. Et quomodo laudabis Dominum tuum? *Psallam Deo meo quamdiu sum*. Qualis illa laudatio: *Psallam Deo meo quamdiu sum*? Videte, Fratres mei, quale erit illud μ 1629 esse. Vbi sempiterna laudatio erit, sempiternum esse erit. Ecce 5 modo es; numquid psallis Deo tuo quamdiu es? Ecce psallebas; auertisti te ad aliquod negotium, iam non psallis, et es; ecce es, et non psallis. Fortassis etiam cupiditate inclinatus ad aliquid, non solum non psallis, sed et offendis auditum eius, et es tamen. Quae erit illa laudatio, ubi quamdiu 10 es laudes? Sed quid ait: *quamdiu sum*? Aliquando forte non erit? Immo aeternum erit ipsum diu, et ideo uere diu erit. Nam quidquid finem habet in tempore, quamlibet longum sit, diu non est. *Psallam Deo meo quamdiu sum*.

3. 9. Interim bene, laudabis Dominum in uita tua, psallis de

7, 1 Ps. 141, 6. 14 Luc. 16, 19-26. 19 Ps. 83, 5.

8, 2 sum] uiuo a

futuro Deo tuo quamdiu es. Bene : quidquid hic praesumendum est, de illo spera. Non nos deserat spes in ista peregrinatione et tentatione, in istis improbitatibus et insidiis inimici, circumstrepentibus undique tentationibus saeculi, undique in laboribus et angoribus constitutos. Quid ergo faciemus ? Audi quid sequatur : *Nolite confidere in principes*. Fratres, magnum negotium hic accipimus ; diuina uox est, et desuper sonat nobis. Modo enim nescio qua infirmitate anima humana, quando fuerit tribulata, hic desperat de Domino, et uult praesumere de homine. Dicatur homini in afflictione aliqua constituto, Est quidam homo magnus, per quem possis liberari : arridet, gaudet, erigitur. Quod si dicatur illi : Liberat te Deus, quasi desperatione frigescit. Promittitur 15 auxilium mortalis, et gaudes : promittitur immortalis, et tristis es ! Promittitur tibi quod liberet te tecum liberandus, et tamquam aliquo magno auxilio exsultas ; promittitur ille liberator qui liberatore non indiget, et quasi ad fabellam desperas. Vae talibus cogitationibus ; longe peregrinantur ; uere misera et magna mors in eis. Adpropinqua, incipe desiderare, incipe 20 quaerere et agnoscere eum a quo factus es. Non enim deseret opus suum, si ab opere suo non deseratur. Conuerte ergo te ad illum cui dicis : *Laudabo Dominum in uita mea, psallam Deo meo quamdiu sum*. Monet enim nos iam impletus tanto spiritu iste, et dicit quasi longe remotis, et longe peregrinantibus, et non solum Deum non uolentibus laudare, sed nondum uel de Deo sperantibus : *Nolite confidere in principes, et in filios hominum, quibus non est salus*. In uno filio hominis salus ; et in ipso non quia filius hominis, sed quia 30 Filius Dei ; non propter id quod suscepit ex te, sed propter id quod seruauit in se. Ergo in nullo homine salus ; quia et in illo ideo salus, quia Deus, *qui est super omnia Deus benedictus in saecula*. De Christo dictum est : *Ex quibus Christus secundum carnem*. Ex quibus ? Ex Iudaeis, ex patribus *Christus secundum carnem* ; sed numquid hoc totum Christus, quod secundum carnem ? Non : neque enim secundum carnem id est, *super omnia Deus benedictus in saecula*. Ideo in illo salus, quia *Domini est salus*. Dicit enim alius psalmus : *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua*. Et sine causa sibi arrogant homines quia dant salutem. Sibi dent. Responde superbo homini : Gloriaris, quia dicis te dare mihi salutem ; tibi da. Vide si habes eam. Considerans bene fragilitatem tuam, uides quia nondum habes. Ergo noli monere ut exspectem a te, sed 40 exspecta mecum. *Nolite confidere in principes, et in filios hominum, quibus non est salus*. Ecce nescio qui

PL
1890

μ 1630

9, 23/24 Ps. 145, 2. 32 Rom. 9, 5. 38 Ps. 3, 9.

9, 7/8 principibus *Prosp.* 19 peregrinatur *plures codd.* 28 neque in filiis hom. in quibus *Prosp.* (*cf. infra*) 45 quibus] *codd.*, in quibus *edd.*

principes procedunt, nescio unde, et dicunt : Ego baptizo, et ego quod dedero, hoc est sanctum ; et si ab alio acceperis, nihil accepisti ; si a me acceperis, aliquid accepisti. O homo, o princeps, inter filios hominum uis esse, et inter principes quibus non est salus ? Ideo ergo habeo salutem, quia tu mihi das ? Tuum est enim quod das ? Aut uero etiam tu das ? uel hoc dicendum est, quia tu das ? Dicat et fistula quia et ipsa dat aquam ; dicat et canalis quia ipse manat ; dicat et praeco quia et ipse liberat. Ego in aqua adtendo fontem, in uoce praeconis agnosco iudicem. Non eris tu plane auctor salutis meae ; ille erit de quo securus sum ; de te incertus sum. Si non sis arrogans, non ego solus de te incertus sum, sed et tu de te. Ab illo ergo mihi salus, *qui est super omnia ; quia Domini est salus*. Tu inter filios hominum, tu inter principes ; sed audio uocem psalmi : *Nolite confidere in principes, et in filios hominum, a quibus non est salus*.

4. **10.** Secundum turbam hominum, quid sunt isti filii hominum ? Quid sunt uis scire ? *Exiet spiritus eius, et reuertetur in terram suam*. Ecce totum quod loquitur, nesciens quamdiu loquatur ; minatur, nesciens quamdiu uiuat. Subito exiet spiritus eius, et reuertetur in terram suam. Numquid quando uult, exiet spiritus eius ? Exiet, et quando non uult exiet, et quando nescit reuertetur in terram suam. Exeunte spiritu, caro reuertetur in terram. Sed quia caro erat quae sic loquebatur (de me enim praesume, et ego tibi do, non dicerent nisi illi de quibus dictum est : *Quia caro sunt*) : *Exiet spiritus eius, et reuertetur in terram suam ; in illa die peribunt omnes cogitationes eius*. Vbi est typhus ? ubi est superbia ? ubi est iactantia ? Sed forte ad locum bonum transierit, ad iustos : si tamen transiit. Nam qui sic loquebatur, nescio quo transierit. Loquebatur enim superbia ; et nescio quo transeant tales homines, nisi quia inspicio alterum psalmum, et uideo malum eorum esse transitum. *Vidi impium exaltari super cedros Libani, et transiui, et ecce non erat ; et quaesiui eum, et non est inuentus locus eius*. Iste pius qui transiit et non inuenit impium, illuc peruenit ubi non est impius. Ergo, fratres, omnes audiamus ; fratres dilecti Deo, omnes audiamus : in qualibet tribulatione, in quolibet desiderio muneris diuini, non fidamus in principes, nec in filios hominum, in quibus non est salus. Totum hoc mortale, transitorium et caducum est. *Exiet spiritus eius, et reuertetur in terram suam : in illa die peribunt omnes cogitationes eius*.

PL
1891

10, 10 Gen. 6, 3. 17 Ps. 36, 35.36.

61 a quibus] *codd. edd.* (oīſ LXX) 10, 11 perient a 12 eius] eorum *nonnulli codd. cum a Prosp. LXX (plures codd.) Vulg.* (*cf. sermones post Maurinos repertos, ed. Morin, p. 139, 16.18 ; 561, 22*)

5. **11.** Quid ergo facimus, si in filios hominum, si in principes non est sperandum? quid facimus? *Beatus cuius Deus Iacob adiutor est eius.* Non ille homo aut ille homo, non ille angelus aut ille angelus; sed: *Beatus cuius Deus Iacob adiutor est*; quia et ipsi Iacob sic fuit adiutor, ut de Iacob faceret Israel. Magnum adiutorium, Israel iam uidens Deum. Hic ergo positus et peregrinus nondum uidens Deum, si habueris adiutorem Deum Iacob, ex Iacob eris Israel, et eris uidens Deum; et periet omnis labor et omnis gemitus, transient curae mordaces, succedent laudes felices. *Beatus cuius Deus Iacob adiutor est eius*; huius Iacob. Quare iste beatus, interim adhuc in hac uita gemens? *Spes illius in Dominum Deum ipsius.* Ideo beatus, quia *spes ipsius in Dominum Deum ipsius.* In quo est spes ipsius, ipse erit res ipsius. Fratres, an forte erraui, quia dixi rem nostram futurum Deum? Quid si dicerem hereditatem nostram futurum? *Spes mea es tu, portio mea in terra uiuentium.* Tu eris portio mea. Eris tu possessio, et possidebis; possessio Dei eris, et possessio tua erit Deus; tu eris possessio eius, ut colaris ab eo, et ipse erit possessio tua, ut colas eum. Nam et tu colis Deum, et coleris a Deo. Recte dicitur: Colo Deum. Quomodo autem color a Deo? Inuenimus apud apostolum: *Dei, inquit, agricultura, Dei aedificatio estis.* Et Dominus: *Ego sum, inquit, uitis, uos estis sarmenta, et Pater meus agricola.* Colit te ergo Deus, ut sis fructuosus; et colis Deum, ut sis fructuosus. Tibi bonum est quod te colit Deus; tibi bonum est quod colis Deum. Cultor Deus si recedat ab homine, desertus fit homo; cultor homo si recedat a Deo, desertus fit ipse homo. Nec crescit Deus accedente te, nec decrescit discedente te. Ergo erit ipse possessio nostra, ut nos pascat; et erimus possessio eius, ut nos regat.
6. **12.** *Spes illius in Dominum Deum ipsius.* Quis est iste Dominus Deus ipsius? Adtendite, fratres. Multi enim habent multos deos, et dicunt eos dominos suos et deos suos. Sed dicit apostolus: *Etsi sunt qui dicuntur dii, siue in caelo, siue in terra; quemadmodum sunt dii multi, et domini multi: nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia.* Ergo sit ipse spes tua, Dominus Deus tuus; in illo sit spes tua. In domino deo suo est spes etiam illius qui colit Saturnum; in domino deo ipsius est spes, qui colit Martem, qui colit Neptunum, qui colit Mercurium: plus addo, qui colit uentrem, de quibus dictum est: *Quorum deus uenter est.* Ergo ille illius deus, atque ille illius.

11, 5 cfr Gen. 32, 28.
12, 4 1 Cor. 8, 5.6.

17 Ps. 141, 6.
12 Phil. 3, 19.

22 1 Cor. 3, 9.

23 Ioh. 15, 1.5.

11, 3 est] a, om. Prosp.

eius] Prosp., om. a (cfr l. 5)

12 illius] eius a Prosp.

Quis huius beati? Quia *spes ipsius in Domino Deo ipsius*. Sed quis est iste? *Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt*. Fratres mei, magnum
 15 Deum habemus! benedicamus nomen sanctum eius, quia dignatus est facere nos possessionem suam. Nondum uides Deum, non potes amare plene quod nondum uides. Quae uides, ipse fecit. Miraris mundum, quare non artificem mundi
 20 di? Suspicias caelum, et exhorrescis; cogitas uniuersam terram, et contremiscis; maris magnitudinem quando cogitatione occupas? Respice innumerabilitatem stellarum; respice tanta genera seminum, tantas diuersitates animalium, quidquid natat in aquis, repit in terra, uolitat in aere, circuit in
 25 caelo: omnia ista, quam magna, quam praeclara, quam pulchra, quam stupenda! Ecce qui fecit haec omnia, Deus tuus est. Pone ibi spem tuam, ut sis beatus: *Spes illius in Dominum Deum ipsius*. Quem? *Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt*. Magnum
 30 habemus Deum!

13. Adtendite, fratres, magnum Deum, bonum, facientem talia. Quid ergo hinc cogitauit Deus, ut faceret (si tamen dicendum est de Deo: Cogitauit) *caelum, terram, mare, et omnia quae in eis sunt*? Forte dicturus erat homo iste:
 5 Video quidem omnia magna ista: caelum et terram, mare fecit Deus; quando me computat Deus inter ea quae fecit? ^{μ 1632} et uere ego pertineo ad curam ipsius, et modo de me cogitat Deus, aut scit an uiuam? Quid est hoc quod dicis? Non subrepat tibi mala cogitatio in cor; de his esto de quibus paulo
 10 ante loquebamur: *Laudabo Dominum in uita mea, psallam Deo meo quamdiu sum*. Sed iste alios alloquitur, nescio quos tepidos, quos exhortatur, et quasi ueretur ne desperent de se, quia uel non sunt in computo Dei. Multorum enim tales sunt cogitationes. Sed ideo deserunt Deum, et pergunt per quae-
 15 libet peccata, quia non credunt curare Deum quid agant. Audi eloquia diuina, noli de te desperare. Qui curauit facere te, non curat reficere te? Nonne Deus tuus est qui fecit caelum, et terram, et mare? Si ista sola diceret, forte responderes
 20 tu: Deus qui fecit caelum, et terram, et mare, magnus Deus; sed numquid cogitat de me? Ipse te fecit, diceretur tibi. Quomodo? numquid ego sum caelum, aut ego sum terra, aut ego sum mare? Et quidem manifestum est, nec caelum sum, nec terra sum, nec mare sum; sed in terra sum. Vel hoc concedis mihi, quia in terra es. Audi quia non tantum caelum
 25 et terram et mare Deus fecit: *Fecit enim caelum, et terram, et mare, et omnia quae in eis sunt*. Si ergo omnia quae in eis sunt, et te. Parum dico, te: passerem,

PL
1893

12, 15 eis] ea a 19 quare non] quare *plures codd.* 21/22 cogitationem *edd.*
 13, 12 ueretur] uetat et *praem. Lou.* 13 uel] A μ, *om. Lou.*

locustam, uermiculum ; nihil horum non ille fecit, et cura est illi de omnibus. Non ad praeceptum cura est ; nam praeceptum
 30 soli homini dedit. Dicit enim psalmus : *Homines et iumenta saluos facies, Domine ; secundum multitudinem misericordiae tuae, Deus. Multitudinem, inquit, misericordiae tuae ; secundum hanc saluos facies homines et iumenta.* Et apostolus : *Numquid de bobus cura est Deo ?* Hac, *De bobus cura non est Deo ;* hac, *Homines et iumenta saluos facies, Domine ;* numquid contraria sunt ista ? Quid enim ait apostolus ? *Numquid de bobus pertinet ad Deum ?* Vbi est praeceptum : *Boui trituranti os non infrenabis,* ibi de bobus non cogitauit Deus ? Itaque quosdam boues uoluit significari.
 40 Non enim hoc curat Deus monere quid agas cum bobus ; habet hoc natura ipsa humana. Sic factus est homo, ut norit consulere iumentis suis ; nec inde praecepta a Deo accepit, sed insinuatum est illi in mentem a Deo, ut possit et sine praecepto facere ; fecit illum talem Deus. Sed quomodo regit pecus,
 45 regendus est ab alio ; ab eo a quo regitur, praeceptum accepit. Ad praecepti ergo tenorem, non *est de bobus cura Deo* : ad prouidentiam uniuersitatis, qua creauit omnia et mundum regit : *Homines et iumenta saluos facies, Domine.*

14. Intendat Caritas uestra. Hic forte aliquis dicat mihi ¹ : De Nouo Testamento est, quia *De bobus non pertinet ad Deum ; Homines et iumenta saluos facies, Domine,* de Veteri Testamento est. Sunt qui calumniantur, et dicant non sibi
 5 consonare ista duo Testamenta. Ne forte aliud dicat in Vetere, aliud in Nouo, et flagitet de me sententiam de Nouo talem qualis haec est : *Homines et iumenta saluos facies, Domine ;* quid facio ? Nihil tam in capite Noui Testamenti, quam euangelium. In euangelio inuenio quia omnia ista pertinent ad
 10 Deum, nemo erit iam qui contradicat. Numquid enim apostolus euangelio contrarius erit ? Audiamus ipsum Dominum, principem et magistrum apostolorum. *Respicite, inquit, uolantilia caeli, quia non seminant, neque metunt, neque congregant in horrea ; et Pater uester caelestis pascit illa.* Ergo et prae-
 15 ter hominem, animalia ista pertinent ad curam Dei, ut pascantur, non ut legem accipiant. Quod ergo ad dandam legem attinet, de bobus cura Deo non est ; quod autem ad creanda, pascenda, gubernanda et regenda, omnia ad Deum pertinent. *Nonne duo passeris asse ueneunt* (Dominus Iesus Christus dicit), *et unus ex eis non cadet in terram sine uoluntate Patris* PL
 20 *uestri ? Quanto magis uos pluri estis illis ?* Noli ergo dicere : 1894
 Non pertineo ad Deum. Pertinet ad Deum anima tua, pertinet ad Deum corpus tuum ; quia Deus fecit et animam tuam et

13, 30 Ps. 35, 7.8. 34 I Cor. 9, 9 ; Deut. 25, 4. 14, 12 Matth. 6, 26.
 19 Matth. 10, 29-31.

¹ Hic designantur Manichaei.

corpus tuum. Dicis forte : Non me numerat Deus in magna
 25 multitudine. Accedit ibi mirum de euangelio : *Capilli capitis
 uestri omnes numerati sunt.*

7. **15.** Ergo Deus meus est, et in illo spes mea, *qui fecit cae-
 lum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.* Quod
 autem ad me pertinet, quid agit mecum ? *Qui custodit ue-
 ritatem in aeternum.* Et amandum Deum commendauit,
 5 et timendum. *Qui custodit ueritatem in aeternum.*
 Quam ueritatem in aeternum ? quam, et in quo custodit ue-
 ritatem ? *Facientem iudicium iniuriam accipientibus.*
 Vindicat iniuriam accipientes, fratres mei ; facit illis iudicium.
 Quibus ? Qui accipiunt iniuriam, puniens omnes iniuriosos.
 10 Si ergo fauebit iniuriam accipientibus et puniet iniuriosos,
 uide modo de quorum numero esse uis. Vide, adtende utrum
 in eis uelis esse, qui iniuriam accipiunt, an in eis qui iniuriam
 faciunt. Statim enim ad te procedit uox apostolica, et dicit
 tibi : *Iam quidem omnino delictum est, quia iudicia habetis*
 15 *uobiscum. Quare non magis iniuriam patimini ?* Corripit homi-
 nes, quia non patiuntur iniuriam. Non ut patiaris molestiam
 te hortatur, sed ut patiaris iniuriam ; non enim omnis mo-
 lestia iniuria est. Quidquid enim iure pateris, non est iniuria.
 Ne forte diceres : Et ego inter iniuriam passos numeror ; nam
 20 illud in illo loco, et illud causa illa passus sum. Vide si iniuriam
 passus es. Latrones multa patiuntur, sed non iniuriam ; sce-
 lerati, malefici, effractores, adulteri, corruptores, omnes pa-
 tiuntur multa mala, sed nulla est iniuria. Aliud est pati in-
 iuriam ; aliud pati tribulationem, aut poenam, aut molestiam,
 25 aut supplicium. Considera ubi sis, quid egeris uide, quare pa-
 tiaris uide ; et ibi uides quid patiaris. Ius et iniuria contraria
 sunt. Ius enim est quod iustum est. Neque enim omne quod
 ius dicitur, ius est. Quid si aliquis condat ius iniquum ? Nec
 ius dicendum est, si iniustum est. Illud ergo uerum ius, quod
 30 etiam iustum est. Vide quid feceris, non quid patiaris. Si ius
 fecisti, iniuriam pateris : si iniuriam fecisti, ius pateris.

16. Quare ista dixi, fratres ¹ ? Vt non se extollant haeretici,
 quando forte aliquid patiuntur ex iussionibus principum ter-
 renorum ; non se numerent inter eos qui iniurias accipiunt, et
 dicant : Ecce psalmus consolatur me ; ego enim Deum colo,
 5 *qui iudicium faciet iniuriam accipientibus.* Recte
 quaero utrum iniuriam accipias. Si ius fecisti, iniuria est quam
 pateris. Ius est exsufflare Christum ? ius est rebeli superbia
 erigere altare ? ius est, parentibus persecutoribus tunicae

15, 14 i Cor. 6, 7. 16, 8 cfr Ioh. 19, 24.

15, 4 in saeculum *Prosp.* 7 facit *Prosp.* patientibus *Prosp. cum Vulg.*
 16, 7/8 ius (*tres uices*) si *praem. plures codd.*

¹ Contra Donatistas.

Christi, ecclesiam Christi conscindere? Porro si hoc ius non
 10 est, quidquid pro hoc pateris, ius est. Non es ergo de his qui ^{μ 1634}
 patiuntur iniuriam. Lego aliquid manifestius ex euangelio :
Beati, inquit, *qui persecutionem patiuntur*. Exspecta : quid ^{PL}
 festinas? quid dicis, Ego sum? Exspecta, inquam; totum ¹⁸⁹⁵
 legam. Audisti, *Beati qui persecutionem patiuntur*; iam tibi
 15 nescio quid coeperas arrogare. Si permittis, totum lego; uide
 quid sequatur : *Beati qui persecutionem patiuntur propter*
iustitiam. Modo dic : Ego sum. Si audes dicere : Ego sum;
 superiora quae dixi retractemus; aut, ne longum sit, hoc
 unum interrogo : Si damnares unum hominem, cuius causam
 20 nescires, auderes te dicere tenere iustitiam? aut, si quid pro
 hac re passus esses, iniuriam nominares? Erigis te in temera-
 rium tribunal cordis tui, unde praecipiteris; et audes ferre
 sententiam de homine cuius causam nescis! Hoc si de uno
 homine faceres, esses iniustus; facis hoc de toto orbe terra-
 25 rum, et iustus es? Fratres carissimi, et quae est quae patitur
 iniuriam, nisi ecclesia catholica quae tanta ista perpetitur?
 Inter tot scandala haereticorum gemit; uidet per malas
 suasionem et fraudes rapi de gremio suo infirmos, paruulos
 pertrahi per nescio quae secreta malarum speluncarum, re-
 30 baptizari, exsufflari in eis Christum, occidi in eis non mortale
 illud suum quo homines sunt, sed illud quo in aeternum uicturi
 sunt. Suadetur homini dicere : Non sum christianus, et iustitia
 uocatur. Accessurus es ad episcopum, ait illi, uide ne dicas
 te esse christianum; si enim dixeris te esse christianum, non
 35 es accepturus; ut autem accipias, dic te non esse. Quid mones,
 christiane? quid doces? Certe persecutionem pateris : quanto
 tu uerius persecutor! Quando imperatores persequebantur
 christianos, minando cogeabant, quod tu efficis suadendo. Per-
 40 suades christiano ut neget se esse christianum; quod tu sua-
 dendo facis, hoc persecutor occidendo non fecit. Sub te uiuit
 homo, qui negat se esse christianum. Negat, et uiuit? Per-
 didit iam uitam; cadauer tibi loquitur. Qui percussus est gla-
 dio persecutoris, cecidit, et uiuit, cui loqueris, stat, et cecidit.
 Haec faciens, quidquid passus fueris, iniuria erit? Nolo tibi
 45 blandiari : si haec iniusta sunt omnia quae facis, quidquid
 pateris iustum erit. Cui autem facit iudicium, *qui custodit*
ueritatem in aeternum? Iniuriam accipientibus.

8. **17.** Iam tu procede, et dic ratiocinationibus illis tuis bonis,
 et quasi acutis et subtilibus, quia tu pascis; et dic : Famelicus
 potest pascere? id est, peccator potest dare sanctum? Fame-
 licus potest pascere? languidus potest sanare? ligatus
 5 potest soluere? Ista sunt ueluti magna et subtilia, quibus de-

12 Matth. 5, 10.

36 quanto] *codd.*, tanto tu uerius persecutionem pateris *praem. Er. Lou.*

cipiunt imperitos. Claudat illis os psalmus iste : *Dantem*
escam esurientibus. Ecce nihil a te exspecto ; Deus *dat*
escam esurientibus. Quibus esurientibus ? Omnibus. Quid
 10 ipse dat escam ; et nullam escam seruat dilectis suis ? Si ha-
 bent aliam famem, habent et aliam escam. Quaeramus primo
 famem ipsorum, et inueniemus escam ipsorum : *Beati qui esu-*
riunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Famelici
 Dei esse debemus : ante ianuam conspectus illius in orationi- PL
 15 bus mendicemus : ipse *dat escam esurientibus*. Quid 1896
 est quod te, haeretice, iactas quia tu soluis, ut erigis, tu illu-
 minas ? Videlicet quia tu liberatus es, et tu stas, et tu lumen μ 1635
 es ? Absit. Superius adtende : *Nolite confidere in principes,*
et in filios hominum, a quibus non est salus. Non ipsi dant
 20 salutem. Ergo recedant haeretici de medio. *Dominus soluit*
compeditos ; Dominus erigit elisos ; Dominus sa-
pientes facit caecos ; id est, eos qui caeci sunt facit sa-
 pientes. Optime per hanc sententiam exposuit nobis omnes
 25 superiores : ne forte cum dixisset : *Dominus soluit com-*
peditos, ad illos compeditos referremus, qui forte propter
 aliquam noxam ligantur ferro a dominis suis ; quia autem
 dixit : *Erigit elisos*, occurreret nobis aliquis, aut offendens
 et cadens, aut equo lapsus. Est alius casus, sunt aliae compe-
 des ; quomodo sunt aliae tenebrae et alia lux. In eo quod
 30 dixit : *Sapientes facit caecos*, noluit dicere : illuminat
 caecos, ne et hoc carnaliter intellegeres ; sicut illuminatus est
 a Domino, cuius oculos luto de sputo facto inunxit, et saluum
 eum fecit ; ne tale aliquid sperares, cum de spiritalibus loqui-
 tur, ostendit quamdam lucem sapientiae, qua illuminantur
 35 caeci. Ergo quomodo illuminantur caeci luce sapientiae, sic
 soluuntur compediti, sic eriguntur elisi. Vnde sumus ergo
 compediti ? unde elisi ? Corpus nostrum ornamentum nobis
 fuit : peccauimus, et compedes inde accepimus. Quae sunt
 compedes nostrae ? Mortalitas ipsa. Audi apostolum Paulum,
 40 quia et ipse adhuc in hac peregrinatione compeditus erat.
 Quanta peragrauit compeditus iste ! Non illi fuerunt graues
 compedes ; cum ipsis compedibus toto orbi euangelium prae-
 dicauit : spiritus caritatis rapuit compedes, et circuiuit quan-
 tum potuit. Sed tamen quid ait ? *Concupiscentiam habens dis-*
 45 *solui, et esse cum Christo*. Quid est : *dissolui* ? A compedibus
 mortalitatis. Et tamen misericordia adhuc uolebat esse in

17, 12 Matth. 5, 6.
23.24.

18/19 Ps. 145, 2/3.

31 cfr Ioh. 9, 6.7.

44 Phil. 1,

17, 6 dantem] *codd. cum LXX*, dat *edd. Prosp. cum Vulg.*, dante te a 21
 dominus erigit elisos *post caecos (l. 22) ponit Prosp. cum Vulg.* 30 illuminat]
Vulg. 42 orbe *aliquot codd.* 46 mortalitatis] *absolui add. Lou.*

compedibus, propter alios compeditos, quibus ministrat :
Manere, inquit, in carne, necessarium propter uos. Dominus
 ergo *soluit compeditos*, id est, ex mortalibus immortales
 50 facit. *Dominus erigit elisos*. Quare elisi sunt ? Quia erecti
 erant. Quare eriguntur ? Quia humilati sunt. Cecidit atque
 elisus est Adam : ille cecidit, Christus descendit. Quare descen-
 dit qui non cecidit, nisi ut leuaretur qui cecidit ? *Dominus*
sapientes facit caecos ; Dominus diligit iustos. Ideo
 55 facit iudicium iniuriam accipientibus.

9. 18. Et qui sunt ipsi iusti ? modo quatenus iusti ? Quemad-
 modum habes : *Dominus custodit proselytos*. Proselyti
 aduenae sunt. Omnis ecclesia gentium, proselyta est. Aduen-
 titia enim est ad patres, non de carne eorum nata, sed imi-
 5 tando filia. Dominus tamen custodit, non aliquis homo. *Or-*
phanum et uiduam suscipiet. Nemo putet quasi pupil-
 lum propter hereditatem, aut uiduam propter nescio quod ne-
 10 gocium suum. Equidem et istis Deus opitulatur, et in omnibus
 officiis generis humani bonum opus facit, qui pupillo consulit
 15 qui uiduam non deserit ; sed secundum quemdam modum
 omnes pupilli sumus, absente patre, non mortuo. Pupillus
 enim secundum homines, mortuo patre fit. Et si uerum quae-
 ratis, fratres, quia anima non moritur, uiuunt parentes no-
 stri ; et magis absentibus patribus sunt pupilli, qui pupilli
 15 sunt ; si mali fuerint, in poenis uiuunt, si boni fuerint, in re-
 quie uiuunt : omnia integra sunt Creatori. Tamen nos quam-
 20 diu sumus in corpore hoc et peregrinationis locum incolimus,
 absens est Pater noster, ad quem clamamus : *Pater noster,*
qui es in caelis. Ideo ecclesia uidua, quasi absente sponso,
 25 absente uiro. Veniet ille, qui illam modo protegit, non uisus,
 sed desideratus. Magno enim desiderio rapimur, et amore
 eius quem non uidemus, desideramus. Inhaerebimus amplexi-
 bus uisi, si nondum uisi fide detinemur. Ergo et *pupillum*
et uiduam quid uoluit intellegi, fratres ? Destitutos omni
 30 ope et auxilio. Destituta anima in saeculo, ipsa sibi speret
 adiutorium Dei. Quidquid hic habueris, aurum habes, prae-
 sumsisti inde ? Iam non es proselytus, non es orphanus, non
 in uidua numeraris. Amicum habes : si de illo praesumseris,
 et Deum dimiseris, non es destitutus. Habes haec omnia ;
 30 non inde praesumis, non inde superbis ? Pupillus Dei es, et
 uidua Dei. Suscipit ergo destitutos ; hoc dixit : suscipit pupil-
 lum, suscipit te uiduam.

18, 18 Matth. 6, 9.

18, 2 aduenas *Prosp. cum Vulg.* 5 filia] fidem *Er. Lugd. Ven.* 5/6 pupillum
Prosp. Vulg., fort. recte, cfr l. 23 et comment. 9 pupillo consulit] *codd.*, pupillum
 consolatur *edd.* 14 sumus *edd.* 21 amori] in *praem. Er.* 22 uidemus]
 nouimus *Am. Er.* 23 uisi (bis)] *codd.*, uisis *Er. Lou.* 26 habes] μ , habeas *Er.*
Lugd. Ven. Lou. PL

PL
1897

μ 1636

19. *Et uiam peccatorum exterminabit.* Quae est uia peccatorum ? Irridere ista quae dicimus. Quis pupillus ? quae uidua ? Quod regnum caelorum ? et quae poena inferorum ? Fabellae istae christianorum sunt. Ad quod uideo, ad hoc
 5 uiuam : *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.* Vide ne tales aliquid persuadeant, ne per aurem in cor intrent, spinas inueniant in auribus tuis ; qui coeperit sic intrare, punctus abscedat. *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala.* Sed forte hic dicturus es : Quare ergo felices sunt ? Ecce
 10 nec Deum colunt, et omnia mala quotidie committunt ; abundant rebus his quibus ego egens laboro. Noli zelari in peccatores. Quid accipiant, uides ; quid illis seruetur, non uides ? Et unde, inquit, uideo quod non uidetur ? Omnino habet oculos fides ; et maiores oculos, et potentiores et fortiores. Hi
 15 oculi neminem deceperunt ; hi oculi sint semper in Dominum, ut et ipse euellat de his laqueis pedes tuos. Via peccatorum placet tibi, quia lata est, et multi per illam ambulant ; latitudinem eius uides, finem eius non uides. Ecce ubi finitur, praecipitium est ; ubi finitur, profunditas quaedam barathri est :
 20 laetantes, exspatiantes in ista uia, illo fine merguntur. Sed extendere oculos non potes, ut uideas ipsum finem : crede ei qui uidet. Et quis est homo qui uidet ? Forte nemo homo ; sed Dominus tuus ad te uenit, ut crederes Deo. Num enim et Domino Deo tuo non es crediturus, qui ait : *Lata et spatiosa*
 25 *est uia quae ducit ad interitum, et multi sunt qui ingrediuntur per illam ?* Hanc uiam exterminabit Dominus ; quia ipsa est uia peccatorum.

PL
1898

10. 20. Et dum exterminata fuerit uia peccatorum, quid nobis restat ? *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi.* Ad hoc concludit psalmus : *Et uiam peccatorum exterminabit.* Et quid tu ? *Regnabit Dominus in aeternum.* Gaude, quia tibi regnabit ; gaude, quia tu eris regnum eius. Vide enim et quid sequitur. Es certe ciuis de Sion, non de Babylonia ; id est, non de ciuitate peritura huius saeculi, sed de Sion ad tempus laborante et peregrinante, in aeternum autem regnatura. Audisti ergo
 10 finem : inde es. *Regnabit Dominus in aeternum, Deus tuus, Sion.* O Sion, Deus tuus regnabit in aeternum ; numquid sine te regnabit Deus tuus ? *In generationem et generationem.* Bis dixit, quia non potuit semper dicere. Nec putes quia uerbis finitis finitur aeternitas. Aeternitas in

19, 5 I Cor. 15, 32.33. 15 cfr Ps. 24, 15. 24 Matth. 7, 13. 20, 2 Matth. 25, 34.

19, 1 exterminauit a 22 pr. homo post uidet ? ponunt Er. Lou. 20, 4/5 regnauit a 12/13 in generatione et generationem a, in generatione et generatione in sacculum saeculi Prosp.

15 uerbo quatuor syllabis constat, in se sine fine est. Non potuit tibi nisi sic commendari : *Deus tuus regnabit in generationem et generationem*. Parum dixit : si tota die diceret, angustum esset ; si tota uita sua diceret, nonne aliquando conticesceret ? Ama aeternitatem ; nullo fine regnabis, si finis
20 tibi Christus est, cum quo regnabis in saecula saeculorum. Amen.

IN PSALMVM CXLVI

ENARRATIO.

SERMO.

1. Intenti audiebamus, cum psalmus praesens cantaretur, et non omnes qui audiebamus, etiam intellegebamus. Quanto magis ergo intente nunc audiendus est, si, ut spero et cupio, adiuuantibus omnium audientium orationibus, si quid hic
5 forte obscurum est, Deo donante reuelabitur ; ut sit fructuosus auditus, nec inanis redeat auditor, qui intentus adfuit cum audiret ? Vnde coepit ? Nobis dicitur : *Laudate Dominum*. Dicitur hoc omnibus gentibus, non solis nobis ; et istam uocem per loca quidem singula sonantem a lectoribus, singilla-
10 tim audiunt ecclesiae ; una uox tamen Dei super omnes non tacet, ut laudemus eum. Et quasi quaereremus quare laudare Deum debeamus, uidete quam causam adtulit : *Laudate Dominum*, inquit, *quoniam bonus psalmus*. Haec est merces tota laudantium ? Laudemus Dominum. Quare ?
15 *Quoniam bonus psalmus*. Vellem ego, inquit aliquis, laudare Dominum, si mihi aliquid pro ista laude donaret. Quis enim laudet gratis uel hominem ? Exspectant ergo aliquam mercedem laudatores hominum ; nullamne mercedem
20 exspectare, aut petere, aut sperare debet laudator Dei ? Laudatur infirmus, et speratur de eo aliquid ; laudatur Omnipotens, et nulla merces est ? An forte hoc cupio, quod ille dare non potest ? Quid homo desiderat, quod in manu Dei non sit ? Cum laudaueris hominem, forte hoc cupis quod ab illo praestari non potest : Deum securus lauda, quem nemo potest
25 dicere non posse praestare quod tu poteris desiderare. Proposita ergo spe mercedis alicuius laudare debemus Deum, non tamen daturum quidquid cupimus. Pater est enim, et quod mali cupiunt filii, non dat. Laudemus, et speremus, et desideremus non illud aut illud, sed quod iudicat dandum esse, quem
30 laudamus. Ille enim nouit quid nobis dari expediat ; nos autem intendamus quid nobis prosit accipere. Apostolus ait :

19 nullo] in illo aliquot codd.

CXLVI, 1, 7 laudate] *lit. praem. a* : alleluia, aggei et zacharie, *om. Aug.* 13 bonus] est *add. a Prosp. (cfr l. 40)*

Quid enim oremus, sicut oportet, nescimus. Et ipse idem apostolus Paulus sperabat sibi prodesse, si auferretur ab eo stimulus carnis suae, angelus satanae a quo colaphizabatur, sicut ipse
 35 confitetur et ait : *Propter quod Dominum ter rogavi, ut auferret eum a me ; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea ; nam uirtus in infirmitate perficitur.* Desiderauit aliquid ; non concessum est ad uoluntatem, ut consuleretur ad sanitatem. Hic ergo quid nobis propositum est ? *Laudate, inquit, Dominum.* ^{μ 1638}
 40 Quare laudemus Dominum ? *Quoniam bonus est psalmus.* Ipse psalmus laus Domini est. Hoc ergo ait : *Laudate Dominum, quoniam bonum est laudare Dominum.* Non sic praetereamus laudare Dominum. Dictum est, et transiit ; factum est, et soluimus ; laudauimus, et tacuimus ; cantauimus, et conquieuius.
 45 Imus in aliud forte agendum quod restat, et aliae actiones cum occurrerint nobis, laudatio diuina cessabit in nobis ? Non sic ; nam lingua tua ad horam laudat, uita tua semper laudet. Inde ergo bonus psalmus.

2. Psalmus quippe cantus est, non quilibet, sed ad psalterium. Psalterium autem quoddam organum est cantilenae, sicut lyra, sicut cythara, et huiusmodi organa, quae inuenta sunt ad cantandum. Qui ergo psallit, non sola uoce psallit ;
 5 sed assumpto etiam quodam organo, quod uocatur psalterium, accedentibus manibus uoci concordat. Vis ergo psallere ? Non solum uox tua sonet laudes Dei, sed opera tua concordent cum uoce tua. Cum ergo uoce cantaueris, silebis aliquando : uita sic canta, ut numquam sileas. Negotium agis, et fraudem
 10 cogitas : siluisti a laude Dei ; et quod grauius est, non solum a laude siluisti, sed in blasphemiam perrexisti. Cum enim Deus laudatur de bono opere tuo, opere tuo laudas Deum ; et cum blasphematur Deus de malo opere tuo, opere tuo blasphemias Deum. Itaque ad aurium exhortationem canta uoce ;
 15 corde ne sileas, uita ne taceas. Non cogitas in negotio fraudem, psallis Deo. Cum manducas et bibis, psalle ; non intermiscendo sonorum suauitates ad aures aptas, sed modeste et frugaliter et temperanter manducando et bibendo ; quia hoc
 20 dicit apostolus : *Siue manducatis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Si ergo bene agis, quod et manducas et bibis, et ad refectionem corporis sumis reparationemque membrorum, gratias agens ei qui tibi praebuit mortali et fragili ista supplementorum solatia ; et cibus tuus et potus tuus laudat Deum ; si uero modum naturae debitum
 25 immoderatione uoracitatis excedas, et uinolentia te ingurgites, quantaslibet laudes Dei lingua tua sonet, uita blasphemat. Post cibum et potum requiescis, ut dormias ; nec in lecto

CXLVI, 1, 32 Rom. 8, 26. 35 II Cor. 12, 7-9. 2, 19 I Cor. 10, 31.

38 consuleretur] *codd.*, consolaretur *edd.*, concederetur *dub.* ^μ

PL
1900

aliquid turpiter agas, nec excedas ultra concessam licentiam in lege Dei : sit castus cum coniuge torus : et si est cura propagandi liberos, non sit effrenata luxuries libidinum ; defer in lecto tuo coniugi tuae, quia membra Christi estis ambo, ambo ab illo conditi, ambo sanguine ipsius reparati : haec agens laudas Deum, nec omnino silebit laudatio tua. Quid, cum somnus aduenerit ? Et cum dormis, non te excitet a quiete mala conscientia tua ; et innocentia somni tui laudat Deum. Si ergo laudas, non tantum lingua canta, sed etiam assumpto bonorum operum psalterio, *quoniam bonus psalmus*. Laudas cum agis negotium, laudas cum cibum et potum capis, laudas cum in lecto requiescis, laudas cum dormis ; quando non laudas ? Perficietur in nobis laudatio Dei, cum ad illam ciuitatem uenerimus, quando effecti fuerimus aequales angelis Dei ; quando nos nulla corporalis necessitas ulla ex parte sollicitat, non fames, non sitis interpellat, non aestus fatigat, non frigus ^{μ 1639} constringit, non febris deicit, non mors finit. Ad illam perfectissimam laudem exerceamus nos laudatione ista in bonis operibus.

3. Propterea cum dixisset : *Laudate Dominum, quoniam bonus psalmus ; Deo nostro, inquit, iucunda sit laus*. Quomodo erit Deo nostro iucunda laus ? Si bene uiuendo laudetur. Audi quia tunc erit illi iucunda laus. Alio loco dicitur : *Non est speciosa laus in ore peccatoris*. Si ergo in ore peccatoris speciosa laus non est, iucunda non est ; hoc enim iucundum, quod speciosum. Vis ergo ut Deo tuo iucunda sit laus ? Noli bonae cantilenae tuae obstrepere moribus malis. *Deo nostro iucunda sit laus*. Quid dixit ? Qui laudatis, bene uiuite. Laudatio impiorum offendit Deum. Plus ille adtendit quid uiuas, quam quid sones. Certe cum eo quem laudas, pacem habere uis ; quomodo cum illo quaeris pacem, quando a teipso dissonas ? Quomodo, inquires, a memetsipso dissono ? Aliud sonat lingua, aliud indicat uita. *Deo nostro iucunda sit laus*. Potest enim laus iucunda esse homini, cum audit concinnis acutisque sententiis et suauis uoce laudantem ; sed *Deo nostro iucunda sit laus* ; cuius aures, non ad os, sed ad cor ; non ad linguam, sed ad uitam laudatoris patent.

2. 4. Quis est Deus noster cui iucunda sit laus ? Dulcescit nobis, commendat se nobis : gratias dignationi eius. Dignatur enim commendare se nobis, non quasi aliquid praestaturis, sed multa ab illo potius accepturis. Quomodo ergo commendat se nobis Deus ? Audite apostolum Paulum : *Commendat au-*

PL
1901

31 cfr I Cor. 6, 15. 41 cfr Matth. 22, 30. 3, 5 Eccli. 15, 9. 4, 5 Rom. 5, 8.9.

2, 31 tuae] *codd.*, honorem *add. edd.* 3, 3 laudatio a *Prosp.*

tem, inquit, *dilectionem suam Deus in nobis*. Quomodo commendat? Audite; ipse dicat apostolus, ut comparetur et psalmo: *Commendat, inquit, dilectionem suam Deus in nobis*. Quomodo commendat? *Quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Quid ergo seruat laudatoribus, qui sic se commendat peccatoribus? Quia ergo sic dixit apostolus commendasse Deum nobis dilectionem suam, ut Christus moreretur pro impiis; non ut impii remanerent, sed ut morte iusti ab iniustitia sanarentur: hic quid audis, cum dixisset: *Deo nostro iucunda sit laus?* Videamus si ipsa est commendatio quam dixit apostolus: Quia Christus pro peccatoribus et pro impiis mortuus est. *Aedificans, inquit, Ierusalem Dominus, et dispersiones Israel colligans*. Ecce aedificans Ierusalem Dominus, colligans dispersiones populi ipsius. Populus enim Ierusalem, populus Israel. Est Ierusalem aeterna in caelis, ubi ciues etiam angeli sunt. Quid ergo ibi Israel? Si hominem illum nepotem Abrahae consideres, qui dictus est et Iacob; quomodo angelos intelligimus Israel? Si interpretationem nominis discutiamus, quia et ipse Iacob mutato nomine uocatus est Israel: magis ibi nomen Israel; et utinam et nos sequentes simus Israel. Quid enim interpretatur Israel? Videns Deum. Omnes ergo ciues illius ciuitatis, uidendo Deum gaudent in illa magna ciuitate et ampla et caelesti; spectaculum eis Deus ipse est. Sed nos ab illa ciuitate peregrinamur, peccato expulsi, ne ibi maneremus; et mortalitate praegrauati, ne illo rediremus. Respexit Deus peregrinationem nostram, et ille qui aedificat Ierusalem, restituit lapsam partem. Vnde restituit lapsam partem? *Dispersiones Israel colligans*. Cecidit enim pars quaedam, et facta est peregrina: hanc peregrinam misericorditer uidit Deus, et quaesiuit non quaerentes se. Vnde quaesiuit? quem misit ad captiuitatem nostram? Misit Redemptorem, secundum quod ait apostolus: *Commendat Deus dilectionem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Misit ergo ad captiuitatem nostram redemptorem Filium suum. Porta, inquit, tecum saccum, ferto ibi pretium captiuorum. Induit enim se ille mortalitatem carnis, et ibi erat sanguis quo fuso redimeremur. Illo sanguine collegit dispersiones Israel. Et si ille collegit olim dispersos, quomodo satagendum est ut colligantur modo dispersi? Si collecti sunt dispersi, ut in manu artificis ad aedificium formarentur, quomodo colligendi sunt, qui de manu artificis inquietudine ceciderunt? *Aedificans Ierusalem Dominus*. Ecce quem laudamus, ecce cui laudem tota uita nostra debemus.

25 cfr Gen. 32, 28. 38 Rom. 5, 8.

4, 18/19 concolligens a, congregans *Prosp. cum Vulg.* 43/44 collegit (*bis*)]

50 *Aedificans Ierusalem Dominus, et dispersiones
Israel colligans.*

3. 5. Quomodo colligit? quid agit, ut colligat? *Qui sanat
contritos corde.* Ecce quomodo colliguntur dispersiones PL
Israel, ut sanentur contriti corde. Qui cor non conterunt, non 1902
sanantur. Quid est: conterere cor? Notum sit, carissimi; fiat,
5 ut sanari possitis. Dictum est enim multis aliis scripturarum
locis; et maxime illo loco, uoce nostra quidam cantans, dicebat:
*Quoniam si uoluisses sacrificium, dedissem utique; Deo
dicebat: Si uoluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis
autem non delectaberis.* Quid ergo? Sine sacrificii oblatione re-
10 manebimus? Audi quid te uelit offerre. Sequitur, et dicit: *Sa-
crificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humila-
tum Deus non spernet. Sanat ergo contritos corde,* quia
illis propinquat ut sanet; sicut dicitur alio loco: *Prope est
Dominus his qui obtriuuerunt cor.* Qui obtriuuerunt cor? Humi-
15 les. Qui non obtriuuerunt cor? Superbi. Contritum sanabitur,
elidetur elatum. Ad hoc enim forte eliditur, ut contritum sane-
tur. Ne uelit ergo, fratres, cor nostrum esse erectum, ante-
quam sit rectum: male erigitur, quod non primo corrigitur.

6. *Qui sanat contritos corde, et alligat contritio-
nes eorum. Sanat, inquit, contritos corde:* sanat ergo
humilatos corde, sanat confitentes, sanat seipsos punientes,
5 in se seuerum iudicium exercentes, ut possint esse illius mise-
ricordiam sentientes. Tales sanat; sed perfecta eorum sanitas
transacta mortalitate fiet, quando corruptibile hoc induerit
incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem;
quando nihil erit quod ex carnis labe sollicitet, non solum nihil
cui consentiamus, sed nihil quod suggeratur ex carne. Etenim
10 modo, fratres mei, quanta illicitae delectationes animum tan-
gunt! Quamuis eis non consentiamus, ut membra nostra iusti-
tiae seruiant, non iniquitati; tamen uel delectari talibus, etsi
non consentis, nondum est perfecta sanitas. Sanaberis ergo,
corde contrito sanaberis. Noli erubescere, contere cor; tales
15 sanat Deus. Sed quid ago, inquires, modo? *Condelector enim
legi Dei secundum interiorem hominem; uideo autem aliam
legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et capti-
uum me ducentem in lege peccati.* Quid agis? Contere cor, con-
fiteri; age, dic sequentia: *Infelix ego homo, quis me liberabit* ^{μ 1641}
20 *de corpore mortis huius?* Hoc enim dicere: *Infelix homo,* iam
cor contere est. Ille speret felicitatem, qui confitetur infeli-
citatem. Dic ergo: *Infelix ego homo, quis me liberabit de cor-
pore mortis huius,* ut respondeatur tibi: *Gratia Dei, per Iesum*

5, 7 Ps. 50, 18. 19.
7, 22-25.

13 Ps. 33, 19.

6, 6 cfr 1 Cor. 15, 53-54.

15 Rom.

colligit praecipui codd.

5, 18 rectum] correctum aliquot codd.

Christum Dominum nostrum. Quomodo autem liberabit ipsa
 25 gratia Dei, unde nunc pignus accepimus? Audi eundem
 apostolum: *Corpus quidem, inquit, mortuum est propter pecca-*
tum; spiritus autem uita est propter iustitiam. Si ergo Spiritus
eius qui suscitauit Iesum Christum ex mortuis, habitat in uobis,
 30 *qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, uiuificabit et mortalia*
corpora uestra, per inhabitantem Spiritum eius in uobis. Hoc
 ergo pignus accepit spiritus noster, ut incipiamus fide seruire
 Deo, et ex fide appellari iusti: *quoniam iustus ex fide uiuit.* PL
 Quidquid autem nobis adhuc repugnat et resistit, de morta- 1903
 litate carnis est; et hoc sanabitur. *Viuiificabit enim, inquit,*
 35 *et mortalia corpora uestra, per inhabitantem Spiritum eius in*
uobis. Ad hoc pignus dedit, ut compleat quod promisit. Quid
 ergo nunc in hac uita, quando adhuc confessores sumus, non-
 dum possessores, quid in hac uita, quid fiet? Quomodo cura-
 bitur? *Sanat contritos corde;* sed perfecta sanitas tunc
 40 erit, quando diximus. Nunc ergo quid? *Alligat contritio-*
nes eorum. Qui curat, inquit, contritos corde, quorum per-
 fecta sanitas in resurrectione iustorum erit; alligat modo
 contritiones eorum.

7. Quae sunt alligamenta contritionum? Sicut medici alli-
 gant fracturas. Aliquando enim; intellegat et hoc Caritas
 uestra, et notum est eis qui animaduenterunt, uel a medicis
 audierunt; aliquando praeue et distorte firmata, ut corrigant
 5 medici, frangunt, et faciunt uulnus nouum, quia mala erat
 sanitas praua. Sic ergo *rectae sunt, inquit scriptura, uiae Do-*
mini; sed prauicordius in illis scandalizabitur. Quid est: *prau-*
uicordius? Torticordius, tortum cor habens. Putat torta esse
 omnia quae dicuntur a Deo, putat praua esse omnia quae fecit
 10 Deus, et displicent illi omnia iudicia Dei, maximeque in qui-
 bus ipse corripitur; et sedet, et disputat quam male faciat
 Deus, quia non pro eius uoluntate facit. Distortum cor, pa-
 rum est quod non se corrigit ad Deum; et Deum uult distor-
 quere ad se. Quid ergo dicit Deus desuper? *Tortus es, aequus*
 15 *sum.* Si tu rectus esses, sentiret aequitatem meam. Quemad-
 modum si in pauimento aequali poneret distortum lignum,
 non collocaretur, undique nutaret, undique agigaretur; quod
 non loci inaequalitas, sed distortio ligni facit; sicut ait scri-
 ptura: *Quam bonus Israel Deus rectis corde!* Quid ergo?
 20 *tortum cor quomodo dirigitur?* Et tortum est, et durum; iam
 ergo tortum et durum frangatur, conteratur, ut dirigatur. Tu
 dirigere cor tuum non potes: tu frange, ille dirigat. Quomodo
 tu frangis? quomodo tu conteris? Confitendo, puniendo pec-
 cata tua. Quid aliud significat pectorum tunsio? Nisi forte

26 Rom. 8, 10. 11. 32 Rom. 1, 17. 7, 6 Os. 14, 10. 19 Ps. 72, 1.

6, 38/39 durabitur plures codd. Am. 7, 12/13 parum] codd., prauum cor edd.

25 putamus ossa nostra aliquid peccasse, cum caedimus pectus. Sed significamus nos cor conterere, ut a Domino dirigatur.

8. *Sanat ergo contritos corde*, et contritum cor habentes ; et sanitas ipsius cordis tunc erit perfecta, cum et corporis reparatio implebitur quae promissa est. Nunc interea quid ^{μ 1642} facit medicus ? Alligat contritiones tuas, ut possis peruenire
5 ad plenissimam firmitatem, donec consolidetur quod fractum est, quod alligatum est. Quae sunt ista alligamenta ? Temporalia sacramenta. Alligamenta medicinalia sunt contritionis nostrae, sacramenta interim temporalia, quibus habemus consolationem ; et ista omnia quae loquimur uobis, ipsa quae
10 sonant et transeunt, quidquid in ecclesia geritur temporaliter, alligamenta sunt contritionum. Quemadmodum enim medicus perfecta sanitate detrahit ligaturam, sic in illa ciuitate Ierusalem, cum aequales angelis facti fuerimus, numquid putatis ibi accepturos nos esse quod hic accepimus ? Aut ibi reci-
15 tandum est nobis euangelium, ut fides nostra permaneat ? aut imponenda est manus ab aliquo praeposito ? Ista omnia alligamenta fracturae sunt ; perfecta sanitate detrahentur ; sed ad eam non perueniretur, nisi alligarentur. *Sanat ergo contritos corde, et alligat contritiones eorum.*

4. 9. *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina uocans.* Quid magnum Deo numerare multitudinem stellarum ? Hoc et homines conati sunt : uiderint utrum implere potuerint ; non tamen conarentur, nisi se
5 impleturos esse sperarent. Illis dimittamus quid potuerint, et quousque peruenerint : Deo autem puto non esse magnum numerare omnes stellas. An forte numerum, ne obliuiscatur, recenset ? Magnum est aliquid Deo stellas numerare, cui capilli capitum numerati sunt ? Manifestum est, fratres, aliquid
10 uelle Deum intellegere nos in eo quod ait : *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis, inquit, nomina uocans.* Sunt stellae quaedam lumina in ecclesia consolantia noctem nostram, omnes de quibus dicit apostolus : *In quibus apparetis tamquam luminaria in mundo. In ista, inquit,*
15 *natione tortuosa et peruersa, in quibus apparetis tamquam luminaria in mundo, uerbum uitae habentes.* Ipsas stellas numerat Deus ; omnes secum regnatorios, omnes aggregandos corpori Vnigeniti sui numeratos habet, et numerat eos. Qui indignus est, nec numeratur. Et multi crediderunt, uel multi se quali-
20 cumque adumbrata specie fidei, populo eius applicuerunt ; nouit tamen ille quid numeret, et quid uentilet. Nam tanta est celsitudo euangelii, ut fieret quod dictum est : *Annuntiaui*

8, 13 cfr Matth. 22, 30. 9, 8 cfr Matth. 10, 30. 13 Phil. 2, 15. 16. 22 Ps. 39, 6.

8, 5 firmitatem] sanitatem *Laudum.* 13/14 nam quid putatis ? *plures codd. Am. Er.* 14 accipimus *Lou.* 9, 2 uocat *Prosp.*

et locutus sum, multiplicati sunt super numerum. Sunt ergo in populis et supernumerarii quodammodo. Quid est : supernumerarii ? Plus quam ibi futuri sunt. Intra parietes istos plures sunt, quam futuri sunt in regno Dei, in illa Ierusalem caelesti ; ipsi super numerum sunt. Animaduertat quisque utrum luceat in tenebris, utrum iniquitate saeculi tenebrosa non seducatur ; si non fuerit seductus nec uictus, tamquam stella erit quam iam numerat Deus.

10. *Et omnibus, inquit, eis nomina uocans :* ibi est totum praemium. Habemus nomina quaedam apud Deum ; ut nouerit Deus nomina nostra, hoc optare debemus, hoc agere, hoc satagere, quantum possumus, non de aliis rebus gaudere, nec de donis quibusdam spiritalibus. Videat Caritas uestra : multa dona sunt in ecclesia, sicut apostolus dicit : *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii donatio curationum, alii diiudicatio spirituum,* id est, ^{μ 1643} ut diiudicet inter bonos et malos spiritus ; *alii linguarum genera, alii prophetia.* Quanta dixit ! quam multa dixit ! Multi donis talibus male usi audient in fine : *Non noui uos.* Et quid ^{PL 1905} dicturi sunt in fine, qui audient : *Non noui uos ? Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, et in nomine tuo daemonia eiecimus, et in nomine tuo uirtutes multas fecimus ?* In nomine tuo omnia ista. Et quid dicet eis ? *Numquam noui uos ; discedite a me, qui operamini iniquitatem.* Quid est ergo, esse iam lumen caeli consolans noctem, et quod non uincatur a nocte ? *Adhuc, inquit, supereminentiorem uiam uobis demonstro. Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum ut aeramentum sonans, aut cymbalum tinniens.* Quale donum est loqui linguis angelorum et hominum ! Tamen *si caritatem, inquit, non habeam, aeramentum sum sonans, aut cymbalum tinniens. Si sciero, inquit, omnia sacramenta et omnem scientiam, et si habuero omnem prophetiam, et omnem fidem, ita ut montes transferam* (quanta ista dona sunt !) ; *caritatem autem non habeam, inquit, nihil sum.* Quale est illud donum martyrii, et distributionis rerum suarum ! Et tamen *si distribuero, inquit, omnia mea pauperibus, et tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Qui ergo non habet caritatem, etsi ad tempus habet haec dona, auferentur ei. Auferetur ei quod habet, quia quiddam non habet : et ipsum quiddam hoc non habet, unde cetera teneantur et ipse non pereat. Quid est illud ³⁵ quod modo ait Dominus : *Qui habet, addetur ei ; qui autem non*

10, 7 I Cor. 12, 8-10.
1-3.

12 Matth. 7, 22.23.

19 I Cor. 12, 31.

20 I Cor. 13,

35 Matth. 13, 12.

10, 34 ipse] *A cet. codd.*, ipsum *Flor.*

habet, et quod habet auferetur ab eo? Qui ergo non habet, et quod habet auferetur ab eo. Habet gratiam possidendi, sed non habet caritatem utendi; quia ergo illud non habet, et quod habet auferetur ab eo. Propterea discipuli, ut haberent
 40 *caritatem, quos uolebat facere in caelo stellas ambulantes supereminentem uiam, ille qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina uocans, cum redirent discipuli quo missi erant, exultauerunt, et dixerunt: Domine, ecce spiritus immundi subiecti sunt nobis propter no-*
 45 *mentuum. Et ille qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina uocans, sciens multos dicturos esse: Nonne in nomine tuo daemonia eiecimus? quibus dicturus est in fine: Non noui uos; quia eos non numerauit in multitudine stellarum, nec eis nomina uocauit: Nolite, inquit, in*
 50 *hoc gaudere, quia spiritus uobis subiecti sunt; sed gaudete quia nomina uestra scripta sunt in caelo. Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina uocans.*

5. **11. Magnus Dominus noster.** Impletus est gaudio, eructauit ineffabiliter: nescio quid dicere non ualebat; et cogitare quomodo ualebat? *Magnus Dominus noster, et magna uirtus eius, et intellegentiae eius non est*
 5 *numerus.* Ille ipse qui numerat multitudinem stellarum, numerari non potest: *Magnus Dominus noster, et magna uirtus eius, et intellegentiae eius non est numerus.* Quis hoc exponat? quis digne uel cogitet quod dictum est: PL
1906
 10 *Et intellegentiae eius non est numerus? Atque utinam* infundat se uobis, et ubi nos deficimus, quia ipse potens est, ipse illustret mentes uestras, ut sciatis quid sit: *In-*
 15 *tellegentiae eius non est numerus.* Videtis enim, fratres; numquid est numerus arenae? Nobis non est, Deo est: cui capilli capitis nostri numerati sunt, et arena
 20 *numerata est.* Quidquid ergo infinitum mundus iste completitur, etiamsi homini, non tamen Deo; parum dico, Deo: angelis numeratum est. *Intellegentiae eius non est numerus.* Excedit omnes numerarios intellegentia eius, numerari a nobis non potest. Ipsum numerum quis numerat?
 25 *Numero numerantur quaecumque numerantur.* Si quidquid numeratur, numero numeratur; numeri non potest esse numerus, numerari numerus nullo pacto potest. Quid ergo est apud Deum, unde fecit omnia, et ubi fecit omnia, cui dicitur: *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti? Aut quis*
 25 *ipsam mensuram, et ipsum numerum, et ipsum pondus, ubi*

44 Luc. 10, 17.20. 11, 24 Sap. 11, 21.

11, 2/3 cogitabat Er. Lugd. Ven. 7 prudentiae a, sapientiae Prosp. 15 finitum
 plures codd. Am. Er. 16 non homini iidem codd. Am. Er. Lou. 23 deum?
 inde plures codd. Am. Er.

Deus omnia disposuit, aut numerare potest, aut metiri, aut appendere? Ergo: *Intellegentiae eius non est numerus*. Conticescant humanae uoces, requiescant humanae cogitationes; ad incomprehensibilia non se extendant quasi comprehensuri, sed tamquam participaturi; participes enim erimus. Non hoc quod capimus erimus, nec totum capiemus: sed participes erimus; quia dictum est de Ierusalem, cuius dispersiones colligit, dictum est de illa quiddam magnum: *Ierusalem quae aedificatur ut ciuitas, cuius participatio eius in idipsum*. In idipsum quid ait, nisi quod mutari non potest? Cetera quae sunt creata, aliter et aliter possunt esse; qui autem creauit, aliter et aliter non potest esse. Idipsum ergo ille est, quoniam dictum est ei: *Mutabis ea, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*. Igitur si ipse idem ipse est, et mutari ex nulla parte potest; participando eius diuinitatem erimus et nos immortales in uitam aeternam. Et hoc nobis pignus datum est de Filio Dei, quod iam dixi Sanctitati uestrae, ut antequam efficeremur participes immortalitatis ipsius, fieret ipse prius particeps mortalitatis nostrae. Sicut autem ille mortalis, non de sua substantia, sed de nostra, sic nos immortales, non de nostra substantia, sed de ipsius. Participes ergo erimus: nemo dubitet; scriptura hoc dixit. Et cuius rei participes erimus, quasi partes sint apud Deum, aut per partes diuidatur Deus? Quis ergo explicat quomodo sint participes unius simplicis multi? Non ergo exigatis quod apte dici non posse, puto quia uidetis; sed redite ad remedium Saluatoris; conterite cor, confringatur animi duritia, conteratur animi pertinacia, accusetur in malo, renascatur in bono. Diriget ipse, alligabit fracturam, consolidabit sanitatem; et non erunt iam impossibilia nobis, quae modo impossibilia sunt. Bonum est enim ut confiteatur infirmitatem, qui uult peruenire ad diuinitatem. *Intellegentiae eius non est numerus*.

PL

1907

6. **12.** Ideo quid debeas facere in difficultate intellegendi, ostendit tibi, cum consequenter dicit: *Suscipiens mansuetos Dominus*. Verbi gratia, non intellegis, parum intellegis, non consequeris: honora scripturam Dei, honora uerbum Dei, etiam non apertum; differ pietate intellegentiam. Noli proteruus esse accusare aut obscuritatem, aut quasi peruersitatem scripturae. Peruersum hic nihil est; obscurum autem aliquid est, non ut tibi negetur, sed ut exerceat accepturum. Ergo quando obscurum est, medicus illud fecit, ut pulses; uoluit, ut exercereris in pulsando; uoluit, ut pulsanti aperiret. Pulsando exerceberis; exercitatus, latior efficieris; latior factus,

33 Ps. 121, 3. 38 Ps. 101, 27.28. 12, 10 cfr Matth. 7, 7.

51 apte] aperte non dici non posse puto, quam uideatis *Er. Lugd. Ven. Lou.*

capias quod donatur. Ergo noli indignari quod clausum est ;
 mitis esto, mansuetus esto. Noli recalcitrare aduersus obscura,
 et dicere : Melius diceretur, si sic diceretur. Quando enim potes
 15 tu sic dicere aut iudicare, quomodo dici expediat ? Sic dictum
 est, quomodo dici debuit. Non corrigat aeger medicamenta
 sua ; nouit ea medicus modificare ; ei crede, qui te curat. Ideo
 quid sequitur ? *Suscipiens mansuetos Dominus*. Noli
 ergo resistere aduersus clausa Dei ; mansuetus esto, ut susci-
 20 piat te. Si autem resistis, audi quod sequitur : *Humilans
 autem peccatores usque ad terram*. Multa genera sunt
 peccatorum : *Humilans autem peccatores usque ad
 terram* ; quos peccatores, nisi contrarios mansuetis ? Ex eo
 quippe quod ait : *Suscipiens mansuetos Dominus, hu-*
 25 *milans autem peccatores usque ad terram*, speciem
 quamdam peccatorum ex praedicta mansuetudine uoluit intel-
 legi. Peccatores ergo hoc loco immites, et eos qui mansueti
 non sunt, intellegimus. Quare humilat usque ad terram ?
 Reprehendunt intellegibilia, terrena sensuri sunt.

13. Hoc fecit hominibus qui uoluerunt irridere legem, ante-
 quam nossent ; non enim fuerunt mansueti. Intellegat Caritas
 uestra. Exstitit quaedam perditissima secta manichaeorum ;
 acceptas scripturas et lectas irrisit : reprehendere uoluit quod
 5 non intellegebat, et exagitando et reprehendendo non intelle-
 cta, multos illaqueauit. Sed humilati sunt, qui hoc facere uo-
 luerunt, usque ad terram. Non sunt permisi intellegere cae-
 lestia, terrena sapuerunt. Quidquid audis in fabulis ipsorum,
 nonnisi blasphemia est, et quaedam figmenta imaginum cor-
 10 poralium : quandoquidem uolentes intellegere Deum, usque
 ad lucis istius uisibilis cogitationem uenerunt, ultra ire non
 potuerunt ; et tales campos lucis fecerunt in regno Dei, qua-
 lem uidebant hunc solem, quasi fructum lucis illius. Totum
 autem hoc quod per terram carnis tangitur, terra est Deo.
 15 Habemus enim unde uideamus, unde audiamus, unde odorem
 us, unde gustemus, unde tangamus. Caro ista per quinque
 nuntios quosdam, quos appellamus sensus, percipit nonnisi
 corporalia ; intellegibilia uero et spiritalia mente capiuntur.
 Quia ergo illi obscuritatem scripturarum irriserunt, quae
 20 propterea clausae erant, ut pulsantes exercerentur, non ut
 paruulis negarentur, humilati sunt usque ad terram, ut cogi-
 tare amplius non possent, quam quod per terram percipitur.
 Per terram quid dico ? Per carnem. Caro enim ista terra est, et
 de terra facta est. Quidquid per oculos capis, ad terram perti-
 25 net ; quidquid per aures, quidquid per olfactum, quidquid per
 gustum, quidquid per tactum, ad terram pertinet, quia per
 terram percipitur. Illi ergo non ualebant intellegere intellegen-
 tiam, cuius non est numerus ; quia, *Intellegentiae eius*

PL
1908

non est numerus. Reprehendentes scripturas mysticis quibusdam rebus salubriter tegentes intellegentiam, ut paruuli exerceantur, et ipsa reprehensione immites facti, quod contrarium est mansuetis, humilati sunt usque ad terram, ut incorporalem Deum sentire non possent, et quidquid de Deo cogitarent, nonnisi corporaliter cogitarent.

7. **14.** *Humilans* ergo est *Deus peccatores usque ad terram*. Quid ergo debemus facere nos, si nolumus humiliari usque ad terram? Quia magnum est proficere usque ad intellegibilia, magnum est proficere usque ad spiritalia, magnum est eo peruenire cor, ut nouerit esse aliquid quod non per loca extendatur, nec per tempora uarietur. Qualis est enim species sapientiae? quis illam cogitat? Longa est? quadra est? rotunda est? modo hic et modo ibi est? Cogitat sapientiam nescio quis in oriente, cogitat illam alius in occidente: si bene illam cogitant, in tanta locorum diuersitate positi, ambobus tota praesto est. Quid est hoc? quis illud capit? Istam substantiam, istam quamdam diuinam incommutabilemque naturam quis capit? Noli festinare, poteris capere. Audi quod sequitur: *Incipite Domino in confessione*. Hinc incipe, si uis peruenire ad intellegentiam perspicuam ueritatis. Si uis a uia fidei perduci ad possessionem speciei, incipe in confessione. Te prius accusa; te accusato, Deum lauda. Inuoca quem nondum nosti, ut ueniat et sciatur: non ut ipse ueniat, sed ut te ad se perducatur. Quomodo ipse uenit unde numquam discedit? Ipsa est enim perfectio sapientiae; ubique est, et longe est a malis; ubique est, inquam, et longe est a malis qui ubique sunt. Rogo uos, a quibus longe est quod ubique est? Vbi putatis, nisi quia iacent in dissimilitudine sua, exterminantes in se similitudinem Dei? Dissimiles facti recesserunt; reformati redeant. Vnde, inquit, reformabimur? quando reformabimur? *Incipite Domino in confessione*. Post confessionem quid? Sequantur bona opera. *Psallite Deo nostro in cithara*. Quid est: *in cithara*? Quod iam exposui, sicut illud in psalterio psalmus, sic et cithara; non solum uoce, sed et opere. *Psallite Deo nostro in cithara*.
8. **15.** Ecce confitemini, operamini opera misericordiae: *psallite Deo nostro*. Cui *Deo nostro*? *Qui cooperit caelum nubibus*. Quid est: *Qui cooperit caelum nubibus*? Qui contegit scripturam figuris et sacramentis. Ille qui humilatur peccatores usque ad terram, ille qui suscipit mansuetos, *cooperit caelum nubibus*. Et quis uideat caelum quod coopertum est nubibus? Noli timere; audi quod sequitur: *Qui cooperit caelum nubibus, qui parat terrae pluuiam*. *Qui cooperit caelum nubibus*, expauiisti, quia

14, 18 uenias *plures codd.*26 praecinite *Prosp. cum Vulg.*15, 2 operit *Prosp.*8/9 qui pesat terrae pluuiam *a, om. Prosp.*

10 non uides caelum ; cum pluerit, fructificabis, et serenum uidebis. *Cooperit caelum nubibus, qui parat terrae pluuiam* : forte hoc fecit Dominus Deus noster. Nisi enim haberemus occasionem obscuritatis scripturarum, ista uobis non diceremus, quibus gaudetis. Haec ergo fortasse pluuiam est ad
 15 quam gaudetis. Exprimi uobis per linguam nostram non posset, nisi Deus nubibus figurarum caelum scripturarum cooperiret. Ad hoc ergo ille cooperit caelum nubibus, ut paret terrae pluuiam. Ad hoc obscura esse uoluit dicta prophetarum, ut haberent postea serui Dei quod interpretando influerent
 20 super aures et corda hominum, excipientium de nubibus Dei saginam laetitiae spiritualis. *Qui cooperit caelum nubibus, qui parat terrae pluuiam.*

16. *Qui exoriri facit in montibus fenum, et herbam seruituti hominum.* Ecce fructus pluuiam. *Qui exoriri, inquit, facit in montibus fenum.* Numquid non et in terra humili ? Sed quod magnum est, *in montibus.* ^{μ 1647}
 5 Montes dicit excelsos saeculi : aliqua magna dignitate praeditos, hoc loco montes accipe. Et non est mirum quia duo minuta misit nescio quae uidua in gazophylacium ; terra adtulit fenum, terra humilis ; et mons adtulit. Zacchaeus ille maior publicanorum ; hoc enim erat mirabilius, quia mons
 10 adtulit fenum. Quanto enim elati sunt homines, tanto auari sunt ; et quanto in hoc saeculo maiores, tanto plus amant diuitias suas. Vnde ille tristis abscessit, qui consilium uitae aeternae petebat a Domino, et appellauit eum magistrum bonum dicens : *Quid faciam ut uitam aeternam habeam ?* Et ille :
 15 *Serua mandata. Quae ?* Et dixit mandata legis. *Haec omnia feci a iuuentute mea. Vnum, inquit, tibi deest. Vis esse perfectus ? Vade, uende omnia tua quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo ; et ueni, sequere me.* Quid dixit Dominus ? Ecce mons es, accipe pluuiam, et da fenum. Quid
 20 enim daturus es ? nonne fenum ? Etenim ista omnia quae ecclesiae ad necessitates seruientium Deo dantur a diuitibus, quid sunt, nisi fenum ? Carnalia enim sunt, et ad tempus apparentia ; sed non inde aliquid carnale conquiritur. De rebus uilibus quid emas adtende. Apostolus enim ait, ostendens fe-
 25 num esse illud : *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus ?* Et audi quia carnalia fenum sunt. *Omnis caro fenum ; et omnis claritas hominis ut flos feni.* Ergo ille tristis abscessit ; et ait Dominus : *Quam difficile diues intrat in regnum caelorum !* Hoc ergo magnum, quia *exoriri*

16, 7 cfr Marc. 12, 42. 8 cfr Luc. 19, 2-8. 14/18 Matth. 19, 16-21. 25
 1 Cor. 9, 11. 27 Isai. 40, 6. 23/29 Matth. 19, 23.

10 complueris *codd.*, cum plueris *Am. Er.*
Prosp.

16, 1 exoriri facit] a, producit

30 *facit in montibus fenum. Et quomodo exoriri facit in montibus fenum, si diues ille, audito quod res suas deberet dare pauperibus, tristis abscessit? Quomodo postea respondit apostolis contristatis? Quae hominibus difficilia sunt, Deo facilia sunt.* Ergo ille *exoriri facit in montibus fenum, cui omnia facilia sunt. Nam nihil esset sterilius durissimis montibus. Pluit ille qui facit exoriri in montibus fenum, et herbam seruituti hominum. Cui seruituti? Ipsum Paulum adtende: Nos autem, inquit, seruos uestros per Iesum Christum. Qui dicebat: Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus, seruum se dixit. Seruimus enim uobis, fratres. Nemo se nostrum dicat quasi maiorem uobis esse. Erimus maiores, si fuerimus humiliores: Quicumque autem uult esse maior uestrum (Domini sententia est) erit uester seruus. Ergo exoriri facit in montibus fenum et herbam seruituti hominum. Paulus quidem apostolus manibus suis uiuens, ipsum fenum montium noluit accipere; uoluit indigere; sed tamen montes dabant fenum. Num quia ille noluit accipere, propterea montes dare non deberent, ut steriles remanerent? Debetur pluuiæ fructus, debetur seruo 50 cibus, sicut Dominus ait: Manducate quae ab ipsis sunt. Et ne putarent aliquid de suo donare: Dignus est enim, inquit, operarius mercede sua.*

17. Itaque, fratres, quoniam contigit iam ex ista occasione aliquid loqui uobis¹, maxime quia loquimur, talia nos non quaerentes a uobis, et ideo liberius dicimus; sed etsi quaereremus, fructum uestrum quaereremus, et non uestras opes, sed uestram iustitiam; tamen admoneo breuiter, quoniam iam multa diximus, et aliquando sermo finiendus est: si uultis non esse steriles, ut reddatis pro pluuiâ fecunditatem, ne damnetur postea sterilitas uestra (minatur enim Deus terrae sterili et spinosae ignem, sicut fructuosae horreum parat), efficite ut uos ipsos exigatis, efficiamini exactores uestri. Christus tacitus exigit; et maior est uox tacentis, quia in euangelio non tacet. Non enim uere tacet, cum dicit: *Facite uobis amicos de mammona iniquitatis, ut et ipsi recipiant uos in aeterna tabernacula.* Non tacet ipse: audite uocem eius. Nemo enim uos potest exigere, nisi forte exactione opus est, ut qui uobis in euangelio seruiunt, petant a uobis. Si ad hoc uentum fuerit, ut petant; uidete ne quod uos a Deo petitis, frustra petatis. Ergo estote exactores uestri, ne aliquid illi qui uobis in euan-

33/34 Matth. 19, 26. 38 II Cor. 4, 5. 42 Matth. 20, 26. 50 Luc. 10, 8.7. 17, 8 cfr Hebr. 6, 7.8. 12 Luc. 16, 9.

33 difficilia] omnes codd., impossibilia edd. 47 noluit plures codd. Am. 17, 4 uestras] nostras plures codd.

¹ Cfr *Enarr. in ps. CIII*, serm. 3, 9-12.

gelio seruiunt, non dico petere cogantur, nam forte nec coacti
 20 petunt ; sed ne silentio uos arguant. Vnde scriptum est : *Beatus qui intellegit super egenum et pauperem*. Cum dicit : *qui intellegit super egenum et pauperem*, non exspectat ut petat. Intellege super illum. Alius te quaerit indigens, alium tu debes quaerere indigentem. Vtrumque dictum est, fratres
 25 mei, et : *Omni petenti te da*, modo lectum est ; et alio loco scriptura dicit : *Sudet eleemosyna in manu tua, quousque inuenias iustum cui eam tradas*. Alius est qui te quaerit, PL
 alium tu debes quaerere. Nec eum qui te quaerit relinquis 1911
 inanem ; *Omni enim petenti te da* : sed alius est quem tu
 30 debes quaerere ; *Sudet eleemosyna in manu tua quousque inuenias iustum cui des*. Numquam hoc facietis, nisi aliquid de rebus uestris sepositum habueritis, quod cuique placet pro necessitate rei familiaris suae, tamquam debitum quasi fisco reddendum. Si non habet rempublicam
 35 suam Christus, non habet fiscum suum. Fiscus enim scitis quid sit ? Fiscus saccus est ; unde et fiscellae et fiscinae dicuntur. Ne putetis quia aliquis draco est fiscus, quia cum timore auditur exactor fisci ; fiscus saccus est publicus. Ipsum habebat Dominus hic in terra, quando loculos habebat ; et
 40 ipsi loculi Iudae erant commissi. Iudam traditorem patiebatur Dominus et furem, et in ipso ostendens ubique patientiam suam ; tamen illi qui conferebant, in loculos Domini conferebant. Nisi forte putatis, quia Dominus ibat, et petebat, aut indigebat, cui angeli seruibant, qui de quinque panibus tot
 45 milia hominum paut. Quare ergo egere uoluit, nisi ut daret exemplum montibus, ut parerent fenum, ne contra pluuiam sterilitatem redderent ? Praecidite ergo aliquid, et deputate aliquid fixum, uel ex annuis fructibus, uel ex quotidianis quaestibus uestris. Nam quasi de uiuo uideris dare, et necesse
 50 est ut trepidet manus tua, quando illam porrigis ad id quod non deuoueras. Exime aliquam partem reddituum tuorum. Decimas uis ? Decimas exime, quamquam parum sit. Dictum est enim quia pharisaei decimas dabant : *Ieiuno bis in sabbato, decimas de omnium quaecumque possideo*. Et quid ait Dominus ? *Nisi abundauerit iustitia uestra plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum*. Et ille super quem debet abundare iustitia tua, decimas dat ; tu autem μ 1649
 nec millesimam das. Quomodo superabis eum cui non aequaris ? *Qui cooperit caelum nubibus, qui parat terrae pluuiam ; qui exoriri facit in montibus fenum, et herbam seruituti hominum*.
 60

20 Ps. 40, 2.

25 Luc. 6, 30.

39/40 cfr Ioh. 12, 6.

53 Luc. 18, 12.

55 Matth. 5, 20.

48 fixum] fisco *plures codd.* (*subaudi 'Christi'*) 49 de uiuo] *aliquot codd.*, diuino edd. 51 deuoueras] *aliquot codd.*, debueras edd.

9. **18.** *Et dat pecoribus escam ipsorum.* Pecora ista dicit, greges Dei. Non fraudat Deus gregem suum esca sua per homines, quorum seruituti herbam facit exoriri. Vnde dicit apostolus : *Quis pascit gregem, et de lacte gregis non percipit?* *Qui dat pecoribus escam ipsorum, et pullis coruorum qui inuocant eum.* Hoc forte putabimus, quia corui Deum inuocant, ut det illis escam? Ne hoc cogitatis, irrationalem animam inuocare Deum; non nouit anima inuocare Deum, nisi sola rationalis. In figura accipite dictum, ne
 10 putetis, sicut impii quidam dicunt, reuolui animas humanas ad pecora, ad canes, ad porcos, ad coruos. Hoc a cordibus uestris excludite, et a fide uestra. Anima humana facta est ad imaginem Dei: non dabit imaginem suam cani et porco. Quid est ergo: *Et pullis coruorum qui inuocant eum?*
 15 *Qui sunt pulli coruorum?* Israelitae se solos iustos esse dicebant, quia legem acceperant; ceteros omnes omnium gentium homines peccatores dicebant. Et uere omnes gentes in peccato, in idololatria, in adoratione lapidum atque lignorum erant; sed numquid sic remanserunt? Etsi non ipsi
 20 corui patres nostri, tamen pulli coruorum nos ipsi inuocamus Deum. *Dat pecoribus escam ipsorum, et pullis coruorum qui inuocant eum.* Ipsi sunt pulli coruorum, quibus dicit Petrus: *Quia non corruptibili argento uel auro redempti estis de superuacua uestra consuetudine a parentibus uestris*
 25 *tradita.* Proficientes enim pulli coruorum qui simulacra colere uidebantur parentum suorum, conuersi sunt ad Deum. Et audis modo pullum corui inuocantem unum Deum. Quid ergo? dimisisti patrem tuum, dicis pullo corui? Dimisi plane: ille enim coruus non inuocans Deum, ego pullus corui
 30 inuoco Deum. *Et pullis coruorum qui inuocant eum.*
 10. **19.** *Non in potentatu equi uoluntatem habebit.* Potentatus equi est superbia. Videtur enim equus ueluti ad suggestum hominis accommodatus, ut altior incedat. Et reuera est in eo ceruix, indicans quamdam superbiam. Non se extol-
 5 lant homines in suis dignitatibus, non se sublimes putent honoribus; caueant ne equo indomito praecipitentur. Vide enim quid dictum est in alio psalmo: *Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur.* Hoc est, illi in honoribus temporalibus, nos in nomine Domini
 10 Dei nostri magnificabimur. Propterea illis quid accidit? Vide-te quid sequitur: *Illis obligati sunt pedes, et ceciderunt; nos uero surreximus, et erecti sumus. Non in potentatu equi*

18, 4 1 Cor. 9, 7. 12 cfr Gen. 1, 26. 23 1 Petr. 1, 18. 19, 7 Ps. 19, 8.9.

18, 1 et] qui a (cfr l. 5), om. Prosp. 6 inuocantibus Prosp. 19, 1 fortitudine Prosp.

uoluntatem habebit ; nec in tabernaculis uiri bene sentiet. In tabernaculis, inquit, uiri. Est enim tabernaculum Domini, ipsa sancta ecclesia toto orbe diffusa. Haeretici diuidentes se ab ecclesiae tabernaculis, sibi tabernacula posuerunt : non in ipsis tabernaculis uiri bene sentiet Deus. Sed pullum coruorum adtende dicentem : *Elegi abici in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Et enim si alicui bono, pio, confitenti infirmitatem suam, pullo corui inuocanti Deum, contingit forte in ecclesia carere honore μ 1650 temporali ; non ita extra ecclesiam, non sibi facit extra ecclesiam tabernaculum, in quo non bene sentiat Deus ; sed quid dicit ? *Elegi abici in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Nec in tabernaculis uiri bene sentiet.*

11. **20.** Sed quid adiungit ? *Bene sentiet Dominus in timentibus eum, et in his qui sperant in misericordia eius.* Bene sentit Dominus in timentibus eum ; sed numquid sic timetur Deus, quomodo et latro ? Nam et latro timetur, et bestia timetur, et homo iniustus et potens multum timetur. *Bene sentiet Dominus in timentibus eum :* sed quomodo timentibus eum ? *Et in his qui sperant in misericordia eius.* Ecce timuit eum Iudas traditor Christi, sed non sperauit in misericordia ipsius. Postea enim paenituit eum quod tradiderit Dominum, et dixit : *Peccaui, quia tradidi sanguinem iustum.* Bene quidem timuisti ; sed si sperares in misericordia eius quem timuisti. Ille desperando abiit, et laqueo se suspendit. Ergo sic time Dominum, ut speres in misericordia eius. Si times latronem, ab alio speras auxilium, non ab eo quem times ; postcis auxilium ab eo quem non times, aduersus eum quem times. Si sic times Deum, et ideo times Deum quia peccator es, a quo accepturus es auxilium aduersus Deum ? Quo iturus es ? quid facturus ? Vis ab illo fugere ? Ad ipsum fuge. Vis fugere ab irato ? Fuge ad placatum. Placabis autem eum, si speres in misericordia ipsius ; atque ita de cetero peccare caueas, ut de praeteritis depreceris, ut tibi dimittantur a Domino, cui est honor et imperium cum Patre et Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

18 Ps. 83, 11. 20, 10 sqq. cfr Matth. 27, 4-5.

13/14 bene sentiet] a, beneplacitum est ei *Prosp.* 20, 1 beneplacitum est domino *Prosp.* 1/2 super timentes *Prosp.* 2 his] eos *Prosp.* misericordiam *Prosp.*

IN PSALMVM CXLVII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Meminit Caritas uestra de psalmo quem modo cantauimus, in hodiernum diem nos distulisse sermonem. Ipse enim erat, et die dominico lectus est, et tractandus ipse susceptus. Sed quia euangelica lectione tunc permoti, prae magnitudine
 5 timoris nostri et uestrae utilitatis immorati sumus in eo quod nobis Dominus diem nouissimum commendauit, cautosque nos et uigilantes expectare uoluit aduentum suum; terrens etiam exemplo, ne damnet iudicio, sic futurum dicens aduentum filii hominis, sicut in diebus Noe: manducabant et bibe-
 10 bant, emebant, uendebant, nubebant, uxores ducebant, donec introiret Noe in arcam, et uenit diluuium, et perdidit omnes. Solliciti ergo et magno timore concussi (quis enim si credit, non timeat?), in eo sumus, quantum potuimus, immorati, ut de uestris moribus uitaque uestra et omnium nostrum sermo
 15 produceretur, quo possimus illum diem non solum securi expectare, sed etiam desiderare. Si enim amamus Christum, utique aduentum eius desiderare debemus. Peruersum enim est, et nescio utrum uerum, quem diligis timere ne ueniat; orare: *Adueniat regnum tuum*, et timere ne exaudiaris. Vnde
 20 autem timor? quia iudex uenturus est? Numquid iniustus? numquid maleuolus? numquid inuidus? numquid postremo ab altero expectans nosse causam tuam; ne forte ille quem instruxisti, uel praeuaricatione te decipiat, uel minori facundia et facultate deficiens, innocentiae tuae bonum uerbis de-
 25 monstrare non possit? Nihil horum. Quis ergo uenturus est? μ 1651
 quare non gaudes? Quis uenturus est iudicare te, nisi qui uenit iudicari propter te? Non timeas accusatorem, de quo ipse dixit: *Princeps huius mundi missus est foras*. Non timeas malum aduocatum; ille enim tibi modo aduocatus est, qui
 30 tunc iudex futurus est. Ille erit, et tu, et causa tua; sermo causae tuae, testimonium conscientiae tuae. Quisquis ergo futurum iudicem times, praesentem conscientiam tuam modo corrige. Parumne tibi est quod praeterita non requiret? Sine reliquo spatio temporis tunc iudicabit; sed cum quanto spa-
 35 tio temporis modo praecipit? Tunc iam corrigi non licebit; modo quis prohibet? Hoc cum uehementer commendaremus PL 1914
 dominico die, quia reuera, quia prope hoc solum dicendum est; non parum temporis effluxit, et coacti sumus hunc psalmum susceptum ad tractandum, in hunc diem differre. Modo

CXLVII, 1, 6 cfr Matth. 24, 37.42. 9 cfr Luc. 17, 26. 19 Matth. 6, 10.
 28 Ioh. 12, 31.

CXLVII, 1, 34/35 sed quod cum ... praecipit, tunc etiam *Er. Lou.*

40 ipse praesto est ; intendamus in eum, immo in Deum qui hos sermones per misericordiam suam in Spiritu suo dispensare dignatus est, ita ut ipse nouit expedire infirmitatibus nostris. Quis enim aeger consilium medico dare audet ?

2. Cum legeretur, credo aut omnes aut multos uestrum animaduertisse quod habeat aliquos uersus ad quos aperiendos pulsandum est, maximeque ubi ait : *Qui dat niuem uelut lanam, nebulam uelut cinerem spargit : qui mittit crystallum suum*
 5 *uelut frusta panis ; in faciem frigoris eius quis subsistet ?* His enim auditis, quisquis ea accipit ad litteram, opera quidem diuina cogitauit. Quis enim dat niuem, nisi Deus ? et quis nebulam spargit, nisi Deus ? crystallum quis durat, nisi ipse ? Et habent haec tria similitudines congruas oppositas. Neque
 10 enim dissimilis est lana niui, aut cinis nebulae, aut frusta panis candidi nitore et candore crystalli. Est enim crystallum species quaedam in modum uitri, sed candidum est. Hoc autem genus traditur ab eis qui nouerunt ; unde dubitare non debemus, quoniam fidelissima scriptura testimonium dicit :
 15 traditur ergo crystallum, durata per multos annos et non resoluta niue, ita congelascere, ut resolutio non facilis sit. Niuēs praeteritae hiemis facile dissoluit aestas adueniens ; non enim eis ad confirmandam duritiam accessit annositas. Vbi autem niues multae per annos multos super inuicem missae fuerint,
 20 et copia sua uiolentiam aestatis euicerint, non aestatis unius, sed multarum, praesertim in his terrae partibus, id est in aquilonia plaga, ubi nec aestate sol perferuentissimus inuenitur ; ipsa diuturna et annosa duritia reddit hanc speciem quae crystallum dicitur. Intendat Caritas uestra. Quid est ergo
 25 crystallum ? Nix est glacie durata per multos annos, ita ut a sole uel igne facile dissolui non possit. Hoc propterea aliquanto diutius exposuimus, quia multi ignorant ; nec illi qui hoc forte norunt, de re quam nouerunt onerosum debent habere sermonem, adhibitum non propter se, sed propter eos qui non nouerunt.
 30 Haec ergo cum audistis personante lectore, non dubito uos diuersa cogitasse ; dixisse aliquos, et uerum dixisse : Magna opera Domini, unde particula quaedam commemorata est, et ipsa terrena, et prope omnibus annis nota, quomodo
 35 ningat Deus, quomodo nebulam spargat, quomodo etiam crystallum solidet ; alios dixisse sibi. Putasne sine causa ista in scripturis posita sunt, aut uere hoc totum habent quod sonant ? non nobis aliquid innuit nix ista et lana, nebula et cinis, crystallum et panis ? Sed quare sic scriptura loqui uoluit, per quasdam quasi caligines similitudinum ? quanto melius apertius loqueretur ? Quare uel quaero uel haesito, quid
 40 sibi illa uerba exigant ? quare in audiendo uel laboro ? quare plerumque audito psalmo in doctus abscedo ? Hoc est quod

2, 11 candido *edd.*

paulo ante dixi : Patere te curari ; ita sanandus es. Multum
 superbus et praeceps est aeger qui et medicum monere audet,
 45 etiam hominem. Consiliumne audebit dare aeger medico ? Vbi
 homo aegrotat, et Deus curat, magnum pietatis et sanitatis
 initium est, antequam scias quare quid dictum sit, credere ita
 dici debuisse ut dictum est. Haec enim pietas faciet te capa-
 cem ut quaeras quod dictum est, et cum quaesieris inuenias,
 50 et cum inueneris gaudeas. Adsit ergo nobis apud Dominum
 Deum nostrum iste affectus precum uestrarum ; et si non
 propter nos, certe propter uos donare dignetur quod hic ab-
 sconditum latet. Modo ergo putate nos, quoniam cuiusdam
 spectaculi et editionis diuinae diem promisimus, pronuntiat
 55 his uersibus et nondum expositis, inuolutas quasdam Editoris
 nostri sarcinas protulisse. Vtique ad hoc inuolutae proferun-
 tur, ut euolutae exspectentur ; uos autem non tantum in-
 tueri, sed et uestiri paramini.

3. Dixeramus autem die dominico, si meminit Caritas
 uestra, qui adfuistis, ipsam euangelicam lectionem, quae nos
 diutius tenuit, ut psalmi expositio differretur, congruam le-
 ctam fuisse eidem psalmo. Hoc tunc diximus, sed ostendere
 5 non ualuimus, quia psalmum distulimus. Hodie itaque de-
 monstranda est et ipsa congruentia. In euangelica illa lectione
 territi sumus de die nouissimo. Terror ille securitatem partu-
 rit ; territi enim praecauemus, praecauentes securi erimus.
 Quomodo enim praepostera securitas in terrores impellit, ita
 10 ordinata sollicitudo securitatem parit. Territi autem sumus,
 ne praesentem uitam deficientem, uolaticam, transitoriam, sic
 amemus, quasi alia nulla sit ; si enim alia nulla est, amemus
 hanc. Si alia uita nulla est, feliciores nobis sunt qui ad am-
 phitheatrum hodie uigilarunt. Quid enim ait apostolus ? *Si in*
 15 *hac uita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores su-*
mus omnibus hominibus. Est ergo alia uita. Interroget quisque
 Christum in fide sua ; sed dormit fides. Merito fluctuas, quia
 Christus dormit in nauis. Iesus enim dormiebat in nauis, et nauis
 fluctuabat in aquis et tempestatibus multis. Fluctuat ergo
 20 cor, quando Christus dormit. Christus semper uigilat ; quid
 est ergo : Christus dormit ? Fides tua dormit. Quid adhuc du-
 bitationis tempestate iactaris ? Excita Christum, excita fidem
 tuam: conspice oculis fidei uitam futuram, propter quam cre-
 didisti, propter quam signo eius signaris, qui propterea duxit
 25 hanc uitam, ut tibi ostenderet quam sit contemnenda quam
 diligebas, et quam sit speranda quam non credebas. Si ergo

3, 14 I Cor. 15, 19. 18 cfr Matth. 8, 24.25.

47 initium] *opt. codd.*, indicium *edd.* credere] *opt. codd.*, crede *edd.* 54 et]
om. Er. Lou. 57 spectentur *Flor.* 3, 17 Christum] *A et cet. codd.*, uestrum
edd. 21/22 dubitatione ut *uel* dubitatione *uelut quidam codd.*

fidem excitaueris, et oculos eius in nouissima miseris, futurum-^{μ 1653}
 que saeculum in quo gaudebimus post alterum Domini aduen-^{PL}
 tum, post iudicium peractum, post traditum sanctis regnum¹⁹¹⁶
 30 caelorum, si illam uitam cogitaueris, et illius uitae negotium
 otiosum, de quo saepe locuti sumus, carissimi; non fluctuabit
 negotium nostrum, otiosum negotium plenum solius dulcedi-
 nis, nulla interpellatum molestia, nulla fatigatione sauciatum,
 nulla nube perturbatum. Negotium nostrum quod erit? Lau-
 35 dare Deum, amare et laudare; laudare in amore, amare in
 laudibus. *Beati qui habitant in domo tua; in saecula saeculo-
 rum laudabunt te.* Quare, nisi quia in saecula saeculorum ama-
 bunt te? Quare, nisi quia in saecula saeculorum uidebunt
 te? Hoc ergo, fratres mei, quale spectaculum erit in uisione
 40 Dei? Vident homines uenatorem, et delectantur: uae miseris,
 si non se correxerint! Qui enim uident uenatorem, et delectan-
 tur, uidebunt Saluatorem, et contristabuntur. Quid illis mise-
 rius, quibus Saluator salutis non erit? Non ergo mirum quia
 illis quibus uoluptati est homo pugnans, non erit salutis Deus
 45 liberans. Nos autem, fratres, si nos in eius membris memini-
 mus, si concupiscimus, si perseueramus, uidebimus et gaude-
 bimus. Erit illa ciuitas purgatis omnibus ciuibus suis, nullo
 admixto seditioso aut turbulento; inimicus ille qui modo in-
 uidet, ne ad illam patriam ueniamus, illic cuiquam insidiari
 50 non potest; quia nec esse ibi permittitur. Si enim modo ex-
 cluditur de corde credentium, quomodo excludetur de ciuitate
 uiuentium? Quid erit, fratres, quid erit, rogo uos, esse in illa
 ciuitate, de qua loqui tantum gaudium est? Huic futurae
 uitae corda praeparare debemus; quisquis ei cor praeparaue-
 55 rit, totam istam contemnit; contemta ista securum facit ex-
 spectare diem de quo exspectando Dominus terruit.

4. Cum ergo psalmus iste dicat nobis et cantet de illa uita
 futura, euangelium autem terruerit de praesenti; psalmus
 facit amorem futurae, euangelium facit timorem praesentis.
 Nec de futura delectatione tacetur in litteris Noui Testamenti,
 5 et multo magis in eis, ubi non tamquam cum inuolucris quibus-
 dam proferuntur illa quae intellegenda sunt; sed ibi uidentur
 aperta, ut hic intellegantur obscura. Cum ergo diceret nobis
 euangelium: Obseruate diem nouissimum uenturum, diem
 aduentus Filii hominis; quia illos male inuenturus est, qui
 10 modo securi sunt, ideo quia peruerse securi sunt; securi sunt
 enim in uoluptatibus saeculi, cum deberent esse securi domitis
 cupiditatibus saeculi; iam utique illi uitae nos praeparauit
 apostolus, in uerbis quae tunc etiam commemorauit: *De ce-
 tero, fratres, tempus breue est: reliquum est ut qui habent uxo-
 15 res, tamquam non habentes sint; et qui emunt, tamquam non
 ementes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui flent,*

tamquam non flentes ; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes sint : praeterit enim figura huius mundi. Volo uos sine sollicitudine esse. Qui gaudium totum suum totamque felicitatem suam constituit in manducando, bibendo, uxorem ducendo, emendo, uendendo, utendo mundo isto, sine sollicitudine est et talis, sed praeter arcam : uae illi a diluuiio. Quisquis autem, siue manducat, siue bibit, siue aliquid agit, omnia in gloriam Dei facit ; et si aliqua tristitia est de rebus saecularibus, sic flet, ut intus in spe gaudeat ; et si aliqua laetitia est in rebus saecularibus, sic gaudet, ut intus spiritaliter timeat, nec donet se corrumpendum felicitati, nec se det aduersitati frangendum (hoc est enim flere tamquam non flentem, et gaudere tamquam non gaudentem) ; quisquis et si habet uxorem, eius infirmitati compatiens, reddit, non exigit debitum ; aut si propter propriam infirmitatem ducit uxorem, plangens potius quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens quia duxit, quisquis uendit quod nouit quia etsi maneret, beatum non faceret ; quisquis quod emit, nouit quia transiet ; et de his omnibus etsi abundantibus, etsi circumfluentibus non praesumit, facitque ex eo quod habet, misericordiam cum eo qui non habet, ut et ipse accipiat quod non habet, ab illo qui omnia habet ; quisquis talis est, securus exspectat diem nouissimum, quia non est praeter arcam ; iam inter ligna imputribilia computatur, ex quibus arca fabricatur. Non ergo timeat uenturum Dominum, sed speret, et desideret ; non enim ueniet illi ad inferendas poenas, sed ad finiendas molestias. Hoc autem fit desiderio illius ciuitatis. Quod ergo monuit euangelium, impletur eius ciuitatis desiderio, quam psalmus cantat : ita congruit euangelium huic cantico.

Vers. 12.

5. Et quam ciuitatem psalmus iste cantat, audiamus. Audiamus, et cantemus ; gaudium nostrum, cum hoc audimus, canticum Dei nostri est. Non enim tantum cantamus, quando uoce et labiis sonamus canticum ; est et canticum intus, quia sunt et aures cuiusdam intus. Voce cantamus, ut nos excitemus ; corde cantamus, ut illi placeamus. *Aggaei et Zachariae* psalmus dicitur. Aggaeus et Zacharias prophetae fuerunt, Erant autem prophetae isti iam in captiuitate Ierusalem illius, quae in terra portauit umbram cuiusdam caelestis. In illius ergo ciuitatis captiuitate cum essent in Babylonia, prophetauerunt prophetae isti reparationem Ierusalem, prophetauerunt ciuitatem nouam ex reparatione ueteris, liberato populo a captiuitate. Agnoscimus et istam captiuitatem, si uere agnoscimus nostram peregrinationem. In hoc enim mundo, in his tribulationibus saeculi, in hac turba multiplici scandalo-

23 cfr 1 Cor. 10, 31.

39 cfr Gen. 6, 14.

5, 7 sqq. cfr 1 Esdr. 5, 1 ; 6, 14.

4, 37 quod non habet] *om. codd. Am.*44 quam] *codd., quod edd.*

5, 6 aggaei]

rum, quodam modo in captiuitate gemimus ; sed erigemur :
 praenuntiatur ciuitas nostra noua futura aequalis. Nam et
 post istorum prophetationem, et uisibiliter contigit, ut totum
 explicaretur quod ad persoluendam imaginem pertinebat.
 20 Reparata est Ierusalem post septuaginta annos captiuitatis.
 Sic Ieremias propheta septuaginta annis, septenario illo nu-
 mero omnem uolubilitatem huius temporis signat ; septenario
 enim numero uoluuntur dies hi, sicut nostis ; iidem abeunt,
 iidem redeunt. Post septuaginta ergo annos, cum prophetauit
 25 Ieremias reparari ciuitatem Ierusalem, factum est, ut et ibi PL
 significaretur imago futurorum ; significatum est nobis post 1918
 omnem istam uolubilitatem temporis, quae septenario numero
 uoluitur, futuram illam ciuitatem nostram iam in aeternitate
 in uno die. In illa quippe habitatione tempus non uoluitur,
 30 quia habitator ibi non labitur. Hanc cum uiderent in spiritu
 prophetae ; uidebant illam, dicebant de ista. Sed haec dice-
 bant de ista, quae in illam ducerent ; et illa omnia quae fie-
 bant secundum tempus, secundum corporales motiones, se-
 cundum actus hominum, signa erant et praenuntiationes futu- μ 1655
 35 rorum.

6. Audiamus iam cantari ciuitatem illam, et erigamur ad
 eam. Multum enim nobis eam commendat Spiritus Dei, infun-
 dens nobis amorem illius, ut ei suspiremus, et in peregrinatione
 ingemiscamus, et ad illam uenire desideremus. Amemus illam,
 5 et ipsum amare ambulare est. Ecce amemus illam ex ore sancto,
 ex ore prophetico et Dei Spiritu dicentis : *Collauda, Ierusalem, Dominum.*
 In captiuitate adhuc constituti, uident illos greges, immo unum gregem omnium ciuium, undi-
 que collectorum ad illam ciuitatem ; uident gaudium massae,
 10 post trituras, post uentilationes iam missae in horreum, nihil
 timentis, nihil laboris et molestiae patientis ; et adhuc hic
 positi, et in ipsa contritione conuersantes praemittunt gau-
 dium spei, et anhelant in illam, quasi coniungentes corda sua
 angelis Dei, et futuro illi populo secum in gaudio permansuro.
 15 *Collauda, Ierusalem, Dominum.* Quid enim factura es,
 o Ierusalem ? Transiet certe et labor et gemitus. Quid factura
 es ? aratura, seminatura, nouellatura, nauigatura es, nego-
 tiatura es ? Quid factura es ? An in illis operibus, quamuis
 20 bonis et de misericordia uenientibus, exerceri te adhuc oportet ?
 Considera numerum tuum, considera undique societatem
 tuam ; uide utrum aliquis esuriat, cui porrigas panem ;
 uide si aliquis sitiatur, cui des calicem aquae frigidae ; uide
 utrum aliquis modo apud te peregrinus est, quem hospitio recipias ;
 uide utrum aliquis sit aeger, quem uisites ; uide utrum

24 cfr Ier. 25, 12 ; 29, 10. 6, 21 sqq. cfr Matth. 25, 35.36.

alleluia *praem. a* (*nec habet Prosp.*) 21 prophetat *plures codd.* 6, 6 lauda *a Prosp.*

25 aliquis litiget, quem concordēs ; uide utrum aliquis moriatur, quem sepelias. Quid ergo factura es ? *Collauda, Ierusalem, Dominum* : ecce hoc est negotium tuum. Sicut solet in titulis scribi : Vtere felix : *Collauda, Ierusalem, Dominum*.

7. Estote Ierusalem, mementote de quibus dictum est : *Domine, in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Hi sunt qui modo gaudent talibus pompis ; inter illos sunt qui propterea hodie non uenerunt, quia munus est. Cui munus
 5 est ? cui damnum ? Aut unde munus ? aut unde damnum ? Non enim illi tantum qui talia edunt, damno feriuntur ; sed maiori damno percutiuntur, qui talia libenter intuentur. Illorum arca auro exinanitur ; istorum pectus iustitiae diuitiis
 10 exspoliatur. Plangunt plerique editores, uendentes uillas suas : quomodo debent plangere peccatores, perdentes animas suas ! Itane ad hoc clamauit Dominus dominico die : *Vigilate*, ut hodie sic uigilaretur ? Obsecro uos, o ciues Ierusalem ; ad-
 15 iuro uos per pacem Ierusalem, per redemptorem, per structorem, per rectorem Ierusalem, ut conuertatis pro illis preces ad Deum. Videant, sentiant quia nugantur ; et multum intenti in illa spectacula quae illis placent, aliquando et se spectent, sibi-
 20 que displiceant. In multis enim iam factum gaudemus ; et aliquando nos quoque ibi sedimus, et insaniuimus ; et quam multos putamus ibi nunc sedere, futuros non solum christi-
 25 nos, sed etiam episcopos ? Ex praeteritis futura conicimus : ex his quae iam facta sunt, quae Deus facturus est praenuntiamus. Vigilent preces uestrae ; non gratis gemitis, fratres. Prorsus illi qui euaserunt, deprecantes pro his qui periclitan-
 30 tur, quia et ipsi fuerunt in numero periclitantium, exaudiuntur ; et abstrahet Deus a captiuitate Babyloniae plebem suam, redimet omnino et eruet, et perficietur numerus sanctorum gestantium imaginem Dei. Non ibi erunt, quorum imaginem Deus in ciuitate sua spernet, et ad nihilum rediget ; quia et ipsi in ciuitate sua, hoc est Babylonia, imaginem eius ad nihilum redegerunt. Erit ille populus laudans Dominum, quem praeuidet modo Spiritus prophetiae, et dicit ut exsulemus in spe, et desideremus ipsam rem. *Collauda, Ierusalem, Dominum ; lauda Deum tuum, Sion. Collauda*, quia ex multis constas ; *lauda*, quia unum facta es. *Multi*, inquit
 35 apostolus, *unum sumus in Christo Iesu*. Quoniam ergo multi, collaudamus ; quoniam unum, laudamus. Iidem multi qui unum ; quia ille in quo unum, semper unus.

8. Quare, inquit haec Ierusalem, collaudo Dominum, et laudo Deum meum Sion ? Quae Sion, ipsa Ierusalem. Diuersis causis duo nomina. Ierusalem dicta est uisio pacis ; Sion dicta

7, 2 Ps. 72, 20. 34 I Cor. 10, 17.

7, 29 ipsi] *codd.*, in captiuitate sua et *add. Er. Lon.*

est speculatio. Videte si aliud sonant ista nomina, nisi specta-
5 cula, ne putent gentes se habere spectacula, et nos non habere.

Aliquando, dimisso theatro aut amphitheatro, cum coeperit ex
illa cauea euomi turba perditorum, aliquando tenentes in ani-
mo phantasias uanitatis suae, et memoriam suam pascentes
rebus non solum inutilibus, sed et perniciosis, gaudentes in eis
10 tamquam in dulcibus, sed pestiferis; uident plerumque, ut
fit, transire seruos Dei, cognoscunt ipso habitu uel uestis uel
capitis, uel fronte notos habent, et dicunt apud semetipsos et
secum: O miseros istos, quid perdunt! Fratres, rogemus Do-
minum pro beneuolentia ipsorum, quia bonum illud putant.
15 Bene nobis uolunt; sed qui diligit iniquitatem, odit animam
suam. Si odit animam suam, quomodo amabit animam
meam? Tamen ipsa peruersa et inani et uana beneuolentia,
si beneuolentia dicenda est, dolent nos perdere quod amant;
oremus ne perdant quod amamus. Videte qualem Ierusalem
20 exhortetur ad laudem, uel potius praesentiat laudaturam. Non
enim illius ciuitatis laudes, tunc cum uidebimus et amabimus
et laudabimus, uoce prophetica exhortandae et excitandae
sunt; sed propterea modo dicunt hoc prophetae, ut potent,
quantum possunt in hac carne constituti, futura gaudia beato-
25 rum, et eructantes in aures nostras, excitent amorem illius PL
ciuitatis. Ferueamus desiderio, non simus spiritu pigri. 1920

13. 9. Sed uidete qualem Ierusalem dicit laudaturam Deum,
et unde laudaturam: perfectione quadam beatitudinis. *Col-
lauda, inquit, Ierusalem, Dominum; lauda Deum
tuum, Sion.* Et quasi diceret: Vnde segura laudabo? *Quo-
5 niam confirmauit, inquit, uectes portarum tuarum.*
*Adtendite, fratres mei. Confirmauit, inquit, uectes porta-
rum tuarum.* Vectium confirmatio non est portarum aper-
tarum, sed clausarum: unde plerique codices habent: *Con-
firmauit seras portarum tuarum.* Adtendat Caritas
10 uestra. Conclusam Ierusalem dicit laudare Dominum. *Col-
lauda, Ierusalem, Dominum; lauda Deum tuum,
Sion.* Collaudamus modo, laudamus modo, sed inter scan-
dala. Multi quos nolumus, intrant; multi, etsi nolumus, exe-
unt; ideo crebrescunt scandala: *Et quoniam abundauit ini-* μ 1657
15 *quitas, ait Veritas, refrigescit caritas multorum:* propter in-
trantes, quos diiudicare non possumus, et exeuntes, quos
tenere non possumus. Quare hoc? Quia nondum perfectio,
nondum illa beatitudo. Quare hoc? Quia adhuc area, nondum
horreum. Tunc ergo quid, nisi ut non timeas tale aliquid futu-

8, 15 cfr Ps. 10, 6. 9, 14 Matth. 24, 12.

8, 12 fronte] forte aliquot codd. Er. 23 ut potent] aliquot codd., utpote edd.
25 et] om. edd. excitent] ut praem. edd. 9, 5 confortauit Prosp. uectes]
seras a Prosp. (cfr l. 9)

20 rum? *Collauda enim, Ierusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion; quoniam confirmauit uectes portarum tuarum. Confirmauit.* Non dixit: Apposuit, tantum: *Confirmauit uectes portarum tuarum.* Nemo exeat, nemo intret. Nemo exeat, gaudemus. Nemo intret, ti-
 25 memus. Nec hoc timeas; cum intraueris, dicetur; tantummodo esto in numero uirginum quae portarunt oleum secum.

10. Virgines enim illae animas significant. Non enim uere quinque erant, sed in quinque illis milia sunt. In numero illo quinario milia intelleguntur, non feminarum tantum, sed et uirorum; quia uterque sexus dicitur femina, quia ecclesia;
 5 et uterque sexus, hoc est ecclesia, dicitur uirgo. *Desponsauit uos uni uiro, uirginem castam exhibere Christo.* Paucorum est uirginitas in carne, omnium debet esse in corde. Virginitas carnis, corpus intactum; uirginitas cordis, fides incorrupta. Ergo dicitur uirgo tota ecclesia, et masculino genere appella-
 10 tur populus Dei: uterque sexus populus Dei, et unus populus, et unicus populus; et una ecclesia, et unica columba; atque in hac uirginitate milia sanctorum. Ergo quinque uirgines omnes animas intraturas in regnum Dei significant; non sine causa quinario numero, quoniam quinque sunt corporis sensus
 15 notissimi omnibus. Per quinque enim ianuas intrat aliquid per corpus ad animam: aut per oculos intrat quod concupiscas male, aut per aures, aut per olfactum, aut per gustum, aut per contactum. Per has quinque ianuas quisquis non admiserit corruptionem, inter quinque uirgines computatur. Admittuntur
 20 autem corruptiones per illicita desideria. Quid autem liceat et non liceat, pleni sunt libri scripturarum. Ergo opus est ut sis in illis quinque uirginibus. Non timebis quod dictum est: Nemo intret. Dicitur enim hoc, et fiet hoc; sed cum intraueris; nemo contra te claudet; sed te ingresso, claudentur portae Ierusalem, et firmabuntur uectes portarum eius. Nam tu
 25 si esse uolueris aut non uirgo corde, aut, etsi uirgo, inter fatuas uirgines, foris remanebis, et frustra pulsabis.

11. Quae sunt fatuae uirgines? Et ipsae quinque sunt; quae, nisi animae quae habent istam continentiam carnis, ut uitent corruptelas ab omnibus sensibus uenientes, quos sensus iam enumeravi? Vitant ueluti corruptiones uenientes undi-
 5 que, et non in conscientia gerunt bonum suum coram oculis Dei; sed placere inde uolunt hominibus, et iudicium sequuntur alienum. Fauores uulgi aucupantur; uiles sibi sunt, cum spectatoribus esse carae uolunt; non eis sufficit conscientia. Merito non portant oleum secum. Oleum autem est ipsa glo-

25 sqq. cfr Matth. 25, 4. 10, 5 II Cor. 11, 2.

22 non] *plures codd. Am., nondum Lou.* 25 ne *edd.* 25/26 dicitur tantummodo: esto *edd.*

10 riatio, propter nitorem et splendorem. Sed quid dicit apostolus? Vide uirgines sapientes portantes oleum secum: *Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gloriam, et non in altero.* Hae sunt ergo uirgines sapientes. Stultae autem accendunt quidem lampades; uidentur quidem
 15 lucere opera earum; sed deficient, et exstinguuntur, quia non de oleo interiore pascuntur. Et dormiunt omnes tardante sponso, quia ex utroque genere hominum obdormiscunt in mortem; et de illis fatuis, et de his sapientibus, tardante aduentu Domini, itur in mortem istam corporalem et uisibilem,
 20 quam somni loco scripturas ponere notum est omnibus christianis. Cum diceret de aegrotantibus apostolus: *Propterea in uobis, inquit, multi infirmi et aegri, et dormiunt sufficienter: Dormiunt, inquit, moriuntur.* Sed ecce uenturus est sponsus, et omnes surgent, sed non omnes intrabunt. Deficient opera
 25 stultarum uirginum, non habentium oleum conscientiae; non inuenient a quibus emant quod illis solebant uendere adulatorem. Ab iridentibus enim dicitur, non ab inidentibus: *Ite, emite uobis.* Petierant enim stultae a sapientibus, et dixerant eis: *Date nobis oleum, quia faces nostrae exstinguuntur.* Quid
 30 illae sapientes? *Ne forte non sufficiat nobis et uobis, ite potius ad uendentes, et emite uobis.* Hoc admonere erat: Quid uobis modo prosunt a quibus emere soletis adulationem? *Et cum eunt, inquit, intrarunt illae, et clausum est ostium.* Cum eunt corde, cum talia cogitant, dum se ab illa intentione alienant,
 35 et retro praeterita sua recordantur, eunt quasi ad uendentes; et non inueniunt tunc fauentes, non inueniunt tunc laudantes, a quibus solebant laudari, et quasi excitari ad bona opera, non robore bonae conscientiae, sed incitamento linguae alienae.

12. Et illud quod dictum est: *Ne forte non sufficiat nobis,* magna consideratione humilitatis dictum est. Oleum enim quod gestamus in conscientia, iudicium est nostrum de nobis ipsis, quales simus; et difficile est ut de se quisque perfecte
 5 iudicet. Fratres mei, quantumlibet homo proficiat, quantumlibet se ad anteriora extendat, et praeterita obliuiscatur, si iam dicit sibi: Bene est, procedit regula de thesauris Dei, examinat ad liquidum; et quis gloriabitur castum se habere cor? et quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Sed quid
 10 dixit scriptura? *Iudicium sine misericordia illi qui non fecit misericordiam.* Quantumcumque proficias, sperabis in misericordiam. Nam si iustitia sine misericordia prolata fuerit, in quolibet quod damnet inueniet. Quae nos consolatur scriptura? Quae hortatur ad misericordiam faciendam, ut omnino
 15 crebrescamus in erogando quod amplius habemus. Multa

PL
1922

autem superflua habemus, si nonnisi necessaria teneamus ;
 nam si inania quaeramus, nihil sufficit. Fratres, quaerite quod
 sufficit operi Dei, non quod sufficit cupiditati uestrae. Cupi-
 ditas uestra non est opus Dei. Forma uestra, corpus uestrum,
 20 anima uestra, hoc totum opus Dei. Quaere quae sufficiant, et
 uidebis quam pauca sint. Viduae suffecerunt duo nummi ad
 faciendam misericordiam, suffecerunt duo nummi ad emen-
 dum regnum Dei. Ad uestiendos toties uenatores quid suffi-
 cit editori ? Videte quia non solum pauca sunt quae uobis suffi-
 25 ciant ; sed nec ipse Deus multa a uobis quaerit. Quaere quan-
 tum tibi dederit, et ex eo tolle quod sufficit ; cetera quae super- μ 1659
 flua iacent, aliorum sunt necessaria. Superflua diuitum, neces-
 saria sunt pauperum. Res alienae possidentur, cum superflua
 possidentur.

13. Faciens ergo huiusmodi misericordias, et illam prae-
 cipue quae gratis constat : *Dimitte, sicut dimittimus* ; quo
 nonnisi caritatem erogas, quae crescit cum erogas ; faciens ergo
 et feruens in ipsis bonis operibus misericordiae, quae iam bona
 5 opera, ut iam diximus, tunc non erunt necessaria, quia nullus
 erit miser in quem facienda sit misericordia ¹ ; exspectabis
 securus iudicium, non tam securus de iustitia tua, quam secu-
 rus de misericordia Dei, quia et tu misericordiam praerogasti.
Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericor-
 10 *diam : superexaltat autem, inquit, misericordia iudicio.* Ne pu-
 tetis, fratres, quia tunc non est iustus, quando nostri misere-
 tur, aut recedit a regula iustitiae suae. Et cum damnat, iu-
 stus est ; et cum miseretur, iustus est. Quid enim tam iustum,
 quam reddere misericordiam praeroganti ? Quid tam iustum,
 15 quam ut in qua mensura mensi fueritis, in ea remetiatu-
 ris uobis ? Da egenti fratri. Cui fratri ? Christo. Si ergo quia fratri,
 Christo ; et quia Christo, Deo, qui est super omnia benedictus
 in saecula : Deus egere a te uoluit ; et tu manus retrahis ?
 Certe tu porrigis manum, et petis a Deo ; audi scripturam :
 20 *Non sit manus tua porrecta ad accipiendum, et ad dandum col-*
lecta. Erogari sibi uult Deus ex illo quod dedit. Quid enim das PL
 quod ille non dedit ? quid enim habes quod non accepisti ? 1923
 Aut uero, non dico, Deo, sed cuilibet de tuo das aliquid ? De
 illius das, qui iubet ut des. Praerogator esto, non inuasor. Haec
 25 ergo faciens, et si bona humilitate dicis de illo oleo : *Ne forte*
non sufficiat nobis, intras et clauditur. Audi apostolum hoc di-
 centem : *Mihi autem minimum est ut a uobis diiudicer.* Quando

21 cfr Marc. 12, 42. 13, 2 Matth. 6, 12. 9/10 Iac. 2, 13. 14 cfr Matth.
 7, 2. 17 cfr Rom. 9, 5. 20 Eccli. 4, 36. 22 cfr I Cor. 4, 7. 25 Matth.
 25, 9. 27 I Cor. 4, 3.

13, 11/12 miseretur] *plures codd., prob. μ, non praem. quidam codd. edd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. LXXXIII*, n. 8 et 11.

enim potestis diiudicare conscientiam meam ? quando examinare quo animo facio, quidquid facio ? quantum possunt homines de alio iudicare ? Plus homo utique ipse de se ; sed Deus plus de homine, quam homo de se. Ergo si talis fueris, intrabis : in quinque illis uirginibus eris ; ceterae fatuae excludentur. Nam hoc habes in euangelio : Claudetur ostium, et stabunt et clamabunt : *Aperi nobis* ; et non aperietur : *Quoniam confirmauit uectes portarum tuarum. Confirmauit*, inquit, *uectes portarum tuarum* : segura sta, segura lauda, sine fine lauda. Fortiter clausae sunt portae tuae ; non exit amicus, non intrat inimicus : *Confirmauit uectes portarum tuarum*.

14. *Benedixit filios tuos in te*. Non uagantur foris, non peregrinantur ; intus gaudent, intus laudant, intus benedicuntur ; intus non parturiunt, quia iam neminem pariunt. Filii sunt, sancti sunt ; isti filii sancti iam laudantes et gaudentes, parturiti et parti sunt matre caritate, inclusi sunt colligente caritate. Audi caritatem parturientem illos : qua praeditus Paulus apostolus, non solum paternum, sed et maternum cor gerens in filios : *Filii mei*, inquit, *quos iterum parturio*. Cum Paulus eos parturiebat, caritas parturiebat ; cum caritas eos parturiebat, Dei Spiritus parturiebat ; *caritas enim Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Ergo colligat quos parturiuit et peperit. Modo iam intus filii sunt, securi sunt : uolarunt de nido timoris, uolarunt in caelestia, uolarunt in aeterna ; iam nihil metuunt temporale.

14. 15. *Benedixit filios tuos in te*. Quis ? *Qui posuit fines tuos pacem*. Quomodo exsultastis omnes ? Hanc amate, fratres mei. Multum delectamur, quando clamat de cordibus uestris pacis dilectio. Quomodo uos delectauit ? Nihil dixeram, nihil exposueram ; uersum pronuntiaui, et exclamastis. Quid de uobis clamauit ? Dilectio pacis. Quid ostendi oculis uestris ? Vnde clamatis, si non amatis ? unde amatis, si non uidetis ? Inuisibilis est pax. Quis est oculus quo uisa est, ut amaretur ? Neque enim acclamaretur, nisi amaretur. Haec sunt spectacula quae exhibet Deus rerum inuisibilium. Quanta pulchritudine intellectus pacis corda uestra percussit ? Quid iam ego loquar de pace, aut de laude pacis ? Praeuenit omnia uerba mea uester affectus ; non impleo, non possum, infirmus sum. Differamus omnes laudes pacis ad illam patriam pacis. Ibi eam plenius laudabimus, ubi eam plenius habebimus. Inchoatam in nobis si sic amamus, perfectam quomodo

14, 8 Gal. 4, 19. 10 Rom. 5, 5.

14, 2/3 benedicunt *Er. Lou.* 8 cor gerens] *codd.*, amorem congerens *edd.*
15, 2 exultatis *edd.* 13 implebo *Lugd. Ven. Lou.*

laudabimus ? Ecce hoc dico, o filii dilecti, o filii regni, o ciues PL
 Ierusalem, quoniam in Ierusalem uisio pacis est ; et omnes qui 1924
 amant pacem, benedicuntur in ea, et ipsi intrant cum clau-
 20 duntur portae, et firmanentur uectes. Hanc quam nominatam
 sic amatis et diligitis, ipsam sectamini, ipsam desiderate ;
 ipsam in domo, ipsam in negotio, ipsam in uxoribus, ipsam in
 filiis, ipsam in seruis, ipsam in amicis, ipsam in inimicis dili-
 gite.

16. Ipsa est pax quam non habent haeretici. Quid agit pax
 in huius adhuc regionis incertis, in ista peregrinatione morta-
 litatis nostrae ; cum adhuc nemo est alteri conspicuus, nemo
 uidet cor alterius ? quid agit pax ? De incertis non iudicat, in-
 5 cognita non confirmat ; procliuior est ad bene credendum de
 homine, quam ad male suspicandum. Non se multum dolet
 errare, cum bene credit etiam de malo ; perniciose autem,
 cum male sentit forte de bono. Nescio qualis sit ; quid perdo,
 si credo quia bonus est ? Si incertum est, licet ut caueas, ne
 10 forte uerum sit ; non tamen damnes, tamquam uerum sit. Hoc
 pax iubet. *Quaere pacem, ait, et sequere eam.* Haeresis quid
 monet ? Damnat incognitos, damnat totum mundum : Perit
 totus mundus, nullus est christianus, Africa remansit. Bene
 iudicasti. De quo tribunali dicis tu sententiam in orbem terra-
 15 rum ? in quo foro ante te mundus stetit ? Nolo mihi credatur,
 sed nec tibi : Christo credatur, Spiritui Dei per prophetas cre-
 datur, legi Moysi credatur. Quid dixit Moyses de futuris his
 temporibus ? Ad Abraham dictum est : *In semine tuo benedi-*
centur omnes gentes. An dubitas quid sit semen Abrahae ? Puto
 20 quia cum apostolus dixerit, non dubitabis ; aut si et de aposto-
 lo dubitabis, quare : *Pax, pax ; et non est pax ?* Quid dicit
 apostolus ? *Abrahae dictae sunt promissiones, et semini eius.*
Non dicit : Et seminibus, tamquam in multis ; sed tamquam in
uno : Et semini tuo, quod est Christus. Ecce ante milia anno-
 25 rum dictum est Abrahae : *In semine tuo benedicentur omnes*
gentes : quod ante milia annorum dictum est, et ab uno credi- μ 1661
 tum, modo iam uidemus impletum. Hac legimus, hac intue-
 mur, et tu resistis de transuerso ueniens ? Quid dicturus ?
 Noli credere. Cui ? Spiritui Dei ? Deo loquenti ad Abraham ?
 30 Et cui credo ? Tibi ? Non hoc dico, inquires. Non hoc dicis ?
 non dicis : Mihi potius crede, quam Spiritui Dei et Deo loquenti
 ad Abraham ? Quid ergo mihi dicis ? Ille tradidit, et ille tra-
 didit. De euangelio recitas hoc, de apostolo, de prophetis ?
 Discute omnes scripturas, lege mihi hoc ex eis quibus credo ;
 35 tibi enim non credo. Vnde lecturus es ? Hoc mihi pater meus,

16, 11 Ps. 33, 15.

18 Gen. 22, 18.

21 Ier. 6, 14.

22 Gal. 3, 16.

17 dilecti] dilectionis aliquot codd.

perniciosa ... senserit ... nesciens edd.

16, 7/8 perniciose usq. nescio] plures codd.

ait, hoc mihi auus meus, hoc mihi frater meus, hoc mihi episcopus meus. Sed hoc Abrahae Deus : *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Audit unus homo et credit, et fit in multis post multa tempora. Quando dictum est, creditur ; quando
 40 impletum est, dubitatur ? Hoc ergo dixit Moyses, dicant et prophetae. Vide commercium emtionis nostrae. Christus pendet in ligno ; uide quanto emit, et sic uidebis quid emit. Emturus est aliquid ; ipsum aliquid nondum scis. Vide, uide
 45 quanti, et uidebis quid. Sanguinem fudit, sanguine suo emit, sanguine Agni immaculati emit, sanguine unici Filii Dei emit. Quid emtum est sanguine unici Filii Dei ? Adhuc uide quanti. Propheta dixit longe antequam fieret : *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Magnum pretium uideo, Christe ; uideam quid emisti : *Commemorabuntur,*
 50 *et conuertentur ad Dominum uniuersi fines terrae*. In uno eodemque psalmo emtorem uideo, et pretium, et possessionem. Emtor Christus est, pretium sanguis, possessio orbis terrarum. Voces ipsas propheticas audiamus, contradicentes litigatoribus haereticis. Ecce possessio Domini mei. Ius lego in psalmo :
 55 *Commemorabuntur, et conuertentur ad Dominum uniuersi fines terrae, et adorabunt in conspectu eius uniuersae patriae gentium*. Et uide iurgantem, uide ius defendentem : *Quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gentium*. Ipse qui emit Christus, non qui apostatauit Donatus. *Adorabunt* : recte, *adorabunt*
 60 *omnes patriae gentium in conspectu eius*. Quare recte ? *Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium*. Illud Moyses, hoc prophetae, et alia multa milia. Quis numerat testimonia de ecclesia toto terrarum orbe diffusa ? quis numerat ? Non sunt tot haereses contra ecclesiam, quot sunt testi-
 65 monia legis pro ecclesia. Quae pagina non hoc sonat ? quis uersus non hoc loquitur ? Omnia clamant pro unitate dominica, quia posuit fines Ierusalem pacem. Tu contra ista latras, haeretice ! Vnde merito dicitur in illa ciuitate, quod scriptum est in Apocalypsi : *Canes foras*. Tu contra ista latras. Vnde
 70 iudicasti de orbe terrarum, ut dicere coeperam ? quo tribunali ? Praesumptione uidelicet cordis tui. Altum tribunal, sed ruinosum. Dixit hoc Moyses, dixerunt hoc prophetae ; et nondum credunt, qui se christianos uideri uolunt !

17. Torquebatur quidam diues apud inferos, desiderauit aquae stillam de digito contemti ante ianuam suam pauperis, quoniam urebatur in flammis. Et cum ei non daretur, quia *iudicium sine misericordia illi qui non fecit misericordiam* ;

47 sqq. Ps. 21, 17.18.28.29. 69 Apoc. 22, 15. 17, 1 sqq. Luc. 16, 19-31.
 4 Iac. 2, 13.

49 christe] aliquot codd., christi edd.
 49 nolunt Corb.

54 ius] opt. codd. Er., uis Lou.

73 no-

5 cum ergo ei non daretur, dixit ad Abraham : *Pater Abraham*, ^{μ 1662}
mitte Lazarum. Habeo ibi quinque fratres ; annuntiet eis quae
hic patior, ne et ipsi ueniant in locum hunc tormentorum. Et quid
illi Abraham ? Habent illic Moysen et prophetas. Et ille : Non,
pater Abraham ; sed si quis ex mortuis resurrexerit, credent. Et
10 *Abraham : Si Moysen, inquit, et prophetas non audiunt, nec*
si quis a mortuis resurrexerit, credent. De quibus dixit : Habent
ibi Moysen et prophetas ? De his utique qui adhuc uiuebant,
quibus adhuc tempus correctionis largum erat, qui nondum
uenerant in loca illa tormentorum. Habent ibi, inquit, quos
15 *audiant, Moysen et prophetas. Non credunt his, sed si quis a*
mortuis resurrexerit, credent. Si Moysen et prophetas non au-
diunt, nec si quis a mortuis resurrexerit, credent. Sententia
Abrahae est. Abrahae sententia ubi, et unde ? De quodam ex-
20 *celso loco, et pleno quietis et felicitatis, quem uidit ille, qui*
cruciabatur in flamma, leuatis oculis suis ; quando in eius
gremio, id est in eius secreto, uidit pauperem feliciter exsul-
tantem ; inde prolata est ista sententia. Vide de quo tribunali.
Ibi enim habitat Deus, quia in sanctis habitat Deus. Vnde
optat apostolus et dicit : *Dissolui et esse cum Christo, multo*
25 *magis optimum ; et latroni illi dicitur : Hodie mecum eris in*
paradiso. Ergo Dominus cum Abraham et in Abraham ma-
nens dixit istam sententiam : Habent ibi Moysen et prophetas ;
si illos non audiunt, neque si aliquis a mortuis resurrexerit, cre-
dent ei. O haeretici, habetis hic Moysen et prophetas : adhuc
30 *uiuitis, adhuc potestis audire, adhuc licet corrigi, animosita-*
tem frenare ; ueritatem tenere ad huc conceditur : disceptate
uobiscum utrum audiendus sit Moyses et prophetae, qui fidei
suae testimonia tanta exhibuerunt ; cum uideamus sic currere
res humanas, ut ab ipsis praedictae sunt. Quid dubitatis adhuc
35 *credere Moysi et prophetis ? quid dubitatis audire ? An forte*
quaeritis resurgentem a mortuis, utrum et ipse uobis dicat
de ecclesia sua ? Quaesiuit hoc diues apud inferos, aliquem
mitti ex mortuis ad fratres suos : reprehensus est quia hoc
quaesiuit ; sufficere debuerunt fratribus eius Moyses et pro-
40 *phetae. Ad hoc ille frustra quaesiuit, ut uos iam exemplo ad-*
moniti, ne frustra et sero quaerentes, sicut ille torqueamini.
Audiatis Moysen et prophetas. Quid dixit Moyses ? In semine
tuo benedicentur omnes gentes. Quid dixerunt prophetae ? Com-
memorabuntur, et conuertentur ad Dominum uniuersi fines ter-
45 *rae. Adhuc mihi dicturus es : Surgat aliquis ex mortuis ; ego*
non credo, nisi aliquis inde uenerit, et dixerit ? O Domine,
gratias misericordiae tuae ; uoluisti mori, ut aliquis ab inferis
surgeret ; et ipse aliquis, non quicumque, sed Veritas surrexit

PL
1926

24 Phil. 1, 23.

25 Luc. 23, 43.

42/43 Gen. 22, 18.

43/45 Ps. 21, 28.

17 33 tanta] aliquot codd., tantum alii edd.

ab inferis. Qui uerum de inferis diceret, etsi ad inferos non
 50 ueniret; tamen propter uoces imperitorum malorum, ecce
 ipse mortuus est, ecce resurrexit ab inferis. Quid dicis, haere-
 tice? quid dicis? Modo te audiam, finitae sunt omnes excusa-
 tiones tuae; etsi uerba diceres diuitis apud inferos constituti,
 surrexit a mortuis Christus; dignaris uel ipsum audire? Ecce
 55 quod forte similis diuiti mortuo uiuus desiderabas, surrexit ab
 inferis: non pater tuus, non auus tuus, non illi surrexerunt
 qui nescio quos nomine traditionis infamauerunt. Sed ecce ^{μ 1663}
 non infamauerunt, uerum dixerunt; uis nosse quam nihil ad
 me? Audiamus simul quid dixerit qui surrexit ab inferis. Quid
 60 pluribus immorer? Audiamus, iam aperiatur euangelium, le-
 gatur quod factum est tamquam fiat; ponantur ante oculos ^{PL}
 nostros gesta praeterita, propter cauenda futura. Ecce Christi ¹⁹²⁷
 surgens a mortuis, ostendit se discipulis suis. Nuptiae
 ipsius; ipse sponsus, ecclesia sponsa. Ecce sponsus qui dice-
 65 batur mortuus, absumptus, finitus; ecce integer resurrexit,
 ecce ostenditur oculis discipulorum, ecce praebetur contrectan-
 tibus manibus, ecce tetigerunt cicatrices, quae desperatae
 sunt uulnera. Exhibuit se oculis eorum uidendum, manibus
 contrectandum: putant spiritum esse; desperauerunt enim de
 70 salute sua. Exhortatur eos, confirmat in fide: *Palpate, et uidete,*
quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me uidetis habere.
 Tangunt, gaudent, trepidant. *Et cum adhuc trepidarent prae*
gaudio; sic habes scriptum. Etsi certa sunt, quae multum laeta
 sunt uix creduntur. Dubitatio quaedam ueluti tardius creden-
 75 tis, condit uoluptatem tenentis. Necesse est ut plus homo
 gaudeat, cum uenerit quod desperauerat. Nam ad ipsum gau-
 dium condiendum et augendum, noluit se statim cognosci.
 Tenuit uisus discipulorum suorum, illorum duorum quos in-
 uenit in uia colloquentes iam in desperatione, et dicentes:
 80 *Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel.* Puta-
 uerant hoc, iam non putabant. Iam spes cum eis non erat, et
 Christus cum eis erat; sed qui se reddidit, et spem reduxit.
 Postea ergo dixit, posteaquam eum illi in panis fractione co-
 gnouerunt, et obtulit se aliis discipulis suis, cum putarent
 85 spiritum esse: *Palpate et uidete, quia spiritus carnem et ossa*
non habet, sicut me uidetis habere. Et cum adhuc prae gaudio
trepidarent: Habetis hic, ait, quod manducetur? Accepit, bene-
 dixit, manducauit, et dedit eis. Expressa est ueritas corporis,

70/71 Luc. 24, 39.
 39.41.

72/73 Luc. 24, 41.

80 Luc. 24, 21.

85/87 Luc. 24,

53 diceret] *codd.*, derides *edd.* 55 quod usq. surrexit] *codd.*, quia forte similis es
 diuite mortuo, uiuus (uiuus *Lou.*) desiderabas surgere *Am. Er. Lou.* 67/68
 qui desperati sunt uulnera (uulnere *Am.*) aliquot *codd. Am. Er.* 75 uoluptatem]
 μ, uoluntatem *codd. edd.*

ablata est omnis suspicio falsitatis. Quid deinde? *Non scie-*
 90 *batis quia oportebat impleri omnia quae scripta sunt in lege*
Moysi et prophetis et psalmis de me? Et quia illi credebant
 Moysi et prophetis, uerum enim erat quod dixit Abraham: *Si*
Moysen et prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis re-
surrexerit, credent; quia ergo credebant Moysi et prophetis,
 95 et non erant de ipsis quos reprehendit Abraham, audierunt
 quod ait Dominus: *Non sciebatis quia oportebat impleri omnia*
quae scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me?
 Ecce qui crediderunt Moysi et prophetis, uidete quemadmo-
 dum ex ipsorum testimonio credunt ei qui surrexit a mortuis:
 100 *Tunc aperuit illis sensum, ut intellegerent scripturas; et dixit*
eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati,
et a mortuis resurgere tertia die.

18. Habes iam sponsum ecclesiae. Et non hinc tacuit Moy-
 ses, non hinc tacuerunt prophetae, Christum resurrecturum a
 mortuis tertia die, passurum, resurrecturum. Descriptus est
 nobis sponsum, ut non erremus. Sed nescio qui exsistunt, et
 5 quia non erramus in sponso, et ipsi uidentur ea quae et nos
 credere de sponso, ut a membris sponsi nos auocent, dicunt
 nobis: Ipse est quidem sponsum quem creditis, quem et nos
 credimus; sed sponsa non est ipsa ecclesia quam tenetis. Et PL
 quae illa est? Pars Donati. Et hoc est quod tu dicis: hoc tu 1928
 10 dicis, an sponsum? Tu dicis, an Deus per Moysen? Ecce per μ 1664
 Moysen ecclesiam teneo; dictum est a Moyse: *In semine tuo*
benedicentur omnes gentes. Tu dicis, an Spiritus Dei per prophe-
 tas? Ecce per prophetas ecclesiam teneo; dictum est per prophe-
 15 *phetam: Commemorabuntur, et conuertentur ad Dominum uni-*
uersi fines terrae. Ecce iam teneo testimonium legis et testimo-
 nium prophetarum; audiamus et eum qui surrexit a mortuis.
 Ostendit se sponsum, tenemus eum. Confirmauit demonstran-
 do, exhibendo testimonia. Hoc enim Moyses, hoc prophetae,
 quia oportebat pati Christum, et resurgere tertia die. Iam ergo
 20 quia tenemus ambo sponsum ex ipsis uerbis, et puto quia
 iam incipis mecum credere et his uerbis Moysi, et prophetis;
 credamus et ei qui surrexit a mortuis. Sequatur, et dicat. O
 Domine, uideo iam sponsum Christum; factum est: ne quis
 me auocet a membris sponsae tuae, et non sis mihi caput, si
 25 ego in membris eius non fuero; dic mihi et de ecclesia aliquid,
 quia iam de sponso eius non dubito. Audi et de ecclesia. Sequi-
 tur et dicit: *Praedicari in nomine eius paenitentiam et remis-*
sionem peccatorum. Nihil uerius, *praedicari in nomine eius*
paenitentiam et remissionem peccatorum. Sed hoc ubi? Alii
 30 enim dicunt: *Ecce hic*; alii: *Ecce illic.* Et quid ipse? *Nolite*
credere: exsurgent pseudochristi et pseudoprophetae, et dicent:

89/91 Luc. 24, 44. 92/94 Luc. 16, 31. 100/102 Luc. 24, 45.46. 18,11/12
 Gen. 22, 18. 14/15 Ps. 21, 28. 19 Luc. 24, 46. 27/28 Luc. 24, 47.
 30 Matth. 24, 23.24.

Ecce hic, et ecce illic. Non enim de ipso capite dicunt : *Ecce hic, et ecce illic* ; notum est enim quod Christus in caelis est, sed de ecclesia ubi Christus est, qui ait : *Ecce ego uobiscum sum usque*
 35 *ad consummationem saeculi.* Sed ait Dominus : *Nolite credere* ; qui dicit : *Ecce hic, et ecce illic*, partes ostendit ; ego totum emi. Dicat mihi hoc euangelium : dic hoc ipse ex euangelio, quia iam resurrexisti a mortuis, ut credant tibi qui credunt Moysi et prophetis ; dic mihi hoc tu. Audio : *Oportebat Christum pati*
 40 *et resurgere tertia die, et praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Quid est, haeretice ? Certe cum recitarem Moysen, cum recitarem prophetas, distulisti ad eum qui resurrecturus erat a mortuis : ecce resurrexit, ecce dixit : tam nullam habet
 45 dubitationem ecclesia Christi et uxor Christi, quam nullam habet dubitationem corpus Christi, demonstratum oculis, contrectatum manibus discipulorum. Ecce qui resurrexit a mortuis utrumque ostendit : ostendit caput, ostendit membra ; ostendit sponsum, ostendit sponsam. Aut utrumque
 50 mecum crede, aut illud in damnationem tuam credis. Quid enim quia resurrexit a mortuis, quia in eodem corpore resurrexit ? Bene, quia cicatrices ostendit ; quia ut crucifixus est, ut sepultus, ita redditus, ita demonstratus ; optime credis ; audi illum loquentem in quem credis. *Praedicari in nomine*
 55 *eius paenitentiam et remissionem peccatorum.* Vbi ? Per latas terras. Si uellem illud ego dicere, iam luctans aduersus haereticos, iam pugnans, iam habens cum illis conflictum tantae quaestionis ; non illud dicerem sic contra praesentes haereticos, quomodo illud dixit ille contra futuros. Quid uis amplius ?
 60 *Remissio peccatorum in Christi nomine praedicatur.* Vbi ? *Per omnes gentes* : Vnde ? incipiens *ab Ierusalem.* Communica huic ecclesiae. Quare litigamus ? Coepit enim haec ecclesia ab Ierusalem ista terrena, ut gaudeat inde Deo in illa Ierusalem caelesti. Ab hac enim incipit, ad illam terminat. In illa tota μ 1665
 65 ecclesia erit, ab ista exordium fidei sumsit.

19. Lege Actus Apostolorum, si forte mentior, quomodo ibi erant congregati discipuli, cum ueniret Spiritus sanctus ; ut ostendatur tibi quod dixit Dominus : *Incipientibus ab Ierusalem*, quomodo linguis omnium locuti sunt in quos uenit Spiritus sanctus. Quare non uis loqui omnium linguis ? Ecce ibi omnes linguae sonuerunt. Quare modo cui datur Spiritus sanctus, non loquitur omnium linguis ? Hoc enim tunc erat indicium uenientis in homines Spiritus sancti, ut linguis omnium loquerentur. Modo quid dicturus es, haeretice ? quia non datur
 10 Spiritus sanctus ? Non dico : Vbi ? Datur, an non datur ? Si

34 Matth. 28, 20. 39/42 Luc. 24, 46.47. 19, 1 cfr Act. 1, 4-14 ; 2, 1-12.

19, 10 dico] tibi add. Er. Lugd. Ven. Lou. non dico ubi datur : an non datur dist. μ

non datur, quid est quod agitis, loquendo, baptizando, benedicendo? Quid est quod agitis? Inania celebratis. Ergo datur. Si datur; quare linguis omnium non loquuntur quibus datur? Numquid defecit donum Dei, aut minor est fructus? Creuerunt zizania, sed et triticum: *Sinite utraque crescere usque ad messem*. Non dixit: Crescant zizania, decrescat frumentum; utrumque creuit. Quare non apparet modo Spiritus sanctus in linguis omnibus? Immo uero apparet in linguis omnibus; tunc enim nondum erat ecclesia per terrarum orbem diffusa, ut membra Christi in omnibus gentibus loquerentur. Tunc implebatur in uno, quod praenuntiabatur in omnibus. Iam totum corpus Christi loquitur omnium linguis; et quibus nondum loquitur, loquetur. Crescet enim ecclesia, donec occupet omnes linguas. Quod uos deseruistis, quousque creuit! Tenete nobiscum quousque accessit, ut nobiscum perueniatis ad quae nondum accessit. Loquor omnium linguis, audeo tibi dicere. In corpore Christi sum, in ecclesia Christi sum; si corpus Christi iam omnium linguis loquitur, et ego in omnibus linguis sum; mea est graeca, mea est syra, mea est hebraea, mea est omnium gentium, quia in unitate sum omnium gentium.

20. Ergo, fratres, coepit ecclesia ab Ierusalem; iit per omnes gentes: quid euidentius hoc testimonio legis, prophetarum, ipsius Domini? Apostolorum ubique personant uoces, reddentes testimonium spei nostrae in unitate corporis Christi. Gaudete in frumentis, tolerate zizania, gemite in tritura, suspirate in horreum. Veniet illud tempus quo gaudebimus, confirmatis uectibus portarum Ierusalem. Intret qui intraturus est. Qui illuc manifestus intrabit, huc fictus non intrat. Qui autem huc fictus intrat, foris est. Foris est, et nescit; uentilabrum probabit, uectes probabunt. Qui modo uere intus et ueraciter intus, ibi firmiter intus; qui autem hic tolerando intus, ibi gaudento intus. Fines enim Ierusalem pax; quia, *Posuit, inquit, fines tuos pacem*. Modo desideramus pacem, quam hic habemus in spe. Adhuc enim in nobis ipsis qualis pax? Caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem. Vbi plena pax in uno homine? Quando erit plena in uno homine, tunc erit plena in omnibus ciuibus Ierusalem. Quando erit plena pax? Quando corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem: tunc plena pax, tunc firma pax; nihil litigat aduersus animam in homine, non ipsa aduersum se, ex quadam parte saucia; non carnis fragilitas, non indigentia corporis, non fames, non sitis, non frigus, non aestus, non lassitudo, non ulla inopia, non prouocatio rixae, non certe ipsa sollicita cautela et uitandi inimici et diligendi. Haec omnia, fratres mei, litigant aduersum nos, nondum est plena et perfecta pax.

15 Matth. 13, 30.

20, 15 cfr Gal. 5, 17.

18 cfr 1 Cor. 15, 53.

Quod clamastis iamdudum nominata pace, ex desiderio clamastis, clamor uester de siti fuit, non de saturitate; quia ibi erit perfecta iustitia, ubi perfecta pax. Modo esurimus et
 30 sitimus iustitiam. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Quomodo ipsi saturabuntur? Cum ad pacem uenerimus. Ideo cum dixisset: *Qui posuit fines tuos pacem*, quia ibi saturitas et nulla indigentia, subdidit statim: *Et adipe frumenti satians te.*

21. Fratres, quoniam pax ipsa de qua loquimur, nondum est in totis nobis, id est in unoquoque nostrum tota, adhuc forte spiritum uestrum delectat audire; sed si nihil resistit et rebellat ex corpore, finiemus psalmum. Fatigatos uos num-
 5 quam sentio; tamen uereor, nouit Deus, ne oneri sim uobis aut quibusdam fratribus; et uideo studia multorum exigentium de me hunc laborem et hunc sudorem, quem credo in Domino non futurum infructuosum. Gaudeo tantam esse uoluptatem in ueritate uerbi Dei, ut studium uestrum bonum
 10 in bono et de bono, uincat studium insanorum qui sunt in amphitheatro. Numquid illi si tam diu starent, adhuc spectarent? Ergo, fratres, audiamus cetera, quia hoc uultis. Adsit Dominus, adsit et uiribus et mentibus nostris. *Qui posuit fines tuos pacem*, ad illam Ierusalem dicit: *et adipe fru-*
 15 *menti satians te.* Transit fames et sitis iustitiae, succedit saturitas. Qui ibi erit adeps frumenti, nisi panis ille qui descendit de caelo ad nos? In patria ipsa quomodo saturabit, qui in peregrinatione sic pauit?

15. 22. Iam modo de ipsa peregrinatione nostra locuturus est, qua uenitur ad illam Ierusalem ubi collaudabimus Dominum, laudabimus Dominum Deum nostrum; nos Ierusalem, nos Sion, quando confirmabuntur uectes portarum nostrarum.
 5 Etenim ille qui tunc satiabit adipe frumenti, quid facit in ista peregrinatione? Hoc quod sequitur: *Qui emittit uerbum suum terrae.* Ecce in terra laboramus fessi, languidi, pigri, frigidi; quando leuaremur ad adipem frumenti satian-
 10 terrae, qua impediabamur a reditu? Misit uerbum suum, non deseruit etiam in eremo, pluit manna de caelo. *Qui emittit uerbum suum terrae*, et uenit ad terras uerbum eius. Quomodo? aut quod est uerbum eius? *Vsque in uelocitatem currit uerbum eius.* Non dixit: *Velox est uerbum eius*:
 15 *currit uerbum eius usque in uelocitatem.* Intellegamus, fratres; non potuit eligere melius uerbum. Calidus calore

30 Matth. 5, 6. 21, 16 cfr Ioh. 6, 41.

20, 34 satiat *Prosp. cum Vulg.* 22, 6 mittit *A a* 7 tuum *a* 8/9 satiantem] *A cet. codd. Am., et satietatem edd. μ* 13 usque in uelocitate *a*, uelociter *Prosp.* 14 sermo *Prosp.*

calescit, frigidus frigore frigescit, uelox uelocitate uelox fit. Quid calidius ipso calore, quo calescit quidquid fit calidum ? Quid frigidius ipso frigore, quo frigescit quidquid frigidum fit ? Quid ergo uelocius ipsa uelocitate, qua uelox fit quidquid uelociter currit ? Possunt dici multa uelocia, et alia magis et alia minus ; et tanto quaeque res uelox est, quanto est particeps uelocitatis. Illa res magis est particeps uelocitatis ; ergo magis uelox ; aut minus particeps uelocitatis ; ergo minus uelox. Ipsa itaque uelocitate quid uelocius ? Ergo quo usque ^{μ 1667} currit ? *Vsque in uelocitatem*. Quantum uis auge quod uelox est uerbum, et dic : Velocius est quam illud aut illud, quam aues, quam uenti, quam angeli. Numquid aliquid horum tantum, quanta ipsa uelocitas, usque in ipsam uelocitatem ? Velocitas ipsa quid est, fratres ? Vbique est, non est in parte. Hoc pertinet ad Verbum Dei, non esse in parte, ubique esse per seipsum Verbum, ex quo Dei Virtus et Dei Sapiencia est, nondum assumpta carne. Si cogitemus Deum in forma Dei, Verbum aequale Patri ; ipsa est Sapiencia Dei, de qua dictum est : *Adtingit a fine usque ad finem fortiter*. Quanta uelocitas ! *Adtingit a fine usque ad finem fortiter*. Sed forte immobilitate adtingit. Si immobilitate, tamquam moles aliqua saxea impleat locum aliquem ; dicitur quod adtingit eiusdem loci a fine usque ad finem, non tamen motu. Quid ergo dicimus ? non habet motum Verbum illud, et Sapiencia illa stolidi est ? Et ubi est quod dicitur de Sapienciae Spiritu ? Cum multa dicerentur : *Acutus, inquit, mobilis, certus, incoinquinatus*. Sic utique sapientia Dei mobilis. Si ergo mobilis ; quando hoc tangit, illud non tangit ? aut hoc tangit, illud deserit ? Et ubi est uelocitas ? Hoc facit uelocitas, ut et ubique semper sit, et nusquam inclusa teneatur. Sed cogitare ista non possumus ; pigri sumus. Quis ista cogitet ? Et reuera, fratres, quoniam dixi quomodo potui (si tamen potui, si intellexi), et quomodo potuistis intellexistis. Sed quid dicit apostolus ? *Ei autem qui potens est facere supra quam petimus, aut intellegimus*. Quid hic ostendit ? Quia quotiescumque intellexerimus, non intelleximus sicuti est. Quare hoc ? *Corpus enim quod corrumpitur aggrauat animam*. Ergo in terra frigidi sumus. Velocitas enim feruens est ; et omnia feruentia uelociora, omnia frigida tardiora. Nos tardi, ergo frigidi. Illa autem Sapiencia currit usque in uelocitatem. Ergo feruentissima est ; nec est qui se abscondat a calore eius.

16. **23.** Nos ergo, qui frigidi corporis tarditate, uinculo terrenae uitae huius corruptibilis onerati, nullamne spem habemus ad capiendum Verbum, quod usque in uelocitatem currit ? An uero ille quamuis ex corpore in infima depressos deseruit ? PL 1932

22, 32 cfr I Cor. 1, 24.
52 Sap. 9, 15.

35 Sap. 8, 1.

42 Sap. 7, 22.

49 Eph. 3, 20.

56 cfr Ps. 18, 7.

5 Nonne ipse praedestinauit nos, antequam in isto mortali et pigro corpore nasceremur? Qui ergo praedestinauit nos, dedit terrae niuem, ipsos nos. Iam enim ueniamus ad illos psalmi uersus subobscurus; incipiant illa inuolucra euolui; quoniam uos uerbum Dei, quanto magis per nos dicitur, tanto audiores
 10 inuenit. Ecce nos pigri in hac terra quasi congelauimus hic. Et quomodo contingit niuibus; sursum enim gelant, et in ima decidunt: sic frigescente caritate decidit humana natura in has terras, et pigro corpore inuoluta uelut nix facta est. Sed in ista niue sunt praedestinati filii Dei. Dat enim ille *niuem*
 15 *uelut lanam*. Quid est: *uelut lanam*? Id est, de niue quam dedit, de istis pigris adhuc spiritu et frigidis quos praedestinauit, facturus est aliquid. Lana enim materies uestis est: lana cum uidetur, ueluti praeparatio est aliqua ad uestem. Ergo quia praedestinauit hos qui ad tempus frigidi repunt in
 20 terra, et nondum feruent spiritu caritatis (de praedestinatione enim adhuc loquitur), ueluti lanam dedit hos Deus; facturus est inde uestem. Merito in monte uestis Christi fulsit, sicut nix. Fulgebat uestis Christi, sicut nix, tamquam de illa lana iam facta erat tunica; de qua lana, id est de niue quam dedit sicut
 25 lanam, adhuc praedestinati, pigri erant; sed exspecta, uide quid sequatur; quia sicut lanam dedit eos, fit inde tunica. Quomodo enim dicitur ecclesia corpus Christi, dicitur et uestimentum Christi ipsa ecclesia; inde est illud quod ait apostolus: *Vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam*. Ergo exhibeat sibi gloriosam ecclesiam, non
 30 habentem maculam aut rugam; faciat sibi uestem de illa lana quam praedestinauit in niue. Adhuc in hominibus incredulis, et frigidis, et pigris, faciat uestem de hac lana. Vt abluatur a maculis, mundetur fide; ut rugam non habeat,
 35 tendatur in cruce. *Qui dat niuem sicut lanam*.

24. Iam si praedestinati sunt, uocandi sunt. Quos enim praedestinauit, illos et uocauit. Iam quomodo uocantur ex languore corporis illius, ut sani fiant? quomodo uocantur? Audi euangelium: *Non ueni uocare iustos, sed peccatores in paenitentiam*. Incipit ergo iam praedestinatione niuis illius cognoscere torporem suum, accusare peccatum suum; incipit uocatione uenire ad paenitentiam. Merito ergo *qui dat niuem uelut lanam*, propter confectum tunicae futurae; etiam propter uocationem in paenitentiam, *nebulam uelut cinerem spargit*. *Nebulam*, inquit, *uelut cinerem spargit*: quis? *Qui dat niuem sicut lanam*. Quos

23, 22 cfr Matth. 17, 2. 29 Eph. 5, 27. 24, 1 Rom. 8, 30. 4 Matth. 9, 13.

23, 15 sicut a Prosp. (cfr l. 35) 24, 5 niuis illius] plures codd., aliquis alii nonnulli, nix illa dub. μ 9 sicut a Prosp.

enim praedestinavit, uocat in paenitentiam ; quia quos praedestinavit, illos et uocavit. Cinis autem ad paenitentiam pertinet. Audi uocantem ad paenitentiam, cum exprobrauit quibusdam ciuitatibus, dicens : *Vae tibi Corozaim, uae tibi Bethsaida ; quia si in Tyro et Sidone factae essent uirtutes quae factae sunt in uobis, olim, inquit, in cilicio et cinere paenitentiam egissent. Ergo nebulam uelut cinerem spargit.* Quid est : *Nebulam uelut cinerem spargit ?* Cum uocatur quisque ad intellegendum Deum, et dicitur illi : Cape ueritatem, incipit uelle capere ueritatem, non sufficit, uidet se quamdam caliginem pati, quam antea non uidebat. Ad hoc est ergo illa nebula, ut noueris nescire te, et noueris quid scire oporteat, et uideas te inualidum ad illud sciendum quod oportet sciri. Nam si in ista nebula iam ante praesumeris scire, audies ab apostolo : *Qui se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire.* Ergo nondum comprehendisti, adhuc nebulam pateris. Sed non te deseruit qui accendit tibi lucernam carnis suae. Non erras in nebula ; fide sequere. Sed quia conaris uidere, et non potes, paeniteat te peccatorum ; quia nebula uelut cinis sparsa est. Iam te paeniteat contumacem te fuisse aduersus Deum ; iam te paeniteat secutum te fuisse uias tuas malas. Peruenisti in istam difficultatem illius beatae uisionis, et erit tibi salubris nebula quam sicut cinerem spargit Deus. Tu ipse es adhuc nebula, sed uelut cinis. Adhuc enim paenitentes uoluntantur in cinere, fratres mei, tamquam similes se contestantem, dicentes Deo suo : *Cinis sum.* Dixit enim quaedam scriptura : *Despexi meipsum et distabui, et aestimaui me terram et cinerem.* Haec est humilitas paenitentis. Quando Abraham loquitur ad Deum suum, et quando uult sibi aperiri incendium Sodomorum : *Ego, inquit, terra et cinis sum.* Quomodo fuit ista semper humilitas in magnis et sanctis uiris ? *Nebulam ergo uelut cinerem spargit : quare ?* Quia quos praedestinavit, illos et uocavit, qui non uenit uocare iustos, sed peccatores in paenitentiam.

17. **25.** *Qui mittit crystallum suum uelut frusta panis.* Non denuo laborandum est dicere quid sit crystallum. Praelocuti enim sumus, et credo non excidisse Caritati uestrae. Quid est ergo : *Mittit crystallum suum uelut frusta panis ?* Quomodo nix illa ipsius, quia praedestinatorum est ; quomodo nebula illa ipsius, quia ipsi uocantur ad paenitentiam, qui praedestinati sunt ad salutem, sic est quodammodo crystallum ipsius. Quid est crystallum ? Multum obduruit, multum congelauit ; non iam sicut nix facile solui potest. Nix

15 Matth. 11, 21. 26 1 Cor. 8, 2. 38 Iob 30, 19. 41 Gen. 18, 27. 44 Rom. 8, 30. 45 Matth. 9, 13.

22 adhuc *Am. Lou.* 29 erras] *codd.*, *erres edd.* 25, 1 sicut a *Prosp.* (*cf. l.* 28) frustra a

10 multorum annorum tempore durata et serie saeculorum, crystallum dicitur ; et hoc mittit uelut frusta panis. Quid hoc sibi uult ? Fuerunt nimis duri, non iam niui, sed crystallo comparandi ; et ipsi praedestinati sunt, et uocati ; et quidam eorum ita ut pascerent alios, et essent utiles et aliis. Et quid
 15 opus est ut numeremus multos forte quos nouimus, illum aut illum ? Occurrit unicuique cogitanti, ex iis quos nouit, quam forte duri et pertinaces et obnitentes aduersus ueritatem fuerunt, et modo praedicant ueritatem : facti sunt frusta panis. Quis ille unus panis ? *Multi*, inquit apostolus, *unum corpus sumus in Christo : unus panis, unum corpus multi sumus*, ipse dicit. Ergo si unus panis totum corpus Christi, membra Christi frusta panis sunt. De quibusdam duris facit membra sua, et utilia ad alios pasceudos. Quid imus per multos ? Notissimum illum Paulum apostolum intueamur. Nihil nobis isto uiro notius, nihil suauius, nihil in scripturis familiarius est. Et si fuerint qui ex tanta duritia, in quanta ipse fuit, panis fierent ; ipso proposito ad exemplum, omnes occurrant, ut explicetur sensus iste : *Mittit crystallum suum sicut frusta panis*. Ecce crystallum erat apostolus Paulus, durus, obnitens
 25 ueritati, clamans aduersus euangelium, tamquam indurans aduersus solem. Iste quam durus fuit, crescens in lege, eruditus ad pedes Gamalielis legis doctoris ! Non audiebat Moysen et prophetas Christum praedicantes ? Magna duritia ! Certe gentes non audierant prophetas, non audierant Moysen : frigididi erant, sed crystallum non erant. Ille qui credebat in uerbis praedicantibus Christum, et Christo uenienti non credebat, nimis obdurauerat. Quia ergo crystallum erat, nitidus uidebatur et candidus ; sed durus et nimium gelidus. Quomodo nitidus et candidus ? *Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem pharisaeus*. Vide nitorem crystalli. Audi duritiam crystalli : *Secundum aemulationem persequens ecclesiam Christi*. Inter lapidatores sancti Stephani martyris, ibi erat iste durus, et forte ceteris durior : omnium enim lapidantium uestimenta seruabat, ut omnium manibus lapidaret.

18. 26. Ergo uidemus niuem, nebulam, crystallum : bonum est ^{μ 1670} ut ille spiret, et soluat. Si enim ille non spirauerit, si non ipse duritiam glaciei huius dissoluerit : *In faciem frigoris eius quis subsistet ? In faciem frigoris eius, cuius ? Dei*. Vnde est eius frigus ? Ecce deserit peccatorem, ecce non uocat, ecce non aperit sensum, ecce non infundit gratiam : sol-

25, 19 Rom. 12, 5.

20 1 Cor. 10, 17.

31 cfr Act. 22, 3.

39 Phil. 3, 5.6.

43 cfr Act. 7, 58.

26 duritia] conuertuntur *add. Er. Lou.* fiet *Er. Lou.*

35 credebat] cre-

uerat *plures codd.* 26, 3 in] ante a *Prosp.*

uatur homo, si potest, glacie stultitiae. Non potest. Quare non potest? *In faciem frigoris eius quis subsistet?* Vide ergo congelascentem illum, et dicentem: *Video aliam legem*
 10 *in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Ecce frigesco, ecce congelasco; quo calore soluar, ut curram? *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* *In faciem frigoris eius*
 15 *quis subsistet?* Et quis seipsum liberabit, si ille deseruerit? Et quis liberat? *Gratia Dei, per Iesum Christum Dominum nostrum.* Audi et hic gratiam Dei: *Qui mittit crystallum suum sicut frusta panis: in faciem frigoris*
 20 *eius quis subsistet?* Ergo desperatio est? Absit. Sequitur enim: *Emittet uerbum suum, et tabefaciet ea.* Non ergo desperet nix, non desperet nebula, non desperet crystallum. De niue namque, tamquam de lana, conficitur tunica. Nebula illa in paenitentia salutem inuenit; quia *quos praedestinauit, illos et uocauit.* Sed licet sint inter praedestinos
 25 durissimi, et multo quasi tempore congelauerint, et crystallum facti fuerint, non erunt duri misericordiae Dei. *Emittet uerbum suum, et tabefaciet ea.* Quid est: *tabefaciet?* Ne forte in malo intellegatis *tabefaciet*: liquefaciet, dissoluet. Duri sunt enim per superbiam. Merito et superbia stupor
 30 dicitur; quidquid enim stupidum est, frigidum est. Rigorem passi homines quotidie dicunt: Obstupui. Ergo superbia stupor est. *Emittet uerbum suum, et tabefaciet ea.* Et reuera cumuli niuis cum calefiunt, deliquescunt in humilitate. Quomodo ergo quasi montem niuis erigit stupor, sic stultos
 35 erigit superbia. *Emittet uerbum suum, et tabefaciet ea.* Ecce uenit illud crystallum Saulus post caedem et lapidationem Stephani, duritia quadam stupidus in Christum, petiit litteras a sacerdotibus, ut undique exhibeat christianos, anhelans caedes. Durus est iste et gelidus contra ignem Dei. Sed
 40 quamquam esset durus, quamquam gelidus, ecce ille qui *emittet uerbum suum, et tabefaciet ea*, clamauit de caelo feruidus: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Vna illa uoce, tanta illa duritia crystalli resoluta est. *Emittet ergo uerbum suum, et tabefaciet ea.* Non desperetur de crystallo;
 45 quanto minus de niue, uel de nebula? De ipso crystallo non desperetur. Audi uocem quamdam crystalli: *Qui prius fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus.* Sed quare soluit crystallum Deus? Ne de se nix ipsa desperet. Ait enim: *Ideo*

PL
1935

26, 9 Rom. 7, 23-25.

37 cfr Act. 9, 1-4.

46 1 Tim. 1, 13.16.

7 si potest usq. potest] *codd.*, si potest gratiae, non potest stultitiae *Am. Lou.*, si non potest gratiae, non potest stultitiae *Er.* 20 liquefaciet *Prosp.* (cfr l.28) 33 calefiunt] *tabefiunt codd.* 40 quamquam (bis)] quantum *codd.*

misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus Iesus
 50 *omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt*
illi in uitam aeternam. Clamat ergo Deus ad gentes : Solui
crystallum, uenite niues. Emittet uerbum suum, et tabe-
faciet ea ; spirabit spiritus eius, et fluent aquae.
 Ecce crystallum et niues resoluuntur, eunt in aquas ; qui si- ^{μ 1671}
 55 tiunt, ueniant et bibant. Saulus durus ut crystallum, Step-
 hanum est persecutus ad mortem ; Paulus iam in aqua uiua gen-
 tes uocat ad fontem. *Spirabit spiritus eius, et fluent*
aquae. Spiritus feruens ; unde dictum est in alio psalmo :
Conuerte, Domine, captiuitatem nostram, sicut torrens in austro.
 60 Captiua enim Ierusalem tamquam congelauerat in Babylo-
 nia : flat auster, soluitur rigor captiuitatis, et currit in Deum
 feruor caritatis. *Spirabit spiritus eius, et fluent aquae.*
 Fiet in eos fons aquae salientis in uitam aeternam.

19. **27.** *Annuntians uerbum suum Iacob, iustitias et*
iudicia sua Israel. Quas iustitias ? quae iudicia ? Quia et
 quidquid hic humanum genus ante perpeccatum est, cum esset
 nix, et nebula, et crystallum, merito perpeccatum est superbiae
 5 et elationis in Deum. Recurramus ad originem casus nostri, et
 uideamus quia uerissime in psalmo cantatur : *Priusquam hu-*
militer, ego deliqui. Sed qui dicit : *Priusquam humiliter, ego*
deliqui, ipse dicit : *Bonum mihi est quoniam humiliasti me, ut*
discam iustificationes tuas. Has ergo iustificationes a Deo didi-
 10 cit Iacob, qui fecit ipsum Iacob luctari cum angelo ; in cuius
 angeli persona ipse Dominus erat luctatus. Tenuit, uim fecit
 ut teneret, inualuit ut teneret : fecit se teneri misericordia,
 non infirmitate. Luctatus ergo Iacob praeualuit, tenuit ; et
 quem uidebatur uicisse, rogat ut benedicatur ab eo. Quomodo
 15 intellegebat cum quo luctatus fuerat, quem tenuerit ? Quare
 uolenter est luctatus, et tenuit ? Quia *regnum caelorum uim*
patitur, et qui uim faciunt, diripiunt illud. Ergo quare lucta-
 tus ? Quia cum labore. Quare uix tenemus quod facile amisi-
 mus ? Ne facile recipiendo quod amisimus, discamus perdere
 20 quod tenemus. Laboret homo ut teneat ; tenebit ad firmita-
 tem quod tenuerit post laborem. Ergo haec iudicia sua Deus
 manifestauit Iacob et Israel. Apertius dicam : id est, quia et
 iusti qui hic sunt, labores, pericula, molestias, passiones pro
 merito patiuntur, iusto iudicio Dei. Quia ille solus potest di-
 25 cere, sine causa hic se passum ; quamuis ideo non sine causa,
 quia propter nos ; qui solus potest dicere : *Quae non rapui,*
tunc exsoluebam ; qui solus dicere potuit : *Ecce uenit princeps*
huius mundi, et in me nihil inueniet. Et quasi diceretur ei :

59 Ps. 125, 4. 63 cfr Ioh. 4, 14. 27, 6 Ps. 118, 67.71. 13 cfr Gen. 32,
 24-26. 16 Matth. 11, 12. 26 Ps. 68, 5. 27 Ioh. 14, 30.31.

53 flauit a, flabit Prosp. profluent a

Quare ergo pateris, sequitur et dicit : *Sed ut sciant omnes quia*
 30 *uoluntatem Patris mei facio, surgite, eamus hinc.* Ceteri omnes
 merito suo, iudicio Dei, et pro iustitia qui patiuntur, non sibi
 arrogant, quasi passionem innocentiae, qualis in Christo erat.
 Audi apostolum Petrum : *Tempus est, inquit, ut iudicium in-*
cipiat a domo Domini. Exhortans martyres et testes Dei, ut
 35 omnes minas frementis saeculi patientissime tolerant, ait il-
 lis : *Tempus est inchoationis iudicii ex domo Dei. Si autem ini-*
tium a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei euangelio ?
et si iustus uix saluus fit, peccator et impius ubi parebunt ? An-
nuntians uerbum suum Iacob, iustitias et iudicia
 40 *sua Israel.*

20. **28.** *Non fecit sic uniuersae genti.* Nemo uos fallat :
 non nuntiatum est alicui genti hoc iudicium Dei, quomodo
 patiantur et iusti et iniusti ; quomodo pro merito omnes ; quo-
 modo in gratia Dei, non in suis meritis liberentur ipsi iusti. μ 1672
 5 Non annuntiatum est hoc uniuersae genti ; sed soli Iacob, soli
 Israel. Quid ergo nos facimus, si non annuntiauit uniuersae
 genti, sed tantum Iacob, tantum Israel ? Vbi erimus nos ? In
 Iacob et in Israel. *Iudicia sua non manifestauit eis.*
 Quibus ? Omnibus gentibus. Et quomodo uocatae sunt niues,
 10 soluto crystallo ? quomodo uocatae sunt gentes, iustificato
 Paulo ? Quomodo, nisi ut essent in Iacob ? Praecisus est
 oleaster, ut insereretur in oliuam. Iam ad oliuam pertinent ;
 iam non debent dici gentes, sed una gens in Christo, gens
 Iacob, gens Israel. Quare gens Iacob et gens Israel ? Quia
 15 Iacob de Isaac, Isaac de Abraham. Abrahae autem quid
 dictum est ? *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Hoc idem
 dictum est ad Isaac, hoc et ad Iacob. Pertinemus ergo ad Iac-
 ob ; quia pertinemus ad Isaac, pertinemus ad Abraham. Sem-
 en enim Abrahae, non me uel quolibet homine, sed apostolo
 20 sancto interpretante, Christus est ; et ipse ait : *Non dicit : Et*
seminibus tamquam in multis ; sed tamquam in uno ; et semini
tuo, quod est Christus. Si unum semen, unus Iacob, unus
 Israel, et omnes gentes unus in Christo. Ergo ad omnes perti-
 net gentes, quod reuelauit ipsi Iacob et ipsi Israel ; et illi soli
 25 in aliis gentibus deputandi sunt, qui nolentes credere in Chri-
 stum, nolunt recedere ab oleastro et inseri oliuae. Remanebunt
 in siluosis rami steriles et amari. Gaudeat Iacob. Quid est
 Iacob ? Supplantator ; quia supplantauit fratrem Iacob. *Caecitas enim ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret.*

33 1 Petr. 4, 4.17.18. **28**, **11** cfr Rom. 11, 17. **16** cfr Gen. 22, 18 ; 26, 4 ;
 28, 14. **20** Gal. 3, 16. **28** cfr Gen. 27, 36. **28** Rom. 11, 25.

27, **31** qui] *aliquot codd.*, quae *edd.* **32** quasi] *iidem codd.*, habeant *add. edd.*
 28, **1** taliter omni nationi *Prosp.* **8** iudicia] *et praem. a Prosp. cum LXX* **23**
 unus] *codd.*, unum *edd.* **27** rami] *aliquot codd.*, ramis *edd.*

30 De Iacob factus est Israel. Quid est Israel ? Iam omnes audiamus, omnes Israel, siue qui hic estis in membris Christi, siue qui foris et non foris, et per omnes gentes ubique foris, ubique intus ; audiat ipse Israel, qui ex Iacob factus est Israel. Quid est Israel ? Videns Deum. Vbi uidebit Deum ? In pace. In qua
35 pace ? Pace Ierusalem ; quia, *Posuit*, inquit, *fines tuos pacem*. Ibi laudabimus, omnes unus in uno ad unum erimus ; quia deinceps multi dispersi non erimus.

IN PSALMVM CXLVIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Habitus Hipponi Regio.

Vers. 1.

1. Meditatio praesentis uitae nostrae in laude Dei esse debet : quia exsultatio sempiterna futurae nostrae uitae, laus Dei erit ; et nemo potest idoneus fieri futurae uitae, qui non se ad illam modo exercuerit. Modo ergo laudamus Deum : sed
5 et rogamus Deum. Laus nostra laetitiam habet, oratio gemitum. Promissum est enim nobis aliquid quod nondum habemus ; et quia uerax est qui promisit, in spe gaudemus ; quia tamen nondum habemus, in desiderio gemimus. Bonum est nobis perseuerare in desiderio, donec ueniat quod promissum
10 est, et transeat gemitus, succedat sola laudatio. Propter haec duo tempora unum quod nunc est in tentationibus et tribulationibus huius uitae, alterum quod tunc erit in securitate et exsultatione perpetua, instituta est nobis etiam celebratio duorum temporum, ante Pascha, et post Pascha. Illud quod
15 est ante Pascha, significat tribulationem in qua modo sumus ; quod uero nunc agimus post Pascha, significat beatitudinem in μ 1673 qua postea erimus. Ante Pascha ergo quod celebramus, hoc et agimus ; post Pascha autem quod celebramus, significamus quod nondum tenemus. Propterea illud tempus in ieiuniis et PL
20 orationibus exercemus ; hoc uero tempus relaxatis ieiuniis in 1938 laudibus agimus. Hoc est enim : *Alleluia*, quod cantamus ; quod latine interpretatur, ut nostis : Laudate Dominum. Ideo illud tempus ante resurrectionem, hoc tempus post resurrectionem Domini est. Quo tempore significatur uita futura,
25 quam nondum tenemus ; quia quod significamus post resurrectionem Domini, tenebimus post resurrectionem nostram. In capite enim nostro nobis utrumque figuratum est, utrumque demonstratum est. Passio Domini ostendit nobis uitam praesentis necessitatis, quia oportet laborare, et tribulari, et
30 ad extremum mori ; resurrectio uero et clarificatio Domini

CXLVIII, 1, 1 *titulus*: Paris. Nouv. Acquis. 1441 (saec. X ex.) 21 alleluia] aggei et zaccariae add. a (cfr n. 4, l. 1) 30 resurrectio usq. 2, 32/33 laudabimus] ex-

ostendit nobis uitam quam accepturi sumus, cum uenerit retribuere digna dignis, mala malis, bona bonis. Et quidem modo mali omnes cantare nobiscum possunt : *Alleluia* ; si autem in malitia sua perseuerauerint, canticum uitae nostrae
 35 futurae labiis dicere poterunt ; ipsam uero uitam, quae tunc erit in ea ueritate quae nunc significatur, obtinere non possunt ; quia noluerunt meditari, antequam ueniret, et tenere quod uenturum erat.

2. Nunc ergo, fratres, exhortamur uos ut laudetis Deum ; et hoc est quod nobis omnes dicimus, quando dicimus : *Alleluia*. Laudate Dominum, dicis tu alteri, dicit ipse tibi ; cum se omnes exhortantur, omnes faciunt quod hortantur. Sed
 5 laudate de totis uobis ; id est, ut non sola lingua et uox uestra laudet Deum, sed et conscientia uestra, uita uestra, facta uestra. Etenim laudamus modo in ecclesia quando congregamur ; cum quisque discedit ad propria, quasi cessat laudare Deum. Non cesset bene uiuere, et semper laudat Deum. Tunc
 10 desinis laudare Deum, quando a iustitia, et ab eo quod illi placet, declinas. Nam si a uita bona numquam declines, lingua tua tacet, uita tua clamat ; et aures Dei ad cor tuum. Quomodo enim aures nostrae ad uoces nostras, sic aures Dei ad cogitationes nostras. Non potest autem fieri ut habeat mala
 15 facta, qui habet bonas cogitationes. Facta enim de cogitatione procedunt ; nec quisquam potest aliquid facere, aut ad aliquid faciendum membra mouere, nisi primo praecesserit iussio cogitationis, quomodo de interiori palatio, quidquid iusserit imperator, per imperium Romanum emanat, quidquid
 20 uidetis agi per prouincias. Quantus motus fit ad unam iussionem imperatoris intus sedentis ? Mouet solum ille labia, cum loquitur ; et mouetur omnis prouincia, cum fit quod loquitur. Sic et in unoquoque hominum intus est imperator, in corde sedet ; si bonus bona iubet, bona fiunt ; si malus mala iubet,
 25 mala fiunt. Cum ibi sedet Christus, quid potest iubere, nisi bona ? Cum possidet diabolus, quid potest iubere, nisi mala ? In tuo autem arbitrio Deus esse uoluit, cui pares locum, Deo an diabolo ; cum paraueris, qui possidebit, ipse imperabit. Ergo, fratres, non tantum ad sonum adtendite : cum laudatis
 30 Deum, toti laudate ; cantet uox, cantet uita, cantent facta. ^{μ 1674}
 Et si est adhuc gemitus, tribulatio, tentatio, sperate transi- PL
 tura omnia, et illum uenturum diem quo sine defectu lauda- 1939
 bimus. Ecce iste psalmus, quoniam manifestus est, currendus est nobis. Distribuit enim universam creaturam laudantem
 35 Deum, et tamquam hortatur ut laudet, quasi inuenerit tacentem.

scripsit. Caes. (serm. CCVI, 1, p. 824 sq.) 2, 5 de totis uobis] *codd. Caes.*, totis uotis *Am. Lou.*, totis uotis, de totis uobis *Er.* 23 hominum] nostrum *Caes.* 27 esse uoluit] *codd.*, te *praem. edd.*, posuit *Caes.*

3. *Laudate Dominum de caelis.* Quasi inuenerit ta-
 centes in caelis laudem Domini, exhortatur ut surgant et lau-
 dent. Numquam caelestia laudes Conditoris sui tacuerunt,
 numquam terrestria Deum laudare cessarunt. Sed plane sunt
 5 quaedam quae habent spiritum laudandi Deum in eo affectu
 quo eis placet Deus. Nemo enim laudat, nisi quod ei placet.
 Sunt autem alia quae spiritum uitae et intellectum ad lau-
 dandum Deum non habent, sed quia et ipsa bona sunt, et in
 ordine suo integre disposita, et ad pulchritudinem uniuersitatis
 10 referuntur, quam condidit Deus; ipsa quidem per se uoce sua
 et corde suo non laudant Deum; sed cum ab intelligentibus
 considerantur, per ipsa laudatur Deus; et cum per ipsa
 laudatur Deus, quodam modo et ipsa laudant Deum. Verbi
 gratia, laudant Deum in caelo omnia quae habent spiritum
 15 uitae, et intellectum purum ad eum contemplandum et sine
 fastidio et defectu diligendum. Laudant autem Deum in terra
 per intellectum discernendi bonum et malum, per intellectum
 cognoscendi creaturam et Creatorem, homines qui ista cogi-
 tant, quibus tribuit Dominus mentem discernendi ista, dele-
 ctandi atque laudandi. Homines possunt: pecora numquid
 20 habent huiusmodi intellectum? Si haberent huiusmodi intel-
 lectum pecora, non nobis diceret Deus: *Nolite esse sicut equus
 et mulus, quibus non est intellectus.* Quando hortatur nos ut non
 simus sicut pecora, sine intellectu, ostendit nobis quia homini
 25 tribuit intellectum ad laudandum Deum. Arbores numquid
 uel uitam ipsam habent, qua sentiant sicut pecora? Nam
 pecora, etsi sensum interiorem rationalem et mentem intelle-
 gentem atque discernentem non habent, quam homo habet,
 ut laudent Deum; habent tamen uitam manifestam, sicut
 30 omnes nouimus, appetendi cibum, utilia sumendi, noxia
 respuendi; sensus corporalia discernendi: uisum ad colores,
 auditum ad uoces, olfactum ad odores, gustatum ad sapes,
 motus uel ad uoluptates, uel a molestiis. Intellegimus haec,
 et uidemus ante oculos nostros. Non habent rationem intelle-
 35 gendi; sed habent spiritum corporis animati, et uitam mani-
 festam; arbores autem nec ipsam habent; et tamen omnia
 laudant Deum. Quare laudant Deum? Quia cum ista uidemus,
 et consideramus Creatorem qui ea fecit, de illis nascitur in
 nobis laus Dei; et cum ipsorum consideratione laudatur Deus,
 40 omnia laudant Deum. Coepit ergo iste de caelo: laudant om-
 nia, et dicit: *Laudate.* Quare, cum laudent, dicit: *Lau-
 date?* Quia delectatus est in eo quod laudant, et placuit ei
 quasi adiungere hortationem suam. Quomodo si uenias ad ho-

CXLVIII, 3, 22 Ps. 31, 9.

3, 29/30 uitam (manifesta est, nouimus) appetendi *codd.*
 ad molestias cognoscendas *edd.*

33 a molestiis] *codd.*

mines bonum aliquod operantes cum gaudio, siue in uinea,
 45 siue in messe, siue in aliqua agricultura ; placet tibi quod fa-PL1940
 ciunt, et dicis : Facite, agite ; non ut tunc incipiant facere, μ 1675
 quando dicis, sed quia placet tibi quod facientes inueneris, ad-
 iungis gratulationem et exhortationem tuam. Dicendo enim :
 Facite, et exhortando facientes, uoto quasi facis cum illis. In
 50 hac ergo exhortatione plenus Spiritu propheta dicit haec.

4. Et psalmus est *Aggaei et Zachariae* : sic habet titu-
 lum. Isti duo prophetae, eo tempore quo captiuus populus
 tenebatur in Babylonia, prophetabant iam futurum finem
 captiuitatis, ut restauraretur ciuitas Ierusalem, quae bello ce-
 5 ciderat. Significauerunt ergo nobis in mysterio uitam futuram,
 ubi laudabimus Deum post captiuitatem uitae praesentis ; ubi
 erit innouatio ciuitatis illius magnae Ierusalem unde peregrini
 suspiramus, captiuati adhuc sub onere et sarcina corporis
 mortalis ; unde adhuc gemimus in peregrinatione, exultabi-
 10 mus autem in patria. Qui autem non gemit peregrinus, non
 gaudebit ciuis ; quia desiderium non est in illo. Prophetae
 ergo isti sancti magnam consolationem praebuerunt tunc
 captiuato populo secundum carnem, id est, constituto in Ba-
 bylonia sub regibus alienigenis. Ostendebant enim per prophe-
 15 tiam, futurum tempus liberationis a captiuitate, instaura-
 tionis Ierusalem. Sed illa omnia in figura gesta sunt ; habent
 ueritatem suam ; figurata sunt in antiquis, praesentia osten-
 duntur in nobis. Modo ergo quid dicit apostolus ? *Quamdiu*
sumus in corpore, peregrinamur a Domino. Nondum sumus in
 20 patria : quando erimus in patria ? Quando triumphabimus
 deuicto inimico diabolo, quando *mors nouissima inimica de-*
struetur ; tunc fiet sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in
uictoriam. Vbi est, mors, contentio tua ? ubi est, mors, aculeus
tuus ? Quando ergo nulla erit mortis contentio, quae modo
 25 est, et facit nos gemere ex defectu et mutabilitate rerum, ex
 fragilitate carnis humanae ? Contendunt nobiscum quotidie
 tentationes, contendunt quotidie delectationes ; etsi non con-
 sentiamus, tamen molestiam patimur, et contendimus, et ma-
 gnum periculum est ne qui contendit uincatur ; si autem non
 30 consentiendo uincamus, molestiam tamen patimur resistendo
 delectationibus. Non cessat, et non moritur hostis, nisi in re-
 surrectione mortuorum. Sed praesumamus, fidamus, erigunt
 nos Aggaeus et Zacharias ; cantant futuram liberationem no-
 stram. Si illi populo cantauerunt, et impletum est ; christiano
 35 populo quod cantatur, non implebitur ? Securi estote ; tan-
 tummodo in ista peregrinatione uitae quomodo agatis, uidete.

4, 2 cfr I Esdr. 5, 1.2 ; 6, 14. 16 cfr I Cor. 10, 6. 18 II Cor. 5, 6. 21
 I Cor. 15, 26.54.55.

4 35/36 tantummodo] *codd.*, non *praem. edit.* 36 uitae quomodo] *codd.*, uitae,

Non uobis placeat amor Babyloniae, ne obliuiscamini ciuitatem Ierusalem. Etsi corpus uestrum adhuc in Babylonia tenetur, cor uestrum ad Ierusalem praemittatur. Laudet ergo tota
40 creatura Dominum; quia hoc ibi facturi sumus, quod hic praemeditamur.

5. *Laudate Dominum de caelis; laudate eum in excelsis.* PL
1941
Primo de caelis dicit, postea de terra: laudatur enim Deus qui fecit caelum et terram. Caelestia tranquilla sunt, pacata sunt; ibi semper gaudium, nulla mors, nulla
5 aegritudo, nulla molestia; semper laudant Deum beati; nos autem adhuc iusum sumus, sed cum cogitamus quomodo ibi laudetur Deus, cor ibi habeamus, et non sine causa audiamus: μ 1676
Sursum corda. Leuemus cor sursum, ne putrescat in terra; quoniam placet nobis quod ibi agunt angeli. Modo nos spe;
10 postea re, cum illuc uenerimus. *Laudate ergo eum in excelsis.*

3-5. 6. *Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol et luna, laudate eum omnes stellae et lumen. Laudate eum caeli caelorum, et aquae quae super caelos sunt, laudent
5 nomen Domini.* Quando explicat omnia numerando? Sed tamen summatim et quasi omnia perstrinxit, et conclusit omnia caelestia laudantia Creatorem suum.

7. Et quasi diceretur ei: Quare illum laudant? quid illi debent, quid illis contulit, ut laudent eum? sequitur: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt? ipse mandauit, et creata sunt.* Non mirum si opera laudant operatorem, non
5 mirum est si facta laudant factorem, non mirum si creatura laudat Creatorem. Ibi et Christus nominatus est, et quasi non audiuius nomen ipsius. Quis est Christus? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et
10 sine ipso factum est nihil.* Per quid facta sunt? Per Verbum. Quomodo hic ostendit quia per Verbum facta sunt? *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandauit, et creata sunt.* Nemo dicit, nemo mandat, nisi uerbo.

6. 8. *Statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi.* Omnia caelestia, omnia superiora, uirtutes omnes atque angelos, ciuitatem quamdam supernam, bonam, sanctam, beatam; unde quoniam peregrinamur, miseri adhuc sumus; et
5 quo redituri, in spe beati; et quo cum redierimus, in re beati. *Statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi: praeceptum posuit, et non praeteribit.* Quale praece-

7, 7 Ioh. 1, 1-3.

sed quomodo hic edd. 39 laudat plures codd. 5, 6 iusum] codd. (cfr Tract. in epist. Ioh. 8, 2), in imo edd. 8, 1 pr. saeculum] aeternum a Prosp.

ptum putatis habere caelestia et angelos sanctos ? quale prae-
 ceptum dedit illis Deus ? Quale, nisi ut laudent illum ? Beati
 10 quorum hoc est negotium, laudare Deum. Non arant, non
 seminant, non molunt, non coquunt : opera enim sunt ista
 necessitatis ; ibi necessitas non est. Non furantur, non deprae-
 dantur, non adulterantur : opera enim sunt ista iniquitatis ;
 ibi iniquitas non est. Non frangunt panem esurienti, non ue-
 15 stiunt nudum, non suscipiunt peregrinum, non uisitant aegro-
 tum, non concordant litigiosum, non sepeliunt mortuum :
 opera enim sunt ista misericordiae ; ibi nulla miseria est in
 qua fiat misericordia. O beati ! Putamus, erimus et nos sic ?
 Eia, suspiremus, de suspirio gemamus. Et quid sumus, ut ibi
 20 simus ? Mortales, proiecti, abiecti, terra et cinis. Sed qui pro-
 misit omnipotens est. Si ad nos adtendamus, quid sumus ? si
 ad illum, Deus est, omnipotens est. Non est facturus angelum PL
1942
 ex homine, qui fecit hominem ex nihilo ? aut uero pro minimo
 habet Deus hominem, propter quem mori uoluit Vnicum
 25 suum ? Adtendamus ad indicium dilectionis. Promissionis Dei
 tales arrhas accepimus ; tenemus mortem Christi, tenemus
 sanguinem Christi. Quis mortuus est ? Vnicus. Pro quibus
 mortuus est ? Utinam pro bonis, utinam pro iustis. Sed quid ?
Etenim Christus, ait apostolus, *pro impiis mortuus est*. Qui
 30 donauit impiis mortem suam, quid seruat iustis, nisi uitam μ 1677
 suam ? Erigat ergo se humana fragilitas, non desperet, non
 se collidat, non se auertat, non dicat : Non ero. Qui promisit,
 Deus est ; et uenit, ut promitteret ; apparuit hominibus, uenit
 suscipere mortem nostram, promittere uitam suam. Venit ad
 35 regionem peregrinationis nostrae, accipere hic quod hic abun-
 dat, opprobria, flagella, colaphos, sputa in faciem, contumelias,
 spineam coronam, suspensionem in ligno, crucem, mortem.
 Haec abundant in regione nostra ; ad talia commercia uenit.
 Quid hic dedit, quid accepit ? Dedit exhortationem, dedit
 40 doctrinam, dedit remissionem peccatorum ; accepit contume-
 lias, mortem, crucem. Adtulit nobis de illa regione bona, et in
 regione nostra pertulit mala. Promisit tamen nobis quod ibi
 futuri simus unde uenit ; et ait : *Pater, uolo ut ubi ego sum, et*
ipsi sint mecum. Tanta praecessit dilectio ! Quia ubi nos era-
 45 mus, fuit nobiscum ; ubi ipse est, erimus cum illo. Quid tibi
 promisit Deus, o homo mortalis ? Quia uicturus es in aeter-
 num. Non credis ? Crede, crede. Plus est iam quod fecit, quam
 quod promisit. Quid fecit ? Mortuus est pro te. Quid promi-
 sit ? Ut uiuas cum illo. Incredibilius est quod mortuus est
 50 aeternus, quam ut in aeternum uiuat mortalis. Iam quod in-
 credibilius est tenemus. Si propter hominem mortuus est Deus,

8, 29 Rom. 5, 6. 43 Ioh. 17, 24.

25 dilectionis et promissionis *edd.*

non est uicturus homo cum Deo ? non est uicturus mortalis in aeternum, propter quem mortuus est qui uiuit in aeternum ? Sed quomodo mortuus est Deus, et unde mortuus est Deus ?
 55 et potest mori Deus ? Accepit ex te, unde moreretur pro te. Non posset mori, nisi caro ; non posset mori, nisi mortale corpus : induit se ubi pro te moreretur, induet te ubi cum illo uiuas. Vbi se induit morte ? In uirginitate matris. Vbi te induet uita ? In aequalitate Patris. Elegit sibi hic thalamum castum,
 60 ubi coniungeretur sponsus sponsae. Verbum caro factum est, ut fieret caput ecclesiae. Verbum enim ipsum non est pars ecclesiae ; sed ut esset caput ecclesiae, carnem assumsit. Quiddam nostrum iam sursum est, quod hic accepit, ubi mortuus est, ubi crucifixus est : iam quaedam primitiae tuae
 65 praecesserunt, et dubitas quia secuturus es !

7. 9. Ergo conuertat se et ad terrena, quia iam dixit laudes caelestium : *Laudate Dominum de terra*. Superius enim unde coepit ? *Laudate Dominum de caelis*, et enarrauit caelestia ; modo audi terrestria. *Dracones et omnes abyssi*. Abyssus, profunditates aquarum sunt : maria omnia, nubilosus iste aer ad abyssum pertinet. Vbi nubes, ubi uenti, ubi tempestates, ubi pluuiae, coruscationes, tonitrua, grandines, nix, et quidquid uult Deus fieri super terras de isto humido et caliginoso aere, totum hoc terrae nomine appellauit, quia
 10 nimis mutabile est atque mortale ; nisi forte putatis quia sursum pluit stellis. Omnia ista hic fiunt prope ad terram. Et aliquando sunt homines in cacuminibus montium, et nubes sub se uident, et fiunt plerumque pluuiae ; et apparent bene intentis omnia ista, quae perturbato aere concitantur, hic
 15 fieri in ista mundi parte infima. Propterea ad ista caliginosa, id est ad hunc aerem, tamquam ad carcerem, damnatus est diabolus, de apparatu superiorum angelorum lapsus cum angelis suis ; nam apostolus hoc de illo dicit : *Secundum principem potestatis aeris huius, qui nunc operatur in filiis diffidentiae*. Et
 20 alius apostolus dicit : *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferni retrudens, tradidit in iudicio puniendos seruari* : infernum hoc appellans, quod inferior pars mundi sit. Noli enim cogitare quid accepit diabolus, sed quid perdidit. Omnia ergo ista uidetis qualia sunt, mutabilia, turbata, terribilia, corruptibilia ; tamen habent locum suum, habent ordinem suum, implent et ipsa uniuersi pulchritudinem pro modo suo, et ideo laudant Dominum. Conuersus ergo ad illa, tamquam exhortans et ipsa ; immo exhortans nos, ut eorum consideratione laudemus Dominum (sic enim laudant Deum, cum considerata pariunt laudem Dei), coepit
 30

60 cfr Ioh. 1, 14. 9, 3 Ps. 148, 1. 18 Eph. 2, 2. 20 II Petr. 2, 4.

9, 10 nimis] *codd.*, in imis *edd.* 10/11 pluit sursum stellas *plures codd.*

dicere : *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi*. Dracones circa aquam uersantur, de speluncis procedunt, feruntur in aera ; concitatur propter eos aer : magna quaedam sunt animantia dracones, maiora non sunt
 35 super terram. Propterea inde coepit dicere : *Dracones et omnes abyssi*. Sunt autem speluncae aquarum latentium, unde fontes, unde flumina procedunt ; et alia procedunt, ut fluant super terram, alia occulte subter eunt ; et totum hoc, atque omnis ista humida natura aquarum, simul cum mari
 40 et isto infimo aere, abyssus uel abyssi uocantur, ubi uiuunt dracones et laudant Deum. Quid ? putamus quia choros faciunt dracones, et laudant Deum ? Absit. Sed uos considerantes dracones, adtendite artificem draconum, creatorem draconum ; et cum miramini dracones, et dicitis : Magnus Deus qui
 45 haec fecit, dracones laudant Deum de uocibus uestris : *Dracones et omnes abyssi*.

8. 10. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quae faciunt uerbum eius*. Quare hic addidit : *quae faciunt uerbum eius ?* Multi stulti non ualentes contemplari et discernere creaturam locis suis et ordine suo, sub nutu
 5 et iussu Dei agentem motus suos, uisum est illis quia superiora omnia Deus gubernat, inferiora uero despicit, abicit, deserit, ut nec curet ista, nec gubernet, nec regat ; sed casibus regantur, quomodo possunt, qua possunt : et mouent illos quae
 10 consentias quando ista dicunt ; blasphema enim sunt et execrabilia Deo) : Si Deus plueret, numquid plueret in mare ? Qualis, inquit, prouidentia ? Getulia sitit, et mare compluitur. Acute sibi uidentur tractare ; quibus dicendum est hoc : Getulia uel sitit ; tu, nec sitis. Bonum enim erat ut diceres
 15 Deo : *Anima mea uelut terra sine aqua tibi*. Quod alio loco aperte dicitur : *Sitiuit tibi anima mea, quam multipliciter tibi et caro mea*. Et Dominus in euangelio : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*. Iste enim iam saturatus es, qui talia disputat ; quasi sibi doctus uidetur, nec
 20 uult discere, ideo non sitit. Nam si sitiret, uellet discere ; et inueniret quia totum Dei prouidentia fit in terra ; et miraretur disposita etiam membra pulicis. Adtendat Caritas uestra. Quis disposuit membra pulicis et culicis, ut habeant ordinem suum, habeant uitam suam, habeant motum suum ? Vnam
 25 bestiolam breuem, minutissimam considera, quam uolueris. Si consideres ordinem membrorum ipsius, et animationem

10, 15 Ps. 142, 6. 16 Ps. 62, 2. 17 Matth. 5, 6.

10, 1/2 procellae, qui *Prosp.* 8 quae] qui *Er. Lugd. Ven. Lou.* 14 uel usq.
 sitis] *codd.*, sitit, ut tu ne sitires *Am. Er.*, sitit, ne tu sitires *Lou.*

PL
1944

μ 1679

uitae qua mouetur ; ut pro se fugit mortem, amat uitam, appetit uoluptates, deuitat molestias, exserit sensus diuersos, uiget in motu congruo sibi ! Quis dedit aculeum culici, quo sanguinem sugat ? Quam tenuis fistula est qua sorbet ! Quis disposuit ista ? quis fecit ista ? Expauescis in minimis ; lauda magnum. Hoc itaque tenete, fratres mei ; nemo uos de fide excutiat, et de sana doctrina. Qui fecit in caelo angelum, ipse
 30 ne caelesti, uermiculum in terra pro habitatione terrestri. Numquid angelum fecit reperere in coeno, et uermiculum in caelo ? Distribuit sedibus habitatores ; incorruptionem incorruptis sedibus dedit, corruptibilia corruptibilibus locis. Totum adtende, totum lauda. Qui ergo disposuit membra uermiculi,
 40 non gubernat nubes ? Et quare in mare pluit ? Quasi non sint in mari, quae alantur pluuiam ; quasi non ibi fecit pisces, quasi non ibi fecit animalia. Adtendite quomodo currunt pisces ad aquam dulcem. Et quare, inquit, pisci pluit, et mihi aliquando non pluit ? Vt cogites te in regione esse deserti, et in peregrinatione uitae ; et amarescat tibi uita praesens, ut futuram desideres ; aut ut flagelleris, et corripiaris, et corrigaris. Quomodo autem distribuit propria regionum ? Ecce, quia de Getulia locuti sumus, pluit hic prope omni anno, et omni anno dat frumentum ; seruari hic frumentum non potest, cito corrumpitur, quia omni anno datur ; ibi, quia raro, et multum datur, et diu seruatur. Sed forte putas quia ibi deserit Deus homines, aut non ibi secundum iucunditatem suam et laudant et glorificant Deum ? Adprehende inde Getulum, pone inter istas arbores amoenas ; fugere hinc uult, et redire ad nudam
 55 Getuliam. Omnibus ergo Deus locis, regionibus, temporibus, PL
 sua quaeque distribuit et ordinauit. Et longum est commemorare diligentio- 1945 rem considerationem omnium rerum. Quis illam explicat ? Tamen qui oculos habent, multa ibi uident ; cum uiderint, placent ; cum placuerint, laudantur, non tam
 60 quam ipsa, sed ille qui fecit : ita omnia laudabunt Deum.

11. Haec considerans spiritus prophetae, cum dixisset : *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis*, quae omnia turbata uidentur quibusdam stultis, et quasi casibus agitari, addidit : *Quae faciunt uerbum eius*. Non
 5 tibi ergo uideantur casibus moueri, quae uerbo Dei in omni motu suo deseruiunt. Quo uult Deus, illuc ignis, illuc fertur nubes, siue pluuiam, siue niuem, siue grandinem portet. Et quare aliquando percutiunt montem fulmina, et non percutiunt latronem ? Quodcumque possum dicere pro captu mentis
 10 meae, quantum Deus donare dignatur ; maiores maiora nouerint, et amplius intellegant ; et det uobis Deus plus sapere

27 qua mouetur per se, fugit mortem *dub. μ* 32/33 nemo uobis de fide excutiat sanam doctrinam *plures codd.* 54/55 ad nuda Getuliae *Lou.* 11, 6 ignis] *lucet*

quam dico, tamen cum temperantia, sine superbia; possum ergo pro modulo meo dicere quare percutiant montem, et non percutiant latronem, quia forte adhuc latronis conuersionem
 15 quaerit; et ideo percutitur mons qui non timet, ut mutetur homo qui timet. Aliquando et tu, cum das disciplinam, terram ^{μ 1680} fcris, ut infans expauescat. Et aliquando ferit et quem uult hominem. Sed dicis mihi: Ecce ferit innocentio-rem, et dimittit sceleratorem. Noli mirari: undecumque mors pro bona est.
 20 Vnde autem scis illi sceleratori, si se mutare noluerit, quid poenarum in occulto seruetur? Nonne mallent fulmine incendi, quibus in fine dicitur: *Ite in ignem aeternum?* Opus est ut innocens sis. Quid enim? malum est mori naufragio, et bonum est mori febre? Siue inde, siue inde moriatur, quaere
 25 qualis sit qui moritur; quo post mortem iturus est, non unde de uita exiturus. Quaecumque occasione hinc exituri sumus: Quibus exitibus martyres exire meruerunt? numquid febribus, quomodo multi optant ut febre soluantur? Alii uno ictu gladii, alii ignibus, alii bestiis. Et deuorauerunt bestiae corpora
 30 martyrum, et non timuerunt ne perirent corpora ipsorum. Vndique enim Deus reducet corpora sanctorum suorum, cui capilli nostri numerati sunt. Et quando uoluit, tres pueros ab igne liberauit, numquid ideo Machabaeos in igne deseruit? Illos aperte liberauit, istos occulte coronauit. Nouit igitur
 35 Deus quid agat. Tu time, et bonus esto. Vndecumque uoluerit ut exeas hinc, paratum te inueniat. Inquilinus enim es, non possessor domus. Locata est enim tibi domus; domus ista tibi locata est, non donata; etsi nolis, migrabis; et non eam tali conditione, accepisti, ut quasi tempora certa tibi sint.
 40 Quid dixit Dominus tuus? Quando uolueris, cum dixeris: *Migra, paratus esto. Expello te de hospitio, sed dabo domum;* ^{PL 1946} inquilinus es in terra, eris possessor in caelo.

12. Quidquid ergo hic accidit contra uoluntatem nostram, noueritis non accidere, nisi de uoluntate Dei, de prouidentia ipsius, de ordine ipsius, de nutu ipsius, de legibus ipsius; et si nos non intellegimus quid quare fiat, demus hoc prouidentiae ipsius, quia non fit sine causa, et non blasphemamus.
 5 Cum enim coeperimus disputare de operibus Dei: Quare hoc, quare illud; et: Non debuit sic facere, male fecit hoc: ubi est laus Dei? Perdidiisti Alleluia. Omnia sic considera, quomodo placeas Deo, et laudes artificem. Quia si intrares forte in officinam fabri ferrarii, non auderes reprehendere folles, incudes,
 10 malleos. Et da imperitum hominem nescientem quid quare sit,

11, 22 Matth. 25, 41.
 33 cfr II Machab. 7.

32 cfr Matth. 10, 30.
 36 cfr Ps. 118, 19.

32/33 cfr Dan. 3, 24, 93.

praem. Er. Lugd. Ven. Lou.

12/13 sine superbia possum ego *Lugd. Ven.*
 19 bonum *codd.* 21/22 incendi] *codd.*, potius interire *add. edd.* 12, 5 blasphem-

et omnia reprehendit. Sed si non habeat peritiam artificis, et habeat saltem considerationem hominis, quid sibi dicit? Non sine causa hoc loco folles positi sunt; artifex nouit quare, etsi
 15 ego non noui. In officina non audet uituperare fabrum; et audet reprehendere in hoc mundo Deum! Ergo, quemadmodum *ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quae faciunt uerbum eius*, sic omnia quae uanis uidentur in rerum natura temere fieri, non faciunt nisi uerbum
 20 eius, quia non fiunt nisi iussu eius.

- 9-12. **13.** Deinde dicit, ut Dominum laudent: *Montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri; bestiae et omnia pecora, reptilia et uolatilia pennata*. Deinde ad homines: *Reges terrae et omnes populi, principes
 5 et omnes iudices terrae; iuuenes et uirgines, seniores cum iunioribus laudent nomen Domini*. Explicata est laus de caelo, explicata est laus de terra.
13. **14.** *Quia exaltatum est nomen eius solius*. Nemo ^{μ 1681} hominum quaerat exaltare nomen suum. Vis exaltari? Illi te subde, qui non potest humilari: *Exaltatum est nomen eius solius*.
14. **15.** *Confessio eius in terra et caelo*. Quid est: *Confessio eius in terra et caelo?* qua ipse confitetur? Non; sed qua illum omnia confitentur, omnia clamant; omnium pulchritudo quodam modo uox eorum est, confitentium
 5 Deum. Clamat caelum Deo: Tu me fecisti, non ego. Clamat terra: Tu me condidisti, non ego. Quomodo clamant ista? Quando considerantur, et hoc inuenitur; ex tua consideratione clamant, ex uoce tua clamant. *Confessio eius in terra et caelo*. Adtende caelum, pulchrum est; adtende terram,
 10 pulchra est; utrumque simul ualde pulchrum est. Ipse fecit, ipse regit, ipsius nutu gubernantur, ipse traicit tempora, momenta ipse instaurat, per seipsum instaurat. Omnia ergo ista laudant illum, siue in statu, siue in motu, siue de terra deorsum, siue de caelo sursum, siue in uetustate, siue in renouatione. Cum
 15 uides haec et gaudes, et adtolleris in artificem, et inuisibilia eius, per ea quae facta sunt, intellecta contueris: *Confessio eius in terra et caelo*; id est, confiteris ei de rebus terrenis, confiteris ei de rebus caelestibus. Et quia ipse fecit omnia, PL
 1947
 20 et quidquid in his tibi placet, minus est quam ipse. Non ergo ita tibi placeat quod fecit, ut recedas ab eo qui fecit; sed si

15, 15 cfr Rom. 1, 20.

mamus] μ, blasphemabimus *Er. Lugd. Ven. Lou. PL* 13, 3 serpentes et uolucres pennatae *Prosp.* 14, 1 quoniam a *Prosp.* 15, 1 in terra et caelo] *codd. cum LXX*, in caelo et in terra *edd.*, in terra et in caelo α, super caelum et terram *Prosp.* 12 per ipsum omnia. ergo *codd.* 19 infra *dub.* μ

amas quod fecit, multo magis eum qui fecit. Si pulchra sunt quae fecit, quanto pulchrior est qui fecit? *Confessio eius in terra et caelo.*

16. *Et exaltabit cornu populi sui.* Ecce quod prophetabant Aggaeus et Zacharias. Modo cornu populi ipsius humile est in trituris, in tribulationibus, in tentationibus, in tusione pectorum; quando *exaltabit cornu populi sui?*
 5 Quando uenerit ipse Dominus, et ortus fuerit sol noster: non iste qui oculis uidetur, et oritur super bonos et malos; sed de quo dicitur: *Vobis qui timetis Deum, orietur sol iustitiae, et sanitas in pennis eius;* et de quo dicturi sunt superbi et impii: *Iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non est ortus nobis.* Ipsa
 10 erit aestas nostra. Modo fructus per hibernum in radice non apparent; adtendis quasi aridas arbores per hiemem. Qui non nouit uidere, aridam putat uitem; et forte iuxta est quae uere aruit; similes sunt ambae per hiemem: illa uiuit, illa mortua est; sed illius uita et illius mors in abscondito est; aestas pro-
 15 cedit, uita illius clarificatur, mors illius manifestatur; procedit honor foliorum, fecunditas fructuum; uestitur uitis in facie, ex eo quod habet in radice. Ergo modo, fratres, tales sumus, quales sunt alii homines: quomodo nascuntur, manducant, bibunt, uestiuntur, transigunt uitam istam; sic et sancti. Ali-
 20 quando ipsa res decipit homines, et dicunt: Ecce quia coepit esse christianus, numquid non ei dolet caput? aut quia christianus est, quid habet plus a me? O uitis arida, adtendis iuxta te uitem nudam in hiberno, sed non aridam. Aestas ueniet, ueniet Dominus, honor noster, qui latebat in radice; et tunc
 25 *exaltabit cornu populi sui,* post captiuitatem in qua mortaliter uiuimus. Vnde dicit apostolus: *Nolite ante tempus quidquam iudicare, donec ueniat Dominus: et illuminabit abscondita tenebrarum; et tunc laus erit unicuique a Deo.* Sed dicis mihi: Vbi est radix mea? ubi est fructus meus? Si credis,
 30 nosti ubi est radix tua. Ibi est enim, ubi est fides tua, ubi spes est et caritas tua. Audi apostolum: *Mortui enim estis. Quasi per hiemem mortui apparebant: audi quia uiuunt: Et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ecce ubi habes radicem. Quando ergo honore ornaberis? quando fecundaberis
 35 fructu? Audi illum sequentem: *Cum Christus apparuerit, uita uestra, tunc et uos apparebitis cum ipso in gloria. Et exaltabit cornu populi sui.*

17. *Hymnus omnibus sanctis eius.* Hymnus scitis quid est? Cantus est cum laude Dei. Si laudas Deum, et non

16, 6 cfr Matth. 5, 45. 7 Malach. 4, 2. 9 Sap. 5, 6. 26 1 Cor. 4, 5.
 31/36 Col. 3, 3.4.

16, 1 exaltauit a Prosp. cornum a 23/24 aridam per aestatis uim. Et ueniet dominus edd.

cantas, non dicis hymnum ; si cantas, et non laudas Deum, non dicis hymnum ; si laudas aliud quod non pertinet ad laudem Dei, etsi cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus ergo tria ista habet, et cantum, et laudem, et Dei. Laus ergo Dei in cantico, hymnus dicitur. Quid est ergo : *Hymnus omnibus sanctis eius* ? Accipiant sancti eius hymnum, dicant sancti eius hymnum ; quia hoc est quod accepturi sunt in fine, hymnum sempiternum. Ideo alio loco dicit psalmus : *Sacrificium laudis glorificabit me ; et ibi est uia qua ostendam illi salutare meum ; et : Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te.* Hoc est : *Hymnus omnibus sanctis eius.* Qui sunt sancti eius ? *Filiis Israel, populo adpropinquanti sibi.* Nemo dicat : Non sum filius Israel. Ne putetis Iudaeos filios Israel esse, et nos non esse filios Israel, audeo uobis dicere, fratres mei : illi non sunt, et nos sumus. Audite quare : quia maior est natus secundum spiritum, quam natus secundum carnem. Vnde Israel ? Ex Abraham ; quia Isaac ex Abraham, Israel ex Isaac. Quomodo placuit Deo Abraham ? *Credidit autem Abraham Deo, et deputatum est illi ad iustitiam.* Quisquis imitatus fuerit Abraham, filius est Abrahae ; quisquis degenerauerit a fide Abraham, perdidit progeniem Abrahae. Iudaei degenerauerunt : perdiderunt ; imitati sumus nos : inuenimus. Audi quia illi perdiderunt : quid illis dicit Dominus dicentibus : *Filii sumus Abrahae* ? Ausi sunt ostentare se, et erigere ceruicem de nobilitate generis iusti ; et quid illis Dominus ? *Si filii Abrahae essetis, facta Abrahae fecissetis.* Si ergo perdiderunt ipsi quod filii sunt Abrahae, inuenimus nos ut filii simus Abrahae. Credendo quippe inuenimus quod illi non credendo amiserunt ; quia *credidit Abraham Deo, et deputatum est illi ad iustitiam.* Et semen Abrahae Christus, et in Christo nos sumus ; et ex Israel populus, de quo populo Maria, de qua Maria Christus, in quo Christus nos : ergo filii Israel nos. Et quomodo addidit, ut discerneret nos ? *Filiis Israel, populo adpropinquanti sibi.* Adtendite Iudaeos : si propinquant, ipsi sunt. Et forte propinquant, dicit mihi aliquis ; quotidie et ipsi cantant psalmum, et cantant hymnos Dei. Non auditis quid eis dixit propheta ? *Populus hic labiis me honorat ; cor autem eorum longe est a me.* Si illorum cor longe est, nostrum autem cor proximum est ; quia credimus, quia speramus, quia diligimus, quia Christo adiuncti sumus, quia membra ipsius facti sumus : μ 1683 numquid membra longe sunt a capite ? Si essent longe, et diuisa essent, non diceret : *Ecce ego uobiscum sum usque ad con-*

17, 10 Ps. 49, 23. 12 Ps. 83, 5. 21 Rom. 4, 3. 26/29 Ioh. 8, 33, 39.
 32/33 cfr Gal. 3, 16. 40 Isai. 29, 13. 45 Matth. 28, 20.

summationem saeculi. Si separata essent, non de caelo diceret : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Si non in nobis esset, non diceret : *Esuriui, et dedistis mihi manducare ;* et cum dicerent illi : *Quando te uidimus esurientem,* respondit : *Cum uni ex*
 50 *minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Ecce populus, ecce adpropinquans Israel ; et cum illo modo spe, postea re.

IN PSALMVM CXLIX

PL

1949

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1.

1. Laudemus Dominum et in uoce, et in intellectu, et in opere bono ; et sicut nos hortatur iste psalmus, cantemus ei canticum nouum. Sic enim coepit : *Cantate Domino canticum nouum.* Vetus homo, uetus canticum : nouus homo,
 5 nouum canticum. Vetus Testamentum, uetus canticum : Nouum Testamentum, nouum canticum. In Veteri Testamento promissiones sunt temporales et terrenae. Quisquis terrena diligit, uetus canticum cantat : qui cult cantare canticum nouum, diligit aeterna. Ipsa dilectio noua est et aeterna ; ideo
 10 semper noua, quia numquam ueterascit. Nam si bene consideres, antiquum est hoc : quomodo ergo est nouum ? Numquid, fratres mei, uita aeterna modo nata est ? Vita aeterna ipse Christus est, et secundum diuinitatem non modo natus est, quia : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud*
 15 *Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum.* *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Si quae per ipsum facta sunt, antiqua sunt ; quid est ipse, per quem facta sunt ? Quid, nisi aeternus, et Patri coaeternus ? Sed nos delapsi in peccatum, peruenimus ad uetustatem.
 20 Nostra enim uox est in illo psalmo ubi dicitur cum gemitu : *Inueteraui in omnibus inimicis meis.* Inueteraui homo per peccatum, innouatur per gratiam. Omnes ergo qui innouantur in Christo, ut ad uitam aeternam incipiant pertinere, canticum nouum cantant.

2. Et hoc canticum pacis est, canticum hoc caritatis est. Quisquis se a coniunctione sanctorum separat, non cantat canticum nouum. Secutus est enim ueterem animositatem, non nouam caritatem. In noua caritate quid est ? Pax, uinculum sanctae societatis, compago spiritalis, aedificium de lapidibus uiuis. Vbi est hoc ? Non in uno loco, sed per uniuersum orbem terrarum. Audi hoc de alio psalmo ; sic dicit : *Cantate Domino canticum nouum ; cantate Domino, omnis*

47 Act. 9, 4. 48 Matth. 25, 35.37.40.

CXLIX, 1, 14 Ioh. 1, 1-3. 21 Ps. 6, 8. 2, 8 Ps. 95, 1.

CXLIX, 1, 3 cantate] alleluia, zaggei et zacchariae titul. praem. a

terra. Ex hoc intellegitur quia qui non cum omni terra cantat,
 10 canticum uetus cantat, quaelibet uerba de ore eius procedant.
 Quid enim adtendo quid sonet, cum uideo quid cogitet? Et
 tu, inquis, uides quid cogitet? Facta indicant. Nam oculus in
 conscientiam non penetrat. Adtendo quid agat, et ibi intellego
 15 quid cogitet. Neque enim si quisque, uerbi gratia, comprehen-
 derit hominem in furto, in homicidio, in adulterio, cogitatio-
 nes ipsius in corde uidet, sed in factis. Sunt quaedam quae
 intus latent; sed sunt et multa quae procedunt in opera, et
 manifesta fiunt etiam hominibus. Cum ergo essent illi qui ^{μ 1684}
 20 separarunt, mali intus apud se, non nouerat nisi Deus. Venit
 tentatio; separauit illos, et patefecit hominibus quod nouerat
 Deus. Non enim fructus ostenditur nisi in factis. Vnde dictum ^{PL}
 est: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Dixit enim Dominus ¹⁹⁵⁰
 ad quosdam, qui ouium uestitu se induunt, intus autem sunt
 25 lupi rapaces; et ne forte fragilitas humana dignoscere non pos-
 set lupum sub ouina pelle, ait: *Ex fructibus eorum cognoscetis*
eos. Quaerimus fructus caritatis, inuenimus spinas dissensionis.
Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ergo canticum eorum uetus
 est: cantemus nos canticum nouum. Iam diximus, fratres,
 30 omnis terra cantat canticum nouum. Qui cum omni terra non
 cantat canticum nouum, dicat quod uult, linguis sonet Alle-
 luia, dicat tota die, dicat tota nocte; non ualde aures meae
 inclinantur ad uocem cantantis, sed quaero mores operantis.
 Interrogo enim, et dico: Quid est quod cantas? Respondet:
 35 Alleluia. Quid est, Alleluia? Laudate Dominum. Veni, simul
 laudemus Dominum. Si tu laudas Dominum et ego laudo Do-
 minum; quare in discordia sumus? Caritas laudat Dominum,
 discordia blasphematur Dominum.

3. Et uultis iam nosse ubi cantetis canticum nouum? Quae
 dicturus est in ipso psalmo, uidete quomodo fiant, et ubi fiant;
 utrum per omnes gentes fiant ista, an in una aliqua parte ter-
 rarum; et hinc plenius intellegetis ad quem pertineat canti-
 5 cum nouum. Iam quidem manifestum est illud quod de alio
 psalmo commemorauimus: *Cantate Domino canticum nouum*. Et
 ut ostenderet in cantico nouo esse fructum caritatis et unitatis,
 addidit: *Cantate Domino, omnis terra*. Nemo se separet,
 nemo se disiungat: triticum es, fertis paleam quousque uenti-
 10 letur. De area uis excuti? Etsi triticum esses foris ab area,
 inuenirent te uolatilia, et colligerent te. Adde quia eo ipso quo
 discedis et uolas, paleam te esse indicas; et quia leuis eras,
 uenit uentus, et de sub pedibus bouum ablati es. Qui autem

23 Matth. 7, 16. 24 cfr Matth. 20, 28. 3, 6/8 Ps. 95, 1. 10 cfr Matth. 3, 12.

2, 21 separauit] *codd. Am.*, superauit *Er. Lou.* 36 laudo] *codd.*, laudabo *edd.*
 3, 10 uix excutieris, si triticum es; si triticum esse, foris *Am. Er.* 11/12 quo uel

triticum sunt, ferunt trituram ; gaudent, quia grana sunt,
 15 gemunt inter paleam, exspectant uentilatores, quem cognoscunt redemptorem. *Cantate Domino canticum nouum, laus eius in ecclesia sanctorum.* Haec est ecclesia sanctorum, ecclesia frumentorum toto terrarum orbe diffusorum ; per agrum Domini seminata, quod est hic mundus, ipso
 20 Domino exponente, cum de seminante diceret : Quia *homo seminauit bonum semen in agro suo, et uenit inimicus, et superseminauit zizania ; et dixerunt serui patrifamilias : Nonne bonum semen seminasti in agro tuo ? unde hic sunt zizania ? Respondit ille : Inimicus homo hoc fecit.* Voluerunt colligere zizania, et compescuit illos dicens : *Sinite utraque crescere usque ad messem ; et in tempore messis dicam messoribus : Colligite primum zizania, et alligate fasciculos ad comburendum ea ; triticum autem meum reponite in horreo.* Postea interrogauerunt eum discipuli dicentes : *Narra nobis parabolam zizaniorum.*
 30 Et ipse exponit omnia, ut nullus homo cordi suo tribuat quod PL
 ibi intellexerit, sed Magistro caeli exponenti. Nemo dicat : 1951
 Exposuit sibi quomodo uoluit. Si parabolam prophetae exponeret Dominus, quando ipse per eos loquebatur quod dicebant ; quis auderet dicere, non sic debere exponere ? Multo μ 1685
 35 magis, quando ipse exposuit quod proposuit ipse, quis audet contradicere manifestae ueritati ? Cum ergo hanc parabolam Dominus exponeret, ait : *Qui autem seminat bonum semen, est Filius hominis, se utique demonstrans. Bonum uero semen, filii sunt regni : ipsa est ecclesia sanctorum. Zizania autem, filii*
 40 *sunt maligni. Ager est hic mundus.* Iam uidete, fratres, quia per mundum seminatum est bonum semen, et per mundum seminata sunt zizania. Numquid in parte triticum, et in parte zizania ? Per totum triticum et per totum zizania. Ager Domini mundus est, non Africa. Non quomodo terrae istae : Getulia fert sexagenum aut centenum, et Numidia fert denum :
 45 non sic est Deo ager suus. Vbique illi fertur fructus, et centenus, et sexagenus, et tricenus ; tu tantum uide quid uelis esse, si cogitas ad Domini fructum pertinere. Ergo ecclesia sanctorum, ecclesia catholica est. Ecclesia sanctorum non est ecclesia haeticorum. Ecclesia sanctorum illa est quam praesignauit Deus antequam uideretur ; et exhibuit, ut uideretur. Ecclesia sanctorum erat antea in codicibus, modo in gentibus : ecclesia sanctorum antea tantummodo legebatur, nunc et legitur, et uidetur. Quando solum legebatur, credebatur ;
 55 modo uidetur, et contradicitur ! *Laus eius in ecclesia sanctorum.*

20 sqq. Matth. 13, 24-30, 36-38.

quod excedis *aliquot codd.* 17 laudatio *Prosp.* 44/45 terrae istae : getulia fert] *opt. codd.*, terra ista getulia fert *alii*, fert terra ista getuliae *edd.* 48 domi-

2.

4. *Laetetur Israel in eo qui fecit eum.* Quid est Israel? Videns Deum: hoc enim interpretatur nomen Israel. Qui uidet Deum, in ipso laetetur, a quo factus est. Quid est ergo, fratres? quia diximus nos ad ecclesiam pertinere sanctorum, numquid iam uidemus Deum? Quomodo sumus Israel, si non uidemus? Est quaedam uisio huius temporis; erit altera uisio futuri temporis: uisio quae modo est, per fidem est; uisio quae futura est, per speciem erit. Si credimus, uidemus; si amamus, uidemus. Quid uidemus? Deum. Vbi est ipse Deus? Interroga Iohannem: *Deus caritas est.* Benedicamus nomen eius sanctum; et gaudeamus in Deo, si gaudemus in caritate. Quisquis habet caritatem, utquid illum mittimus longe, ut uideat Deum? Conscientiam suam attendat, et ibi uidet Deum. Si caritas ibi non habitat, non ibi habitat Deus; si autem caritas ibi habitat, Deus ibi habitat. Vult illum forte uidere sedentem in caelo; habeat caritatem, et in eo habitat sicut in caelo. Ergo simus Israel, et laetemur in eo qui fecit nos: *Laetetur Israel in eo qui fecit eum.* In eo qui fecit eum laetetur, non in Ario, non in Donato, non in Caeciliano; non in Proculiano ¹, non in Augustino: *In eo laetetur qui fecit eum.* Nos fratres, non uobis commendamus; sed commendamus uobis Deum, quia commendamus uos Deo. Quomodo uobis Deum commendamus? Vt diligatis eum bono uestro, non bono ipsius; quia malo uestro eum non diligitis; non malo ipsius. Non enim minus habebit Deus diuinitatem, si homo in illum non habeat caritatem. Tu crescis ex Deo, non ille ex te, et tamen tantum nos dilexit prior, antequam eum diligeremus, ut Filium suum unicum mitteret mori pro nobis. ^μ 1686 Qui fecit nos, factus est inter nos. Quomodo nos ipse fecit? *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Quomodo factus est inter nos? *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.* Ergo ipse est in quo debemus laetari. Nemo homo sibi arroget partes ipsius; ab ipso est laetitia quae nos facit felices: *Laetetur Israel in eo qui fecit eum.*

5. *Et filii Sion exsultent in rege suo.* Ipse Israel, filii ecclesiae sunt. Quia Sion fuit quidem una ciuitas, quae cecidit: in eius reliquiis habitabant quidem sancti temporaliter; sed Sion uera et Ierusalem uera (quia ipsa Sion, quae Ierusa-

4, 10 I Ioh. 4, 16. 27 cfr I Ioh. 4, 19. 28 cfr Ioh. 3, 16. 30 Ioh. 1, 3.14.

num fructuum aliquot codd. 4, 18 ipsum Prosp. 19 non in ario] om. nonnulli codd. 33 homo] codd., om. edd. arroget] codd., nemo sibi derogat add. edd. 5, 1 super regem suum Prosp.

¹ Hinc merito conicias sermonem Hippone habitum uiuente Proculiano, eiusdem urbis ex Donatistarum parte episcopo circiter initium saec. V. De quo uide Augustini epistulas 33-35; 78; 88.

5 lem), aeterna est in caelis, quae est mater nostra. Ipsa nos genuit, ipsa est ecclesia sanctorum, ipsa nos nutriuit; ex parte peregrina, ex magna parte immanens in caelo. Ex parte qua immanet in caelo, beatitudo angelorum est: ex parte qua peregrinatur in hoc saeculo, spes est iustorum. De illa dictum
 10 est: *Gloria in excelsis Deo*; de hac dictum est: *Et in terra pax hominibus bonae uoluntatis*. Qui ergo in hac uita gemunt, et desiderant illam patriam, currant dilectione, non pedibus corporis: non quaerant naues, sed pennas; duas alas caritatis adprehendant. Quae sunt duae alae caritatis? Dilectio Dei,
 15 et proximi. Peregrinamur enim, suspiramus, gemimus. Venerunt ad nos litterae de patria nostra, ipsas uobis recitamus.

6. *Laetetur Israel in eo qui fecit eum, et filii Sion exsultent in rege suo*. Quod dixit: *qui fecit eum*, hoc dixit: *in rege suo*. Quod audistis: *Israel*, id sunt, *filii Sion*; et quod audistis: *in eo qui fecit eum*, hoc est: *in*
 5 *rege suo*. Filius Dei qui fecit nos, factus est inter nos; et Rex noster regit nos, quia Creator noster fecit nos. Ipse est tamen per quem facti sumus, qui est per quem nos regimur; et ideo christiani, quia ille Christus. Christus a chrismate dictus est, id est, ab unctione. Reges autem ungebantur et sacerdotes:
 10 ille uero unctus est et Rex et Sacerdos. Rex pugnauit pro nobis, Sacerdos obtulit se pro nobis. Quando pro nobis pugnauit, quasi uictus est; uere autem uicit. Crucifixus est enim, et de cruce sua, in qua erat fixus, diabolum occidit: et inde Rex noster. Vnde autem Sacerdos? Quia se pro nobis obtulit.
 15 Date Sacerdoti quod offerat. Quid inueniret homo quod daret mundam uictimam? Quam uictimam? Quid mundum potest efferre peccator? O inique, o impie! quidquid adtuleris im-
 mundum est, et aliquid mundum pro te offerendum est. Quae-
 20 re apud te quid offeras; non inuenies. Quaere ex te quod offeras; non delectatur arietibus, nec hircis, nec tauris. Omnia ipsius sunt, etsi non offeras. Offer ergo illi mundum sacrificium. Sed peccator es, impius es, sed inquinatam conscientiam habes. Poteris forte aliquid mundum offerre, purgatus; sed ut purgeris, aliquid pro te offerendum est. Quid ergo pro
 25 te oblaturus es, ut munderis? Si mundatus es, poteris offerre quod mundum est. Offerat ergo seipsum mundus sacerdos, et mundet. Hoc est quod fecit Christus. Nihil mundum inuenit in hominibus, quod offerret pro hominibus; seipsum obtulit mundam uictimam. Felix uictima, uera uictima, hostia immaculata!
 30 Non ergo hoc obtulit quod nos illi dedimus; immo PL 1953
μ 1687

5, 5 cfr Gal. 4, 26.

10 Luc. 2, 14.

6, 9 cfr I Reg. 10, 1; 16, 13.

9 cfr

Ex. 30, 30.

6, 15/16 quod daret mundum? quam uictimam? *Corb.* 29/30 uictimam usq. immaculata] *codd.*, uictimam, hostiam immaculatam. felix uictima, uera uictima, munda uictima *edd.*

hoc obtulit quod a nobis accepit, et mundum obtulit. Carnem enim a nobis accepit, hanc obtulit. Sed unde illam accepit? De utero uirginis Mariae, ut mundam offerret pro immundis. Ipse Rex, ipse Sacerdos; in eo laetemur.

3. 7. *Laudent nomen eius in choro.* Et chorus quid significat? Multi nouerunt chorum; et quia in ciuitate loquimur, prope omnes norunt. Chorus est consensio cantantium. Si in choro cantamus, concorditer cantemus. In choro cantantium quisquis uoce discrepuerit, offendit auditum, et perturbat chorum. Si uox inconuenienter cantantis disturbat concentum cantantium, quomodo disturbat haeresis dissonans concentum laudantium? Chorus Christi iam totus mundus est. Chorus Christi ab oriente in occidentem consonat. Videamus si tantum extenditur chorus Christi. Dicit psalmus alius: *A solis ortu usque ad occasum laudate nomen Domini. Laudent nomen eius in choro.*

8. *In tympano et psalterio psallant ei.* Quare assumit tympanum et psalterium? Vt non sola uox laudet, sed et opera. Quando assumitur tympanum et psalterium, manus concinunt uoci. Sic et tu, si quando Alleluia cantas, porrigas et panem esurienti, uestias nudum, suscipias peregrinum, non sola uox sonat, sed et manus consonat, quia uerbis facta concordant. Assumsisti organum, et consentiunt digiti linguae. Et ipsum mysterium tympani et psalterii non est tacendum. In tympano corium extenditur, in psalterio chordae extenduntur: in utroque organo caro crucifigitur. Quam bene psallebat in tympano et psalterio, qui dicebat: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo!* Ipsum psalterium, uelut tympanum tollere te uult, qui amat canticum nouum, qui te docet quando tibi dicit: *Qui uult esse meus discipulus, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Non dimittat psalterium suum, non dimittat tympanum: extendatur in ligno, et siccetur a concupiscentia carnis. Nerui quanto plus fuerint extenti, tanto acutius sonant. Vt ergo acute sonaret Pauli apostoli psalterium, quid dixit? *Quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus, sequor ad palmam supernae uocationis.* Extendit se ipse; tetigit Christus, et sonauit dulcedo ueritatis. *In tympano et psalterio psallant ei.*

4. 9. *Quoniam benefecit Dominus in populo suo.* Quid tam beneficium, quam mori pro impiis? quid tam beneficium, quam sanguine iusto delere chirographum peccatoris? quid tam beneficium, quam dicere: Non ad me pertinet quod fuis; estote quod non fuis? *Benefecit Dominus in*

7, 10 Ps. 112, 3. 8, 11 Gal. 6, 14. 14 Matth. 16, 24. 19 Phil. 3, 13-14.

7, 9 et occidente aliquot codd. 8, 12 uelut] uel Lou. 9, 1 quoniam benefecit dominus a, quia beneplacitum est domino Prosp.

populo suo, dimittendo peccata, promittendo uitam aeternam. Benefacit auersum conuertere, pugnantem adiuuare, uincens coronare: *Benefecit Dominus in populo suo. Et exaltabit mansuetos in salute.* Exaltantur enim et
 10 superbi, sed non in salute. Mansueti in salute, superbi in morte: id est, superbi ipsi se exaltant, et Dominus eos humilat; mansueti autem ipsi se humilant, et Deus eos exaltat. *Et exaltabit mansuetos in salute.*

5. **10.** *Exsultabunt sancti in gloria.* Aliquid uolo dicere; audite adtentius de gloria sanctorum. Nemo est enim ^{μ 1688} qui non amet gloriam. Sed gloria stultorum, popularis illa quae dicitur, habet illecebram deceptionis, ut ad laudes uanorum
 5 hominum quisque commotus, uelit sic uiuere, ut praedicetur ab hominibus quibuscumque, quomodocumque. Hinc homines insani effecti, et inflati typho, inanes intus, foris tumidi, etiam res suas perdere uolunt, donando scenicis, histri-
 10 nibus, uenatoribus, aurigis. Quanta donant! quanta impendunt! Effundunt uires, non patrimonii tantum, sed etiam animi sui. Isti fastidiunt pauperem, quia non clamat populus, ut pauper accipiat; clamat autem populus, ut uenator accipiat. Illi ergo ubi eis non clamatur, nolunt erogare; ubi clamatur ab insanis, insaniunt; et fiunt omnes insani, et qui
 15 spectatur, et qui spectat, et qui donat. Insana ista gloria reprehenditur a Domino, improbatur ante oculos Omnipotentis. Et tamen, fratres mei, Christus sic improperat suis, et dicit: Non a uobis accepi tantum, quantum acceperunt uenatores, et illis ut donaretis, de meo donastis; ego autem *nudus eram,*
 20 *et non uestistis me.* Et illi: *Et quando te uidimus nudum, et non uestiuiimus te?* Et ille: *Cum uni ex minimis meis non fecistis, nec mihi fecistis.* Sed eum uis uestire, qui tibi placet: in quo tibi Christus displicet? Vestire uis uenatorem, quo forte uicto erubescas: Christus numquam uincitur; et diabolus uicit, et
 25 pro te uicit, et tibi uicit, et in te uicit. Talem uictorem uestire non uis. Quare? Quia minus clamatur, quia minus insanitur. Propterea isti qui tali gloria delectantur, in conscientia sua nihil habent. Quomodo exhauriunt arcas, ut uestes mittant, sic exinaniunt ipsam conscientiam, ut nihil ibi habeant pre-
 30 tiosum.

6. **11.** Sancti autem qui exsultant in gloria, quomodo exsultent, non opus est ut nos dicamus; ipsius psalmi audite se-

PL
1955

10, 19 Matth. 25, 43-45.

9 exaltauit *quidam codd. cum a Prosp.* salute] *codd. a, salutem edd. Prosp.*
 10/11 mortem *edd.* 10, 4 delectationis *Am. Lou., delectationis et deceptionis Er.* 4/5 laudes uanorum] *laudam suam et honorem Am., laudem suam et honorem uanorum Er. Lou.* 28 mittant] *codd., mutent Am. Er., niteant Lou.*

quentum uersum : *Exsultabunt sancti in gloria, laetabuntur in cubilibus suis*. Non in theatris, non in amphitheatris, non in circis, non in nugis, non in foris ; sed, *in cubilibus suis*. Quid est : *in cubilibus suis* ? In cordibus suis. Audi apostolum Paulum exsultantem in cubili suo : *Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae*. Rursum timendum est ne quisque apud seipsum fiat sibi placens, et quasi superbus de conscientia sua gloriatur. Debet enim quisque cum tremore exsultare, quia donum Dei est unde exsultat, non meritum suum. Etenim sunt multi sibi placentes, et iustos se esse arbitantes ; et procedit aduersus illos alia pagina dicens : *Quis gloriabitur castum se habere cor ; aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato* ? Est ergo quidam modus in conscientia gloriandi, ut noueris fidem tuam esse sinceram, noueris esse spem tuam certam, noueris caritatem tuam esse sine simulatione. Sed quoniam multa sunt adhuc forte quae possunt offendere oculos Dei, lauda Deum qui tibi ista donauit ; tunc perficiet quod donauit. Propterea cum dixisset : *Laetabuntur in cubilibus suis*, ne quasi sibi placentes uiderentur, adiunxit statim : *Exsultationes Dei in faucibus eorum*. Sic laetabuntur in cubilibus suis, ut non sibi ^{μ 1689} tribuant quod boni sunt, sed illum laudent a quo acceperunt quod sunt, a quo uocantur ut perueniant ad id quod nondum sunt, et a quo sperant perfectionem ; cui gratias agunt, quia inchoauit : *Exsultationes Dei in faucibus eorum*. Iam uidete sanctos, uidete gloriam eorum, uidete per uniuersum mundum, uidete quod *exsultationes Dei* sint in *faucibus eorum*.

12. *Et frameae bis acutae in manibus eorum*. Framea appellatur, quam uulgo spatham dicunt. Sunt enim gladii ex una parte acuti, ipsae sunt machaerae. Ipsae autem frameae, ipsae et romphaeae, ipsae etiam spathae appellantur. Magnum mysterium habet hoc genus ferramenti, quod ex utraque parte acutum est. Ipsae *frameae* sunt *bis acutae in manibus eorum*. Frameas bis acutas intellegimus sermonem Domini : et una framea est ; sed ideo multae dicuntur, quia multa ora sunt, et multae linguae sanctorum. Sermo ergo Dei, gladius bis acutus. Vnde bis acutus ? Dicit de temporalibus, dicit de aeternis. In utroque probat quod dicit, et eum quem ferit, separat a mundo. Nonne ipse est gladius, de quo Dominus dicit : *Non ueni pacem mittere in terram, sed gladium* ? Adtende quomodo uenit disiungere, quomodo uenit separare.

11, 7 II Cor. 1, 12. 10 cfr Ps. 2, 11. 14 Prou. 20, 9. 12, 9 cfr Hebr. 4, 12. 13 Matth. 10, 34.

11, 3/4 laetabuntur] et *praem. a cum LXX* 22 exaltationes] *A a Prosp. cum LXX et Vulg.*, exultationes *codd. edd. μ* 12, 1 gladii ancipites *Prosp.*

- 15 Disiungit sanctos, disiungit impios, separat a te quod te impedit. Filius uult seruire Deo, pater non uult ; uenit gladius, uenit sermo Dei : diuidit filium a patre. Filia uult, mater non uult : gladio diuiduntur ab inuicem. Nurus uult, socrus non uult : ueniat gladius bis acutus, afferat promissionem uitae
 20 praesentis et futurae, consolationem temporalium, aeternorum perfruitionem. Ecce gladius ex utraque parte acutus, PL
 promittens temporalia et aeterna. In quo nos fefellit ? Nonne 1956
 ecclesia Dei per totum mundum non erat ? Ecce est. Antea legebatur, et non uidebatur : modo sicut legitur, ita cernitur.
 25 Quidquid temporaliter nobis promissum est, ad unam partem gladii pertinet ; quidquid in sempiternum, ad alteram partem gladii pertinet. Habes spem futurarum rerum, habes consolationem praesentium ; noli retrahi ab eo qui uult retrahere : pater, mater, soror, uxor sit, amicus sit, non te retrahat ; et
 30 utilis tibi erit gladius bis acutus. Vtiliter te ille separat, male te tu conglutinas. Venit ergo Dominus noster ferens gladium bis acutum, promittens aeterna, implens temporalia. Nam ideo et duo Testamenta dicuntur. Quae erant ergo *frameae bis acutae in manibus eorum* ? Duo Testamenta ad gla-
 35 dium bis acutum pertinent : Vetus Testamentum terrena promittit, Nouum aeterna. In utroque sermo Dei uerax inuentus est, ut gladius bis acutus. Quare ergo in manibus, et non in linguis ? *Et frameae bis acutae*, inquit, *in manibus eorum*. *In manibus* dixit, in potestate. Acceperunt ergo
 40 sermonem Dei in potestate, ut ubi uellent dicerent, cui uellent dicerent ; non timerent potestatem, non contemnerent paupertatem. In manibus enim habebant gladium, qua uolebant, uibrabant, uersabant, percutiebant ; et hoc totum erat in potestate praedicantium. Nam si non est in manibus sermo, ne
 45 forte aliquis dicat : Quomodo sermo est gladius bis acutus, et quomodo in manibus ? si ergo sermo non est in manibus, quare scriptum est : *Factus est sermo Domini in manu Aggaei prophetae* ? Numquid, fratres, sermonem suum Deus in digitis μ 1690
 ipsius fecit ? Quid est : *in manu ipsius factus est* ? In potestate
 50 illi datum est praedicare sermonem Domini. Postremo possumus etiam has manus aliter intellegere. Nam qui locuti sunt, in lingua habuerunt sermonem Dei ; qui scripserunt, in manibus : *Et frameae bis acutae in manibus eorum*.
7. **13.** Iam, fratres, uidetis sanctos armatos ; adtendite strages, adtendite gloriosa proelia. Si enim imperator, et miles ; si miles, et hostis ; si bellum, et uictoria. Quid fecerunt isti habentes in manibus frameas bis acutas ? *Ad faciendam uin-*

47 Agg. 1, 1.

22 et aeterna] *aliquot codd., om. edd.* in quo nos] *aliquot codd., in quibus nos non edd.* 13, 4/5 uindictum a

5 *dictam in gentibus*. Videte si non est uindicta facta in gentibus. Quotidie ipsa fit ; hoc agimus et nos loquendo. Attendite quomodo caesae sunt gentes Babyloniae. Illi redditur duplum : sic enim de illa scriptum est : *Reddite illi duplum, ad quod fecit*. Quomodo redditur duplum ? Bellant sancti, edu-
 10 cunt frameas bis acutas ; fiunt strages, fiunt occisiones, separaciones : quomodo illi duplum redditur ? Illa quando poterat persequi christianos, carnem occidebat, Deum non confringebat ; modo illi duplum redditur, et pagani exstinguuntur, et idola franguntur. Quomodo, inquires, pagani occiduntur ?
 15 Quomodo, nisi cum christiani fiunt ? Quaero paganum, non inuenio ; christianus est : ergo mortuus est paganus. Nam si non occiduntur, unde dictum est Petro : *Macta et manduca* ?
 Vnde ipse Saulus occisus est persecutor, et Paulus erectus est praedicator ? Quaero Saulum persecutorem, et non inuenio ;
 20 occisus est. Vnde ? De framea bis acuta. Sed quia occisus est in se, et uiuificatus est in Christo, ideo confidens dicit : *Viuo autem iam non ego ; uiuit autem in me Christus*. Quomodo illi fit, sic per illum. Etenim cum factus esset praedicator, accepit et ipse in manibus frameam bis acutam, *ad faciendam uin-*
 25 *dictam in gentibus*. Et ne uere tu putares homines ferro percuti, sanguinem fundi, uulnera in carne fieri, sequitur, et exponit : *Obiurgationes in populis*. Obiurgatio quae est ? Correptio. Procedat ex uobis framea bis acuta, nolite ces-
 sare ; dedit illam uobis Deus pro modulo uestro. Qualis homo
 30 es, qui idola colis ? Dic amico tuo, si tamen remansit cui dicas : Qualis homo es, qui dimisisti eum a quo factus es, et adoras quod fecisti ? Melior est faber, quam quod fabricat faber. Si fabrum adorare erubescis, quod faber fecit, non erubescis ? Cum coeperit erubescere, cum coeperit compungi, fecisti uul-

8. 14. *Vt alligent reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in uinculis ferreis. Vt faciant in eis iudicium conscriptum*. Facile exposuimus quomodo de frameis cadant ut exsurgant, separentur ut congregentur, uulnerentur ut sanentur, moriantur ut uiuant : sed quid faciemus ? quomodo exponemus : *Ad alligandos reges eorum in compedibus ? Reges gentium alligandi in compedibus ; et nobiles eorum in uinculis, addidit ferreis*. Adestote, ut agnoscatis quod nostis. Isti enim uersus quos coepimus exponere, obscuri sunt ; sed illud quod ex illis dicturus sum, non
 10 est nouum. Iam notum est uobis ; modo non discere opus ha-

13, 8 Apoc. 18, 6. 17 Act. 10, 13. 21 Gal. 2, 20.

14 pagania occiditur *Christ*. 27 abiurgationes a 14, 1 ad alligandos *Prosp*.

betis, sed commemorari. Ad hoc autem uoluit Deus obscure ponere quosdam uersus suos, non ut aliquid nouum de illis ^{μ 1691} eruatur; sed ut quod iam usitatum erat, obscuris expositis
 15 innouetur. Nouimus reges factos christianos, nouimus nobiles gentium factos christianos. Sunt hodieque, et fuerunt, et erunt; et non cessant frameae bis acutae in manibus sanctorum. Quomodo ergo ligatos compedibus et uinculis ferreis intellegimus? Scit Caritas uestra et eruditio (quia in ecclesia
 20 nutriti estis, et soletis audire diuinas lectiones), quoniam *infirmam mundi elegit Deus, ut confunderet fortia; et stulta mundi elegit Deus, ad confundendos sapientes; et ea quae non sunt tamquam ea quae sunt, ut quae sunt euacuentur*. Sic enim ait apostolus: *Videte enim uocationem uestram, fratres, quia non*
 25 *multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed stulta mundi elegit Deus, et infirma mundi, ut confunderet fortia; et ignobilia et contemtibilia elegit Deus, et ea quae non sunt tamquam ea quae sunt, ut ea quae sunt euacuentur*. Venit Deus Christus prodesse omnibus: sed elegit
 30 prodesse imperatori de piscatore, non piscatori de imperatore; et elegit ea quae nullius momenti erant in mundo. Ipsos impleuit Spiritu suo, dedit eis frameas bis acutas, praedicare praecepit euangelium, et ire per totum orbem terrarum. Fremit mundus, erexit se leo aduersus agnum: sed fortior leone
 35 inuentus est agnus. Leo uictus est saeuendo, agnus uicit patiando. Conuersa sunt corda hominum ad timorem Christi; coeperunt reges, coeperunt nobiles miraculis commoueri, prophetiae adimpletionem turbari, uidere in unum nomen concurrere genus humanum. Et quid facerent? Multi elegerunt igno-
 40 bilitatem, et dimittentes domos suas, substantias suas distribuentes pauperibus, cucurrerunt ad perfectionem. Tali enim imperfecto dicitur a Domino: *Si uis perfectus esse, uade, uende omnia quae habes, et da pauperibus; et ueni, sequere me, et habebis thesaurum in caelis*. Multi ex nobilibus fecerunt hoc; sed
 45 cessauerunt isti nobiles esse gentium; elegerunt paupertatem in saeculo, nobilitatem in Christo. Multi autem tenent ipsam nobilitatem, tenent regias potestates, et sic sunt christiani. Ipsi sunt tamquam in compedibus, et tamquam in uinculis ferreis. Vnde hoc? Ne progredierentur ad illicita, compedes
 50 acceperunt; compedes sapientiae, compedes uerbi Dei.

15. Quare ergo uincula ferrea, et non uincula aurea? Ferrea sunt quamdiu timent; ament, et aurea erunt. Adtendat Caritas uestra quid loquar. Audistis modo apostolum Iohannem: *Timor non est in caritate; sed perfecta caritas foras mittit timo-*

14, 20 1 Cor. 1, 26-28. 32 cfr Matth. 28, 19. 42 Matth. 19, 21. 50 Eccli. 6, 25. 15, 4 1 Ioh. 4, 18.

14 usitatum] *codd.*, inusitatum *edd.* 16 hodieque et] hodie, quae *Er. Lugd. Ven.* 47 nobilitatem] *codd.*, in christo *add. edd.*

5 *rem, quia timor tormentum habet.* Hoc est uinculum ferreum. Et tamen nisi timore incipiat homo Deum colere, non perueniet ad amorem. Initium sapientiae timor Domini. Incipit ergo a uinculis ferreis, finitur ad torquem aureum. Dictum est enim de Sapientia : *Et torquem aureum circa tuam ceruicem.* Non
 10 tibi imponeret torquem aureum, nisi primo in compedibus ferreis te alligasset. Coepisti a timore, consummaris ad sapientiam. Quam multi sunt qui propterea nolunt male facere, quia ^{μ 1692} gehennas timent, quia cruciatus timent? Nondum amant iustitiam. Si illis promitteretur impunitas, et diceretur eis :
 15 Facite quod uultis securi, impunitum uobis erit ; emitterent progressus libidinum suarum in quaeque nequissima ; et maxime, fratres mei, maxime reges et nobiles, quibus non facile dicitur : Quid fecisti? Nam pauper homo, etsi non timeat Deum ; quia nullarum uirium est, nullarum facultatum ; ne
 20 cum se commouerit, in supplicium rapiatur, cessat timore hominis, etsi non Dei. Potentes autem mundi, reges, nobiles, nisi Deum timeant, quid timebunt? Sed praedicatur illis, et percutiuntur framea bis acuta. Dicitur illis quia est qui ponat alios ad dexteram, alios ad sinistram ; ut dicat eis qui a si- PL
 25 nistris sunt : *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo 1959 et angelis eius.* Nondum diligunt iustitiam, sed timent poenam ; et timendo poenam, iam acceperunt compedes, et in uinculis ferreis erudiuntur. Venit ad nos homo de saeculo potens ; offendit illum uxor sua, aut forte concupiuit alterius
 30 pulchriorem, aut alteram ditiolem : uult dimittere eam quam habet, et non facit. Audit a seruo Dei, audit a propheta, audit ab apostolo, et non facit ; audit ab eo in cuius manibus est framea bis acuta : Non facies, non licet tibi, non permittit Deus dimittere uxorem, excepta causa fornicationis ; audit
 35 hoc, timet, et non facit. Pedes leues iam progrediebantur in lapsum, compedibus tenentur ; habet uincula ferrea, timet Deum. Dicitur illi : Damnabit te Deus, si feceris ; iudex est supra omnes, audit gemitum uxoris tuae, reus teneberis in conspectu eius. Hac concupiscentia blanditur, hac poena deterret. Ibat ad consentiendum prauae cupiditati, nisi uincula
 40 ferrea retinerent. Quod plus est, si dicat : Continere iam uolo, nolo iam uxorem ; non potes. Quid, si tu uis, et illa non uult? numquid per continentiam tuam debet illa fieri fornicaria? Si alii nupserit te uiuo, adultera erit. Non uult tali lucro Deus

7 cfr Ps. 110, 10.
 5, 32.

9 Eccli. 6, 25.

25 Matth. 25, 33.41.

33 cfr Matth.

15, 11 consummare *plures codd.* 11/12 ad sapientiam] *omnes codd.*, a sapientia *edd.*
 31/32 et non facit (*bis*)] 'non facis' *plures codd.* 33 'facis' *iidem codd.* 41 dicam quod plus est, sed dicat *Er. Lugd. Ven.* (si dicat *coni. Latinius*) 42 potest *Er. Lugd. Ven.* 43 debes illam facere fornicariam *Er. Lugd. Ven.*

45 compensare tale damnum. Redde debitum ; etsi non exigis, redde. Pro sanctificatione perfecta Deus tibi computabit, si non quod debet exigis, sed reddis quod debetur uxori. Times, non facis ; concutiuntur uincula tua. Audi quia uinculis ferreis constrictus es : *Alligatus es uxori ? Ne quaesieris solutionem.* Durum est, ferreum est. Nam quando Dominus hoc ait, ostendit quia uinculum est ferreum : (adolescentes audite : uincula ferrea sunt, nolite pedes mittere ; cum miseritis, arctius constringemini compedibus. Tales compedes consolidant uobis et episcopi manus. Numquid non fugiunt in ecclesiam compediti, et soluuntur hic ? Viri fugiunt huc uolentes dimittere uxores suas ; hic arctius colligantur : nemo soluit has compedes). *Quod Deus coniunxit, homo non separet.* Sed dura sunt uincula. Quis nesciat ? Ipsam duritiam doluerunt apostoli, et dixerunt : *Si talis est causa cum uxore, non expedit nubere.* Si uincula ferrea sunt, non opus est ut illic pedes mittantur. Et Dominus : *Non omnes capiunt uerbum istud ; sed qui potest capere, capiat. Alligatus es uxori ? Ne quaesieris solutionem,* quia alligatus es uinculis ferreis. *Solutus es ab uxore ?* μ 1693

9. **16.** *Vt faciant in eis iudicium conscriptum.* Hoc est iudicium quod faciunt sancti per omnes gentes. Quare : *conscriptum ?* Quia ista antea conscripta sunt, et modo PL 1960 complentur. Ecce modo fiunt : aliquando legebantur, et non fiebant. Et conclusit ita : *Gloria haec est omnibus sanctis eius.* Per totum mundum, per uniuersas gentes hoc sancti agunt, sic glorificantur ; sic exaltant Deum in faucibus suis, sic laetantur in cubilibus suis, sic exsultant in gloria sua, sic exaltantur in salute, sic cantant canticum nouum, sic dicunt Alleluia, corde, ore, uita. Amen.

IN PSALMVM CL

ENARRATIO.

1. Quamuis ordo psalmodum, qui mihi magni sacramenti uidetur continere secretum nondum mihi fuerit reuelatus ; tamen quia omnes centum quinquaginta numerantur, etiam nobis qui totius ordinis eorum altitudinem adhuc acie mentis non penetrauimus, insinuant aliquid, unde non impudenter, quantum Dominus adiuuat, disputare possimus. Primum quindenarius numerus, ex quo iste multiplicatur (quod enim ualent quindecim in ordine singulorum, hoc ualent centum quinquaginta in ordine denariorum, quoniam quindecies

49 I Cor. 7, 39.3.27.

57/62 Matth. 19, 6.10.11.

62 I Cor. 7, 27.

47 non quod debet] *plures codd.*, quod non debetur *edd.*

56 soluit] *codd.*,

soluat *edd.*

10 deni eos faciunt ; hoc ualent mille quingenti in ordine centena-
 riorum, quoniam quindecies centeni sunt ; hoc ualent quin-
 decim milia in ordine millenariorum, quoniam quindecies
 mille sunt) ; quindenarius ergo numerus concordiam signifi-
 cat duum Testamentorum. In illo enim obseruatur sabba-
 15 tum, quod significat quietem : in isto dominicus dies, qui
 significat resurrectionem. Sabbatum autem est dies septi-
 mus ; dominicus uero post septimum, quid nisi octauus, idem
 qui primus habendus est ? Ipse enim dicitur etiam *una sabbati*,
 ut deinde sit secunda, tertia, quarta, et deinceps usque ad sep-
 20 timum sabbatum. A dominico autem usque ad dominicum
 octauus est dies : ubi Testamenti Noui reuelatio declaratur,
 quod in Veteri tamquam sub terrenis promissionibus tegeba-
 tur. Septem porro et octo quindecim sunt. Tot sunt et can-
 tica quae appellantur graduum, quoniam totidem fuerant
 25 etiam templi gradus. Deinde et quinquagenarius numerus
 magnum sacramentum per se gerit. Constat enim de septimana
 septimanarum, addito uno tamquam ipso octauo ad quinquagenarium
 numerum terminandum. Septies quippe septem
 30 quadraginta nouem faciunt : quibus unus additur, ut fiant
 quinquaginta. Qui numerus quinquagenarius usque adeo
 magnae significationis est, ut ex Domini resurrectione tot
 diebus completis, ipso quinquagenario die uenerit super
 eos qui in Christo fuerant congregati Spiritus sanctus. Qui
 Spiritus sanctus in scripturis septenario praecipue numero
 35 commendatur, siue apud Isaiam, siue in Apocalypsi : ubi
 apertissime septem Spiritus Dei perhibentur, propter opera-
 tionem septenariam unius eiusdemque Spiritus. Quae operatio
 septenaria per Isaiam prophetam ita commemoratur : *Re-*
quiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae et intel-
 40 *lectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et* ^{μ 1694}
pietatis, spiritus timoris Domini. Ipse debet intellegi timor ^{PL}
 Domini castus, permanens in saeculum saeculi. Seruilem ¹⁹⁶¹
 autem timorem consummata caritas foras mittit, et nos libe-
 ros facit, ne seruilia opera faciamus, quae sabbato prohiben-
 45 tur. *Caritas autem Dei diffusa est in cordibus nostris per Spi-*
ritum sanctum, qui datus est nobis. Hinc quoque Spiritus
 sanctus septenario numero commendatur. Quinquagenarium
 uero etiam in quadraginta et decem Dominus dispertitus est.
 Die quippe quadragesimo post resurrectionem suam adscendit
 50 in caelum, ac deinde completis diebus decem misit Spiritum
 sanctum : quadragenario scilicet numero temporalem in hoc
 mundo cohabitationem commendans. Quoniam quaternarius
 in quadraginta numerus praeualet ; quattuor autem partes

CL, I, 14 cfr Ex. 20, 10. 18 Marc. 16, 2. 32 cfr Act. 2, 1-4. 35 cfr
 Apoc. 1, 20. 38 Isai. 11, 2.3. 41 cfr Ps. 18, 10. 42 cfr 1 Ioh. 4, 18.
 45 Rom. 5, 5. 48 cfr Act. 2, 3.

habet mundus et annus ; denario uero addito, uelut mercede
 55 pro impleta lege bonis operibus reddita, ipsa aeternitas figura-
 tur. Hunc quinquagenarium triplum habet centesimus et
 quinquagesimus numerus, tamquam eum multiplicauerit tri-
 nitas. Vnde et hac causa non inconuenienter intellegimus
 istum numerum esse psalmodum. Nam et in illo numero pi-
 60 scium qui capti sunt retibus post resurrectionem missis, ad
 centum quinquaginta additis tribus, uelut admonitio uidetur
 facta, in quot partes debeat iste numerus dispertiri, ut ter ha-
 beat quinquagenos. Quamquam ille numerus piscium habeat
 et aliam rationem multo subtiliorem et iucundiolem, quod
 65 decem et septem in trigonum missis, id est, ab uno usque ad
 decem et septem omnibus computatis, ad eundem numerum
 peruenitur. In decem autem lex, in septem uero gratia signi-
 ficatur ; quia legem non implet, nisi caritas diffusa in cordibus
 nostris per Spiritum sanctum, qui septenario numero signi-
 70 ficatur.

2. Quod ergo quidam omnium psalmodum quinque libros
 esse crediderunt, illud secuti sunt, quoties in fine psalmi di-
 ctum fuerit : *Fiat, fiat*. Sed huius dispertitionis rationem cum
 uellem comprehendere, non ualui ; quia nec ipsae quinque par-
 5 tes aequales sunt inter se, etsi non scripturae quantitate, sal-
 tem psalmodum ipso numero, ut tricenos haberent. Et si
 uniuscuiusque libri finis est. *Fiat, fiat*, cur liber quintus idem-
 que ultimus non eodem fine sit terminatus, merito quaeri
 potest. Nos autem scripturae canonicae auctoritatem sequen-
 10 tes, ubi legitur : *Scriptum est enim in libro psalmodum*, unum
 psalmodum librum esse nouimus. Et uideo quidem quomodo et
 hoc uerum sit, et illud si uerum est, huic uero non reluctetur.
 Fieri enim potest ut aliqua consuetudine litterarum hebrae-
 arum unus liber dicatur, qui constat ex pluribus ; sicut ex ec-
 15 clesiis pluribus una constat ecclesia, et ex pluribus caelis unum
 caelum (Non enim caelorum aliquod praetermisit qui dixit :
Auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terram. Et cum
 scriptura dicat : *Et uocauit Deus firmamentum caelum*, et
 20 aquas esse super firmamentum, hoc est super caelum, non
 mentitur tamen eadem scriptura dicens : *Et aquae quae super
 caelos sunt, laudent nomen Domini* ; quia non ait, super cae-
 lum), et una terra ex multis terris. Nam et orbem terrae, et
 orbem terrarum, quotidiana consuetudine dicimus. Et qui
 ait : *Scriptum est in libro psalmodum*, quamquam mos loquendi
 25 sic se habeat, ut unum esse librum insinuare uoluisse uidea-
 tur ; tamen responderi potest : *in libro psalmodum* esse dictum :

PL
1962

59 cfr Ioh. 21, 11. 2, 3 Ps. 40, 14 ; 71, 19 ; 88, 53 ; 105, 48. 10 Act. 1, 20.
 17 Ps. 120, 2. 18 Gen. 1, 8.7. 20 Ps. 148, 4.5.

In aliquo libro eorum quinque ; quod in usu locutionis usque adeo uel non est, uel raro est, ut etiam duodecim prophetarum unum librum esse ideo persuadeatur, quia similiter legitur :
 30 *Sicut scriptum est in libro prophetarum.* Sunt etiam qui uniuersas omnino scripturas canonicas unum librum uocent, quod ualde mirabili et diuina unitate concordent ; et hinc esse dictum : *In capite libri scriptum est de me, ut faciam uoluntatem tuam,* ut sic intellegatur per Filium Pater fecisse
 35 mundum, cuius conditio principium scripturarum est in libro Geneseos. Vel magis quia propheta uidetur esse, non facta narrans, sed futura praenuntians (non enim ait : quod fecerim ; sed : *ut faciam,* siue, *ut facerem uoluntatem tuam*) ; ad illud haec sententia referenda est, quod in primis partibus eiusdem libri scriptum est : *Erunt duo in carne una.* Quod sacramentum magnum dicit apostolus, in Christo et in ecclesia. Quamquam et iste psalmodum liber potest intellegi significatus, ubi dictum est : *In capite libri scriptum est de me, ut faciam uoluntatem tuam ;* sequitur enim : *Deus meus, uolui, et*
 45 *legem tuam in medio cordis mei.* De ipso quippe accipitur prophetatus in capite libri huius psalmus ipse primus : *Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum, et in uia peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiarum non sedit : sed in lege Domini uoluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte ;*
 50 *ut hoc sit quod dictum est : Deus meus, uolui, et legem tuam in medio cordis mei.* Quod autem sequitur : *Euangelizauit iustitiam tuam in ecclesia magna,* congruentius ad illud refertur : *Et erunt duo in carne una.*

3. Siue ergo illud, siue hoc intellegatur quod dictum est : *In capite libri,* liber iste psalmodum per quinquagenos, si per ipsos quinquagenarios articulos interrogetur, magnum aliquid et ualde dignum consideratione respondet. Non enim
 5 frustra mihi uidetur quinquagesimus esse de paenitentia, centesimus de misericordia et iudicio, centesimus quinquagesimus de laude Dei in sanctis eius. Sic enim ad aeternam beatamque tendimus uitam, primitus peccata nostra damnando, deinde bene uiuendo, ut post condemnatam uitam malam
 10 gestamque bonam, mereamur aeternam. Secundum propositum enim occultissimae iustitiae bonitatisque suae Deus, *quos praedestinauit, illos et uocauit ; et quos uocauit, ipsos et iustificauit ; quos autem iustificauit, ipsos et glorificauit.* Praedestinatio nostra non in nobis facta est, sed in occulto apud
 15 ipsum, in eius praescientia. Tria uero reliqua in nobis fiunt, ^{PL} uocatio, iustificatio, glorificatio. ¹⁹⁶³ Vocamur praedicatione paenitentiae ; sic enim coepit Dominus euangelizare : *Agite paenitentiam ; adpropinquauit enim regnum caelorum.* Iustifica-

30 Act. 7, 42.

33/45 Ps. 39, 8-10.

40 Gen. 2, 24.

40 cfr Eph. 5, 31.32.

46 Ps. 1, 1.2.

3, 12 Rom. 8, 30.

17 Matth. 3, 2 ; 4, 17.

mur in uocatione misericordiae, et timore iudicii; hinc est
 20 quod dicitur : *Deus, in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute
 tua iudica me.* Non timet iudicari, qui impetrauerit ante sal-
 uari. Vocati, renuntiamus diabolo per paenitentiam, ne sub
 iugo eius remaneamus : iustificati, sanamur per misericordiam
 ne iudicium timeamus ; glorificati, transimus in uitam aeter-
 25 nam, ubi Deum sine fine laudamus. Ad hoc pertinere arbitror μ 1696
 quod Dominus ait : *Ecce eicio daemonia, et sanitates perficio
 hodie et cras, et tertia consummor.* Quod etiam in triduo suae
 passionis et dormitionis et euigilationis ostendit. Crucifixus
 est enim, et sepultus, et resurrexit. In cruce de principibus et
 30 potestatibus triumphauit, in sepulcro requieuit, in resurre-
 ctione exsultauit. Paenitentia cruciat, iustitia tranquillat, uita
 aeterna glorificat. Paenitentiae uox est : *Miserere mei, Deus,
 secundum magnam misericordiam tuam ; et secundum multitu-
 dinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.* Haec of-
 35 fert sacrificium Deo spiritum contribulatum, cor contritum et
 humilatum. Iustitiae Christi uox est in electis suis : *Miseri-
 cordiam et iudicium cantabo tibi, Domine ; psallam, et intel-
 legam in uia immaculata, quando uenies ad me.* Per misericor-
 diam quippe adiuuamur ad faciendam iustitiam, ut securi ad
 40 iudicium ueniamus ; ubi disperduntur *de ciuitate Domini
 omnes qui operantur iniquitatem.* Quo uersu psalmus iste con-
 cluditur, uitae aeternae uox est.

Vers. 1. **4.** *Laudate Dominum in sanctis eius :* utique in eis
 quos glorificauit. *Laudate eum in firmamento uirtutis
 eius. Laudate eum in uirtutibus eius ;* uel, ut alii in-
 5 *terpretati sunt : in potentatibus eius. Laudate eum
 secundum multitudinem magnitudinis eius.* Omnia
 ista ipsi sunt sancti eius ; quomodo dicit apostolus : *Vt nos
 simus iustitia Dei in ipso.* Si ergo iustitia Dei quam fecit in
 eis, cur non et uirtus Dei quam fecit in eis, ut resurgerent a
 mortuis ? Nam et in Christi resurrectione uirtus maxime com-
 10 mendatur ; quia in passione infirmitas fuit, dicente apostolo :
Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute Dei ; et
 alio loco : *Ad cognoscendum, inquit, eum, et uirtutem resurre-
 ctionis eius.* Optime autem ait : *In firmamento uirtutis
 eius.* Firmamentum est enim uirtutis, quia iam non morie-
 15 tur, et mors ei ultra non dominabitur. Cur non et potentatus
 Dei dicantur, quos in eis fecit ? Immo ipsi sint potentatus

20 Ps. 53, 3.
 4, 6 II Cor. 5, 21.

26 Luc. 13, 32.
 11 II Cor. 13, 4.

32 Ps. 50, 3.19.
 12 Phil. 3, 10.

36 Ps. 100, 1.2.8.
 14 cfr Rom. 6, 9.

3, 27 tertia] *opt. codd. cum graeco, die add. edd.*

4, 1 laudate] *titul. praem. a : alleluia, om. Aug.*

tibus] *Vulg., potestatibus a, potentatibus Prosp. (cfr. l. 4)*

14/15 morientur aliquot codd. 15 eis iidem codd.

42 uitae] *codd., et praem. edd.*

2 firmamentum a 3 uirtu-

5 magnificentiae a

eius ; quomodo dictum est : *Nos sumus iustitia Dei in ipso*. Quid enim potentius, quam regnare in aeternum, sub pedibus
 20 positis omnibus inimicis ? Cur non ipsi sint etiam multitudo
 1964 magnitudinis eius ? Non qua ipse magnus est, sed qua magnos
 eos fecit, tam multos, hoc est, milia millium. Sicut aliter intellegitur iustitia qua est ipse iustus ; aliter quam in nobis facit, ut nos simus iustitia eius.

5. Idem ipsi sancti sunt in omnibus musicis organis deinceps significati, ad laudandum Deum. Quod enim proposuit dicens : *Laudate Dominum in sanctis eius* ; hoc exsequitur, uarie significans eosdem ipsos sanctos eius.

3. 6. *Laudate eum in sono tubae* : propter laudis excellentissimam claritatem. *Laudate eum in psalterio et cithara*. Psalterium est de superioribus laudans Deum, cithara de inferioribus laudans Deum ; tamquam de caelestibus et terrestribus, tamquam eum qui fecit caelum et terram. Iam quippe in alio psalmo exposuimus psalterium desuper habere sonorum illud lignum, cui neruorum series, ut meliorem sonum reddat, incumbit : quod lignum cithara inferius habet.

4. 7. *Laudate eum in tympano et choro*. Tympanum laudat Deum, cum iam in carne mutata nulla est terrenae corruptionis infirmitas. De corio quippe fit tympanum exsiccato atque firmato. Chorus laudat Deum, quando laudat eum pata
 5 cata societas. *Laudate eum in chordis et organo*. Chordas habet et psalterium et cithara, quae superius commemorata sunt. Organum autem generale nomen est omnium uasorum musicorum ; quamuis iam obtinuerit consuetudo, ut organa proprie dicantur ea quae inflantur follibus : quod genus
 10 significatum hic esse non arbitror. Nam cum organum uocabulum graecum sit, ut dixi, generale omnibus musicis instrumentis ; hoc cui folles adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Vt autem organum dicatur, magis latina et ea uulgaris est consuetudo. Quod ergo ait : *in chordis et organo*, uideatur mihi aliquod organum quod chordas habeat, significare
 15 uoluisse. Non enim sola psalteria et citharae chordas habent ; sed quia in psalterio et cithara, propter sonum ab inferioribus et superioribus, inuentum est aliquid quod secundum hanc distinctionem possit intellegi, aliud nos in ipsis chordis quaerere admonuit ; quia et ipsae sunt caro, sed iam a corruptione liberata. Quibus fortasse ideo addidit organum, non ut singulae sonent, sed ut diuersitate concordissima consonent, sicut ordinantur in organo. Habebunt enim etiam tunc sancti Dei differentias suas consonantes, non dissonantes, id est, con-

5, 3 Ps. 150, 1.

20 qua (bis)] quia Er. Lugd. Ven. Lou. 6, 1/2 laudate (bis)] laudent Prosp.
 7, 1 laudent Prosp. 21 liberata] opt. codd., liberatae edd.

25 sentientes, non dissentientes ; sicut fit suauissimus concentus ex diuersis quidem, sed non inter se aduersis sonis. *Stella enim a stella differt in claritate ; sic et resurrectio mortuorum.*

5.6. 8. *Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis.* Cymbala inuicem tangunt ut sonent, ideo a quibusdam labiis nostris comparata sunt. Sed melius intellegi puto in cymbalis quodammodo laudare Deum, dum quisque honoratur a proximo suo, non a seipso ; et inuicem honorantes dant laudem Deo. Ne quis autem cymbala intellegeret, quae sine anima sonant, ideo puto additum, *in cymbalis iubilationis.* Iubilatio namque, id est ineffabilis laus, nonnisi ab anima proficiscitur. Nec
 5 PL 1965
 10 praetereundum existimo quod musici dicunt, et res ipsa manifesta est, tria esse genera sonorum ; uoce, flatu, pulsu : uoce, ut est per fauces et arterias, sine organo aliquo cantantis hominis ; flatu, sicut per tibiam, uel quid eiusmodi ; pulsu, sicut per citharam, uel quid eiusmodi. Nullum itaque genus hic
 15 praetermissum est : nam uox est in choro, flatus in tuba, pulsus in cithara ; tamquam mens, spiritus, corpus ; sed per similitudines, non per proprietates. Quod ergo proposuit : *Laudate Dominum in sanctis eius,* quibus hoc dixit, nisi eis ipsis ? Et in quibus ut Deum laudent, nisi in seipsis ?
 20 Vos enim sancti eius, inquit, uirtus eius estis, sed quam fecit in uobis ; et potentatus eius, et multitudo magnitudinis eius, quam fecit et ostendit in uobis. Vos estis tuba, psalterium, cithara, tympanum, chorus, chordae, et organum, et cymbala iubilationis bene sonantia, quia consonantia. Vos estis haec
 25 PL 1966
 omnia ; nihil hic uile, nihil hic transitorium, nihil ludicrum cogitetur. Et quia sapere secundum carnem mors est : *Omnis spiritus laudet Dominum.*

Conuersi ad Dominum Deum Patrem omnipotentem, puro corde ei, quantum potest paruitas nostra, maximas atque
 30 ueras gratias agamus ; precantes toto animo singularem mansuetudinem eius, ut preces nostras in beneplacito suo exaudire dignetur ; inimicum quoque a nostris actibus et cogitationibus sua uirtute expellat, nobis fidem multiplicet, mentem gubernet, spirituales cogitationes concedat, et ad
 35 beatitudinem suam perducatur. Per Iesum Christum filium suum Dominum nostrum, qui cum eo uiuit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

7, 26 I Cor. 15, 41.42. 8, 18 Ps. 150, 1.

8, 1 laudent *Prosp.* 3 sonent] *codd.*, bene *praem. edd.* 27 dominum] eum a, alleluia *add. Prosp.* (*cfr Enarr. in ps. CV, 1, 13*) 28 sqq. Sancti Aurelii Augustini oratio, quam post singulos sermones atque tractatus dicere consueuit *praem. Er. Lou.*

INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRAE (*)

Genesis :

I	xviii, en. II, 3, 8 (**); lxvi, 9, 20 sqq.; xcii, 1, 6 sqq.
I, I	ciii, s. 3, 4, 19 (***)
I, 3	vii, 19, 31; ix, 20, 18
I, 3-8	xlvii, 1, 6
I, 3-19	xciii, 3, 42 sqq.
I, 4	vii, 19, 33; ix, 20, 18
I, 5	vii, 19, 33; lxx, s. 1, 16, 15
I, 6	ci, s. 2, 12, 38; ciii, s. 1, 7, 31
I, 7	cl, 2, 18
I, 8	lxvii, 11, 11; cl, 2, 18
I, 9	cxlh, 11, 16
I, 9	cxxxv, 7, 9
I, 10	cxxxv, 7, 9
I, 11	lxxi, 18, 34
I, 14	xcii, 6, 43; xciii, 29, 16; cix, 16, 13
I, 20	xlx, 18, 20; lxxx, 1, 14; lxxx, 8, 12
I, 22	cxxxvii, 15, 15
I, 24	ciii, s. 3, 2, 19
I, 26	iv, 8, 24; xxxviii, 11, 2; xlvi, s. 1, 16, 14; xlvi, s. 2, 11, 25; lxvi, 4, 20; lxx, s. 2, 6, 20; ci, s. 1, 11, 13; ci, s. 2, 12, 38; cii, 3, 38; cxlvi, 18, 12
I, 27	cxxxviii, 14, 26
I, 28	cxxxvii, 8, 5
I, 31	cii, 8, 34; cxxxiv, 3, 4; cxxxv, 4, 23; cxli, 1, 25; cxlv, 3, 9
2	lxx, s. 1, 15, 28/32
2, 1-3	xcii, 1, 6 sqq.

Genesis :

2, 2	lxxx, 2, 3; cxviii, s. 31, 4, 5
2, 7	lxviii, s. 1, 4, 2; lxxxix, 3, 26; xciii, 23, 30; ciii, s. 1, 13, 6; cxviii, s. 18, 1, 5; cxviii, s. 18, 2, 4; cxxxvii, 4, 16; cxliv, 10, 24
2, 16	xl, 6, 21; cii, 6, 14
2, 17	xxix, en. II, 15, 2; xxxvii, 5, 5; xxxvii, 26, 22; xl, 6, 21; xli, 14, 8; xlvi, 9, 13; lii, 4, 15; lxviii, s. 2, 11, 25; lxx, s. 2, 1, 50; lxx, s. 2, 2, 13; lxx, s. 2, 7, 4; lxx, s. 2, 7, 33; lxxiii, 25, 65/68; cii, 6, 14
2, 21	xl, 10, 16; lvi, 11, 20; cxxxvi, 7, 9; cxxxvii, 11, 21; cxxxviii, 2, 21
2, 22	viii, 12, 25; cxxxvi, 7, 9; cxxxvii, 11, 21; cxxxviii, 2, 21
2, 24	x, 10, 17; xviii, en. II, 10, 16; xl, 1, 14; xlv, 12, 16; lxi, 4, 6; lxxiv, 4, 18; cxviii, s. 29, 9, 30; cxxxviii, 2, 14; cxxxviii, 2, 31; cxl, 3, 46; cxlii, 3, 66; cl, 2, 40
3	xxi, 4, 4; lxx, s. 1, 15, 28/32; ciii, s. 1, 8, 8
3, 1	lxx, s. 2, 2, 13; cxxi, 6, 36
3, 1 sqq.	cxxxix, 8, 15 sqq.
3, 4	xxix, en. II, 17, 12;

(*) Indicem generalem in omnia opera S. Augustini inuenies in uol. LIX huius collectionis.

(**) xviii, en. II, 3, 8 designatur enarratio in psalmo xviii, enarratio II, cap. 3, linea 8.

(***) ciii, s. 3, 4, 19 designatur enarratio in psalmo ciii, sermo 3, cap. 4, linea 19.

Genesis :

- XLVII, 9, 14; LII, 4, 13;
LXXIII, 5, 21; LXXIII, 25,
65/68
3, 5 VII, 5, 24; XXIX, en. II,
17, 12; XXXV, 17, 8;
LXVIII, s. 1, 9, 52; LXX
s. 2, 6, 2; LXXIII, 5, 21;
XC, s. 1, 3, 13 sqq.; CIII,
s. 2, 11, 67; CIII, s. 4,
6, 23; CXVIII, s. 9, 1, 13;
CXVIII, s. 11, 6, 35
3, 6 I, 4, 16; XXXIV, s. 1, 7,
46; XLVIII, s. 1, 6, 40;
LXXIII, 25, 65/68; LXXXIII
7, 44; XCIII, 19, 28;
XCVII, 6, 16; CI, s. 1, 5,
10; CXVIII, s. 25, 5, 4
3, 7 IX, 14, 28
3, 8 I, 4, 16; XXIX, en. II,
16, 8; XXXVII, 15, 14;
LVIII, s. 1, 2, 28; LXX, s.
1, 5, 5
3, 9 CXVIII, s. 9, 1, 18
3, 14 VII, 4, 11; CIII, s. 4, 11,
13 sqq.
3, 15 XXXV, 18, 19; XLVIII, s. 1,
6, 30; LXXIII, 16, 9
3, 16 CXXVI, 8, 5 sq.
3, 17 VII, 16, 10; LVII, 2, 39;
CXVIII, s. 17, 5, 5
3, 18 LVII, 2, 39; CII, 17, 10;
CXXXVII, 13, 20
3, 19 VII, 4, 12; X, 7, 14;
XXVI, en. II, 1, 2; XXX,
en. II, 7, 5; XXXII, en. II,
s. 2, 1, 6; XL, 6, 2; XLI,
14, 8; XLVI, 13, 9; LXVIII,
s. 2, 11, 16; LXXI, 12, 14;
LXXIII, 25, 65/68; LXXVII,
4, 13/14; LXXXI, 5, 36;
LXXXII, 14, 19; LXXXIV,
7, 3; LXXXIV, 14, 3; CII,
17, 10; CIII, s. 4, 11,
13 sqq.; CXXI, 9, 19;
CXXXVII, 13, 20; CXXXVIII,
1, 8; CXXXIX, 18, 14
3, 20 CXXVI, 8, 5 sq.
3, 22 LXXIII, 18, 13
3, 23 XXIV, 5, 4; XXIX, en. II,
18, 8; CXVIII, s. 15, 4, 3;
CXVIII, s. 15, 6, 5
3, 24 CXVIII, s. 5, 3, 13
4-28 CI, s. 2, 11, 1-10
4, 1 LXI, 7, 10
4, 2 LXI, 7, 10
4, 4 LXXVII, 9, 42
4, 5 LXXVII, 9, 42
4, 8 VIII, 13, 23; XLVIII, s. 2,
11, 12; LXXVII, 9, 50;

Genesis :

- CXVIII, s. 29, 9, 28;
CXXVIII, 2, 5
XXXIX, 13, 20
4, 10 LXXXVI, 3, 58
4, 14 XXXIX, 13, 17; XL, 14,
17; LVIII, s. 1, 21, 29;
4, 15 LXXVII, 22, 36/37
LXI, 7, 14; LXXI, 18, 12
5, 8 CXLII, 16, 3
5, 24 CXXVIII, 2, 6
5, 31 XL, 1, 14
6-8 CXXVIII, 2, 7
6, 3 LXXXIX, 9, 4; CXLV, 10, 10
6, 14 CXXX, 1, 19; CXLVII, 4, 39
7, 2 CII, s. 3, 2, 14
7, 8 VIII, 13, 15
7, 14 CII, s. 3, 2, 14; CXXXII,
5, 7
7, 20 LXXXIX, 10, 9; CIII, s. 2,
6, 20
8, 7 CII, 16, 24
8, 11 XXI, en. II, 19, 17;
CXXVII, 13, 7
9, 12 LXVII, 19, 15
9, 19 LXVIII, s. 1, 1, 4
9, 25 CIV, 7, 53
11, 4 LIV, 11, 12; LIV, 15, 8
11, 9 LIV, 12, 4
12-20 CXXVIII, 2, 10
12, 3 XLIV, 13, 12; LIV, 21, 2;
LXV, 15, 4; CXVIII, s. 19,
2, 4; CXVIII, s. 29, 4, 16
12, 3 XXXIX, 15, 7
12, 5 CXLIII, 18, 36
12, 10 XXXIII, s. 11, 17, 31;
XXXVI, s. 3, 1, 22
CIV, 9, 14
12, 17-20 XXXIX, 15, 7
12, 18 LI, 14, 53; LXXXV, 3, 26
13, 2 CXLIII, 18, 36
13, 2-6 XXXIII, s. 1, 5, 14
14, 18 XXXI, en. II, 2, 28;
15, 6 LXXXIV, 4, 36; CXXXVII,
6, 3
CII, s. 3, 5, 23 sqq.
15, 9-17 CXIX, 7, 31
16, 15 LXVII, 19, 12
17, 2 LXVII, 19, 12
17, 7 LXXVII, 29, 16
18 CLXVII, 24, 41
18, 27 LXIX, 2, 10; LXXVII, 29,
16
19 XXXVI, s. 3, 14, 34; LXXV,
16, 51; LXXXIII, 3, 45
19, 26 LXIX, 9, 25
19, 29 LIX, 10, 16
19, 31-38 LXXXII, 7, 8
19, 36 LXXXII, 7, 8
19, 37 CIV, 9, 14
20, 3

Genesis :

21, 2 XXX, en. II, s. 2, 9, 3 ;
 CXIX, 7, 31
 21, 10 CXIX, 7, 70
 21, 12 LXXVII, 9, 43 ; LXXVII,
 44, 39 ; CXVIII, s. 10, 3, 6
 22, 3 XXX, en. II, s. 2, 9, 7
 22, 10 LXXXV, 3, 31
 22, 12 XXXVI, s. 1, 1, 22 ; XLIII,
 20, 13 ; LI, 5, 27 ; LVIII,
 s. 1, 9, 14
 22, 16 XXX, en. II, s. 2, 9, 25 ;
 CIX, 17, 26 sqq.
 22, 17 XXX, en. II, s. 2, 9, 25 ;
 CIX, 17, 26 sqq.
 22, 18 LXXI, 19, 8 ; LXXII, 1, 46 ;
 LXXIX, 12, 5 ; CIX, 17,
 26 sqq. ; CXIII, s. 1, 2, 14 ;
 CXVIII, s. 29, 4, 16 ;
 CXXI, 5, 38 ; CXLVII, 16,
 18 ; CXLVII, 17, 42/43 ;
 CXLVII, 18, 11/12 ;
 CXLVII, 28, 16.
 24, 2 XLIV, 13, 12 ; LXXII, 1,
 44
 24, 3 XLIV, 13, 12
 24, 9 LXVIII, s. 1, 13, 8
 25, 13 CXIX, 7, 62
 25, 22 CXXXVI, 8, 20
 25, 23 XIX, 2, 4 ; XL, 14, 13 ;
 XLVI, 6, 6 ; LII, 9, 57 ;
 LVII, 5, 9 ; LXI, 7, 10/11 ;
 LXXVII, 9, 43 ; LXXVIII,
 10, 3 ; LXXX, 3, 8 ;
 LXXXVIII, s. 2, 6, 37 ;
 CXIII, s. 1, 1, 25/26 ;
 CXVIII, s. 28, 4, 9 ; CXXVI,
 8, 20 ; CXXXVI, 18, 4 sqq.
 25, 25 LXXXVII, 7, 31
 25, 27 XLIV, 20, 35 ; LXXXVII, 1,
 51
 25, 29-34 XLVI, 6, 17 ; CXXXVI, 18,
 31 sqq.
 25, 33 CXIII, s. 1, 1, 24
 26, 1 XXXIII, s. 2, 17, 31 ;
 XXXVI, s. 3, 1, 24
 26, 4 XLIV, 13, 12 ; LIV, 21, 2 ;
 CXVIII, s. 19, 2, 4 ;
 CXLVII, 28, 16
 26, 8-11 CIV, 9, 15
 26, 31-33 CIV, 9, 16
 27, 36 CXXXVI, 18, 31 sqq. ;
 CXLVII, 28, 28
 27, 37 CXXXVI, 18, 31 sqq.
 28, 11 XLIV, 20, 1
 28, 12 XXXVIII, 2, 15 ; XLIV, 20,
 18 ; CXIX, 2, 3 ; CXIX, 2, 62
 28, 14 CXLVII, 28, 16
 31, 18 CXLIII, 18, 37
 31, 44 LXXXII, 6, 5

Genesis :

32, 7-10 CXLIII, 18, 37
 32, 24 CXLVII, 27, 13
 32, 25 LXXIX, 3, 21 ; CXLVII, 27,
 13
 32, 26 LXXIX, 3, 21 ; CXLVII, 27,
 13
 32, 28 XLIV, 20, 23 ; XLIX, 14,
 10 ; LXXVI, 22, 20 ; LXXVII,
 7, 31 ; LXXVII, 44, 48 ;
 LXXXIII, 12, 10 ; LXXXVI,
 5, 44 ; CXXXIV, 22, 18 ;
 CXLV, 11, 5 ; CXLVI, 4,
 25 ; CXLVII, 27, 13
 33, 17 LIX, 8, 25
 35, 4 LIX, 8, 23
 37 LXI, 5, 7 sqq.
 37, 28 LXXVI, 17, 17 ; LXXIX, 2,
 10 ; LXXX, 8, 4
 38, 27 LXI, 4, 31 ; LXI, 4, 47
 38, 27-29 LXXVII, 9, 44
 39 LXI, 5, 7 sqq.
 41 LXI, 5, 7 sqq. ; CIV, 13, 19
 41, 1-32 LXXIV, 3, 22
 41, 37 LXXX, 8, 4
 41, 40 LI, 4, 18 ; LXXVII, 41, 17 ;
 LXXIX, 2, 10
 45, 7 CI, s. 2, 15, 42
 48, 5 LXXV, 1, 43
 48, 6 LXXV, 1, 43
 48, 14 LXXVII, 9, 34
 48, 19 LXXVII, 41, 17/18
 49, 1-7 LXXVII, 41, 6
 49, 8 LIX, 10, 3
 49, 9 LXXXVIII, s. 2, 7, 30
 49, 10 XLIV, 13, 4 ; LXXV, 1, 56
 49, 27 LXXXVIII, 2, 40 ; CIX, 4, 22 ;
 CVIII, 19, 35

Exodus :

1, 10 LXXII, 5, 1
 1, 19 V, 7, 14
 2, 1 LXXVII, 41, 8
 2, 12 XCVIII, 12, 8
 2, 15 XCVIII, 12, 8
 3, 2 CIII, s. 1, 15, 17
 3, 6 XLVI, 11, 2 ; CXXXIV, 6,
 11 sqq. ; CXXXVII, 6, 7
 3, 8 LXXIII, 2, 27/30 ; CV,
 22, 4
 3, 8 CIV, 7, 43
 3, 13 CI, s. 2, 10, 35 ; CIV, 4,
 6 sqq.
 3, 14 I, 6, 12 ; IX, 11, 11 ;
 XXXVIII, 7, 14 ; XXXVIII,
 22, 44 ; XLIX, 14, 20 ;
 LXXX, 14, 90 ; LXXXII, 14,
 12 ; LXXXIX, 3, 44 ; CI,
 s. 2, 10, 35 ; CI, s. 2, 12,
 8 et 35 ; CI, s. 2, 14, 36/42 ;

Exodus :

- civ, 4, 6 sqq. ; cxxi, 5, 17 ; cxxxvii, 15, 27 ; cxxx, 12, 35 ; cxxxiv, 4, 32 ; cxxxiv, 6, 11 sqq. ; cxlhii, 11, 9
- 3, 15 CI, s. 2, 10, 35 ; CI, s. 2, 14, 36/42 ; cxxi, 5, 46 ; cxxxiv, 6, 11 sqq.
- 3, 17 CIV, 7, 43
- 4, 1-4 LXXIII, 5, 14
- 4, 6 LXXIII, 13, 5
- 4, 7 LXXIII, 13, 9
- 4, 21 LXXVII, 30, 6
- 7, 12 LXXIII, 16, 51/52
- 7, 20 LXXVII, 29, 9
- 7, 22 LXXVII, 29, 9
- 8, 6 LXXVII, 29, 9
- 8, 7 LXXVII, 29, 9
- 8, 17 LXXVII, 27, 34/35 ; LXXVII, 29, 9
- 8, 18 LXXVII, 29, 9
- 8, 19 VIII, 7, 10
- 9, 10 LXXVII, 27, 34/35
- 9, 25 LXXXVII, 26, 28
- 10, 1-15 LXXVII, 26, 32
- 10, 22 LXXVII, 27, 34/35
- 12, 46 XXXIII, s. 3, 24, 11
- 12, 51 XXI, en. II, 6, 3
- 13, 21 LXVII, 9, 17
- 14, 8 LXXV, 10, 11
- 14, 9 CXXXV, 7, 15
- 14, 21 XLIII, 10, 18 ; LXV, 6, 16
- 14, 21-31 XCIV, 13, 19
- 14, 22 LXXII, 5, 9 ; LXXIII, 3, 10 ; LXXX, 10, 3 ; CXIII, s. 1, 1, 2
- 14, 22-29 CXXIII, 6, 41
- 14, 22-31 LXXX, 8, 10
- 14, 23 LXXII, 5, 9
- 14, 27 XLIII, 10, 18
- 14, 28 LXXIII, 3, 10,
- 15, 1 CV, 12, 6
- 16, 2 LXIX, 9, 19 ; XCIV, 13, 5
- 16, 3 LXXVII, 21, 12 ; XCIV, 13, 5
- 16, 13 LXVII, 9, 20
- 16, 13-35 XCIV, 13, 21
- 16, 14 CXXX, 9, 50
- 17, 2-7 XCIV, 13, 5
- 17, 6 LXXX, 22, 11
- 17, 11 XLIII, 10, 19
- 19, 8 LXXVII, 10, 7 ; LXXVII, 33, 11
- 19, 18 LXVII, 9, 23
- 20, 1-17 XXXII, en. II, s. 1, 6, 5/30 ; XCI, 7, 13
- 20, 3 LXXVII, 34, 7.
- 20, 5 CVIII, 15, 7/15

Exodus :

- 20, 7-17 LXXIV, 12, 39
- 20, 8 XCI, 2, 4
- 20, 10 CL, 1, 14
- 20, 12 CXX, 10, 8
- 20, 12-17 LXXIII, 2, 6
- 20, 17 CXVIII, s. 8, 3, 8
- 23, 3 XXXII, en. II, s. 1, 12, 20
- 23, 7 XXXVI, s. 2, 20, 30/31
- 23, 25-31 XXXIV, s. 1, 7, 24
- 28, 1 XCVIII, 10, 12
- 30, 30 CXLIX, 6, 9
- 31, 18 VIII, 7, 2 ; CXVIII, s. 11, 1, 14
- 32, 1-4 XCVIII, 12, 11
- 32, 1-20 LXXIII, 16, 30
- 32, 10 LXXVII, 22, 27
- 32, 20 XXXIV, s. 2, 15, 17 ; LXI, 9, 10 ; LXXXVIII, s. 1, 24, 4
- 32, 31 CV, 21, 9
- 32, 32 CV, 21, 9
- 33, 9 CXXXVIII, 8, 4
- 33, 13 CXXXVIII, 8, 28
- 33, 17 CXVIII, s. 31, 8, 13/14
- 33, 20 CXX, 6, 20
- 33, 20-23 CXXXVIII, 8, 32
- 33, 23 LXXIII, 5, 36 ; CXX, 6, 20
- 34, 5 CXXXVIII, 8, 4
- 34, 28 CX, 1, 25
- 34, 33 CXVIII, s. 26, 8, 10
- 40, 2 LXXVII, 7, 13

Leuiticus :

- 11, 3 XXXVI, s. 3, 5, 16 ; CXLI 1, 21
- 11, 4 sqq. CXXV, 6, 13
- 13, 25 LXXIII, 13, 7
- 18, 3 CIV, 18, 4
- 19, 2 LXXXV, 4, 16
- 22, 4 CXIX, 9, 41

Numeri :

- 11, 5 LXVII, 9, 28
- 11, 6 LXVII, 9, 28
- 11, 16 LXXVII, 11, 23
- 11, 17 LXXVII, 11, 23
- 11, 33 LXVII, 9, 36
- 13, 20 CIV, 18, 4
- 13, 24 VIII, 2, 3
- 14, 29 LXVII 9, 38 ; CI, s. 2, 15, 21
- 14, 30 LXVII, 9, 38 ; CI, s. 2, 15, 21
- 16, 1 XLVI, 2, 7
- 16, 1-33 LIV, 16, 3
- 16, 47 LIV, 16, 26
- 17, 11 LXVII, 15, 13
- 18, 20 LXVII, 19, 42 ; LXXXV, 1, 29
- 20, 13 CXLIII, 14, 10

Numeri :

20, 24-28 XCVIII, 12, 55
 21, 8 LXXIII, 5, 23 ; LXXIII, 8, 24/25
 21, 9 LXXIII, 13, 22 ; CXVIII, s. 26, 4, 16
 25, 8 CV, 26, 5
 26, 11 XLI, 2, 8
 33, 38 XCVIII, 12, 55
 34, 5 LXXXIX, 9, 18

Deuteronomium :

5, 6-21 XXXII, en. II, s. 1, 6, 5/30 ; LXXIV, 12, 39
 5, 21 XXXII, en. II, s. 2, 16, 43
 6, 5 VI, 2, 36
 6, 13 XCVIII, 9, 9
 6, 16 XC, s. 2, 7, 33/44
 8, 3 XC, s. 2, 7, 68
 9, 10 VIII, 7, 2
 13, 3 V, 4, 25 ; VI, 1, 20 ; XXXVI, s. 1, 1, 42 ; LII, 5, 28
 19, 21 CVIII, 4, 39
 19, 25 LV, 2, 7
 21, 23 XXXVII, 26, 10 ; LVIII, s. 2, 5, 74 ; LXXXVII, 7, 19
 25, 4 VIII, 12, 31 ; CII, 12, 17 ; CXLV, 13, 34
 25, 5 XLIV, 23, 16 ; LXV, 1, 26
 32, 19 L, 11, 33
 32, 35 CII, 14, 34 ; CXXXVII, 15, 12
 32, 39 CI, s. 1, 8, 29
 32, 49 XCVIII, 12, 38 ; CIII, s. 1, 8, 41
 32, 49-52 CV, 28, 12
 32, 52 XCVIII, 12, 38
 34, 4 XCVIII, 12, 38

Iosue :

2 LXXXVI, 6, 16 sqq.
 3, 15-17 CXIII, s. 1, 1, 5
 6, 5 LIV, 13, 10
 6, 25 LXXXVI, 6, 16 sqq.

Iudicum :

4 LXXXII, 9, 6
 5, 13 LXXVII, 23, 35
 6, 36-40 LXXI, 9, 4 ; CXXXVII, 9, 20
 6, 37 XLV, 10, 29
 6, 38 XLV, 10, 29
 7 LXXXII, 9, 6
 7, 5 LXVII, 32, 12
 7, 6 LXVII, 32, 12
 8 LXXXII, 9, 6
 10, 7 XXIX, en. II, 6, 19
 13, 1 XXIX, en. II, 6, 19
 14, 5 LXXXVIII, s. 1, 10, 7
 14, 5-8 LXXX, 11, 30/39

Iudicum :

14, 6 LXXXVIII, s. 1, 10, 7
 15, 4 LXXX, 14, 18

I Regum :

1, 11 XCVIII, 10, 24
 1, 24 XCVIII, 12, 13
 2, 25 XXXVI, s. 2, 20, 42/44 ; XXXVI, s. 2, 20, 60
 4, 10-11 LXXVII, 35, 4
 4, 19 LXXVII, 38, 3
 4, 20 LXXVII, 38, 3
 5, 6 LXXVII, 40, 3
 8, 1 XCVIII, 12, 58
 8, 5 XVII, 1, 9
 8, 7 LI, 1, 11
 9, 1 LXXV, 1, 52 ; LXXVII, 41, 11
 9, 2 LXXVII, 41, 11
 9, 9 LXXXVIII, s. 1, 20, 4
 10, 1 CXLIX, 6, 9
 15, 11 CXXXI, 18, 12
 15, 29 CXXXI, 18, 12
 16, 1 LXXVII, 41, 13
 16, 12 LXXV, 1, 54 ; LXXVII, 9, 46
 16, 13 XXVI, en. II, 2, 3 ; LXXVII, 41, 13 ; XCVIII, 10, 19 ; CXLIX, 6, 9
 16, 18 L, 10, 12 ; LIX, 3, 2 ; LXXII, 1, 22
 17 CXLIII, 1, 5 ; 2, 11 ; 4, 21
 17, 50 XXXIII, s. 1, 3, 2 ; XXXIII, s. 1, 2, 20
 18, 7 XXXIII, s. 1, 2, 25
 18-24 LI, 1, 15
 19, 11 LVIII, s. 1, 3, 8
 19, 18-24 CIII, s. 1, 9, 45 sqq.
 20, 20-23 LXVII, 19, 19
 21 LI, 3, 8
 21, 10 XXXIII, s. 1, 2, 17 ; XXXIII, s. 1, 2, 30 ; LV, 3, 11
 21, 10-14 XXXIII, s. 2, 2, 1 sqq.
 21, 11 XXXIII, s. 1, 2, 34
 21, 12 XXXIII, s. 1, 2, 51
 21, 13 XXXIII, s. 1, 2, 13 ; XXXIII, s. 1, 2, 40 ; LIX, 1, 45
 21, 14 XXXIII, s. 1, 2, 44
 21, 15 XXXIII, s. 1, 2, 44
 22 LI, 3, 8
 23, 14 LIII, 1, 16-20
 23, 15 LIII, 1, 16-20
 23, 19 LIII, 1, 16-20
 24, 1-4 LVI, 3, 5
 24, 4-8 LIII, 1, 24
 24, 4-15 CXXXI, 2, 5 sqq.
 24, 5 L, 4, 11
 25, 1 XCVIII, 12, 58
 26, 9 L, 4, 11

II Regum :

- 5, 6 LXI, 9, 30; LXIV, 2, 10
 7, 27 LXXXV, 7, 28
 8 LIX, 1, 34
 11 L, 2, 10
 12, 1-14 L, 2, 10
 12, 2-6 L, 8, 8/14
 12, 12 XVIII, en. II, 6, 4
 12, 13 L, 11, 38/40; L, 15, 14;
 LXXV, 15, 22
 12, 21 L, 10, 27
 12, 24 CXXVI, 2, 28
 15, 10 L, 15, 16
 15, 14 XXXIII, s. 1, 2, 6
 15, 16 CXLII, 2, 2
 15, 17 III, 1, 6
 16 VII, 1, 4
 16, 5 L, 15, 26
 16, 10 L, 15, 26
 18, 28 LXIV, 2, 10
 18, 33 III, 1, 30
 22, 1 XVII, 1, 1

III Regum :

- 3, 12 CXVIII, s. 22, 3, 6
 6, 1 XCV, 1, 23; CXXVI, 2, 15
 11, 1 sqq. CXXVI, 2, 4
 17, 6 XC, s. 2, 6, 62; CIII, s. 3,
 II, 39
 17, 6 CII, 12, 24
 17, 12 CII, 12, 24
 17, 22 XC, s. 1, 1, 31; CXXIX, 9, 5
 19, 8 CX, 1, 25
 19, 10 XXV, en. II, 5, 20; XXX,
 en. II, s. 2, 7, 17
 19, 18 XLIX, 9, 55
 22, 22 LXXVII, 28, 23

IV Regum :

- 2, 23, 24 XLIV, 1, 18; XLVI, 2, 24;
 LXXXIII, 2, 9; LXXXIV, 2,
 II
 4, 29 LXX, s. 1, 19, 77
 4, 35 CXXIX, 9, 5/6
 6, 26-30 XXXIII, s. 2, 17, 24
 17, 16 XXIII, 9, 3
 18, 21 LXXXIII, 5, 7
 24, 14 LXXVIII, 3, 4
 24, 25 LXIV, 1, 8
 25, 11 CXXI, 4, 40

I Paralipomenon :

- 13, 8 IV, 1, 9
 16, 5 IV, 1, 9

I Esdras :

- 1, 1 sqq. CXXV, 3, 13
 1, 5 CXI, 1, 9
 5, 1 CXLVII, 5, 7 sqq.; CXLVIII,
 4, 2

I Esdras :

- 5, 2 CXLVIII, 4, 2
 6, 14 CXLVII, 5, 7 sqq.; CXLVIII,
 4, 2

Tobias :

- 4, 1 LVII, 21, 13
 4, 2 XLI, 7, 47
 4, 7 XCVI, 18, 26
 4, 11 XCVI, 18, 26
 4, 16 XXXV, 1, 34; LI, 10, 23;
 LVII, 1, 8

Esther :

- 14, 6 CXVIII, s. 29, 8, 4
 14, 16 LI, 6, 18
 14, 26 LIII, 3, 63

Iob :

- I XXVI, en. II, 5, 12; XXX,
 en. II, s. 3, 12, 15 sqq.;
 CXXXII, 5, 16
 I, 8 CIII, 4, 8, 36
 I, 8-12 C, 12, 40
 I, 9 LV, 20, 13; LXXI, 7, 27;
 CIV, 40, 16; CXVIII, s. 11,
 6, 43; s. 12, 4, 41; s. 26,
 4, 11
 I, 9-11 XXIX, en. II, 7, 29
 I, 9-12 CXLIV, 19, 17
 I, 11 XXI, en. II, 5, 5; XXXII,
 en. II, s. 2, 12, 31/36;
 XXXIV, s. 1, 7, 40;
 LXXII, 30, 8; LXXXV, 9,
 11; XCVI, 12, 65/66;
 CXX, 11, 5
 I, 12 XXIX, en. II, 6, 21;
 LXXXV, 9, 11
 I, 16 LXXVII, 28, 44
 I, 17 CXXIII, 14, 8
 I, 21 XXIX, en. II, 7, 10; XXX,
 en. II, s. 3, 12, 27; XXXI,
 en. II, 26, 2; XXXII, en.
 II, s. 1, 3, 22; 5, 60;
 XXXII, en. II, s. 2, 12,
 31/36; XXXIII, s. 2, 4, 30;
 XXXVI, s. 2, 10, 12;
 XXXVII, 24, 9; LIII, 3,
 91; LXVI, 3, 30; LXVIII,
 s. 2, 15, 18/20; LXX, s. 1,
 14, 43; 16, 31; LXXVI,
 2, 36; LXXVII, 28, 44;
 XC, s. 1, 2, 16; XCI, 19,
 23; XCVI, 17, 1; XCVII,
 6, 9; CIII, s. 4, 7, 26;
 CXX, 8, 43; CXXXII, 5,
 25; CXXXIII, 2, 20;
 CXXXVIII, 17, 13; CXLIV,
 4, 14; CXLIV, 22, 25
 I, 22 XII, 5, 5

Iob :

- 2, 4 CXLIV, 19, 17
 2, 5 LXXXV, 9, 11 ; CXLIV, 19, 17
 2, 6 CXLIV, 19, 17
 2, 7 CXXX, 7, 41
 2, 7-10 CXXXIII, 2, 24 ; CXLIV, 18, 19
 2, 8-10 XLVII, 9, 22
 2, 9 XXIX, en. II, 7, 16 ; XXX, en. II, s. 3, 12, 18 ; LXX, s. 1, 14, 82 ; XC, s. 1, 2, 25 ; XCIII, 19, 37
 2, 10 XXIX, en. II, 7, 22 ; XXXIV, s. 1, 7, 48 ; LV, 20, 38 ; LXX, s. 1, 16, 39 ; XC, s. 1, 2, 25 ; XCIII, 19, 37 ; XCVII, 6, 26 ; CIII, s. 4, 7, 52
 2, 13 LXX, s. 1, 14, 45
 2, 22 LXX, s. 1, 14, 84
 6, 4 XXXVII, 5, 47
 6, 18 CXXX, 2, 15-16
 7, 1 XXIX, en. II, 8, 40 ; XXXVIII, 10, 11 ; LXVII, 4, 9 ; LXVIII, s. 1, 1, 25 ; LXXIV, 1, 6 ; LXXVI, 4, 54 ; CXI, 2, 4 ; CXVIII, s. 3, 2, 15 ; s. 8, 1, 19 ; s. 10, 2, 12 ; s. 19, 2, 20 ; CXXII, 7, 8 ; CXLIII, 11, 28
 7, 2 CXLII, 16, 4
 9, 24 XXVI, en. II, 21, 8 ; XXXVI, s. 3, 13, 13 ; XL, 10, 12 ; LXVIII, s. 1, 4, 15
 9, 33 CIII, s. 4, 8, 3
 14, 4 L, 10, 18 ; CIII, s. 4, 6, 19
 14, 5 CIII, s. 4, 6, 19
 15, 16 XLV, 13, 18
 15, 26 CXXXVIII, 9, 34
 15, 28 CXXXV, 8, 13
 30, 19 CXLVII, 24, 38
 34, 30 LI, 1, 13
 37, 22 XLVII, 3, 36
 41, 24 CIII, s. 4, 9, 15
 41, 25 CIII, s. 4, 9, 15
 42, 7 CIII, s. 4, 8, 44
 42, 8 CIII, s. 4, 8, 44
 42, 10 XXI, en. II, 8, 7

Psalmi :

- 1, 1 XVIII, 6, 11 ; XXXV, 6, 3 ; XXXIX, 14, 7 ; LVII, 16, 16 ; LXIV, 7, 23 ; XCIII, 6, 43 ; CIX, 20, 20 ; CXVIII, s. 5, 2, 6 ; CXXIII, 7, 14
 1, 2 XXXVI, s. 3, 5, 13 ; XXXIX, 14, 7 ; XCIII, 6, 43 ;

Psalmi :

- XCIII, 29, 13 ; CXVIII, s. 6, 4, 17 ; CL, 2, 46
 1, 3 LIII, 4, 39
 1, 4 VII, 4, 14 ; XXXIV, s. 1, 9, 6 ; XLIII, 24, 3 ; LI, 15, 7 ; LXXIII, 23, 18/19 ; CI, s. 1, 15, 16 ; CXLII, 12, 17
 1, 6 XXXVI, s. 1, 9, 10 ; CXVIII, s. 31, 8, 13 ; CXLII, 6, 16 ; CXLII, 9, 12
 2, 1 VII, 6, 6 ; IX, 9, 2 ; XXXII, en. II, s. 2, 14, 17 ; LVII, 14, 4 ; LXI, 4, 64 ; LXXX, 11, 27 ; LXXXVIII, s. 1, 10, 2 ; XCV, 5, 5 ; CXVIII, s. 32, 6, 2 ; CXLIV, 17, 31
 2, 1-8 CIX, 9, 9 sqq.
 2, 2 XXVIII, 6, 4 ; LXXX, 11, 27 ; LXXXVIII, s. 1, 10, 2 ; LXXXVIII, s. 1, 27, 10 ; CIX, 18, 25 ; CXLIII, 13, 1
 2, 4 LXXI, 2, 9
 2, 6-9 XLVII, 5, 12 ; LVIII, s. 1, 1, 21
 2, 7 XXI, en. II, 30, 31 ; LX, 8, 12
 2, 8 V, 1, 9 ; VII, 6, 9 ; XXI, en. II, 30, 36 ; XXVII, 9, 3 ; XXX, en. II, s. 2, 8, 15 ; XXX, en. II, s. 2, 14, 28 ; LX, 2, 7 ; CXIX, 7, 8 ; CXXII, 2, 13 ; CXXVI, 9, 7 ; CXXVI, 13, 26
 2, 9 XLIV, 18, 6 ; XLVII, 15, 26 ; CIX, 10, 31
 2, 10 XLVII, 5, 37 ; LXXXVIII, s. 1, 27, 10
 2, 11 XXXII, en. II, s. 2, 11, 21 ; XLVII, 5, 37 ; L, 4, 7 ; LI, 13, 11 ; LXV, 5, 3 ; LXVII, 4, 8 ; LXXV, 17, 44 ; LXXXV, 18, 22 ; LXXXV, 16, 10 ; CIII, s. 4, 16, 15 ; CXVIII, s. 31, 8, 17 ; CXLIX, 11, 10 ; CXVIII, s. 31, 8, 17
 2, 12 IX, 1, 5 ; XXXIII, s. 1, 2, 5
 3, 1 XXXIV, s. 1, 5, 7
 3, 2 XXXIV, s. 1, 5, 7
 3, 3 VII, 18, 7 ; CV, 19, 11
 3, 4 XLII, 4, 22 ; XLIV, 33, 4 ; XLVII, 2, 21
 3, 5 III, 1, 3 ; XL, 10, 10 ; LVI, en. II, 30 et 37 ; LXXXVIII, s. 2, 7, 33 ; CI, s. 1, 8, 46/48 ; LXXXVIII, s. 2, 10, 29 ; CII, 10, 19/21 ; CXX, 6, 59 ; CXXXI, 15, 7 ; CXXXVIII, 2, 25
 3, 7 V, 4, 23 ; VI, 1, 21

Psalmi :

- 3, 9 xxxi, en. II, 18, 3; LXIX, 6, 68; LXX, s. 1, 16, 6; LXXXVII, 10, 36; CXLV, 9, 38
- 4, 3 v, 11, 14; LXI, 15, 7; LXI, 23, 16; LXXVI, 15, 11; LXXXI, 3, 4; LXXXVIII, s. 2, 9, 18/23; CVIII, 30, 2; CXXXIX, 13, 24
- 4, 4 LXXVI, 15, 11; LXXXVIII, s. 2, 9, 18/23
- 4, 5 LXVII, 7, 14; LXXIV, 9, 54; CIII, s. 3, 19, 18
- 4, 6 LIII, 8, 12; LXXIV, 9, 54; CXI, 6, 7
- 4, 7 VII, 11, 11; VIII, 10, 24; IX, 3, 9; LIII, 8, 12; LXXXIX, 17, 2; CV, 5, 40
- 5, 2 xxxii, en. II, s. 2, 22, 3
- 5, 4 CXLII, 14, 8
- 5, 5 vi, 7, 17; xxvi, en. II, 8, 15; LVIII, s. 2, 10, 16; LXXXIII, 11, 35; LXXXIX, 15, 9; CXLII, 14, 8; CXLIII, 11, 43
- 5, 7 xxxii, en. II, s. 2, 24, 14
- 5, 11 LXI, 5, 23; CXLIV, 18, 3
- 5, 13 xxxiv, s. 1, 2, 6; LXVII, 12, 9
- 6, 3 VII, 10, 4; CXVIII, s. 27, 3, 9
- 6, 4 CXVIII, s. 20, 2, 11
- 6, 5 VII, 8, 19; VII, 10, 9
- 6, 6 CXXXVIII, 11, 12
- 6, 8 xxxvi, s. 1, 9, 26; xxxix, 4, 8; LIV, 5, 10; LIV, 7, 16; CII, 9, 52; CXLIX, 1, 21
- 7, 4 VII, 10, 6; CXXX, 9, 9
- 7, 5 VII, 8, 26; VII, 10, 6; CVIII, 4, 20; CXXX, 9, 9
- 7, 9 VII, 10, 10; LXX, s. 1, 4, 12
- 7, 13 IX, 8, 7
- 7, 15 v, 10, 9; CXXXIX, 13, 18
- 7, 16 v, 10, 9
- 7, 17 v, 10, 9; xxxvii, 8, 14
- 8 CXXXVI, 9, 44
- 8, 3 x, 6, 9; LXXVIII, 2, 30; CII, 14, 5; CXII, 1, 24
- 8, 4 LXXXVIII, s. 1, 6, 14; CXVIII, s. 18, 1, 12
- 8, 5 v, 8, 17/18; xxxv, 12, 23; CXVII, 8, 5
- 9, 1 LXXXVIII, s. 1, 15, 3
- 9, 1 CIX, 19, 1 sqq.
- 9, 6-9 CIX, 19, 1 sqq.
- 9, 7 CIX, 9, 36
- 9, 8 CIX, 9, 36
- 9, 10 x, 1, 21; x, 8, 2; LXXXIII,

Psalmi :

- 3, 7; CXIII, 29, 24; CIII, s. 3, 18, 17
- 9, 17 VII, 17, 13
- 9, 20 IX, 29, 8 sqq.
- 9, 21 IX, 29, 8 sqq.
- 9, 24 XXXIX, 26, 18/19; XLIX, 25, 8
- 9, 34 CXXXIII, 9, 14; CXXXIII, 9, 59
- 10, 2 XXXV, 9, 28; CXXXIV, 5, 36
- 10, 3 VIII, 9, 8; LXXXIII, 19, 31; CIII, s. 3, 19, 7
- 10, 4 LXXXIX, 11, 7
- 10, 6 LXI, 22, 44; XCIII, 1, 65; C, 4, 33; CXXXIV, 16, 28; CXL, 2, 33; CXLVII, 8, 15
- 10, 34 CXXXV, 2, 11
- 11, 5 VIII, 13, 29
- 11, 6 XCIII, 7, 35 et 57/61
- 11, 7 LIV, 22, 31; LXVII, 17, 43; LXVII, 39, 16; CVI, 14, 64
- 11, 9 xxx, en. II, s. 2, 11, 13; CXXXIX, 13, 9
- 12, 1 LXXXIX, 14, 12
- 12, 2 CXXXVIII, 4, 11
- 12, 4 LXII, 4, 29
- 12, 5 XXXVII, 22, 21; CXXXIX, 12, 26
- 12, 6 CXXXVIII, 4, 11
- 13, 1 xxxi, en. II, 25, 23; LXXXIII, 25, 45; LXXIV, 9, 19; LXXXVII, 12, 8
- 13, 3 LIV, 26, 18
- 13, 5 xxx, en. II, s. 3, 4, 28 et 38; LV, 17, 37; LXXXVI, 2, 28
- 13, 6 LII, 7, 10
- 14, 1 LXXXIII, 2, 12
- 14, 5 xxxvi, s. 3, 6, 13; CXXXVIII, 6, 1/2
- 15, 2 xxxiv, s. 1, 12, 33/36; XLIX, 19, 2; LXV, 19, 12; LXIX, 7, 24
- 15, 4 LVIII, s. 2, 8, 7/13; LXVII, 11, 51; LXXI, 16, 27
- 15, 5 I, 4, 3; v, 1, 7; XXXII, en. II, s. 2, 17, 21; XXXIV, s. 1, 12, 33/36; xxxvi, s. 1, 4, 14; CXLII, 17, 6
- 15, 6 I, 4, 3; LXXVIII, 3, 47; CIV, 7, 49
- 15, 7 I, 2, 11; VII, 11, 23
- 15, 8 VII, 11, 23; CVIII, 8, 31
- 15, 9 VII, 11, 29
- 15, 10 XXIX, 11, 2; LXXXV, 17, 40; LXXXVIII, s. 2, 10, 4; CXXXIX, 18, 19

Psalmi :

- 15, 11 LXXXV, 11, 13; LXXXIX, 15, 9
 15, 26 LXXII, 7, 3
 15, 27 LXXII, 7, 3
 16, 2 LXXVII, 14, 13
 16, 4 CI, s. 2, 2, 19
 16, 8 LXVII, 21, 53
 16, 13 VII, 13, 12
 16, 15 LXXVII, 21, 14; LXXXIX, 15, 12
 17, 1 LI, 2, 17
 17, 2 CIV, 3, 4
 17, 4 XXXIX, 4, 9; CIV, 1, 12
 17, 6 CXXXVI, 5, 11
 17, 10 VIII, 8, 11
 17, 11 VII, 7, 6; CXXXVII, 4, 14
 17, 12 VII, 7, 6
 17, 26 XLIV, 17, 33
 17, 27 XLIV, 17, 33
 17, 29 VII, 8, 34; LII, 5, 25; LXV, 19, 5; LXVI, 4, 34; LXIX, 7, 5; CIII, s. 4, 2, 35; CIX, 1, 36; CXXXVIII, 15, 4; CXLIII, 4, 12
 17, 30 LXXII, 22, 24; CXXXIV, 20, 31
 17, 34 CIII, s. 3, 18, 3
 17, 37 CXVIII, s. 21, 8, 18
 17, 42 LXXVI, 2, 25
 17, 45 XLIV, 25, 13; XLVII, 7, 23; XLV, 6, 29; LXXI, 9, 25
 18, 2 XXXII, en. II, s. 2, 7, 5/16; XLIX, 11, 28; LXVII, 10, 5; LXVII, 11, 7/9; LXXI, 2, 12; LXXXI, 5, 37; LXXXVIII, s. 1, 3, 57 sqq.; XCV, 6, 41; XCVI, 10, 3; CI, s. 2, 14, 4; CXXI, 9, 17; CXXXIV, 16, 8; CXLIII, 12, 9
 18, 3 XXXII, en. II, s. 2, 7, 5/16; LXVII, 10, 5; LXXIII, 19, 13/15; CXX, 12, 27/28 et 29/30
 18, 4 XXXII, en. II, s. 2, 7, 5/16; XXXVIII, 2, 7; LXVII, 10, 5; LXXXVIII, s. 1, 3, 57 sqq.; CXLIII, 12, 9
 18, 5 XXXII, en. II, s. 2, 7, 5/16; XXXIX, 10, 18; XXXIX, 15, 8; XLIX, 13, 26; LXVII, 10, 5; LXXVI, 20, 28; LXXVIII, 3, 35; LXXXI, 5, 37; LXXXVII, 13, 32; LXXXVIII, s. 1, 3, 57 sqq.; CXXI, 9, 24; CXXXIV, 17, 6; CXLIII, 12, 9
 18, 6 XLIV, 3, 14; LXXXVII, 10,

Psalmi :

- 37; XC, s. 2, 5, 9; CIX, 20, 19
 18, 7 XXI, en. II, 26, 4; XXV, en. II, 7, 7; XLV, 13, 34; LXV, 17, 35; XLIX, 3, 19; L, 23, 9; LIV, 25, 10; LVIII, s. 1, 10, 65; CXLVII, 22, 56
 18, 10 XXXVIII, 10, 29; CXVIII, s. 12, 3, 21; CXVIII, s. 25, 7, 12; CXXVII, 7, 8; CL, 1, 41
 18, 11 CXVIII, s. 26, 8, 8
 18, 13-14 XXXV, 17, 33; XXXVII, 16, 4; XXXIX, 20, 17; LXX, s. 1, 6, 7
 18, 15 XXXIV, s. 1, 15, 14
 19, 8 LXV, 5, 2/19; CXLVI, 19, 7
 19, 9 LXV, 5, 2/19; CXXI, 6, 6; CXLVI, 19, 7
 21, 2 XXX, en. II, 11, 13; XXXIV, s. 2, 5, 14; XXXVII, 5, 19; XXXVII, 27, 4 et 17; XL, 6, 44; XLI, 17, 19; XLIII, 2, 22/33; XLIX, 5, 13; LIII, 5, 16; LVIII, s. 1, 2, 23; LIX, 7, 11; LXVIII, s. 1, 7, 19; LXVIII, s. 2, 11, 34; LXX, s. 1, 12, 10; LXXXV, 1, 36; LXXXVII, 14, 6; XC, s. 2, 1, 77; CVIII, 23, 32; CXL, 5, 12
 21, 3 XLIII, 2, 22/33; LIII, 5, 16; LIX, 7, 11
 21, 4 CXXII, 4, 12
 21, 5 XLIII, 3, 7
 21, 7 XLIII, 3, 7
 21, 8 XLIII, 14, 17
 21, 12 CXVIII, s. 29, 7, 5
 21, 13 LVIII, s. 2, 4, 8; XCV, 5, 8
 21, 14 XCV, 5, 8
 21, 16 LXIX, 5, 15; CXLII, 15, 15
 21, 17 XLIII, 8, 6; LXIII, 15, 9; XC, s. 2, 1, 71; CXLVII, 16, 47
 21, 17-19 XXX, en. II, s. 1, 11, 9; XXXIV, s. 1, 6, 8; LXXXIV, 3, 8; CIII, s. 2, 7, 11; CXL, 6, 11
 21, 18 LXIII, 15, 9; XC, s. 2, 1, 71; CXLVII, 16, 47
 21, 19 XXXVII, 6, 27; XLIII, 8, 6; XC, s. 2, 1, 71; CXIII, s. 1, 4, 24
 21, 21 XXXIV, s. 1, 2, 29
 21, 23 XLIV, 23, 19/20; CVIII, 32, 10
 21, 27 XLVIII, s. 1, 3, 39/47;

Psalmi :

- CVI, 13, 48; CXXXI, 24, 18/31
 21, 28 XXX, en. II, s. 2, 8, 17; XLVII, 7, 14; LXXIX, 3, 9; CI, s. 1, 5, 28; CXLIV, 10, 3; CXLVII, 17, 43/45; CXLVII, 16, 47; 18, 14/15
 21, 29 LVII, 3, 57; CIII, s. 3, 13, 20; CXLVII, 16, 47
 21, 30 XLVIII, s. 1, 3, 39/47; CXXXI, 24, 8; CXXXI, 24, 18/31
 22, 5 IV, 9, 9; X, 11, 6; XXXV, 14, 18; LV, 4, 35; LXIV, 14, 2; LXXIV, 12, 60; CIII, s. 3, 13, 3
 22, 6 LX, 8, 5
 23, 1 CIII, s. 1, 17, 15; CXVIII, s. 21, 6, 6
 23, 3 XLVII, 2, 10
 23, 4 XLVII, 2, 10; LXXIII, 2, 13
 23, 7 XLVII, 1, 20
 23, 9 XLVII, 1, 20
 23, 10 LXVII, 15, 7
 24, 1 XLI, 12, 18; CXVIII, s. 23, 5, 15; CXXX, 12, 16
 24, 4 CXVIII, s. 24, 6, 16; CXXIII, 9, 60
 24, 7 XXXV, 3, 13
 24, 9 XXX, en. II, 23, 17; XXXVI, s. 2, 7, 6; XCVI, 5, 27; CXLI, 9, 20/21
 24, 10 LX, 9, 3; LXVIII, s. 1, 17, 17; CXVIII, s. 3, 3, 25; s. 6, 4, 12; s. 19, 3, 15; s. 29, 8, 7; CXXXVII, 10, 3; LXXXVIII, s. 1, 3, 28; s. 1, 15, 16; s. 1, 25, 2
 24, 15 XXXI, en. II, 21, 20; CXVIII, s. 16, 2, 21; CXL, 23, 5; CXLI, 6, 7; CXLV, 19, 15
 24, 17 LXVII, 8, 11
 24, 18 CXXX, 4, 26
 25, 8 LXVII, 16, 36
 25, 9 XLVII, 11, 6; XLIX, 13, 29; LXXI, 7, 12
 26, 4 XXXVIII, 6, 22/26; XLI, 5, 21; LXVII, 20, 35; LXXVII, 21, 8; LXXVII, 42, 5; LXXXV, 8, 35; LXXXV, 11, 14; CX, 9, 15; CXVIII, s. 15, 9, 14; CXXVII, 9, 21 sqq.; CXLIII, 10, 23
 26, 9 XXXII, en. II, s. 2, 19, 14; XLIV, 17, 33; L, 14, 5; LXXIV, 2, 34; CXVIII,

Psalmi :

- s. 31, 8, 10; CXXII, 3, 30
 26, 10 XLV, 11, 26; LXVII, 6, 16
 26, 12 XL, 8, 25; XXXII, en. II, s. 1, 9, 30; LXIII, 15, 5; LXV, 7, 26
 26, 13 CXI, 6, 10
 26, 14 XXIX, 11, 31; XXXVI, s. 2, 4, 9; XLI, 11, 17; LXXIV, 3, 27
 27, 3 CXXXIX, 6, 10
 27, 5 LXXXVIII, s. 1, 3, 12; CIX, 19, 20
 28, 1 LXXII, 4, 8; CXIII, s. 1, 8, 6; CXLII, 6, 37
 28, 5 CIII, s. 3, 15, 9
 28, 7 LXXXI, 3, 1
 28, 10 LVIII, s. 1, 18, 20
 29, 6 LVIII, s. 2, 10, 18
 29, 7 CIII, s. 4, 12, 21; CXVIII, s. 4, 5, 17; CXVIII, s. 26, 2, 16; CXLII, 13, 3/7
 29, 8 CIII, s. 4, 12, 21; CXVIII, s. 4, 5, 15; CXLII, 13, 3/7
 29, 10 LXVIII, s. 2, 3, 55
 29, 12 CVII, 1, 27/29
 30, 3 XXX, en. II, s. 3, 8, 8; 4, 47
 30, 20 XXXVI, s. 2, 8, 12; CIX, 8, 7/10; CXVIII, s. 19, 2, 24
 30, 21 IX, 3, 10; XXXVIII, 6, 36; LXVIII, s. 2, 15, 5; XCIX, 16, 21
 30, 22 LVIII, s. 1, 15, 50
 30, 23 XXXIV, s. 2, 6, 42; XXXVII, 12, 5 et 11; XLI, 18, 4
 31, 1 XLIV, 7, 19; CXVIII, s. 3, 3, 8
 31, 2 CXVIII, s. 3, 3, 8
 31, 4 LVII, 20, 25; LXXIII, 22, 12; CXXXVIII, 8, 69
 31, 5 LVII, 20, 25; LXXIII, 22, 3
 31, 6 LVII, 20, 25
 31, 7 CV, 5, 39
 31, 8 CXVIII, s. 32, 1, 9
 31, 9 XXIX, en. II, 2, 44; XXXIII, s. 2, 5, 26; XLII, 6, 27; XLVI, 9, 23; XLVIII, s. 1, 16, 21; LIV, 3, 50; CIII, s. 4, 2, 24; CXLI, 8, 28; CXLVIII, 3, 22
 32, 1 CXXXIV, 2, 1
 32, 5 XXXV, 7, 4
 32, 9 XCIX, 6, 24; CI, s. 2, 13, 21
 32, 11 CXVIII, s. 15, 1, 13
 32, 16 LXXXVII, 13, 16/17

Psalmi :

- 33, 1 LI, 5, 13; LIV, 2, 6; LIX, 1, 43
- 33, 2 XXXII, en. II, s. 1, 3, 8; 5, 31; XXXV, 16, 13; XLVIII, s. 2, 10, 16; L, 15, 29; LXX, s. 1, 16, 23; CIV, 2, 21; CVI, 1, 12; CXVIII, s. 11, 3, 2; CXXXII, 5, 28; CXXXVIII, 16, 26; CXLIV, 4, 18
- 33, 3 CIV, 2, 21
- 33, 5 XCI, 6, 26; XCIV, 2, 71; CIV, 3, 9; CXVIII, s. 23, 1, 28
- 33, 6 LVIII, s. 1, 18, 13; LXX, s. 1, 3, 5; LXXV, 1, 115; XCIX, 5, 48; CXLIV, 3, 40
- 33, 8 XCIX, 8, 28; CIV, 7, 45; CXVII, 7, 9
- 33, 9 V, 15, 3; XXX, en. II, s. 3, 6, 17; LI, 18, 16; LIV, 15, 24; CVI, 2, 5
- 33, 11 XXXIII, s. 2, 14, 26
- 33, 12-15 CXLIII, 9, 14
- 33, 13 LXXXIX, 15, 24
- 33, 15 XXVI, en. II, 17, 7; LXXXIV, 12, 30; XCVIII, 7, 29; CXLVIII, 16, 11
- 33, 16 XXXIX, 2, 19 sq.; CXXXVII, 11, 18
- 33, 17 XXXIX, 2, 22/24; L, 14, 15; CXVIII, s. 31, 8, 11; CXXXVII, 11, 27
- 33, 19 VI, 10, 4; XXXI, en. II, 11, 18; 18, 51; XXXIX, 20, 22; LVI, 7, 11; LXX, s. 1, 13, 2; LXXIV, 2, 10; CXVIII, s. 32, 1, 5; CXXXVII, 11, 41; CXLVI, 5, 13
- 33, 21 XXXIV, s. 1, 14, 5; XXXIV, s. 1, 14, 22
- 34, 3 XXXII, en. II, s. 2, 17, 9; XXXVIII, 20, 19; LXXXV, 9, 23
- 34, 6 CIII, s. 4, 6, 55
- 34, 12 LXI, 9, 1
- 34, 13 XXIX, en. II, 21, 11; LXVIII, s. 1, 15, 2/4
- 34, 16 LXII, 20, 30
- 34, 18 LXVII, 39, 8
- 35, 4 XXXI, en. II, 8, 7; LI, 10, 8; CIII, s. 1, 11, 39
- 35, 5 LI, 10, 8; LXXIV, 9, 53; CXVIII, s. 6, 2, 20
- 35, 7 III, 4, 24; VIII, 13, 25; XLI, 13, 16; XLI, 14, 4; LXVII, 23, 4; CXVIII, s. 6,

Psalmi :

- I, 47; CXXIV, 6, 4; CXLV, 13, 30
- 35, 7-II VIII, 10, 33
- 35, 8 LXXXIII, 13, 1; CIII, s. 1, 12, 7; CXX, 5, 11; CXX, 5, 19/31; CXLV, 13, 30
- 35, 9 I, 4, 13; IV, 9, 8; X, 11, 7; LXII, 6, 6; LXXIII, 17, 19; XCIII, 6, 10; CXX, 5, 11; CXX, 8, 46; CXXII, 11, 14; CXXXVII, 13, 16
- 35, 10 XXXVIII, 6, 36; XLI, 2, 30; LXI, 21, 36; LXXX, 15, 15; XCIII, 6, 10; CXX, 5, 19/31; CXXI, 3, 11; CXXXVII, 13, 16; CXLII, 15, 22; CXLIII, 4, 14
- 35, 11 LXXXVI, 6, 39
- 35, 12 I, 4, 13; XVIII, en. II, 13, 26; XXXVIII, 2, 14; LXI, 2, 21/23; CXX, 5, 19/31; CXXI, 3, 11; CXXXI, 14, 6
- 35, 13 CXX, 5, 19/31; CXXXI, 14, 6
- 36, 1 XLVIII, s. 2, 4, 18
- 36, 2 XLVIII, s. 2, 4, 18
- 36, 4 XXXII, en. II, s. 1, 6, 20; LXXI, 7, 29; LXXXIV, 1, 17; CXLIV, 3, 28
- 36, 5 LXXVII, 8, 21
- 36, 6 CV, 4, 13/14
- 36, 20 XXXVI, s. 3, 14, 29/30
- 36, 23 XLIX, 30, 27
- 36, 24 LXXXVI, 3, 65; CXLIV, 18, 23
- 36, 25 XC, s. 2, 6, 64
- 36, 27 CXXIV, 10, 1
- 36, 34 I, 4, 5
- 36, 35 LIII, 11, 12; CXLV, 10, 17
- 36, 36 LIII, 11, 12; CXLV, 10, 17
- 36, 37 XXXI, en. II, 6, 13; XXXVI, s. 1, 12/23/26
- 37, 5 CXLII, 8, 24
- 37, 7 CXLIII, 11, 29
- 37, 10 XXX, en. II, s. 2, 5, 34.
- 37, 15 LXVIII, s. 1, 7, 11
- 37, 19 XXXVII, 1, 1; XXXVIII, 22, 11/12
- 38, 5 XXXVIII, 22, 30/31; LXXXIX, 15, 29/33
- 38, 6 LXXXIX, 15, 29/33; CXIV, 3, 12; CXXVII, 15, 41; CXLIII, 11, 18
- 38, 7 XCVIII, s. 2, 11, 32
- 38, 12 CXXII, 6, 27; CXXII, 7, 14/15; CXLIII, 11, 18
- 38, 13 LX, 6, 8; LXI, 12, 9; CXVIII, s. 8, 1, 25

Psalmi :

- 39, 3 LXI, 5, 26; LXXXVII, 6, 4
 39,5 XXXVIII, 11, 13; L, 1, 11;
 LXI, 16, 47; LXXII, 1, 2
 39, 6 XXX, en. II, s. 2, 2, 8;
 LXI, 6, 28; CXXVIII, 2,
 18; CXLVI, 9, 22
 39, 8-10 CL, 2, 33/45
 39, 13 LXXXV, 7, 31
 39, 15 CXLI, 11, 35
 39, 16 XLIX, 26, 22
 39, 18 XL, 1, 77
 40, 2 XL, 1, 68; XLIX, 12, 11;
 CIII, s. 3, 10, 24; 16, 38;
 CXLVI, 17, 20
 40, 3 XLIX, 12, 11
 40, 5 XXXI, en. II, 16, 35/40;
 XLII, 7, 63; CL, s. 2, 7, 4;
 CXXVIII, 9, 43; CXL, 9, 9;
 CXL, 11, 22
 40, 6 XL, 1, 17/19; LXI, 4, 65;
 LXX, s. 2, 12, 24;
 LXXXVIII, s. 2, 11, 2;
 CIX, 13, 18; CXXXVII, 14,
 7; CXLIV, 17, 39
 40, 7 LV, 9, 24
 40, 8 LIV, 11, 6
 40, 9 CL, s. 2, 7, 20; CII, 10,
 19/20; CIII, s. 3, 21, 18
 40, 11 LXVII, 30, 22; CVIII, 23,
 24; CXXXI, 17, 7
 40, 14 CL, 2, 3
 41, 2 XXXVIII, 6, 35; CXXVI,
 12, 10
 41, 3 CIII, s. 1, 17, 22; CXLII,
 11, 12
 41, 4 XLI, 5, 6; LXI, 14, 6;
 LXXIII, 25, 3; CXXVI, 6,
 22; CXXVII, 10, 33; CXXX,
 12, 19; CXXX, 12, 36/40;
 CXXXVIII, 4, 13
 41, 5 LXI, 14, 6; CXVII, 1, 9;
 CXVII, 14, 3; CXVII, 22,
 11; CXXX, 12, 36/40
 41, 8 XLI, 14, 4; LXXXVII, 7, 29
 41, 10 CXVIII, s. 15, 1, 8
 41, 11 LXXIII, 25, 79; LXXVII,
 39, 3; LXXXV, 11, 35
 42, 1 XXV, en. II, 6, 4; XXX,
 en. II, s. 3, 3, 24; XLIX,
 13, 31; LIII, 4, 31; LXXI,
 3, 45; LXXI, 7, 13
 42, 5 XXXIII, s. 2, 19, 30; CV,
 5, 30; CXLV, 2, 6
 43 XLI, 2, 2/3
 43, 1 XLIII, 10, 11; XLIII, 16,
 53
 43, 7 XLV, 13, 23
 43, 22 IX, 13, 5; LXXXVIII, s. 2,
 11, 11/12; CXLIV, 17, 30

Psalmi :

- 43, 23 XXXIV, s. 1, 3, 3
 43, 24 CXVIII, s. 15, 1, 8
 44 XLI, 2, 2/3
 44, 1 XLIV, 16, 26/27
 44, 3 XLIII, 16, 42; XLIX, 4,
 14; LXIII, 16, 43; LXVII,
 23, 16; CIII, s. 1, 4,
 5 sqq.; CXVIII, s. 31, 3,
 13; CXXVII, 8, 28
 44, 4 LXXVIII, 9, 8; LXXVIII,
 13, 10; CXII, 3, 4
 44, 5 LXXVIII, 9, 8
 44, 6 CXII, 3, 4
 44, 7 LXXXII, 2, 10
 44, 8 XXIX, en. II, 2, 6;
 LXXXII, 2, 10; LXXXVIII,
 s. 1, 21, 3; LXXXVIII, s. 2,
 3, 4; CIV, 10, 6
 44, 11 XLVII, 7, 18; LXXVII, 5,
 34; LXXXVI, 7, 5
 44, 14 CXXXVIII, 29, 12
 44, 21 LXXXVI, 7, 5
 45 XLI, 2, 2/3
 45, 2 XLIX, 22, 28
 45, 5 XGII, 7, 26
 45, 11 LXX, s. 1, 18, 26
 46 XLI, 2, 2/3
 46, 7 LXVII, 1, 25/26
 46, 8 XLVI, 4, 9/10
 47 XLI, 2, 2/3
 47, 2 XLVII, 10, 9; CXLIII, 12,
 31
 47, 9 CXL, 6, 15
 48 XLI, 2, 2/3
 48, 2 XLVIII, s. 2, 4, 56
 48, 13 LXX, s. 2, 7, 51; LXXIII,
 1, 9
 48, 15 XLVIII, s. 2, 2, 13
 48, 21 LIV, 3, 52
 49, 3 XLIX, 28, 19; LXVII, 42,
 24; LXXXII, 2, 35
 49, 14 XLIX, 29, 16/19; LXVIII,
 s. 2, 16, 4; CII, 4, 6
 49, 16 XXXVI, s. 3, 20, 3; XLIX,
 29, 16/19; CXXXIV, 2, 3
 49, 16-21 C, 3, 9 sqq.
 49, 17 CXXXIV, 2, 3
 49, 18 CXXIX, 4, 31
 49, 18-21 LII, 7, 20
 49, 21 XXXIV, s. 2, 12, 4; XXXIX,
 4, 17; LXXIV, 9, 1 sqq.;
 XGIII, 9, 32; CII, 16, 15
 49, 23 LIII, 10, 18; LXVIII, s. 2,
 16, 4; XGIV, 6, 37; CII,
 4, 6; CXXXIV, 2, 3;
 CXXXIV, 11, 23; CXLVIII,
 17, 10
 49, 25 XXXIX, 4, 36
 50, 3 CL, 3, 32

Psalmi :

- 50, 4 LXXVIII, 4, 15
 50, 5 XXXI, en. II, 12, 16;
 XLIV, 17, 40; XLIX, 28,
 39; L, 14, 19; LXVII, 31,
 23; LXXV, 15, 25; CXXII,
 3, 26
 50, 7 XXXI, en. II, 9, 22; CXLII,
 8, 7
 50, 10 XXXVIII, 4, 41; CXXXIX,
 15, 13
 50, 11 XXVI, en. II, 16, 41;
 XXXI, en. II, 9, 53; XXXI,
 en. II, 12, 16; XXXII,
 en. II, s. 2, 19, 11; XLIV,
 17, 31; L, 19, 23; LXXIV,
 2, 28; CXXII, 3, 33
 50, 12 LXXVIII, 4, 1/5
 50, 18 XCV, 9, 7 sqq.; CXXX, 4,
 3/4; CXL, 14, 5; CXLVI,
 5, 7
 50, 18-21 XLIX, 15, 16
 50, 19 IV, 7, 2; XLI, 17, 12;
 XCV, 9, 7 sqq.; CXXX, 4,
 22; CXL, 14, 5; CXLVI,
 5, 7; CL, 3, 32
 50, 20 LXIV, 4, 41
 50, 21 LXIV, 4, 41
 51, 4 XXXIV, s. 1, 11, 32
 51, 9 LIII, 2, 22; LVIII, s. 1,
 6, 28/31; LXI, 16, 42
 52, 6 VII, 4, 22; XXX, en. II,
 s. 3, 4, 28; LXXXV, 8, 7
 53, 3 LXVI, 7, 37/38; CL, 3, 20
 53, 8 LXX, s. 1, 2, 34; LXX, s. 2,
 1, 16; LXXVI, 2, 18;
 CXVIII, 2, 23, 4, 5;
 CXXXIV, 11, 21
 54, 3 LIV, 24, 36
 54, 5 LIV, 9, 20
 54, 7 XXXVIII, 2, 16; CIII, s. 1,
 13, 35; CXXI, 1, 18
 54, 9 LIV, 24, 36
 54, 13 CXLII, 4, 4
 54, 13-15 XCIX, 8, 20
 54, 16 LXVIII, s. 2, 7, 6
 54, 20 LXI, 9, 29; LXXXVIII, s. 2,
 13, 16/17
 54, 23 XXXVIII, 19, 5; XXXIX,
 27, 16; LXI, 14, 17
 55, 2 LV, 7, 29
 55, 5 LV, 10, 15
 55, 9 LV, 19, 10
 55, 12 XXXII, en. II, s. 1, 5, 6;
 XLIX, 21, 3; L, 21, 12;
 LXX, s. 1, 2, 32; CXXXIV,
 11, 20
 56 LVIII, s. 1, 2, 2
 56, 1 LV, 2, 12; CVII, 1, 2/8
 56, 2 LXI, 8, 48; CXLII, 14, 2

Psalmi :

- 56, 5 LXIII, 4, 2; LXXXV, 19,
 39; CIII, s. 3, 21, 19/20;
 CXXXI, 15, 3; CXLIII, 17,
 16
 56, 6 CIII, s. 3, 21, 19/20
 56, 7 L, 15, 7; LXIII, 8, 24;
 LXXXVII, 5, 44; CXLII,
 7, 10
 56, 8 IX, 33, 5; LXXIV, 3, 26;
 CVII, 1, 15/16
 56, 9 CVII, 1, 17
 56, 11 CVII, 1, 18 sqq.
 56, 12 CVII, 1, 5/6
 57 LVIII, s. 1, 2, 2
 57, 5 XIII, 4, 13
 57, 11 LXXVIII, 14, 7
 58 LVIII, s. 1, 2, 2
 58, 6 LVIII, s. 1, 20, 3/4 et 13;
 LVIII, s. 2, 3, 26
 58, 7 LIX, 12, 3
 58, 8 LVIII, s. 2, 9, 4/7
 58, 9 LVIII, s. 2, 9, 4/7
 58, 10 LVIII, s. 1, 2, 36; LXX,
 s. 2, 6, 54/55; CIV, 3, 5
 58, 11 XVIII, en. II, 2, 33;
 LVIII, s. 1, 2, 36; LVIII,
 s. 2, 11, 12; LVIII, s. 2,
 11, 18; LXXXVII, 13, 5
 58, 12 LXXXVII, 13, 5
 58, 13 LVIII, s. 2, 8, 13/15
 58, 14 LVIII, s. 2, 8, 13/15
 58, 15 LIX, 12, 3; LXVII, 32, 17
 59, 1 LXXX, 11, 49; CVIII, 2,
 7/11
 59, 3 LIX, 13, 5
 59, 8 CVII, 1, 23
 59, 9 CVII, 1, 29/30
 59, 11 LVIII, s. 1, 15, 50
 59, 13 XIX, 7, 13; LXX, s. 1,
 16, 8; CXIV, 4, 4; CXVIII,
 s. 12, 2, 58; CXVIII, s. 32,
 5, 9
 59, 14 CVII, 1, 35
 60, 2 LX, 7, 2/3
 60, 3 XXXIX, 28, 10; XLIX, 13,
 27; LIV, 17, 6; LXXXV, 4,
 18; CI, s. 1, 2, 46;
 CXIX, 7, 4; 8, 12/13;
 CXXII, 2, 8
 60, 4 LXI, 3, 4; CV, 36, 47
 60, 5 CXXXII, 13, 6
 61, 5 LXI, 23, 3
 61, 6 CXVIII, s. 23, 3, 19;
 s. 26, 2, 26; CXXXVIII,
 20, 24
 61, 10 LXXX, 14, 11
 61, 11 LIII, 3, 67; CXLIII, 18, 52
 61, 12 XLIV, 5, 10
 62, 2 LXII, 9, 21; CXLVIII, 10, 16

Psalmi :

62, 9 III, 10, 36; XLIII, 25, 10
 62, 11 LXXXVIII, s. 2, 7, 26
 63, 2 LXIII, 16, 8/9
 62, 7 XLI, 13, 26
 63, 8 XLI, 13, 26; LVI, 13, 17
 64, 2 CXXXVI, 1, 21
 64, 3 LXIV, 9, 6
 64, 4 CXXXVI, 21, 10
 64, 10 I, 3, 6
 65, 6 LXIV, 11, 15
 65, 7 LXVIII, s. 1, 14, 17;
 LXVIII, s. 2, 6, 29;
 LXXV, 8, 41
 65, 13 LXI, 22, 56; XCIV, 4, 8
 65, 14 XCIV, 4, 8
 65, 16 LXV, 22, 35
 66, 2 XXXIX, 18, 12; LXXVI,
 21, 5; CVI, 14, 32
 66, 3 XXXIX, 18, 12; LXXVI,
 21, 5; CIV, 3, 14; CV,
 5, 10; CVI, 14, 32
 67, 7 LXVII, 9, 6; 10, 22
 67, 10 CXXXII, 10, 7
 67, 16 CXVIII, s. 17, 8, 5
 67, 19 III, 9, 44
 67, 20 LXVII, 31, 4
 67, 21 LXVII, 31, 4
 67, 31 LIV, 22, 8; CVI, 14, 55
 68, 2 CIII, s. 2, 7, 32
 68, 3 LXVIII, s. 1, 18, 2;
 LXVIII, s. 1, 19, 2/3;
 CXIV, 3, 11
 68, 5 XL, 6, 30; LXI, 22, 24;
 CXL, 3, 8; CXLII, 8, 12;
 27, 26
 68, 10 XXX, en. II, s. 2, 3, 19;
 XXXVIII, 5, 3; CXVIII,
 s. 28, 2, 5; CXXXVIII, 27,
 14
 68, 16 CXLII, 13, 19
 68, 19 LXVIII, s. 2, 10, 3/5
 68, 21 LXXVI, 6, 1
 68, 22 LXVIII, s. 1, 1, 44;
 LXXVIII, 1, 11
 68, 23 C, 8, 23
 68, 24 LXXIII, 23, 23
 68, 30 CXX, 3, 16
 69, 6 XLIX, 30, 40
 70, 1 LXX, s. 1, 7, 7
 70, 20 LXVII, 31, 27
 71, 2 LXVII, 15, 44
 71, 3 CXXIV, 4, 27/28; CXXIV,
 10, 16
 71, 7 LXXI, 11, 3
 71, 8 LXXI, 17, 10; LXXI, 21,
 11/12; LXXVII, 26, 19;
 LXXIX, 9, 23/30
 71, 9 LXXXII, 7, 17
 71, 11 XLV, 10, 9; XLVII, 7, 7;

Psalmi :

LVIII, s. 1, 5, 16; LXI, 10,
 6; LXXXIII, 6, 11; LXXXVI,
 17, 25; XCIV, 8, 33;
 CXLV, 17, 36
 71, 12 XXXIV, s. 1, 15, 12
 71, 13 LXXI, 16, 15/20
 71, 18 XC, s. 1, 1, 29
 71, 19 LXXIV, 3, 14/15; CL, 2, 3
 71, 20 LXXII, 1, 5
 72, 1 XXXI, en. II, 25, 35;
 XLIV, 17, 39; L, 15, 10;
 CIII, s. 1, 3, 47; CXLVI
 7, 19
 72, 1-3 LVII, 17, 28; LXIII, 18,
 25; LXXXIII, 1, 42 sqq.;
 CXXIV, 2, 9
 72, 1-14 LXXXIX, 16, 9 sqq.; CXI,
 3, 13 sqq.
 72, 1-17 LIII, 3, 28/37
 72, 2 XXXI, en. II, 25, 35;
 LXX, s. 1, 14, 9; LXXII,
 22, 14; LXXXII, 28, 4;
 LXXIX, 14, 33; LXXXIX,
 11, 20; CXXIX, 8, 23
 72, 3 LXXXIX, 11, 20; CXXIV,
 10, 2; CXXIX, 8, 23
 72, 7 XXXI, en. II, 23, 6;
 LXXVII, 18, 8
 72, 9 VIII, 13, 28; LXVII, 3, 2;
 CIII, s. 3, 5, 87
 72, 11 XXXI, en. II, 25, 35
 72, 11-13 CXXIV, 1, 23; CXXIV, 2, 4
 72, 12 LXXIII, 1, 42 sq.
 72, 13 LXXIII, 1, 42 sq.
 72, 16 XLI, 9, 27; LIII, 11, 19;
 LVII, 17, 35; CI, s. 2, 4,
 15; CIII, s. 1, 13, 43
 72, 17 XXXVI, s. 3, 14, 41; XLI,
 9, 27; LIII, 11, 19; LVII,
 17, 35; LXXXIX, 11, 20;
 CI, s. 2, 4, 15; CIII, s. 1,
 13, 43; CXVIII, s. 21, 8, 3
 72, 18 XCIII, 16, 43
 72, 20 CXXXI, 8, 14; CXLVII,
 7, 2
 72, 23 LXXII, 33, 2; LXXXIII, 21,
 10 sqq.; LXXXI, 1, 25
 72, 24 LXXIII, 21, 10 sqq.
 72, 26 XXXIV, s. 1, 12, 31;
 XXXVI, s. 1, 5, 3
 72, 27 XCIX, 5, 43
 72, 28 V, 14, 9; XLIII, 25, 11;
 LXX, s. 2, 6, 58; CIV, 3,
 17; CXVIII, s. 10, 2, 26;
 s. 16, 1, 5; CXXXIV, 3, 13
 73, 6 LXXIX, 10, 4; CXXXI, 8,
 14/17
 73, 9 CVI, 13, 21
 74, 1 LXXIV, 13, 4

Psalmi :

74, 2 CIV, 1, 10
 74, 3 CV, 4, 28
 74, 5 LXXIV, 14, 2 sqq.
 74, 7 CII, 29, 6; CXLI, 4, 35
 74, 8 LXI, 20, 14; LXXIV, 14,
 2 sqq.; CII, 29, 6
 75, 2 XLVI, 9, 6
 75, 5 LXVII, 10, 17; LXVII, 23,
 6; CXXIV, 4, 42
 75, 7 LXXV, 15, 37
 75, 12 LV, 19, 2; LXIV, 4, 4;
 LXXXIII, 4, 21; CXXXII, 2,
 32
 76, 3 XLVIII, s. 2, 3, 28;
 LXXIII, 24, 15; CXXXVII,
 18, 3; CXLII, 15, 3;
 CXLIII, 11, 34; CXLIII,
 11, 48
 76, 14 LIX, 8, 13; LXXVI, 21, 1
 76, 19 LIX, 12, 12
 77, 1 LXXVII, 12, 10
 77, 2 LXXVII, 1, 15; LXXVII,
 26, 6; 30, 25
 77, 7 LXXVII, 11, 5/10
 77, 8 LXXVII, 1, 5; 11, 5/10;
 14, 1; 45, 29; LXXIX, 1,
 19; LXXIX, 14, 3
 77, 9 LXXIX, 14, 3
 77, 24 XXXIII, s. 1, 6, 23
 77, 25 CIX, 12, 19; CXXX, 9, 49;
 CXXXIV, 5, 27; CXLIII,
 10, 20
 77, 45 LXXVIII, 10, 19
 77, 49 CIV, 11, 17
 77, 51-54 LXXVII, 23, 7/14
 78, 2 LXXVIII, 8, 16/20
 78, 3 CXL, 21, 13
 78, 6 LXXXVI, 6, 37
 78, 10 LIX, 13, 10
 78, 11 XCIX, 7, 10; CI, s. 2, 2, 3
 78, 12 LXXVIII, 9, 23
 79, 3 V, 13, 7
 79, 6 LXI, 20, 31; LXXVIII, 8, 8
 79, 8 CXXVII, 9, 19
 79, 17 XXXVIII, 2, 24
 79, 20 LXVII, 31, 5
 80 CXXXVI, 9, 44
 80, 2 LXXX, 22, 25; CXLIII, 6, 11
 81, 1 XLIX, 2, 2; XCIV, 6, 43;
 XCVI, 14, 18; CXXXIV, 9,
 30; CXXXV, 2, 7
 81, 2 CXXXV, 2, 12
 81, 5 LXXX, 2, 32
 81, 6 XLIX, 2, 2; LXXXI, 1, 11;
 LXXXIII, 11, 41; LXXXIV,
 9, 35; LXXXV, 12, 16;
 XCVI, 14, 18; CXV, 3, 20;
 CXXXIV, 9, 30; CXXXV, 2,
 7

Psalmi :

81, 7 XXXVIII, 18, 38; XLIX,
 2, 2; CXXXV, 2, 7
 82, 3 LXXXII, 10, 3
 82, 14 XXX, en. II, s. 2, 11, 12;
 CIV, 3, 13
 82, 19 CXLIII, 11, 32
 83 XLI, 2, 2/3; CXXXVI, 9, 44
 83, 3 CXVIII, s. 20, 1, 14;
 CXXVI, 12, 10/11
 83, 4 X, 1, 20; CI, s. 1, 8, 56
 83, 5 XXVI, en. II, 7, 2; XLI,
 11, 11; XLII, 5, 35; XLIII,
 9, 7; L, 23, 3; LXXXV, 24,
 67; LXXXVI, 9, 13/15;
 XCIII, 24, 18; CV, 37, 12;
 CX, 1, 12; CX, 9, 16;
 CXVII, 14, 6; CXVIII, s. 11,
 3, 4; CXXI, 3, 21; CXXXI,
 10, 18; CXXXIII, 1, 21;
 CXLII, 19, 38; CXLIV, 8,
 32; CXLV, 7, 19; CXLVII,
 3, 36; CXLVIII, 17, 12
 83, 6 CXIX, 1, 9/11; CXIX, 8,
 12; CXXXVI, 6, 9/13
 83, 7 CXIX, 1, 9/11; CXIX, 2, 81
 83, 8 XI, 9, 10; xxvi, en. II, 20,
 21; xxxi, en. II, 23, 25;
 LXVII, 12, 44; CIII, s. 3,
 3, 21; CIX, 14, 22;
 CXVIII, s. 5, 4, 20;
 CXLIV, 3, 6
 83, 11 XLVIII, s. 1, 2, 36; CXLVI,
 19, 18
 84 XLI, 2, 2/3
 84, 5 LXVII, 22, 6
 84, 7 CXVIII, s. 5, 3, 20
 84, 8 XXXIX, 18, 10
 84, 9 XXXVIII, 16, 4; XLIX, 23,
 31; LXI, 18, 14
 84, 11 LXXI, 6, 24; LXXXVIII,
 s. 1, 25, 12
 84, 12 XLIV, 15, 2; XCVIII, 1,
 18; XCIX, 17, 15; CII,
 19, 11
 84, 13 XXXII, en. II, s. 1, 6, 54;
 LXI, 1, 2; LXVII, 13, 7;
 CV, 5, 22; CXVIII, s. 17,
 3, 35; s. 26, 2, 25;
 CXXXIII, 2, 33; CXLII,
 11, 8
 85, 3 LXXXV, 11, 4
 85, 9 LXXXV, 14, 10; LXXXV,
 15, 38; XCIV, 9, 25
 85, 11 LXX, s. 11, 3, 15
 86 XLI, 2, 2/3
 86, 3 XLIV, 33, 16; LXI, 7, 2
 86, 3 CXLII, 3, 9
 86, 5 LXI, 4, 40; LXI, 4, 53/55;
 LXIII, 14, 3; LXXXVI, 8,

Psalmi :

7; CXVIII, s. 21, 2, 23;
 CXLII, 3, 9
 87 XLI, 2, 2/3
 87, 6 XL, 6, 31
 87, 11 LXX, s. 1, 18, 9
 88, 2 LXXXVIII, s. 1, 5, 19
 88, 16 XVIII, en. II, 1, 14; XCIX,
 3, 12
 88, 28-30 LXXXVIII, s. 2, 1, 6
 88, 31.32 LXXXVIII, s. 2, 6, 53/59
 88, 36 LXXXVIII, s. 2, 6, 53/59
 88, 53 LXXIV, 3, 14/15; CL, 2, 3
 89, 1 IX, 4, 34
 89, 4 LXIX, 9, 16
 89, 8 LXXXIX, 14, 17; CVIII,
 16, 8
 90, 1 LXVIII, s. 2, 13, 16;
 LXXXVII, 5, 51
 90, 1-8 XC, s. 2, 2, 2 sqq.
 90, 2-6 XC, s. 2, 10, 45/53
 90, 4 LXVII, 18, 7; CXLIV, 3, 43
 90, 13 XXXIX, 1, 21; XL, 4, 24;
 CIII, s. 3, 22, 43; CIII,
 s. 4, 6, 11
 90, 16 CXX, 10, 7
 91, 2 XXXI, en. II, 18, 32; XCI,
 1, 47; XCI, 7, 37
 91, 6-8 LIII, 3, 74
 91, 7.8 LIII, 9, 3
 91, 10 XCI, 9, 10
 91, 14 LIII, 4, 36
 91, 15 XXXVI, s. 3, 4, 17
 92, 1 XCH, 6, 29
 93, 1 XCH, 29, 15
 93, 2 XCH, 15, 9
 93, 3 XCH, 27, 22; LXXV, 11, 11
 93, 4 LXXV, 11, 11
 93, 8 XCH, 23, 20
 93, 9 XXXVIII, 16, 9
 93, 12.13 XCH, 6, 54
 93, 14 LXXVIII, 2, 50/51
 93, 15 CV, 4, 11 et 21
 93, 18 XXX, en. II, s. 3, 10, 9
 93, 20 XXXVIII, 17, 21
 94, 1 CII, 8, 45
 94, 2 XLIV, 10, 14; LVII, 3, 49;
 LVIII, s. 1, 13, 9; LXVI, 7,
 25; LXVII, 40, 12; LXXIV,
 9, 65; CXVIII, s. 29, 4, 10
 94, 3 XCIV, 15, 33
 94, 5 XVIII, en. II, 3, 15;
 CXVIII, s. 18, 1, 14
 94, 6 LXXXIV, 2, 9
 95, 1 LXVI, 6, 38; LXVII, 26, 5;
 XCV, 5, 21; XCVII, 1, 6;
 CXLIX, 2, 8; CXLIX, 3, 6/8
 95, 1-5 CV, 36, 20 sqq.
 95, 2 CV, 37, 67/68
 95, 4 XLIX, 2, 38; CXXXV, 3, 6

Psalmi :

95, 5 XLVII, 15, 19; XLIX, 2,
 38; LXXVI, 15, 20; LXXXV,
 12, 7; XCIV, 6, 10; XCVI,
 14, 17; CXIII, s. 2, 3, 15
 95, 10 XCII, 7, 25,
 95, 12 LXXIX, 11, 9
 96, 2 CV, 4, 13
 96, 3 XLIX, 7, 1
 96, 6 XCVI, 13, 3
 96, 7 XCVI, 13, 3; 14, 24
 97, 6 XXXII, en. II, s. 2, 10, 24
 98, 5 XCVIII, 10, 31
 99, 1 XCIX, 16, 2/3
 99, 3 XVIII, en. II, 3, 48
 100, 1 XXXI, en. II, 1, 23; LXXXIV,
 5, 11; LXXVII, 22, 43;
 CXVIII, s. 26, 1, 17;
 CXVIII, s. 29, 6, 6; CL, 3,
 36
 100, 2 CL, 3, 36
 100, 5 XXXIV, s. 2, 13, 20
 100, 8 CL, 3, 36
 101, 4 CI, s. 1, 12, 6 et 14
 101, 5 CII, 9, 54
 101, 8 LXXXVII, 5, 30; LXXXIII,
 7, 17
 101, 9 CVIII, 3, 3
 101, 10 CI, s. 1, 1, 18; 2, 8
 101, 12 LXXXIX, 15, 25/27
 101, 22 CI, s. 2, 6, 2
 101, 23 CI, s. 2, 6, 2; 8, 1; 9, 5
 101, 26 XVIII, en. II, 3, 10; CI,
 s. 2, 12, 25/27; CXVIII, s.
 18, 1, 13
 101, 27 XVIII, en. II, 3, 12;
 LXXXIX, 3, 42; CXXI, 5,
 39; 6, 1; CXXXVIII, 8,
 14; CXLVI, 11, 38
 101, 28 XXVI, en. II, 7, 7;
 XXXVIII, 7, 4; LX, 8, 16;
 LXXVI, 8, 36; LXXVII, 19,
 5; LXXXVIII, s. 1, 29, 9;
 LXXXIX, 3, 42; LXXXIX,
 15, 25/27; CXXI, 5, 39;
 6, 1; CXLIII, 18, 50;
 CXLVI, 11, 38
 102, 1 LXVI, 1, 3
 102, 3 CII, 15, 7
 102, 4 CXVIII, s. 7, 2, 24; s. 29,
 6, 13
 102, 5 LXVI, 10, 22; LXX, s. 1,
 11, 24; CIII, s. 3, 5, 22
 102, 10 XVIII, en. II, 2, 43
 102, 14 LXXV, 18, 17; CI, s. 1,
 15, 22; CXLII, 12, 12
 103, 1 LXVI, 1, 3
 103, 2 XCH, 6, 2; XCH, 6, 25;
 XCH, s. 2, 6, 6; CIII, s. 1,
 11, 20/21

Psalmi :

103, 3 CIII, s. 1, 11, 20/21
 103, 5 CXVIII, s. 21, 2, 28
 103, 12 CIII, s. 3, 18, 22
 103, 14 CII, 12, 16
 103, 16 LXXI, 18, 22
 103, 18 LXX, s. 1, 5, 45/46
 103, 20 C, 12, 33
 103, 21 C, 12, 33; CXVIII, s. 15, 8, 34
 103, 26 LXXXVIII, s. 1, 11, 5
 103, 29 CXLII, 12, 11; LXXV, 18, 11
 103, 30 LXXV, 18, 11; CXLII, 12, 22
 103, 44 CXXXV, 6, 5
 104, 1 CV, 2, 11/12
 104, 2 CV, 3, 14/20
 104, 3 CIV, 13, 28; CV, 3, 14/20; 5, 55/56
 104, 4 CV, 37, 18/21; 68/69; CXVIII, s. 11, 3, 18
 104, 5 CV, 37, 18/21
 104, 5-11 CIV, 36, 6/13
 104, 9 CV, 35, 18
 104, 12 CIX, 15, 11
 104, 12-15 CIV, 37, 7/12
 104, 13 CIV, 15, 13/14
 104, 16-23 CIV, 38, 2/11
 104, 18 LXI, 5, 11
 104, 24 CIV, 29, 13/14; CIV, 39, 1/2
 104, 25 LXXVII, 30, 17
 104, 25-38 CIV, 39, 3/19
 104, 30 CIV, 23, 2
 104, 32 CIV, 24, 3
 104, 34 CVIII, 25, 8
 104, 39-44 CIV, 40, 3/9
 104, 45 CIV, 40, 11/12
 105, 1 LXXIV, 3, 4; CV, 5, 20; CXXXV, 1, 8/16 et 35
 105, 6 CV, 2, 15/16
 105, 12 CV, 14, 6/7
 105, 13 CV, 22, 15/16; CV, 34, 2/3
 105, 20 LXI, 9, 8
 105, 29 CV, 31, 20
 105, 47 LXXVII, 3, 26
 105, 48 CL, 2, 3
 106, 1 LXXIV, 3, 4
 106, 8 CVI, 4, 2/3
 106, 31 CVI, 15, 20/22
 106, 43 CIV, 17, 11
 107, 1 CVII, 2, 18/19
 107, 2 CVII, 1, 16
 107, 3 CVII, 1, 17
 107, 5 CVII, 1, 18 sqq.
 107, 6 XLVII, 7, 9; LXXI, 12, 13; CVII, 1, 5/6
 107, 8 CVII, 1, 23/24
 107, 9 CVII, 1, 30

Psalmi :

107, 11 VIII, s. 1, 15, 50
 107, 14 CVII, 1, 36
 108, 3-5 CVIII, 8, 4/7
 108, 4 CVIII, 6, 8
 108, 8 CVIII, 1, 3/4
 108, 18 CVIII, 21, 3
 109, 1 XXXIII, s. 1, 6, 43; LXVII, 23, 47; CIX, 16, 26
 109, 2 CIX, 11, 30
 109, 3 XCII, 6, 33 sqq.
 109, 4 XXXIII, s. 1, 5, 8; CVI, 13, 33; CVIII, 18, 15; CXXXI, 18, 16
 109, 6 LXI, 15, 10
 109, 7 XXXVIII, 7, 40; LVII, 16, 17; LXV, 12, 19; CXXXIII, 7, 9/16
 110, 10 XIV, 4, 7; XXX, en. II, s. 3, 6, 25; LXXVII, 7, 5; CXLIX, 15, 7
 111, 7 XXXV, 5, 30; XCI, 12, 15; XCV, 15, 33
 111, 9 VI, 12, 12
 111, 10 XXXII, en. II, s. 2, 9, 19; LXI, 5, 18; LXIX, 4, 13 et 15; LXXVIII, 13, 16; CIX, 13, 20; CXXXVII, 14, 3
 112, 1 XXI, en. II, 32, 20
 112, 2 CXI, 5, 9
 112, 3 CVI, 13, 38; CXLIX, 7, 10
 112, 7.8 LXXXVI, 8, 22; CXL, 20, 23
 113, 1 LXXI, 5, 3; XCV, 8, 10; CXVIII, s. 15, 7, 10; CXLII, 18, 10
 113, 4 LXXI, 5, 3; LXXX, 13, 11; XCIII, 4, 10; XCIV, 6, 51
 113, 5 XXXIV, s. 1, 13, 9; LXXX, 13, 11; LXXXV, 12, 5; XCIV, 6, 51; XCVI, 11, 19
 113, 5-7 LXXXVI, 15, 16
 113, 6 XXXIV, s. 1, 13, 19
 113, 8 XLVI, 11, 27
 113, 9 XVIII, en. II, 2, 38; LXXXVIII, s. 1, 13, 17
 113, 10 LXXXVIII, s. 1, 13, 17
 114, 12-14 CXVII, 3, 8
 113, 13 LXXI, 5, 3
 113, 17 CXIV, 7, 11; CXLIV, 5, 18
 114, 2 CXVII, 19, 2
 114, 3 XLV, 4, 15; XLIX, 22, 9; 59; L, 4, 19; LXXXIII, 5, 10; CXXXVI, 5, 5; CXXXVII, 12, 8
 114, 4 XLV, 4, 15; XLIX, 22, 9; L, 4, 19; LXXXIII, 5, 10; CXIV, 3, 7; CXXXVI, 5, 5
 114, 6 LXXXVIII, 17, 19; CXIV, 7, 6
 114, 8.9 LXXXV, 24, 16
 115, 10(1) LV, 12, 28

Psalmi :

115, 10(1)
-15(6) xxxix, 16, 20/29
115, 11(2) xxxvi, s. 2, 9, 8; lII, 4,
24; xCI, 6, 14
115, 12(3) xxxvi, s. 2, 8, 28; xxxv,
14, 25; xLIV, 7, 29; CII,
3, II; 3, 30; 4, 13/35;
CXXXIV, 2, 35
115, 13(4) xxxvi, s. 2, 8, 28; xxxv,
14, 25; xLIV, 7, 29; CII,
4, 13/35; CXV, 8, 3/5;
CXXXIV, 2, 35
115, 15(6) XL, I, 54; LXXVIII, 7, 2;
CXVIII, s. 9, 2, 35; CXL,
21, 28
115, 16(7) LVII, 4, 26; LVIII, s. I, 6,
3; CI, s. I, I, 3⁶; s. 2, 3, 4
115, 17(8) LXVII, 8, 12; CI, s. 2, 3,
4; CXV, 8, 3/5
117, I CXVII, 23, 12
117, 9 xxIII, 10, 8
117, 12 XL, 12, 13
117, 13 xxx, en. II, 10, 30
117, 18 LXXVIII, 8, 35; xCVI, 12, 71
117, 19 LXXXVI, 5, 2; xCIX, 16, 25
117, 22 xxxix, I, 75; xLIV, 20,
12; XLVII, 3, 12; LVIII,
s. 2, 7, 10; LXX, s. 2, I,
67; LXXVII, 7, 45;
LXXVIII, 3, 18; LXXIX, 2,
13; xC, 6, 7; xCIV, 8, 7;
xcvIII, 14, 29
117, 24 CXVIII, s. 21, 3, 2
118, I CXVIII, s. 2, 2, 46
118, 5 CXVIII, s. 5, 4, 6
118, 9 CXVIII, s. 7, I, 5/6; s. 28,
4, 7/8
118, 11 CXVIII, s. 6, I, 29/30
118, 12 CXVIII, s. 6, I, 30/31 et
37/38; 5, 8/9
118, 18 LXXXIX, 17, 36
118, 19 CXLVIII, 11, 36
118, 22 CXVIII, s. 9, 3, 23/24
118, 23 CXVIII, s. 8, 5, 9/10
118, 32 CXVIII, s. 11, I, 38/39
118, 34 LXXXVII, 45, 22
118, 36 CXVIII, s. 23, 8, 4
118, 37 CXVIII, s. 16, 2, 19
118, 40-41 CXVIII, s. 14, I, 4/5
118, 43-46 CXVIII, s. 14, I, 15/20
118, 53 xxx, en. II, s. 2, 2, 21;
LIV, 8, 29; LXXVI, 5, 10;
CXXXVIII, 27, 16
118, 57 xxxiv, s. I, 21, 31;
xxxvi, s. I, 4, 13
118, 63 CXVIII, s. 19, 6, 8
118, 65 CXVIII, s. 17, 2, 30
118, 67 CXVIII, s. 17, 9, 3/4;
CXLVII, 27, 6

Psalmi :

118, 68 CXVIII, s. 17, 10, 2/3
118, 71 xxxvIII, 17, 15; xLII, 3,
29; CXVIII, s. 15, 8,
46/48; CXLVII, 27, 6
118, 83 xxxvIII, 2, 45
118, 84 CXVIII, s. 20, 6, 3/4
118, 85 xxxiv, s. I, 13, 6;
xxxvIII, 6, 54; LI, 18, 5
118, 107 CXVIII, s. 23, 5, 16
118, 114 CXVIII, s. 24, 4, 2/3
118, 133 xvIII, s. 2, 14, 4;
LXXVII, 13, 9
118, 145 CXVIII, s. 30, 3, 8
118, 155 VIII, 10, 24; XXI, en. I,
2, 2
118, 158 xxx, en. II, s. 2, 2, 22;
xxxvIII, 5, 2
119, 2 CXXIII, 6, 4/18
119, 2-5 XLIV, 8, 7
119, 3 VII, 14, 13
119, 4 VII, 14, 13; CXLIII, 13,
11; CXXIII, 6, 4/18
119, 5 xxxII, en. II, s. 2, 6, 10;
CXVII, 14, 5; CXIX, 9,
19/21
119, 6 CXIX, 9, 13/14
119, 7 LIV, 19, 11; CXVII, 20, 4;
CXXXVIII, 29, 19
119, 9 CXXXIX, 14, 9
120, I xxxv, 9, 9; 17 sqq.;
xxxix, 6, 46/52; LXVII,
23, 9; LXVII, 10, 14 et
16; LXXI, 5, 34; LXXXV,
7, 25; CII, s. 2, 8, 11;
CXXIV, 4, 20 et 25; CL,
2, 17
120, 2 xxxiv, s. I, 6, 27; xxxv,
9, 17 sqq.; xxxix, 6,
46/52; LXVII, 23, 9;
LXVII, 10, 14 et 16; LXXI,
5, 34; LXXV, 7, 25 sqq.;
CXXIV, 4, 25; CL, 2, 17
120, 3 CXX, 7, 28; 14, 43
120, 4 xxxvi, s. 3, 12, 15; xLIII,
22, 4; XLIX, 19, 4;
LXVIII, s. 2, 11, 43; CII,
10, 16; CXXVI, 3, 42
120, 8 LXIX, 5, 24
121, I CXXI, 11, 2
121, 2 CXXIII, 4, 6; CXXIV, 3,
11; CXXXVI, 4, 22
121, 3 CXXIV, 3, 14; CXLVI, 11,
33
121, 7 XLVII, 13, 27; CXXI, 9, 71
122, I CXXII, 7, 12/13
122, 4 xxxvIII, 5, 14; LXVII, 13,
12; CXXXI, 24, 5
123, I xxxiv, s. 2, 15, 5;
CXVIII, s. 15, 3, 11

Psalmi :

- 123, 2 LXVIII, s. 11, 7, 8 ;
CXVIII, s. 30, 5, 11
- 123, 3 XXXIV, s. 2, 15, 5 ; LXIII,
2, 12 ; LXVIII, s. 11, 7, 8
- 123, 6 LVIII, s. 1, 6, 3/5
- 123, 7 LVIII, s. 1, 6, 3/5 ; CXLI,
14, 9
- 123, 8 CXVIII, s. 15, 7, 16
- 125, 4 CXLVII, 26, 59
- 125, 5 VI, 11, 8
- 125, 6 LXXXIII, 10, 15 ; XXXVI,
s. 3, 7, 19 ; CXX, 2, 2 ;
CXXVII, 10, 17
- 126, 2 CXXVII, 10, 23
- 126, 4 CXXVII, 2, 6 ; CXXXII, 2,
14
- 127, 5 CXXVII, 3, 13
- 128, 1 LXXXVII, 15, 19
- 129, 1 XXXIX, 3, 13 ; LXVII, 31,
36 ; LXVIII, s. 1, 19, 18
- 129, 2 LXVIII, s. 1, 19, 18
- 129, 3 XLII, 7, 42 ; LVIII, s. 1, 12,
6 ; LXXVIII, 12, 17 ;
CXXVIII, 9, 41
- 131, 6 XCV, 5, 13
- 131, 11 LXXXVIII, s. 2, 6, 40 ;
CXXXI, 20, 13
- 132, 1 CXXXIII, 3, 3
- 133, 2 LXXI, 10, 14
- 134, 15 CVII, 1, 9
- 135, 2 CXXXV, 9, 32
- 135, 8 XCIII, 3, 48
- 135, 9 XCIII, 3, 48
- 135, 12 LXXX, 8, 30
- 136, 5 LXI, 7, 3
- 136, 9 LXVI, 10, 23
- 137, 6 XXXIX, 20, 23 ; LXXIV, 2,
15
- 138, 2 CXXVI, 5, 15
- 138, 6 CIII, s. 1, 3, 14
- 138, 7 xxx, en. II, 8, 25 ; xxxii,
en. II, s. 1, 5, 51 ; XLI,
14, 24 ; LXVII, 2, 9 ;
LXXXVIII, s. 1, 24, 9 ;
XCIV, 2, 16
- 138, 7-10 CIII, s. 1, 13, 46 ; CXLII,
16, 32
- 138, 8 xxx, en. II, 8, 25 ;
xxxii, en. II, s. 1, 5, 51 ;
XLIX, 18, 36 ; LXVIII, s. 2,
9, 4 ; LXXXI, 2, 9 ; XCIV,
2, 16
- 138, 9 CI, s. 2, 4, 18
- 138, 16 XLIII, 26, 6 ; CIII, s. 3,
11, 30
- 139, 6 CXLI, 9, 20
- 139, 9 XXXVI, s. 3, 13, 18
- 140, 2 LXIV, 6, 40 ; LXXXV, 20, 9
- 140, 4 xxxi, en. II, 16, 22/30

Psalmi :

- 140, 5 LXIX, 6, 35 ; CXIX, 5, 37
- 140, 6 CII, 11, 47
- 140, 9 CXL, 25, 5/7
- 140, 10 LIX, 10, 11 ; LXIX, 1, 5 ;
CIII, s. 3, 26, 15 ; CXLI,
19, 46.
- 141, 4 CXLI, 10, 21
- 141, 5 XXXIV, s. 1, 6, 5 ; XXXVII,
18, 6 ; XXXIX, 24, 3 ;
LXIX, 3, 8
- 141, 6 V, 1, 6 ; XXXVI, s. 2, 14,
14 ; XXXVI, s. 3, 11, 5 ;
CIII, s. 4, 4, 7 ; CXX, 10,
10 ; CXLV, 7, 1 ; CXLV,
11, 17,
- 141, 8 CXIV, 3, 18
- 142, 2 XLII, 7, 39/45 ; LXXXVIII,
12, 16
- 142, 6 LXV, 11, 8 ; LXVI, 1, 48 ;
LXVII, 31, 19 ; CIII, s. 1,
17, 17 ; CXLVIII, 10, 15 ;
CXVIII, s. 17, 3, 38
- 142, 7 CIII, s. 4, 13, 5
- 142, 10 CXVIII, s. 17, 3, 32 ;
CXVIII, s. 27, 8, 4
- 143, 4 CXVIII, s. 12, 2, 60 ;
CXVIII, s. 15, 4, 5
- 143, 7 CXLIII, 17, 19
- 143, 7-15 LIII, 6, 6/16 ; CXXXVI, 16,
8
- 143, 8 CXX, 8, 14 ; CXX, 8, 50/58 ;
CXX, 14, 25/31
- 143, 11 CVIII, 8, 24/29
- 143, 11-14 CXX, 14, 25/31
- 143, 11-15 LI, 15, 28 ; LV, 16, 5/28
- 143, 12-15 XXXVII, 25, 5
- 143, 15 CVIII, 8, 24/29
- 144, 2 CXLIV, 19, 30
- 144, 3 LXXXVIII, s. 1, 8, 16 ;
CXLIV, 8, 28/29
- 144, 7 CXLIV, 11, 12
- 145, 2 LXIX, 6, 66 ; CXLV, 9,
23/24 ; CXLV, 17, 18/19
- 145, 3 LXIX, 6, 66 ; CXLV, 17,
18/19
- 145, 4 XLVIII, s. 2, 4, 72 ; LXXII,
15, 9
- 145, 7 LXIX, 7, 7
- 145, 8 CV, 5, 28
- 146, 7 LXXV, 3, 15 ; XCIX, 16, 8 ;
CIII, s. 1, 4, 29
- 147, 12 CIII, s. 3, 3, 8
- 147, 13 XCIX, 11, 30 ; CIII, s. 3,
3, 8 ; CIII, s. 4, 3, 20
- 147, 15 XLIV, 6, 12 ; CIII, s. 1,
12, 11
- 147, 19 CIV, 5, 15
- 147, 20 LXVII, 11, 21 ; CIV, 5, 15
- 148, 1 CXLVIII, 9, 3

Psalmi :

148, 4 LXVII, 42, 16; CIII, s. I,
9, 5
148, 5 LXXXIX, 3, 23; CIII, s. I,
7, 30; CIII, s. I, 9, 5
150, 1 CL, 5, 3; 8, 18

Prouerbia :

I, 1 LXXI, 3, 6
I, 7 XXX, en. II, s. 3, 6, 25;
CXI, I, 53/54; CXIX, 2, 76
I, 24-26 LI, 13, 50
I, 28 LXXXV, 8, 5; CIII, s. 3,
21, 3; CXVIII, s. I, 2, 38;
CXVIII, s. 29, I, 24;
CXLIV, 22, 2
I, 29 CIII, s. 3, 21, 3; CXVIII,
s. I, 2, 38
I, 33 LXVII, 20, 12; CVI, 13, 50
2, 11 XXXVI, s. 3, 5, 22;
CXVIII, s. 24, 6, 11
2, 18 CXVIII, s. 8, I, 49
2, 19 LXXVII, 24, 20
3, 6 CXX, 10, 17
3, 11 XXXVII, 23, 7
3, 12 XXXVII, 23, 7; LXX, s. II,
10, 67; CXVIII, s. 17, 2, 12
3, 16 CXX, 10, 2; CXLIII, 18, 84
3, 18 XXXII, en. II, s. 2, 17,
12/16
4, 27 XXXI, en. II, I, 44;
LXXVII, 13, 10; CXVIII,
s. 31, 8, 27 et 32
5, 15 XXXI, en. II, s. 18, 20
5, 16 CIII, s. I, 9, 27; CIII, s. I,
10, 3/4; CXVIII, s. 10, 6,
30
5, 17 CIII, s. I, 9, 27
5, 22 XVII, 26, 4; XXXIV, s. I,
11, 12; LVII, 4, 28;
CXXX, 2, 22; CXXXIX, 9,
7
6, 6 XXXVI, s. 2, 11, 14; XLI,
16, 17; XLVIII, s. I, 12,
27; LXVI, I, 106; LXVI,
3, 60
6, 27-29 LVII, 17, 51
7, 22 LXXII, 11, 8
8, 3 CXXXVI, 13, 5
8, 10 LXXI, 17, 15
8, 11 LXXI, 17, 15
8, 27 CXXXVII, 4, 7
8, 28 CXXXVII, 4, 7
8, 29 XXXII, en. II, s. 2, 10, 7
8, 30 CXXXVII, 4, 7
8, 35 CXVIII, s. 23, 7, 16
9, 8 CXL, 13, 14
10, 26 XLVIII, s. 2, 8, 19
11, 31 XCIII, 23, 13/14; 24, 62
14, 28 LXXXV, 14, 30

Prouerbia :

16, 32 VII, 3, 42; XCII, 4, 13;
CVIII, 5, 16; CXI, 4, 27
17, 6 XLVIII, s. I, 3, 35; CXLIII,
18, 80
18, 3 XXXV, 10, 39; XXXIX, 3,
18; LXVIII, s. I, 19, 20;
CXIII, s. 2, 12, 23;
CXXXIX, I, 30; CXXXVIII,
11, 10; CXLII, 13, 16
18, 21 LXXII, 30, 10; CXX, 11, 10
19, 17 XXXVI, s. 3, 6, 30
19, 19 CXVIII, s. 29, I, 55
20, 9 XXXI, en. II, 12, 22;
XCIX, 5, 32; CXLVII, 12,
9; CXLIX, 11, 14
20, 26 XI, 9, 5
21, 1 CIII, s. 2, 8, 6
21, 20 XXXVI, s. 3, 5, 18; CIII,
s. 4, 19, 20; CXLI, I, 13
22, 17 LXXVII, 3, 12
24, 10 LV, 10, 19
24, 16 CXVIII, s. 31, 4, 7 et 13;
CXLIV, 18, 10
27, 2 CXLIV, I, 9; 7, 27
27, 21 LXIX, 5, 8
30, 25 XXXVI, s. 2, 11, 14;
XLVIII, s. I, 12, 27;
LXVI, I, 106; 3, 60
31, 26 XXVI, en. II, 20, 15

Ecclesiastes :

I, 2 IV, 3, 7; XXXVIII, 10, 16;
CXVIII, s. 12, I, 11; 2,
49; CXLI, 17, 16
I, 3 IV, 3, 8; XXXVIII, 10, 16;
CXVIII, s. 12, I, 11; 2,
49; CXLI, 17, 16
I, 4 CI, s. 2, 10, 61
I, 18 XXIX, en. II, 8, 25;
XXXVIII, 20, 8; XCVIII,
12, 87; CXXII, 6, 48
5, 4 CXXXII, 2, 32/33
6, 9 CXVIII, s. 12, 3, 8
10, 14 XVIII, en. II, 15, 11
10, 15 XVIII, en. II, 15, 11
17, 26 CXXXVIII, 26, 15
18, 30 CXVIII, s. 22, 5, 9

Canticum Canticorum :

I, 2 XXX, en. II, s. 3, 9, 19
I, 3 IX, 6, 11; XXXVII, 9, 14;
XLIV, 22, 28; XC, s. 2,
13, 39
I, 4 LXXXIII, 16, 23
I, 7 LXVI, 4, 25
2, 2 XLVII, 8, 30; XCIX, 8, 11;
XCIX, 12, 27; CXXXVIII,
29, 11
2, 4 VII, 14, 8

Canticum Canticorum :

- 2, 5 XXXVII, 5, 56; XLIV, 16, 3; CXXXIX, 14, 26; CXLIII, 13, 15
 2, 6 CXX, 9, 3; 13, 24; CXLIII, 18, 56
 2, 15 LXXX, 14, 23 et 42
 2, 17 LXVII, 9, 42
 3, 6 LXVII, 17, 31
 4, 2 III, 7, 23; LXXVII, 44, 22; XCIV, 11, 20
 4, 8 XXXIII, s. 1, 10, 16; LXVII, 41, 19; CXXXIV, 18, 8
 5, 8 XXXVII, 5, 56; XLIV, 16, 3
 5, 9 CIII, s. 1, 6, 6
 6, 5 III, 7, 24; XCIV, 11, 20
 6, 8 LXVII, 17, 41; CXLI, 7, 4
 8, 5 XLIV, 26, 5; LXXIII, 16, 21; CIII, s. 1, 6, 6
 8, 6 XLVII, 13, 7; CXNI, 12, 4

Sapientia :

- 1, 1 IV, 9, 23
 1, 5 CIII, s. 3, 21, 8; CXXXVIII, 26, 11
 1, 7 LXXIV, 9, 36; CXXXVIII, 10, 3/4
 1, 8 LXXIV, 9, 36
 1, 9 LVII, 1, 16; LXI, 22, 44/45; CXVIII, s. 24, 6, 11; CXXXIV, 16, 30
 1, 11 V, 7, 21/22; XXVI, 13, 3; XXXII, en. II, s. 2, 24, 13; LXXIX, 13, 33; LXXX, 21, 41
 1, 13 LI, 2, 6
 1, 14 LI, 2, 6; CXXXV, 4, 23/24
 1, 16 LI, 2, 6
 2, 1.2 LII, 3, 13/17
 2, 8 LII, 3, 19
 2, 10 XLVIII, s. 1, 11, 19; LII, 3, 19
 2, 15 XXXVI, s. 3, 12, 22; C, 7, 21
 2, 18 XLVIII, s. 1, 11, 19; LVI, 4, 26
 2, 18-20 LXIII, 3, 25
 2, 20 LVI, 4, 26
 2, 21 LVI, 4, 33
 2, 24 L, 9, 22
 3, 1 LXXXVII, 5, 50; CXVIII, s. 23, 5, 3
 3, 6 LXIX, 5, 6
 3, 7 CIX, 15, 14/19
 4, 11 LXXXV, 8, 25
 4, 20 XXX, en. II, 5, 14; LXXXV, 23, 17
 5, 1 XXIX, en. II, 8, 9 sqq.
 5, 1-5 XXXI, en. II, s. 3, 5, 31

Sapientia :

- 5, 3 XXIX, en. II, 8, 9 sqq.; XXXII, en. II, s. 1, 10, 12; XXXV, 5, 25; XLVIII, s. 2, 4, 24/31; LVII, 20, 19; LXXIV, 1, 37; LXXV, 11, 1-8 sqq.
 5,3-8 CXXII, 9, 19/35
 5, 3-9 VI, 12, 23; LXXXV, 23, 19/32
 5, 4 XLIII, s. 2, 4, 24/31
 5, 5 XXIX, en. II, 8, 9 sqq.
 5, 6 LVII, 19, 11; LXXV, 11, 18 sqq.; LXXX, 14, 62; XCIII, 4, 17/18; XCVI, 18, 21; CIII, s. 3, 19, 14; CXX, 12, 41/45; CXX, 12, 51; CXLII, 3, 20; CXLVIII, 16, 9
 5, 8 XXXII, en. II, s. 1, 10, 12; XXXVI, s. 3, 10, 11; LII, 7, 27; LIII, 3, 45; LXVII, 21, 49; LXXIV, 1, 37; LXXV, 11, 18 sqq.; CI, s. 1, 12, 9; CXI, 8, 3/4; CXX, 12, 41/45; CXXXIV, 20, 42
 5, 9 XXXII, en. II, s. 1, 10, 12; LII, 3, 45; LVII, 19, 11; 21, 49; LXXIV, 1, 37; LXXV, 11, 18 sqq.; CI, s. 1, 12, 9; CXI, 8, 10; CXLII, 16, 8
 6, 21 CXVIII, s. 8, 3, 11
 7 XXXIV, s. 1, 2, 46; XLVI, 10, 19
 7, 16 CXVIII, s. 2, 1, 3; s. 23, 5, 4
 7, 22 CXLVII, 22, 42
 7, 24 LXXV, 17, 6; CIII, s. 1, 8, 25; CXLI, 15, 10
 7, 25 CXLI, 15, 10
 7, 27 CIX, 12, 36; CXXXVI, 7, 16; CXXXVIII, 8, 16
 7, 28 LXXIX, 2, 21
 8, 1 XXXII, en. II, s. 1, 5, 49; XCIX, 5, 82; CIII, s. 1, 8, 25; CXLI, 4, 33; 15, 9; CXLVII, 22, 35
 9, 15 IV, 9, 18; XI, 9, 9; XXXV, 1, 10; XXXVII, 10, 11; XXXIX, 20, 37; XLI, 10, 2; 17, 5; LVII, 10, 45; LXVIII, s. 2, 18, 9; LXX, s. 1, 5, 37; LXXV, 4, 24; LXXXIII, 9, 5; LXXXIV, 10, 7; CII, 6, 3; CIX, 15, 7; CXI, 2, 5; CXVIII, s. 6, 2, 23; s. 10, 2, 19; CXIX, 1, 22; CXXVII, 16, 27;

Sapientia :

	CXLI, 19, 39; CXLV, 6, 24; CXLVII, 22, 52
10, 21	CXV, 4, 7
11, 21	CXVIII, s. 20, 2, 14; CXLVI, 11, 24
12, 12	LXX, s. 1, 1, 7
12, 13(?)	XCVI, 5, 20; XCVIII, 3, 25; CXNI, 9, 28 et 37
12, 18	II, 4, 8; VI, 3, 20; LVII, 20, 64; LXXVIII, 8, 26
12, 25	IX, 1, 49
12, 26	IX, 1, 49
15, 15	CXXXIV, 23, 18

Ecclesiasticus :

1, 16	XIV, 4, 7; CI, s. 2, 2, 10
1, 33	CXVIII, s. 22, 8, 6
2, 1	LIX, 5, 3; LXXIX, 5, 6; LXXXIII, 1, 25
2, 4	CXVIII, s. 15, 2, 11
2, 5	CXVIII, s. 15, 2, 11
2, 11	LXIII, 2, 7
2, 12	LXIII, 2, 7
2, 15	LXXVII, 10, 17
2, 16	XXVI, en. II, 23, 13; XCIX, 12, 61
3, 17	CXXV, 10, 28
3, 19	CXIV, 6, 19
3, 20	CXXX, 7, 11; 12, 5
3, 22	LXI, 21, 44; CXVIII, s. 22, 8, 11; s. 27, 2, 4 et 24; CXXX, 13, 28/38
4, 33	CXVIII, s. 21, 8, 5
4, 36	CXLVII, 13, 20
5, 8	CII, 16, 22; CXLIV, 11, 48
5, 9	CXLIV, 11, 48
6, 18	CXVIII, s. 5, 2, 11
6, 24-32	CI, s. 2, 2, 27
6, 25	LXXVIII, 15, 23; LXXXIX, 13, 6; CXLIX, 14, 50; 15, 9
9, 20	CXLI, 9, 51
10, 9	I, 4, 19; LXXXII, 14, 19
10, 10	I, 4, 19
10, 14	VII, 4, 26/28; VII, 16, 24; XVIII, 14, 13; XXXVII, 8, 7; LVII, 18, 29; CXII, 1, 19; CXVIII, s. 15, 8, 42
10, 15	VII, 4, 26/28; XXXV, 18, 22; LVII, 18, 29; LXXIII, 16, 12; CXXXIX, 13, 10
11, 30	LXVII, 20, 32; XCIX, 11, 32; CXLII, 6, 35
12, 4-6	CII, 13, 8
15, 9	XLVII, 2, 7; XLIX, 29, 22; LXIV, 3, 35; XCV, 2, 6; CXXXIV, 2, 2; CXLVI, 3, 5
16, 30	CXLIII, 11, 6
17, 6	CXX, 14, 8

Ecclesiasticus :

17, 26	LXVII, 8, 14; LXVIII, s. 1, 19, 24; LXXXVII, 10, 72; CXIII, s. 2, 12, 20; CXLII, 13, 27; CXLIV, 5, 19
23, 25	CXXXVIII, 11, 12
24, 6	LXI, 18, 27
24, 29	LXXXV, 24, 80
25, 12	XXXVIII, 3, 55
27, 12	LXXIII, 19, 47
31, 9	XCIII, 1, 50
31, 10	XCIII, 1, 50
32, 6	LXXI, 10, 12
33, 5	CXXXII, 12, 14
35, 26	XLI, 16, 13; LXVIII, s. 2, 1, 35
39, 19	VII, 19, 22; CXVII, 1, 16
39, 20	VII, 19, 22; CXVIII, s. 4, 4, 6; CXLI, 19, 21
39, 21	VII, 19, 22; CXVIII, s. 4, 4, 6; CXLI, 19, 21
39, 39	LXXVIII, 17, 32
40, 1	CXVIII, s. 8, 1, 20; s. 19, 3, 5
Isaias :	
1, 2	LXXXI, 1, 14
1, 3	XXXI, en. II, 22, 5; LXXXVII, 2, 10; CXXVI, 11, 13
1, 16-18	LXI, 22, 6; CII, s. 4, 18, 5
1, 18	XLIV, 26, 6; L, 12, 17; LXVII, 17, 33; 21, 35
2, 2	XLV, 6, 11; LXVII, 22, 7; LXXI, 18, 13/14; LXXXVII, 10, 41; CXIX, 1, 43
2, 3	XLV, 12, 39; XLVII, 5, 3
2, 5	CXXXIV, 22, 13
3, 12	LXXXV, 24, 5
3, 14	XLIX, 11, 11; CXXI, 9, 46
5, 2	LXXXIX, 10, 12/16
5, 3	XLVI, 13, 3; LXXX, 12, 9
5, 4	XXXV, 8, 12/24
5, 5	LXXXIX, 10, 12/16
5, 6	XXXV, 8, 12/24; XLV, 10, 23; LVI, 17, 24; LXVII, 2, 17; LXXVI, 19, 7; LXXXVIII, s. 1, 7, 16; CII, s. 1, 11, 26; CXXXIV, 17, 3
5, 7	XXXV, 8, 12/24; LXXXIX, 10, 12/16; LXXXVIII, s. 1, 7, 16; CII, s. 1, 11, 34; CXVIII, s. 26, 1, 19
5, 18	LVII, 4, 31; CXVIII, s. 16, 4, 11; CXXX, 2, 8; CXXXIX, 9, 9
6, 3	XLIX, 4, 17
6, 10	CXXXVIII, 8, 68
7, 9	VIII, 6, 14; CXVIII, s. 18, 3, 35

Isaias :

7, 14 LXXIII, II, 24; CIX, 6, 35
 8, 15 LXXIII, II, 24
 9, 2 LXXXVII, 6, 9; CXVIII,
 s. 29, 5, 3
 9, 6 XXXIII, s. 2, II, 30
 10, 21 CXXXI, 17, 25
 10, 22 XCIV, 7, 49
 11, 1 LXXII, I, 36
 11, 2 XI, 7, 8; XLIX, 9, 63;
 CXIX, 2, 70
 11, 3 XLIX, 9, 63; CXVIII, s. 12,
 3, 20; CXIX, 2, 70
 14, 13 I, 4, 14; XXXV, 17, 7;
 XLVII, 3, 26; LIX, 10, 32;
 LXVIII, s. 1, 9, 48; LXXIII,
 18, 9; LXXXVIII, s. 1, 12,
 II
 14, 14 I, 4, 14; XLVII, 3, 26;
 LXXXVIII, s. 1, 12, II
 22, 13 CXXVIII, 4, 12; 8, 19/20
 23, I XLVII, 6, II
 26, 10 LXXXV, 21, 15; CIX, 12, 64
 26, 11 XCVI, 6, 31
 26, 12 LXXI, I, 24
 26, 13 XXXII, en. II, s. 2, 18, 3;
 LXXVIII, 3, 49; CXXXI, 3,
 28
 26, 18 XXXIX, 28, 64; XLVII, 5,
 41; CI, s. 1, 2, 35
 29, 13 IV, 6, 14; XXXVI, s. 3, 12,
 6; XXXVII, 17, 23; XXXIX,
 15, 17; XLV, 6, 36;
 XLVIII, s. 1, 4, 6; XLVII,
 s. 2, 1, 33; XCIV, 2, 24;
 CXLVIII, 17, 40
 34, 4 VIII, 7, II; XCIII, 6, 27;
 CIII, s. 1, 8, 54
 40, 4 CVI, 8, 8
 40, 5 LVI, 5, 12
 40, 6 xxv, en. II, 4, 25; LI, 12,
 3; LIII, 2, 12; II, II;
 LIX, 2, 39; LXI, 9, 9;
 LXXVII, 40, 9; LXXXIX, 6,
 19; XCVI, 7, 31; CI, s. 1,
 5, 6; CIII, s. 3, 9, 16;
 CV, 19, 14; CXXXI, 28,
 22; CXLVI, 16, 27
 40, 6-8 I, 3, 23; LXXI, 18, 39 et
 48; XCI, 8, 33; CII, 22, 19
 40, 7 LXXVII, 40, 9
 40, 8 xxv, en. II, 4, 25; LI, 12,
 3; LIII, 2, 12; LXXXIX,
 6, 19; CXI, 8, II;
 CXXVIII, 6, 8/9
 40, 68 xxx, en. II, s. 1, 12, 17
 42, 14 XXXIV, s. 2, 12, 3; XLIX,
 6, 18; LXXXII, 2, 34;
 XCIII, 9, 45
 44, 4 XXXV, 5, 17
 52

Isaias :

45, 11 CIV, II, 29
 46, 4 CXII, 2, 14
 46, 8 LVII, 1, 23; 3, 48; LXX,
 s. 1, 14, 37; LXXXVI, 15, 6;
 CI, s. 1, 10, 35
 48, 22 XXXVIII, 16, 5; LXXXVI,
 9, 39; XCVI, 19, 10;
 CXXXVII, 3, 5
 49, 3 CXVII, 19, 6
 49, 8 CXIV, 3, 3; CXVIII, s. 26,
 7, 9
 49, 20 CXII, 8, 15
 49, 21 CXII, 8, 15
 50, 6 XCI, 8, 9/10
 52, 5 XXXIV, s. 2, 10, 14
 52, 7 LI, 9, 36; LXVII, 5, 8;
 LXXXVII, 13, 17; CXIV, 2,
 17; CXL, 8, 20
 52, 11 CXIX, 9, 40
 52, 15 XLVII, 7, 25; LXXXIII, 12,
 5; CXXXII, 2, 9
 53, 1 IX, 13, 4; LVIII, s. 1, 16,
 16; LXX, s. 2, 4, 43;
 LXXVI, 17, 2; LXXXVII, 32,
 5; LXXXV, 15, 16; LXXXIX,
 12, 5; XCVII, 1, 25; CIII,
 s. 4, 12, 4; CVIII, 29, II;
 CXV, 1, 4; CXVIII, s. 18,
 1, 19; s. 32, 5, II;
 CXXXV, 9, 4
 53, 2 XLIII, 16, 41; XLIV, 3,
 34; LXVIII, s. 1, 3, 7;
 LXXXIII, II, 44; CI, s. 1,
 17, 8; CIII, s. 1, 5, 16;
 CXXXVII, 8, 15
 53, 2-7 LXIII, 16, 45
 53, 4 LXXXVII, 3, 18
 53, 5 XL, 13, 22
 53, 7 XXXVII, 20, 12; XXXVIII,
 3, 58; XL, 13, 22; XLIV,
 15, 12; XLIX, 5, 25;
 LXVII, 42, 19; LXVIII,
 s. 1, 7, 13; LXXXII, 2,
 25; CIII, s. 3, 20, 5
 53, 8 LXXI, 17, 6; CIX, 16, 8
 53, 9 XXXVII, 19, 15
 53, 12 LXXXII, 2, 5
 54, 1 LXVIII, s. 1, 1, 9; LXXVIII,
 4, 19; LXXVIII, 6, 6 sqq.;
 LXXX, 8, 7; LXXXVIII, s.
 2, 12, 4; CI, s. 2, 6, 30;
 7, 31; CXII, 8, 8;
 CXXXIV, 26, 6
 54, 1-5 LVIII, s. 1, II, 5/34
 54, 4 LIX, 9, 20
 54, 5 XLVI, 9, 9; LXXI, 20, 4;
 LXXVIII, 6, 6 sqq.; CIV,
 5, II
 54, 13 CXXXIV, 22, 60

- Isaias :
- 55, 6 CIV, 3, 26; CXVIII, s. 1, 2, 55
- 55, 7 CIV, 3, 26; CXVIII, s. 1, 2, 55
- 56, 10 LXVII, 32, 18; LXXXI, 4, 11
- 57, 1 LXXXI, 4, 12
- 57, 15 CXII, 4, 11/18
- 57, 16 XLII, 3, 20; LXXVI, 10, 11; LXXVI, 11, 9; CI, s. 1, 5, 15; CXVIII, s. 18, 2, 3
- 57, 17 XLII, 3, 20; LXXVI, 10, 11; LXXVI, 11, 9; CI, s. 1, 5, 15
- 57, 18 LXXVI, 11, 9; CI, s. 1, 5, 15
- 57, 19 LXXI, 1, 20
- 57, 21 XCVI, 19, 10; CXXXVII, 3, 5
- 58, 1 XLVI, 7, 12; LXXX, 6, 2
- 58, 3 CV, 15, 11; CXLII, 6, 3
- 58, 7 XLII, 8, 3; XLIX, 13, 8; LI, 9, 22; LXI, 22, 3; LXXXIII, 7, 28; LXXXIII, 8, 40/42
- 58, 9 XLII, 8, 11; CI, s. 1, 3, 32; CXXXVII, 7, 2
- 58, 10 VII, 19, 37; XLII, 8, 11
- 59, 6 LXXXIX, 10, 13
- 59, 20 XIII, 8, 8
- 61, 1 CVIII, 26, 30
- 61, 10 XXX, en. II, 4, 17; LXXIV, 4, 23; CI, s. 1, 2, 48
- 64, 5 LXXVII, 30, 10
- 64, 6 LXXVII, 30, 10
- 65, 2 LXXVIII, 2, 54; LXXXVII, 10, 17
- 65, 24 VI, 4, 18; XXXIII, s. 2, 9, 14
- 66, 1 IX, 6, 8; XC, s. 2, 8, 12; XCVIII, 3, 54; 9, 6; CXXI, 9, 10/12 et 39
- 66, 2 LXXXIII, 24, 9; XCII, 6, 17; CIII, s. 2, 10, 28; s. 4, 16, 19; CXXXI, 4, 15
- 66, 5 XXXII, en. II, s. 2, 29, 8
- 66, 24 LXXX, 20, 23/24
- Jeremias :
- 1, 5 CXVIII, s. 18, 3, 11
- 1, 10 L, 11, 31; LXXXVIII, s. 1, 3, 8
- 1, 13 LIX, 10, 31
- 2, 21 LV, 3, 8
- 2, 27 LXV, 21, 23; CXIII, s. 1, 7, 3; s. 2, 1, 28
- 2, 29 XLII, 7, 48; CXXVIII, 9, 38; CXLII, 6, 8
- 6, 14 CXLVII, 16, 21
- 7, 12 LXXVII, 36, 6
- Jeremias :
- 9, 1 XXI, en. II, 1, 22; XXXVIII, 20, 13
- 9, 5 CXXXIX, 13, 27
- 10, 11 XLVII, 15, 17; XCVIII, 2, 33
- 10, 23 CXVIII, s. 5, 4, 3
- 16, 19 LXIV, 6, 17; XCIV, 13, 16; CXXXVI, 21, 24
- 17, 3 XXXV, 9, 32
- 17, 5 X, 5, 15; XXX, en. II, s. 2, 12, 10; XXXVI, s. 2, 9, 6; CXXIV, 4, 24
- 17, 11 LIV, 27, 4; LXXI, 4, 20
- 17, 16 XXXVI, s. 3, 13, 23; LXVII, 20, 35; XCVI, 19, 20; CXVIII, s. 12, 2, 59; CXXXVII, 17, 2; CXL, 23, 4
- 23, 24 XXXIX, 27, 32; XLIX, 18, 35; LXXXI, 2, 11
- 25, 11 LXIV, 1, 9; CXXV, 3, 13
- 25, 12 CXI, 1, 7; CXXI, 4, 41; CXLVII, 5, 24
- 29, 10 LXIV, 1, 9; CXI, 1, 7; CXXV, 3, 13; CXLVII, 5, 24
- 31, 31 LXXXIII, 23, 10; CIV, 7, 3; CXVIII, s. 11, 1, 17
- 31, 32 LXXXIII, 23, 10; CIV, 7, 3
- 31, 33 XLV, 6, 38
- 33, 2 IX, 11, 8
- 35, 6-10 LXX, s. 1, 2, 3
- 50, 23 XCVII, 6, 34
- Threni :
- 3, 30 CXIX, 1, 34
- Baruch :
- 3, 38 XLVII, 15, 10
- Ezechiel :
- 14, 13 CXXXII, 5, 2
- 14, 14 CXXXII, 5, 2
- 15, 2 XXX, en. II, s. 2, 6, 6
- 18, 4 CVIII, 15, 8
- 18, 20 CVIII, 15, 8
- 18, 22 CXVIII, s. 15, 1, 9
- 18, 25 XVII, 27, 3
- 33, 11 CI, s. 1, 10, 36; CXLIV, 11, 19
- 34, 16 CXVIII, s. 5, 3, 22
- 36, 27 CXVIII, s. 15, 9, 24
- 37, 9 LIX, 2, 60
- 38, 13 XLVII, 6, 12
- Daniel :
- 2, 34 XLVII, 2, 40; XCVIII, 14, 18; CI, s. 1, 1, 44
- 2, 35 III, 4, 16; XLII, 4, 20; XLIV, 33, 8; XLV, 12, 34; XLVII, 2, 40; LVII, 9, 8;

- Daniel :
- xcviii, 14, 18 ; ciii, s. 1, 13, 18
- 2, 49 LI, 4, 17
- 3 XXI, en. II, 6, 4 ; xci, 4, 14 sqq. ; ci, s. 2, 13, 25
- 3, 20 CXLIV, 13, 28
- 3, 21 LXXVIII, 8, 31
- 3, 24 CXVIII, s. 29, 8, 5 ; CXXXVII, 14, 30 ; CXLVIII, en. II, 32/33
- 3, 24-90 LXVIII, s. 1, 5, 60
- 3, 27-31 CXLIV, 21, 5
- 3, 49 XXXIII, s. 2, 22, 3 ; LXVIII, 3, 34
- 3, 49 XC, s. 2, 11, 10
- 3, 50 XXXVI, s. 3, 9, 28 ; xc, s. 2, 11, 10
- 3, 57-90 CXXVIII, 5, 13
- 3, 90 CXLIV, 13, 28
- 3, 93 CXLVIII, en. II, 32/33
- 3, 97 LXI, 8, 18
- 6 XCI, 4, 14 sqq.
- 6, 22 CXVIII, s. 29, 8, 4 ; CXXXII, 5, 8
- 7, 10 XLIX, 9, 49
- 8, 15 CXVIII, s. 18, 4, 18
- 8, 16 CXVIII, s. 18, 4, 18
- 9, 5-19 CXLIV, 21, 5
- 9, 5 XCI, 4, 20
- 9, 7 XCI, 4, 20
- 9, 23 LXXIII, 8, 33
- 10, 11 CXXXII, 5, 12
- 10, 14 CXVIII, s. 18, 4, 8
- 12, 1 CXVII, 5, 11
- 13 XXI, en. II, 6, 5
- 13, 34 sqq. CXXXVII, 2, 36
- 13, 35 sqq. CXXV, 8, 8
- 13, 35 XXXIV, s. 11, 5, 7
- 13, 44 III, 4, 4 ; XXXIV, s. 11, 5, 7
- 14 XXI, en. II, 6, 5
- 14, 30 CXXXII, 5, 8
- Oseas :
- 4, 5 CXVIII, s. 21, 3, 6
- 6, 3 VI, 5, 8
- 6, 6 XLIV, 27, 22 ; XLIX, 12, 16
- 14, 10 CXLVI, 7, 6
- Ioel :
- 2, 32 LXXXVII, 13, 17 ; CXIV, 2, 19 ; CXVIII, s. 16, 2, 5 ; CXL, 3, 25
- Amos :
- 8, 11 VII, 7, 31
- 9, 3 LXXXVIII, s. 1, 11, 4
- Jonas :
- 2, 2 CXXXIX, 1, 7
- 3, 4-10 XLIX, 28, 29 ; L, 11, 11/20
- 52 *
- Michaeas :
- 7, 15-19 CXIII, s. 1, 4, 3
- Habacuc :
- 2, 4 XXXVI, s. 1, 6, 15 ; XXXIX, 6, 3 ; 17, 2/3
- 3, 1 CXVIII, s. 27, 1, 14
- Sophonias :
- 2, 11 XXXII, en. II, s. 2, 3, 9 ; LXXVII, 17, 63 ; CXXXIV, 24, 13 ; CXLIV, 17, 42
- Aggaeus :
- 1 CXI, 1, 9
- 1, 1 CXLIX, 12, 47
- 2, 8 CXVIII, s. 20, 1, 36
- Zacharias :
- 1 CXI, 1, 9
- 1, 3 VI, 5, 3 ; LXVII, 31, 22 ; CXLIV, 11, 17
- 12, 1 CXVIII, s. 18, 2, 8
- 12, 10 CI, s. 1, 17, 11 ; CIX, 12, 59
- Malachias :
- 1, 2 LVII, 5, 9 ; LXXXI, 1, 32 ; CXXVI, 8, 28
- 1, 3 LVII, 5, 9 ; LXXXI, 1, 32 ; CXXVI, 8, 28
- 1, 10 CVI, 13, 40
- 1, 11 CVI, 13, 40
- 3, 1 XLIX, 11, 8
- 3, 7 CXLII, 13, 26 ; CXLIV, 11, 17
- 4, 2 LXXX, 14, 59 ; CXLVIII, 16, 7
- II Machabaeorum :
- 6, 3 XXXII, s. 2, 22, 14
- 7 LXVIII, s. 2, 3, 24 ; LXXVIII, 3, 5 ; 8, 31 ; xc, s. 2, 11, 11 ; CXLVIII, 11, 33
- 7, 3 CXXXVII, 14, 29
- 7, 7 XXXVI, s. 3, 9, 30
- Matthaeus :
- 1, 1 LVI, 3, 28 ; LVIII, s. 1, 2, 10 ; CIX, 4, 9
- 1, 16 XLVII, 2, 38 ; LXXVIII, 2, 21
- 1, 17 CXI, 1, 6
- 1, 20 LVII, 5, 25
- 1, 23 CIX, 6, 35
- 2, 1 XLIV, 3, 51
- 2, 1 CI, s. 1, 48 ; CVIII, 18, 26
- 2, 2 CI, s. 1, 1, 48 ; CVIII, 18, 26
- 2, 3 XLVII, 5, 20

Matthaeus :

- 2, 16 XLVII, 5, 20
 2, 20 CVIII, 22, 9
 3 LI, 12, 9
 3, 2 LIX, 4, 3; LXVI, 8, 11/12;
 CI, s. 1, 2, 20; CXXXVII,
 6, 15; CL, 3, 17
 3, 3 LXXXIV, 16, 9
 3, 7-9 XLVI, 11, 10 sqq.; CXXXI,
 13, 16/26
 3, 9 XIX, 9, 8; LXXXVIII, s. 2,
 4, 7; XC, s. 2, 6, 44;
 XCIV, 15, 4; CXIII, s. 2,
 10, 3; CXXXIV, 25, 5
 3, 10 XLIX, 7, 42
 3, 11 I, 3, 7
 3, 12 XXX, en. II, s. 3, 3, 12;
 XLVII, 11, 8; LXVIII, s. 1,
 3, 55; LI, 6, 27; LIV, 19,
 5; LVIII, s. 1, 11, 19;
 LXIX, 9, 5/8; LXX, s. 2, 12,
 20/21; LXXIII, 1, 23;
 LXXXVIII, s. 2, 4, 15;
 XCII, 5, 5; XCIV, 7, 50;
 XCIX, 8, 9; C, 12, 63;
 CXXI, 8, 54; CXXVI, 3, 10;
 CXXXVIII, 26, 25; 27, 7;
 CXLIX, 3, 10
 3, 13 LVIII, s. 1, 7, 25
 3, 14 XC, s. 2, 6, 9
 3, 15 XC, s. 2, 6, 9
 3, 17 LXI, 18, 11; LXVII, 23,
 54; LXXI, 11, 21
 4, 1 XXXIV, s. 2, 3, 21; LX, 3,
 13
 4, 1-11 XC, s. 1, 2, 6; XCIV, 14, 8
 4, 2 LXXXV, 1, 55; XC, s. 2, 6,
 6/7; CIII, s. 3, 11, 3;
 CVIII, 26, 1; CX, 1, 25
 4, 3 VIII, 13, 47; XXXVI, s. 3,
 5, 7; XC, s. 2, 6, 34
 4, 4 XXX, en. II, 10, 16;
 XXXVI, s. 3, 5, 7; LXIX,
 3, 26; XC, s. 2, 7, 68
 4, 6 XXX, en. II, 10, 16; XC,
 s. 2, 1, 7; XC, s. 2, 7,
 33/34
 4, 7 XC, s. 2, 7, 33/34
 4, 9 XXX, en. II, 10, 16
 4, 10 IX, 4, 5
 4, 11 LVI, 10, 7; CXXXVII, 4,
 33
 4, 17 CL, 3, 17
 4, 18 CIII, s. 3, 16, 21
 4, 19 XXXVI, s. 2, 14, 7; LXIV,
 9, 31
 4, 20 XLIX, 13, 13
 4, 21 CIII, s. 3, 16, 21
 5, 3 IX, 27, 2; XI, 6, 10;
 LXVIII, s. 2, 14, 10; LXXI,

Matthaeus :

- 5, 14; LXXIII, 24, 4;
 XCIII, 7, 66; CIII, s. 4,
 14, 4; CXLI, 5, 19;
 CXLII, 12, 8
 5, 3-9 XI, 7, 12
 5, 4 I, 4, 7; V, 1, 5
 5, 5 VI, 11, 9; XXXIV, s. 2, 7,
 3; XXXVII, 2, 20; LXVIII,
 s. 2, 14, 10; LXXXV, 24,
 23; CXIV, 4, 7; CXVIII,
 s. 1, 3, 6; CXXII, 6, 50
 5, 6 XXXIII, s. 2, 15, 30;
 XXXV, 14, 37; XXXVIII, 5,
 15; XLVIII, s. 2, 8, 42;
 LXII, 3, 11; LXIV, 8, 58;
 LXVII, 31, 17; LXVIII, s. 2,
 17, 4; LXIX, 7, 16;
 LXXXV, 24, 79; LXXXIX,
 15, 6; C, 8, 28; CI, s. 1,
 5, 31; CII, s. 1, 17, 20;
 s. 3, 14, 17; CV, 15, 4;
 CXVIII, s. 1, 3, 6; CXVIII,
 s. 22, 2, 14; CXXII, 12,
 38; CXXV, 6, 39; CXXXI,
 24, 15; CXXXIX, 2, 5;
 CXXXIX, 17, 5; CXLIV, 22,
 16; CXLV, 17, 12; CXLVII,
 20, 30; CXLVIII, 10, 17
 5, 7 XXXII, en. II, s. 1, 11, 17;
 CII, 11, 9
 5, 8 XXVI, en. II, 15, 12;
 XXXIII, s. 2, 8, 12;
 XXXVI, s. 1, 5, 12; XXXIX,
 21, 26; XLII, 4, 29;
 XLIV, 25, 25; LXVI, 4, 10;
 LXXIII, 23, 15; LXXIII, 25,
 20; LXXXIII, 11, 47;
 LXXXIV, 9, 74; LXXXV,
 21, 12; LXXXIX, 15, 6;
 XCVII, 3, 27; XCIX, 5, 29;
 CIII, s. 1, 4, 21; CIX, 8,
 24; 12, 77; CXXIII, 2, 15;
 CXXX, 8, 13; CXXXIX, 18,
 40
 5, 9 XXXVI, s. 3, 16, 5;
 CXXIV, 10, 23; CXXVII,
 13, 2
 5, 10 XXXIV, s. 2, 13, 8; XLIII,
 1, 14; XCIII, 7, 66;
 CXVIII, s. 1, 3, 6; CXLV,
 16, 12
 5, 11 XCIII, 7, 66; CII, 14, 18
 5, 12 LIV, 6, 6; XCIII, 7, 66
 5, 13 LIX, 2, 73; CI, s. 2, 9, 12;
 CVI, 14, 21
 5, 14 XVIII, en. II, 4, 7; XLIV,
 33, 6; XLVII, 2, 13; L, 22,
 5; LVII, 9, 4; LXI, 5, 17;
 LXVII, 23, 22; LXXXVIII,

Matthaeus :

- s. 1, 13, 5; CXVIII, s. 7, 4, 11; s. 23, 1, 17 et 20
 5, 15 XLVII, 2, 13; LVII, 9, 4
 5, 16 III, 7, 28; XLIV, 29, 5;
 LXV, 3, 10; LXVII, 1, 20;
 CIV, 2, 17/18; CV, 3, 21;
 CXVIII, s. 12, 2, 38
 5, 17 XVIII, 8, 2; XXXII, en. II,
 s. 1, 6, 34; LVII, 9, 23;
 LXVII, 11, 36; CXVIII, s.
 26, 8, 5
 5, 20 CXLVI, 17, 55
 5, 22 CXXIX, 5, 10; CXL, 18, 35
 5, 25 CXXVIII, 4, 35; CXXIX,
 3, 25
 5, 32 CXLIX, 15, 33
 5, 34 LXXXVIII, 4, 11; CIX, 17,
 12/13
 5, 37 V, 7, 20; XIV, 5, 6
 5, 39 CXX, 10, 21
 5, 41 LXI, 8, 52
 5, 44 XXXIV, s. 1, 8, 2; XXXVI,
 s. 2, 1, 35; XXXVII, 14,
 27; XXXIX, 21, 17; LXX,
 s. 2, 6, 13 sqq.; LXXVIII,
 14, 21; XCIII, 28, 13;
 XCVIII, 5, 4; C, 1, 22;
 CII, 11, 14; CVIII, 4, 15;
 CXVIII, s. 9, 2, 24; 3, 20;
 CXXXII, 8, 22; 13, 10;
 CXXXVIII, 27, 22
 5, 45 V, 10, 6; VII, 3, 11; XXXII,
 en. II, s. 1, 5, 37; XXXV,
 7, 12; XXXIX, 4, 19;
 XXXIX, 27, 22; XLII, 2,
 14; XLIX, 28, 14; LIV,
 4, 43; LV, 16, 32; LVII,
 19, 10; LXI, 16, 25; LXII,
 14, 17; LXVI, 4, 5; LXX,
 s. 2, 6, 13 sqq.; LXXVII,
 22, 20; LXXVIII, 14, 47;
 LXXX, 14, 65; LXXXIII,
 17, 21; LXXXVIII, s. 2, 5,
 20; XCIV, 2, 64; XCVI,
 18, 6; XCVIII, 14, 54;
 XCIX, 5, 60; C, 1, 22;
 CII, 16, 4; CIII, s. 1, 9,
 32; s. 3, 21, 11; CXX, 12,
 46; CXLII, 3, 23; CXLIV,
 12, 7; CXLVIII, 16, 6
 5, 46 CVIII, 4, 32
 5, 48 VII, 3, 11; XXXIX, 4, 19;
 XLIX, 28, 14; XCIV, 2, 64;
 C, 1, 22
 6, 1 XLIV, 29, 2; XLIX, 12, 7;
 LXV, 3, 7; LXV, 3, 15;
 LXXVI, 4, 68; CIV, 2,
 16/17; CXVIII, s. 12, 2,
 21; CXVIII, s. 12, 4, 20

Matthaeus :

- 6, 2 XLIX, 12, 7; LI, 12, 19;
 LXV, 3, 15; LXXVI, 4, 68;
 CIII, s. 1, 14, 17; CXLII,
 15, 7
 6, 3 VII, 1, 56; CXX, 8, 5; 10,
 23; CXXXVI, 15, 18
 6, 4 LXXVI, 4, 68; CXLIII, 11,
 49
 6, 5 XCIII, 7, 79; CXLII, 3, 10
 6, 6 III, 4, 5; IV, 6, 17; 8,
 40; VII, 3, 39; XXXIII,
 s. 2, 8, 5; XXXIV, s. 2
 3, 12; XXXV, 5, 8; XXXV,
 15, 12; XXXVII, 14, 5;
 LXXX, 1, 38; CXLII, 3, 10
 6, 9 CIII, s. 1, 3, 19; CIV, 1,
 8; CXVIII, s. 31, 3, 12;
 CXLV, 18, 18; XXXII, en.
 II, s. 2, 29, 7; LXV, 21,
 24; LXXI, 19, 15; CXLII,
 6, 41/53
 6, 9-12 LIV, 14, 16
 6, 10 VII, 8, 14; LXI, 8, 35;
 LXVI, 10, 44; LXXI, 17,
 19; XCVII, 9, 27; CXVIII,
 s. 3, 2, 14; CXLIV, 15,
 13; CXLVII, 1, 19
 6, 11 LV, 7, 20; LXXXIV, 9, 26;
 CV, 5, 31
 6, 12 XXXVI, s. 2, 20, 46;
 XXXVIII, 14, 5; XXXVIII,
 22, 7; LIV, 14, 10; LXVI,
 7, 66/67; LXXI, 16, 2;
 CIII, s. 1, 19, 36; s. 3
 18, 30; CV, 36, 50; CVIII,
 5, 30; 9, 18; 18, 46;
 CXVIII, s. 3, 2, 2 et 21;
 s. 19, 7; CXXIX, 3, 35; 4,
 36; 5, 36; CXXXI, 2, 16;
 CXL, 18, 6; 19, 6; CXLII,
 6, 41/53; CXLIII, 7, 16;
 CXLVII, 13, 2
 6, 13 xxvi, en. II, 10, 23;
 LIV, 3, 39; LXXXIX, 4,
 8; CV, 36, 50; CXVIII,
 s. 3, 2, 14; CXVIII, s. 13,
 3, 21; s. 15, 2, 23; s. 26,
 2, 12
 6, 14 LIV, 14, 25
 6, 15 LIV, 14, 25
 6, 19 CXVIII, s. 12, 4, 20
 6, 19-21 XLIV, 27, 17
 6, 20 XXXVIII, 12, 29
 6, 21 VII, 9, 28; XLVIII, s. 2,
 36; LXVIII, s. 2, 8, 7;
 XC, s. 2, 13, 54; XCIII, 5,
 16
 6, 22 CXVIII, s. 12, 2, 3/6
 6, 23 CXVIII, s. 12, 2, 3/6

Matthaeus :

- 6, 24 IX, 11, 24; XL, 3, 35;
CXVIII, s. 12, 4, 20
- 6, 25 CI, s. 2, 14, 9; CV, 15, 8;
CXVIII, s. 12, 4, 20
- 6, 26 CXLV, 14, 12
- 6, 31 XXXI, en. II, 21, 16
- 6, 33 CIV, 40, 29; CXLIII, 18, 71
- 6, 34 XXXIX, 28, 54; LXVIII, s.
2, 18, 15; LXX, s. 2, 1, 18
- 7, 1 CXVIII, s. 12, 4, 29
- 7, 2 XXXII, en. II, s. 1, 11, 26;
CXLIII, 8, 16; CXLVII, 13,
14
- 7, 3 XXX, en. II, s. 2, 4, 11;
L, 8, 4; C, 3, 29
- 7, 5 LIV, 7, 6
- 7, 6 IX, 14, 22
- 7, 7 XXXIII, s. 1, 1, 5; XXXIV,
s. 1, 12, 9; LXXIV, 11, 6;
XCIII, 1, 4; CIII, s. 2, 1,
15; CXVIII, s. 22, 1, 10;
2, 16; s. 27, 4, 6; s. 29,
1, 23; CXXXIX, 17, 4;
CXLVI, 12, 10
- 7, 7-II CXVIII, s. 14, 2, 16
- 7, 8 CIII, s. 2, 1, 15
- 7, 11 CXVIII, s. 27, 4, 9; s. 29,
1, 25
- 7, 12 LI, 10, 22; LVII, 1, 8
- 7, 13 VIII, 13, 23; XXIV, 4, 4;
XXXVI, s. 1, 9, 13; XXXIX,
6, 25; XLIII, 17, 20;
CXXXIX, 15, 38; CXLV,
19, 24
- 7, 14 XXX, en. II, 15, 1;
XXXVI, s. 1, 9, 13; XXXIX,
6, 25; XLIII, 17, 20; LIV,
8, 61; LVII, 10, 39;
LXVIII, s. 1, 1, 18; LXIX,
8, 7; LXXXV, 19, 30;
CXVIII, s. 11, 5, 7; CXX,
3, 21
- 7, 16 X, 5, 20; CXLIX, 2, 23
- 7, 21 CXXXVIII, 13, 24
- 7, 22 C, 7, 10; CIII, s. 1, 9, 62;
CXLVI, 10, 12
- 7, 23 I, 6, 6; XXXIV, s. 2, 2, 21;
LXXXVII, 8, 8; C, 7, 10;
CIII, s. 1, 9, 62; CIII, s. 3,
21, 24; CXVIII, s. 31, 8,
30; CXXXVIII, 26, 50;
CXLI, 6, 22; CXLVI, 10, 12
- 7, 24 LVII, 23, 5; LX, 3, 32
- 7, 24-27 CII, 28, 11 sqq.
- 7, 25 LV, 1, 20; II, 6; LX, 3, 32
- 7, 26 LVII, 23, 5
- 7, 28 XCIII, 7, 83
- 7, 29 XI, 6, 16; 7, 19; XCIII, 7,
83

Matthaeus :

- 8, 2 XXXIX, 23, 17
- 8, 8-12 XXXVIII, 18, 21-32
- 8, 11 XLVI, 12, 25/42; LXVIII,
s. 1, 1, 5; CIV, 7, 30;
CXVIII, s. 22, 1, 22;
CXXXIV, 7, 30
- 8, 12 XXXVI, s. 1, 11, 12; XLVI,
12, 25/42; CVIII, 18, 31;
CXXXIV, 7, 30
- 8, 20 XXXV, 12, 40; XC, s. 2,
7, 14
- 8, 22 CXIV, 7, 10; CXVIII, s. 7,
1, 14
- 8, 23-26 LIV, 10, 18/22; XCIII, 25, 9
- 8, 24 XXXIV, s. 1, 3, 11; LXXXV,
1, 55; XC, s. 2, 11, 5;
XCIII, 19, 69; CVIII, 5,
27; CXX, 7, 36; CXLVII,
3, 18
- 8, 24-26 XLV, 5, 6; CIII, s. 4, 4, 17
- 8, 25 XC, s. 2, 11, 5; CVIII, 5,
27; CXLVII, 3, 18
- 8, 26 IX, 29, 26 sqq.; CXXXVIII,
22, 81
- 8, 29 CXXX, 1, 13
- 8, 31 XXI, en. II, 5, 6; LXXXV,
9, 10; CXXX, 1, 24
- 8, 32 XLII, 4, 26; LXXXV, 9, 10;
CXXX, 1, 24
- 9, 6 C, 4, 54
- 9, 9 LXV, 4, 15/16
- 9, 11 CI, s. 1, 9, 9
- 9, 11-13 LVIII, s. 1, 7, 12/17
- 9, 12 XXXVIII, 18, 33; XLIX, 31,
9; LXI, 13, 16; LXX, s. 1,
1, 20; s. 2, 1, 54; LXXIV,
7, 16; CI, s. 1, 9, 9
- 9, 13 XLIV, 27, 22; XLIX, 12,
16; LXI, 13, 16; LXX,
s. 1, 1, 20; LXXIV, 7, 16;
XCV, 7, 8; CXLVII, 24, 4
et 45
- 9, 15 III, 1, 8; VII, 1, 22; XLI,
2, 12; XLIV, 1, 43;
LXXXIII, 2, 23; LXXXIV,
2, 19; CXXVII, 12, 6;
CXLII, 2, 22
- 9, 17 LXI, 9, 27
- 9, 20 XLIV, 22, 7
- 9, 25 CXXVI, 7, 35
- 9, 37 III, 9, 46; XI, 6, 5
- 10, 5 X, 6, 27; LXXI, 9, 13
- 10, 6 LXXI, 9, 13
- 10, 14 CXXVI, 10, 3
- 10, 15 CXVIII, s. 25, 3, 30
- 10, 16 XXI, en. II, 15, 5; XXXII,
en. II, s. 2, 8, 5; LVII, 10,
31
- 10, 16 CXL, 20, 13

Matthaeus :

10, 18 CXVIII, s. 14, 3, 9
 10, 19 CIII, s. 4, 14, 7; CXV,
 4, 7/10; CXLI, 5, 14
 10, 20 CIII, s. 4, 14, 7; CXV, 4,
 7/10; CXVIII, s. 13, 2, 28;
 CXLI, 5, 14
 10, 22 VII, 7, 35; XXIV, 17, 4;
 XXVI, en. II, 17, 9;
 XXXIX, 1, 11; XXXIX, 3,
 57; XLI, 11, 18; XLII, 3,
 7; L, 19, 50; LV, 9, 32;
 CV, 4, 3; CXLI, 6, 9
 10, 23 LXVIII, s. 1, 19, 5;
 CXXXIX, 16, 18; CXLI,
 11, 7
 10, 24 XL, 8, 4; LV, 8, 19; LXXXV,
 19, 12; XC, s. 2, 6, 23;
 CXXVI, 4, 24
 10, 25 XXI, en. II, 4, 6; LI, 1,
 27; LV, 8, 19; LXVIII, s. 1,
 12, 17; LXXXV, 19, 12;
 XC, s. 2, 6, 23; C, 6, 20
 10, 27 CI, s. 1, 7, 35
 10, 28 XXXVI, s. 2, 3, 30;
 XXXVI, s. 3, 13; 27/33;
 XL, 2, 19; LI, 9, 6; LIV,
 6, 9; LIV, 7, 23; LIX, 10,
 4; LXIII, 2, 25; LXIII, 16,
 11; LXIV, 13, 37; LXVIII,
 s. 1, 3, 45; LXIX, 1, 20;
 LXXIX, 13, 25; LXXXVII,
 3, 6; LXXXIX, 11, 18;
 XCVI, 17, 9; CI, s. 2, 2,
 12; CVIII, 20, 16; CXVIII,
 s. 31, 1, 30; CXX, 13, 37;
 CXXX, 10, 25; CXL, 20,
 13; CXLI, 4, 23; 13, 8
 10, 29 CXLV, 14, 19
 10, 30 XXXVI, s. 3, 13, 27/33;
 LXXVIII, 5, 14; CIII, s. 4,
 10, 30; XCVI, 17, 27;
 XCVIII, 3, 40; CIX, 2, 20;
 CXXXVIII, 24, 7; CXLV,
 14, 19; CXLVI, 9, 8;
 CXLVIII, 11, 32
 10, 32 VI, 12, 9; CXV, 2, 6;
 CXLI, 4, 15
 10, 34 XVIII, 6, 3; XLIV, 11,
 4/8; LIX, 3, 9; LXVII, 6,
 12; XCVI, 7, 6; CIII, s. 1,
 16, 22; CXLIII, 17, 7;
 CXLIX, 12, 13
 10, 35 XXX, en. II, s. 3, 7, 6;
 XLIV, 11, 4/8; LXVII, 6, 12
 10, 39 LII, 9, 18
 10, 41 CII, 12, 8; CII, 13, 50
 sqq.; CIII, s. 3, 10, 7;
 CXL, 8, 24
 10, 42 XLIX, 13, 11; XLIX, 21,

Matthaeus :

17; CII, 13, 50 sqq.;
 CIII, s. 3, 10, 7; CXXI,
 10, 29; CXXV, 12, 2 sqq.;
 CXL, 8, 24
 11, 5 LXXVI, 16, 3/4; CI, s. 1,
 1, 56
 11, 10 XLIX, 11, 8
 11, 11 XXIX, en. II, 2, 11; L, 13,
 37; CXX, 4, 17; CXL, 26,
 25
 11, 12 LXXXVI, 6, 26; CXLVII,
 27, 16
 11, 15 XXXIII, s. 2, 16, 10;
 XLIX, 14, 12; CXXXIV,
 24, 7
 11, 17 CXXXVIII, 1, 34
 11, 20 XXVII, 1, 4
 11, 21 CXLVII, 24, 15
 11, 25 VII, 19, 20; VIII, 6, 17;
 XLVIII, s. 1, 2, 19;
 LXXXVIII, 17, 35; XCIX, 16,
 29; CIV, 1, 5; CXVIII,
 s. 4, 4, 4; CXXXVII, 2, 16;
 CXLI, 19, 24; CXLIV, 13, 18
 11, 27 XVIII, 8, 7
 11, 28 VII, 16, 11; LIV, 12, 21;
 LXX, s. 1, 18, 29; LXXX,
 9, 2; CXIII, 15, 54;
 CXIII, s. 1, 6, 6; CXXXIX,
 13, 23
 11, 28-30 XIII, 4, 20; CXIV, 6, 13
 11, 29 LIV, 13, 21; LXX, s. 1, 18,
 29; LXXXI, 3, 15; XC, s. 1,
 1, 26; XCIII, 15, 54;
 CXLII, 6, 14
 11, 30 VII, 16, 11/12; XXIV, 9,
 6; LIX, 8, 37; LXVII, 18,
 22; 26, 12; CXXV, 6, 17;
 CXXXVIII, 4, 21
 12, 4 LI, 3, 5
 12, 13 XXXIX, 1, 90
 12, 25 LXI, 15, 18
 12, 28 XC, s. 2, 8, 28
 12, 29 XXXIV, s. 1, 15, 9;
 XLVII, 3, 31; LVIII, s. 1,
 6, 13; LXVII, 16, 15;
 LXVIII, s. 1, 9, 66; LXXI,
 14, 13; LXXXIII, 18, 6;
 CXVIII, s. 31, 2, 4
 12, 30 XXI, en. II, 31, 24
 12, 33 LVII, 3, 12
 12, 34 V, 12, 16; LVII, 3, 13
 12, 35 CXXXIV, 4, 15
 12, 37 LXXII, 30, 12
 12, 39 LXV, 6, 26; LXXXV, 23,
 2; CXX, 11, 15/16
 12, 40 LXV, 6, 26; LXVIII, s. 1,
 6, 3; LXXXV, 23, 2;
 LXXXVII, 9, 21

Matthaeus :

- 12, 46-50 CXXVII, 12, 18 et 31
 12, 48 IX, 31, 9; XLIV, 12, 25
 13, 3-23 XC, s. 1, 8, 6; CXXVIII,
 1, 24
 13, 5 IX, 15, 23; LI, 12, 27
 13, 9 XXV, en. II, 11, 7
 13, 12 CXV, 1, 47; CXLVI, 10, 35
 13, 17 XCVI, 1, 14; CIII, s. 4, 8,
 12; CXVIII, s. 20, 1, 30
 13, 18 XLII, 2, 4
 13, 20 XLIII, 17, 24
 13, 21 XLIII, 17, 24
 13, 23 XLIII, 17, 24; CXXXVIII,
 29, 9
 13, 23-30 LXIV, 16, 9
 13, 24 sqq. VIII, 13, 13
 13, 24-30 CXLIX, 3, 20 sqq.
 13, 26 XXIX, en. II, 8, 23;
 CXIX, 6, 10
 13, 26-29 XCVIII, 12, 69 sqq.
 13, 27 CXXXIX, 4, 4
 13, 27-43 CXXVIII, 8, 12
 13, 28 XL, 4, 7; LV, 4, 24;
 CXXXIX, 4, 4
 13, 30 XL, 8, 32; LXIX, 9, 5/8;
 LXX, s. 2, 12, 20/21; XCIX,
 8, 9; CXXX, 13, 34;
 CXXXVIII, 27, 6; CXLVII,
 19, 15
 13, 31-33 LXVIII, s. 1, 1, 2
 13, 33 CI, s. 2, 11, 13
 13, 36-38 CXLIX, 3, 20 sqq.
 13, 39 CXXVIII, 12, 8
 13, 39-43 CIX, 15, 14/19
 13, 40 LI, 12, 9
 13, 41-43 XLII, 4, 12
 13, 43 LI, 14, 34; LX, 8, 27;
 LXI, 13, 30; LXXXVIII, 5,
 18; CXVIII, s. 19, 2, 22
 13, 47 VIII, 13, 14; X, 5, 29;
 LXXXVIII, s. 2, 4, 16;
 CXXXVIII, 27, 9; 31, 10
 13, 47-50 LXIV, 9, 41
 13, 48 LXXXVIII, s. 2, 4, 16
 14, 3-11 CXL, 26, 15 sqq.
 14, 17-21 XC, s. 2, 6, 36
 14, 20 LXXX, 9, 12
 14, 23 XXXIV, s. 2, 5, 16
 14, 24 XCII, 7, 67
 14, 25 LXV, 6, 15; LXVIII, s. 1,
 6, 12-13; LXXVI, 21, 2;
 XC, s. 1, 1, 23; XCII, 7,
 67; CXXXVIII, 22, 32
 14, 25-31 XCIII, 22, 16/26
 14, 26-32 XXX, en. II, s. 3, 10, 22
 14, 28 XXXIX, 9, 44
 14, 29 LXV, 6, 15; LXVIII, s. 2,
 5, 49
 14, 30 LIV, 5, 12 et 23; 10, 10

Matthaeus :

- 14, 31 LXV, 6, 15
 15, 1 CXXV, 5, 9 sqq.
 15, 1-20 CXXV, 6, 5 sqq.
 15, 2 XVII, 46, 9; CXVIII, s. 22,
 4, 11
 15, 3 CXVIII, s. 22, 4, 46
 15, 8 XLV, 6, 36
 15, 10 CXVIII, s. 22, 4, 20
 15, 11 X, 10, 22; CXVIII, s. 22,
 4, 20; CXXXV : 7, 5 et 10
 15, 13 CIII, s. 3, 15, 16
 15, 14 LIV, 20, 21; LIV, 24, 4;
 27, 8; LXIX, 5, 40; CIII,
 s. 3, 5, 48; CXVIII, s. 25,
 3, 28
 15, 15 CXVIII, s. 22, 4, 20
 15, 16 CXVIII, s. 22, 4, 20
 15, 19 CXXV, 7, 14/17
 15, 20 CXXV, 7, 14/17
 15, 21-28 XLIV, 27, 12
 15, 24 LXXI, 9, 10; LXXVII, 3,
 33; LXXXVIII, 2, 18; 3,
 26/27; LXXXI, 2, 21;
 LXXXIV, 11, 43; CV, 37,
 22; CVIII, 8, 24
 15, 24-28 LVIII, s. 1, 15, 19/35
 15, 26 XXXVII, 1, 4
 15, 28 LXVII, 32, 7
 15, 42 LXV, 20, 31
 15, 42-45 XXXVII, 6, 54
 16, 13-16 LXXXVIII, s. 1, 7, 59 sqq.
 16, 13-23 CXXXVIII, 22, 22/30
 16, 14 LXVII, 23, 18
 16, 16 XXXIV, s. 2, 6, 33; XLIX,
 2, 43; LXXXVII, 8, 37;
 CXXXVIII, 22, 10
 16, 16-23 LV, 15, 12/40; LXIX, 4,
 37/38
 16, 17 XXXIV, s. 2, 6, 35; XXXIV,
 s. 2, 6, 37; LXVIII, s. 2,
 5, 54; LXXXVII, 8, 37;
 CXXXVIII, 22, 10
 16, 18 xxx, en. II, s. 2, 5, 24;
 XXXIX, 25, 18; LIV, 5,
 17; LX, 3, 27
 16, 19 CI, s. 2, 3, 16; CVIII, 1, 15
 16, 21-23 CXXVI, 4, 43 sqq.
 16, 22 XXXIV, s. 1, 8, 24;
 XXXIV, s. 2, 6, 34;
 XXXIX, 25, 13; LXII, 17,
 18; LXVIII, s. 2, 5, 54
 16, 23 XXXIV, s. 1, 8, 24;
 XXXIV, s. 2, 6, 40;
 XXXIX, 25, 13; LXII, 17,
 18; LXVIII, s. 2, 5, 54
 16, 24 CXLIX, 8, 14
 16, 26 LI, 9, 9; LXIV, 13, 24;
 LXXII, 24, 13; LXXXIX, 13,
 15; CIII, s. 4, 6, 41

Matthaeus :

16, 27 VII, 12, 3; XXXVI, s. 2, 2, 9
 16, 49 XL, 11, 25
 17, 2 L, 12, 20; CXLVII, 23, 22
 17, 3 CX, 1, 28
 17, 19 XLV, 6, 6
 17, 23-26 CXXXVII, 16, 8/15
 18, 2 XLIV, 1, 30; XLVI, 2, 38
 18, 3 XLIV, 1, 30; CXII, 1, 2
 18, 7 LXVIII, s. 1, 7, 22; LXIX, 2, 9
 18, 12 VIII, 12, 22
 18, 20 XLIII, 16, 32
 19, 3 CIII, s. 3, 4, 28 sqq.
 19, 4 CIII, s. 3, 4, 28 sqq.
 19, 4-6 XXXVII, 6, 40
 19, 5 XXX, en. II, 4, 10
 19, 6 XXX, en. II, 4, 10; XLIV, 3, 18; LV, 3, 30; LXXIV, 4, 20; XC, s. 2, 5, 21; CIII, s. 3, 4, 28 sqq.; CXXXVIII, 2, 32; CXL, 3, 47; CXLIX, 15, 57/62
 19, 10 CIII, s. 3, 4, 40; CXLIX, 15, 57/62
 19, 11 CIII, s. 3, 4, 40; CXLIX, 15, 57/62
 19, 12 CIII, s. 3, 4, 46
 19, 14 CXII, 1, 2
 19, 16 CXVIII, s. 1, 2, 51; CXLVI, 16, 33/34
 19, 16-21 CXLVI, 16, 14/18; CXXXVI, 13, 2 sqq.
 19, 17 XLIV, 4, 26; CII, 8, 20; CXVIII, s. 19, 4, 7; CXXXIV, 3, 16
 19, 20 XXXII, en. II, s. 2, 8, 17
 19, 21 IX, 4, 26; XLIII, 25, 24/27; XLIX, 8, 15; LI, 14, 19; LVIII, s. 1, 7, 8; LXXX, 1, 57; XC, s. 1, 9, 38/40; XCIV, 7, 35; XCIV, 11, 26; CIII, s. 3, 16, 9; CXI, 4, 29; CXIX, 4, 13; CXLIV, 2, 13; CXLIX, 14, 42
 19, 22 XLIII, 25, 24/27; XC, s. 1, 9, 38/40; XCIV, 7, 35; CXXXVI, 9, 28; CXLIV, 2, 13
 19, 23 CXLVI, 16, 28/29
 19, 24 LI, 14, 19
 19, 24-26 CX, 6, 4; CXXXII, 4, 33
 19, 25 LI, 14, 19
 19, 26 LI, 15, 20
 19, 27 XC, s. 1, 9, 22; CIII, s. 3, 16, 24
 19, 28 XLIV, 23, 13; XLIX, 8, 15; LXXIV, 5, 42; LXXXV, 22, 19; LXXXVI, 4, 11; XC, s. 1, 9, 22; XCH, 18, 6; C, 10, 5; CX, 2, 8; CXII,

Matthaeus :

6, 6; CXXI, 9, 32; CXXVI, 5, 7; CXLIV, 6, 32
 19, 29 CXLIII, 18, 78 et 82
 20, 8 XXXVI, s. 1, 8, 9
 20, 9 XXXVII, 28, 9
 20, 16 LXXVII, 9, 39/40; 21, 18; CXVIII, s. 28, 4, 15
 20, 21 XC, s. 2, 7, 26/29; CXIX, 1, 56; CXXVI, 4, 33
 20, 22 XXXVI, s. 2, 8, 31; XXXVII, 16, 27; XXXIX, 16, 26; XC, s. 2, 7, 26/29; CII, 4, 32; CIII, s. 3, 9, 76; CXV, 5, 7; CXIX, 1, 59; CXXIII, 7, 11; CXXVI, 4, 33; CXXVI, 5, 36
 20, 23 CIII, s. 3, 9, 82; CXXVI, 5, 36
 20, 26 LXXXV, 14, 19; CXLVI, 16, 42
 20, 27 CIII, s. 3, 58 et 66
 20, 28 CXXXVII, 4, 34; CXLIX, 2, 24
 20, 29-34 CIX, 5, 5 sqq.
 20, 30 IX, 35, 15; LXXVII, 43, 4
 20, 34 LXXVII, 43, 4
 21, 7 XXXI, en. II, 23, 15
 21, 9 XXXIII, s. 2, 5, 15; LXXVIII, 2, 29
 21, 9 CXVII, 22, 2
 21, 12 CXXX, 3, 7
 21, 13 LXX, s. 1, 18, 22; CXXX, 3, 7
 21, 16 VIII, 5, 7
 21, 18 CIII, s. 3, 11, 3; CXXVII, 16, 67
 21, 19 XXXI, en. II, 9, 34; XXXIV, s. 2, 2, 37; LI, 18, 20; CX, 4, 6; CXXVII, 16, 67; CXXXVIII, 18, 34
 21, 20 CX, 4, 6
 21, 23-27 LXXX, 14, 27
 21, 30 LXXX, 22, 1
 21, 31 LXXXVI, 6, 22
 21, 34-39 LXXIX, 10, 9
 21, 37 LXVIII, s. 2, 12, 17
 21, 38 XL, 1, 25; 10, 2; LXX, s. 2, 1, 63; LXXXI, 4, 1; CXV, 4, 20
 21, 38-42 XXX, en. II, 10, 45
 21, 42 XXXIX, 1, 75; LXXIX, 2, 13; CXVIII, 22, 2
 21, 43 LI, 5, 25; LXII, 18, 29; LXIV, 1, 30
 21, 44 CIX, 18, 30
 22, 2 LXXI, 2, 6
 22, 9 LVIII, s. 1, 11, 20
 22, 10 XLIX, 11, 39; LVIII, s. 1, 11, 20

Matthaeus :

- 22, 10-14 LXI, 6, 14 sqq.
 22, 13 LVII, 4, 38; LXI, 15, 14;
 CXXX, 2, 19; CXXXIX, 9,
 26; 15, 40
 22, 14 LXI, 10, 9
 22, 15-21 XCIV, 2, 53
 22, 16 XXXVII, 17, 9; LVII, 3,
 26; CI, s. 1, 9, 3
 22, 16-18 XXXIV, s. 2, 11, 16
 22, 17 CI, s. 1, 9, 3
 22, 17-21 LVII, 11, 37
 22, 18 XXXVII, 17, 14
 22, 21 IV, 8, 28; CII, 3, 40; CIII,
 s. 4, 2, 28; CXV, 8, 8;
 CXVIII, s. 31, 1, 9
 22, 26-30 LXV, 1, 31 sqq.
 22, 29 XLIII, 16, 25
 22, 30 XXXIII, s. 2, 9, 20; XLIII,
 16, 25; LXX, s. 1, 8, 13;
 LXXVI, 4, 59; CXLVI, 2,
 41; 8, 16
 22, 32 CXLIV, 5, 20/22
 22, 37 VI, 2, 36; CXVIII, s. 8, 2,
 4; s. II, 4, 15; CXL, 2, 2
 22, 39 LI, 10, 21; CXL, 2, 28
 22, 40 III, 7, 37; XXXII, en. II,
 s. 1, 6, 8; LVII, 9, 25;
 LXVII, 18, 18; CII, 25, 20;
 CIII, s. 1, 10, 27; CXVIII,
 s. 12, 5, 12; s. 14, 2, 7;
 s. 21, 8, 22; s. 27, 6, 7;
 CXX, 12, 11; CXXI, 1, 14;
 CXXV, 15, 22; CXXXVIII,
 12, 12; CXL, 2, 2
 22, 42-45 LIV, 3, 11/17; CIX, 3, 30
 22, 42-46 XXXIII, s. 1, 6, 43
 22, 44 IX, 35, 20
 23, 2 XXXVI, s. 3, 20, 13;
 XLVIII, s. 1, 5, 10; LI, 4,
 35; 6, 24; LXI, 8, 23
 23, 3 XXXVI, s. 3, 20, 13;
 XXXIX, 15, 15; XLVIII,
 s. 1, 5, 10; XLIX, 23, 20;
 LI, 4, 35; LXI, 8, 23; C,
 10, 14; CXV, 1, 29;
 CXVIII, s. 1, 2, 21;
 CXXXVIII, 5, 12
 23, 9 IX, 31, 7; LXXVII, 11, 31;
 CXXVII, 12, 23
 23, 10 CXXXI, 1, 8
 23, 12 LXI, 2, 2; LXV, 14, 25
 23, 13 XXXVII, 20, 8; LXVIII, s. 1,
 7, 21; XCIII, 7, 87
 23, 14 LXVIII, s. 1, 7, 21; XCIII,
 7, 87
 23, 23 XXXII, en. II, s. 1, 12, 5;
 LVIII, s. 2, 2, 22; LXXI,
 4, 19; CXVIII, s. 26, 1, 14
 23, 24 LVIII, s. 2, 2, 22

Matthaeus :

- 23, 25 CXL, 8, 37
 23, 26 CXXV, 5, 15
 23, 27 XXXI, en. II, 9, 14;
 LXXXVII, 11, 12; CVIII,
 6, 11
 23, 28 LXXXVII, 11, 12
 23, 34 CIX, 15, 22
 23, 35 LXI, 4, 27 et 58; CVIII,
 18, 65
 23, 37 LVIII, s. 1, 10, 18; LXII,
 16, 5; LXVIII, s. 2, 10, 29;
 LXXXVIII, s. 2, 14, 25;
 XC, s. 1, 6, 17; s. 2, 2,
 26; CI, s. 1, 8, 18; s. 2,
 6, 26; CVIII, 18, 65;
 CXXI, 3, 30
 23, 38 LXVIII, s. 2, 10, 29;
 LXXXVIII, s. 2, 14, 25;
 CI, s. 2, 6, 26
 24, 1 XCV, 1, 26
 24, 2 XXXIX, 1, 78; XCV, 1, 26;
 10, 3
 24, 3-13 XCVI, 20, 13
 24, 12 VII, 7, 26; XXX, en. II,
 s. 2, 2, 5; XXXVII, 14, 16;
 XXXVIII, 5, 25; 20, 12;
 XLI, 18, 12; LII, 1, 20;
 LVI, 6, 5; LIX, 10, 37;
 LX, 5, 32/35; LXI, 11, 3;
 LXIX, 2, 9/10; CIV, 13, 32;
 CXVIII, s. 17, 7, 5; s. 19,
 4, 25; CXXXI, 14, 36/39;
 CXXXVIII, 14, 6; CXXXIX,
 11, 12; CXLI, 16, 5;
 CXLVII, 9, 14
 24, 13 XXVI, en. II, 17, 9; XXX,
 en. II, s. 2, 2, 27; XXXII,
 en. II, s. 2, 26, 10; XXXVI,
 s. 1, 7, 25; XXXIX, 1, 11;
 3, 57; XLI, 11, 18; XLII,
 3, 7; L, 19, 50; LII, 1, 20;
 LV, 9, 32; LIX, 10, 41;
 LX, 6, 32/35; 9, 28; LXI,
 11, 3; CXXXI, 13, 36/39;
 CXXXVIII, 14, 12
 24, 14 CI, s. 2, 9, 21; 12, 29;
 CXXXIV, 17, 8
 24, 17 CI, s. 1, 7, 34
 24, 19 XXXIX, 28, 21
 24, 22 XXXIX, 28, 3 et 23
 24, 23 XXI, en. II, 31, 18;
 XXXIX, 1, 18; XLVII, 7,
 39; XLIX, 3, 23; XCV,
 10, 3; XCVII, 2, 9; CXX,
 12, 22; CXLVII, 18, 30
 24, 24 XCV, 10, 3; CXLVII, 18,
 30
 24, 25 CXXII, 4, 30
 24, 30 LXXXVIII, s. 1, 9, 13

Matthaeus :

- 24, 35 XXXVI, s. 3, 11, 12; CIII, s. 1, 17, 5
 24, 36 VI, 1, 10; IX, 35, 6
 24, 37 CXLVII, 1, 6
 24, 37-39 CXX, 3, 24
 24, 40 XXXVI, s. 1, 2, 5; XLII, 2, 41; XCIX, 13, 2; CXXXII, 4, 7; 12, 33
 24, 41 XXXVI, s. 1, 2, 23; XCIX, 13, 2
 24, 42 CXLVII, 1, 6; 4, 8
 24, 43 CXX, 3, 6
 24, 44 CXXXII, 4, 7
 24, 45 XXXVIII, 4, 24
 25, 1-13 CXLVII, 11, 27
 25, 3 LXIX, 5, 18; 8, 31
 25, 4 CXL, 13, 26; CXLVII, 9, 25 sqq.
 25, 9 CXLVII, 13, 25
 25, 10 XLIX, 9, 15; LXIX, 8, 31
 25, 12 XLIX, 9, 15; CI, s. 1, 18, 11
 25, 14-30 XCIX, 10, 5 sqq.
 25, 21 V, 14, 11; VI, 8, 14; XXXVIII, 5, 22; CVIII, 9, 2; CXIII, s. 1, 9, 8; CXV, 1, 42; 2, 8; CXXXIX, 15, 39
 25, 23 VI, 8, 14; CXV, 1, 42; 2, 8; CXXXIX, 15, 39
 25, 26 XXXVIII, 5, 4; LXXV, 7, 8; CI, s. 1, 7, 21; CXV, 1, 31
 25, 27 XXXVIII, 5, 4; LXXI, 16, 8; LXXV, 7, 8; CI, s. 1, 7, 21
 25, 30 V, 14, 11; VI, 8, 9; XXXVIII, 5, 7; CVIII, 9, 2; CXXXIX, 15, 44
 25, 31 LV, 6, 6; XLIX, 11, 3
 25, 31-33 LIII, 3, 39; XCVIII, 6, 19; CI, s. 1, 17, 9
 25, 31-46 XCV, 15, 26
 25, 32 XXIX, en. II, 21, 4; XXXIX, 19, 15; XLVIII, s. 1, 3, 57; XLIX, 11, 3; 12, 3; LXXI, 7, 20; LXXVII, 3, 34; LXXX, 20, 42 sqq.; LXXXIX, 12, 17; CXXIV, 8, 8; CXLIV, 24, 10/11
 25, 32-36 XC, s. 1, 10, 5 sqq.
 25, 32-41 XC, s. 2, 2, 54 sqq.
 25, 33 IX, 9, 12; XXXIX, 28, 45; XLVIII, s. 1, 3, 57; 5, 36; LIX, 8, 32; LXVIII, 13, 19/20; LXX, s. 2, 12, 31; LXXX, 20, 42 sqq.; LXXXVIII, s. 1, 15, 4; LXXXIX, 12, 17; CXXIV,

Matthaeus :

- 8, 8; CXLIV, 24, 10/11; CXLIX, 15, 25
 25, 34 XXXV, 5, 22; XXXVI, s. 1, 10, 28; s. 3, 9, 15; 14, 9; XXXIX, 19, 15; XLIV, 24, 6; XLVIII, s. 1, 5, 36; 6, 13/21; s. 2, 4, 60; LII, 4, 18; LXI, 6, 53; LXIII, 19, 5; LXVII, 4, 3; LXXIX, 13, 43; LXXX, 20, 42 sqq.; LXXXV, 21, 26; XCVIII, 8, 8; CXI, 5, 5; CXIII, s. 1, 9, 8; CXVIII, s. 6, 2, 3; CXX, 11, 21; CXXI, 9, 53/56; CXXIX, 10, 22; CXLI, 4, 18; 10, 4; CXLIV, 15, 10; 24, 10/11; CXLV, 20, 2; CXLIX, 15, 25
 25, 34-36 XXXVI, s. 3, 6, 42/64
 25, 34-40 XLIV, 27, 30/38; XLIX, 11, 48
 25, 35 IV, 2, 27; XXIX, en. II, 22, 11; XXXII, en. II, s. 1, 2, 26; 11, 15; XXXVI, s. 1, 2, 30; XXXIX, 5, 16; XL, 2, 35; XLIX, 11, 15; 20, 9; LVIII, s. 1, 11, 18; CXL, 7, 6; CXLIII, 19, 19; CXLVII, 6, 21 sqq.; CXLVIII, 17, 48
 25, 35-40 LXXV, 9, 44; LXXXVI, 5, 33
 25, 36 XL, 2, 35; CXLIII, 19, 19; CXLVII, 6, 21 sqq.
 25, 37 XL, 11, 16/20; CXL, 7, 6; CXLVIII, 17, 48
 25, 40 XXXVIII, 12, 70; XL, 11, 16/20; XLVIII, s. 1, 16, 12; LXVII, 2, 20; LXVII, 25, 25; LXIX, 3, 4; XC, s. 1, 9, 9; s. 2, 13, 36; CXL, 7, 6 et 27; CXLVIII, 17, 48
 25, 41 xxx, en. II, 5, 17; xxxv, 5, 27; xxxvi, s. 1, 11, 6; xxxvii, 3, 15; xxxix, 19, 15; xliv, 24, 6; xlvi, s. 1, 5, 36; 6, 13/21; s. 2, 4, 60; li, 12, 11; lii, 4, 18; lvii, 17, 14; lviii, s. 2, 6, 10; lxi, 6, 53; 15, 20; lxiii, 19, 15; lxxxix, 13, 43; lxxx, 20, 42 sqq.; lxxxv, 21, 26; xc, s. 1, 11, 12; xci, 12, 12; 14; 49; xciii, 25, 20; xcvi, 6, 7; xcvi, 8, 8; cxl, 5, 5; cxxix, 10, 22; cxxxviii,

Matthaeus :

- 7, 9; CXLI, 10, 4; CXLIV, 12, 11; CXLVIII, 11, 22; CXLIX, 15, 25
 25, 42 XXX, en. II, 5, 18; XXXVI, s. I, 2, 30; XXXVII, 3, 15
 25, 43-45 CXLIX, 10, 19
 25, 45 CVIII, 19, 28
 25, 46 XLVIII, s. I, 5, 36; LXXXV, 21, 26; C, 12, 50; CIX, 15, 25; CXXXV, 1, 16/18; CXLIV, 24, 10/11
 26, 3 CXVIII, s. 9, 3, 8
 26, 7 XXI, en. II, 2, 2
 26, 14 LXIII, 6, 13; LXVIII, s. I, 9, 2
 26, 15 LXIII, 6, 13
 26, 21 LXV, 7, 19
 26, 26 XXXIII, s. I, 6, 6; 10, 7; s. 2, 2, 44
 26, 34 CXXXVIII, 21, 12
 26, 35 XXXIX, 23, 9; XLIII, 20, 19; LVIII, s. I, 9, 16; CIII, s. 3, 9, 78; CXXXVIII, 21, 12
 26, 37 LXXXVII, 3, 19/22
 26, 38 XXX, en. II, 3, 19; XXXI, en. II, 26, 39; XL, 6, 36; XLII, 7, 9; LV, 6, 43; LXIII, 18, 41 sqq.; LXXXV, 1, 54; LXXXIX, 7, 8; XCIII, 19, 64/85; C, 6, 10; CIII, s. 3, 11, 23; CVIII, 24, 4; CXLII, 9, 2
 26, 39 XXI, en. II, 4, 5; XXIX, en. II, 12, 2; XXXI, en. II, 26, 39; XXXII, en. II, s. I, 2, 18; LVIII, s. I, 9, 16; LXIII, 18, 41 sqq.; XCIII, 19, 15 et 64/85; C, 6, 29; CIII, s. 3, 9, 78; II, 23; CXLIV, 19, 35
 26, 49 III, 1, 36
 26, 56 LXXXVII, 8, 14; CXL, 24, 7
 26, 59 XXXVII, 19, 4; XCIII, 26, 3
 26, 60 XXXVI, s. 2, 17, 18; XXXVII, 19, 4
 26, 64 LXVII, 2, 14; 33, 4/7
 26, 65 XXXIV, s. 2, 2, 30
 26, 66 XXIX, en. II, 4, 18
 26, 68 XXXIV, s. 2, 11, 19
 26, 69 LXIII, 16, 15
 26, 69-74 XCH, 7, 31
 26, 69-75 XC, s. 2, 8, 67
 26, 70 XXXVII, 17, 29; XXXIX, 24, 9; CXVIII, s. 13, 3, 13
 26, 70-74 CIII, s. 3, 22, 71
 26, 75 CXL, 24, 24
 27 XXI, en. II, 8, 13

Matthaeus :

- 27, 4 LVI, 12, 41; CXLVI, 20, 10 sqq.
 27, 5 LXVIII, s. 2, 11, 8; CXLVI, 20, 10 sqq.
 27, 6 LXIII, 11, 22
 27, 23 LVII, 14, 8; LVIII, s. I, 5, 5/8; XCV, 5, 9
 27, 24 LVI, 12, 16; LXIII, 4, 18
 27, 25 XVI, 13, 18; LVIII, s. I, 5, 5/8; LXIII, 8, 19; CVIII, 20, 5
 27, 26 XXXVI, s. 2, 17, 11; XC, s. 2, 5, 24; CXIX, 1, 36/37
 27, 29 XVI, 9, 5
 27, 32 CXXIV, 3, 21
 27, 33 XLI, 2, 16; XLIII, 1, 3; XLIV, 1, 38/42; XLVI, 2, 20; LXXXIII, 2, 18; LXXXVII, 1, 41
 27, 34 LXVIII, s. I, 3, 38; LXVIII, s. 2, 6, 7 et 31
 27, 35 XLVII, 7, 11
 27, 37 LIX, 2, 9; XLVI, 4, 8
 27, 38 XLIX, 5, 10
 27, 39 III, 6, 2; XL, 13, 6; XLIV, 1, 38/42; XLIX, 5, 10; LXX, s. I, 11, 11
 27, 39-43 CXXXIV, 22, 24
 27, 40 XL, 13, 6; XLIV, 1, 38/42; LII, 3, 29; LIV, 12, 15; LVI, 4, 31; LIX, 9, 42; LXIII, 16, 46; LXV, 7, 50; LXVII, 30, 11/15; LXX, s. I, 11, 11; LXXIII, 21, 24; LXXIX, 3, 13; XCII, 4, 5; C, 9, 18; CIII, s. I, 5, 50
 27, 40-43 LXIII, 15, 11; LXXXVII, 5, 16
 27, 42 III, 2, 7; XXIX, en. II, 4, 23; XXXIV, s. 2, 11, 23; XLVIII, s. I, 11, 13; LVI, 4, 31; LXVII, 30, 11/15; C, 9, 18
 27, 46 XXI, en. II, 3, 3; XXXIV, s. 2, 5, 14; XXXVII, 6, 18; 27, 4; XL, 6, 42; XLI, 17, 19; XLIX, 5, 13; LVIII, s. I, 2, 23; LXIV, 6, 42; LXX, s. I, 12, 18; CXL, 5, 12
 27, 50 LXXXVII, 5, 22
 27, 51 XLV, 1, 19; LXIV, 6, 85; LXX, s. 2, 9, 27; LXXXI, 5, 10; CXX, 4, 8; CXLIII, 2, 23
 27, 52 LXXXVII, 10, 6
 27, 60 LXXXVII, 5, 22
 27, 63-66 LXIII, 15, 25 et 28
 27, 66 LVIII, s. I, 3, 6

Matthaeus :

28, 1 XXIX, en. II, 16, 19
 28, 9 LVIII, s. 1, 10, 53
 28, 10 XLIV, 23, 19; XLVIII, s. 1,
 8, 8
 28, 12 XXXVI, s. 2, 7, 25; LVIII,
 s. 2, 5, 76; LXIII, 15, 39
 28, 13 XXXVII, 19, 18; LV, 9,
 67; LVIII, 3, 18; LXIII,
 15, 39; LXV, 8, 6
 28, 17 CXXXVIII, 25, 5
 28, 19 LXXVII, 2, 37; CIII, s. 3,
 2, 50; CXLIX, 14, 32
 28, 20 XXVI, en. II, 11, 23;
 XXXIV, s. 2, 12, 13; XLVI,
 7, 30; XLVII, 14, 27; LVI,
 1, 45; LXIX, 1, 28; LXX,
 s. 2, 4, 28; XCIV, 14, 15;
 XCIX, 17, 16; CI, s. 2, 8,
 37; CVIII, 32, 16; CXIII,
 s. 1, 10, 4; CXXV, 2, 38;
 CXL, 7, 18; CXLVII, 18,
 34; CXLVIII, 17, 45

Marcus :

1, 7 XXIX, en. II, 2, 14; XXXV,
 9, 42; L, 13, 39
 1, 7-11 CI, s. 1, 1, 55
 1, 35 XXIX, en. II, 1, 17
 1, 37 XXIX, en. II, 1, 17
 1, 38 XXIX, en. II, 1, 17
 2, 11 XL, 5, 11
 2, 13 CXXXVIII, 18, 37
 4, 16 XLIII, 17, 26
 4, 17 XLIII, 17, 26
 4, 20 XLIII, 17, 26
 4, 39 IX, 29, 26 sqq.
 5, 7 XLIX, 2, 43/44
 5, 25-31 LXI, 10, 13
 7, 5-23 CXXV, 6, 5
 8, 38 XXXIX, 16, 8
 9, 23 LXVIII, s. 2, 4, 34;
 CXVIII, s. 7, 3, 8
 9, 40 CXXV, 12, 2 sqq.
 9, 43 CXXVII, 7, 18
 9, 49 LIX, 9, 10; 14, 3
 10, 13 CXVII, 5, 6
 10, 14 CXII, 1, 2
 10, 15 CXII, 1, 2
 10, 17 CXVII, 2, 12
 10, 18 XLIV, 4, 26; CXVII, 2, 12;
 CXXXIV, 4, 23
 10, 30 LXXVIII, 16, 6
 11, 13 XXXIV, s. 2, 4, 3
 11, 28-33 LVII, 12, 1/10
 12, 42 XLIX, 13, 11/12; 21,
 16/17; CXI, 3, 7; CXLVI,
 16, 7; CXLVII, 12, 21
 12, 42-44 CXXXVIII, 1, 3
 13, 9 XCV, 12, 8
 53

Marcus :

13, 17 XCV, 14, 10
 13, 26 LXVII, 33, 4/7; XCV, 14, 10
 13, 27 LXXXVI, 4, 33; XCV, 15, 4
 13, 32 XXXVI, s. 1, 1, 6
 13, 33 XCV, 14, 10
 15, 25 LXIII, 5, 4
 16, 2 LVI, 16, 27; CL, 1, 18
 16, 9 LXVII, 25, 22; LXVIII
 s. 2, 5, 28; LXXI, 8, 39;
 10, 34
 16, 19 CXXXVII, 14, 23; CXXXVIII,
 2, 3

Lucas :

1, 5 LXXVIII, 2, 22
 1, 27 LVI, 3, 34; CIX, 6, 39
 1, 31 LXXXVIII, s. 1, 22, 3
 1, 32 IX, 35, 17; XXXIII, s. 1,
 6, 38; CIX, 6, 39
 1, 33 LXI, 8, 36; CXVIII, s. 29,
 9, 18
 1, 35 L, 10, 34; LXVII, 21, 26
 1, 38 LXXXV, 22, 3
 2, 4 LVI, 3, 34; CIX, 6, 39
 2, 5 CIX, 6, 39
 2, 7 LXII, 1, 16; LXX, s. 2, 10,
 16; CIX, 16, 37; CXXXVIII,
 2, 4
 2, 7-14 CI, s. 1, 1, 47
 2, 8 CIX, 16, 37
 2, 8-14 XLIV, 3, 51
 2, 14 XLIX, 21, 17; LIV, 4, 58;
 XCII, 1, 42; XCIII, 28, 60;
 CXI, 2, 14; CXXV, 11, 19;
 12, 14/15; CXXXIV, 11,
 41; CXXXIX, 8, 34;
 CXLIX, 5, 10
 2, 25 LXXVIII, 2, 23
 2, 25-30 XCVI, 1, 24
 2, 25-47 CI, s. 1, 1, 48 sqq.
 2, 28-30 XCVII, 2, 5
 2, 29 LXVI, 5, 37; CXVIII, s. 20,
 1, 24
 2, 30 XI, 6, 13; XXXIV, s. 1, 12,
 39; XXXIX, 18, 5; LXVI,
 5, 37; CV, 5, 13
 2, 34 LXXX, 11, 44; LXXXVIII,
 s. 1, 10, 12; s. 2, 5, 52;
 CIV, 13, 12
 2, 35 CIV, 13, 12
 2, 36 LXXVIII, 2, 23
 2, 42 CXVIII, s. 22, 3, 7
 2, 46 CXVIII, s. 22, 4, 5
 3, 1 LXXX, 1, 70
 3, 6 XXIX, en. II, 1, 48; LVI,
 5, 12; XCVII, 2, 3
 3, 11 XCII, 1, 35
 3, 14 CXVIII, s. 31, 1, 14
 3, 15 L, 13, 43

Lucas :

- 3, 17 VIII, 1, 20; xxx, en. II, s. 3, 3, 12
 4, 13 VIII, 13, 53; xxx, en. II, 10, 23
 4, 22 LXVIII, s. 1, 13, 3
 5, 6 xxx, en. II, s. 2, 2, 10; XLIX, 9, 40; XLIX, 8, 11
 5, 7 xxx, en. II, 10, 37
 5, 10 LXVII, 26, 11
 5, 18-22 xxxvi, s. 3, 3, 9
 5, 19 xxxvi, s. 3, 13, 10
 5, 32 VII, 8, 18
 5, 34 XLIV, 1, 43
 6, 12 xxxiv, s. 2, 5, 16; Lxxxv, 1, 56
 6, 21 Cxxxvii, 12, 28
 6, 25 Cxxxvii, 12, 28
 6, 27 xxxvii, 14, 27; xxxix, 21, 17; LIV, 4, 60
 6, 30 CII, 12, 10; CIII, s. 3, 10, 23; CXLVI, 17, 25
 6, 35 xxxix, 21, 17; LIV, 4, 60
 6, 37 xxxii, en. II, s. 1, 11, 23; CXI, 4, 14; CXVIII, s. 19, 7, 26; CXLIII, 7, 24
 6, 38 xxxii, en. II, s. 1, 11, 23; CXI, 4, 14; CXVIII, s. 19, 7, 26
 7, 6-9 XLVI, 12, 7, 24
 7, 8 Lxxvii, 5, 22
 7, 12-15 xcvi, 1, 17
 7, 14 xxxiv, s. 1, 1, 12
 7, 15 Cxxxvi, 7, 35; Cxxxix, 9, 7
 7, 22 Lxxvi, 16, 3/4
 7, 36-44 c, 8, 19 sqq.
 7, 36-47 cxi, 8, 50
 7, 36-50 Cxxv, 5, 22 sqq.
 7, 37 LXVI, 8, 19
 7, 38 LI, 9, 30; LXVI, 8, 19
 7, 39 CXL, 8, 10 et 44
 7, 39-50 LVII, 13, 11/18
 7, 42-48 CX, 3, 10
 7, 47 CXIX, 5, 38
 8, 3 CIII, s. 3, 11, 9
 8, 13 XLIII, 17, 26
 8, 15 XLIII, 17, 26; Cxxviii, 7, 13; Cxxxviii, 29, 9
 8, 23 xxv, en. II, 4, 2
 8, 24 IX, 29, 26 sqq.; xxv, en. II, 4, 19
 8, 25 XLV, 5, 11
 8, 55 Cxxxix, 9, 8
 9, 26 VI, 12, 9; LXVIII, s. 1, 12, 35; Cxli, 9, 42
 9, 62 LXV, 22, 32
 10, 3 XXI, en. II, 15, 4
 10, 6 CII, s. 3, 5, 53
 10, 7 LXX, s. 1, 17, 20; CII, s. 3, 9, 9; CXLVI, 16, 50

Lucas :

- 10, 8 CII, s. 3, 9, 9; CXLVI, 16, 50
 10, 9 xvii, 16, 6
 10, 17 XCI, 3, 47; Cxxx, 8, 17; CXLVI, 10, 44
 10, 20 XCI, 3, 47; Cxxx, 8, 20; CXLVI, 10, 44
 10, 21 XCIV, 4, 20; CXVII, 1, 25/32
 10, 27-37 XLVIII, s. 1, 14, 24
 10, 29 CXVIII, s. 8, 2, 16
 10, 30 xxx, en. II, 8, 38; xxxi, en. II, 7, 23; LX, 8, 33; Lxxxviii, s. 2, 5, 35; CXVIII, s. 15, 6, 6; Cxxi, 5, 25; Cxxi, 7, 7; Cxxv, 15, 5; Cxxxvi, 7, 25
 10, 30-34 LXVIII, 11, 36
 10, 33 Cxxv, 15, 16
 10, 34 Lxxxvii, 13, 24
 10, 35 Cxxv, 15, 24
 11, 5-8 CII, 10, 11
 11, 8 xxxiii, s. 1, 1, 9; LVII, 7, 21
 11, 13 CXVIII, s. 14, 2, 26
 11, 15 CVIII, 4, 51
 11, 20 XC, s. 2, 8, 30
 11, 26 XLVIII, s. 2, 1, 27
 11, 41 XLIV, 27, 21,
 12, 5 LXIII, 2, 28
 12, 13 xviii, en. II, 6, 20
 12, 16-19 LVIII, s. 1, 6, 27
 12, 20 XLVIII, s. 2, 1, 12; 7, 48; LIII, 7, 27; CI, s. 1, 10, 51; CXVIII, s. 24, 3, 12/13
 12, 33 CXVIII, s. 24, 3, 17
 12, 33 xxxvi, s. 3, 8, 24; XLVIII, s. 1, 9, 24
 12, 45 LXVII, 42, 25
 12, 47 Lxxviii, 9, 17; xcvi, 12, 81
 12, 48 Lxxviii, 9, 17
 12, 49 xxv, en. II, 7, 8; XLV, 13, 33; LIX, 2, 22; 3, 8; Lxxix, 13, 63; xcvi, 7, 5; CII, s. 1, 16, 22
 12, 51-53 XLIV, 11, 4/8
 12, 58 CXLII, 6, 29
 13, 5 xvii, 16, 8
 13, 8 XLIX, 7, 39; Lxxix, 13, 60
 13, 11 xxxvii, 10, 7
 13, 16 LXVII, 8, 22; LXVIII, s. 2, 8, 11
 13, 27 LXI, 8, 29
 13, 28 CXVIII, s. 22, 1, 25
 13, 32 LXII, 19, 6; Lxxxviii, s. 2, 7, 29; CV, 36, 54; CL, 3, 26
 14, 1 XCIII, 19, 70

Lucas :

- 14, 10 LXXXIII, 15, 18
 14, 11 XLI, 12, 26; LXX, s. 2, 9, 6; LXXV, 8, 37; LXXXII, 3, 9; CXVIII, s. 15, 2, 4; s. 30, 1, 7; CXXXIV, 20, 52
 14, 13 CIII, s. 3, 10, 39
 14, 14 CIII, s. 3, 10, 39
 15, 4 LXIX, 6, 11; LXX, s. 1, 5, 11; XCIX, 15, 20; CXVIII, s. 32, 7, 8
 15, 5 LXIX, 6, 11; LXXVII, 24, 9; XCIX, 15, 20
 15, 8 CIII, s. 4, 2, 52; CXXXVIII, 14, 23
 15, 11-20 CXXXVIII, 5, 8
 15, 11-32 XLVII, 3, 47 sqq.
 15, 12 CXVIII, s. 23, 5, 11; CXXXI, 12, 7; CXXXVIII, 9, 8
 15, 12-15 XCV, 5, 16 sqq.
 15, 12-16 LXX, s. 2, 6, 49
 15, 12-17 CXXXIII, 9, 5 sqq.
 15, 12-32 CXVIII, s. 5, 2, 13/24
 15, 13 XVIII, en. II, 15, 34; XXIV, 5, 4
 15, 15 CXVIII, s. 9, 2, 38
 15, 18 LXXVII, 24, 17; CXVIII, s. 8, 2, 27
 15, 21 XVIII, en. II, 3, 34
 15, 24 LXX, s. 1, 5, 11; LXXVII, 24, 17; CXIV, 1, 4
 15, 32 XVIII, en. II, 6, 10; XXXII, en. II, 29, 36; XLIV, 9, 19; LXI, 23, 39
 16, 1-2 XLVIII, s. 1, 12, 8
 16, 8 LIII, 2, 27/34
 16, 9 XXXVI, s. 1, 2, 29; XLVIII, s. 1, 9, 8; LIII, 2, 27/34; LXV, 20, 27; CIII, s. 3, 10, 4; CXII, 6, 10; CXXI, 9, 58; CXLVI, 17, 12
 16, 10 CXXXVI, 2, 22
 16, 12 CXXXVI, 2, 22
 16, 19 XXXVI, s. 2, 4, 6; XLVIII, s. 2, 1, 15; LVII, 22, 30
 16, 19-24 LXXXV, 3, 16; CXI, 3, 27; CXXXII, 4, 43
 16, 19-25 XXXIII, s. 2, 25, 15
 16, 19-26 XLVIII, s. 1, 10, 28; CXLV, 7, 14
 16, 19-31 LXXII, 13, 22; CXLVII, 17, 1 sqq.
 16, 20 XXXVI, s. 2, 7, 8
 16, 21 CXL, 21, 27
 16, 22 XXXIX, 28, 47; LI, 14, 47; LXIX, 7, 21
 16, 22-26 LXXXV, 18, 11
 16, 23 XXXIV, s. 1, 10, 30; CVIII, 17, 16; CXXVII, 15, 56

Lucas :

- 16, 23-31 VI, 6, 5
 16, 24 XXX, en. II, s. 3, 28; XXXVI, s. 2, 4, 6; XXXVIII, 22, 25; XLVIII, s. 1, 15, 28; s. 2, 7, 25; LVII, 17, 12; 22, 30
 16, 24-26 CV, 2, 49
 16, 28 XLVIII, s. 1, 14, 51; XLIX, 9, 31; CVIII, 17, 16
 16, 31 CXLVII, 17, 92/94
 17, 5 CXVIII, s. 7, 3, 6; s. 17, 2, 6
 17, 12 CVIII, 4, 21
 17, 18 CVIII, 4, 21
 17, 21 IV, 9, 11
 17, 26 CXX, 3, 24; CXLVII, 1, 9
 17, 27 CXX, 3, 24
 17, 32 LXIX, 9, 24; LXXV, 16, 48; LXXXIII, 3, 45
 17, 34 XCIX, 13, 2; CXXXII, 4, 7
 17, 35 XCIX, 13, 2; CXXXII, 4, 7
 18, 1 XXXVI, s. 1, 8, 5
 18, 1-8 LXV, 24, 16/25; CXXXI, 23, 21
 18, 2 LVII, 7, 18
 18, 3 XXXIV, s. 2, 9, 5
 18, 3-5 LXXVIII, 14, 14
 18, 8 VII, 7, 24; 8, 9
 18, 8-14 XXXI, en. II, 10, 13
 18, 9 CXL, 9, 33
 18, 10-14 LXXIV, 10, 3 sqq.; XCIII, 15, 11 sqq.
 18, 11 XXXIX, 20, 25; 27, 50; XLIX, 30, 11; LXX, s. 1, 4, 17; CXL, 8, 9
 18, 11-13 LXXXV, 2, 21 sqq.
 18, 11-14 XLIX, 30, 19/42; LVIII, s. 1, 7, 52
 18, 12 LVIII, s. 1, 15, 41 et 43; CXLVI, 17, 53
 18, 13 XXXIX, 27, 10; LXVII, 30, 5; LXX, s. 1, 4, 17; LXXXIII, 18, 19; 22, 29; LXXXIV, 14, 14; CV, 2, 24; CX, 3, 4; CXXXVIII, 9, 14
 18, 14 XLI, 12, 26; LXVII, 30, 5; LXXXIV, 14, 14; CX, 3, 4; CXVIII, s. 15, 2, 4; s. 30, 1, 7; CXXXIV, 20, 52
 18, 19 CXLIV, 3, 19
 18, 33 XC, s. 1, 7, 17
 19, 2-8 CXLVI, 16, 8
 19, 2-9 CXXXVIII, 1, 2
 19, 6 CIII, s. 3, 11, 33; CXXV, 11, 20 sqq.
 19, 8 XLIX, 13, 13/14; 21, 16; LXXV, 9, 30/35; CXI, 3, 6;

Lucas :

- CXXI, 10, 30; CXXV, 11, 20 sqq.
 19, 9 LXXV, 9, 30/35
 19, 10 LXXVII, 24, 16; CXVIII, s. 25, 2, 30
 19, 23 XXXII, en. II, s. 2, 2, 15
 20, 18 XLV, 12, 18; LXXIII, 11, 24; CIX, 18, 42; CXVIII, s. 13, 2, 17
 20, 27-36 LXV, 1, 31 sqq.
 20, 35 XLIII, 16, 25; LXXXII, 9, 20; CXLIV, 6, 33
 20, 36 XLIII, 16, 25; LXII, 6, 10; LXXXII, 9, 20; CXLIV, 6, 33
 20, 38 LXXVII, 11, 22
 21, 1 sqq. CXXXVIII, 2, 4
 21, 1-4 CXXV, 11, 27
 21, 2-4 CXXVIII, 1, 3
 21, 18 LXIV, 13, 39; CXLI, 13, 11
 21, 19 CXVIII, s. 15, 2, 17; CXVIII, s. 23, 3, 18
 22, 2 LXXXI, 4, 7
 22, 15 XX, 3, 1
 22, 18 VIII, 2, 16
 22, 19 X, 6, 22; LXVIII, s. 2, 6, 18
 22, 21 X, 6, 22
 22, 31 XXVI, en. II, 5, 18; CIII, 22, 69; CXVIII, s. 15, 2, 30; 8, 36; C, 12, 53
 22, 32 C, 12, 53; CIII, 22, 69; CVIII, 5, 10; CXVIII, s. 13, 3, 22
 22, 33 XXXVI, s. 1, 1, 28; CXXXVIII, 21, 12; 22, 37
 22, 34 XXXVI, s. 1, 1, 28; CXXXVIII, 21, 12
 22, 35-62 LV, 2, 43/50
 22, 43 LXXXV, 1, 57
 22, 44 LXXXV, 1, 57; XCIII, 19, 6; CXL, 4, 6
 22, 61 CXXXVIII, 21, 27
 22, 62 CXXXVIII, 21, 27
 23, 14 LXIII, 8, 17
 23, 21 XXXIV, s. 2, 11, 17/18; XL, 12, 10; XLVI, 2, 33; LXIII, 4, 24
 23, 22 LXIII, 8, 17
 23, 24 LXVIII, s. 1, 14, 8; CXXXII, 8, 24
 23, 28 XL, 12, 15; LXVIII, s. 2, 5, 33
 23, 31 XL, 12, 15
 23, 33 XXXIV, s. 2, 1, 27; LXXXII, 2, 14
 23, 34 XVIII, en. II, 13, 1; XXXIX, 25, 4; XLIV, 15, 13; LIV, 5, 15; 12, 22; LXVIII, s. 2, 5, 13 et 57;

Lucas :

- LXIX, 3, 30; LXXXV, 20, 4; LXXXVII, 4, 1; XCIII, 8, 69; XCVI, 2, 51; C, 8, 21; CI, s. 1, 8, 42; 15, 29; CVIII, 4, 12; 5, 6; CXXIV, 7, 41; CXXV, 5, 17; CXXXIV, 22, 24
 23, 35 CXXXIV, 22, 24
 23, 38 LVIII, s. 1, 1, 10
 23, 39 XLIX, 30, 10; CXXII, 10, 22
 23, 39-41 LXVIII, s. 1, 9, 33
 23, 40 CXLII, 9, 12
 23, 40-43 LXXXVI, 6, 27
 23, 42 XXXIX, 15, 26/31; LXVIII, s. 1, 8, 13
 23, 43 XXXIII, s. 2, 24, 30; XXXIV, s. 1, 14, 14; XXXIX, 15, 26/31; LV, 12, 27; CXLVII, 17, 25
 23, 46 XXX, en. II, 11, 1
 23, 51 LXXXVIII, 2, 26/27
 24, 13-21 LXVIII, s. 1, 8, 21
 24, 16-46 LXIII, 17, 10 sqq.
 24, 18-21 XXXIV, s. 2, 4, 19; XCVI, 2, 34
 24, 21 LXXXIII, 5, 33; CXLVII, 17, 80
 24, 24 CXLVII, 18, 19
 24, 26 CXIII, s. 1, 11, 10
 24, 27 LXIX, 6, 26; CXIII, s. 1, 11, 10
 24, 37 XLIX, 5, 27
 24, 39 XXIX, en. II, 3, 17; XLVI, 7, 18; LVI, 4, 50; LVIII, s. 1, 10, 54; LXIX, 6, 26; CXLVII, 17, 70/71; CXLVII, 17, 85/87
 24, 41 CXLVII, 17, 72/73 et 85/87
 24, 44 LXVII, 1, 34; LXXI, 18, 10; CXLVII, 17, 89/91
 24, 45 CXVIII, s. 17, 3, 23; CXLVII, 17, 100/102
 24, 46 XXXII, en. II, s. 2, 7, 23; LVII, 6, 10 et 12; LXIX, 6, 26; CIX, 10, 23 sqq.; CXLVII, 17, 100/102; 18, 39/42
 24, 47 XXXII, en. II, s. 2, 7, 23; XLIX, 4, 4; LVII, 6, 10 et 12; XCIX, 3, 5; CIX, 10, 23 sqq.; CXLVII, 18, 27/28 et 39/42
- Iohannes :
- I, 1 IX, 35, 27; XVIII, 3, 2; XXI, en. II, 3, 9; 7, 8; XXXIII, s. 2, 6, 8; XXXV, 1, 30; XLIV, 3, 21; 20, 55; XLVIII, s. 1, 5, 74;

Iohannes :

- XLIX, 1, 19; L, 17, 5;
LIV, 3, 21; 20, 5; LVIII,
s. 1, 2, 28; LXVII, 21,
45; LXX, s. 2, 10, 1 sqq.;
LXXX, 13, 5; LXXXV, 21,
18; XC, s. 2, 13, 17; CI,
s. 1, 1, 25 sqq.; CIII, s. 1,
8, 20; s. 3, 3, 18; 20, 10;
s. 4, 1, 3 sqq.; CVIII,
29, 12; CIX, 6, 22;
CXVIII, s. 23, 1, 7; CXIX,
1, 38; CXX, 6, 50;
CXXIII, 2, 38; CXXIV, 4,
33; CXXX, 9, 30; 10, 4;
CXXXIV, 5, 31; CXLII, 3,
70; 15, 18; CXLIV, 9, 15
1, 1-3 XLVI, 8, 14; LXIV, 7, 5;
LXXXV, 1, 18; CXIX, 2,
41; CXLVIII, 7, 7; CXLIX,
1, 14
1, 1-5 XXIX, en. II, 1, 26
1, 1-14 LXXIII, 19, 22 sqq.
1, 2 LXX, s. 2, 10, 1 sqq.; CI,
s. 1, 1, 7; 1, 25; CXXX, 9,
30
1, 3 XVIII, en. II, 3, 8; XL, 2,
25; XLIV, 4, 23; XLIV,
5, 36; LIV, 3, 9; LVI,
3, 31; LXI, 18, 32; LXII,
10, 14; LXVIII, s. 1, 5,
56; LXX, s. 2, 10, 1 sqq.;
LXXI, 8, 8; LXXII, 33, 14;
LXXIII, 19, 2; LXXV, 1,
64; XC, s. 1, 1, 21; XC,
s. 2, 1, 60; XCII, 6, 46;
XCIX, 15, 9; C, 3, 44;
CI, s. 1, 1, 25; s. 2, 10,
57; CII, s. 2, 5, 12; CIX,
6, 22; CXVIII, s. 18, 1, 8;
s. 32, 5, 12/13; CXXIX,
7, 6/8; CXXX, 9, 30;
CXXXVIII, 8, 13; CXXXIV,
5, 31; CXXXIX, 3, 14;
CXLIX, 4, 30
1, 4 XLIV, 5, 36; CXVIII, s. 18,
4, 22
1, 5 XXVI, en. II, 15, 10;
XXXIV, s. 1, 4, 24
1, 8 VII, 8, 35; LXXXIV, 14,
21 sqq.; CXVIII, s. 23,
1, 13
1, 9 XXV, en. II, 11, 26;
XXXIII, s. 2, 10, 38;
XXXV, 9, 49; LXVII, 23,
23; LXXXIV, 14, 21 sqq.;
LXXXVIII, s. 1, 13, 6;
XCII, 4, 20; CII, s. 4,
6, 50; CXX, 4, 13; CXVIII,
s. 18, 4, 22

Iohannes :

- 1, 10 VI, 5, 10; XXXIV, s. 1,
4, 18; LIV, 4, 29; LXXXVI,
7, 13; CII, s. 1, 8, 26;
s. 3, 3, 18; CXLI, 15, 6;
CXLII, 16, 20; XCLIII, 4, 9
1, 11 XLVII, 8, 44
1, 12 XLVII, 8, 44; XLIX, 2, 13;
LXXII, 30, 19; LXXXI, 1,
36; LXXXIII, 11, 42;
XCIV, 6, 48; CXIII, s. 1,
5, 15; CXX, 11, 25;
CXXXV, 8, 37
1, 12-14 CXVIII, s. 16, 6, 14
1, 14 III, 9, 17; XVIII, 7, 1;
en. II, 2, 9; XXIX, en. II,
1, 33; XXXIII, s. 1, 6, 21;
XXXV, 17, 12; XLIV, 3,
38; XLIV, 20, 55; XLIX,
5, 33; LIV, 3, 21; LVI, 5,
10; LXVIII, s. 1, 8; 8,
4/5; LXVII, 21, 45; LXX,
s. 2, 10, 1 sqq.; LXXI, 3,
36; LXXVII, 17, 33;
LXXX, 13, 5; XC, s. 1, 5,
32; s. 2, 2, 25; XCII, 6,
22; C, 3, 44; CI, s. 1,
1, 25 sqq.; CII, 23, 10;
CII, s. 3, 7, 35; 20, 10;
s. 4, 1, 3 sqq.; 2, 51/52;
CVIII, 29, 12; CIX, 6, 22;
CXVIII, s. 12, 5, 26; s.
13, 2, 5; s. 23, 1, 32;
CXIX, 1, 33; 2, 50; CXX,
6, 50; CXXIX, 7, 6/8;
CXXI, 5, 34; CXXIII, 2, 38;
CXXX, 9, 51; 10, 4;
CXXXIV, 5, 31; CXLVIII,
8, 60; CXLIX, 4, 3
1, 15 IX, 4, 11
1, 16 XXXV, 9, 49; CXX, 4, 19
1, 17 XLIV, 2, 9; LXX, s. 1, 19,
49; LXXIII, 2, 2 et 52;
XCVIII, 12, 50
1, 18 CIX, 16, 4
1, 20 XXXV, 9, 42
1, 26 LXXXI, 2, 30
1, 27 XXXV, 18, 27; LXXVII, 9,
42
1, 29 XLIV, 6, 4; XC, s. 1, 6, 7;
CII, s. 1, 13, 16
1, 33 XCV, 8, 13; CXXXI, 14,
15; 27, 16
1, 41-47 LXV, 4, 18 sqq.
1, 47 XXXI, en. II, 9, 17; XLIV,
20, 34; LXVII, 12, 28;
LXXIII, 1, 28; LXXV, 2,
14; LXXXVII, 1, 50;
LXXXVIII, 2, 26; CII, 15,
53; CXXI, 8, 48

Iohannes :

- 1, 48 xxxi, en. II, 9, 17;
xxxii, en. II, s. 2, 19, 5
1, 48-54 XLIV, 20, 39/53
1, 51 XLIV, 20, 18; LXXIV, 3,
14; XCIV, 5, 8
2, 14-16 CXXX, 3, 7
2, 15 LVII, 4, 36; LXVIII, s. 1,
13, 15; CXXX, 2, 1;
CXXXIX, 9, 5
2, 17 CXVIII, s. 28, 2, 6
2, 18-21 LXV, 7, 3/10
2, 19 xxx, en. II, s. 2, 9, 33;
XL, 12, 30; LVI, 8, 13;
LVIII, s. 2, 4, 13; LXXXV,
22, 12; LXXXVII, 5, 11;
CVIII, 23, 25; CXI, 1, 19;
CXXVI, 2, 17
2, 21 XL, 12, 30; LVI, 8, 13
2, 25 XXXVII, 17, 13; LVII, 3,
18; LXIII, 6, 6
3, 2 XXVII, 3, 4
3, 4 LXXXVIII, 12, 17; CXVIII,
s. 1, 3, 27
3, 5 LXXVIII, 17, 21
3, 12 LXXXVII, 17, 51
3, 13 XXVI, en. II, 8, 19;
CXXII, 1, 8
3, 14 LXXIII, 5, 23; CXVIII,
s. 26, 4, 15
3, 16 CXLIX, 4, 28
3, 18 IX, 1, 46
3, 28 CXVIII, s. 22, 3, 24
3, 29 XXXV, 9, 45; 18, 27;
XXXVIII, 4, 12; L, 13,
46; LXI, 19, 15; LXXXI,
2, 14; CI, s. 1, 2, 22;
CXXVIII, 13, 48; CXXXI,
14, 9; CXXXIII, 1, 30;
CXXXIX, 15, 16; CXL, 26,
24
3, 30 CXXXII, 11, 18
3, 36 LVII, 20, 71; LXXXVIII,
15, 24; CI, s. 1, 11, 6
4, 6 LXXXV, 1, 54/55; CXVIII,
s. 12, 1, 6; CXXVI, 5, 9;
CXXXV, 6, 17
4, 7 XXXIV, s. 2, 4, 6; LXI, 9,
22; LXVIII, s. 1, 14, 6;
LXXXV, 1, 55; CVIII, 19,
10
4, 10 I, 3, 9
4, 13 I, 3, 9; LXVII, 35, 12;
CV, 13, 8
4, 14 I, 3, 9; XVII, 16, 2; LXII,
8, 17; LXVII, 35, 12;
LXXIII, 17, 15; CXLVII,
26, 63
4, 18 XVIII, 10, 6
4, 21-24 CXXX, 1, 29

Iohannes :

- 4, 22 XLVII, 11, 17; LXXIX, 9, 34
4, 24 L, 17, 12
4, 35 LXIV, 17, 12/19
4, 38 LXIV, 17, 12/19
5, 2 LXX, s. 1, 19, 51
5, 2-4 CII, 15, 9
5, 3 LXXXIII, 10, 66
5, 5-9 XC, s. 1, 1, 32
5, 7 CXXXII, 6, 40
5, 8 LXXXIII, 23, 30
5, 17 XCII, 1, 24
5, 21 CVIII, 23, 19
5, 22 VII, 8, 11; XVIII, 11, 2;
XLVIII, s. 1, 5, 59; LXXI,
2, 2; LXXXV, 21, 4
5, 23 LXVIII, s. 1, 13, 29
5, 24 IX, 1, 42; CXIV, 7, 15
5, 27 XLVIII, s. 1, 5, 59;
LXXXIV, 5, 35
5, 29 CXVIII, s. 19, 4, 10
5, 33 CXVIII, s. 22, 3, 37
5, 35 VII, 8, 36; CXVIII, s. 23,
1, 11; CXXXI, 27, 20
5, 39 LXVIII, s. 2, 13, 26;
CVIII, 23, 27
5, 43 CV, 37, 27; CXVII, 21, 3
5, 46 XLVII, 1, 12; LXIV, 6, 81;
LXXXIX, 2, 7
6, 27 V, 15, 2; CX, 5, 3
6, 29 LXXXIX, 17, 22; CIV, 7, 35
6, 32 CXXXIV, 5, 12
6, 37-39 CIII, s. 2, 3, 7; 10, 24/26
6, 38 IX, 3, 14; LXXXVII, 10, 15
6, 41 XXXIII, s. 2, 15, 29;
XLVIII, s. 2, 8, 23;
LXXXIV, 9, 27; XC, s. 2, 6,
71; CI, s. 1, 5, 26; CII,
10, 46; CIII, s. 3, 12, 44;
14, 19; CXXXI, 24, 28;
CXXXVIII, 1, 10; CXXXIX,
17, 14; CXLIII, 10, 18;
CXLVII, 21, 16
6, 44 LXXXVII, 10, 53/64; 13,
15/16; CXXXIV, 22, 55
6, 45 CXVIII, s. 27, 8, 7; s. 32,
3, 3; CXXXIV, 22, 60
6, 49 CI, s. 1, 5, 30
6, 51 IV, 9, 7; V, 15, 1;
LXVIII, s. 2, 17, 5; CX,
5, 3; CXXXIV, 5, 12
6, 53 XXXIII, s. 1, 8, 29; s. 2,
12, 7
6, 54 XXXIII, s. 2, 12, 7
6, 54-56 XXXIII, s. 1, 8, 4
6, 54-64 XCVIII, 9, 28 sqq.
6, 54-69 LIV, 23, 5/12
6, 56 CXXXV, 9, 27
6, 61 LXVIII, s. 1, 7, 24; CXIII,
s. 1, 11, 7

Iohannes :

- 6, 64 LXXXVII, 10, 53/64
 6, 65 LXXXVII, 10, 53/64
 6, 66 LXXXVII, 10, 53/64
 6, 71 X, 6, 26; XL, 11, 8; LV, 9, 51
 7, 1 LXXVI, 4, 8
 7, 12 XXVIII, 7, 4; XCII, 2, 13
 7, 24 LXXI, 4, 15; CXVIII, s. 26, 1, 9
 7, 37 I, 3, 8; LXIV, 14, 8; CXIII, s. 1, 11, 12; CXVIII, s. 10, 6, 33
 7, 37-39 XLV, 8, 5/14; LXXVII, 13, 21; XCII, 7, 13; XCVII, 8, 16; CIII, s. 1, 10, 9/14
 7, 38 LXIV, 14, 8; CXVIII, s. 10, 6, 33; CXLI, 5, 25
 7, 39 VII, 6, 16; XC, s. 2, 8, 19; CVIII, 26, 20
 7, 45-49 LVIII, s. 1, 7, 37
 8, 3-9 CII, 11, 39 sqq.
 8, 4-11 L, 8, 21/39
 8, 6 XXX, en. II, 7, 3
 8, 12 XLII, 4, 8; LXXXIV, 8, 28; CXVIII, s. 23, 1, 19
 8, 15 XXXII, en. II, s. 2, 2, 17
 8, 25 CIX, 13, 30
 8, 29 LXXXVII, 5, 14
 8, 31 XCIX, 7, 16; CXXIII, 2, 31
 8, 32 XCIX, 7, 16; CXXIII, 2, 31
 8, 33 XLVI, 11, 7; CXLVIII, 17, 26/29
 8, 34 VII, 18, 4; XXXII, en. II, s. 1, 6, 16; XL, 6, 32; LV, 9, 30; LXXX, 9, 9; LXXXVII, 5, 5/7; CXLII, 8, 25
 8, 35 LI, 12, 15; LV, 9, 30; CIV, 7, 54; CXVIII, s. 17, 1, 17; s. 21, 2, 33; s. 22, 1, 24
 8, 36 IX, 1, 15; LXXX, 9, 9; LXXXVII, 5, 5/7
 8, 39 XLVI, 11, 7; LXVIII, s. 2, 21, 8; LXXXIV, 4, 32; CXXXI, 20, 20; CXLVIII, 17, 26/29
 8, 44 XVI, 11, 4; XXVI, en. II, 18, 17; XXXVIII, 4, 14; XLIV, 12, 3; LXI, 19, 17; XCI, 6, 7; CII, 4, 26; CIII, s. 2, 11, 38 et 64; CXXI, 3, 7/8; CXXXI, 14, 4; CXXXIII, 1, 29
 8, 46 L, 9, 17
 8, 48 XXX, en. II, 8, 42; XXXV, 17, 15; XXXVI, s. 11, 17, 12; XLVIII, s. 2, 4, 40; LXXIII, 21, 5; XC, s. 1,

Iohannes :

- 4, 59; CXXV, 15, 11; CXXXVI, 7, 29
 8, 50 CXXXVII, 15, 9
 8, 56 I, 2, 10; CIV, 10, 13/17
 8, 58 LXXV, 1, 61; XCII, 6, 57; CIV, 10, 13/17; CXXXIX, 3, 10
 9, 1-6 XCIII, 23, 31
 9, 1-41 XC, s. 1, 1, 24
 9, 6 CVIII, 3, 5; CXLV, 17, 31
 9, 7 CXLV, 17, 31
 9, 22 XXXVI, s. 2, 17, 13
 9, 24 LXVIII, s. 1, 12, 16; LXXIII, 21, 5
 9, 27 XXXIX, 26, 8; XL, 9, 23; CVIII, 20, 9
 9, 28 XXI, 7, 7; XXXIX, 26, 8; XL, 9, 23; CVIII, 20, 9
 9, 29 LXVIII, s. 1, 13, 4; LXXIII, 21, 5
 9, 32 CVI, 8, 7
 9, 39 LXXX, 7, 4; XCIII, 28, 47; XCVI, 5, 8; CXXXIV, 22, 10 et 41/42
 9, 39-41 LXV, 5, 20
 9, 41 CV, 5, 27
 10, 1 XCV, 3, 34
 10, 2 XCV, 3, 34
 10, 3 LXIX, 6, 16
 10, 5 LXIX, 6, 31/32
 10, 7 XC, s. 1, 1, 10
 10, 7 XCV, 3, 34 sqq.; CIII, s. 3, 22, 41
 10, 8 XC, s. 1, 1, 37
 10, 9 LXXXVI, 3, 30; LXXXVI, 4, 7; XCV, 3, 34; CIII, s. 4, 10, 20; CXXVI, 13, 10
 10, 11 LXXXVI, 3, 30; CIII, s. 3, 22/41
 10, 11-13 CXLI, 11, 12
 10, 15 XXXIII, s. 1, 9, 30
 10, 16 LXXI, 9, 18; LXXVII, 3, 29; LXXVIII, 3, 28; XCVI, 2, 56; CV, 36, 39; CXXIII, s. 1, 2, 19; s. 2, 10, 4
 10, 17 III, 5, 4; XLII, 7, 11; LXXXVI, 5, 17; LXXXVIII, s. 2, 10, 28/30
 10, 18 III, 5, 4; XX, 3, 2/3; XXXIII, s. 2, 7, 22; XXXIX, 24, 18; XL, 6, 37; 10, 9; XLII, 7, 11; L, 9, 36; LVI, 11, 17; LXIII, 3, 9; LXV, 7, 4, 4; LXXXVI, 5, 17; LXXXVII, 5, 9; LXXXVIII, s. 2, 10, 28/30; C, 6, 12; CIII, s. 3, 21, 31; CVIII, 22, 14; CXXXVIII, 21, 20

Iohannes :

- 10, 20 XLVIII, s. 2, 4, 47; CVIII, 4, 52
- 10, 21 XLVIII, s. 2, 4, 47
- 10, 30 XLV, 1, 35; XLIX, 5, 15; LXII, 11, 10; LXIII, 13, 14; LXV, 5, 45; LXXVI, 1, 18; CXXXVIII, 3, 17; CXLII, 3, 55
- 10, 32 LXIII, 3, 15
- 10, 34 LXXXIV, 9, 35
- 10, 38 LXV, 6, 12
- 11, 14 CXXXIX, 8, 9
- 11, 25 XXXVI, s. 3, 15, 17; LVI, 14, 55; CXLIV, 5, 20
- 11, 38-44 XC, s. 1, 1, 23
- 11, 39-44 CXXXVIII, 22, 33
- 11, 41-44 LXX, s. 2, 3, 47 sqq.
- 11, 43 LXVII, 8, 24
- 11, 44 LXVII, 8, 24; CI, s. 2, 3, 9; CXXVI, 7, 34
- 11, 47-51 XL, 1, 27
- 11, 48 XIII, 6, 4; XVII, 44, 2; 46, 2; XIX, 9, 3; XL, 12, 5; LII, 9, 21; LV, 17, 43; LVII, 11, 14; LXII, 18, 24; LXIV, 1, 33; LXVIII, s. 2, 10, 25; LXXIII, 3, 20
- 11, 48-52 CV, 37, 50
- 11, 50 XX, 12, 5
- 12, 6 X, 6, 26; CVIII, 17, 48; CXLVI, 17, 39/40
- 12, 19 XL, 13, 26; LXVII, 6, 19
- 12, 24 XLV, 1, 6; LIX, 9, 36; LXVIII, s. 1, 10, 22; CXL, 25, 43
- 12, 25 XIX, 5, 6/7; XL, 1, 40; LXVIII, s. 1, 10, 22; LXIX, 1, 1; LXXIII, 13, 20; LXXIX, 2, 8; CII, 3, 20; CXL, 25, 43
- 12, 31 IX, 8, 26; LIX, 2, 43; CV, 36, 15; CXLVII, 1, 28
- 12, 32 LIX, 9, 36; CXL, 25, 43
- 12, 35 CXXXVIII, 22, 2
- 12, 42 CXV, 1, 35
- 12, 43 CXV, 1, 38; 2, 17; CXVIII, s. 12, 3, 5
- 12, 48 XXXII, en. II, s. 2, 2, 17
- 13, 1 LXVII, 41, 21; LXVIII, s. 1, 2, 23; CXX, 6, 22; CXXXVIII, 2, 54; CXL, 25, 16
- 13, 2 III, 1, 15
- 13, 4-15 XCII, 3, 18 sqq.
- 13, 16 XXXVI, s. 1, 9, 34
- 13, 23 XXI, en. II, 3, 9; CXLIV, 9, 13
- 13, 26 XL, 11, 24; LXXX, 22, 6/7

Iohannes :

- 13, 27 III, 1, 19; CXXXVI, 9, 1; CXLII, 16, 24
- 13, 27-29 CIII, s. 3, 12, 3
- 13, 34 LVI, 1, 5; XCV, 2, 13; CXVIII, s. 12, 5, 9
- 13, 35 CXVIII, s. 12, 5, 9
- 13, 36 CIII, s. 3, 9, 81; CXL, 24, 29/30; 26, 2/3
- 13, 37 XLI, 13, 41
- 14, 1 LXVIII, s. 1, 11, 4
- 14, 2 LX, 6, 10
- 14, 6 IV, 8, 37; V, 3, 10; XXVI, en. II, 20, 14; XXXI, en. II, 18, 50; XXXIX, 18, 3; XXXIX, 18, 20; XLII, 4, 9; XLVIII, s. 1, 6, 24; LV, 20, 60; LVI, 10, 14; LVIII, s. 1, 7, 24; LXII, 8, 13; 13, 25; LXIV, 8, 57; LXV, 15, 13; LXVI, 5, 10; LXX, s. 1, 9, 23; LXXVI, 15, 4; LXXIX, 9, 4; LXXXIV, 2, 5/6; LXXXV, 15, 3; XC, s. 1, 4, 16; CI, s. 2, 7, 8; CIII, s. 3, 14, 19; s. 4, 6, 52; CV, 5, 14; CVI, 4, 22; CXV, 1, 18; CXVIII, s. 3, 3, 3; s. 6, 3, 11; CXXIII, 2, 30; CXXV, 4, 33; CXXXIV, 20, 34; CXXXVIII, 30, 7; CXLI, 9, 25
- 14, 8 XXXVII, 11, 37; XLV, 1, 31; LXXVI, 1, 14/21; LXXXV, 21, 40 sqq.; LXXXIX, 15, 13; CII, 10, 31; CIX, 13, 46/47; CXXXIV, 11, 15
- 14, 8-II LVIII, s. 1, 10, 80
- 14, 9 XXXVII, 11, 38; XXXVIII, 6, 21; XLIV, 3, 6; XLV, 1, 31; LXVIII, s. 1, 13, 28; LXXVI, 1, 14/21; LXXXI, 2, 36; LXXXIV, 9, 64; LXXXV, 21, 40 sqq.; CII, 10, 31; CIII, s. 4, 18, 19; CIX, 14, 3; CXXVII, 8, 24
- 14, 10 XXXIV, s. 2, 5, 25; LXVII, 23, 37; LXXXV, 21, 40 sqq.; CIX, 13, 42; 14, 15
- 14, 12 CXXX, 6, 39
- 14, 21 XXXVII, 11, 44/47; XXXVII, 15, 26; XLIII, 16, 46; XLVIII, s. 1, 5, 69; LXXXIV, 9, 68; LXXXV, 21, 40 sqq.; LXXXIX, 15, 13; XC, s. 2, 13, 19; CIX, 12, 40; CXXXIX, 18, 21

Iohannes :

- 14, 23 LV, 17, 7
 14, 26 CII, 10, 31
 14, 27 X, 6, 20; XX, 3, 4;
 XXXVIII, 11, 6; LXXI, 1, 16
 14, 28 LXV, 5, 44; LXIII, 13, 15;
 CXXXVIII, 3, 17; 22, 19
 14, 30 L, 9, 20/28; LXVIII, s. 1,
 9, 56; LXXI, 7, 31;
 CXXXVII, 16, 24; CXL, 3,
 6; CXLII, 8, 13; CXLVII,
 27, 27
 14, 31 L, 9, 20/28; CXXXVII, 16,
 24; CXLII, 8, 13; CXLVII,
 27, 27
 15, 1 XXXII, en. II, s. 2, 18, 10;
 XXXVI, s. 1, 4, 8; LXVI, 1,
 46; CIII, s. 1, 11, 50;
 CXLV, 11, 23
 15, 5 xxx, en. II, 4, 35; XXXII,
 en. II, s. 2, 18, 10; LXVI,
 1, 46; LXVII, 23, 63;
 LXXVII, 8, 51; CIII, s. 1,
 11, 50; s. 3, 14, 20;
 CXXX, 6, 46; CXLV, 11,
 23
 15, 12 LVI, 1, 10
 15, 13 XIX, 5, 6; XC, s. 2, 13, 29;
 CII, 3, 17
 15, 15 V, 9, 12; VII, 1, 50;
 CXXII, 5, 41
 15, 20 XL, 8, 4
 15, 22 CIX, 8, 35/36; CXVIII,
 s. 3, 3, 19
 15, 26 CII, 10, 36
 16, 7 CVIII, 26, 19
 16, 8-10 CIX, 8, 28/53
 16, 9 LXXVII, 14, 4
 16, 12 V, 7, 48; XXXVI, s. 1, 1,
 58; XXXVIII, 3, 63; LXI,
 19, 6; CXVIII, s. 6, 1, 7
 16, 18 LXVIII, s. 1, 7, 24
 16, 22 XXXIII, s. 2, 9, 21
 16, 32 CIX, 13, 40; CXXXVIII,
 22, 38
 16, 33 XXIII, 7, 8; XXXIII, s. 2,
 19, 38; XCII, 8, 4 sqq.;
 XCVI, 20, 4; CII, 7, 6;
 CXXIII, 6, 29
 17, 1 XIX, 2, 2; 7, 8; XX, 5, 2
 17, 2 LVI, 5, 14; LXIV, 5, 2
 17, 3 LXXXV, 21, 32; CIX, 15, 28
 17, 5 XV, 5, 10
 17, 10 XXVII, 9, 5; LXVII, 15, 38
 17, 20 XLVII, 14, 29
 17, 23 LXVII, 23, 59
 17, 24 LXVII, 41, 23; CXXVI, 4,
 18; CXLVIII, 8, 43
 18, 4 XXXIV, s. 2, 3, 63
 18, 5 LXXXII, 2, 28

Iohannes :

- 18, 6 XXXIV, s. 2, 3, 63;
 LXXXII, 2, 28
 18, 31 LVI, 12, 6/8; LXIII, 4, 7/8
 18, 36 XLVII, 5, 30; LIII, 3, 15;
 LIX, 2, 17
 19, 1-5 LXIII, 4, 15
 19, 6 XVII, 48, 4; XXI, 14, 4;
 en. II, 14, 3; XL, 12, 10;
 LVI, 12, 41; LVII, 3, 34-
 41; LVII, 14, 8; LVIII,
 s. 2, 3, 31; LXVII, 3, 3;
 LXVIII, s. 1, 6, 8; s. 2,
 10, 17; LXXXV, 19, 38
 19, 7 XXXIV, s. 2, 11, 26
 19, 10 XXXIX, en. II, 7, 5; LXXXIII,
 8, 36; CIII, s. 3, 22, 28
 19, 11 IX, 6, 2; XXXII, en. II, s. 2,
 12, 25; XXIX, en. II, 7,
 5; XLIX, 5, 23; LXXXIII, 8,
 6 et 36; CIII, s. 3, 22, 28
 19, 14 LXIII, 5, 3
 19, 15 LXIII, 8, 12; LXXV, 1, 80
 19, 15-22 LV, 2, 5/16
 19, 17 XXX, en. II, s. 2, 9, 18;
 CXXIV, 3, 21
 19, 18 CXXIV, 3, 21
 19, 19 LVII, 3, 34
 19, 19-22 LVI, 3, 24/46; LXXX, 11,
 51; CVIII, 18, 28
 19, 20 LVII, 3, 34
 19, 21 LVIII, s. 1, 1, 29/32
 19, 22 LVII, 3, 34
 19, 23 XXI, en. II, 19, 8; xxx,
 en. II, s. 2, 13, 19
 19, 24 xxx, 16, 5; CXLV, 16, 8
 19, 28 XXXIV, s. 2, 4, 6; LXI, 9,
 25; LXVIII, s. 1, 14, 8;
 LXXXV, 1, 55; CVIII, 19,
 11
 19, 28-30 LXVIII, s. 1, 47/49
 19, 29 VIII, 2, 15
 19, 30 xxx, en. II, 11, 5;
 LXXXVI, 5, 11
 19, 32 XXXIII, s. 2, 7, 17; 24, 31
 19, 33 XXXIII, s. 2, 7, 17; 24,
 15; XXXIV, s. 1, 14, 16
 19, 34 XXIX, en. II, 22, 3; LVI,
 4, 44; 11, 28; LXV, 7, 51;
 CIII, s. 4, 6, 29; CXXVI,
 7, 11; CXXVII, 11, 24;
 CXXXVIII, 2, 23
 19, 37 LXXXV, 21, 22
 19, 38 LXXXVIII, 2, 26/27
 19, 51 LXII, 19, 10 et 12
 20, 17 VII, 1, 25; LVIII, s. 1, 10,
 51
 20, 18 LXVIII, s. 2, 5, 28
 20, 25 XXI, en. II, 17, 5
 20, 25-29 LXIII, 17, 18 sqq.

Iohannes :

- 20, 27 XXI, en. II, 17, 5
 20, 27-29 LXXVI, 4, 20
 20, 28 XXI, en. II, 17, 5 ; XLVIII,
 s. 2, 5, 19 ; XLIX, 5, 35 ;
 LVI, 10, 27 ; CXVIII, s. 1,
 8, 30
 20, 29 VIII, 6, 15 ; XLIX, 5, 54 ;
 LXVIII, s. 1, 8, 30
 21, 6 XLIX, 9, 33
 21, 11 XLIX, 9, 33 ; CL, 1, 59
 21, 15-17 XC, s. 2, 8, 73 sqq.
 21, 17 XXXVI, s. 2, 8, 32 ;
 XXXVII, 17, 32 ; CIV, 1, 18
 21, 18 XXX, en. II, 3, 40 ;
 LXVIII, s. 1, 3, 20 ;
 LXXXIX, 7, 5

Actus Apostolorum :

- I XXXVI, s. 2, 2, 21
 I, 2 LXVI, 10, 12
 I, 3 XCIV, 14, 10 ; XCVI, 2,
 47 ; CXXXVIII, 8, 90
 I, 3-12 XLIX, 5, 44/53
 I, 4-14 CXLVII, 19, 1
 I, 7 VI, 1, 9 ; LXXXIX, 5, 18 ;
 CXVIII, s. 20, 4, 12
 I, 8 CXLIV, 17, 25
 I, 9 XXX, en. II, s. 3, 9, 21 ;
 XLVI, 7, 8 ; LVIII, s. 2, 4,
 18 ; LXVIII, s. 2, 3, 48 ;
 XCVI, 2, 47 ; CIII, s. 1,
 11, 3
 I, 11 XLVI, 7, 16/25 ; LXXXV,
 21, 10 ; CIX, 12, 56 et 68
 I, 15 CXXXII, 2, 16
 I, 15-26 LXXXVI, 4, 19 ; XC, s. 1,
 9, 28 ; CVIII, 1, 4
 I, 20 LXVII, 1, 36 ; CVIII, 8, 13
 I, 26 XXX, en. II, s. 2, 13, 10 ;
 XLIX, 9, 6 ; LXVII, 9, 45
 2, 1 sqq. CXXXII, 2, 18 ; CXXXVIII,
 8, 90
 2, 1-4 LXVI, 9, 5 ; XC, s. 2, 8,
 42 ; CL, 1, 32
 2, 1-12 CXLVII, 19, 1
 2, 1-37 LXIII, 15, 52 sqq.
 2, 2-4 CXLIV, 17, 25
 2, 3 XVIII, en. II, 7, 5 ; XCV,
 2, 44 ; XCVI, 7, 20 ; CIV,
 13, 29 ; CL, 1, 48
 2, 4 XVIII, en. II, 5, 5 ; XXXII,
 en. II, s. 2, 7, 11 ; XLV,
 4, 25/36 ; 8, 15 ; XLIX,
 4, 23 ; LIV, 11, 23 ; LVIII,
 s. 2, 4, 18 ; LXVIII, s. 2,
 3, 48 ; LXXIII, 5, 47 ;
 XCII, 7, 24 ; XCVI, 2, 18
 2, 14 XCII, 7, 41
 2, 27 LXXXV, 17, 40

Actus Apostolorum :

- 2, 27-31 LXXXVIII, s. 2, 10, 7
 2, 37 XLV, 4, 25/36 ; LXXIII,
 22, 6 ; LXXIV, 7, 13 ;
 XCIII, 8, 62 ; CVIII, 19,
 19 ; CXXXI, 17, 16 ;
 CXXXVIII, 8, 104
 2, 38 XLV, 4, 25/36 ; LVIII, s. 1,
 15, 11 ; LXXIII, 22, 6 ;
 LXXIV, 7, 13 ; LXXVII, 44,
 29 ; XCIII, 8, 62 ; CVIII,
 19, 19 ; CXXXI, 17, 18 ;
 CXXXVIII, 8, 104
 2, 41 LXXVIII, 2, 31 ; XCVI, 2,
 53 ; CI, s. 1, 15, 31 ;
 CXXXI, 17, 28
 2, 41-47 CXLIV, 2, 14
 2, 44 LXXXIII, 4, 17
 2, 45 LXXVII, 44, 25/26 ; LXXIX,
 9, 35 ; CXXXII, 2, 23
 3, 21 CIX, 11, 20
 4, 4 LXXVIII, 2, 31 ; CXIII, 8,
 44 ; XCVI, 2, 53
 4, 10 XC, s. 1, 6, 7
 4, 11 XC, s. 1, 6, 7 ; XCVIII, 14,
 29
 4, 19 XCII, 7, 36
 4, 20 XCII, 7, 36
 4, 23 XCII, 7, 45
 4, 24 XCII, 7, 45
 4, 26 II, 1, 7
 4, 32 IV, 10, 9 ; LXVI, 9, 11 ;
 LXXVIII, 2, 34 ; LXXXIII,
 4, 17 ; XCIX, 11, 12 ; CI,
 s. 1, 14, 6 ; 15, 31 ; CIII,
 s. 1, 4, 13 ; CXXXI, 5, 6 ;
 CXXXII, 2, 23 ; 6, 34 ; 12,
 18
 4, 32-35 CXLIV, 2, 14
 4, 34 XLIV, 28, 17 ; XLVI, 4, 5 ;
 LXXIII, 5, 50 ; LXXVII, 44,
 25/26 ; XCIV, 7, 34 ; 8,
 14/15 ; CXXXI, 17, 28 ;
 CXXXII, 2, 21
 4, 35 LXXIX, 9, 35 ; XCIV, 7,
 34 ; XCIV, 8, 14/15 ; XCIX,
 11, 12 ; CXXXI, 5, 2 ;
 CXXXII, 2, 21
 5, 1 CVIII, 17, 46
 5, 2 CVIII, 17, 46
 5, 15 XC, s. 1, 1, 33 ; CXXX, 6, 43
 5, 27-29 LXIII, 16, 22
 5, 40 XC, s. 2, 8, 70
 7, 39 XLVI, 6, 26 ; LXIX, 9, 19
 7, 42 CL, 2, 30
 7, 49 XC, s. 2, 8, 12 ; CXXXI, 9,
 10/12 ; CXXXI, 9, 39
 7, 51 CXXXII, 8, 8
 7, 56 LVII, 8, 5/11
 7, 57 LVII, 8, 5/11 ; LXIX, 3, 35

Actus Apostolorum :

7, 58 LVIII, s. 1, 5, 12 ;
LXXVIII, 2, 35 ; CXLVII,
25, 43
7, 59 VII, 5, 4 ; LXX, s. 1, 4, 27 ;
CIII, s. 1, 16, 12 ; CVIII,
4, 14 ; CVIII, 19, 32
7, 60 CXXXII, 8, 27
8, 1 XXX, en. II, s. 3, 9, 23
8, 9-23 IX, 24, 18
8, 13 CIII, s. 1, 9, 44 ; CX, 2,
11
8, 13-21 XXX, en. II, s. 2, 14, 2 sqq.
8, 18 XC, s. 2, 7, 8 ; CX, 2, 11
8, 18-23 CXXX, 5, 7 sqq.
8, 19 XC, s. 2, 7, 8 ; CX, 2, 11
8, 21 LXXVII, 10, 56
8, 33 LXXI, 17, 6
8, 51 LXX, s. 1, 14, 69
8, 58 LXX, s. 1, 14, 74
8, 59 LXX, s. 1, 14, 77
9 XXXVI, s. 2, 2, 21 ; LVIII,
s. 1, 12, 10
9, 1 LXIX, 3, 35 ; L, 12, 12
9, 1-4 CXLVII, 26, 37
9, 1-24 CVIII, 19, 41
9, 2 LV, 12, 15
9, 4 XXVI, en. II, 11, 18 ; XXX,
en. II, 3, 26 ; XXXII, en. II,
s. 1, 2, 29 ; XXXIV, s. 1, 1,
23 ; XXXVII, 6, 62 ; XXXIX,
5, 18 ; XLIV, 20, 68 ; L,
11, 24 ; LII, 1, 11 ; LIV,
3, 33 ; LV, 3, 24 ; LXVII,
25, 24 ; LXIX, 3, 3 et 35 ;
LXXV, 14, 23 ; LXXXVI, 3,
46 ; 5, 28 ; LXXXVII, 15,
3 ; LXXXVIII, s. 2, 3, 26 ;
XC, s. 1, 9, 6 ; s. 2, 5, 31 ;
XCI, 11, 6 ; C, 3, 40 ; CI,
s. 1, 8, 30 ; CIII, s. 3, 7,
16/20 ; CIX, 18, 51 ; CVIII,
28, 6 ; CXXII, 1, 24 ;
CXXIII, 1, 15 ; CXXX, 6,
54 ; CXXXVIII, 2, 39 ;
CXL, 3, 27 ; 7, 5 ; CXLVIII,
17, 47
9, 4-7 LXVII, 36, 10
9, 5 LVII, 16, 28 ; LXXV, 14,
23 sqq. ; LXXXV, 9, 7
9, 6 XLIV, 16, 17 ; LVII, 16, 28
9, 13-16 XXXVI, s. 2, 5, 7
9, 40 XCVI, 8, 17
10 XCVI, 2, 68
10, 3 sqq. XCVI, 12, 78
10, 9-16 CIII, s. 3, 2, 30 sqq.
10, 13 III, 7, 22 ; XIII, 4, 9 ;
XXX, en. II, s. 2, 5, 23 ;
XXXIV, s. 2, 15, 10 ;
LVIII, s. 1, 16, 5 ; LXXIII,

Actus Apostolorum :

16, 44 ; CXXIII, 5, 8 ;
CXLIX, 13, 17
10, 34 XCVI, 13, 60/64
10, 35 XCVI, 13, 60/64
10, 41 LXV, 6, 6
11, 1-18 XCVI, 13, 25/55
12, 7 XXXIII, s. 2, 22, 20
13, 46 XXXV, 8, 24 ; XLV, 6, 32 ;
10, 26 ; LXXXVIII, s. 1, 7,
29 ; CIII, s. 1, 11, 58
14, 13 XCVI, 12, 25
14, 14 XCVI, 12, 25
14, 21 LXVII, 24, 18
15, 9 XLIV, 25, 11 ; LXXXIV, 9,
74 ; LXXXVIII, s. 2, 7, 57 ;
CIX, 8, 25 ; CXVIII, s. 18,
3, 27 ; CXXIII, 2, 18
15, 39 XXXIII, s. 2, 19, 23
17, 18 XLV, 7, 10 ; LXXV, 9, 8 ;
LXXIX, 7, 3
17, 27 XCIX, 5, 87 ; CXXXVII, 2,
41
17, 28 XXXIV, s. 2, 6, 9 ; XCIX,
5, 87 ; CXXXVII, 2, 41
17, 32 LXXV, 9, 8
19, 19 LXI, 23, 33
19, 28 XLV, 7, 13
21, 11-13 XXXVI, s. 2, 6, 14/28
21, 39 XLVII, 6, 7
22, 3 CXLVII, 25, 31
22, 25 CXX, 10, 26
23, 3 XCV, 3, 20 ; CIII, s. 1, 6, 10
27, 41 CXXIII, 9, 32

Rom. :

1, 1 CXXII, 5, 51
1, 3 IX, 35, 28 ; XXXVII, 2, 3 ;
XLVI, 8, 3 ; L, 2, 8 ; LI, 1,
19 ; LIV, 3, 3 ; LV, 1, 22 ;
LVI, 3, 28 ; LXII, 1, 14 ;
LXVII, 15, 19 ; CVIII, 29,
14 ; CIX, 4, 15 ; CXVIII,
s. 32, 5, 13 ; CXXXIX, 3,
8 ; CXLIV, 2, 6
1, 4 LXVII, 15, 19
1, 14 LXXIII, 19, 51
1, 16 LXVIII, s. 2, 4, 16
1, 17 XXXII, en. II, s. 1, 4, 17 ;
9, 4 ; XXXIV, s. 1, 14, 7 ;
XXXVI, s. 1, 6, 15 sqq. ;
XXXIX, 6, 3 ; XXXIX, 17,
2/3 ; 27, 23 ; LIV, 12, 17 ;
LVII, 21, 27 ; LXXVII, 9,
7 ; XCHI, 29, 2 ; CIV, 7,
17 ; CIX, 8, 5 et 48 ;
CXVIII, s. 2, 2, 18 ; s. 3,
3, 11 ; s. 7, 1, 16 ; 2, 7 ;
CXXIV, 4, 31 ; CXXXI, 16,
3/4 ; CXLVI, 6, 32

- Rom. :
- 1, 20 XLI, 2, 22; 8, 16; XCIX, 6, 1; CIII, s. 1, 1, 11; 5, 30; CXLIV, 6, 16; CXLVIII, 15, 15
- 1, 21 XXXV, 10, 3, 18; 18, 7; CXII, 1, 30
- 1, 22 CXII, 1, 30
- 1, 21-29 LVII, 18, 2, 40
- 1, 22 XXXV, 10, 3, 18
- 1, 23 CV, 19, 7
- 1, 24 IX, 15, 30; XXVI, en. II, 7, 23; XXXV, 10, 3/18; 18, 7; LIV, 25, 7; LXXVII, 30, 27; LXXX, 17, 5; XCIII, 1, 45; CVI, 14, 26
- 1, 25 XIII, 7, 3; XXXI, en. II, 6, 33; CXIII, s. 2, 4, 17
- 1, 28 VI, 6, 24; 8, 6; IX, 17, 8; XIII, 2, 10; CV, 25, 11
- 1, 29 LXI, 14, 20
- 1, 30 LXI, 14, 20
- 1, 31 XXXIII, s. 1, 9, 19
- 2, 3-6 XCIII, 9, 61/68; C, 2, 2 sqq.
- 2, 4 LXXX, 20, 35; XCVIII, 6, 15; CII, 16, 13
- 2, 4-6 LXXX, 19, 16; XCIII, 7, 26
- 2, 5 VI, 3, 3; VII, 12, 21; XXXVI, s. 2, 2, 10; XLIX, 28, 6; CII, 16, 13 et 31; CVIII, 18, 11; CXLIV, 11, 20
- 2, 6 XLIV, 15, 15; CII, 16, 31; CVIII, 18, 11; CXLIV, 11, 20
- 2, 8 CXIII, s. 1, 5, 8; CXXXIII, 1, 9
- 2, 8-12 CXVIII, s. 25, 2, 11
- 2, 9 IV, 2, 5; LXXXII, 7, 23; CXVIII, s. 6, 2, 6; CXXXIII, 1, 9
- 2, 10 CXVIII, s. 6, 2, 6
- 2, 12 LXX, s. 1, 6, 28; LXXX, 7, 2; CXVIII, s. 24, 7, 12; s. 25, 1, 29; 3, 23
- 2, 14 CXVIII, s. 25, 4, 1
- 2, 15 V, 13, 20; IX, 9, 18; LVII, 1, 22; CXVIII, s. 24, 6, 12
- 2, 16 V, 13, 20
- 2, 17 CXVIII, s. 25, 2, 8
- 2, 21 XXXIV, s. 2, 2, 40
- 2, 21-27 LXX, s. 1, 19, 40
- 2, 22 XXXIV, s. 2, 2, 40
- 2, 24 XXXIV, s. 2, 10, 14; XLVII, 2, 4; LXX, s. 1, 17, 13
- 2, 28 XLVII, 11, 18
- Rom. :
- 2, 29 XLVII, 11, 18; LXXV, 1, 10
- 2, 41-47 CXLIV, 2, 14
- 3, 1 CXXXVII, 9, 16
- 3, 2 CVI, 13, 10; CXXXVII, 9, 16
- 3, 3 CXIII, s. 2, 9, 9
- 3, 4 LXXIV, 12, 13; XCI, 6, 14; CVIII, 2, 5
- 3, 9 CXVIII, s. 25, 2, 25
- 3, 12 LVIII, s. 2, 7, 16
- 3, 19 LXXX, 16, 3; CXVIII, s. 27, 3, 17
- 3, 20 CXVIII, s. 25, 5, 13; s. 28, 5, 6
- 3, 21 LXXVII, 7, 9 et 51; CXVIII, s. 21, 2, 20; s. 25, 5, 13; s. 27, 3, 17; s. 28, 5, 8
- 3, 22 LXV, 22, 35; CXVIII, s. 25, 2, 21
- 3, 23 V, 17, 4; XVIII, en. II, 2, 22; XXV, en. II, 12, 24; XXX, en. II, 6, 26; XLIV, 3, 23; LXV, 22, 35; CXVIII, s. 25, 5, 6; CXXXIV, 22, 61
- 3, 24 CXVIII, s. 22, 2, 12; s. 26, 1, 39
- 3, 25 XXXI, en. II, 7, 2; LXV, 14, 16
- 3, 27 CXVIII, s. 10, 5, 4; s. 22, 1, 17
- 3, 28 XXXI, en. II, 6, 1; LXVII, 41, 33
- 3, 29 LXVII, 41, 33; XCVI, 9, 14; 13, 64; CIV, 5, 12
- 4, 1 XXXI, en. II, 2, 5
- 4, 2 XXXI, en. II, 2, 5
- 4, 3 XXXI, en. II, 7, 5; 2, 28; CXXXVII, 6, 3; CXLVIII, 17, 21
- 4, 4 XXXI, en. II, 7, 5 et 25; XLIX, 31, 25; CII, s. 3, 8, 7
- 4, 5 VII, 5, 9; 10, 19; XXX, en. II, 6, 6; XXXI, en. II, 6, 25; 7, 28/35; 18, 21; 24, 3; XXXIII, s. 2, 26, 5; XXXIV, s. 1, 14, 8; XXXIX, 26, 43; L, 18, 19; LI, 17, 8; LXI, 13, 3; LXVII, 41, 10; LXX, s. 1, 4, 7; 16, 3; LXXVII, 8, 38; LXXXIV, 15, 9; LXXXVI, 6, 33; XCVIII, 8, 5; CI, s. 1, 1, 13; CIII, s. 3, 8, 7; s. 4, 14, 15; CVIII, 4, 11; CX, 3, 15; CXIII, s. 1, 12, 4; CXVIII,

Rom. :

s. 3, 3, 2 et 35 ; s. 7, 1, 26 ; CXL, 6, 23 ; CXLII, 5, 25
 4, 7 CXVIII, s. 3, 3, 8
 4, 9-17 CXIII, s. 1, 2, 6
 4, 13-16 CXVIII, s. 25, 1, 6
 4, 15 LXX, s. 1, 6, 36 ; LXXXV, 19, 4 ; CII, 15, 38 ; CXVIII, s. 24, 7, 8 ; s. 25, 1, 6 ; 4, 9
 4, 16 CXVIII, s. 17, 1, 22
 4, 17 CIV, II, 25 ; CXVIII, s. 13, 1, 26
 4, 25 LVI, 7, 6 ; XC, s. 2, 8, 17 ; CII, 6, 68 ; CXVII, 7, 10 ; CXX, 6, 37 ; CXXXVII, 6, 13
 4, 26 CXLIII, 13, 1
 4, 27 CXLIII, 13, 1
 5, 3 IV, 2, 6 ; IX, 2, 4 ; XLII, 5, 44 ; LXX, s. 1, 7, 5 ; CXVII, 10, 5 ; CXXXVI, 5, 31
 5, 3-5 XXXI, en. II, 25, 51 ; XXXVI, s. 2, 6, 2 ; 9, 13/17 ; LVI, 15, 10 ; LVII, 22, 5 ; LIX, 10, 51/59 ; LX, 4, 25 ; CXXXVIII, 20, 36 ; CXXXIX, 14, 50
 5, 4 XLII, 5, 44
 5, 5 IV, 2, 6 et 29 ; LXVII, 11, 42 ; 18, 23 ; LXVII, 24, 36 ; LXX, s. 1, 7, 5 ; 20, 8 ; LXXI, 3, 30 ; 15, 31/14 ; LXXVII, 7, 6 ; LXXVII, 10, 61 ; LXXXVI, 1, 25 ; XCVI, 20, 16 ; CIII, s. 1, 9, 23 ; 10, 7/8 ; s. 2, 3, 5 ; CXVIII, s. 10, 6, 28 ; s. 14, 2, 2 et 28 ; 4, 7 ; s. 21, 8, 15 ; s. 22, 1, 20/21 ; s. 24, 4, 14 ; s. 26, 8, 3 ; s. 27, 3, 25 ; CXXXIII, 1, 11 ; CXLIII, 2, 33 ; 7, 28 ; CXLVII, 14, 10 ; CL, 1, 45
 5, 6 XXVI, en. II, 10, 25 ; XLIV, 3, 25 ; XLIX, 31, 10 ; XCVI, 17, 38 ; CIII, s. 1, 5, 2 ; CX, 5, 5 ; CXIII, s. 1, 12, 5 ; CXLVIII, 8, 29
 5, 6-9 LXXXV, 2, 8
 5, 8 VII, 10, 26/28 ; LXVII, 37, 5 ; CXIV, 2, 16 ; CXVIII, s. 6, 3, 8 ; CXLVI, 4, 5 et 38
 5, 9 V, 17, 14
 5, 10 V, 17, 14 ; LXVII, 32, 31 ; LXXI, 1, 10
 5, 12 XXXIV, s. 2, 3, 39 ; L, 10, 50 ; LXX, s. 1, 2, 72 ;

Rom. :

LXXXIX, 9, 18 ; CXVIII, s. 5, 3, 15
 5, 14 VI, 2, 17, XL, 10, 15 ; CIII, s. 4, 6, 27 ; CXVIII, s. 25, 5, 3 ; CXXXVIII, 2, 20
 5, 17 LXXI, 7, 37
 5, 19 LXI, 7, 36 ; LXXI, 6, 20
 5, 20 LVIII, s. 2, 6, 13 ; LXVII, 11, 32 ; LXVII, 11, 50 ; 24, 34 ; 31, 51 ; LXXXIII, 10, 62 ; 14, 9/10 ; CII, 15, 32 ; CX, 3, 11 ; CXVIII, s. 11, 4, 9 ; s. 25, 1, 18 ; s. 26, 7, 24
 6 XXI, en. I, 1, 8
 6, 6 XXXVII, 27, 12 ; XL, 6, 45 ; LVIII, s. 1, 2, 31 ; LXII, 2, 28 ; LXVIII, s. 2, 11, 26 ; LXX, s. 1, 11, 22 ; CXL, 5, 10 ; CXLII, 9, 8
 6, 9 XXI, en. I, 1, 4 ; en. II, 1, 5 ; LVII, 3, 47 ; LXVIII, s. 2, 11, 42 ; LXXI, 8, 39/40 ; LXXI, 17, 4 ; LXXXVII, 5, 31 ; LXXXVIII, s. 2, 10, 2 ; XC, s. 2, 5, 32 ; XCVI, 11, 10 ; CII, 10, 22 ; CXX, 6, 64 ; CXXVI, 7, 37 ; CXXX, 4, 18 ; CXXXI, 15, 5 ; CL, 4, 14
 6, 12 IX, 8, 31 ; XXXV, 6, 8 ; XLI, 9, 14 ; L, 3, 37 ; LXIII, 9, 12 ; LXVII, 21, 12 ; LXXV, 5, 7 ; CXVIII, s. 3, 1, 25 ; s. 7, 2, 29
 6, 13 XLI, 9, 14 ; LXVII, 21, 12
 6, 18 LXVII, 26, 13
 6, 20 LXV, 14, 21
 6, 20-22 CXV, 6, 14
 6, 21 VI, 13, 27 ; XXX, en. II, 5, 9 ; LVII, 10, 7 ; LXIX, 4, 54 ; LXX, s. 1, 3, 3 ; LXXXV, 23, 25 ; CXXXV, 3, 24
 6, 23 XXXI, en. II, 7, 14
 7, 7 CXVIII, s. 3, 2, 7 ; s. 8, 3, 9 et 20 ; LXXXIII, 10, 57
 7, 8 LXXVII, 7, 36 ; LXXXIII, 10, 57 ; CXVIII, s. 16, 2, 2/4
 7, 9 LXXVII, 7, 36
 7, 9-10 CXVIII, s. 7, 2, 10
 7, 12 LXVII, 24, 29 ; CXVIII, s. 27, 4, 8 ; CXXXIX, 3, 12
 7, 13 LXXVII, 7, 36 ; CXVIII, s. 4, 2, 22
 7, 14 CXXV, 2, 52
 7, 15-17 CXVIII, s. 2, 2, 30/38

- Rom. :
- 7, 17 CXVIII, s. 3, 1, 9
- 7, 20 CXVIII, s. 3, 1, 9
- 7, 22 XXVI, 6, 6; XLII, 7, 2
- 7, 22-25 xxx, en. II, 6, 38; XLIV, 7, 11/15; LXX, s. 1, 2, 60/66; LXXXIII, 9, 11 sqq; LXXXIV, 4, 47 sqq.; CXXXIV, 12, 23; CXL, 15, 4; CXLVI, 6, 15
- 7, 23 xxx, en. II, 13, 35; xxxi, en. II, 17, 19; LXIX, 7, 14; LXX, s. 1, 5, 36; s. 2, 1, 39; LXXXIII, 10, 39; CXL, 17, 26
- 7, 23-25 xxxv, 6, 30; CII, 15, 23; CXXXIX, 11, 27; CXLVII, 26, 9
- 7, 24 III, 8, 9; xxxi, en. II, 17, 19; xxxvi, s. 1, 6, 5; LVII, 4, 22; LXX, s. 1, 2, 85, 6, 3; LXXV, 4, 16/29; LXXXIII, 11, 7; CVI, 6, 9; CIX, 8, 18/20; CXIV, 4, 15; CXL, 16, 13
- 7, 25 III, 8, 9; IO, 16; IV, 6, 8; VI, 7, 14; xxxv, 6, 17; xxxvi, s. 1, 6, 5; XLII, 7, 2; LXX, s. 1, 6, 3; LXXV, 4, 16/26; 5, 13; CIX, 8, 12/20; CXXXVII, 13, 17
- 8, 3 XXXIV, s. 2, 3, 32; XLIX, 5, 18; LXVII, 11, 28; LXVIII, s. 1, 15, 6; LXXXVII, 5, 3; CXVIII, s. 26, 4, 23
- 8, 4 LXVII, 11, 39
- 8, 6 XVII, 47, 2; LXXIX, 14, 27/28
- 8, 8-II CXIV, 8, 14/23
- 8, 10 XXVI, 6, 5; xxxix, 20, 36; XL, 3, 9; L, 10, 40; LXX, s. 2, 10, 54; LXXV, 5, 20; LXXXIV, 10, 52; LXXXV, 17, 27; CXVIII, s. 24, 4, 11; CXXVII, 16, 29; CXLIII, 6, 45; CXLV, 3, 10; CXLVI, 6, 26
- 8, 11 XL, 3, 9; LXX, s. 2, 10, 54; LXXV, 5, 20; CXXVII, 16, 29; CXLVI, 6, 26
- 8, 14 CXVIII, s. 14, 2, 39; s. 22, 1, 21; s. 27, 4, 11
- 8, 15 LXXXVIII, 3, 24; CVI, 1, 18; CXVIII, s. 12, 3, 17; s. 14, 2, 30
- 8, 18 XXXVI, s. 11, 8, 16; XLVIII, s. 11, 9, 23
- 8, 20 CXVIII, s. 12, 1, 9 et 24; s. 17, 5, 7
- Rom. :
- 8, 20-25 CXXV, 2, 5 sqq.
- 8, 21 CXVIII, s. 12, 1, 47
- 8, 23 XXXVII, 5, 22 et 32; XLI, 11, 8
- 8, 23-25 LXX, s. 2, 10, 41 sqq.
- 8, 23 CXIV, 8, 31; CXVIII, s. 24, 4, 11; CXXXIV, 18, 16/20; CXXXVII, 13, 17; CXL, 16, 15
- 8, 23-25 xxxi, en. II, 20, 9/19; L, 19, 44; LXXXIX, 10, 29; CXVIII, s. 12, 1, 30
- 8, 24 V, 4, 9; XXXVII, 5, 27; XXXVIII, 13, 7; XLI, 10, 39; 11, 14; LX, 4, 32; LXI, 13, 29; LXVII, 29, 10; LXX, s. 1, 8, 9; LXXVII, 31, 11; LXXXIV, 9, 38; LXXXVII, 15, 38; XCI, 1, 13; CXIII, s. 2, 8, 1; CXIV, 7, 7; CXXII, 1, 39; CXXXVII, 5, 16; CXXXIX, 10, 4; CXLIV, 23, 7
- 8, 25 IV, 2, 33; 9, 40; IX, 33, 6; XVII, 12, 5; XXXVII, 5, 27; 15, 33; XXXVIII, 13, 7; XLI, 10, 39; LX, 4, 32; LXI, 11, 20; LXVII, 24, 14; 36, 49; LXXXIV, 9, 38; LXXXVII, 15, 38; XCI, 1, 13; CIV, 3, 28; CXVIII, s. 15, 2, 23; s. 20, 1, 53; CXXVII, 5, 16; CXXXIX, 10, 4; CXLII, 14, 11; CXLIV, 23, 7
- 8, 26 LIII, 5, 35; LIX, 7, 6; CXLVI, 1, 32
- 8, 28 LXXXII, 14, 22; CXXIV, 9, 7
- 8, 29 VII, 1, 26; LXVIII, s. 2, 13, 6; LXXXIII, 1, 20; CXVIII, s. 8, 1, 44
- 8, 29-31 LXXXVIII, s. 2, 4, 18
- 8, 30 V, 17, 5; LXI, 13, 5; CXLVII, 24, 1; CXLVII, 24, 44; CL, 3, 12
- 8, 31 V, 17, 12; XXXIV, s. 1, 2, 2; XLV, 11, 10; LXI, 14, 24; LXXVII, 31, 12; LXXXII, 4, 5; LXXXII, 14, 22; CXLIII, 10, 14
- 8, 32 XXXVII, 23, 14; XLV, 11, 10; LX, 4, 10; LXI, 22, 54; LXV, 7, 35; LXVII, 37, 6; LXVIII, s. 1, 10, 20; LXX, s. 2, 10, 10; XCHII 28, 25; CXIV, 2, 9; CXVIII, s. 6, 3, 16; CXXII,

Rom. :

- 10, 10; CXLIII, 10, 14;
 CXLIV, 17, 23
 8, 33 V, 17, 12; CXVII, 3, 21
 8, 34 II, 7, 3; XIX, 7, 8; XXIII,
 9, 8; XXVI, en. II, 2, 9;
 XXIX, en. II, 1, 36;
 XXXVI, s. 2, 20, 52;
 XXXVII, 27, 3; LIV, 18,
 13; LXXXV, 5, 14; 24, 32;
 LXXXVIII, s. 2, 3, 17;
 XCIV, 6, 39; CI, s. 1, 8,
 55; CIX, 18, 20
 8, 35 III, 9, 20; VII, 14, 18;
 XXXVI, s. 2, 6, II; LXII,
 18, 6; CX, 7, 5/6
 8, 36 XLIII, 1, 10
 8, 38 VII, 14, 18
 8, 39 VII, 14, 18; XXIII, 10, 7
 9, 2-4 LXXXVII, 3, 42
 9, 4 LXI, 4, 50/54; CXLI, II,
 22; CXLII, 3, 49
 9, 5 LXI, 4, 50/54; XLVI, 8,
 5/8; LXVII, 2, 2; 36, 26;
 LXX, s. 1, 12, 13; LXXV,
 1, 107; LXXXI, 2, 24/28;
 CXLIV, 2, 17; CXLV, 9,
 32; CXLVII, 13, 17
 9, 6 CXIII, s. 2, 9, 10
 9, 6-8 LXXIII, 1, 24
 9, 7 LXXXIV, 4, 22; CXIII,
 s. 2, 9, 10; CXVIII, s. 10,
 3, 6
 9, 8 LXXI, 19, 9; LXXVII, 44,
 40; LXXXVIII, 2, 19, CXVIII,
 s. 13, 1, 14; s. 16, 2, 27
 9, 9 CXVIII, s. 16, 2, 27
 9, 10-13 CXXXVI, 18, 4 sqq.
 9, 12 CXXXIV, 8, 10
 9, 12-13 CXVIII, s. 28, 4, II
 9, 13 LVII, 5, 9; LXXXI, 1, 32;
 CXIII, s. 1, 1, 25/26;
 CXXVI, 8, 28
 9, 14 XXX, en. II, s. 2, 13, 30;
 LXI, 16, 6; 21, 5;
 LXVIII, s. 2, 12, 6;
 CX, 3, 23
 9, 16 CV, 36, 41; CXVIII, s. 10,
 6, 10; s. 11, 6, 2
 9, 18 CX, 3, 23
 9, 20 LXI, 20, 15; XCIII, 23,
 26; CX, 3, 26/27
 9, 21 LVIII, s. 2, 2, 44; LXXXI,
 2, 38; XCIII, 23, 26,
 9, 21-23 LVIII, s. 1, 20, 5
 9, 22 LXI, 20, 15; CV, 31, 1;
 CXVIII, s. 15, 5, 6
 9, 23 LVIII, s. 1, 6, 19; LXI,
 20, 15; CV, 36, 1; CVIII,
 23, 11; CXVIII, s. 15, 5, 6

Rom. :

- 9, 24 LVIII, s. 2, 7, 9
 9, 25 LVIII, s. 2, 7, 5
 9, 27 XXXIII, s. 1, 7, 14; XLVII,
 3, 21; LXXXIII, 1, 37; 23,
 16; LXXXIX, 3, 12; XCIV,
 7, 49; CXIII, s. 2, 9, 12;
 CXXXI, 17, 25
 9, 29 CXIII, s. 2, 9, 12
 9, 30 XIX, 9, 9
 9, 30-32 CXVIII, s. 22, 1, 29
 9, 31 LXXVII, 9, 2
 9, 32 XIX, 9, 4; XXX, en. II, 6,
 9; XLVII, 2, 34; LVIII,
 s. 1, 7, 30; 10, 26;
 CXVIII, s. 22, 2, 11
 10, 2 XXX, en. II, 6, 12; LXX,
 s. 1, 1, 13/17; LXXXVIII,
 s. 1, 17, 17; CXVIII, s. 22,
 2, 4; CXLII, 5, 10 et 18;
 17, 20
 10, 3 XVII, 28, 4; XIX, 9, 5;
 XXVII, 8, 1; XXVIII, 6, 9;
 XXX, en. II, 6, 12; 13,
 44; XXXVIII, 18, 19;
 XLVI, 6, 11; LVIII, s. 1,
 7, 63; LXX, s. 1, 1, 13/17;
 4, 2; 18, 18; 19, 14;
 LXXI, 3, 38; LXXXIII, 18,
 14; LXXVII, 7, 52;
 LXXXVIII, s. 1, 17, 17;
 CVI, 10, 8; CXVIII, s. 10,
 5, 10; s. 15, 8, 5; s. 22,
 2, 4; s. 26, 7, 15; s. 28,
 5, 1; CXXIV, 6, 9; CXLII,
 10, 12; 13, 4/5; 17, 20
 10, 4 IV, 1, 1; XII, 1, 1; XIII,
 1, 2; XXX, en. II, 1, 5;
 XXXVIII, 14, 6; XLV,
 1, 23; LIV, 1, 3; LV, 1,
 12; LVI, 2, 2; LIX, 2, 1;
 LX, 1, 8; LXIV, 6, 72;
 LXV, 1, 4; LXVII, 1, 5;
 LXVII, 23, 52; LXXXIII, 4,
 8; 6, 7; LXXVI, 1, 3;
 LXXVII, 7, 5/6; LXXXIX, 1,
 12; LXXXIV, 2, 2; XCVI,
 2, 10; CXVIII, s. 22, 2,
 11; CXXXIX, 3, 2
 10, 8 CIV, 7, 37; CXVIII, s. 5,
 2, 32; CXXIII, 2, 34
 10, 9 CI, s. 2, 7, 20; CXVIII,
 s. 13, 2, 21; CXX, 6, 40
 10, 10 XXVI, 5, 5; XXX, en. II,
 s. 3, 7, 19; XXXI, 3, 2;
 XXXIV, s. 1, 14, 9; XXXIX,
 15, 18; LXVII, 36, 47;
 LXXX, en. II, 18/20; CI,
 s. 2, 7, 20; CVIII, 32, 24;
 CIX, 4, 35; CXVIII, s. 6,

Rom. :

- 1, 35 ; s. 13, 2, 21 ; s. 32, 6, 1 ; CXXXIV, 11, 38
 10, 13 CXVIII, s. 16, 2, 5
 10, 13-15 LXXXVII, 13, 17
 10, 14 XCVI, 10, 20 ; CXIV, 2, 10
 10, 15 LI, 9, 36 ; LIX, 11, 8 ;
 LXVII, 33, 9 ; LXXXVIII, 3,
 34 ; CXIV, 2, 10 ; CXL, 8,
 20
 10, 16 CXV, 1, 4
 10, 17 CXVIII, s. 18, 3, 31 ; s. 23,
 1, 43 ; s. 32, 4, 5
 10, 21 LXXVIII, 2, 54
 11, 1 XXV, en. II, 5, 22 ; LXXII,
 4, 20 ; LXXIII, 1, 35 ;
 LXXVII, 23, 24 ; LXXXVIII,
 2, 44 ; LXXXVIII, s. 1,
 3, 44 ; XCIV, 7, 3 et 43 ;
 XCV, 13, 4
 11, 2 LXXII, 4, 20 ; LXXVIII, 2,
 44 ; LXXXVIII, s. 1, 3, 44 ;
 XCIV, 7, 43
 11, 2-7 LXXVIII, 2, 64
 11, 3 XXV, en. II, 5, 22 ; XXX,
 en. II, s. 2, 7, 17
 11, 4 XXX, en. II, s. 2, 7, 17
 11, 5 LXXVII, 23, 24
 11, 6 LXVII, 12, 4
 11, 7 XCV, 13, 4
 11, 12 CXXXIV, 22, 45
 11, 14 LXXXVII, 10, 44
 11, 16-24 XCIV, 7, 17
 11, 17 XLVI, 13, 17 ; XLVII, 3,
 22 ; LI, 16, 8 ; LXXIII, 1,
 23 ; 21, 18 ; CXXXIV, 7,
 14 ; CXLVII, 28, 11
 11, 17-24 LXXII, 2, 7 et 20 ; CVI,
 13, 14
 11, 17-25 LXV, 5, 56 sqq.
 11, 18 CXXXIV, 7, 14
 11, 18-21 LXXIX, 9, 36
 11, 19 XCIV, 15, 28
 11, 20 LXVII, 12, 35 ; XCIV, 15,
 28 ; CVIII, 18, 75 ; CXVIII,
 s. 2, 1, 54
 11, 20-22 CIII, s. 1, 11, 45
 11, 21 LXI, 4, 49 ; LXXXVIII, s.
 2, 7, 21 ; CVIII, 18, 75
 11, 25 VII, 6, 8 ; XIII, 8, 4 ; IX,
 1, 29 ; XIX, 5, 8 ; XLV, 15,
 11 ; XLVI, 3, 5 ; LXV, 1,
 48 ; 5, 81/82 ; 10, 17 ;
 LXXIII, 13, 16 ; LXXIX,
 14, 5 ; LXXXI, 2, 33 ; 5, 6 ;
 LXXXVIII, s. 1, 8, 81 ; s. 2,
 8, 7 ; CIX, 11, 35 ; CXLVII,
 28, 28 ;
 11, 26 XLV, 15, 11 ; LXXIX, 14,
 5 ; CXXXVIII, 8, 81

Rom. :

- 11, 32 CXXXVIII, 9, 2
 11, 33 VII, 1, 35 ; LIII, 10, 47 ;
 CXVIII, s. 6, 1, 5
 11, 33-36 CXXXVIII, 8, 75
 11, 34 VII, 1, 35 ; LIII, 10, 47
 11, 34-36 XXXII, en. II, s. 1, 9, 23
 11, 35 LXXXIII, 16, 32
 11, 36 V, 3, 18
 12, 1 XXXII, 2, 2
 12, 2 XXXII, en. II, s. 2, 16, 21 ;
 CXVIII, s. 18, 3, 20 ; s. 19,
 1, 9
 12, 5 XLVIII, s. 2, 5, 15 ;
 CXLVII, 25, 19
 12, 11 L, 23, 11 ; LXV, 17, 36 ;
 XCI, 6, 24 ; XCVI, 20, 15 ;
 CIII, s. 1, 16, 10 ; CIV, 13,
 31 ; 35, 8
 12, 12 XXXI, en. II, 20, 6 et 7/8 ;
 LVII, 22, 4 ; LXVII, 6, 8 ;
 24, 21 ; LXXV, 15, 12 ;
 LXXXIII, 6, 13 sqq. ; XCI,
 2, 18 ; CIV, 35, 8 ;
 CXXVII, 5, 12 ; 10, 13 ;
 CXXXI, 16, 6 ; CXLV, 2, 20
 12, 13 LXXVIII, 14, 9
 12, 14 CIII, s. 4, 19, 8
 12, 15 XCIII, 9, 10
 12, 16 CXVIII, s. 2, 1, 44
 12, 17 LXI, 15, 71 ; LXXXVIII, 14,
 23 ; CVIII, 4, 17
 12, 19 CXXXVII, 15, 10
 12, 20 LXXVIII, 14, 59 ; CII, 13, 5
 12, 21 XXXVI, s. 2, 1, 37 ;
 LXXVIII, 14, 66
 13, 1 XXXII, en. II, s. 2, 12, 20 ;
 LXI, 21, 1 ; CIII, s. 4, 9,
 41 ; CXVIII, s. 31, 1, 18
 CXVIII, s. 31, 18
 13, 7 XXXIII, s. 2, 1, 6 ; LXXXIII,
 11, 23 ; CXVIII, s. 31, 1, 18
 13, 8 XXXI, en. II, 5, 11
 13, 9 XI, 3, 3 ; 4, 3 ; XVII, 11,
 3 ; XXXI, en. II, 5, 8 et 11 ;
 LXVII, 11, 41 ; 24, 35 ;
 LXX, s. 1, 20, 4/6 ; LXXIX,
 2, 23 ; LXXXIX, 17, 13 ;
 XCVIII, 3, 44 ; CIII, s. 1,
 9, 67 ; CXVIII, s. 11, 1,
 40 ; s. 13, 4, 10 ; s. 26,
 8, 6 ; CXL, 2, 21 ; CXLI,
 7, 15 ; CXLIII, 2, 32 ; 16,
 11
 13, 12 VII, 19, 39 ; LXXVI, 4, 48
 13, 13 LXII, 15, 19 ; CXVIII, s.
 21, 3, 3
 13, 14 CXVIII, s. 20, 3, 9
 14, 8 CXLIV, 5, 25/33
 14, 9 CXLIV, 5, 25/33

Rom. :

14, 10 XXXII, en. II, s. 2, 29, 17 ;
XCIII, 13, 24
14, 13 CXLIII, 12, 20
15, 1 XLVII, 1, 29 ; CI, s. 1, 6, 19
15, 4 LXVIII, s. 1, 13, 22
15, 5 CIII, s. 2, 11, 24
15, 8 LXXI, 9, 20 ; LXXXVIII, s.
1, 3, 38 ; LXXXVIII, s. 1,
3, 51 ; 9, 7 ; CVIII, 18, 22 ;
CXVIII, s. 3, 3, 27
15, 8-10 LXXVIII, 3, 36/40/44
15, 9 LXXI, 9, 20 ; LXXXVIII,
s. 1, 3, 51 ; 9, 7 ; CXVIII,
s. 3, 3, 27
15, 20 LXVII, 12, 15
15, 21 LXXIII, 12, 5
16, 18 CXV, 1, 11

I Cor. :

1, 10 XL, 9, 7 ; CIII, s. 2, 11, 26
1, 12 LXIX, 5, 47 ; LXXI, 5, 31 ;
LXXV, 8, 11/33 ; XCVII,
7, 22 ; CIII, s. 3, 5, 65/83
1, 13 XXX, en. II, s. 2, 12, 26 ;
XXXV, 9, 37 ; XLIV, 23, 34 ;
XLVI, 5, 15 ; LIV, 24, 23 ;
LXIX, 5, 47 ; LXXI, 5, 28 ;
LXXV, 8, 11/33 ; CIII, s. 3,
5, 65/83 ; CXVIII, s. 13,
2, 5 ; CXIX, 9, 57 ;
CXXIV, 6, 20
1, 20 LXXXII, 9, 12 ; LXXXVII,
10, 32 ; CXVIII, s. 4, 1, 17
1, 21 CIII, s. 1, 8, 29/34
1, 22-26 XXXIII, s. 2, 4, 9
1, 23 XLIV, 3, 43 ; LXXVI, 16,
25 ; CIII, s. 3, 25, 22 ;
CXXII, 5, 13
1, 24 IX, 15, 3 ; XVIII, en. II, 3,
23 ; XLVI, 10, 18 ; LXVII,
37, 3 ; LXXVI, 16, 25 ;
LXXXIII, 11, 16 ; XCVI, 5,
18 ; CIII, s. 3, 25, 22 ;
CXVIII, s. 18, 1, 18 ;
CXXII, 5, 13 ; CXLVII, 22,
32
1, 25 XLIV, 3, 43 ; 13, 18 ; LIX,
9, 43 ; LXVIII, s. 1, 10, 4 ;
CIX, 13, 12 ; 14, 25 ;
CXXVI, 5, 13
1, 26-28 LXV, 4, 4 ; CXLIX, 14, 20
1, 27 XXXVI, s. 2, 14, 9 ; LXV,
4, 51 ; LXXX, 9, 13 ;
LXXXVI, 8, 18
1, 28 XXVIII, 5, 4 ; LXV, 4, 51 ;
LXXXVI, 8, 18 ; LXXXVII,
13, 35/36 ; CXVIII, s. 28,
4, 13 ; CXL, 21, 32
1, 30 XL, 1, 90 ; CXVIII, s. 12,

I Cor. :

5, 22 ; s. 13, 1, 16 ;
CXVIII, s. 25, 6, 19
1, 31 VII, 4, 18 ; XXIII, 10, 9 ;
XXXI, en. II, 2, 9 ;
XXXVIII, 18, 46 ; XXXIX,
26, 40 ; XLVII, 4, 9 ; XLIX,
31, 14 ; LI, 7, 14 ; LXV, 4,
60/61 ; LXVII, 23, 28 ;
LXXVII, 10, 13 ; LXXVIII,
12, 9 ; LXXVIII, 17, 4 ;
LXXXVIII, s. 1, 8, 11 ; 16,
8 ; LXXXIX, 4, 11 ; CIII,
s. 3, 8, 5 ; CIV, 2, 14 ; CX,
3, 20 ; CXII, 1, 25 ; CXVIII,
s. 12, 5, 22 ; s. 13, 1, 16 ;
s. 15, 7, 9 ; s. 32, 3, 6
2, 2 LIII, 4, 14 ; CXIX, 2,
54/56 ; CXXX, 10, 2/3
2, 6 VIII, 5, 11 ; XLIV, 20, 61 ;
LXIV, 15, 18 ; LXXIII, 19,
9 ; CXX, 12, 30/31
2, 8 XXXVII, 11, 35 ; XLIV, 3,
4 ; XLVII, 1, 23 ; XLIX, 5,
5 ; LV, 5, 10 ; LVI, 4, 11 ;
LVIII, s. 1, 10, 88 ; LXV,
5, 48 ; LXVII, 5, 13 ;
LXVIII, s. 1, 10, 24 ; s. 2,
12, 13 ; LXX, s. 1, 12, 20 ;
LXXXI, 5, 3 ; LXXXVII, 6,
7 ; CIX, 3, 6 ; CXVIII, s. 13,
2, 11 ; CXXXVIII, 8, 71
2, 9 IX, 14, 34 ; XXXV, 5, 17 ;
LXXII, 31, 7 ; LXXV, 9, 10 ;
LXXXIII, 10, 26 ; LXXXV,
12, 32 ; LXXXVI, 1, 17 ;
9, 40 ; CXI, 7, 5 ; CXIX, 1,
14 ; CXXVII, 16, 22
2, 10 LI, 5, 43 ; CXII, 7, 20 ;
CXVIII, s. 2, 3, 25
2, 12 LII, 5, 33 ; LXXI, 3, 33
2, 13 LXXIII, 19, 9 ; CXX, 28/29
et 29/30 ; CXXVII, 1, 1
2, 14 XXXVIII, 3, 53 ; XLIX, 27,
25
2, 15 XLIX, 27, 25 ; CIII, s. 1,
16, 4 ; s. 3, 5, 34
3, 1 V, 7, 50 ; VIII, 5, 4 ;
XXXVI, s. 1, 1, 59 ;
XXXVIII, 3, 65 ; XLIX, 27,
27 ; LXIV, 15, 15 ; LXVI,
6, 26 ; LXXIII, 19, 11 ;
LXXVII, 17, 54 ; XCVII, 7,
9 ; CIII, s. 1, 16, 6 ; CV,
35, 14 ; CXIX, 2, 37 ;
CXXX, 10, 2
3, 1-3 VIII, 10, 48/54
3, 1-6 XCVII, 7, 22
3, 1-15 CIII, s. 3, 5, 65/83
3, 2 XXII, 5, 5 ; XXXVI, s. 1,
1. P. 3

I Cor. :

- 1, 59; xxxviii, 3, 65;
 XLIV, 20, 61; XLIX, 27,
 27; LIV, 24, 6; XCVII, 7,
 9; CXIX, 2, 51/52; CXXX,
 9, 20
 3, 4 xxxv, 9, 35; LXVI, 6, 26
 3, 6 xxxv, 9, 57; LXXV, 8, 33;
 XCIX, 13, 5; CXII, s. 2,
 12, 15; CXXIV, 6, 22;
 CXXXII, 4, 11; CXXXIV,
 16, 14
 3, 6-9 LXVI, 1, 22
 3, 7 XXI, en. II, 31, 10; xxxv,
 9, 57; LXXV, 8, 33;
 LXXXVII, 13, 25; CV, 36,
 3; CXVIII, s. 32, 4, 6
 3, 9 LXVI, 1, 17; XCIX, 13, 5;
 CXLV, 11, 22
 3, 9-11 CI, s. 1, 14, 11
 3, 10 CXVIII, s. 25, 3, 9
 3, 10-15 LXXX, 20, 7
 3, 11 VI, 3, 30; XXIX, en. II,
 9, 7; XLVII, 4, 7; LXXIX,
 12, 15; LXXXI, 5, 22;
 LXXXVI, 3, 14; XCII, 1,
 74; CIII, s. 1, 17, 27;
 s. 2, 5, 4; CXVIII, s. 21, 2,
 17; CXVIII, s. 25, 3, 9;
 s. 29, 9, 24; CXXI, 4, 20
 3, 12 XXIX, en. II, 9, 10;
 xxxvii, 3, 31
 3, 12-15 XXIX, en. II, 9, 19-30
 3, 13-15 I, 5, 15
 3, 15 xxxvii, 3, 31; CXVIII,
 s. 25, 3, 6
 3, 17 V, 8, 20; IX, 12, 14; X,
 7, 2; LXVII, 33, 15;
 LXXVIII, 4, 10; LXXXII,
 10, 5; XCIV, 6, 33; CXI,
 1, 47; CXXI, 4, 13; CXXII,
 4, 14; CXXXVI, 3, 3; CXXX,
 1, 9; CXXXVII, 4, 25
 4, 1 xxxv, 9, 52; CIII, s. 1,
 16, 17
 4, 3 xxxvi, s. 3, 19, 31; XLI,
 13, 37; CXLI, 8, 12/13;
 CXLVII, 13, 27
 4, 4 CXI, 2, 7; CXLI, 8, 12/13
 4, 5 XLIV, 33, 26; LV, 9, 5;
 LXXXVII, 13, 42; LXXXVIII,
 s. 1, 7, 37; C, 12, 16;
 CXI, 2, 7; CXVIII, 16, 26
 4, 7 III, 3, 16; xxv, en. II, 11,
 32; xxv, en. II, 12, 23;
 xxxi, en. II, 10, 18;
 xxxix, 20, 41; XL, 4, 34;
 XLVII, 4, 19; LI, 17, 9;
 LV, 7, 10; 19, 35; LVIII,
 s. 2, 11, 16; LXVII, 21,

I Cor. :

- 32; LXIX, 5, 35; LXX, s. 1,
 1, 24; LXX, s. 1, 4, 14;
 20, 18; LXXI, 3, 22;
 LXXXI, 2, 39; LXXXV, 4,
 29; LXXXVII, 13, 14; XCI,
 3, 3; 6, 30; XCV, 15, 46;
 CIII, s. 4, 12, 14; CVI, 11,
 12; CIX, 15, 11; CX, 3,
 21; CXVIII, s. 30, 3, 2/3;
 CXLVII, 13, 22
 4, 9 xxxviii, 15, 10; xxxix,
 9, 41
 4, 12 CXXV, 15, 27
 4, 13 LXXXVIII, s. 2, 12, 13
 4, 14 LXXVII, 11, 29/37; CXIII,
 s. 1, 8, 4
 4, 15 XLIV, 23, 23; LXXVII, 11,
 29/37; CI, s. 1, 8, 22;
 CXIII, s. 1, 8, 4; s. 2, 10, 11
 4, 16 xxxvi, s. 3, 2, 24; 20, 10;
 xxxix, 6, 12; CXIII, s. 2,
 10, 11
 4, 21 LXXXVIII, s. 2, 2, 28
 5, 7 xxxix, 13, 36
 5, 8 xxxix, 13, 38/41
 5, 13 CIII, s. 3, 7, 23
 6, 1 xxxvi, s. 2, 20, 148;
 CXVIII, s. 24, 3, 14
 6, 3 XLIX, 10, 22; LXXXV, 22,
 20; LXXXVI, 4, 16; XC,
 s. 1, 9, 34; C, 10, 7; CX,
 7, 4
 6, 7 LXXX, 21, 17; CXLV, 15, 14
 6, 8 xxxii, en. II, s. 2, 29, 19
 6, 9 xxxvi, s. 1, 2, 19
 6, 10 xxxvi, s. 1, 2, 19
 6, 11 LXXXV, 4, 23
 6, 13 L, 19, 35
 6, 15 CXLVI, 2, 31
 6, 17 xxxi, en. II, 25, 44;
 LXXXVII, 8, 53
 6, 20 CI, s. 2, 14, 24
 7, 3 CXXI, 10, 17; CXLIX, 15,
 49
 7, 5 CXL, 18, 62
 7, 7 CXXI, 10, 19
 7, 13 LXXX, 21, 8
 7, 15 xxxii, en. II, s. 2, 29, 15
 7, 25 CIII, s. 3, 4, 35; CXVIII,
 s. 7, 2, 6 et 31; CXLIX,
 15, 62
 7, 27 CXXI, 10, 17; CXLIX, 15,
 49
 7, 28 LXXXIII, 4, 12
 7, 29-32 XCV, 14, 28; CXLVII, 4, 13
 7, 30 LXXX, 21, 8; CXXXVIII,
 17, 23
 7, 31 CXXXII, 4, 27
 7, 32 CXXXII, 4, 27

I Cor. :

- 7, 34 XCIX, 13, 35
 7, 39 CXLIX, 15, 49
 7, 40 LXXV, 16, 37; LXXXIII, 8,
 51/52
 8, 1 CXVIII, s. 17, 2, 34;
 CXLII, 5, 15
 8, 2 LXIX, 8, 14; CXLVII, 24, 26
 8, 4 XCVI, 11, 28; CXXXV, 3,
 30
 8, 5 XCIV, 6, 5; CXXXIV, 9,
 25; CXXXV, 3, 45; 9, 34;
 CXLV, 12, 4
 8, 6 LXVII, 37, 1; XCIV, 6, 5;
 CXXXIV, 9, 25; CXXXV, 3,
 45; 9, 34; CXLV, 12, 4
 9, 7 CIII, s. 1, 11, 51; CXXXIV,
 16, 13; CXLVI, 18, 4
 9, 7-19 CIII, s. 3, 9, 4 sqq. et
 19 sqq.
 9, 9 VIII, 12, 31; LXV, 20, 18;
 CII, 12, 17; CXXVI, 11,
 25; CXXXIV, 16, 11;
 CXLV, 13, 34
 9, 10 CXXVI, 11, 25; CXXXIV,
 16, 11
 9, 11 LXXX, 4, 6; CII, 12, 13;
 CXII, 6, 12; CXXI, 9, 65;
 CXLVI, 16, 15
 9, 24 XXXIX, 11, 11
 9, 26 II, 8, 10; LVII, 7, 27 et
 30; LXXV, 18, 30; CXL,
 16, 1
 9, 27 II, 8, 10; XLIX, 23, 37;
 LXXV, 18, 30
 9, 28 LVII, 7, 27 et 30
 10, 1 LXXX, 8, 15
 10, 1-5 LXXVII, 2, 21/29
 10, 1-6 CXIII, s. 1, 3, 14
 10, 2 LXXX, 8, 15
 10, 4 XXVI, en. II, 11, 1; XXXIX,
 3, 27; XLIV, 6, 3; LV, 1,
 21; LX, 3, 31; LXVI, 10,
 23; LXX, s. 1, 5, 46;
 LXXVII, 13, 20; LXXX, 22,
 19; XCH, 4, 13; CII, 9,
 49; CIII, s. 1, 13, 17;
 CIII, s. 3, 6, 13; 20, 4;
 22, 45; CXIII, s. 1, 12, 3;
 CXXXVI, 21, 37; CXL, 19,
 15
 10, 5 CIV, 34, 17; CV, 2, 4;
 CXIII, s. 2, 9, 8
 10, 5-11 LXXVII, 3, 39 sqq.
 10, 6 LXXII, 4, 38; CXLVIII, 4,
 16
 10, 11 XXXIII, s. 1, 3, 7; LXI, 8,
 10; LXIV, 1, 19; LXVII,
 9, 42; LXXXIX, 1, 6; CVI,
 3, 27; CXIII, s. 1, 1, 12;

I Cor. :

- CXXXIV, 21, 7; CXLIII, 1,
 21
 10, 12 XLI, 12, 5; CVI, 14, 52
 10, 13 XXXII, s. 1, 9, 8; XLIX, 22,
 25; LXI, 20, 38; 22, 71;
 LXIX, 5, 25; LXXVII, 10,
 11; LXXIX, 6, 3; LXXXVIII
 s. 1, 10, 24; XCH, 27,
 14; XCIV, 9, 10; CXVIII,
 s. 15, 2, 27; CXX, 14,
 22/27; CXX, 14, 22/27
 10, 14 XXXIII, s. 1, 3, 7
 10, 15 CXX, 11, 39
 10, 17 LXVIII, s. 2, 6, 21;
 CXLVII, 7, 34; 25, 20
 10, 18 LXXXII, 5, 17
 10, 19 XCVI, 11, 26/30; CXIII,
 s. 2, 3, 26
 10, 20 XCV, 5, 41; XCVI, 11,
 26/30; CXIII, s. 2, 3, 26;
 CXVIII, s. 19, 3, 4;
 CXXXV, 3, 34
 10, 22 LI, 13, 12
 10, 31 CII, 2, 28; CXLVI, 2, 19;
 CXLVII, 4, 23
 10, 32 CXXI, 12, 37; CXLI, 7, 9
 10, 33 CXXI, 12, 31 et 37
 11, 1 LXXI, 5, 25
 11, 3 III, 10, 15; XLIV, 20, 13
 et 16; LVII, 10, 33;
 LXIV, 7, 22
 11, 19 VII, 15, 12; LIV, 22, 34;
 LXVII, 39, 13; CVI, 14, 63
 11, 29 XXXIX, 12, 35; CXLII, 16,
 27
 11, 30 CXLVII, 11, 21
 11, 31 CXVIII, s. 29, 6, 8
 12, 2 LXV, 21, 18
 12, 7 CIII, s. 3, 13, 15
 12, 7-9 LXVII, 17, 22
 12, 8 XXXII, en. II, s. 2, 21, 12;
 LXXXIII, 11, 12; CXXXV,
 8, 26; CXLIII, 3, 11
 12, 8-10 CXLVI, 10, 7
 12, 9 XXXII, en. II, s. 2, 21, 12
 12, 10 LXXXIII, 11, 12
 12, 11 LXVII, 16, 27; 21, 18;
 LXXVII, 32, 9; CXVIII,
 s. 18, 1, 22
 12, 22 XXX, en. II, 4, 24; XLVIII,
 s. 2, 5, 15; LXXII, 34, 4;
 CXLII, 3, 44
 12, 12-27 LXXXVII, 8, 27
 12, 15 CXXX, 6, 50/51
 12, 16 CXXX, 6, 50/51
 12, 17 XXXII, 15, 2; CXXX, 6, 7
 12, 21 CXXX, 6, 7
 12, 26 XXX, en. II, s. 2, 27, 1;
 CI, s. 1, 3, 14; CXXX, 6, 26

I Cor. :

- 12, 27 III, 9, 3; XXXIV, s. 2, 3, 4; XXXVI, s. 3, 4, 4; LVIII, s. 1, 2, 14; LXVII, 25, 20; LXXXIII, 16, 40; LXXXVI, 5, 22; CXXVII, 3, 10; CXXXVIII, 2, 11; CXL, 3, 28
- 12, 29 XXXII, en. II, s. 2, 21, 12; LXVII, 16, 27; 21, 18
- 12, 30 XXXII, en. II, s. 2, 21, 12; LXVII, 16, 27; 21, 18
- 12, 31 LXXI, 18, 24; CIII, s. 1, 9, 16; CXLII, 7, 18; CXLVI, 10, 19
- 13 LIV, 19, 29
- 13, 1 CIII, s. 1, 9, 18; CXXI, 10, 23/28
- 13, 1-3 CXLII, 7, 20; CXLVI, 10, 20
- 13, 2 XXXI, en. II, 6, 15
- 13, 3 XLIII, 21, 11; XLVII, 13, 16; LIX, 9, 7; LXXI, 3, 25/29; LXXXVII, 1, 33; CXVIII, s. 21, 8, 13; s. 30, 7, 5; s. 31, 7, 6; CXXI, 10, 23/28
- 13, 4 LXV, 6, 40; LXXI, 3, 25/29; CXVIII, s. 12, 5, 8
- 13, 8-10 CIII, s. 3, 3, 4
- 13, 9 XCIII, 6, 14/16; CXVIII, s. 6, 1, 10
- 13, 12 XXXIII, s. 1, 10, 21; XXXV, 14, 7; XLIII, 5, 15; LVI, 17, 43; LXV, 12, 25; LXXV, 5, 33; LXXXIII, 10, 30; XC, s. 2, 13, 10; XCIII, 23, 46; XCVII, 3, 19/20; XCIX, 6, 18; CIII, s. 1, 9, 64; CXVIII, s. 11, 3, 20; CXXIII, 2, 14; CXXX, 14, 35
- 13, 13 XXXI, en. II, 5, 37; CXIV, 2, 6
- 13, 15 XCI, 1, 30
- 13, 22 XLVIII, s. 1, 5, 23
- 14, 20 XLIV, 1, 27 et 32; XLVI, 2, 40; CXII, 1, 12; CXXX, 12, 43
- 15, 4 CI, s. 2, 14, 18
- 15, 6 XCIV, 7, 28; CI, s. 1, 14, 5; CXXXI, 17, 26; CXXXII, 2, 15
- 15, 9 LXVII, 12, 5; LXX, s. 1, 1, 29; LXXII, 4, 20 sqq.; LXXVIII, 2, 43; CXII, 6, 36
- 15, 10 XLIX, 9, 11; LXVI, 1, 28; LXVII, 4, 20; 12, 5 et 14; 23, 14; LXXII, 30, 28; LXXXIII, 16, 19; XC, s. 1, 9, 26; CII, 7, 10; CIII,

I Cor. :

- s. 2, 10, 15; s. 4, 14, 21; CXVIII, s. 13, 1, 29; CXXX, 7, 24;
- 15, 11 CIII, s. 2, 11, 32
- 15, 13 CXLII, 18, 26
- 15, 19 LVII, 10, 14; CXXXVIII, 16, 17; CXLVII, 3, 14
- 15, 21 LXVIII, s. 1, 2, 5
- 15, 22 XXXV, 12, 35; L, 10, 48; LXI, 7, 39; LXVIII, s. 1, 2, 5; LXX, s. 1, 2, 78; LXXI, 1, 26/29; LXXXIV, 7, 24
- 15, 23 LXVII, 24, 12
- 15, 24 LXVII, 24, 12
- 15, 26 LI, 2, 20; LXIV, 4, 33; LXXI, 10, 18; LXXV, 5, 12; LXXI, 1, 26/29; CII, 8, 5; CXXVII, 16, 41; CXLVIII, 4, 21
- 15, 27 VIII, 12, 3
- 15, 28 XXIX, 13, 7; LXXXIV, 10, 69; LXXXVI, 9, 12; LXXXVII, 15, 43; CI, s. 2, 10, 25; CV, 34, 10; CXVIII, s. 13, 4, 18; s. 22, 2, 31; CXXIV, 8, 23
- 15, 32 LII, 3, 18; LXX, s. 1, 9, 12; CXXXVIII, 8, 19/20; CXLV, 19, 5
- 15, 32-34 CXXVIII, 4, 12
- 15, 33 X, 2, 12; LXV, 22, 17; LXXXV, 19, 23; CXLV, 19, 5
- 15, 41 CL, 7, 26
- 15, 42 CL, 7, 26
- 15, 44 XXVI, en. II, 4, 19
- 15, 45 XXXVII, 15, 19
- 15, 46 LXI, 7, 8; LXX, s. 2, 1, 32; CXVIII, s. 5, 2, 28
- 15, 46-49 LXXXIII, 2, 32; CXXXVI, 18, 17
- 15, 47 IX, 4, 9; CII, 21, 4
- 15, 47-49 LXX, s. 1, 2, 73
- 15, 49 VIII, 10, 13; IX, 4, 16; LIX, 2, 49; CXI, 1, 32; CXVIII, s. 5, 2, 27
- 15, 50 XXXVII, 13, 20; L, 19, 11; CXXXVI, 18, 40
- 15, 51 LIV, 20, 15; LVII, 20, 14; CXXXVI, 7, 22
- 15, 51-55 LXIV, 4, 10
- 15, 52 LXXXV, 23, 8; CI, s. 2, 14,
- 15, 52 LXXXV, 23, 8; CI, s. 2, 14, 16/18
- 15, 53 XXVI, en. II, 4, 16; XXXV, 6, 10; XXXVII, 5, 68; L, 19, 14; LV, 6, 35; LXXXVIII, 15, 13; LXXXIII,

I Cor. :

- 8, 65 ; xcvi, 17, 21 ; xcix, 8, 2 ; cii, 5, 23 ; cxxii, 12, 26 ; cxxvii, 16, 41 ; cxl, 16, 24 ; cxli, 6, 6 ; 13, 6 ; cxlv, 3, 23 ; cxlvii, 20, 18
 15, 53-55 LXXXIV, 10, 45
 15, 54 III, 10, 18 ; IV, 9, 38/40 ; xxvi, en. I, 4, 9, en. II, 14, 4 ; xxix, en. II, 12, 7 ; xxxiii, s. 2, 8, 34 ; 9, 19 ; L, 19, 37 ; 23, 14 ; LV, 6, 35 ; LXIII, 9, 16 ; LXV, 18, 13 ; LXXXIII, 8, 65 ; CII, 5, 23 ; 8, 5 ; CXIV, 8, 32 ; CXXII, 12, 26 ; CXXVII, 16, 41 ; CXLIII, 9, 4 ; CXLVI, 6, 6 ; CXLVIII, 4, 21
 15, 55 LI, 1, 35 ; CXXIII, 4, 11 ; CXXV, 14, 16 ; CXXVII, 16, 41 ; CXLIII, 9, 11 ; CXLVIII, 4, 21
 15, 56 VI, 6, 20
 15, 57 CXVIII, s. 7, 2, 26
 15, 58 XCII, 1, 68

II Cor. :

- 1, 8 CVI, 12, 38
 1, 9 LXIV, 10, 5 ; CVI, 12, 38 ; CXV, 4, 6
 1, 12 XVIII, en. II, 16, 8 ; XLIX, 9, 29 ; LIII, 8, 6 ; CXLIX, 11, 7
 1, 20 LXXI, 18, 2 ; LXXVII, 7, 20 ; CVII, 2, 24
 2, 13 CXXLI, 19, 6
 2, 14 XXI, en. II, 2, 5
 2, 14-16 XCII, 2, 22 sqq.
 2, 15 XXI, en. II, 2, 5 ; xxxvii, 9, 7 ; XLIV, 22, 9 ; LXXX, 14, 21 ; CXXXIV, 24, 30
 2, 16 VII, 15, 17 ; X, 10, 11 ; XVII, 15, 4 ; LXXVII, 30, 31 ; XCIII, 28, 48 ; CXXXIX, 14, 40
 3, 3 CXVIII, s. 11, 1, 14
 3, 6 XXXIII, s. 1, 7, 27 ; XLV, 1, 9 ; LXVII, 24, 33 ; LXX, s. 1, 19, 35 ; CXVIII, s. 11, 4, 3 ; s. 16, 2, 2 ; s. 25, 5, 24
 3, 6-16 LXIV, 6, 56/71
 3, 13 LXXVII, 7, 18 ; CXIII, s. 1, 7, 18 ; CXVIII, s. 26, 8, 10
 3, 14 CXXXVIII, 1, 12
 3, 16 VII, 1, 12 ; LXX, s. 2, 9, 29 ; LXXVII, 7, 18 ; LXXXIX, 17, 33
 3, 18 II, 5, 7

II Cor. :

- 4, 5 CIII, s. 3, 9, 61 ; CXLVI, 16, 38
 4, 7 XLVIII, s. 2, 9, 17 ; LXX, s. 1, 5, 39 ; XCIII, 23, 24 ; CIII, s. 3, 12, 43 ; CXLI, 1, 10
 4, 16 XXXVIII, 9, 14 ; LIX, 3, 25 ; CI, s. 2, 14, 11
 4, 17 XCIII, 23, 47 ; XCIII, 24, 51
 4, 18 IX, 14, 31 ; XVII, 26, 7 ; LVII, 10, 12 ; XCIII, 23, 47 ; 24, 51
 5, 1 LXVIII, s. 1, 3, 31 ; CXXI, 3, 35
 5, 1-4 XXX, en. II, 13, 19
 5, 2 CX, 1, 22 ; CXII, 7, 16
 5, 4 LXVIII, s. 1, 3, 31 ; LXXVIII, 15, 16
 5, 6 XXVI, en. II, 10, 21 ; XXXVII, 15, 31 ; XLI, 6, 27 ; 10, 1 ; XLVIII, s. 1, 5, 24 ; LXIV, 1, 42 ; LXX, s. 1, 8, 4 ; LXXXIII, 5, 14 ; LXXXV, 11, 8 ; LXXXIX, 15, 8 ; CXVIII, s. 2, 2, 16 ; s. 8, 1, 37 ; s. 10, 2, 15 ; CXXIII, 2, 21 ; CXLV, 6, 22 ; CXLVIII, 4, 18
 5, 6-9 CXIV, 8, 25/30
 5, 7 XVII, 12, 3 ; CXXII, 4, 15 ; CXXIII, 2, 21
 5, 10 XXXVI, s. 3, 13, 41 ; XCIII, 13, 24 ; XCVIII, 6, 41
 5, 11 XXXVIII, 21, 10
 5, 13 XXX, en. II, 2, 9 ; XLIV, 20, 59 ; CIII, s. 3, 7, 32 ; CXVII, 21, 9 ; XCIX, s. 17 et 27/29
 5, 14 CIII, s. 3, 7, 32 ; CXVII, 21, 9
 5, 15 LV, 14, 12 ; LIX, 2, 20 ; LX, 9, 41
 5, 17 XXXVIII, 9, 10 ; LXVI, 6, 18 ; LXXX, 6, 7 ; CI, s. 1, 19, 15 ; CIII, s. 3, 26, 7 ; s. 4, 3, 8 ; CXLII, 12, 23
 5, 17-20 LXXI, 6, 4 sqq.
 5, 18 CI, s. 1, 19, 15 ; CIII, s. 3, 26, 7
 5, 19 IX, 6, 8 ; XXXIV, s. 2, 5, 23 ; LIX, 8, 12 ; LXVII, 23, 35 ; LXVIII, s. 1, 8, 4 ; LXX, s. 1, 12, 11 ; LXXV, 1, 112 ; CXVIII, s. 4, 5, 14
 5, 20 LXVII, 40, 4 ; XCV, 14, 6
 5, 21 LXVII, 23, 5 ; CXVIII, s. 10, 3, 16 ; s. 17, 9, 11 ; CL, 4, 6

II Cor. :

- 6, 1 XLVII, 8, 21
 6, 2 XXXI, en. II, 17, 28/31 ;
 LXVIII, s. 1, 17, 10 ; CI,
 s. 1, 14, 9 ; CXIV, 3, 5 ;
 CXVIII, s. 26, 7, 10
 6, 7 XXXVIII, 15, 13 ; XCII,
 2, 29 ; XCIII, 28, 51
 6, 8 XXXVIII, 15, 13 ; XCII, 2,
 29 ; XCIII, 28, 51
 6, 9 XXXVIII, 21, 26
 6, 10 XLVIII, s. 1, 3, 36 ; s. 2, 5,
 26 ; LXVII, 6, 4 ; LXVII,
 24, 20 ; LXXVIII, 16, 7 ;
 XCII, 2, 39 ; CIII, s. 3, 16,
 33 ; CXVII, 10, 4 ; CXXVII,
 5, 9 ; CXXXVIII, 20, 26
 6, 11 CIII, s. 1, 16, 19 ; CXVIII,
 s. 14, 2, 4
 6, 14 CXIII, s. 1, 3, 3
 6, 16 CXVIII, s. 10, 6, 26
 7, 5 LV, 6, 41 ; CXLII, 4, 21
 8, 9 IX, 14, 8 ; XXXIX, 28, 8 ;
 XL, 1, 69 ; LXVIII, s. 1, 4,
 32 ; LXXXI, 3, 15/16 ; CI,
 s. 1, 1, 3 ; s. 2, 1, 2/3 ;
 CIII, s. 3, 11, 4 ; CVIII,
 19, 8
 8, 14 CXXI, 9, 70
 8, 15 CXXI, 9, 67
 9, 6 XXXVI, s. 3, 7, 11 ; CXI,
 3, 4 ; CXXV, 11, 8
 9, 7 XLII, 8, 14 ; 14, 42 ; CXI,
 5, 9
 10, 3 LXIV, 3, 11 ; XCVII, 7, 18 ;
 CXII, 5, 4 ; CXLI, 15, 29
 10, 4 CXII, 5, 4
 10, 10 XLIX, 27, 40
 10, 12 XXXIV, s. 2, 9, 19 ; CXVIII,
 s. 12, 4, 36 ; CXL, 13, 32
 10, 17 CXVIII, s. 25, 6, 19
 11, 2 XXXIX, 1, 25 ; XLIX, 9, 18 ;
 XC, s. 2, 9, 17 ; CXVIII,
 s. 28, 2, 12 sqq. ; CXLVII,
 10, 5
 11, 3 XVIII, en. II, 2, 5 ;
 XXXIX, 1, 25 ; XC, s. 2, 9,
 17 ; CXVIII, s. 28, 2, 12
 sqq. ; CXXVI, 3, 18
 11, 14 CXXXIV, 20, 26
 11, 23 XXXVI, s. 2, 16, 28/29
 11, 26 LV, 9, 20
 11, 27 XXXIII, s. 2, 17, 34 ;
 XXXVI, s. 3, 2, 7 ; LVI, 15,
 13/15
 11, 28 XCVIII, 13, 2
 11, 29 LIV, 8, 69 ; LV, 6, 47 ;
 LXIX, 2, 26 ; XCVIII, 13, 2 ;
 CI, s. 1, 4, 16 ; CXX, 12,
 69 ; CXLI, 19, 7

II Cor. :

- 12, 2 xxx, en. II, 2, 26
 12, 2-4 XXXVII, 12, 19 ; LXVII,
 36, 15
 12, 4 LXXVII, 17, 55 ; CIII, s. 3,
 7, 28 ; CXIX, 2, 22 ;
 CXXXIV, 9, 9
 12, 7 LXXXIX, 10, 35 ; CXII, 7,
 8 ; CXXX, 7, 32 et 60 ;
 14, 11
 12, 7-9 LIII, 5, 42 ; LXXXV, 9, 13 ;
 XC, s. 2, 6, 53 ; XCVIII, 13,
 15/28 ; CXLIV, 19, 16 ;
 CXLVI, 1, 35
 12, 7-10 LVIII, s. 11, 5, 42/48 ;
 XCVII, 6, 39
 12, 8 XXVI, en. II, 7, 25 ; CXXX,
 7, 60
 12, 8-10 XXXI, en. II, 10, 6
 12, 9 XXI, en. II, 4, 17 ; XXVI,
 en. II, 7, 25 ; XLV, 13, 42 ;
 LVII, 16, 33 ; LXVII, 12,
 34 et 37 ; LXXXIX, 10, 35 ;
 CXXX, 7, 60
 12, 10 XIX, 7, 12 ; XXXVIII, 18,
 46 ; LVII, 16, 33 ; LVIII,
 s. 1, 7, 28 ; LXX, s. 1, 14,
 57 ; s. 2, 11, 6 ; XCII, 6, 14
 12, 11 XXXVI, s. 3, 18, 8
 12, 15 XXXVI, s. 2, 6, 27
 12, 18 CXVIII, s. 2, 2, 14
 12, 31 CXVIII, s. 14, 4, 16
 13, 3 III, 6, 9 ; LXXIV, 6, 24 ;
 LXXXVII, 5, 8 ; LXXXVI, 3,
 41
 13, 4 LIII, 4, 17 ; LXIII, 13,
 21/22 ; LXVI, 5, 33 ;
 LXXIX, 3, 26 ; CI, s. 2, 7,
 10 ; CXX, 6, 63 ; CL, 4, 11
 13, 5 IV, 8, 38
 13, 13 LXVII, 36, 45
 Gal. :
 1, 8 LXXI, 5, 26 ; CIII, s. 2, 11,
 40 ; CVI, 14, 73
 1, 9 CIII, s. 2, 11, 40 ; s. 3, 6,
 8 ; CVI, 14, 73 ; CXV, 1, 16
 1, 10 CXXI, 12, 33
 1, 12 XLII, 5, 42
 1, 15 CXXXVIII, 18, 28
 1, 16 VII, 9, 29 ; CXXXVIII, 18,
 28
 1, 22 LXXVIII, 2, 36 ; CXLI, 7, 5
 1, 22-24 LXXVII, 44, 10
 1, 23 CXLI, 7, 5
 1, 24 CXLI, 7, 5
 2, 4 XL, 8, 12
 2, 9 XLVII, 14, 15 ; LXXIV, 6,
 17
 2, 19 CXVIII, s. 25, 6, 14

Gal. :

- 2, 20 IX, 5, 5; XXXIX, 27, 5;
XLIX, 31, 6; LXV, 7, 34;
LXVIII, s. 1, 10, 21; LXX,
s. 1, 19, 95; CXLII, 3, 40;
CXLIX, 13, 21
3, 5 CIV, 7, 6
3, 6 LXXXIV, 4, 36; CIV, 7, 6
3, 8 C, 3, 57
3, 10 XXXVII, 26, 11
3, 11 LXXXVIII, s. 2, 7, 56
3, 13 LVIII, s. 2, 5, 74; LXXXVII,
7, 19; CVIII, 27, 2
3, 15 LIV, 21, 9
3, 16 LIV, 21, 9; LXXI, 19, 6;
LXXXVIII, s. 1, 5, 4; 29,
4; C, 3, 57; CXLII, 3, 56;
CXLVII, 16, 22; CXLVII,
28, 20; CXLVIII, 17, 32/33
LXXXVIII, s. 2, 9, 8
3, 19 CIII, s. 4, 8, 20
3, 20 LXX, s. 1, 19, 31 et 70 et
79; LXXXIII, 10, 46; CVI,
10, 14; CXVIII, s. 27, 2,
19; CXXIX, 3, 14; CXLIII,
2, 5
3, 22 LXX, s. 1, 19, 31; LXXXIII,
10, 46; CVI, 10, 14;
CXVIII, s. 27, 3, 12;
CXLIII, 2, 5
3, 27 LXXXV, 4, 38; XCV, 2, 19;
CXXXI, 27, 6; CXLII, 3, 61
3, 28 XXVI, en. II, 23, 25
3, 29 LXXIII, 1, 31; LXXVII,
44, 42; LXXXII, 5, 15;
LXXXVIII, s. 1, 5, 8; 29,
4; C, 3, 57; CI, s. 2, 14,
42; CIV, 5, 7; CXIII, s. 1,
2, 5; 5, 1; CXXXIV, 7, 4;
CXLII, 3, 61
4, 4 XXXI, en. II, 17, 10/15;
LXVII, 33, 11; LXXII, 16,
5; CXIV, 3, 2; CXVIII,
s. 26, 7, 7; s. 29, 4, 12
4, 5 XXXI, en. II, 17, 10/15;
CI, s. 1, 14, 2
4, 6 LXXVIII, 3, 24; CXVIII,
s. 14, 2, 34
4, 7 CXXII, 5, 43
4, 9 LXII, 9, 12
4, 10 CXXVI, 2, 43
4, 14 XLIX, 11, 7
4, 19 XLIX, 27, 37; LII, 1, 15;
LVII, 5, 18; CI, s. 1, 8,
24; CXXVI, 8, 8; CXLVII,
14, 8
4, 21 XXXIII, s. 1, 3, 20
4, 22 CXIX, 7, 30
4, 24 LXVII, II, 15; CIII, s. 1,
13, 14; CXVIII, s. II, 1,

Gal. :

- 15; s. 21, 2, 22; s. 22, 2,
21
4, 25 LXVII, 12, 20; CX, 8, 2
4, 26 LXVII, 38, 2; LXXVIII, 4,
19; LXXXVI, 2, 36; CV,
22, 10; CX, 8, 2; CXV,
6, 11; CXXI, 3, 34; CXXV,
1, 5; CXLIX, 5, 5
4, 27 LXVIII, s. 1, 1, 9; LXXX,
8, 7; LXXXVIII, s. 2, 12,
4; CI, s. 2, 6, 30; 7, 31;
CXXXIV, 26, 6
4, 29 LXVII, 12, 20; CXIX, 7, 67
5, 2 CIII, s. 3, 7, 11
5, 4 XLIX, 31, 19
5, 6 XVII, 25, 2; XXXI, en. II,
5, 7; 6, 2; XXXII, en. II,
s. 1, 9, 4/5; LXVII, 41,
16; LXXVII, 9, 7; LXXXIX,
17, 21; XCIII, 29, 3;
CXVIII, s. 3, 3, 39; s. 5,
2, 33; s. 19, 4, 16; s. 21,
4, 4; s. 27, 3, 24
5, 13 XCIX, 7, 13; CIII, s. 3, 9,
49; CXV, 6, 13
5, 14 XXXI, en. II, 5, 8
5, 15 III, 7, 15; LXXIII, 16, 58;
C, 9, 9
5, 17 XXXVI, s. 1, 6, 4; LXX,
s. 2, 1, 42; CVI, 6, 11;
CXVIII, s. 8, 3, 10; 4, 37;
s. 10, 2, 32; s. 19, 3, 7;
7, 19; s. 22, 1, 14 et 19;
5, 10; CXXXIV, 12, 15;
CXL, 16, 9; CXLIII, 5, 2;
CXLVII, 20, 15
5, 18-21 CXLIII, 6, 15 sqq.
5, 21 LXXX, 20, 31; LXXXVIII,
s. 2, 4, 13
5, 22 LXXI, 18, 26
5, 24 CXVIII, s. 25, 6, 21
6, 1 XXXVII, 22, 15; LI, 13,
14; CXXIX, 4, 10
6, 2 XLI, 4, 14; CXXIX, 4, 2 et
39; 5, 35; CXXXII, 9, 20
6, 3 XXXVIII, 8, 16; LXXVII,
27, 10; CVI, 14, 28
6, 4 XXV, en. II, 8, 4; CXL,
13, 30; CXLVII, II, II
6, 8-10 CXXV, II, 4
6, 9 XXXVI, s. 3, 7, 5; CXI, 3, 3
6, 14 IX, 31, 5; XLIV, 3, 39;
LXVII, 23, 27; LXVIII, s. 2,
4, 19; LXX, s. 1, 19, 93;
CXVIII, s. 25, 6, 12;
CXXI, 12, 14; CXLIX, 8,
II
6, 16 LXVII, 12, 28
6, 17 LIV, 8, 28

Eph. :

- 1, 4 xxxii, en. II, s. 2, 14, 20 ;
 cxviii, s. 15, 4, 7
- 1, 22 lv, 3, 32 ; lviii, s. 1, 2, 15
- 1, 23 lv, 3, 32
- 1, 25 xxi, en. II, 3, 16
- 2 lviii, s. 2, 10, 1
- 2, 1-3 cxxxvi, 8, 6
- 2, 2 xxvi, en. II, 18, 18 ;
 lxvii, 16, 21 ; 27, 12 ;
 lxxi, 7, 33 ; lxxvii, 28,
 49 ; 30, 9 ; lxxxii, 8, 3 ;
 c, 12, 36 ; ciii, s. 3, 23,
 14 ; cv, 36, 11 ; cxvii,
 4, 10 ; cxviii, s. 16, 4, 5 ;
 cxli, 14, 6 ; cxlviii, 9, 18
- 2, 3 lvii, 20, 72 ; lxvii, 27,
 12 ; lxxxvii, 13, 10 ; ci,
 s. 1, 11, 5 ; cii, 17, 7 ;
 ciii, s. 1, 6, 14 ; cxliv,
 10, 16
- 2, 3-10 cxii, 6, 21
- 2, 5 xxxvii, 5, 17
- 2, 6 iii, 9, 18 ; lv, 3, 25
- 2, 8-10 xxx, en. II, s. 2, 13, 22 ;
 lxvii, 10, 20 ; lxxxiii, 20,
 4/7 ; lxxvii, 10, 63 ;
 cxxxvii, 18, 11 ; cxliv,
 10, 28
- 2, 9 lxx, s. 1, 19, 19 ; cx,
 3, 13 ; cxlii, 10, 24
- 2, 10 xviii, en. II, 3, 46 ; lxx,
 s. 1, 19, 19 ; lxxxix, 16,
 4/5 ; xci, 6, 5 ; ciii, s. 4,
 14, 13 ; cx, 3, 13 ; cxlii,
 10, 24
- 2, 12 xxviii, 8, 2
- 2, 13-22 cv, 36, 34
- 2, 14 xxxiii, s. 2, 19, 11/12 ;
 xlvi, 3, 11 ; lxxvi, 17,
 28 ; xciv, 8, 24 ; cxix, 9,
 62 ; cxxiv, 10, 17 ; cxxvi,
 2, 22
- 2, 14-16 lxxviii, 3, 21
- 2, 14-17 lxxi, 1, 12
- 2, 15 cxvii, 17, 3
- 2, 17 lxxxiv, 11, 17
- 2, 19 lxxxvi, 2, 38 ; cxviii,
 s. 8, 1, 54
- 2, 19-22 lxxxii, 5, 26 ; cxi, 1, 40
- 2, 20 v, 8, 22 ; xlvi, 5, 6 ;
 lxxxvi, 2, 28 et 38 ;
 lxxxvi, 5, 38 ; lxxxviii,
 s. 1, 3, 48 ; xciv, 12, 4 ;
 xcvi, 2, 3 et 80 ; ci, s. 1,
 16, 9
- 2, 20-22 cxxi, 4, 24 sqq.
- 3, 14 li, 12, 30
- 3, 14-19 ciii, s. 1, 14, 1/28
- 3, 16 ix, 12, 15

Eph. :

- 3, 16-19 li, 12, 30
- 3, 17 iv, 8, 35 ; ix, 15, 27 ;
 lxxiv, 4, 10 ; xc, s. 1, 8,
 14 ; cviii, 32, 22 ; cxx,
 7, 33 ; cxxii, 4, 19 ; cxl,
 7, 16 ; cxli, 2, 4
- 3, 18 viii, 5, 22
- 3, 19 viii, 5, 22 ; xviii, 34, 5 ;
 cxviii, s. 14, 4, 17
- 3, 20 xxxv, 5, 32 ; lxix, 8, 22 ;
 cxviii, s. 19, 2, 30 ;
 cxlvii, 22, 49
- 4, 2 xcv, 2, 31 ; xcix, 9, 8 ;
 cxliii, 2, 50
- 4, 3 xcv, 2, 31 ; xcix, 9, 8 ;
 cxliii, 2, 50
- 4, 7-10 lxvii, 25, 4
- 4, 10 lxvii, 42, 12 ; cxviii,
 s. 12, 1, 14
- 4, 10-12 lxvii, 21, 3 sqq.
- 4, 11 lxvii, 16, 25
- 4, 12 lxvii, 16, 25
- 4, 13 lxiv, 7, 20 ; ci, s. 1, 2, 26
- 4, 14 xlvi, 6, 27
- 4, 15 iii, 9, 5 ; xxxvi, s. 3, 4, 4 ;
 ci, s. 1, 2, 21
- 4, 16 iii, 9, 5 ; x, 7, 5
- 4, 17 xli, 2, 38 ; cxviii, s. 18,
 3, 21 et 45
- 4, 18 xli, 2, 38 ; cxxxviii, 26,
 13
- 4, 21 xxv, en. II, 1, 2
- 4, 22 vi, 2, 13 ; viii, 10, 17 ;
 ciii, s. 3, 26, 10
- 4, 23 cxviii, s. 18, 3, 18
- 4, 24 viii, 10, 17 ; xxv, en. II,
 1, 2 ; ciii, s. 3, 26, 10
- 4, 25 xxv, en. II, 1, 22
- 4, 26 vi, 8, 21 ; xxv, en. II,
 3, 5 ; xxx, en. II, s. 2, 4,
 8 ; lvii, 19, 5 ; ciii,
 s. 3, 19, 22
- 4, 26-28 xxv, en. II, 4, 32
- 4, 27 cxli, 3, 21
- 5, 2 xciii, 28, 28
- 5, 8 xxv, en. II, 11, 22 ; xxvi,
 en. II, 20, 5 ; xxx, en. II,
 s. 3, 2, 24 ; xxxiv, s. 1,
 4, 27 ; liv, 4, 38 ; lviii,
 s. 1, 6, 18 ; lix, 2, 6 ;
 lxi, 7, 44 ; lxxv, 15, 15 ;
 lxxiii, 16, 19 ; lxxxv, 4,
 42 ; lxxxvii, 12, 4 ;
 xciii, 6, 34 ; ciii, s. 1, 6,
 16 ; s. 2, 2, 8 ; cxi, 4, 4 ;
 cxii, 6, 20 ; cxvii, 4, 7 ;
 cxx, 4, 2 ; cxxxi, 27, 10 ;
 cxxxvi, 8, 25 ; cxxxix,
 4, 12 ; 14, 16 ; 18, 11 ;

Eph. :

- CXLI, 14, 30; CXLII, 16, 14; CXLIII, 4, 23
 5, 14 III, 9, 34; XLV, 12, 14; XLVIII, s. 2, 4, 7; LXII, 4, 20; LXX, s. 2, 3, 32; LXXV, 10, 23; CVI, 1, 22; CXXXI, 8, 3
 5, 19 LXIV, 3, 29; CX, 1, 5
 5, 20 CVI, 1, 22; CX, 1, 5
 5, 23 XXX, en. II, 3, 23; LXXXVIII, 5, 5; XC, s. 2, 1, 36; CV, 36, 53
 5, 24 CIII, s. 3, 4, 26
 5, 25 XCIII, 28, 28; CIII, s. 3, 4, 26
 5, 27 IX, 6, 9; XVII, 17, 2; XLIV, 22, 4; L, 12, 18; CIII, s. 1, 7, 2; CXXII, 1, 14; CXXXII, 9, 7; CXLVII, 23, 29
 5, 28 XLVIII, s. 1, 6, 38
 5, 29 XLVIII, s. 1, 6, 38; CXL, 16, 6
 5, 30 XXXVII, 6, 15; CXXVII, 3, 9
 5, 31 XXX, en. II, 4, 12; XXXIV, s. 2, 1, 8; XXXVII, 6, 36; LIV, 3, 27; LXI, 4, 6; LXVIII, s. 2, 1, 22; LXXI, 17, 24; LXXIV, 4, 18; XC, s. 2, 5, 19; CI, s. 1, 2, 13; CXVIII, s. 22, 3, 15; CXXXVIII, 2, 18; 21, 5; CL, 2, 40
 5, 32 XXX, en. II, 4, 12; XXXVII, 6, 36; XLIV, 3, 18; 12, 18; LIV, 3, 27; LXXI, 17, 24; LXXIV, 4, 18, XC, s. 2, 5, 19; CI, s. 1, 2, 13; CXVIII, s. 29, 9, 31; CXXXVIII, 2, 18; 21, 5; CXLII, 3, 67; CL, 2, 40
 5, 52 X, 10, 19
 6, 5 CXXIV, 7, 17/28
 6, 6 LXX, s. 1, 2, 41/46; CXXIV, 7, 17/28
 6, 7 LXX, s. 1, 2, 41/46
 6, 12 XXIX, en. II, 1, 50; XXX, en. II, s. 3, 2, 16 et 26; XXXIV, s. 1, 4, 9/12; LIV, 4, 23; LV, 4, 9; LXI, 13, 37; LXX, s. 1, 7, 21; LXXV, 4, 5; LXXVI, 7, 7; LXXXII, 8, 11; CIII, s. 3, 22, 7; CXVII, 4, 4; CXXXVI, 8, 16; CXXXIX, 4, 9; CXL, 14, 15; 15, 15/16; CXLII, 16, 9; CXLIII, 4, 3; CXLIII, 18, 9

Eph. :

- 6, 15 LIX, 11, 9
 6, 16 XXXIV, s. 1, 2, 13
 6, 17 XXXIV, s. 1, 2, 13; LVIII, s. 1, 16, 3
 6, 19 XXXI, en. II, 1, 7

Philipp. :

- 1, 17 XI, 7, 5; LI, 4, 30; CXV, 1, 6
 1, 18 XLIX, 23, 21; LI, 4, 30; CXV, 1, 25
 1, 21 CXXI, 13, 12
 1, 23 XXX, en. II, s. 2, 5, 7; XXI, en. II, 4, 7; XLIV, 32, 8; LIV, 8, 23 et 55; LXXVIII, 15, 11; LXXX, 21, 25; XCIII, 19, 54; C, 6, 22; CIII, s. 1, 8, 46; CXII, 5, 11; CXIV, 8, 3; CXXI, 13, 12; CXL, 18, 12; CXLV, 17, 44; CXLVII, 17, 24
 1, 24 XXX, en. II, s. 2, 5, 7; XLIV, 32, 8; LIV, 8, 55; XCIII, 19, 54; CXII, 5, 11; CXXI, 13, 12; CXLV, 17, 44; CXL, 18, 12
 2, 4 CXXI, 12, 30/31
 2, 5-8 LXXXV, 1, 33
 2, 6 XXX, en. II, 2, 15; XLIV, 12, 21; LXIII, 3, 8; 13, 16; LXV, 10, 6; LXVIII, s. 1, 4, 38; LXVIII, s. 1, 9, 44; LXXIV, 5, 24; LXXXV, 21, 17; XC, s. 2, 2, 27; CIX, 12, 21 et 70; CXXI, 5, 32; CXXX, 9, 44/45; CXXXVIII, 3, 5; 8, 44; 22, 17
 2, 6-8 XXXIII, s. 1, 6, 26; LVIII, s. 1, 10, 37; LXXXVIII, s. 1, 22, 4; CIII, s. 1, 5, 24/42
 2, 6-9 CXXVI, 5, 24 sqq.
 2, 7 XL, 1, 79; LXIII, 3, 8; 13, 16; LXV, 5, 43; LXVIII, s. 1, 4, 40 et 45; 9, 44; LXXIV, 5, 24; LXXXII, 2, 3 et 18; XC, s. 2, 2, 27; CI, s. 1, 2, 12; s. 2, 14, 44; CIII, s. 4, 8, 26; CIX, 6, 28; 12, 21 et 70; CXVIII, s. 22, 3, 30; CXXXVIII, 3, 5; 22, 17
 2, 8 XXXI, en. II, 18, 45; LVI, 8, 8; LXVIII, s. 1, 4, 40 et 45; LXXXVII, 7, 22
 2, 8-II CIX, 20, 22
 2, 9 LVI, 8, 8; CIX, 7, 39

Philipp. :

- 2, 10 CIX, 7, 39
 2, 12 LI, 13, 10; LXV, 5, 4/7;
 LXXXV, 16, 11; CII, 29,
 13; CIII, s. 4, 16, 8;
 CXVIII, s. 31, 8, 22;
 CXLII, 10, 35
 2, 13 LXV, 5, 4/7; LXVII, 24,
 32; LXXVII, 8, 24; 9, 8;
 LXXXV, 16, 11; LXXXIX,
 16, 7; CIII, s. 4, 16, 8;
 CV, 3, 13/29; CXVIII, s.
 11, 6, 4; s. 15, 9, 22;
 s. 16, 2, 18; s. 25, 6, 27;
 s. 29, 1, 51; s. 31, 8, 22;
 CXLII, 10, 35
 2, 14-16 XCIII, 3, 53; 29, 17
 2, 15 XCIII, 5, 2; CII, 29, 13;
 CXXXV, 8, 21; CXLVI, 9, 13
 2, 16 CXLVI, 9, 13
 2, 21 LI, 12, 17; LV, 14, 18;
 LX, 9, 33; LXI, 6, 39;
 XCIX, 12, 34/35; C, 10,
 11; CV, 34, 4; CXV, 1, 5;
 CXXI, 12, 30/31; CXXX,
 2, 6
 2, 22 CXXX, 2, 25/26
 2, 30 LXI, 11, 6
 3, 1 XC, s. 2, 1, 30
 3, 2 LXVII, 32, 5
 3, 5 LXVII, 12, 17 et 25; 36,
 2; LXXVII, 23, 27;
 CXLVII, 25, 39
 5, 6 CXLVII, 25, 39
 3, 8 LXXVII, 40, 5
 3, 9 LXV, 6, 36; CXVIII, s. 22,
 2, 7; s. 25, 6, 16; CXXIV,
 6, 5; CXLII, 5, 27
 3, 10 LXV, 6, 36; CL, 4, 12
 3, 12 XXXVIII, 8, 3; XXXIX, 3,
 31; CXLII, 6, 38
 3, 12-14 XXXVIII, 6, 3/20; LXIX,
 8, 13 sqq.
 3, 12-15 XXXVIII, 14, 12
 3, 13 IX, 4, 11; XXXIX, 3,
 31/35/38/40/42; LVII, 10,
 23; LXV, 22, 34; LXVI,
 10, 17; LXXII, 5, 26;
 LXXX, 14, 13; LXXXIII, 4,
 27; LXXXIX, 5, 9; CXIII,
 s. 1, 7, 10; CXVIII, s. 2,
 2, 19; CXXX, 14, 9;
 CXLVII, 12, 5
 3, 14 XXXVIII, 8, 3; XXXIX, 3,
 40/42 et 44; LXXII, 5, 26;
 LXXX, 14, 13; LXXXIII,
 4, 27; CXLIX, 8, 19
 3, 15 CXXX, 14, 29
 3, 16 CXVIII, s. 2, 2, 13
 3, 19 CLXV, 12, 12

Philipp. :

- 3, 20 XXXVIII, 10, 31; XLVIII,
 s. 2, 2, 30; LII, 5, 53;
 LXIV, 3, 10; XCIII, 5, 14;
 6, 40; 29, 14; XCVI, 10,
 13; CXII, 5, 10; CXIV, 8,
 5; CXVIII, s. 8, 2, 40; s.
 10, 1, 14; CXLII, 7, 21
 3, 21 CI, 2, 10; CXLII, 9, 6;
 CXLIV, 19, 34
 4, 5 XLVI, 7, 32
 4, 6 XLVI, 7, 32
 4, 7 CXXXI, 10, 12
 4, 10 XLIX, 11, 17
 4, 15 LXXX, 4, 5/6
 4, 17 XLIX, 11, 17; CII, 12, 22;
 CIII, s. 3, 10, 19; CVI,
 13, 53

Coloss. :

- 1, 13 LXXVII, 30, 43; CV, 36, 16
 1, 16 LXIV, 4, 22/23
 1, 18 XXXVI, s. 3, 4, 14; LI, 1,
 23; LVIII, s. 1, 2, 15;
 LXII, 2, 9; LXV, 1, 8
 1, 24 XXXVI, s. 3, 4, 14; XLI, 1,
 12; LII, 1, 16; LXI, 4, 13;
 LXXXVI, 5, 4; LXXXVII,
 15, 4/5; CXLII, 3, 34
 2, 3 XL, 2, 10; XLIX, 19, 15;
 LXI, 19, 12; CXVIII, s. 6,
 3, 5; CXXXV, 8, 9
 2, 9 LXVII, 23, 32
 2, 13 CXXXVIII, 2, 5
 2, 14 LXI, 22, 32; LXXXVIII,
 s. 1, 11, 21; CIII, s. 4,
 8, 27; CIX, en. II, 31/32;
 CXXXVIII, 2, 5
 2, 15 LXI, 22, 32
 2, 16 LXVII, 21, 51
 2, 17 LXVII, 21, 51
 2, 19 X, 7, 4
 2, 20 LXII, 2, 26
 3, 1 LXII, 2, 31; LXX, s. 2, 10,
 37; LXXVII, 8, 18; XCVI,
 10, 8; XCVII, 7, 6; CIII,
 s. 4, 11, 22; CXII, 5, 17;
 CXVIII, s. 12, 1, 17
 3, 1-3 XXXIX, 28, 56; CXXII, 1,
 33; CXLII, 7, 15
 3, 2 LXX, s. 2, 10, 37; XCVI,
 10, 8; XCVII, 7, 6; CIII,
 s. 4, 11, 22
 3, 3 XXVI, en. II, 10, 39;
 XXXVI, s. 1, 3; 29/33;
 XLIII, 5, 16; XLVIII, s. 2,
 3, 17; LIII, 2, 6; LXXVII,
 31, 10; CXVIII, s. 19, 1
 4; CXXI, 12, 16; CXXII,
 8, 31; 9, 26; CXXXIX, 17,

Coloss. :

- 12 ; CXLII, 15, 33 ; 17, 21 ;
 CXLVIII, 16, 31/36
 3, 4 XXXVI, s. 1, 3, 29/33 ;
 7, 19 ; XLIII, 5, 16 ;
 XLVIII, s. 2, 3, 17 ; LI, 13,
 31 ; LIII, 2, 6 ; CXVIII,
 s. 20, 1, 42 ; s. 31, 6, 11 ;
 CXXII, 9, 26 ; CXLVIII, 16,
 31/36
 3, 5 XXXIX, 8, 43 ; LIX, 2, 51 ;
 LXXIX, 14, 12/13
 3, 9 VI, 9, 4 ; LVII, 10, 35 ;
 LXI, 7, 42 ; LXXXIII, 1, 32
 3, 10 VI, 2, 26 ; 9, 4 ; LVII, 10,
 35 ; LXI, 7, 42 ; LXXXIII,
 1, 32
 4, 2-4 CXL, 1, 3
 4, 3 XXXVIII, 6, 43

I Thessal. :

- 2, 7 XLIX, 27, 31 ; CXXV, 15,
 27
 2, 9 CXXV, 15, 27
 3, 5 CXVIII, s. 26, 2, 13
 3, 8 XXX, en. II, s. 2, 5, 3
 4, 5 CXVIII, s. 10, 2, 23
 4, 12 III, 5, 11
 4, 15 CIII, s. 1, 11, 5 ; CXLIII,
 9, 7 ; 14, 3
 4, 16 LXVII, 20, 27 ; CIII, s. 1,
 11, 5
 5, 2 VI, 1, 12 ; CXX, 3, 37
 5, 3 VI, 13, 5
 5, 4 CXX, 3, 37
 5, 5 CXX, 3, 37
 5, 5-8 LXII, 15, 23 ; CXXXI, 8, 4
 5, 7 III, 9, 36
 5, 8 XXXIV, s. 1, 2, 25
 5, 17 XXXVII, 14, 7
 5, 19 LXXVI, 4, 38

II Thessal. :

- 2, 3 IX, 19, 7
 2, 3-II CV, 37, 29
 2, 4 IX, 23, 16 ; LXXXII, 3, 8/11
 2, 8 LXXXII, 3, 8/11
 3, 2 LIX, 8, 29 ; LXXXVII, 13,
 33 ; CIV, 7, 46 ; CXV, 1, 2 ;
 CXVIII, s. 8, 1, 39 ;
 CXXXIX, 1, 5
 3, 6 XXXVI, s. 2, 20, 156
 3, 8 CXXV, 15, 27
 3, 9 CXXV, 15, 27
 3, 14 LIV, 9, 13 ; C, 8, 47
 3, 15 LIV, 9, 13 ; C, 8, 47

I Timoth. :

- 1, 5 XXXI, en. II, 5, 45 ;
 LXXXIX, 17, 19 ; CII, 25,

I Timoth. :

- 23 ; CIII, s. 1, 13, 49 ; 19,
 33 ; CXVIII, s. 14, 4, 12 ;
 CXL, 2, 18 et 36
 1, 7 CXVIII, s. 22, 4, 42 ;
 CXIX, 9, 39
 1, 8 LIX, 10, 24 ; LXXXII, 7, 10
 1, 9 1, 2, 2 ; LXXVII, 7, 42 ;
 CXVIII, s. 11, 1, 4 ; 2, 7
 1, 13 XXXIX, 3, 34 ; XLV, 13, 46 ;
 L, 6, 20 ; LI, 17, 16 ; LV,
 12, 14 ; 14, 8/10 ; LVIII,
 s. 1, 12, 18 ; LXVII, 12,
 22 ; LXX, s. 1, 1, 31/39 ;
 LXXII, 4, 18 ; 30, 26 ;
 LXXV, 14, 35 ; LXXXIII,
 16, 7 ; C, 2, 34 ; CII, 3, 34 ;
 CIII, s. 1, 6, 13 ; CXII,
 6, 37 ; CXVIII, s. 7, 2, 3 ;
 CXXXIX, 14, 30 ; CXLVII,
 26, 46
 1, 15 XLIX, 31, 16 ; LXX, s. 1,
 1, 31/39
 1, 16 XLV, 13, 46 ; LXXXIII, 16,
 7 ; C, 2, 34 ; CXLVII, 26,
 46
 1, 17 LXVII, 15, 41 ; CIX, 10, 6
 1, 20 XCVII, 6, 50
 2, 2 CXVIII, s. 31, 1, 22
 2, 5 XXIX, en. II, 1, 39 ; XXXVI,
 s. 2, 20, 64 ; LVIII, s. 1,
 2, 7 ; LIX, 1, 20 ; LXVII,
 23, 57 ; XC, s. 2, 1, 52 ;
 CIII, s. 4, 8, 18 ; CIV, 10,
 20 ; CVIII, 18, 14 ; CXVII,
 22, 3 ; CXVIII, s. 23, 1,
 33 ; CXXXIV, 5, 20 ; CXLII,
 3, 3
 2, 8 LXII, 13, 19
 2, 9 CXVIII, s. 16, 4, 14
 2, 14 LXXXIII, 7, 43
 2, 15 LXXXIII, 7, 50 et 60
 3, 15 XLVII, 1, 33 ; CIII, s. 1,
 17, 34
 4, 4 CXXV, 6, 11/13 ; CXXI,
 1, 25/26
 4, 7 CXVIII, s. 7, 2, 18
 4, 8 XL, 3, 16 ; 5, 4 ; CI, s. 1,
 13, 9 ; CIV, 40, 23 ;
 CXVIII, s. 7, 2, 18 ;
 CXLIII, 18, 67
 4, 12 XXXVI, s. 3, 20, 11 ;
 XXXIX, 6, 14
 5, 5 LXVII, 6, 18 ; CXXXI, 23, 4
 5, 6 IX, 14, 17 ; CXXXI, 23, 6
 5, 12 LXXV, 16, 40
 5, 13 XCIX, 13, 31
 5, 14 LXXV, 16, 36
 5, 18 VIII, 12, 31 ; CII, 12, 17
 6, 5 XXV, 10, 5

I Timoth. :

- 6, 7 VI, 12, 14
 6, 7-18 CXXXVI, 14, 2 sqq.
 6, 8 VI, 12, 14
 6, 10 IX, 14, 16; 15, 21; XC,
 s. 1, 8, 15; CX, 8, 13;
 CXVIII, s. 11, 6, 25;
 CXXXIX, 1, 8
 6, 16 VI, 8, 13; CXVIII, s. 6, 2,
 19
 6, 17 XLVIII, s. 1, 3, 22, 33;
 LI, 15, 9; LXI, 16, 23 et
 38/40; LXXII, 26, 27;
 LXXXIII, 3, 11; LXXXV,
 3, 5; CX, 6, 8; CXXXII,
 4, 38
 6, 17-19 XLIV, 28, 5/12; XLVIII,
 s. 1, 9, 15; CXXXI, 26, 19;
 CXXXII, 4, 46; CXXXVI,
 13, 24 sqq.
 6, 18 LI, 15, 9; LXXII, 26, 34
 6, 19 LXXII, 26, 34

II Timoth. :

- 2, 2 LXXI, 5, 7
 2, 7 CXVIII, s. 11, 3, 8
 2, 8 LXXV, 1, 59 et 89; 14, 30;
 LXXVII, 43, 7; CIX, 4, 16
 2, 9 LXXVII, 43, 7; CIX, 4, 16;
 CXV, 2, 22
 2, 12 XXXII, en. II, s. 1, 9, 11;
 s. 2, 9, 5; XXXIX, 1, 7
 2, 13 XXXII, en. II, s. 1, 9, 11;
 XXXIX, 1, 7
 2, 16 CXVIII, s. 20, 1, 10
 2, 17 I, 1, 15; CXX, 14, 12
 2, 17-19 XCII, 5, 18 sqq.
 2, 19 XXXIX, 10, 4; XLIX, 13,
 17; LXXXVII, 13, 33;
 LXXXVIII, s. 1, 5, 8; s. 2, 4,
 17; XC, s. 1, 10, 65; s. 2,
 2, 66; CIV, 34, 26; CVI,
 13, 56; 14, 42; CXXIII,
 5, 17; CXXVI, 3, 9
 2, 19-21 LXXX, 14, 77
 2, 20 LXVII, 7, 17; LXX, s. 2,
 12, 22
 2, 26 CV, 36, 12
 3, 2 XLIV, 9, 12
 3, 5 XLVII, 8, 14; 13, 2
 3, 6 LXVII, 39, 9
 3, 7 LXVII, 39, 9
 3, 8 XXXVI, s. 2, 12, 18
 3, 9 XXXVI, s. 2, 12, 18; LIV,
 27, 11
 3, 12 XXIX, en. II, 8, 28; LIV,
 8, 65; 27, 6; LV, 4, 41;
 LXIX, 2, 29; LXXXV, 19,
 31; CXXII, 8, 4; CXXVII,
 16, 9

II Timoth. :

- 3, 13 XXIX, en. II, 8, 28;
 LXVIII, s. 2, 12, 29;
 CXVIII, s. 20, 1, 12
 4, 1 XLVI, 10, 14; LXVII, 33, 5
 4, 6-8 XXI, en. II, 26, 24; C, 2,
 51 sqq.
 4, 7 XXXIX, 3, 43; LXXXIII, 16,
 22/30; XCIII, 19, 60; C, 6,
 14/17; CII, 7, 13; CXVIII,
 s. 2, 2, 23; CXVIII, s. 7, 2,
 25; CXXXII, 6, 10
 4, 8 XXXIX, 3, 51/53; LXIX,
 9, 32; LXXXIII, 16, 22/30;
 XCIII, 19, 60; C, 3, 53;
 6, 14/17; CII, 7, 13;
 CXVIII, s. 20, 1, 37; CXLI,
 19, 11
 4, 14 CX, 2, 12
 4, 16 LXXXVII, 15, 35

Tit. :

- 1, 9 LXVII, 39, 41
 1, 15 CIII, s. 1, 3, 31; CXXV,
 6, 11 et 18; CXLI, 1, 26
 2, 8 XXXIV, s. 1, 4, 35
 3, 3 XXXVI, s. 3, 19, 8
 3, 3-5 CXII, 6, 26/33
 3, 5 XVIII, en. II, 2, 27;
 CXVIII, s. 7, 2, 1; s. 19,
 7, 18

Hebr. :

- 1, 1 LXI, 18, 3; CVII, 2, 21
 1, 3 LXXI, 8, 31
 2, 8 VIII, 12, 4
 2, 11 CXVIII, s. 16, 6, 6
 2, 14 CXVIII, s. 16, 6, 6
 4, 2 LXXVII, 10, 48
 4, 12 CXLIX, 12, 9
 5, 12 CXXX, 12, 10
 6, 1-10 CV, 6, 4
 6, 7 CXLVI, 17, 8
 6, 8 CXLVI, 17, 8
 6, 13 XCIV, 15, 17
 6, 19 LXIV, 6, 48
 6, 20 LXIV, 6, 48
 7, 11 XXXIII, s. 1, 7, 7
 8, 10 XLV, 6, 38
 9, 3 XXVI, en. II, 10, 33
 9, 7 LXIV, 6, 52
 9, 12 CIX, 18, 21; CXXX, 4, 13
 9, 14 CIX, 18, 21
 9, 24 CIX, 18, 21
 11, 13-16 CXVIII, s. 8, 1, 30
 12, 5-7 LXXXVIII, s. 2, 2, 24
 12, 6 IX, 10, 8; XXXI, en. II, 26,
 11; XXXVI, s. 2, 4, 30;
 s. 3, 9, 12; XL, 6, 1;
 LVIII, s. 2, 6, 7; LXX, s. 2,

Hebr. :

- 10, 67; LXXII, 13, 38;
LXXVIII, 8, 36; LXXIX, 5,
10; LXXXIX, 10, 33; II,
18/19; XCH, 17, 8; 28,
7; CX, 2, 19; CXIV, 5, 8;
CXVIII, s. 13, 3, 37; s. 17,
2, 12; s. 31, 3, 16; CXXII,
10, 9
12, 7 LXXVIII, 8, 36; XCH, 17,
28, 7; CXIV, 5, 11
12, 11 CXVIII, s. 17, 2, 16

Iac. :

- 1, 5 LXXVII, 15, 11
1, 6 LXXVII, 15, 11
1, 17 CXVIII, s. 4, 2, 11; CXLII,
11, 1 sqq.
1, 18 LXVII, 12, 7
1, 19 CXXXIX, 15, 7
1, 23 CXVIII, s. 4, 3, 4
2, 13 LXXVIII, 11, 10; CXI, 4,
11; CXVIII, s. 29, 6, 14;
CXLIII, 7, 35; CXLVII, 12,
10; 13, 9/10; 17, 4
2, 15 XXXII, en. II, s. 1, 11, 16
2, 19 CXXX, 1, 12
2, 21 XXXI, en. II, 3, 15
3, 2 XXXVIII, 3, 7; LV, 10, 7
4, 4 XCI, 10, 25
4, 6 XVIII, en. I, 8, 9; en. II,
15, 43; XXIX, en. II, 18,
14; LXVII, 12, 35; LXXXV,
3, 36; LXXXV, 14, 23;
CVI, 8, 6; 13, 8; CXVIII,
s. 15, 2, 2; s. 17, 8, 10;
CXXX, 14, 48; CXLIV, 18,
25'
4, 9 LXXXV, 24, 11
4, 15 CXLIII, 11, 13

I Petr. :

- 1, 5 LXXI, 7, 11; CXLIV, 23, 10
1, 10-12 XXXVII, 28, 2
1, 18 LXV, 21 26; CXLVI, 18, 23
2, 3 CVI, 2, 5
2, 4 XXXIX, 1, 75; XLIV, 20,
15
2, 4-7 XXXIX, 1, 75; CXI, 1, 22
2, 5 LXXVIII, 4, 8; LXXXI, 5,
20/21; LXXXVI, 3, 73;
CXXI, 4, 9 et 56; CXXX,
1, 17
2, 7 XXXIX, 1, 75
2, 8 XLV, 12, 27; LVIII, s. 1,
10, 26
2, 9 LXXVII, 42, 7; CXVIII,
s. 20, 1, 19; CXXXI, 16, 3
2, 13 LXI, 8, 44
2, 14 LXI, 8, 44

I Petr. :

- 2, 18 LXI, 8, 49
2, 20 LXVIII, s. 1, 12, 5
2, 21 LXXXVII, 1, 26
2, 21-23 CXXXVII, 15, 5
2, 22 XVIII, 8, 3; XXI, en. II,
3, 20; XXXVII, 6, 6; 23, 15
3, 9 CXII, 4, 17; CVIII, 4, 18
3, 18 XXI, en. II, 1, 3
4, 4 CXLVII, 27, 33
4, 17 IX, 1, 32; LIX, 6, 4/12;
LXX, s. 2, 10, 66; XCH, 23,
8; CXVIII, s. 16, 5, 5;
s. 29, 6, 10; s. 31, 4, 17;
s. 32, 6, 5; CXLVII, 27, 33
4, 18 VI, 4, 21; XXX, 24, 4;
LIX, 6, 4/12; XCH, 23, 8;
24, 62; CX, 2, 19/20;
CXLVII, 27, 33
5, 5 XVIII, en. II, 15, 43;
CXVIII, s. 15, 2, 2; CXVIII,
s. 17, 8, 10; CXXX, 14, 48
5, 7 XXXI, en. II, 21, 17
5, 8 VII, 2, 7; XVI, 11, 2; XXI,
en. II, 22, 1; XLIX, 29, 8;
LXI, 16, 19; XC, s. 2, 9, 12;
CH, s. 3, 22, 14; CXVIII,
s. 15, 8, 35

II Petr. :

- 1, 19 LI, 13, 26; LXXVI, 4, 30;
LXXXIX, 15, 3; CXVIII,
s. 23, 1, 45; CXLII, 14, 3;
CXLIII, 11, 40
2, 4 CXLVIII, 9, 20
2, 20 XLVIII, s. 2, 1, 26; LXXX,
19, 8
2, 20-22 XXX, en. II, s. 2, 6, 27
2, 22 LVII, 21, 6; LXXX, 19, 8;
LXXXIII, 3, 54; XCV, 7, 12
3, 5-7 CI, s. 2, 13, 2
3, 16 LXVII, 38, 18

I Ioh. :

- 1, 8 XXXVIII, 14, 2; LXXXVIII,
s. 2, 3, 40; CXVIII, s. 1, 3,
18; s. 2, 1, 6; 2, 29;
s. 3, 1, 6
1, 9 CXVIII, s. 2, 1, 6
2, 1 XXXVI, s. 2, 20, 47;
CXXXVIII, 30, 10; CXL,
19, 7
2, 2 XXXIII, s. 2, 26, 6; XXXVI,
s. 2, 20, 47; CXL, 19, 7
2, 9 XXV, en. II, 3, 25
2, 9-11 LIV, 8, 2
2, 11 VII, 19, 38; XXX, en. II,
s. 2, 4, 16
2, 15 VIII, 13, 41
2, 16 VII, 9, 39; VIII, 13, 41

I Ioh. :

- 2, 17 VII, 9, 39
 2, 19 LXVIII, s. 1, 11, 15; CVI,
 14, 2 et 37
 2, 24 CVIII, 18, 34
 3, 1 XLIX, 2, 27; CVI, 14, 8
 3, 2 XXXIII, s. 1, 10, 18;
 XXXVI, s. 1, 8, 7; XXXVII,
 15, 29; XLIII, 5, 20;
 XLIX, 2, 27; LV, 17, 4;
 LXXVIII, 17, 23; LXXXIII,
 8, 72; LXXXIV, 9, 45;
 LXXXVI, 9, 8; LXXXVII,
 15, 42; XCVII, 3, 21; CIV,
 3, 29; CVI, 14, 8; CIX, 12,
 71/74; 13, 46; CXXII, 8,
 30; CXXXIX, 18, 22
 3, 4 LVIII, s. 1, 12, 5; CXVIII,
 s. 2, 2, 5; 3, 7; s. 3, 1, 3;
 CXXXIX, 5, 30
 3, 15 XXV, en. II, 3, 23;
 CXXXVIII, 26, 43
 3, 16 LI, 9, 26; LVI, 1, 27;
 LXXXVII, 1, 29; XC, s. 2,
 13, 33; CII, 3, 15; CXLI,
 11, 19
 4, 8 LXXIX, 2, 27; XCVIII, 4,
 27; XCIX, 6, 6
 4, 16 CXLIX, 4, 10
 4, 18 v, 9, 11; xviii, en. II, 10,
 3; LXVII, 36, 51; LXXVII,
 7, 8; CIV, 7, 57; CXVIII,
 s. 12, 3, 19; s. 17, 1,
 18; s. 25, 7, 16; CXXVII,
 7, 5; CXLIX, 15, 4; CL, 1,
 42

II Ioh. :

- 4, 19 CXVIII, s. 27, 5, 8; CXLIX,
 4, 27
 5, 19 XXXIV, s. 1, 4, 19

Apocalypsis :

- 1, 4 XXXVI, s. 2, 23, 19
 1, 16 LVI, 12, 32
 1, 20 CL, 1, 35
 3, 19 XLIX, 24, 4
 5, 5 XLIV, 6, 5; XLIX, 29, 12;
 LXII, 20, 30; XC, s. 1, 6, 7;
 XCH, 4, 12; CHI, s. 1, 13,
 17; s. 3, 20, 6; 22, 43
 6, 9 LXXXVIII, 14, 3
 6, 10 LXXXVIII, 14, 3; CXVIII,
 s. 20, 4, 2
 7, 4 XLIX, 9, 50
 10, 10 XLIII, 25, 20
 12, 1 CXLII, 3, 18
 12, 5 CXLII, 3, 6
 12, 6 CXLII, 3, 6
 13, 8 LXVIII, s. 2, 13, 10
 17, 15 I, 3, 14; LXXVI, 18, 3;
 LXXX, 11, 26; CVI, 12, 8
 18, 6 CXLIX, 13, 8
 19, 10 LXXXV, 12, 13; XCVI, 12,
 48
 19, 16 XLIV, 23, 12
 20, 2 LXIX, 4, 12
 21, 4 CXXXVII, 10, 47
 21, 12 LXXXVI, 4, 7/8
 21, 23 CXVIII, s. 23, 1, 30
 22, 11 VII, 9, 3; LXXX, 1, 65
 22, 15 CXVII, 15, 4; CXLVII, 16,
 69

TRENT UNIVERSITY

0 1164 0213421 1

LR
BR60 C49 v.40

Corpus Christianorum.

Series Latina

DATE	ISSUED TO

31992

